

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Maticsák Sándor

**Az erza-mordvin névszóképzők
nyelvtörténeti vizsgálata**

Debrecen, 2015

Tartalomjegyzék

1. FEJEZET

Bevezetés, háttérinformációk

1. Bevezető gondolatok	7
2. Kutatástörténeti áttekintés.....	13
3. Az adatbázis forrásai.....	39
4. A szócikkek felépítése	51
5. A mordvin névszóképzés fő jellemvonásai.....	53

2. FEJEZET

Ősi, elhomályosult főnévképzők

Az alapnyelv képzőrendszere.....	57
Az ősi, elhomályosult képzők elemzése	
1. <i>*-p / *-k > -v</i>	69
2. <i>*-kk > -ka</i>	83
3. <i>*-kk > -ga, -go, -ge</i>	100
4. <i>*-t > -do, -da, -d'e</i>	110
5. <i>*-tt > -t, -t'</i>	113
6. <i>*-j > -j</i>	125
7. <i>*-s, *-ś, *-š, *-ć, *-č > -s, -ś, -z, -ź, -š, -ž, -č</i>	129
8. <i>*-l > -l, -l'</i>	145
9. <i>*-r > -r(V), -r'(V)</i>	154
10. <i>*-m > -mV</i>	166
11. <i>*-n (? *-ń) > -n, -ń</i>	174
12. <i>*-η > -η (-v, -j)</i>	180
13. <i>-zej</i>	182
14. <i>-gan</i>	184
15. <i>-zer (?)</i>	186
Összefoglalás	189

3. FEJEZET

A mai főnévképző-állomány

A képzők alakja, kapcsolódási szabályai.....	192
Az egyes képzők elemzése	
1. <i>-кс</i>	196
2. <i>-вкс</i>	226
3. <i>-вт(ь)</i>	249
4. <i>-киш</i>	253
5. <i>-мо, -ма (-ме)</i>	261
6. <i>-лма, -лмо</i>	291
7. <i>-ка</i>	301
8. <i>-мка</i>	307
9. <i>-кай</i>	316

10. -ина	322
11. -(u)de	326
12. -ика	328
13. Kicsinyítő képzők: -не, -нэ, -ине; -ке; -ка	330
14. Orosz eredetű képzők	342
12. Képző és rag megszgyén	
12.1. -нек (-нэк)	346
12.2. -цек (-сек)	347
Összefoglalás	349

4. FEJEZET

Grammatikalizációval keletkező főnévképzők

A képzővé válás fő kritériumai, a grammatikalizáció	351
Grammatikalizálódó elemek az erza-mordvinban	360
A) Nem képző	
1. -каз	366
2. -тор	368
B) Képző, de nem önálló szóból alakult	
3. -ина	371
4. -маз	371
C) Az adott lexéma összetételek utótagja	
5. алкс	373
6. бье	378
7. кирда	384
8. марь	387
9. нал	391
10. пуло	397
D) Az utótag megindult a képzővé válás útján	
11. ланго	404
12. -пря	412
13. -не	422
E) Már képzőnek tekinthető, elvont viszonyok jelölésére képes elem	
14. -мезе	428
15. -ни	430
16. -пель	431
17. -пелькс	449
18. -лув	452
F) Képzőnek tekinthető elem	
19. -чи	459

5. FEJEZET

Melléknévképzők

A melléknévképzés általános jellemzői.....	487
A melléknévképzők elemzése	
1. -нъ	489
2. -в, -й	510
3. -жа	534
4. -за, -наза	541
5. -ла	545
6. -на, -ня	549
7. -ра, -ря, -ре	557
8. -мо	561
9. -до (-да, -де)	564
10. -кс	568
11. -ки	572
12. -ка	574
13. -це	578
14. -се	581
15. Kicsinyítő képzők: -не, -нэ, -ине; -ке; -ка.....	582

6. FEJEZET

Számnévképzők

1. Tőszámnevek: -е, -во, -зе	583
2. Sorszámnevek: -це.....	586
3. Gyűjtőszámnevek: -не-	588
4. Szorzószámnevek: -ксть.....	588

7. FEJEZET

Igenévképzők

1. Infinitivusok: -мс; -мо, -ме; -мадо, -modo	591
2. Participiumok	
2.1. Participium presens activum: -и/-ы, -иця/-ыця.....	593
2.2. Participium presens passivum: -икс, -викс	594
2.3. Participium presens passivum: -ма	596
2.4. Participium perfectum activum/passivum: -зъ	597
2.5. Participium perfectum passivum: -нъ	598
2.6. Participium perfectum passivum (agens participium): -вт(ъ)	598
3. Gerundiumok	
3.1. -мсто, -мсте	599
3.2. -зъ	599
3.1. -до	600
Az erza-mordvin névszóképzők összefoglaló táblázata	601
Irodalomjegyzék.....	603
Nyelvek és nyelvjárások rövidítésjegyzéke	622

1. FEJEZET

BEVEZETÉS, HÁTTÉRINFORMÁCIÓK

1.1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A mordvin névszóképzéssel viszonylag kevesen foglalkoztak, s – összevetve más kutatási területekkel – viszonylag kevés eredménnyel.¹ A mordvin nyelvtudomány megszületése óta eltelt mintegy nyolc évtized alatt közel 120 kézikönyvrészletben, tanulmányban olvashatunk többé-kevésbé részletesen az erza névszóképzőkről (ezek egy része össz-mordvin szempontú, egy része csak az erzára összpontosít).² Ez, összességében, talán nem tekinthető túl soknak. Különösen kevés a monográfiák száma: D. V. Cigankin 1981-es 80 lapos kötete, 2006-os elméleti jellegű egyetemi jegyzete és I. Ny. Rjabov rövid opusza sorolható csak azon művek körébe, amelyek átfogó jelleggel közelítik meg a kérdéskört. A grammatikák, chrestomathiák, leíró nyelvészeti kézikönyvek, összefoglaló jellegű írások általában csak kis terjedelemben foglalkoznak a szóképzéssel.

A képzőket tárgyaló munkák túlnyomó többsége leíró szempontú. Ez egyenesen következik a mordvin (s tágabban: az oroszországi finnugor népek) nyelvészeti iskoláinak működéséből, a nyelvi kutatások jellegéből. A nyelvtörténet mindig is a nyelvtudomány mostohagyereke volt (ennek gyökerei a sztálini időkre nyúlnak vissza), néhány jeles kivételtől eltekintve nem alakultak ki komoly nyelvtörténeti műhelyek, nem nőttek ki finnugor összehasonlító nyelvészetet művelő vezéregyéniségek. Ebből következően a képzőtani etimológiai fejtegetések (is) sok esetben gyenge lábakon állnak, emiatt egyrészt erős kritikával kell hozzájuk viszonyulnunk, másrészt sokszor téves következtetéseket vontak le belőlük. Ennek a helyzetnek a megváltoztatása végett döntöttem úgy, hogy dolgozatomban ***főként nyelvtörténeti szempontokat érvényesítek, elsősorban a képzők történeti fejlődését szándékozom megírni***. Átfogó, rendszerszerű tanulmány még nem született a mordvin névszóképzők történeti fejlődéséről, dolgozatom az első ilyen jellegű kísérlet.

A mordvin képzőkkel foglalkozó művek általában megelégszenek néhány képző felsorolásával (sokszor esetleges jelleggel, ritkábban megalapozott szempontrendszer alapján), majd ehhez hozzárendelnek néhány példát. A példaanyag generációkon át végig-hömpölyög, ugyanazok az adatok bukkannak fel újra és újra. Sajnos, a kevés példa alapján nem lehet átfogó, messzeható következtetéseket levonni, néhány adat alapján nem lehet például a képzők funkcióinak egészét pontosan leírni. Emiatt döntöttem úgy, hogy dolgozatomat lehetőleg ***a legfontosabb szótárakban fellelhető összes szó felhasználá-***

¹ Nem jobb a helyzet az igeképzők kutatásának területén sem, eddig mindössze két monográfia született: az egyik az észt Valmen Hallap munkája, akinek 1955-ben készült, észt nyelvű disszertációja 2000-ben jelent meg, *Verbaaltuletussufiksidi morda keeltes (ühismorda keeles esinenud sufiksidi)* címmel. A másik Mészáros Edit oroszul íródott műve (*Словообразовательные суффиксы глагола в эрзянском языке*, 1999).

² Moksa tárgyú írás lényegesen kevesebb jelent meg, monográfia e nyelv/nyelvjárás képzőiből még nem született.

sával írom meg, s egészítem ki írott szövegek elemzésével: a nagy mennyiségű adathalmaz sok esetben teljesen más következtetések levonására adott módot, mint a szakirodalom eddigi „vándorkövetkezései”. Hatványozottan igaz ez a képzők produktivitására és gyakorisági mutatóira. – Néhány példa erre a jelenségre: a *-vks* deverbális főnévképző a második legproduktívabb képző a mai erza képzőrendszerben, ennek ellenére a szakirodalomban csak érintőlegesen, a *-ks* képző alá besorolva olvashatunk róla nyúl-farknyi információkat. Az *-mka* képzőről mindössze öt szerző tesz említést, 10–12 példával, tüzetesebb vizsgálattal azonban több mint száz szóban tudjuk kimutatni ezt a manapság egyre produktívabb képzőt. Mintegy három tucatnyi lexémában sikerült kimutatnom a *-vm(ь)* képzőt, a szakirodalomban mindössze hárman írnak róla, öt példát említve. És a másik oldal: a *-de* képző ma már ritkának, elavultnak számít, a szakirodalomban mégis kiemelkedő helyet foglal el, akárcsak a nagyon kis hatókörű, csak a fá- és bokornevek létrehozásában szerepet játszó *-una* szuffixum.

Dolgozatomban központi helyet foglalnak el az egyes képzők **adattárai**. Célkitűzésem a nagy, a lehető legnagyobb korpusz létrehozása – és abból új következtetések levonása – volt. Ezt a célt nem érhettem volna el a 2004-ben megjelent mordvin szóvégmutato szótár nélkül (*Reverse Dictionary of Mordvin. Обратный словарь мордовских языков*). Az onnan nyert adatokat az 1993-ben kiadott erza–oros nagyszótár (*Эрзянь-рузонь валкс*), az erza–magyar szótár (2003), az erza–finn (*Ersäläis-suomalainen sanakirja*, 2000) és természetesen a Paasonen-féle szótár (*Mordwinisches Wörterbuch*, 1990–96) segítségével azonosítottam s ruháztam fel jelentéssel. Alkalmanként használtam a 2002-ben megjelent helyesírási szótárt is. A nyelvtörténeti szempontok érvényesítéséhez a közismert etimológiai szótárak (*Uralisches etymologisches Wörterbuch*, *Suomen sanojen alkuperä*, a Keresztes László-féle *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus*) mellett felhasználtam a mordvin szófejtő műveket (*Эрзянь келень нурькине этимологической словарь*, 1977; *Этимологиянь валкс*, 1998; *Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков*, 2004–11). A képzők produktivitását egyrészt Damaszkín 1785-ös szótárának, másrészt a finn–erza szótár (*Suomalais-ersäläinen sanakirja*, 2000) adatai alapján igyekeztem történeti síkba helyezni (a szótárak részletes bemutatását, az etimológiai szótárak kritikai értékelését ld. a Bevezetés 39–49. oldalán; a pontos könyvészeti adatokat ld. az irodalomjegyzékben).

Dolgozatom egykori és mai szótári adatokra, bibliafordításokra, kisebb mértékben újságcikkek és szépirodalmi szövegek korpuszára épül, élőnyelvi kutatásokat nem végeztem. – Ez egy későbbi kutatás célja lehet.

Erza: nyelv vagy nyelvjárás?

Dolgozatomban az erza-mordvin névszóképzőkkel foglalkozom. Finnugor berkekben nincs egyetértés arról, az erza önálló nyelvnek számít-e, vagy csak a mordvin egyik dialektusának tekintendő. Utóbbi nézetet általában a magyar, finn és más nyugat-európai tudósok képviselik, míg az 1925 óta önálló erza és moksa irodalmi nyelv megléte mellett főként a mordvin kutatók törnek lándzsát (bár az utóbbi időben ez is változni látszik: a jelenkor egyik vezető mordvin nyelvésze, M. V. Moszin egyre inkább az – erza

dominanciájú – egységesítés híve lesz). Nyelvészeti síkon sok érv szól az egységes mordvin nyelv mellett (a fonetikai rendszer különbségei nem áthidalhatatlanok, az alapszókincs jelentős része azonos az erzában és a moksában; a névszóragok rendszere közel áll egymáshoz stb., a legnagyobb gond a birtokos személyragozás terén van), de ez legalább ilyen mértékben politikai kérdés is (ld. pl. az egy lapp nyelv vs. kilenc számi nyelv problémáját). A kívülállók számára világos, hogy az egységes etnosz hiánya az identitás gyengülését vonja maga után, ami az orosz többségi társadalom érdekeinek tökéletesen megfelel. (A kérdéskör irodalmához ld. Zaicz 1994: 113–121; 1995: 41–46; Gheno 1995: 57–61; Keresztes 1995: 47–55; 2011: 129–133; Pusztay 2006: 45–46, 50–51; Maticsák 2011: 160–169.)

A mordvinság lélekszáma drámai módon fogyatkozik. Az 1989-es összeírás még 1 154 000 mordvint számlált, 2002-ben létszámuk 843 ezerre esett vissza, 2010-ben pedig már csak 744 ezren vallották magukat mordvinnak. Ha az erzát és a moksát külön nyelvnek tekintjük, úgy az egykori milliós népesség mára egy közel 500 ezres (erza) és egy mintegy 250 ezres (moksa) nyelvre szakadt. A bajt tetézi, hogy a mordvinok mintegy 55%-a diaszpórában él a köztársaság határain kívül, s a statisztikai adatok szerint az össz-mordvinságnak csak 58%-a – városokban csak 21%-a – beszéli anyanyelvét (2002-ben ez a arány még 72% volt) (Sipőcz 2005; Maticsák 2014g).

Dolgozatomnak nem feladata ebben a kérdésben állást foglalni. A hagyományos fel fogás szerint az erzát a mordvin nyelv nyelvjárásának tekintem. Az erza és moksa névszóképzés között nincs jelentős különbség, az ősi képzők értelemszerűen azonos kiindulóponton mennek vissza, de ha a moksa dialektus anyagát is bevontam volna vizsgálódásomba, a jelenlegit jóval meghaladó terjedelmű mű született volna, így erről kénytelen voltam lemondani.

Átírási kérdések

A mordvin szövegeket cirill és latin betűkkel egyaránt jegyzik. Ez a kettősség már a mordvin írásbeliség kezdeti szakaszában is megfigyelhető volt. Az első szövegemlék, a holland N. Witsen 1692-es (moksa) szójegyzéke latin betűs, akárcsak a szibériai expedíciót vezető D. G. Messerschmidt (1720–27) és a tobolszki hadifogságban óriási anyagot gyűjtő Ph. J. von Strahlenberg (1730) szólistája, valamint J. E. Fischer *Vocabularium Sibiricum* (1747) c. nagyívű munkája. Cirill betűs lejegyzéssel adta közre 313 szavas szójegyzékét G. F. Müller (1743/1791), akárcsak P. S. Pallas kétszáz nyelvet magában foglaló nagyszótárát (1786–87). Ugyancsak cirill betűs adatokat közölnek a különféle expedíciók vezetői: I. I. Lepjohin, J. P. Falck, J. G. Georgi, V. Ny. Tatiscsev. A Nyizsnyij Novgorod-i szemináriumban született munkák, a vallási tárgyú írások (katekizmusok, Miatyánk-fordítások és egyebek), köszöntők, ünnepi kötetek stb. szintén cirill betűsek, akárcsak a kor legnagyobb munkája, Damaszkini püspök nagyszótára. (Mindezekről részletesebben ld. Maticsák 2012c: 17–38.)

A XIX. században Mordvinföldön általánossá vált a cirill betűs írásmód, amelyet az 1920-as évek szabadabb légkörében a mordvin (főként a moksa) lejegyzésére lényegesen alkalmasabb latin betűs írásmódra cseréltek. E rövid fellángolást követően, a sztálini

időkben az erőszakos oroszosítási törekvéseknek megfelelően azonban vissza kellett állni a cirillre, s a mai napig ez az általános írásmód.

A nem mordvinföldi, nem oroszországi tudósok kétféle lejegyzési módot használnak. Munkám szempontjából közülük a legfontosabb Heikki Paasonen, aki háromszor járt gyűjtőúton a mordvinoknál: 1889 februárjától a következő év februárjáig, majd 1890 nyarán, aztán hosszabb szünet után visszatérve 1901–1902-ben kilenc hónapnyi időt töltött terepen, s aki jegyzeteit latin betűs írással készítette. 1990 és 1996 között megjelent nagy nyelvjárási szótára is ilyesformán látott napvilágot.

A dolgozatomban felhasznált források tehát kétféle módon íródtak. Munkám során megtartottam az eredeti írásmódokat, a filológiai pontosság kedvéért vállalva az ebből adódó nehézségeket. Mindezek mellett a szócikkek egységes szerkesztése és betűrendes besorolása érdekében sok helyütt kénytelen voltam Paasonen adatait – az eredeti lejegyzés megtartásával – cirill betűs formára is átírni.

Az 1970-es–80-as évek mordvin nyelvészeti munkáiban sajnálatos módon elterjedt egy hibrid írásmód, amelyben a cirill betűs lejegyzést kombinálni igyekezett a transzkripciókban használatos palatalizációs jelöléssel, ennek következtében olyan furcsa alakok születtek, mint pl. *эp'amo* 'élet' (= *эp'amo*), *map'amo* 'érzés' (*map'amo*), *мус'кема* 'mosás' (*мус'кема*), *кайама* 'dobás' (*кайама*), sőt: *л'ис'ема* 'kijövetel' (*лис'ема*), *л'ед'ема* 'kaszálás' (*лед'ема*), *ц'окас'уро* 'ár (szerszám)' (*ц'окас'уро*). Még rosszabb a helyzet a moksa lejegyzése során: *ц'инз'ьр* 'lánc' (*цинз'ьр/čínž'ьр*) stb. (a példák lelőhelye: Cigankin 1981: 41, 55, 57). Dolgozatomban e szörnyszülemények helyett a mai irodalmi nyelvben elfogadott cirill betűs formákat használom.

Helyesírási kérdések

A helyesírás fejlődésével, szabályokba foglalásával a kezdeti következetlenségek, ingadozások kikoptak a nyelvből, s kialakult a kanonizált mordvin helyesírás. Pontosabban két helyesírás, mert az erza és moksa között e téren nagy különbségek vannak, előbbi a fonematikus, szóelemző elvet részesíti előnyben, míg utóbbi a fonetikus lejegyzés híve. Ehelyütt nem szólok a finnugor nyelvekre erőltetett cirill betűs írásmód okozta problémákról (a moksa redukált lejegyzése, a palatalizáció jelölése, az orosz *я* betű használatának következetlensége stb.), hanem csak a zöngésülés kérdésére térek ki. Ha az összetett szavak első tagja zöngés mássalhangzóra végződik, az utótag zöngétlen szókezdő konzonánssa ehhez hasonul. Az 1995-ös helyesírási normák ezt a hasonulást jelölik (pl. *вайгэль* 'hang' + *не* 'vég' > *вайгэльбе* 'verszta, kilométer'), de a 2002-es helyesírási útmutató (VBTV) az etimologikus (morfologikus) elvet részesíti előnyben (a nyelvtanulók számára, úgy vélem, ez egyértelműen jobb). E kettőséget a szótárak is jól tükrözik. A korábban kiadott szótárakban – pl. erza–orosz (1949), erza–orosz nagyszótár (ERV, 1993), erza–finn (ESS, 1995), de még a 2000-es finn–erza szótárban (SES) is – a zöngésülést tükröző helyesírás használatos, pl. *ведьгев* 'malom', *ведьбеель* 'pióca', *ведьбеште* 'sulyom', *ведьбрамо* 'vízesés', *ведьзуро* 'öböl'. A 2012-es orosz–erza (REV) szótár a szóelemző elvet alkalmazza: *ведькев* (*ведь* 'víz' + *кев* 'kő'), *ведьнпрамо* (*нпрамо* 'esés'), *ведьнпря* (*нпря* 'fej'), *ведьсуро* (*суро* 'szarv'), akárcsak a szóvégmutterató szótár. A 2003-ban kiadott erza–magyar szótár (EMSz) mindkét formát megadja: *ведь-*

гев (*ведькев*), *ведьбеель* (*ведьнеель*), *ведьбеиште* (*ведьнеиште*), *ведьбрамо* (*ведьпрамо*), *ведьзуро* (*ведьсуро*) stb., s hasonlóan jár el párja, a magyar–erza szótár (2008) is. Paasonen (MdWb) az összetételeket kötőjellel adja meg, címszávaiban az etimologikus elvet alkalmazza (*ved'-kev*), de a nyelvjárási adatok között előfordul a zöngésült alak is (*ved'-gev*). A képzők előtti hasonulást viszont jelöli (*поладо-* > *полаткс*).

Dolgozatomban, morfológiai elemzésről lévén szó, az etimologikus, szóelemző elvet részesítem előnyben, de a címszavak után megadom az ERV és más szótárakban érvényre juttatott új helyesírási normák szerinti alakot is, pl. **ильведькс** *ильветькс* 'ошибка' (ERV 208); *илведькс* ~ *илветькс* 'hiba, tévedés, vétség, mulasztás' (EMSz 126); **кирвазтькс** *кирвастькс* 'растопка' (ERV 264); *кирвазтькс* ~ *кирвастькс* 'gyújtós' (EMSz 162); **лезкс** *лескс* 'помощь; польза' (ERV 339); *лезкс* ~ *лескс* 'segítség; haszon, nyereség, előny' (EMSz 201); *лескс* 'hyöty' (ESS 85) stb.

A dolgozat felépítése

1. A bevezető fejezetben kapott helyet a kutatástörténet, a források részletes bemutatása és a szócikkek felépítésének taglalása. E rész záró egységeként rövid áttekintést adok a mordvin névszóképzés jellegzetességeiről, a deverbális/denominális képzés kettősségéről, a hominimitás és szinonimitás kérdéséről, a produktivitási és gyakorisági mutatók viszonylagosságáról (ezeket természetesen a továbbiakban, egy-egy képző, képzőcsoport elemzése során részletesen kifejtem).

2. A második fejezet, az elhomályosult képzők vizsgálata talán a dolgozat legfontosabb része, hiszen itt érvényesítem leginkább a nyelvtörténeti szempontokat, s ez az az egység, amely a legnagyobb mértékben saját kutatásaimon alapul. Mint korábban szoltam róla, a mordvin nyelvtörténeti iskola eléggé gyenge lábakon áll, a mordvinföldi tudósok a képzők történeti vizsgálatára kevés figyelmet fordítanak, megállapításaik sokszor hagynak kívánnivalót maguk után. Ebben a fejezetben, az alapnyelv névszóképzőrendszerének rövid jellemzése után részletesen vizsgálom az ősi, elhomályosult képzőket. Előbb a szuffixumok eredetét mutatom be, majd áttekintem a szakirodalmat (különös tekintettel a téves etimológiákra, helytelen következtetésekre). Az egyes alfejezetekben ezután térek rá a konkrét szóanyag elemzésére, törekvésem a szótárakban fellelhető teljes szóanyag analízisére. Végül rövid összefoglalót adok az egyes képzőkről. Ebben az egységben 13 ősi, egyszerű képző és két összetett szuffixum elemzését végzem el.

3. A harmadik fejezetben kerül sor a mai főnévképző-állomány bemutatására. Ezek nagy része átlátható, transzparens képző, de akadnak olyan adatok is, amelyekben a szuffixumot csak etimológiai módszerek segítségével lehet elkülöníteni. Az egyes alfejezetek elején itt is helyet kapnak a képző eredetével és a szakirodalommal kapcsolatos információk. Központi helyet foglal el az adattár: a teljes adatmennyiség elemzése során számos korábbi téves következtetést sikerült korrigálnom (ennek néhány példáját ld. a 8. oldalon). Jelentős figyelmet fordítok a képzők kapcsolódási szabályaira, a szakirodalom ezzel a kérdéskörrel szisztematikusan korábban nem foglalkozott. A képzők produktivitását igyekszem történeti keretek közé helyezni: megvizsgálom, hogy az első nagyobb terjedelmű írásos emlék, Damaszkín 11 ezer szavas szójegyzéke óta hogyan

változott az egyes képzők termékenysége. A vizsgálatba bevontam a legújabb erza szótárakat is. – Ebben a fejezetben tizenöt erza főnévképző elemzése mellett röviden bemutatom az orosz eredetű szuffixumokat is, s két olyan elemről is szólok, amelyeket a korábbi kutatók képzőnek véltek, de a mai tudósok inkább esetragznak vagy főnévi határozószónak tekintik őket.

4. A dolgozat negyedik fejezetében az önálló szóból agglutinációval (grammatikalizációval) létrejött (ill. létrejövő) mordvin névszóképzőket vizsgálom. Ez a részterület az utóbbi évtizedek finnugor nyelvészeti kutatásaiban egyre nagyobb teret nyer, s lassacskán polgárjogot nyer a mordvin nyelvtudományban is. A mordvin szakirodalom meglepően sok, közel húsz képzőt sorol e kategóriába, azonban alaposabb vizsgálatok után kiderül, hogy ezek közül csupán néhány felel meg a képzővé válás kritériumainak, a többi inkább összetételi utótagnak tekinthető. – Ebben a fejezetben először a grammatikalizáció-kutatások vázlatos jellemzését teszem közre, majd igyekszem kizárni azokat az elemeket, amelyeket a szakirodalom ide sorol ugyan, de ezek nem képzők, vagy nem önálló szóból alakult szuffixumok. Ezt követően górcső alá veszem azokat az elemeket, amelyek az összetételi utótagok és a képzők közötti íven felrajzolható grammatikalizációs skálán helyezkednek el. A grammatikalizálódás egyetemes érvényű kritériumait alkalmazva igyekszem megállapítani, melyik elem hova sorolható: a) még egyértelműen összetételi utótag; b) már megindult a képzővé válás útján; c) már valamilyen mértékben képzőnek tekinthető, elvont viszonyok jelölésére képes elem, illetőleg d) már teljes mértékben képes teljesíteni a képzőség kritériumait.

5. A dolgozat ötödik fejezetében tizennégy melléknévképzőt mutatok be. E rész felépítése alapvetően megegyezik a jelenkor képzőit elemző 3. egységével: itt is foglalkozom az egyes elemek eredetkérdéseivel, szakirodalmi áttekintést adok, bemutatom a kapcsolódási szabályokat (ezek egy része eltér a főnévképzőkétől, s inkább az esetragok kapcsolódási szabályszerűségeivel egyezik meg). Itt is központi szerepet tölt be az adatbázis s annak elemzése (de itt nem végzek történeti produktivitási vizsgálatokat).

6. A dolgozat hatodik és hetedik fejezetében a számnév- és az igenévképzőket mutatom be röviden, áttekintésszerűen.

Munkámat irodalom- és rövidítésjegyzék zárja. A dolgozat végleges, nyomtatott formája szómutatóval is ki fog egészülni.

1.2. KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Mint bevezetésemben írtam, a mordvin névszóképzéssel viszonylag kevesen foglalkoztak, monográfia kevés született, erről a kérdéskörrel javarészt a nyelvtani kézikönyvek rövid fejezeteiben és különféle tanulmányokban szóltak a szerzők. Alábbi áttekintésemben időrendi sorrendben mutatom be mindazon írásokat, amelyek e témában születtek. Reményeim szerint ez a rövid értékelés nemcsak a névszóképzés kutatástörténetéről ad átfogó képet, hanem egyszersmind ezen keresztül sikerül egyfajta áttekintést nyújtanom az elmúlt mintegy nyolc évtized mordvin nyelvészeti kutatásainak bizonyos tendenciáiról is. Elöljáróban hangsúlyoznom kell, hogy a kutatástörténeti kép nagyon egy-síkú lesz, ugyanis a mordvinföldi szerzők alig-alig foglalkoztak képzőtörténeti kérdésekkel (s ha igen, etimológiai fejtegetéseik, következtetéseik sok kívánnivalót hagynak maguk után), hanem szinte csak leíró szempontú elemzésekre vállalkoztak.

Áttekintésemben azokat a könyveket, könyvrészleteket, tanulmányokat, amelyekben a képzőkkel rendszerszerűen foglalkoznak, részletesebben veszem górcső alá, míg az egyes képzőkkel, részletkérdésekkel foglalkozó írásokat csak röviden, néha csak említésszerűen mutatom be.

A mintegy három évszázadra visszatekintő mordvin írásbeliség kezdeti szakaszában szójegyzékek, hosszabb-rövidebb szövegmutatványok, majd szótárak születtek (Witsentől Messerschmidten, von Strahlenbergen, Mülleren, Fischeren, Pallason és a többiekén át Damaszkinig). A mordvin nyelvtudomány megszületése 1838-ra tehető, ebben az évben jelent meg – egymástól függetlenül – H. C. Gabelentz és P. Ornatov erza, ill. moksa nyelvtana. Követőik közül elsősorban Reguly és Budenz, Ahlqvist és Genetz, Wiedemann, Majnov és Sahmatov érdemel említést, természetesen a XIX–XX. század fordulójának legnagyobb mordvinológusa, Heikki Paasonen mellett. Az ő munkáikban a névszóképzés valamilyen mértékben szerepet kap ugyan, de az első olyan tudós, aki ezzel a kérdéskörrel alaposabban, rendszerszerűen foglalkozott, M. Je. Jevszevjev volt.

1. A kezdeti lépések: M. Je. Jevszevjev (1929)

A XX. századi mordvin nyelvészet első kiemelkedő alakja Makar Jevszevjevics Jevszevjev (1864–1931) volt, akinek nevéhez – szótárak, tankönyvek és néprajzi tárgyú munkák mellett – az első modern mordvin nyelvtan fűződik. Ez 1929-ben jelent meg először, majd 1934-ben a második kiadás is kikerült a nyomdából (1963-ban reprint változatban látott ismét napvilágot). Az *Основы мордовской грамматики* röviden érinti a szóképzés kérdéseit (névszóképzés: 38–44, igeképzés: 168–180). Jevszevjev a névszóképzőkkel foglalkozó fejezetben 11 pontba szedve mutatja be az általa ide sorolt elemeket. Csoportosítása még eléggé heterogén, kimerítő. Csak erza példákkal dolgozik.

E halmazban helyet kapnak olyan elemek, amelyek mai tudásunk szerint is egyértelműen képzők. Ilyen a *-кc* (*кедь* 'рука; kéz'¹ > *кецькc* 'браслет; karkötő') és a *-ки* (*атя* 'самец; hím' > *атяки* 'петух; kakas') denominális nomenképző, a *-ма/-мо/-ме* deverbális főnévképző (*кустя-²* 'поднимать; felmegy, felmászik' > *кустима* 'лестница; lépcső'), a *-не/-нэ/-ке* kicsinyítő képző (kapcsolódási szabályokkal), valamint a *-в* és *-й* melléknévképző (*сал* 'соль; só' > *салов* 'соленый; sós', *келе* 'ширина; szélesség' > *келей* 'широкий; széles'). Jevszevjev *-ця* (*-иця, -ыця*) és *-и, -ы* formában veszi fel a participiumképző hosszabb és rövidebb alakját; ezek személyt megnevező funkcióját tünteti fel (*морыця* 'поющий; éneklő, énekes', *стада-ваны* 'пастух; a nyáj őrzője'). Részletesen bemutatja a ma már alig használatos *-де* (+Px) és *-ме(сьть)* gyűjtőnévképzőket. Előbbi erza rokonságnevekhez kapcsolódik (moksa megfelelője nincs). Ez mindig birtokos személyraggal egészül ki, s mindig a beszélőnél idősebb rokon megnevezéséhez járul (pl. *ава* 'мать; anya' > *авидень* 'моя мать с другими; anyám másokkal'). Utóbbi szintén embereket jelölő gyűjtőképző, általában személynevekhez vagy rokonságnevekhez járul, a determinatív *-сь* és a többes szám jele követi (*Петямесьть ютить* 'идут Петя и другие с ним; megy Petya másokkal, mennek Petyáék'). Hasonló az *-инка* képző, ez nemzetséghez, családhoz tartozást jelöl: *Потапынка* 'из рода Потаповых; a Potapov nemzetségből (származó)'.

Jevszevjev olyan elemeket is felvesz, amelyek ma már nem sorolunk a képzők közé. Ma társhatározónak (voltaképpen improduktív határozóragos főnévnek) tekintjük a *-нек* elemet, ezt itt mutatja be, főként gyűjtőnévi (*велебек базаров тусть* 'всем целом поехали на базар; az egész falu elment a vásárba') és időhatározói (*чинек-венек* 'и день и ночь; éjjel-nappal') funkciót tulajdonítva neki. Szintén nem soroljuk ma már a képzők közé a közeli (hely)viszonyt kifejező *-цек* elemet sem: *меельцек састь* 'пришли непосредственно друг за другом; egymás mögött érkeztek'.

A mai grammatikák névszói határozószónak veszik az *-а, -на* és *-м(ь)* időhatározói elemeket, ezeket Jevszevjev *-на, -нат, -ня, -нят, -не, -а, -ат, -ть* formában sorolta ide (pl. *кизна, кизнат* 'летом; nyáron', *сёксня* 'осенью; ősszel', *тунда* 'весною; tavasszal', *чить* 'днем; nappal', *недлечине* 'в воскресенье; vasárnap').

Összességében Jevszevjev nyelvtanának szóképzési fejezete jelentős lépés a(z erza-) mordvin képzőrendszer leírásához vezető úton. Példaanyaga megbízható, informatív, mindenre hoz három-öt példát, ám kevés képzőt mutat be, s azok között is több marginális szerepű kap helyet, míg fontosabb szuffixumokkal nem foglalkozik. Csak leíró szempontból közelít a kérdéshez.

¹ A könnyebb tájékozódás végett az orosz jelentések mögött, pontosvesszővel elválasztva megadom a magyar jelentéseket is.

² A mordvin szakirodalom az igéknek az infinitivusi, *-мс* alakú formáját adja meg. Én ehelyett mindenütt csak az igeetvet adom közre, hiszen a képzett főnevek nem az infinitivusból jöttek létre.

2. Egy jó kezdeményezés: D. V. Bubrih (1947)

A korai finnugor nyelvészet egyik kiemelkedő alakja Dmitrij Vlagyimirovics Bubrih (1890–1949) volt, aki elsősorban a mordvin irodalmi nyelvek leírása, rendszerbe foglalása terén szerzett elévülhetetlen érdemeket. Főiskola jegyzetnek szánt nyelvtani összefoglalója (*Эрзя-мордовская грамматика минимум*, 1947) rövid szóképzési fejezetében (43–50) a denominális névszóképzők között Jevszevjevhez hasonlóan felsorolja a *-кs*, *-кш*, *-ыде (-иде)*, *-мезь(ть)*, *-ынька (-инька, -ынка, -инка)*³ főnévképzőket, a *-ке*, *-не (-нэ, -ыне, -ине)* kicsinyítő képzőt, valamint a *-в* és *-й* melléknévképzőt. Új elem a valamihez hasonlatosságot, valamilyen tulajdonságot kifejező *-ка* (*ава* 'женщина, мать; asszony, anya' > *авака* 'самка; nőstény'), illetve a *-це* sorszámnévképző (*колмо* 'три; három' > *колмоце* 'третий; harmadik'), a gyűjtőszámnévek *-нст* eleme (*кавонст*, *колмонст кемть* 'две, три пары сапог; két, három pár csizma'). Bubrih képzőnek minősíti a megszólító-kedveskedő alakok *-ай*, *-кай* elemét (ez tkp. vocativus, ill. kicsinyítő képző és vocativus összetétele): *авай*, *авакай* 'матушка; anyuka'.

Bubrih az első, aki a grammatikalizáció révén létrejött ragokról említést tesz. Ő a *-пуло* (*ниче* 'сосна; fenyő' > *ничепуло* 'сосняк; fenyves'), *-чи* (*чопода* 'тёмный; sötét' > *чоподачи* 'темнота; sötétség') és *-пель* (*ярсамо* 'едение; étkezés, evés' > *ярсамопель* 'еда; étel') elemeket veszi fel.

A melléknévképzők között a *-жа* (*берянь* 'плохой; rossz' > *беряжа* 'дурноватый; kissé rossz') és *-ла* (*ашо* 'белый; fehér' > *ашола* 'беловатый; fehéres') alakok mellett a *-лт* elemet is idesorolja, amely a *мери* (eredetileg 'сказать; mond' jelentésű, de szemantikailag már kiüresedett szóval jár együtt): *ниже* 'зелёный; zöld' > *нижолт мери* 'зеленоватый; zöldes'.

A deverbális főnévképzők között felsorolja a *-вкс* és *-кс* szuffixumokat (*ниря-* 'огородить; bekerít' > *нирявкс* 'ограда; kerítés'; *пандо-* 'заплатать; fizet' > *панкс* 'заплата; fizetség'), ezek fő funkciója a cselekvés eredménye. Ugyancsak ide veszi fel az *-икс* melléknévképző (mai terminológiával: melléknéviigenév-képző) elemet is (*эря-* 'жить; él' > *эрикс* 'зажиточный; jólélő'), s megjegyzi, hogy ez sokszor a *-во-* képzős igéből jön létre: *содаво-* 'знаться; „tudódik”, megismerzik' > *содавикс* 'известный; ismert'. Bubrih ide még egy szuffixumot sorol, a 'hasonló valamilyen cselekvéshez'⁴ funkciójú *-кишов*, *-кишев* elemet (*корта-* 'говорить; beszél' > *кортакишов* 'говорливый; beszédese') – ezt az végződést ma nem vesszük fel a képzőtárba, mert ez az ige *-киш-* gyakorító képzős alakjából jön létre *-в* melléknévképzővel.

Bubrih elkülönít egy határozószókat (напечия) létrehozó képzőcsoportot, ezáltal lényegesen árnyaltabb képet ad ezekről a szuffixumokról, mint Jevszevjev, aki ezeket az elemeket és a „valódi” főnévképzőket összevonva tárgyalja. Bubrih ide sorolja az időhatározói *-т* (*-ть*) (*веть* 'ночью; éjjel'), *-на* (*-ня*) (*тельня* 'зимой; télen'), a helyhatározói *-ло*, *-ле* (*икеле* 'впереди; elől') szuffixumot, továbbá a korábban említett, szoros viszonyt jelölő *-цек* (*-сек*) elemet, valamint a módhatározói *-сто*, *-стэ* (*шумбрассто* 'здорово; egészségesen') és *-т* (*-ть*) szuffixumot (*чавонь кемть* 'с пустыми руками; puszta kézzel'). A számnévek képzői között szól a *-ксть* (*кавксть* 'дважды; kétszer'), *-де*

³ A cirill betűs lejegyzés egyik problémája a palatalizáció jelölése.

⁴ „Способный к какому-либо действию”.

(*васенцеде* 'в первый раз; először') -*гирда* (*вееньгирда* 'в один прием; egyszer') és -*в* (*кавтов* 'надвое; kétfelé') alakokról.

Egy évvel később, 1948-ban jelent meg Bubrih tanulmánya a cselekvést jelölő főnevekről (имена действия), amelyen belül nagy teret szentel a -*ма/-мо/-ме* képzőnek: mind a vele létrehozott participiumokat, mind az igékből képzett főneveket bemutatja.

Ugyanebben a kötetben látott napvilágot Ny. F. Ciganov tanulmánya is az -*л*- képzőelemet tartalmazó melléknevekről (*ашола, ашолт мери/моли* 'беловатый; fehéres' < *ашо* 'белый; fehér').

3. Némi visszalépés: Grammatika (1962)

Bubrih képzőtani leírása távolról sem teljes, ám megcsillantotta annak lehetőségét, hogy jó irányba lehet indulni a mordvin képzőtár feltérképezése útján. Sajnos, azonban az 1962-ben kiadott nagy összefoglaló nyelvtankönyv némiképp letévedt a helyes útról, ugyanis bizonyos esetekben nem sikerült világosan elkülönítenie a képzőket a ragoktól. A kötet főszerkesztője korának neves nyelvésze, Mihail Nyikityics Koljagyonkov (1896–1967) volt, s az ő nevéhez fűződik a a szóképzésről írott fejezet is (39–49, ezen belül a névszóképzés: 39–43).

Az áttekintés erénye, hogy a szerző az egyes képzők funkcióját is igyekszik részletesen, példákkal alátámasztva bemutatni. Koljagyonkov alapvetően a korábban már bemutatott képzőket sorolja fel, erza és moksa oldalról egyaránt (én itt, a dolgozatom jellegéből adódóan csak az erza képzőket és példákat veszem sorra). Ő egy kalap alá veszi a -*кс* és -*куи* képzőt. Történeti szempontot ő sem érvényesít, így nem tudjuk meg, mi indokolta az összevonást. A -*кс* alá sorolja be a visszaható igékből alkotott -*викс* végződésű melléknévi igeneveket is (*эряво-* 'потребоваться; kell, szüksége van vmire' > *эрявикс* 'требуемый, нужный; kellő, szükséges'). Nagyobb baj, hogy a translativusi -*кс*-t is idecsarja (*руз* 'русский; orosz' > *рузкс* 'по-русски; oroszul', *мезе* 'что; mi' > *мезекс* 'почему; miért'), sőt, a -*ксть* számnévképzőt is (*кавто* 'два; kettő' > *кавксть* 'дважды').⁵

A -*ка* képző alá sorolja be Koljagyonkov a -*кай* (*якстерькай* 'свекла; cékla') és a korábban külön képzőnek tartott -*инка* formát is (*Потанинка*). Felvesz viszont külön egy -*ина* formát (*умарь* 'яблоко; alma' > *умарина* 'яблонья; almafa'; *цёков* 'соловей; csalogány' > *цёковина* 'место, богатое соловьями; csalogányok helye').

Ő is foglalkozik a -*де* (+Px) és a -*сек* (-*цек*) szuffixumokkal. Bemutatja a -*в* és -*й* melléknévképzőt és a -*ке*, -*нэ*, -*не* kicsinyítő képzőt.

Koljagyonkov Jevszevjev felosztásához tér vissza, amikor az időhatározói funkciójú -*на* (-*ня*), -*не* és -*ть* elemeket a névszóképzők közé sorolja (*кизна, тельня, чить*). Főnevesülésnek (субстантивация) tekinti azokat az eseteket, amikor egy melléknév, határozószó vagy számnév, megkapva a határozott ragozás nominativusában használatos -*сь* elemet, szófajt vált, pl. *ашо* 'белый; fehér' > *ашось* 'тот, кто, что белый; az, aki, ami

⁵ A -*кс* képző eredetéről szóló nézetek egyike szerint nem összetett szuffixumról van szó, hanem ez egy töről fakad a translativusszal. Még ha ez így is lenne, akkor is célszerű lett volna említést tenni a rag és a képző viszonyáról, mert a *рузкс* típusú szavakban nincs szó képzőről.

fehér’; *месэ* ’здесь; itt’ > *месэсь* ’тот, кто здесь; az, ki itt van’; *кемень* ’десять; tíz’ > *кеменесь* ’десяток; tíz (darab)’. Ugyanezzel a logikával a függő esetek határozott alakjait (pl. *кудосось* ’кто, в доме; az ki a házban van’ [ház-Iness-det]) is a képzők között tárgyalja. Ez az eljárás semmiképpen nem fogadható el, hiszen itt csak a determinációból adódó alkalmi szófajváltásról van szó, nem pedig szabályszerű szóképzésről.

Szintén nem fogadható el a határozószók *-co*, *-сэ* (*-зо*, *-зэ*); *-до*, *-де* és *-ка*, *-га*, *-ва* elemének képzővé minősítése (*месэ* ’здесь; itt’, *алдо* ’снизу; alulról’; *ваксса* ’мимо; mellett (el)’), hiszen ezek esetragok (inessivus, ablativus és prolativus).

Koljagyonkov ezeket az elemeket tartja a legfontosabb névszóképzőknek. Bubrih áttekintéséhez képest egyrészt hiányérzetünk lehet, hiszen még jónéhány főnév- és melléknévképző helyet kaphatott volna itt (régies alakok rovására akár), másrészt pedig a szerzőnek nem sikerült megnyugtatóan elkülönítenie egymástól a ragokat és a képzőket.

Fontos szemléletbeli előrelépés jellemzi viszont ezt a művet azoknak az lexémáknak a megítélése terén, melyeket ma már grammatikalizálódott (vagy éppenséggel jelenleg grammatikalizálódó) képző(szerű eleme)knek tartunk. Koljagyonkov a *чи*, *пуло* és *пель* elemeket még az összetételeken belül ugyan, de már külön csoportban kezeli,⁶ mondván, ezek révén metaforikus jelentések jönnek létre, pl. *мазычи* ’красота; szépség’ (< *мазый* ’красивый; szép’), *кузбуло* ’ельник; fenyves’ (< *куз* ’ель; lucfenyő’), *ярсамопель* ’еда (предмет); ennivaló’ (< *ярсамо* ’еда (действие); evés’).

4. A hatvanas évek második felének szárnypróbálgatásai: Feoktyiszto, Szerebrennyikov, Erdődi és mások

4.1. A közelmúlt egyik legjelentősebb, legfelkészültebb mordvin nyelvésze, **A. P. Feoktyiszto** (1928–2004) a *Финно-угрские и самодийские языки* című, 1966-ban megjelent összefoglaló kézikönyv mordvin fejezetében nagyon rövid áttekintést adott az erza (182–183) és moksa (205–206) névszóképzőkről. Itt tömören leírja a képzők (legfőbb) funkcióját és néhány példát hoz rájuk (sajnos, az egy-két közreadott példa alapján nem kaphatunk átfogó képet a képzők szertegázó funkciójáról). Az erza főnévképzőkhöz a *-кs*, *-кш*, *-не* ~ *-нэ* ~ *-ке*, *-ка*, *-ина*, *-де* elemeket sorolja, s ő az első, aki a *-чи*, *-пуло* és *-пель* elemeket már egyértelműen a főnévképzők sorába emeli. A *-чи*-t absztrakt képzőnek minősíti, a *-пуло* gyűjtőnévképző, míg a *-пель* a deverbális *-мо/-ма* névszóképzőhöz tapadva tárgyakat nevez meg. Utóbbit egyébként nem itt tárgyalja, hanem az infinitivusok között mutatja be (192); megemlítve, hogy egybeesik a két alak.

⁶ Jevszevjev és Bubrih ezeket még egyértelműen összetételnek tekintette. – 1967-ben látott napvilágot M. A. Kelin alapvető tanulmánya az alárendelő szóösszetételekről (Сложные существительные подчинительного типа в мордовских языках. In: Вопросы мордовского языкознания. Труды, вып. 32: 39–72). A szerző a *чи*, *пель* és *пуло* elemeket – a Grammatika szemléletét követve – szintén az összetételek egy speciális csoportjába sorolja, amelyet ő az „állandó második komponenssel rendelkező összetételek (сложные существительные с постоянным вторым компонентом)” névvel illetett; ugyanakkor a „hagyományos összetételek” között kap helyet a *пря* (45, 46, 52, 53, 57, 62), a *марь* (50, 55) és – kissé következetlen módon – itt is felbukkan a *пуло* (52, 53).

A melléknévképzők között a *-в, -й, -нь, -за, -ла, -лк, -сть, -чь, -ить, -наза*, valamint a *-не, -нэ, -ке* kicsinyítő képzők kaptak helyet. Sajnos, a kevés példa alapján nem derül ki, mennyiben tekinthető képzőnek az *аиолк мери* 'беловатый; fehéres' (< *аио* 'белый; fehér'), *сэнчть мери* 'синеватый; kékes' (*сэн* 'синий; kék'), *ламсть мери* 'сладковатый; édeskés' (< *ламбамо* 'сладкий; édes') szintagmában szereplő elem, a *-чт*-re pedig adatot sem hoz. – Ezeket az apróbb hiányosságokat leszámítva Feoktyisztov korrekt áttekintése megfelel a műfaj szabta követelményeknek: sikerült neki egy nagyon rövid, lényegretörő áttekintést adni a legfontosabb erza névszóképzőkről.

Hasonló struktúrájú, egy picit bővebb terjedelmű összefoglalást adott Feoktyisztov az 1975-ös *Основы финно-угорского языкознания 2.* mordvin fejezetében, ahol már felveszi a *-мо, -ма* deverbális főnévképzőt is (300–301). A melléknévképzők sorát a *-жа, -на*, ill. az improduktív *-мо* (*якшамо* 'холодный; hideg'), *-ра ~ -ре* (*кичкере* 'кривой; görbe'), *потмура* 'хмурый; sötét') elemekkel és az orosz eredetű *-ской, -ной* szuffixumokkal bővíti (303–304).

4.2. A neves orosz nyelvész, **B. A. Szerebrennyikov** (1915–1989) 1963-ban adta közre a permi nyelvek történeti alaktanát (*Историческая морфология пермских языков*), majd négy évre rá egy másik fontos alapművet jelentetett meg, a mordvin történeti morfológiát (*Историческая морфология мордовских языков*). Ebben a főnév- és a melléknévképzőknek viszonylag jelentős figyelmet szentel. Előbbi kategóriában (66–70) három alcsoportot különít el. A denominális nomenképzők között a *-či, -de, -ina, -ka, -ke/-kä, -ks (-kš)* és *-ne/-nä* szuffixumokat mutatja be, a deverbális alcsoportban a *-ks* és *-mo/-ma* képzőkről szól, míg az ún. félképzők sorában a *-pel', -pulo* és *-mar'* elemeket tárgyalja.

Minden szócikk elején rövid, korrekt áttekintést ad néhány példával a képző funkciójáról, majd a képző történetét írja le, elsősorban Lehtisalo és Bubrih kutatásai nyomán. Rövid történeti információi helytállóak, bár a transzkripció terén néhol bizonytalan. Minden adatot igyekszik latin betűs lejegyzéssel közölni, ez azonban az ugor és szamojéd nyelvek esetében túlzott egyszerűsítéshez vezetett (és íráshibái is vannak, ld. pl. *enek*, az *ének* szavunk helyett). Az erza és moksa elkülönítése sem mindenütt világos. Van, ahol ezt jelöli, pl. *-či* (эрз.), *-ši* (мокш.); *-ke* (эрз.), *-kä* (мокш.); de van, ahol nem, s csak a példaanyagból lehet kitalálni, melyik az erza és melyik a moksa alak (ilyen pl. a *-ne* és *-nä*). A palatalizáció jelölése sem következetes: *-de* szuffixumról beszél *-d'e* helyett.

Szerebrennyikov a *-či* elemet egyértelműen képzőként (суффикс) definiálja, s habár megjegyzi, hogy önálló szóból keletkezett, mégis egy csoportban tárgyalja a többi, fent említett szuffixummal. Holott bevezeti a félképző (полусуффикс) fogalmát: ezek az elemek a definíciója szerint valaha összetételi utótagok voltak, s több fokozaton keresztül, eredeti jelentésüket elveszítve szóképző elemmé váltak. (Lehet persze, hogy a *-či* elemet azért nem itt mutatja be, mert az már túljutott a „félképzőség” stádiumán.)

A melléknévképzőket (75–79) ugyanabban a struktúrában mutatja be, ide a *-la, -na, -ne/-nä, -ra/-ra/-r, -ža ~ iža* (melléknévből), ill. *-do/-da, -mo/-ma, -ń, -ška*, valamint az erza *-v, -j* / moksa *-u, -i, -y, -v* alakokat veszi fel (főnévből). A *-ža* képzőt a *-ška* alatt tárgyalja, ez igencsak vitatható. Ha külön ide is felvette a *-ne/-nä* kicsinyítő képzőt (helyesen),

akkor célszerű lett volna bemutatni a *-ks*-t és *-kš*-t melléknévképzői szerepben is. Az alakváltozatok és átírások problematikája itt is ugyanaz, mint a főnévképzők esetében.

4.3. Erdődi József 1968-ban jelentette meg *Erza-mordvin szövegek (magyarázatokkal, nyelvtani vázlattal és szótárral)* című művét, ebben viszonylag részletesen tárgyalja az erza képzőket. A főnévképzők (214–218) között a denominális *-ks*, *-kš*, *-ina*, *-inka*, *-vt*, *-de*, *-mež* szuffixumokat, ill. a *-ne* ~ *-ka* ~ *-ke* kicsinyítő képzőket, valamint a deverbális *-ma* ~ *-mo*, *-ča* és *-pel'* elemeket tárgyalja. Mindegyikre hoz példákat, ezek mennyisége változó, kettőtől (*-ina*) huszonkettőig (*-ne*) terjed, eléggé esetlegesen. A képzők javarészehez rendel valamiféle nagyon rövid funkcióleírást (pl. „*-ina*: hely, fa stb. valamitől való ellátottságát jelöli”), de van, amikor semmit sem mond, csak a gyakoriságról/produktivitásról szól, pl. „*-kš*: csupán néhány főnevet képeznek evvel a suffixummal”.

Erdődi latin betűs alakokat ad meg, de a palatalizációt egészen esetlegesen jelöli, pl. *umar' : umarina*, vagy *ved'ne* a *ved'ne* helyett, s ő is *-de* formában adja közre a *-d'e* képzőt. Szintén esetleges a *-pel'* feltüntetése, hiszen a grammatikalizálódott képzők legfontosabbikát és leggyakoribbját, a *-či* elemet nem is említi.

A melléknévképzők (235–236) közül felsorolja az *-ń* elemet (melyet ő a főnév genitivusával azonosít, ez legfeljebb csak történeti síkon lehet valamennyire igaz), valamint a *-v*, *-j*, *-če*, *-žeš* elemeket, a *-ńe*, *-ne* (itt már *ńe*!) és *-ke* kicsinyítő képzőt, ill. valamint „a tulajdonság kisebb fokban meglétét jelző” *-ža*, *-iža*, *-la*, *-lk*, *-št'*, *-čt'*, *-št'* elemet és a *-naza* szuffixumot. Sajnos, utóbbiakra csak egy-egy példát hoz, így nem derül ki, mennyiben tekinthető képzőnek az *ašolk meři* 'fehéres' (< *ašo* 'fehér'), *čapšt' meři* 'savanykás' (< *čapamo* 'savanyú'), *lamšt' meři* 'édeskés' (< *lambamo* 'édes') szintagmában szereplő elem, a *-čt'* és *št'*-re pedig példákat sem ad. Az sem derül ki, a *-ža* és *-iža* alakváltozatok-e, s ha igen, milyen kapcsolódási szabályok jellemzőek rájuk. Utolsóként Erdődi az orosz eredetű *-oj* és *-ej* elemet adja közre. Az *-oj* valójában *-skoj* (< or. *-ский* / *-ская* / *-ское*) és *-noj* (< or. *-ный* / *-ная* / *-ное*).

Úgy vélem, Erdődi összefoglalása amiatt lehet értékes, mert ez az első magyar nyelvű áttekintés a fő- és melléknévképzőkről, ugyanakkor a képzők felsorolása, funkcióinak definiálása, produktivitási képességeik leírása több mint esetleges. Átírása következtelen.

4.4. A neves dialektológus, **G. I. Jermuskin** az egyes erza nyelvjárásokat rendszerező munkáiban jelentős figyelmet fordított a szóképzésre is. 1967-es, északnyugati nyelvjárásokat bemutató cikkében a *-кс*, *-ки*, *-ка*, *-вкс*, *-вт*, *-не* (*-нэ*), *-ке* (*-нге*, *-ынге*) szuffixumok alakváltozatait vette górcső alá (122–124), s igyekezett az egyes nyelvjárási csoportokba besorolni őket. Itt még csak röviden érintette e kérdéskört, de későbbi műveiben (ld. még Jermuskin 1991, 2004) lényegesen nagyobb terjedelemben foglalkozott a képzőkkel.

T. M. Sejanova 1968-ban *Развитие лексики эрзя-мордовского литературного языка в советскую эпоху* címmel megjelentett könyvében külön fejezetet szentelt a morfológikus úton, szóképzéssel alkotott új szavaknak (98–107). Ebben elsősorban a *-кс* képzőnek az 1920-as–30-as évekbeli neologizmusok létrehozásában betöltött szerepéről értekezik, de szól a *-чи*, *-де* és *-ка* szuffixumokról is. (Ld. még Sejanova 1989, 1990.)

Ugyancsak 1968-ban látott napvilágot **Viktor Danyilov** alapos, adatgazdag tanulmánya a Советское финно-угроведение (ma: Linguistica Uralica) 4. számában az ún. korlátozó szerepű melléknévképzőkről.

5. A hetvenes évek: a kutatások erősödése

5.1. 1972-ben látott napvilágot D. V. Cigankin szerkesztésében a *Лексикология современных мордовских языков* c. tanulmánygyűjtemény, melynek a *Пути обогащения лексики мордовских языков* nevet viselő fejezetét **M. A. Kelin** írta. A főnévképzőket bemutató rész (62–67) elején együtt tárgyalja a *-кc* és *-ки* képzőket, de utóbbira csak két példát hoz. Elkülöníti a főnévből és igéből képzett szavakat. Szól a *-ка*, *-ина*, *-де*, *-лма*, *-нэ/-не*, *-ке* képzőkről, ill. a *-пуло*, *-чи*, *-пель* elemekről – ez utóbbiakat „szuffixoid szavaknak” (суффиксоидные слова) nevezi. E sorba felveszi a moksa *-ря* (< *рьва*) ’жена; asszony’ elemet, de az erza megfelelőjét (*-ни*) nem tünteti fel. Összességében is elmondható, hogy – a moksa anyanyelvjárást beszélő – Kelin áttekintése erősen moksa-központú. A melléknévképzők (67–70) között olvashatunk a *-в*, *-й*, *-нь*, *-не* szuffixumokról, a *-це* sorszámnévképzőről, az általa a *-кc* címszó alá felvett *-викс* (valójában igenév)képzőről és a korlátozó értelmű mellékneveket (ограничительные прилагательные) létrehozó (*-ла*, *-на*, *-за*, *-наза*) elemekről. – Kelin az egyes képzők funkciót nagyon szűkszavúan, néhány példán keresztül mutatja be. Dolgozatának erénye, hogy figyelmet szentel a képzők kapcsolódásának is.

5.2. A. I. Csikina a *Вопросы мордовского языкознания* 42. kötetében (1972) a prefixális (*содамо* ’знание; tudás’ – *асодамо* ’незнание; nemtudás’, *поки* ’большой; nagy’ – *апоки* ’небольшой; nem nagy’) és a szuffixális-prefixális (*ламо* ’много; sok’ – *аламодо* ’частично, немного; részben, nem sok’) szóképzéssel foglalkozik. Ugyanebben a kiadványban **R. V. Babuskina** a gyűjtőnévi kategória (собирательность) nyelvi kifejezőeszközeiről ír, a *-де*- és *-нек* képzők mellett a *-пель*, *-пуло* (és a moksa *-нал*) elemekről szól. Szintén e kötetben olvashatunk egy érdekes tanulmányt **Je. Sz. Ippolatova-Bolsakova** tollából, aki a mordvinföldi orosz nyelvjárások embert jelölő képzőit (*-ник*, *-щик*, *-ка*, *-ак*, *-ун*, *-арь*, *-овка* stb.) rendszerezte. Ezek egy része átkerült a mordvinba, ahol a mai napig produktív szuffixumként funkcionálnak.

5.3. Ny. Sz. Bajuskin négy cikket írt az erza névszóképzőkről: a) alapos, jó áttekintést adott a *-кc* (*-ки*) szuffixumról, bőséges példaanyagon bemutatva a deverbális és denominális képzés jellegzetességeit (1973), b) megvizsgálta a *-ла* melléknévképző funkcióit a mordvinban és a balti finn nyelvekben (1975a), c) szintén alaposan feltárta a *-жа*, *-за*, *-ла*, *-на* melléknévképzők funkcióit, azok dialektális különégeit (1977), és d) rövid cikket közölt az archaikus képzőkről (1975b). Ezekről az írásokról dolgozatom megfelelő helyein hosszabb értékelést adok, itt csak az az 1975b jelzetű cikkének tanulságait emelem ki.

Bajuskin az elhomályosult *-р* (*-ра*, *-ря*, *-ре*); *-за* (*-жа*); *-на* (*-ня*); *-до* (*-де*); *-мо* (*-ма*, *-ме*); *-к* (*-ка*, *-ке*, *-ко*); *-за* (*-зе*, *-зо*) és *-кc* (*-ки*) képzőkről szólt egy-két bekezdésben. Már a képzők alakváltozatainak a felvétele is vitatható, de főként az etimológiai fejtegetésekben van sok hiányosság. Példaanyagának egy részében jó etimológiákat ad közre

(*валдо* 'светлый; világos', *ламбамо* 'сладкий; édes', *якиамо* 'холодный; hideg', *ча-намо* 'кислый; savanyú'), de vizsgált szavainak többségébe egyszerűen csak belelátja, „belesejti” az ősi képzőt, anélkül, hogy ezt megindokolná, filológiai érvekkel alátámasztaná (*вандора* 'отлогий; lejtős', *нувара* 'обвисший, печальный; bánatos, levert', *кичкере* 'кривой; görbe', *вецана* 'водянистый; híg, folyékony', *каназа* 'неповоротливый, малоподвижный; nehézkes, lomha', *камажа* 'плохой; rossz', *нолажа* 'скользящий; csúszós'). És vannak olyan névfejtései is, amelyek tévesek: *калгодо* 'жестокий; kemény, szilárd', *качамо* 'дымный; füstös', *серька* 'голень; lábszár', *накиш* 'клок, прядь волос; tincs, fűrt'. (Mindezeket részletesen ld. dolgozatomban adott szócikkeiben.)

Bajuskin e rövid dolgozata jól mutatja, hogy a nyelvtörténet, a szófejtés a mordvinföldi szerzőknek nem erős oldala – erről később többször is hosszabban fogok beszélni.

5.4. 1975-ben kezdődött **M. V. Moszin** „képzőtani pályafutása”. Ekkor jelent meg a növénynevek képzőivel foglalkozó írása, majd 1977-ben látott napvilágot egy nagyon fontos tanulmánya *Сравнительно-исторический анализ зоологической терминологии мордовских языков* címmel. Ez a munka azért kiemelkedő jelentőségű a képzőtani írások sorában, mert – Bajuskin szárnypróbálgatásait leszámítva – az első etimológiai indíttatású munka e téren. (És tegyük hozzá, mordvinföldi szerzők tollából a mai napig nem követte sok névfejtési dolgozat.) Időzítése nem véletlen, hiszen ugyanebben az évben jelent meg Cigankin és Moszin erza etimológiai kyszótára.

Moszin egyrészt azokat az egyelemű állatnevek veszi górcső alá, amelyek más rokon nyelvekben is megvannak (*кал* 'рыба; hal' ~ fi. *kala*; *овто* 'медведь; medve' ~ fi. *oh-to*; *сеель* 'еж; sün' ~ fi. *siili*, ma. *sül* ~ *sün*; *карго* 'журавль; daru' ~ fi. *kurki*; *лииме* 'лошадь; ló' ~ fi. *lehtä* 'tehén'; *сеське* 'комар; szúnyog' ~ fi. *sääski* stb.), majd az ősi képzőket tartalmazó neveket mutatja be. Ezek egy részében kifogástalanul elemzi a képzőket (rokon nyelvi, ill. mordvin dialektális alakváltozatok segítségével). Ilyen a *-кс* (*левкс* 'детеныш; állat kölyke, fióka'), *-киш* (*ведеркиш* 'теленок; üsző', *вадракиш* 'лягушка; béka'), *-ка* (*варака* 'ворона; varjú', *пездяка* 'стриж; fecske'), *-ло* (*нумоло* 'заяц; nyúl'), *-в* (*мияв* 'бобр; hód'), *-(а)та* (*низьгата* 'стриж; fecske', *керьгата* 'дятел; haris'), *-га* (*шучага* 'блоха; bolha'). Jómagam nem értek egyet Moszin *-ан/-ун* alakváltozatával (*куцкан* 'орёл; sas', *пезьгун* 'стриж; fecske') és a *-ган* (*сезьган* 'сорока; szarka', *карьцяган* 'ястреб; héja') képző felvételével, de ez mit sem von le a szerző úttörő érdemeiből. (Az egyes szavak részletes elemzését ld. a 2. fejezetben.)

5.5. **Oscar Lazar** *The Formation of Abstract Nouns in the Uralic Languages* című monográfiája 1975-ben jelent meg Uppsalában. Lazar nagyszabású művében az egyes nyelvek némiképp egyenlőtlen arányban vannak képviselve. A legterjedelmesebb fejezetek a magyar, a finn és a többi balti finn absztrakt képzőkkel foglalkoznak. A mordvin kissé mostoha helyzetben van, hiszen mindössze 12 oldalt szentel neki a szerző, s csupán négy képzőt mutat be. Ezek is egyenlőtlenül oszlanak meg, a *-ma/-mo/-me* 10 erza példa erejéig van jelen, a *-lma/-lmo* csak négy adatot kapott. A fél tucatnyi *-ks* alatt felsorolt példák közül kettő *-vks* képzős forma, de ezt Lazar külön nem említi. A legrészletesebben a *-či* képzővel foglalkozik (35 elem), külön csoportokra bontja a főnévből,

melléknévből, igéből és határozószókból létrejött alakokat, valamint az orosz jövevényszavakhoz kapcsolódó képzőket.

Lazar munkája fontos láncszeme a uráli morfológiakutatásoknak, de mordvin szempontból nézve kissé elnagyoltnak tűnik. Több absztrakt képző bemutatásával, nagyobb példaanyagon dolgozva messzehatóbb következtetéseket is le lehetett volna vonni, s rendszerszerűen be lehetett volna mutatni a képzőknek ezt az igen fontos halmazát.

5.6. 1976-ban jelent meg **Sz. Z. Gjevajev** írása a mordvin nyelv(ek) szóképzési rendszeréről. (Gjevajev Cigankinnal együtt is írt fontos műveket, ld. a 6.2. és 6.5. pontok alatt.) – **Ты. М. Тыihonova** (1977) az egykori pogány mordvin nevek nyomait vizsgálta a mai családnevekben. Ő az alábbi képzőket különítette el a valahavolt nevekben: *-ай/-яй, -ей, -аи/-яи/-уи/-еи, -ас/-яс, -мас, -ан/-ян, -ат/-ят, -есь, -апа, -за, -киа, -ака/-яка*. **M. D. Imajkina** (1979) a mordvin szavak morfológiai tagolásáról szóló írásában röviden foglalkozik a képzőkkel.

6. Cigankin színrelépése

A mordvin nyelvészek doyenje, a jelenkor egyik legjelentősebb kutatója, **Dmitrij Vasziljevics Cigankin** (1925–) rendkívül szerteágazó nyelvészeti munkásságának igen fontos részét alkotják képzőtani írásai, könyvei. Ezek a művek meghatározó jelentőségűek a mordvin képzőtani kutatásokban, emiatt kutatástörténeti áttekintésemben részletesen foglalkozom velük.

6.1. Pályafutása e szegmensének első komolyabb írása 1975-ben látott napvilágot a képzővariánsokról (*Словообразовательная вариантность в эрзянских диалектах*). Itt olyan nyelvjárási verziókat mutat be, mint pl. *норонка ~ норонкай* 'жаворонок; racsirta', *сезяка ~ сезякай* 'сорока; szarka'; *пирявт ~ пирявкс ~ пирях* 'изгородь; kerítés', *керявт ~ керявкс ~ керях* 'обрубок; irtás'; *пизёлкс ~ пизёлкт* 'рябина; berkenye' stb.

6.2. Igen fontos állomás munkásságban a Sz. Z. Gjevajevvel 1975-ben közösen írt *Очерк сравнительной грамматики мордовских (мокшанского и эрзянского) литературных языков* s. egyetemi jegyzetének szóképzéssel foglalkozó fejezete (91–103, névszóképzés: 92–97). Ebben Cigankinék a következő képzőket mutatják be:

A korábban is tárgyalt *-де, -кс* és *-ки* (ők külön szerepeltetik) mellett hangsúlyos szerepet kap a *-ма, -мо, -ме* deverbális képző bemutatása (ebben a munkában sem – mint ahogy a többiben sem – különítik el a denominális és deverbális képzők halmazait): *нарда-* 'вытереть; töröl' > *нардамо* 'полотенце; törülköző', *яка-* 'ходить; jár' > *якамо* 'ходьба; járás', *виде-* 'сеять; vet' > *видьме* 'семя; mag'). Szólnak a kicsinyítő képzőkről (ezeknek ők a *-ка* és *-не* alakjait adják meg), valamint a *-чи* és *-нель* grammatikalizálódott elemekről. Előbbi mint teljes jogú képző (суффикс) szerepel, a szerzők nem is tesznek említést önálló szóra visszamenő „előéletéről”, utóbbi viszont szóképző elemként (*словообразовательный элемент*) került fel a listára (ennek eredeti jelentéseként a szerzők a 'средство; eszköz'-t adták meg).

Ezek mellett két, korábban nem tárgyalt elemet is felvesznek a képzőtárba. Az egyik a *-ка, -ко, -га, -ге* (*рашта-* 'размножаться; megsokszorozódik' > *рашко* 'развилка; elágazás'), másik pedig a *-в* (*кулов* 'зола; hamu', *нимилыв* 'бабочка; pillangó', *тев* 'дело; munka'). Mindkét képző elhomályosult, csak etimológiai módszerekkel lehet kimutatni egykori létüket. (Az addigi szakmunkák javarészt csak leíró szempontból foglalkoztak a képzőkkel. Cigankinék ugyan beemelik ezeket az elemeket is a képzők közé, de vagy mai alakokból vezetik le őket, vagy nem szólnak semmit a szó eredetéről, tehát a nyelvtörténeti aspektus még igencsak elrejtve van jelen.) – A későbbi részletes elemzés során meghatározom a *-ка, -ко, -га, -ге* képző pontos alakját (alakváltozatait). Cigankinék etimológiai nem állják meg a helyüket, a 2. részben erről is részletesen szólok. Szintén javítandók a *-в* képzős szavak etimológiái.

A melléknévképzők közül az elődökhöz hasonlóan bemutatják a *-в* és *-й* elemeket, a *-це* sorszámnévképzőt, az igen gyakori *-нь* képzőt, valamint a *-мо, -до* és *-се* szuffixumokat. Ezeket az ugyanazon etimonból származó igei alakokkal kapcsolják össze, pl. *чапавто-* 'заквасить; savanyít' ~ *чапамо* 'кислый; savanyú', *якшавто-* 'похолодать; elhűl' ~ *якшамо* 'холодный; hideg'; *чоподе-* 'стемнеть; besötétedik' ~ *чопода* 'тёмный; sötét', *панжсо-* 'открыть; kinyit' ~ *панжадо* 'открытый; nyitott'; *неишкеде-* 'наполниться; megtelik' ~ *неишке* 'полный; tele'.

Cigankinék képzőnek veszik a *-сто, -стэ* elemet is: *иреде-* 'опьянеть; berúg' ~ *иредьстэ* 'пьяный; részeg'. Ezt a mai nyelvkönyvek határozószónak tekintik, 'részegen' jelentésben.

Írnak a deminutív árnyalatú *-не, -нэ, -ке* szuffixumokról (ezek identikusak a főnévképzőkkel): *ташмо* 'старый; régi' > *таштыне* 'старенький (dem.)'. Röviden szólnak a minőséget, tulajdonságot (annak fokozatait) kifejező *-жа, -ла, -лк, -лт, -нза, -шт* elemekről: *сэнев* 'горький; keserű' > *сэневжа* 'горьковатый; kesernyész', *ашо* 'белый; fehér' > *ашола* 'беловатый; fehéres', *ашолк мери* 'белым отдает', *ламсть мери* 'сладковатый; édeskés', *ашиназа пиже* 'бледно-зелёный; világoszöld'. Sajnos, a példaanyagban nem kapott helyet a *-шт*, a *-нза* példajaként a *-за* szerepel, a *-лт* helyén pedig *-лтэ* áll, és semmi információt nem kapunk a *мери* elemről. Cigankinék egy orosz eredetű képzőről is említést tesznek, ez az *-ий/-ый, -ой* melléknévképző,⁷ amely az erzában egységesen *-ой* formában jelenik meg: or. *советской* 'szovjet' > md. *советской*, or. *военный* 'hadí' > md. *военной*.

Ennek az 1975-ös nyelvtani összefoglalónak a szóképzéssel foglalkozó fejezete tömör, de informatív. A szerzők elég sok képzőről tesznek említést, jó néhány példával megvilágítva a képzést. A példaanyag alapvetően helytálló, bár néhány etimológiai fejtegetés vitatható.

6.3. Cigankin legjelentősebb, a disszertációját előkészítő tanulmánya, s egyben az addigi legrészletesebb bemutatása az erza névszóképzőknek 1976-ban jelent meg Tartuban, a *Fenno-Ugristica* c. kiadványsorozat 3. számában. A *Суффиксальное словообразование имен существительных в диалектах эрзянского языка* címet viselő írásban a szerző 18 névszóképzőt (képzőcsoportot) mutat be, bőséges példaanyaggal, gyakorlati szempontok alapján. Cigankin néhány gyakrabban használt képzőnek igyek-

⁷ Pontosabban a melléknévképző hímnemű alakja.

szik leírni a főbb funkcióit, illetve a képzők eredetével kapcsolatos információkat is közread. A képzőtárban tíz olyan elem kapott helyet, amelyről a korábbi szakirodalom már említést tett, ezek: *-кс, -ки, -ма/-ме/-мо, -ка, -за/-зо/-зе, -в, -се, -чи, -пель* és a kicsinyítő képzők (*-не, -ке, -зе, -нзе*). Újak: *-т(ь), -кай, -бье, -ар, -ган, -онка, -шка, -мга*.

Néhány megjegyzés:

Cigankin a *-кс* funkciói között a legnagyobb figyelmet a növény- (pontosabban fa- és bokor)névképző szerepnek szenteli, pl. *пизёл 'рябина; berkenye' > пизёлкс 'рябина (дерево); berkenyebokor', чевзе 'калина; kányafa termése' > чевзекс 'калина (дерево); kányafa'*. Ez valóban fontos szerep, de ennek az elvont képzőnek számos más, fontos funkciója is van. Cigankin különbséget tesz deverbális és denominális képzés között, ez általában nem „szokás” a mordvin szerzők műveiben.

Az absztrakt deverbális képzőnek a szerző *-ма (-ме, -мо, -му)* alakváltozatát adja meg, ezt ma *-ма, -мо, -ме* formában szokta kezelni a szakirodalom, a *-му* nyelvjárási forma. Még kaotikusabb a helyzet az általam *-за, -зо, -зе* formában felvett képző kapcsán, ezt Cigankin *-к (о, у, а), -з (о, у, а), -к (е, и, ä), -з (и, е, ä)* formában közli (ld. dolgozatom 100–109. oldalán)

A deminutív képzők közé *-зе* és *-нзе* alakokat is felvesz. Ezek csak nyelvjárási alakváltozatok, ma már nem soroljuk ezeket a képzőtárba. (A kicsinyítő képzőkről ld. dolgozatom 330–341. oldalán írottakat.) Cigankin megad egy *-ар* alakú képzőt, de ez valóban, a példaanyag tanúsága alapján *-арь* lenne. Ez orosz eredetű, de erről nem tesz említést. Hasonlóan jövevényelem az *-онка* képző.

Az elhomályosult képzők bemutatása során Cigankin etimológiái sok kívánnivalót hagynak maguk után. A legproblémásabb e tanulmányban a *-ган* képző, de a többi szuffixum alatt is sok téves szófejtés szerepel. Az erzában van egy *-шка* comparativusrag. Cigankin a *вармашка 'ветряная мельница; szélmalom' (< варма 'ветер; szél')* és *пелюмишка 'долото; véső, körfűrő' (< пеле- 'сверлить; fűr')* szavakban egy *-шка* képzőt lát. Két példa alapján igen nehéz megítélni ennek az elemnek a státusát, de ezek nem tűnnek képzőnek. A grammatikalizálódott képzők között említi a *-бье* elemet, ezt én nem tartom képzőnek, erről részletesebben ld. a 378–383. oldalon írottakat.

6.4. Cigankin 1977-ben védte meg akadémiai doktori disszertációját: *Морфология имени существительного в диалектах эрзя-мордовского языка (словоизменение и словообразование). Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук*. E munka – amelyet kéziratos formában volt szerencsém tanulmányozni a Tartui Egyetem Finnugor Tanszékének archívumában – szóképzéssel foglalkozó része szinte teljes egészében megegyezik 1981-es monográfiájával, ezért itt erről külön nem szólok (ld. a 7.1 pontot).

6.5. Ugyancsak Gyevajevvel együtt jegyzi *Морфологическое строение слова в мордовских языках* c. cikkét (1978). Ebben az írásban a képzőkkel keveset foglalkoznak, a *-кс* képző funkcióinak leírása mellett az itt általuk affixoidoknak (аффиксоид) nevezett átmeneti elemeket mutatják be (194–195). Ezek közé a korábban már említett *марь, пель, чи, пуло* mellett beemelik a *нал* és az *ал* elemeket is (a *нал* elem félképzői szerepben elsősorban a moksában fordul elő, az *ал* pedig kizárólag náluk; ezek értékelé-

sét ld. a 4. fejezetben). Ugyanebben az írásban (195–196) cáfolják Szerebrennyikovnak a *-каз* elemről vallott nézeteit is.

6.6. Ebben a részben Cigankinnak még két írását említem meg. Az egyik az erza nyelvjárások főnévi kategóriákat bemutató egyetemi jegyzete, amelyben a gyűjtőnévi kategórián belül foglalkozik a *-де, -цек/-сек/-ксек, -нек/-нэк, -мезь/-мизе/-мезе, -пель, -инка/-инька/-унька/-онька* képzőkkel (1977b: 28–33); a másik pedig egy 1979-es cikke, amelyben az orosz eredetű *-ан, -арь, -ган, -ка, -нка/-нька/-анька, -она, -онка, -ун* képzők átvételéről értekezik.

7. Cigankin képzőtani munkásságának kiteljesedése

7.1. 1980-ban jelent meg az újabb nagy nyelvtani kézikönyv, a *Грамматика мордовских языков*. Cigankin ennek nemcsak főszerkesztője, hanem – M. A. Kelinnel – a szóképzéssel foglalkozó fejezet szerzője is volt. Az 1962-es elődjénél lényegesen részletesebb, pontosabb és sokkal modernebb szemléletű könyvben a szóképzésre is komoly figyelmet fordítottak. Áttekintésemben hosszabban foglalkozom e könyvvel, hiszen mindmáig ez a leggyakrabban idézett grammatikai összefoglaló (nemcsak a képzőkkel kapcsolatban, hanem általában is), s a hatása a mai napig igen erős.

Cigankinék a szuffixális szóképzésről szóló rövid bevezető után egy tucat főnévképzőt (104–111) és tizenöt melléknévképzőt mutatnak be. A főnévképzőkkel kapcsolatos fontosabb megjegyzéseim a következők:

-кc: három denominális és négy deverbális fogalomkört mutatnak be, ezek elég heterogének. A *-вкc* képzőt nem veszik fel külön címszóként (holott az egyik leggyakoribb deverbális képző), hanem csak a *-кc* alatt tárgyalják (eredetileg a *-в* igeképző tapadt a *-кc* szuffixumhoz).

-киш: Cigankinék a *-кc* szinonimájának tartják, ezt egy részletesebb vizsgálat nem igazolja.

-ма, -ме, -мо alakban veszik fel a képzőt, de a *-ме* változatra csak két példát hoznak (*видьме* 'семья; mag' és *ведьме* 'повод; póráz'), érdemes lett volna ezt a kérdést jobban körüljárni.

-лма: a Grammatika az első, amely ezt külön képzőnek tekinti, helyesen. Az *-л* szerintük az *-лгaдо-* igeképző része volt, innen vonódott át a szuffixumra. Létezik más magyarázata is, ld. Rjabov (291–300. oldal).

-ка: összemossák a transzparens és intranszparens elemeket, holott ezek meglátásom szerint eltérő eredetűek, pl. a *варака* 'ворона; varjú' szóban ősi képző rejlik, míg a *мазыйка* 'красавица; szépség' lexémában inkább kicsinyítő/orosz nőnemképző. Cigankinék nem vesznek fel külön *-мка* képzőt, de a példaanyagban szerepeltetik a *педямка* 'цедилка; szűrő' (< *педья-* 'сидеть; szűr') alakot.

-кай: úgy tűnik, a sok jó példa mellett előfordul egy-két deminutív/vocativusi alak is, pl. *нумолкай* 'кролик; nyúl' (< *нумоло* 'заяц; nyúl').

– az önálló szóból keletkezett elemek közül a teljes értékű képzők közé sorolják a *чи, пель, ни* és *пря* szuffixumokat. Kár, hogy nyelvtörténeti háttérinformációk nélkül mutatják be e képzőket. – Érdekes módon a gyűjtőnevek csoportjában (категория собира-

тельность, 149–150) kapott helyett a *пуло*, (ismét) a *пель*, a *не* és a *мезь* elem. A *пуло* fák, bokrok és más tárgyak összességének kifejezésére szolgál (később látni fogjuk, hogy ez távolról sem teljes lista), a *не* személyek és tárgyak oszthatatlan egységét fejezi ki a *кудонь нес* 'все до одного дома; minden egyes házig' szerkezetben (itt a *не* nem tekinthető összetételi utótagnak, de a későbbi munkákban már félképzőnek veszik). A *мезь*-ről szükséztlenül csak egy példát olvashatunk: *молян Колямезень* 'пойду к Коле и другим; megyek Koljáékhoz'.

– Alapos, részletes a *-ка*, *-ке*, *-не*, *-нэ* kicsinyítő képzők bemutatása, irodalmi példákkal fűszerezve.

Cigankinék áttekintése viszonylag alapos, sok példával van alátámasztva, s habár a képzők funkcióinak a leírása néhol felületes, alapvetően jó áttekintést adnak a mai mordvin képzőállományról. Van azonban egy terület, ahol munkásságuk nem minden tekintetben állja ki a tudományosság próbáját, ez pedig az etimológiák kérdése. Sajnos, sok esetben téves etimológiákat adnak közre. Ezeket részletesebben a következő fejezetben elemzem, itt csak a jelenség mibenlétére világítok rá:

– *-ко*, *-го*, *-ке*, *-ге* alakváltozatokat vesznek fel, véleményem szerint itt inkább *-га*, *-го*, *-ге* verziókról beszélhetünk, azzal a kitételrel, hogy sporadikusan előfordulhat *-ко* és *-ке* változat is. Cigankinék itt egy tucatnyi szót etimologizálnak, de ezek közül biztosan jónak csak egy (!) tekinthető (*сэльге* 'волокно; rost, szál'). Talán *-ко* képzőt rejt a *чочко* 'бревно; gerenda'; meglehet, hogy képző van a *кедьге* 'посуда; edény', *нешке* 'улей; méhkas, kaptár' és *тинге* 'крытый ток; szérű' lexémákban. Biztos, hogy nem hordozza a Cigankinék által feltételezett képzőt a *каске* 'крестец; keresztcsonthájék', *начко* 'сырость, мокрота; nedvesség, nyirkosság', *нулко* 'слиз; nyálka' ~ *нулго* 'гниль; csípa', *понго* 'пазуха, грудь; kebel, mell', *рашко* 'развилка; elágazás', *сильге* 'бородавка; szemölcs', *ютко* 'проход; áthaladás'.

– A *-т*, *-ть*, *-те* változatok közül a *-те* alakot kérdésesnek tartom, mert Cigankinék csak a *неште* 'орех; mogyoró' alakot hozzák rá, de ennek az etimológiája nem meggyőző. Az általuk felhozott névfejtések közül jó a *кошт* 'воздух; levegő', *коцт* 'ткань; szövet', *печть* 'ломоть; darab, szelet', *сѣлт* 'пруд; mesterséges tó', s valószínűleg a *почт* 'мука; liszt'. Nem fogadható el a *пушт* 'толокно; zabliszt'; ismeretlen eredetűnek vélem a *терть* 'пути; béklyó' lexémát.

– *-ки*: Cigankinék etimológiailag átláthatatlannak minősítik a *пондаки* 'лохматый; borzas' és *кенки* 'дверь; ajtó' alakokat, holott ezek eredetére van magyarázat.

– *-в*: példáik közül jó a *лавтов* 'плечо; váll', *мияв* 'бобр; hód', *илев* 'прут; rózse' etimológiája, talán jó a *цёков* 'соловей; fülemüle' szóé, de nem fogadható el a *кулов* 'зола; hamu' lexémának a *куло* 'мёртвый; halott' szóból való eredeztetése, s ugyancsak kétséges a *нимияв* 'бабочка; lepke' összekapcsolása a *менель* 'небо; menny' szóval, valamint a *норовжорс* 'жаворонок; pacsirta' levezetése a *нор* 'нива; szántóföld, mező' lexémából.

Sajnos, a *-ган*, *-зей*, *-ун*, *-ль*, *-арь*, *-анька*, *-шка*, *-р*, *-ина* képzőkre csak egy-egy példát hoznak, ennek alapján nehéz megítélni, minden esetben képzőkkel van-e dolgunk (a *-ган*, *-ун*, *-шка* esetében kételkedem), ráadásul itt is becsúszik egy rossz etimológia, a *чудикерькс* 'ручей; patak'.

Ami a melléknévképzőket illeti (111–115), gyakoriság szerinti csoportokat állítanak fel. Először a ritka, mára már részben elhomályosult képzőket veszik sorra (*-pa/-pe, -ce, -на, -ка/-ке, -не, -кс/-ки, -мо*), néhány példával. A második csoportba a gyakori, transzparens *-в, -й* és *-нь* elemek kerülnek, bőséges(ebb) példaanyaggal, ezt a szintén ritkább *-це, -се* követi. Szintén sok példával tárgyalják a minőségi fokozatokat jelölő *-ла, -за, -на, -наза, -жа* képzőket, illetve a jelentéstanilag már kiüresedett *моли* 'идёт; megy', *мери* 'говорит; beszél' szóval összekapcsolódott, grammatikalizálódott melléknévi formákat: *аиолт мери* 'отливает белизной; fehér színben játszik'. Ide a *-лк, -лт, -чт, -шт, -штъ, -сть* alakokat sorolják, sajnos, javarészt példák nélkül. Végül a *-не, -нэ, -ка, -ке* deminutív képzőket mutatják be. – Ez a fejezet lényegesen problémamentesebb mint a főneveké. Példaanyaga bőséges, etimológiai helytállóak.

Összességében a Grammatika nemcsak a mordvin nyelvleírásban jelentett mérföldkövet, hanem az erza (mordvin) képzőtár leírásában is. Cigankiné sok képzőt mutatnak be, a korábbi összefoglalásokat meghaladó terjedelemben. A szép képet árnyalja viszont a munka etimológiai aspektusának bizonytalansága.

7.2. A Grammatika után egy esztendővel, 1981-ben látott napvilágot, ugyancsak D. V. Cigankin tollából egy nagy jelentőségű munka, a *Словообразование в мордовских языках*. Habár ugyan ez csak egy 81 oldalas kismonográfia, a mai napig ez számít a legjelentősebb mordvin névszóképzési opusznak.

A kötet két nagyobb egységre osztható: az elméleti(bb) jellegű fejezetekre és az egyes képzőket részletesen bemutató egységekre. Cigankin ebben a dolgozatban is – mint ahogy egész munkásságában (és nemcsak ő, hanem kollégái és tanítványai is) – kettős képet sugároz. Leíró nyelvészeti, képzőelméleti fejezetei jók, de a nyelvtörténeti fejtegetései közé nagyon sok téves etimológia becsúszik – sokszor félrevive egész gondolatmeneteket.

Cigankin a kötet elején a morfémafajtákat osztályozza (tövek és affixumok) (5–11), majd a morfémaszerkezetek történeti változásait mutatja be (11–21). Előbbiben szól a morfémaák sorrendjéről, az analógiáról, a képzők funkciójáról, a képzőhomonímiáról és -variációról. A második részben, a történeti sík körüljárásában a számos jó etimológia mellé, sajnos, néhány hibás is bekerül. Ezekből itt csak néhány példát hozok fel: nincs képző a *кельме* 'холод; hideg' (11), *эрке* 'озеро; tó' (12) szavakban; az erza *кушка* 'середина; közép' szónak nem etimológiai megfelelője a fi. *kumota* (13), ugyanígy nem kapcsolható össze a *лашмо* és a fi. *laakso* (15) stb. Nem képző a *-тор*, nem önálló szóból keletkezett szuffixum a *-маз* (19–20); erről részletesebben ld. dolgozatom 368–372. oldalán.

A produktivitásról szóló részben a *-кс* és az *-ина* képzőkön keresztül mutatja be a kérdéskört (21–25). A variabilitás jelenségét elsősorban a *-ла, -за, -жа, -на* melléknévképzőkkel szemlélteti (25–27). A képzők struktúráját vizsgálva (30–31) az alábbi csoportokat különíti el: C: *т, в, к, с/ш*; CV: *ме, ка, ла, жа* stb.; CC: *кс, ки*; CCV: *лмо, нька* stb.; CVC: *ган, зей, пель, кай*; CVCV: *пуло, рина*; VCV: *она*; VC: *ар*; VCCV: *анька*; VCV: *ина* (Cigankin felsorolása nem teljes).

A kötet legkevésbé sikerült része a hangzótáváltozásokról szóló egység (31–34). Ennek részletesebb kritikáját a 3. fejezetben, az egyes képzők kapcsolódásáról szóló egy-

ségekben fogom közreadni, itt megint csak az etimológiai problémákra hívom fel a figyelmet. Míg az *ашо* 'белый; fehér' ~ *ашаза* 'беловатый; fehéres', *чама* 'лицо; arc' ~ *чамине* 'личико; arcocska', *кудо* 'дом; ház' ~ *кудыне* 'домик; házikó', *вишка* 'маленький; kis' ~ *веженц* 'младший; kis' szópárok között egyértelmű a kapcsolat, addig a *кичкере* ~ *кечказ*, *пуло* ~ *полаткс*, *палакс* ~ *пултамо*, *лашмо* ~ *лушмо*, *сявдикс* ~ *сиве* szavak közötti viszonyról ez nem mondható el, így hangzóváltásról sem (feltétlenül) beszélhetünk ezekben az esetekben. A *кодам стан* 'ткацкий станок; szövőgép, szövőszék' ~ *коцт* 'полотно; szövet, vászon' esetében pedig szó sincs *ð* ~ *ц* változásról, hiszen ez csak ortográfiai kérdés (*кодст* ~ *коцт*).

A monográfia második nagy egysége az egyes képzők bemutatása, elemzése. Közös szerzőről lévén szó, természetes, hogy a Grammatika 1980 és e kötet között nagy az átfedés. Itt most csak az eltérésekről szólok. Ami a legnagyobb s örömdetes változás, hogy Cigankin – elsősorban Szerebrennyikov és Lehtisalo nyomán – foglalkozik a képzők eredetével is. Ezzel szemben viszont, sajnálatos módon, a kötetből szinte teljesen kihagyta a melléknévképzőket, csak néhány példa erejéig tárgyalja őket.

Megjegyzések:

– Lényegesen kidolgozottabb, az egész kötet legaprólékosabban bemutatott képzője a *-кс*. Cigankin nemcsak a funkciókról ír részletesen, hanem a növénynevek kapcsán kitekint más szuffixumokra is: a különféle erza nyelvjárásokban a fák és cserjék megnevezésére az *-ина*, *-кт*, *-овник* képzők is használatosak (sőt, a *чувто* 'дерево; fa', *ундо* 'дупло; odú' és az orosz eredetű *сад* 'kert' összetételi utótagok is). Ezeket esetleg fel lehetett volna venni külön címszóban. Mint ahogyan a *-вкс* képzőt is, mert itt is csak a *-кс* alá van besorolva.

– A *киш*-t, helyesen, a *-кс* gyengébb produktivitású rokonának tartja, s nem szinonim képzőnek.

– A *-ма*, *-мо* mellé már nem veszi fel a *-ме* alakváltozatot, helyette a *-му* dialektális formát szerepelteti (ettől el lehetett volna tekinteni).

– A *-ка* leírása lényegesen részletesebb, mint volt (de az „összemosódás”, a kétféle képző összekeveredése továbbra is fennáll). Nagyon röviden, de szól az *-мка* képzőről.

– A *-в* névszóképző mellé felveszi az *η* [nála: *нз*] nyelvjárási változatot is. A képző eredetéről többé-kevésbé Szerebrennyikov nézetét fogadja el.

Számos olyan képző szerepel ebben a kötetben, amely a Grammatikában nem (vagy csak egy példával az említés szintjén). Ezekről néhány megjegyzés:

– Célszerű lett volna a képzőket különféle szempontok alapján csoportosítani. Eredet szerint például el lehetett volna különíteni az oroszból átvett képzőket: *-онка*, *-анька*, *-она*, *-ня*. Jó lett volna az önálló szóból alakult képzőket is külön tárgyalni.

– A *-ган* címszó alatt egyrészt az orosz eredetű *-ган* (*тюрган* 'драчун; verekedő, harcos' < *тюре-* 'драться; verekszik') szerepel; másrészt viszont Cigankin állatnévi példái (*сезган* 'сорока; szarka', *безган* 'стриж; fecske') nem jók, mert ezek nem *-ган*, hanem csak *-ан* képzőt tartalmaznak (a *карьциган* 'ястреб; héja' pedig törökségi jövevényelem). Részletesebben ld. dolgozatom 184–186. oldalán.

– Cigankin *-се* /*-сэ* / *-ш* képzővariánsokat ad meg, de a példaanyag alapján úgy tűnik, itt csak *-се* elemről beszélhetünk.

– Egyrészt egy *-ла/-ло*, másrészt külön címszóban egy *-ль* elemet vesz fel. Az előbbi (gyakori) melléknév- és (ritka) főnévképzőnek minősíti, de főnévi példája (*наволо* 'слизь; nyálka') etimológiailag nem állja meg a helyét (s nem találunk más *-ло* alakú képzőre sem példát). Az *-ль* alá sorolt *чевгель* 'калина (плод); kányafa termése' (< *чев-ге* 'калина (дерево); kányafa') jó, de a *пизёл* 'рябина; berkenye' nem tartalmaz képzőt. A többi nempalatális alak (*кувалмо* 'длина; hosszúság', *чомболкс* 'ласка; menyét', *васолкс* 'даль; távolság') csak képzőbokor tagjaként hordoz *-л-* képzőelemet. Összességében tehát egy *-ла* melléknévképzőt és egy *-л/-ль* főnévképzőt lehetett volna felvenni.

– Az *-р* [*-r*] esetében a Cigankin által hozott nem összetett képzős példák vagy nem jók (*цяпор* 'богородская трава; kakukkfű'), vagy ismeretlen eredetűek lévén igen bizonytalanok (*кентер* 'корзина; kosár', *мурь* 'подпорка под домом; lóca'). A *шукиторов*, *кадоркс* és *нештерькс* szóban összetett képző rejlik, *-р(ь)*- elemmel.

– *ун*: Cigankin példáinak javarésze nem illik ide. Törökségi jövevényszó az *азгун* 'бездельник; csavargó', *аксун* 'капризный; szeszélyes'; orosz eredetű a *дерьгун* 'haris', *брезгун* 'finnyás (férfi)', *брехун* 'hazug fráter', *колдун* 'varázsló'; valószínűleg orosz jövevényszó a *майгун* 'неряшливый; rendetlen, elhanyagolt'. Képző (de lehet, hogy csak *-н* képző?) rejlik a *цирькун* 'сверчок; tücsök' és *пизьгун* 'стриж; fecske' szavakban.

– A Cigankin által *-та/-май*-ként tárgyalt szuffixumot inkább *-ата* formában lenne érdemes felvenni, a *-май* másodlagos alakváltozat.

– A *-жа* és *-за* képzőket célszerű lett volna kétszeresen is különválasztani. A *ловажа* 'кость; csont' és a *маймаза* 'смирный; békés' nem ugyanaz a szófaji kategória.

– A *-де* szuffixumra Cigankin csak egy példát ad (*нарайде* 'деверь; sógor', vö. *пария* 'золовка; sógornő'), de megjegyzi, hogy ez a gyűjtőnévi jelentésű *нати-де-нь* 'моя старшая сестра вместе с другими; a nővérem és mások' szóban rejtőző *-де* elemmel rokon. Ez valóban így van, célszerű lett volna ezt együtt tárgyalni.

– A Cigankin által felvett *-зер/-серь/-зырь/-зёр* alakú képző létét az etimológiai vizsgálatok nem támasztják alá. (A cáfolatot részletesen ld. dolgozatomban 186–188. oldalon.)

– Az önálló szóból létrejött képzők közé a *-bye/-бие/-биё*, *-пель* és *-чи* mellé felveszi a *-шка* elemet is. Ez utóbbi kérdéses.

A könyv végén Cigankin a szintaktikai szóalkotással (szóösszetétellel) (60–73), és egyéb, kevésbé kifejtett szóalkotási módokkal foglalkozik.

Összességében a kötet értékeléseként elmondható, hogy a mordvin nyelvészetet jellemző kettősség e munkát is végigkíséri. A korábbiaknál gazdagabb adattár, a nyelvjárási adatok felhasználása a mű erényei közé tartozik, viszont a nyelvtörténeti megközelítés, az etimológiai fejtegetések jelentős része hibás vagy hiányos, emiatt a szerző sok esetben téves következtetésre jut a képzők alakja, sőt léte/nemléte kapcsán. (Ezekről részletesen szólok az egyes képzők bemutatása, értékelése során, a 2. fejezetben.)

8. A nyolcvanas-kilencvenes évek termékeny időszaka: tanulmányok

Cigankin szintézisei termékenyítőleg hatottak a szóképzés kutatására. És ez persze fordítva is igaz, az ő munkásságát is serkentették a többiek. Ebben az időszakban számos cikk, hosszabb-rövidebb tanulmány született a szóképzés legkülönbözőbb részjelenségeiről, viszont az elsősorban külföldi, azaz nem mordvinföldi/nem oroszországi szerzők összefoglaló műveiben továbbra is eléggé mostoha helyzetben maradt e terület.

8.1. Cigankin a monográfiája megírása utáni években több cikkben foglalkozott a szóképzés egyes részterületeivel. Írt a névszóképzés fő jellemzőiről, a szóképzési struktúráról (1987, 1992, 1995), a szófajváltás kérdésköréről (1994), a képzővariánsokról (1996b), a szóképzési paradigmákról (1998), a képzők produktivitásáról (1999). E korszak legfontosabb művének a félképzőkről szóló 1996-os publikációját tartom (tudomásom szerint ez az egyetlen, csak ezzel a kérdéskörrel foglalkozó írás mordvin szerző tollából). A *Полуаффиксация как один из составных компонентов архитектуры словопроизводства в мордовских языках* c. cikkben a szerző az elméleti kérdések (a félképzők születése, a lexikai kategóriából a morfológiaiba való átmenet jellegzetességei, az összetétel/képzőszerű elem/képző kategóriák elkülönítése, a szemantikai kiüresedés vs. produktivitás kérdésköre) körüljárása mellett bemutatja, milyen elemeket tekint félképzőknek. Ezeknek a funkcióját is leírja nagyon röviden (eléggé heterogén – és nem teljes, de ugyanakkor mégis sommásnak tűnő – meghatározásokat olvashatunk itt).

A Cigankin által félképzőknek tartott elemek a következők: *ал* (hely vmi alatt) – ez csak a moksában fordul elő ebben a szerepben, *ланго* (felület; idő, vminek az ideje), *марь* (növény, növény termése), *мезе* (személyek összessége), *нал* (behatárolt területen növő növényzet), *не, ни* (feleség neve), *пель* (eszköz), *ние, бие, бье* (személyek meghatározott csoporthoz tartozása), *пря* (meghatározott korosztályhoz, társadalmi helyzethez tartozás; vminek a felszíne), *нуло* (hely, ahol valami nő, terem), *чи* (elvontság kifejezése). Cikkében kitér arra is, hogy a Szerebrennyikov által felvett *-каз* elem nem sorolható a (fél)képzők közé.

Cigankin írása fontos állomása a képzők/képzőszerű elemek kutatásának. Érdeme, hogy egyrészt elméleti síkon is igyekszik körüljárni a kérdést, másrészt pedig meghatározza, milyen elemeket tekinthetünk félképzőknek. Hátránya a rövidség és a heterogenitás. Ezek az elemek különböző mértékben jutottak előre egy képzeletbeli „grammatikalizációs skálán”, ezt a fokozatosságot Cigankin nem veszi figyelembe.

8.2. A. M. Grebnyeva a mordvinföldi növénynevek talán legszakavatottabb ismerője. Jól tükrözi ezt kismonográfiája (*Флористическая лексика мордовских языков*, 1997). Ebben számos olyan képzett növénynevet is adatol (elsősorban a 37–46. oldalakon), amely semmilyen más adattárban, még Paasonen négykötetes nagyszótárában sem fordulnak elő (főként *-в*; *-ко*, *-ке*, *-ге*; *-ка*, *-ина*, *-лкс* képzős adatokkal gazdagította ismereteinket). Etimológiai fejtegetéseivel több ponton vitába kell szállni (ezeket részletesebben ld. a 2. fejezetben), elsősorban a *-зер/-серь/-зырь/-зёр* elemről írottakkal. Itt említendőek Grebnyeva rövidebb írásai is a növénynévképzőkről (1987, 1990, 1996).

Szintén a növénynevek képzőiről publikált egy jól hasznosítható tanulmányt **A. M. Vilgyajeva** is (1980). Ugyanő egy tucat növénynév többé-kevésbé megbízható etimoló-

giáját is közzétette: *умарь* 'яблоко; alma', *модамарь* 'картофель; krumpli', *кансть* 'конопля; kender', *палакс* 'крапива; csalán', *нормаль* 'клубинка; eper', *пеиште* 'орех; mogyoró', *лѣмзѣр* 'черемуха; zelnice', *гигерь* 'береста; nyírkéreg', *пизѣл* 'рябина; berkenye', *чудожов* 'осот; csorbóka', *умбрав* 'шавель; sóska', *уро пуло* 'хвощ полевой; mezei zsurló' (1983).

8.3. M. V. Moszin 1977-es történeti szemléletű képzőtani írása után a későbbiekben is jelentkezett néhány tanulmánnyal (1996, 1999), amelyekben elsősorban a *-ma/-mo* és *-лма/-лмо* képzőkkel foglalkozik. Ezeknél fontosabb viszont 1989-ben napvilágot látott rövid egyetemi jegyzete (*Словообразовательная структура финно-угорского слова в мордовских языках*), amelyben ismét történeti alapon közelít a képzőkhöz. Moszin a FU/FP/FV alapnyelvekből kiindulva vezeti le az ősmordvinon át a mai mordvin képzőket. Elsősorban az ősi **-l*, **-r*, **-m*, **-n* képzőkkel foglalkozik. Etimológiai fejtegetései megalapozottak, filológiaiilag pontosak. (Etimológiáit ld. a 2. fejezet idevágó részeiben.)

Ugyancsak történeti szempontokat érvényesít egyik rövid, de fontos cikkében **Sirkka Saarinen** is (1999), aki az ősi **-m*, **-n*, **-r*, **-t*, **-k*, **-η* képzők mai mordvin folytatását vizsgálta, s írt a *-ma/-mo*, *-лма*, *-кс* és *-ки* képzőkről, valamint a *чи* és *нель* elemekről is.

8.4. Mészáros Edit munkássága a kilencvenes években teljesedett ki. Erza–magyar (majd 2008-ban a magyar–erza) szótára és erza nyelvkönyve (erről ld. a 9. pontban) mellett itt elsősorban az igeképzőkről írt monográfiáját kell kiemelni (Mészáros 1999). Mindezek mellett két tanulmánya említendő itt, ezekben az önálló szóból grammatikalizálódott *-či* és *-pulo* fejlődéstörténetét járja körül, bőséges példaanyagon leírva ezek szemantikai hatóerejét, képzővé válásuk útját (1997, 1999–2000).

A magyar kutatók közül itt említendő **Zaicz Gábor**, aki az ősi mordvin szókinccsel foglalkozó cikkében (1988) az ősi képzők (**r*, **m*, **l*, **s*, **ć*) mordvin folytatásait vizsgálja; eredményeit statisztikai adatokkal egészíti ki.

8.5. G. I. Jermuskin 1967-es, északnyugati nyelvjárásokat rendszerező cikkéről korábban szóltam. 1991-ben jelent meg a Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica Majtyinszkaja és Veenker szerkesztette Einheitliche Beschreibung der Dialekte uralischer Sprachen alsorozatának harmadik részeként az erza felső-pjanai dialektusát bemutató opusz. Ebben Jermuskin részletesen szól a névszóképzőkről is (52–62). A főnévképzők között bemutatja a *-ñe/-ne*, *-ke/-ge*, *-ka*, *-r/-r'*, *-ina*, *-ks*, *-kš*, *-vt*, *-lmo*, *-či*, *-pulo*, *-pel'* (denominális) képzőket (ide sorolja a mások által inkább vocativusnak tartott *-kaj*, *-j* elemeket is); s tárgyalja a deverbális *-mo/-ma/-me*, *-mka*, *-vt/-vks*, *-ko*, *-ka*, *-j/-kaj*, *-r/-r'*, *-ks*, *-kš* képzőket. (Ezek egy részét vitathatjuk, a *-ko* szerintem téves etimológiai következtetések miatt került ide, ld. a Cigankin 1980 alatt írottakat, az *-r/-r'* inkább *-ar'* stb.). A melléknévképzők között helyet kapott a *-j/-v*, *-vtomo/-v'teme*, *-tomo/-t'eme*, *-kšov/-kšev*, *-ñe/-ne/-iñe*, *-ke* (egyéb alakváltozatokkal), *-la*, *-ža*; *-st/-št'*, *-lk* (+ *meři/mol'i*), *-će/-še/-ś*, *-ń*, *-ča*, *-ks*, *-i* stb. (itt a *-kšov/-kšev* státusa kérdéses), valamint a határozószók számos képzője. – Jermuskin nagyon röviden

igyekszik definiálni a képzők funkcióját, majd néhány példán bemutatni a képző működését. Áttekintése világos, jól rendszerezett.

Ugyanez a felépítés, ugyanez a képzőállomány jellemzi az ugyanezen sorozat 9. részeként 2004-ben kiadott kötet, a Középső-Tyosa-vidék nyelvjárásának képzőtani leírását (52–59) is.

8.6. Részben ide sorolható **V. A. Legyajkina** munkássága, aki a melléknévi igenevekről jelentett meg tanulmány sorozatot: három cikkben tekintette át az *-(u)кc*, *-зв* és *-и/-ы*, *-иця/-ыця* képzős alakok képzését és funkcióját (1979, 1980, 1985).

Néhányan a korábbi korok, az elmúlt évszázadok képzőit kutatták. **N. V. Vecskanova** az ősi, pogány kori mordvin személynevekből kialakult családnevek képzőit tekintette át (1985), **O. Nazarova** Damaszkini szótárának és a XVIII. sz. végi nyelvemlékek szóképzését, elsősorban a *-мо/-ма/-ме* és *-лма/-лмо* képzők akkori produktivitását vizsgálta (1999) **T. M. Sejanova** nyomdokain haladva, aki a mordvin lexika fejlődéséről szóló 1989-es egyetemi jegyzetének egyik fejezetében (71–74), ill. kongresszusi előadásában (1990) járt el hasonlóan.

A. I. Bocskajeva 1984-es tanulmányában a mordvin névszó- és igeképzés legfőbb jellegzetességeiről, ill. a szuffixumok kapcsolódási sorrendjéről és a képzőbokrokról ír. Körüljárja a *-чи*, *-нуло* és *-нель* státusát, példákkal mutatja be a *-кc* és *-ль* szuffixumot, a *-не/-нэ*, *-ке* kicsinyítő képzőt, ill. a *-в* és *-нь* melléknévképzőt. Megállapítja, hogy a *-вкc* összetett képző.

A. Kelina (1996) a szövőmesterség szókincsét vizsgálta, érintve többek között a szóképzés kérdéseit. Dolgozatában a *-мо/-ма/-ме*, *-мка*, *-т/-д*, *-кc*, *-вкc*, *-ка* képzőkkel alkotott szakszavakra hoz példákat.

9. A névszóképzők helye a nyolcvanas-kilencvenes évek összefoglaló munkáiban

Ebben a két évtizedben több olyan összefoglaló munka jelent meg, amelyben – ha néhol csak szűkszavúan is, de – helyet kaptak a képzők is.

9.1. 1983-ban ismét D. V. Cigankin szerkesztésében jelent meg az 1972-es *Лексикология современных мордовских языков* c. tanulmánygyűjteménnyel azonos című, de lényegesen frissebb tartalmú kiadvány. A kötet érdekessége, hogy nemcsak a címe azonos, hanem az egyes fejezeteké is – viszont javarészt más szerzők tollából származnak. A *Пути обогащения лексики мордовских языков* nevet viselő részt itt az **Sz. I. Lipatov – P. G. Matyuskin – M. V. Moszin** szerzőhármas írta. Ennek névszóképzéssel foglalkozó része (120–127) ugyanazt a struktúrát követi, mint az 1980-as Grammatika, ugyanazokkal a képzőkkel, általában szó szerinti ismétléssel/átvétellel: ahhoz a műhöz képest semmi újat nem ad.

9.2. Az uráli nyelveket bemutató, Denis Sinor szerkesztette kézikönyv (*The Uralic Languages*, 1988) mordvin részét **Alo Raun** készítette, aki a képzőkről és összetételekről csak nagyon röviden, egy-egy bekezdés erejéig tett említést. A képzők között (108) csak a nagyon produktívnak minősített *-ks* névszóképzőt, a *-ke*, *-не* kicsinyítő képzőket,

és a *-ka* 'valamihez tartozást' kifejező képzőt sorolta fel, teljességgel esetlegesen, már-már ötletszerűen, mindössze egy-egy példával.

9.3. Keresztes László kresztomátiájában (1990) röviden, csak felsorolásszerűen mutatja be a képzőket (65–67). A 19. erza denominális névszóképző között helyet kapott a *-ks* (ezt a szerző gyűjtőnévi funkciójának veszi), *-či* (elvont főnévképző), *-ksči* (kölsönöséget kifejező képző), *-će* (sorszámnévképző), *-kš*, *-ka*, *-ke* *-hé/-ne/-iñe* (kicsinyítő képzők), *-ñi* (nőinév-képző), *-pulo* (gyűjtőnévképző), *-v*, *-j*, *-ñ*, *-za*, *-la*, *-ža*, *-do* (melléknévképzők). Keresztes a *-j* szuffixumot megszólító szerepű képzőnek veszi (mások inkább vocativusi ragnak/elemnek), s a szakirodalomban először ő tünteti fel a *-vtomo/ -vťeme*, *-tomo/-ťeme* fosztóképzőt (amely egyben abessivusrag is lehet). A deverbális névszóképzőkről megállapítja, hogy „mindegyikük voltaképpen főnevesült vagy melléknévesült igenévképző”: az *-i*, *-iks*, *-ks* mellett felsorolja az elvont főnevek *-ma*, *-mo/-me* képzőjét és a cselekvés eredményét kifejező *-st*, *-(v)t* szuffixumot.

9.4. Az uráli nyelveket bemutató, 1966-ban megjelent kézikönyvhöz (ld. 4.1.) hasonló látott napvilágot 1993-ban. Ennek a mordvin fejezetét szintén **A. P. Feoktyiszov** készítette. A korábbi műben rövid áttekintést adott a képzőkről, itt viszont csak egy bekezdést írt a szóképzésről, képzők és példák megadása nélkül. Feoktyiszov véleménye szerint a névszóképzők viszonylag kis halmazt alkotnak, s néhány kivételtől eltekintve alacsonyabb produktivitással rendelkeznek, mint az igeképzők.

9.5. Mészáros Edit tankönyve (*Erza-mordvin nyelvkönyv kezdőknek és középfokúaknak*, 1998) műfaját tekintve kilóg ebből a kategóriából, de azért tárgyalom itt, mert viszonylag részletesen, összefoglalásszerűen mutatja be a képzőket. Mészáros az első, aki leíró szempontból adja meg a képzők alakjait, a tövéghangzót/kötőhangzót a képző részeként feltüntetve. A denominális névszóképzők között szól a *-ks*, *-vt*, *-pel'*, *-lma/-olma/-lmo* főnévképzőkről (a funkciókról nem ad információkat), a *-či* elvont főnévképzőről, a *-će/-eće* sorszámnévképzőről, a *-kšt'/-ekšt'/-št'* szorzószámnev-képzőről, a *-tomo/-ťeme/-teme/-vtomo/-vťeme* fosztóképzőről; a *-ne/-hé/-iñe*, *-ka* és *-ke* kicsinyítő képzőkről, valamint az *-ñ*, *-v/-ov/-ev* és *-j/-ej* melléknévképzőkről (41, 50, 102).

A deverbális képzők sorában megkülönböztet főnév-, melléknéviigenév- és határozóigenév-képzőket. Az első kategóriába a *-mo/-ma* és *-vks* elemeket veszi fel. A másodikba az *-i* és *-ića* folyamatos cselekvő, *-iks* és *-mo/-ma* folyamatos szenvedő melléknéviigenév-képzőket (utóbbit tehát két kategóriába is felveszi, de hangsúlyozza ezek közös eredetét), a harmadikba pedig a *-msto/-mste* és *-do/-d'e* szuffixumokat. A *-ž* kettős szerepű: befejezett melléknévi- és határozóiigenév-képző (59, 79, 102–103). Mészáros a képzőket gyakoriság és produktivitás szerint minősíti.

9.6. A *The Uralic Languages* után tíz évvel, 1998-ban látott napvilágot Daniel Abondolo szerkesztésében az uráli nyelvek következő áttekintése, hasonló címmel. Ennek mordvin fejezetét **Zaicz Gábor** írta, aki egy tucat névszóképzőt mutat be röviden, egy-két példával: *-ks* metaforikus/metonimikus denominális nomenképző, *-či* elvont főnévképző, *-ka* denominális melléknév- és főnévképző, *-pel'* deverbális nomenképző, *-pulo*

denominális kollektívumképző, *-ke* és *-ne* kicsinyítő képzők, *-ma*, *-mo* ~ *-me* nomina actionis és instrumenti képzők, valamint a *-ń*, *-v*, *-j* melléknévképzők és a *-će* sorszámnévképző (202–203).

9.7. Raija Bartens leíró és történeti szempontokat egyaránt érvényesítő mordvin kézikönyvében (*Mordvalaisten kielten rakenne ja kehitys*, 1999a) csak néhány képzőről ír. A főnévképzők sorában (106–107) bemutatja a *-ne*, *-ine* és *-ke* kicsinyítő képzőket, a *-mo*, *-ma*, *-me* deverbális képzőt, a *-ks* és *-vks* képzőket és utóbbi kialakulását, a *-či* absztrakt képzőt zürjén párhuzammal, és – visszatérve a régi grammatikák szelleméhez – a család- és rokonságnevekhez járuló *-id'e* képzőt. Bartens nagy súlyt fektet a képzők kapcsolódási szabályainak bemutatására, ugyanakkor a funkciókról keveset ír. Képzőtára eléggé esetleges. Ugyanez jellemzi a melléknévképzők bemutatását is (110–111), itt a *-v*, *-j*, *-ń* és *-ń* képzőkről szól csak, s röviden megemlíkezik az abessivus és a fosztóképző történeti összefüggéséről.

10. Az ezredforduló és a mai helyzet

10.1. 2000-ben jelent meg D. V. Cigankin szerkesztésében az *Эрзянь кель. Морфология* [Erza nyelv. Morfológia] című, erza nyelvű kézikönyv.⁸ A szóképzéssel foglalkozó általános bevezető után szófajtani bontásban olvashatunk a képzőkről. A főnévképzők sorába (36–37) a *-кс*, *-ки*, *-ма/-мо/-ме*, *-ка*, *-лма*, *-ко/-ке* ~ *-го/-ге*, *-т/-ть*, *-в*, *-кай* és a *-ка*, *-ке*, *-не*, *-нэ* kicsinyítő képzők kerültek, valamint felsorolásszerűen, egy-egy példával szerepel a *-ган*, *-ун*, *-зей*, *-арь*, *-анька*, *-ина*, *-шка*, *-се*, *-лда*, *-кике*, *-ркс*, azaz, gyakorlatilag az 1980-as Grammatika képzőtára köszön vissza, s még a példák javarésze és a sorrend is ugyanaz. Egyedüli gyarapodás a *косьелда* (*коске*), *вармакике*, *кодоркс* és *неутеркс* szavak felvétele, de ezekben tulajdonképpen *ки* + *ке*, *р* + *кс* képzőbokok rejlenek, tehát valóban új képzőkről nem beszélhetünk. Összességében tehát ez a fejezet semmi újat nem hozott a két évtizeddel azelőtt megjelent kézikönyvhöz képest. Ugyanez mondható el a melléknévképzőkről is (38–39), ugyanazok kaptak helyet itt is, mint korábban: *-ра/-ря/-ре*, *-се*, *-на/-ня*, *-ка/-ко/-ке*, *-кс*, *-ки*, *-до/-да*, *-в*, *-й*, *-нь*, *-це*, *-за*, *-нза*, *-жа*, *-ла*, *-лт*, *-лк*, *-шт*, *-сть*, *-ть*, *-не/-нэ*, *ка*, *ке* – kevés példával, sokszor magyarázat nélkül.

Fontos újítása azonban a könyvnek az *Аффиксоид вельде валонь теевемась* [Affixoid útján történő szóalkotás] c. fejezet (46–48), amelybe egy tucat képzőszerű elem került be: *чи*, *пуло*, *пель*, *пря*, *ланго*, *алкс*, *пе*, *ни*, *кирда*, *мезе*, *марь*, *bye/бие*. Az egyes elemeket szemantikai és/vagy alaktani kategóriákba osztva tárják elének (bár ezek a halmazok eléggé heterogének). A szerzők elég sok példát mutatnak be, azonban ezek egy része nyelvjárási alak, melyek egyetlen (kétnyelvű vagy értelmező) szótárban sem szerepelnek. Egynyelvű könyvről lévén szó, ez az eljárás nagymértékben megnehezíti értelmezésüket, feldolgozásukat. A tizenkét affixoid közül az addigi szakirodalomban csak utalásszerűen, más funkcióban szerepelt a *не*; itt *мезе* címszóként van megadva a koráb-

⁸ Ugyanabban az évben látott napvilágot N. Sz. Aljamkin szerkesztésében a moksa nyelvű kézikönyv, a *Мошень кяль. Морфология*.

bi *мезь*; s teljesen új az *алк* és a *кырда*. Előbbi 'valamilyen alul lévő hely' alapjelentésben szerepel a kézikönyvben, az alcsoportokban testrésznevek, földrajzi nevek és tárgyak alsó része szerepel (ez még önmagában nem indokolná képzőszerű elemként való felvételét, ld. az *алк* későbbi elemzésekor). A *кырда* más megközelítésben multiplicativusi elem ('-szor/-szer/-ször'), s nem félképző. – Összességében vizsgálatunk szempontjából nagyon hasznos ez a fejezet, de egyrészt a kategóriák heterogenitása, másrészt a „grammatikalizációs skála” figyelmen kívül hagyása miatt elég sok ponton érdemes lenne kiegészíteni a listát.

10.2. D. V. Cigankin az új évezredben sem vesztett semmit aktivitásából. 2000-ben jelent meg egy cikke a *нря* 'fej' és a *не* 'vég' szó elemzéséről. Ezek képzőszerű elemként is funkcionálnak. Ebben az írásában Cigankin az egymásba fonódó szemantikai mezők megrajzolása mellett kitér arra is, hogy elő- és utótagként milyen szerepet töltenek be e lexémák a mordvin szókinszben, azt járja körül, e konkrét esetekben hol húzódik az összetételi utótag és a képzőszerű elem határmezsgyéje (2000a).

Ugyanebben az évben látott napvilágot a deminutív képzők intenzitási fokairól szóló írása (2000b). Cigankin megállapítja, hogy az erzában három, a moksában két „kicsinyítési fokozat” létezik, pl. erza *алка* 'низкий; мелкий; alacsony, sekély' > 1) *алкине* > 2) *алк-инь-ка* > 3) *алк-инь-к-ине*; *вишка* 'малый; kicsi' > *вишк-ине* > *вишк-инь-ка* > *вишк-инь-к-ине* (de a pl. a *ламбамо* 'сладкий; édes' esetén csak két lépés tehető meg: *ламбам-не* > *ламбам-ни-не*).

2007-ben jelent meg a képzők elhomályosulásáról szóló cikke. Ilyen például a *таш-та-* 'накопить; felhalmoz' ige, amelyben a mai nyelvérzék már nem képes elkülöníteni a *таш-* tövet és a *-т-* elemet, vagy az E *чопода* / M *шобда* 'тёмный; sötét', melynek *-да* elemét csak a *чопоте-* 'темнеть; besötétedik' ige alapján tudjuk leválasztani. Cigankin cikkében nagyon sok szót etimologizál, ezek egy részéhez, sajnos, kritikusan kell viszonyulnunk.

E korszak legjelentősebb műve a *Морфемика и словообразование мордовских языков* című, 2006-ben megjelent egyetemi jegyzete. Ebben a rövid, 60 lapos műben a szóképzés elméleti kérdéseivel foglalkozik a szerző. Bemutatja a szuffixumok válfajait (szófajváltó és nem szófajváltó, deverbális és denominális stb.), szól a pre- és posztfixumokról, külön alfejezetet szentel az affixoidoknak, régebbi terminológiájával: félképzőknek. A *чи*, *пель* és egyéb elemek mellett ide sorolja az *ал* lexémát is, amely szerintem nem meríti ki a képzősülés kritériumait. Ezek az elemek egy későbbi fejezetben, az összetételek bemutatása során is előkerülnek. A *ней* 'зуб; fog' és *нейде-* 'смеяться; nevet', ill. a *стя-* 'встать; feláll' szavakon keresztül ábrázolja a különféle képzők kapcsolódási lehetőséget (pl. *нейне*, *пеев*, *пеенза-*, *нейеле-*, *пеия-*, *нейдеве-*, *нейдекине-* stb.). Szól a képzők homonim és poliszém jellegéről, a transzpozíciós jelenségekről, a szófajváltás típusairól. Végül tanításmódszertani kérdésekkel foglalkozik, amelyben a szinkron és diakron kutatások fontosságát hangsúlyozza. – Úgy vélem, ez a kis hiánypótló, sok kérdést érintő könyvecske nagyon hasznos lehet a mordvin felsőoktatásban, de talán világosabb tagolással, és még több példával talán még jobban ki tudná szolgálni a hallgatók igényeit.

10.3. Cigankin tanítványa, **I. Ny. Rjabov** fő kutatási területe a szófajok közötti kapcsolatok kutatása. 2002-ben megjelent egyetemi jegyzete (*Словообразовательные отношения между частями речи в эрзянском языке*) mellett ezt a kérdéskört feszegeti több más írásában is (1998, 2000a, 2000b, 2000c, 2001). Rjabov leírja a képzők modifikációs, mutációs és transzpozíciós rendszerét. Az elsőhöz, a szó jelentését csak módosító halmazhoz tartozik – a rengeteg igeképző mellett – pl. a kicsinyítő képző: S + *не/нэ, ке, ка* > S1 (*кудо* 'дом; ház' > *кудыне* 'домик; házikó'; *эйкакиш* 'ребёнок; gyerek' > *эйкакике* 'ребёночек; gyerekecske', *сазор* 'сестра; húg' > *сазорка* 'сестренка; húgocska') vagy a fokozatokat kifejező melléknevek: A + *ла, за, жа* > A1 (*ниже* 'зелёный; zöld' > *нижела* 'зеленоватый; zöldes', *эчке* 'толстый; vastag' > *эчкеза* 'толстоватый; kissé vastag', *сыре* 'старый; öreg' > *сырежа* 'староватый; öregecske') stb. A másodikba, a szó jelentését alapvetően megváltoztató csoportba sorolható pl. a -*кс, -ка, -киш, -пря, -пуло, -пель* képző: *кедь* 'рука; kéz' > *кедькс* 'браслет; karkötő', *ава* 'женщина; nő' > *авака* 'самка; nőstény', *килей* 'берёза; nyírfafa' > *килейбуло* 'березняк; nyírfaliget' stb. Rjabov harmadik kategóriája a a transzpozíció, ennek lehet morfológiai és szintaktikai alcsoportja. Előbbire példa a -*ма/-мо* deverbális nomenképző (V > S: *алта* 'обещать; megígér' > *алтамо* 'обещание; ígélet') vagy az A + *чи* > S szerkezet: *виев* 'сильный; erős' > *виевчи* 'сила, мощность; erő, erősség'. Utóbbira példa a *ланго* szó, amely főnévből névutóvá vált (erről ld. még Rjabov 2003). Könyve utolsó fejezetében a szóképzési láncokat vizsgálja, elsősorban ígéken, kisebb részben névszókon. Itt az egymáshoz kapcsolódó szuffixumok sorrendi szabályait igyekszik feltérképezni (ld. még Rjabov 2005).

10.4. Van több olyan nyelvész, aki az utóbbi időben egy-egy írást szentelt a névszóképzésnek. A nem anyanyelvi kutatók közül **Sirkka Saarinen** (2004) a -*či* absztrakt képző kialakulását, produktivitását, szóalkotó képességét és mai gyakoriságát vizsgálta. A mordvin szóvégmutato szótár adatai alapján megállapította, hogy az alapszó legtöbbször melléknév (az erzában 53%), ezt követi a főnév (37%, főként a -*мо/-ма* képzős alakokból), a többi esetben lehet ige, igenév, névmás és számnév.

Mészáros Edit (2003) az Volga-vidéken nagyon gyakori nem igei onomatopoetikus szavaknak egy csoportját, az *r/r̥* elemre végződő szavakat vizsgálta (pl. *цѣтор-цѣтор* 'recsegéssel, ropogással', *зеверь-зுவарь* 'bukfencezve' stb.). Ezek leggyakrabban módhatározók, de előfordulnak jelzőként és állítmányként is.

Zaicz Gábor – Raisza Sirmankinával – az újonnan alkotott nyelvészeti terminusok kapcsán foglalkozott a szóképzéssel is (2001, 2002). Megállapították, hogy ezeknek a terminusoknak a leggyakoribb képzője a -*кс* (pl. *тѣжикс* 'szuffixum'), a -*вкс* (*полавкс* 'variáns') és a -*ма/-мо* (*чѣвѣмгадома* 'palatalizáció').

Keresztes László a 2011-ben megjelent *Bevezetés a mordvin nyelvészetbe* c. egyetemi jegyzetében tekintette át röviden a képzőfajtákat (122).

A jelenkori mordvinföldi nyelvészet Cigankin melletti másik vezéralakja, **M. V. Mo-szin** korábbi nyelvtörténeti indíttatású munkái után 2001-ben jelentetett meg tanulmányt az ősi képzőkről. Ebben az **r* (pl. *кичкере* 'загнутый; görbe'), **l* (*нумоло* 'заяц; nyúl'), **n* (*кемень* 'десять; tíz'), **k* (*мияв* 'бобр; hód'), **š* (*ривезь* 'лиса; róka') képzőket vizsgálja. Etimológiai javarészt helytállóak, de anyagának több pontján téves kö-

vetkeztetésekre bukkanhatunk. (Ezekről ld. a 2. fejezetben.) – Moszinnak a XII. oroszországi finnugor konferencián 1987-ben elhangzott, *Структура производного слова и особенности сочетаемость словообразующих суффиксов с основами в мордовских языках* c. előadásában (ez a 70. születésnapjára kiadott tanulmánykötetében jelent meg 2010-ben) a *пель* kapcsán az alapszó és a képzők viszonyáról ír.

Je. F. Klementyeva az *-инка* és *-мезь* gyűjtőnévképzők történetét és mai funkcióját vizsgálta (2000). 2004-ben ugyanő egy rövid, 80 lapos jegyzetet jelentetett meg a gyűjtőnévi kategóriáról (*Категория собирательности в эрзянском языке*). A szuffixális kifejezőeszközök között (36–50) részletesen bemutatja a *-бье*, *-де*, *-инка*, *-ки*, *-мезь*, *-нал*, *-нек*, *-не*, *-пель*, *-пуло*, *-цек*, *-чи* képzőket.

L. I. Szmolkina (2005) számnév-kutatástörténeti áttekintésében foglalkozik az erza és moksa tö-, sor- és gyűjtőszámnévképzőkkel. Másik írásában (2010) a *-це* sorszámnévképző eredetéről, használati köréről ír.

N. V. Jakuskina egyik, erza nyelvű tanulmányában a *-ма/-мо* képző eredetével, szemantikai csoportjaival és a nyelvújításban betöltött szerepével foglalkozott, összevetve a finn *-ma/-mä* képzővel (2003), egy másik, orosz nyelvűben pedig a *-кc* képző produktivitását vizsgálta (2004). Az erza–finn összevetés egy másik írásban is vezérelv: az **I. Kuzmin** – **N. M. Moszina** szerzőpáros (2008) az erza cselekvésnévképzők (*-ма/-мо/-ме, -кc*) funkcióit hasonlítja össze a finn megfelelőikkel (*-us/-ys, -mus/-mys* stb.).

A. M. Grebnyeva folytatta a florisztikai szókincskutatásait. 2010-es cikkében növénynévi összetételeket vizsgál, s néhány szó etimológiáját adja közre. **O. Ny. Kalinkina**val és **D. V. Cigankinnal** közös, erza nyelvű írásukban a növénynévi összetételek és szószerkezetek mellett a *-кc*, *-ки*, *-ина/-рина*, *-кай*, *-ка* képzőkkel, ill. a *-марь*, *-пря*, *-пуло* affixoidokkal alkotott képzett szavak közül mintegy harminccal foglalkoztak (2011).

A. Naumkin és **Cigankin** a fokozatosság kifejezését vizsgálta erza nyelvű írásában (2011). Megállapításuk szerint a melléknévképzők közül ebben a folyamatban a *-за/-зя*, *-наза*, *-жа*, *-ла* szuffixumok, valamint a *мери*, *моли* grammatikalizálódott elemek mellett álló *-лт*, *-лк*, *-т/-ть*, *-шт/-шть*, *-сть* képzők vesznek részt.

10.5. A nem mordvinföldi finnugristák közül az utóbbi évtizedben jómagam foglalkozom legintenzívebben az erza névszóképzőkkel. 2005-ben jelent meg a nem önálló szavakból, grammatikalizáció útján keletkezett névszóképzőket tárgyaló írásom (2005a), 2012-ben pedig a névszóképzőket rendszerező tanulmányom (2012a). Történeti síkon vizsgáltam a *či*, *pel'*, *luv* és *lango* elemek képzővé válását (2005b, 2006, 2010, 2013c, 2014d, 2014f), foglalkoztam az ősi, elhomályosult **-p/*-k* (> *v*) és **r* képzőkkel (2013a, 2014c), a *-m(V)* és az *-lma* képzők produktivitásával (2014b, 2015b), az ősi szibilánsokból és affrikátákból létrejött képzők történetével (2014a), az állatnevek ősi képzőivel (2014e), valamint a névszóképzők kapcsolódási szabályainak leírásával (2012b). 2015-ben lát napvilágot a De Gruyter kiadónál a *Word Formation. An International Handbook of the Languages of Europe* című többkötetes mű, melynek mordvin képzőtani fejezete fűződik a nevemhez (2015a).

1.3. AZ ADATBÁZIS FORRÁSAI

Disszertációm adatbázisa három forrástípusra épül. A legnagyobb korpuszt a különféle szótárakból kigyűjtött adatok adják. Emellett a képzőproduktivitás változásának vizsgálatára felhasználtam a XIX. és XX. század végén kiadott bibliafordításokat, valamint feldolgoztam a Turkui Egyetemen létrehozott, XX. századi mordvin újságcikkeket tartalmazó korpuszt is.

1. A kutatás során felhasznált szótárak rövid jellemzése

Mint a bevezető fejezetben is kifejtettem, munkám során két fő szempontot igyekeztem érvényesíteni.

a) Az eddigi tanulmányokban, cikkekben egy-egy képző elemzése során csak néhány, ráadásul gyakran ismétlődő adatokat hoztak a szerzők. Ezek mechanikus felhasználása helyett célkitűzésem a nagy, a lehető legnagyobb korpusz létrehozása – és abból új következtetések levonása – volt. Ezt a célt nem érhettem volna el a 2004-ben megjelent mordvin *a tergo* szótár nélkül (RDM). Az onnan nyert adatokat az 1993-ben kiadott erza–orosz nagyszótár (ERV) segítségével azonosítottam és ruháztam fel jelentéssel, majd az adott lexémákat visszakerestem az erza–magyar (EMSz, 2003), az erza–finn (ESS, 2000) és természetesen a Paasonen-féle szótárban is (MdWb, 1990–96). Alkalmanként használtam a 2002-ben megjelent helyesírási szótárt is (VBTV). A képzők produktivitását egyrészt Damaszkín 1785-ös szótárának, másrészt a finn–erza szótár (SES, 2000) adatai alapján igyekeztem történeti síkba helyezni. E fejezet első részében rövid jellemzést adok ezekről a szótárakról, különös tekintettel a nyelvújítás folyamatában betöltött szerepükre és az orosz szókincs beemelésére/mellőzésére.

b) A másik törekvésem a nyelvtörténeti szempontok előtérbe helyezése volt, hiszen egyrészt átfogó, rendszerszerű tanulmány még nem született a mordvin névszóképzők történeti fejlődéséről, másrészt az eddigi mordvinföldi etimológiai munkákban nagyon sok a hiba, sok a vitás szófejtés, s ennek következtében a szerzők néhol téves következtetésekre jutnak egy-egy képző használati körét, rosszabb esetben létét/nemlétét illetően. Ehhez a munkámhoz a közismert etimológiai szótárak (UEW, SSA) mellett felhasználtam a mordvin etimológiai szótárakat: az 1977-ben napvilágot látott erza szótárt (EES) és ennek 1998-as megújítását (EtV), a legújabb, Versinyin-féle szótárt (2004–11), valamint Keresztes László etimológiai szójegyzékét (MdKons). A Mordvinföldön, ill. Joskar-Olában kiadott művek sok kívánnivalót hagynak maguk után, ezért előljáróban szükségesnek látom mindezen szófejtési segédanyagok rövid kritikai bemutatását, érzékeltetve egyrészt, milyen nehézségekkel szembesül a mordvin etimológus, hangsúlyozva másrészt, milyen nagy szükség lenne egy korszerű, megbízható mordvin etimológiai szótárra.

1.1. A két- és többnyelvű szótárak

1.1.1. RDM. Jorma Luutonen, M. V. Moszin és V. Scsankina szóvégmutato szótára (*Reverse Dictionary of Mordvin. Обратный словарь мордовских языков* = RDM) ugyan Helsinkiben látott napvilágot, a Suomalais-ugrilainen Seura által kiadott Lexika Societatis Fenno-Ugricae 29. köteteként, de a szótári munkálatok a Turkui Egyetem Finnugor Tanszékén folytak. Ez a tanszék az utóbbi években a volgai finnugor nyelvek legfontosabb szótárkészítő műhelyévé vált, a cseremisiz anyagok¹ mellett a közelmúltban három mordvin szótár is napvilágot látott gondozásukban (ld. az 1.4. pontban).

A szóvégmutato szótárba tíz mű (Ahlqvist, Damaszkina, Abramov, Juhász Jenő és Paasonen szótára, a nagy erza- és moksa-orosz szótár, a finn-erza szótár és a 2002-ben megjelent erza és moksa helyesírási szótár) anyagát dolgozták bele (azaz erza és moksa, cirill és latin betűs opuszok egyaránt helyet kaptak), emiatt a közreadott adatok helyesírását is egységesíteni kellett. Mivel a forrásként szolgáló szótárak egy része nyelvjárási anyagot tartalmaz, a dialektális variánsok számát is le kellett szűkíteni (pl. az infinitívus képzője a nyelvjárásokban *-мкс*, *-мекс*, *-мокс*, de ide csak az irodalmi *-мс* formát vették be a szerkesztők). A fonetikai és a morfológiai elvek közül az utóbbit részesítették előnyben (azaz a *ведькев* 'malom' alakot a *ведьзев* formával szemben). Szintén egységesíteni kellett a moksa redukált lejegyzését is. – A szótárba 81 964 szó került be (ennek 51%-a erza, 49%-a moksa). Minden szó három kódot kapott: nyelvjárási hovatartozás (erza vagy moksa), szófaji besorolás és a forrás jelzete. Jelentések nem szerepelnek a szótárban. (Bővebben ld. Saarinen 2006).

1.1.2. MdWb. A mordvinisztika legkiemelkedőbb alakja Heikki Paasonen, akinek mordvin munkássága finnugor körökben közzismert, mordvin hangtana, a tatár és csuvas jövevényszavakról írott tanulmánya a mai napig helytálló. Sokáig nélkülözhetetlen alpmű volt az 1909-ben (második kiadás: 1953) megjelentetett kresztomátiája, a *Mordwinische chrestomathie mit glossar und grammatikalischem abriß*. A *Mordwinische Volksdichtung* címet viselő nyelvjárási anyagát 1938 és 1981 között, nyolc kötetbe rendezve adta ki Paavo Ravila, Kaino Heikkilä és Martti Kahla.

Paasonen a *Mordwinisches Wörterbuch* anyagát 1889 és 1902 között gyűjtötte, nyolc mordvin anyanyelvű munkatársa segítségével. Műve sokáig kéziratban állt, de végül Kaino Heikkilä (1936 és 1971 között) és Martti Kahla (1981-től) több évtizedes szerkesztői munkájának eredményeként, két mordvin nyelvész, A. P. Feoktyisztoz és G. I. Jermuskin közreműködésével 1990 és 1998 között napvilágot látott. A négykötetes – orosz és német szómutatóval hatrészes – nagy nyelvjárási szótár a mordvinnal foglalkozó szakemberek megkerülhetetlen alpműve. A szótár elején Feoktyisztoz alapos elemzése olvasható az erza és a moksa nyelvjárások osztályozásáról.

A szótár címszavait és bőséges példaanyagát a német és az orosz jelentések rendkívül részletes megadása követi. Az egybetartozó képzett szavak az egyes (félkövérrel kiemelt) „főcímszavakon” belüli (csak dőlt betűkkel jelzett) „alcímszókként” vannak feltün-

¹ Arto Moio: *Marilais-suomalainen sanakirja*, 1992; Arto Moio – Ivan Galkin – Valentin Vasiljev: *Suomalais-marilainen sanakirja*, 1995; Arto Moio – Sirkka Saarinen: *Tscheremissisches Wörterbuch*, 2008.

tetve, az összetételek az egyes címszavak alá vannak besorolva. Paasonen gyakran jelzi az adott szó orosz vagy törökségi eredetét. (Részletesebben ld. Zaicz 1994; Grünthal 2001.)

1.1.3. ERV. A kilencvenes évek a mordvin szótárírás aranykorát jelentették. 1993-ban jelent meg B. A. Szerebrennyikov, R. Ny. Buzakova és M. V. Moszin szerkesztésében az erza–orosz nagyszótár (*Эрзянь–рузонь валкс. Эрзянско–русский словарь*) [= ERV], a V. Sz. Scsemerova szerkesztette erza–orosz / orosz–erza szótár (*Эрзянь–рузонь валкс. Русско–эрзянский словарь*) és V. I. Scsankina moksa–orosz / orosz–moksa szótára (*Мокшень–рузонь валкс. Русско–мокшанский словарь*). Három évvel később látott napvilágot O. Je. Poljakov és A. Ny. Kelina moksa iskolai szótára (*Русско–мокшанский школьный словарь*), 1998-ban pedig Szerebrennyikov, A. P. Feoktyisztov és Poljakov szerkesztésében a moksa–orosz nagyszótár (*Мокшень–рузонь валкс. Мокшанско–русский словарь*).

E szótárak között vannak kisebb terjedelmű alkotások (Scsemerova, Scsankina, Poljakov – Kelina), és vannak nagyok is: az 1993-as erza–orosz szótár 27, az 1998-as moksa–orosz 41 ezer szócikket tartalmaz.

A nagyszótárak nemcsak nagy szóanyaguk miatt számítanak megkerülhetetlennek; ragozási útmutatót is adnak, s bőséges kifejezéstartalommal és mordvin irodalmi példaanyaggal segítik a felhasználót. (Az erza–orosz nagyszótárról ld. Alvre 1994.)

1.1.4. ESS, SES. Fentebb utaltam rá hogy Turkuban több mordvin szótár is készült. Ezek a következők: Jaana Niemi – Mihail Mosin: *Ersäläis–suomalainen sanakirja. Эрзянь–финнэнь валкс*, 1995 [= ESS]; Eeva Herrala – Aleksandr Feoktistov: *Mokšalais–suomalainen sanakirja. Мокшень–финнонь валкс*, 1998 (ennek 2001-ben Szaranszkban megjelent a mordvinföldi változata is: Александр Феоктистов – Эва Херрала: *Мокшень–финнонь валкс. Mokšalais–suomalainen sanakirja*) [= MSS]; Alho Alhoniemi – Nina Agafonova – Mihail Mosin: *Suomalais–ersäläinen sanakirja. Финнэнь–эрзянь валкс*, 1999 [= SES]. Ez utóbbi 2000-ben Szaranszkban is megjelent.

Az erza címszavakat csak cirill betűs változatban adják közre, míg a moksában a cirill betűs címszó mellett megadják azok latin betűs (tudományos) transzkripcióját is. Ez azért szükséges, mert a moksa helyesírás bonyolultsága miatt sokszor nem lehet mechanikusan átfordítani egyik írásrendszert a másikra. Az erza ortográfia könnyebben áttekinthető, itt nincs szükség az átírássra.

A három szótár közül a legterjedelmesebb a finn–erza 17 000 szócikkkel, ezt az erza–finn követi 12 ezerrel. A legkisebb a moksa–finn 9000 címszóval. Mindhárom szótár törekszik kifejezések, példaanyagok megadására. (A szótárakról részletesebben ld. Bartens 2001; Maticsák 1999; 2000.)

1.1.5. EMSz. A magyarországi mordvin lexikográfia legjelentősebb képviselője Mészáros Edit.² 1999-ben Szegeden jelent meg Raisza Sirmankinával közösen írt, 360 lapos, kb. tízezer címszót tartalmazó erza–magyar szótára, amely átdolgozott, kibővített

² Ld. még: Mészáros Edit (főszerk.) – Motorkina Svetlana – Kazaeva Nina – Felföldi Ágnes – Širmankina Raisa: *Magyar–erza-mordvin szótár. Венгрань–эрзянь валкс*, 2008.

formában – mintegy 16 ezer szócikkkel – négy évvel később a szombathelyi Lexica Savariensia sorozatban látott napvilágot (*Erza-mordvin–magyar szótár*, 1999, 2003). Az első munka mordvin címszavai latin, a második kiadásé cirill betűsek. Mindkét szótár igyekszik sok kifejezést, példamondatot megadni. E szótárak jellegzetessége, hogy a szerzők a magyar jelentéseknek minél több szinonimáját szerepeltetik.

1.1.6. VBTV. 2002-ben két helyesírási szótár is megjelent: a *Вейсэ, баишка, текс вельде* [Egybe, külön, kötőjellel = VBTV] című kötet (Ny. A. Agafonova, M. D. Imajkina, M. V. Moszin, D. V. Cigankin és T. G. Gavrilova gondozásában) az erza; a *Марса, баишка, китькся вельде* [Egybe, külön, kötőjellel = MBKV] című (Ny. Sz. Aljamkin és O. Je. Poljakov szerkesztésében, K. I. Ananyina, Ny. I. Ariszkina, Sz. I. Lipatov, T. I. Lomakina, M. A. Kulin és A. Ny. Kulin közreműködésével) pedig a moksa ortográfia fontos kérdéseiben igazítja el az olvasót. A szerény cím ellenére a két kötet értékes anyagot tartalmaz: a 143 lapos erza szótár kb. 7000, a 86 lapos moksa mintegy 4000 olyan szót, melynek helyesírása kétségeket ébreszthet a mordvin anyanyelvűek/mordvinul tanulók körében: ezek az egybeírandó összetételek, a különírandó állandósult szókapcsolatok és a kötőjellel kapcsolódó mellérendelő összetételek (orosz terminológiával: páros szavak). Mindkét műben megadják az orosz megfelelőket is (voltaképpen tehát ezek kétnyelvű szótárak is, mégpedig értékes kétnyelvű szótárak, mert ritka, szótárakba általában nem kerülő szavakat, szintagmákat tartalmaznak). Az erza szótárban a címszavak után az adott szó szófaja és legfőbb ragozási tudnivalói (főnév: többes szám, ige: múlt idő egyes szám 3. személy) vannak feltüntetve, míg a moksa esetében a címszavakat szemantikai besorolások (anatómiai, botanikai, etnográfiai stb.) követik. Véleményem szerint egy ilyen jellegű szótárban az erza esetében alkalmazott megoldás a célravezetőbb, hasznosabb.

1.1.7. Damaszkín püspök (1737–1795) többnyelvű szótárának (*Словарь языков разных народов в Нижегородской епархии обитающих, именно россиян, татар, чувашей, мордвы и черемис*) első kötete orosz–tatar–csuvas–erza-mordvin szótár 1038 oldalon, a második rész pedig orosz–cseremis szójegyzék 746 oldalon. A szótár mordvin részét A. P. Feoktyisztov 1971-ben rendezte sajtó alá. A szótárban mintegy 11 000 szócikk szerepel. Damaszkín szólistája a legterjedelmesebb XVIII. századi mordvin nyelvemlék (Feoktyisztov 1968: 58–77; 1971: 22–25). A szótárban rengeteg lexikai innováció található, sajnos azonban fantáziadús nyelvi leleményeinek csak egy kis része él a mai napig a mordvin közszókincsben. (Ld. még Zaicz 1969: 189–190.)

1.1.8. A szótárak jellemzése a nyelvújítás/szóalkotás szemszögéből

A nyelvújító mozgalmak és a „szóképzési divatok” szorosan összefüggenek egymással. Damaszkín püspök idején az orosz hódítás utáni közigazgatás kiépítése, a keresztény vallás felvétele, az új életmód elterjedése miatt a mordvinoknak nagyon sok új fogalommal kellett megismerkedniük, s ezekre neveket kellett találni. Az 1917 utáni új világrend kialakulása után, a szocializmus idején rengeteg ideologikus töltetű elem került a nyelvbe. A Szovjetunió bukása utáni korban, amikor „kinyílt a világ”, a társadalom gyors átalakulása, a tudomány és technikai ugrásszerű fejlődése következtében száz-

számra özönlenek az új szavak. A jelenkorban mindez megköveteli (megkövetelné) az orosz (és az oroszon keresztül az angol és egyéb eredetű) szavak megmordvinosítását.

A társadalmi mérföldköveket a szókincs változása híven tükrözi. Ezeknek egyfajta „mérőpontja, gyűjtőhelye” az adott kor szótárirodalma. A tükörfordítások, szócsinálmányok, jól-rosszul sikerült nyelvi lelemények mellett a névszóképzők divatja is nyomon követhető a különféle korok szótáraiban.

1.1.8.1. Damaszkín püspök szóalkotásai közül, amelyek az élet legváltozatosabb területeit ölelik fel, talán a legfontosabbak az új vallás és az új társadalmi berendezkedés szavai, mint például or. *ад* 'pokol' ~ md. *чопуда тарка* 'sötét hely', *епископ* 'püspök' ~ *ломань озныця* 'imádkozó ember', *проповедник* 'prédikátor' ~ *паз валонь ювлиця* 'isten szót mondó'; *адвокат* 'ügyvéd' ~ *тявь мялга якиця* 'ügy után járó'. Megemlítenők foglalkozásnevei (pl. *кузнец* 'kovács' ~ *кининь чави* 'vasat verő', *купир* 'futár' ~ *курок якиця* 'gyorsan mozgó/járó', *плотник* 'ács' ~ *узерце тяиця* 'fejszével dolgozó'), állatnevei (*дельфин* 'delfin' ~ *иневядень туво* 'tengeri disznó', *лебедь* 'hattyú' ~ *ашо мацей* 'fehér lúd', *орел* 'sas' ~ *тумо атяки* 'tölgy kakas', *осел* 'szamár' ~ *нузякс лииме* 'lusta ló'), a különféle tárgyak megnevezései (*очки* 'szemüveg' ~ *сялме варчамот* 'szem nézők', *парик* 'paróka' ~ *пумозь черть* 'odarakott haj', *фонарь* 'lámpa' ~ *толонь гантлема* 'tűz hordozó') stb. (A szótár lexikai innovációiról részletesebben ld. Maticsák 2012c: 155–193.)

Damaszkín szóanyagának képzői, azok produktivitása sok esetben a maitól teljesen eltérő képet mutat. Ilyen például a *-лма* képző, amelyik ma az irodalmi nyelvben eléggé ritkán használatos, Damaszkín viszont számos új szó megalkotásához hívta segítségül ezt a szuffixumot. Ellentétes változás is megfigyelhető: a püspök szótárában alig van *-чи* képzős elem, a mai nyelvnek viszont ez az egyik leggyakoribb és legproduktívabb elvont képzője (ezekről részletesebben ld. a 291–300. és a 459–486. oldalakon).

1.1.8.2. Az 1917-es átalakulás után kiadott szótárak³ hemzsegnek a russzicizmusoktól, a szerkesztők – nem utolsósorban igazodva a kor politikai elvárásaihoz – sokszor a legkönnyebb megoldást választották: az új élet ideológiai innovációira, valamint a mindennapi életben megjelent új fogalmakra, tárgyakra nem találtak ki új mordvin szavakat, hanem a meglévő orosz legfeljebb csak kissé „megmordvinosították” (ennek tükrében még nagyobb teljesítmény Damaszkín munkája). Például az 1951-ben kiadott orosz–moksa szótárban az *a* betű alatt 540 szó sorakozik, ebből mindössze négynek (!) van megadva az igazi moksa megfelelője. A korszellemet híven tükröző szótárak szóanyagának jelentős részére inkább azt kellett volna ráírni, hogy orosz–elerzāsított/ elmoksásított orosz szójegyzék.

³ Sz. G. Potapkin – A. K. Imjarekov – M. Je. Babina – D. Sz. Kenyajev: *Русско–мокшанский словарь*, 1941; M. Ny. Koljagyonkov – Ny. F. Ciganov – F. V. Szulgyin – L. P. Taraszov: *Русско–эрзянский словарь*, 1948; Bubrih – Koljagyonkov – Ciganov: *Эрзянско–русский словарь*, 1949; Bubrih – Potapkin – Imjarekov: *Мокшанско–русский словарь*, 1949; Potapkin – Imjarekov – G. Ja. Merkuskin: *Русско–мокшанский словарь*, 1951.

1.1.8.3. A kilencvenes évek szótárait áttekintve megállapítható, hogy a helyzet rengeteget javult, ezek már tényleg „valódi” mordvin szótárak, de egyes művekben (elsősorban az 1995-ös erza–finn szótárban) még sok az orosz elem. Teljesen feleslegesnek tűnik olyan orosz (szovjet) szavak felvétele, a szocializmus szókincsének túlerőltetése, mint pl. *антагонизма* ’antagonizmus’, *гранатомётчик* ’gránátos’, *дореволюционной* ’forradalom előtti’, *империализма* ’imperializmus’, *коллективизация* ’kollektivizáció’, *командировка* ’kiküldetés’, *красноармеец* ’vöröskatona’, *краснофлотец* ’vörös matróz’, *ленинизма* ’leninizmus’, *марксизма* ’marxizmus’, *политграмота* ’politikai alapismeretek’, *политкаторжанин* ’politikai kényszermunkás’ stb. A legkevesbé odaillőnek a szovjet idők sajátos összetételei tűnnek: *военрук* ’haditanár’, *военком* ’hadikomisszár’, *гаунтвахта* ’főőrség; fogda’, *детдом* ’gyermekotthon’, *детсад* ’óvoda’, *фабзавком* ’üzemi bizottság’ stb. Az erza–finn szótár szerzői az előszóban az orosz szavak bőséges felvételét a következőképpen magyarázzák: „Näin on tehty siksi, että esim. ersäläinen sanomalehtiteksti olisi suurin piirtein tulkittavissa suomeksi ilman erillisien venäläisten sanakirjan apua.” [Azért csináltuk így, hogy pl. az erza újságszövegeket is nagyjából finnre lehessen fordítani orosz szótárak segítségével nélkül.] De ennek ellentmondanak az olyan orosz eredetű címszavak, mint pl. *дружба* ’barátság’, *галстук* ’nyakkendő’, *генезис* ’születés, kezdet’ stb., mert ezek helyett minden gond nélkül szerepelhetne a mordvin *ялгакчи*, *кирьгапация*, *чачолма*.

A szókincsválogatás elveket illetően sokkal megalapozottabbnak tűnik a Mészáros – Sirmankina szerzőpáros vélekedése (a szótár 1999-es kiadásának 5. oldalán): „A szótár összeállításakor arra törekedtünk, hogy a leggyakrabban használatos szavak mellett a ritkább, de ősi [...] eredetű szavak minél nagyobb számban bekerüljenek a szótár anyagába, ugyanakkor az orosz eredetű szavak közül csak a leggyakrabban előforduló, alapszókincsbe tartozó, illetve a módosult hangalakban átvett szavakat vettük bele a szóanyagba.”

1.1.8.4. Praktikus, igen hasznos a finn–erza (SES, 2000) szótár szerkesztőinek eljárása. Ők sok esetben igyekeznek az orosz eredetű szó mellett megadni a mordvin megfelelőt is, például: fi. *hullu* ’bolond, hülye’ ~ or. *дурак*, md. *ормазкадозь*; *гимни* ’himnusz’ ~ *гимн*, *инелмаморо*; *informaatio* ’információ’ ~ *информация*, *кулянь пач-тямо*; *jälkiruoka* ’utóétel’ ~ *десерт*, *ламбамо ярсамонель*; *kansallisuus* ’nemzetiség’ ~ *народность*, *раськелма*; *kansatiede* ’néprajz’ ~ *этнография*, *раськеде наука*; *kielentutkija* ’nyelvész’ ~ *лингвист*, *кельзодыця*; *kielitiede* ’nyelvtudomány’ ~ *лингвистика*, *келень тонавтнема*; *käsitteistö* ’kézirat’ ~ *рукопись*, *кельзёрмадовкс*; *maaposa* ’földrész’ ~ *континент*, *масторбелькс*; *näyttely* ’kiállítás’ ~ *выставка*, *невтнема*; *postinkantaja* ’postás’ ~ *почтальон*, *сёрмань кандтниця*; *öljy* ’olaj’ ~ *нефтя*, *модаой* stb.

Hasonlóan tudatos nyelvújításra, a damaszkini gyökökhez való visszatérésre utal a legújabb, 2012-ben kiadott orosz–erza szótár szóanyaga is.⁴ Néhány nyelvújítási példa ebből a szótárból: or. *адвокат* ’ügyvéd’ ~ md. *судсо идиця* ’bírósgon megmentő’; *господин* ’úr’ ~ *чиряз* ’úr, földesúr’; *злословие* ’rágalom, pletyka’ ~ *сёвнома валт*

⁴ *Русско-эрзянский словарь*. Összeállítói: M. V. Moszin (főszerk.), O. G. Boriszova, Ny. V. Kazajeva, A. M. Kocsevatkin, Sz. G. Motorkina, G. V. Rjabova és M. Ny. Zsivajeva.

'szitok szavak', *берянь валт* 'rossz szavak'; *казнь* 'kivégzés' ~ *эрямонь саема* 'az élet elvétele'; *конюшня* 'lóistálló' ~ *алашань кардо* 'a ló udvara'; *королевство* 'királyság' ~ *инязоронь мастор* 'az uralkodó országa'; *летопись* 'évkönyv' ~ *пингдеде сѣрмадо-ма* 'időről író'; *общество* 'társadalom' ~ *вейсендявкс* 'egyesülés, egyesület'; *пастух* 'pásztor' ~ *стадаваныця* 'nyájőrző'; *повар* 'szakács' ~ *пидиця-паниця* 'főző-sütő'; *праздность* 'tétlenség, haszontalanság' ~ *стяко аштема* 'hiába/haszontalanul levés'; *противник* 'ellenség' ~ *карио молиця* 'szembe menő'; *советник* 'tanácsnok' ~ *пре-вень максыця* 'észt adó'; *торжество* 'ünnep' ~ *покичи* 'nagy nap'; *трудолюбивый* 'munkaszerető' ~ *тевень вечкиця* 'munkát szerető'; *тщеславие* 'hiúság' ~ *прянь ина-мо* 'öndicsőítés, öndicsérés' stb.

Ez utóbbi szótárt dolgozatomban csak egyes helyeken használtam fel, de a 2000-ben megjelent finn–erza szótárt (SES) rendszeresen forgattam a névszóképzők produktivitásának vizsgálatára, a képződivat feltérképezésére, hiszen a szótár szerkesztői rengeteg szót voltak kénytelenek kitalálni, megalkotni, és ezekhez – főleg az elvont fogalmak kifejezésére – képzőket rendelni. E szótár alapján valamilyen mértékben nyomon lehet egy-egy képző mai termékenységet, divatját. Azért csak valamennyire, mert nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy itt nem a nyelv egészének változásáról van szó, hanem csak egy szűk kollektíva, egy szótárszerkesztői bizottság ténykedéséről.

1.2. Etimológiai szótárak

1.2.1. Heikki Paasonen 1909-ben (második kiadás: 1953) megjelentetett kresztomátiájának (*Mordwinische chrestomathie mit glossar und grammatikalischem abriß*) szójegyzéke 1293 szót tartalmaz. Ez a szójegyzék nem pusztán erza és moksza szavak gyűjteménye, hanem az első mordvin etimológiai szótárkezdemény, Paasonen ugyanis számos esetben jelöli a szó eredetét. A finnugor nyelvek közül elsősorban a finnt és a magyart hívja segítségül (pl. E *kavkso*, M *kafksä* ~ fi. *kahdeksan* 'nyolc'; E *koto*, M *kotä* ~ fi. *kuusi*, m. *hat*; E *komś*, M *komâś* ~ m. *hús*). A listában jónéhány jövevényszó is szerepel, pl. *kardas* 'udvar' < litv. *gardas* (176. tétel), *nožniťša* 'kés' < or. *ножниці* (525), *tšeber* 'szép' < tat. *čibär* (844). Paasonen kiemelkedő képességeit mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy etimológiáinak túlnyomó többsége száz év távlatában is megállja a helyét.

1.2.2. Az első tényleges etimológiai szótár 1977-ben jelent meg két mordvin nyelvész, D. V. Cigankin és M. V. Moszin szerkesztésében (*Эрзянь келень нурькине этимологической словарь* [Az erza nyelv kis etimológiai szótára, EES]), majd négy évvel később látott napvilágot ennek moksára átdolgozott változata (*Мокшень кялень нюръкхяня этимологическый словарь*, MES), amelyet M. A. Kelin készített Cigankin és Moszin közreműködésével.

A két etimológiai szótár címszóanyaga kb. 85%-ban megegyezik, ez a számadat az egységes mordvin nyelv létét látszik alátámasztani. Értékelésemben a két szótár tartalmának és szerkesztési elveinek nagyfokú egyezése miatt együtt szólok róluk.

E szótárak iskolai használatra készültek. Legfőbb erényük úttörő jellegükben rejlik, Külön hangsúlyozandó, hogy e szótárak mordvinul íródtak, ami egyrészt a mordvin iskolai oktatását segíti, másrészt pedig jó kiindulópontjául szolgál(hatott volna) a nyelvészeti szakterminológia megalkotásához (erről ld. Zaicz – Sirmankina 2001; Zaicz – Butilov 2004).

Zaicz Gábor (1986: 317) és Keresztes László (1986b: 320) statisztikai adatai szerint az erza szótár 902, a moksa 1039 címszót tartalmaz. Ezek mintegy kétharmada ősi eredetű, egyhatoda belső teremtsű, másik hatoda jövevényszó. Furcsa megoldás, hogy a szerkesztők az ismeretlen eredetű szavakat nem tárgyalják – holott a nyelvek szókincsének mintegy egytizede ide tartozik –, téves képet sugallva ezzel a mordvin szókészlet eredetéről. Az viszont feltétlen helyeslendő, hogy az orosz eredetű szavak végeláthatatlan sorát nem vették fel a szótárba.

A szókincs minősítése során hiányoznak a kérdőjelek, a bizonytalanságok. A szócikkek végén nincsenek szakirodalmi utalások, így az olvasók mindenben kénytelenek elfogadni Cigankinék sommás ítéleteit.

A két szótár az ősi anyag minősítését szokatlan megoldással végzi, ezeket általában finnugornak minősíti, további finomításokat (finn-permi, finn-volgai) csak elvétele alkalmazzuk. Szinte teljesen hiányzik az uráli terminus és vele együtt a szamojéd megfelelések. A finn helyett javarészt az észti adatok szerepelnek. Hasonlóképpen „nagyvonalúak” a jövevényszavak minősítése során is: a török vagy indoeurópai eléggé tág kategória.

Az oroszországi etimológiai szótárak filológiai pontosságának egyik fokmérője a latin betűs adatok lejegyzése, átírása. E tekintetben ez a két szótár elégtelenre vizsgázott. A szörnyű transzkripciók elrettentően hosszú sorából álljon itt néhány: a finn *yö* 'éj' náluk cirill betűkkel *yě* (ennek olvasata *ujo* 'félénk' lenne), az észti *öö* 'id.' pedig *ëë*. A finn *yksi* 'egy' *юкци*, a *syrjä* 'oldal' *сюрья*, az észti *järv* 'tó' *üарв* stb. De nem jártak jobban a magyar adatok sem: *ен* = *өн* [halfajta], *лёону* = *löni*. Még rosszabb a helyzet a vogul és osztják példaanyaggal.

Zaicz Gábor vizsgálatai szerint (1986: 319) az erza szótárban szereplő 143 magyar megfelelés közül 111 helyes, 22% viszont helytelen, emellett 16 mordvin szó magyar megfelelője kimaradt. Mindezen szomorú adatok a korábban említett okok mellett abból is következnek, hogy a szerzők nem jutottak hozzá a korszerű etimológiai szakirodalomhoz. (A két szótárról bővebben ld. Keresztes 1986b; Zaicz 1986.)

1.2.3. Mindezen előzmények után 1998-ban megjelent az erza szófejtő szótár szintén mordvin nyelvű, átdolgozott kiadása, ismét Cigankin és Moszin szerkesztésében, *Эму-мологиянь валкс* (Etimológiai szótár) címmel. A nyelvészeti nagyközönség érdeklődéssel várta ezt a hiánypótló művet, de várakozásában csalódnia kellett: mennyiségi javulás érzékelhető ugyan, de minőségi szinte alig. A korábbi 902 címszóhoz képest az anyag kétszeresére nőtt, 1835 szócikket tartalmaz, de e többlet jelentős részét a 661 orosz jövevényszó teszi ki; ezek túlnyomó többségének semmi keresnivalója nincs egy mordvin etimológiai szótárban. Zaicz Gábor statisztikája (1999a: 190) szerint az ősi eredetű szókincs 45%-ra rúg, a belső keletkezésű közel 9%-nyi. A jövevényszavak között 139 török, 12 iráni és ugyancsak 12 balti található. Újdonság, hogy az előző kiadáshoz

képest megjelenik végre az ismeretlen eredetű szavak csoportja, de mindössze 11 elemet vonultat fel.

Az ősi réteg minősítése nem javult az új kiadásban sem, a szerzők finnugor korral beszélnek (még akkor is, ha van szamojéd megfelelő), s a finn-permi minősítést is csak néhány szó kapta meg. A finnugor jelzetű etimológiák ugor anyaga nagyon hiányos. Javukra szól, hogy az alapnyelvi rekonstrukciókat igyekeztek megadni.

Zaicz Gábor elemzése szerint (1999a: 193–194) az első kiadás magyar tagú etimológiáinak 78%-a volt helyes, az ún. javított verzióban ez a szám 72 százalékra csökkent... Olyan etimológiákhoz nem kerültek magyar megfelelők, mint pl. *fecske*, *gyalog*, *hab*, *ház*, *méh*, *mi*, *név*, *nyal*, *nyíl*, *új*, *vér*. Ez azért is elszomorító, mert a 90-es években Mordvinföldre is eljutottak az etimológiai és egyéb szótárak, a szerkesztők ezeket felhasználhatták volna, sőt, fel is kellett volna használniuk, de az UEW, SKES, SSA, DEWOS, TESz, EWUng stb. még csak az irodalomjegyzékben sem szerepel, nem beszélve mondjuk Paasonenről. A magyar anyaghoz a Hadrovics – Gáldi-féle magyar–orosz szótár 1951-es kiadását használták.

A finn és magyar szavak korábban említett csapnivaló átírása egy fokkal javult. Egy fokkal, mert a latin betűs alakot adják meg, s utána zárójelben a cirill formát – többkevesebb sikerrel. Az éjszaka finnül már helyesen *yö*, de az átírata *юё*, magyar megfelelője *ej*. Az 'egy' számnév magyar alakja, mint megtudhatjuk, *edy* (*едь*), a négyé *nēdy* (*недь*), a finn Göncölszekér náluk nem *otava*, hanem *otaba*, és ezt a sort hosszan folytathatnánk.

Kár, hogy a szerzők a javítás, újrakiadás tálcán kínált lehetőségét elszalasztották, s egy továbbra is hibáktól, tévedésektől hemzseggő, adataiban megbízhatatlan, emiatt szakszerű használatra kevésbé alkalmas szótárt adtak ki kezükből.

1.2.4. A 2005-ös Joskar-Ola-i finnugor kongresszuson a mordvinisztika művelői meglepve vettek kezükbe két vékonyka füzetet, **V. I. Versinyin *Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков*** c. művének első két részét. A tudósok meglepetése érthető volt: Versinyin a mordvin tudományos közéletben addig fel sem bukkant, s mindezen előzmények után egy viszonylag megbízható szótárt tett le az asztalra. Oknyomozó recenzense, Zaicz Gábor levelezés útján kiderítette (2007: 190), hogy Versinyin a Mari Nyelvi, Irodalmi és Történeti Intézet nyelvi osztályán dolgozik, eddig az Alsó-Káma–Vjatka térsége helyneveinek szótárát adta ki, s közeli tervei között szerepel Tatárföld és Udmurtföld nyelvjárási szótárának, ill. a cseremisz történeti-etimológiai szótárnak az elkészítése. (Jó etimológiai előképzettségéről tanúskodik Gorgyejev cseremisz etimológiai szótárának alapos kritikai elemzése 1985-ből.)

A mordvin szófejtő szótár öt füzetben látott napvilágot 2004 és 2011 között. A szótár szakirodalmi felszereltsége oroszországi viszonyok között impozáns. A szerző ismeri és fel is használja az UEW és a SKES anyagát, de haszonnal forgatta az egyéb finnugor kiadványokat is (pl. osztják és cseremisz nyelvjárási szótárak, az újabb mordvin nagyszótárak, Damaszkín szótára, cseremisz etimológiai szótár, karjalai és nyenyec szótár stb.), és nem finnugor szótárakkal is (csuvas, orosz szófejtő szótár, Vasmer szótára, paleosibériai szótárak stb.) dolgozott.

Zaicz Gábor statisztikai adatai (2005: 154–155; 2009: 189) szerint Versinyin műve kb. kétszer annyi címszót tartalmaz, mint a Cigankin – Moszin-féle 1998-as etimológiai szótár. A terjedelmi különbség valójában még nagyobb is, mert mint láttuk, Cigankinék szótára közel 700 orosz jövevényszót tartalmaz, míg Versinyin ezeket nem veszi fel.

A változás nemcsak mennyiségi, hanem minőségi is. Versinyin elsősorban az UEW-re támaszkodik, az ősi szókincsre vonatkozó etimológiái megbízhatóak, pontosak. Szócikkeinek tipográfiáján lehetne ugyan kicsit javítani, de első látásra szembetűnik a filológiai igényesség. A latin betűs adatok lejegyzése jó, a magyar és finn példák korrektek, az obi-ugor adatok egyszerűsített transzkripciója világos, az egyéb nyelvi adatok általában helytállóak. Sok a szamojéd megfelelő, ez örömteli (de sajnós, sok az erőltetett etimológiai párhuzam). A szerző külön érdeme a sok kitekintés, a törökségi, iráni jövevényszavak magyarázata (bár ezen etimológiái sem mindig megbízhatóak). Elődjeivel ellentétben világosan elkülöníti az egyes alapnyelveket, s megadja a rekonstrukciókat is.

Negatívumként a következők hozhatók fel. Egy végleges szerkezetű könyvben jó lenne a szakirodalmi utalásokat nem a szövegben elbújtatva közölni, hanem a szócikkek végén közreadni. Az egyes etimológiák minősítése során sokszor szerepel a *нечто* 'nem világos', ez egyaránt jelöli az ismeretlen és a vitatott eredetet, ezt szét kellene választani. A cirill betűs szócikkek között néhol latin betűsek is feltűnnek, ezek a Paasonen-szótárból átvett alakok; ez a vegyes használat zavaró, egységesíteni kellene.

Versinyin sok mordvin szónak a cseremiszből (és gyakran a permi nyelvekből is) igyekszik etimológiai megfelelőket találni, úgy tűnik, ezek nagy része nehezen igazolható. A volgai egység ismert problematikája miatt ez nem könnyű feladat, egy későbbi etimológiai szótárban ezt a szókincset alaposabban meg kellene vizsgálni.

Összességében Versinyin szótára az utóbbi évtizedek mordvin (és tágabb értelemben az oroszországi) etimológiai kutatásainak kellemes meglepetése. Filológiai szempontból elődeinél pontosabb mű (de e téren is még mindig sok a tennivaló), aminek értékéből cseppet sem von le, hogy nem a szaranszki tudóskör egyik képviselője készítette, hanem egy „kívülálló”. (A szótárról ld. Zaicz 2005, 2007, 2009, 2011.)

1.2.5. Habár nem kifejezetten etimológiai szótár, de az ősi mordvin szókészlet eddigi legmegbízhatóbb, filológiailag legpontosabb listája Keresztes László *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus* c. monográfiájának II. kötete (1986a), az *Etymologisches Belegmaterial* nevet viselő szójegyzék, melyben a szerző 557 szónak adja közre eredetét. A hangtörténeti értekezéshez készült, szerényen segédanyagnak titulált rész az elkészültéig rendelkezésre álló etimológiai szótárak (SKES, MSzFE, TESz, FUV, az 1977-es erza és az 1981-es moksa szótár, ill. a cseremis, zürjén és észt etimológiai szótár), kresztomátiák és az alapvető finnugor hangtörténeti munkák feldolgozásával jött létre.

A szerző címszóként az erza alakokat adja meg német jelentéssel, ezt a moksa megfelelők követik, feltüntetve a különféle szótári alakokat (Damaszkintól kezdve Ahlqvistont át a mai kétnyelvű szótárakig) és a nyelvjárási elterjedést. Ezt a kikövetkeztetett ősi és előmordvin rekonstrukciók követik, majd a finn (balti finn), lapp, cseremis, zürjén és votják megfelelői, ill. a finn-volgai/finn-permi alapalak (a szerző nem lép túl ezen az időbeli határon, finnugor/uráli kori adatokat nem ad meg). Keresztes ezután szükség esetén rövid hang- és szótörténeti magyarázatot fűz hozzá, utalva a szó esetleges iráni,

balti vagy indoeurópai jövevényszó voltára. A szócikket világos, rendkívül informatív irodalomjegyzék zárja.

2. Párhuzamos szöveghelyek vizsgálata

Sajnos, a kisebb finnugor nyelvek képzőinek korát, produktivitásának változását mérni nagyon nehéz, hiszen e nyelvek általában nem rendelkeznek régi szövegekkel. Hasonló a helyzet a mordvinban is. Az első szótárak, szójegyzékek (Witsen, Pallas és társaik) nem alkalmasak képzőtani vizsgálatokra, ez csak Damaszkinnak az előző alfejezetben bemutatott szótárával válik lehetségessé. Van azonban egy terület, amely a XIX. században rohamos fejlődésnek indult, s egyre több és több szövegkorpusz jött létre: ez a vallásos tárgyú szövegek kiadása.

Az Újszövetség első mordvin (erza és moksza) fordítása 1821 és 1827 között látott napvilágot. Minőségi változást jelentett, amikor – Nyikolaj Ilminszkij tevékenysége, az anyanyelven való oktatás fontosságának előtérbe helyezése révén – mordvin fordítói hivatal jött létre 1876-ban; itt evangéliumokat és más egyházi szövegeket fordítottak erzára és moksára (bővebben: Fábián 2003: 91–94). A következő bibliafordítások a XIX. század végén–XX. század elején készültek, majd az oroszországi demokratizálódási folyamatok eredményeként a közelmúltban – finn és svéd tudósok részvételével, Helsinkiben és Stockholmban – több fordítás is megjelent. A különféle korokban keletkezett fordítások nyelvileg eltérő hatásokról tanúskodnak: a XIX–XX. sz. fordulóján készült alkotások jelentős orosz befolyást mutatnak, míg a legrégebbi és a legújabb fordítások a mordvin nyelvű terminológia megalkotására, ill. megújítására fordítottak nagy figyelmet (részletesebben ld. Keresztes 2001; Maticsák 2012c: 131–154).

A párhuzamos szöveghely-vizsgálatok révén egyrészt viszonylag jól nyomon lehet követni a régebbi, XIX. századi és az újabb fordítások közti különbségeket, adott esetben egyes képzők produktivitását (és nagyobb korpuszról lévén szó: gyakoriságát) egykoron és manapság, másrészt pedig egészen szépen kirajzolódnak az önálló szavak képzővé agglutinálódásának folyamatai (ehhez vö. Keresztes 2004: 76; Widmer 2004: 132).

Dolgozatomban a leggyakoribb képzőket és a grammatikalizáció útján létrejött *-чи*, *-нель* és *-лув* szuffixumokat vizsgálom ebből a szempontból. Ehhez a Lukács evangélium 1889-es (*Святое Евангеліе господа нашего Ісуса Христа отъ Луки. На эрзянскомъ нарѣчїи Мордовскаго языка. Изданіе Православнаго Миссионерскаго Общества. Казань*) és 1996-os (*Лукань коряс Евангелиясь ды Апостолетнэнь тевест. Библиянь ютавтомань институтось. Стокгольма–Хельсинки*) erza fordításait vetetem össze.

3. Újságnyelvi szövegek vizsgálata

A képzők gyakoriságának és produktivitásának változásának méréséhez, a tendenciák felvázolásához újságcikkeket is vizsgáltam. Ehhez a Turkui Egyetem Finn és Általános Nyelvészeti Tanszékén 2006 és 2011 között összeállított adatbázist használtam fel. Ez a korpusz a mordvin irodalmi nyelv(ek) digitalizált újságcikkeit tartalmazza. A kutatók azokat a cikkeket dolgozták fel, amelyek a Helsinkii Egyetem szláv könyvtárában mikrofilmen elérhetők voltak, az 1920-as évektől az 1970-esekig, ezt a kétezres évek internetről nyert anyagaival egészítették ki. A projekt vezetője Jorma Luutonen, a turkui egyetem docense volt, akinek munkáját Eeva Herrala, M. V. Moszin és V. Scsan-kina segítette. – Ehelyütt is szeretnék köszönetet mondani Jorma Luutonennek és Sirkka Saarinen tanszékvezető professzornak, hogy a korpuszt rendelkezésemre bocsátották.

A korpusz négy különféle témakörből tartalmaz írásokat: politika és társadalom; gazdasági élet; kultúra és iskola; szépirodalom (ez utóbbi kis mennyiségben van jelen). A kutatók négy periódus anyagát dolgozták fel, ezek a következők:

- a) Az 1920 és 1937 közötti évek, az irodalmi nyelvi normák megszilárdulása előtti időszak. Innen 118 erza szöveg származik, kb. 65 000 szóelőfordulással.
- b) 1938-tól az 1950-es évek végéig, a Hruscsov-féle iskolarendszer-megújításig. Itt 81 erza szöveg áll rendelkezésre, kb. 52 000 szóelőfordulással.
- c) Az 1960-as évektől az 1970-es évek végig: 37 erza szöveg, kb. 28 000 szóelőfordulás.
- d) 2003 és 2008 közötti anyag: 45 erza szöveg, kb. 41 000 szóelőfordulás.

Összességében a korpusz 281 erza szöveget tartalmaz, mintegy 182 000 szóelőfordulással (a moksa mutatók: 235, 148 000).

A felhasznált újságok: *Чинь стямо* (Napkelte), *Эрзянь коммуна* (Erza közösség), *Эрзянь мастор* (Erza föld), *Эрзянь правда* (Erza igazság), *Якстере сокиця* (Vörös szántóvető), *Од эрямо* (Új élet), *Од веле* (Új falu), *Сятко* (Szikra).

1.4. A SZÓCIKKEK FELÉPÍTÉSE

Címszóként a mai irodalmi nyelv legteljesebb szótárában, az erza–orosz nagy-szótárban (ERV) szereplő cirill betűs alakot adom meg. Az erza helyesírás lényegesen egyszerűbb, áttekinthetőbb, mint a moksa, de itt is merülnek fel bizonyos problémák. Az 1995-ös helyesírási reform a fonetikai és a morfológiai elvek közül az előbbi részé-sítette előnyben (ezekről ld. a bevezetőben, a 10–11. oldalon írottakat).

Az adatokat eredeti lejegyzés szerint közlöm. Az EMSz, ESS, SES adatai cirill betű-sek, az MdWb-é latin betűsek. Ha nincs más adat, csak a Paasonen-szótár, azt előbb ci-rill betűs átiratban közlöm, majd utána megadom a latin betűs eredeti formát is.

Az ERV oroszul, az EMSz magyarul, az ESS és SES finnül, a MdWb pedig oroszul és németül adja meg a jelentéseket, ezeket változatlan formában közlöm. Mivel a szó-cikkekben nagyon sok elavult és/vagy ritkán használatos szó szerepel (a takácsmester-ség szókincsétől a lótaráson át a különféle növénynevekig), ezért az értelmezés meg-könnyítése, az olvasó kiszolgálása érdekében azokban az esetekben, ahol az erza–ma-gyar szótárban nem szerepel az adott szó, szögletes zárójelben megadom az ERV-ben (ennek hiányában MdWb, ESS) szereplő orosz jelentések magyar megfelelőit.

A képzés alapszavának jelentését csak oroszul és attól pontosvesszővel elválasztva, magyarul adom meg. Ha az adott szó szerepel az erza–magyar szótárban, azt a jelentést tüntetem fel, ha nem, saját fordításom olvasható ott.

Indokolt esetben megadtam a moksa megfelelőket is, ehhez elsősorban a moksa–orosz nagyszótárt (MRV) használtam fel.

A szócikkek végén az etimológiai információk olvashatók (UEW, SSA, MdKons, EES, EtV, ESM és egyéb források alapján).

Mutatványok:

алкс 'низ, основание, фундамент' (ERV 44); 'alj, alap, alsó rész, alom, matrac, derék-alj' (EMSz 38); 'perusta, alusta; vuode; kuivikkeet, pehkut' (ESS 6); *alks* 'находящийся внизу; постель; нижняя часть растения, корни / das unten Gelegene; Bett, Lager; der untere Teil Pflanze, Wurzeln' (MdWb 29) < *ало* 'нижний, под; alul, alsó' (vö. ESM 12).

валдакс *valdaks* 'полянka / Waldwiese, Lichtung [erdei tisztás]' (MdWb 2520) < *валдо* 'свет, светлый, яркий; fény, világosság, fényes, világos' (ESM 38).

чичав 'блоха' (ERV 751); 'bolha' (EMSz 431); 'kirppu' (ESS 192); *čičav* 'блоха / Floh' (MdWb 258). Moksa megfelelője: *шичав* (MRV 867). Finnugor eredetű szó. A szó rokon nyelvi megfelelői: fi. *nyj. sonsar, sonsari*, karj. *tšontšoi*, lúd *tšondžoi*, ve. *son-zař*, cser. *šuršê*, osztj. *čunč*, vog. *šoš*, a finnugor alapalak **čonča ~ čoča* 'Floh' (UEW 39, SSA 3: 199). Vö. továbbá: EES 113; MdKons 158; EtV 213; ESM 494.

1.5. A MORDVIN NÉVSZÓKÉPZÉS FŐ JELLEMVONÁSAI

A mai finnugor nyelvek gazdag képzőrendszerrel rendelkeznek. Ez ősi jelenség, hiszen már az uráli/finnugor stb. alapnyelvek is bővelkedtek képzőkben (részletesebben ld. az 57–68. oldalakat).

A mordvinban, hasonlóan a többi rokon nyelvhez, a **szuffixális szóképzés** a domináns, prefixális szóalkotásra csak néhány példát találhatunk. Elsősorban az *a-* tagadószó segítségével jönnek létre szavak: *аванькс* 'piszkos' (< *ванькс* 'tisztá'), *аламо* 'kevés' (< *ламо* 'sok'), *амазый* 'csúnya' (< *мазый* 'szép'), *анапо* 'rossz, kellemetlen' (< *напо* 'jó'), *анокии* 'kicsi' (< *нокии* 'nagy'), *асатомс* 'hiányzik, nem elég' (< *сатомс* 'elég, elegendő').¹ A mordvin szakirodalom idesorolja a *кой* elemet is: *койзярдо* 'valamikor, néha', *кой-как* 'valahogy', *кой-ки* 'valaki', *кой-ков* 'valahová', *кой-кода* 'valahogy', *кой-кодамо* 'valamilyen', de itt inkább névmási elemről lehet szó.

Szintén ősi sajátosság az **ige- és a névszóképzés** megléte. Az ősi képzők jelentős része ige- és névszóképzőként egyaránt funkcionálhatott, s a fő szófajától függően deverbális és denominális képzés is történhetett. A mai mordvinban a képzők egy része egyszerre szolgál deverbális és denominális szuffixumként, de a nomen- és verbumképzők világosan elkülönülnek egymástól. Az ige- és névszóképzés egymáshoz való viszonyáról A. P. Feoktyisztov (1993: 204) a következőképpen nyilatkozott: „a szuffixáció a névszók körében viszonylag kis létszámú szóképző eszköz, s – néhány kivételtől eltekintve – alacsony produktivitás jellemzi. Ezzel szemben az igei szóképzés – a denominális is, de főként a deverbális – soktagúságában, szemantikai tartalmasságában, produktívitasában és aktivitásában is különbözik tőle”.²

Látszatra valóban gazdagabb, „szembetűnőbb” az ige- és névszóképzők halmaza, s igaz, hogy a momentán, inchoatív, frekventatív, reflexív stb. ige- és névszóképzők sokszínűbbek, mint a főnévképzők, de a számadatok és a gyakoriság tekintetében Feoktyisztov vélekedését kutatásaim tükrében érdemes egy kicsit árnyalni. Mészáros Edit monográfiájában (1999) 35 deverbális és 28 denominális ige- és névszóképzőt tárgyal. Ezek közös metszetét leszámítva összesen 45 szuffixumot vesz fel az ige- és névszóképzők tárába. Vizsgálataim alapján a mai erzában 18–20 aktív főnévképzővel számolhatunk (a bizonytalanság a grammatikalizációval alkott, képzővé mostanság váló összetételi utótagok/klitikumok megítéléséből fakad), emellett 14 melléknévképzőt dolgoztam fel (ezek közül négy főnévképző is). A számnévképzők közé négy elemet vettem fel, hat participium- és három gerundiumképzővel számolok, összességében tehát a névszóképzők mennyiségi mutatói semmivel nem maradnak le az ige- és névszóképzőké mögött. (S még idesorolhatjuk a 14 elhomályosult, csak etimológiai vizsgálatok révén felfejthető ősi főnévképzőt.) Ami a produktivitást illeti: a mai leg-

¹ Vö. fi. *epä-*.

² „В сфере имен этот способ [суффиксация] характеризуется относительной малочисленностью словообразовательных средств и, за некоторыми исключениями, их невысокой продуктивностью. Глагольные суффиксы отименного и особенно отглагольного словообразования, напротив, отличаются многочисленностью, семантической насыщенностью, продуктивностью и активностью.”

termékenyebb deverbális képző, a *-ма*, *-мо*, *-ме* több mint kétezer szóban, a második leggyakoribb, a *-вк* mintegy háromszáz szótári alakban mutatható ki.

Dolgozatomban a történeti folyamatokra teszem a hangsúlyt, emiatt – főként az elhomályosult képzők vizsgálata során – mechanikusan nem különítem el (és sokszor nem is tudom elválasztani) a deverbális és denominális képzéseket, de ahol lehet, ezeket jelzem, sőt, bizonyos esetekben (ld. pl. *-лма* képző) külön alfejezetet is szentelek ennek a kérdésnek.

Az alapszó és a képző viszonyának tükrében beszélhetünk szófajváltó ($V > N$, $N > V$) és szófajt nem váltó ($N > N$, $V > V$) képzőkről. A mordvin névszóképzők között tipikusan szófajváltó a *-ма*, *-мо*, *-ме*; *-вк* és *-мка*, amelyek igékből hoznak létre főneveket. Egyértelműen szófajtartók a kicsinyítő képzők (*-не*, *-ине*, *-ке*, *-ка*) és az alacsony produktivitású *-кай*, *-ина*, *-де* szuffixumok. A képzések túlnyomó részében $N > N$ típust képvisel a *-чи*, nagyon kevés igei alapszótól eltekintve. Mindkét halmazba beleillik, de javarészt denominális a *-лма*; $N > N$, és $N > V$ képzést egyaránt elvégez a *-к* és *-в*.

A szófajváltásnak speciális esete a főnevesülés (orosz terminológiával: субстантивация). A folyamat során – a magyarhoz vagy a finnhez hasonlóan – a participium praesens főnévvé válik, pl. *сока-* 'пахать; szánt' > *сокиця* 'пашущий; szántó'³ (part. praesens) > *сокиця* 'пахарь; szántó(vető)' (fn.); *ловно-* 'читать; olvas' > *ловныця* 'читающий; olvasó' (pl. *ловныця ломань* 'читающий человек; olvasó ember') > *ловныця* 'читатель; olvasó' (fn.). Hasonló folyamat végén válik a participium praesens passivumból melléknév: *вечке-* 'любить; szeret' > *вечкеве-* (az ige visszaható *-в* képzős alakja) > *вечкевикс* (*-к* képzős participiumi alak) > *вечкевикс* 'любимый; szeretett' (melléknév); *сода-* 'знать; tud, ismer' > > *содавикс* 'знакомый, известный; ismerős, ismert; híres'.

Egy képző természetesen többféle – sokszor csak hozzávetőlegesen leírható – feladatot is elláthat, többféle funkcióval is rendelkezhet. Például a *-к* képző segítségével létrehozhatunk elvont fogalmakat, de tevékeny részt vállal étel- és italnevek, betegségnevek megalkotásában, helyviszony kifejezésében, onomatopoetikus szavak képzésében, sőt, ez a szuffixum a fanevek legtipikusabb képzője. A reláció fordítva is megállja a helyét: egy funkció kifejezésre többféle képző is szolgálhat. Az erzában kicsinyítő képzői szerepet tölt be a *-не/-ине*, *-ка* és *-ке*, ezek bizonyos helyzetekben egymás szinonimáiként fel is cserélhetők, helyettesíthetők.

Agglutináló nyelvről lévén szó, a képzők láncolatot is alkothatnak, a kicsinyítő képzők akár többszörösen is tapadhatnak a (relatív) szótőhöz, pl. *алка* 'alsó' > *алк-ине* > *алк-инь-ка* > *алк-инь-к-ине*; *вишка* 'kicsi' > *вишк-ине* > *вишк-инь-ка* > *вишк-инь-к-ине*; *коське* 'száraz' > *коськ-ине* > *коськ-инь-к-ина* > *коськ-инь-к-ине* (Cigankin 2000b: 187–188).

³ Az orosz képes megkülönböztetni e két alakot.

A képzők egyik legfontosabb tulajdonsága a **produktivitás** (termékenység). Ladányi Mária (2007: 41) meghatározása alapján „produktivitásról a legáltalánosabb értelemben akkor beszélhetünk, ha egy (szabályba foglalható) nyelvi minta szabadon használható új (konkrét) nyelvi formák létrehozására”. Kiefer – Ladányi definíciója (2000: 149) szerint „egy szóalkotási mintáról akkor mondjuk, hogy egy adott szemantikai tartományban termékeny, ha a minta alapján tetszőleges számú, szemantikailag transzparens új szó képezhető. [...] A termékenység vizsgálatakor elsősorban új idegen szavakat, argó szavakat érdemes figyelembe vennünk...”. Ez utóbbi szempontot hangsúlyozza Ladányi (2007: 48) is: „a legproduktívabbnak azok a képzésmódok tekinthetők, amelyekkel a rendszerbe nem illeszkedő idegen szavakat is be lehet illeszteni”.

A produktivitás időben nem állandó kategória, a nyelv története során megváltozhat. Nagyon sok olyan képző van a mordvinban (is), amely valaha produktív képző volt, de később használatuk megszűnt, kivesztek a nyelvből, s ma már nem tartjuk számon őket a képzők között. Ezek nem transzparens alakok, létüket csak etimológiai módszerekkel tudjuk felfedni, elsősorban a rokon nyelvek segítségével, illetve mordvin szócsaládok feltérképezése révén. Ezek az ősi képzők több kronológiai rétegbe tartoznak, vannak olyanok, amelyek már az uráli/finnugor korban léteztek, vannak olyanok, amelyek valamelyik köztes alapnyelvben (FP, FV) tapadtak a szóhoz, s vannak olyanok is, amelyek csak a mordvin külön életében bukkantak fel. (A képzők kronológiai rétegeiről: Zaicz 1988: 401–402; Moszin 1989: 42–60, 67–87; 2001: 90–94; Saarinen 1999: 3–5.) Ilyen mordvin képző például a *-σ*, *-p(σ)*, *-л(σ)*, *-м* (ezeket részletesen ld. a 2. fejezetben).

A képzők jelentős része ma is él, produktív. Az egyik legtermékenyebb mai képző a *-ma*, *-mo*, *-me*. A képző elsősorban elvont jelentésű főnevet hoz létre, szinte bármilyen absztraktt főnév létrejöhet e képző segítségével. Szintén nagyon termékeny *-кσ* és a *-вкσ* is. Szem előtt kell tartani ugyanakkor azt is, hogy „a produktív képzőknek is lehet improduktív használatuk, ugyanis a legtöbb képző többjelentésű (poliszém), és nem minden jelentésben termékeny. Minthogy a produktivitás – improduktivitás kategória elsősorban a képzőre mint funkcióra, jelentésnek a hordozójára vonatkozik, lehetséges, hogy egy-egy képző csak az egyik jelentésben vagy funkciójában vagy morfológiai kötöttségében produktív, a másokban azonban nem” (H. Varga 2006: 40–41). A *-кσ* esetében például igen produktív a fa- és bokornevek szemantikai tartománya, míg improduktív az állatnevek kategóriája.

Vannak olyan képzők, amelyek nem egy egyelemű ősi képzőre mennek vissza, hanem önálló szóból születtek, születnek. E folyamat végére érve minden tekintetben képzőnek tekinthető a ’nap’ jelentésű szóból létrejött *-чu* szuffixum, de vannak olyanok is, amelyek még csak néhány lépést tettek meg a képzősülés hosszú útján (*пель*, *пелькσ*, *лув*).

A képzők kapcsán sokszor felbukkan a **gyakoriság** fogalma is. A produktivitás és a gyakoriság nem feltétlenül függ össze: egy ma már improduktív képző egy adott korpuszban gyakran előfordulhat, míg egy ma produktív képző nem bukkan fel gyakran (Ladányi 2007: 51–52). A mordvinban utóbbira példa a *-кu* képző, amely elvileg produktív, de gyakorisági mutatói alacsonyak. Viszonylag gyakori, de ma már nem produktív a *-ла* melléknévképző. Általában elmondható azonban, hogy e két tulajdonság – egy-

egy adott korban – erősen összefügg egymással. Manapság nagyon termékeny és nagyon gyakori a *-нб* és *-в* melléknévképző (érdekes, hogy ez utóbbi melléknévképzőként ma is átlátható, produktív és gyakori, míg főnévképzőként elhomályosult, improduktív és ritka), vagy szintén ilyenek a kicsinyítő képzők (*-ка, -ке, -не, -ише*).

A produktivitási és gyakorisági mutatókkal ugyanakkor óvatosan kell bánni. A szótárakból nyert adatok mennyiségéből nem lehet a valós nyelvhasználatra vonatkozó, messzemenő következtetéseket levonni. Intő jel lehet Saarinen véleménye a finn–erza szótár szerkesztési munkálatairól: „...kun on täytynyä kääntää suomen abstraktisubstantiivi, on otettu käyttöön *-či* johdos [amikor egy finn elvont főnevet le kellett fordítani, kéznél volt a *-чи* képző]” (Saarinen 2004: 340). Ugyanakkor a szócsinálásokból, a szó-társzerkesztők nyelvújítói munkásságából bizonyos tendenciák mégis kirajzolód(hat)nak, hiszen egy adott kor új szavait elsősorban az akkor produktív, gyakori, „népszerű” képzőkkel alkotják meg. A történeti produktivitási vizsgálatok során nagyon szépen felvázolható például a *-чи* és a *-вкс* „karriertörténete”: néhány száz éve ezek még jelentéktelen, csekély használati körű szuffixumok voltak, mára viszont a mordvin képzőrendszer legfontosabb, leggyakoribb, legproduktívabb elemei közé kerültek. Néha egy-egy nyelvész munkássága is fontos: M. V. Moszin egyik tanulmányában (1999) határozottan kiállt az *-лма* képző „rehabilitációja”, újbóli felfedezése és használatbavétele érdekében.

2. FEJEZET

ŐSI, ELHOMÁLYOSULT FŐNÉVKÉPZŐK

AZ ALAPNYELV KÉPZŐRENDSZERE

A történeti-összehasonlító nyelvtudomány „hőskorának” nagy alakjai, Budenz József és Szinnyei József szintéziseikben részletesen foglalkoztak az ősi névszóképzőkkel (Budenz: *Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana*, 1884–1894: 177–325; Szinnyei: *Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft*, 1912: 89–107; *Magyar nyelvhasználat*, 1927: 77–95). A XX. század harmadik évtizedében jelent meg Györke József 96 lapos, ma már nem igazán hivatkozott kötete az ősi képzőkről (*Die Wortbildungslehre des Uralischen*, 1934). Ezt Toivo Lehtisalo monográfiája követte (*Über die primären uralischen Ableitungssuffixe*, 1936). Adatgazdag, főként a szamojéd nyelveket illetően alapos munkája a mai napig fontos forrása e témának. Björn Collinder *Comparative Grammar of the Uralic Languages* (1960: 220–228, 256–272) c. munkájában viszonylag részletes áttekintést adott az ősi képzőkről. Klara Majtyinszkaja az *Основы финно-угорского языкознания* (1974) morfológiai fejezetében az egyes alapnyelvi képzők utóéletét, mai folytatását mutatja be; a mai napig ez tekinthető a legpontosabb összefoglalásnak (s itt említhetjük az uráli képzők funkcióit vizsgáló 1966-os tanulmányát is).¹

Nagyon röviden érinti a képzők kérdését kézikönyveiben Hajdú Péter (1966: 79–80; 1981: 164–165; 1987: 258–260). Rédei Károly *Az etimológia elmélete és módszere* c. konferencián tartott fontos előadást az alapnyelvi szóképzésről, ez németül a Nyelvtudományi Közlemények 77. számában (1975), magyarul pedig a konferenciakötetben (Nyelvtudományi Értekezések 89, 1976) jelent meg. Oscar Lazar 1975-ben megjelent monográfiája az uráli nyelvek absztrakt névszóképzőit elemezte. A finnugor nyelvek képzőrendszerének elméleti kérdéseivel foglalkozott (javarészt szinkron szempontból) Eeva Kangasmaa-Minn (1987). Johanna Laaso 1997-es írásában az uráli nyelvek névszóinak verbalizációját kutatta.

A közeljövőben lát napvilágot Kiefer Ferenc és Johanna Laakso tanulmánya az uráli nyelvek szóképzéséről az Oxford Handbook sorozatban (2015), ebben a szerzők rövid kutatástörténeti áttekintés mellett az uráli nyelvek képzési sajátosságait mutatják be.

Az uráli/finnugor alapnyelv névszóképzőkben gazdag volt. Lehtisalo szerint az ősi mássalhangzó-állományból csak a δ , δ' és γ hangok nem képzősültek,² a többi mással-

¹ Dolgozatomban az ősi képzők bemutatása során elsősorban a két legrészletesebb munkára, Lehtisalo és Majtyinszkaja kutatásaira hivatkozom. Budenz és Szinnyei vizsgálati eredményeit Lehtisalo feldolgozta. Györke következtetései nem mindig állják meg a helyüket. Collinder mindössze egy tucatnyi mordvin szót emelt be példatárába.

² „A $\ast\delta$ és $\ast\delta'$ az alapnyelv legvitatottabb mássalhangzói közé tartozik... Többek szerint közelebből meg nem határozható mássalhangzók szimbólumainak tekintendők, semmint valaha valóban létezett hangok-

hangzóból ($p, t, k; w, j, s, \acute{s}, \acute{s}; \acute{c}, \acute{c}; l, l', r; m, n, \acute{n}, \eta$) létrejöhetett képző. Majtyinszkaja ezt a képet kicsit árnyalja, az l' -t legfeljebb másodlagos variánsnak tartja, a szibilánsok közül csak a palatálisat veszi fel, a $\acute{c}$ -t a $\acute{c}$, az $\acute{n}$ -et az n alakváltozatának tartja, a w -t pedig (inkább balti finnek minősítve) csak kérdőjellel sorolja ide, viszont több összetett képzőt vezet vissza e korra. A két nézetet összevetve:³

Lehtisalo	p	t	k	w	j	s	$\acute{s}$	$\acute{s}$	$\acute{c}$	$\acute{c}$	l	l'	r	m	n	$\acute{n}$	η
Majtyinszk.	p	t	k	$w?$	j		$\acute{s}$		$\acute{c}$	$(\acute{c})$	l	–	r	m	n	$(\acute{n})?$	η
	$pp?$	tt	kk														
	mp	nt	nk														

A képzőgazdagság a későbbi korokban, a másodlagos, harmadlagos stb. alapnyelvekben is megmaradt. Ez az ősi burjánzás elsősorban azzal magyarázható, hogy ezek az elemek egyszerre szolgálhattak ige- és névszóképzőként. Ennek oka az ősidőkben kereendő, hiszen valaha az ige és a névszók között nem húzódott merev határ (erről főként az alapnyelvben nagyszámban meglévő nomenverbumok tanúskodnak).⁴

Összességében igazat adhatunk Hajdú Péternek (1966: 79), aki szerint az alapnyelvi „lehetséges képzőállomány tehát a képzők 4 fő kategóriáját és a 20 mássalhangzót⁵ tekintetbe véve kb. 80 lehetett. Ha ehhez hozzászámítjuk a képzőkapcsolatokat (főleg a nazális + explozívra jöhet szóba), valamint a névmásképzőket is, akkor az alapnyelv képzőkészletét a finnugor nyelvek átlagos képzőállományával többé-kevésbé egyenlő nagyságúnak gondolhatjuk”. Rédei (1976: 260) ezekhez hozzászámolja a gemináta alakú képzőket, a képzőkombinációkat és a névmásképzőket is.

A mai rokon nyelvek képzői száz fölött mozognak, igaz, ezeknek egy része az elhomályosult, improduktívra vált alapnyelvi elemek helyébe lépő képzőbokor és grammatiklizáció útján létrejött új képző. Ehhez adódnak hozzá az idegen nyelvekből átvett képzők (például a mordvinban az orosz *-онка*, *-инка*, a cseremiszen és a votjakban a tatár eredetű *-таp*, ill. *-лык*, vagy a magyarban a latinból indult *-ista*. Másképp fogalmazva: a mai nyelvekben körülbelül az alapnyelvvel megegyező számú képző élhet, de ezek rétegződése (eredete) teljesen más képet mutat, mint egykoron.

Majtyinszkaja (1974: 330) úgy véli, hogy a képzőknek ez az ősi „szófajsemlegesége” feltételezte a képzők elsődleges jelentésének a neutrális jellegét, azaz a legrégibb képzők még nem hordoztak konkrét jelentéseket, hanem csak két fogalom egyfajta általános kapcsolatát fejezték ki. Két tárgy esetén például ilyen volt a méretbeli összehasonlítás (ebből születtek a kicsinyítő-nagyító denominális nomenképzők), vagy a cselekvésnek egy másik cselekvéshez való viszonya (ismétlődés, pillanatnyiság), ez szolgált a deverbális igeképzés alapjául stb. A képzők funkcióinak szűkülése csak lényegesen később következett be. Ennek következményeképpen előállhatott olyan helyzet,

nak. A $*\gamma$ a PU/PFU alapnyelvben először mint a $*k$ allofónja jelent meg szóbelseji helyzetben...” (Rédei 1976: 259).

³ Itt csak a névszóképzőket mutatom be, az ezekkel javarészt azonos töről fakadó igeképzőkkel ($t, k, w, j, \acute{s}, \acute{c}, (\acute{c}), l, r, m, n; tt, kk, nt, nk, kt$, vö. Majtyinszkaja 1974: 359–378) dolgozatomban nem foglalkozom.

⁴ Dolgozatomban emiatt nem is törekszem a denominális és deverbális képzés szigorú elkülönítésére.

⁵ Rédei szerint csak 17-et, ld. az első lábjegyzetet.

hogy egy ősi képző az egyik nyelvben a deminutív jelleget őrizte meg, a másikban a valamihez tartozást fejezi ki, míg egy harmadikban a hasonló funkciója vált meghatározóvá.

A névszóképzők két alapkategóriája, a denominális és a deverbális, már az alapnyelvben valamennyire szétvált (leszámítva a nomenverbumokat). A finnugor egység szétesése után, amikor a főnevek már elkülönültek a melléknevektől, ez a differenciálás tovább folytatódott, s kialakult a főnév- és melléknévképzők csoportja (a mordvinban e két kategória javarészt ugyanazokat a képzőket foglalja magában, csak funkcióbeli elkülönülés ment végbe) (Majtyinszkaja 1966: 88–93; 1974: 335).

Az alapnyelvi funkciókat nem könnyű megkülönböztetni (sőt, egy deverbális verbumképző szerepét sokszor még ma is igen nehéz meghatározni, ld. pl. mdE *tėje* 'csinál' > *tėje* [frekventatív képző] 'id.'), leginkább a morfémaosztály-váltó képzés során lehet $N > V$, $V > N$ definíciót hozzárendelni a képzéshez. Bakró-Nagy Marianne (1990: 9) ezt írja: „A PU/PFU elvileg – a leány nyelvek tanúsága alapján feltételezhetően – nagyszámú képzőállományából valójában csak igen keveset tudunk rekonstruálni. Annak kiderítése pedig, hogy e képzők milyen funkciójúak voltak, még nagyobb akadályba ütközik, hiszen ha a képzők nem homályosultak is mind el, a tö és származéka közötti jelentésbeli különbséget (ti. ha volt egyáltalán, hiszen ez a különbség a szinkroniában sem szükségszerű) bajos felfedni.”

A denominális nomenképzők eredetileg leginkább valamilyen deminutív-augmentatív (esetleg még determináló) funkciót hordozhattak. A deverbális nomenképzők fő csoportjai: nomen agentis, nomen actionis és igenévképzés. A verbumképzők fő csoportjai a következők lehettek: frekventatív, kontinuatív, duratív, inchoatív, kauzatív, reflexív. Mindezek mellett névmásképzőkkel is számolnunk kell, Hajdú Péter legalább nyolc ilyen tesz fel az alapnyelvre, közülük a leggyakoribb az **-n* volt: fi. *mi-nä*, *si-nä*, *hä-n*, md. *mo-n*, *to-n*, *so-n*, vtj. *mo-n*, osztj. *ma-n*, ma. *ö-n-magam*, *te-n-magad*; *ez-en*, *az-on* stb. – A képzők szerepe az idők folyamán egyre differenciáltabbá vált. A mai funkciók erősen szerteágazó képet mutatnak: kifejezhetnek valamihez tartozást, két személy/tárgy viszonyát más személyekhez/tárgyakhoz, lehetnek gyűjtőnévi funkcióik stb. (Hajdú 1966: 80; 1981: 165; Majtyinszkaja 1974: 336; Bereczki 1998: 92–93)

Az alapnyelvi képzőgazdagság ellenére „etimológiai anyagunk alapján nem sok származékszót tudunk ténylegesen kimutatni az alapnyelvből” – érzékelteti az elmélet és a gyakorlat ellentmondását Hajdú Péter (1966: 79). Számításai szerint a derivátumok a rekonstruált alapnyelvi szókincsnek mintegy másfél százalékát teszik ki. Rédei (1976: 260) az alapnyelvre 37 származékszót rekonstruált, ez az általa 1000–1200-ra becsült biztos etimológiának mintegy három százaléka. Ha megnézzük az UEW adatait, ezek – az etimológiák finomodásával, a szerkesztőmunka egyre pontosabbá válásával – jóval felülmúlják a korábbi becsléseket. Vizsgálataim alapján a szótár 1855 címszava közül közel 6% hordoz valamilyen képzőt (s ennek csak elenyésző hányada igeképző). Részleteiben ezt a következő táblázatban szemléltetem:

alapnyelvi szint	szó- állomány	képzett ige	képzett névszó	a képzett névszók aránya
U/FU	1090	3	52	4,7%
?U/FU – FV/FP	53		4	7,5%
FV/FP	533	3	32	6,0%
U/FU/FP/FV összesen:	1676		88	5,3%
?U/FU – Ug	21			
Ug	158	2	21	13,3%
Mindösszesen:	1855	8	109	5,8%

Annak a magyarázatát, hogy a sok funkciót betöltő rengeteg alapnyelvi képző miért nem volt képes több (rekonstruálható) származékszó megalkotására, Rédei (1976: 260–261) az elhomályosulás folyamatában látja. A legtöbb képző akkor tapadt szilárdabban a szóhoz, ha jelentése/funkciója elhomályosult, akkor őrződött meg leginkább, ha a tőszó és a származékszó többé-kevésbé szinonimmá vált. Itt egyfajta lexikalizálódás ment végbe, a beszélők az adott szuffixumot egy idő után már nem érezték képzőnek (hasonlóan a mai nyelvérzékhez, hiszen a *ravasz*, *ének*, *farok* stb. szavakban etimológiai alapismeretek nélkül nem tudjuk elkülöníteni a képzőelemet). Rédei szerint a „gyök és a származék küzdelméből általában a képzett szó került ki győztesen. Ebben szerepe lehetett a képzett szó testesebb voltának és tartalmasabb affektív (deminutív-augmentatív) jelentéstöbbletének is” (1976: 261).

Ez az elhomályosulási folyamat leginkább akkor ment végbe, ha nem történt szófajváltás. Ezt a szótári adatok is alátámasztják: a rekonstruált alakok között a legtöbb denominális nomenképzős ($N > N$), ennél lényegesen kevesebb a deverbális nomenképzők száma ($V > N$). Alapvetően más a helyzet a verbumképzők terén. Mint fentebb utaltam rá, az alapnyelvben nagyon kevés az igeképzővel ellátott rekonstruktumok száma (s ezek is olyanok, amelyekben a képző deetimologizálódott). Ez nem véletlen, ugyanis az igeképzők általában a beszédhelyzeteknek megfelelően kapcsolódtak a tövekhez, s – Rédei szóhasználatával – „rendkívül mozgékonyak” voltak, azaz tulajdonképpen „ad hoc” kapcsolódtak a tövekhez, így nem tudtak állandósulni, egy-egy ige mellett úgy megragadni, hogy a származékszavakban is továbböröklődjenek.

A továbbiakban nézzük meg részletesebben az UEW névszóképzőt tartalmazó szóállományát (vö. még Rédei 1976: 257–259). A lista adatait bizonyos mértékig egyszerűsítettem: a balti finn nyelvek közül csak egyet veszek fel (ez általában a finn), a mordvinból az erza adatokat közlöm, a vogul és osztják nyelvjárási alakok közül csak egyet-egyedőt adok közre, a dialektus megjelölésével, a szamojédból elsősorban a jurákat hozom; a rokon nyelvi példák jelentését nem adom meg. A főnév- és melléknévképzőket nem választottam szét.

a) U/FU

- ***an3(-pp3)** 'Schwiegermutter' FU (?U) > fi. *anoppi*, lpN *vuone*, osztjTrj. *öntap*, vogSo *ṁnip*, ?m. *napa*, jur. *ṁinab* (9);
- ***aške(~ -l3)** 'Schritt' U > fi. *askel*, md. *eškel'ks*, cserKB *aškəl*, vtj. *učkil*, zrzj. *voškol*, vogSo *ūsil*, szlk. *aasel-* (19);
- ***ähe-č3** 'Himbeere' FU > md. *inžej*, cserKB *əṁṁəž*, vtj. *emež*, zrzj. *emiž*, osztjDN *-ánt* (26);
- ***čäke(-r3)** 'harter Schnee' U > lpN *čiegâr*, ?osztjO *šăḫər*, vogKU *šōr*, jur. *šexə*, *šexeri* (31);
- ***čok3-m3** 'zeitweiliges Obdach' ?FU > ?vtj. *čum*, ?zrzj. *čom*, ?osztj. *soyəm* (38);
- ***čuk3-r3** 'Haufen, Schar' ?FU > ?zrzj. *čuker*, ?ma. *csokor* (43);
- ***čump3 (-l3)** 'Trinkgefäß aus Birkenrinde' ?FU (?Ug) > ?fi. *sammi*, ??vtj.-zrzj. *čib*, ?osztjDN *tčōmpal*, ?vog. *šumpəl*, ?ma. *csobolyó* (43);
- ***č8kč3 (-kk3)** 'schwarze Johannisbeere' ?FU > ?ve. *čičik*, ?é. *sitik*, ?md. *šukštorov*, ?osztjV *čowčək*, vogTJ *šošəṁ* (46);
- ***č8ṁč3 (-k3)** 'ein kleiner (Sing-)Vogel' ?U > ?karj. *čiučoi*, ?osztjVj *tčətək*, ?vogTJ *čāṁčī*, ?jur. *šinček* (48);
- ***čiy3-re/čiy3-r3** 'Grab' ?FU > ?cserJ *šüyer*, ?ma. *sír* (59);
- ***ďäṁ3-s3** 'eine Art Gefäß aus Birkenrinde' FU > cser. *länṁəš*, vtj. *l'anez*, zrzj. *lanəs*, osztjVj *jčṁəl* (65);
- ***ike(ṁe, -ne)** 'Gaumen; Zahnfleisch' FU > fi. *ien*, ?vtj. *aṁ*, zrzj. *an*, ma. *iny* (80);
- ***ip3 ~ ip3-s3 ~ ip3-š3** 'Geschmack, Geruch' U > lpN *hāk'sā*, mdM *opoš*, cser. *ūpš*, zrzj. *is*, osztjV *ewəl*, vog. *äp*, ma. *íz*, jur. *ṁapt* (83);
- ***kaja(-ka)** 'Möwe; Larus' FU (?U) > fi. *kajava*, *kajakka*, ?lpN *gaja*, zrzj. *gad'a*, vogK *kājəḫ*, ?jur. *ho* (117);
- ***kaṁa(-r3)** 'Bogen; etwas Bogenförmiges' ?U > ?fi. *kaari*, ?lpL *kuṁar*, ?osztjNi *ḫuṁḫarə*, szlk. *qaṁar* (126);
- ***käme(-ne)** 'die flache Hand, die hohle Hand, Handteller' FU > fi. *kämmen*, ?lp. *kiem*, osztjV *kōmən* (137);
- ***kiṁe(l3)** 'Träne' U > fi. *kyynel*, lpN *gānjāl*, ma. *könny*, jur. *ḫajelʔ* (159);
- ***koj(e)-m3** 'Mann, Mensch' U > ?vtj. *kum*, zrzj. *komi*, vogTJ *kom*, ma. *hím*, szlk. *ḫup* (168);
- ***koj(e)-ra** 'Männchen' U > fi. *koira*, zrzj. *kij*, osztjV *kar*, vogSo *ḫar*, ma. *here*, jur. *ḫora* (168);
- ***kom3 (r3)** 'hohle Hand' U > lpN *goabmer*, md. *komoro*, ??zrzj. *kamijr*, jur. *s'ewäj* (175);
- ***kul3(-k3)** 'Rabe' U > osztjV *kələk*, vogSo *ḫulaḫ*, ma. *holló*, jur. *ḫulī* (200);
- ***kupe(-na)** 'Fischblase' FU > fi. *kupinas*, vogTJ *kāpən* (212);
- ***kuš3 (koje-č3)** 'zwanzig' FU > vtj.-zrzj. *kíž*, osztjV *kos*, vogTJ *koS*, ma. *húsz* (224);
- ***nu-m3** 'das Obere; Himmel; Gott' U > osztjV *num*, vogP *num*, jur. *nūmʔ* (308);
- ***ḥoma(-l3)** 'Hase' U > lpN *njoammel*, md. *numolo*, zrzj. *ṁimal*, ma. *nyúl*, jur. *ḥāwa* (322);
- ***ḥukše (ḥuk3-š3)** 'Zobel, Marder' FU (?U) > ?fi. *nois*, vtj. *niž*, zrzj. *niž*, osztjV *ḥōṁəs*, vogTJ *ḥoks*, ma. *nyuszt*, ?jur. *noḫo* (326)

- ***oćt3-r3** 'Schößling, Gerte, Rute; Peitsche' Ug (??FU) > ??cser. *waštâr*, vogTJ *ástâr*, ma. *ostor* (333);
- ***oda-m3** 'Schlaf; Traum' FU > md. *udomo*, cser. *omo*, vtj. *um*, zrlj. *on*, osztj. *aləm*, vog. *ōləm*, ma. *álom* (335);
- ***ońća-r3** 'Hauer, Hauzahn' FU > vtj. *važer*, zrlj. *vožir*, ?osztjDT *ǰnt'al*, vogTJ *anśar*, ma. *agvar* (340);
- ***oŋl3** (*8ne*, *8n3-l3*) 'Kinn(backen, -lade)' FU > cser. *oŋŋālaš*, vtj. *aŋles*, osztjV *ōŋəl*, vog. *ul'əš*, ?ma. *áll* (341);
- ***orpa(s3) ~ orwa(s3)** 'Waise, verwaist; Witwe, verwitwet' FU > fi. *orpo*, lpN *oarbes*, md. *urus*, osztjV *-urwǝ*, ma. *árva* (343);
- ***peŋe(-rā)** 'Kreis, Ring' ?FU > ?fi. *pyörä*, ?osztjTrj *pəŋəryət-*, ?vogTJ *püwärt-* (372);
- ***piðe (~ -kū)** 'hoch; lang' U > fi. *pitkä*, osztjDN *pət*, vogN *palit*, ma. *fel*, jur. *pitće* (377);
- ***piŋse-me, pise-me, ?pipse-me** 'Lippe' U > lpN *båvså*, osztjV *peləm*, vogTJ *pitəm*, jur. *pībtī?* (383);
- ***puða-se** 'Flußarm' ?U > ?fi. *pudas*, ?lpN *bəvces*, ?osztjV *pāsəl*, vogKU *pasəl*, ?jur. *pārād* (400);
- ***puśn3** (*puś3-n3*) 'Mehl' FU > vtj.-zrlj. *piž*, vogP *posən* (408);
- ***p8r3** (*p8r3-ŋ3 ~ p8r3-ŋ3*) 'eine Wildentenart' U > ?fi. *piri-*, ?osztj. *pūlyi*, vogKU *pirwə*, ??jur. *pur-* (417);
- ***repä(~ -ć3)** 'Fuchs' FU > fi. *repo*, lpN *riebân*, md. *řiveš*, cser. *rəwəž*, vtj. *žiči*, zrlj. *ruč*, ma. *ravasz*, *róka* (423);
- ***saj3** (*-k3*) 'Schneeschuh' ?U > lpN *čuoi'gā*, vogP *tajelaŋt-*, jur. *taje* (429);
- ***sor3 ~ sor3-ś3** 'Spanne' FU > cser. *šorž*, osztjV *sort*, vogLU *tāras*, ma. *arasz* (448);
- ***suŋ(3)-l3 / šuŋ(3)-l3** 'eine Art Lilie (bzw. Zwiebel der Lilie)' U > osztjV *loŋəl*, vogTJ *taŋkəl*, szlk. *togil* (451);
- ***s3ŋć3** (*s8ŋće-l3*) FU ~ **s3ć3** (*s8će-l3*) 'Eidechse' U > fi. *sisilisko*, lpN *stæž'žālâges*, cser. *šäksälə*, vtj. *keŋžal'i*, zrlj. *čožul*, osztj. *sosəl*, ?vogLO *sosla*, jur. *tansu* (454);
- ***šidä(-m3) ~ šüðä(-m3)** 'Herz' U > fi. *sydän*, lpN *čādā*, md. *šed'ej*, cser. *šüm*, vtj. *šulem*, zrlj. *šeglem*, osztjV *sēm*, vogTJ *šām*, ma. *szív*, jur. *šej* (477);
- ***šije-le** 'Igel' FU > fi. *siili*, md. *šejel*, cser. *šülə*, vog. *soule*, ma. *sül* (478);
- ***šom3-r3** 'Kummer, Trauer' ?FU > ?md. *šumuŋ'de-*, ?ma. *szomorú* (485);
- ***šur(e)-ma** 'Tod' FU > fi. *surma*, osztjTrj *sörəm*, ?vogN *sorəm* (489);
- ***šine-re** 'Maus' FU > fi. *hiiri*, md. *čejeŋ*, vtj.-zrlj. *šir*, osztjV *lōŋkər*, vogTJ *tāŋker*, ma. *egér* (500);
- ***tar3-k3** (*tark3*) 'Kranich' FU > vtj. *turi*, osztjV *tarəŋ*, vogTJ *tarəw*, ma. *daru* (513);
- ***tiwä(~ -ne)** 'still, ruhig' FU > fi. *syvä*, lpN *dāvve-*, cser. *tü-*, osztjV *teŋən*, vogKU *tāwət* (525);
- ***uð3-m3** 'Schlafzelt, Mückenzelt' FU > fi. *uudin*, ?vtj. *in*, zrlj. *von*, osztj. *oləw*, vogKU *aməl* (541);
- ***ul3(-j3)** 'viel, groß; sehr' ?U > ?lpN *ol'lo*, ?jur. *ŋūlī?* (543);
- ***wið3** (*-m3*) 'Knochenmark, Gehirn' FU > fi. *udin*, lpN *ādā*, md. *ud'em(e)*, cser. *vim*, vtj. *vijim*, zrlj. *vem*, osztjV *weləm*, vogTJ *wäləm*, ma. *velő* (572).

b) FP/FV vagy ?U/FU

- ***kälz** ~ ?**kälz-w3** 'FP (?U) > fi. *käly*, lpN *gälöjædne*, mdE *kijalo*, vtj. *kal'i*, zrj. *kel*,
?osztjV *küli*, ?vogSo *kil*, ?jur. *šel* (135);
- ***kopa-la/l'a (loppa-la/l'a)** 'Auerhenne; Tetrao urogallos' FV (?FU) > fi. *koppelo*, lpN
goap'pel, cser. *küwülzű*, ?vog. *kalām* (181);
- ***tala(-s3)** 'Stange, Gerüst; Hütte' FP (?FU) > fi. *talas*, vtj. *tīlīs*, ?vogN *tul* (508);
- ***wäcť3-r3-kk3** 'Bachstelze' FV (?FU) > fi. *västäräkki*, ?lpN *beš'tur*, md. *uškeřej*,
?osztjKaz *würsək*, vogP *wärsək* (562).

c) FP/FV

- ***akšte-r3 (akš3-ter3)** 'gelt, güst, unfruchtbar' FV > fi. *ahtera*, md. *ekš'ter', jakš'ter'* (606);
- ***čäje-r3** 'Stiel, Schaft; Schienbein, Unterarm' FP > fi. *sääri*, md. *šejerks*, zrj. *čer* (612);
- ***čil3-m3** 'Eckzahn (von Raubtieren)' FV > lpN *čâlam*, md. *čil'em* (613);
- ***č8kč3-t3** 'Johannisbeere' FV > ?fi. *siestar*, md. *šukštorov* (615);
- ***ir3n3 (ür3n3)** 'Kupfer' FP > cser. *wəryeñə*, vtj. *ərgon*, zrj. *irgen* (628);
- ***jäkä-lä** 'Flechte, rentierflechte' FP > fi. *jäkälä*, lpN *jægel*, zrj. *jal* (632);
- ***jimä(-lä)** 'Malz, süßer Teig aus Malz und Mehl; süß' FP > fi. *imelä*, lpN *âmiidi*, vtj.
jumal, zrj. *jum* (634);
- ***käte-kse** 'Ärmel, eine Art Handschuh' FV > fi. *kädys*, md. *ke'ks* (654);
- ***kečke-rä** 'rund, krumm' FV > fi. *kehkerä*, md. *kičke're*, cser. *kəškär* (655);
- ***kejmä ~ kej(e)-mä** 'Brunst, Balz' ?FP > ?fi. *kiima*, ?lpN *giei'bme*, ??vtj. *kemž*, ?zrj.
kam (657);
- ***kinče-kse** 'Schwelle' ?FV > ?fi. *kynmys*, lpI *kōDzqš*, ?md. *kenkš* (664);
- ***kipe(ñ3)** 'Funke' ?FP > ??fi. *kipinä*, ?lpN *gāppā*, ??zrj. *kiñ* (665);
- ***küme(-ne)** 'zehn' FV > fi. *kymmenen*, md. *kemeñ* (679);
- ***lemš3 (leme-š3)** '(junge) Linde' ?FV > ?fi. *lehmus*, ?md. *levs*, ?cser. *nemeštə* (688);
- ***loñe-ma** 'Webkette; gewebte Decke' FV > fi. *loimi*, md. *l'imä* (693);
- ***muk3-l'a** 'Knollen, Geschwulst' ?FP > ?fi. *mukula*, ?cser. *məγəḏl'*, ?vtj. *miḷ'i*, zrj. *miḷ'*
(705);
- ***pitä-lä** 'Blutegel' FV > é. *pidal*, md. *pälij*, *ped'lej* (733);
- ***punt3 (~-ks3)** 'Boden, Grund' FP > cser. *pəndaš*, vtj. *pides*, zrj. *pīd* (740);
- ***riñe-še** 'Riege, Getreidedarre' FP > fi. *riihi*, vtj. *inšir*, zrj. *riñiš* (745);
- ***sapt3-r3 ~ sopt3-r3** 'Johannisbeere' FP > cser. *šaptə̄r*, vtj. *suter*, zrj. *seter* (751);
- ***sir3 (-m3) ~ sür3 (-m3)** 'Rotz' ?FP > ?cser. *šürem*, ?vtj.-zrj. *zirim* (761);
- ***siw3-l'3** 'Fleisch' FP > md. *sivel'*, cser. *šəl*, vtj. *siḷ'*, ?zrj. *siḷ'an* (763);
- ***šopp3-s3** 'Sack' FP > cser. *šuwəš*, vtj.-zrj. *šepīs* (776)
- ***sow3 (-n3)** 'Pfahl, stange' ?FP > ?cser. *šəwəñ*, ?zrj. *sevin* (767);
- ***šuma-re** '(hölzerner) Mörser' FV > fi. *huhmar*, md. *čovar*, cser. *šuer* (789);
- ***sup3-r3** 'Stange mit kurz behauenen Ästen' FP > cser. *šapšar*, zrj. *siřs* (768);
- ***tañke-ta** 'steif' FV > fi. *tankea*, mdM *tangoda* (791);
- ***tok3-re ~ tokr3** 'Leinwald' FP > cser. *təγə̄r*, vtj. *dera*, zrj. *dera* (797);
- ***tora-kse** 'quer(liegend, -gehend), quer durch, quer über' FV > lpN *doares*, md. *troks*,
turks, cser. *toreš* (799);

- *tuδka-m3 'etw. Hervorragendes, Spitze' FP (FU: *tuδka*) > fi. *tutka*, lpN *dutkum*, vtj. *tu'īm* [osztj. *tőj*, vogTJ *tal'ək*, ma. *tőgy*] (533);
 *waj3-š3 'Zwischenraum, Abstand' FP > fi. *vaihe*, zrj. *vež-* (810);
 *wene-še 'Boot, Kahn' FV > fi. *vene*, lpN *fânâs*, md. *venč* (819).

A képzőket az UEW (is) -CV alakban rekonstruálja, azaz a tipikus alapnyelvi kétszótagos szavak (VCV, CVCV, CVCCV) a derivátor jóvoltából háromszótagra bővültek. Ahogy Rédei Károly írja (1976: 256): „az első és legfontosabb kritérium szerint képzett alakoknak tekintendők azok a PU/PFU etimológiák, amelyek három szótagú alapalakra vezethetők vissza.” Ebből kiindulva elképzelhetőnek tartom, hogy az alábbi szavakban is ősi képzők rejlenek (habár az UEW ezt nem jelöli):⁶

- ? *šaj8r8 'Nisse' FP > fi. *saivar*, lpN *čiwros*, md. *šarko*, cser. *šarkeňə*, vtj. *šerel*, zrj. *šeral* (770);
 ? *šeňćemü 'sieben' FP > fi. *seitsemän*, lpN *čiežā*, md. *šisem*, cser. *šəm*, vtj.-zrj. *šizim* (773)
 ? *uskal3 'Kuh' FP > md. *skal*, cser. *šskal*, vtj. *iskal* (805);
 ? *wakšt3re 'Ahorn' FV > fi. *vaahtera*, md. *ukšt3r*, cser. *wašt3r* (812).

Mint az adattárból látható, az UEW többféle formában csatlakoztatja a képzőket:

- *ćok3-m3, *ćukk3-r3, *šije-le, *šije-re, *uδ3-m3
- **kiñe(l3)*, **kom3(r3)*, **orpa(s3)*
- **kul3(-k3)*, **kupe(-na)*, **ñoma(-l3)*, **saj3 (-k3)*, **wiδ3(-m3)*
- **aške(~-l3)*, **piðe (~-kă)*, **repă(~-ć3)*, **tiwă(~-ne)*
- **kuš3 (koje-ć3)*, **sor3 ~ sor3-š3*, *käl3 ~ ?käl3-w3*
- **kejmä ~ kej(e)-mä*, *lemš3 (leme-š3)*, **ñukše (ñuk3-š3)*, **pušn3 (puš3-n3)*
- **akšte-r3 (akš3-ter3)*
- *wäčt3-r3-kk3

Ez a tarkaság teljességgel érthető, hiszen nem lehet egységes elvek alapján eldönteni, milyen is lehetett sokezer éve a képzők kapcsolódási mechanizmusa. Ha megpróbáljuk a négy alapnyelv képzőit egységes táblázatba foglalni, a következő eredményt kapjuk (itt a képzőkapcsolódás tarkasága helyett egységesen kötőjellel kapcsolom a szuffixumokat):

⁶ Természetesen ezt a módszert nem lehet mechanikusan alkalmazni minden háromszótagos szó esetében, hiszen ezek egy része eleve CVCVCV alakú jövevényszóként került be már valamelyik alapnyelvbe. Ezekben az esetekben, ha egyáltalán szóba is jön valamilyen képző megléte, az semmiképpen nem az uráli/finnugor stb. alapnyelvek valamelyikéhez köthető, hanem az átadó nyelvéhez; másképpen fogalmazva, az átvétel idején a finnugor közösség az adott elemet semmiképp nem érzékelte képzőnek. Ilyen például a FV *oraše '(verschnittener) Eber; ártány' (> fi. *oras*, *orasa*, *oraisa*; mdE *pyzeü*, M *ypo-3u*), amely valószínűleg korai ósírani jövevényszó: **vorōž(ho)-*, vö. óir. *varāhá-*, av. *varāza* (UEW 720).

**KÉPZŐ
nazálisok****U****FU****FP****FV*****m**

koje-m3
nu-m3
piŋse-me
šidä-m3

ćok3-m3
oδ3-m3
šure-ma
uδ3-m3
wiδ3-m3

tuδka-m3
keje-mä
sir3-m3
šeŋćemä?

čil3-m3
loŋe-ma

*n

käme-ne
kupe-na
puš3-n3
tiwä-ne

irγ3-n3
sow3-n3

*küme-ne**ike-ŋe/-ne****ŋ***kipe-ŋ3****ŋ***p8r3-ŋ3***laterálisok*****l**

aške-l3
kiŋel3
ŋoma-l3
suŋ3-l3
s8ŋće-l3

ćump3-l3
on3-l3
šije-le

jäkä-lä
jimä-lä
uska-l3?

*pitä-lä****l'**

muk3-l'a
siw3-l'3

tremuláns***r⁷**

ćäke-r3
kaŋa-r3
koje-ra
kom3-r3

ćukk3-r3
čirγ3-r3
oćt3-r3
oŋća-r3
peŋe-rä
šom3-r3
šine-re

ćäje-r3
sapt3-r3
sup3-r3
šaj8-r8?
tok3-re

akšte-r3
kečke-rä
šuma-re
wakšt3-re?
ć3kč3-t3-r3
wäćt3-r3-kk3

affrikáta***ć**

äŋe-ć3
koje-ć3
repä-ć3

szibilánsok***s**

puδa-se
ip3-s3/ip3-š3

đäŋ3-s3
orpa-s3

tala-s3
šopp3-s3

*š

ŋuk3-š3
sor3-š3

*š

riŋe-še
waj3-š3

leme-š3
wene-še

⁷ Ld. Bakró-Nagy 1990.

frikatívák

*j	<i>ul3-j3</i>		
*w		<i>käl3-w3</i>	

zárhangok

*pp		<i>an3-pp3</i>	
*t		<i>tanke-ta</i>	<i>č3kč3-t3-r3</i>
*k	<i>č8ηč3-k3</i> <i>kul3-k3</i> <i>piδe-kä</i> <i>saj3-k3</i>	<i>kaja-ka</i> <i>tar3-k3</i>	
*kk		<i>č8kč3-kk3</i>	<i>wäčt3-r3-kk3</i>
*ks		<i>punt3-ks3</i>	<i>käte-kse</i> <i>kinče-kse</i> <i>tora-kse</i>

Ami az egyes képzők (konszonánsok) megterheltségét illeti, az UEW által rekonstruált ősi (U, PU, FV, FP) szókinsz leggyakrabban képzői az **-r**, **-m**, **-l** és **-n**. Egészen kicsi a frikatívák megterheltsége (az UEW csak egy **-w**, s ugyancsak egy **-j** alakú képzőt adhat). Az UEW **-č** és **-p** alakú képzőket nem vesz fel.

A fentebbi lista voltaképpen csak egy kimerevített képet bemutató, bizonyos értelemben torz, mechanikus elvek alapján készített pillanatkép. Egy adott nyelvben az ősi képzőréteg megterheltsége ugyanis ennél lényegesen nagyobb lehet, hiszen egyrészt számos olyan alapszókinszbeli lexémához is tapadhatott szuffixum, amelynek nincs mai rokon nyelvi megfelelője, emiatt nem került be az etimológiai szótárak anyagába, másrészt pedig ezek a képzők esetenként több ezer éves létük alatt nemcsak valamelyik alapnyelv korában voltak produktívak, hanem később is, azaz egy adott nyelv külön életében is tevékenyen részt vettek a szóképzés folyamatában.

Erre példa az ősi **-m(8)** denominális nomenképző mordvin folytatása. Ez egyrészt már alapnyelvi szavakban is kimutatható (pl. *udomo* 'álom', *ud'eme* 'velő') másrészt az ős-/ómordvin kori szókinszben is megfigyelhető (*piñeme* 'zab', *utomo* 'csűr'). Az ezzel azonos töről fakadó deverbális nomenképző a mai mordvin képzőtár legproduktívabb tagja, amely az igék nagy részéből képes absztrakt jelentésű főnevet létrehozni, pl. *kapša-mo* 'sietség', *karda-mo* 'tiltás', *kaso-ma* 'növekedés', sőt, képzőbokr részeként is él (*ečke-lma*, *pokšo-lma*, *tusto-lma*, *sta-lmo*).

Természetesen ezzel ellentétes folyamatok is lejátszódtak. Az alapnyelvi ***p** és ***k** képzőkből fejlődött **-v** a mordvin nyelv külön életének első szakaszaiban termékeny volt, számos állat- és növénynévből mutatható ki etimológiai módszerek segítségével, de a produktivitása később teljesen elveszett, s főnévképzőként megszűnt létezni (melléknévképzőként viszont az egyik legproduktívabb elem). Írásos emlékek híján, sajnos, nem tudunk pontos képet alkotni arról, melyik képző mikor élhette „virágkorát”, s termékenysége mikortól indulhatott hanyatlásnak.

A rokon nyelvek segítségével azt igyekszem behatárolni, az adott ősi képző termékeny lehetett-e már a FV időszakban vagy azt megelőző korokban, vagy produktivitása inkább csak az ős-/ómordvinra tehető. Sajnos, ehhez sok szóadat nem áll rendelkezésre.

zésemre, így teljesen pontos képet nem tudok alkotni, az alapnyelvi képzők és a mai mordvin közötti ívet nem tudom világosan megrajzolni, az adatmennyiség inkább csak a tendenciák felvázolására elegendő. A kevés adat miatt az egyes képzők történeti vizsgálatai során nem is különítem el a U, FU, FP, FV, elő-, ő- és ómordvin adatokat, ezeket együtt tárgyalom.

A korábban mondottak értelmében a deverbális és denominális képzést nem választom szét markánsan (ezt az alapnyelvi nomenverbumok miatt sokszor nem is lehetne megtenni), de mindenütt jelölöm a kiinduló szófajt.

Ebben a fejezetben az alapnyelvi képzőkből kiindulva, hangtani rendezőelvek alapján, a zárhangoktól a nazálisokig veszem sorra a mordvin alakokat.⁸ Kiindulópontnak az áttekinthetőség kedvéért a képző egy mássalhangzóból álló alakját adom meg, jóllehet ezekhez természetesen már az alapnyelvben is kapcsolódott valamilyen tövéghangzó, s a mai mordvin alakok is tarka képet mutatnak (pl. *-ga/-go/-ge*, *-ma/-mo/-me*) – mind ezekről az adott szócikkeken belül szólok részletesen.

A dolgozat 3. fejezetében a mai is élő, transzparens képzőkkel foglalkozom. Az elhomályosult, ma már improduktív, a mai nyelvérzék számára „státusvesztett” ősi képzők és a ma is világosan átlátható, az alapszóról könnyen leválasztható képzők között csak első pillantásra húzódik merev határ. Az ebben a fejezetben bemutatott szóanyagban is vannak könnyen etimologizálható szavak, s a következő rész adathalmazában is jócskán akadnak nehezen felfejthető vagy titkukat makacsul őrző lexémák (ld. pl. a korábban említett **m* képző utóéletét vagy a *-kaj* képző adatsorát). Alapvetően azonban mégis szét tudtam választani e két kategóriát: dolgozatomban 13 alapnyelvi primér képző utóéletét követem nyomon. A szakirodalom ezek mellett négy összetett képzőt is ősinék, elhomályosultnak minősít, a fejezet végén ezeket is megvizsgálom, rámutatva arra, hogy ezek egyikét-másikat nem vagy csak erős fenntartásokkal lehet ebbe a kategóriába sorolni.

Az egyes képzőfejezetek felépítése a következő. Előbb a képzők eredetét mutatom be, elsősorban Toivo Lehtisalo, Klara Majtyinszkaja (alapnyelvi), Lauri Hakulinen (finn) és D. Bartha Katalin (magyar) adatai alapján. Mint korábban már szóltam róla, az egyes ősi konszonánsok deverbális és denominális képzőként egyaránt szolgálhattak, itt mindkét kategóriát áttekintem (a verbumképzőkről nem szólok). Sok főnévképző identikus a melléknévképzőkkel, ezekre itt csak röviden utalok, részletesebben a melléknéveket taglaló fejezetben foglalkozom velük.

A mordvin nyelvészeti szakirodalom kevés figyelmet fordít az ősi névszóképzőkre, ezekről az elemekről csak nagyon röviden tesznek említést. Az egyes képzők kapcsán bemutatom, mit írnak a nyelvészek ezekről a szuffixumokról, s ahol szükséges, kigyom-

⁸ A mordvinból nem mutatható ki az ősi, önálló **w* (*-β*) képző (a *-vt*, *-vʹ* képzőbokrban talán igen). Lehtisalo – szamojéd megfelelők alapján – elképzelhetőnek tartja e képző uráli korból való eredeztetését, Majtyinszkaja szerint ez a képző csak a balti finnben és a lappban él. Denominális képzőként talán a finn *-u* (*etu* 'előny', *lintu* 'madár', *kyty* 'sógor'), lp. *-o*, szam. **-u* örzi nyomát. Deverbális képzőként a fi. *-o/-ö*, *-u/-y* (*kaivo* 'kút', *keitto* 'leves', *luku* 'szám', *näkö* 'látás'), lp. *-ū*, szam. **-u* szuffixumokban van meg (Lehtisalo 1936: 25–39; Majtyinszkaja 1974: 357).

lálom a téves etimológiákat. Ezt a mozzanatot nagyon fontosnak tartom, hiszen a mordvin nyelvtörténeti szakirodalomban sok a bizonytalanság. Emiatt az etimológiai szótárak anyagára (EES, EMS, EtV, ESM) és szófejtési kísérleteikre is csak erős kritikával támaszkodhattam. Jobb színvonalú (de még mindig sokszor gyanakvásra ad okot) Versinyin új szótára, ezt gyakran idézem. (Az etimológiai szótárakról ld. a 45–49. oldalakat.)

Az egyes alfejezetekben ezután térek rá a konkrét szóanyag bemutatására. Itt minél több szót igyekszem elemezni (törekvésem a szótárakban fellelhető teljes szóanyag analízisa). Ehhez elsősorban a mordvin szóvégműtató szótárt, valamint az MdWb, ERV, EMSz, ESS adatait használtam fel (ezekről részletesebben ld. a 39–45. oldalakat). Elsőként azokat a szavakat adom közre, amelyekben – főként a rokon nyelvek tanúságtétele alapján – többé-kevésbé bizonyosan valamilyen elhomályosult képző rejtőzik. Ehhez elsősorban a megbízható etimológiai szótárakat (UEW, SSA, MdKons, Rédei 1986 stb.) használtam fel. Igyekszem óvatosan kísérletet tenni új etimológiák megalkotására is. Az ősi eredetű erza szavak tárgyalása során megadom a moksa alakokat is. Ezek összevetése sok információt elárul(hat) a képzők koráról: ha egy adott szóhoz mindkét nyelvjárásban ugyanaz a szuffixum tapad, akkor azt minimum az ómordvin korig visszavezethetjük.

A következő csoportot azok a lexémák alkotják, amelyekről elképzelhető, hogy képzett szavak. Ezt mordvin nyelvjárási változatok, esetleg bizonytalanabb rokon nyelvi megfeleltetések (vagy inkább megfeleltetés-kísérletek) bizonyíthatják, ill. egyéb, javasolt szemantikai megfontolások (elsősorban a növény- és állatnevek körébe tartozás) alapján sorolok szavakat e kategóriába.

Még inkább igaz a kételkedés a harmadik halmazra, az ismeretlen etimológiájú szavakra. Ezekről semmilyen információval nem rendelkezem. Elképzelhető, hogy képző rejlik bennük, de ezt nem tudom igazolni.

AZ ŐSI, ELHOMÁLYOSULT KÉPZŐK ELEMZÉSE

1. *-p és *-k > -v

1.1. A képzők eredete

Azért tárgyalom együtt e képzőket, mert mai mordvin folytatásuk egybeesik: ez a -v képző. Ez a -v több előzményre mehet vissza. Györke (1934: 19–20) szerint a *-m, *-η, *-k és *-p egyaránt kiindulópontul szolgálhatott, míg Lehtisalo (1936: 214–249, 333–343) a *-p-ből és *-k-ből eredezteti. Szerebrennyikov (1967: 79) csak a melléknévképzőt taglalja, ezt az -η folytatásának tartja. Az egybeesés nem szokatlan, így történt a magyarban is: *-p, *-m, *-k, *-η > -ó/-ő, s hasonló ment végbe a permi nyelvekben is (D. Bartha 1958: 94–96, 110–111; Majtyinszkaja 1974: 351).

A mordvinban a -v főnévképzőként elhomályosult, improduktív, melléknévképzőként viszont transzparens, nagyon produktív. A melléknévképzőt részletesen a dolgozat 5. részében tárgyalom (510–533. oldal), de közös történeti fejlődésüket itt, együtt mutatom be.

a) Az uráli *-p denominális nomenképző mai folytatása a lappban -b, a balti finnben -va (< *-βa < *-pa), pl. fi. *orava* 'mókusz', *halava* 'babérfűz', *harava* 'gereblye', *pellava* 'len', *silava* 'szalonna', *ystävä* 'barát'; a vogulban -p, osztjákban -p/-w, a magyarban vokalizálódott (*háló*); a szamojéd nyelvekben -v/-β. A mordvinban szintén -v lett belőle, Lehtisalo a *šoržav* 'Möwe; csorbóka',⁹ *čičav* 'Floh; bolha'¹⁰ és *umbrav* 'Ampfer; sóska' szavakat említi. Ez a szuffixum alkotóeleme az alapnyelvi *-mp- középfokjelnek is, továbbá identikus a *-p melléknévképzővel (pl. fi. *etevä* 'kiváló', *henkevä* 'szellemes', *ikävä* 'szomorú', *lihava* 'kövér', *luiseva* 'csontos', *terävä* 'éles', *väkevä* 'erős', *ylevä* 'fenséges'; ma. -ú/-ű stb.); ez a mordvinban szintén v-vé fejlődött, pl. md. *salov* 'salzig; sós' (Lehtisalo 1936: 241–249; Majtyinszkaja 1974: 350; Hakulinen 1979: 146–147).

A *-p deverbális nomenképző a lappban megvan a -vâš képzőben, a finn -pa/pä szuffixumban (*juopa* 'szakadék', *käypä* 'forgalomban levő', *syöpä* 'rák'; *voipa* 'vhogy levő': *hyvinvoipa* 'jó egészségben levő') és a -va/-vä participium activum és -ttava/-ttävä participium passivum képzőben (*antava* 'adó', *itkevä* 'síró', *syövä* 'evő'; *juotava* 'iható', *syötävä* 'ehető', *tehtävä* 'feladat'), valamint a -vainen/-väinen melléknévképzőben (*auttavainen* 'szolgálatkész, segítő', *pysyväinen* 'állandó, tartós'); továbbá vokalizálódva a zrj. -a, vtj. -o képzőkben, a magyar -ó/-ő melléknéviigenév-képzőben, a -va/-ve gerundiumban és az -ós/-ős képzőben (*tudós, adós, lakos, tilos*), s felbukkan az obi-ugor nyelvekben is (-p, w/-β). Lehtisalo az erza-mordvinban a -v, -ve elemet sorolja ide (*niľve* 'Schluck; korty', *pivsev* 'Dreschflegel; cséphadaró'), s nem zárja ki azt sem, hogy a -vks főnévképző első konzonzánása is ebből az ősi szuffixumból eredeztethető (*ponavks* 'Haarflechte; hajfonat', *simevks* 'Trunk; ivás') (Lehtisalo 1936: 249–261; D. Bartha 1958: 89, 94–97, 100–101; Majtyinszkaja 1974: 350; Hakulinen 1979: 200–201, 226).

⁹ A dolgozatban való könnyebb tájékozódás végett Lehtisalo és Majtyinszkaja adatainak német, ill. orosz jelentése mellett – pontosvesszővel elválasztva – megadom a magyar megfelelőket is.

¹⁰ Collinder (1960: 263) csak kérdőjellel sorolja ide.

b) Az alapnyelvi **-k* denominális nomenképző folytatása a lapp **(e)k > Ø*, **-ya > g*; erre megy vissza a fi. szóvégi *-e'* (< **-ek*) és a *-va/-vā* (< **-ka/-kā*), pl. *jänne* 'ín', *liete* 'iszap'; *majava* 'hód', *kajava* 'sirály', *pihlava/pihlaja* 'berkenye'; cser. *-ya/-yä*, vog. *γ ~ Ø*, osztj. *-χ ~ γ ~ Ø*, ma. *-ú/-ũ* és a szam. **-ka* szuffixum. (Lehtisalo kérdőjellel idesorolja a permi **-k* (> *Ø*) elemet is.) A szakirodalom a mordvinból a *mijav* 'Biber; hód' lexémát említi. Ez a szuffixum identikus a **-k* melléknévképzővel, ennek van folytatása a lappban, a balti finnben, a cseremiszenben, vogulban, osztjákban és a szamojéd nyelvekben, de nincs a mordvinban (Lehtisalo 1936: 333–343; Majtyinszkaja 1974: 340).

A **-k* deverbális nomenképző él a lapp *-âg*, *-âk*, balti finn *-e'* (fi. *kaste* 'harmat', *side* 'kötés', *puhe* 'beszéd'), cser. *-ye*, vog *-γ*, osztj. *-γ*, *-χ*, ma. *-ó/-õ* képzőkben, megvan a szamojédban is, s talán ez figyelhető meg a zrj. *-ig/-ig*, vtj. *-ki/-ki* szuffixumokban is. Ez az elem lappang a mordvin participiumképzőkben is: E *-vt* agens participium, M *-f* (< *-ft*) participium perfectum, pl. E *palavt* (< *pala-* 'megcsókol'), M *kulaf* (< *kulā-* 'meghal'), valamint az ugyanilyen alakú deverbális főnévképzőben is: *jakavt* 'járás' (*jaka-* 'jár-'). Ez a szuffixum egy töről fakad az igeképzővel és a felszólító mód jelével (Lehtisalo 1936: 343–351; Majtyinszkaja 1974: 340–341).

c) A *-v* melléknévképző mellett/helyett a mai északi erza nyelvjárásokban *-η* áll, ez valószínűleg (javarészt) az alapnyelvi **-η* képző folytatása, de elképzelhető az is, hogy az ősi **v*-ből alakult analogikusan, a *v ~ η* váltakozás eredményeképp (minderről részletesebben ld. a 180–181. oldalakat).

A md. *-v* melléknévképző Lehtisalo és Majtyinszkaja véleménye szerint tehát az uráli **-p* melléknévképzőre vezethető vissza. A korai mordvin nyelvészeti szakirodalom (Jevszejev 1934/1963: 42–43; Grammatika 1962: 41) a képző funkcióinak leírásakor lativusi alakokat is ide sorolt (részletesebben ld. a következő alponban). A lativusi eredetet nem zárja ki Raija Bartens sem (1999a: 111): „elképzelhető, hogy a képző egy korábbi esetragból, a lativusragból származik”.¹¹ Ez a jelenség nem elképzelhetetlen a finnugor nyelvekben (ld. Bartens 1991: 12–14), éppenséggel meglehet, hogy így alakulhatott ki a mordvin *-ñ* melléknévképző is a genitivusból (Ravila szerint ez fordítva történt); de – nem utolsósorban a rokon nyelvi adatok alapján – talán valószínűbb, hogy a mai mordvin *-v* melléknévképző ősi, uráli képzőszuffixum(ok)ra megy vissza.

Láthatjuk tehát, hogy az alapnyelvi **-p* és **-k* képző a mordvinban egyaránt *-v* lett. Ez egybevág a mordvin hangtörténeti folyamatokkal: az alapnyelvi intervokális **-p-* és **-k-* konzonánsokból egyaránt fejlődhetett *-v*, vö. FV **šepä* > ősmd. *šēbā* > *šīwe* > mdE *šive* 'gallér'; FV **tika/tuka* > ősmd. *tūye* > mdE *tuvo* 'disznó' (Keresztes 2011: 45–47). A továbbiakban e két ősi képző mordvin utóéletét együtt tárgyalom.

Vannak olyan, az ősi szókinésbe tartozó egyszótagú szavak, amelyekben a *-v* egyértelműen nem képző, hanem valamilyen alapnyelvi mássalhangzó folytatásaként jelenik meg. A mai erza-mordvin *-v* három alapnyelvi előzményre mehet vissza (e hangtörténeti jelenségről részletesebben ld. Keresztes 2011: 44–47):

¹¹ „on mahdollista selittää johdin aiemmaksi kaasuspäätteeksi, latiivinpäätteeksi”.

a) **-w-* > *-v-*: FP *jewä* 'Getreide' > mdE *juv* 'pelyva', fi. *jyvä* (UEW 633); FU *kiwe* 'Stein' > mdE *kev*, fi. *kivi*, ma. *kő* (UEW 163); FV *powa* 'Knopf, Perle' > mdE *pov* 'gomb', é. *pōv* (UEW 738); FV *tewe* 'Arbeit, Werk' > md *t'ev* 'munka', fi. *työ* (UEW 796);

b) **-η-* > *-v-*: U *kuηe* 'Monat' > mdE *kov*, fi. *kuu*, ma. *hó* (UEW 211); FV *čīηa* 'Schaum; ?Hefe' > ?mdE *čov* 'hab', ?fi. *hiiva* (UEW 621) – a *-v* helyén több erza nyelv-járásban *-η* jelentkezik;

c) **-m-* > *-v-*: FP *k8m3* 'Speicher, Vorratskammer' > ?md *kav* 'fészer, csűr', ?fi. *kumo* (UEW 680); FP (?FU) *lume* 'Schnee' > mdE *lov*, fi. *lumi*, ?m. *lom*, *lam* 'lucok, csatak' (UEW 253); FV *sume* 'Nebel' > mdE *suv* 'köd', fi. *sumu* (UEW 767); FU *šeme* '(Fisch-) Schuppe' > mdE *šav* 'szálka', fi. *suomu* (UEW 476).

1.2. Szakirodalmi információk

A továbbiakban nézzük meg, hogyan definiálják az elhomályosult, improduktív *-v* denominális főnévszóképzőt a mordvin kézikönyvek és leíró nyelvtanok, elkülönítik-e a gyakran használatos, a mai napig produktív melléknévképzőtől, s milyen funkciókat tulajdonítanak nekik. (Sok helyütt együtt kezelik a *-j* melléknévképzővel.)

Az első jelentős mordvin nyelvész, M. Je. Jevszevjev (1934/1963: 42–43) nyelvtanában röviden foglalkozik a képzőkkel. Ő ennek a képzőnek három funkciót tulajdonít: egyrészt melléknevek megalkotására képes, pl. *салов* 'солёный; sós',¹² *тикушев* 'травной; füves', *ярмаков* 'денежный; pénzes' (funkciója: az alapszóban megjelölt entitás bőséges mennyiségben jelen van egy másikban); másrészt hová kérdésre felelő, irányt kifejező határozószót hoz létre: *кудов* 'домой; haza', *удалов* 'назад; hátra'; harmadrészt pedig számnevekhez kapcsolódva részekre osztást fejez ki: *ветев явия* 'я разделил на пять частей; öt részre osztottam', *кавтов явинек* 'мы разделили на две части; két részre osztottuk'. Bubrih (1947: 44) erza grammatikai vázlatában csak a melléknévképzőről beszél, a *ярмаков* példát hozva fel.

Az 1962-es nyelvtani kézikönyv (Grammatika 1962: 41–42) a Jevszevjev által említett funkciókat mutatja be: a valódi melléknévképzés (*салов*, *рудазов* 'грязный; sáros', *верев* 'кровяной; véres') mellett az *алов* 'вниз; le, lefelé', *верев* 'вверх; fel, felfelé' adverbiumokba is ezt a képzőt látja bele, s ugyancsak a melléknévképzőből vezeti le a *кавтов* 'на две (части); kétfelé, két részre', *котов* 'на шесть (частей); hatfelé, hat részre' alakokat. – Mind Jevszevjev, mind a Grammatika felfogása téves, hiszen az utolsó két funkció egyértelműen lativusi, azaz nem képző, hanem esetrag rejlik e szavakban.

Szerebrennyikov történeti grammatikájában csak a melléknévképzőt tárgyalja (1967: 78–79), hasonlóan Erdődi József egyetemi jegyzetéhez (1968: 235) és A. P. Feoktyisztovnak a mordvin nyelvet bemutató áttekintéseihez (1966: 183; 1975: 303).

D. V. Cigankin és M. V. Moszin számos tanulmányában és könyvében foglalkozott a szóképzéssel, s természetesen ezek között a *-e* képző is többször helyet kapott, hasonlóképpen A. M. Grebnyeva növényneveket bemutató munkáihoz. Ezen írásokban számos

¹² A példaanyagot a könnyebb áttekinthetőség érdekében betűrendben adom közre, magyar jelentéssel. A jelentéseket csak az első előfordulásnál adom meg.

példát felhoznak, de ezek etimológiailag nem mindenben állják meg a helyüket (erről ld. a 73. oldalon).

Cigankin korai munkái közé sorolható a Sz. Z. Gyevajevvel együtt készített összevett erza–moksa nyelvtani jegyzete. Ők tesznek elsőként említést (1975: 93) a *-v* főnévképzőről, néhány példát (*кулов* 'зола; hamu', *нимияв* 'бабочка; pillangó', *тев* 'дело; munka') bemutatva. Cigankin erza főnévképzőket áttekintő 1976-os tanulmányában megállapítja, hogy csak néhány, elsősorban konkrét jelentésű főnév tartalmazza ezt az improduktív képzőt. Ezek, mint írja, ma már etimológiailag átláthatatlan szavak, bennük csak nyelvjárási párhuzamok segítségével lehet elkülöníteni az ősi képzőt: *вадыв* 'ястреб; héja', *немеляв*, *норов(жорч)* 'жаворонок; pacsirta', *тев*, *цёков* 'соловей; fülemüle', *цянав* 'ласточка; fecske', *шукикторов* 'смородина; ribizli' (1976: 96).

1977-es disszertációjában (1977a: 337–338) a példaanyagot kiegészítette az *илев* 'прут; vessző', *лавтов* 'плечо; váll', *ловцов* 'молочай; kutyatej', *мияв* 'бобр; hód', *коткудав* 'муравей; hangya', *чичав* 'блоха; bolha' szavakkal. Ugyanez a viszonylag bőséges példaanyag szerepel képzőtani monográfiájában (1981: 46–47) is, ahol vagy a rokon nyelvekből, vagy a mordvin nyelvjárásokból vett példákkal világítja meg a képzők etimológiai hátterét – még ha nem is mindig pontosan. Ugyanilyen szellemben ír az 1980-as kiadású, újabb nyelvtani kézikönyv, az egyébként általa főszerkesztett *Грамматика мордовских языков* idevágó részében is e ritka, elhomályosult főnévképzőről (1980: 107, 112).

Cigankin később, egy 2007-es tanulmányában (322–323) is etimologizál néhány *-v* elemű szót (*илев*, *коткудав*, *мияв*, *нимияв*, *тевеляв* 'лёгкие; tüdő', *улав* 'воз, подвода; kocsí, szekér', *чичав*), ezek egy részéhez finnugor megfelelőket rendel hozzá, de etimológiai nem mindenütt állják meg a helyüket.

M. V. Moszin egy korai cikkében (1977: 10–11) a *-v* melléknévképzőt mutatja be, de megjegyzi, hogy ugyanez a szuffixum főnevek létrehozására is képes; példának – rokon nyelvi adatokkal megtámogatva – a *коткудав* és *мияв* szavakat hozza. Ugyanő – Lipatovval és Matyuskinnal közösen írt – a mordvin képzőket áttekintő 1983-as tanulmányában már világosan két *-v* képzőről beszél: egyrészt a valamilyen jelleget, tulajdonságot, minőséget kifejező mellékneveket, másrészt pedig a névszókat létrehozó szuffixumokról. Utóbbiakra a *кулов*, *нимияв*, *тев*, *цёков* példákat említi (1983: 122, 124). Szóképzéssel foglalkozó rövid egyetemi jegyzetében az alapnyelvi **-k* folytatásaként a fentiek mellett szól a *кулов*, *чучав*, *шукикторов* lexémák *-v* eleméről (1989: 45, 46, 73). Más cikkeiben a *лавтов*, *норов* 'плодородие, плодородный; termékenység, termékeny', *тев* (1993: 281–282), ill. *мияв*, *кулов*, *норов* szavakat hozza példaként (2001: 93).

A. M. Grebnyeva több cikkében foglalkozott a mordvin növénynevekkel, e témában egy kismonográfiát is közreadott. A *-v* képző szerinte ritkán fordul elő e szókincsben (ezzel vitába szállok, ld. a 81–82. oldalakon). Etimológiai (*кималав* 'репейник; bogáncs', *шукикторов*, *пунав* 'шиповник; vadrózsa', *илев*, *чоржав* [irodalmi *шоржав*] 'молочай; csorbóka', *умбрав* 'шавель; sóska') csak részben állják meg a helyüket (1987: 35; 1996: 79; 1997: 43). – Hasonló témájú Vilgyajeva két korábbi írása is, ő az *умбрав*, *шукикторов*, *шудижув* [irodalmi *чудожов*] 'осот; csorbóka' szavak eredetét próbálta megfejteni, jórészt sikertelenül (1980: 121; 1983: 68–69).

Raija Bartens (1999a: 110–111) finn nyelvű összefoglaló munkájában a melléknévképzők között, a *j*-vel és *η*-vel együtt tárgyalja a *-v*-t, s ugyanitt említi – a *ki'lej*, *ki'len* 'nyírf', *śed'ej*, *śed'en* 'szív' mellett – a *kulov* 'hamu' szóban lévő, ma már etimológiailag nem átlátható elemet. Az ezekben rejlő szuffixumot a melléknévképzőhöz viszonyítva „samannäköinen johdinaines”-nek, azaz ugyanolyan alakú/kinézetű képzőelemnek minősíti.

Az erza nyelvű grammatikakönyv (EK 2000: 37) egy mondatot szentel a főnévképzőnek: „mint szóképző szuffixum nagyon kevés szóban fordul elő”.¹³ Példaként a *нимиляв*, *норов(жорч)*, *мев*, *цёков* szavakat említi, de nem adja meg azok etimológiai hátterét.

Mint a fentebbi áttekintésből kiderül, a mordvin szakirodalom csak nagyon röviden foglalkozik ezzel a főnévképzővel. Kevés példát hoznak rá, az egyes írásokban szinte ugyanazok a példák keringenek. A kézikönyvekben, cikkekben összesen csak 21 adatot találtam, ráadásul a példaanyag mintegy fele etimológiailag sem állja meg a helyét.

Általában eredetmagyarázat nélkül (de helyesen) vélik a képzőt felfedezni a *вадов* 'héja', *илев* 'vessző, rőzse', *коткудав* 'hangya', *лавтов* 'váll', *мияв* 'hód', *тевеляв* 'tüdő', *умбрав* 'sóska', *цянав* 'fecske', *чичав* 'bolha' és *шукшторов* 'ribizli' szavakban. Népetimológiai kísérletnek minősíthetjük a *кулов* 'hamu' és a *нимиляв* 'lepke' egy-két szerzőnél olvasható magyarázatát. Előbbit a *куло* 'halott' szóból vezetik le (az okfejtés gondolatmenete talán az, hogy porrá és hamuvá leszünk?), utóbbit pedig a *менель* 'menny, égbolt' szóból magyarázzák (mivelhogy ott repkednek a pillangók?). (A *кулов*-ban egyébként elképzelhető, hogy van képző, de teljesen más úton juthatunk erre a következtetésre, ld. a 78. oldalon). Van képző a *норов* 'gabona, termés' szóban, de nem a Cigankin és Moszin által felvetett *нор* 'szántóföld, mező' lexémából eredeztetve (ez szemantikailag vajmi nehezen állná meg a helyét). A *мев* 'munka' szót a *mee-* 'csinál' igéből származtatják; holott ez a finn-volgai **tewe* főnév folytatása.¹⁴ Esetleg elképzelhetőnek látszik a *цёков* 'fülemüle' magyarázata, mely szerint egy hangutánzó *цёк* szóra vezethető vissza. Ismeretlen eredetű, de elképzelhető, hogy képző rejlik a *курма-лав* 'bogáncs', *шоржав* 'csorbóka', *чудожов* 'csorbóka' lexémában. Inkább melléknévképzőt gyaníthatunk a *ловцов* 'kutyatej' és *нупав* 'vadrózsa' növénynevekben. Előbbi a *ловцо* 'молоко; tej' szóból eredhet, utóbbit Grebnyeva a *нупа-* 'уколоть; megszúr' igéből vezeti le. Téves az *улав* 'kocsi, fogat' felvétele, ez csuvas jövevénylelem (vö. ESM 460).

A továbbiakban három csoportra osztva mutatom be az ide sorolható szavakat. Az elsőbe azok kerültek, amelyekben – a rokon nyelvi adatok alapján – biztosan ki lehet mutatni a *-v* képzőt. A másodikba azokat tettem, amelyek minden valószínűség szerint képzőt tartalmaznak (ebben a mordvin nyelvjárási alakváltozatok, illetőleg a jövevényszavak voltak segítségemre), míg a harmadik halmazba azokat az ismeretlen etimológiájú lexémákat soroltam, amelyekben ugyan etimológiai módszerekkel nem tudom bizonyítani a képző jelenlétét, de nem is lehet kizárni azt. Ide – hasonlóan az első két csoporthoz – elsősorban növény- és állatnevek kerültek, mert úgy tűnik, ez a képző ebben a két,

¹³ „явови кода валонь теиця суффикс пек аламо вантнэсе”.

¹⁴ FV **tewe* 'Arbeit, Werk' > fi. *tyő*, é. *töö*, mdE *t'ev* (UEW 796), ill. PU **teke-* 'machen' > fi. *teke-*, lpN *däkkä-*, mdE *t'eje-*, ma. *tev-* (UEW 519).

ősi szemantikai csoportban volt igen aktív. Eredeti funkciója valószínűleg a kicsinyítés lehetett, majd a gyakori használat során eredeti jelentése, funkciója elhomályosult és végérvényesen a szótóhoz tapadt. – A listában összesen 39 szó szerepel (ebből 11 növény- s ugyanennyi állatnév).

1.3. A rokon nyelvi adatok alapján a -v képzőelem¹⁵

илев 'прут, хворостина' (ERV 207); 'vessző, rózse' (EMSz 126); 'vitsa' (ESS 56); *il'ev* 'прут / Rute, Gerte' (MdWb 454). Moksa megfelelője: *или* (MRV 203). Finn-permi eredetű szó. Az UEW (624) a FP **elz* 'Ast, Zweig' szóból származtatja, vö. vtj. *ul*, zrzj. *ul*, *uv* (hasznóléppen: KESK 295; EES 21; EtV 52). Versinyin (85) a cser. *иле-ну* 'ива; fűz', osztj. *wäl* 'ивовый кустарник, прут; füzesbokor; vessző' szavakat is idekapcsolja. Keresztes (MdKons 41) egy ősm. **ēlā* alakot rekonstruál. Az EES és az EtV egy ősi **-η* képzőt feltételez. – A -v tehát e szóban a rokon nyelvek tanúsága alapján képző, amely a mordvin külön életében tapadt a szóhoz. Ezt a nyelvjárási alakok is alátámasztják, vö. *il'ej*, *il'ij*, *il'i*, *il'u*, M *il'i*, *il'u* (MdWb 454).

кснав 'горох' (ERV 306); 'borsó (Pisum)' (EMSz 183); 'herne' (ESS 78); *ksnav* 'горох / Erbse' (MdWb 905). Moksa megfelelője: *снав* (MRV 644), *ksnav* (MdWb 905). Talán finn-permi eredetű szó. A KESK (33) a zrzj. *анькытш* 'горох; borsó' összetett szó (vö. *ань* 'женщина, женский; nő, női-') második elemét és a vtj. *кōжы* 'id.' lexémát kérdőjellel kapcsolja a mordvin szóhoz. A szótár egy **kžš* alakot következett ki. Az EES (43) a szócsaládot finnugor eredetűnek tartja, a fent említett permi szavak mellett ugyanis a vog. *анькас* és osztj. *анькеш* szavakkal is egybeveti (a KESK szerint ezek zürjén kölcsönzések). Az EtV (81) ugyancsak finnugor szónak minősíti, de csak a zrzj. *кытш* és a vtj. *коты* szót hozza példának (ennek alapján tehát finn-permi lenne a szó). Versinyin (174) *кс-* és *-нав* elemekre bontja a szót, ez teljességgel rossz elképzelés. Keresztes véleménye szerint elképzelhető, hogy – a **šikšna* > *kšna* 'szíj' analógiájára (vö. MdKons 68) itt egy **siksna(v)* > *ksnav* hangfejlődéssel számolhatunk. – Amennyiben a szó tényleg kapcsolatba hozható a permi alakokkal, abban az esetben a -v (és az -n?) olyan képzőnek tekinthető, amelyik a mordvin külön életében tapadt a szótőre.

куцюв 'ложка [kanál]'¹⁶ (ERV 320); *куцув* 'ложка / Löffel, Esslöffel' (MdWb 918). Moksa megfelelője: *куцю* (MRV 308). Talán finnugor eredetű szó. Az UEW (164) a

¹⁵ A szócikkek felépítése a következő. Címzőként a mai erza irodalmi nyelvi alak áll (ha a mai szótárakban nem szerepel, akkor a Paasonen-féle nagyszótár cirill betűs formára is átirított adatát adom meg). A jelentéseket oroszul (az erza–orosz nagyszótár [ERV] alapján), magyarul (Mészáros Edit erza–mordvin–magyar szótára [EMSz] alapján), finnül (az erza–finn kisszótár [ESS] alapján), valamint oroszul és németül (Paasonen nagy nyelvjárási szótára [MdWb] alapján) adom meg. – Mindezeket az adott szóra vonatkozó etimológiai információk követik. Az uráli (UEW) és a finn etimológiai szótár (SSA) mellett felhasználtam Keresztes László etimológiai szójegyzékét (MdKons), a Litkin – Guljajev-féle zürjén etimológiai szótárt (KESK), ill. a többé-kevésbé megbízható új, Versinyin-féle mordvin etimológiai szótárt (ESM) és a régebbi, Cigankin és Moszin által szerkesztett szótárt (EtV) is. A teljesség igénye miatt néhol közlöm a régebbi mordvin etimológiai szótár (EES) adatait is (a szótárak megbízhatóságáról, nyelvtörténeti színvonaláról ld. a források értékelését a 45–49. oldalakon). – A szócikk végén a képző státusáról adok információkat.

moksa szót kérdőjellel veti egybe az osztj. *koʹaʹlki, koʹi* 'Trinkgefäß aus Birkenrinde' szavakkal. Paasonen (MdWb 918) törökséginek tartja, vö. tat. *kašik*, csuv. *kažik*, alt. *kažok, kožik* (adatai szerint a moksa szónak van *kucuk* változata is). – Amennyiben az UEW álláspontját fogadjuk el, úgy a -v képzőnek tekinthető. Ha törökségi eredetűnek tartjuk, abban az esetben talán $k > \gamma > v$ hangváltozással kell számolnunk.

мияв 'hód (Castor fiber)' (EMSz 230); 'majava' (ESS 95); *mijal, mijav* 'боор / Biber' (MdWb 1258). Az ERV (385) *мия* 'бобѣр' alakban veszi fel.¹⁷ Finn-permi eredetű szó, vö. FP *maja > fi. *majava*, karj. *majoa, majava*, aun. *majai*, lüd *majai*, ve. *majag*, é. *majajas, majaja*; lpN *maggjeg ~ maggjek*, Not. *mājjij, mājij*, K *mājjeg*, Kld *mājeγ*, T *mājjeg*, Not *mājijj*; vtj. *mijj, mij, mīj*, zrj. *moj*. A mordvinban a -j hatására vált palatálissá az első szótagi magánhangzó (UEW 697; SSA 2: 140; MdKons 88; KESK 173). A mordvin etimológiai szótárak (EES 59, EtV 108) szintén erre vezetik vissza, de ők tévesen finnugor jelzettel látják el. A szónak van *мия* (EES 59, ERV 385, EtV 108, ESM 254) alakja is, ill. Paasonen az erza mareszevói nyelvjárásában (ma a Mordvin Köztársaság csamzinkai járásában lévő Boľsoje Mareszevo falu) *mijal* formát is adatolt (MdWb 1258). – A rokon nyelvi adatok és a nyelvjárási variánsok a -v képző jellege mellett szólnak. A finn és karjalai alak alapján a képző a finn-volgai korban járulhatott a szóhoz.

норов 'хлеб' (ERV 418); 'gabona, termés' (EMSz 249); 'vilja' (ESS 104); *norov* 'зерно, хлеба / Getreide' (MdWb 1351). Moksa megfelelője: *нору* (MdWb 1351). Finn-permi eredetű szó. Az UEW (710) a md. *norov* szót a zrj. *nur* 'ядро, налив зерна'); érett gabona' lexémával kapcsolja össze, egy FP *norz 'Getreide(korn)' alakot rekonstruálva. A KESK (196) a zürjén szó mellett a vtj. *нур-нур (пöзъыны)* 'развариться, упреть; megfő, szétfő' és – kérdőjellel – a cser. *нургеишташ* 'развариться (о лапше, мучном); (tésztát) főz' szavakkal is egybeveti, ezeket az UEW a szemantikai nehézségek miatt nem fogadja el. A mordvin etimológiai szótárak egyéb megoldási javaslatokat is felvetnek, ezek szemantikailag nem állják meg a helyüket: az EES (65) a fentebb említett megfeleléseket kiegészíti a fi. *nurmi*, é. *nurm* 'pázsit' lexémákkal, az EtV (121) a kolai lapp *нурр* 'fiatal' és a cser. *нур* 'mező' szavakat is idevonja (az SSA [2: 242] a fi. *nurmi* szócsaládjához a balti finn megfeleléseken kívül csak lapp, vogul és osztják adatokat kapcsol). Versinyin (ESM 295) megjegyzi, hogy a votják és cseremiszi szavak közel állnak az archaikus orosz *нурить* 'főz, megfőz' szóhoz. Cigankin (1976: 96) a *норовжорч* 'жаворонок; pacsirta' szó első elemét a *нор* 'нива; szántóföld, mező' szóból vezeti le. – Összességében, a finn-permi rekonstruktum alapján kijelenthető, hogy a mordvin szóban egy -v képző rejlik, amely a mordvin önálló életében tapadt a szóhoz.

умбрав 'щавель' (ERV 694); 'sóska, mezeisóska (Rumex acetosa)' (EMSz 396); 'suolaheinä' (ESS 178); *umbrav* 'щавель / Ampfer, Sauerampfer (Rumex)' (MdWb 2456). Moksa megfelelője: *умбрав* (MRV 781). Finn-permi eredetű szó, rekonstruált alakja: **om(p)ra* 'eine Art saure Wiesenpflanze'. E szónak az UEW (718) szerint a zürjénben van megfelelője, vö. *omra* 'eine röhrenstengelige Wiesenpflanze; vmilyen csö-

¹⁶ Ha az adott címszó nem szerepel a mordvin–magyar szótárban, a könnyebb tájékozódás végett szögletes zárójelben megadom a magyar jelentéseket.

¹⁷ A moksa irodalmi nyelvben az orosz eredetű *боор* használatos (MRV 65).

ves szárú mezei növény’, *umra* ’eine große Kerbelart; nagy turbolyaféle’. A finn-permibe az iránból kerülhetett (**om(b)ra*). – A -v tehát olyan képzőelem, amely a mordvin külön életében tapadhatott a szóhoz. (Vö. továbbá: EES 107; EtV 195; ESM 461.) – Vilgyajeva (1983: 69) összetett szónak tartja (*куй* ’змея; kígyó’ + *пря* ’голова; fej’, azaz a ’kígyó feje’, ebből: *куень пря* > *куеньбры* > *куембры* > *кумбра-в* ~ *умбра-в*), ez nem fogadható el.

чичав ’блоха’ (ERV 751); ’bolha’ (EMSz 431); ’kirppu’ (ESS 192); *čičav* ’блоха / Floh’ (MdWb 258). Moksa megfelelője: *шичав* (MRV 867). Finnugor eredetű szó. A szó rokon nyelvi megfelelői: fi. nyj. *sonsar*, *sonsari*, karj. *tšontšoi*, lüd *tšondžoi*, ve. *sonzar*, cser. *šuršō*, osztj. *čuŋč*, vog. *šoš*, a finnugor alapalak *čonča ~ *čoča* ’Floh’ (UEW 39, SSA 3: 199; a mordvin hangfejlődésre vö. FP *penčä ~ *pečä* ’Kiefer’ > fi. *petäjä*, mdE *piče*, UEW 727). – Ennek alapján a mordvin -v tehát egyértelműen névszóképző (más rokon nyelvekben az -r képző tapadt a szótőre). Vö. továbbá: EES 113; MdKons 158; EtV 213; ESM 494.

шукшторов ’смородина’ (ERV 767); ’ribizli (Ribes)’ (EMSz 445); ’herukka, viinimarja’ (ESS 197); *šukštor*, *šukštorov* ’смородина / Johannisbeere’ (MdWb 2248). Moksa megfelelője: *шукштору* (MRV 885). Valószínűleg finn-volgai eredetű szó, rekonstruált alapalakja: *čžkčž-tžrž. Az UEW (615) kérdőjellel kapcsolja a fi. *siestar* ’schwarze Johannisbeere’, é. *sōster*, *sōstar* ’Johannisbeere’ szavakhoz (vö. továbbá ink. *sēstara*, lüd *sestroj*, ve. *sestrikäine*, SSA 3: 173). Az EES (116) és az EtV (219) a cser. *шонтыр* ’шукшторов’ szót is ideveszi. Versinyin (497) felveti az orosz *жостер* ’крушина; benge (Rhamnus)’ szóval való rokonságot, ez nem állja meg a helyét. – Nyelvjárási változatai (*čukštorov*, *šukštorou*, *šikštirou*, *čukšturu* stb.) közül a *šukštor* alak szintén valószínűsíti a -v képző meglétét (MdWb 2248). A képző a mordvin önálló életében tapadt a szóhoz. Vö. UEW 46.

A -v képzőbokr része

тевеляв ’лёгкие’ (ERV 651), *тевелявт* [Plur.] ’tüdő’ (EMSz 366); ’keuhkot’ (ESS 167); *tevilav* ’лёгкое / Lunge’ (MdWb 2401). Moksa megfelelője: *тевлав* (MRV 712). Uráli eredetű szó, vö. fi. (nyj.) *tävy*, é. *tävi*, vtj. *ti*, zrj. *tj*, ?m. *tüdü*, jur. *tīwāk* stb. < U *täwe (UEW 519; SSA 3: 358; ld. még EES 100; EtV 182; ESM 433). Az UEW a md. -lav elemet összetett képzőnek minősíti.

коткудав ’муравей; мурашки’ (ERV 298); ’hangya (Formica)’ (EMSz 180); ’muurahainen’ (ESS 76); *kotkudav* ’муравей / Ameise’ (MdWb 879). Moksa megfelelője: *kotkōdav* (MdWb 879).¹⁸ Finn-permi eredetű szó. A rokon nyelvi adatok alapján – vö. é. *kuklane*, liv *kukki*, lpN *got’kâ*, L *kâr’hkâ*, K *kotk*, Kld, Not *kōtk*; cser. *kōtkâ*, *kutko*, zrj. *kot*, *kōt* – az UEW (678) egy -dov, -dav képzőt tételez fel, s mindezt egy FP *kutke ’Ameise’ alakra vezeti vissza (ld. még MdKons 68; EtV 69). Az EES (42) ugyanezt a finn-permi alapalakot adja meg, de az előbb említett liv és cseremisiz alakok mellett a fi. *kotka*, é. *kotkas*, vtj. *кузыли*, lp. *kotka*, zrj. *кодзувком* ’sas’ szavakkal kapcsolja össze. Ez jelentéstanilag lehetetlen; vö. FP *kočka* ’Adler’ > fi. *kotka*, é. *kotkas*, lpN *goas’kem* stb., md. *kućkan*, cser. *kučkež*, vtj.-zrj. *kuč* (UEW 68;

¹⁸ Mai irodalmi nyelvi megfelelője: *панжам*, *шанжа* (MRV 460, 852).

SSA 1: 412).¹⁹ – A rokon nyelvi adatok alapján a mordvin szó kétségkívül valamilyen képzőt, meglehet, képzőbokrót rejt²⁰ (vö. a következő szócikket).

уредев 'шафер' (ERV 696); 'násznagy' (EMSz 397); 'sulhaspoika, hääkulkueen sulhasen puoleinen osanottaja' (ESS 179); *uréd'ev* 'сват, шафер / Brautwerber, Brautführer' (MdWb 2474). Moksa megfelelője: *uréd'u* (MdWb 2472). Az EtV szerint (197) alapja az *ype* 'szolga, rab', ebből keletkezett egy -*ð*- és egy -*в*- képző hozzátoldásával. Versinyin (ESM 463) az *урьва* 'жена сына; meny', *уряж* 'невестка, жена старшего брата; meny, a legidősebb báty felesége' szavakkal kapcsolja össze, vö. *ur'va* 'невестка / Schwiegertochter', *ur'v-al'a* 'шафер / Brautdiener' (*al'a* 'legény, férfi') (MdWb 2476). Esetleg szóba jöhet az *ur'a* 'невестка / Schwägerin, Frau des Bruders' (MdWb 2469) kiinduló alak is. Ezek a szavak összefüggenek egymással, a jelentésfejlődés 'szolga' > 'idegen asszony (a családban)' > 'menyasszony' lehetett (vö. MdKons 176). A 'meny(asszony)' lexéma valószínűbb alapalak, mint a 'szolga' (a tővégi veláris magánhangzó a palatális konszonáns hatására -*e*-re változhatott). Az *ur'va* finn-volgai eredetű szó, vö. fi. *orpana* 'unokatestvér; férjhez ment lány', lpN *oarben* 'soror', ?cser. *arwezə* 'Knabe od. Mädchen' (UEW 722). – Amennyiben a fentiek közül valamelyik etimológia helytálló, úgy egy -*dav*/-*d'ev* képzőbokkal számolhatunk (ld. az előző szócikket).

1.4. A -*v* a mordvin nyelvjárási változatok alapján több-kevesebb bizonyossággal képzőnek tekinthető

вадов 'ястреб; коршун' (ERV 97); 'héja; kánya' (EMSz 65); 'haukka' (ESS 21); *vadov* 'беркут (белая голова); ястреб / Königsadler (weisser Kopf); Hühnerhabicht' (MdWb 2508).²¹ Az etimológiai szótárak közül csak Versinyin (ESM 36) veszi fel ezt a szót, de véleményét nem lehet elfogadni. Ő az *ад*- ige- (vö. *адердямс* 'оцарапать, ударить; megkarcol, lekapar') és a *ват*- névszótóval (vö. *ваткафкс* 'ссадина, царапина; horzsolás, héj') kapcsolja össze, ezek a megfeleltetések szemantikailag nem állják meg a helyüket. Megpendíti a német *Adler* 'sas' *ad*- elemével való egybeesést is – ezt nem lehet komolyan venni.²² – A szónak van azonban *вадыга* (ERV 98) és *вадун* 'haarahaukka; kánya' (ESS 21) formája is, mindezek alapján a -*в* képzőnek tekinthető (ld. még Cigankin 1976: 96; 1981: 47).

кансяв 'нарыв; рожа; лишай' (ERV 232); 'sömör, kelés, tályog' (EMSz 140); 'partasieni; paise' (ESS 63); *kañcav* 'лишай / Schwinde, Flechte' (MdWb 603). Moksa megfelelője: *камцяв* (MRV 225). Ismeretlen eredetű szó, az etimológiai szótárakban nem szerepel. Paasonennél előforduló alakváltozatai közül csak a tyenygusevói járás Kadom nevű falujából adatolt *kamša* az egyetlen -*v* nélküli alak: ennek alapján talán nagyon óvatosan meg lehet kockáztatni, hogy a -*v* a többi szóalakban képző.

¹⁹ А *кучкан* 'sas' címszava alatt ugyanezek a finn és észti adatok vannak megadva..., vö. EES 46.

²⁰ Az irodalmi *пезьгата, пизьгата, безьгун* 'стриж; sarlósfecske' (ERV 79, 465, 479); mellett Paasonen adatolt egy *пизьгудав* változatot is (MdWb 1696), ld. a 122. oldalon.

²¹ Moksa jelentésbeli megfelelője: *каръхциган* (MRV 233).

²² Vö. ófn. *adelare* 'edler Aar' (Kluge 1967: 1).

кезов 'эпидемия' (ERV 248); 'járvány' (EMSz 151); *keze* 'эпидемия / Seuche, Epidemia' (MdWb 738).²³ Versinyin (ESM 125) megkockáztatja, hogy a *кез*- tő kapcsolatban állhat a *кеж* 'гнев, зло, злость; harag, düh, mérég' szóval – ezt hangtani és szemantikai alapon egyaránt ki lehet zárni. A többi etimológiai szótárban e szó nem szerepel. A Paasonennél szereplő *keze* alak alapján a *кезов* szóban képzőre gyanakodhatunk.

конёв 'бумара' (ERV 286) 'papír' (EMSz 175); 'paperi' (ESS 73); *koňov* 'бумара / Papier' (MdWb 851).²⁴ Vándorszó, vö. sum. *kunukku*, örm. *knik*, ujjg. *küin*, óbolg. *кни-за*, óeszl. *kňhiga*, ma. *könyv* (EWUng 818). A mordvinba valamelyik törökségi nyelvből kerülhetett be, jelentésváltozással (EtV 78; ESM 163). A magyarba valószínűleg szintén valamilyen török nyelvből kerülhetett, eredeti alakja *könyű*, *könyő* lehetett, „a *könyv* elvonás a szabályszerűen létrejött *v*-s tőváltozatot tartalmazó toldalékos alakokból” (TESz 614). A magyar szó hangtani fejlődése alapján kizárható egy ősi *v*-s alak átvétele. – Elképzelhető, hogy a mordvin szó *-v* eleme valamilyen denominális főnévképző, amely a mordvin önálló életében tapadt a szóhoz.

кулов 'зола' (ERV 311); 'hamu' (EMSz 186); 'tuhka' (ESS 79); *kulov* 'пепел, зола / Asche' (MdWb 945). Moksa megfelelője: *кулу* (MRV 302). Az UEW (194) szerint a mordvin szó csak abban az esetben tartozik össze az osztj. *kajəm* 'Schlacke (Barre), die beim Brennen von Espenholz in der Feuerstelle zurückbleibt', vog. *χul'əm*, *kul'əm* 'Asche', ma. *hamu* szavakkal (< FU *kuđmэ), ha a *-v* nem képző, hanem az alapnyelvi mássalhangzó-kapcsolat folytatása. Az SSA (1: 431) rendkívül bizonytalanak („perin epävarma”) tartja a fi. *kulmu* 'hulladék, piszok, szemét', md. *kulov*, ma. *hamu*, ill. a vogul és az osztják alakok összetartozását. Az EtV (83) etimológiáját (~ fi. *kulu* [*kulo*] 'avartűz, futótűz', lpK *kunn* 'hamu') jelentéstani (finn) és hangtani (lapp) okokból sem lehet elfogadni. Az EES (44) e szót törökségi eredetűnek tartja, vö. nogaj *куль*, üzb. *кул*, alt. *кул*. Versinyin (ESM 181) lehetségesnek tartja a tat. *köl* 'зола; hamu' szóval való kapcsolatot. – Amennyiben a mordvin szó tatár jövevényelem (ennek némiképp ellentmond a hangrend), abban az esetben a szóvégi *-v*-t denominális főnévképzőnek lehetne tekinteni. – „Hamvába holt” kísérletnek kell minősítenünk a Grammatika (1980: 107) és Lipatov – Matyuskin – Moszin (1983: 122) fejtegetéseit: ők a *куло* 'мертвый; halott' szóval kapcsolják össze.

ластов 'плечо' (ERV 323); 'váll' (EMSz 193); 'hartia' (ESS 82); *lavtov* 'плечо / Schulter' (MdWb 1037). Moksa megfelelője: *лафту* (MRV 328). Az EtV (88) finnvolgai eredetűnek tartja, s összekapcsolja a fi. *lavan* (ez valószínűleg a *lapa* 'laposka' genitivusi alakja), lpK *лѣбнь* 'id.' szavakkal. Az UEW (236) és az SSA (2: 46) azonban a *lapa* szócsaládjába (~ é. *laba*, lpN *lappe*, ??vog. *lop*, ?jur. *lab'e* stb.) nem veszi fel a mordvin szót. Versinyin (ESM 193) a moksa *лапode-* 'взвалить, накинуть, набросить; felrak, rátesz, rádob' szóval rokonítja, ezt sem hangtani, sem szemantikai alapon nehezen lehetne elfogadni. Paasonen adatai szerint (MdWb 1037) a *lavtov* alakváltozatai között szerepelnek a *lavtomo* (*laftomo*), *lavto*, M *laftu*, *laftum* adatok, ezek alapján valószínűsíteni lehet a *-v* képző jellegét (a *-mo* is névszóképző).

²³ A moksa irodalmi nyelvben az orosz eredetű *эпидемия* használatos (MRV 902).

²⁴ М *бумага* 'papír' (MRV 74).

марав 'мошка, мошкара' (ERV 362); 'muslica (*Drosophila melanogaster*)' (EMSz 218); 'mäkära' (ESS 90); *marav* 'мошкара / Mücke' (MdWb 1179). Versinyin (ESM 232) ismeretlen eredetűnek tartja; Paasonen viszont összekapcsolja a *maráška* 'id.' szóval, amely orosz átvétel (metatézis). Az ERV (362) adatai szerint van *мара-ка* alakja is, ez is a -v képző jellegét valószínűsíti.

цёков 'соловей' (ERV 722); 'fülemüle, csalogány' (EMSz 409); 'satakieli' (ESS 187); *ćokov* 'соловей / Nachtigall' (MdWb 184). Moksa megfelelője: *ćoku* (MdWb 184), *цёфкс* (MRV 821) (? < *цёкофкс*). Versinyin onomatopoetikus szónak tartja, ennek alakváltozata a *коков* 'соловей; fülemüle' (ERV 277; ESM 156, 476). Alakváltozatai közül az E *ćokol*, *ćoko*, M *ćoku* (MdWb 184) azt sugallják, hogy a szóvégi -v képző. Etimológiailag nincs köze a *ćoko* 'кисть; bojt, rojt' szóhoz (vö. ESM 476).

цуюцёв *ćućov*²⁵ 'гроздь, кисти; серёжки / Traube; Kätzchen [fürt, bojt, rojt; barkavirágzat]' (MdWb 189). Valószínűleg törökségi eredetű szó, vö. miser *cäcäk*, csuv. *čeček* 'цветок; virág', de Paasonen (1897: 51) szerint „zu dem die mord. wörter wegen des vokals der ersten silbe lautlich nicht gut stimmen”. Az átadó nyelvi alakok alapján nem lehet eldönteni, a -v képző vagy hangrendi fejlődés eredménye. A szó *цуца* 'кисть, гроздь / Büschel, Traube' alakváltozata (MdWb 189) ugyanakkor inkább a képző státus felé billenti a mérleg nyelvét.

цянав 'ласточка' (ERV 715); 'fecske; füstifecske' (EMSz 415); 'pääskynen, pääsky' (ESS 189); *šānaka* 'ласточка / Schwalbe' (MdWb 2090). Moksa megfelelője: *цянавня* (MRV 829). Az etimológiai szótárak közül csak Versinyin tárgyalja (ESM 482), ő onomatopoetikus szónak tartja. A -v képzőjellegét bizonyíthatják a szó alakváltozatai: *šāna*, *šānaka*, *ćānaka*, *šēnaka* (MdWb 2090), M *цянавня* (MRV 829, ESM 482).

шанжав 'паук' (ERV 760); 'pók' (EMSz 439); 'hämähäkki' (ESS 194); *čanžav* 'паук / Spinne' (MdWb 2214). Az etimológiai szótárak közül csak Versinyin tünteti fel (ESM 500), a M *шанжа* 'муравей; hangya' címszó (!) alatt. Ő nem zárja ki ezek közös eredetből való származtatását, 'csúszómászók' jelentéssel; ez nem nagyon valószínű. A -v képzőjellegét bizonyíthatják a *šanžaka*; *šēnžej*, *šenžij* alakváltozatok, ill. a *šandalks* 'паутина; pókháló' (< *šanža* + *alks* 'alj, alsó rész') és *šanča-londaks* 'id.' (< *londaks* 'háló') jelentésű összetett szavak (MdWb 1347, 2214).

шоржав 'csorbóka' (EMSz 444); 'tyräksi' (ESS 195); *čoržav* 'молочай / Wolfsmilch, Löwenzahn' (MdWb 282). Az ERV (117) *ведьшоржав* 'молочай' (*ведь* 'víz') alakban veszi fel. Valószínűleg ismeretlen eredetű szó, a mai etimológiai szótárakban nem szerepel (Lehtisalo [1936: 242] összekapcsolja az osztj. *tšuntš* alakkal). A nyelvjárási alakváltozatai miatt gyanakodhatunk arra, hogy a -v képző, vö. *čorža*, *šorža*, *šorš*, *šorža*, *sorža* (MdWb 282; ld. még Grebnyeva 1997: 43).

1.5. Ismeretlen eredetű/nem lehet eldönteni, ezekben a szavakban képző-e a -v

адилав 'дерюга; одеяло [durva vászon, darócsövet; ágytakaró]' (ERV 35). Orosz eredetű szó (vö. Zaicz 2012: 207). Paasonennél az or. *одеяло* mordvin alakja E *od'ejal*,

²⁵ Ha a szó csak a Mordwinisches Wörterbuchban szerepel, Paasonen latin betűs lejegyzése előtt – az egységes rend végett – megadom a szó cirill betűs átíratát is.

- М ad'ijala* (MdB 1427). Az ERV-ben szereplő alakban a szóbelseji *-ja-* szótag kieshetett; a szóvégi *-v* tisztázatlan.
- веряв** *veřav* 'какая-то вышивка / irgendeine Stickerei [vmilyen hímzés]' (MdB 2624). Alakváltozata: *veřava*. A nagyszótárban *верявкс* 'вышивка русским крестом; orosz kereszt alakú hímzés' alakban fordul elő (ERV 128). Versinyin (ESM 49) a *веравт* 'вышивка по плечу и вороту женской рубахи крестиком; a női ing vállán és gallárján lévő hímzés' címszó alatt említi a *верявкс* alakot, s kérdőjellel a *вере* 'felső' szócsaládjába sorolja (egyfajta „rátét” jelentéssel?).
- завав** 'ястреб-тетеревятник' (ERV 143); 'karvaly' (EMSz 97). Moksa megfelelője: *завав* (MRV 136). Az EtV (36) orosz eredetűnek tartja, a *зава* 'ворона; varjú' szóból eredezteti.
- ёлдарав** 'червяк, гусеница [féreg, kukac, hernyó]' (ERV 182); *вельдарав сукс* 'toukka' (ESS 27); *veldarav* 'волосатая гусеница / Harraupe' (MdB 2603). Moksa megfelelője: *verdalaу* (MdB 2603). Paasonennél a *veldarav*, *väldarav*, *verdalaу* szónak *joldarav* (Atraty faluból, Alatri járás) és *jaldarav* (Gorogyiscse faluból, Penzai járás) alakváltozatai szerepelnek. A szó az etimológiai szótárakban nem szerepel.
- кашкамав** 'просвирик приземистый [erdei mályva]' (VBTV 47). Ismeretlen eredetű szó. A vizsgált források közül egyedül a helyesírási szótárban szerepel.
- кашнав** *kašnav* 'головной убор чувашских женщин / Kopfbedeckung der tschuw. Frauen [csuvas asszonyok fejfedője]' (MdB 643). Ismeretlen eredetű szó.
- кескав** 'мешок; (диал.) крючок' (ERV 257); 'zsák' (EMSz 158); 'säkki' (ESS 68); *keskav* 'мешок / Sack' (MdB 729). Moksa megfelelője: *кяскав* (MRV 316). Versinyin (ESM 139) a 'стручок; növényi hüvely' jelentésű tat. *кузак* szóval való „közelségét” veszi észre, ez szemantikailag nehezen állja meg a helyét. Az ERV-ben szereplő második jelentés alapján a szótár összekapcsolja a *кечказ* 'крючок; horog, kampó' szóval. Ezt az EES (34) és az EtV (69) a *кичкепе* 'кривой; görbe' szóból vezeti le (vö. FV *kečke-rä 'rund, krumm' > fi. *kehkerä*, cser. *kəškär*, UEW 655; SSA 1: 334). – A *кескав* és a *кечказ* között nem lehet igazolni az etimológiai összefüggést, így azt sem lehet eldönteni, képző-e a szóvégi *-v*.
- кормалав** 'репейник, репей' (ERV 265); 'bojtorján' (EMSz 163); 'takiainen' (ESS 69); *kumarav* 'репейник / Klette' (MdB 950). Moksa megfelelője: *кумбарав* (MRV 303). Az EtV (72) talán törökségi eredetűnek tartja (vö. tat. *кырмалау*), Versinyin (ESM 146) viszont a cser. *кержалмаи* 'уцепиться; megkapaszkodik vmi-ben' igével, ill. a *korsange*, *каржангы* 'репей; bojtorján' főnevekkel veti egybe. Nyelvjárási változatai (E *kirmalaу*, *kirmarav*, *komarav*, *kormalav*, *kormarav*, *kumarav*, M *k̄mbarav*, *k̄rmalaу*, *k̄rmalav*, *k̄rmarav*, *kumbara*, *kumbarav*) nem segítenek a képző státuszának megítélésében (MdB 950). – Grebnyeva (1987: 35–36) elképzelhetőnek tartja, hogy a *кормалав* és a *кумбарав* azonos gyökerekre megy vissza. A *кормалав* eredetére ugyanazt az etimológiát hozza fel, mint Vilgyajava a *кумбарав* kapcsán ('a kigyó feje', ld. az *умбарав* címszó alatt, 75. oldal), ezt hangtani okok miatt nem lehet elfogadni.
- козьгалав** 'щавель [sóska]' (ERV 276); *козьгал*, *козгалав* 'hierakka' (ESS 71). Moksa megfelelője: *козгалак* (MRV 266). Törökségi eredetű szó, vö. tat. *kuzgalak* (ESM 154, MdB 888; EtV 75). Kérdés, hogy a moksa irodalmi *kozgalak* és annak *kožgala*

nyelvjárási formája (MdWb 888) mellett az erzában élő *козьгалав* lexémában képző-e a szóvégi mássalhangzó vagy pedig csak hangtani változás eredményeképp született (az utóbbi látszik valószínűbbnek). A finn–erza szótárban adatolt *козьгал* viszont inkább a képző jelleg mellett szól.

лижарав 'божья коровка [katicabogár]' (ERV 342); 'leppäkerttu' (ESS 85). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 212) ötletkísérleteit (*ликиа* 'гречиха; hajdina, pohánka' + *раужа* 'чёрный; fekete', *ривезь* 'лиса; róka') nem lehet elfogadni. Paasonen nem veszi fel szótárába.

молдав *moldav* 'ломоть; комок / abgebrochenes Brotstück; Erdklumpen [darab, szelet; csomócska, rög]' (MdWb 1275). Alakváltozata: *mokuldav*. Moksa megfelelője: *boldav*. Versinyin (257) a *М мокулдав* 'кочка; bucka, zsombék' szót hangulatfestő, affektív eredetűnek tartja, a szóvégi -v elem státusát ennek alapján nem tudjuk megítélni.

нимил'ав 'бабочка' (ERV 413); 'lepke, pillangó' (EMSz 246); 'perhonen' (ESS 103); *ñemil'av* 'бабочка / Schmetterling' (MdWb 1390). Moksa megfelelője: *мелав* (MRV 373). Az etimológiai szótárak közül csak Versinyin tárgyalja (ESM 241, 290). Véleménye szerint kapcsolatba hozható a ztgj. *ном*, cser. *луме* 'комар, мошкара; szúnyog; muslica', lpS *namek* 'вид мелкого комара; apró szúnyogfajta', jur. *ñimärä* 'вид мошкары; szúnyogfajta', ztgj. *номыр*, vtj. *нумыр* 'червяк, личинка; kukac, lárva' szavakkal. Ez jelentéstanilag több mint kérdéses. A szó alakváltozatai – E *ñemil'av*, *ñimil'au*, *ñumil'av*, *ñumul'av*, *memul'av*, *mimil'av*, *imbul'av*, *mil'av*; M *mel'av*, *melu*, *mil'av* (MdWb 1390) – nem segítenek a képző státusának eldöntésében. – Több mordvin szerző (ld. Cigankin – Gjevajev 1975: 93; Cigankin 1976: 96; Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983: 122; EtV 106) a *менель* 'небо; égbolt' szóból származtatja, ez erősen népetimológiai indíttatású megközelítésnek tűnik. Nem tűnik meggyőzőnek Cigankin legújabb magyarázata sem (2007: 322), ő az osztj. *ñiməl* 'букашка; bogárka' szóval vetette egybe.

ситав 'лук (для стрельбы) [íj]' (ERV 589); *śutav* ~ *śit'av* 'вид пращи, подобной бичу, для метания стрелы / eine Art Schleuder, der Peitsche ähnlich, mit der man einen Pfeil schleudert [ostorhoz hasonlatos parittyafajta, nyíl kilövésére]' (MdWb 2203). Ismeretlen eredetű szó (ESM 406).

тодов 'подушка' (ERV 664); 'párna, váncos' (EMSz 376); 'tyyny' (ESS 170); *todov* 'подушка / Kissen, Kopkissen' (MdWb 2300). Moksa megfelelője: *тоду* (MRV 726). Ismeretlen eredetű szó (ESM 440).

тутмаков 'анис [ánizs]' (ERV 684). Ismeretlen eredetű szó.

чудожов 'осот полевой [mezei csorbóka]' (ERV 758); 'valvatti' (ESS 193); *čudožov* 'осот / Distel' (MdWb 295). Moksa megfelelője: *шудижув* (MRV 884). Ismeretlen eredetű szó (ESM 497). – Vilgyajeva (1983: 68) megfejtési kísérlete (*чуду* 'текущий; folyó' + *жов* < *чов 'пена, накипь; hab, tajték', azaz 'текущая пена; folyó hab' [?] sem hangtani, sem jelentéstani okokból nem fogadható el.

A példatár adatai alapján 22 olyan szót találtam, amelyben a -v többé-kevésbé bizonyosan képzőnek tekinthető. Ezek között nagy számban vannak jelen állat- (7) és növénynevek (6): *мияв* 'hód' < FP *маја; *чичав* 'bolha' < FU *čonča ~ *čoča*; *коткудав*

'hangya' < FP *kutke; **цѣков** 'fülemüle ~ dial. *ćokol, ćoko, M ćofks, ćoku*; **шанжав** 'pók' ~ dial. *šanžaka; šeňžej, šenžij; šandalks, šanča-londaks*; **цянав** 'fecske; füstifecske' ~ dial. *šaňa, šanaka, šaňava, M ćanavňa*; **марав** 'muslica' ~ dial. *марака*, ill. **умб-рав** 'sóska' < FP **om(p)ra*; **шукшторов** 'ribizli' < FV *čzkčz-tžrž; **кенав** 'borsó' < ?FP *kžž; **шоржав** 'csorbóka' ~ dial. *čorža, šorža, šorš, šorža, sorža* (s talán szegről-végről ebbe a kategóriába sorolható a **цуцѣв** 'fürt' ~ dial. *цуцка* és a **норов** 'gabona, termés' < FP *norž). Az állatnevekben e képzőnek valószínűleg kicsinyítő funkciója volt.

Az analógia erős hatása miatt nem tartom kizártnak, hogy az ismeretlen eredetűnek minősített **вадов** 'héja', **гавав** 'karvaly', **ѣлдарав** 'féreg; hernyó', **лижарав** 'katicabogár', ill. **кашкамав** 'erdei mályva', **тутмаков** 'ánizs', **чудожов** 'mezei csorbóka' szavakban is egy denominális főnévképző rejlik.

1.6. Összefoglalás

1) A -*е* főnévképzőként ma már improduktív (de a vele identikus melléknévképző igen termékeny szuffixum).

2) A főnévképző az ősi *p és *k képzők közös folytatója. A rokon nyelvek tanúságtétele alapján az ezzel a képzővel alkotott szavak közül csak a **мияв** 'hód' szóban lévő képző vezethető vissza a finn-permi korig, a többi mind a mordvin külön életében (valószínűleg az ő- és ómordvin korban) tapadt a szóra. A képző később terméketlenné vált.

3) A szakirodalomban mindössze tíz etimológiailag helyes szó bukkan fel (ugyanennyi téves etimológia mellett). Munkám során 39 szót vizsgáltam, amelyekben többkevesebb bizonyossággal ki lehet mutatni ezt az ősi képzőt. Ezek mintegy fele állat- ill. növénynév.

4) A képző elsődleges funkciója deminutív jellegű lehetett, amely elhomályosult, így a lexéma hamar intranszparenssé vált.

2. *-kk > -ka, -k

2.1. A képző eredete

Majtyinszkaja az egyik legelterjedtebb denominális nomenképzőnek minősíti. Ennek folytatása a finn *-kka/-kkä* (pl. *haarukka* 'villa', *mustikka* 'feketeáfonya', *rentukka* 'mosári gólyahír', *vasikka* 'borjú') és a *-ke* képző (*kieleke* 'földnyelv', *lahdeke* 'kis öböl', *lomake* 'ürlap', *sarake* 'hasáb, oszlop'), valamint a *-kas/-käs* (*ehdokas* 'jelölt', *ihokas* 'alsóing', *sormikas* 'ujjas kesztyű') és *-kainen/-käinen* (*lapsukainen* 'kisdéd', *nuorukainen* 'fiatalember', *ohukainen* 'palacsinta') összetett szuffixum és a *-kko/-kkö* képző (*enakko* 'előleg', *haulikko* 'sörétes puska', *koivikko* 'nyírfaerdő', *sammakko* 'béka'). Ennek nyomát őrzi a lapp *-k*, a cser. *-ka/-kä*, vtj. *-k*, *-ka*, zrj. *-k*, *-uk*, *-ka*, osztj., vog. *-k*, *-χ*, ma. *-k* (*ének*, *farok*, *fészek*, *lélek*, *torok*), *-kó/-kő* (szánkó) és a *-ka/-ke*, *-cska/-cske* kicsinyítő képzők; továbbá a szamojéd **-kka* folytatásai. Ugyanezek az elemek élnek melléknévképzőkként is, pl. fi. *helakka* 'ragyogó, élénk', *punakka* 'pirospozsgás', *solakka* 'karcsú'; *arvokas* 'értékes', *himokas* 'buja', *iäkäs* 'idős', *kookas* 'termetes'; *ainokainen* 'egyetlen', *kaunokainen* 'szépséges'; ma. *büszke*, *hetyke*, *szőke*, *szürke*, *tarka* stb. (Lehtisalo 1936: 359–377; D. Bartha 1958: 106–107, 114–116; Collinder 1960: 258–259; Majtyinszkaja 1974: 341–342; Hakulinen 1979: 128–129, 155–160).

Deverbális képzőként él a finnben: *-kka/-kkä* (*jupakka* 'veszekedés', *mellakka* 'zavargás', *rytäkkä* 'zenebona'), *-kko/-kkö* (*jäätikkö* 'gleccser', *kolikko* 'pénzdarab', *lepakko* 'denevér'), *-kki* (*lemmikki* 'nefelejcs', *levikki* 'elterjedés', *pysäkki* 'megálló'), *-kas* (*asukas* 'lakos', *istukas* 'dugvány', *upokas* 'sárcipő'), *-ke* (*eläke* 'nyugdíj', *säilyke* 'konzerv', *sytyke* 'gyújtós'), továbbá a lappban (*-k*), a cseremiszenben (*-ak*), a magyarban (*-k*, *-ék*: *rejte*, *hajlék*, *játék*, *maradék*) és a szamojédban (*-k*) (Lehtisalo 1936: 378–380; D. Bartha 1958: 71–73; Majtyinszkaja 1974: 342; Hakulinen 1979: 196, 207–208).

Lehtisalo (1936: 364) és Majtyinszkaja (1974: 342) az ősi denominális szuffixumból eredeztetik a md. *-ke* kicsinyítő képzőt (*sukske* < *suks* 'Wurm; féreg', *ket'ske* < *ket'ks* 'Armband; karkötő'; *pikske* 'вепёвочка; kis kötél' < *piks* 'вепёвка; kötél'). Lehtisalo a *-kaj* deminutiv/vocativusi szuffixumot is ebből vezeti le (*l'al'kaj* < *l'al'a* 'älderer Bruder; báty', *t'et'akaj* < *t'et'a* 'Vater; apa', *avakaj* 'Weibchen von Tieren; állat nőténye' < *ava* 'Mutter, Weib, Frau; asszony, nő') Ez utóbbiról részletesebben a *-kaj* szuffixum és a kicsinyítő képző kapcsán szólok (316–321., ill. 330–341. oldal).

Láthatjuk tehát, hogy az általános kézikönyvek a mordvinból csak egy-két példát említenek, s a főnevek között csak a deminutív képzői funkciót hozzák fel. A mai mordvinban a helyzet azonban ennél jóval bonyolultabb, ugyanis a *-ka* képvisellete többretegű:

- egyrészt tehát kicsinyítő képző (ezt ld. a 339–340. oldalakon);
- ez egybeesik az orosz eredetű szavak *-ka* kicsinyítő képzőjével;²⁶

²⁶ Az orosz eredetű *-ka* kicsinyítő képző nagyon sok, mára már a mordvin nyelv szókincsébe úgy-ahogy betagozódott szóban figyelhető meg: *вечеринка* 'estély', *жнейка* 'aratógép', *занавеска* 'függöny', *затиска* 'levélke, cédula', *куртка* 'dzseki', *лампочка* 'kis lámpa', *линейка* 'vonalzó, lécs', *открытка* 'levelezőlap, képeslap', *расписка* 'nyugta, elismervény', *резинка* 'radír', *салфетка* 'asztalkendő, szalvéta', *скамейка* 'pad', *таблетка* 'tabletta', *шкапулка* 'doboz, skatulya', *этикетка* 'címke, árcédula' stb. Ugyanez a helyzet az ezzel azonos alakú „nőnemképzővel” is: *гимназистка* 'gimnazista (lány)', *доярка* 'fejőnő' – ezekről részletesebben a 301–306. oldalakon szólok.

- c) tárgyat, élőlényt (főleg állatot) jelölő transzprens képző;
- d) néhány szóban nyelvtörténeti módszerekkel kimutatható az ősi **-kka* denominális nomenképző folytatása;
- e) valószínűleg ugyanez az ősi elem él az onomatopoetikus szavak *-k* képzőjében.

Ebben a fejezetben az utóbbi két csoportról, az ősi, elhomályosult képzőkről szólok.

2.2. Szakirodalmi információk

Az előbbieken láttuk, hogy a mai mordvinban többféle *-ka* képző él egymás mellett. Ezt a „kavalkádot” jól tükrözi a szakirodalom is. Habár ebben a fejezetben elvileg csak az ősi képzőkkel foglalkozom, kénytelen vagyok az egyes szerzők példaanyagát részletesen közreadni, szemléltetve a különböző képzők és funkciók leírásának keveredését.

Jevszevjev csak a *-ke* kicsinyítő képzőről és a személynevekhez kapcsolódó összetett *-унка* szuffixumról ír röviden (1934/1963: 39, 42). Bubrih nyelvtani vázlatában (1947: 43) a *-ka* valamihez hasonló vagy valamilyen tulajdonsággal rendelkező funkcióit említi. Példái – *авака* 'самка; nőstény' (< *ава* 'женщина; nő'), *атяка* 'самец; hím' (< *атя* 'старик; öreg, apó'), *раушка* 'чернявый, чернявка; feketéllő galambgomba' (< *раужо* 'чёрный; fekete'), *якстерька* 'свекла; cékla' (< *якстере* 'красный; piros, vörös') – a transzprens képzőket mutatják be, az ősi, elhomályosult képzőről nem tesz említést. Szó szerint ez olvasható az 1962-es nyelvtani kézikönyvben is (Grammatika 1962: 40), hozzávéve a Jevszevjev által említett *-унка* képzőt is (*Потапинка* 'из рода Потаповых; Potapovék családjából származó'). Szerebrennyikov (1967: 68) is ugyanezt a funkciót írja le ugyanezen példákkal, s hasonlóan nyilatkozik Feoktyisztov is a mordvin nyelvről írott összefoglaló munkáiban (1966: 182; 1975: 299–300).

Jermuskin az észak-nyugati erza nyelvjárásokról írott tanulmányában az *атяка*, *авака* szavakat említi a *-ka* képző kapcsán (1967: 122, ugyanígy 2004: 52; utóbbi írásában „nem produktív”-nak minősíti e képzőt).

Egészen kaotikus Erdődi (1968: 216) csoportosítása: ő a *-ka* kicsinyítő képző alá sorolja a *а́така* 'hím', *авака* 'nőstény', *цо́рка* 'legényke', *яксте́рка* 'cékla', *ну́молка* 'nyulacska', *те́така* 'apácska' alakokat. Ez jól mutatja, mennyire nem egyértelmű e képző megítélése.

Bajuskin egy 1975-ös cikkében nagyon röviden ír erről az általa „halottnak (мертвый)” minősített képzőről, összevegyítve a *-га (-ге, -го)* szuffixummal (erről ld. a 100–109. oldalakon), mindössze a *серька* 'голень, берцовая кость; lábszár' példát említve (1975b: 70). – Csak a kicsinyítő képzőről szól főiskolai jegyzetében Cigankin és Gyeva-jev (1975: 94).

A mordvin szakirodalomban elsőként M. V. Moszin (1977: 9–10) mutatott rá arra, hogy az ősi, elhomályosult *-ka* képző leggyakrabban állatnevekhez kapcsolódik. Rokon nyelvi adatokkal alátámasztott példái (*варака* 'ворона; varjú', *ведяка* 'теленос; üsző', *максака* 'крот; vakond', *озяка* 'воробей; veréb', *пезьдяка* 'стриж; fecske', *туляка* 'поросенок; süldő') helytállóak. Moszin úgy véli, hogy az állatnévképzői jelleggel szoros összefügg a kicsinyítő-becéző funkció, főként a kisebb állatok és kölykök, kicsinyek esetében. Ebből kiindulva ő *-ka* képzőt lát a *катка* 'кошка; macska' és *киска* 'собака; kutya' szavakban is (ezekről ld. a 91–92. oldalakon). Moszin még egy írásában

(1989: 46) tesz említést az elhomályosult képzőről, a nyelvjárási *kumoka* 'температура; láz' szót a fi. *kuuma*, é. *kuum* 'forró' szóval veti egybe.²⁷

A *-ka* képzőkkel legrészletesebben Cigankin foglalkozott. Írásaiban nem különíti el következetesen az ősi, intranszparens szuffixumokat és az átlátható, főként deminutív és „nőnemű” funkciójú mai képzőket. 1976-os tanulmányában (93–94) és 1977-es disszertációjában (1977a: 334–336) kiemeli, hogy ez a képző az erza nyelvjárásokban jelentős szerepet tölt be. Kiindulópontja lehet ige, melléknév és főnév egyaránt. Elsődlegesen valamely tárgynak vagy személynek az alapszóban jelölt tulajdonság alapján meghatározott csoportba való tartozását fejezi ki: *ава* > *авака*, *атя* > *атяка*, *бодя* 'stárik; nagyapa, öregapó' > *бодяка* 'stárik, обладающий признаком старика, принадлежащий к мужчинам старшего поколения; olyan öreg, aki az öregség tulajdonságaival rendelkezik, az idősebb férfigenerációhoz tartozik', *номе* 'грудь; mell' > *потяка* 'ребёнок, долго не оставляющий грудь; olyan gyerek, aki sokáig nem hagyja el a szorást', *тетя* 'отец; apa' > *тетяка* 'похожий на отца; apához hasonló'. Bizonyos nyelvjárásokban konkrét tárgyakat, élőlényeket is jelölhet, az alapszóban megnevezett tulajdonság alapján: *киска* 'собака; kutya' > *кисканька* 'щавель; sóska', *мазый* 'красивый; szép' > *мазыйка* 'красавица; szépség', *ниже* 'зелень, зелёный; zöld növényzet, zöldség' > *нижака* 'синица; cinke', *раужо* 'чёрный' > *раужка* 'грязнуля; piszkos [ember], koszfészek', *ризаня* 'кисло-сладкий; savanykás-édeskés' > *ризанька* 'щавель; sóska', *якстере* > *якстерька*. Igei alaptól konkrét tárgy és elvont fogalom egyaránt létrejöhet: *васька*- 'жить в довольстве; jólétben él' > *васкамка* 'жизнь в довольстве; jólétben élés', *кадо*- 'оставить; hagy' > *кадайка* 'невеста, покинутая женихом; a vőlegény által otthagyt menyasszony', *лази*- 'лазить; bemászik' > *лазика* 'калитка; kiskapu, kerítésajtó', *максо*- 'дать; ad' > *максанька* 'невеста; menyasszony', *нали*- 'налить; önt' > *налёка* 'половник; nagy merőkanál', *педя*- 'процедить; szűr' > *педяка* 'цедилка; szűrő', *сезе*- 'рвать, уйти; szakít, kitép, elmegy, otthagyn' > *сезяка* 'сорока; szarka', *тюре*- 'драться; harcol, verekszik' > *туряка* 'драчун; garázda', *удо*- 'спать; alszik' > *удомка* 'сон; álom', *чара*- 'вертеть; forog' > *чарамка* 'верушка; forgó'. (Láthatjuk, hogy példáinak egy része az *-мка* képzőt tartalmazza.)

A Grammatika morfológiai fejezetében (1980: 106) Cigankin a *-ка* denominális nomenképző két csoportját mutatja be. Az egyik definíciója: az alapszóban megnevezett tárgy/személy viszonya más tárgyakhoz/személyekhez közös tulajdonságuk alapján: *авака*, *атяка*, *потяка*. A másik halmazba az alapszóban megnevezett tulajdonságot hordozók kerültek: *варака*, *гулька* 'голубь; galamb', *мазыйка*, *раужка*, *ризанька*, *цинпака* 'цыплёнок; csibe, csirke', *якстерька* (az etimológiai problémákról ld. a 88–89. oldalakon). – A deverbális nomenképzővel alkotott szavakat konkrét és absztrakt jelentésűekre osztja: *педяка*, *пиить*- 'нуждаться; nélkülözik, nyomorog' > *пиитьяка* 'страдалец; szerencsétlen, nyomorult', *резе*- 'чахнуть; elsatnyul, elsorvad' > *резяка* 'чахнувший; satnya', *чарамка*.

²⁷ Vö. *кумуха* 'лихорадка; láz' (ERV 313); 'лáz, malária' (EMSz 187); *кумуха*, *kumoka* 'лихорадка / Fieber' (MdWb 952). Az UEW (675) a FV eredetű **kūma* 'heiß, glühend; Fieber' szóra vezeti vissza (vö. fi. *kuume*), Paasonen viszont az or. *кумоха* 'id.' szóból származtatja.

Képzőtani monográfiájában (1981: 42–44) a denominális képzők között már három csoportot különít el: az első kettő ugyanaz, mint a grammatikai kézikönyvben (új példák: *ал* 'низ; alsó rész' > *алка* 'низина; alföld, lapály', *кендял* 'клоп; poloska' > *кендялка* 'клоповник; büdös zsázsa', *кувалмо* 'длина; hosszúság' ~ *кувака* 'верзила; langaléta',²⁸ *пеель* 'нож; kés' > *пеелька* 'пиявка; rióса', *пель* 'середина; közép' > *пелька* 'большой палец; nagyujj', *петькель* 'пест; mozsártörő' > *петькелька* 'хвощ полевой; mezei zsurló', *псака* 'кошка; macska', valamilyen hangutánzó töből, *сазор* 'сестра; nővér' > *сазорка* 'младшая сестра; húг', *цил*- onomatopoetikus szó > *цилика* 'воробей; veréb'), a harmadik pedig a madarak megnevezése: *варака*, *гулька*, *идимка* 'дикая утка; vadkacsa', *курка* 'индюк; pulykakakas', *озьяка*, *пистерька* 'чибис; bíbic', *сяняка* 'ласточка; fecske', *селяка* 'селезень; gácsér', *утака* 'утка; kacsa', *цыпака*, *чавка* 'галка; csóка' (az etimológiai problémákról ld. a 88–89. oldalakon).

A deverbális képzésekre a korábban említett példák (*васькамка*, *кадайка*, *лазика*, *налёка*, *педямка*, *пиштяка*, *резьяка*, *сезьяка*, *тюряка*, *удомка*, *чалгамка*, *чарамка*) mellett újakat is hoz Cigankin: *ѣза*- 'тереть; dörzsöl' > *ѣзамка* 'мочалка; csutak', *пице*- 'жечь; éget' > *пицига*²⁹ 'крапива; csalán', *поце*- 'сосать; szopik, szív' > *поцемка* 'клевер; lóhere', *тулудо*- 'воткнуть; beleszúr' > *тулдумка* 'игла; tű', *шоча*- 'застегнуть; bekapcsol' > *шочамка* 'застежка; kapocs, csat'.

Cigankin megállapítja, hogy egyes nyelvjárásokban a *-ка* nélküli változat is megfigyelhető: *модамарь* ~ *модарька* 'картофель; krumppli', *одиял* ~ *одиялка* 'покрывало; takaró, terítő', *сандий* ~ *сандийка* 'камыш; sás, zsombék', *тоцила* ~ *тоцелка* 'точило; szőlőprés', *цѣтмар* ~ *цѣтмарка* 'било; cséphadaró karja'. Van, amikor más képző tapad ugyanarra a szótőre: *тулодома* ~ *тулодумка* 'засов; retesz', *туляка* ~ *тулевкс* 'поросёнок; süldő', *удома* ~ *удомка* 'сон; álom', *цянав* ~ *цянака* 'ласточка; fecske', *чиньжараму* ~ *чиньжарка* 'подсолнух; napraforgó'. Elhomályosult képzőt lát a *каська* 'подполье; pince', *мушко* 'пенька; kenderkóc', *сельге* 'плевок; köpet', *укска* 'оса; darázs', *чавка* szavakban (ezek kritikáját ld. a 88–89. oldalakon).

A képzők produktivitásával foglalkozó 1999-ben megjelent cikkében Cigankin a *-ка* képzőknek három csoportját különíti el: a) személyt, élőlényt jelöl valamilyen tulajdonság alapján: *авака*, *атяка*, *тетяка* – ide szerinte összesen 8–10 szó tartozhat; b) madárnevek: *варака*, *гулька*, *идимка*, *курка*, *озьяка*, *пистерка*, *сезьяка*, *селяка*, *сяняка*, *цыпака*, *чавка* – ez valaha produktív lehetett; c) deverbális képzés, melynek eredménye konkrét tárgy, anyag: *кундамка* 'поручень, ручка; fogantyú', *морямка* 'отрава; mérэг', *навсемка* 'горячее молоко со сливочным маслом; forró tej tejszínes vajjal', *педямка* 'цедилка; szűrő', *тоцямка* 'брусok для точки косы; fenőkö', *тулодома* 'засов; retesz', *чарамка* 'вертушка в дверях; forgóajtó' – ide valójában az *-мка* képzős alakokat sorolta be (1999: 8–9) – ezekről ld. a 307–315. oldalakon írottakat.

2006-os egyetemi jegyzetében Cigankin rámutat arra, hogy a *-ка* növény- és állatnevekben gyakori, pl. *варака*, *сезьяка*, *цыпака*, *чавканька* 'клевер луговой; réti lóhere'. Az erzában ugyanez a szuffixum különféle állatok faji, nemi hovatartozását is jelölheti: *авака катка* 'кошка; nőtény macska', *авака овто* 'медведь-самка; nőtény medve' (2006: 46).

²⁸ Az irodalmi nyelvben: 'hosszú'.

²⁹ Ennek elvileg a *-га* képző alatt kellene szerepelnie.

2007-ben megjelent írásában három *-ка* elemű szó etimológiáját adja meg: *нурька* 'короткий; rövid' (320), *каська* 'подполье; pince' (322), *нулка* 'гной в уголках глаз; csipa' (324) – ezek egyike sem hordoz mordvin képzőt, ld. a 88–89. oldalakat.

Grebnyeva, a növénynevek szakértője csak néhány lexémában mutatja ki ezt (pontosabban, szerinte a *-ка/-га*) szuffixumot: *петькелька* 'хвощ полевой; mezei zsurló', *понавка* 'шиповник; vadrózsa', *ризанька* 'щавель; sóska', *цецяга* 'кувшинка; tündérrózsa' (1996: 79). – Ezekről a 301–306. oldalakon szólok részletesebben.

A 2000-ben megjelent erza nyelvű grammatikakönyv (ЕК 36–37) a deverbális nomenképzők sorában a *педяка*, *пиштяка*, *потяка*, *резака* szavakat említi. A denominális képzőket három csoportra osztja (kommentár nélkül). Az elsőbe az *авака*, *атяка*, *тетяка* lexémákat sorolja, a másodikba a *ципа-ка* (< *цип-цип*), *гулька* (< *гуль-гуль*), *варака* (< *вар-вар*), *озяка* ~ *озяз* madárneveket, a harmadikba pedig a *мазыйка*, *раушка*, *ризанька*, *якстерька* szavakat veszi fel.

Rjabov a szófajváltás kapcsán röviden foglalkozott ezzel a képzővel (1998: 387–389; 2000a: 279; 2002: 39, 43). Megállapítja, hogy a *-ка* egyrészt főnévből, másrészt melléknévből képes névszót létrehozni (*авака*, *атяка*, *бодяка*, *тетяка*, ill. *мазыйка*, *ризанька*, *якстерка*), harmadrészt pedig igéből is alkothatunk segítségével főnevet: *потяка*,³⁰ *педяка*, *пиштяка*, *резака*. Ez nem túlságosan gyakori, ennél lényegesen produktívabb az ún. „második fokozatú képzés”, azaz egy képzett szó továbbképzése, ebben az esetben a rendkívül termékeny *-ма* deverbális nomenképzős alakhoz kapcsolódik a *-ка*: *ваднемка* 'кисть, помазок; kenőcs', *педямка*, *чарамка*.

A különféle összefoglaló munkák, nyelvkönyvek szerzői e képzőről nagyon szűkszavúan írnak. Alo Raun (1988: 108) csak az *авака* szót hozza fel, „indicates belonging to a group” funkcióban. Keresztes (1990: 66), Mészáros (1998: 41) és Bartens (1999a: 106) csak a kicsinyítő képzőt említi. Zaicz (1998: 202) a melléknévi (*řízaňa* 'sweet-and-sour' > *řízaňaka* 'sorrel') és főnévi (*ař'a* > *ař'aka*) alapú nomenképzőt mutatja be egy-egy példával. A *pišt'aka* (< *pišt'e-*) szóban egy deverbális *-aka* szuffixumot különít el.

A fenti áttekintés alapján talán kiviláglik, hogy a szakirodalom a *-ка* képzőnek elsősorban a mai, transzparens funkcióit mutatja be. Az itt szereplő lexémák több mint fele (*авака*, *алка*, *атяка*, *бодяка*, *ваднемка*, *васкамка*, *ѣзамка*, *кадайка*, *кендялка*, *кисканька*, *кундамка*, *лазика*, *мазыйка*, *максанька*, *модарька*, *морямка*, *навсемка*, *налёка*, *одеялка*, *педяка*, *пиштяка*, *понавка*, *потяка*, *раушка*, *резяка*, *ризанька*, *сазорка*, *сандийка*, *тетяка*, *тоцелка*, *тоцямка*, *тулдумка*, *тулодумка*, *туряка*, *удомка*, *цѣтмарка*, *чарамка*, *чинярька*, *чиньжарка*, *шочамка*, *якстерька*) átlátható képzőt tartalmaz, ezekkel a 301–306. és 307–315. oldalakon foglalkozom. Ezek részben kicsinyítő képzők, részben „az alapszóban megnevezett tárgy/személy viszonya más tárgyakhoz/személyekhez közös tulajdonságuk alapján” és „az alapszóban megnevezett tulajdonságot hordozó” funkcióval rendelkeznek.³¹

³⁰ Cigankinnal ellentétben Rjabov ezt deverbális képzésnek tekinti, s a *потя-* 'сосать; szopik' igéből eredzteti.

³¹ A *-га*, *-ге* és *-ко* képzős alakokkal (*пицига* 'крапива; csalán', *цецага* 'кувшинка; tündérrózsa', *сельге* 'плевок; köpet', *мушко* 'пенька; kender') e fejezet 3. pontjában foglalkozom, ezek nem ide tartoznak.

2.3. A szakirodalomban előforduló etimológiák értékelése

A szakirodalomban három tucat olyan szó fordul elő, amelyekben a szerzők ősi, elhomályosult képzőt tételeznek fel. Ezek egy része valóban helytálló: *варака* 'ворона; varjú', *ведяка* 'теленос; üsző', *максака* 'крот; vakond', *озяка* 'воробей; veréb', *пезь-дяка* 'стриж, ласточка; fecske', *цянака* 'ласточка; fecske', *сезяка* 'сорока; szarka', *серька* 'голень, нога; lábszár'; ezt a szerzők rokon nyelvi példákkal, ill. mordvin nyelvjárási alakváltozatokkal általában be is bizonyítják.

Érdekes a *варака* 'varjú' megítélése. Moszin (1977) helyesen ősi képzőt gyanít benne, de ugyanő később (1983) már egy *вар-вар* hangutánzó szóra vezeti vissza. Madárnevek esetében az onomatopoetikus eredet könnyen elképzelhető, emiatt meg lehet, hogy a *цупака* 'цыплёнок; csibe, csirke', alapja valóban a *цун-цун* (az ESM 479 is onomatopoetikusnak tartja), de a *гулька* 'голуб; galamb' semmiképpen nem vezethető vissza egy mordvin *гуль-гуль* alakra (Grammatika 1980: 106), hiszen ez az orosz *гулька* 'galamb' szóból származik. Ugyancsak orosz eredetű az *утака* 'kacsa' (< *утка*) és a *курка* 'pulykakakas' (< *курок*) is. Versinyin (ESM 95) a *каська* 'подполье; pince' szót is orosz eredetűnek tartja, a *казёнка* 'уголок, клетушка, перегородка; sarok, zug, kamrácska, rekesz' szóra vezeti vissza. Valószínűleg a *чавка* 'галка; csóka' szóban sem rejlik képző (legalábbis mordvin képző nem). Ez hangutánzó szó lehet, vö. zrzj. *чавкан*, ma. *csóka*, miser-tatár *čawka* (KESK 300; EWUng 223; ESM 484).

Mint látjuk, az ide sorolható szavak túlnyomó többsége növény- és állatnév. Analogikusan elképzelhető, hogy ősi *-ка* képző rejlik a *катка* 'кошка; macska', *киска* 'собака; kutya', *пумерька* 'чибис; bíbic', *псака* 'кошка; macska', *укска* 'оса; darázs' szavakban, de ismeretlen etimológiájú lexémák lévén ezt nem tudjuk nyelvészeti módszerekkel igazolni (ezekről részletesen később szólok).

Az *удимка* 'дикая утка; vadkacsa' szóban a *-ка* valószínűleg kicsinyítő képző: alapszava az *идем* 'дикий; vad'. A *селяка* 'гácsér' az orosz eredetű *селезень* 'id.' szóra megy vissza, meg lehet, hogy a mordvinban kapott (kicsinyítő?) képzőt.

Valóban ősi *-ка* képzőt tartalmaz a *сезяка* 'сорока; szarka', de nem a Cigankin által gondolt *сезе-* 'szakít, kitép' töre megy vissza. Ugyancsak szemantikai nehézségei vannak Cigankin másik etimológiájának: ő a *поцемка* 'клевер; lóhere' szót a *поце-* 'сочать; szopik, szív' igeire vezeti vissza.

Moszin (1977: 9) a *туляка* 'поросёнок; süldő' szót a *туво левкс* 'disznó + kölyök' összetételből vezeti le. Magyarázata szerint az összetétel előbb tagjainak első szótagjára redukálódott, majd kapott egy (kicsinyítő?) képzőt.

Nincs képző a *пелька* 'большой палец; nagyujj' szóban. Cigankin ezt a *пель* 'середина; közép' szóra vezeti vissza (ez szemantikailag sem állja meg a helyét), de ez téves, mert más szócsaládból származtatható, vö. FP **pälkä* 'Daumen' > lpN *bæl'ge*, vtj. *pelj*, zrzj. *pel* (UEW 363). Az SSA (2: 346) bizonytalanul ítéli a fi. *peukalo* 'id.' idetartozását.

A *пеелька* 'пиявка; pióca' nem a *пеель* 'нож; kés' szóra megy vissza, hanem valószínűleg a *педя-* 'прилипать; rátapad, odatapad' ige rejlik benne (vö. *педельма, педявкс*).

A *нурька* 'короткий; rövid' szót az SSA (2: 214) kérdőjellel kapcsolja a fi. *nerko* 'kis, gyenge, törékeny' szóhoz – ha ez az etimológia elfogadható, akkor a mordvin szóban nincs képző. A *нулка* 'гной; csipa' irodalmi alakja *нулко*, ld. a 102. oldalt.

Láthatjuk tehát, hogy etimológiai téren sok a bizonytalan, sőt a téves etimológia. Az alábbiakban a szóvégmutato szótár alapján felépített adatbázisomra támaszkodva, az eddigi szakirodalmi szóanyagot kiegészítve sorra veszem azokat a szavakat, amelyekben több-kevesebb bizonyossággal egy ősi *-ka* képzőt gyaníthatunk.

2.4. A rokon nyelvi és mordvin nyelvjárási adatok alapján a *-ka* (valószínűleg) képzőelem

варака 'ворон' (ERV 108); 'varjú, dolmányos varjú' (EMSz 723); 'varis' (ESS 24); *varaka* 'ворона / Krähe' (MdWb 2541). Uráli eredetű szó: *warz 'Krähe' > fi. *varis*, lpN *vuorrâžäs*, osztj. *urŋi*, vog. *urin*, ma. *varjú*, jur. *warnäe*. Minden nyelvben más denominális nomenképző tapadt a szóra (UEW 559). A mordvin *-ka* képzőjellegét a moksa (*варси*, MRV 93) és az erza dialektális (*варпей*, ESM 40) változatok is bizonyítják. (Ld. még EtV 25.)

ведяка *ved'aka* 'тёлка / Färse, junge Kuh' (MdWb 2593). Elterjedtebb alakja a *ведреки* 'тёлка' (ERV 116); 'üsző' (EMSz 78); 'hieho, (lehmä)vasikka' (ESS 26). Moksa megfelelője: *ведраж* (MRV 103). Finn-volgai eredetű szó: *wetz '(junge) Kuh; Rind' > é. *veis*, ?lpN *vādok* (UEW 821). Amennyiben ezek a szavak összefüggenek a cser. *wələ*, vtj. *val*, zřj. *vel*, osztj. *weli* alakokkal, úgy a szó a FU *wälz 'irgendein größeres Tier' lexémára megy vissza (UEW 563). Az erza *-aka* és *-реки* denominális képzők. (Ld. még ESM 45; EtV 29.)

максака 'vakond' (EMSz 215), vö. *maksaga* 'слепец; крот / kleine Blindmaus; Maulwurf' (MdWb 1161). Elterjedtebb irodalmi formája: *максазей* (ERV 358; EMSz 215; ESS 89). Moksa alakja: *максака* (MRV 357). Valószínűleg a FU *maksa 'irgendein Nagetier: Biber?, Maulwurf?, Hamster?, Ratte?' származékszava (UEW 264; EtV 101; részletesebben ld. a *максазей* címszó alatt, a 182. oldalon.) – Versinyin (ESM 227) az ősi eredetű *maksa 'máj' szóból eredezteti, a kapcsolatot a máj és e rágsálók hasonlóan sötétbarna színében véli megtalálni, sőt, még a fi. *musta* 'fekete' *mus-* tövét is ideveszi (e szóban valószínűleg tényleg képző a *-ta*, vö. *museva* 'tumma, mustahko; sötét, feketés'), de a szakirodalom sehol nem tesz említést ilyen összefüggésekről, vö. SSA 2: 183). – Versinyin ugyanebből a töből származtatja a **максарька** 'вьюн; réti csík (Misgurnus fossilis)' (ERV 358) halnevet is, de ez inkább a *maksar'* 'налим / Quappe, Aalraupe [folyami menyhal]' (MdWb 1162) deminutív (denominális nomen)képzős alakja. – Paasonen a *makso* 'печень / Leber [máj]' alá sorolja be a **максака** 'линь / Schleie (Cyprinus tinca) [compó, cigányhal]' szót.

марака 'мошка, мошкара' (ERV 362); 'muslica' (EMSz 218). Alakváltozata a *марав* (ld. a 79. oldalon), ez a *-ka* képző jellegét valószínűsíti. Nem lehet kizárni azonban az orosz *мошкара* 'id.' hatását (metatézis). Versinyin a fi. *mäkärä* 'púpósszúnyog' szóval veti egybe, de az SSA (2: 191) nem említi a mordvin szót.

наксарька 'гниль, гнильё' (ERV 398); 'гнилушка' (Cigankin 1981, 49); 'rothadék, korhadék' (EMSz 238). Moksa megfelelője: *наксатфкст* (MRV 403). Cigankin a

накса- 'гниль; (el)rothad' ige-többször (1979: 158), ill. a *наксадо* 'гниль' főnévből (1981: 49) vezeti le (ez a mai szótárakban melléknév, vö. 'гнилой' ERV 398, 'rothadt, korhadt' EMSz 238). A *наксадо* alakban egy improduktív *-до* képző rejlik, amely ma már csak néhány szóban figyelhető meg: *чопода* 'sötét', *калада* 'rozzant, düledező', *иmada* 'meztelen', *иmano* 'meztelen' (ld. az 564–567. oldalakon) (EK 38; Grammatika 1980: 112; Majtyinszkaja 1974: 354). A *наксарька* szó tehát valószínűleg így tagolható: *накса-* + *-рь-* + *-ка* (utóbbi denominális nomenképző). (Ld. még EtV 1114.)

низакa *ńizaka* 'самка [nőstény]' (MdWb 1408). Alapszava a finn-volgai eredetű **nisz* 'Weib, Frau', vö. lpN *niso* (UEW 708; ESM 289). Az UEW összekapcsolja a *низаня* szóval, ennek mai jelentései: 'теща' (ERV 412), 'anyós' (EMSz 245); 'anoppi' (ESS 103); *ńizańa* 'старшая сестра жены / ältere Schwester der Frau' (MdWb 1409) (ld. még EtV 119). Ezek alapján az *-(a)ka* képzőelem.

озьяка 'воробей' (ERV 433); 'varpunen' (ESS 108). A szó elterjedtebb változata: *озяз* 'воробей' (ERV 433); 'veréb' (EMSz 258); 'varpunen' (ESS 108); *ožas* 'воробей / Sperling' (MdWb 1487). Moksa megfelelője: *озяс* (MRV 436). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 310) felveti, hogy a szó *оз-* töve valaha 'kis, gyenge' jelentést hordozhatott, de bizonyítéka – a *вишка* 'kis' szó előtagokban megjelenő *веж-* formája (ld. a *вежаське* címszó alatt a 135. oldalon) – hangtani okok miatt nem fogadható el. A *-ка* és a *-з* ősi, denominális nomenképző lehet (ERV 433; ESS 108; ESM 310).

пезьдяка *pežd'aka* 'стриж чёрный, ласточка / Mauerschwalbe, Schwalbe [sarlósfecske, fecske]' (MdWb 1696). Paasonen szerint „wohl durch eine Art Metathesis aus *pežgata* in einen anderen Ableit-Typus übergangen”. A mai irodalmi alakváltozatok: *пезьгун*, *безьгун*, *пизьгун* 'стриж' (ERV 79); 'sarlósfecske' (EMSz 57, 274). Moksa megfelelője: *пэзгата* (MRV 482). Finnugor eredetű szó, vö. FU **päčkz* 'Schwalbe; Hirundo rustica' > fi. *pääsky(nen)*, vtj. *poški*, zvj. *pišči*, ma. *fecske* (UEW 358; EtV 142). Az *-(a)ka* (valamint az *-ata* és az *-ун*) képzőjellegét a rokon nyelvi adatok mellett a mordvin alakváltozatok is bizonyítják (ld. a megfelelő címszók alatt).

пистанька 'ласточка [fecske]' (ERV 482), *pustańka* 'синичка / Meise [kis cinege]' (MdWb 1856). Versinyin (ESM 367) onomatopoetikusnak tartja, s összeveti a vtj. *пислэг* 'id.' szóval. A *-ка* képző jellegét valószínűsíti a *пустачей* 'овсянка [sármány]' (ERV 529), *pustačej* 'синица / Meise' (MdWb 1855) alakváltozat.

сезьяка 'сорока' (ERV 576); 'szarka' (EMSz 328); 'harakka' (ESS 148); *šežaka* 'сорока / Elster' (MdWb 2147). Moksa megfelelője: *сязьгата*, *сязьган* (MRV 694). A szónak van *сезьган* változata is, ez a képzőjellegét erősíti. Ezek analogikusan is kapcsolódhattak a szótőhöz a *шекушата* (ld. 122. oldal), *шекушан* (177. o.) és *варака* (89. o.) mintájára) (vö. még ESM 397). A *šežgan* szót Paasonen törökségi eredetűnek tartja, vö. tat. *sajiskan*, *saloskan* (1897: 46) – ld. a 185. oldalon. Cigankin véleménye (1981: 43) szemantikailag nem fogadható el: szerinte a *сезе-* 'рвать, уйти; szakít, kitép, elmegy, otthagyni' szóból ered.

серька 'голень; нога' (ERV 581); 'lábszár' (EMSz 330); 'sääri' (ESS 150); *šeřka* 'голень, нижняя часть ноги / Unterschenkel' (MdWb 2123). Moksa megfelelője:

сярхкя (MRV 698). Alapszava a finn-permi eredetű *сеерь* 'id.' (ld. a 158. oldalon). A *серька* képzett alak.

серяка 'муравей [hangya]' (ERV 581). Versinyin (ESM 400) a moksa *сеpe* 'réz' szóval kapcsolja össze, mondván, a szó eleinte csak a vöröshangyát jelölte. Ez módszer-tanilag (erza/moksa) nem kifogástalan megoldás, a jelentésváltozás pedig igencsak erőltetettnek tűnik. A csak az erza–oroszló szótárból adatolt lexémát inkább ismeretlen eredetűnek kell tartanunk. Elképzelhető, hogy – sok más állatnévhez hasonlóan – analogikusan tapadt rá a *-ка* képző.

сопака 'чибис [bíbic]' (ERV 602); *varmañ sopaka* 'какая-то хищная птица; вид ястребов / ein Raubvogel; eine Art Habicht [valamilyen ragadozómadár; héjafajta]' (MdWb 2013). Alakváltozata a *сополкай* 'чибис' (ERV), *сополькай* 'töyhtöhyppä' (ESS 155); *sopaj* 'сокол-дербник / Zwergfalke' (MdWb). Versinyin (ESM 409) egy *сон(ол)*-onomatopoetikus tövet különít el, s ehhez kapcsolja a *сёвно-* 'ругаться, ссориться; veszekedik' ige tövét is (ez jelentéstanilag több mint kétséges). Sokkal valószínűbb az „állatnévképző” megléte. (A *-кай* képzőt ld. a 316–321. oldalakon.)

укска 'оса' (ERV 692); 'darázs' (EMSz 394); 'ampiainen' (ESS 178); *ukska* 'оса / Wespen' (MdWb 2443). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 459) egy *y-* [u] (**ми-*) hangutánzó töre vezeti vissza, amelyhez egy *-кс-* és egy *-ка* képző csatlakozott, de feltevését semmivel nem támasztja alá. Ettől függetlenül a *-ка* lehet képző, hiszen itt is állatnévről van szó.

цянака 'ласточка [fecske]' (ERV 732); *śańaka* 'ласточка / Schwalbe' (MdWb 2090). Moksa megfelelője: *цянавнь* (MRV 829). A *-ка* képző jellegét bizonyítják alakváltozatai: *śańa* (MdWb), *цянав* (ERV); 'fecske; füstifecske' (EMSz 415); 'pääskynen, pääsky' (ESS 189).

шанжака 'паук' (ERV 760); *śanžaka, śanžaka* 'паук / Spinne' (MdWb 2214). A *-ка* képző jellegét bizonyíthatja a *шанжав* (ERV); 'pók' (EMSz 439); 'hämähäkki' (ESS 194); *śanžav* 'паук / Spinne' (MdWb) lexéma (ld. a 79. oldalon).

Mint láthatjuk, a több-kevesebb bizonyossággal rekonstruálható ősi *-ка* képzős adatok túlnyomó többsége, két kivétellel, **állatnév** (bíbic, cinege, darázs, fecske, hangya, muslica, pók, szarka, üsző, vakond, varjú, veréb). Adatbázisomban van néhány olyan, ismeretlen eredetű szó, amely szintén e szemantikai csoportba tartozik. Elképzelhetőnek tartom, hogy e szavak némelyikében szintén a vizsgált *-ка* képző lappang. A képző az ősidőkben deminutív funkciójú lehetett, majd jelentésében kiüresedett denominális nomenképzővé vált, amely állandó jelleggel tapadt a szóhoz. Ilyen szavak: *балбацька* 'головастик; ebihal' (MdWb 114); *матярка* 'дикая утка; vadkacsa' (ERV 368); *синямка* 'какая-то самая мелкая рыба; vmilyen kis halfajta' (MdWb 2158); *сэперька* 'малёк (рыби); halporonty' (ERV 632); illetve a kutyát és macskát megnevező szavak:

киска 'собака' (ERV 268); 'kutya' (EMSz 165); 'koira' (ESS 69); *kiska* 'собака / Hund' (MdWb 782). Versinyin kapcsolatba hozza a moksa *кутю* 'щенок; kutyakölyök' szó mellett számos finnugor és törökségi nyelv 'kutya, kutyakölyök' jelentésű szavával (vö. ma. *kutya*) és az orosz nyelvjárási *куть, кутька, кутють, кутьшка, кутька* alakokkal (Dal 2: 227), de ő maga is elismeri, hogy csak a hangutánzó jelleg miatt hasonlíthatnak e szavak egymásra (ESM 115).

катка 'кошка, кот' (ERV 240); 'macska, cica' (EMSz 144); 'kissa' (ESS 64); *katka* 'кошка, кот / Katze, Kater' (MdWb 647). Moksa megfelelője: *ката* (MRV 235). Ismeretlen eredetű szó (ESM 115).

псака 'кошка' (ERV 523); 'macska, házimacska' (EMSz 304), 'kissa' (ESS 134); *psaka* 'кошка / Katze' (MdWb 1823). Paasonen a *ps-ps* macskahívogató interjekcióból vezeti le, ennek alapján a *-ka* képzőnek tűnik. Az EtV (151) tatár eredetűnek veszi, de ők is *-ka* képzővel számolnak.

Az ősi képzők másik kedvelt szemantikai mezejét a növénynevek adják. Adatbázisomban van néhány, esetleg képzőt tartalmazó szó, de – ismeretlen eredetűek lévén – nem tudom bizonyítani a képző meglétét: **куконька** 'марена; festőbuzér' (ERV 310); **люлька** 'сыроежка; galambgomba' (ERV 355); **недяка тикше** 'липучка незабудковая' (ERV 408; EtV 117); **яранка** 'герань; gólyaorr' (ERV 803). Az **уринька** 'хвощ полевой; mezei zsurló' (ERV 696) szóban valamilyen deminutív képző rejtőzik, ezt az *уроньбуло* 'id.' összetétel bizonyíthatja.

2.5. Az onomatopoetikus szavak *-к* képzője

A *-к* képző etimológiailag azonos lehet a *-ка* képző konszonánsával.

Az onomatopoetikus szavakról Bereczki Gábor (1983: 211) a következőket írja: „Ez a kategória a Volga–Káma vidéki népek nyelvében sokkal jelentősebb, mint az ismert európai nyelvekben. A mondatban ezek állhatnak alanyként, jelzőként és határozószóként.” A hangulatfestő és hangutánzó szavak általában a közszavaktól eltérő hangalakúak. Mészáros Edit (2003: 301) megállapítása szerint „vannak bizonyos karakterisztikus képzők, amelyek onomatopoetikus szavak képzésére szolgálnak, ugyanakkor az ilyen szavak alkotásában az egyébként gazdag képzőrendszernek csak néhány tagja vesz részt.” Ezt a véleményt a mordvin onomatopoetikus szavak képzőinek a vizsgálata is alátámasztja: csak a *-к*, a *-m(b)* és az *-p(b)* képzők kapnak szerepet e szótípus létrehozásában.

A mordvinföldi képzőtani szakirodalomban ismereteim szerint csak Cigankin monográfiájában (1981: 56) szerepel egy bekezdésnyi utalás a *-к* képzővel alkotott onomatopoetikus szavakra. Cigankin a következő példákat hozza: *эзмолк* (движение пресмыкающихся; gyors, kanyargó mozdulat); *жойк* (плеск воды; vízcsobogás, csörgedezés); *зэрк* (грохотать; puffanás); *кивчк* (блеск молнии; villámlás), *либорк* (шелест крылев; szárnyzuhogás).

Adatbázisom tanúságtétele alapján e csoport ennél lényegesen fontosabb helyet foglal el a mordvin szókincsben. Vizsgálataim során 69 olyan onomatopoetikus szót találtam, amely a *-к* képzőt hordozza, érdemes tehát részletesebben is megvizsgálni ezt a kategóriát.

A mordvin onomatopoetikus szavaknak több alcsoportját lehet elkülöníteni. A képzők szempontjából ezek közül a legfontosabbak azok a hangulatfestő és hangutánzó szavak, amelyeknek tartalmas jelentése van, lexikai párhuzamokkal, javarészt igékkel, esetleg határozószókkal. Az ide sorolható szavak, egy-két kivételtől eltekintve, olyan mor-

fofonetikai felépítéssel rendelkeznek, amely idegen az erza köznevektől: szóvégi más-salhangzó + -к torlódás jellemzi őket. A lexikai párhuzamok fajtái:

- a) Az igék általában -до- képzőt hordoznak, ezt leválasztva kaphatjuk meg azt a (fiktív) tövet, amelyhez a -к (és más) képzők hozzákapcsolódtak, pl. *болдор-до-* ~ *болдор-к* (a jelentéseket ld. az adatbázisban).
- b) A határozószók -со szuffixumot kapnak, ez eredetileg az inessivus / instructivus ragja volt, pl. *эмбол-со* ~ *эмбол-к*.
- c) Néhány esetben a képző nélküli alapszó is kimutatható, pl. *вандол* ~ *вандол-к*.
- d) Ugyanabból a többől más onomatopoetikus szavak is létrejöhetnek, más képzőkkel, pl. *гайк* ~ *гайт*.
- e) A mordvinban gyakori a kiüresedett, szemantikai tartalmát elveszített *меремс* 'mond', *теемс* 'tesz' (néha: *якамс* 'jár') szavak igékhez, főnevekhez kapcsolódása. Ezek a grammatikalizálódott elemek az onomatopoetikus kifejezésekben is felbukkannak, az alaptag ilyenkor -к képzőt kap, pl. *вандол*: *вандолк меремс*, *зуй*: *зуйк теемс*, koloratív szerkezetet hozva létre.

Adatbázisom alapján a következő -к képzős szavakat sorolhatjuk ide:

баксорк 'цап [karmolás]' (ERV 71); *баксорк саемс* 'vmi után kap; megkaparint' (EMSz 54);

~ *баксорда-* 'царапнуть; megkarmol, megkarcol'.³²

болдорк 'нареч-изобр. слово, служащее для передачи звука при падении в воду' (ERV 87); 'csobbanás kifejezésére szolgáló onomatopoetikus [a továbbiakban OT.] szó' (EMSz 61);

~ *болдордо-* 'болтать, мешать (жидкость); felkavar, felráz (folyadékot).

вандолк *vandolk merems* 'мелькнуть, вспыхнуть, блеснуть / (einmal) funken, aufleuchten, aufblinden [megcsillan, megvillan]' (MdWb 2533);

~ *vandol* 'мерцание, сверкание, мигание / Glimmen, Blinken, Funkeln';

~ *вандолдо-* 'блестеть, мерцать; csillog, villog, ragyog'.

вырк 'нареч-изобр. слово, передающее быстроту, внезапность [gyorsaságot, hirtelenséget kifejező szó]' (ERV 142);

~ *выр* 'id.' (ERV).

гайк *gajk merems* 'гулко раздаваться, зазвучать, гудеть / dumpf schallen, erschallen, dröhnen [felhangzik, felcsendül]' (MdWb 406);

~ *гай* 'звон, гомон; громкий, звонкий' (ERV 145); 'csengő, zengő, hangos' (EMSz 97); *gaj* 'эхо, отзвук, резонанс; звонкий, звучный / ein das Echo, das Klingen,

das Schallen beschreibendes Wort; Schallend, klangvoll' (MdWb 405);

~ *гайт* 'hang';

~ *гайт* 'звон, звук';

~ *гайгев* 'звонкий, звучный; csengő, zengő, hangzó';

~ *гайге-*, *гайне-* 'звенет, звучать, шуметь; cseng, zeng, csilingel'.

³² A ~ jel után álló lexikai párhuzamok forráshelyét csak akkor adom meg, ha nincs feltüntetve a címszó sorában. A korábbi gyakorlatnak megfelelően az orosz jelentés az ERV-ből, a magyar az EMSz-ből, a finn az ESS-ből, az orosz / német az MdWb-ből származik.

- ѣзк** 'нареч-изобр. слово, передающее шум резания ножом, косой, пилой [kés, kasza, fűrész vágáskor kiadott hangja]' (ERV 181);
 ~ *ѣза-* 'тереть, потереть; dörzsöl'.
- ѣзмолк** 'gyors, kanyargó mozdulat kifejezésére szolgáló OT. szó' (EMSz 113);
 ~ *ѣзмол-ѣзмол* 'kígyózva; kígyózó mozgást kifejező OT. szó';
 ~ *ѣзмолт-ѣзмолт* 'нареч.-изобр. слово, передающее движение' пресмыкающихся' (ERV 181);
 ~ *ѣзмолдо-* 'ползти; извиваться, изгибаться; csúszik, mászik; kígyózik, tekeredik'.
- ѣмболк** 'нареч-изобр. слово, передающее быстро совершающееся действие' (ERV 183); 'gyors tevékenységet kifejező OT. szó' (EMSz 114); *ѣмболк варишамс* '(kat-se) harhailla)' (ESS 48);
 ~ *ѣмболдо-* 'быстро вращаться; gyorsan forog/pörög';
 ~ *ѣмболсо* 'быстро; gyorsan'.
- ѣндолк** 'нареч-изобр. слово, передающее мгновенность, быстроту сверкания молнии [villámlás gyorsaságát kifejező szó]' (ERV 184);
 ~ *ѣндол* 'молния; villám';
 ~ *ѣндолдо-* 'сверкать (о молнии); villámlik'.
- жойк** 'нареч-изобр. слово, обозначающее шум сильно льющейся воды (ERV 189); 'csobogás, csörgedezés/csilingelés hangját kifejező OT. szó' (EMSz 117);
 ~ *жой* 'id.';
 ~ *жойть* 'журчание, звон';
 ~ *жойне-* 'журчать, звенеть; csörgedezik, cseng';
 ~ *žul', žul'k* 'подраж. журчанию воды / ein das Rieseln des Wassers nachahmendes Wort' (MdWb 2702);
 ~ *žul'ne-* 'журчать (ручей, ключ) / rieseln, murmeln (Bach, Quelle)'.
 (Ld. még ESM 76.)
- жуѣйк** 'нареч-изобр. слово, обозначающее испуг, радость, волнение и.т.п [ijedelmet, örömet, izgatottságot stb. kifejező szó]' (ERV 191);
 ~ *žuj* 'подраж. неприятному испугу, вздрагиванию / ein unangenehmes Erschrecken, Zusammenfahren beschreibendes Wort' [kellemetlen összerezzelés, ijedelem hangja] (MdWb 2702).
- зуйк** 'ѣкнуть (о сердце) [dobban (szív)]' (ERV 199); *зуйк-меремс/теемс* 'megdobban, megremeg' (EMSz 121); *седеем зуйк мерсь* 'sydämeni hypähti, tuli levottomaksi' (ESS 54);
 ~ *зуйть, зыйть* 'мурашки'; borzongás';
 ~ *зуйне-* 'гудеть, дрожать; remeg, reszket';
 ~ *zójne-* 'дрожать, трястись / (vor Kälte) zittern, schlottern, bibbern' (MdWb 2688).
 (Ld. még ESM 76.)
- зэрьк** 'бух [puff]' (ERV 200);
 ~ *ze'* 'подраж. гудению, трещанию, грохоту / Dröhnen, Kartchen, Bumsen nachahmendes Wort' (MdWb 2685);
 ~ *зэртъ* 'грохот; гул' (ERV 200); 'dörej, dübörgés, zúgás' (EMSz 121); *ze'rt'* 'стук; дрожание / Dröhnen, Poltern, Rollen; Zittern, Beben [kopogás, dobogás, csattogás, zörgés]' (MdWb 2686);

- ~ *зэрне*- 'греметь, грохотать; гудеть, тарахтеть; *dörög, dübörög, zúg*'.
- зэхельк** 'a szél elcsendesedését, a fájdalom csökkenését kifejező OT. szó' (EMSz 122);
зэхельк меремс / модемс 'успокоиться, утихнуть' (ERV 200);
 ~ *зэхель* 'дуновение; тишина; *fuvalat*';
 ~ *зэхельня*- 'успокоиться, утихнуть; *elcsendesedik, megnyugszik*'.
- калицк** 'kopogás/kopogtatás hangját kifejező OT. szó' (EMSz 137); *kalsk* 'подраж. стуку / ein das Klopfen nachahmendes Wort' (MdWb 584); *kalck meřems* 'дребезжать, звенеть; стучать / *klirren, klingen; klopfen* (MdWb 578);
 ~ *калт* 'тук-тук [*kír-kor*]' (ERV 228);
 ~ *калицт* 'нареч.-изобр. слово, передающее звук от удара палкой, колотушкой по дереву, по деревянному предмету';
 ~ *каццаде*- 'стукнуть, ударить';
 ~ *калт-калт* 'kop-kop; kopogás/kopogtatás hangját kifejező onomatopoetikus szó'.
- кальдерк** *kal'd'erk* 'бряк / ein onomat. Wort, bauz, bums' (MdWb 589);
 ~ *kal'd'er* 'слово, передающее бряцание, бречание / *das Klirren, Klimmern* beschreibendes Wort [*csörgést, csengést* kifejező szó]' (MdWb 588);
 ~ *кальдерде*- 'брякать, звенеть; *csörgög, zörög*'.
- кальцьк-кальцьк** 'слово, передающее щук быющегося стекла, постукивания по твёрдому тонкому предмету [*vmilyen vékony tárggyal ütögetett üveg hangja*]' (VBTV 41);
 ~ *кальць-кальць* 'id.' (VTBV).
- кашторк-кашторк** 'нареч.-изобр. слово, обозначающее шорох, шелест, шуршание [*zizegést, susogást, suhogást* kifejező szó]' (ERV 242);
 ~ *каштордо*- 'шуршать; *zizeg, susog, suhog*';
 ~ *кашт* 'тишина; молчание' (ERV 241); 'csend, hallgatás' (EMSz 145); *kašt* 'тише!, молчать! / *pst!, still!*' (MdWb 644).
 (Ld. még ESM 119.)
- култык-култык** 'нареч.-изобр. слово, передающее прихрамывание [*sántítást, bicegést* kifejező szó]' (ERV 312);
 ~ *култае*- 'хромать, прихрамывать'.
- кумболк** 'нареч.-изобр. слово, служащее для передачи блеска, перелива света [*csillogást, a fények színátmenetét* jelölő szó]' (ERV 313);
 ~ *кумболдо*- 'переливаться, блестеть; *csillog, ragyog, szivárványlik*' (EMSz 187).
- либорк** 'szárnysuhogást kifejező OT. szó' (EMSz 205); *l'ibork* 'описание внезапного взлёта, вспархивания / *plötzliches Auffliegen, Aufflattern* beschreibendes Wort [*hirtelen felröppenést, felszállást* kifejező szó]' (MdWb 1124);
 ~ *либор* 'описание равевания, трепетания, вспархивания либор нареч.-изобр. слово, обозначающее быстрый взлёт птицы, бабочки и.т.п.' (ERV 341);
 ~ *либордо*- 'развеваться, веять; *susog, szálldos, röpdös*';
 ~ *либорсо* 'с шелестом; *susogva, suhogva, szárnyával csapdosva*'.
- музолк** *muzolk meřems* 'улыбнуться / (ein wenig) *lächeln, anlächeln* [*elmosolyodik*]' (MdWb 1305);
 ~ *muzulda*- 'улыбаться; *mosolyog*';
 ~ *muzulco pejđems* 'хмыкать (про себя) / *lächeln*'.

- нулк** *nulk meřems* 'качнуться, поколебаться / einmal schwingen, pendeln [meginog, ingadozik]' (MdWb 1363);³³
 ~ нулно- 'колыхаться; ing, leng, himbálózik'.
- поцорк** *rocork meřems* '(вдруг) разорваться с треском / (plötzlich) ratschend reissen [hirtelen recsegve elszakadás]' (MdWb 1707);
 ~ *росор* 'подраж. треску, дребезжанию / das Ratschen nachahmendes Wort';
 ~ *поцорчо ютамс* 'kulkea reippaasti' (ESS 128).
- ревцк** *řevck* '(onomat.) хлоп, бац, шлёп / klatsch, plautsch, plauz [puff]' (MdWb 1917)
 ~ *ревцедо-* 'бросить на землю / auf den Boden weren [földre dob]';
- ровцк** 'нареч-изобр. слово, передающее звук падения – шлёп' (ERV 555); 'leesés hangját kifejező OT. szó' (EMSz 316);
 ~ *ровца-* 'топтать; tapos'.
- цёторк** (recsegés, ropogás, csikorgás), 'нареч-изобр. слово, передающее треск, хруст' (ERV 723); 'recsegés/ropogás/csikorgás hangját kifejező OT. szó' (EMSz 410);
 ~ *цётор* 'id.';
 ~ *цётор-цятор* 'хруст-хруст; recss';
 ~ *цётордо-* скрипеть, хрустеть; csikorog, recseg';
 ~ *цёторсо* 'recsegéssel, ropogással; recsegve, ropogva'.
- цивтёрк** (csillogás, villogás), 'нареч-изобр. слово, употр. при передача блеска, сияния, сверкания' (ERV 724); 'csillogást, villogást, ragyogást, tündöklést kifejező OT. szó' (EMSz 411);
 ~ *ćiv'or* 'слово, передающее блеск, сверкание, вспышку огня / ein das Glänzen, Strahlen, das Aufflammen des Feuers beschreibendes Wort' (MdWb 181);
 ~ *цивтёрдо-* 'блестеть, сиять, сверкать; csilog, villog'.
- цильдёрк** *ćil'd'ork meřems* 'блеснуть / aufschimmern, aufblinken, aufblitzen' (MdWb 173);
 ~ *ćil'd'or* 'мерцание [csillogás]';
 ~ *ćil'd'ordo-* 'сверкат, блестеть, сиять; csilog' (EMSz 412).
- цильк** *ćil'k meřems* 'пустить трель, чирикнуть / einen Zwitscher von sich geben, einmal tschilpen [trillázik, csicsereg]' (MdWb 174);
 ~ *ćil'ede-* 'чирикать; csicsereg'.
- чикорк** 'нареч-изобр. слово, передающее скрип [csikorgást kifejező szó]' (ERV 748); *ćikork* 'подраж. трешанья [csikorgás hangja]' (MdWb 265);
 ~ *чикор* 'id.';
 ~ *чикорсо* 'naristen, natisten' (ESS 191);
 ~ *чикордо-* 'скрипеть; csikorog'.
- чиримк** *ćirimk jakams* 'ходить, (изящно) качая бёдрами / sich in den Hüften wiegend (zierlich) gehen [csipőjét (elegánsan) ringatva jár]' (MdWb 268); *чиремк-чиремк* 'слово, создающее образ ходьбы с покачиванием бёдер' (VBTV 138);
 ~ *ćiřem* 'косой, кривой (дерево, здание) / schräg, schief (z.B. Baum, Gebäude) [ferde]';
 ~ *чирем-чирем* 'слово, создающее образ ходьбы с покачиванием' (VBTV);

³³ Jelentésében nem teljesen illik ide a **нулк** 'нареч-изобр. слово, передающее образ быстро совершающегося действия [gyorsan végbemenő cselekvést jelölő szó]' (ERV 421).

~ *чиреме*- 'elferdül, elgörbül'.

шомборк *šombork meřems* бултыхаться, шлёпаться / (mehmals) platschen, plumpsen [beleesik, belepottyán (vízbe)]' (MdWb 2243);

~ *šombordo*- 'id.'.

юмболк 'нареч-изобр. слово, обозначающее мимолётность [futólagosságot kifejező szó]' (ERV 793);

юмболсо 'сильно (крутиться, вертеться); gyorsan, sebesen'.

Adatbázisomban szép számmal szerepelnek olyan szavak is, amelyeknek nem tudtam felderíteni az etimológiai hátterét, de e lexémák szemantikai mezeje és hangalakja (-Cк) arra enged következtetni, hogy ezek is -к képzős onomatopoetikus elemek:

боцк 'нареч-изобр. слово, передающее звук при ударе падающего твёрдого тела о землю [nehéz test földre zuhanásakor hallható hang]' (ERV 89);

буцк *buck* 'подраж. глухому шуму, удару / ein dumpfes Geräusch nachahmendes Wort [csendes zaj, tompa ütés hangja]' (MdWb 146);

вырчк 'нареч-изобр. слово, обозначающее быстрый поворот, разворот [gyors megfordulás hangja]' (ERV 143); *viršк* 'вдруг; сейчас / plöztlich; sogleich [hirtelen, azonnal]' (MdWb 2666);

гиск 'нареч-изобр. слово, выражающее быстроту действия [a cselekvés gyorsaságát kifejező szó]' (ERV 150);

дёрк 'нареч-изобр. слово, передающее неожиданность, внезапность [váratlanságot, hirtelenséget kifejező szó]' (ERV 165); 'hirtelen mozdulatot kifejező OT. szó' (EMSz 105);

дриньк-дриньк 'нареч-изобр. слово, передающее звук металлических предметов при падении [fém tárgyak leesésének hangja]' (ERV 175);

ёлчк *jolčк* 'описательное слово, 'шмыг' / ein deskr. Wort, etwa 'husch' [hussanást kifejező szó]' (MdWb 517);

жданк 'нареч-изобр. слово, обозначающее звук, производимый при быстрых, коротких ударах обо что-л. твёрдое, звенящее [vmi kemény, pengő (tárgy) gyors, rövid megütésének hangja]' (ERV 187);

здок 'нареч-изобр. слово, передающее звук при неожиданном столкновении [váratlan összeütközés hangja]' (ERV 196);

кивчк 'нареч-изобр. слово, передающее сверкание [csillogás, villogás]' (ERV 259); *кивчк-меремс* 'felvillan, felcsillan' (EMSz 15);

корк *kork* 'подраж. фырканию [prüszkölés hangja]' (MdWb 859);

лавцк *lavck* 'подраж. раскатам грома / Knallen, Dröhnen nachahmendes Wort [mennydörgés hangja]' (MdWb 1034);

лоск *лоск меремс* 'успокоиться, утихнуть (о боли) [elcsendesedik (fájdalom)]' (ERV 351); *losk* 'описание небольшой боли, зуда / einen leichten Schmerz, ein Jucken beschreibendes Wort' (MdWb 1060);

лоцьк 'нареч-изобр. слово, обозначающее неожиданность, внезапность падения [váratlan, hirtelen leesés hangja]' (ERV 352);

луньк *luńk* 'подраж. звуку или движения цепы / den Laut od. die Bewegung des Dreschflegels beschreibendes Wort [cséphadaró (mozgásának) hangja]' (MdWb 1079);

- лушк** *lušk* 'глухой шум от тяжело падающего предмета / das dumpfte Geräusch eines schwer niederfallenden Gegenstandes [nehéz tárgy leesésének tompa hangja]' (MdWb 1088);
- морьк** *mořk* 'подраж. треску / das Krachen nachahmendes Wort [recsegés hangja]' (MdWb 1289);
- ноцк** 'нареч-изобр. слово, передающее быстрое действие [gyors cselekvés hangja]' (ERV 419); **ноцк-теемс** 'megránt, ránt egyet' (EMSz 249);
- нюк-нюк** *ňuk-ňuk* 'звукоподраж. обнюхиванию / ahmt den Laut nach, der entsteht, wenn man beim Riechen Luft in die Nase zieht [szaglászás hangja]' (MdWb 1411) < ? от. **нюхатъ** 'szimatol, szagol';
- порск** 'нареч-изобр. слово, создающее образ неожиданного разрыва [váratlan repedés, hasadás hangja]' (ERV 501);
- пулк** *pulk* 'подраж. глухому шуму падения / ein dumpfes Geräusch des Fallens nachahmendes Wort [leesés tompa hangja]' (MdWb 1833);
- пульцьк** *puľćk meřems* 'бултыхнуться в воду (рыба) / plumpsen (z.B. der Fisch) [beleesik, belepottyan vízbe (pl. hal)]' (MdWb 1843);
- скирьк** 'нареч-изобр. слово, передающее волнение, плохое душевное состояние' (ERV 591); 'izgalom / rossz lelkiállapot kifejezésére szolgáló OT. szó' (EMSz 335);
- сорк** 'нареч-изобр. слово, передающее дрожь, вздрагивание (ERV 602); 'megreme-gés, megrezzenés kifejezésére szolgáló OT. szó' (EMSz 339);
- терцьк** *teřćk meřems* 'вздрагивать, вскакивать, пугаться / zusammenfahren, -schau-dern, auffahren, aufschrecken [összerezzen, felugrik, megijed]' (MdWb 2389);
- тёжолк** 'нареч-изобр. слово, передающее шум от трения двух предметов [két tárgy összedörzsöl(őd)ésének hangja]' (ERV 661);
- тоцк** 'нареч-изобр. слово, создающее образ неожиданного вставания' (ERV 672); 'váratlan, gyors cselekvés kifejezésére szolgáló OT. szó' (EMSz 383);
- тунк** *tunk* 'подраж. беганья / ahmt das Gestampfe des Laufens nachahmendes Wort' [futást kifejező szó]' (MdWb 2351);
- тылдомк-тылдомк** 'нареч-изобр. слово, передающее походку хромого человека [sántító ember járására használt szó]' (ERV 684);
- цирьк** 'нареч-изобр. слово, передающее звук разрыва материи' (ERV 728); 'anyag szakadását, hasadását kifejező OT. szó' (EMSz 413); **čířk meřems** 'трещать / ratschen' (MdWb 179);
- чивк** 'нареч-изобр. слово, обозначающее быстро закончившееся действие [gyorsan befejeződő cselekvés]' (ERV 748);
- илырк-илырк** 'нареч-изобр. слово, передающее шум разлившейся воды [kiömlő víz zaja]' (ERV 765);
- ювк** 'нареч-изобр. слово, передающее момент быстрого мелькания [gyors felvillanás pillanata]' (ERV 792); 'elsuhanás/elillanás kifejezésére szolgáló OT. szó' (EMSz 460);
- юрк** (elsuhanás) 'нареч-изобр. слово, обозначающее быстроту, скорость действия [cselekvés gyorsasága]' (ERV 794).

2.6. Összefoglalás

- a) Az ősi **-kka* képző a mordvinban többféle funkcióban él tovább: kicsinyítő képzőként és denominális nomenképzőként ma is transzparens; de emellett néhány szóban nyelvtörténeti módszerekkel kimutatható az elhomályosult képző is. Valószínűleg ugyanez az ősi elem él az onomatopoetikus szavak *-k* képzőjében.
- b) A szakirodalom nem különíti el világosan ezeket a képzőket. Az intranszparens képzővel nagyon keveset foglalkoznak.
- c) Az ősi *-ka* képzős adatok túlnyomó többsége állatnév, a második legnagyobb szemantikai csoportot a növénynevek alkotják.
- d) A képző elsődleges funkciója deminutív jellegű lehetett, amely elhomályosult, így a lexéma hamar intranszparenssé vált.
- e) Az onomatopoetikus szavak gyakori képzője a *-κ*.

3. *-kk > -ga, -go, -ge

3.1. A képző eredete

A mordvinföldi szakirodalom rendezetlen képet mutat. A szerzők egyrészt eléggé hangulatosan bánnak a képzőkben felbukkanó magánhangzókcal, másrészt hol összekapcsolják a -ka képzővel, hol pedig önálló szuffixumnak tekintik. A képző eredetéről csak Cigankin nyilatkozik (1977a: 336; 1981: 45–46): ezt a szuffixumot – hasonlóan a -ka elemhez – az alapnyelvi *-kka képzőre vezeti vissza, s összeveti többek között a magyar -k (ajak, fark, mellék), zrtj. -öz, cser. -ak elemmel.

3.2. Szakirodalmi információk

Bajuskin (1975b: 70) a -к (-ка, -ке, -ко), -га (-ге, -го) címszó alá az erza *серька* 'голень, берцовая кость; lábszár' (ld. a 90. oldalon) és a moksa *ялга* 'товарищ; barát' szót sorolja be, ez utóbbit összevetve a fi. *jalka*, é. *jalg* szóval. Cigankin és Gjevajev (1975: 93) -ка (-кя) (мокш.), -ко (эрз.), -га, -гя (мокш.), -ге (мокш., эрз.) alakokat mutat be, ennek alapján tehát az erzára -ко és -ге szuffixumokat tételeznek fel. Erre a *ютко* 'проход, щель; átjárás, rés', *рашко* 'развилка, разветвление; elágazás, szétágazás', *кедьге* 'посуда; edény' erza példákat hozzak fel. (A -ка denominális nomenképzőről ugyanakkor írásukban nem tesznek említést.)

Moszín (1977: 11) -га képzőt vesz fel, *шучага* 'блоха; bolha' és *шекшага* 'дятел; harkály' példákkal; ő viszont elkülönít egy -ка képzőt is (ld. az előző pontban).

Cigankin az erzában -к (o, y, ä), -г (o, y, ä), -к (e, u, ä), -г (u, e, ä) (1976: 94–95), ill. -ко (y, a) / -го (y, a) / -ке (u, ä) / -ге (u, ä) (1977a: 335–336; 1981: 44–46) alakú képzőt tételez fel (különös a cirill és latin betűs írásmód keveredése). Ezt ő olyan kis produktivitású, de eléggé elterjedt képzőnek minősíti, amely igéből és névszóból is képes főnevet alkotni, s általában konkrét tárgy megnevezésére szolgál. Denominális példái 1977-es disszertációjából: *кедьге*, *кирьгашикт* 'бусы; nyaklánc', *нулго* 'гнилой; genny', *нулко* 'слизь на глазах; csíra', *началго* 'сковорода; serpenyő', *сэльге* 'волокно; rost, szál'. Ezeket ő ma is létező szavakra vezeti vissza, néhány szóba pedig elhomályosult képzőt lát bele: *вадуга* 'ястреб; héja', *понго* 'пазуха, грудь; kebel, mell', *сильге* 'бородавка; szemölcs', *тинге* 'крытый ток; szérű', *шекшага* 'дятел; harkály' (ezek etimológiai kritikáját ld. a 101–104. oldalakon). A deverbális képzőt ritkának és improduktívnek minősíti: *коське* 'сушь; szárazság', *летке* 'сыро, сырость; nedves, nedvesség', *начко* 'сырость; nedvesség', *рашко*, *чирьке* 'дуга; ív, hajlat', *ютку* (= *ютко*) – itt is sok etimológiai tévedés figyelhető meg. – A -ка képzőt ezektől függetlenül, külön alponthan mutatja be.

Cigankin ezt a példaanyagot később (1981: 44–45) kiegészítette a *вакске* 'сверчок; tücsök', *кечкаске* 'удочка; kis horog', *нешке* 'улей; méhkas', *сазорко* 'младшая сестра; húg', *чельке* 'след; nyom', ill. *каське* 'крестец; keresztesont', *мушко* 'кудель; kender', *ношка* 'тупой; tompa', *серька* 'голень; lábszár', *чевге* 'калина; kányafa termése' (denominális) és *чочко* 'бревно; gerenda' (deverbális) lexémákkal. – Könyvében elkülönít egy -ка/-га képzőt is (1981: 42–43), azt sugallván, hogy a -га képző nem tartozik össze a -ко, -ке, -го, -ге szuffixumokkal. Azonban itt a 68 -ка képzős (vagy annak

tartott, ezekről ld. korábban) szó mellett a *-za*-ra csak két példát hoz: *ялга, ницига* 'красива; csalán'. Figyelmetlenség, hogy e képző alá sorolja be a *сельге* 'плевок; köpet' és a *мушко* szavakat (utóbbit tehát két helyen szerepelteti).

A Grammatika (1980: 107) az erzára – improduktív minősítéssel – *-ко, -зо, -ке, -ге* alakú szuffixumot vesz fel: *каське, кедьге, начко, нешке, нулго, нулко, понго, рашко, сильге, сэльге, тинге, чочко, ютко*.

Grebnyeva növénynevekkel foglalkozó kiadványában (1997: 41–43) az erzában *-ко, -ке, -ге* illetve ezektől külön egy *-ка, -за* képzőt vesz fel. Példái: *модарьке* 'картофель; krumplic', *мушко, нулко* (nyelvjárási változata: *нулке*) 'водоросль; moszat, hínár', *частке* 'гвоздика лесная; erdei szegfű', *чевге*, ill. *цецяга* 'кувшинка; tündérrózsa', *ницига, бизинига* 'бузина; bodza' (ezt orosz jövevényszónak tartja).

Az erza nyelvű grammatikakönyvben csak *-ко, -ке, -зо, -ге* változatok szerepelnek: *кедьге, начко, нешке, нолго, нулко, чочко, ютко* (EK 37).

A nem mordvinföldi szerzők műveiben ez a képző nem bukkan fel.

Mint látható, a szakirodalmi áttekintés eléggé tarka képet mutat. Összességében a szerzők egy *-к* és egy *-з* konszonánst tartalmazó képzőcsoportot tételeznek fel, ezekben a vokális *a, e, o* lehet.

3.3. A téves etimológiák kiszűrése

A példaanyagban összesen 38 szó bukkan fel. Ezek között nagyon sok a téves etimológia. Először ezeket kell kiszűrni, hogy egyáltalán állást foglalhassunk abban a kérdésben, kimutatható-e a *-за, -зо, -зе* (vagy más alakú) képző avagy sem. E konkrét anyaggal kapcsolatban két – általánosabban ható – módszertani megjegyzést teszek.

a) Cigankin sokszor az igei alakot használja fel a képző létének bizonyítékául (pl. *косьта-* > *кось-ке, начто-* > *нач-ко, рашта-* > *раш-ко, юта-* > *ют-ко*), holott itt – a rokon nyelvek tanúbizonysága szerint – éppen fordított irányú fejlődéssel, a névszó tövégi szótagjának kiesésével számolhatunk.

b) A rokon nyelvi adatokat sokszor rosszul értelmezik. Cigankin például a zrj. *koš* szót annak bizonyítékul használja fel, hogy a md. *коське* 'száraz' szóban képző rejlik, holott itt is fordított irányú változás történt: a permi nyelvekben lekopott az alapnyelvi (*kuška) utolsó szótag. Ugyancsak nem veszi figyelembe a hangváltozási tendenciákat a *понго (поно)* 'mell' szó esetében, amelyet ő a *нов, пон(з)* szóra vezet vissza, képzőt „ragasztva” hozzá, holott itt egy alapnyelvi *pone alakkal kell számolnunk.

A téves szófejtések a következők:

каське 'keresztcsonttájék' (EMSz 144), 'ristiluu' (ESS 64); *kaske* 'круп; копчик / Kruppe, Kreuz; Steissbein' (MdWb 636). Cigankin (1981: 45) minden etimológiai magyarázat nélkül egy elhomályosult képzőt következtet ki. Ez azonban nem állja meg a helyét, mert ez a finn-permi *kaskz 'Kreuz (des Körpers), Mitte des Körpers' szóból származtatható, vö. vtj. *kus, kusk-*, zrj. *kos* (UEW 648, ld. még ESM 113). – Az EtV (63) a fi. *keski* szót is ideveszi, ez azonban téves (vö. SSA 1: 349).

кирьгаикст 'бусы' (Cigankin 1976: 365). Ennek a szónak a mai szótári, irodalmi nyelvi alakja *киргаша* 'бусы, бусинка' (ERV 267); nyaklánc, nyakék' (EMSz 164);

кирьгаушке 'kaulanauha' (ESS 69); *kiřgaša*, *kiřgaška* 'снизки бус у женщин / am Halse auf der Brust getragenes Perlennetz bei Frauen' (MdWb 766). A szó alapjául szolgáló *кирьга* 'nyak' szóba Cigankin képzőt lát bele, de ez valószínűleg finnvolgai eredetű szó, amennyiben össze lehet kapcsolni a fi. *kurkku*, é. *kurk* 'torok' szavakkal (ennek legfőbb akadálya a hangrendi különbözőség, ráadásul a finn szónak skandináv vagy szláv eredete is elképzelhető, vö. UEW 676; SSA 1: 448; ld. még ESM 147; EtV 73) – ebben az esetben a szóban nincs képző.

коське 'сухой' (ERV 297); 'száraz' (EMSz 179); 'kuiva' (ESS 76); *koške* 'сухой, тощий / trocken, dürr' (MdWb 872). Cigankin (1976: 336; 1981: 45) 'сушь; szárazság', jelentésben adatozza, s a *косьта*- 'сушить', *кошкесе* 'сухарь; kétszersült' szavak alapján különít el egy *кось*- tövet. Ennek az uráli eredetű szónak – vö. *kuška (*koška*) 'trocken; trocken werden' > lpN *grikes*, cser. *koške*-, vtj. *kwaś*, zrij. *koś*, jur. *χāsūj* (UEW 223) – a *-k* eleme azonban nem képző, hanem a fő része. – Az EtV (79) a fi. *koski* 'vízesés' szót, korábbi nézetekre támaszkodva, tévesen veszi ide (vö. SSA 1: 409; ESM 168).

начко 'сырость; сякость' (ERV 405); 'nedves, nyirkos; nedvesség, nyirkosság' (EMSz 241); 'kosteä, märkä; kosteus' (ESS 101); *načko* 'мокрый, сырой; сырость, влажность / nass, feucht; Nässe, Feuchtigkeit' (MdWb 1307). Cigankin (1976: 94; 1981: 45) a *начто*- намочить; benedvesít, beáztat' igéből vezeti le, de ez a finnugor *naške 'naß, feucht, roh' alakra megy vissza (> ?fi. *nahkea*, lpN *njuoskäs*, cser. *načkä*, osztj. *našaχ*), így tehát nem lehet a mordvin szóban képzőt kimutatni (UEW 311; ld. még ESM 281; EtV 116).

нулко 'гниой (на глазах)' (ERV 422); 'csipa' (EMSz 251); 'mäta' (ESS 104); *nulko* 'зелёный слой на поверхности стоячей воды; гнойное выделение из глаз; grüne (grasfarbene) Schicht, die sich auf stehendem Wasser bildet; Augenbutter' (MdWb 1365); ld. még Abramov 322. Cigankin (1981: 45) a bolseignatovói járásból adatozza a *нулго* 'гниой; genny' formát is. Ezek etimológiaiag összetartoznak. Szintén ebbe a szócsaládba vonható a *нолго* 'сопля' (ERV 415); 'takony' (EMSz 247); 'räkä' (ESS 103); *nołgo* 'сопли; гнойное выделение из глаз / Rotz; Augenbutter' (MdWb 1348). Ezeket az alakokat Cigankin a *нола* 'сок; lé, nedv, fanedv'³⁴ szóra vezeti vissza, vö. FU *nila 'etwas schlüpriges; Baumsaft, Schliem, Splint' > fi. *nila*, lpN *njälle*, osztj. *nel*, *ñēlmt*-, vog. *ñäl'* (UEW 318; SSA 2: 221; ld. a *наволо* szócikkben írottakat, 148. oldal). Ez éppenséggel elképzelhető lenne, de jobb, szemantikailag pontosabb a finnugor eredetű *holke 'Speichel, Schleim, Rotz' szóra vezetni vissza e mordvin lexémát, vö. fi. *nołki*, lpN *snuol'gâ*, ma. *nyál* (UEW 322; ld. még EtV 120). Ebben az esetben viszont a mordvin alakokban nincs képző. – Az EtV (120, 123) a *нола*- 'лизнуть, слизнуть; nyal' szóval kapcsolja össze (< U *hole- 'lecken', vö. fi. *nuole*-, ma. *nyal*, UEW 321), de ez szemantikailag nem állja meg a helyét.

понго 'пазуха' (ERV 498); 'kebel, mell' (EMSz 294); 'povi' (ESS 126); *pongo* 'пазуха / Busen' (MdWb 1749). Ezt Cigankin (1981: 45) a *нов*, *пон(е)* szóra vezeti vissza, képzőt látva bele. Ez téves. A szó alapalakja a FU *pone 'Busen' (vö. fi. *povi*, lpN *buogñä*, cser. *pongäš*, vtj. *pi*, osztj. *puyəl*, vog. *pōi*) (UEW 395; EtV 148). A *η* hang fejlődésére vö. *kune 'hó' > E *kov*, *koη* / M *kov* (~ fi. *kuu*, ma. *hó*), *jäne 'jég' > E *ej*,

³⁴ *нола* 'луб; заболонь / Bast, Splint' (MdWb 1343).

en / M (*j*)*äj* (~ fi. *jää*, ma. *jég*). Erről Keresztes (2011: 40) a következőket írja: „egytagú szavak végén néhány ősi eredetű *η nyelvjárásilag élhetett tovább, vagy pedig szabadon váltakozhatott (veláris szavakban) *v-vel, (palatálisokban) *j-vel. Néhány ősi nyelvjárási váltakozásként megmaradhatott intervokalikus helyzetben is: E *pongo* / M *povə* 'mell' < *ponə, *povə < FP *poŋe.” – Itt tehát nem beszélhetünk mordvin -zo képzőről.³⁵

рашко 'развилка, развилина' (ERV 540); 'elágazás, szétágazás' (EMSz 313); 'haara, haaroitus' (ESS 138); **рашко** 'внутренняя сторона угла, промежуток между бедрами; развилина, разветвление / die innere Seite eines Winkels, der Raum zwischen den Schenkeln usw.; Gabelung, Verzweigung' (MdWb 1883). Cigankin (1976: 366; 1981: 45) a **рашма-** 'родиться, размножиться; születik, megsokszorozódik, elszaporodik' szóval kapcsolja egybe, ez szemantikailag nemigen állja meg a helyét. A **рашко** finn-volgai eredetű szó, a ***raškə** 'Verzweigung, Gabelung' (> fi. dial. *rahko*) alapalakra megy vissza, tehát nincs képző a mordvin szóban (UEW 743; SSA 3: 38; ESM 388; EtV 156).

сельге 'плевок; слюна' (ERV 578); 'köpés, köpet; nyál' (EMSz 328); 'sylki' (ESS 149); **сел'ге** 'слюна / Speichel' (MdWb 2127). Cigankin (1981: 44) minden etimológiai magyarázat nélkül sorolja a képzett alakok közé, de ez téves, ugyanis ez a szó a finnugor ***sil'ke** (**šül'ke**) 'Speichel, Spucke; speien, spucken' alakra megy vissza, vö. fi. *sylki*, lpN *čol'gâ*, cser. *šəwəl'*, vtj. *śal*, zrj. *śelal-*, vog. *sül'k* (UEW 479; SSA 3: 229; ESM 398).

сильге 'бородавка' (ERV 586); 'szemölcs, bibircsók, pattanás, pörösenés' (EMSz 333); 'syylä, näppy(lä)' (ESS 151); **sil'ge** 'бородавка / Warze' (MdWb 2153). Cigankin (1976: 365; 1981: 45) a **сильдеу** 'кочка; zsombék' szóra vezeti vissza, de szemantikailag ez nem védhető. A szó valójában az uráli ***čiklā** (**čüklä**, **čikl'ä**, **čükl'ä**) szóból származik, vö. fi. *syylä*, lpN *ciw'hle*, cser. *šeγəl'*, ma. *süly*, szlk. *sȳla* (UEW 36; SSA 3: 234; ESM 404; EtV 165). A mordvinban metatézis történhetett.³⁶

³⁵ Nincs képző az alábbi szavakban sem: **калго** 'кострика (после конопли или льна) / Achel, Schäbe' (MdWb 580); 'костра, кострика' (ERV 227); 'törek' (EMSz 136); 'päistäret' (ESS 61) < FV ***kalke** 'Haar; Halm, Achel' (UEW 644); **карго** 'журавль / Kranich' (MdWb 621); 'журавль' (ERV 235); 'daru' (EMSz 141); 'kurki' (ESS 63) < ***karke** 'Kranich; Grus grus' (UEW 128); **панго** 'гриб / Pilz, Schwamm' (MdWb 1531); 'гриб' (ERV 454); 'gomba' (EMSz 267); 'sieni' (ESS 114) < ?FU ***paŋka** 'eine Art Pilz' (UEW 355); **рунго** 'туловище, стан; тело / Rumpf; Körper, Gestalt' (MdWb 1908); 'стан, фигура, тело' (ERV 560); 'test, törzs, alak' (EMSz 319); 'vartalo, runko' (ESS 144) < FV ***ruŋka** 'Rumpf, Körper; (Baum)Stamm' (UEW 746); **сюлго** 'какая-то водная птица / irgendein Wasservogel' (MdWb 2193) < FU ***śodka** 'eine Entenart' (UEW 482); **сялго** 'палочка; жало; тонкая рыба кость / Stöckchen, Stecken; Stachel; dünne Fischgräte' (MdWb 2086); ' жало; колючка' (ERV 638); 'tüske, tövis; tűlevél; száлка; fullánk' (EMSz 354); 'piikki', (mehiläisen) pistin' (ESS 164) < FU ***śalkə** 'Stange, Stab, Stecken; Baumstamm' (UEW 460); **сянго** 'сенные вилы; навозные вилы / Heugabel; Mistgabel' (MdWb 2088); 'вилы' (ERV 639); 'villa, vasvilla' (EMSz 355); 'hanko, talikko' (ESS 164) < ?FV ***čaŋka** 'Haken' (UEW 611); **чанго** 'польза / Hilfe, Nutzen' (MdWb 208), vö. ?FU ***čäŋkə** - 'helfen' > md. *чангоде* - 'helfen' (UEW 56).

³⁶ Lásd még: **ленге** 'лыко' (ERV 338); 'hács' (EMSz 203); 'niini' (ESS 84); 'лыко / Bast, Lindenbast' (MdWb 1110). Az EtV (94) balti eredetűnek tartja, a litv. *linkas* 'hács' jelentésű szóval veti egybe. Ugyanerre vezeti vissza a SKES (309) a fi. *lunka* (*lunkan-aika* 'keväällä aika, jolloin kuori helpoimmin irtautuu puusta') lexémát (vö. litv. *lūnkas*, ópor. *lunkan*, lett *lūks*); a mordvin szóról ezt írva: „baltt.

ютко 'пространство, промежуток, расстояние; щель, лаз; время' (ERV 797); 'köz, térköz, időköz, hézag, távolság; idő' (EMSz 463); 'väli, rako; aika, joutoaika' (ESS 203); **jutko** 'промежуток; интервал; досуг; 'пространство; посредине / Zwischenraum; Zwischenzeit; Musse; Raum' (MdWb 552). Cigankin (1976: 366; 1981: 45) a **юта-** 'пройти; megy, halad' igéből vezeti le, de ez valójában az uráli ***jotka** 'Zwischenraum, Mitte' szóból származik, vö. fi. dial. *jotka*, *jutko*, vog. *jät*, tv. *jute* (UEW 102), így tehát itt sem beszélhetünk képzőelemről (ld. még ESM 521; SSA 1: 242; EtV 227).

ялга 'товарищ, друг' (ERV 802); 'barát(nő); társ(nő)' (EMSz 469); 'ystävä, toveri' (ESS 204); **jalga** 'товарищ / Freund(in), Kamerad(in), Genossa, Genossin, Gefährte, Gefährtin' (MdWb 490); Az SSA (1: 235) kérdőjellel kapcsolja össze a fi. *jalka*: *jalkavaimo*, *jalkanainen* 'szerető (nő)', *jalkapiika* 'szolgálónő', *jalkaukko* 'szerető, házasságtörő (férfi)', *jalkalapsi* 'törvénytelen gyerek' szavak előtagjával. Ebben az esetben, Bajuskin (1975b: 70) és Cigankin (1981: 43) feltevésével ellentétben, a *-ga* nem lehet mordvin képző.

Vannak olyan **-ke, -ko** elemű szavak, amelyeket Cigankin és Grebnyeva ebbe a képzőhalmazba sorol. Úgy tűnik azonban, hogy ezekben a szavakban nem az ősi, elhomályosult képző rejlik, hanem a mai is produktív, transzparens kicsinyítő képző (ld. a 330–341. oldalakon).

кечкаске 'крючки (на скобе самопрялки) [horog a rokka fogantyúján]' (ERV 258); *kečkaške* 'крючок; рыболовный крючок / Haken, Angelhaken' (MdWb 672). Cigankin (1981: 45) 'удочка [horog, horgászbót]' jelentésben tünteti fel, s a *кечказ* 'крючок; horog, kampó' (ERV 258; EMSz 158; ESS 68; MdWb 671) szóra vezeti vissza (ld. a 136. oldalon).

модарьке 'картофель [krumpli]' (Grebnyeva (1997: 42). Paasonen és nagyszótár *модарька* 'id.' alakban veszi fel (MdWb 1273; ERV 386). Ez a *модамарь* 'id.' (< *мода* + *марь* 'tkp. földi bogó') szó rövidült változatának képzős alakja.

сазорко 'младшая сестра; hűg'. Ilyen formában csak Cigankin (1981: 45) adatolja (Sztaroje Ardatovóból), mások *сазорка* formában vették fel a szótárba (MdWb 1961; ERV 563): A *сазорка* egyértelműen deminutív forma.

частке 'гвоздика лесная [erdei szegfű]'. Grebnyeva (1997: 42) az orosz *частый* 'gyakori, sűrű, szapora' szóból származtatja, tehát itt is transzparens kicsinyítő képzőt tételezhetünk fel.

---

alkuperää ehkä myös mordE *l'enge*, M *l'engä* '(nuoren lehmuksen) niini'" (vö. még SSA 2: 103; ESM 208). Ebben az esetben a mordvin szóban nincs képző. – **пенге** 'полено; дрова' (ERV 469); 'hasábfá' (EMSz 278); 'halko; polttopuut' (ESS 118); 'дрова / Holzscheit, Brennholz' (MdWb 1617). Versinyin szerint kapcsolatba hozható a cser. *paŋga* 'очень короткая чурка или брусok, кусок (дерева); шар' szóval. Ennek hangtani nehézségei vannak. – **пильге** 'нога' (ERV 480); 'láb' (EMSz 285); 'jalka' (ESS 121); 'нога / Fuss' (MdWb 1664) < ?FU **päl'kz* 'Fuß' (UEW 364). – **пунге** 'век' (ERV 481); 'время, век, эпоха; возраст / Zeit, Zeitalter; Lebensalter' (MdWb 1673); 'kor, korszak, időszak, évszázad élet' (EMSz 285); 'aikakausi; vuosisata' (ESS 121) ~ ?cser. *paŋga*, vtj. *быглес*, згј. *быгыльытны* (KESK 43). – **сэрге** 'veresszárnýú koncér' (EMSz 351); 'плотва / Plötze; Rotaugé' (MdWb 1974) ~ fi. *särki* < FU *särkä 'eine Fischart' (UEW 436).

A *вакске* 'сверчок [tücsök]' szót egyedül Cigankin adatolja (1981: 45) az ardatovói járás Kalaszevo nevű falujából. Talán a *вакс* 'пядь; arasz' kicsinyítő képzős alakja, de súlyosan ez ellen szól az állat mérete.

3.4. A rokon nyelvi adatok és mordvin belső fejlemények alapján ősi képzőt tartalmazó szavak

вадуга 'ястреб; коршун' (ERV 98). Az irodalmi erzában³⁷ van *вадов* alakja (ld. a 77. oldalon), az ESS (21) *вадун* 'haarahaukka' formát is adatol. Mindezek alapján a *-ga* képzőnek tekinthető.

максага *maksaga* 'слепец; крот / kleine Blindmaus; Maulwurf' (MdWb 1161) ~ *максака* 'vakond' (EMSz 215). Elterjedtebb irodalmi formája: *максазей* (ERV 358, EMSz 215, ESS 89). Moksa alakja: *максака* (MRV 357). Valószínűleg a FU **maks* 'irgendein Nagetier: Biber?, Maulwurf?, Hamster?, Ratte?' származékszava (részletesebben ld. a *максака* és a *максазей* címszavak alatt a 89. és 182. oldalakon). Az alakváltozatok alapján a *-ga* képzőnek (vagy a *-ka* variánsának?) tekinthető.

чевге *čevge* 'калина (ягода) / Massholderbeere (Viburnus opulus)' (MdWb 246); 'калина (ягода)' (ERV 742); 'a kányafa termése' (EMSz 423); 'heisipuunmarja' (ESS 190). Moksa alakja: *чивге* (MRV 839). Finn-permi eredetű szó, vö. FP **šewz* 'Massholderbaum, Wasserholunder' > vtj. *šu*, zsj. *žo* (UEW 784; EtV 211). A mordvin szóban egy *-ge* képző rejlik. Ld. még *чевгель* (150. oldal)

шекиага 'дятел'. Moszin (1977: 11) és Cigankin (1981: 45) a *шекиата* és *шекиан* 'harkály' alakváltozataként adatolják (ld. a 122. és 177. oldalon), ennek alapján a *-ga* képzőnek tekinthető.

шучага 'блоха' – Moszinnál adatolható (1977: 11). Ez az irodalmi nyelvi *чичав* szó egyik alakváltozata, vö. még *šučan*, *šučav* (MdWb 2248). Finnugor eredetű szó: **čonča* ~ *čoča* (UEW 39), részletesebben ld. a *чичав* címszó alatt (76. oldal).

чочко 'бревно' (ERV 756); 'gerenda' (EMSz 436); 'hirs, tukki' (ESS 193); *čočko* 'бревно / Balken' (MdWb 273). Moksa megfelelője: *шочка* (MRV 877). Cigankin a *чоча-* 'зацепить; beleakad, ráakad' (EMSz: begombol, bekapcsol) igéből származtatva deverbális nomenképzőt lát a szóban. Ez a megoldás szemantikailag nem állja meg a helyét. Ez a szó valójában az uráli **čučz* 'Stange' (> ?lpL *sošo*, szlk. *čuoďš*) származéka, itt tehát egy *-ko* denominális nomenképző rejlik a szóban (UEW 61; ESM 496; EtV 215).

Néhány esetben a kiindulópont is ismeretes, mert az alapszó is él az erzában:

пацяга *pačaga* 'крыло / Flügel' (MdWb 1495) < *pača* 'id.'. Valószínűleg kicsinyítő képző rejlik a szóban.

пицига 'крапива [csalán]'. Ezt a szót Cigankin (1981: 43) a kujbisevi (ma: szamarai) terület Boľsaja Kamenka nevű falujából adatolta. Irodalmi megfelelője: *пиципалакс* 'csalán (tkp. égető csalán)', ahol az előtag a *пице-* 'éget' ige participium praesensi formája; ehhez kapcsolódhatott hozzá a képző.

³⁷ Moksa megfelelője: *каръхциган* (MRV 233).

сэльге 'волокну' (ERV 631); 'rost, szál' (EMSz 350); 'kuitu' (ESS 163); *sel'ge* 'волокну, фибра; спрядённая нитка / Fiber, Faser; gesponnener Faden' (MdWb 1965). А **сэль** 'сажень; нитка, вершок, волокну' származékszava (ESM 419).

сявго (ERV 697). Ezt a szót az ERV a *сяв* származékszavaként veszi fel, ennek jelentése: 'ость (тонкий длинный усик на колосковой чешуе многих злаков); кость (рыбья)', vö. továbbá 'szálka' (EMSz 354); 'ruoto; vihne' (ESS 164); *šav* 'деньги; ость / Geld; Bart der Ähre' (MdWb 2094) – ennek eredetéről ld. UEW 476, SSA 3: 216 *suomi*; ESM 424; EtV 176.

цяпорга 'мшанка лежащая [vmiféle élő növény]' (ERV 732); *čapurga-t'ikša* '?богородская трава / ?Quendel (MdWb 160). Alapszava a *цяпор* 'чебер, чебрец' (ERV 732); 'kakukkfű' (EMSz 416); 'timjami' (ESS 189); *čapor* 'богородская трава / Quendel (Thymus)' (MdWb 159) – ezt ld. a 156. oldalon. A *-ga* kicsinyítő képző lehet.

чирьке 'дуга' (ERV 751); ív, körív, görbület, hajlat, kanyar' (EMSz 431); 'kaari, luokki' (ESS 192); *čir'ke* 'дыра / Krumholz' (MdWb 271). Versinyin (ESM 493) a *чирь* 'косой, кривой; ferde, görbe; jyrkkä, vino' szóra vezeti vissza, ez szemantikailag megállja a helyét; Paasonen viszont nem kapcsolja össze a két szót.

3.5. Elképzelhető, hogy az alábbi szavak képzőt tartalmaznak

байге 'пузырь (на воде); капля; волдырь; росинка' (ERV 70); 'csepp, buborék, hólyag' (EMSz 53); 'kupla; rakko, rakkula' (ESS 13); *ved'-bajge* 'пузырь (на воде) / Blase' (MdWb 2587). Versinyin deskriptív szónak tartja (ESM 25).

баляга 'цветок' (ERV 72); 'virág' (EMSz 55); 'kukka; keskenlehti' (ESS 13); *bal'aga* 'какое-то растение / eine Pflanze' (MdWb 115). Versinyin (ESM 27) összekapcsolja a cser. *пел-* tövel (vö. *пеледыи* 'цветок; virág'), erre hangtani párhuzamként a *бальдя-* 'megijed' ~ *пеле-* 'fél' igepárt hozza. Növénynévi jellege miatt elképzelhető, hogy képzőt hordoz.

баяга 'колоколь' (ERV 77); 'harang' (EMSz 56); 'kello' (ESS 15); *bajaga* 'колоколь / Glocke, Schelle' (MdWb 111). Versinyin (ESM 28) onomatopoetikus eredetűnek tartja. Moksa megfelelője: *найге* (MRV 453). Növénynévi jellege miatt elképzelhető, hogy képző rejlik benne.

кастарго 'домовой' (ERV 239); 'szép nő/lány/asszony; háziszellem, a ház védőszelleme' (EMSz 14); *kastargo* 'видная, статная девушка / stattliches Mädchen; имя (старшей) дочери бога Нишке / Name der (älteren) Tochter des Nischke-paz' (MdWb 640). Nem fogadhatók el Versinyin szófejtési kísérletei: sem az összetételi ötlet (*кажо* 'беда, несчастье; baj, szerencsétlenség' + *тарго* < *тарка* 'место; hely'), sem a cseremis *таргылыи* 'злой дух; rossz szellem' szóval való összevetés. Ugyancsak nem fogadható el a *кашторкс* 'шорох, шелест; zizegés, suhogás, nesz' szóhoz kapcsolás sem (ESM 114). – Paasonen a *кастар* 'представительная, рослая девушка / ein stattliches Mädchen, ein Mädchen von hohem Wuchs [sudár lány]' szóból eredezteti. Ebben az esetben a *-go* valamilyen denominális (kicsinyítő?) képző.

кедьге 'посуда' (ERV 247); 'едény' (EMSz 149); 'astia' (ESS 66); *ked'ge* '?ручка; посуда; корзиночка / ?Händchen; Gefäss; kleiner Korb' (MdWb 676). Cigankin

(1976: 366; 1981: 45) a *кедь* 'kéz' szóból származtatja, hasonlóképpen járt el Paasonen is. Ez szemantikailag kissé nehézkes. Az EtV (65) a *кедь* 'кожа; bőr' (EMSz: 'hég' is) szóból vezeti le. Versinyin (ESM 125) emellett nem zárja ki a *кече* 'merőkanál, merőedény' lexémákkal való rokonságot, de ez hangtanilag nem igazán jöhet szóba. – Amennyiben a szó a *кедь* 'bőr' lexémára vezethető vissza, akkor egy *-ze* képzőt rejt magában.

кезге *kezge* 'эпидемия / Seuche, Epidemie' (MdWb 738). Csak Paasonennél adatolható, az irodalmi erzában *кезов* formája él (ERV 248, EMSz 151; etimológiáját ld. a 78. oldalon). Ennek alapján elképzelhető, hogy a *-ze* képző.

кивге *kivge* '1. сосновая шишка / Kiefernzapfen; 2. какая-то птица / ein Vogel [fenyőtoboz; valamilyen madár]' (MdWb 789). Csak Paasonennél adatolható. Madárnévi jellege erősítheti a képzőre vonatkozó feltevést.

летьке 'влага; влажный, сырой, мокрый' (ERV 339); 'nedves, nyirkos; nedvesség, nyirkosság' (EMSz 204); 'kosteä; kosteus' (ESS 85); *l'et'ke* 'влажный, мокрый / feucht, nass' (MdWb 1115). Melléknév és főnév is. Cigankin (1981: 45) egy *леть* 'стать влажным; nyirkos lesz' igetőből eredezteti. Versinyin (ESM 210) összeveti a fi. *liete* 'iszap, hordalék', vtj. *луть-луть (котмыны)* '(промокнуть) до нитки; bőrig ázik', зг. *люзь* 'совсем промокнуть; egészen átázik' szavakkal. Ezt a feltevést sem az SSA (2: 71), sem a KESK nem támasztja alá. Ettől függetlenül elképzelhető, hogy az *erza* szó képzőt rejt magában.

морго 'сук' (ERV 390); 'csomó, görcs, бүтыök' (EMSz 234); 'oksa' (ESS 97); *morgo* 'сук; место бокового отроста на стволе / Ast; Zweig Stelle der Astwurzel am Stamme' (MdWb 1283). Az EtV (110) egy *мор-* tövet lát bele, az ESM (259) ismeretlen eredetűnek tartja.

мушко 'конопля; пенька' (ERV 395); 'kender' (EMSz 236); 'hamppu' (ESS 98); *tuško* 'кудель, пенька; растущий лён; приготовленная конопля или лён; конопля / Werd; wachsender Flachs; zubereiteter Hanf oder Flachs; Hanf' (MdWb 1302). Cigankin (1981: 45) a cser. *муш* 'пенька, волокно; (kender)rost' szóval veti egybe, Versinyin (ESM 267) ezt kiegészíti a vtj. *пыш* 'конопля' szóval. Ha ezek a megfeleltetések megállják a helyüket, akkor a mordvin szóban egy *-ко* képző rejlik.

нешке 'улей; пчела' (ERV 411); 'méhkas, kaptár' (EMSz 245), 'mehiläispesä' (ESS 102); *ñeške* 'улей; пень; пчела / Bienenkorb; Baumstumpf; Biene' (MdWb 1394). Cigankin (1981: 45) és Versinyin (ESM 288) a *мекш* 'пчела; méh' szóból eredezteti, szőeleji *м-* > *н-* disszimilációt feltételezve. A szóbelseji fejlődés általuk vázolt útja: *мекш* > *меш* + *ке* képző. Elképzelhető azonban egyszerű metatézis is (*мекш* > *мешк*), tehát nem feltétlenül kell képzőt belelátnunk a szóba.

парго 'кузов, короб' (ERV 458); 'kosár, vesszőkosár, hánckosár' (EMSz 269); 'kori, koppa; arkku, kirstu' (ESS 115); *pargo* 'лукошко; короб / Korb (Kasten) aus Lindenrinde' (MdWb 1542). Ismeretlen eredetű, Versinyin (ESM 334) megfejtési kísérletei nem fogadhatók el.

началго 'сковорода; поднос' (ERV 462); 'serpenyő, palacsintasütő' (EMSz 271); 'paistinpannu' (ESS 116); *pačalgo* 'сковорода / Pfanne, Bratpfanne' (MdWb 1497). Paasonen a *нача* 'блин / dünner Pfannkuchen (aus Hirsche, Buchweizen, Erbsen) szóból eredezteti (ez az ószl. *pogača* szóra megy vissza); ebben az esetben a *-(л)го*

képző lehet. Cigankin (1981: 45) és az EtV (136) a *нача ал* 'низ блина; a palacsinta alja, alsó része' szóösszetételből eredetű (ez szemantikailag kissé nehézkes), a *-zo* elemet ő is képzőnek veszik.

ривага *řivaga* 'старая дева / alte Jungfer [vénlány]' (MdWb 1923). Versinyin (ESM 389) nem zárja ki, hogy az *урьва* 'vkinek a menyé' szóból származik. Ebben az esetben talán egy kicsinyítő képző rejlik a szóban.

терьге 'студень; слизь (ERV 657); 'kocsonya, zselé; nyálka, nyák' (EMSz 371); 'hyutelő; lima' (ESS 168); *ťerǵe* 'студень / Gelee, Gallert, schleimiger Stoff, Schleim; слякоть / Schneebrei; топкое болото, трясина / lachiger Sumpf, Morast' (MdWb 2391). Versinyin (ESM 435) a *терне-* 'тряситъ; rázkódik, rezeg; reszket' szóval kapcsolja össze (ezt a KESK 279 a zřj. *тіравны* 'дрожать, мерцать; remeg, reszket' szóval veti egybe). Szemantikailag a kapcsolat elfogadható, ebben az esetben a *терьге* szóban egy képző rejlik.

тинге 'ток, гумно' (ERV 662); 'szérű' (EMSz 375); 'puimatanner; kasvima, ryytimaa' (ESS 169); *ťiŋge* 'ток / ebener Platz auf der Tenne, Dreschboden' (MdWb 2408). Paasonen a tat. *tiŋ* szóból származtatja, ebben az esetben a *-ze* képzőnek tekinthető. Versinyin (ESM 438) onomatopoetikus-deskriptív szónak tartja, és a moksa *дангаде-* 'вбить, забить; (be)ver, (be)üt' szóval kapcsolja össze – ez sem szemantikai, sem hangtani alapon nem fogadható el. Hasonlóképp elvetendő az EtV (185) javaslata, ők az észti *tinge* 'калгодо (модадо); kemény, szilárd' szóval kapcsolják össze.

удуга, удга *uduga, udga* 'вид травы; болотная трава; скрипень / eine Grasart; ein im Sumpf wachsendes Gras; Waldweidenröschen [mocsári fűféle]' (MdWb 2432). Versinyin (ESM 457) onomatopoetikus eredetűnek tartja.

цецега 'кувшинка' [tündérrózsa]. Ezt Grebnyeva az atyasevói járás Kuljaszovo nevű falujából adatolta. Alapalakja a *цеца* 'virág' szó lehet.

циляга 'пигалица' (ERV 726), vö. *цилигай* 'bíbic' (EMSz 412). Meglehet, hogy – hasonlóan más állatnevekhez – képző rejlik a szóban.

чельке 'пыль; свет, отражение' (ERV 744); 'por; keze nyoma vkinek' (EMSz 424); 'jälki; tomu, pöly' (ESS 190); *čel'ke* 'пыль; шерсть пепельного цвета; сероватая овца / feiner Staub; staubfarbige Wolle; staubfarbiges Schaf (MdWb 234). Versinyin (ESM 489) deskriptív eredetűnek tartja, s összeveti a *цильдёрдо-* 'блестеть; csillog' szóval; ennek hangtani akadályai vannak. Cigankin (1981: 45) 'след; nyom' jelentéssel veszi fel, s a *чель* 'запубка; bevágás, rovátka' szóra vezeti vissza. Ennek a szótárakban nem találtam nyomát, így nem tudok nyilatkozni e szó etimológiai háttéréről.

яксярго 'утка' (ERV 801); 'réce, vadkacsa' (EMSz 468); 'sorsa, ankka' (ESS 204); *jakšargo* 'утка / Ente' (MdWb 488). Talán onomatopoetikus eredetű szó (ESM 524; EtV 230). Elképzelhető, hogy az állatnevekhez gyakran tapadó deminutív képzők egyike a *-zo*.

A szakirodalomban alapvetően a *-za*, *-zo*, *-ze*, *-ka*, *-ko*, *-ke* képzővariánsok bukkannak fel. A két fontos leíró kézikönyv, az 1980-as grammatikai összefoglaló és annak 2000-ben erzául megjelentett változata csak a *-zo*, *-ze*, *-ko*, *-ke* elemeket veszi fel. Adatbázisom példaanyagában a *-ze* (*сэльге, чевге, ?байге, ?кедьге, ?кезге, ?кивге,*

?

терьге, ?тинге) és a **-го** (сяго, ?кастарго, ?морго, ?мушко, ?парго, ?началго, ?яксярго) képzős alakok mellett kimutatható a **-га** is (вадуга, максга, пацяга, пицига, цяпорга, шекиага, шучага, ?баляга, ?баяга, ?ривага, ?удуга, ?цецега, ?циляга); Pusztán egy esetben találkoztam **-ко** képzős alakkal (чочко). A transzparens kicsinyítő képzős formák mellett felbukkan néhány bizonytalan **-ке** képzős forma (?летьке, ?нешке, ?чельке, ?чирьке).

3.6. Összefoglalás

1) Erre a képzőre alakját illetően a következő javaslatot teszem: **-га, -го, -ге**, azzal a kitétellel, hogy sporadikusan előfordulhat **-ко** és **-ке** alakváltozata is. A **-ка** variáns egybeeshetett az előző pontban tárgyalt **-ка** képzővel, így annak történeti elkülönítésére nincs mód. Mindezek valószínűleg közös eredetre mennek vissza, az ősi ***-kka** szuffixum folytatásai lehetnek. Alapfunkciójuk a kicsinyítés volt.

2) Mintegy tucatnyi biztos s közel két tucatnyi többé-kevésbé bizonytalan etimológiájú szó tartalmaz(hat)ja ezt a képzőt.

4. *-t > -da, -do, -d'e

4.1. A képző eredete, szakirodalmi említései

Az alapnyelvi *-t főnév- és melléknévképzőként egyaránt funkcionált. A finnben az -a/-ä denominális képző -da/-dä előzményre megy vissza: *hopea* 'ezüst', *häpeä* 'szégyen', *lipeä* 'lúg' (főnévképző), *eheä* 'ép, egész', *ilkeä* 'gonosz', *kapea* 'szűk', *kauhea* 'szörnyű', *korkea* 'magas', *leveä* 'széles', *makea* 'édes', *nopea* 'gyors', *pimeä* 'sötét', *rohkea* 'bátor', *tärkeä* 'fontos' (melléknévképző). Ugyancsak ebből származtatható az -ut/-yt képző is: *kytkyt* 'kötél, póráz', *neitsyt* 'szűz', *päivyt* 'napocska' (fn.), *kevyt* 'könnyű', *lyhyt* 'rövid', *ohut* 'vékony' (mn.). Az ősi szuffixum folytatása a lapp -d, valamint a cser. -t és -do/-dō, ill. a szam. *-tu, *-t-a. Elképzelhető, hogy a zrzj. -d és a vtj. -t is erre megy vissza (Uotila, Beke és Rédei szerint). A mordvinban a *-t folytatása a -do/-da szuffixum, az alapnyelvi képzőkkel foglalkozó művek a *valdo/valda* 'hell, licht; fény, világosság, fényes, világos' és a *vačodo* 'éhes' < *vačo* 'id.' példákat hozzák. – A deverbális képző lappang a finn infinitívusokban (-a/-ä, -da/-dä, -ta/-tä stb. < -da/-d'ä), hasonlóan a lapphoz (-t) és az obi-ugorhoz (-tš, -dš). Mordvin képviselője: *panžado* 'offen, geöffnet; nyitott, nyitva' < *panžo* 'öffnen; nyit, kinyit'. (Lehtisalo 1936: 264–287; Majtyinszkaja 1974: 354–355; Hakulinen 1979: 120–121, 141–142.) Szerebrennyikov (1967: 77) a *калгодо* 'kemény, szilárd' és *наксадо* 'rothadt, korhadt, poshad't' melléknéveket is ide sorolja, de az alapszó ismerete nélkül nem lehet eldönteni, denominális vagy deverbális képzésről van-e szó.

Ez a képző az alapnyelvben sem számított produktív elemnek, s úgy tűnik, a mai finnugor nyelvekbeli folytatása sem az. A mordvin szakirodalom csak a melléknévképzőről szól (arról is csak röviden, ld. Szerebrennyikov 1967: 77; Grammatika 1980: 112; Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983: 126; Moszin 1989: 46; Keresztes 1990: 66; Saarinen 1999: 4; EK 2000: 38 – ezekről részletesebben a melléknevekkel foglalkozó fejezetben írok, ld. az 564–567. oldalakon). Egyedül Cigankin (1981: 55) tesz említést egy -de alakú képzőről, de ez a transzparens rokonságnévképző (részletesebben ld. a 326–327. oldalakon).

4.2. Létezik-e -dV főnévképző?

Ennek fényében nem meglepő, hogy az adatbázisomban nem szerepel sok idevágó példa, s azok is elsősorban a melléknevek köréből kerültek ki. Ráadásul, mivel sem az alapnyelv(ek)ben, sem pedig a mordvinban (a mai napig) a főnevek s a melléknevek alakilag sokszor nem különültek el, nehéz megállapítani, hová is kellene sorolni egyes szavakat. Ilyen például a szakirodalom által is említett *валдо*, amelynek főnévi és melléknévi jelentése is van – s ez a kettősség már az alapnyelvben is megvolt:

валдо 'свет; светлый' (ERV 101); 'fény, világosság (fn), fényes, világos (mn)' (EMSz 68); 'valo; valois, kirkas; vaalea' (ESS 22); *valdo* 'светлый, ясный; свет, ясность / hell, licht; Helle, Licht' (MdWb 2518). Moksa megfelelője: *валда* (MRV 83). Finn-permi vagy finnugor eredetű szó, vö. *walʒ 'Glanz; glänzen' > fi. *vaalea*, ?*valo*, vtj. *val'*, zrzj. *vol'k*, ?osztj. *wal'i*-, ?vog. *ol'k*-, ?ma. *világ*, *virág*. Meglehet, hogy a md. *valdo* és a ma. *virág*, *világ*, *villám* a FV/?FU *walkʒ 'weiß, hell, leuchtend; leuchten' (vö. fi.

valkea) szócsaládba tartozik, de a md. *-do* mindenképpen képző (UEW 554, 555; ld. még ESM 38; SSA 3: 384, 399; EtV 25).

Inkább melléknévképzőnek tűnik a *vide* 'правда; прямой' (ERV 132); 'egyenes; helyes, igaz' (EMSz 90); 'suora; tosi, oikea' (ESS 30) *vijed'e* ~ *vid'e* 'прямой; справедливый; правый / gerade; gerecht; recht' (MdWb 2652). Talán finn-volgai eredetű szó, alapalakja: *wojke 'gerade' >?fi. *oikea*, ?lpN *vuoi'gâ*, cser. *wie-*. Az UEW (824) a md. *-d'e* elemet képzőnek veszi, ezt alátámasztja a *vit'*, *vijet'* alakváltozat is (vö. ESM 52).

Az adatbázisomban csak néhány olyan szót találtam, amelyben – esetleg – kimutatható a *-do* (?-*da*, ?-*de*) képző:

вардо 'раб, невольник; враг' (ERV 108); 'ellenség, ellenfél; rabszolga, szolga' (EMSz 72); 'vihollinen, vihamies; piru; orja; palvelija' (ESS 24); *var-do* 'раб, рабыня; слуга / Sklave, Sklavin; Diener' (MdWb 2543). Moksa megfelelője: *варда* 'чёрт, злой дух' (MRV 91). A KESK (52) összekapcsolja a zrg. *nu-ver* 'деверь, брат мужа; sógor, a férj testvére' (*nu* 'сын; fia vkinek') < 'особь мужского пола; himnemü egyed' < 'слуга, раб; szolga, rab', *veröc* 'супруг; férj', vtj. *var*, *war* 'раб, слуга' szavakkal, s ezeket egy őspermi *ver 'мужчина; férfi' alakra vezeti vissza. Az UEW (721) viszont a permi adatokat a FP *orja 'Sklave' szóból eredezteti (vö. fi. *orja*, ?lpN *oar'je*) – ezek megfelelője a md. *ype*. Amennyiben a KESK etimológiája helytálló, ill. kapcsolat áll fenn a két mordvin alak között, a *вардо -do* eleme képzőnek tekinthető (ld. még ESM 41; EtV 25).

жабарда 'обжорство [nagyétkűség]' (ERV 186), csak az erza–orosz nagyszótár adatozza. Versinyin (ESM 75) a *жаба* 'обжора; nagyétkű' szóból eredezteti. Ebben az esetben esetleg egy *-pda* képzővel lehetne számolnunk.

кенде 'войлок; рогожа' (ERV 253); 'nemez, filc' (EMSz 155); 'huopa' (ESS 67); *keñd'e* 'войлок, кошма / Filz' (MdWb 705). Moksa alakja: *кенде* (MRV 247). A KESK (85) kérdőjellel kapcsolja a vtj.-zrg. *гын* 'войлок' szóhoz (egy őspermi *gün alakot rekonstruálva). Amennyiben ez helytálló (ennek a hangrendi különbség némileg ellentmond), akkor a mordvin szóban egy *-de* képző lappanghat (ESM 132; EtV 67, részben tévesen).

коськелда 'лишай' (ERV 297); 'pattanás, pörsenés' (EMSz 179); 'sieni, rohtuma' (ESS 76); *koškilda* 'лишай' / Flechte' (MdWb 874). Szemantikailag esetleg elképzelhető a *коське* 'száraz' szóból való származtatás. Ebben az esetben egy *-lda* képzőbokrót kereshetnénk a szóban. (Ld. még ESM 168; EtV80.)

курда 'карп; карась' (ERV 316); 'ponty' (EMSz 189). Versinyin (185) szerint kissé gyanús a fi. *kuore* 'viaszlazac', cser. *кыри* 'ёрш; sügér', zrg. *гурина* 'пескарь; fénékjáró küllő', szlk. *koor*, *kuor*, kam. *куру* 'вид лосося; egy lazacfajta' halnevekkel való hasonlatosság, de nem foglal egyértelműen állást a rokonság mellett. Az SSA (2: 441) a finn szóval csak a szamojéd adatokat rokonítja. Állatnevekben gyakori az ősi képző, emiatt nem lehet kizárni ennek lehetőségét itt sem.

сярдо 'лось' (ERV 639), 'szarvas, jávorszarvas' (EMSz 355); 'hirvi' (ESS 168); *šardo* 'лось; олень / Elch, Elen; Hirsch' (MdWb 2091). Moksa megfelelője: *сярда* (MRV

697). Versinyin (ESM 426) felveti a cser. *шордо, шарды* 'олень, лось; szarvas' szóval való rokonítást. Mivel állatnévről van szó, éppenséggel elképzelhető, hogy képző rejlik a szóban. Paasonen egy *varda* 'олень / Rentier' (MdWb 2543) szót is adatolt. Lehet, hogy ez is képzett alak.

тундо 'весна' (ERV 682); 'tavasz' (EMSz 387); 'kevät' (ESS 174); *tundo* 'весна / Frühling, Frühjahr' (MdWb 2350). Moksa megfelelője: *тунда* (MRV 753). Alapszava a fgr. **towkz* 'Frühling; ?fluten, steigen (vom Wasser)' > fi. *touko*, ?vtj. *tud*, zrj. *tu-*, osztj. *toγ*, vog. *toj*, ma. *tavasz*. Az UEW (532) a md. *-ndo* elemet – kérdőjellel – esetragznak veszi (ld. még ESM 448; SSA 3: 315; EtV 190). Nagyon óvatosan megkockáztatom, hogy itt talán nem esetrag, hanem képző szerepel a szóban.

чеяда *čeяada* 'болотистая местность / Ried [mocsaras hely]' (MdWb 231). Paasonen a *чей* 'осока / Segge, Riedglass' szóból származtatja; ebben az esetben a szóban képzőt kell feltételeznünk.

эльде 'кобыла' (ERV 781); 'kanca' (EMSz 451); 'tamma' (ESS 200); *el'd'e* 'кобыла / Stute' (MdWb 364). Moksa alakja: *эльде* (MRV 901). Versinyin (ESM 515) óvatosan megkockáztatja a cser. *wül'ö*, vtj. *вал*, zrj. *вөв*, *вөл* szavakkal való rokonságot. Ebben az esetben a mordvin szóban képző lappanghat. Az EtV (223) a lp. *al'do* szóval veti egybe, s egy ősmordvin **aldz* alapalakot rekonstruál, ennek hangtani nehézségei vannak.

S végül vannak olyan ismeretlen eredetű szavak, amelyekről nem tudok állást foglalni:

пандо 'гора, холм' (ERV 454), 'hegy' (EMSz 267); 'vuori' (ESS 114); *pando* 'gora / Anhöhe, Hügel, Berg' (MdWb 1522). Ld. még ESM 331.

пеняда *peñada* 'печка (избы) / Ofen (in der Stube) [kályha a kunyhóban]' (MdWb 1616).

полда 'щиколотка; сустав' (ERV 495); 'boka, ízület; csípő' (EMSz 292); 'nilkka' (ESS 125); *polda* 'лодыга; сустав / Knöchel; Gelenk' (MdWb 1732). Ld. még ESM 374; az EtV 147 cseremisiz etimológiai párhuzama (*полдыш* 'пуговица; gomb') nem fogadható el.

4.3. Összefoglalás

A mordvinban az ősi **-t* képzőt folytató *-do* (*-da*, *-d'e*) megterheltsége és produktivitása egykoron csekély volt, s mára már teljességgel intranszparens, improduktív elemmé vált. Az esetleg idesorolható szavakban sok az etimológiai bizonytalanság.

5. *-tt > -t, -t'

5.1. A képző eredete

Györke (1934: 13), Lehtisalo (1936: 317–318) és Majtyinszkaja (1974: 355–356) szerint az uráli *-tt denominális képző folytatása a finnben a -tti (*paskatti* 'diarrhé; hasmenés' és a *Sammatti*, *Vuokatti*, *Ihatti* helynevek), a -tto (*lapatto* 'rockarm, spinnrock-arm; рукав (платья); kabát ujj', *navetto* 'viehstall; хлев; istálló') és a -tta (*navetta* 'viehstall').³⁸ A cseremiszből mai alakja a -ta, a zürjénben -(e)t, a vogulban -t, osztjákban -(ä)t, jurákban -tta. A mordvinból mindössze két példát hoznak: *pežet'* 'Sünde; bűn' és E *peš'ē* / M *peš'tē* 'Haselnuss; mogyoró'. Ez a szuffixum etimológiailag egy töről fakad a *-tt igeképzővel.

5.2. Szakirodalmi információk

A mai mordvin szakirodalom viszonylag csekély figyelmet fordít e képzőre. Cigankin képzőtani íásaiban a következő példákat sorolja fel: *кансть* 'конопля; kender', *канцт* [irod. *канст*] 'ноша; teher', *коцт* 'холст; szövet', *кошт* 'воздух; levegő', *мацт* 'погреб; pince', *панст* 'узда; kantár', *печт* 'ломоть; darab, szelet', *пеште* 'орех; mogyoró', *почт* 'мука; liszt', *пулт* 'сноп; kéve, nyaláb', *пушт* 'толокно; zabliszt', *сѣлт* 'пруд; (mesterséges) tó', *сирть* 'яшень; körisfa', *танцть* [irod. *тансть*] 'сладость; édesség', *терть* ~ *тереть* 'путы; béklyó', *теште* 'звезда; csillag', *товт* 'мука; liszt' (Cigankin 1976: 95; 1977a: 336–337; 1981: 46; Grammatika 1980: 107; EK 200: 37; hasonlóan Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983: 122). Ezt 2006-os egyetemi jegyzetében (30, 55) kiegészíti a *кунст* 'навзничь; hanyatt', *тенсть* 'веник, метла; seprű', *онксть* 'удила; zabra', *перть пеле* 'кругом, вокруг; körös-körül' szavakkal.

Moszin (1989: 41–42) a *кунст*, *перть*, *котст* [= *коцт*], *печт* szavakat említi. Keresztes chrestomathiájában (1990: 67) a cselekvés eredményét kifejező -st, -(v)t deverbális névszóképzőket veszi fel (*kodst* 'szövet', *počt* 'liszt').

A szakirodalomban csak Jermuskin (1967: 123), Erdödi (1968: 216) és Cigankin (1981: 39–40) említi futólag a ritka, ma már improduktív -vm(b) (denominális és deverbális) nomenképzőt (ez igeképzőként gyakori, ld. Mészáros 1999: 143–148, 175). (Ezt a névszóképzőt nem itt, hanem a transzparens szuffixumok között tárgyalom majd, vö. 249–252. oldal.)

³⁸ Hakulinen a fi. -tta képzőt ismeretlen eredetűnek tartja. A *navetta* (< *naudetta*, vö. *nauta* 'marha') mellett ide sorolja a szintén 'istálló' jelentésű nyelvjárási *karjetta* (< *karja* 'marha, jószág') és *ometta* (< *oma* 'saját') szavakat is. A -tto/-ttö képzőt az irodalmi nyelvben csak néhány, ritkán használatos alakban tudja kimutatni: *epatto* 'alkalmatlan, használhatatlan (személy, tárgy)', *lähittö* 'közeli környezet', *pyhättö* 'szentély'; emellett a nyelvjárásokban a marhatartás szókincsében léteznek olyan szavak, mint pl. *karjatto*, *navetto*, *ometto* (Hakulinen 1979: 141, 183).

Láthatjuk tehát, hogy itt többféle képzőről beszélhetünk. Van egyrészt az ősi **-m(b)** szuffixum (ez lehet deverbális és denominális egyaránt), kimutatható ennek véghangzós változata, a **-me**, de emellett elkülöníthető egy összetett **-cm(b)** elem is. Szükségszerű felvenni egy **-em(b)** képzőt is.³⁹ A helyzetet bonyolítja, hogy jó néhány esetben nem lehet eldönteni, a **-m(b)** képző vagy többesjel, ugyanis a mordvinban elég sok plurale tantum van (erről ld. a 118–121. oldalon). Ez főként a **-вкст(b)** elem megítélése során okoz problémát. Mindezek mellett számos hangutánzó szóban is megfigyelhető a **-m(b)** elem.

5.3. Problémás, téves etimológiák

Az általam feldolgozott szakirodalom – a **-em** képzős alakok nélkül – mintegy másfél tucat **-m** (stb.) képzős szót említ. Ezek között vannak olyanok, amelyekben egyértelműen kimutatható a képző (*кансть, канцт, коцт, кошт, печт, сѣлт, танцт, тенсть*), vannak nehezen megítélhető alakok (*мацт, панст, сирт*), s vannak olyanok, amelyekben nem lehet eldönteni, képző vagy többesjel áll-e (*онксть, почт, пулт, пушт, терть, товт*). Téves azonban a *meume* megítélése, mert ebben a szóban nem fordul elő a **-ть** képző:

meume 'звезда' (ERV 660); 'csillag' (EMSz 373); 'tähti' (ESS 169); *tešte* 'звезда / Stern' (MdWb 2393). Cigankin (1977a: 337; 1981: 46) képzőt lát a szóban, s a *meuks* 'зарубка; bevágás'⁴⁰ szóval veti össze. Ez azonban finn-volgai eredetű szó, alapalakja: **täštä* 'Zeichen Merkmal' $\approx$ 'Stern', vö. fi. *tähti*, é. *täht*, lpN *daste*, cser. *tištä* (UEW 793), a **-te** elem tehát nem képző.

Valószínűleg nincs képző a *neume* szóban sem:

neume 'орех' (ERV 475); 'mogyoró, dió' (EMSz 281); 'pähkinä' (ESS 120); *pešte* 'орех, лещина / Nuß, Haselnuß' (MdWb 1626). Cigankin (1981: 46) – összevetve a *neuks* 'орешник; mogyoróbokor' szóval – a **-me** elemet képzőnek tartja, itt azonban inkább az erzában viszonylag gyakori szótagkieséssel számolhatunk. E szó a finn-permi **päškz* 'Nuß, Haselnuß' alapalakra meg vissza > fi. *pähkinä*, cser. *püks*, vtj. *puš-pu* (*pu* 'Baum, Holz'), ?zrj. *paškan* (UEW 726). Versinyin (ESM 350) szerint a mordvin szóban egy **-šk-** > **-št-** hangváltozás ment vége, ebben az esetben a szóvégi **-te** nem tekinthető képzőnek.

A példaanyagban két határozószó/névutó is szerepel, ezekben nehéz eldönteni a **-t** státusát:

кунст 'навзничъ; на спине' (ERV 315); 'hanyatt, a hátán, a hátára' (EMSz 188); 'selälleen, selällään' (ESS 80); *kunst* 'навзничъ; на спине, на спину / rückwärts, rücklings, auf dem (den) Rücken' (MdWb 962). Finnugor eredetű szó: **konz* [+ irgendein

³⁹ Az irodalmi nyelvi **-vt**, **-vř** hangkapcsolat nyelvjárási megfelelője az **-st**, **-řt**. Ez a regresszív hasonulás eredménye, ugyanis – az erzában nem lévén *f* hang – **-ft**-vel nem számolhatunk, ennek helyébe lép az *s*, vö. *ked* 'kéz' + *vřeme* abessivus: *ked'vřeme* > *keřřřeme*, *kand-vt* > *kantst* (Keresztes 1990: 35).

⁴⁰ 'знак, метка, отметка; черта' (ERV 660); 'jel, jelzés; jegy' (EMSz 373).

Kasussuff.] 'rücklings, auf den Rücken' > osztj. *kõnčay*, ma. *hanyatt*. Az UEW (179) a moksa *kuntf* 'id.' szóban az *-f* elemet a *-v* lativusragból vezeti le. Az erzában az UEW *kuntst* alakot vesz fel, de sem az *-st*, sem pedig a tövégi (?) *-t* státusáról nem nyilatkozik (ld. még ESM 184).

перть 'в течение, в продолжение; за' (ERV 472); 'át, keresztül' (EMSz 279); 'läpi, ympäri' (ESS 119); *perť* 'объем; тесьма; вокруг, кругом / Umkreis; Fitzband; um, herum' (MdWb 1680). Ez a finn-volgai (?uráli) **pire* 'Kreis; Ring; umgeben, umgrenzen' nomenverbum származéka, vö. fi. *piiri*, lpN *birrā*, ?szlk. *püre*. Ide tartozik a md. *pire* 'kert' szó is. Az UEW (384) nem foglal állást a *-t* státusát illetően.

A szakirodalomban említett lexémákon kívül adatbázisomban még szerepelnek olyan szavak, amelyekben – részben a moksa párhuzamok, részben a transzparens erza alapalakok alapján – kimutatható a *-m(b)* / *-cm(b)* képző. Ezek közül hat biztos etimológiának minősíthető, kilenc pedig valószínűleg e képzőt rejti magában. A két képzőt együtt tárgyalom, mert ezek egymás szinonimái is lehetnek, ld. *тенсть ~ тенть, чансть ~ чанть, чинть ~ чинсть*.

5.4. A *-m(b)* / *-cm(b)* képző

канст 'ноша' (ERV 232); 'teher' (EMSz 140); 'kantamus' (ESS 62); *kanct, kanst* 'ноша, кладь, бремя / Bürde, Tracht, Last' (MdWb 598). Alapszava a *кандо-* 'нести / (el)hoz, (el)visz' ige (ESM 106).

кансть 'конопля' (ERV 232); 'kender' (EMSz 140); 'hamppu (kasvi)' (ESS 62); *kańst* 'конопля / Hanf' (MdWb 605). A KESK (141) a zrg. *kõntusь* 'конопля, коноплянное семья; kender, kendermag' szóval (*тусь* 'зернышко; mag, magocska') kapcsolja össze, amelyet vándorszónak tart, s egészen a sumér *kunibu*-ig vezet vissza. Az UEW (651) szerint a mordvin szó veláris hangrendje miatt nem tartozik össze a zürjén szóval (~ vtj. *kenem*, cser. *kəne* < FP **känz* 'Hanf', ez iráni vándorszó, vö. oszét *gæncæe*, khotáni *kańha-*), hanem valamely más iráni forrásból származhat (ld. még SSA 1: 136; ESM 106; EtV 60). – Moksa megfelelője *каньф* (MRV 227), ez az erza szó képzett voltát bizonyítja.

коцт 'холст; материал, ткань' (ERV 299); 'palttina, kangas' (ESS 76); *кодст ~ коцт* 'vászon, szövet, kelme, ruhaanyag' (EMSz 170); *kotst ~ koct ~ kott* 'холст; процтыня / Gewebe, Leinwand; Laken' (MdWb 815). Alapszava a *кода-* 'плести, ткать; fon, köt, sző'. Moszin (1989: 41–42) a következőképpen magyarázza a folyamatot: a *кода-* alapszóhoz egy *-вкс(т)* képző járult (lehet, hogy a *-m* eredetileg többesjel volt?), az ily módon létrejött *кодавкст* szó jelentése 'результаты тканья, что-то сотканное (холст); a szövés eredménye, szövet', majd ebből rövidüléssel jött létre a *котст* alak. De az is lehetséges, hogy az ige mássalhangzós, csonka tövéhez járult a képző (vö. *кучт*).

кошт 'воздух' (ERV 300); 'levegő' (EMSz 181); 'ilma; höyry' (ESS 77); 'дыхание, вдох; дуниование ветра, сквозняк / Atem, Atemzug; Windhauch, Luftzug'. Összefügg a *кожодо-* 'высушить, просушить; kiszárít, megszárit' ige tövével. Moksa alakja *кожф*, ez is a képzőjelleget bizonyítja. Versinyin (ESM 154) a *кож-*, *кошт*-tövet onomatopoetikusnak tartja.

кучт *kučt* '„порученная, заданная дорога / aufgetragener Weg”, Weg, den man gehen muss, um einem Auftrag auszuführen [megbízásos út]' (MdWb 919) < *кучо-* 'послать, отправить / senden, schicken'.

нартенсть 'попынь' (ERV 402). Másik, általánosabban használt erza alakja a *нартемкс* (ERV 402); 'üröm, fehérüröm' (EMSz 240); 'maruna, pujo' (ESS 100); *нарт'имкс* 'попынь / Wermut' (MdWb 1332). Moksa alakja *нярькамаз* (MRV 426), ez az erzában is adatolható: *нярькамаз* (ERV 402), ezeket Paasonen a csuvas *nargəmāš* szóból eredeztetí, vö. mai csuv. *наркăмăш* 'яд, отравă; мéрег' (Szkvorcov 1985: 252). – Az erza alakokhoz *-кс*, illetve *-сть* denominális képző járulhatott. (Ld. még ESM 279 és EtV 115, tévesen.)

печть 'ломоть' (ERV 475); 'darab, szelet' (EMSz 281); 'pala, viipale' (ESS 120); *pečč ~ päčč* 'ломтик (напр. хлеба) / Scheibe (geschnitten, z.B. Brotscheibe' (MdWb 1580). Ugyanabba a szócsaládba tartozik, mint a *печке-* '(le)vág' ige. Moszin (1989: 42) szerint a *печке-* igéből létrejött *печкевт* 'результат отрезанного' alakból rövidült a *печть* forma (ld. *коцт*).

сёлт 'пруд' (ERV 583); '(mesterséges) tó' (EMSz 331); 'lampi, lammikko' (ESS 150); *šolt, žolt* 'плотина; мельничный пруд / Damm; Mühldamm' (MdWb 2172). Paasonen a *šolgo-* 'заккрыть, запереть / zumachen, zuschliessen, verschliessen; becsuk, bezár' szóból vezeti le, ennek alapján a *-t* deverbális nomenképzőnek tűnik (ld. még ESM 402).

тансть 'вкус; аромат' (ERV 644); 'íz; édesség' (EMSz 359); 'maku; aromi' (ESS 165); *tańšt* 'сладость; чувство вкуса; запах / Süsse; Geschmackssinn; Geruch' (MdWb 2262). Paasonen ugyanilyen jelentésben adatol *tańks* formát is, ez a *-сть* képzőjellege mellett szól, mint ahogy a *тантей* 'вкусный; ароматный; ízletes, ízes, finom; édes' melléknév is. Versinyin (ESM 430) egy *тан-* deskriptív tövet különít el, s felveti ennek tatár eredetét (*tām* 'вкус').

тенсть, тенть 'веник, метла' (ERV 655, 656); 'seprü' (EMSz 370); 'luuta; vihta, vasta' (ESS 168); *teńšt, teńt* 'веник, метла / Besen' (MdWb 2364). Paasonen a *teńče-* 'мести / fegen, kehren' (ERV: *тенсе-* 'подметать, подмести', EMSz: 'felséper, kiséper') szóval kapcsolja össze. A *-(с)ть* deverbális nomenképző lehet. (Ld. még ESM 434.)

угорсть 'угар' (ERV 689). Az orosz eredetű *угар* 'széngáz' szó *-сть* képzős alakja, a modernkori nyelvújítás terméke (ESM 457).

ургацть *urgáčt* 'опухоль / Anschwellung [daganat]' (MdWb 2465). Az *ургаде-* 'пухнуть; felduzzad, feldagad', ill. az *ургаде-* 'распухнуть; feldagad, felduzzad' igeek származéka. Van *ургатъкс* alakja is. (Ld. még ESM 463.)

чансть 'счастье, благодать' (ERV 738); 'boldogság, szerencse' (EMSz 420); 'onni' (ESS 189); *čańšt, čańt* '„память”; ?благословение, ?помоч / „Gedächtnis”; ?Segen, ?Hilfe' (MdWb 209). Paasonen a *čaŋgo* 'польза / Hilfe, Nutzen' származékszávának tartja, ebben az esetben az *-št* képző (vö. ESM 486). Ld. még **чанть** 'благословение' (ERV 738).

чинсть *čińšt, čińst, čińt* 'пар / Dampf, Dunst, Nebel' (MdWb 263). Paasonen a *čijñe* 'запах; вонь / Geruch; Gestank' származékszávának tartja. Ennek mai irodalmi alakja *чине* 'запах, аромат; вонь' (ERV 749); 'szag, illat' (EMSz 429). A *-сть, -ть* denominális nomenképző.

5.5. A *-m(b)* / *-cm(b)* valószínűleg képző

каворт 'твёрдый ком (земли)' (ERV 222). A szóban valószínűleg képző rejlik, ezt a *каворькс* 'ком (земли)'; csomó, rög, görgöngy' (EMSz 132); *kavor'ks* 'ком, глыба (комков земли) / Kloss, Klumpen (z.B. Erdklumpen)' (MdWb 655) szó bizonyítja. Versinyin (ESM 93) nem zárja ki a kapcsolatot a *kavor'* 'хрящ / Knorpel' (MdWb 660, *kavur'e*); 'хрящ' (ERV 222); 'porc, porcogó' (EMSz 132); 'rusto' (ESS 60) szóval.

кереть 'соха' [eke, faeke]' (ERV 255); *ke'et* 'лемех; плуг / Pflugmesser; Pflug' (MdWb 725). Versinyin (ESM 136) kapcsolatba hozza a vtj. *геры*, zrj. *gö'p* 'соха', vtj. *гырыны*, zrj. *gö'pny* 'пахать; szánt' szavakkal. Ezeknek etimológiai megfelelője a md. *kara-* 'долбить, ковырять, копать; kiváj, kivés, kikapar, kikotor' (ld. még cser. *kare-*, osztj. *хер-*) (UEW 221; KESK 80; ESM 108). Szemantikailag ez elképzelhető, de a hangrendi eltérés jelentős probléma. – A mordvin szóban mindezekről függetlenül lehet képző.

мацт 'погреб; подвал' (ERV 368); 'verem, pince' (EMSz 221); 'kellari(kuoppa)' (ESS 91); *mac't* 'погреб / Keller, Vorratsgrube' (MdWb 1153). Versinyin (ESM 236) szerint a *mate-*, *мато-*, *мацте-* 'уложить (спать); lefektet, elaltat' igékből származik. (A *mate-*, *мато-* moksa alak, erza megfelelője *маде-*.) Ez szemantikailag kissé nehezen fogadható el, Paasonen nem is kapcsolja össze a két szó(családo)t. Cigankin (1981: 46) a nyelvjárási *mate-* 'спускаться; leereszkedik' szóval, az EtV (104) a cser. *минем*, *винем* 'глубокая яма, ров; mély árok', zrj. *möc*: *юкмöc*, vtj. *мес*: *мокмес* 'прорубь; lék' szavakkal veti egybe.

мевть 'парус' (ERV 370); 'vitorla' (EMSz 222). Ismeretlen eredetű szó, Versinyin (ESM 237) a *-вть* elemet képzőbokornak tartja, a *ме-* elemet pedig kapcsolatba hozza a *мельке* '(rég.) лёгкие; tüdő', *миле* 'весло; evezőlapát', *мелав* 'бабочка; pillangó'⁴¹ szavakkal – ennek semmiféle szemantikai indoka nincs.

менть 'достаток [jövedelem, bevétel; bőség, jólét]' (ERV 377). Versinyin (ESM 246) a cser. *мындыр* 'довольство, изобилие; jólét, bőség' szóval kapcsolja össze. Ld. még *ментей* 'сытный; tápláló, bőséges'. Paasonen szótárában egy *me'nt* 'сила, спорина, прирост; рост / Kraft (im Wuchs), Zuwuchs, Gedeihen, Ergiebigkeit [erő; növekedés]' jelentésű szó adatolható (MdWb 1241), amit ő a *me'ne-* 'убежать, спасаться, уступить / entlaufen, entfliehen, sich retten [elfut; megment]' szóból vezet le.

пулт 'сноп' (ERV 526); 'kéve, nyaláb' (ERV 306); 'lyhde' (ESS 135); *pult* 'сноп / Garbe' (MdWb 1840). Versinyin (ESM 382) a moksa *пулодо-* 'срастить; связать; összekapcsolódik' szó alatt tárgyalja, ezáltal egy fiktív *пул-* tövet tételez fel. Paasonen a szócikk végén a *pulo* 'farok hajfonat' szóra utal. Mindkét megoldás azt sugallja, hogy a *-t* valamiféle képző lehet.

сантявт 'чащоба' (ERV 568); 'az erdő sűrűje; bozót' (EMSz 323); 'tiheikkö' (ESS 146). Versinyin (ESM 397) a *ceede* 'частый; густой' (ERV 575); 'gyakori, sűrű' (EMSz 327) szóból származtatja (itt hangrendi nehézségek merülnek fel). Alakváltozata a *сантявкс* (ESM 394), *sa'nd'avks* (MdWb 1950); ezt azt sugallja, hogy a *-(в)m* képző.

⁴¹ Ld. *нимилав*.

синсть 'дуновение' (ERV 587); 'fuvallat' (EMSz 334). Versinyin feltételez egy *сuonomatopoetikus* tövet, amelyet a cser. *шияш* 'дуть (о сквозняке); léghuzat' szóval vet egybe (ESM 405).

сирть 'ясень' (ERV 588); 'kőris(fa), magaskőris' (EMSz 334); 'saarni' (ESS 152); *śirt'* 'ясень / Esche' (MdWb 2161). Mai moksa irodalmi alakja *сирек* (MRV 633); nyelvjárási változata *сырькс*. – Ezt a szót Cigankin egyik korai munkájában (1976: 95) a *сырме-* 'разгореться; meggyullad' igével kapcsolta össze, ez szemantikai képtelenség. Más műveiben (1977a: 337, 1981: 46) a vtj. *сирпу* 'вяз; szilfa' szóval vetette egybe (*пу* [*pu*] 'fa'). A KESK (257) ezt a votják szót és az ugyanilyen alakú zürjén lexémát a cser. *šörpä*, fi. *sara(puu)* 'ясень', é. *sarapuu* 'ореховое дерево; mogyorófa' mellett az erza *сирть*, moksa *сирек* szavakkal rokonította. Az UEW (752) azonban a FV *sarné 'eine Art Baum' szócsaládjába csak a finn *saarni*, *saarne*, *saarnen-puu*, észt *saar* és cseremisiz KB *šärni* szavakat vette fel, a vtj.-zrj. *śir-pu*, cser. *šörwä* szavakat hangtani nehézségek miatt elutasította, a mordvin szót pedig csuvas jövevényszónak minősítette, vö. csuv. *śirik* 'Erle; ольха' (hasonlóan cselekedett egykoron Paasonen is, vö. MdWb 2161, 1897: 48; ld. még ESM 405). – Mindezek alapján nehéz eldönteni, hogy az erza szóban képző-e a *-ть*, vagy pedig valamilyen hangtani változás eredménye ez az elem.

сульта 'эхo; дуновение' (ERV 624); 'visszhang, fuvallat' (EMSz 346). Valószínűleg onomatopoetikus eredetű szó, Versinyin kapcsolatba hozza a *синсть* 'дуновение' szóval (ESM 415), ld. fentebb.

Mindezek mellett vannak olyan ismeretlen eredetű szavak, amelyekben nem zárható ki a képző jelenléte, de ezt etimológiai módszerekkel nem tudom bizonyítani: **моклат** 'таз; medence (anat.)' (ERV 387; ESM 256); **раст** 'вкус' (ERV 508); **расть** 'íz, zamat' (EMSz 312); 'maku' (ESS 138) (vö. ESM 388); **сывьть** 'начинка' (ERV 627); 'töltelék' (EMSz 348); **čifta** 'жареное мясо или каша из варёных кишок / zerbratenes Fleisch od. Brei aus zerkochten Eingeweiden, mit dem Piroggen gefüllt werden' (MdWb 171);⁴² **чульта** 'сила; erő' (ERV 758; ESM 498).

5.6. Névszóképző vagy többesjel?

A mordvin többesjel *-m(b)* alakú, ezért bizonyos helyzetekben nem lehet/nehéz eldönteni, hogy a szóvégi mássalhangzó képző vagy pluralisjel. A többes számban használatos formák, az ún. plurale tantumok (pluratívák) legfőbb szemantikai csoportjai a mordvinban (is) a következők: emberek csoportjai, rokoni viszonyok, közeli kapcsolatok; ruházat; testrészek; betegségek; állatok; eszközök, szerszámok; anyagnevek, élelmiszerek, árucikkek (részletesebben ld. Maticsák 2004).

a) Az általam vizsgált korpuszban három anyagnevet találtam:

мовт 'мука' (ERV 664). Cigankin (1981: 46) a *-m* elemet képzőnek minősíti. E szó alapalakja, a singularisi *мов* jelentését a különböző szótárak nem teljesen azonosan

⁴² Amennyiben esetleg kapcsolatba lehetne hozni a *сывьель* 'мясо; hús' szóval, a *-ть* képzőelemnek minősülhetne.

adják meg: 'ядро [mag; vminek a belseje]' (ERV); 'liszt; bél; bele vminek' (EMSz), 'jauhot' (ESS); *тов'ядро, нутро; мыка* / Kern, das Innere; Mehl' (MdWb). A *моём* formát csak az ERV adatozza, többes számú alakként. – Kelemen Ivett a lapp pluratívákról írott disszertációjában a „liszt” típusú anyagneveket az ún. részleges pluratívák közé sorolja. Ezek olyan lexémák, amelyeknek van egyes és többes számú alakjuk is, de azok jelentése kisebb vagy nagyobb mértékben különbözik egymástól. „Azok az anyagnevek, amelyek megszámlálhatatlanul sok kis részecskéből állnak, egyes számban használatosak, ha általánosságban beszélünk az adott anyagról, pl. *go soahti bisttii, de nogai vel jáffu* [Sg] 'amikor még a háború folyt, elfogyott a liszt' (Nickel 1990: 506). Többes számban állnak az anyagnevek, ha konkrétan az anyagról mint hozzávalóról van szó (például főzés vagy bevásárlás esetén): pl. *oastte munnje jáff(f)uid* [Gen/AccPl] 'vegyél lisztet!'; *bija deadjabáste sálttiid* [Gen/AccPl] 'tegyél bele egy kiskanál sót!' (Nickel 1990: 506; Nielsen 1926: 305)” (Kelemen 2015: 64). Kelemen az ilyen konkretizáló többes számú alakok közé olyan északi lapp alakokat sorol, mint pl. *áigi* 'idő' > *áiggit* 'hosszú idő'; *ikñadinga* 'dísz tárgy' > *čikñadinggat* 'nipplek'; *glássa* 'üveg' > *glásat* 'szemüveg'; *guohpa* 'penész (ált.)' > *guohppagat* 'penész (konkr.)'.⁴³ – Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a mordvin *моём* szóban inkább a többesjel rejtőzik, semmint egy denominális nomenképző.

ночм 'мыка' (ERV 508); 'liszt' (EMSz 298); 'jauhot' (ESS 128); *potšt* 'мыка / Mehl' (MdWb 1707). Cigankin (1981: 46) és Versinyin (ESM 377) a *ночакадо-* 'разбрасывать / szór, szétszór', *ночодо-* '(рас)сыпать / beszór' szavakkal hozza összefüggésbe; Paasonen a *počana* 'черствый / hart, althacken [szikkadt, kiszáradt, kemény]' címszó alatt tárgyalja (az előbb említett igékkel együtt). A SKES (623) a fi. *pudistaa* 'ráz, leráz, kiráz' ige rokon megfelelői közé felveszi a *ночака-*, *ночадо-* stb. szavakat („mahdollisesti sopivat ims. pesyeen vastineiksi”)⁴⁴ (ld. még EtV 150), de az SSA (2: 413) már nem. Versinyin (ESM 377) szerint deskriptív-onomatopoetikus töről van szó. – A szóvégi *-m* lehet nomenképző, de lehet többesjel is, ld. a *моём*-ról írottakat.

ныум 'толокно' (ERV 531); 'pörkölt/pírtott zabliszt' (EMSz 310); 'talkkuna' (ESS 136); *pušto, pušt* 'толокно; сорт каши / zerstampfter Hafer; Haferbrei' (MdWb 1857). Cigankin (1981: 46; Grammatika 1980: 107) képzőnek minősíti a *-m* elemet, a *нужо-* 'вянуть; elhervad, fonnyad' igéből vezetve le. Ez szemantikailag nem tűnik meggyőzőnek. Versinyin (ESM 385) a cser. *nyumo* 'id.' szóval kapcsolja össze, ez csak akkor lehet helytálló, ha a szóvégi *-m* nomenképző. – Etimológiai információk hiányában nehéz állást foglalni, de lehetséges, hogy itt is plurale tantum alakról van szó (ld. az előző szócikkeket). (Az EtV 155 iráni jövevényszónak tartja.)

b) Szintén gyakran fordulnak elő plurale tantumok a betegségnevek között. Kelemen (2015: 132) szerint „a testi folyamatok esetén a többes szám használatát két motiváció indokolhatja: egyrészt ezek a folyamatok szabályos időközönként ismétlődnek és/vagy

⁴³ Néhány lapp példa a lisztféléket megnevező plurale tantumokra: *bivgerievnnat, bivgesurbmit* 'dara'; *hávvarrievnnat, hávvarsurbmit, lastarievnnat* 'zabpehely'; *hirssat* 'köles (szemek)'; *máissat* 'kukoricaliszt'; *nisojáfjut, nisut ~ nisot* 'búzaliszt'; *roavajáfjut, rogat, rohkajáfjut* 'rozsliszt'; *siktajáfjut* 'szitált liszt'.

⁴⁴ Valószínűleg a balti finn szócsaládba illeszkedik.

több napig, hosszabb ideig tartanak (klimax, menstruáció, szülési fájdalom), másrészt betegségek esetén elsősorban a betegség testi tünete (többnyire bőrbetegségek, például himlő, kanyaró) eredményezhette a többes szám megszilárdulását”, például: *čáhčeruop-pit* ’bárányhimlő’, *durvát* ’rüh, pikkelysömör’, *gahčahagat*, *gáittát* ’pikkelysömör’, *ih-tamat* ~ *ihttomat* ’ekcéma’, *rušmasat* ’kiütés’ (lapp); *leetrid* ’himlő’, *punetised* ’rubeola’, *rõuged* ’skarlát’, *sügelised* ’rüh’ (észti).

A mordvinban talán plurale tantumnak minősíthető.⁴⁵

кашм *kašt* ’детская болезнь полости рта / eine Mindkrankheit der Kinder [a szájjüreg gyerekkori betegsége]’ (MdWb 644).

кинемат ’чесотка’ (ERV 262); ’rüh’ (EMSz 161); ’syyhytauti’ (ESS 68); *kiñima* ’чесотка’ (MdWb 762). Vö. *kiñe-* (MdWb), *киневте-* (ERV) ’чесаться; viszket’.

кинят ’корь; сыпь’ (ERV 321); ’kanyaró’ (EMSz 192); ’tuhkarokko’ (ESS 81); *kšñat* ’корь / Masern’ (MdWb 910). Finnugor eredetű szó: **kärnä* ’Rinde, Kruste’ > fi. *kärnä*, lpN *gær'dne*, osztj. *kärñä*лә. Az UEW (138) szerint a mordvin *-t* vagy névszóképző vagy többesjel (ld. még ESM 190; EtV 187). – A fentebb írottak alapján inkább ezt is inkább plurale tantum alaknak lehet minősíteni.

нархотсть *narχot'st* ~ *narχot* ’какая-то болезнь / eine Krankheit, die die Haut blau macht, gefährlich [valamilyen bőrbetegség]’ (MdWb 1324). Csak Paasonen adatolja, ő a *narfa* ’дуновение тепла / Rauch der Wärme [meleg fuvallat]’ szóból eredezteti.

сайнимат *sajñimat* ’волосье / eine Augenkrankheit, bei die Haare in die Augengrube wachsen [szembetegségfajta]’ (MdWb 1933) < *сайне-* [frekv.] < *cae-* ’взять; брать с собой; отнимать; (el)vesz, (el)visz, (meg)kap’.

тазм ’чесотка’ (ERV 641); ’rühesség’ (EMSz 356), ’syyhy, kapi’ (ESS 165). Paasonennél csak a singularisi *taz* alak fordul elő ’чесотка / Krätze’ jelentésben (MdWb 2288); vö. még *maz* ’rüh’ (EMSz).

ялтумам *jaltumat* ’сыпь (болезнь) во рту / eine Hautkrankheit im Munde [szájbetegség]’ (MdWb 491).

c) Sok plurale tantumot lehet találni a lószerszámok között is, pl. fi. *valjaat* ’lószer-szám’, *silat* ’szügyhám’; *länget* ~ *ränget* (nyj.) ’hámiga’; *kuolaimet*, *suitset* ’zabla’; lp. *heasttabiergasat* ’lószer-szám’, *leanggat* ’hámszer-szám’, *njálbmęruovddit* ’zabla’, *rii-densálat* ’lovaglónyereg’, *sálat* ’nyereg’, *silát* ’hámfelszerelés’, *spagat* ’málhanyereg’, *stoahčęhat* ’hordozónyereg’, *suittet* ~ *suittehat* ’zabla’, *suomut* ’díszhám’ (Kelemen 2015: 145). A mordvinban talán ide sorolható:

онксть ’удила’ (ERV 438); ’zabla’ (EMSz 260); ’kuolaimet’ (ESS 109); *onkšt* ’удила / Gebiss am Zaum’ (MdWb 1452). Moksa alakja *овосм* (MRV 432). Uráli eredetű szó: **aŋe* ’Öffnung, Einschnitt, Vertiefung’ > lpN *vuonęás*, ?cser. *äŋ*, vtj. *im*, ztj. *vom*,

⁴⁵ A *-vm* képzős alakok között is vannak Paasonen adatolta betegségnevek (részletesebben ld. a 250–252. oldalakon írottakat): *noldavt* ’причинённая колдовством болезнь / eine durch Zauberei verursachte Krankheit’ (MdWb 1346); *savt* ’вид скоропостижной болезни, стрижа / eine Art plötzliche Krankheit’ (MdWb 1945); *javt* ’?вышедшая, изгнанная откуда-то болезнь / eine Krankheit, die von irgendwoher ausgegangen ist’ (MdWb 504).

osztj. *õη*, ma. *aj-ak*, jur. *ńaʔ*. A mordvin alapalak *oη-* (*oj-*, M *ov-*) lehetett. Az UEW (11) szerint a *-ks* denominális nomenképző, de a *-t'*-ről nem foglal állást. Ez lehet a képzőbokor része, de lehet többesjel is. (Ld. még KESK 62, ESM 306; EtV 129.)

паниџт 'узда' (ERV 456); **панст**, **паниџт** 'kantár' (EMSz 269); 'suitset' (ESS 115); **panst** 'узда / Zaum' (MdWb 1534). Moksa alakja *пандоз*. Versinyin (ESM 331) kérdőjelesen a lapp *ноадэск* 'упряжь; lószerszám', osztj. *пõńt'a* 'связать, обвязать; köt, beköt' és szamojéd alakokkal hozza összefüggésbe, de az UEW nem veszi fel e szavakat. Cigankin (1981: 46) a *пане-* 'гнать; hajt, űz' szóval rokonítja.

терть 'путы' (ERV 657); 'béklyó' (EMSz 371); 'kammitsa, kahleet' (ESS 168); *t'ért'* 'путы / Spannfessel, Fessel' (MdWb 2391). Ismeretlen eredetű szó (ESM 435). (Ld. még EtV 183.)

d)

пежеть 'грех' (ERV 465); 'bűn, vétek, vétség' (EMSz 274); 'synti' (ESS 117); *pežet'* 'грех / Sünde, Schuld' (MdWb 1637). Finn-permi eredetű szó, alapalakja **pečz* 'unrein; häßlich, garstig' > vtj. *poč*, zrj. *peč* (a jelentésváltozásra: 'női tisztátalanság > bűn'). Moksa alakja: *pičä*, *pižä*. Az UEW (727) nem foglal állást a *-t'* státusát illetően. E szó történetéről Raija Bartens szólt részletesebben egyik tanulmányában (1999b: 20–21). A szóvégi elemről ő a következőket írja: „alkuperältään monikkomuotoja ovat varmaan myös syntiä merkitsevät E *pežet'*, M *pežət'* -sanat. Näitä sanoja ei kuitenkaan käsitellä monikkomuotoina, vaan ikään kuin kyseessä olisi *t'*-aineksinen johdos”⁴⁶ (1999b: 21). Bartens azt feltételezi, hogy az eredeti többesjel az idők folyamán elvesztette eredeti jelentését, s képzőként él tovább. A többesjel használatát Bartens a 'vese' jelentésű erza *piče*, *pičet'*, moksa *pičət'* szavakkal való hasonlóságban/keveredésben látja (a vese páros testrész, ezt sok nyelvben plurale tantummal fejezik ki). Bartens nem zárja ki, hogy az ősidőkben ez összefüggött a 'bűn' szóval (a vesét és a nemi szerveket több nyelvben ugyanazon szóval nevezik meg) – így a többesjel használata átvonódott erre a szóra is.

5.7. -ama képző?

A mordvin szakirodalomban Moszin (1977: 14) és Cigankin (1981: 54) vesz fel egy külön *-ma*, ill. *-ma/-maï* képzőt. Az állatvilágból vett példaanyaguk szinte ugyanaz: *керьгата* 'дятел; harkály', *пизьгата* 'стриж; sarlósfecske' és *шекишата* 'дятел; harkály' (Moszin), *керьгата*, *пезьгата*, *шекишатаï*; *лягатаï* 'лягушка; béka' (Cigankin). A *-maï* inkább csak alakváltozatnak tekinthető, vö. még *бизьгатаï* (Abramov 47). Az általuk megadott etimológiák helytállónak tűnnek.

керьгата 'дятел' (ERV 256); 'harkály, feketeharkály' (EMSz 157); 'tikka; palokärki' (ESS 68); *kerğata* 'желна / Schwarzspecht' (MdWb 669). Finn-volgai vagy esetleg finn-permi eredetű szó, alapalakja a **kärke* 'eine Art Specht; Picus' > fi. *kärki*, cser. *keryô*, ?vtj.-zrj. *kïr* (UEW 652; EtV 69). Az erza szóban lévő képző státusát támasztja alá a szó Paasonennél adatolt moksa megfelelője: *kärgä* (MdWb 669).

⁴⁶ Eredetileg valószínűleg többes alakok voltak a 'bűn' jelentésű E *pežet'*, M *pežət'* szavak is. Ezeket a szavakat azonban mégsem többes alakként, hanem inkább *t'*-elemű képzőként kezeljük.

лягатай 'béka'. Csak Cigankin adatolja Kocskurovo faluból (1981: 54). Orosz jövevényszó, vö. or. *лягушка*. Paasonennél (MdWb 1091) *l'aga* alakja is van. Ennek alapján joggal tételezhetünk fel képzőt (ez valószínűleg analogikusan tapadt az orosz eredetű szóra).

пезьгата, пизьгата, безьгун '1. веснушки; 2. стриж' (ERV 79, 465, 479); **пезьгата, пизьгата, пезьгун, безьгун** 'sarlósfecske; szeplő' (EMSz 57, 274); **пизьгата** 'tervapääsky' (ESS 121), **безьгун** 'kesakko, pisama' (ESS 15); **пизьгун, безьгун, пизьгата, бизьгата, пизьгудай, бизьгудай, пизьгудав** 'стриж чёрный, ласточка / Mauerschwalbe, Schwalbe' (MdWb 1696). Finnugor eredetű szó, vö. FU **päčkz* 'Schwalbe; Hirundo rustica' > fi. *pääsky(nen)*, vtj. *poškj*, zrzj. *pišći*, ma. *fecske* (UEW 358; SSA 2: 464; EtV 142). A nagyszámú mordvin alakváltozatban *-(a)ma, -ун, -дай, -дав* képzőket lehet elkülöníteni. Versinyin szerint (ESM 29) a másodlagos 'szeplő' jelentés bizonyos madárfajták (fecske, fajd) tojásának barnás pettyeiről vonódhatott át, vö. cser. nyj. *күдырмуно* 'szeplő (szó szerint fajdtojás)'.

шекшата 'дятел' (ERV 762); 'harkály, feketeharkály' (EMSz 440); 'tikka' (ESS 194); **šekšata** 'дятел; дятел пёстрый / Specht; Buntspecht' (MdWb 2226). Az *erza* szó alakváltozatai (*шекшан, шекшей, шекшага*) egyértelműen képzőről árulkodnak. Korábban ezt a szócsaládot összekapcsolták a fi. *hähnä*, é. *(h)ähn*, lp. *čai'hne*, cser. *šištä*, vtj.-zrzj. *šíz* 'harkály' lexémákkal (ezek egy finn-permi **šäšnä / *šäčnä* alakra mennek vissza, UEW 772; EtV 217), de az SSA (1: 203) szerint ez hangtani okokból nem lehetséges; ők az é. *ähk* 'szajkó', cser. *tšekšem, tšekšem* 'tengelic' szavakkal rokonítják a mordvin alakokat.

Adatbázisomban még egy olyan, csak Paasonen által adatolt szó szerepel, amely esetleg ide sorolható, ezt állatnévi jellege erősítheti: **koškata** 'какая-то рыба (?уклейка) / irgendein Fisch (?Weissfisch)' (MdWb 872).

A kevés példa alapján nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, de úgy tűnik, van létjogosultsága egy *-ama* képző felvételének a mordvin képzőtárba. Ez etimológiailag ugyanarra az alapnyelvi **-tt*-re mehet vissza, mint a többi, e fejezetben tárgyalt képzők.

5.8. Hangutánzó szavak

A mordvin onomatopoetikus szavakról ld. a 92–98. oldalakon a *-к* képző kapcsán írottakat. A *-m(ь)* szuffixum gyakran párba állítható a *-к* képzővel (pl. *гайтть ~ гайть, жойть ~ жойк*), ezeket az alábbi listában csak utalásszerűen jelzem, hiszen részletesebben korábban már adatoltam őket. Adatbázisom *-m(ь)* szuffixumot tartalmazó, lexikai párhuzamokkal rendelkező elemei a következők:

гайтть 'звон, звук' (ERV 145); **гайтть** 'hang' (EMSz 97) – ld. *гайк*;

эзмолт-эзмолт 'нареч.-изобр. слово, передающее движение пресмыкающихся [gyors, kanyargó mozdulat]' (ERV 181) – ld. *эзмолк*;

жойть 'журчание, звон [csörgedezés, mormolás; csengés]' (ERV 190) – ld. *жойк*;

зуйть, зыйть 'мурашки' (ERV 199); **зуйть** 'borzongás' (EMSz 121) – ld. *зуйк*;

- зэртъ** 'грохот; гул' (ERV 200); 'dörej, dübürgés, zúgás' (EMSz 121); **зе́рт** 'стук; дрожание / Dröhnen, Poltern, Rollen; Zittern, Beben [kopogás, dobogás, csattogás, zörgés]' (MdWb 2686) – ld. **зэрьк**;
- калт** 'тук-тук [kír-kor]' (ERV 228); **калт-калт** 'кор-кор; kopogás/kopogtatás hangját kifejező onomatopoetikus szó' (EMSz 137); **kalt** 'подраж. стуку / ein das Klopfen nachahmendes Wort [kopogás]' (MdWb 584); – ld. **калцк**;
- кашт** 'тишина; молчание' (ERV 241); 'csend, hallgatás' (EMSz 145); **kašt** 'тише!, молчать! / pst!, still!' (MdWb 644) – ld. **кашторк-кашторк**;
- либорт** 'нареч-изобр. слово, передающее шум, производимый крыльями летящей птиц [a repülő madarak szárnyának hangja]' (VBTV 76) – ld. **либорк**;
- лукаст** *lukast meřems* 'выдрогуть, качнуться, вскочить / zucken, auffahren, aufschrecken [összerezzén, meginog]' (MdWb 1075) ~ **лука-** 'двигаться туда-сюда, качаться; ide-oda mozog, ingadozik';
- поцёрсть** *poćoršt* 'шорох / Geprassel [nesz, zizegés, suhogás]' (MdWb 1707) ~ **поцерде-** 'моросить, накрапывать; szemerkél, csepereg (az eső)' (ERV 506; EMSz 297); **поцерьсэ** 'градом, обильно; csepegéssel, cseperegve';
- цятурт** *ćaturt mořems* 'трещать, скрипеть / krachen, knarren [recseg, csikorog]' ~ *ćatur* 'треск / Geberste, Gekrach' (MdWb 163) – ld. **цёторк**;
- чирелт-ёколт** 'покачиваясь [hintáztatva, ringatva]', **чирелт-чирелт** 'прихрамывая [bicegve]' (ERV 750) ~ **чиреме-** 'покоситься; elferdül, megdől' – ld. **чиримк**.

Etimológiai háttér nélküli szavak:

- берть-берть** 'вразвалку', **берть-берть ютамс** 'идти вразвалку [imbolyogva, kacsázva jár]' (ERV 80); **берть-берть модемс** 'cammog, battyog' (EMSz 57); **бертьсэ** 'kömpelősti [esetlenül, ügyetlenül]' (ESS 16). Onomatopoetikus szó.
- лакишь** 'нареч-изобр. слово, передающее звук удара кнутом [ostorcsattogás]', **лакишт-пукишт** 'нареч-изобр. слово, передающее треск пригорение дров; треск мороза; звук удара кнутом [a tűzifa égésének, a fagy recsegésének, az ostor csattogásának hangja]' (ERV 328); **lakšt** 'хлоп!, бух! / klatsch! bums!' (MdWb 1004).
- лотъ** *lot'* 'глухой шум от падения или удара / das dumpfe Geräusch eines Falles od. Schlages [leesés vagy ütés tompa hangja]' (MdWb 1064);
- муст-муст** 'нареч-изобр. слово, передающее тихий смех [a csendes nevetés hangja]' (ERV 394; VBTV 83);
- нолишт:** **нолишт теемс** 'облизнуть [nyaldos, nyalogat]' (ERV 416);
- накишт** *pakšt* 'хлоп, паф / knall, paff', *pakšt' meřems* 'раздаться (напр. ружьё) / knallen (z.B. Flinte) [csattan a fegyver]' (MdWb 1510);
- петъ** *pet'* 'подраж. капанью / das Tröpfeln nachahmendes Wort [a csepegés hangja]' (MdWb 1630);
- плестъ** 'нареч-изобр. слово, передающее звук падения плоского предмета [lapos tárgy leesésének hangja]' (ERV 485);
- пукишт** 'нареч-изобр. слово, передающее треск дров при горении [a tűzifa égésének hangja]' (ERV 525); 'recsegés/ropogás/csikorgás zaja', **пукишт-лакишт** 'id.', **пукишь** 'id.' (EMSz 305);

пунть *puńt'* 'подраж. глухому удару / ein dumpfes Dröhnen [tompá ütés hangja]' (MdWb 1845);

ракиит *rakšt* 'хлоп, шлёп / klatsch [bumm, puff]' (MdWb 1878);

рукиит *rukšt* 'хлоп (при рукоплескания из-за удивления) / klatsch (wenn man die hände vor Verwunderung zusammenschlägt [csodálkozó tapsolás hangja]' (MdWb 1907);

тукииторт-лакииторт 'нареч-изобр. слово, передающее треск [recsegés hangja]' (VBTV 128), ld. *нукиит*, *лакиит*.

5.9. Összefoglalás

- 1) A *-m(b)* főnévképző az alapnyelvi **-tt* folytatója. A mai rokon nyelvekben csak sporadikusan lehet kimutatni, ez azt jelzi, hogy az ősidőkben sem volt nagyon produktív.
- 2) E szuffixum többféle úton fejlődött tovább: az ősi *-m(b)* mellett kimutatható egy összetett *-cm(b)* és *-əm(b)* elem is, ezek **-pt* hangkapcsolatra mennek vissza.
- 3) Jó néhány esetben nem lehet eldönteni, a *-m(b)* képző vagy többesjel, ugyanis a mordvinban elég sok plurale tantum van.
- 4) A *-m(b)* / *-cm(b)* képzőt egy tucatnyi biztos, s ugyanennyi bizonytalan etimológiájú szóban mutattam ki.
- 5) Elképzelhető, hogy létezett egy *-ama* képző, ez állatnevekben rejlik.
- 6) Az onomatopoetikus szavak gyakori képzője a *-m(b)*.

6. *-j > -j

6.1. A képző eredete

Az uráli *-j minden rokon nyelvből kimutatható. Denominális képzőként gyakran vokalizálódott (például a lappban), egybekapcsolódott más képzőkkel (vö. pl. a finn *man-sikka* 'eper', *mustikka* 'feketeáfonya', *vasikka* 'borjú' szavak -i-jét), vagy összeolvadt valamilyen magánhangzóval (pl. magyar *-ai >> -a). A mordvinban az -i-ne kicsinyítő képző vokálisa ennek az ősi képzőnek a mai folytatása. Identikus a melléknévképzővel (Lehtisalo 1936: 48–60; Majtyinszkaja 1974: 338; Hakulinen 1979: 128).

A deverbális *-j megőrződött a lappban, a balti finnben (pl. fi. *-ja/-jä*: *opettaja* 'tanár', *lähetäjä* 'küldő', *tekijä* 'csináló; szerző'; *muisti* 'emlékezet'), talán a permi nyelvekben, valamint a magyarban (az -ás/-és vokálisában) és a szamojédban. Az erzában⁴⁷ ezt viszi tovább az I. participium rövidebb (*pali* 'csókoló', *niili* 'nyelő', *vani* 'néző') és hosszabb formája (*palića*, *niilića*, *vanica*) (Lehtisalo 1936: 60–66; Majtyinszkaja 1974: 339). – A névszóképző egy töről fakad az alapnyelvi *j igeképzővel.

A kicsinyítő képzővel a 330–341 oldalakon, a participiumokkal az 593–598. oldalakon foglalkozom.

6.2. Az ős-/ómordvin *-j képző nyomai

Habár a szakirodalom nem foglalkozik vele, mégis ki lehet mutatni egy ősi -j képzőt az erzában. Elképzelhető, hogy ez az ősi *-j denominális nomenképzőre megy vissza.⁴⁸

a) Ez elsősorban állat- és növénynevekben lappang. A rokon nyelvek tanúsága alapján a képző az ős- vagy ómordvin korban tapadhatott a szótőre. Adatbázisom (többé-kevésbé) biztos etimológiái a következők:

бeзьгудай 'стриж [fecske]' (ERV 79); *bižgudaj* 'касатка; стриж чёрный, ласточка / Rauchschwalbe, Stallschwalbe; Mauerschwalbe, Schwalbe! (MdWb 1696). A szó alakváltozatai (*бeзьгун* ~ *пeзьгун* ~ *пизьгун*, *пизьгудав*, *пeзьгата* ~ *пизьгата*, *пeзьдяка*, ld. a megfelelő képzők alatt) azt bizonyítják, hogy a szóban -дай kép-

⁴⁷ Moksa megfelelője: -j, -i.

⁴⁸ Természetesen nem minden szóvégi -j képző. A CVC (< CVCV) szerkezetű ősi eredetű szavak végén álló -j alapnyelvi *j-ből, *k-ből és *η-ből is születhetett. Ezekben a hangváltozásokban közbülső fokként általában *γ jelent meg, s elsősorban a hangrendi környezettől függően fejlődött belőle palatális hangok szomszédságában j, velárisokéban v. A helyzetet a -η is bonyolítja, ez nyelvjárási szinten v-vel is és j-vel is váltakozhat (erről részletesebben ld. a 180–181. oldalakat). Vö. Keresztes 2011: 47.

*-j- > -j: *зүй* 'змея' (ERV 158); 'kígyó' (EMSz 102); *kuj* 'змея / Schlange' (MdWb 931) < U *kije* (*küje*) 'Schlange', vö. fi. *kyy*, ma. *kígyó* (UEW 154); *кой* 'обычай, традиция' (ERV 276); 'szokás' (EMSz 170); 'обычай stb.' (MdWb 818) < FU **kuj*a 'Sitte, Gewohnheit, Art, Weise', vö. ?fi. *kuje*, vtj. -kad', zrlj. *kod'*, vog. *χοιτά* (UEW 195);

*-k- > -j: *виү* 'сила' (ERV 135); 'erő' (EMSz 92); 'сила, мощь / Kraft, Macht' (MdWb 2648) < FU *wäke* 'Kraft', vö. fi. *väki* (UEW 563);

*-η- > -j: *неү* 'зуб' (ERV 465); 'fog' (EMSz 274); *пей* 'зуб / Zahn' (MdWb 1586) < FU *piηe 'Zahn', vö. fi. *pui*, cser. *pü*, zrlj. *piñ*, osztj. *pöñk*, vog. *päñ*, ma. *fog* (UEW 382).

- zöbökör rejlik. Finnugor eredetű szó, vö. FU **päčkz* 'Schwalbe; Hirundo rustica' > fi. *pääsky(nen)*, vtj. *poški*, zrj. *pišči*, ma. *fecske* (UEW 358).
- варсей** 'ворон [varjú]' (ERV 109); *varčej* 'ворона / Krähe' (MdWb 2552). Alakváltozata: *варака* (ERV 108; EMSz 723; ESS 24; MdWb 2541). Moksa megfelelője: *варси* (MRV 93).⁴⁹ Uráli eredetű szó: **warz* 'Krähe' > fi. *varis*, lpN *vuorrâžás*, osztj. *urŋi*, vog. *urin*, ma. *varjú*, jur. *warnäe* (UEW 559).
- индей** *inďej* 'ягода жимолости / Beere des Geissblattes [lonc, szulák termése]' (MdWb 461). Paasonen összekapcsolja az *inďer* 'клещевник, жимолость / Geissblatt (Lonicera)' (MdWb 461) szóval (ld. a 160. oldalon). Etimológiailag összefügg az **индий** 'ежевика (ягода) [földiszeder]' (ERV 211) és az **инзей** *inžej* 'малина / Himbeere [málna]' (MdWb 462) szavakkal. Ezek finnugor eredetre mennek vissza: **äŋz-čz* 'Himbeere' > cser. *əŋgəž*, vtj. *emež*, zrj. *emiž*, osztj. *-ánt* (UEW 26).
- керстей** *kerštej* 'дергун, дергач / Schnarrwachtel, Ralle'. Alakváltozatai: *kerkštej*, *kerkšej*, *kireštej* (MdWb 728). Paasonen szótárában a csuv. *karəš* szóból eredezteti, de a török jövevényszavakkal foglalkozó monográfiájába nem veszi fel. Az SSA (1: 478) a fi. *kärsilintu*, cser. *kärəš*, zrj. *gerskan*, *gertškan* 'ruisrääkkä' szavakkal kapcsolja össze. A *-j* mindkét megközelítésben képző.
- килей** 'берёза' (ERV 261); 'nyír(fa)' (EMSz 160); *kil'ej* 'берёза / Birke' (MdWb 758). Uráli eredetű szó: **kojwa* 'Birke' > fi. *koivu*, ?lp. *kojčevü*, cser. *kuyi*, vog. *kēl*, ??ma. *hajó*, jur. *kjuk* stb. A md. *-l'ej* képző(bokor) (UEW 169).
- локсей** 'лебедь' (ERV 349); 'hattyú (Cygnus)' (EMSz 209), 'joutsen' (ESS 87); *lokšej* 'лебедь / Schwan' (MdWb 1050). Finn-permi eredetű szó: **jonkće ~ jokće* 'Schwan; Cygnus cygnus' > fi. *joutsen*, é. *jōudsin*, lpN *njuk'čā*, cser. *jükšə*, vtj.-zrj. *juš*. A md. szó elején *j > l* disszimiláció ment végbe (UEW 101, SSA 1: 244). L. még ESM 217.
- педлий** 'пиявка' (ERV 464); 'pióca, nadály' (EMSz 272); *ped'lej* 'пиявка / Bluteigel' (MdWb 1586). Finn-volgai eredetű szó, alapalakja: **pitälä*, vö. é. *pidal* (UEW 733). Versinyin (ESM 339) a *педя-* 'прилипнуть; odaragad' származékszavának tartja, ez nem lehet több népetimológiai jellegű magyarázatnál.
- пустачей** 'овсянка' (ERV 529); 'sármány' (EMSz 309); *pustačej* 'синица, синичка / Meise [cinke]' (MdWb 1855). Versinyin onomatopoetikus szónak minősíti (ESM 384). Paasonen *pustanka* alakváltozatot is adatol, ennek alapján a *-čej* képzőelemnek tűnik.
- селей** 'вяз' (ERV 577); 'szilfa' (EMSz 328); *selej* 'вяз / Ulme' (MdWb 2126). Finnugor eredetű szó: **šala* 'Ulme' > fi. *salava*, cser. *šol*, ma. *szil* (UEW 458).
- сэней** 'сом' (ERV 631); 'harsa' (EMSz 350); *senej* 'синтяпка / ein Fisch (wahrsch. eine Cyprinus-Art)' (MdWb 1968). Finnugor eredetű szó: **säwnä* 'eine Fischart' > fi. *säynäs*, lpL *sēuna*, vtj. *son*, zrj. *sin*, ma. *őn* (UEW 437).
- уськирей** 'кулик; трясогузка [szalonka; barázdabillegető]' (ERV 700); *usькеряй*, *usькиряй* 'barázdabillegető' (EMSz 400); *usьkerėj* 'трясогузка; иволга; кулик-перевозчик / Bachstelze; Goldamsel; Strandläufer' (MdWb 2485). Finn-volgai (talán finnugor) eredetű szó, alapalakja a *wäčtз-гз-ккз* 'Bachstelze' > fi. *västäräkki*, ?lpN

⁴⁹ Az erza szóvégi *j*-nek a moksában általában magánhangzó felel meg, így vizsgálatom szempontjából ezeknek nincs bizonyító ereje.

beš'tur, ?osztj. *wěrcək*, vog. *wärsək*. A mordvin szó fejlődése: *wästrekej > *wäst-keřej* >> *uškerej* (UEW 562, SSA 3: 484). ESM 464: *ускирей*.

шекишей 'дятел [harkály]' (ERV 762); *šekšej* 'дятел; дятел пёстрый / Specht; Bunt-specht' (MdWb 2227). Finn-volgai (talán finn-permi) eredetű szó, alapalakja a *čäčkä* vagy *čäkčä* 'eine Art Vogel', vö. é. *ähk*, cser. *ćeckem*, ?zrj. *čakčej* (UEW 620). Ld. még a *šekšata* és *šekšaga* címszavakat (122. és 177. oldal).

Az alábbi szavak etimológiája ismeretlen, de növény-/állatnévi jellegük miatt elképzelhető, hogy képző rejlik bennük:

кстый 'земляника (ягода)' (ERV 306); 'eper' (EMSz 183); *kistoj* 'земляника, клубника / Erdbeere' (MdWb 782). Versinyin egy *-тый* képzőt lát bele, ezt a cser. *кысь-неге* 'id.' szóval igazolná, de ez nem túl meggyőző (ESM 174).

мацей 'гусь' (ERV 368); 'lúd, liba; házilúd' (EMSz 221); 'hanhi' (ESS 91); *macej* 'гусь / Gans' (MdWb 1154). Toivonen megpróbálta a mordvin és a cser. *māzē*, *muzo*, *mužo* alakokat a fi. *metso*, é. *metsis*, lpK *piecse*, ?vog. *mānšəm* (?< FU *menčz* ~ *mečz* 'Auerhahn, Auerhuhn') alakokhoz kapcsolni, de az UEW (271) elutasítja ezt (ld. még SSA 2: 163, 164). Versinyin deskriptív szónak tartja (ESM 235).

нудей 'камыш' (ERV 420); 'nád' (EMSz 250); *nud'ej* 'камыш, трость, тростник, тростинка / Rohr, Schilfrohr' (MdWb 1360). Moksa megfelelője: *нюди*. Versinyin a *ну-* 'резать' (vö. *нуге* 'arat') töre vezeti vissza, ez eléggé kérdéses (ESM 298).

пиндигай 'паслён чёрный [fekete ebszóló]' (ERV 481). Vö. *пиненьбабст* 'id.', szó szerint 'собачьи бобы; kutyabab' < *пине* 'собака; kutya' (ESM 366).

сандей 'рогоз широколистный' (ERV 567); '(széleslevelű) gyékény' (EMSz 323); *sañd'ej* 'камыш, тростник / Binse, Schilf' (MdWb 1951).

сильдей 'кочка' (ERV 586); 'zsombék' (EMSz 333); *sil'd'ej* 'кочка / kleiner Erdhügel, mit Gras od. Moos bewachsen' (MdWb 2152). Ld. ESM 403.

цильцей *čil'cej* 'дятел / Specht' (MdWb 173). Ld. ESM 478.

b) Vannak más szemantikai mezőbe tartozó szavak, amelyekben szintén ez a képző található meg:

илей 'ива корзинчатая' (ERV 207); 'fűz(fa), kosárkötőfűz' (EMSz 126); *il'ej*, *il'ev* 'прут; растущая берёзка / Rute, Gerte; wachsende kleine Birke' (MdWb 454). Paasonen a mai irodalmi nyelvben *илев* alakú, 'vessző, rőzse' jelentésű szót és a 'növekvő nyírfa' jelentésű *илей* lexémát egybeveszi. Előbbit az UEW (624) a FP *elz 'Ast, Zweig' szóra vezeti vissza (részletesebben ld. az *илев* címszó alatt, 74. oldal). Amennyiben a két szó összefügg, az *илей* -*й* eleme denominális névszóképző lehet.

пулай, пулагай 'пулай (женский пояс с бахромой)' (ERV 526); 'pulaj (erza-mordvin hátsó kötény)' (EMSz 305); *pulaj* 'женский наряд, висящий позади с пояса / ein hinten vom Gürtel herabhängender Frauenschmuck' (MdWb 1838). Talán a *пуло* 'хвост; fark' szó származéka (ESM 381). Alakváltozata, a *пулакиш* alapján képző van a szóban.

седей 'сердце' (ERV 573); 'szív' (EMSz 325); *sed'ej* 'сердце / Herz' (MdWb 2116). Uráli eredetű szó: **šidä(-mz)* ~ **šüdä(-mz)* > fi. *sydän*, lpN *čādā*, cser. *šüm*, vtj. *šulem*, zrj. *šegem*, osztj. *sēm*, vog. *šām*, ma. *szív*, jur. *šej* stb. (UEW 477).

Ismeretlen eredetű szavak lévén, nem tudom eldönteni, a szóvégi *-j* képző-e:

алганжей 'рахит' (ERV 42); 'angolkór' (EMSz 37); *alganžej* 'носитель болезни, созданный шатаном / eine Art Krankheitsdämon, geschaffen vom Teufel [a sátán betegségét hordozó]' (MdWb 33). Paasonen az alt. *jelgin* 'бес; ördög' szóból származtatja. Amennyiben ez az etimológia helyes, a *-жей* képzőelem lehet.

амай 'нечистая сила [tisztátalan erő]' (ERV 46). Versinyin (ESM 14) összeveti a zrz. *омол* 'id.', vtj. *аман* 'злой дух, пожирающий животных и людей; embereket és állatokat felfaló rossz szellem', cser. *амаш* 'застояться и приобрести плохой вкус; megposhad, rossz ízű lesz' szavak *ам-/ом-* elemével.

макиай 'сермяга [darócszövet]' (ERV 359). Vö. ESM 228.

мастачей 'вельможа' (ERV 365); 'főnemes, főúr' (EMSz 220). Vö. ESM 234.

морсей *moršej* 'живот / Bauch [has]' (MdWb 1287). Moksa megfelelője: *морси* 'селезёнка; lép'. Vö. ESM 260.

огай 'эхo, отзвук [visszhang]' (ERV 430). Versinyin (ESM 306) onomatopoetikus szónak tartja, s a *гай* 'звон; csengés' szót találja meg benne.

парсей 'шёлк' (ERV 459); 'selyem' (EMSz 270); *pařcej* 'шёлк / Seide' (MdWb 1553). Versinyin az or. *парча* '(arany)brokát' és a 'selyem' jelentésű csuv. *poršēn* kontaminációját látja benne (ESM 336).

сулей 'тень' (ERV 623); 'árnyék' (EMSz 345); *sul'ej* 'тень / Schatten' (MdWb 2051). Vö. ESM 415.

сярдай 'девясил высокий' (ERV 639); 'örvénygyökér' (EMSz 355).

торсей 'мачта' (ERV 671); 'árboc, rúd' (EMSz 382). Vö. ESM 444.

чечей, шечей 'селезёнка' (ERV 747, 763); 'lép' (EMSz 427); *čecej* 'селезёнка / Milz' (MdWb 229). Vö. ESM 490.

c) A *-j* a mordvinban a vocativus szuffixuma is. Néha nem lehet egyértelműen eldönteni, deminutív jellegű denominális nomenképzőről vagy ugyancsak augmentatív funkciójú vocativusragról van szó, pl.:

вежей 'мизинец [kisuji]' (ERV 118). A *веж-* származékszava (vö. *вешка* ~ *вишка* 'kis, kicsi'), ezt részletesebben ld. a *вежаське* címszó alatt a 135. oldalon (ESM 46).

татай 'игрушка' (ERV 649); 'játék, játékszer' (EMSz 364); *tataj* 'что-н. прекрасное, красивый предмет / etw. Schönes, ein schönes Ding' (MdWb 2285). Vö. *tatuška* 'игрушка / Spielzeug' (MdWb 2286), ahol az *-ушка* orosz képző. Ld. még cser. *тата* 'красивый' (ESM 432).

6.3. Összefoglalás

A *-j* képzővel a mordvin szakirodalom egyáltalán nem foglalkozik, holott mintegy másfél tucatnyi biztos és kb. ugyanannyi bizonytalan etimológiájú erza szóban ki lehet mutatni ezt az elemet. Ezek többsége növény- és állatnév, ami arra enged következtetni, hogy a képző eredeti funkciója a kicsinyítés lehetett.

7. Szibilánsok és affrikáták: *-s, *-ś, *-š, *-č, *-č̣ > -s, -ś, -z, -ž; -š, -ž, -č̣

Ebben a pontban azoknak az alapnyelvi főnévképzőknek a mordvin megfelelőseit igyekszem feltérképezni, amelyek szibiláns vagy affrikáta alakúak voltak. Az ősmordvinban ugyanis a fő határvonal nem a szibilánsok és affrikáták, hanem az alveoláris és posztalveoláris hangok között húzódott, emiatt a képzőket célszerűnek látszik e két kategória alapján tárgyalni. Lehtisalo (1936) alapján a következő alapnyelvi képzőkkel számolhatunk: a) alveoláris képzők: *-s, *-ś,⁵⁰ *-č; b) posztalveoláris képzők: *-š, *-č̣. – Az összetett képzőkkel (-ks, -kš; az előbbi az egyik legproduktívabb mai képző; az utóbbi viszonylag ritka szuffixum) a következő fejezetben foglalkozom.

7.1. Szakirodalmi információk

Erre a képzőcsoportra a mordvin szakirodalom nagyon kevés figyelmet fordít. A grammatikai kézikönyvek, összefoglaló munkák Jevszjevjtől kezdődően Bubrihon, Feoktysztovon, az 1962-es és 1980-as Grammatikán át a 2000-ben megjelent erza nyelvű kézikönyvig sehol nem említik ezeket az elemeket. Ennek oka az lehet, hogy ezek a szuffixumok még a többi, intranszparens képzőhöz képest is „rejtőzködőbbek”, egykori létüket csak etimológiai aprómunkával lehet feltárni.

Moszin az első, aki korai tanulmányában (1977: 12) szól az -аз (-ез) alakú képzőről. Példáit – *вирез* 'ягненок; bárány', *ривезь* 'лиса; róka', *нерьгаз* 'барсук; borz', *меть-каз* 'ящерица; gyík', *озяз* 'воробей; veréb', *сараз* 'курица; tyúk' – részben rokon nyelvi párhuzamokkal támasztja alá, részben etimológiai magyarázat nélkül közli. 1989-es egyetemi jegyzetében a *ривезь* mellett a *кавесь* 'cserépedény, köcsög', *кренч* 'ворон; holló', *куманжа* 'колено; térd', *курья* 'коромысло; vízhordórúd', *липужа* (szövézeti szakszó, ld. a 143. oldalon), *ловажа* 'кость; csont', *невинця* 'отруби, мякина; szecska'⁵¹ szavakat említi (1989: 43, 45, 46). Egy másik tanulmányában (2001: 91, 94) ezek mellett az *урос* 'сирота; árva' és *кизаске* 'поросенок прошлого лета; előző nyáron született malac' lexémákat hozza fel (vö. MdWb 792, ld. még *tundoške* 'поросенок прошлой весны; előző tavasszal született malac' < *tundo* 'весна; tavasz', MdWb 2350).

Cigankin képzőtani monográfiájában (1981: 54) több -жа képzős melléknévvel együtt említi a *ловажа* és a *лаужа* 'faléc a fonal szétválasztására' főneveket. Ugyanitt az -с képző alatt tárgyalja a *вежаске* 'мизинец; kisujj', ill. a *кечкаске* 'крючок; horog', *озяске* 'воробей; veréb', *урдеске* 'ребро; borda', *ривеске* 'лиса; róka', *уськаске* 'пырей; tarackbúza' szavakat (ha ez utóbbiakról leválasztjuk a kicsinyítő képzőt, akkor a *кечказ*, *озяз*, *урдез*, *ривез(ь)*, *уськаз* lexémákat kapjuk meg). Említi még a *Тундаске* folyónevet és a *Пижаске*, *Сыресь*, *Учес*, *Судос*, *Пилесь* személyneveket. 2006-os egyetemi jegyzetében az elhomályosult (az ő szóhasználatával: integrálódott) képzőkről szólva a *венч* 'лодка; csónak', *ловажа*, *пенч* 'ложка; kanál' szavakat hozza példának (2006: 30). 2007-es tanulmányában a *урдез*, *кечказ*, *ловажа* és *пенч* szavakat etimológizálja, de csak részben helyesen (322–324).

⁵⁰ Lehtisalo az *š-t csak melléknévképzőként szerepelteti.

⁵¹ Ez orosz jövevényszó (SSA 2: 62; ESM 283), ahogy erre későbbi írásában Moszin (2001: 94) maga is rámutat.

E képző a növénynévi szókincsben is felbukkan. Vilgyajeva (1980: 121) elkülönít egy *-аз* képzőt, de csak az *уськаз* (nála: 'полевой хвощ; mezei zsurló') példát hozza rá. Grebnyeva (1997: 45) egy összetett *-ське* elemet vesz fel (*чапаське* 'щавель; sóska', *ламбаське* 'свекла; cékla', *почаське* 'сыроежка; galambgomba'), amelynek *-ке* eleme analogikusan, a *модарьке* 'картофель; krumpli' mintájára tapadt a szóhoz (azaz itt voltaképpen egy kicsinyítő képzőről van szó).

Szerebrennyikov történeti alaktanában (1967: 71) a *-каз (-газ)* elemet „félképzőnek” (полусуффикс) minősíti (példái: *метьказ*, *верьгаз* [helyesen: *нерьгаз*]). Cigankin (1981: 19) erre a kategóriára a *полуаффикс* definíciót használja; és – sok más önálló szóból létrejött/ létrejövő képzőszerű elem mellett – ide sorolja a *-маз* végződést is. Erre a *кечемаз* 'крючок; horog', *няркамаз* 'попынь; öröm' közsavakat, illetve a *Пинемас*, *Валгомас*, *Кечемас* pogány neveket említi. – Ezekkel az elemekkel részletesen a grammatikalizálódó képzők között foglalkozom (371–372. oldal).

Láthatjuk tehát, hogy a szakirodalom mindössze két tucat közzót és néhány tulajdonnevet említ. Jómagam ezeken kívül még számos olyan szót tárgyalok, amelyekben képzőként többé-kevésbé biztosan kimutatható valamilyen szibiláns vagy affrikáta.

7.2. Alveoláris képzők: *-s, *-ś, *-ć

7.2.1. A képzők eredete, képzővariánsok

a) Az alapnyelvi **-s* képző elhomályosulva él olyan finn főnevekben, mint pl. *eväs* 'élelem, elemőzsia', *kangas* 'homokpuszta', *koiras* 'hím', *kunnas* 'magaslat, domb', *lipas* 'láda, doboz', *lounas* 'délnyugat', *mätäs* 'zsombék', *naaras* 'nőstény', *nauris* 'tarlórépa', *patsas* 'oszlop', *pensas* 'bokor', *ratsas* 'paripa', *ruumis* 'test', *uros* 'hím, kan', *valas* 'bálna', *äyräs* 'partszél' stb. Ez identikus a melléknévképzővel: *ahdas* 'szűk, szoros, keskeny', *ahnas* 'mohó', *hidas* 'lassú', *karvas* 'keserű', *paljas* 'meztelen', *puhdas* 'tisztá', *raskas* 'nehéz, súlyos', *reipas* 'fürgé', *runsas* 'bőséges', *valmis* 'kész', *valpas* 'éber' stb. (Hakulinen 1979: 136–137). Lehtisalo (1936: 191–194) példaanyaga alapján ez a képző megvan a lappban (lpN *vuoras* 'alt', *guoros* 'leer') és a kisebb finn ségi nyelvekben is. Kicsinyítő és melléknévképző a cseremiszenben (KB *əðəräs* 'Mädchen' < *əðər* 'Tochter', *iäs* 'jähriq' < *i* 'Jahr') és a permi nyelvekben: zrzj. *ares*, vtj. *ares* 'jähriq' < *ar* 'Jahr' (ld. még A. Kövesi 1965: 293–305, 315–318). Az ugor ágból Lehtisalo nem hoz példákat. A mordvinból az E *tširas* 'dem Kopf von Natur Schief ist', M *vəras* 'der Name des Mannes, der im Walde geboren ist', M *məškas* 'leinener Weibermantel', M *kopas* 'aus Knollen ausgehöhlte Schlüssel' példákat említi.

b) Lehtisalo (1936: 196–198) szerint az ősi **-ś* melléknévképzőt nehéz elkülöníteni a **-ć* szuffixumtól. Az előbbi folytatását látja a következő melléknévképzőkben: lpN *-és*, cser. *-ža*, *-žä*, vtj. *-(e)ś*, *-(i)ś*, *-(i)ś*, zrzj. *-(e)ś*, *-(i)ś*, *-(i)ś*, vogul, osztj. *-s*, ma. *-sz*, jur. **-ša* + *j*. (Ld. még A. Kövesi 1965: 321–335, 352–356; Majtyinszkaja 1974: 353; Györke 1934: 23–24.) A mordvinból a M *kizaś* 'einjähriges Lämmchen', E *kizaś-ke* 'im vorigen Sommer geborenes Ferkel' < *kizä*, *kize* 'Jahr'; E *kaftaśket* 'zwillinge' < *kavto* 'zwei', M *kolmaśt* 'drillinge' < *kolmä* 'drei', mdE *vežaś-ke* 'kleiner finger' < *veža* 'kleine' példákat sorolja ide (a *-ke* kicsinyítő képző, a *-t* pluralisjel).

c) Lehtisalo (1936: 205–212), Collinder (1960: 256–257) és Majtyinszkaja (1974: 337) az alapnyelvi *-č⁵² képzőre vezeti vissza a finn *kammitsa* 'béklyó, pányva', *karitsa* 'bárány', *kurmitsa* 'lile' (ld. még Hakulinen 1979: 141) mellett a lpN -oš, cser. -čā, -čā, vtj. -čj, vog., osztj. -ši, ma. -s (*Emese*), -csa/-cse (*vércse*), -ás/-és, jur. -čz képzőt. Lehtisalo a mordvinból az E *kurtša*, M *kərtše* 'Schulterjoch (zum Wassertragen)' lexémát (Collinder: *kurča* 'shoulder-yoke for carrying water') és a -tša nomen agentis képzőt említi (*vanitša* 'Beschützer, Hüter, Erzieher, Hirt', *eritša* 'Bewohner, Einwohner', *kir'ditša* 'Beherrscher') (207–208; ld. még Györke 1934: 29–30).

A helyzet azonban a Lehtisalo által felvázoltnál lényegesen bonyultabb, az ő- és ómordvin mássalhangzó-rendszert gyökeresen átformáló tendenciák következtében ezeknek a képzőknek a mai mordvinban több megfelelője van. Az ő- és ómordvinban három hangfejlődési tendencia hatott ezekre az elemekre: a zöngésülés, a palatalizáció és az affrikáció/dezaffrikáció.

a) Zöngességi korreláció. A folyamat először a szó belsejében jelentkezett. A rövid szibilánsok, a zárhangokhoz hasonlóan, intervokalikus helyzetben zöngésültek, vö. -s- > -z-, -ś- > -ž-: FV **kesä* 'nyár' > mdE *kize*, **pesä* > *pize* 'fészek', **susar3* > *sazor* 'lánytestvér'; **kaš3-* > *kaže-* 'megajándékoz', **pišä* 'esőcsepp' > *piže-* 'esik (az eső)'. A tövéghangzók ősmordvin/ómordvin kori lekopása után a szóvégre került zöngés mássalhangzók megzöngésíthették az utánuk következő hangokat, így a zöngességi korreláció átterjedhetett a szó elejére is. Természetesen nem minden zöngétlen esett áldozatul a változásnak, az esetek túlnyomó többségében az *s* megmaradt, pl. FV **sorme* > mdE *sur* 'ujj', **sōla* > *sal* 'só', **sōkse* > *suks* 'féreg', **sukse* > *soks* 'sí'; **šawe* > *šovoň* 'agyag', *šorwa* > *šuro* 'szarv' stb. (Részletesebben: Keresztes 1987: 72–81; 2011: 38–39, 41–43, 47–50.)

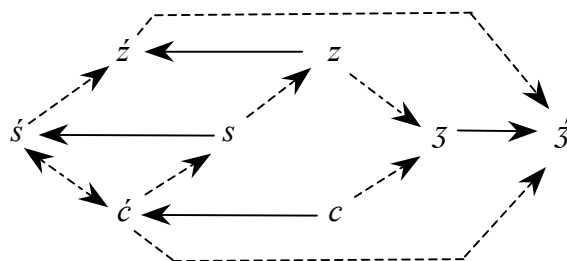
b) A másik jelentős hangváltozás a palatalizáció volt. A finnugor alapnyelvben a dentálisok sorában létezett a palatális korreláció, de a finn-volgai korban erőteljes depalatalizációs tendencia indult meg (ennek eredményeképp a finnból kivesztek a lágy konzonánsok). A mordvin azonban külön útra lépett, egyre erőteljesebben jelentkezett a palatalizációs tendencia, előbb a szó belsejében, majd ez átterjedt a szó elejére is. A mai palatális hangok egy része ősi örökség (ld. a fenti szókezdő *ś-* példait), más részük a *j* hatására keletkezett (FV **neljä* > *nile* 'négy', **peljä* > *pile* 'fűl'). Az ómordvinban a hangrend kezdte el megszabni a mássalhangzók milyenségét: palatális magánhangzók környezetében általában lággyá váltak a mássalhangzók (FV **tälwä* > *t'el'e* 'tél', **täštä* > *t'ešt'e* 'csillag'). (Részletesebben: Keresztes 1987: 159–180; 2011: 50–54.) A példanyag egy részében valószínűleg az alapnyelvi *-s palatalizálódott változata figyelhető meg.

c) Mint korábban említettem, az ősmordvinban a szigorú határvonal nem a szibilánsok és affrikáták, hanem az alveoláris és posztalveoláris hangok között húzódott. A szóbelseji -č- vagy megmaradt (FV **učä* > M *očä* 'nagybácsi') vagy -ś-śé vált (**šecəmə* > *šisem* / *šisəm* 'hét'), majd ugyanígy a szó elején is: **čapp3-* > EM *čapa-* 'tapsol', **čä-jär3* > *šejer* / *šäjär* 'lábszár'). A helyzetet bonyolítja az erza és a moksa közötti eltérés is: E *šango* / M *čangə* 'villa' (< FV **čang3*), E *šil'ge* / M *čil'ge* 'szemölcs' (< **šüklä*);

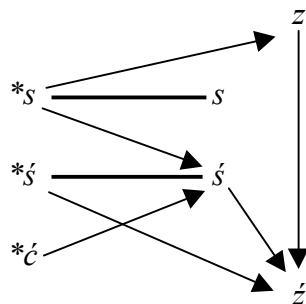
⁵² Majtyinszkaja másodlagosan felveszi a **č* variánszt is.

sőt, (al)diaktális ingadozások is megfigyelhetők: *ćaraḡman* ~ *śaraḡman* 'jégeső' (MdWb 161), *ćibi'lik* ~ *śibi'lak* 'ágyfüggöny' (169), *jarcams* ~ *jarsams* 'eszik' (497), *lovco* ~ *lovso* 'tej' (1067) – erza; *ćil'ci* ~ *śil'ci* 'harkály' (173), *ćora* ~ *śora* 'fiú' (186) – moksa. Az ingadozás a szuffixumokban is jelentkezik: *ke'le* ~ *ke'ce* 'nyelv-Iness', *mo'ńś* ~ *mo'ńć* 'én magam', *mo'ńś* ~ *mo'ńć* 'megy-praet3Sg'; *kudonzo* ~ *kudonzo* 'ház-Px3Sg', *ke'denze* ~ *ke'denze* 'kéz-Px3Sg'. Az első a mai erza irodalmi nyelvi alak, ez az ősbibb formát őrzi, a második a nyelvjárási variáns; tehát a fentebbi változásokhoz képest itt a szibiláns volt az elsődleges. (Részletesebben: Keresztes 1987: 78–81, 144; 1988: 207–213; 2011: 21). – A mai erza irodalmi nyelvben *-c/-ć* képzőre nem találtam példát, s *-cV* alakúra is csak keveset. Nyelvjárási változatként él a *nanapezъ* 'ebihal' (ld. a 139. oldalon) *накареуъ* ~ *мокорепуъ* alakja.

Mindezek a hangváltozások a következő képet mutatják:

Ami pedig a képzőket illeti, az alapnyelvi **-s* az erza (későbbi irodalmi) nyelvben megmaradt vagy *-z*-vé zöngésült; míg a mokzában *-ś*-szé palatalizálódhatott. Az **-ś* megmaradt vagy *-ź*-vé zöngésült. A *-z* szintén *-ź*-vé válhatott. A **-ć* (ha volt) nem maradt meg, *-ś* lett belőle.

Összességében tehát az alapnyelvi alveoláris képzőknek a mai erza irodalmi nyelvben négy *-C* alakú képviselője lehet: *-s*, *-ś*, *-z*, *-ź* (alakváltozatként, nyelvjárási szinten jelenik meg a *-c*, *-ć* és a *-ǰ*), és ezek mellett egy-egy szóban *-CV* alakú (*-śa*, *-ća*)⁵³ képző

⁵³ Cigankin (1976: 99; 1981: 50; Grammatika 1980: 111) felvesz egy *-ce*, *-cə* alakú névszóképzőt is. Erre javarészt nyelvjárási adatokat hoz: *лембесе* 'обладающий теплом, теплынъ; (szó szerint) meleggel rendelkező, meleg időjárás' < *лембе* 'тёплый; meleg (mn.)'; *кельмесе* 'обладающий холодом, холод; hideg, hideg idő' < *кельме* 'холодный; hideg (mn.)'; *кевесе* 'обладающий твердостью; кемény' < *кев* 'камень; kő'; *пейшкесэ* 'беременная; terhes' (ERV 475) < *пейшксе* 'полный; tele, telt'; *пачалксе* 'блин; palacsinta' (ERV 462). Ezek azonban inkább melléneveknek tűnnek, az utolsó példa pedig Versinyin szerint a *пачалго* 'serpenyő, palacsintasütő' + *куш* 'kenyér' összetételből jött létre (ESM 337). – Mindezek alapján nincs okunk felvenni a főnévképzők közé ezt az elemet. Ld. az 581. oldalt.

is megfigyelhető. Mivel ezek a szuffixumok a fentebb vázolt bonyolult hangfejlődések eredményeképpen többféle módon létrejöhetnek, ezért a továbbiakban az alveoláris képzőket egy csoportban mutatom be. Ezt az is indokolja, hogy ezek a képzők a különféle szótárakban zöngés és zöngétlen varációkban egyaránt szerepelhetnek: a nagy erza-orosz szótárban (ERV) általában a zöngés, míg Paasonen (latin betűs) nagy nyelvjárási szótárában általában a zöngétlen forma áll címszóként,⁵⁴ pl. *вуpez* (ERV) ~ *viřes* (MdWb) 'bárány', *upðez* ~ *ir'd'es* 'borda', *камбраз* ~ *kambras* 'csontváz', *карыз* ~ *kařas* 'gerincoszlop', *каумаз* ~ *kařtas* 'koszorú', *кечказ* ~ *kečkas* 'horog, kampó', *лапаз* ~ *lapas* 'eresz, tető', *лувезь* ~ *liveř* 'izzadság, verejték', *пувезь* ~ *řiveř* 'róka', *сараз* ~ *saras* 'tyúk', *уроз* ~ *uros* 'árva' stb.⁵⁵ Dolgozatomban címszóként az ERV adatait adom meg, mert ezek a mai irodalmi alakok.

Az alábbiakban előbb igyekszem tisztázni az ősi (elsősorban iráni) jövevényszavakban felbukkanó szibilánsok státusát; majd áttekintem azokat az erza szavakat, amelyekben képzőt lehet kimutatni, s végül felsorolom a bizonytalan etimológiákat.

7.2.2. A jövevényszavak tanúságtétele

Az *-s/-z* végű, ősi szókinsbe sorolható lexémák között feltűnően sok az iráni eredetű. Ezek egy részében a szóvégi szibiláns már az átadó nyelvi alakban is megvolt, itt tehát nem beszélhetünk finnugor/mordvin képzőről (a), más szavakban viszont nem lehet eldönteni, mikor kapcsolódott a mássalhangzó a tőhöz: az átadó nyelvekben, a finnugor (FP, FV) alapnyelvben vagy az elő-/ősmordvinban (b).

a)

верьгиз 'волк' (ERV 127); 'farkas' (EMSz 87); 'susi' (ESS 29); *verges* 'волк / Wolf' (MdWb 2625). Iráni jövevényszó, amely a finn-permi korban kölcsönződött: FP **warkas(e)* ~ **werkas(e)* 'Wolf' > vtj. *vargas*, zrj. *varkes*. Kiindulópontja az ősrja **vrkas* > óind *vrkah*, av. *vāhrka-* (Rédei 1986: 62; vö. még Joki 1973: 342; MdKons 187; EtV 32). Versinyin (ESM 49) szerint esetleg *вурь* 'лес; erdő' töre és *-gaz* képzőelemre lehetne tagolni, de ez nem fogadható el.

кєрыз 'соты' (ERV 257); 'lép (méheknél)' (EMSz 158); 'hunajakenno' (ESS 68); *keřas* 'пчелиный сот / Honigwabe' (MdWb 723). Joki (1973: 268) a vtj. *karas*, cser. *karas*, *kārāř* szavakkal együtt iráni eredetűnek tartja: ?< óiráni **kāras*, v0ö. lett *kāres*, litv. *korỹs* stb. (de nem zárja ki azt sem, hogy a mordvin és a cseremisz szó balti átvétel lenne). Joki, Räsänen nyomán – de Paasonen (1897: 37) véleményével ellentétben – a tat. *kāräs* 'Waben' lexémát finnugor (?cseremisz) kölcsönzésnek minősíti. Ez vándorszó lehet. (Ld. még ESM 138.)

пурицз 'поросёнок' (ERV 529); 'malac' (EMSz 308); 'porsas' (ESS 135); *purcos* 'поросёнок / Ferkel' (MdWb 1849). A finn-volgai vagy a finn-permi alapnyelv iráni jövevényszava, vö. fi. *porsas*, é. *porsas*, ?vtj. *parř*, zrj. *porř* < FV/?FP **porřas*

⁵⁴ Az eredetileg zöngétlen szóvég a genitivusi alakokban zöngésült (*viřes* > *viřezen*), majd ebből az irodalmi nyelv megalkotói elvonták a zöngés tövet.

⁵⁵ Ez a változás más hangok esetében is jelentkezik, pl. *mapað* ~ *mapam* 'ág'. E kettősséget a moksa–finn szótár is jól mutatja: *upðez* *ir'd'əs* kylkiluu (MSS 53).

'Schwein, Ferkel' < ősrja **poršos*, vö. av. *pərəsō*, lat. *porcus*, litv. *pašas* stb. (Rédei 1986: 56; ld. még Joki 1973: 303; MdKons 125; EtV 154; SSA 2: 400).

тарваз 'серп' (ERV 646); 'sarló' (EMSz 361); 'sirppi' (ESS 166); *tarvas* 'серп / Sichel' (MdWb 2282). Iráni eredetű szó, vö. ősrja **dhargas/darghas* (> óind *tara-vāriḥ* stb.) (Joki 1973: 325; Rédei 1986: 60; MdKons 164).

наз 'бог' (ERV 450); 'isten' (EMSz 265); 'jumala' (ES 113); *paz* 'бог; счастье / Gott; Glück' (MdWb 1560). Iráni jövevényszó, vö. ieur. **bhāgos*, óind *bhāgaḥ*, av. *baga-* (or. *бог*) stb. A mordvinba **paγas* alakban kerülhetett, ebből a moksában *наваз* (*navas*) fejlődött, az erzában pedig kiesett a palatoveláris spiráns (Joki 1973: 301; Rédei 1986: 55; MdKons 106; EtV 131).

уроз 'сирота' (ERV 697); 'árva' (EMSz 398); 'orpo' (ESS 179); *uros* 'сирота / Waise' (MdWb 2468). Finnugor alapalakja **orpa(s)* ~ *orwa(s)*, vö. fi. *orpo*, lpN *oarbes*, ma. *árva*. Az alapnyelv iráni jövevényszava, vö. előárja **orbho(-s)*, szkr. *árbha-* stb. (UEW 343; Joki 1973: 297; Rédei 1986: 46; MdKons 177; EtV 197 SSA 2: 272). Úgy tűnik, az átadó nyelv(ek) ősi képzője őrződött meg a mordvinban (és a lappban).

Ugyancsak nem tartalmaznak mordvin képzőt az alábbi jövevényszavak sem:

кардаз 'двор, хлев' (ERV 235); 'udvar' (EMSz 141); 'piha' (ESS 63); *kardas* 'скотный двор вообще / Viehhof im allg.' (MdWb 617). Balti jövevényszó, vö. lett *gārds*, litv. *gardas* (Vasmer 1: 530; Feoktyisztov 1975: 340; Zaicz 1998: 213; az EtV 61 adatai részben tévesek).

керезь 'чан; квашня' (ERV 255); 'kád, dézsa' (EMSz 157); 'sammio, amme, tiinu' (ESS 67); *keřes* 'чан, кадка, короб / Kübel, Bottich, Schachtel' (MdWb 724). Versinyin (ESM 135) összefüggésbe hozza a *керь-* 'рубить, (с)резать; vágni', igével, ill. a М *керы* 'острый; éles' melléknévvvel, de talán hihetőbb Paasonen – kérdőjeles – felvetése: ő arab jövevényelemnek tartja: *kūrāz*, *kūrrāz* 'Flasche, Krug mit enger Öffnung' (MdWb 724). Ez vándorszó lehet.

лияназ 'лён' (ERV 214); 'len, házilen' (EMSz 207); 'pellava' (ESS 87), *il'anaz* ~ *l'janas* ~ *l'anas* ~ *lanaz* 'лён / Flachs, Lein' (MdWb 452). Versinyin (ESM 214) elveti az orosz лён 'len' szóból való származtatást (Paasonen sem jelez ilyesmit) (vö. Vasmer 2: 30), inkább egy ősi *ли-*, *ил-* deskriptív töre vezeti vissza; ez nem több spekulációnál. Zaicz Gábor (1970: 53) balti eredetűnek veszi (vö. litv. *linnas* 'id.'), ebben az esetben a mordvin szóban nincs képző. (Ld. még EtV 97.)

b)

вирез 'ягненок' (ERV 136); 'bárány' (EMSz 93); 'karitsa, vuona' (ESS 31); *viřes* 'ягненок / Lamm' (MdWb 2665). Moszin (1977: 12) – a FUV (139) nyomán – a fi. *varsa* 'csikó' szóval veti egybe. Az EtV (35) iráni eredetűnek tartja (óir. **wara*, perzsa *vapa* [*vara?*], *vare*). Feoktyisztov (1975: 340) szintén iráninak veszi, az av. *varəšna* 'мужественный, мужской; férfias, férfi-' szóból származtatja. Rédei (1986: 62) szerint a korai ősrja **vrsā* (vö. óind *vřšā* 'Mann, männliches Tier', perzsa *gušn* 'Männchen, Zucht tier', lat. *verrēs* 'Eber', litv. *veršis* '(Ochs)kalb', lett *vēršis* 'Ochs, Stier') **warsa* 'Männchen; Fohlen, Füllen, Kalb' formában került át a FP/FV alapnyelvbe, s folytatása él a finnben (*varsa*) és az észtenben (*vars*), 'csikó' jelentésben (vö. még SSA

3: 412, egyéb finnségi példákkal). Rédei – valószínűleg hangtani megfontolások lapján – nem sorolja a mordvin szót e családba.

урдес 'ребо' (ERV 216); 'borda' (EMSz 128); *ir'des* 'ребо / Rippe' (MdWb 465); *урдекс* 'kylkiluu' (ESS 58). Finn-permi eredetű szó: *ertä 'Flanke, Seite' > lpN *ær'te*, cser. *örðəž*, vtj. *urd*, *urdes*, zrj. *ord-li*, *ordes*. Valószínűleg korai ősárja átvétel (*erdhas/**erdha-*), vö. av. *arəða-*, óind *árdha*, oszét *ærdæg* (UEW 625; MdKons 42; EtV 53). Az UEW a md. -s elemet képzőnek tartja. Rédei (1986: 50) véleménye szerint az -s-t tartalmazó szavak (md., cser., vtj., zrj.) régebbi, míg az s nélküli formák (lapp, vtj., zrj.) újabb átvételek (ezt az iráni s > h > FP Ø hangváltozásra alapozza). – Versinyin (ESM 88) etimológiája (~ lp. *ēpesz* 'другой; másik', zrj. *ēpt* 'товарищ; társ', jur. *юрē* 'приятель; társ') nem fogadható el. A szó *урдекс* formája valószínűleg újabb keletű (de ez a képzőjellet erősíti).

ривезь 'лиса' (ERV 551); 'róka' (EMSz 315); 'kettu' (ESS 142); *riveš* 'лисица / Fuchs' (MdWb 1923). Finnugor eredetű szó: **repä(ćz)* 'Fuchs' > fi. *repo*, é. *rebane*, ?lpN *riebân* ~ *rievân*, cser. *rəwəž*, vtj. *žičj*, zrj. *ruć*, ma. *ravasz*, *róka* (UEW 423; MdKons 127; EtV 157; SSA 3: 65). Valószínűleg iráni jövevényszó, az UEW a szkr. *lopāśā-*, av. *urupi*, szaka *ruvāsa-*, pehl. *rōbāh* szavakkal veti egybe. Véleményük szerint a finnugor korban egymás mellett élhetett a *-ćz denominális nomenképzős és a képző nélküli változat. Rédei (1986: 46) alapalaknak az elő- vagy korai ősárja **reupōšo-* formát adja meg (hasonlóan: SSA 3: 65): ez viszont azt sugallja, hogy a szóvégi -CV elem nem finnugor kori képző. E szó képzője eleve palatalizált volt.

сараз 'курица' (ERV 568); 'tyúk' (EMSz 323); 'kana' (ESS 146); *saras* 'курица / Hühner, Huhn' (MdWb 1952). Versinyin iráni eredetűnek veszi (ESM 395), de állítását semmivel nem támasztja alá. Az indoeurópai–finnugor kontaktussal foglalkozó munkák közül Joki (1973: 310–311) tárgyalja, ő kérdőjellel minősíti iráni eredetűnek, összevetve az újperzsa *sār*, *sārak* 'Star', óind *śāriḥ* 'ein best. Vogel', *śārikā-* 'Maina, Gracula religiosa', dard *šārak* 'a talking bird, blackbird' szavakkal. Rédei (1986) viszont nem említi; s az összefoglaló művek jövevényszavakat tárgyaló fejezetei (Bartens 1999a: 14–16; Feoktyisztov 1975: 337–343; Keresztes 2011: 111–118) sem szólnak róla. – Moszin (1977: 12) etimológiai magyarázat nélkül emeli be példái közé. Akár Joki alapján, akár az állatnévi analógiából kiindulva elképzelhető, hogy a szóban egy -z denominális nomenképző rejlik.

7.2.3. Az alábbi szavakban minden valószínűség szerint képző rejlik

вежаське 'мизинец' (ERV 118); 'kisujj' (EMSz 80); 'pikkusormi' (ESS 26); *вежаске* ~ *vežaške* ~ *vežaške* 'мизинец / kleine Finger' (MdWb 2642). A szó egy 'kis, fiatal' jelentésű *веж-* töre vezethető vissza, vö. *вежава* 'a legfiatalabb asszony a rokonságban' (*ава* 'asszony'), *вежурьва* 'a legfiatalabb fiú felesége' (*урьва* 'meny'), *веж-кель* 'nyelvcsap' (*кель* 'nyelv') (ld. még MdWb 2638), s e szócsaláddhoz tartozik maga a *вешка* ~ *вишка* 'kis, kicsi' is, vö. még fi. *vähä* 'kis' < FV *wāšä (SSA 3: 478; MdKons 187). Az SSA (3: 478) a kérdéses szót összetételnek veszi, és *vež-aške* elemekre bontja. Ennek ellentmond, hogy *aške* szóalakot egyetlen szótárból sem tudunk adatolni. A másik lehetséges megközelítés: a *веж-* töhöz egy -*ась* denominális nomenképző és egy -*ке* kicsinyítő képző járul.

кечказ 'крючок' (ERV 258); 'horog, kampó' (EMSz 158); 'koukku, haka' (ESS 68); *kečkas* 'крючок / Haken' (MdWb 671). Az EtV (69) szerint a *кечке-* többől eredeztethető, amely a *кичкепе* 'görbe', *кичкепгадо-* 'elgörbül'; *кечкепе-*, *кечкепде-* 'öklel, döf, bök' szavak kiindulópontja is. Szintén a *кичкепе* szóval kapcsolja össze kismonográfiájában Cigankin (1981: 54) is. A *кичкепе* (~ fi. *kehkerä*, cser. *kəškär*) a finn-volgai korra vezethető vissza, vö. FV **kečke-rä* 'rund, krumm' (UEW 655; SSA 1: 335). A szemantikailag helytállónak tűnő szófejtést ('görbe' > 'horog, kampó') elfogadva, a szóvégi *-з* képzőnek tekinthető.

копас *koras* 'миска, сделанная из наплыва / aus einem Baumknorren gefertigte Schlüssel [fatuskóból készített tál]' (MdWb 854). Ezt a csak egy helyen adatolt szót Paasonen a *копо* 'ковш, сделанный из наплыва на стволе дерева / Kelle, gew. aus einem Baumknorren gemacht' származékszavának tartja, tehát itt valószínűleg egy *-ac* képző rejlik a szóban (ld. még ESM 164).

меняс 'налим' (ERV 378). Másik megnevezése az orosz eredetű *ментюк* 'налим' (ERV 377 EtV 107); '(folyami) menyhal' (EMSz 227). Ennek alapján az *-ac* képzőnek tűnik (kései fejlemény).

мияз 'ость (ржи, пшеницы)' (ERV 385); 'kalászszáлка, toklász' (EMSz 230); 'vihne' (ESS 95). Versinyin (ESM 255) összekapcsolja az azonos jelentésű *муюк* szóval (ERV 395, EMSz 236), amelynek *мујок*, *мијок*, *муик* nyelvjárási változatai is vannak (MdWb 1294). Ez Paasonen szerint a tat. *mājāk*/csuv. *mājāχ* átvétele, Versinyin azonban a cser. *вой* 'ость; száлка' szóval veti egybe. Akár finn-volgai, akár törökségi eredetű, a *мияз* alakban valószínűleg képző rejlik.

мушказ 'грыжа' (ERV 395); 'sérv' (EMSz 236); *muška ~ muškas* 'грижа / Bruch' (MdWb 1301). Paasonen kérdőjellel az or. *мышка* 'izom' szóval kapcsolja össze, de ez nem állja meg a helyét. A szó finn-volgai eredetű: **muška* 'Knollen, Knoten, Beule' > fi. *muhka*, é. *muhk*, ?lpK *мохшE* (UEW 705; SSA 2: 173). A rokon nyelvek és a mordvin nyelvjárási variánsok tanúbizonysága szerint a *-з* denominális nomenképző. (Ld. még ESM 267; EtV 112.)

озяз 'воробей' (ERV 433); 'veréb' (EMSz 258); 'varpunen' (ESS 108); *ožas* 'воробей / Sperling' (MdWb 1487). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 310) felveti, hogy a szó *оз-* töve valaha 'маленький, слабый; kis, gyenge' jelentést hordozhatott, de bizonyítéka – a *вишка* 'маленький; kis' szó előtagokban megjelenő *веж-* formája (ld. a *вежаське* címszó alatt, a 135. oldalon) – hangtani okok miatt nem fogadható el. A *-з* képző jellegét erősíti, hogy a szónak van *озака* változata is (ERV 433; ESS 108; ESM 310), ahol a *-ка* ősi, denominális nomenképző (amelynek etimológiailag nincs köze a mai *-ка* kicsinyítő képzőhöz).

рудаз 'грязь' (ERV 558); 'sár; piszok, szenny, mocsok' (EMSz 318); 'lika, kura' (ESS 143), *rudas* 'грязь, кал / Schmutz, Kot' (MdWb 1905). Paasonen az or. *pyda* 'piszkos' szóból származtatja (vö. *pydumь* 'beschmieren; bepiszkol', Vasmer 2: 544). A KESK (241) összeveti a grj. *podōz*, vtj. *podōk* 'неопрятность, грязь; piszkosság, piszok', cser. *pūdangšie* 'rozsdá; ржавчина' szavakkal (ld. még ESM 388, 472; EtV 158). Mindkét megoldás szerint képző rejtőzhet a szóban.

уськаз 'пырей' (ERV 700); 'tarackbúza' (EMSz 400); 'juolavehnä' (ESS 180); *uškas* 'вид пирея / eine Queckenart' (MdWb 2485). Paasonen az *уське* 'проволока; цепь /

Draht; Kette [vezeték, huzal; lán]’ alcímszavaként tárgyalja, sugallva összetartozásukat. Versinyin (ESM 465) egyrészt nem zárja ki ezt a lehetőséget, másrészt összeveti a vtj. *узы*, zrl. *оз* ’земляника; földieper’ szavakkal (mondván, hosszú kacsokat kiengedő/kieresztő növény az is – ezt talán a népetimológia kategóriájába sorolhatjuk). – Amennyiben elfogadjuk a ’vezeték’ szóból való származtatást (ennek alapjául a több méter hosszú és elágazó tarackok szolgálhatnak?), akkor a -з képzőnek tekinthető (vö. még EtV 199).

Az alábbi szavakban palatális szibiláns formájú a képző:

кизась ’поросёнок прошлой лета [múlt nyáron született süldőmalac]’ (ERV 792); *kizas* ’поросёнок прошлой лета / im letzten Sommer geborenes Ferkel’ (MdWb 792). Alapszava a *кизэ* ’nyár’, tehát itt egy -ась képzővel van dolgunk. Ld. még Lehtisalo 1936: 196.

телясь *t’el’as* ’поросёнок прошлой зимы [múlt télen született süldőmalac]’ (MdWb 2387). Alapszava a *теле* ’tél’, tehát itt is egy -ась képző rejlik a szóban.

курся ’кормысло’ (ERV 318); ’vízfordórúd, válljárom’ (EMSz 190); ’korento (ämpäriä varten)’ (ESS 80); *kuřća* ’кормысло / Tragstange, Schulterjoch zum Wassertragen’ (MdWb 974). A SKES (218) biztosan, az SSA (1: 402) kérdőjellel kapcsolja a fi. *korento* ’(hordó)rúd’ szóhoz, ill. egyéb finnségi megfelelőkhöz (ld. még MSzFE 2: 300; MdKons 73; EtV 85); az UEW viszont nem tárgyalja. A finn -nto képző (vö. *korilo* ’id.’). A mordvin -ša denominális nomenképző.

7.2.4. Ismeretlen/bizonytalan etimológiájú szavak, nehéz eldönteni, van-e bennük képző

камбраз¹ ’скелет’ (ERV 230); ’csontváz’ (EMSz 138); ’luuranko’ (ESS 62); *kambras* ’позвоночник у птиц / Rückgrat bei Vögeln’ (MdWb 591). Ezt a szót az EtV (59) az é. *kamm* ’fésű; gerinc’ szóval rokonítva finn-volgainak tartja. Ez téves, mert az észti szó, hasonlóan a fi. *kampa* lexémához, skandináv eredetű, vö. ónorr. *kambr*, ósv. *kamber*, sv. *kam*, ném. *Kamm* (SSA 1: 295). Versinyin deskriptív alaknak tartja (ESM 103).

камбраз² ’седло’ (ERV 230); ’nyereg’ (EMSz 138); ’satula’ (ESS 62); *kambras* ’седло / Sattel’ (MdWb 591). Versinyin összevonja a *камбраз*¹ szóval (ESM 103).

каръмаз ’соплодие орехов, плюска’ (ERV 238); ’összetett termés (pl. dióé)’ (EMSz 143); ’kaksoispähkinä’ (ESS 64); *kařmas* ’грань; зонтик, кисть / Nusschlaube; Dolde, Traube’ (MdWb 727). Versinyin (ESM 113) felveti, hogy e szóban egy -маз összetett képző rejlik, azonban alapszó-megfejtési kísérleteinek egy része (*карь* ’лапотъ; bocskor’, М *карькс* ’связка, нитка, вереница; köteg, csomó; fonál, cérna’) nem állja meg a helyét. Előbbi szemantikai képtelenség, utóbbi pedig a FU **kärz* ’binden, schnüren, fädeln’ szóra megy vissza, cser., zrl., vtj., vogul megfelelőkkel (UEW 139); vö. mdE *керъкс* ’fűzér’. Felveti még a *ведь/гарика* ’чилим; sulyom’ szó *гар-* (< *кар-*) tövével való rokonságot is (ez éppenséggel nem zárható ki) és a cser. *карлангы* ’пустые головки конопли, скорлупа орехов; a kender üres feje; (dió) kemény héja’ szó első elemével való párhuzamot is. Teljesen más úton jár Paa-

sonen: szótárában a *керьме* 'пучок; гнездо / umbundenes Bündel, Garbe; Paar von zusammengebundenen Badequästen (Zweigbündeln)' címszó alá sorolja be. Ebben az esetben a -з képzőnek tekinthető.

карыз 'спина; позвоночник' (ERV 238); 'derék; gerincoszlop, hátgerinc' (EMSz 143); 'selkä(ranka)' (ESS 64); *kařas* 'спина; позвоночник / Rücken (untere Teil); Rückgrat' (MdWb 632). Versinyin (ESM 113) egy -яз [-аз] képzőt választ le, a *карь*-t pedig deskriptív tőnek tartja (ezt véli beleláttni a moksa nyj. *каряна* 'крепкий, сильный; erős' szóba is). Ez eléggé erőltetett magyarázatnak tűnik, ugyanakkor egy -з képző megléte nem zárható ki (vö. *камбраз* 'csontváz').

каштас 'венок' (ERV 241); 'koszorú' (EMSz 145); 'seppel' (ESS 65); *kařtas* 'троицын венки / Kranz, den man zu Pfingsten zu binden pflegt' (MdWb 645). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin megfigyelési kísérletei (~ vtj. *кышет, кышот* 'платок; kendő', згј. *кышны* 'обить, обшить elköptat', *кышод* 'верх; felső része vminek') nem meggyőzőek (ESM 119).

лапаз 'навес' (ERV 331); 'eresz, lapos tető, fedél' (EMSz 199); *lapas* 'лабаз; охотничья вышка на дереве; шалаш из жердей, покрытый соломой / Schutzdach; Hochsitz auf einem Baume; eine aus Stangen hergestellte, mit Stroh u. dgl. bedeckte Hütte' (MdWb 1024). Paasonen orosz vagy törökségi jövevényszónak tartja, de Versinyin (ESM 199) szerint az oroszba (*лапаз*) a mordvinból, a csuvasba (*луназ* 'сарай, шалаш, хижина; fészer, kunyhó') a cseremiszből került, vö. cser. *лапас, лопас* 'навес, сарай'. Versinyin kérdőjellel ide kapcsolja a згј. *лобос* 'кладовая при охотничьей избе; raktár', lp. *lūpps* 'место для посуды и продуктов; edény- s élelmiszertároló', é. *lōōv* '(длинный) навес, шалаш' szavakat is. Vasmer (2: 1) szerint az oroszban ez зүрјэн jövevényszó. – Amennyiben ez az etimológia megállná a helyét, a mordvin szóban képzőt kellene feltételeznünk.

ласьказ 'козлец кистевидный [feketegyökér (Scorzonera)]' (ERV 332). Versinyin (ESM 202) összekapcsolja a Paasonennél szereplő *laške* 'съедобное растение; анис / eine essbare Pflanze; Anis [ehető növény; ánizs]' szóval (MdWb 1028). Ebben az esetben a -з képző lehet. (Ezt erősíti növénynévi jellege.)

меяз *mezas* 'крот / Maulwurf [vakond]' (MdWb 1253). Ismeretlen eredetű szó, csak Paasonen adatolja, viszont állatnévi jellege miatt elképzelhető, hogy képzőt tartalmaz.

покас *pokas* 'нижний конец позвоночника / die untere Wirbelsäule [a gerincoszlop alsó vége]' (MdWb 1720). Csak Paasonen adatolta. Ismeretlen eredetű szó (ESM 372).

поназ 'мёд' (ERV 498); '(rég) мész; virágmész' (EMSz 293). Versinyin (ESM 375) egy általa 'пчела; méh' jelentésben rekonstruált *пон-* szótót feltételez, ezt a cser. *pəngäs* 'шуметь, жужжать (о пчёлах); зүг, зүммөг (мэх)', vtj. *бунгетыны* 'id.' szavakkal veti egybe.

пувоз 'рой (пчелиный) [méhraj]' (ERV 524). Paasonen erzának jelölt adatai, a *puwōs, puvōs* 'рой (пчёл / Schwarm (von Bienen))' [E: Kal, E: Nask] kevert dialektusból származhatnak (gyűjtőhelyei: a mai köztársaság tyengusevói járásának Kaljajevo faluja és a penzai terület semisejszkovói járásának Naszkaftim nevű települése), vö.

mdM *pivāš* (MdWb 1868). Versinyin (ESM 380) deskriptív szónak tartja (a *пыворда* 'свернуть; megfordít' szóval való összevetése nem állja meg a helyét).

сятказ 'дикий лук [vadhagyma]' (ERV 639); 'käenrieska' (ESS 164); *šatkaz* 'дикий чеснок / Knoblauch (wild); дикий лук / Schnittlauch' (MdWb 2093). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 427) felveti a *сятко* 'искра; szikra' szóval való rokonságot, de ez szemantikailag nem állja meg a helyét.

тырдаз 'дрозд' (ERV 684); 'rigó (Turdus)' (EMSz 389); *tīrdas* 'дроздик / Drossel' (MdWb 2292). Az EtV (191) indoeurópai eredetűnek tartja, s egy összsláv **trozdъ* alakra vezeti vissza (vö. Vasmer 1: 372), de mindebből nem derül ki, orosz átvételnek vagy ősi kölcsönzésnek tartja-e. Amennyiben nem jövevényszó, állatnévről lévén szó, elképzelhető, hogy képzőt tartalmaz.

уряс *u'as* 'вид уток; болотная птица / eine Entenart; Sumpfvogel [kacsafajta; vmilyen mocsári madár]' (MdWb 2472). Ismeretlen eredetű szó, csak Paasonen adatolja. Állatnévi jellege miatt elképzelhető, hogy képző rejlik benne.

Az alábbi szavakban palatális szibiláns formájú a (feltételezett) képző. Ezek közül a veláris hangkörnyezetben lévők minden valószínűség szerint egy ősi **-š*-re mennek vissza, míg a palatális hangrendű szavak esetében ezt nem lehet eldönteni.

ливезь 'пот' (ERV 341); 'izzadság, verejték, veríték' (EMSz 205), 'hiki' (ESS 85); *l'ives* 'пот / Schweiss' (MdWb 1147). Versinyin (ESM 211) egy deskriptív *лив-* tövet választ le, s ezt a *лем* 'сало, жир; faggyú, zsír' (FU 'Saft, Suppe') szóval rokonítja, azaz látenszen egy *-z* képzőt tételez fel. Ennek alátámasztására az észtből hoz analógiát: *leem* 'leves' – *leemendama* 'izzad'; ez hangtanilag éppenséggel elképzelhető.⁵⁶

маразь 'вяз' (ERV 362); 'szil(fa)' (EMSz 218); 'vuorijalava' (ESS 90); *maras* 'ильм; ясень / Ulme, Rüster, Feldrüster; Esche' (MdWb 1179). Versinyin (ESM 232) az *-azь* elemet képzőnek veszi, de megfigyelési kísérletei hangtani és/vagy szemantikai okokból nem fogadhatók el: sem a ma. *nyár(fa)* (vö. ?U **hōrz* 'Sumpf', UEW 324), sem a md. *морго* 'сук; faág; csomó, görcs, bűtyök', sem pedig a *маро́ж, марч* 'лебеда; laboda' szóval nem rokonítható. – A szót tehát ismeretlen eredetűnek kell minősítenünk, de – növénynévről lévén szó – nem lehet kizárni a *-zь* képző meglétét.

мекердезь 'чудище [szörny, szörnyeteg]' (ERV 373). Ismeretlen eredetű (ESM 238).

папарезь 'головастик [ebihal]' (ERV 456). Versinyin (ESM 324, 333) ezt a *пакарець* ~ *мокорець* fonetikai variánsának tartja (ld. ERV 387, 450), vö. *pakařas* 'головастик / Kaulquappe' (MdWb 1505). Ismeretlen eredetű szó. Állatnévről lévén szó, elképzelhető, hogy képző rejlik a szóban.

сенксь 'цапля' (ERV 580); 'kócsag, gém' (EMSz 329); 'haikara' (ESS 150); *šeŋks* 'цапля / Reiher' (MdWb 2136). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin megfigyelési kísérletei (M *сенди* 'камыш; sás, gyékény'; ill. cser. *čūngaš* 'клевать; (madár) csíp, csipeget') nem állják meg a helyüket (ESM 399).

цивця 'донник белый, лекарственный' (ERV 724); 'somkóró, orvosi somkóró' (EMSz 411); *čifća* 'ддонник / Honigklee, Steinklee' (MdWb 170). Versinyin (ESM 477) a

⁵⁶ Az *m > v* változás a magyarban is megfigyelhető: FU **leme* > ma. *leve-*, U **nime* > ma. *név* (UEW 245, 305).

цветы 'virág' és a шумѣр- onomatopoetikus tö (шумѣрдо- 'засверкать; csillog, villog, ragyog', vö. шумѣрк csillogást, ragyogást jelentő szó) kontaminációjának tartja – ezt semmi nem támasztja alá. A növénynevekben gyakori az ősi képző, meglehet, hogy itt is erről van szó.

7.3. Posztalveoláris képzők: *š, *č

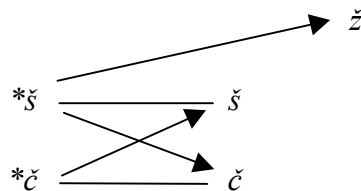
7.3.1. A képzők eredete, képzővariánsok

a) Az alapnyelvi *-š képző Lehtisalo (1936: 222–226) alapján kimutatható a lappból (lpN *vānās* 'cumba; baad', *garanas* 'corvus cornix'), a finnből (*vene* 'csónak' < *ve-nēh), *ori* 'mén, csődör' (< *orih), *perhe* (< *pereh) 'család', a kisebb finnségi nyelvekből, talán a cseremiszből (*kurnuz*, *kurnuž* 'rabe'), a votjából (*kj̄rniž* 'id.', *l'ömyš* 'kirsche') és a zürjénből (*doryš* 'seite, kante'). A mordvinban Lehtisalo az -š (*uřeš*, *uraš* 'schwägerin; sógornő' mellett a -č (*krenč* 'rabe; holló', *penč* 'löffel; kanál', *venč* 'kahn; csónak') és a -ža/-že (E *lovaža* 'knochen; csont', *lapuža* 'flach; lapos', M *pālmańže* 'knie; térd') szuffixumokat sorolja ide. Ugyanez az elem szerepel az összetett -*kuu* képzőben is.

b) Az alapnyelvi -č képzőnek Lehtisalo szerint (1936: 232–233) a mordvinban nincs folytatása, ezt csak az osztjából, votjából, zürjénből és kérdőjelesen a vogulból mutat-ta ki. Megjegyzi ugyanakkor, hogy az *š* és a *č* elsődlegességét nagyon nehéz meghatározni (ld. alább a mordvin ingadozásról írottakat).

A mordvinban a posztalveoláris szibiláns kétféle fejlődési utat járhatott be. Az egyik a zöngésülés: *š* > *ž* (FP *jiša > *jožo* 'bőr'), a másik az affrikáció: *š* > *č* (a palatalizáció csak néhány moksa nyelvjárásban hatott, az irodalmi nyelvben nincs palatális posztalveoláris). A posztalveoláris szibilánsok és affrikáták viszonya a mordvinban (is) bonyolult volt. Az ősmordvinban a határ – hasonlóan a fentebb bemutatott alveolárisokhoz – nem volt éles köztük, fejlődésük egybeeshetett: FP *čoša* 'árpa' > E *čuž*, *šuž* / M *šuž*; FU *šinere 'egér' > E *čejer* / M *šejər*. A szó belsejében a következő fejlődésekkel lehet számolni: -š- > -ž-, -č- > -š- > -ž-; és -č- > -čč- > -č-, ?-čč- > -šš- > -č- (részletesebben ld. Keresztes 2011: 47–50). Az ingadozás ma elsősorban az erza és moksa alakok között figyelhető meg, pl. E *čačo* ~ M *šač* 'arc', *čačo-* ~ *šačo-* 'születik', *čalga-* ~ *šalga-* 'rálép', *čavo* ~ *šavə* 'üres', *čirə* ~ *širə* 'szél, part, oldal', *čuvto* ~ *šuftə* 'fa' stb.

A posztalveoláris képzők hangváltozásai tehát egyszerűbb képet mutatnak, mint az alveolárisokéi:

Összességében az alapnyelvi posztalveoláris képzőknek a mai erza irodalmi nyelvben három -C alakú képviselője lehet: -š, -ž, -č (alakváltozatként, nyelvjárási szinten jelenik

meg a *-š*), míg a *-CV* alakú képzők között a *-ša*, *-ža*⁵⁷ és *-ča* fordul elő. Az alveoláris képzőknél láttuk, hogy a szótárak lejegyzési eljárása nem egységes. Némi ingadozás itt is tapasztalható: *алуж* (ERV) ~ *ališ* (MdWb), *уряж* (ERV) ~ *uráš* (MdWb); *кайгарии* (ERV) ~ *kajgarč* (MdWb), *керии* (ERV) ~ *kerč* (MdWb). A következőkben címszóként az ERV alakjait adom meg.

7.3.2. A rokon nyelvi adatok alapján ősi képzőt tartalmazó szavak

венч 'лодка' (ERV 125); 'csónak, ladik, hajó' (EMSz 85); 'vene' (ESS 28); *venč* 'лодка, баржа / Boot, Kahn' (MdWb 2617). Finn-volgai eredetű szó: **wene-še* 'Boot, Kahn' > fi. *vene*, é. *vene*, lpN *fânás*. A **-še* a FV korban kapcsolódhatott a tőhöz (UEW 819; MdKons 186; EtV 32; SSA 3: 425). – Versinyin felvetése, a *пенч* 'kanál' szóval való rokonítás nem fogadható el (ESM 47).

кренч 'ворон' (ERV 302); 'holló' (EMSz 182); 'korppi, kaarne' (ESS 77); *k'renč* 'ворон / Rabe' (MdWb 898). Uráli eredetű szó: **kʁmʒ* 'Rabe' > fi. *kaarne*, é. *kaaren*, lpN *gārânás*, cser. *kurnōž*, vtj. *kjrnjž*, zrtj. *kjrnjš*, jur. *χarŋeʔ*. A mordvin, lapp, csere-misz és permi szavak szóvégi konzonzánása képző (UEW 228; SSA 1: 266; EtV 81).

кумажа 'колено' (ERV 313); 'térd' (EMSz 187); *куманжа* 'polvi' (ESS 80); *kumaža*, *pumaža* 'коленка / Knie' (MdWb 950). Moksa megfelelője: *плманжа* (MRV 496). A *кумажа* egy régebbi **pumanža* alakból jött létre disszimilációval. Alapszava az uráli eredetű **polwe* 'Knie', vö. fi. *polvi*, lpN *bul'vâ*, cser. *pul-wuj*, jur. *pūlī* stb. A mordvin *-ža* és *-nža* képző (UEW 393; SSA 2: 392; MdKons 123; ESM 313, 382; EtV 83).

ловажа 'кость'; csont (EMSz 207); 'luu' (ESS 87); *lovaža* 'кость; труп / Knochen; Leichnam' (MdWb 1066). Uráli eredetű szó: **luwe* 'Knochen' > fi. *luu*, cser. *lu*, vtj.-zrtj. *li*, vogul *lo*, ?ma. *láb*, jur. *lī* stb. A *-ža* a mordvin külön életében tapadhatott a szóhoz (UEW 254; SSA 2: 114; MdKons 81; ESM 215).

пенч 'ложка' (ERV 470); 'kanál' (EMSz 278); 'lusikka' (ESS 118); *penč* 'ложка / Löffel' (MdWb 1612). Finnugor alapnyelvi szó: **peñz* 'Löffel' > vtj. *puñj*, zrtj. *pañ*, osztj. *pěñ* (UEW 372).

чавача 'сойка [szajkó]' (ERV 734), *čavača* 'сойка; дрозд / Häher (Garrulus glandarius); Drossel' (MdWb 224). A KESK (102) a zrtj. *жонь* 'снегирь; süvöltő' és ?cser. *шынгырцэ* 'скворец; seregély' szavakkal kapcsolja össze, egy ősi **šŋz-* alakot rekonstruálva. Ennek alapján a md. *-ча* képzőnek tekinthető (ld. még ESM 484).

кедьлапи *ked'lapš* 'ладонь / (innere) Handfläche [tenyér]' (MdWb 1026). Mai irodalmi alakja *кедь лапа* és *кедь куника* (ERV 246; EMSz 149; ESS 66). A *лапи* önálló szóként a moksában él 'lapos' jelentésben, erza megfelelője: *лапужа*. Ez az uráli **lappz* 'flach, platt Fläche' alakra megy vissza, vö. fi. *lappea*, lpN *lap'pâd*, cser. *lap*, vtj. *lap*, zrtj. *lop*, osztj. *ļāpsak*, ??vog. *lop*, ma. *lapos*, jur. *lapcā-*. A mordvinban a *-ža* és az *-š* denominális képző (UEW 237; MdKons 76; EtV 90; az SSA 2: 48 a finn-volgai, finn-permi és ugor adatokat csak kérdőjellel kapcsolja a balti finn szavakhoz).

⁵⁷ Ez azonos a melléknévképzővel: *алкажа* 'kissé alacsony' < *алка* 'alacsony; sekély', *лембежа* 'meleg' < *лембе* 'meleg', *нолажа* 'csúszós, síkos' < *нола* 'lé, nedv', *сэняжа* 'kékes, kéklő' < *сэнь* 'kék' – 5. fejezet, 3. pont.

лeвиш 'мочало' (ERV 334); '(áztatott, puhított) faháncs' (EMSz 200); '(liotettu) niini' (ESS 84); *levš* 'мочало / (zerfaserter) Lindenbast' (MdWb 1119). Finn-volgai eredetű szó (bár az UEW csak kérdőjellel veszi fel az ide sorolt lexémákat): *lemšz (*lemešz*) > fi. *lehmus*, É. *lõhme*, cser. *nemeštə*. A *-šz képző a FV korban tapadhatott a szóra, ez tehát a mordvinban ősi örökség (UEW 688; SSA 2: 58; EtV 92).

7.3.3. Az alábbi szavakban minden valószínűség szerint képző rejlik

кажварч 'крот; хомяк' (ERV 224); 'hörcsög' (EMSz 133); '(maa)myyrä' (ESS 61); *kažvarč* 'крот; хомяк / Maulwurf; Hamster' (MdWb 666). A mordvinban több, egymásra némiképp hasonlító szó létezik e rágcsálófélékre: az orosz eredetű *гарбуши* 'hörcsög', *карбууж* 'vakond' (Vasmer 1: 530: *карбыши*), valamint a *кайгарш/кайгарч* 'ürge' és a *кажварч* 'vakond; ürge'. Versinyin (ESM 94) nem zárja ki, hogy ezek valamiféleképpen kontaminálódhattak, keveredhettek. A szóvégre ld. *норовжорч*. (Vö. még *кайгарш*.)

марч 'лебеда; щирица запрокинутая' (ERV 364); 'laboda, paréj' (EMSz 219); 'maltsa' (ESS 90); *marč* 'лебеда / Melde, Gartenmelde' (MdWb 1179). Versinyin (ESM 233), Daľ adatai alapján az or. *марь, мара* 'лебеда разных видов; különböző labodafajták' szavakból származtatja. Ebben az esetben a -ч képző lehet. Az EtV (102) etimológiája téves, mert a fi. *maltsa*, é. *malts* 'libatop' germán jövevényszó (vö. SSA 2: 144). Grebnyeva (1987: 35) szófejtési kísérletét (*мар* 'кучка земли, холмик, курган; földkupac, halom' + -ч képző, mondván, a laboda gyakran nő nedves dombokon) nem lehet elfogadni

норовжорч 'жаворонок' (ERV 418); 'pacsirta' (EMSz 248); 'leivonen, kiuru' (ESS 104); *norovžorč* ~ *norovčorč* ~ *norožorks* ~ *norončorks* stb. 'жаворонок' (MdWb 1350). Összetett szó, előtagja a *норов* (*норо, норонь*) 'хлеб; gabona, termés' (részletesen ld. a 75. oldalon). Utótagja ismeretlen eredetű; Versinyin onomatopoetikusnak tartja, viszont etimológiai kísérletei (mdM *жора* 'vízesés; водопад', or. *журчать* 'csobog, csörgedezik; mormol') jelentéstanilag nem állják meg a helyüket (ESM 233, a *маржорч* címszó alatt). Valószínű, hogy a szóvégi mássalhangzókapcsolat második eleme képző, ezt az állatnévi jelleg mellett a *жорч* ~ *жоркс* variánsok is alátámasztják. Hasonló felépítésű a moksa *маржорж* 'id.'.

*

алуж 'друг, приятель' (ERV 45); 'barát, szerető, kedvese vkinek' (EMSz 349); *aljs* 'любовница; товарищ, приятель(ница) / Freundin, Geliebte; Kamerad(in), Freund(in)' (MdWb 34). Versinyin (ESM 12) elképzelhetőnek tartja, hogy az *аля* 'férfi, fiatalember' szóból fejlődött, ebben az esetben a szóban képző rejlik.

ведяш *ved'aš* 'водяной / irgendein Wassergeist [vízi szellem]' (MdWb 2592). Alapszava a *ведь* 'вода; víz', az -аш tehát képzőnek tekinthető. Meglehet azonban, hogy ez a személynevekhez járó képző.

кайгарш 'суслик' (ERV 225); 'ürge' (EMSz 134); *кайгарч* 'siiseli' (ESS 61); *kajgarč* 'крот / Maulwurf' (MdWb 572). Versinyin (ESM 95) *кайг(a)*- töre és -*арш/-арч* szuffixumra tagolja a szót. A tövet onomatopoetikusnak tartja, s összekapcsolja a *кайги, гайги* 'звонкий; csengő, csilingelő' szóval (indoknak a hörcsög fütyülő, sípo-

ló hangját hozza fel). Ez eléggé valószínűtlen. Figyelemre méltóan közeli alak a *кажварч* 'крот; хомяк / Maulwurf; Hamster' (ERV 222; MdWb 666). (Ld. fentebb.) *керш* 'левый' (ERV 256); 'bal' (EMSz 157); 'vasen' (ESS 68); *kerč* 'левый / link' (MdWb 714). Az EtV (68) balti eredetűnek minősíti, s összeveti a litv. *kairus*, lett *keiris* 'bal' szavakkal. Versinyin (ESM 136) felveti a fi., ink. vót, é. *kura* 'bal' szóval való rokonságot – az SSA (1: 446) e szócsaládba nem veszi be a mordvin tagot (hangtanilag nem kapcsolhatók össze). A moksában él a *керкиш* 'левша; balkezes' szó (MRV 251). Amennyiben ebben egy *-киш* képző rejlik, úgy elképzelhető a *керш* szónak *кер-* töre és *-ш* képzőre tagolása is.

кирьгашиа 'бусы, бусинка' (ERV 267); 'nyaklánc, nyakék' (EMSz 164); *kirğaša* 'снизи бус у женщин / am Halse auf der Brust getragenes Perlennetz bei Frauen' (MdWb 766). Alapszava a *кирьга* 'шея / Hals [nyak]'. A *-шиа* képzőjellegét egyrészt a szócsalád további tagjai bizonyítják: *kirğaška* 'нитка бус у женщин / am Halse getragenes Perlenband der Frauen, Perlenschnur [nők gyöngysora]' (MdWb), *кирьгава* 'женское нагрудное украшение из монет, цепочек и бус [pénzérmékből, láncból és gyöngyökből álló női melldísz]' (ERV), *кирьгашике* 'kaulanauha' (ESS 69), másrészt pedig a moksa párhuzam támasztja alá: *керьгаз* 'старинное нагрудное украшение мокшанок' (MRV 251) (ld. még ESM 147).

липужа 'линейка (между верхним и нижним настилами, разделяющая основу ткани) [az alsó és felső burkolat közötti lécs, amely a szövet keretét osztja ketté]' (ERV 344); *lipuža* 'цены (между настилами основы) / eines von den Brettern zwischen den Aufschlagfäden (am Webstuhl)' (MdWb 1138). Van *lipiš* alakváltozata is. A SKES (298) összekapcsolta a fi. *lippi* 'suppilomainen tuohinen juoma-astia [nyírhéjből készült, tölcserű ivóedény]' és a md. *lipuža* 'loimilankojen välinen ohut lasta, tiuhtavarpa [a láncfonalak közötti vékony lécs]' szavakat, de az SSA (2: 81) már nem. A SKES-beli jelentést nem találtam más szótárakban (s irodalmi hivatkozások híján a lelőhelyét sem találtam meg). Versinyin (ESM 313) óvatosan megkockáztatja, hogy összefügghet a *ливо* 'два слоя нитей, расположенных с одной стороны мотовила и перевязанные нитой' (ERV 341) szóval. Ha ez a kapcsolat helytálló, akkor a *-ža* képző lehet (ld. még EtV 96).

уряж 'невестка; тётя' (ERV 698); 'sógornő (a báty felesége)' (EMSz 399); 'kály, vanhemman veljen vaimo' (ESS 180); *uráš* ~ *urēš* 'невестка; жена старшего брата жены / Schwägerin, Frau des Bruders; Frau des älteren Bruders der Frau' (MdWb 2470). Alapszava az *уря* 'невестка' (ERV 698, MdWb 2469; EtV 198). (Van *виреш*, *виряш* alakváltozata is, ERV 136, 137.) Az *-ш* eredetileg valószínűleg deminutív képző lehetett.

7.3.4. Ismeretlen etimológiájú szavak, nem lehet eldönteni, van-e bennük képző

кальмаша 'купальница европейская (многолетнее травянистое растение) [évelő fűféle]' (ERV 229). Ismeretlen eredetű szó, az etimológiai szótárakban nem szerepel. Növénynévi jellege miatt elképzelhető, hogy képzőt tartalmaz.

келянч 'небольшой моток ниток [kis fonalgombolyag]' (ERV 251); *kel'enšt* 'моток ниток на пальцах / Faden in einem Fingersträhnchen' – a származékszavaiban *-č-* áll: *kel'enča-*, *kel'enčavks* (MdWb 689). Ismeretlen eredetű szó (ESM 130).

лаужа 'мутовка' (ERV 333); 'habaró, keverő, habverő'; 'härkin, hämmennin' (ESS 83); *lavža* 'разливательная ложка, мешалка / kleines „Ruder“, das anstatt des Schaumbesens' (MdWb 1038). Cigankin (1951: 54) a 'деревянная планка для разводки ниток; faléc a fonál szétszedésére' jelentést adja meg. Paasonen a *lapuža* 'lappos' szóval kapcsolja össze. Versinyin (ESM 203) elkülönít el egy -жа szuffixumot, a tövet pedig onomatopoetikusnak minősíti, s összeveti a vtj. *лөб-* (*лөбырьюны* 'взбивать, пушить, рыхлить; felver, felráz' tövel. E példa alapján nehéz megítélni, helytálló-e ez az etimológia.

люкша 'гречиха [hajdina, pohánka]' (ERV 355); *lukša* 'гречиха; просо, пшено / Buchweizen; Hirse' (MdWb 1151). Ismeretlen eredetű szó, az etimológiai szótárakban nem szerepel. Növénynévi jellege miatt elképzelhető, hogy képzőt tartalmaz.

одажа 'мать-и-мачеха'; *капустные листья* [pitypang, martilapu; káposztalevél]' (ERV 430); *odaža* 'сушёный капустный лист для выпекания пирогов и хлеба / getrocknetes Kohlblatt, auf dem man ungesäuerte Kuchen und Brote backt [száritott káposztalevél pirog és kenyér sütéséhez]' (MdWb 1425). Versinyin (ESM 307) megfejtési kísérletei (md. *од* 'новый; új', cser. **одо-*: *одешташ* '(по)сесть; (meg) öszül', *одыгол* 'судак; fogassüllő')⁵⁸ nem fogadhatók el. Növénynévről lévén szó, elképzelhető, hogy a -жа képző.

понажа *ponaža* 'птицеловный снаряд / ein Fanggerät für Vögel [madárfogó csapda]' (MdWb 1746). Paasonen a szócikk végén a „Vgl. *pona*” jelzettel e két szó kapcsolátát sugallja (*pona* 'szőr, gyapjú, prém'), de nem világos a szemantikai kapcsolat.

ракша 'конь, лошадь' (ERV 536); 'állat; jószág, barom; ló' (EMSz 311); 'karja, eläin' (ESS 137); *rakša* 'конь / Ross' (ld. még *rikša* 'лошадка / Pferd', MdWb 1878, 1920). Versinyin onomatopoetikusnak tartja (ESM 387).

7.4. Összefoglalás

1) A szibilánsokat és affrikátákat tartalmazó képzők fejlődése bonyolult utat járt be. Az ősmordvinban a határvonal elsősorban az alveoláris és posztalveoláris hangok között húzódott, ennek alapján a következő képzőket tételezhetjük fel: a) alveoláris képzők: *-s, *-ś, *-č; b) posztalveoláris képzők: *-š, *-č. A zöngességi korreláció, a palatalizáció és az affrikáció hatására a mai erza irodalmi nyelvben -s, -ś, -z, -ž, ill. -š, -ž, -č alakú, elhomályosult képzőkkel számolhatunk.

2) Az alveoláris képzők gyakoribbnak tűnnek, kutatásaim alapján egy tucatnyi biztos s mintegy húsz kérdéses etimológiát sorolhatunk ide, míg a másik csoportba összesen másfél tucatnyi lexéma tartozhat.

3) A legfőbb szemantikai csoportok: állatnevek, növénynevek, testrésznevek.

⁵⁸ A hal ezüstös-acélos színű.

8. *-l > -l, -l'

8.1. A képző eredete

a) Az alapnyelvi *-l denominális nomenképző a mai uráli nyelvek mindegyikében él. A finnben számos képzőben rejlik ez az alapnyelvi szuffixum. Primér képző a *-la/-lä*, amely elsősorban helyjelölő funkciójú (pl. *tuonela* 'alvilág', *miehelä* 'a férj háza', *seppälä* 'kovácsműhely'; az újabb szóalkotások közül ld. pl. *kahvila* 'kávézó', *kylpylä* 'fürdő', *ravintola* 'étterem', *sairaala* 'kórház', *voimala* 'erőmű'), de van más (eredetileg főként) deminutív funkciója is, pl. *jumala* 'isten', *jäkölä* 'zuzmó', *käpälä* 'mancs', *nappula* 'cövek; bábu'. Másodlagos, összetett képzőként megtalálható a *-lainen/-läinen* (*apulainen* 'segéd', *jälkeläinen* 'utód', *jättiläinen* 'óriás'), *-las/-läs* (*lähtetäs* 'követ', *oppilas* 'tanítvány', *potilas* 'beteg'), *-le* (*hiutale* 'pehely', *kaistale* 'szalag', *kekäle* 'üszök', *sirpale* 'szilánk'), *-li* (*kekkuli* 'semmirekellő', *kokkeli* 'aludtfej', *ripuli* 'hasmenés', *vatkuli* 'pörkölt') és *-lo/-lö* (*karpalo* 'tözegáfonya', *kohtalo* 'sors', *peukalo* 'hüvelykujj', *vartalo* 'törzs') képzőkben. – Az alapnyelvi képző folytatása a lapp, cser., vtj., zrj., vog., osztj. és szám. *-l* képző, valamint a ma. *-l, -ly, -j* (R. *fial, körtvély, zugoly, homály, személy*) szuffixum. Lehtisalo ugyanide sorolja a finn-permi nyelvek helyviszonyt kifejező *-la/-lä* képzőjét is: fi. *etelä* 'dél' (*-l*- elem található a külső helyviszonyt kifejező esetekben is, vö. abl. *l-tä*, adess. **-l-na > -lla*, allat. *-len > lle*), cser. *küöäl-* 'in der nähe', *lišäl* 'nahegelegen, nahe', vtj. *ažla* 'vorher, zuerst', zrj. *berlañ* 'zurück', md. *ikele* 'vor (wo?)', früher, zuerst; elől, először', *mejle* 'später, danach, hernach; később, után', *vasolo* 'weit, in die ferne; távol'.

Lehtisalo erre az ősi képzőre vezeti vissza a cser. *-la* és md. *-nal* (*na + l*) kollektívumszuffixumot (md. *kuznal* 'Fichtenwald; fenyőerdő' < *kuz* 'Fichte; fenyő', *kevnal* 'steinige Stelle; köves hely' < *kev* 'stein; kö'), valamint a fi. *-lo-, -lö-* „plurales suffixelement”-et (*taloloissa* 'in den häusern', *rekilöitä* 'schlitten'). A *-nal* elemről a 391–396. oldalakon szólok részletesebben, ott foglalkozom részletesebben azzal, hogy képzőnek vagy összetételi utótagnak tekinthetjük-e.

A mordvinból a kollektívumképzőn kívül a szakirodalom igen kevés példát hoz: Lehtisalo a *numolo* 'Hase; nyúl' mellett a helyjelölő funkcióra az előbb említett *ikele, mejle, vasolo* szavakat említi, Majtyinszkaja pedig csak az utóbbi lexémát veszi fel (ennek a megítéléséről ld. a 149. oldalon). (A képzőtörténeti irodalomhoz: D. Bartha 1958: 113; Hakulinen 1979: 129–130, 160–168; Lehtisalo 1936: 145–150; Majtyinszkaja 1974: 343.)

b) Az alapnyelvi *-l melléknévképzői funkcióját őrzi a fi. *hankala* 'nehézkés, bajos', *kamala* 'szörnyű', *matala* 'alacsony', *ovela* 'ravasz', *sukkela* 'fürge'; másodlagos képzőként a nagyon gyakori és produktív *-lainen/-läinen* és *-llinen*, valamint a *-las/-läs* (*kuulas* 'tisza, világos', *täyteläs* 'telt, tömött'), *-lias* (*kokolias* 'termetes', *unelias* 'álmos') és a *-lloinen* (*silloinen* 'akkori', *vaivalloinen* 'fáradtságos, fárasztó'). Ugyanerre megy vissza a lp. *-l*, cser. *-la*, vtj., zrj., vog., osztj. *-l* és szám. *-la* is.

E képző mordvin folytatásáról sem Lehtisalo, sem pedig Majtyinszkaja nem tesz említést, de véleményem szerint erre a szuffixumra megy vissza a mai mordvin *-la* melléknévképző (erről ld. az 545–548. oldalakat). (Lehtisalo 1936: 152–156; Majtyinszkaja 1974: 343; Hakulinen 1979: 160–168.)

c) A mai uráli nyelvekben viszonylag kevés nyoma maradt az **-l* deverbális nomenképzőnek. Ennek folytatása a balti finn, cser., vtj., zrj. és vog. és *-l* képző (fi. *askel* 'lépés',⁵⁹ cser. *aškəl*, vtj. *učkıl*, zrj. *voškol*, vog. *ūsəl* 'lépés'), a magyar *-l*, *-ly* (*fogoly*, *fonal*, *fedél*, *kötél*, *lepel*), és talán a szam. **-la*. A finnben az összetett *-las/-läs* (*kokelas* 'gyakornok', *kuohilas* 'herélt', *sotilas* 'katona'), *-le* (*repale* 'rongy', *taipale* 'földszo-ros', *tekele* 'tákolmány'), és *-lis* (*saalis* 'zsákmány', *tuolis* 'vásárfia, ajándék') képzőben figyelhető meg az ősi *-l* elem.

A mordvinban ennek képviselője az *-l/-l'* szuffixum; a szakirodalom csak az *eskel'ks* 'lépés' szót említi. (Lehtisalo 1936: 157–158; Majtyinszkaja 1974: 343; Hakulinen 1979: 209.)

d) Lehtisalo (1936: 178–179) felvesz egy uráli **-l'* denominális főnév- és melléknév-képzőt is, ennek néhány vogul, votják, zürjén és szamojéd megfelelőjét közli. Ennek létét több tudós kétségbe vonta (Györke, Collinder), ill. azt tartotta, hogy ez csak az *-l* variánsa/allofőnjé (A. Kövesi) (ld. Majtyinszkaja 1974: 343–344). – Az ő- és ómordvin mássalhangzórendszert gyökeresen átformáló palatalizációs tendencia (részletesebben ld. a 131. oldalon) miatt amúgy sem lehet teljes biztonsággal megállapítani, az ősi **-l* vagy **-l'* folytatása lehet-e egy mai *-l'* alakú szuffixum. A palatális *-l'* ősiségére az lenne a fő bizonyíték, ha veláris hangrendű mordvin szavak sorában lenne kimutatható ez a hang, de adattáramban erre csak egy példát találtam (*поколь* 'csomó, rög') – ilyen csekély adatmennyiséggel viszont nem lehet bizonyítani az *-l'* alapnyelvi (ősmordvin?) létét.

8.2. Szakirodalmi információk

A korai nyelvtanok, összefoglalók még nem foglalkoznak ezzel az elemmel. Jevszejev (1934/1963: 127–128), Bubrih (1947: 45), Grammatika (1962: 187), Feoktyisztov (1966: 183; 1975: 304), Szerebrennyikov (1967: 75), Erdödi (1968: 236), Cigankin – Gjevajev (1975: 96) csak a *-ла* melléknévképzőről szólnak. Ennek elsődleges oka, hasonlóan a szibilánsokról írottakhoz, az intranszparencia lehetett.

M. V. Moszin az első (1977: 10), aki elkülöníti a melléknév- és a főnévképzőt, utóbbinak *-ло (-л)* alakját felvéve, a *менель* 'небо; menny', *нумоло* 'заяц; nyúl', *петькель* 'пест (для ступы); (mozsár)törő', *поколь* 'ком, кусок; csomó, rög', *сезял* 'глиста; bélféreg', *човоло* 'конюшня; lóistálló' szavakat idesorolva.

Az 1980-as kiadású nyelvtani kézikönyv (Grammatika 1980: 108) *-ль* alakban veszi fel a képzőt, s (több más szuffixummal együtt) csak ezt írja róla: „Данные суффиксы имеют сильно ограниченную сферу употребления – одно, два или три слова: *чевгель*”.⁶⁰ Ugyanezt az egy példát hozza Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983-as áttekintő tanulmányában (1983: 123).

⁵⁹ Hakulinen (1979: 130) a fi. *askel* szót denominális képzésnek veszi, amelyben – hasonlóan a *kyynel* 'könny', *sammal* 'moha', *sävel* 'melódia', *vemmel* 'iga, járom' szavakhoz – egy ősi *-l* képző rejlik. Az *askel*-ről ld. a 152. oldalon.

⁶⁰ Az adott szuffixum erősen korlátozott körben használatos – egy, két vagy három szóban: *чевгель* 'kányafa'.

Moszin 1989-es egyetemi jegyzetében és 2001-es írásában a finnugor **l* elemet látja az *аськелькс*⁶¹ 'шаг; lépés', *ковол* 'корыто; teknő', *копэл* 'полукруглое долото; félkör alakú véső',⁶² *менел*, *нумоло*, *сеель* 'еж; sünn', *тевелав* 'лёгкие; tüdő', *чевгель* 'калина; kányafa', *човоло* szavakban (1989: 43, 44, 46; 2001: 92).

Cigankin 1977-es disszertációjában és az ezen alapuló 1981-es képzőtani monográfiájában megkülönböztet egy *-ла/-ло* és egy *-ль* képzőt. A első melléknévképzőként termékeny, míg főnévképzőként improduktív. Főnévi példái: *наволо* 'слизь; nyálka, váladék', *правила* 'овод; bögöly', *эчкела* 'толстяк; kövér ember'. Az *-ль* képzőhöz a következőket sorolja: *васолкс* 'даль; távolság, messzeség', *кувалмо* 'длина; hosszúság', *куфтёл*⁶³ 'стручок; (növényi) hüvely', *пеителкс* 'орешник; mogyoróbokor', *пизёл* 'рябина; berkenyebogyó', *чевгель*, *чомболкс* 'ласка; menyét', *эскелькс* (Cigankin 1977a: 342–343; 1981: 52–53). (Mint sok más helyütt is, itt is világosan látható, hogy a palatális/nem palatális szembenálláson a mordvinföldi szerzők általában nagyvonalúan átsiklanak.)

Grebnyeva (1997: 41) növénynévi kutatásaiból az összetett *-лкс* képzőre a következő nyelvjárási példákat hozza: *вишнялкс* 'вишня (дерево); meggyfa', *равжилкс* 'чёрный паслён; fekete ebszőlő', *сливалкс* 'слива (дерево); szilvafa', *чукиитурулкс* 'смородина (куст); ribizlibokor' (ezekről ld. a 151. oldalon). A *пеителкс* felbukkant korábban Vilgajeva (1980: 120) munkájában is.

Az újabb összefoglaló munkát nem foglalkoznak ezzel a főnévképzővel, csak a *-ла* melléknévképzőt említik (Keresztes 1990: 67; Bartens (1999a: 110; EK 2000: 39).

Láthatjuk tehát, hogy a szakirodalom viszonylag tarka képet sugall: a *-ла* melléknévképző mellett *-ль*, *-л*, *-ло* és *-ла* alakú főnévképző(ke)t különböztetnek meg. A megszürt példaanyagból viszont az alábbiakban az derül ki, hogy csak *-л* és *-ль* képzővel számolhatunk, kivételt egyedül csak a *нумоло* szó képez.

A továbbiakban csak a főnévképzővel foglalkozom. A mordvinföldi szerzők által bemutatott példaanyagban összesen 21 szót találtam, ezek között, sajnos, jó néhány téves etimológia is felbukkan. Az alábbiakban először ezeket igyekszem kiszűrni, majd bemutatom a rokon nyelvek tanúbizonysága alapján egyértelműen *-л* képzőt hordozó alakokat, s végül óvatos javaslatot teszek még néhány szó idesorolására.

⁶¹ Mai erza irodalmi alakja *эськелькс*.

⁶² Mivel ez moksa szó, a dolgozatomban nem foglalkozom vele, azonban, ha már Moszinnál felmerült (2001: 92), érdemes az eredetét röviden megvizsgálni. Moszin ebben a szóban is *-л* képzőt lát, s egy *кovo* 'полукруглый топор; félkör formájú fejsze' alakból vezeti le, összevetve a fi. *koveli*, *kovelo* 'sivukäyrä veitsi, jolla kauhaa, lusikkaa ym. koveretaan; oldalt görbe kés, amellyel a merőedényt, kanalat stb. kivájják', é. *kōmel*, lp. *kuowol*, cser. *kowəl*, *kopəl* szavakkal. Ez azonban téves megközelítés, mivel ez orosz jövevényszó, vö. *копыл* (ld. SSA 1: 415). Ezt a szót a mai szótárakban nem találtam meg, de Paasonen még adatolja *kopəl* 'копыл / ein krummes Stecheisen (zum Aushöhlen von Trögen u dgl.)' alakban (MdWb 852).

⁶³ Mai erza irodalmi alakja *куфтёл*.

8.3. Téves etimológiák

наволо 'слякоть; слизь (mn.), слякотный слизистый (fn.)' (ERV 397); 'csúszós, síkos; nyálkás, nyálás' (EMSz 237) 'liukas' (ESS 99); *navolo* 'слизь; жидкая грязь, скользкость / Schleim; Schlamm, Schlüpfrigkeit' (fn.); слизистый, скользкий / schleimig, schlüpfrig, glitschig (mn.)' (MdWb 1338). A KESK (199) a *наволо* szót összekapcsolja a zrj. *нбылѹм*, vtj. *нѣлам* 'испарина, пот; izzadtság, verejték stb.' szavakkal (ld. még EtV 113); s ugyanehhez a szócsaládhoz sorolja a zrj. *нбыла*, vtj. *нѣл*, cser. *ноло*, md. *нола* 'сок дерева; fanedv' szavakat is. Az UEW (318) ez utóbbi mordvin szót a finnugor eredetű **nila* 'etwas schlüpriges; Baumsaft, Schleim, Splint; schlüpfrig sein, sich ablösen, ablösen, schinden' alakból vezeti le, vö. fi. *nila*, lpN *njälle*, osztj. *ńel*, *ńělmt-*, vog. *ńäl'*. Az SSA (2: 221) ideveszi még a zrj. *ńil'id* alakot is. – Amennyiben a *нола* és a *наволо* (M *навла*) összefügg (ez szemantikailag is valószínűnek látszik), akkor itt nem beszélhetünk képzőről.

низѣл 'рябина' (ERV 478); 'berkenyebogyó' (EMSz 283); 'pihlajanmarja' (ESS 121); *pižol* 'рябина; рябинник / Vogelbeere; Vogelbeerbaum' (MdWb 1697) < FU **pičla* 'Vogelbeere, Vogelbeerbaum', vö. fi. *pihlaja*, *pihlava*, é. *pihl*, *pihlak*, cser. *pəzəlmə*, vtj. *palež*, zrj. *peliš*, vog. *pičār* (UEW 376; MdKons 115; EtV 142). A rokon nyelvek tanúsága alapján tehát az *-l* a mordvinban nem képző.

правила 'овод [bögöly]'. Cigankin (1981: 52) az ardatovi járás Kucsenjajevo nevű falujából adatolta ezt a szót, a szótárakban nem találtam nyomát. Ő ezt az or. *травить* '1. megmérgez; 2. leleget; 3. hajt, hajszol, üz; 4. meglazít, megereszt' igéből eredezteteti (csak találgatni tudok: az első jelentés jöhet talán szóba?). Ez az etimológiakísérlet semmilyen szempontból nem fogadható el. Itt valószínűleg egy orosz jövevényszóval állunk szemben.

човоло 'конюшня [lóistálló]'. Ez a szó nem adatolható a szótárakból, ismereteim szerint csak Moszin (1977: 10; 1989: 43, 44, 46; 2001: 92) említi. Ő a finn *hebo* [helyesen *hepo*], *hevonen*, é. *hobune*, karj. *hebo* [*hepo*], vót *open* 'ló', cser. *tsama* 'csikó' szavakkal veti egybe. Az SSA (1: 156) csak balti finn párhuzamokat sorol fel, távolabbi megfelelésekről nem tesz említést. Az UEW-ben ez a szócsalád nem szerepel. A szóeleji mássalhangzó-megfelelés éppenséggel elfogadható lehetne (vö. *hupa* ~ *čova*), de az első szótagi vokálisok párhuzama nem. A legnagyobb gond a szemantikai sík, a rendkívül erőltetett 'ló ~ lóistálló' párhuzam miatt egyértelműen ki lehet zárni a mordvin szónak a *hepo* szócsaládhoz való kapcsolását (persze, meglehet, hogy Moszin – a mordvinföldi etimológusokra olyannyira jellemző módszertani hibával – a fi. *-la/-lä* helynévképzőt látta bele a szóba). – Összességében tehát egy ismeretlen eredetű, csak egy szerzőtől adatolt lexémáról van szó, amelynek szerkezetéről nem tudunk nyilatkozni, de a Moszin által javasolt etimológia semmiképpen nem állja meg a helyét.

эчкела. Cigankin 'толстяк; kövér ember' jelentésben közli (1981: 52), de a többi szótár tanúbizonysága szerint – 'толстоватый' (ERV 791); 'kövérekés, kissé vastag/kövér' (EMSz 459); 'lihavahko, paksuhko' (ESS 202) – viszont ez melléknév, tehát ebben a szóban inkább a produktív *-ла* melléknévképzőt (ld. 548. o.) kell keresnünk (vö. *эчке* 'kövér').

Kérdéses néhány határozószó/névutó -л elemének a megítélése:

васоло 'дальный, далёкий, далеко, вдали' (ERV 111); 'messze, távol; messzi, távoli' (EMSz 75); **kaukana**, etäällä' (ESS 25); **vasolo** 'далеко, вдали / fern, in der Ferne' (MdWb 2554). E szócsalád tagja még a ld. még **васолкс** 'даль; távolság, messzeség', **васов** 'далеко; messzire, távolra'. Ezeket Versinyin (ESM 42) összekapcsolja a **васень** 'первый; első', **васня** 'сначала, вначале; először, előbb' lexémákkal. Utóbbiakat az UEW finn-volgai eredetűnek tartja: vö. FV **waše-* + Kasussuffix 'zuerst, anfangs', vö. lpN. *vuoč'čân* (UEW 816). – Cigankin (1981: 53) az -л-t a **васолкс** szóban képzőnek tartja, de itt inkább a finn-permi nyelvek esetragjaiban felbukkanó -l- elem rejlik. Ez az elem fedezhető fel például a finn adessivusban (-lla < *-l-na), ablativusban (-lta) és allativusban (-lle); a cseremisiz -lAn dativusban; a permi nyelvek genitivusában (zrj. -len, vtj. -len), ablativusában (zrj. -liš, vtj. -leš), dativusában (vtj. -li) és allativusában (vtj.-zrj. -lan) (vö. Majtyinszkaja 1974: 260–262).

Hasonló elem rejlik az **икеле** 'впереди, прежде, раньше' (ERV 206); elől; előtt' (EMSz 125); 'edellä, edessä; ennen, aikaisemmin' (ESS 56); **ikel'e** 'перед; прежде / vor, früher, zuerts' (MdWb 442) (ld. még **икельга**, **икельде**, **икелькс**, **икельце**), **мейле** 'потом, затем, после' (ERV 372), 'utána, később; után' (EMSz 223); 'sitten, myöhemmin; jälkeen' (ESS 92); **mej'le** 'позднее, после этого, потом, затем / später, danach, hernach, darauf' (MdWb 1222) (ld. még **мейс**, **мейсэ**, **меедькс**, **меедьце**), **удало** 'позади, сзади; за' (ERV 689); 'hátul; mögött' (EMSz 392); 'takana, jäljessä' (ESS 177); **udalo** 'сзади, за / hinten, hinter' (MdWb 2429) (ld. még: **удалга**, **удалкс**, **удалов**) szavakban is.

8.4. A rokon nyelvi adatok alapján ősi képzőt tartalmazó szavak⁶⁴

ковол¹ 'туча, шквал' (ERV 273); 'felhő' (EMSz 168); 'pilvi' (ESS 70); **kovol** 'туча / Wolke' (MdWb 885) < FU *kumz 'Wolke', vö. ?fi. *kumuri*, zrj. *kjmer*, vog. *χомχат*, ma. *homály*. A finn *ri*, zürjén *r*, mordvin *l* és magyar *ly* főnévképzők; a vogul *χат* deverbális vagy denominális reflexívsuffixum (UEW 204; ld. még EtV 74).

ковол² 'большое корыто' (ERV 273); '(nagy) teknő' (EMSz 168); **kovol** 'жёлоб; колыбель из коры / Rinne; Wiege aus Rinde' (MdWb 886). Az UEW (231) a mdE **kovol** 'Korb (?)', Rinne der entlang man Wasser aus dem Brunnen rinnen läßt, mdM **ko-**

⁶⁴ Első látásra képzőnek tűnhet (ráadásul növénynév!) a **нормаль** 'клубника (ягода)' (ERV 417); 'eper, szamóca' (EMSz 248); 'ukkomansikka' (ESS 103); 'клубника / Gartenerdbeere' (MdWb 1351), de itt valószínűleg egy **норонь марь** összetétellel van dolgunk. Ennek első eleme a **норов** 'gabona, termés' szó alapalakja lehet, ezt Paasonen *noro 'плодородие / Fruchtbarkeit' alakban és jelentésben rekonstruálta, vö. FP *norz 'Getreide(korn)' (UEW 710), vö. dolgozatom 75. oldalát. A szintagma második részének jelentése 'bogyó', vö. pl. **мастумарь** 'eper (tkp. földi bogyó)', **модамарь** 'krumpli (tkp. földi bogyó)', **овтоумарь** 'vadrózsa (tkp. medve bogyó)'. Téves az EtV (121) etimológiája, s részben téves Vilgyajeva (1983: 65) megközelítése. – Ugyancsak nincs képző a **кияло** 'жёны братьев' (ERV 269); 'жена брата мужа / Schwägerin, Frau des Bruders des Mannes' (MdWb 753) szóban sem, mert ez egy FP (?U) **кälz** 'Schwägerin' > fi. *käly* stb. (UEW 135; MdKons 52) alakra megy vissza (részben tévesen: EtV 74). – Szintén nem tartalmaz mordvin képzőt a **пель** 'нож' (ERV 464); 'kés' (EMSz 273); 'veitsi' (ESS 117); 'нож / Messer' (MdWb 1588): ez balti jövevényszó, vö. litv. *peilis* (ESM 340; EtV 137).

wil 'Trog' szavakat talán finnugor eredetűnek tartja, amennyiben összekapcsolható az osztj. *köyl* 'Schöpflöffel; Napf, rundes Holz-, Ton-, Glasgefäß, Teetasse, Teller' szóval. Másutt viszont finn-volgai eredetűnek veszi a mdM *kovil* 'Trog' szót, amelyet kérdőjellel kapcsol össze a fi. *kaukalo* 'teknő, vályú' lexémával (UEW 648; vö. még SSA 1: 331). Előbbihez **kšwz* (*kšw-lz*, *kšwlz*) 'eine Art Gefäß' alapalakot rekonstruálnak, tehát itt nem foglalnak egyértelműen állást abban a kérdésben, hogy az *-l* a fő része-e avagy képző. Utóbbi alapalakja a FV **kawka*, itt tehát egyértelműen képzőt tételeznek fel.

менель 'небо' (ERV 376); 'menny, mennybolt, ég, égbolt; boltozat' (EMSz 226); 'taiwas' (ESS 93); *meiel* 'небо / Himmel' (MdWb 1239) < FU **miñz* 'Himmel', vö. ma. *menny* (UEW 276; EtV 106). Az *-l* képző a mordvin nyelv külön életében, az ősmordvin korban kapcsolódhatott a szóhoz (MdKons 87).

нумоло 'заяц' (ERV 422); 'nyúl' (EMSz 251); 'jänis' (ESS 104); *numolo* 'заяц / Hase' (MdWb 1365) < U **ñoma(-lз)* 'Hase', vö. lpN *njoammel*, zrzj. *ñimal*, ma. *nyúl*, jur. *ñāwa*, tvlg. *ñomu*, szlk. *njoma*. A *-l-lo* képző valószínűleg a finnugor korban tapadhatott a szóhoz (UEW 322; MdKons 98; EtV 123).

сeель 'ёж' (ERV 575); 'sün, sündisznó' (EMSz 327); 'siili' (ESS 148); *šejel* 'ёж / Igel' (MdWb 2122) < FU **šije-le* 'Igel; Erinaceus europaeus', vö. fi. *siili*, cser. *šülə*, vog. *soule*, ma. *sül* (UEW 478; MdKons 133; EtV 162). Az ősi, finnugor eredetű képző a mordvinban is megőrződött.

сывель 'мясо' (ERV 627); 'hús' (EMSz 347); 'liha' (ESS 162); *sivel* 'мясо / Fleisch' (MdWb 1989). Finn-permi eredetű szó: **siwz-lз* 'Fleisch', vö. cser. *šəl*, vtj. *siļ*, ?zrzj. *siļ'an*. A **-lз* képző a finn-permi korban tapadhatott a szóhoz (UEW 763; EtV 172).

чевгель 'калина (ягода)' (ERV 742); 'kányafa (Viburnum opulus)' (EMSz 423); 'heisipuu' (ESS 190); *čevgel* 'калина (ягода) / Massholderbeere' (MdWb 246). Vö. *čevge* 'калина (ягода)' (MdWb, ERV); 'a kányafa termése' (EMSz); 'heisipunmarja' (ESS). (Magát a fát az MdWb a *čevgel'ks*, az ERV a *čevge чывто* [*чывто* 'fa'] alakokkal nevezi meg.) Alapalakja a FP **šewz* 'Massholderbaum, Wasserholunder' (zürjén megfelelőekkel). Az UEW (784) *-ge* és *-гель* képzőkkel számol; a másik lehetőség a *čevge* > *čevгель* fejlődés – ebben az esetben *-ль* képzőt tételezhetünk fel. (Ld. még EtV 211.)

Az alábbi szavakban bizonytalan a képző megítélése:

кувтёл 'стручок' (ERV 308); '(növényi) hüvely' (EMSz 184); 'palko' (ESS 78); *kuvtol* 'стручок / Schote, Hülse' (MdWb 990). Cigankin (1981: 53) minden etimológiai utalás nélkül tünteti fel ezt a szót az *-л(ь)* képzős szavak sorában. Paasonen a *кут'он* 'соцветие, серёзка лиственных деревьев / Blüte, Kätzchen der Laubbäume (in Frühjahr)' szóval kapcsolja össze. Ez azt sugallja, hogy a *кувтёл*-ban képzőelem rejlik, de szemantikailag nehéz megtalálni a kapcsolatot. Ami az etimológiai szótárakat illeti: az UEW (670) a *kuvtol* szóról csak negatív összefüggésben szól: nem tartja összevethetőnek a fi. *kohtu* 'anyaméh', vtj. *kət*, zrzj. *kot* 'has' szavakkal. Versinyin szócikkében „неясна связь” minősítéssel megemlíti a *кувта* 'nyaláb, köteg', *куво* 'hég, burok' szavakat (ESM 176). – Mindezek alapján nem lehet eldönteni, képzővel van-e dolgunk; nem zárható ki egy *-мёл* képzőbokr jelenléte sem.

петъкель 'пест' (ERV 473); '(mozsár)törő, sulykoló tengely' (EMSz 280); 'survin, petkel; akseli' (ESS 120); *pet'kel* 'пест, трамбовка / Mörserkeule, Stössel' (MdWb 1633) < FV *petkele 'Stampfer, Mörserkeule, Stößel', vö. fi. *petkel*, *petkele*, é. *pekli*, *pekel* (UEW 729; MdKons 112; EtV 141). Az UEW nem zárja ki, hogy a finn-volgai szó (közép)iráni eredetű (*petgāl* 'Hammer, Holzschlägel'), ebben az esetben nem beszélhetünk képzőről.

поколь 'ком; кусок' (ERV 492); 'csomó, rög' (EMSz 290); 'pala, paakku, kokkare' (ESS 125); *pokol* 'ком, комок / Klumpen, Kloss' (MdWb 1722). Az UEW finnugor eredetűnek tartja: FU *puŋka (*poŋka*) 'Knollen, Beule, Unebenheit', vö. fi. *punka*, é. *pung*, lpN *bug'ge*, ??vtj. *pog*, zrzj. *bugil*, osztj. *puŋkəl*, vog. *p̄χlip*, ?ma. *bog*. A mordvin, zürjén, osztják és vogul szavakban képző rejlik (UEW 404; MdKons 117; EtV 146). – Paasonen szótárában a csuvas *m̄ḡōl* szóból származtatja (MdWb 1722), de a törökségi jövevényszókról szóló tanulmányában nem tünteti fel.

сезял 'глист' (ERV 576); 'bélgiliszta, bélféreg' (EMSz 328); 'laakamato' (ESS 148); *šežal* 'глиста / Eingeweidewurm' (MdWb 2144). Talán finnugor eredetű szó, amennyiben összekapcsolható az osztj. *suste* szóval. Az UEW (492) FU *śuša 'Eingeweidewurm' alapalakot rekonstruál. Ha ez az etimológia helytálló, az *-l* képzőnek tekinthető. Az EtV (162) a fi. *sisilisko* 'gyík' szóval veti egybe, ez téves (ld. SSA 3: 188).

Néhány esetben az *-л(ь)* képzőbokor része:

кувалмо 'длина' (ERV 307); 'hossz, hosszúság, hosszméret' (EMSz 183); 'pituus' (ESS 78); *kuvalmo* 'длина, протяжение, рост / Länge, Ausdehnung, Wuchs' (MdWb 985). E szó családja (vö. *кувака* 'длинный; hosszú', *кувалкс* 'длина; hossz, hosszúság', *кувалма*, *кувалт* 'по, вболь; mentén', *кувать* 'долго, надолго; sokáig, hosszú ideig') finnugor eredetű (FU *kawka 'lang' > fi. *kauka*, lpN *gāwkās*, osztj. *koγ*) (UEW 132; EtV 81). – Itt valószínűleg egy *-лмо* képzőbokor rejlik a szóban, erről részletesebben ld. a 293. oldalon (Cigankin 1981: 42; EK 37; Grammatika 1980: 106).

тевеляв 'лёгкие' (ERV 651), *тевелявт* [Plur.] 'tüdő' (EMSz 366); 'keuhkot' (ESS 167); *tevil'av* 'лёгкое / Lunge' (MdWb 2401). Uráli eredetű szó, vö. fi. (nyj.) *tävy*, é. *täü*, vtj. *tü*, zrzj. *tj*, ?m. *tüdö*, jur. *tīwāk* stb. < U *täwe (UEW 519; SSA 3: 358; MdKons 167; EtV 182). Az UEW a md. *-lav* elemet összetett képzőnek minősíti.

пештелькс 'орешник; mogyoróbokor'. Vilgyajeva (1980: 120) Cigankin (1981: 52) és Grebnyeva (1990: 109; 1997: 41) említi ezt a szót. Utóbbi idézi Gyevajev (1963: 357) véleményét, aki szerint itt a morfémahatárok eltolódásáról van szó. А *чевгэль* + *кс* elemekből elvonták a *-лькс* szuffixumot (amiben nagymértékben segített, hogy létezik *чевге* alak is), s ezt analogikusan csatolták hozzá a *neuime* 'mogyoró' tőhöz. Grebnyeva viszont úgy látja, hogy itt egy önálló *-л(ь)кс* szuffixumról beszélhetünk. Ezt a penzai területről származó nyelvjárási alakokkal igazolja: *вишня* 'meggy' > *вишнялкс* 'meggyfa', *равжа* 'fekete' > *равжилкс* 'fekete ebszőlő', *слива* 'szilva' > *сливалкс* 'szilvafa', *чукитуру* 'ribizli(bogyó)' > *чукитурулкс* 'ribizlibokor'. Véleményem szerint itt nincs ellentmondás: az analógia lehet(ett) az elsődleges „képző-

formáló” szempont – ugyanúgy, ahogy a *нештеркс* ’орешник’ esetében (ld. 153–154. oldal) –, majd az ezekből elvont *-л(ь)кс*, *-р(ь)кс* képzők „önálló életre kelve” szabadon kapcsolódtak más növénynevekhez. Ezek a képzők elsősorban a moksára jellemzők. Az erzában – Grebnyeva kutatásai szerint – elsősorban a vegyes lakosságú, kevert nyelvjárási területeken, a Mordvin Köztársaság Szura-menti részén, ill. a Penzai Terület naszkaftimi járásában figyelhető meg.

эськелькс *эскелькс* ’шаг’ (ERV 788); ’lépés’ (EMSz 457); ’askel’ (ESS 201); *eškel’ks* ’шаг / Schritt’ (MdWb 388). A mordvin szóban egy *-кс* főnévképző rejlik, az *эскель-* az *эскеля-* ’lép, lépdél’, *эскелдя-* ’lép (egyet)’ igékben, ill. az *эскелямо* ’lépés, lépdelés’ főnévben is felbukkan. Ez a tő az uráli **aške(lə)*, *aške(lə)* ’Schritt’ szóra megy vissza, vö. fi. *askel*, é. *askelda-*, cser. *aškəl*, vtj. *učkil*, zrj. *voškol*, vog. *ūsəl*, szlk. *aasel-* (UEW 19; MdKons 39; EtV 224). Az UEW szerint a **-lə* deverbális képző már az uráli korban hozzátapadt a szótőhöz.

8.5. Lehet, hogy *-л(ь)* képzőt tartalmaznak az alábbi szavak

инял *iňal* ’какой-то зверь / irgendein grosses Raubtiere, das sogar eine Kuh töten konnte, vielleicht Luchs [valamilyen vadállat, talán hiúz]’ (MdWb 461). Sem a kétnyelvű szótárakban, sem az etimológiai szótárakban nem szerepel. Egyedül az állatnévi jelleg szólhat halványan a képző megléte mellett.

кавал ’коршун’ (ERV 221); ’kánya’ (EMSz 131); ’haarahaukka’ (ESS 60); *kaval* ’коршун / Milan, Weihe’ (MdWb 651). Az etimológiai szótárak közül az EtV említi (55), a csuvas *кавалак* ’утка; kacska’ szóból származtatva. Ez jelentéstanilag eléggé valószínűtlen. Meglehet, hogy – hasonlóan más állatnevekhez (*нумоло, сезял, сеедь*) – egy elhomályosult képző rejlik a szóban.

кинял ’папоротник’ (ERV 263); ’erdei pajzsika’ (EMSz 161); ’saniainen, sananjalka’ (ESS 68); *kiňal* ’какое-то растение (жёлтый цветок) / eine Pflanze (die Blüte gelb)’ (MdWb 761). Az EMSz másik írásmódja (*кинъал*) azt sugallja, hogy összetétel (úti + tojás?). Versinyin (ESM 145) szerint esetleg összevethető a *кенже* ’köröm’ szóval (indoka: a virág szárának alsó része körömről emlékeztet) – ez nem több népetimológiai kísérletnél.

мазыль *mazil’* ’щёголь / Stutzer, Geck, Kokette [piperkőc, ficsúr]’ (MdWb 1204). Úgy tűnik, ez a *мазы*, *мазыӱ* ’szép, szépség’ szó származéka. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ez hapax legomenon, csak Paasonennél fordul elő, aki a tambovi terület szpasszki járásának Kazslodka nevű falujából adatolta.

миял *mijal* ’бобр / Biber’ (MdWb 1258). Irodalmi alakja: *мия* ’бобёр’ (ERV 385); *мияв* ’hód; majava’ (EMSz 230; ESS 95; MdWb 1258). Finn-permi eredetű szó: **maja*, vö. fi. *majava*, lpN *maggjeg* ~ *maggjek*, vtj. *miji*, zrj. *moj* (UEW 697; SSA 2: 140; MdKons 88; KESK 173; EtV 108). A *mijal* formát Paasonen az erza mareszevói nyelvjárásában (ma a Mordvin Köztársaság csamzinkai járásában lévő Boľsoje Mareszevo falu) adatolta. Az *-л* képző is lehet (ezt az állatnévi jelleg alátámasztja), de hangtani disszimiláció is elképzelhető. (Vö. 75. oldal.)

човол *čovol* ’большой, крепкий столб / grosser, fester Pfahl [nagy, erős oszlop]’ (MdWb 289). Versinyin kérdőjellel az orosz nyelvjárás *чублок* ’слега, жердь [rúd, pózna]’ szóval veti egybe. Ez hangtanilag nehézkes.

чомболкс 'ласка' (ERV 755); 'menyét' (EMSz 434); 'lumikko' (ESS 192); *čombolks* 'ласка / Schneewiesel (Mustela nivalis)' (MdWb 277). Cigankin (1981: 52) nyelvtörténeti síkon „belelát” egy *-л* elemet ebbe a szóba („диахронически можно выделить аффикс *-л*). Versinyin (ESM 496) két kérdőjellel veti egybe a finn *samota* 'kóborol, kószál' igével – ez semmilyen tekintetben nem állja meg a helyét (vö. SSA 153). Ugyanő a *юмболкс* 'hopp, zsupsz' onomatopoetikus szóval is összekapcsolja, ez sem fogadható el. – A *-кс* valószínűleg képzőelem. Meglehet, hogy egy *-лкс* képzőbokr rejlik ebben a szóban. Az *-л* státusát, az alapszó ismerete hiányában, nem tudom eldönteni.

8.6. Összefoglalás

Ez a mordvin képző az alapnyelvi **-l* nomenképző folytatása. Ez a mai uráli nyelvek mindegyikében él. A szakirodalomban a *-ла* melléknévképző mellett *-ль*, *-л*, *-ло* és *-ла* alakú főnévképző(ke)t különböztetnek meg. Kutatásaim alapján csak *-л* és *-ль* képzővel számolhatunk (kivételt egyedül csak a *нумоло* szó képez). Közel két tucat szóban igyekeztem kimutatni ezt az elemet, ezek mintegy fele biztos etimológiának tekinthető.

9. *-r > -r(V), -r'(V)

9.1. A képző eredete

a) Az alapnyelvi *-r denominális nomenképzőnek mindegyik mai uráli nyelvben van folytatása. A finnben ezt képviseli az -r (*manner* 'szárazföld', *penger* 'gát, töltés', *tanner* 'föld, térség, terep'), -ra/-rä (*jakkara* 'zsámoly', *kakkara* 'göröngy', *kihara* 'göndör hajfűrt', *kytträ* 'púp', *makkara* 'kolbász', *nuttura* 'konty', *pisara* 'csepp', *tappura* 'csepű, kóc', *viipperä* 'szélkakas', *ympyrä* 'kör, karika'), -re (*jäntere* 'in', *kintere* 'csüd, sárok', *lohkare* 'kötömb', *saivare* 'serke'), -ri (*julmuri* 'zsarnok', *kankuri* 'takács', *laivuri* 'hajós(kapitány)', *nahkuri* 'cserzővarga', *uimari* 'úszó'; *viemäri* 'vízelvezető csatorna', *söyveri* 'örvény') és -ro (*komero* 'fálszekrény, fülke', *lonkero* 'csáp, inda', *somero* 'kavics, murva', *tötterö* 'tölcsér', *vehmaro* 'szekérrúd') szuffixum. Ide sorolható a lapp -r, cser. -er, -erla/-erlä, zrzj., vtj., vog., osztj. -r, ma. -r, -rú/-rű (*lapor* 'lapály, lapos hely', *odor* 'öblös üreg', *sömör*, *domború*, *homorú*) és a szam *-rδ. Sem Lehtisalo, sem Majtyinszkaja nem hoz mordvin példát. (Lehtisalo 1936: 180–184; D. Bartha 1958: 108–109; Majtyinszkaja 1974: 352; Hakulinen 1979: 134–135, 175–178.)

b) Ugyancsak az uráli *-r szuffixumra megy vissza a fi. -ra/-rä, -ri és -ro/-rö denominális melléknévképző (*ahkera* 'szorgalmas', *ankara* 'szigorú', *hämärä* 'homályos', *katkera* 'keserű', *typerä* 'ostoba', *vikuri* 'csökönyös (ló)'; *höperö* 'bolondos'), valamint a cser. -r, vtj. -(e)r és szam. *-ra szuffixum. A szakirodalom a md. *jaks'tere* 'piros' szót említi (Lehtisalo 1936: 184–186; Majtyinszkaja 1974: 352; Hakulinen 1979: 135, 175–178).

c) Deverbális -r képzőt nem rekonstruálnak az alapnyelvre.

9.2. Szakirodalmi információk

Hasonlóan az előző pontban bemutatott -л(ь) képzőhöz, az első nyelvtanok egyáltalán nem foglalkoztak ezzel az elemmel, sőt, még a -pa, -пя, -pe, -p alakban felvett melléknévképzőről is csak kevesen s keveset írtak (Grammatika 1962: 189; Szerebrennyikov 1967: 76; Feoktyiszov 1975: 304). E képzőt elsősorban Cigankin és Moszin tanulmányozta.

Cigankin 1976-os tanulmányában felveszi a képzők közé az -ap⁶⁵ elemet. Ezt olyan korlátozott használatú és improduktív képzőnek minősíti, amely az alapszóban jelölt tulajdonság megnevezésére szolgál. Példaanyagában a személyeket jelölő лавгарь 'болтун; fecsegő', нолгарь 'сопляк; taknyos [ember]', тупарь 'тупой; ostoba', чувтарь 'человек, не имеющий детей; gyermektelen ember' lexémákat hozza fel. A másutt 'édes alma' jelentésben megadott ламбарь szónak ő a nyelvjárási 'глупец; ostoba ember' jelentését veszi fel (1976: 98).

Képzőtani monográfiájában Cigankin már elkülöníti az -арь (-ap) és az -p képzőt (1981: 49, 53). Előbbinek 'valamilyen, az alapszóban megadott tulajdonságot hordozó személy vagy tárgy' jelentést tulajdonít: злыдарь 'бродяга; csavargó', кокнарь 'зайка; dadogó ember', лавгарь, ламбарь, наксарька 'гнилушка; korhadék', нолгарь, пот-

⁶⁵ Példaanyaga alapján -арь képzőt kellett volna írnia, de – hasonlóan az -л ~ -ль képzőhöz – a palatalizáció jelölése itt sem következetes.

мар 'чердак; padlás', *човарка* 'пескарь; fenékjáró küllő (halfajta)' (1981: 49). Az *-p* képzőt egyrészt az *-pкc/-pькc* képzőbokokban véli megtalálni (*кадоркc* 'плеть огурца, тыквы; uborka, tök indája', *пештерькc* 'орешник; mogyoróbokor'), történetileg pedig a *кенпыр* 'корзина; kosár', *мукорь* 'подпорка под домом; a ház támaszfala', *цяпор* 'богородская трава; kakukkfű', *шукикторов* 'смородина; ribizli' szavakban, ill. hangutánzó és egyéb onomatopoetikus elemekben különíti el: *цятор*, *каштор*, *кулдор-калдор*, *чикор-лакор*, *гальдер-гульдер*. – Egy másik írásában (1979: 156–157) az *-арь* elemet orosz eredetűnek minősíti (erről ld. a 161–162. oldalakon).

A Cigankin szerkesztésében megjelent, 1980-as kiadású nyelvtani kézikönyv, a *Грамматика мордовских языков* a melléknévképzők között felsorolja a *-pa*, *-pя*, *-pe* elemet (ld. 557–560. oldal). A főnévképzőnek két alakját veszi fel (*-арь* és *-p*), és – más képzőkkel együtt – korlátozott használatúnak, csak két-három szóban felbukkanó szuffixumnak minősíti őket. Példaként csak a *нолгарь* 'сопливый; taknyos' és *чудикерькc* 'ручей; patak' szavakat hozza fel (Grammatika 1980: 108, 111). Ugyanezeket a példákat olvashatjuk Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983-as áttekintő tanulmányában (1983: 123). (A példák etimológiai problémáiról ld. a 156–157. oldalakat.)

M. V. Moszin (1977: 8–9) a melléknévképző mellett elkülönít egy főnévképzőt is. Példái: *кентерь* 'кузов, лукошко; kosár', *кодоркc* 'стебель; szár, kocsány, inda', *коморо* 'пригоршня; marék, marok', *кутьмере* 'спина; hát', *мукуро* 'зад; ülep, fenék', *мукорь* 'пень, чурбан; tuskó, tönk, rönk', *укистор* 'клён; juharfa'. Moszin ezeknek megadja a rokon nyelvi (elsősorban finn és észt) megfelelőit is, mondván, az elhomályosult képzőket csak etimológiai módszerekkel lehet felfejteni.

1989-es egyetemi jegyzetében az ősi képzők között sorolja fel a **-ra* és **-r* szuffixumokat. Példái: *кенерь* 'локоть; könyök', *кодоркc*, *коморо*, *сеерь* 'большая берцовая кость; lábszárcsont', *укистор*, *чеерь* 'мышь; egér', *човар* 'ступа; mozsár' (1989: 43–44). Ezt a példaanyagot egyik későbbi írásában (2001: 92) kiegészítette a *кентерь/кентере*, *копорь/копоре/копорькc* 'спина; hát', *кутьмере* 'id.', *накарь* 'гребень, пряслица; fésű, gereben' és a nyelvjárási *пештерь* 'кошель; zacskó, tarsoly' elemekkel.

Vildajeva és Grebnyeva növénynevekkel foglalkozó dolgozataiban is szerepel egy-két idevágó adat: *кодоркc*, *кустеркc* 'пустыльник; gyöngyajak', *пешеркc* 'орешник; mogyoróbokor', *почкарь* 'дягиль; angyalgyökér' (Grebnyeva 1997: 39, 44), ill. *наксарька* 'гнилое дерево; korhadt fa', *чувтарька* 'бесплодное дерево; terméketlen fa' (Vilgyajeva 1980: 121).

Az erza nyelvű grammatikakönyv a főnévképzők között az *-арь* és az *-pкc* képzőket veszi fel, s csak néhány példát említ: *ламбарь*, *кодоркc*, *пештеркc* (ЕК 2000: 37).

Láthatjuk tehát, hogy a szakirodalom alapján nehéz világos képet kapnunk e képzőkről. A melléknévképzők sorában az *-p*, *-pa*, *-pя*, *-pe* szuffixumok bukkannak fel; a főnévképzők között említik az *-p(ь)*, *-pe*, *-po*, *-ap(ь)* elemeket és az *-p(ь)кc* képzőbokrot. Van, aki külön kezeli az *-арь* képzőt, s van, aki egybemossa a többivel. Az *-p*-hez tapadó

magánhangzóra egy leírás sem fordít figyelmet.⁶⁶ Az idézett szerzők közül egyedül Moszin tesz említést arról, hogy a főnév- és melléknévképzők összefüggenek egymással.

A továbbiakban csak a főnévképzővel foglalkozom. A mordvinföldi szerzők által bemutatott példaanyagban (az onomatopoetikus szavakat leszámítva) több mint 30 szót találtam (néhányat több, eltérő jelentésben adatoltak). Ezek között van néhány téves etimológia, az alábbiakban először ezeket igyekszem kiszűrni, majd javaslatot teszek még néhány szó idesorolására, illetve arra próbálok választ adni, hány képzővel is állunk szemben, s ezek milyen funkcióban léteztek-léteznek az erza-mordvinban.

9.3. A téves etimológiák kiszűrése

ламбарь 'сорт сладких яблок' (ERV 329). Cigankin (1976: 98; 1981: 49) 'глупец; ostoba ember' nyelvjárási jelentésben a *ламбамо* 'сладкий' szóból származtatja (pontosabban annak *ламба-* tövéből kellene, hiszen a *-мо* képzőelem). Itt minden valószínűség szerint nem képzővel van dolgunk, hanem összetétellel: a szó a *ламбамо* (*у*)*марь* 'ткп. édes alma' összetételből rövidülhetett (ESM 198). – A *марь/умарь* utótagú szavakra, vö. *мастумарь* 'eper [ткп. föld-bogyó]' (< *мастор* 'земля; föld'), *модамарь* 'krumpli [ткп. föld-bogyó]' (< *мода* 'земля; föld'), *овтоумарь* 'vadrózsa [ткп. medve-bogyó]' (< *овто* 'медведь; medve'). A hangtani változások erőteljesekek is lehetnek, vö. *М ламарь* 'zelnicemeggy' (< *лайме* 'zelnice').

нештёр *peštor* 'кошель / Korb [zacskó, tarsoly]' (MdWb 1628). Moszin (2001: 92) a *pešte-* 'megtölt' igéből származtatja, de ez orosz eredetű elem, vö. or. *пестер*, *пестерка*, *пецур*, *пецур* (Paasonen adatai), *пестер* 'großer, geflochtener Futterkorb, Korb aus Birkenbast' (Vasmer 2: 348), *пестерь*, *пецерь*, *пецорь*, *пецурь* (Dal' 3, 104).

потмар 'поставец; лавка, скамейка' (ERV 504); 'kis tartóhely, pohárszék' (EMSz 296); 'penkin alla oleva säilytystila' (ESS 128); *potmar* 'запертое место под неподвижной скамейкой у стены; судновка; место под скамейкой перед печью / verschlossener Raum unter der wandfesten Bank; Raum unter der Bank im Stubenteil vor dem Ofen' (MdWb 1762). Cigankin (1981: 49) 'чердак; padlás' jelentésben adatolja (vö. *kudo-potmar*, MdWb), és a *номмо* 'внутренность; vminek a belseje, belső rész' szóból származtatja. Paasonen a Dal'tól adatolt orosz *подмар*, *батмар* szóval kapcsolja össze (vö. *батмарь*, *подмарь* 'padlás; falhoz erősített lóca; nagy láda', Dal' 1: 54; 3: 185). Versinyin törökségi eredetűnek tartja, vö. csuv. *нутмар* 'часть леса, имеющая естественные границы; természetes határral rendelkező erdőrészt', tat. *номар*, *нутар* 'футляр для молитв, оберегов, талисманов; ládika, doboz a drágakövek és talizmánok őrzésére' (ESM 377; ld. még EtV 150). – Akár orosz, akár törökségi eredetű, nincs benne mordvin képzőelem.

цяпор 'чебер, чебрец' (ERV 732); 'kakukkfű (EMSz 416); 'timjami' (ESS 189); *čapur* 'богородская трава / Quendel (Thymus)' (MdWb 159). Cigankin (1981: 53) képzőt lát e szóban, de ez valójában jövevényszó, vö. or. *чабѣр* 'borsfű (Satureia)', *чабрец*

⁶⁶ Néhány szóban nyelvjárási szinten szabadon váltakozik a -C és -CV változat: *kept'er* ~ *kept'ere*, *keñer* ~ *keñere*, *kopoř* ~ *kopoře*, *ukštor* ~ *ukštoro*.

'kakukkfű (Thymus)'; ez bekerült a térség törökségi nyelveibe is, vö. csuv. *чабыр*, tat. *чамбыр* (ESM 482).

човарка 'пескарь (Gobio gobio) [пескарь; fenékjáró küllő]' (ERV 752; MdWb 288). Cigankin (1981: 49) a *чова* 'vékony, sovány, apró' szóból eredeztetni (meglehet, hogy a 8–14 cm-es hal apró termete miatt?), ez azonban nem állja meg a helyét. Paasonen a *čovar*⁶⁷ 'песок / Sand' (MdWb 288) szóból származtatja (elképzelhető, hogy orosz mintára jött létre?, vö. or. *песок* 'homok' > *пескарь*, Dal' 3: 103).

чудикерькс 'ручей' (ERV 757); 'patak, csermely' (EMSz 437); 'puro' (ESS 193); *čud'i kel'ks / kil'ks / ke'ks / ki'ks* 'ручей / kleiner Bach, Regenbach' (MdWb 296). A Grammatika (1980: 108) ezt a szót a *чуде-* 'folyik' igéből származtatja, és *чудике-рь-кс* elemekre tagolja (de a *-ке-* elemről nem mond semmit). A Paasonennél előforduló alakok (*čud'i kel'ks / kil'ks / ki'ks / ke'ks, čud'er'ks*) egyértelműen összetételről árulkodnak. Az utótag etimológiája nem világos, de valószínűleg nem a *керькс* 'fűzér' szó rejlik benne, ahogy például az EMSz (57) sugallja: ott a *чудикерькс* a *керькс* címszó alatt olvasható. Paasonen ezt a *ke'ks* lexémát külön szócikkbe veszi fel, nem kapcsolja össze a 'fűzér' jelentésével. (MdWb 726). – Az utótag etimológiai háttérétől függetlenül kijelenthető, hogy e szóban nincs *-r* képző.

9.4. Az *-r* ősi, elhomályosult képző⁶⁸

кенерь, кенере 'локоть' (ERV 253); 'könyök' (EMSz 155); 'kyynärpää' (ESS 67); *keñer, keñere* 'предплечье; локтевая кость; локоть / Unterarm; Elle; Ell(en)bogen' (MdWb 705) < FU *kiñä, vö. fi. *kyynärä*, é. *küünar*, lpN *gār'dnjel*, cser. *kəñer*, vtj. *gijr-pum*, zrij. *gijr*, osztj. *kōñji*, ma. *könyök*. Az *-r* a FP korban kapcsolódhatott a tőhöz (UEW 158; SSA 1, 468; MdKons 55; EtV 67).

коморо 'горсть, пригоршня; пучок; сноп' (ERV 284); 'marék, marok' (EMSz 174); 'koura, pivo' (ESS 72); *komoro* 'горсть, пригоршня / hohle Hand' (MdWb 842). Uráli eredetű szó, vö. U *komz(rz)* 'hohle Hand' > lpN *goabmer*, ??zrij. *kamjir*, jur. *s'e-wāj*, szlk. *kaamz*, kam. *kāmḍruʔ*, kojb. *камырла* (UEW 175; MdKons 65). A rokon

⁶⁷ Habár az észt etimológiai szótár nem zárja ki a *човар* 'песок' (ERV 752); 'homok' (EMSz 432); 'hieka, santa' (ESS 192) szó finnugor eredetét, az SSA (3: 197) nem veszi fel a fi. *somero* 'kavics, murva' megfelelői közé, ott csak balti finn és lapp alakok szerepelnek.

⁶⁸ Bár első pillantásra úgy tűnhet, hogy az alábbi szavak is tartalmaznak *-r/-r'* képzőt, a tüzetesebb etimológiai vizsgálat után kiderül, hogy ez valójában nem így van: *одап* 'вымя' (ERV 430); 'tőgy' (EMSz 256); 'utare' (ESS 107) < FV *utare 'Euter', vö. fi. *udar, utare*, é. *udar*, cser. *waḍar*. Iráni eredetű szó (vö. szkr. *ūdhar-*, lat. *ūber*, ófn. *ūter*) (UEW 806; SSA 3, 366; MdKons 103; EtV 125). – *сазор* 'младшая сестра' (ERV 563); 'húg' (EMSz 321); 'sisar, sisko' (ESS 145). Az UEW (762) az első szótagi vokális miatt nem kapcsolja össze a FV *sisare ~ *sesare 'Schwester' (> fi. *sisar*) alakkal (ez egyébként balti jövevényszó, vö. litv. *sesuō*). Az SSA (3, 187) a mordvin szót – a vtj. *suzer*, zrij. *sozor* társaságában – iráni eredetűnek minősíti, vö. óir. *svásar-* 'sisar' (vö. még MdKons 131; EtV 159). – *тейтерь* 'дочь; девушка / Tochter; Mädchen' (MdWb 2584); 'дочь; девушка' (ERV 653); 'lány, lánya vkinek' (EMSz 368); 'tyttö, neito, tytär' (ESS 167) ~ fi. *tytär*, lp. *däktier*. Balti eredetű szó, vö. lett *duktē* (gen. *dukters*, e szó családjába tartozik a sv. *dotter*, ném. *Tochter* is) (SSA 3, 349; MdKons 166; EtV 182). – *узере* 'топор / Axt, Beil' (MdWb 2498); 'топор' (ERV 691); 'fejsze, balta' (EMSz 394); 'kirves' (ESS 178) ~ fi. *vasara*, é. *vasar*, lpN *vaečcer*. Nincs benne képző, mert a FV *wašara lexéma ősiráni jövevényszó (**važra-*) (UEW 815; SSA 3, 415; MdKons 177; EtV 193).

nyelvi adatok alapján az *-rз* ősi, uráli eredetű képző, amely megőrződött a mordvinban is. (Ld. még EtV 77, részben tévesen.)

сеерь *šejer* 'голень / Unterschenkel' (MdWb 2122), **сеерькс** 'стебель' (ERV 575); 'szár (növényé)' (EMSz 327); '(kasvin)varsi, korsi' (ESS 148) < FP *čäje-rз 'Stiel, Schaft; Schienbein, Umterarm', vö. fi. *sääri*, zrlj. *čer* (UEW 612; SSA 3, 245; MdKons 134). (Ld. még EtV 162, részben tévesen.)

укиштор 'клѣн' (ERV 692); 'juharfa' (EMSz 394); 'vaahtera' (ESS 178); *ukštor* 'клѣн / Ahorn' (MdWb 2444) < FV *wakštze 'Ahorn, Acer platanoides', vö. fi. *vaahtera*, é. *vaher*, cser. *waštar* (UEW 812; SSA 3, 382; MdKons 175; EtV 194). Habár az UEW nem jelöli, de háromszótagú ősi szó lévén, ebben is FV kori képző rejtőzhet.

чеерь 'мышь' (ERV 743); 'egér' (EMSz 424) 'hiiri' (ESS 190); *čejer* 'мышь / Maus' (MdWb 232) < FU *šiŋe-re 'Maus', vö. fi. *hiiri*, vtj.-zrlj. *šyr*, osztj. *lōŋkər*, vog. *tāŋkər*, ma. *egér* (UEW 500; SSA 162; MdKons 156; EtV 211).

човар 'ступа' (ERV 752); 'mozsár' (EMSz 432); 'huhmar' (ESS 192); *čovar* '(деревянная) ступа / (hölzerner) Mörser, Stampftrog' (MdWb 288) < FV *šuma-re '(hölzerner) Mörser', vö. fi. *huhmar*, é. *uhmer*, cser. *šuer* (UEW 789; MdKons 161; EtV 214). Az SSA (1, 176) megjegyzi, hogy a balti finn szócsaládot onomatopoeitikus eredetűként is magyarázták (vö. *huhmata* 'lyödə, jyskyttää, hakata; üt, ver').

шукишторов 'смородина' (ERV 767); 'ribizli (Ribes)' (EMSz 445); 'herukka, viinimarja' (ESS 197); *šukštor*, *šukštorov* 'смородина / Johannisbeere' (MdWb 2248). Ez valószínűleg finn-volgai eredetű szó. Az UEW (615) kérdőjellel kapcsolja a fi. *sies-tar* 'schwarze Johannisbeere', é. *sōster*, *sōstar* 'Johannisbeere' szavakhoz (vö. továbbá ink. *sēstara*, lüd *sestroi*, ve. *sestrikäine*, SSA 3, 173; l. még MdKons 163). Finn-volgai alapalakja: *čэkčэ-tэрэ. Az EES (116) és az EtV (219) a cser. *шоптыр* 'шукшторов' szót is ideveszi. Mindezen formák arra utalnak, hogy a szó a mordvinban egy *-v* képzőt kapott. – Az *-r* ősi denominális nomenképző (vagy képzőbokor része).

9.5. Lehet, hogy képző

A szakirodalomban felbukkan néhány olyan szó, amelyek megítélése nem egyértelmű, noha a mordvin nyelvészek képzőt látnak bennük. Ezek a szavak a következők:

кентере 'корзина, лукошко' (ERV 255); *tuohikontti*, *коппа* (ESS 67); *кентере*, *кентерь* 'kosár' (EMSz 157), *kept'ere*, *kept'er* 'сумка из (берёзовой) коры; кузов / Ränzel aus (Birken)rinde; Korb' (MdWb 714). Versinyin (ESM 134) kérdőjelesen összekapcsolja a cser. *конм(ы)па* 'полоска (коры, бересты); nyírfakéreg csíkja'⁶⁹ szóval. Ez hangtani okokból eléggé valószínűtlen. Paasonen szótárában feltételelesen a csuv. *kirbät* szóból eredeztette, de a török jövevényszavakat tárgyaló monográfiájába nem vette fel. A képző megléte ellen szól, hogy a mordvinban nincs nyoma egy **kenm(e)*-tőnek.

кодор *kodor* 'вьющийся стебель (хмеля, огурца, тыквы) / rankender Stengel (z.B. des Hopfens, der Gurke, des Kürbisses)' (MdWb 817), **кодоркс** 'стебель, плеть'

⁶⁹ Vö. *koptra* 'nem sima (fa kérge) / rauh (Baumrinde); összezsugorodott, száraz (fakéreg) / zusammengeschrumpft, ausgetrocknet (Rinde)' (Beke 878).

(ERV 275), 'inda, kacs' (EMSz 170); 'naatti, varsi, korsi' (ESS 71). Cigankin (1981: 53) a *код* 'плети' szóra (ezt nem tudtam adatolni egyik szótárból sem), az EK (2000: 37) pedig a *кодамо* 'плетение, витъѣ; тканъѣ; вязание; fonás, szövés' szóra vezeti vissza (ez utóbbi annyiban hibás, hogy e lexéma végén eleve egy *-мо* deverbális nomenképző áll). Pontosabban tehát a *кода-* 'плести, ткать, вязать; fon, sző' (ERV 274) igető lehet a főnév kiindulópontja (ESM 154). A *-кс* denominális nomenképző később csatlakozhatott a szóhoz. – Az EtV (75) a fi. *ketura* [helyesen: *ketara*], é. *kodar* 'szánborda, dúc' szavakkal rokonítja, ezt az SSA (1: 351) kérdőjellel kapcsolja a *kodoro* alakhoz. Amennyiben e szavak összefüggenek, a mordvin szóban nincs képző, mert ez balti jövevényszó, vö. litv. *keterà, kētaras* 'hevosen sākā, vuorenselänne, -harjanne; a ló marja, hegyhát, hegygerinc'.

копорь 'спина; тыльная часть' (ERV 292); 'selkä' (ESS 75); *копоре, копорь* 'hát, far' (EMSz 176); *kopor', kopore* 'спина / Rücken' (MdWb 854). Paasonen a *коро* 'лобок / Venushügel' (MdWb 853) címszó alatt tárgyalja, ezzel voltaképpen képzett szónak tekinti. Ezt erősíti, hogy a mai moksában a *копорь* 'спина; hát' (MRV 282) szónak van *кона* (MRV 281) nyelvjárási alakváltozata is (vö. ESM 164). (Ld. még EtV 78, bizonytalan permi megfelelőekkel.)

кутьмере 'спина' (ERV 319); 'hát' (EMSz 190); 'selkä' (ESS 81), *koťmeře, kutmeře* 'плечи, спина / oberer Teil des Rückens, Rücken' (MdWb 882). Versinyin (ESM 188) nem zárja ki, hogy a *кут-* tö kapcsolatban lehet a tat. *коч(у)* 'megölel' szóval. Paasonen jövevényszó-monográfiájában (1897: 38) szerepel a moksa *koťän, koťan* 'Hinterteil' alak, amelyet törökségi eredetűnek tart (csuv. *kot*, vö. cser. *kotan, kutan*). Nem világos a *-meře* elem státusa.

муроро 'зад (человека, животного), задняя часть (чего-л.)' (Moszin 1977: 8); 'ülep, fenék' (EMSz 235); *mukoro* 'зад / Steiss, After, Hinterer, Hinterteil' (MdWb 1294); Versinyin (ESM 264) összeveti a cser. *могыр, монгыр* 'test; termet; тело, стан', zrj. *мыгөр, vtj. мугор* 'стан, туловище; termet, törzs' szavakkal, a *мук-, мок-* tövet onomatopoetikusként minősítve. Amennyiben Versinyin véleménye helytálló lenne, akkor itt egy ősi képzőről van szó. Ellene szól viszont, hogy az UEW (286) a FU **muŋkz* 'Körper' szócikkbe a a cseremisiz, zürjén, votják és magyar (*mag*) alakok mellé nem veszi fel a mordvin szót. Az EtV (111) a litv. *nugura* 'hát', lett *mugara, mugura* 'hát, far' szavakkal kapcsolja össze (vö. fi. *nukero*, SSA 2, 236). Ez a mordvinra éppenséggel elképzelhető lenne (de a permi nyelvekben nem jöhet szóba), ebben az esetben viszont nem beszélhetünk képzőről.

мурорь 'пень; подпорка, стойка, опора' (ERV 393); 'пень, чурбан, огрубок дерева, предназначенный для силения' (Moszin 1977: 8); 'подпорка под домом' (Cigankin 1981: 53); 'tuskó, tönk, rönk' (EMSz 235); 'kanto, pölkky' (ESS 97); *mukor'* 'скамейка; чурбан, обрубок, полено / Schemel; Klotz; Block' (MdWb 1296). Versinyin (ESM 265) a fi. *mykkyrä* 'csomó, gombolyag, köteg' szóval veti egybe, ez sem hangtanilag, sem szemantikailag nem állja meg a helyét (a finn szót az SSA 2: 187 egyébként deskriptívnek tartja). Az EtV (111) a cser. *мугыр*, lpN *moag'ge* 'púp', vtj. *мог*, zrj. *мегыр* 'hajlat, kanyar, görbüet', vog. *мокари* 'púp' szavakkal veti egybe. Az UEW (280) viszont a FP **moŋa* 'Biegung, Krümmung, Kreis' szó származékai közé csak lapp (N *moag'ge*), votják (*mog*), zürjén (*meg*) és kérdőjellel obi-ugor (osztj.

mǎʒəl, vog. *mūlt*) alakot vesz fel, mordvint nem (ld. még KESK 171). – Összességében tehát ismeretlen eredetűnek kell minősítenünk, így a képző léte/nemléte ügyében nehéz állást foglalni.

наксарька 'гниль, гнильё' (ERV 398); 'гнилушка' (Cigankin 1981: 49); 'rothadék, korhadék' (EMSz 238). Cigankin a *накса-* 'гнить' igeitől (1979: 158), ill. a *накса-до* 'гниль' főnévből (1981, 49) vezeti le (ez a mai szótárakban melléknév, vö. 'гнилой' ERV 398, 'rothadt, korhadt' EMSz 238). A *наксадо* alakban egy improduktív *-до* képző rejlik, amely ma már csak néhány szóban figyelhető meg: *чопода* 'sötét' (vö. *чопоте-* 'besötétedik'), *каладо* 'rozzant, düledező' (*калавто-* 'szétrombol, lerombol'), *штадо* 'meztelen' (*штавто-* 'lemeztelenít', *штапо* 'meztelen') (EK 38; Grammatika 1980, 112; Majtyinszkaja 1974: 354; ld. dolgozatomban 564–567. oldalait). A *наксарька* szó tehát valószínűleg így tagolható: *накса-* + *-рь-* + *-ка* (utóbbi denominális nomenképző). (Ld. még ESM 272, EtV 114.)

накарь 'гребень; кости скелета' (ERV 450); 'fésű; csont' (EMSz 265); 'harja, kampa; luu' (ESS 113); *pakar'* 'кость; гребень / Knochen; der hölzerne Kamm am Spinnrocken' (MdWb 1504). Habár Moszin (2001: 92) *-r'* képzőt lát a szóban, erről nem tudok állást foglalni, ugyanis ez ismeretlen eredetűnek tekintendő: csak Versinyin szótárában szerepel (ESM 325), ő deskriptív eredetűnek tartja.

9.6. Adatbázisom egyéb, bizonytalan elemei

A mordvin szóvégmutter szótár felhasználásával végzett kutatásaim alapján a következő lexémák kapcsán merülhet fel a képző gyanúja (sajnos, megbízható etimológiai szótárak híján ezekben egyelőre nem tudom egyértelműen igazolni a képző meglétét). E szavak között két markánsabb szemantikai csoportot lehet elkülöníteni: egyrészt – hasonlóan más, elhomályosult képzőkhöz – az állatnevek halmazát, másrészt pedig a (tágabb értelemben vett) testrésznevek csoportját.

индерь 'проволока' (ERV 211); 'ükörkelonc (*Lonicera xylosteum*)' (EMSz 127); 'kuusama' (ESS 57); *ind'er'* 'клевещник, жимолость / Geissblatt (*Lonicera*)' (MdWb 461). Az EtV (52) a tat. *индэрү* 'benyom, beszorít' igével rokonítja, ez szemantikailag nem állja meg a helyét. Versinyin finnugor párhuzamait hangtanilag nem lehet elfogadni (ESM 17, 87). Paasonen összekapcsolja az *ind'ej* 'ягода жимолости / Beere des Geissblattes [lonc, szulák termése]' lexémával (ld. 126. oldal), ez a képző jelleget erősíti.

каворь 'хрящ' (ERV 222); 'porc, porcogó' (EMSz 132); 'rusto' (ESS 60); *kavur'e* 'хрящ / Knorpel' (MdWb 660). Versinyin (ESM 93) összeveti a cser. *кагыла* 'жесткий, тугой; kemény, merev' szóval. Amennyiben ez a távoli párhuzam esetleg szóba jöhetne, a mordvin szóban képzőt lehetne gyanítani.

максарь *maksar'* 'налим / Quappe, Aalraupe [menyhal, Lota lota]' (MdWb 1162). Paasonennél adatolható egy *maksaka* 'линь / Schleie (*Cyprinus tinca*) [compó, cigányhal]' állatnév is (ez nem keverendő össze a *maksaka*, *maksaga*, *makzažej* 'vakondok' szóval, ld. 89., 105., 182. oldal), ennek alapján elképzelhető, hogy itt képzővel van dolgunk.

мушкор, бушкар 'деревянный молоток [fakalapács]' (ERV 95, 395). Versinyin egy **-кар** képzőt lát benne, az első elemet pedig összeveti a zrl. *нэш(к)* 'колотушка, молот; (fa)kalapács' szóval (de a KESK csak a vtj. *нушы* 'колотушка' és kérdőjelesen a fi. *nuija* 'buzogány' szavakkal veti egybe (KESK 195: *нөш*; ESM 35).

одар 'ширинка [rövid, széles szövetdarab]' (ERV 430); *odar* 'клин, вставка (в брюках) / Keilstück, Einsatz zwischen den Beinen (in der Hose)' (MdWb 1425).

панар 'рубашка' (ERV 454); 'ing' (EMSz 266); 'paita' (ESS 114); *panar* 'рубашка / Hemd' (MdWb 1521). Versinyin óvatosan felveti a jur. *паны* 'одежда; ruha' szóval való rokonságot, ez túl távolinak tűnik. Amennyiben viszont kapcsolatba lehet hozni a moksa *panža* 'könnyű ruha' lexémával, képzőt lehet keresni a szóban.

письмар 'скворец' (ERV 482); 'seregély' (EMSz 286); 'kottarainen' (ESS 122); *pišmar* 'скворец / Star (Vogel)' (MdWb 1683). Az EtV (144) talán törökségi eredetűnek tartja, összekapcsolva a tat. *песнэк* 'cinke' szóval. Versinyin a *пись-* elemet onomatopoetikus eredetűnek véli (s összeveti a vtj. *пислэг*, zrl. *пустог* 'синица; cinke' szavakkal), a **-мар** elemet pedig képzőbokornak veszi (ESM 368). Vö. *timar*.

сандор 'клюв [madárcsőr]' (ERV 567); *sandur* 'носовой хрящ / Nasenknorpel [porc az orrban]' (MdWb 1950). Alakváltozatai: *кандор* (ESM 105), *kandoro* (MdWb 601), *M nandor* (MdWb 1320), Versinyin a *каворь* alakot is ide kapcsolja. Versinyin a 'madárcsőr' jelentésű szót különállónak tekinti, s a *cyдо* 'orr' szóból magyarázza, ez hangtanilag nem állja meg a helyét (ESM 394). Elképzelhető, hogy az azonos jelentésű *kavor* és *sandor* szavakban valamilyen ősi képzővel számolhatunk.

сиерь *šijeř* 'кайма, кант / Saum, Kante [szegély, perem]' (MdWb 2151).

тёкорь *tokoř* 'мужской член / Rute, Penis [hímtag, pénisz]' (MdWb 2409).

тимар 'скворец [seregély]' (ERV 662). Ennek *ти-* elemét Versinyin (ESM 438) kevéssé hihetően a fi. *tiainen* 'cinke' szóval kapcsolja össze; ezt a szót az SSA (3: 288) leginkább onomatopoetikus eredetűnek tartja. Vö. *письмар*.

чекарь 'плесень; марево' (ERV 744); 'penész' (EMSz 425); *čekерь* 'hapettuminen, oksidaatio' (ESS 190); *čekař* 'ржавшина, медянка; плесень / Rost, Grünspan; Schimmel' (MdWb 233). Versinyin óvatosan felveti a cser. *šük* 'cop(ный); szemét', *šakše* 'гадость; 'undokság, szemétség', vtj. *šakша* 'cop, мусор; 'szemét, hulladék' szavakkal való kapcsolatot (ebben az esetben a mordvin szóban képző rejtőzhetne), de nem zárja ki a törökségi eredetet sem: tat. *чагыр* 'tarka', csuv. *чакър* 'világos, világoskék, szürke' – ebben az esetben viszont nem beszélhetünk mordvin képzésről (ESM 488).

Az állat- és növénynevek közül esetleg szóba jöhet még: **бочкарь** 'краснопёрка' (рыба) [piros uszonyú halfajta]' (ERV 89); **пейнар** 'папоротник [páfrány]' (ERV 466); **салгарь** 'пескарь / gemeiner Gründling [fenékjáró küllő]' (MdWb 1941, ESM 394).

9.7. Orosz eredetű **-арь** képző

A mordvin szakirodalomban ez a képző hol az **-r**-rel egy „rovatban” jelenik meg, hol pedig külön. Tudomásom szerint egyedül Cigankin írta le egyik cikkében egyértelműen, hogy ez nem identikus az **-r** képzővel. (De később már ő is egybemosta a kettőt.) Fontos

tehát leszögezni, hogy ez a képző orosz eredetű (vö. *библиотекарь* 'könyvtáros', *секретарь* 'titkár', *пономарь* 'sekrestyés' stb.), és semmi köze az ősi *-r* szuffixumhoz! Ez a képző az adatok tanúsága alapján igéhez és névszóhoz egyaránt kapcsolódhat.

Cigankin a következő (általában a nagyszótárakból sem adatolható) szavakat említi (e képző általában negatív tulajdonságú személyeket nevez meg):

кокнарь 'зайка [dadogó (ember)]'. Cigankin (1979: 157; 1981: 49) ezt az alakot a Mordvin Köztársaság Mordovszkaja Szeligyba nevű falujából adatolta. Az irodalmi nyelvi forma *кокнай* (ERV 277). Ez a *кокно-* 'заикаться; dadog' igére vezethető vissza (ESM 156).

лавгарь 'болтун [fecsegő (ember)]'. Cigankin (1979: 158; 1981: 49) a Penzai Terület Alekszejevka nevű falujából adatolta; a *lavga-* 'болтать; fecseg' igéből (MdWb 1035; ERV 322) származtatja.

нолгарь 'сопляк; сопливый' (ERV 415); 'taknyos, tejfelesszájú' (EMSz 247); 'rākāinen, rākānokka' (ESS 103); *nołgař* 'сопляк / Rotznase' (MdWb 1349). Cigankin (1976: 98; 1979: 158; 1981: 49; Grammatika 1980: 108) ezt a szót a *нолго* 'takony' lexémából eredezteti.

ордарь 'ломака [kényeskedő (ember)]'. Cigankin (1979: 158) ezt a szót az *orda-* 'обидеть' igeőre vezeti vissza, vö. *ordado-* 'осерчать / böse werden' (MdWb 1456); 'обидеться' (ERV 442); 'megsértődik' (EMSz 261), 'loukkaantua, pahastua' (ESS 110); *ordal'e-* 'обидеться, закапризничать' (ERV 442).

тупарь 'тупой' (Cigankin 1976: 98). Alapszava az orosz eredetű *тупой* 'ostoba'. (E szónak Paasonennél a *tupaza, tupaža, tupica, tupik* 'id.' alakváltozatai fordulnak elő, MdWb 2351.)

чувтарь 'человек, не имеющий детей [gyermektelen ember]'. Cigankin (1976: 98) a *чуэто* 'дерево' lexémából eredezteti.

Cigankin (1981, 49) ide sorolja a **злыдарь** 'бродячий' (ERV 197); 'kóbor, csavargó' (EMSz 120); 'kulkuri, kiertolainen' (ESS 53) szót is, amelyet a *злыда-* 'шататься; kószál' igeőből származtat. Ez a szó azonban orosz eredetű, Daľ a rjazanyi, tambovi és kosztromai nyelvjárársból adatolta *злодырь* 'злодей'; 'semmirekellő, haszontalan [ember]' és *злыдарь* 'злонамеренный человек; 'rossz szándékú ember' formákban (ESM 79; EtV 50; Zaicz 2013: 310). Az ebből képzett ige a *злыдарде-* 'бродяжничать, скитаться; шнырять' (ERV 197), *zlidař'd'e-* 'шататься, ходить без дела / umherschlendern, müssiggelhen, sich herumtreiben' (MdWb 2687).

A sort a mordvin szóvégmutató szótár alapján még néhány lexémával ki lehet egészíteni:

носкарь *noskař* 'тот, кто сопит / Schnauffer [szipogó ember]' (MdWb 1354). Alapja a *носко-* 'сопеть; szipog' ige.

суксарь *suksař* 'маленький, худой ребёнок / kleines, mageres Kind [rossz kisgyerek]' (MdWb 2050). Versinyin a *сукс* 'червь; féreg' szóból származtatja (ESM 415).

сускарь *suskař* 'кузака (о лошади) / Beisser (vom Pferde) [harapós ló]' (MdWb 2066). Kiindulópontja a *суско-* 'откусить; (le)harap' ige.

9.8. Van-e *-p(ь)кc* képzőbokor?

Cigankin (1981: 53) és az erza nyelvű grammatikakönyv (EK 2000: 37) a *нештеркc/нештерькc* 'орешник; mogyoróbokor' és *кодоркc* 'стебель; szár, kocsány, in-da' szavakban elkülönít egy *-ркc* képzőbokrot.⁷⁰ A Grammatika (1980: 108) a *чудикерькc* 'ручей; patak' szót hozza erre példaként. Grebnyeva (1999: 39) a *кодоркc* mellett a *кустеркc* 'пустырник; gyöngyajak' és *нешеркc* 'орешник; mogyoróbokor' példákat veszi fel.

A *чудикерькc*, mint korábban rámutattam, összetétel; a *кодоркc*-nak pedig van *кодор* alakja is, itt tehát valószínűleg nem egyszerre tapadhatott a tőhöz a két képző, hanem a *кодор*-hoz járult az absztrakt denominális *-кc* képző. A *нештеркc/нештерькc/нешеркc* lexémát Cigankin a Kujbisevi [Szamarai] Terület Uzjukovo nevű falujából adatolta, de ez él a moksában is: *няштерькc* (MRV 560). Ez a *неште* 'орех; mogyoró' szóra megy vissza. A *кустеркc* kiindulópontja az orosz *куст* 'bokor, cserje'.

Nézzük meg, rábukkanunk-e még olyan lexémákra, melyekben *-p(ь)кc* képzőbokrot gyaníthatunk! A mordvin szóvégmутató szótár 87 olyan erza szót tartalmaz, amely erre a szekvenciára végződik (47 *-ркc*, 40 *-рькc*). Ezek túlnyomó többségében azonban egy *-p(ь)* végű szóhoz kapcsolódik a *-кc* denominális képző, vö. pl. *бугорькc* 'бугор; domb, halom' < *бугор* 'id.' (ERV 92); *зуборькc* 'бугор, холм; domb, halom' < *зубор* 'id.' (ERV 157); *карькc* 'оборы; bocskorkötő madzag' < *карь* 'лапоть; bocskor' (ERV 238); *масторкc* 'пол, низ; talaj, padló' < *мастор* 'земля; föld' (ERV 366); *суркc* 'кольцо; gyűrű' < *сур* 'палец; ujj' (ERV 625); *човоркc* 'месиво; takarmány' < *човор* 'вместе, вперемежку; együtt, keverve' (ERV 753) stb.

Sok esetben nem tudjuk adatolni az alapszót, de a fiktív tőből alkotott *-да-*, *-до-*, *-де-* képzős ige világosan mutatja, hogy itt is csak *-кc* képzőről lehet szó, pl. *аварькc* 'горе; bánat' ~ *аварде-* 'плакать; sír' (ERV 30); *ангоркc* 'царапина' ~ *ангорда-* 'царапнуть' (ERV 48, 49); *кашторкc* 'шорох, шелест; zizegés, suhogás' ~ *каштордо-* 'шуршать, шелестеть; zizeg, susog' (ERV 242); *кеняркc* 'ögröm; радость' ~ *кенярдо-* 'örül; радоваться' (ERV 254); *копоркc* 'korty; глоток' ~ *копорда-* 'глотнуть; kogyint' (ERV 291, 292); *кучкоркc* 'пинок; rúgás' ~ *кучкордо-* 'толкнуть ногой; rúg' (ERV 320); *паморькc* 'крошка; morzsa, darabka' ~ *паморьде-* 'крошить; szétmorzsol' (ERV 453); *сиверькc* 'шов; szegély, perem' ~ *сиверьда-* 'подшить; beszeg' (ERV 585); *тапаркc* 'свёрток; tekercs' ~ *тапарда-* 'завернуть, овернуть; begöngyöl' (ERV 645) stb.

A listában fennmaradó szavakban szintén nincs *-ркc* képző, pl. *туркc*, *turks* (MdWb 2353) (~ irod. *тпрокc*) 'чезез; át, keresztül' (< FV *tora-ksz, UEW 799), összességében tehát kijelenthető, hogy az erza szóanyagot nagyon szépen lefedő szótárakból készített, több mint 40 000 erza szót tartalmazó szóvégmутató szótár adatai alapján ilyen képzőt nem tudunk kimutatni.

A fa- és cserjenevek egyik legproduktívabb képzője a *-кs*, pl. *инзей* 'малина (ягода); málna' > *инзейкs* 'малина (куст); málnabokor', *низёл* 'рябина (ягода); berkenyebogyó' > *низёлкc* 'рябина (дерево); berkenyefa' (vö. Cigankin 1981: 35–36). Elképzelhető, hogy az *-r* végű nevek (*атямарь* 'вишня; meggy' > *атямарькc* 'вишня (дерево);

⁷⁰ Cigankin a 'сложный аффикс' (összetett affixum) terminust használja.

meggyfa', *ламарь/лаймарь/лёмзёр*⁷¹ 'черемуха (ягода); *zelnicemeggy*' > *ламарькс/лаймарькс/лёмзёркс* 'черемуха (куст); *zelnicebokor*', *умарь* 'яблоко; *алма*' > *умарькс* 'яблоня; *алмафа*') hatására analogikusan tapadt a *пеште* 'орех; mogyoró' és a *куст* 'куст; bokor, cserje' szóhoz az *-(e)p-кс*.⁷²

9.9. Az onomatopoetikus szavak *-p(ь)* képzője

A mordvin onomatopoetikus szavakról ld. a *-к* és *-m(ь)* képző kapcsán írottakat a 92–98. és 122–124. oldalakon. Az onomatopoetikus szavakban felbukkanó *-p(ь)* képző valószínűleg identikus a főnevek uráli eredetű, ősi képzőjével. Mészáros Edit kutatásai szerint (2003: 302) „a mordvinban a nem igei szófajú onomatopoetikus szavak jelentős hányada *r* vagy palatalizált *í* hangra végződik”. Ennek ellenére a mordvinföldi képzőtani szakirodalomban ismereteim szerint csak Cigankin monográfiájában szerepel egy rövid utalás erre a képzőre, mindössze öt példával: *цятор* 'треск (csattanás, csattogás hangja)', *каштор* 'шорох (zörgés, zizegés hangja)', *кулдор-калдор* 'грохот, звон (dörgés, recsegés, ropogás hangja)', *чикор-лакор* 'скрип (csikorgás, nyikorgás hangja)', *гальдер-гульдер* 'звон мелких предметов (apró tárgyak hangja)' (1981: 53).

Mészáros Edit idézett 2003-as tanulmányában alaposan, részletesen feldolgozta a jelenséget: 42 lexémát adott közre, s ezenkívül 59 olyan igealakot talált, amelyben a *-да/-дя-* igeképző előtt *-p(ь)* hang áll. Feleslegesnek tartom a lista megismétlését, ezért csak röviden mutatom be e szócsoporthoz legfőbb jellegzetességeit. Az ide sorolható szavak javarészt hangutánzó jellegűek, leggyakrabban recsegést, ropogást, recsenést; csattanást, durranást, pattogást; csikorgást, nyikorgást fejeznek ki. A *-к* és *-m(ь)* képzővel létrejött, mássalhangzó-torlódásra végződő szavakkal szemben az *-p(ь)* előtt magánhangzó áll, tehát e szavak nem térnek el az erza fonotaktikai jellemvonásaitól. Alakilag lehetnek egytagú lexémák és ikerszavak egyaránt. Néhány példa:

a) *булдор* 'нареч-изобр. слово, передающее плеск воды, грохот чего-л.; csobbanás, loccsanás hangja' (ERV 93); *калдор* 'нареч-изобр. слово, передающее дребезжание, треск; csörgömpölés hangja' (ERV 227); *лагор* 'шум, грохот; recsegés, ropogás' (ERV 324); *цяр* 'нареч-изобр. слово, передающее грохот, раскат грома; dörgés, mennydörgés hangja' (ERV 732); *чикор* 'нареч-изобр. слово, передающее скрип; csikorgás hangja' (ERV 738).

b) *вапор-вапор* 'нареч-изобр. слово, передающее кваканье лягушки; brekegés hangja' (ERV 113); *дубор-дубор* 'нареч-изобр. слово, передающее шум при беге или при пляске; futás, tánc hangja' (ERV 176); *лакор-лакор* 'нареч-изобр. слово, передающее шум разваливающегося предмета; szétszóródó tárgyak hangja' (ERV 328); *петерь-петерь* 'нареч-изобр. слово, передающее звук капающей жидкости; csepegő folyadék hangja' (ERV 473); *шлябыр-шлябыр* 'нареч-изобр. слово, передающее звук чавканья; csámcsogás, cuppogás hangja' (ERV 766).

⁷¹ A *лёмзёр* szóban Cigankin egy *-зёр*, *-зир*, *-зёр* alakváltozatú képzőt tételez fel (1981: 57, de ez valójában összetétel: *лём* 'черемуха; *zelnice*' + *сюро* 'хлеб; gabona, mag, termés'. Ugyancsak összetétel a *ла(й)марь* is: *лайме* (ez ma már csak a moksában él) + *марь* (MdKons 80).

⁷² Nem állja meg a helyét Grebnyeva (1997: 39) etimológiai kísérlete sem: ő a cser. *-er* gyűjtőnévképzővel kapcsolja össze.

с) *галдор-гулдор*, *гулдор-галдор* 'с грохотом; dörgés, zörgés hangja' (ERV 145, 158); *тупор-танор* 'нареч-изобр. слово, передающее тяжёлую походку; nehéz járás hangja' (ERV 682); *цятор-пукиитор* 'нареч-изобр. слово, передающее треск; хруст; suhogás; reccsenés hangja' (ERV 734); *чольдерь-кальдерь* 'нареч-изобр. слово, передающее звон, переливание звуков, перезвон; folyadék átöntésének hangja' (ERV 754); *илёбор-илябор* 'нареч-изобр. слово, передающее звук при плескании водой; víz-csobbanás hangja' (ERV 765).

9.10. Összefoglalás

1) Az erza-mordvinban funkcióját tekintve három *-r* képzőt különíthetünk el. Az egyik az ősi, uráli eredetű képző (amely identikus a melléknévképzővel), a másik az onomatopoetikus szavak szuffixuma, a harmadik pedig az orosz eredetű *-apъ* képző.

2) A szakirodalomban *-p*, *-pa*, *-пя*, *-pe* melléknévképzők mellett *-p(ь)*, *-pe*, *-po*, *-ap(ь)* főnévképzőkkel és *-p(ь)кc* képzőbokkal számolnak – utóbbinak létét a vizsgálataim nem igazolták.

3) A denominális nomenképző *-p*, *-pe*, *-po* alakú, nyelvjárási szinten ezek szabadon váltakoznak (*кентер* ~ *кентере*, *кенерь* ~ *кенере*, *копорь* ~ *копоре*, *укиитор* ~ *укииторо*), hasonlóan a finnhez.

4) Ezt a képzőt 30 lexéma tartalmazza, tartalmazhatja, az etimológiák fele bizonytalan.

5) Ez a képző az onomatopoetikus szavakban igen gyakori.

10. *-m > -m

10.1. A képző eredete

a) Az *-m deverbális nomenképző folytatása a fi. *-ma/-mä* (*elämä* 'élet', *kuolema* 'halál'); *-in* (*avain* 'kulcs'), *-mus/-mys* (*vaatimus* 'követelmény'). Ugyancsak megvan a finnségi nyelvekben; s ide sorolható a lp. *-m* (*borrâm* 'étel', *ællem* 'élet'), a cser. *-m*, *-mă*, *-mă*, *-mă*, vtj. *-(e)m*, zřj. *-(e)m*, *-(e)m*, vog. *-m*, osztj. *-m*, ma. *-m* (*áalom*, *villám*), ill. a szamojéd megfelelőik.

b) A deverbális képző sok nyelvben él különféle infinitivusi, participiumi és gerundiumi formában is, pl. a finnben a *-ma/-mä* III. infinitivusi alakban, a participium passivumban (*minun tekemäni ruoka* 'az általam készített étel') és a *-minen* szuffixumban, amely eredetileg IV. infinitivusi alak volt, de mára már elvont főnévképzővé vált (*eläminen* 'élés, élet').

c) Az *-m denominális nomenképző a finnben a *-ma/-mä* (*rantama*) mellett a *-mo* (*ohimo* 'halánték') és a *-mus/-mys* (*pyhimys* 'szent [ember]'), *-n* (*sydän* 'szív'), *-in* (*sierain* 'orrlyuk') képzőkben is él. Megvan a lappban (*-m*), a finnségi nyelvekben, a csere-miszben (*-m*, *-ma*, *-mă*, *-mă*), a zürjénben, votjákban, vogulban és osztjákban (egyaránt *-m*) és a magyarban (*-m*: *alom*, *sulyom*, *izom*, *orom*, *tetem*; *-v*: *szív*, *ó/ő*: *apó*, *odó* > *odú*), ill. a szamojéd nyelvekben.

d) Az *-m denominális melléknévképző a finnben a mai *-ma* (*kuuma* 'forró', *muutama* 'néhány') mellett él az *-n* képzőben (*vasen* 'bal', *hapan* 'savanyú', *lämmin* 'meleg' – genitivusi tövük: *vasemma-*, *happama-*, *lämpimä-*), a superlativus jelében (*suurin* : *suurimma-*), az *ensimmäinen* 'első', *jälkimmäinen* 'utóbbi' szavak képzőiben és a *-mainen* melléknévképzőben (*alamainen* 'alázatos, engedelmes', *sikamainen* 'disznó-'). Ugyancsak megtalálható a csere-miszben (*-mše*), a votjákban *-(i)m*, *-(i)m*, az osztjákban (*-m*) és a magyarban (*keserű*, *savanyú*), valamint a szamojéd nyelvekben. (A képzők történetéhez: Lehtisalo 1936: 82–110; Collinder 1960: 260, 268; A. Kövesi 1965: 212–232; Szerebrennyikov 1967: 70, 77–78; Majtyinszkaja 1974: 344–345; Hakulinen 1979: 130–132; 169–170, 193–195, 197–199, 210–212; Saarinen 1999: 3–4.)

Láthatjuk tehát, hogy az *-m névszóképző mai folytatásai rendkívül szerteágazóak a rokon nyelvekben (és identikusak az *m igeképzővel, vö. Majtyinszkaja 1974: 369). Ezek vagy eredeti formájukban, vagy más képzőkkel egybeépülve, többféle funkcióban élnek tovább.

A mordvinban szintén több olyan névszóképző van, amely ezt a nazális mássalhangzót tartalmazza:

- a) a mai is produktív és gyakori **-mo**, **-ma**, **-me** deverbális főnévképző (nomen actionis és nomen instrumenti);
- b) az ebből kialakult összetett **-lma**, **-lmo** főnévképző;
- c) a mára már elhomályosult, improduktív és ritka **-mo** melléknévképző;
- d) a mára szintén elhomályosult, improduktív és ritka **-m(V)** főnévképző.

Ebben a fejezetben csak a d) típussal foglalkozom, a többi a 3. (a, b); valamint az 5. fejezetben (c) tárgyalom.

10.2. Szakirodalmi információk

Ezekkel a képzőkkel a szakirodalom nem egyenlő mértékben foglalkozik. Eddig főleg leíró szempontok alapján közelítettek e képzőkhöz, a legtöbbet a deverbális főnévképzőkről írtak (részletesebben ld. a 261–290. oldalakon), míg az elhomályosult képző alig-alig bukkan fel. A mordvin szerzők közül tudomásom szerint egyedül Moszin (1989: 42, 46) tesz említést az ősi **m* szuffixum folytatását képviselő elhomályosult képzőről. Példái: *удем(е)* 'мозг; velő', *эзем* 'лавка, скамейка; pad, lóca', *сюлгам(о)* 'особый вид женской нагрудной зестёжки; melldísz, csat'. Zaicz Gábor képzőtörténeti áttekintésében (1988: 401) egy moksa példát említ: *l'imä* 'Kette, Aufzug' < FV **loηema* 'Webkette'.

Azonban ha tüzetesebben megnézzük a mordvin szókincset, úgy tűnik, lényegesen több szóban rejlik e képző. Kutatásaim során 37 olyan szóra bukkantam, amelyben több-kevesebb bizonyossággal ez a képző rejtőzhet. Ezt a szóhalmazt három csoportra osztottam: egy részük a rokon nyelvek tanúbizonysága alapján egyértelműen képzőt tartalmaz, más részükről különféle etimológiai megfontolások alapján elképzelhető, hogy képző rejtőzik bennük; míg a harmadik halmazba az ismeretlen eredetű szavakat soroltam, melyekben nem tudom sem igazolni, sem cáfolni a képző létét. Az ősi szókincs képzői több kronológiai rétegbe tartoznak, vannak olyanok, amelyek már az uráli/finnugor korban léteztek, vannak olyanok, amelyek valamelyik köztes alapnyelvben (FP, FV) tapadtak a szóhoz, s vannak olyanok is, amelyek csak a mordvin külön életében bukkantak fel. Az alábbiakban ezeket együtt tárgyalom.

Az adattárban szereplő alapszavak nagy része névszó, de – amennyiben az etimológiai feltételezések igaznak bizonyulnak – találtam igei tőhöz csatlakozó képzőt is (néhány esetben pedig az UEW nomenverbumot ad meg kiindulópontul). A denominális képző mára már teljesen elhomályosult, a deverbális pedig ebben a formában visszaszorult, helyét a más fonotaktikai szabályok szerint (a magánhangzós tőhöz) transzparensen kapcsolódó, *-ma/-mo/-me* vette át.

10.3. A rokon nyelvi adatok alapján több-kevesebb bizonyossággal ősi képzőt tartalmazó szavak

анксема 'пропуть' (ERV 50); '(jég)lék' (EMSz 41); 'avanto' (ESS 7); *an̄ksima* 'пропуть / Wuhne, Eisloch' (MdWb 45). Moksa alakja: *аньцема* (MRV 39). Az UEW (11) a finnugor eredetű **an̄a-* 'lösen, öffnen, aufmachen' szóból eredeztetí, vö. fi. *avaa-*, *avanto*, osztj. *an̄a-*, vog. *ēηk-*, ma. *old*. Az UEW szerint a mordvin -s deverbális verbumképző, míg a *-ma* deverbális nomenképző. Az SSA (1: 92) ezeket a szavakat csak kérdőjellel kapcsolja egybe, a magyar igét nem veszi ide. (Ld. még MdKons 34; ESM 17; az EtV 13 törökségi eredetűnek veszi.)

качамо 'дым' (ERV 241); 'füst' (EMSz 145); 'savu' (ESS 65); *katšamo* 'дым / Rauch' (MdWb 560). Moksa alakja: *качам* 'дым', *качама* 'дымный' (MRV 238). Az UEW (641) FV (?FP) eredetűnek minősíti (**kačke* 'Rauch, Brandgeruch, Geruch, Gestank'), vö. fi. *katku*, é. *katk*, ?zrj. *kočijs*. Az UEW a *-mo* elemet képzőnek tartja. Az

SSA (1: 328) a mordvin szót csak kérdőjellel veszi ide. (Ld. még MdKons 51; EtV 63; ESM 116.)

койме 'лопата' (ERV 276); 'lapát; ásó' (EMSz 171); 'lapio' (ESS 71); *kojme* 'лопата / Spaten' (MdWb 820). Moksa alakja: *кайме* (MRV 217). Paasonen nagyon óvatosan felveti a törökségi eredetet (egy jakut szóval veti egybe), de itt ősi eredetről van szó, vö. FP (?U) **kojwa-* 'graben, schöpfen' > ?fi. *kaiva-*, lpN *goai'vo*, cser. *koe-*, ?jur. *šīwa* stb. (UEW 170). Az UEW a mordvin *-ме* elemet deverbális nomenképzőnek tartja. (Ld. még MdKons 63; EtV 75; ESM 155.)

лашмо 'ложбина, долина, лощина' (ERV 333); 'völgy; horpadás, mélyedés' (EMSz 200); 'laakso' (ESS 84); *lašmo* 'лощина, овраг, долина / Senke, Talschlucht, Vertiefung, Grube' (MdWb 1030). Moksa alakja: *лашма* (MRV 3304). Összefügghet a *лушмо* (*лужма, ложмо*) 'лощина, ложбина; проточина' (ERV 353); *lušmo* 'лощинка, долинка / (kleine) Vertiefung, Höhlung, Niederung, Senke, kleines Tal' (MdWb 1079) és a *лужом* 'лощина / kleine Vertiefung (auf dem Felde), niedrige Stelle, Niederung, Senke' (ERV 353; MdWb 1090) szavakkal. – Az SSA (2: 95) a fi. *lotma* 'notko, laakso, painanne / Talsenke, Niederung' szóhoz hangtani kételyek miatt kérdőjellel kapcsolja a md. *ložmo*, zrj. *lažmjd* 'alava (paikka), matala (vesi, rakennus); alul lévő hely, alacsony (víz, épület)' alakokat (ld. még EtV 91). Versinyin (ESM 203) ide veszi a cser. *ложем* 'долина, ложбина' és – kérdőjellel – a vtj. *лазег* 'мелкий, неглубокий; sekély', zrj. *лажмыд* 'отлогий, пологий, невысокий, неглубокий; lejtős, alacsony, sekély' szavakat is. – Hangalakját és jelentését tekintve közel áll hozzájuk a *lužа* 'долина, лощина / kleines Tal, Niederung, Senke' (MdWb 1088) szó is, ez azonban orosz jövevényszó, vö. or. *лужа*.

пинеме 'овёс' (ERV 481); 'zab, abrakzab' (EMSz 286); 'kaura' (ESS 121); *piñeme* 'овёс / Hafer' (MdWb 1673). Moksa alakja: *пинем* (RMS 331). Finn-permi eredetű szó: *pānz 'Hafer' > zrj. *panol, panov*. A mordvin szóban denominális nomenképző található (UEW 726).

пярмо 'желудок птицы' (ERV 531); 'zúza' (EMSz 310); 'kupu (linnun)' (ESS 136); *pu'amo* 'зоб; пупок / Kropf; Vogelmagen' (MdWb 1830). Moksa alakja: *пярма* (MRV 558). Az UEW (378) uráli eredetű szónak tartja, alapszava a *pijra 'Tiermagen, Kropf' > fi. *piira*, lpN *birram*, jur. *pirēi* stb.; az SSA viszont a mordvin szót hangtani nehézségek miatt csak két kérdőjellel sorolja ide (2: 356). Amennyiben a mordvin is e szócsaládba tartozik, a *-мо* nomenképző. (Ld. még EtV 155; ESM 385.)

сеяма 'трутовник; трутник [taplógomba, tapló]' (ERV 576 *cei*, 582); **сьеме**, *šejeme, šem, šejme, šeje, šejim, šiimä, šijimä* 'трут / Feuerschwamm, Zunder' (MdWb 2134). Moksa alakja *сям* (MRV 700). Finn-volgai eredetű szó, rekonstruált alapalakja *šäke 'Zunder', vö. fi. *säen*, karj. *säen* (Keresztes a finn alakot kérdőjellel veszi ide, MdKons 136). A mordvin alakváltozatokban az *-м(V)* denominális nomenképző (UEW 771; ESM 398).

сюлгамо 'сюлгамо (особый вид женской нагрудной зестёжки)' (ERV 636); 'melltű, csat' (EMSz 353); 'solki, rintaneula' (ESS 163); *šulgamo* 'нагрудная застёжка / Brustspange, Schnalle' (MdWb 2192). Moksa alakja: *сюлгам* (MRV 687). Finn-volgai vagy finn-permi eredetű szó, alapalakja: *šolke 'Schnalle, Spange' > fi. *solki*, lpN *čulgum*, cser. *šolkama*, ??vtj.-zrj. *šul*. A lapp, cseremisiz és mordvin szóban de-

nominális nomenképző rejlik (UEW 774). (Ld. még MdKons 148; EtV 175; ESM 422.)

удем 'мозг' (ERV 690); 'velő' (EMSz 393); 'aivot; ydin' (ESS 177); *ud'em(e)* 'мозг; костный мозг / Gehirn; Mark' (MdWb 2435). Moksa alakja: *yū* (MRV 777). Finn-ugor eredetű szó: **wiðz(-mz)* 'Knochenmark, Gehirn' > fi. *ydin*, lpN *âdâ*, cser. *vim*, vtj. *vijim*, zrtj. *vem*, osztj. *weləm*, vog. *wäləm*, ma. *velő*. A mordvin szóban denominális nomenképző található (UEW 572). (Ld. még MdKons 179; ESM 457.)

утом 'амбар' (ERV 701); 'aitta' (ESS 180); *утом, утомо* 'csűr, pajta, hombár, magtár' (EMSz 400); *utomo* 'амбар / Speicher, Vorratshaus' (MdWb 2492). Moksa alakja: *утом* (MRV 790). Az UEW (605) szerint ez a finn-volgai *ajta 'auf Pfählen stehendes Vorratshaus' származékszava, vö. fi. *aitta*, é. *ait* (ld. még EtV 199). Az SSA (1: 61) hangtani okokból kizárja ezt a feltevést (a finn szót balti eredetűnek veszik). – Amennyiben az UEW etimológiája helyes, a *-m(o)* denominális nomenképző (ez akkor is valószínű, ha nem tartozik össze a balti finn szócsaláddal). Keresztes egy ősm. *ōtama/?*votama* alakot rekonstruál, s ezt kérdőjellel összekapcsolja a fi. *otta* 'vesz' igével (MdKons 180) – ebben az esetben a *-mo* deverbális képző lehet. (Ld. még ESM 466.)

эзем 'лавка, скамейка' (ERV 771); 'pad, lóca; ülés; ülőhely; szék' (EMSz 448); 'penki' (ESS 198); *эзем* 'место; скамейка у стены в морд. избе; задняя скамейка / Platz, Stelle; wandfeste Bank in der mordw. Stube; Hinterbank' (MdWb 393). Moksa alakja: *эзем* (MRV 897). Uráli eredetű szó. Az UEW (18) az **aše-* 'stellen, setzen, legen' ige származékának tartja, vö. fi. *asema*, *asu*, *asu-*, *ase-*, *asetta-*, é. *ase*, *asu*, *asu-*, *asenda-*, jur. *ḡæso-*, *ḡīsī* (ld. még EtV 221), azaz a mordvin szóban deverbális képző rejlik. (Ld. még MdKons 39; ESM 513; SSA 1: 85.)

10.4. Elképzelhető, hogy az alábbi szavak képzőt tartalmaznak

атям *a'tam* 'гром / Donner' (MdWb 87). Ez a szó az erza irodalmi nyelvben nincs meg, Paasonen erza alakként csak egy kevert nyelvjárásban, a penzai terület Naskaf-tim nevű falujából adatolta. Moksa alakja *атям* 'гром' (MRV 48), az erza irodalmi nyelvben a *пурьгине* 'mennydörgés' szó él (ERV 529). Valószínűleg az *атя* 'atya, apó, öregember' *-м* képzős származékszava. (A szemantikai kapcsolatra ld. fi. *ukko* 'öreg(ember), apó' > *ukkonen* '1. kis öreg, 2. mennydörgés, villámlás'.)

булдом 'нарост; набалдавшник' (ERV 93); 'kinövés, bűtyök, dudor (fán)' (EMSz 63); 'pahka' (ESS 20). Paasonennél csak a moksa *puldōm* 'кусочек, ком, глыба, мяч / Stückchen, Klumpen, Kloss, Ball' alak szerepel (MdWb 1832). Mai moksa irodalmi alakja: *булдом* (MRV 73). Paasonen ezt a *polda* 'лодыга сустав / Knöchel; Gelenk' (MdWb 1732) szóval kapcsolja össze, tehát egy *-м* képzővel számol. Vö. még ESM 34.

варма 'ветер' (ERV 108); 'szél' (EMSz 73); 'tuuli' (ESS 24), *varma* 'ветер / Wind' (MdWb 2544). Moksa alakja: *варма* (MRV 92). Az EtV (26) finn-volgainak minősíti, és az észti *varm* 'бойка; fűrgе, ügyes' szóval veti egybe. Ez szemantikailag nem állja meg a helyét (ld. SSA 3: 411: fi. *varma*, é. *varm*, *varmas*, csak balti finn megfelelőekkel). Versinyin szerint a szóban egy *-ма* képző rejlik (ESM 41), ezt a lapp *вырант* 'порыв ветра; széllökés' szóval igyekezik alátámasztani. Felveti a cser.

мардеж 'ветер; szél' és a finn *myrsky* 'буря; vihar' szóval való kapcsolatot is, de ezek a hangtani nehézségek miatt nem tartoznak össze.

ведьме 'конец или обрывок нитки; завязка, тесьма, лента, верёвка, бечёвка; лямка' (ERV 117); 'vég, fonáltöredék, foszlány; kantárszár, vezetősár, póráz' (EMSz 80); 'hihna, remmi' (ESS 26); *ved'me* 'нитка, верёвка; конец, обрывок нитки; повод / Faden, Schnur; Fadenende, Stück Faden; Halfterkette, Halfterstrick' (MdWb 2634). Moksa alakja: *вядьме* (MRV 133). Versinyin egy *-me* képzőt lát a szóban, de állítását nem indokolja meg (ESM 45). Paasonen a *vet'a-* 'вести, править / führen, leiten, lenken' származékszavának tartja, azaz implicite ő is (deverbális) képzőt tételez fel a szóban.

велима 'непоседа [nyughatatlan, izgága ember]' (ERV 120). Elképzelhető, hogy a *веля-* 'forog, pörög, kering' igéből származik (ESM 46), ebben az esetben egy deverbális nomenképző rejlik a szóban.

идеме *id'eme* 'рождённый ребёнок / geborenes Kind (Bed. unsicher) [születő gyermek]' (MdWb 439). Ez a szó csak Paasonennél adatolható, ráadásul bizonytalan jelentésben. Minden valószínűség szerint a moksa *id'* (~ E *ejd'*) 'gyermek' (MdWb 353; MRV 200) szóra vezethető vissza; ebben az esetben a szóban egy *-(e)me* képző rejtőzhet.

каштом(о) 'русская печь' (ERV 242); 'kályha, tűzhely, kemence' (EMSz 146); 'uuni' (ESS 65); *kaštom(o)* 'печь, хлебная печь / Ofen, Backofen' (MdWb 645). Ismeretlen eredetű szó. Paasonen e szócikk végén a *kašamo* 'дым / Rauch' (560) és a *kaš:* *kaš-lango* 'верх печи / Raum auf dem Ofen' szavakhoz irányítja az olvasót. Ha e szavak között kapcsolat van, akkor elképzelhető valamilyen denominális képző(bokor) megléte.

керьме 'связка, пучок' (ERV 257); 'csomó, köteg, nyaláb, kéve' (EMSz 158); 'kimp-ru, nippu' (ESS 68); *ker'me* 'пучок / umbundenen Bündel, Garbe' (MdWb 727). Moksa alakja: *кярме* (MRV 315). Elképzelhető, hogy összefügg a *куре* 'gombo-lyag' szóval: ebben az esetben a *-me* képző lehet (vö. ESM 135). Az EtV egy *керь-* tövet rekonstruál, s ezt összeveti a kolai lapp *коаннэ* 'сюлмамс', ma. *kör*, osztj. *кепе* 'сюлмо' szavakkal (EtV 69), ám az UEW a FU **kere* 'Kreis, Ring, Reifen' származékai közé csak a fi. *keri*, é. *keri*, lpL *kieras*, vtj. *kuri*, zrj. *kor*, ma. *köré, körül* szavakat veszi fel, a mordvin és osztják adatokat nem (UEW 148).

кульма 'разум [ész]' (ERV 312). Versinyin (ESM 181) a *куль-* tövet a *куля-* '(у)слышать, узнать; meghall, megtud' igével kapcsolja össze. Amennyiben ez helytálló, úgy deverbális képzővel van dolgunk. Az EtV (83) az orosz nyelvjárási *кульма* 'горло или хвост невода, матня, мотня, куть; a halászháló öblös része' szóból eredezteti, de ez szemantikailag nem állja meg a helyét.

лайме 'долина; пойма; низкое место' (ERV 327); 'völgy' (EMSz 195). Paasonen csak a moksából adatolja: *lajmä* 'луг, пойма / Wiese, im Frühjahr unter Wasser stehende Wiese, überschwemmte Wiese' (MdWb 1002, vö. *лайме* MRV 321). Versinyin (ESM 195) összekapcsolja a vtj. *лайыг*, zrj. *лайков* 'ложбина; völgy, mélyedés', vtj. *лаймыт*, zrj. *лайкѳс* 'отлогий, пологий; lejtős, lankás' szavak *лай-* elemével. Amennyiben ez a párhuzam helytálló, egy *-me* képző rejtőzhet a mordvin szóban. (A KESK nem említi e szavakat.)

лодом *lodom* 'низина, низменность / Senke, Niederung [mélyedés, árok]' (MdWb 1049); 'омут; низина' (ERV 349). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 216) nem zárja ki, hogy a hasonló jelentésű М *лотка* / Е *латко* (*лутко*) 'яма, овраг, обрыв' is ide kapcsolható. Ez a képző meglétét erősítené. Paasonen adatolt viszont *лодмо* formát is.

лужом 'лощина [mélyedés, árok]' (ERV 353). Valószínűleg összefügg a *lušmo* (*lužma, ložmo*) 'лощинка, долина / (kleine) Vertiefung, Höhlung, Niederung, Senke, kleines Tal' (MdWb 1079) szóval (ld. a 168. oldalon). Hangalakját és jelentését tekintve közel áll hozzá a *luža* 'долина, лощина / kleines Tal, Niederung, Senke' (MdWb 1088) szó is, ez azonban orosz jövevényszó, vö. or. *лужа* 'id.'.

парма 'тучный, толстый (о человеке), кряжистый; колода (короткое толстое бревно)' (ERV 458); 'gerenda; tuskó, farönk' (EMSz 269); 'paksu, vanha puu' (ESS 115); *parmo* 'большое дерево / grosser Baum' (MdWb 1544). Az EtV (135) egy fgr. **parma* szót rekonstruál, s ide sorolja az é. *pärn*, kolai lapp *naарк*, zrj. *парма* szavakat (ezeket sem az UEW, sem a KESK nem veszi fel). Versinyin (ESM 335) az osztj. *parək, porək* 'туловище, корпус (тела); törzs, test', vepsze *porn* 'крепкий, здоровый, сильный; erős, egészséges' szavakkal kapcsolja egybe. Az osztják párhuzam túlfut messze áll, a vepsze szó jelentésánál nem illik ide. – Mindezek természetesen nem zárják ki, hogy az ismeretlen eredetű szóban valamiféle képző rejlik.

пертим 'пертим (головной убор, имеющий форму круга, разукрашенный лентами, блёстками, который надевается девушками только в праздники и на свадьбе)' (ERV 472); 'pertyim (erza-mordvin női fejdísz)' (EMSz 279). Versinyin a М *перьф* 'вокруг, кругом; около; körbe, körül' szóhoz kapcsolja (vö. erza *перть* 'в течение; за', *перька* 'вокруг, около') – ebben az esetben a 'kör forma' lenne a szemantikai kapocs?

потмо 'нутро; внутренности; внутренность' (ERV 504); 'belseje vminek; belső (rész)' (EMSz 296); 'sisäpuoli, sisus, sisusta' (ESS 128); *potmo* 'внутренность, живот, грудь / Inneres, Bauch, Busen' (MdWb 1764). Moksa alakja: *потма* (MRV 518). Versinyin (ESM 376) két megfigyelési kísérletet vázol fel: a) összekapcsolja a cser. *пундаш* 'дно; vminek az alja' szóval – az UEW (740) a cseremis szónak csak *votják* (*pides*) és *zurjén* (*pjd*) megfelelőit sorolja ide (< FP **puntz* 'Boden, Grund'), a mordvint a szóbelseji mássalhangzókapcsolat miatt utasítja el; b) a zrj. *пыдна* 'глубина; mélység', vtj. *пыдло* 'вглубь; vminek a mélyébe' szavakkal veti egybe. E szavakat a KESK (235) egy ősspermi **pūd-* 'глубь; mélység' szóból eredezteti. Amennyiben ez a szemantikailag elképzelhető megfeleltetés megállja a helyét, úgy a mordvin szóban egy denominális nomenképző rejlik.

цѣлмо 'крыло' (ERV 583); 'szárny' (EMSz 331); 'siipi' (ESS 150); *solmo* 'крыло / Flügel, Fittich' (MdWb 2176). Paasonen a *šov* 'id.' szó kicsinyítő képzős alakjaiként veszi fel a *šovno, solno, solmo, solna, šovna, šowna, šovoña* alakokat. A *-na/-ña* ma is deminutív képző, a *-mo* eredetileg valamilyen denominális nomenképző lehetett. Versinyin (ESM 402) ide sorolja a cser. *шулдыр* 'крыло' *шул-* elemét is. Az EtV (164) ehhez még a finn *siipi* 'id.' szót is hozzáteszi, de az SSA (2: 176) e címszóhoz nem kapcsolja hozzá a mordvin alakot.

сѣрма 'письмо; украшение' (ERV 583); 'levél; írás, díszítés, dekorálás, hímzés' (EMSz 331); 'kirje; koguommel' (ESS 150); **śorma** 'пушина, вышивка; письменный знак; шрифт; письмо / Pelzwerk, Stickerei; Schriftzeichen; Schrift; Brief' (MdWb 2173). Moksa alakja: **сѣрма** (MRV 624). A KESK (251) a ztj. **сеп** 'узор, пятно, прябинка; резьба; орнамент; minta, díszítés, metszés' főnevet és a Munkácsi adatolta vtj. **sěrlal-** 'делать резьбу' igét egy ősparmi ***śer** 'узор, орнамент' alakra vezeti vissza, míg az ezekre kétségtelenül hasonló cser. **сеп-** 'писать', **серыш** 'письмо' és a md. **сѣрма** lexémákat ugyanakkor törökségi eredetűnek tartja, és a csuv. **śijr-** 'писать' igéből vezeti le. – Ebben az esetben a **-ма** deverbális képzőként a mordvinban kapcsolódhatott a szóhoz. Versinyin a hasonlóságot az onomatopoeitikus jelleggel magyarázza (ESM 403).

эрьме 'богатство' (ERV 786); 'vagyon' (EMSz 455); **er̄me** 'имущество, собственность, всё добро; житьё, благосостояние / Vermögen, Eigentum, Hab u. Gut; Leben, Wohlstand' (MdWb 379). Versinyin (ESM 517) kapcsolatba hozza az **эря-** 'жить; él' igével (ld. még **er̄me**² 'есть, имеется / es ist, es gibt [van, létezik]', MdWb 380). Ha ez az etimológia helytálló, akkor a **-ме** deverbális nomenképzőnek tekinthető.

эрьмо 'толстяк [kövér (ember)]' (dial.) (ERV 786). Elképzelhető, hogy a hasonló jelentésű **эрьгана** 'крупный; толстый; erős, kövér' melléknévvel egy töről fakad. Az UEW (75) az uráli ***erz** 'groß, viel' származékszavai közé nem veszi fel (ott csak ugor és szamojéd példák szerepelnek), de éppenséggel nem lehet kizárni a mordvin szó ősi eredetét. Ebben az esetben a **-мо** képző lehet. (Ld. még ESM 517.)

10.5. Ismeretlen eredetű szavak

идем 'неприрученный, дикий' (ERV 202); 'vad' (EMSz 124); 'villi, luonnonvarainen' (ESS 54); **id'em** 'дикий / Wild' (MdWb 439). Versinyin felveti az **уде-** 'спасати, выручить; ment, megment, kiment' szóval való kapcsolatot, ez szemantikailag nem fogadható el (ESM 82).

кштеме 'пара лаптей [egy pár háncsbocskor]' (ERV 321). Vö. ESM 191.

медьма 'наледь (вода, выступившая поверхвода, а также корка льда на этой воде) [a jég felszínén lévő víz]' (ERV 371). Vö. ESM 237.

пайма 'приём (действия) [átvétel, fogadás]' (ERV 450). Vö. ESM 324.

пайме 'перекладина; жердь' (ERV 450); 'keresztgerenda, keresztfa' (EMSz 265); 'poikkiru, poikkihirs' (ESS 113); **pajme** 'шест, тонкая матица / Stange, dünner Sparren' (MdWb 1503). Vö. ESM 324.

шилдым *šildim* 'высшая вершина чего-н.; темя / die oberste Spitze von etw.; Scheitel' [vminek a csúcsa, teteje]' (MdWb 2231), ld. még **шилдимка** 'щиколотка; boka' (ERV 763). Vö. ESM 503.

шурьма 'попынь обыкновенная, чернобыльник' (ERV 768); 'üröm, feketeüröm' (EMSz 446); 'peltokaali' (ESS 197); **чульма** 'чернобыльник' (ERV 758); **šul'ma, čul'ma** 'чернобыльник / Beifuss (Artemisia vulgaris)' (MdWb 2249). Versinyin (ESM 509) a mdM **шярмоде-** 'горчить; keserű íze van' szócsaládjával (MRV 891) kísérli meg összekapcsolni, ez némiképp erőltetettnek tűnik.

10.6. Összefoglalás

1) Ez a képző az alapnyelvi **-m* folytatása, ez minden uráli nyelvben megvan. Sokszor különféle infinitivusi, participiumi és gerundiumi formában participumok alkotóelemeként él.

2) A mordvinban létezik a mai is produktív és gyakori *-mo*, *-ma*, *-me* deverbális főnévképző (nomen actionis és nomen instrumenti); az ebből kialakult összetett *-lma*, *-lmo* főnévképző; a mára már elhomályosult, improduktív és ritka *-mo* melléknévképző; és a mára szintén elhomályosult, improduktív és ritka *-m(V)* főnévképző.

3) Kutatásaim során 37 szóban mutattam ki több-kevesebb bizonyossággal az elhomályosult képzőt.

11. *-n (?*-ń) > -n(V), -ń(V)

11.1. A képző eredete

Lehtisalo az alapnyelvre az *-n mellett egy palatális *-ń képzőt is feltételez (bár ez utóbbit csak denominális nomenképzőkre rekonstruálja), ezzel szemben Györke, Majtyinszkaja és mások szerint az *-n volt az elsődleges, s a palatalizált változat másodlagosan jött létre. (Meglehet, hogy az *-n képző identikus az *-n genitívusszal, ezt részletesebben ld. a 489–491. oldalakon.)

A finn-volgai korban jelentős depalatalizációs tendencia indult meg (ennek eredményeképp például a finnből kivesztek a lágy konsonánsok), az ős- és ómordvinban viszont – ellentétben a többi finn-volgai nyelvvel – egyre erőteljesebben jelentkezett a palatalizációs tendencia, előbb a szó belsejében, majd ez áttért a szó elejére is (erről részletesebben ld. a 131. oldalon). A mai mordvin -ń előzménye tehát elvileg lehet a palatalizált alapnyelvi mássalhangzó is, de sokkal inkább valószínű az -n másodlagos palatalizációja.

A finnben az -n(V) denominális nomenképzőként produktív. Primer főnévképzőként: *etana* 'csiga', *kipinä* 'szikra', *pähkinä* 'mogyoró', *sarana* 'zsanér'; *ahven* 'sügér', *höyhen* 'toll, pehely', *joutsen* 'hattyú', *jäsen* 'tag', *taimen* 'facsemete'. Ugyanez az elem szerepel számos másodlagos, összetett képzőben is, pl. -(h)inen: (*kaulahinen* 'sál', *lakeinen* 'füstnyílás'), -iAinen (*kuoriainen* 'bogár', *nahkiainen* 'orsóhal' + családnevek: *Parviainen*, *Karviainen*, *Rautiainen*), -kAinen (*kaunokainen* 'szép, gyönyörű', *miehu-kainen* 'fiatalember'), -lAinen (*apulainen* 'segéd', *jälkeläinen* 'utód', *jättiläinen* 'óriás'), -nkAinen (*hevonkainen* 'hamvas szeder', *juominkainen* 'hamvas áfonya', *suolinkainen* 'giliszta'), -uainen (*munuainen* 'vese', *valkuainen* 'tojásfehérje'). Primer melléknévképzőként csak néhány szóban mutatható ki (pl. *huippana* 'gyenge, vézna', *ihana* 'gyönyörű'), de másodlagosan nagyon sok összetett képzőben él, pl. -nen, -(h)inen, -kAinen, -kOinen, -lAinen, -llinen, -llOinen, -mAinen, -mOinen, -nAinen, -nkAinen, -nOinen, -rAinen, -tUinen, -Uinen stb.

A lappban az alapnyelvi képző folytatása a *-na, s ugyanerre megy vissza a cser. -n, -an/-än, zrlj. -an, -ń, az ugor nyelvekben az -n (pl. a magyarban főnévképzőként: *vadon*, *gyertyán*, *hajadon*; melléknévképzőként: *kicsiny*, *kemény*, *vékony*), valamint a szam. *-na.

A mordvinban a főnévképzők közül a -ńe kicsinyítő képző sorolható ide, ill. Lehtisalo szerint a moksa -nal összetett kollektívumképző -na- eleme is erre vezethető vissza. A melléknévképzők közül a rendkívül termékeny -ń megy vissza az alapnyelvi nazálisra (pl. *keven* 'köves').

A derverbális nomenképző a finnben a *helinä* 'csengés, csilingelés', *hulina* 'zsvaj', *kapina* 'kopogás, zaj', *nurina* 'morgás', *vilinä* 'zúgás' stb. szavakban, valamint az -iAinen, -jAinen, -mAinen stb. összetett képzőkben él tovább (199). Lapp képviselője -n, cser. -ən, vtj. -on, zrlj. -an, vog. -nə, -nə, magy. -n, -ny (*vagyon*, *bizony*, *hiszen*, *haszon*). Emellett számos nyelvben igenevek (infinitívus, participium, gerundium) alkotóelemeként él tovább (pl. magy. -ni). A mordvinban erre megy vissza a participium perfectum passivum -ń képzője (ld. az 598. oldalon) (Lehtisalo 1936: 119–136; D. Bartha 1958: 71, 108; Majtyinszkaja 1974: 346–347; Hakulinen 1979: 132–133, 147–151, 155–157, 160–162, 164–167, 169–71, 173, 185–187, 199–206, 209–210.)

A mai erzában mintegy másfél tucatnyi szóban lappang az ősi, elhomályosult **-н(ь)** szuffixum. Pár lexémában kimutatható az **-ун** képző, amely szintén az ősi ***-n**-re mehet vissza. Az összetett képzők között fogom tárgyalni a **-зан** elemet, amelyben szintén ez a nazális szerepel. Rendkívül nagy a megterheltsége a mai is produktív **-не** kicsinyítő képzőnek (ld. 335–336. oldal), s viszonylag termékeny a **-на/-ня** melléknévképző is (ld. 549–556. oldal). (Az orosz eredetű **-ня**, **-ина**, **-онка**, **-анька** képzőket ld. a 342–345. oldalakon.)

11.2. Szakirodalmi információk

A mordvin szakirodalom Jevszevjevtől Cigankin művein át a legfrissebb kézikönyvekig említést tesz a **-не** kicsinyítő képzőről, a **-ня** melléknévképzőről és az orosz eredetű szuffixumokról, de az ősi, elhomályosult ***-н(V)** képző mordvin folytatásáról rendkívül kevés információt közölnek. Érdekes, hogy – ha egyáltalán foglalkoznak ezzel a szuffixummal, akkor – inkább annak **-ун** alakú változatáról tesznek említést.

Moszin az **-н(ь)** kapcsán (1989: 44, 45, 46; 2001: 93) a *вакан* 'миска; tál', *кемень* 'десять; tíz', *куцькан* 'орёл; sas', *нармунь* 'птица; madár' (kérdőjellel), *нупонь* 'мох; moha', *сёвонь* 'глина; agyag' és *човонь* 'затылок; tarkó' szavakról szól (a *вакан* Cigankinnál is felbukkan egy ízben, vö. 2006: 30).

Moszin (1977: 13) az **-ун** képzőt az **-ан** szuffixum variánsának tartja, s megállapítja, hogy ezek a finnugor korra visszavezethető állatnevekben fordulnak elő. Példái: *куцькан*, *пезьгун* 'стриж; fecske', *цурькун* 'кузнечик; tücsök'. A Grammatika (1980: 108) csak egy példát, a *цурькун*-t hozza erre a képzőre, s ugyanez bukkan fel Lipatov – Matyuskin – Moszin írásában (1983: 123). Cigankin monográfiájában (1981: 53–54) a következő példákkal dolgozik: *азгун* 'бездельник; csavargó', *аксун* 'каприза; szeszélyes', *безгун* 'стриж; fecske' (= *пезьгун*), *деркун* 'дергач; haris', *тайгун* 'неряшливый; elhanyagolt, piszkos', *цурькун*; valamint megemlíti az orosz eredetű *брезгун* 'finnyás (férfi)', *брехун* 'hazug fráter', *колдун* 'varázsló' szavakat. Az erza grammatikakönyv egyetlen példája: *модун* 'hallgatag ember' (EK 2000: 37).

11.3. A téves etimológiák kiszűrése

A Moszin által felhozott példák etimológiailag helytállóak, de az **-ун** képzőre Cigankintól bemutatott szavak közül véleményem szerint csak kettőben szerepel ősi, elhomályosult **-ун** képző (*пезьгун*, *?цурькун*); kettő törökségi, egy orosz jövevényszó, kettő pedig az orosz eredetű **-ун** képzőt tartalmazza.

азгун 'бездельник' (ERV 37); 'csavargó, naplopó, mihaszna' (EMSz 33); 'tyhjäntoimittaja' (ESS 4); **azgun** 'бродяга (корова) / Herumtreiber (von einer Kuh)' (MdWb 97). Cigankin (1981: 54) véleményével ellentétben ebben a szóban nincs **-ун** képző, ugyanis ez törökségi jövevényszó, vö. tat. *azgîn* 'ausschweifend, liederlicher mensch' (Paasonen 1897: 30).

аксун 'капризный; упрямый (mn.); капризуля; буян, дебошир (fn.)' (ERV 39); 'szeszélyes, bogaras, hóbortos' (EMSz 35); 'oikullinen, kiukuttelija; räyhääjä, metelöitsijä' (ESS 5); **aksun** 'гневный, сердитый; задиристый / zornig, böse; zänkisch' (MdWb

- 18). Cigankin (1981: 54) ebbe is egy *-ун* képzőt lát bele, de ez is törökségi jövevény-szó, vö. ujj. *aksun* 'wütend, mutig; csag. *aksin* 'statisches Pferd' (MdWb 18).
- дер(ь)гун** 'коростель' (ERV 163); 'haris' (EMSz 105); 'ruisrääkkä' (ESS 42); *d'ergun* 'дергун (дергач) / Schnarrwachtel' (MdWb 337). Cigankin (1981: 54) ezt egy *дерьк-* hangutánzó tő származékának tartja, de a mordvinban ez a lexéma orosz jövevényelem (EtV 43).
- модун** 'ломань – свал чатьмониця, модас ваныця [mindig hallgatag; a földet bámuló ember]' (EK 37). Ez csak egy helyen adatolható. Alapszava a *мода* 'föld', amihez egy *-ун* képző csatlakozott. Véleményem szerint azonban itt nem egy ősi mordvin képző, hanem egy orosz (eredetű) szuffixum figyelhető meg, mert a) az alapszó nem homályosult el; b) a képzett szó emberre, emberi tulajdonságra utal, vö. *болтун* 'fecske, pletykás ember', *горбун* 'púpos', *колдун* 'varázsló, boszorkány'.
- тайгун** 'неряшливый [rendetlen, elhanyagolt, piszkos]' (Cigankin 1981: 53), irodalmi megfelelője: *туйгун* 'id.' (ERV 681). Valószínűleg ebben is egy orosz képző rejlik.

11.4. A rokon nyelvi adatok alapján ősi képzőt tartalmazó szavak

- безьгун** '1. веснушки; 2. стриж' (EMSz 79); 'kesakko, pisama' (ESS 15); *безьгун*, *незьгун* 'sarlósfecske; szeplő' (EMSz 57, 274); *низьгун* 'стриж чёрный, ласточка / Mauerschwalbe, Schwalbe' (MdWb 1696). Moksa megfelelője: *низьгун* (MRV 484). Finnugor eredetű szó, vö. FU **päckz* 'Schwalbe; Hirundo rustica' > fi. *pääsky(nen)*, vtj. *poški*, zrlj. *pišci*, ma. *fecske* (UEW 358; SSA 2: 464; EtV 142). Az *-ун* képzőjellegét a rokon nyelvi adatok mellett a mordvin alakváltozatok is bizonyítják: e szónak van *незьгата* / *низьгата* / *бизьгата*, *низьгудав* / *бизьгудай* / *безьгудай* formája is (MdWb 1696; ERV 79, 479) (ld. a megfelelő címszavak alatt). Versinyin szerint (ESM 29) a másodlagos 'szeplő' jelentés bizonyos madárfajták (fecske, fajd) tojásának barnás pettyeiről vonódhatott át, vö. cser. nyj. *кюдьмуно* 'szeplő (szó szerint fajdtojás)'.
- казне** 'подарок, дар' (ERV 224); 'ajándék, kitüntetés' (EMSz 134); 'lahja' (ESS 61); *kažne* 'дар, подарок / Geschenk, Gabe' (MdWb 662). Moksa megfelelője: *казне* (MRV 216). Uráli eredetű szó: **kačz* 'Geschenk; schenken' > cser. *kuzōk*, vtj. *kužōt*, zrlj. *kožin*, ?ma. *haszon, használ-*, jur. *χāsū*. Az alapnyelvi nomenverbumnak a mordvinban igei folytatása is van: *kaže-* 'schenken, beschenken; (meg)ajándékoz, (meg)jutalmaz'. A *-ne* elemet az UEW (111) deverbális nomenképzőnek minősíti, de nomenverbumról lévén szó, a képző denominálisnak is tekinthető (pontosabban, egy fajta „szófajsemleres” nomenképzőnek). (Ld. még ESM 94; EtV 56.)
- кемень** 'десять' (ERV 252); 'tíz' (EMSz 154), 'kymmenen' (ESS 67); *кемен* 'десять / zehn' (MdWb 698). Moksa megfelelője: *кемонь* (MRV 247). Finn-volgai eredetű szó, vö. FV **küme-(ne)* 'zehn' (a képző már ebben a korban a szóhoz tapadhatott) > fi. *kymmenen*, é. *kümme* (UEW 679; SSA 1: 463; ESM 131; EtV 66).
- куцькан** 'орёл' (ERV 320); 'sas' (EMSz 190); *kućkan* 'цапля; орёл; филин / Reiher; Adler; Uhu' (MdWb 917). Moksa megfelelője: *куцькан* (MRV 308). Finn-permi eredetű szó: **kočka* 'Adler' > fi. *kotka*, lpN *goas'ket*, cser. *kučkōž*, vtj.-zrlj. *kuč* (UEW 668; SSA 1: 412; EtV 86: *кучкан*).

кини 'железо' (ERV 321); 'vas' (EMSz 192); 'rauta' (ESS 81); *kšni* 'железо / Eisen' (MdWb 910). Moksa megfelelője: *кини* (MRV 310). A finn-permi alapnyelv iráni jövevényszava, vö. FP **kär̥t̥z* 'Eisen' (< ir. **kär̥t̥*, av. *kar̥ta-*, pe. *kārd*, osztét *kard*) > cser. *kār̥thi*, vtj. *kort*, zrj. *kert*. A mordvin *kšni* egy **kār̥thi* alakra megy vissza, a *-ni* ebben képzőnek tekinthető (UEW 653). Mivel hasonló alakú a cseremisz lexéma képzője is, meglehet hogy ez a mordvin–cseremisz együttélés korában tapadhatott a szóra (ld. még ESM 190; EtV 87).

мокина 'кулак' (ERV 387); 'ököl, marok' (EMSz 231); 'nyrkki' (ESS 96); *mokšna* 'кулак / Faust' (MdWb 1274). Moksa megfelelője: *мокиенда* (MRV 387). Finn-permi eredetű szó: **mučkz* 'Faust' > cser. *māškāndō*, vtj. *mīžig*, zrj. *mīžik*. A mordvinban metatézis történt. A *-na* és *-nda* képző (UEW 704; KESK 181; ESM 257; tévesen: EtV 109).

нупонь 'мох' (ERV 422); 'moha' (EMSz 251); 'sammal' (ESS 105); *nupoŋ* 'мож / Moos' (MdWb 1367). Moksa megfelelője: *нупонь* (MRV 423). Finn-volgai eredetű szó: **huppa* 'Baumflechte, Moss' > fi. *huppo*, ?lpN *lâp'po*. A szóeleji *l-* a szóvégi *-ŋ* hatására válhatott a mordvinban *n-*-né (UEW 694; SSA 2: 112). (Ld. még ESM 301.)

сёвонь 'глина' (ERV 582); 'agyag, cserép' (EMSz 330); 'savi' (ESS 150); *sovoŋ* 'глина / Lehm, Ton' (MdWb 2177). Moksa megfelelője: *сёвонь* (MRV 623). Finn-ugor eredetű szó, vö. **šawe* 'Ton, Lehm' > fi. *savi*, cser. *šun*, zrj. *šun*, osztj. *sāγi*, vog. *sowl'*. A mordvin, cseremisz és zürjén *-n* olyan képző, amely a finn-permi korban tapadhatott a szóhoz (UEW 468; SSA 3: 162; ESM 401; EtV 164).

шекиан *šekšan* 'дятел; дятел пёстрый / Specht; Buntspecht' (MdWb 2226). Mai irodalmi formája: *шекиата* 'дятел' (ERV 762); 'harkály, feketeharkály' (EMSz 440); 'tikka' (ESS 194). Moksa megfelelője: *шякиан, шякиата* (MRV 891). A mordvin szó alakváltozatai (ld. még E *шекией*) egyértelműen képzőről árulkodnak. Korábban ezt a szócsaládot összekapcsolták a fi. *hähnä*, é. *(h)ähn*, lp. *čai'hne*, cser. *šištā*, vtj.-zrj. *šíz* 'harkály' lexémákkal (ezek egy finn-permi **šāšnā / šācnā* alakra mennek vissza, UEW 772), de az SSA (1: 203) szerint ez hangtani okokból nem lehetséges; ők az é. *āhk* 'szajkó', cser. *tšektšem*, *tšektšem* 'tengelic' szavakkal rokonítják a mordvin alakokat (ld. még ESM 502).

шушмон *šušm̄ŋ* 'жёсткий наг / harte. tragende Eiskruste auf dem Schnee, gefronene Eisdecke [kemény jégkéreg]' (MdWb 2252). Alapalakja a *шушмо* 'сыроб' (ERV 768); 'hófuvás; hótörlesz, hóbucka' (EMSz 446), 'kinos, nietos' (ESS 197). E szó talán rokonítható a fi. *hyhmä* alakkal (?< FV **ššm̄z* 'dünnes Eisdecke; schmelzendes Eis') (UEW 790; SSA 1: 196; ESM 510; EtV 219). A mordvinban az *-(a)h* képzőnek tekinthető.

эзне 'сустав' (ERV 771); 'ízület' (EMSz 448); 'nivel; solmu (kasvin)' (ESS 198); *ežne* 'член, сустав / Glied, Gelenk' (MdWb 396). Moksa megfelelője: *эзне* (MRV 897). Finn-permi (vagy talán finnugor) eredetű szó: **jäse (jäsne)* 'Glied, Gelenk' > fi. *jäsen*, cser. *ježəŋ*, vtj. *joz*, zrj. *jez*, ?ma. *íz*. A finn, mordvin és cseremisz szó *n/ñe* eleme valószínűleg (kicsinyítő?) képző, de az is elképzelhető, hogy az *-n* szó belseji más-salhangzó volt (UEW 95; SSA 1: 259; ESM 514; EtV 221).

11.5. Több-kevesebb bizonyossággal ősi képzőt tartalmazó szavak

вакан 'миска' (ERV 99); 'tál' (ESS 67); 'kulho' (ESS 22); *vakan* 'чашка / Schale, Gefäß, Schüssel' (MdWb 2512). Amennyiben e szó rokonítható a fi. *vakka* alakkal (?< FV *wakka 'irgendein Behälter: Gefäß, Schachtel, Korb usw.'), a mordvin szó *-n* eleme képzőnek tekinthető. De az is lehet, hogy a mordvin szó orosz jövevénylelem, vö. or. nyj. *ваганки* 'Trog' (UEW 811; ESM 37; EtV 24). Az SSA (3: 396) a finn szót (más balti finn megfelelőekkel) balti eredetűnek tartja, s a mordvint nem említi (a SKES 1611 kérdőjellel sorolja ide).

нармунь 'птица' (ERV 401); 'madár' (EMSz 240); 'lintu' (ESS 100); *narмуh, narmon* 'птица / Vogel' (MdWb 1327). Versinyin (ESM 278) egy onomatopoetikus *нар-* tövet különít el; ezt óvatosan összekapcsolja a fi. *närhi*, é. *näär* szavakkal – a balti finn szócsaládot az SSA (2: 254) valóban onomatopoetikusnak tartja, de távolabbi rokon nyelvekből vett adatokkal nem veti egybe. – Paasonen ezt a szót a *narma* 'птица; голубка / Vogel, Täubchen' szóból származtatja, ez az *-ń* képző jellege mellett szól. (Az EtV 115 a fi. *noro* 'völgy, lapály' szóval veti egybe, ez téves.)

нистень 'силок [hurok (vadfogáshoz)]' (ERV 482), *pište* 'птицеловный снаряд, силок / Vogelschlinge' (MdWb 1683). Versinyin (ESM 367) az általa önkényesen leválasztott *нис-* tövet összeveti a vtj. *пизны* 'силок', cser. *пужаиш* 'зацепиться, застрять, попасть в капкан; beleakad vmibe; elakad, csapdába esik' szavakkal. Ha ez az egybevetés megállná a helyét (a KESK és az UEW nem veszi fel e megfeleléseket), és az *-нь* képző lenne, akkor is kérdéses a szóbelseji mássalhangzó státusa. – Ugyanakkor úgy tűnik, hogy a Paasonen adatolta *pište* alakhoz képest az ERV-ben szereplő forma képzőtöbblettel rendelkezik.

питне 'цена, стоимость' (ERV 482); 'ár, érték, díj' (EMSz 287); 'hinta' (ESS 122); *pithe* 'цена; выкуп (невесты) / Preis; Lösegeld (für die Braut)' (MdWb 1690). Versinyin (ESM 368) megkockáztatja az iráni származtatást (ld. még EtV 144), összevetve a kurd *biha* 'цена плта, стоимость' szóval, de ennek jelentős hangtani akadályai vannak.

сёкань 'олень' (ERV 582); 'szarvas' (EMSz 330). Versinyin (ESM 402) a *цёканьзюро* 'кочедык; ár (szerszám)' szó előtagjával veti egybe, amelyet a zrj. *чукль* 'извили-на; hajlás, görbület', *чукри* 'изогнутый нож; görbe kés', vog. *šoχri* 'нож; kés' szavakkal kapcsol össze, így módon az összetétel jelentése 'kés + szarv' lenne. Ez, még ha meg is állná a helyét, semmiképpen nem fogadható el a 'szarvas' szó etimológiai megfelelőjeként. Hangtani okból szintén elvetendő másik próbálkozása, amellyel a cser. *tükö* 'por; szarv' szóval hozza össze a mordvin alakot. – Mindenesetre, állatnévről lévén szó, elképzelhető, hogy képző rejtőzik a szóban

цирькун 'сверчок; кузнечик' (ERV 728); 'tücsök' (EMSz 414); 'sirkka' (ESS 188); *čirkun* 'кузнечик, сверчок / Grille, Heimchen' (MdWb 179). Moszin (1977: 13) a fi. *sirkka* szóval veti egybe. Ezt az SSA (3: 186) onomatopoetikusnak tartja, s csak annyit jegyez meg, hogy hasonló alakok más rokon és nem rokon nyelvekben is előfordulnak. Cigankin (1981: 53) a hangutánzó *цирик, цирк* alakból eredezteti. Versinyin (ESM 479) a reccsenést, szakadást, anyag hasadását kifejező *цирк-* onomatopoetikus töből vezeti le (ez szemantikailag nem valószínű), s összeveti a zrj. *чирк*

’сверчок; szöcske’ szóval; az *-ун* elemet pedig orosz eredetűnek tartja. Ha ez utóbbi párhuzam megállhatja a helyét, akkor itt egy *-ун* képzővel lehet dolgunk.

чемень ’ржавчина’ (ERV 744); ’rozsdá’ (EMSz 425); ’ruoste’ (ESS 190); *čemeň* ’ржавчина / Rost’ (MdWb 235). Korábban felvetődött a fi. *hämärä*, cser. *šeme* ’fekete’, vtj. *džomjt* ’hämärä’, zrj. *tšim* ’siniharma, hämără’ szavakkal való rokonítás, de az SSA (1: 207) (balti) finn oldalról hangtani okokból elutasítja ezt (ld. még UEW 759). Amennyiben viszont a mordvin–cseremisiz megféleltetés megállja a helyét, a mordvin szóban képzőt tételezhetünk fel (ESM 489). (Vö. EtV 212, részben tévesen.)

човонь ’затылок’ (ERV 753); ’nyakszirt, tarkó’ (EMSz 433); ’niska, takaraivo’ (ESS 192); *čovoň* ’затылок / Hinterkopf’ (MdWb 2244). Az UEW (782) finn-volgai eredetű szónak tartja, vö. *šamz ’Rücken des Messers’ > fi. *hamara*, ?lpN *šimer*, az SSA (1: 136) viszont a lapp szót balti finn jövevénylelemnek minősíti, a mordvin szót pedig nem kapcsolja ide. – Paasonen a *šov* ’обухъ (ножа, топора) / Rücken (des Messers, der Axt [kés, fejsze foka]’ szóból eredezteti, ennek alapján az *-ň* képzőnek tekinthető (ld. még ESM 495).

11.6. Összefoglalás

1) A képző az alapnyelvi **-n*-re (esetleg **-ň*-re) megy vissza, ezt a finn-volgai kori depalatalizációs tendencia miatt nem lehet eldönteni. Az **-n* sok mai uráli nyelvből kimutatható.

2) A nazális konszonánst tartalmazó képzők a fenti adatok alapján eléggé tarka képet mutatnak. Vannak köztük *-ан* (*куцькан, шекиан, шушман, вакан*) és *-ун* (*безьгун/пизьгун, ?цирькун*), illetve *-нь* formájúak (*кемень, ?пустень, ?чемень; ?сёкань; нупонь, сёвонь, човонь; нармунь*), s vannak *-нV* alakúak is: *мокина; казне, эзне, ?нутне; киши*. A veláris hangrendű szavak *-нь* eleme valószínűleg nem másodlagos palatalizáció eredménye, hanem az ősi **-ň* emlékét őrzik.

3) Kérdés, van-e létjogosultsága egy *-ун* képző felvételének? Az adatok közül csak a *безьгун/пизьгун* biztos etimológia, a *цирькун* és a palatalizált mássalhangzót tartalmazó *нармунь* bizonytalanabb.

12. *-η > -η

12.1. A képző eredete

Az *-η az alapnyelvben nem lehetett túlságosan termékeny képző, s mai képviselője is csekély. Denominális névszóképzőként megvan a mordvinban, cseremiszbén (-η), az obi-ugor nyelvekben (-η), a magyarban (-ó/-ő, -ú/-ű: *apó, kék szemű*) és a szamojéd ágban (*-nə). Deverbális szuffixumként él a cseremiszbén, vogulban, osztjákbán és szamojédban. Igeképzőként nem mutatható ki.

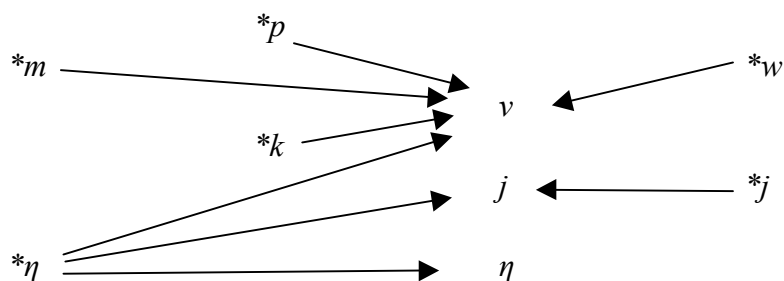
A mordvinból a szakirodalom a *kežen* 'mérges', *salon* 'sós', *sepen* 'keserű', *seřen* 'magas' mellékneveket és a *sel'en* 'szilfa' főnevet hozza fel példa gyanánt. (Majtyinszaka 1974: 346–347; Lehtisalo 1936: 140–141.)

A mordvin -η ma csak nyelvjárási alakokban bukkan fel (az északi erza őrzi ezt a hangot), az irodalmi nyelvben a helyén -v és -j áll (az előző példáknál maradva: *kežej* ~ *kežev*, *salov*, *sepej* ~ *sepev*, *seřej*, *sel'ej*). A kérdés az, hogy melyik volt a kiindulópont, hogyan lehet leírni a hangfejlődést?

Az ómordvinban a nazális sorban az *m, *n és *ń mellett létezett az *η is, de csak szó belsejében és szóvégen állhatott, pl. FU *kuηe (fi. *kuu*, ma. *hó*) > ómd. *kov/koη > mai E *kov*, *koη* / M *kov*; FU *jäηe (fi. *jää*, ma. *jég*) > ómd. *jäj/jäη > mai E *ej*, *eη* / M (j)äj; FU *piηe (fi. *pui*, ma. *fog*) > ómd. *piγ > *pej > mai E *pej*, *peη*, M *pej*, FU *poηe (fi. *povi*) > ómd. *poňə/povə > mai E *pongo* / M *povə* 'mell'. Az egytagú szavak végén a *-η folytatása tehát -v, -j és -η is lehet. (Vö. Keresztes (2011: 44–47.)

Mint korábban, a -v képző tárgyalása során bemutattam, a mai mordvin szóbelseji / szóvégi v három alapnyelvi előzményre mehet vissza: *w, *m és *η lehetett az őse. Hasonlóan tarka képet mutat a j is: születhetett *j-ből, *k-ből és *η-ből. Ezekben a hangváltozásokban közbülső fokként általában *γ jelent meg, s elsősorban (de nem kizárólagosan!) a hangrendi környezettől függően fejlődött belőle palatális hangok szomszédságában j, velárisokéban v. Ami pedig a palatális nazálist illeti, Keresztes (2011: 45) erről a következőket írja: „Ha szóvégen nyelvjárási v ~ η megfelelés észlelhető, legtöbbször ősi *η folytatójára gyanakodhatunk.” De rögtön hozzá is teszi: „Meg kell jegyeznünk, hogy az analógia vagy túlkompenzáció jóvoltából az ilyen megfelelés nem biztosítéka annak, hogy a -v előzménye *-η lenne.”

A hangváltozásokat leegyszerűsítve, a közbülső fokok kihagyásával a következőképpen szemléltethetjük:

Visszatérve a képzőkre, az -η tehát az irodalmi nyelvben nem fordul elő, csak nyelvjárási változatokban él. De vajon milyen a megterheltsége a főnévképzők között? Meg-

néztem Paasonen szótárában, hogy az általam vizsgált *-v* és *-j* főnévképzős lexémáknak van-e *-η* képviselője az erza dialektusokban. A MdWb-ben szereplő címszavak közül csak *-v* tövéghangzós a *čokov*, *čoržav*, *čučov*, *čudožov*, *kańcav*, *końov*, *kotkudav*, *ksnav*, *kućuv*, *lavtov*, *marav*, *mijav*, *norov*, *šańaka*, *šukštorov*, *ťevil'av*, *umbrav*, *vadov*; *kašpav*, *keskav*, *kumarav*, *moldav*, *ńemil'av*, *śutav*, *veldarav*, *veřav*, s ezzel szemben mindössze öt szó rendelkezik *-v/-j* vagy *-v/-η* alakváltozattal. Más képet sugall a *-j*: a csak *-j* véghangzót tartalmazó *inďej*, *keřšťej*, *kistoj*, *lokšej*, *maćej*, *pedľej*, *pulaj*, *pustaćej*, *šekšej*, *seńej*, *uškeřej*, *vařćej*; *alğanžej*, *moršej*, *pařćej* mellett majdnem ugyanennyi, 11 a *-j/-v* verziók száma. Az adatok táblázatban szemléltetve a következők (itt nem különítem el a biztos és bizonytalan etimológiákat):

<i>čičav</i> 'блоха; bolha' (MdWb 258)	<i>šučaη</i> ATR ⁷³	
<i>kulov</i> 'зола; hamu' (MdWb 945)	<i>kuloη</i> Chr.	
<i>todov</i> 'подушка; párna' (MdWb 2300)	<i>todoη</i> ATR	
<i>čanžav</i> 'паук; pók' (MdWb 2214)		<i>šeńžej</i> KAD, KAL
<i>uřed'ev</i> 'шафер; násznagy' (MdWb 2474)		<i>uřed'ej</i> STDEMK
<i>il'ej</i> 'прут; vessző' (MdWb 454)		<i>il'ev</i> ATR, VVR
<i>pižgutaj</i> 'стриж; fecske' (MdWb 1696)		<i>pižgudav</i> SŠANT
<i>čecej</i> 'селезёнка; lép' (MdWb 229)	<i>šeceη</i> ATR	
<i>čil'cej</i> 'дятел; harkály' (MdWb 173)	<i>čil'ceη</i> ATR	
<i>inž'ej</i> 'малина; málna' (MdWb 462)	<i>inžeη</i> ATR	
<i>kil'ej</i> 'берёза; nyírfá' (MdWb 758)	<i>kil'eη</i> ATR	
<i>nud'ej</i> 'камыш; nád, sás' (MdWb 1360)	<i>nud'eη</i> ATR	
<i>sańd'ej</i> 'камыш; nád, sás' (MdWb 1951)	<i>sańd'eη</i> ATR	
<i>śed'ej</i> 'сердце; szív' (MdWb 2116)	<i>śed'eη</i> ATR	
<i>śelej</i> 'вяз; szilfa' (MdWb 2126)	<i>śeleη</i> ATR	
<i>suľej</i> 'тень; árnyék' (MdWb 2051)	<i>suľeη</i> ATR	

Összességében tehát Paasonen *v ~ j* váltakozást a vizsgált szókincsben öt esetben adatolt, *v ~ η* váltakozást kétszer, *j ~ η* alakváltozatot pedig kilenc ízben. Mindenezek alapján elmondható, hogy az *-η* a főnévképzésben eléggé sporadikus szerepet tölt be, s ma csak dialektális szinten jelentkezik, az északi nyelvjárásban.

Más a helyzet azonban a melléknévképzővel, itt számos esetben megfigyelhető a *v ~ η* változás (ld. az 515–518. oldalakon).

⁷³ A gyűjtőpontok a következők voltak: ATR = az északnyugati nyelvjáráscsoportba tartozó Atraty falu (egyor a Szimbirszki kormányzóság, ma a Csuvas Köztársaság alatti járásában fekszik); KAD = a mai Mordvin Köztársaság északnyugati részén fekvő tyenygusevói járás Kadom faluja; KAL = az ugyan-ezen a területen lévő tyemnyikovói járásban található Kaljajevo falu; STDEMK = egykor a Szaratovi kormányzóság, ma Penzai terület Staroje Demkino (Gyomkino) nevű települése; VVR = Velikij Vrag, a Nyizsnyij Novgorod-i (ma Gorkij) terület Arzamaszi járásában; SŠANT = a Kujbisevi (Szamarai) terület Sztaraja Santala nevű falva. A Chr. rövidítés Paasonen 1909-ben kiadott chrestomathiáját fedi.

Elhomályosult összetett képzők

A mordvin képzők között vannak olyanok CVC alakú elemek, amelyek képzőjellegét csak etimológiai vizsgálatok segítségével lehet kideríteni. A feladat nehéz, s a végeredmény nem egyértelmű, mert az ide sorolható (ill. a szakirodalom által idesorolt) szavak jelentős részének etimológiai hátteréről nem tudunk állást foglalni.

A mordvin szakirodalom négy CVC alakú szuffixumról ír. Ezek közül egyértelműen képző a **-зеӱ** és a **-каӱ**, ám kétségek merülnek fel a **-зан** és a **-зеп** kapcsán. A **-каӱ** (javarészt) transzparens képző, ezzel a 316–321. oldalakon foglalkozom. Az alábbiakban nézzük meg részletesen a többi elemet!

13. -зеӱ

13.1. A képző eredete

Ennek az összetett képzőnek az eredetéről nincsenek megbízható információink. Cigankin (1981: 57) összeveti a cser. **-зеӱ** elemmel, de véleményét csak egyetlen szóval (*эре* 'чистый; tiszta' > *эреӱ* 'неяха') támasztja alá, ez nem elegendő érv. Elképzelhető, hogy az ősi ***-s** és ***-j** képzők összeolvadásából keletkezett.

13.2. Szakirodalmi információk

Ezzel a képzővel a mordvin szakirodalom alig foglalkozik. A Grammatika (1980: 108) mindössze egy példát hoz: *вармазей* 'кобчик; vércse'; ugyanez bukkan fel Lipatov – Matyuskin – Moszin írásában (1983: 123). Cigankin monográfiájában emellett a *бромзей* 'слепень; bögöly', *максазей* 'vakond', *мушказей* 'коноплянка; kenderike' és *сувозей* 'глухарь; siketfajd' példákat mutatja be (Cigankin 1981: 56–57). Az erza grammatikakönyv említi a képzők között, de példák nélkül (EK 2000: 37).

Mint láthatjuk, az ezekben a munkákban felbukkanó szavak mind az állatvilág szókincsébe sorolhatók. Adattáram alapján még öt szóban mutatható ki több-kevesebb bizonyossággal e képző, ezek is mind ebbe a szemantikai körbe tartoznak. E képző eredetileg valószínűleg deminutív funkciót látott el, majd elhomályosulva végleg a szóhoz tapadt.

13.3. A rokon nyelvi adatok alapján ősi képzőt tartalmazó szavak

варсей 'ворона' (ERV 109); 'mustavaris' (ESS 24); **вар'цей** 'ворона / Krähe' (MdWb 2552). Alakváltozata: **варака** 'ворон' (ERV 108); 'varjú, dolmányos varjú' (EMSz 723); 'varis' (ESS 24); **варака** 'ворона / Krähe' (MdWb 2541). Moksa megfelelője: **варси** (MRV 93). Uráli eredetű szó: ***warз** 'Krähe', vö. fi. *varis*, lpN *vuorrâžás*, osztj. *urŋi*, vog. *urin*, ma. *varjú*, jur. *warnäe*. Az UEW (559) a md. **-šej**-t képzőnek veszi, ezt az irodalmi nyelvi **варака** (ld. a 89. oldalon) is egyértelműen bizonyítja (ld. még EtV 26; ESM 40).

максазей 'крот' (ERV 358); 'vakond' (EMSz 215); '(maa)myyrä' (ESS 89); **maksazej** 'крот; слепыш / Maulwurf; Blindmaus' (MdWb 1161). Moksa alakja: **максака** (MRV 357). Valószínűleg a FU ***maksa** 'irgendein Nagetier: Biber?, Maulwurf?, Hamster?, Ratte?' származékszava, vö. még osztj. *may* 'Biber' (UEW 264). (Az

összetartozás a távoli rokonság miatt bizonytalan.) Amennyiben helytálló az etimológia, e szóban egy *-zei* képzővel számolhatunk. Ezt megerősítik a szó *максага, максака* (ld. a 89. és 105. oldalon) alakváltozatai is (ld. még EtV 101).

сувозей 'глухарь' (ERV 622); 'siketfajd' (EMSz 345); 'metso' (ESS 161); *сувозей* 'глухарь, „дикая баба” / Auerhahn' (MdWb 2076). Finn-permi eredetű szó, vö. *ś8kć3 'Auerhahn; Tetrao urogallus' > lpN *čuk'ča*, cser. *suzô*, zrj. *čukci*. Az UEW a mordvinra *-ej* képzőt feltételez, ennek értelmében a *-ž-* a szóbelseji *-č-* folytatása lenne (UEW 780; EtV 170).

13.4. Elképzelhető, hogy az alábbi szavak képzőt tartalmaznak⁷⁴

бромзей 'слепень [bögly]'. Ezt a szót Cigankin Novije Icsalki nevű faluból adatolta (1981: 57). Alapszava a *puromo* (~ *buromo, burma, bromo, proma, prom*) 'слепень / Bremse, Viehbremse' (MdWb 1852) lehet. Elképzelhető, hogy e szuffixum más, elhomályosult állatnevek mintájára analogikusan kapcsolódott a szóhoz.

вармазей 'кобчик' (ERV 109); 'vércse' (EMSz 73); 'punajalkahaukka' (ESS 24); *varmažej* '?воздушное пространство/?Luftraum; повелительная ветра / Herrscherin über den Wind; вид ястреба / eine Art Habicht' (MdWb 2546) – Paasonen a *варма* 'szél' címszó alatt tárgyalja; Cigankin (1981: 56) is ebből szóból vezeti le (a szemantikai kapcsolatot a mitológiai jelentés magyarázza). Versinyin (ESM 41) a mdM *вармазей* '1. varázsló, boszorkány, gonosz szellem; 2. vércse' szót a *вардо* 'rab, szolgál' alá sorolja, ez valószínűtlen etimológia. – Itt vagy két külön, egymástól független lexémáról van szó, vagy pedig a madárnév a mitológiai környezetben átvonódott a szélistennő megnevezésére (vö. *varmañžej* 'имя повелительницы ветра / Name der Herrscherin über den Wind (in einem Gebete)' (MdWb 2546). – Vö. még *пувазей* 'дующая или веющая / Bläserin od. Weherin (Epitheton der Windmutter in einem Gebete)': *varma-ava varmažej, varma-ava puvažej* 'Windmutter, Varmazej, Windmutter, Puvazej!' (MdWb 1866), ill. *пultažej* 'бог огня / Gott des Feuers': *varma-ava varmažej, toloñ paz pultažej* 'Windmutter, Varmazej, Gott des Feuers, Pultazej!' (MdWb 1841).

муразей туразей 'какая-то рыба, ?плотва, ?налим / irgendeine Fischart, ?Rotaugen. ?Quappe [vmilyen hal, ?veressárnyú koncér, ?menyhal]' (MdWb 1298). Csak Paasonen adatolta.

⁷⁴ Itt még két *-zei* végű szó etimológiáját érdemes tisztázni: *инзей* 'малина (ягода)' (ERV 212); 'málna' (EMSz 128); 'vadelma' (ESS 57); 'малина; чюрная малина, ежевика / Himbeere; Brombeere' (MdWb 462). Finnugor eredetű szó: FU *āñ3-č3 'Himbeere' > cser. *əñəž*, vtj. *emež*, zrj. *emiž*, osztjDN *-āñt* (UEW 26; EtV 53). A finnugor kori képzett alakhoz a mordvin külön életében tapadhatott rá a *-ü* képző, itt tehát nem számolhatunk eleve egy *-zei* képzővel (ld. a 125–128. oldalakon). – *пузей* 'боров / Eber [ártány]' (MdWb 2463). E szó moksa megfelelője – *урозу* (MRV 786), *urəži* (MdWb) – alapján valószínűsíthető, hogy az erza alapalak *урузей* lehetett. Ez talán összekapcsolható a fi. *oras, orsa, oraisa* lexémákkal, s egy FV *oraše '(verschnittener) Eber' alakra vezethető vissza, ami valószínűleg korai ősiráni jövevényszó: **vorōž(ho)*-, vö. óír. *varāhá-*, av. *varāza* (UEW 720). Itt sem beszélhetünk tehát *-zei* képzőről.

мушказей 'конолянка [kenderike, Carduelis cannabina]'. Cigankin (1981: 57) a penzai területen lakó mordvinoktól adatolta ezt alakot, erre sehol másutt nem bukkantam rá. Ő ezt a *мушко* 'kender' szóból vezeti le, ez szemantikailag megállhatja a helyét.

панзей 'трясогузка' (ERV 456); 'barázdabillegető' (EMSz 268); 'västäräkki' (ESS 114); *pańzej* 'трясогузка / Bachstelze' (MdWb 1535);. E szó moksa etimológiai megfelelője a *паназей* 'ölyv' (ESM 329).

ремезей *remezej* 'какая-то птица; иволга / irgendein Vogel; Goldamsel [vmilyen madár; sárgarigó]' (MdWb 1914)'. Versinyin (ESM 389) megkockáztatja, hogy esetleg az or. *ремез* '(függő)cinege' névvel áll kapcsolatban, ebben az esetben a szó felvehette a mordvin *-зей* 'madárnévképzőt'. Ez a kölcsönzés eléggé valószínűtlen; a szóban – hasonlóan más állatnevekhez – egy ősi *-зей* képző rejtőzhet.

торзей *torzej* 'какая-то птица; птица, похожая на кукушку / ein Vogel; ein dem Kuckuck ähnlicher Vogel [vmilyen, a kakukkhöz hasonló madár]' (MdWb 2328); **тразей** *trazej* 'белая птица (голова чёрная, величиной сворону, ловитыбу) / ein weisser Vogel (der Kopf schwarz, von der Grösse der Krähe, fängt Fische)' (MdWb 2335); **транзей** 'sirály' (EMSz 384). Meglehet hogy e három szó etimológiai összefügg. Versinyin a cser. *träk* 'чайка; sirály' szóval veti egybe (ESM 444).

14. -ган

14.1. A képző eredete

A képző eredete nem világos. Cigankin (1976: 98; 1981: 50) elképzelhetőnek tartja, hogy a törökségi nyelvek hasonló alakú képzője került át a mordvinba.

14.2. Szakirodalmi információk

Ezt az elemet az 1962-ben kiadott Grammatika egy példával (*тюрьган* 'драчун; verekedő [ember]') illusztrálja (1962: 50). Moszin (1977: 13) szintén említi a *тюрьган* alakot, ugyanakkor a *сезьган* 'сопока; szarka' és *каряьциган* 'ястреб; héja' szavakról megjegyzi hogy ezek törökségi eredetűek. Az újabb Grammatika (1980: 108) csak a *тюрьган* szót hozza fel példaként, mint ahogy Lipatov – Matyuskin – Moszin összefoglaló írása (1983: 123) és az EK (200: 37) is. Cigankin 1976-os írásában (98) és későbbi monográfiájában (1981: 50) a *тюрьган* mellett a *безган* 'стриж; fecske', *карциган*, *манчиган* 'обманщик; csaló', *сезьган* lexémákat említi.

14.3. Hány képzőről is van szó?

Úgy tűnik, itt két *-ган* képző bukkan fel. Az egyik egy átlátható, ma is élő tövekhez kapcsolódó, személyt jelölő képző, a másik pedig egy intranszparens, elhomályosult elem.

a) A deverbális, transzparens képzőre a szakirodalomban két példa szerepel:

тюрьган 'драчун' (ERV 686); 'harcos, verekedő' (EMSz 391); *tu'rgan* 'драчун / Schläger, Raufbold' (MdWb 2418). Ez a *тюре-* 'драться; сражаться; harcol, küzd, verekszik' igére megy vissza (ld. még EtV 191; ESM 453).

манчиган 'обманщик [csaló ember]'. Csak Cigankin (1981: 50) adatolja a kocskurovói járás Kacselaј nevű falujából. A *манче-* 'обмануть, солгать; becsap, rászed' ige származéka.

Adatbázisomban még két hasonló szóra bukkantam:

аварьган 'плакса, нытик' (ERV 30); 'bőgőmasina' (EMSz 31); 'itkupilli, vetistelijä' (ESS 2). A szó az *аварде-* 'плакать; sír' ige tövéből származik.

резган 'постоянно недомогающий человек [gyengélkedő]' (ERV 544). A *резэ-* 'долго болеть, чахнуть; sorvad, satnyul; hosszan betegeskedik' ige származékszava.

b) Az elhomályosult *-ган* képző létét azonban nem tudom igazolni, ugyanis a Cigankin által hozott példák nem állják ki a tüzetesebb etimológiai vizsgálatokat:

безган 'стриж; fecske' – ez a *пизьгун* Cigankin által (1976: 98; 1981: 50) Uruszovo faluban adatolt nyelvjárási alakváltozata (vö. még *безьгун, пезьгун, пезьгата / пизьгата / бизьгата, пизьгудав / бизьгудай / безьгудай*). A szó finnugor eredetre megy vissza, alapalakja: *päčkz. Cigankin tehát tévesen lát a szóba egy *-ган* képzőt, itt csak *-ан/-ун, -ата* stb. szuffixumról lehet szó (részletesebben ld. a megfelelő címszók alatt).

кар(ь)циган 'ястреб' (ERV 237); 'héja' (EMSz 143); 'haukka' (ESS 64); *kar'cigan* 'ястреб / Habicht' (MdWb 634); Az EtV (62) a tatár *карсага*, csuvas *хорсака* szavakkal veti egybe, de mégis *-ган* képzőt lát bele. Versinyin (ESM 112) a tatár *карчыга* szóból eredezteti. Daļ (2: 95) orosz szótárában kérdőjellel szerepel a *карчя* 'малорослый заморский орёл' szó, Versinyin elképzelhetőnek tartja az ebből való származtatást is (de megjegyzi, hogy az oroszba is a törökségi nyelvekből került át). – Amennyiben a mordvinban közvetlen törökségi jövevényszó, nincs *-ган* képző a szóban.

сезьган 'сорока' (ERV 576); 'szarka' (EMSz 327); 'harakka' (ESS 148); *šežgan* 'сорока / Elster' (MdWb 2147). Ezt a szót Paasonen törökségi eredetűnek tartja, vö. tat. *sajiskan, saloskan* (1897: 46; ld. még EtV 162), azaz nincs *-ган* képző a szóban. A szónak van ugyanakkor *сезяка* és *сязгата* változata is, ezek analogikusan kapcsolódhattak a (fiktív?) szótóhöz a *варака* és *шекиата, шекиан* mintájára (vö. még ESM 397).

Adatbázisomban még egy gyanús alakra bukkantam: **чалган** 'лещ [dévérkeszeg]' (ERV 737). Versinyin (ESM 485) a *чалга-* 'rálép, rátapos' igéből származtatja (azaz 'lapos (hal)'), de ez nem állja meg a helyét. A szó egyrészt ismeretlen eredetű, másrészt nem találtam más, *-ган* képzős alakot, ezért nem tartom valószínűnek, hogy a kérdéses képző rejlene a szóban, inkább egy ősi *-ан* képzős forma képzelhető el.⁷⁵

⁷⁵ Ugyancsak nem a *-ган* képző rejlik a **кузьган** 'сокол' (ERV 310), 'haukka' (ESS 79) szóban. Versinyin (ESM 178) összekapcsolja a *куцькан* 'sas' szóval, ez finn-permi eredetű: *kočka 'Adler' > fi. *kotka*, lpn *goas'ket*, cser. *kučkôž*, vtj.-zrj. *kuč* (UEW 668); ebben a mordvin szóban egy *-ан* képző van.

Összességében tehát: a mordvinban létezik egy átlátható, ma is élő tövekhez kapcsolódó, személyt jelölő *-зан* képző (ez, meglehet, törökségi eredetű), ezzel szemben nem lehet kimutatni az ősi *-зан* szuffixumot, így ezt az elemet nem veszem fel az ősi, elhomályosult mordvin képzők tárába.

15. *-зер/-серь/-зырь/-зёр*

A mordvin szakirodalomban Cigankin (1981: 57) és nyomdokán haladva Grebnyeva (1997: 44) vesz fel egy *-зер/-серь/-зырь/-зёр* alakú képzőt monográfiájában. Már a képző alakváltozatai is gyanút ébresztenek, s ez a kétség az általuk elősorolt példaanyag tüzetes vizsgálata után sem múlik.

Ezt az elemet Cigankin a gyűjtőnévi funkcióban elsősorban a fák és bokrok megnevezésére szolgáló cser. *-эр* denominális nomenképzővel kapcsolja össze: *кож* 'ель; лúčfenyő' > *кожер* 'ельник; лúčfenyőerdő', *ломбо* 'черемуха; zelnicemeggy (termés)' > *ломбер* 'черемушник; zelnicemeggy (fa)'. Szintén növénynévképzőnek tartja Grebnyeva is, ő viszont a cser. *-дар, -дер* elemmel veti egybe (*кож* > *каждар*, *аты* 'посудинка' > *атыдар* 'посуда; edény'). Grebnyeva *с ~ з ~ д* változást tételez fel a mordvinban, erre a *молиндерян* 'ha mennék' igealak *молинзерян* dialektális változatát hozza példának.

Cigankin e képző létét hét példaszóra alapozza. Ezek a következők: *гользер* 'цветник; virágoskert', *индерь / инзерь* 'жимолость; ükörkelonc', *калмазырь* 'кладбище; temető', *канзёркс* 'пороша; hókása', *лёмзёр* 'черемуха; zelnice', *почксерь* 'дягиль; angyalgyökér', *М цинзыр* (*Е циньдерь*) 'накладка, запор; zár, retesz'. Grebnyeva a *гользер*, *лёмзёр*, *почксерь*, *индерь ~ инзерь* mellett a *канзюр ~ кандюр* 'конопляное семя; kendermag' alakot hozza fel. Nézzük meg közelebbről, tényleg található-e képző ezekben a szavakban!

гользер 'цветник [virágágy, virágoskert]'. Ezt a szót csak Cigankin (1981: 57) és az EtV (38) adatolja (utóbbiban 'розарий [rózsakert, rózsaliget]' jelentésben. Ezt a *голь* 'роза; rózsá' szóból vezetik le (ezzel sem találkoztam más szótárakban), amit a törökségi nyelvekből származtatnak, vö. tat. *гэль* 'цветок', bask. *голь* 'id.'. – Megfelelő mennyiségű és megbízható minőségű adatok hiányában e szó eredetéről nem tudok állást foglalni.

индерь 'жимолость; бересклёт' (ERV 211); 'ükörkelonc' (EMSz 127); 'kuusama' (ESS 57); *инд'ер* 'клещевник, жимолость; жимолостник / Geissblatt (Lonicera); Geissblattstrauch' (MdWb 460). Az EtV (52) törökségi eredetűnek tartja, vö. tat., bask. *индэрү* 'вдавливать, прибивать; benyom, bever' – ez a párhuzam szemantikailag nem állja meg a helyét. Versinyin egy *ин-* tövet feltételezve idevonja a cser. *эпыж*, згј. *өмудэ*, втј. *эмезь* 'жимолость' szavakat (ESM 17, *аньдерькс*), erről sem a KESK, sem az UEW nem tesz említést. Paasonen összekapcsolja az *индей* 'ягода жимолости / Beere des Geissblattes' lexémával, ezáltal implicite egy *-рь* képzőt feltételez. *Инзерь* alakot csak Cigankin hozott fel.

калмазырь 'кладбище' (ERV 228); 'temető' (EMSz 136). Paasonen összetett szónak tartja, *kalm-azér*, *kalm-ozır*, *kalma-azır* stb. alakokat felvéve (MdWb 582). Az előtag a *калма* 'могила' (ERV, EMSz: *калмо* 'могила; sírgödör'); az utótagot a mai iro-

dalmi nyelvben *azor* formában élő, 'хозяин; владелец; úr' jelentésű szóval azonosítja (kérdés, elfogadható-e a 'sírhint + úr = temető' összetétel). Versinyin (ESM 99) szintén a *калма* + *азырь* tagolást valószínűsíti (vö. М *калмаязер* 'участок земли на общем кладбище, отведенный для каждого рода, где хоронят только кровных родственников; a temetőnek olyan része, amely a vér szerinti rokonok számára van fenntartva'), de szerinte a második elem is összetétel: *аз-/эз-* (~ *эземс* 'вместо; helyett', *эз* 'из; -ból/-ből') + *ыр* (?~ cser. *-ep/-эр* gyűjtőnévi többesjel). Ez a magyarázat túlságosan mesterkéltnek tűnik, de a mi szempontunkból az a lényeges, hogy semmiképpen nem tételez fel egy *-зырь* képzőt, szemben Cigankinnal (1981: 57), aki a *-зырь* elemet mindenféle etimológiai magyarázat nélkül képzőnek nyilvánítja (ld. még EtV 58).

канзёркс 'крупa' (ERV 231); 'hókása, hódara' (EMSz 139); *kañžeŕks* 'песчаные крупинки в хлебе; мелкий град, крупa / Tonscherbe im Brote, welche beim Essen zwischen den Zähnen knirscht; kleine Hagelschlosse [homokszemek a kenyérben]' (MdWb 606). Versinyin (ESM 105) onomatopoetikus szónak tartja, s összekapcsolja a zřj. *кõдз* 'мелкая галька; kis kavics', cser. *кытша, кытат* 'блестящая крупинка (снега, льда) в мороз; hó- vagy jégdarab', vtj. *куажырес* 'хрустящий (снег); csikorgó hó' szavakkal. Ennek súlyos hangtani akadályai vannak. – A szó összefügg a *канзёрдо-* 'скрипеть; csikorog', *kañžeŕd'e-* 'хрустеть (зубы от песка); скрипеть [зубами]; звенеть / knirschen (mit dem Zähnen); klingen, klimpern [homoktól csikorgó fog]' hangutánzó szóval, ennek *канзёр-* töve kapott egy *-кс* nomenképzőt (a jelentésváltozásra: csikorgás > ami csikorog > csikorgó hó > hódara). A *канзёр*-ból nemigen lehet elvonni egy *кан-/кань-* tövet, erre semmi nem utal.

канзюр ~ кандюр 'конопляное семя' (Grebnyeva 1997: 44). E szó irodalmi alakja *кансёро* 'конопляное семя' (ERV 232), 'kendermag' (EMSz 140); *kañćoro, kañćuro* 'конопляное семя / Hanfsame' (MdWb 605). Grebnyeva a *кансть* 'kender' szó képzett alakjának véli, de itt valójában összetétellel van dolgunk: utótagja a *сюро* 'хлеб (в зерне, на корнь); gabona; mag; termés', amelynek első mássalhangzója a mordvin összetételi határokon gyakori zöngés hasonulás eredményeként vált zöngés szibilánssá (illetve a Paasonen adatolta nyelvjárásban affrikátává). A szóban tehát nincs képző.

лёмзёр 'черёмуха (ягода)' (ERV 340), 'zelnicemeggy, madárcseresznye, zelnice / májusfa bogyója' (EMSz 204); *lõmзор* 'ягода черёмухи / Faulbeere, Traubenkirsche' (MdWb 1149). Cigankin (1981: 57) a *лём* 'пойма; ártér, árterület' szó képzett alakjának tekinti.⁷⁶ Ez szemantikailag nem jöhet szóba. Alapszáva egy másik, önálló szóként csak Paasonen adatolta *lõm* 'черёмуха обыкновенная; черёмуха / Faulbaum, Traubenkirsche; Traubenkirschebaum' (MdWb 1148).⁷⁷ Cigankin abban is téved,

⁷⁶ Az EtV ezt a fi. *lemi* 'nedves rét, nedves, mocsaras hely' szóval rokonítja, de az SSA (2: 62) az általa 'pehmeä suo; veden päälle kasvanut sammalkerros [mocsár, víz alatti moharéteg]' jelentésűnek megadott lexémát nem kapcsolja össze más rokon szavakkal (a szó *лема, лемуца* alakban átkerült az oroszba).

⁷⁷ Ez uráli eredetű szó, vö. **ǵeme (ǵõme)* 'Traubenkirsche, Ahlkirsche' > fi. *tuomi*, lpN *duobmâ*, cser. *lombâ*, vtj.-zřj. *lẽm*, osztj. *jum*, vog. *lẽm*, szlk. *čẽm* (UEW 65; MdKons 80; ESM 195).

hogy a *лѣмзѣр*-t képzett alaknak minősíti, holott ez összetétel, utótagja az előző szócikkben említett *сюро*. (Vö. még *лаймарь*).

почксерь 'дягиль [angyalgyökér]'. Ebben a formában csak Cigankinnál (1981: 57) és Grebnyevánál (1997: 44) fordul elő, vö. *почкчсерь* 'дягиль' (ERV 507). Alapszava a *почко* 'цевка; стержень [cséve; rúd, nyél, szár]' (ERV); 'szár, nyél, kocsány (nővényé); cséve' (EMSz 298) lehet, ennek Paasonen adatolta 'дудник / Angelica (Engelwurz) [angyalgyökér]' jelentését is (MdWb 1709). Itt összetétellel állunk szembe, az utótag a *серь* (> *серькс* 'стебель; (növényi) szár') lehet, vö. *поčk-сејеѣркс* 'тростник, вех / eine Rohrpflanze, Wasserschieferling [nád, vízinövény]' (MdWb 1710). (A *чсерь* 'egér' népetimologikus szóalkotás eredményeként kerülhetett a szóba; a *черь* 'haj, szőr' hangtani okok miatt nem illik ide.) – Összességében tehát úgy tűnik, ebben a szóban sincs *-зерь/-серь* képző.

цинъдерь 'накладка' (ERV 726), 'retesz, tolózár' (EMSz 413); *čín'dér* 'дверной пробой; цепи, оковы / Türkrampe, Haspe; Ketten, Fesseln' (MdWb 176). Ennek a szónak a moksa megfelelőjét (*цинзер*, vö. MRV 824) sorolta ide Cigankin (1981: 57), de ez téves feltevés, mert ez törökségi jövevényelem, vö. miser *zínžir*, csuv. *sincir* 'Kette' (Paasonen 1897: 50; ld. még ESM 479). Itt sem beszélhetünk tehát mordvin képzőről.

Összességében tehát nyelvtörténeti adatokkal nem tudjuk bizonyítani e képző meglétét (és semmi nem indokolja összekapcsolását a cser. *-er* képzővel, s nem tudjuk levezetni az uráli **-r* képzőből sem). Mindezek alapján a Cigankin által javasolt *-зерь/-серь/-зырь/-зѣр* elemeket nem veszem fel a mordvin képzőtárba.

ÖSSZEFOGLALÁS

1. Az alapnyelvre rekonstruált/feltételezett képzők továbbélése a mordvinban

*-p	> -v	(1)
*-k	> -v	
*-kk	> -ka, -k; -ga, -go, -ge	
*-t	?> -da, -do, -d'e	(2)
*-tt	> -t, -t' (-st, -št')	
?*-w		(3)
*-j	?> -j	(4)
*-s, *-ś, *-š, *-ć, *-č	> -s, -ś, -z, -ź; -š, -ž, -č	(5)
*-l	> -l, -l'	(6)
*-r	> -r, -ro, -ře	(7)
*-m	> -m, -ma, -mo, -me	
-n (?-ń)	> -n, -ń, -nV	(8)
*-η	> -η	(9)

Megjegyzések:

- (1) Az alapnyelvi *-p és *-k a mordvin külön életében (valószínűleg az ősmordvinban) egybeesett, a *p *w fokon keresztül, a *k pedig a *γ közbeiktatásával vált v-vé.
- (2) E képző meglete kérdéses, nagyon kevés, bizonytalan etimológiájú szóban gyaníthatjuk.
- (3) Az U/FU alapnyelvre csak Lehtisalo tesz fel *w képzőt, Majtyinszkaja csak a balti finnig vezeti vissza. A mordvinban nincs nyoma.
- (4) Elsősorban növény- és állatnevekben mutatható ki egy elhomályosult -j képző, de nincs rá bizonyítékom, hogy ez az ősi *-j folytatása lenne.
- (5) A szibilánsok és affrikáták fejlődése bonyolult utat járt be, a fő határvonal az alveoláris és posztalveoláris hangok között húzódott, a zöngésülés, palatalizáció és affrikáció következtében állt elő a mai tarkaság.
- (6) Az -l' valószínűleg nem alapnyelvi előzményre megy vissza, hanem mordvin belső fejlemény, a másodlagos palatalizáció eredménye (az alapnyelvre csak Lehtisalo tett fel l'-t, Majtyinszkaja nem is számol vele).
- (7) Az ide tartozó szavak nagy többsége -r képzőt tartalmaz, csak néhány szóban tudtam kimutatni -ro/-ře alakú szuffixumot. Ezek lehetnek későbbi fejlemények.
- (8) Az n-hez többféle magánhangzó is járulhat (a, o, e, i).
- (9) Csak az északnyugati nyelvjárásban él.

2. Az egyes képzők megterheltsége

Az alapnyelvi képzők megterheltsége valószínűleg nem volt egyenletes, s ugyanez jellemzi a későbbi korokat is. Adatbázisom adataiból természetesen abszolút érvényű következtetéseket nem lehet levonni (hiszen nem lehet vizsgálni az egykori szóállomány egészét, s az esetleges módon fennmaradt szavak nem alkalmasak statisztikai vizsgálatokra), de bizonyos tendenciák ennek alapján is kirajzolódnak. A legmegterheltebb őś- és ómordvin kori képzőnek a *-v* és *-m* tűnik, míg a skála végpontján a két bizonytalan státusú elem, a *-dV* és a *-ŋ* helyezkedik el.

3. Szemantikai mezők

Ebben a fejezetben 504 szócikkben tárgyaltam az ősi képzőket. Ezek közül 94 az onomatopoetikus szavakkal foglalkozik, 36 a téves etimológia, 19-ben a jövevényelemekről szóltam, négy határozószó és 14 plurale tantum-alak. A fennmaradó 337 szócikkben tekintettem át a 13 primér és egy összetett képző történetét (ebbe a biztos, a bizonytalan és az ismeretlen etimológiák egyaránt beletartoznak). Ez a 337 erza szó szemantikailag változatos képet mutat, de természetesen leginkább az alapszókinsz elemei tükröződnek benne (34 testrésznév, 30 természeti jelenség mellett 42 – változatos alcsoportba sorolható – tárgymegnevezés).

A legjelentősebb csoportot az állatnevek (94 szó = 28%) és a növénynevek (57 szó, 17%) alkotják. Rédei Károly szerint, amint erről a fejezet elején írtam, az ősi képző leginkább akkor maradt fenn, ha képző funkciója elhomályosult, és a törszó és a belőle képzett alak többé-kevésbé szinonimmá lett. Utóbbi deminutív-augmentatív jellege miatt maradhatott fenn. Az állat- és növénynevekre éppen ez az affektív jelleg jellemző erősen. Az elhomályosuláshoz az is hozzájárult, hogy e szemantikai csoportban az alapszó az esetek túlnyomó többségében főnév, tehát csak nagyon-nagyon ritkán történt szófajváltás. Kifejezetten „állat- és növénynévképzőnek” számít a *-ka*, az általam közreadott 20 (többé-kevésbé biztos) etimológiából 18 ide tartozik. Sok állat- és növénynév tartalmaz *-v*, *-j*, ill *-s/-ś/-z* szuffixumot. A skála másik végpontján az *-m* áll: a 37 etimológiából mindössze két állat- és egy növénynév rejti ezt a képzőt.

3. FEJEZET

A MAI FŐNÉVKÉPZŐ-ÁLLOMÁNY

A dolgozat előző fejezetében az elhomályosult képzőkkel foglalkoztam. Ebben a részben azokat a képzőket mutatom be, amelyek alapvetően átláthatóak, azaz az alapszó és a képző többé-kevésbé világosan elkülöníthető egymástól.

Azonban ez a kategória sem egységes, sem történeti, sem leíró szempontból nézve. Vannak köztük olyan elemek, amelyek már legalább az elő-/ősmordvinban képzők voltak (ilyen pl. a *-ks* és *-kš*), s vannak olyanok, amelyek a mordvin nyelv külön életében jöttek létre. Ezek között felbukkannak egészen fiatalnak tekinthető képzők is, amelyek még a XVIII–XIX. században sem voltak igazán termékenyek, ám napjainkra igen produktívvá váltak (ilyen például a *-vks* képző). Ezek az új képzők etimológiailag könnyen átláthatók, de a régi képzőkkel alkotott szavak között számos olyan akad, melyek alapszáva csak történeti vizsgálatok után – rokon nyelvek vagy mordvin nyelvjárási párhuzamok, analógiák révén – fejthető fel. Az etimológiai átláthatóság és a képzők kora között egyenes összefüggés van.

Az egyes képzők bemutatása során először szólok a képző eredetéről és áttekintem a szakirodalmi információkat. Dolgozatom központi része a képzők adattára. Munkám alapelve, hogy csak nagyszámú (törekvésem szerint lehetőleg az összes, az általam felhasznált szótárakban szereplő) adat birtokában lehet megalapozott véleményt mondani a vizsgált képzőkről. Az ebben a fejezetben tárgyalt képzőkkel alkotott szavak nagy része, mint fentebb szóltam róla, etimológiailag átlátható, ennek ellenére nagyon fontos a filológiai pontosan adatolt szólista (annál is inkább, mert az egyes lexémák jelentései nyelvjárási szinteken erősen eltérhetnek). Az adatok alapján igyekszem minél pontosabban meghatározni a képzők szerepét, funkcióját, s behatárolni a képzett szavak szemantikai mezejét. Ebben a fejezetben nagy hangsúlyt fektetek a képzők termékenységének bemutatására, ehhez újságcikkeket és szépirodalmi szövegeket, valamint bizonyos esetekben régebbi és újabb bibliafordításokat használok fel. Célom az elmúlt két-háromszáz év mordvin írásos emlékei és mai anyagai alapján felvázolni a képzők produktivitásának változásait.

Mielőtt rátérek az egyes képzők bemutatására, egy lényeges kérdésről, a képzők alakjáról és kapcsolódási szabályairól kell szólnom. A morféma-alternáció kérdéseit itt általánosságban tekintem át, az egyes képzők kapcsolódását az adott szuffixumokkal foglalkozó alfejezetekben részletezem.

A képzők alakja, kapcsolódási szabályai

A mordvin toldalékmorfémák kapcsolódási szabályai bonyolultak. A magánhangzók hangszíne által előírt palatoveláris illeszkedés mellett fontos szempont a tövégi mássalhangzó palatalizáltsága; zöngés vagy zöngétlen volta; a tövégi magánhangzó/mássalhangzó oppozíció; valamint a mássalhangzó-torlódás megléte is. Ezek közül egyedi, a mordvinra sajátosan jellemző a palatális és nem palatális mássalhangzók oppozíciója (ld. Keresztes 1983: 366–368; Rédei 1982: 176; 1984: 229; Zaicz 1993: 428–432; 1998: 190), amely sokszor a palatoveláris oppozíciót is felülírva a legfontosabb kapcsolódási szabállyá emelkedik.

A mordvin kézikönyvek, grammatikai összefoglalók a tövek és a toldalékok kapcsolódási szabályainak leírása során sokszor következtelenek. Az alábbiakban előbb áttekintem ezeket a következtetlenségeket (amelyek egyrészt a szinkron és a diakron szempont keveredéséből, másrészt a cirill betűs lejegyzés problémáiból adódnak), majd megkísérlek egy egységes szempontrendszer kidolgozni az erza névszóképzők kapcsolódási szabályainak leírására.

A toldalékolás két legalapvetőbb problémája a tö és a szuffixumok közötti magánhangzó megítélése, ill. a tö utolsó magánhangzójának (vagy szótagjának) kiesése. Az 1980-ban megjelent összefoglaló kézikönyv (Grammatika 153–154) szerint a mordvin névszók lehetnek egytövék (pl. *лона* 'falevél') vagy kéttövék (pl. *чүвто* 'fa'), a ragozás során ez utóbbi tövégi magánhangzója bizonyos szuffixumok előtt kiesik: *чүвто-нь* Gen., de *чүвт-со* Iness. Kissé meglepő módon ugyancsak kéttövének tekintik a *вирь* 'erdő' : *вире-нь* Gen., *вире-в* Lat. (de *вир-де* Abl., *вирь-сэ* Iness) és *ош* 'város' : *ошо-нь* Gen., *ошо-в* Lat. (de *ош-сто* Elat., *ош-ка* Prol. stb.) típusú főneveket is, azaz e felfogás szerint a rag előtti magánhangzó a tö részének tekintendő. Hasonló szellemben írják le a translátívus (*эйкакш* 'gyerek' : *эйкакшо-кс*) és a comparatívus (*венч* 'csónak' : *венче-шка*) kapcsolódási szabályait is. – A ragok előtti magánhangzó minősége a tö vokálisától, ill. a tövégi mássalhangzótól függ. A magánhangzó palatális/veláris jellegéből, ill. a kemény/lágy mássalhangzó oppozícióból adódó ragváltozatok mellett e kézikönyv – sajátosan keverve az ortográfiai és fonetikai-morfológiai szempontokat – még egy kategóriát bevezet, a cirill betűs lejegyzésben elkülönülő *э* és *е* betűk (!) használatát. Nézetük szerint az *-о-* a veláris hangrendű szavakban a szóvégi kemény és az ún. páratlan mássalhangzóhoz kapcsolódik (*сан* 'ér' : *сано-нь* Gen.); a cirill ábécében *е*-vel jelölt betű [je] a lágy mássalhangzóra, *ј*-re vagy palatális hangrendű, páratlan konszonánusra végződő (akár veláris hangrendű) szavakhoz járul: *умарь* 'almafa' : *умаре-нь*, *лей* 'folyó' : *лее-нь*, *ломань* 'ember' : *ломане-нь*, *кев* 'kő' : *кеве-нь*. A palatális hangrendű, de kemény páros mássalhangzóra végződő szavakhoz *э* [e] betű (!) kapcsolódik: *верь-гиз* 'farkas' : *верьгизэ-нь*, *нартемкс* 'üröm' : *нартемксэ-нь* (Grammatika 1980: 155–159).

Hasonló szellemiséget követ a 2000-ben megjelent erza nyelvű kézikönyv is (EK 78–82). A genitívus, latívus, translátívus és comparatívus ragjaként a magánhangzó nélküli szuffixumokat adják meg, ám a mintaparadigmákban következtetlenül jelölik a vokálist: hol kötőhangzóként (*ош* 'város' : *ош-о-кс*, *ош-о-шка*), hol tövéghangzóként (*ошо-нь*, *ошо-в*). Ebben a könyvben is gondokat okoz a cirill átírás: a mordvin tőtantól kissé

idegen a *пей* : *пе-е-нь* megközelítés; s a vizsgált esetragok leírása során itt is felbukkan a *e/ə* betűk használata.

Ez a koncepció még furcsább az 1983-ban megjelent Moszin–Bajuskin féle, finn közvetítő nyelvű, de az erza alakokat cirill betűkkel lejegyző nyelvkönyvben (47): a szerzők a fentebbiekben vázolt ragkapcsolódási koncepciót követik, ennek eredményeképp például a genitivus leírása kapcsán a következő olvasható: „c) sidevokaalin *e* väli-tyksellä, jos vartalon viimeinen äänne on liudentunut dentaali...”, d) sidevokaalin *ə* väli-tyksellä, jos vartalon viimeinen äänne on liudentumaton dentaali...”¹

A cirill betűs átírás és a palatalizált mássalhangzók léte között feszülő ellentétet Abramov 2002-ben megjelent egynyelvű értelmező (és ragozási) szótárában logikus, ámde sajátos módon próbálja meg feloldani: *кед|ь, -ьсе, -ень, -не*. Abramov javára írandó, hogy nála a vokális egyértelműen a rag része.

Ami a nem mordvinok által jegyzett szakirodalmat illeti: Alo Raun (1988: 100–101) a magánhangzó nélküli alakokat sorolja fel (Gen. *-ń*, Illat. *-v* és *-s*, Translat. *-ks*, Comp. *-ška*), de mivel a példáiban csak magánhangzóra végződő szavak szerepelnek, így tulajdonképpen megkerüli a problémát. A Chrestomathia Morduinica részben a kötőhang-koncepciót – *kal* 'hal' : *kal-o-ń*, *ked* 'kéz' : *ked'-e-ń* (Gen.); *karks* 'öv' : *karks-o-ks*, *piks* 'kötél' : *piks-e-ks* (Translat.) – részben viszont a tövéghangzó-elméletet – *oš* 'város' : *ošo-v*, *vir* 'erdő' : *viře-v* (Lat.); *karks* : *karkso-ška* (Comp.) – követi (Keresztes 1990: 54–55). Keresztes László legújabb monográfiája (2011: 64–65) a magánhangzót egyértelműen a rag részének tekinti: *kal-oń*, *ked'-eń*. Mészáros Edit nyelvkönyve (1998: 17, 18, 31, 77) szintén a leíró szempontot helyezi előtérbe: *mastor* 'föld, ország' : *mastor-oń*, *lomań* 'ember' : *lomań-eń* (Gen.); *oš-ov*, *vir-ev* (Lat.); *vaz* 'borjú' : *vaz-oška*, *lej* 'folyó' : *lej-eška* (Comp.); *ruz* 'orosz' : *ruz-oks*, *šved* 'svéd' : *šved-eks* (Translat.). Ugyancsak ezt az elvet követi Zaicz Gábor összefoglaló tanulmányában (1998: 191–194): a magánhangzó a rag része, vö. *vir-eń*, *vir-ev*.

Bartens (1999a: 70–73) négy csoportba osztja a névszótöveket (ebből a 2. csak a moksza szempontjából releváns). Az 1. típus a magánhangzóra végződő töveké (*moda* 'föld' : *moda-ń* Gen.), a 2.-ban az erza teljes értékű vokálisa helyén a moksában redukált áll (E *vel'e* 'falu' : *vel'e-ń* Gen., M *vel'ä* : *vel'ə-ń*); a 3.-ban bizonyos ragok előtt kieshet a tövégi magánhangzó (pl. *pargo* 'kosár' : *park-sto* Elat.; ez a változás gyakran a tövégi konzonáns zöngétlenedésével jár);² a 4. pedig a minket jelen esetben legjobban érdeklő csoport, a mássalhangzóvégűek halmaza. Bartens ugyanazt az elvet követi, mint a Grammatika: *kal-* és *kalo-*, *vir-* és *viře-* tövekkel számol.

Összességében tehát elmondható, hogy a mordvin nyelvészek és Raija Bartens a magánhangzót a tö részének tekintve kéttövű névszókkal számolnak, míg a magyar nyelvészek inkább a leíró szempontokat előtérbe helyezve a vokálist a szuffixum részének veszik (hasonlóan a magyarban bekövetkezett változásokhoz: ősm. *hala* : *hala-t* Acc. > a tövéghangzó lekopása után: *hal-at* Acc. *hal-ban* Iness. stb.).

¹ c) *e* kötőhangzóval kapcsolódik, ha a tö utolsó hangja lágy dentális, d) *ə* kötőhangzóval, ha a tö utolsó hangja kemény dentális.

² Az 1993-ban megalkotott új, morfématükroztető helyesírás a *pando* 'domb' : *pand-so* típus helyett a *pando* : *pando-so*, nem csonkuló alakváltozatot tette meg normatívnak. A képzők kapcsolódása során ugyanakkor a szótagkiesés fontos szempont.

A szakirodalom a **képzők** konkrét kapcsolódási kérdéseire kevés figyelmet fordít. Az első szakszerű nyelvtani összefoglaló, M. Je. Jevszjev grammatikája (1934/1963) már viszonylag rendszerezetten tárgyalja a képzőket (38–44), de a kapcsolódási kérdésekkel nem foglalkozik, mint ahogy sem az 1962-ben kiadott Grammatika (39–43), sem pedig az 1966-os, az egykori Szovjetunió nyelveit bemutató sorozatban Feoktyisztov (182–183) által írt mordvin összefoglaló képzőtani fejezete sem. Az újabb kézikönyv, az 1980-as Grammatika árnyaltabban, gazdagabb példaanyaggal mutatja be e kategóriát (103–115), de a minket érdeklő kérdéskörrel csak egy-két szuffixum kapcsán tesz említést. Ugyancsak jól rendszerezve, ámde nagyon röviden tekinti át e jelenséget az újabb, erza nyelvű leíró nyelvkönyv (EK 2000: 35–39), de a kapcsolódásokról nem ejt szót. A képzők eredetproblémaival foglalkozik Szerebrennyikov mordvin történeti grammatikája (1967: 66–71, 75–79), kapcsolódási kérdésekről ebben sem olvashatunk. D. V. Cigankin névszóképzésről (és kismértékben a névszói összetételekről) szóló monográfiájában (1981) néhány helyen kitér a kapcsolódási problémákra, de túl nagy figyelmet ő sem fordít e jelenségre.

Keresztes László 1990-es chrestomathiája (65–67) és legújabb összefoglaló könyve (2011: 122) röviden, csak felsorolásszerűen foglalkozik a szóalkotással, a kapcsolódásokra ő sem tér ki. Kissé részletesebben, néhány képző toldalékolási kérdéseit is elemezve taglalja e kérdést Raija Bartens finn nyelvű szakkönyvében (1999a: 106–107, 110–111). Jó összefoglalást ad a képzőkről nyelvkönyvében Mészáros Edit (1998: 41, 50, 59, 79–80, 98–99, 102, 140), ő az, aki többé-kevésbé következetesen érvényesíti a leíró szempontokat.

Cigankin (Grammatika 1980: 103–115; 1981: 30–31) felfogása szerint a képzők -C, -CC stb. alakúak, az esetlegesen előttük álló magánhangzó vagy a tő része (mint a ragok esetében láttuk), vagy pedig általa „interfixumnak” nevezett elemek, azaz a „senki földjén” álló kötőhangzók (Cigankin 2006: 6–7).

Felfogásom szerint, amelyet dolgozatomban végig érvényesíteni igyekszem, a kérdéses magánhangzó a *képző* része (ugyanúgy, ahogy a névszóragozásban a rag része). A morféma-alternánsok mellett a tövég is megváltozhat: az utolsó hang(ok) kieshet(nek), ill. más vokális léphet a helyükre.

Összességében elmondhatjuk, hogy a névszóképzők kapcsolódásai szabályai egyszerűbbek a ragokénál.³ A megkülönböztető jegyek a következők:

³ Az esetragok kapcsolódási szabályainak leírásához öt megkülönböztető jeget vehetünk figyelembe: a) a tő magánhangzóra vagy mássalhangzóra végződik; b) a tő egy mássalhangzóra vagy mássalhangzókapcsolatra végződik; c) az utolsó szótagi magánhangzó palatális vagy veláris; d) a szóvégi mássalhangzó palatális vagy nem palatális (lágy vagy kemény); e) a szóvégi mássalhangzó zöngés vagy zöngétlen. A megkülönböztető jegyek nem egyforma erővel vesznek részt a szabályok megalkotásában: a három legfontosabb szempont az a), c) és d). A legtöbb szempontot az ablativus kapcsolódása során kell figyelembe venni, míg a legkevesebb problémát az illativus okozza. Mindezek alapján a mordvin névszóragok leíró szempontból a következők (a kézikönyvek általában csak a ragkezdő vokális nélküli változatokat adják meg): Illativus -s, Dativus -neń, -ńeń, Inessivus -se, -so, Elativus -ste, -sto, Genitivus -ń, -eń, -oń, Lativus -v, -ev, -ov, Translativus -ks, -eks, -oks, Comparativus -ška, -eška, -oška, Prolativus -va, -ga, -ka, Ablativus -de/-d'e/-do/-te/-t'e/-to, Abessivus -v'eme/-vtomo/-teme/-t'eme/-tomo (részletesen ld. Maticsák 2003: 146–160).

A tömorfémát érintő mennyiségi változások:

- a) a tövégi magánhangzó kiesik/nem esik ki;
- b) a tő utolsó szótagja kiesik/nem esik ki.

A tömorfémát érintő minőségi változások:

- c) a tövégi magánhangzó megváltozik.

A képzőmorfémát érintő alternációk:

- d) a kötő- (elő-)hang megléte/hiánya alapján:
→ -C(...) vagy -VC(...) alakú képzők;
- e) a névszótövek típusainak alapján (*a*-végű tövek / *o*- és *e*-végű tövek)
→ *a* vagy *o* magánhangzót tartalmazó képzők;
- f) a szóvégi mássalhangzó palatális/nem palatális (lágy/kemény) jellege miatt:
→ C(...) vagy C'(...) alakú képzők;
→ *a*, *o* vagy *e* magánhangzót tartalmazó képzők;
- g) a szóvégi mássalhangzó zöngés/zöngétlen jellege.

Az egyes megkülönböztető jegyek hatóereje eltérő. A tömorféma változásai lényegesen gyakoribbak, mint a képzőmorféma-alternációk. Az a) és c) gyakori, a többi jelenség csak egy-két képző kapcsolódásakor fejt ki hatást. A fejezet végi összefoglalásban táblázatszerűen bemutatom az egyes jegyek szerepét.

A ragkapcsolódás egyik fontos tényezője, az utolsó szótagi magánhangzó palatális/veláris jellege a főnévképzők kapcsolódásakor egyáltalán nem játszik szerepet, míg a ragok másik fontos jelensége, a tő mássalhangzó-kapcsolatra végződése, s ebből adódóan a -VC alakú ragalternánsok megléte itt csak egyetlen képző egyetlen szavában mutatható ki.⁴ Ezzel szemben a névszótőtípusok két képző esetében is szerepet játszanak, míg a ragok között ez a megkülönböztető jegy nem működik.

---

⁴ *поки-олма*, ld. a 6. pontban.

AZ EGYES KÉPZŐK ELEMZÉSE

1. -KC

1.1. A képző eredete

Györke (1934: 27–28) a mordvin képzőt az uráli *-ks / *-sk szuffixumra vezeti vissza, lapp, finn, cseremisz, zürjén, votják, vogul (csak deverbális képzőként) és szamojéd példákkal. Szerebrennyikov (1967: 69) szintén az uráli *-ks denominális képzőig viszi vissza ezt az elemet, s a cseremisz -aš, zrj. -ōs, vtj. -es és fi. -(k)s képzőkkel veti egybe. Meglátása szerint a rokon nyelvi szuffixumoknak hasonló a funkciója,⁵ mint a mordvin képzőnek (cser. *jol-aš* 'штаны; nadrág' (< *jol* 'нога; láb'), zrj. *purt-ōs*, vtj. *purt-es* 'ножны; tok' (< *purt* 'нож; kés'), fi. *sormus* (*sormukse-*) 'кольцо; gyűrű' (< *sormi* 'палец; ujj'). Ezt a nézetet képviseli D. V. Cigankin is (1981: 41).

A finnben az -s végű főnevek nagyon gyakoriak. Jelentős részük a ragozás során -kse- elemmel bővül (pontosabban: az eredeti összetett képző -s-szé egyszerűsödött a nominativusi alakokban, de a ragozott formákban őrzi az ősi formát), vö. *keskus* 'központ' : *keskukse-*, *tunnus* 'ismertetőjel' : *tunnukse-*, *vanhus* 'öregember' : *vanhukse-*. Hakulinen (1979: 137–140) a *-ks képzőt (legalább) a finn-permi korig vezeti vissza, s a rokon nyelvekben ezeknek a finnhez hasonló funkciót tulajdonít. Eredetileg deminutív képző lehetett, ebből le lehet vezetni a mai jelentéseket. A mai finnben denominális és deverbális képzőként egyaránt funkcionál, utóbbira ld. *innostus* 'lelkesedés' (< *innostu-* 'fellelkesül'), *kauhistus* 'borzadály' (< *kauhistu-* 'elborzad'), *menestys* 'siker' (< *menesty-* 'boldogul, sikerül') stb. Az összetett képzőkben is gyakran megtalálható az -s elem: -mus/-mys, -nes, -sto/-stö, -us/-ys, -usta/-ystä, -ustin/-ystin (denom.), -mus/-mys, -nnos/-nnös, -os/ös, -us/-ys (deverb.).⁶

A. Kövesi Magda (1965: 293, 319) a permi nyelvek mai -s, -Vs képzőjét⁷ a finnugor kori *-s (? *-ks) képzőre vezeti vissza, a minket érdeklő kérdésben tehát nem foglal ál-

⁵ Ezzel a kijelentéssel óvatosan kell bánni, mert csak részben igaz. Mint az elemzésben látni fogjuk, a md. -kc képzőnek rendkívül szerteágazó, sokrétű a funkciója. A képzőkkel foglalkozó szakirodalom azonban ezek közül általában csak egyet-kettőt említ elnagyoltan (ld. az 1.2.-ben). Példaértékű A. Kövesi Magda permi képzőkkel foglalkozó monográfiája, amelyben igen részletesen feltárja az egyes képzők funkcióit. A szóban forgó denominális nomenképző főbb funkciói pl. a következők: hasonlósági vagy érintkezési asszociáció, hely- és gyűjtőnév, elvont tulajdonságnév, térvizony jelölése; szorosabb összefüggés, összetartozás kifejezése (ezen belül: ruhadarab, ékszer; edényféleség, burok, tok); készítmény, eszköz megnevezése; alaki hasonlóság kifejezése stb. (A. Kövesi 1965: 294–305).

⁶ -mus/-mys: *laiskimus* 'lusta (ember)', *pyhimys* 'szent (ember)', -nes: *kolmannes* 'harmadrész', *sadannes* 'századrész', -sto/-stö: *kirjasto* 'könyvtár', *ympäristö* 'környezet', -us/-ys: *kannus* 'sarkantyú', *pielus* 'vankos', -usta/-ystä: *edusta* 'vmi előtt lévő hely', *sisusta* 'vminek a belseje', -ustin/-ystin: *jalustin* 'kengyel', *mäystin* 'lábszij (sítalpon)'; -mus/-mys: *tutkimus* 'kutatás', *kysymys* 'kérdés', -nnos/-nnös: *jäännös* 'maradék', *luonnos* 'vázlat', -os/-ös: *teos* 'mű', *käännös* 'fordítás', -us/-ys: *aavistus* 'sejtés', *erehdys* 'tévedés' (Hakulinen 1979: 170, 173, 180, 187, 188, 211–213, 218–220, 224–225).

⁷ „Névszóképző funkciójában az -s általában a [...] suffixális tőhangzók *e ~ e, a, i ~ i* egyikével fordul elő; a komi-zürjén és komi-permják nyelvjárásokban -as, -es, -is [...], a keleti permjákban -os, a votjákban -as (ritkán -os), -es (Munk. -äs), -is alakváltozatokban. A tőhangzók, ill. analogikus képző előtti magánhangzók színezete az egyes nyelvjárások, illetve funkciók függvénye. Igeképző funkciójában a képző -s és -z alakban jelentkezik vagy pedig képzőbokokban -st, -est, -sk kombinációkban” (A. Kövesi 1965: 293).

lást. Majtyinszkaja (1974: 353) ezeket a permi képzőket viszont az alapnyelvi -s-ből származtatja; a md. -s, -z (vö. *kizas, ríves*) képzőhöz hasonlóan (ezt ld. a 130–140. oldalakon).

1.2. Szakirodalmi információk

Az egyik legproduktívabb mordvin főnévképző méltó helyet foglal el a szerzők „képzőhierarchiájában”: a szerzők javarésze az első helyen taglalja.

Jevszjev (1934/1963: 38) definíciója szerint a képző azt mutatja, hogy a tárgy mivé válik, ill. milyen célt szolgál, pl. *чевкс* 'полено для лучины; hasábfá gyújtós' (< *чев* 'лучина; gyújtós'), *суркс* 'кольцо на палец; gyűrű az ujjra' (< *сур* 'палец; ujj'), *кеткс* 'браслет; karkötő' (< *кедь* 'рука; kéz'), *пилекс* 'серьга; fülbevaló' (< *пиле* 'ухо; fül'), *ямкс* 'круп; kása, dara' (< *ям* 'каша; kása'). A képző nemcsak főnevekhez, hanem igékhez is járulhat: *визькс* 'стыд; szégyen' < *визде*⁸ 'стыдиться; szégyell', *инкс* 'скобель; hántológész' < *инзэде* 'строгать; hántol', *петьнявкс*⁹ 'капля; csepp' < *петьня* 'капать; csepeg', *промкс* 'сход, собрание; gyűlés' < *промо* 'собираться; összegyűlik', *ризкс* 'печаль; bánat' < *ризнэ* 'печалиться; szomorkodik', *сыявкс* 'гнойник; tályog' < *сыявто* 'гноиться; gennyesedik', *сэретькс* 'боль; fájdalom' < *сэреде* 'болеть; fáj', *эськелькс* 'шаг; lépés' < *эськеля* 'шагать; lép'.

Bubrih (1947: 43) ugyanígy definiálja, s csekély példaanyaga sem ad újat (*чевкс, суркс, пилекс, ямкс*).

Az 1962-es Grammatika (39–40) együtt tárgyalja a -кс és -киш képzőket (utóbbit ld. a 253–260. oldalakon). E képzők hasonlóságot fejeznek ki, vagy „vmire való” funkciójuk van, pl. *нетькс* 'ботва (подобие черенка, как черенок); szár, levélzet (hasonló a nyélhez, olyan mint a nyél)' < *недь* 'черенок; nyél, fogantyú', *суркс* 'кольцо (предмет для пальца; gyűrű (tárgy az ujj számára))' < *сур*.¹⁰ A kézikönyv négy alcsoportot különít el az alap- és a képzett szó szófaja alapján: **a)** névszóból főnév: *пилекс, чевкс, карькс* 'обора; bocskorkötő zsinór' < *карь* 'лапоть; bocskor'; **b)** igéből főnév: *визькс, промкс, ризкс, сэретькс, ласкс* 'щель; трезина; rés, hasadék' < *лазо* 'расколоть; széthasít'; **c)** igéből melléknév: a Grammatika a -викс képzős alakokat sorolja ide (*маштовикс, эрявикс, ловновикс, содавикс, кортавикс, моравикс*), ezeket én az ige- nevek között tárgyalom, hiszen ezek valójában participium praesens passivum alakok; **d)** határozószók: *рускс* 'по-русски; oroszul' < *руз* 'русский; orosz', *мекс* 'почему; miért' < *меze* 'что; mi', *секс* 'потому; azért' < *се* 'тот; az', *кавкс* 'дважды; kétszer' < *кавто* 'два; kettő'. Ezek közül az első háromban translativusrag fordul elő, ezek nem névszóképzők. A számnévképzőt a 6. fejezetben tárgyalom.

⁸ Jevszjev – s még sokan mások – az igék infinitívusi formáját adja meg, ehelyett én az ige- tövet tüntetem fel, hiszen a főnéviigenév-képző itt semmiféle szerepet nem játszik. A deverbális -кс képzős alakok másik problémája: az ige- töben általában jelen van egy (főként frekventatív) képző, a főnevek viszont az abszolút ige- töből jönnek létre.

⁹ Jevszjev, majd később mások is ide sorolják a -вкс képzős alakokat is, én ezeket külön egységben tárgyalom (ld. a 2. pontban).

¹⁰ Az előző fejezetben követett gyakorlatnak megfelelően az alap- és képzett szavak jelentését csak első előfordulásuk során adom meg (kivéve, ha a szakirodalomban eltérő jelentéseket adatoltak).

Feoktyisztov rövid áttekintésében (1966: 182) a következő két funkciót rendeli ehhez a denominális képzőhöz: tárgyak megnevezése, ill. más tárgyakhoz való hasonlóság: *суркс, нетькс*. Ő az első, aki a deverbális képzőnek más funkciót tulajdonít: itt a cselekvés eredményét fejezi ki: *промкс*. (ld. még 1975: 299).

Szerebrennyikov (1967: 68–69) a Grammatika 1962 alapján határozza meg a képző funkcióját. Példaanyaga (*net'ks, surks, kar'ks, jamks, pileks, čevks* – denominális, *promks, risks, seretks, visks, lasks* – deverbális) nem ad újat.

Jermuskin (1967: 122) az erza északnyugati dialektusait bemutató tanulmányában foglalkozik néhány névszóképzővel, elsőként a *-кs* elemmel. Ennek fő funkciója: 'valamire való, valamilyen célt szolgál'. Kategorizálása szófajtani indíttatású: az alapszó lehet főnév (*пилекс, суркс*); ige (*виськс, пуромкс*); melléknév (*чапакс* 'тесто') és határozószó (*алкс* 'подстилка; alom', *верькс* 'верх; felső része vminek', *лангакс* 'наволочка; párnahuzat'). Későbbi, a Felső-Pjana-vidéki és a Középső-Tyosa-vidéki dialektust bemutató írásaiban (1991: 54, 57; 2004: 53, 56) hasonló elveket követ, kiegészítve néhány funkció definiálásával. Bizonyos szavakban, írja Jermuskin a *-кs* már elhomályosult: *нузякс* 'лентяй; lusta', *палакс* 'крапива; csalán', *пикс* 'веревка; kötél', *пинкс* 'обруч; abroncs', *сукс* 'червяк; féreg' (ezek etimológiáját ld. a 203. és 212. oldalakon).

Erdődi József (1968: 214) definíciója szerint „rendszerint olyan főnevet képezünk vele, amely használat vagy külső alak szempontjából közel esik az alapszóhoz”: *čevks, jamks, ket'ks, kar'ks, het'ks, pileks, pizol'ks, práks* 'főnök, vezető', *surks*.¹¹

Cigankin és Gyevajev (1975: 92–93) szerint a *-кs* a főnevek – lexikai jelentésétől eltérő – többségét fejezi ki (tehát egyfajta gyűjtőnévi funkciót emelnek ki a szerzők). A denominális derivátumok valamilyen tárgyat, valamilyen entitást jelölnek: *пизёлкс* 'рябина (дерево); berkenyefa' (< *пизёл* 'рябина (плод); berkenye (termés)'), *пилекс, потмакс* 'дно; fenék, vmi mélye' (< *потмо* 'нутро; belseje vminek'), *ямкс*. Az igei alapú képzések a cselekvés eredményét, eszközét fejezik ki, s emellett absztrakt jelentésük is van: *виськс, велькс* 'крышка; fedő, fedél' (< *вельтя-* 'крыть; befed'), *эвкс* 'сказка; mese' (< *эвта-* 'рассказать; elmesél'), *палакс* 'крапина; csalán' (< *пало-* 'гореть; ég'), *паморкс* 'крошка; morzsa' (< *паморда-* 'крошить; morzsol'), *чапакс* 'тесто; tészta' (< *чапавто-* 'заквасить; megsavanyít').

Moszin az ősi állatnevek képzőit tárgyaló cikkében (1977: 7–8) megállapítja, hogy noha a *-кs* a legproduktívabb denominális képző, a finnugor eredetű állatnevek létrehozásában igen csekély szerepet játszik, csak néhány szóban mutatható ki. Cikkében három alakkal foglalkozik: *левкс* 'детеныш (у животных); állat kicsinye', *кирькс* 'воробей; veréb', *сукс* 'червяк; féreg' – ezek közül az elsőben valóban van *-(в)кs* képző; a második moksa alak; a harmadikban nincs képző, ld. a 22. lábjegyzetben.

Bocskajeva (1978: 171) az alapszóban megadott motivációhoz való viszony alapján két kategóriát különít el: a faneveket (*лёмзёркс, пизёлкс*) és a tárgyakét: *суркс, сивекс* 'хомут; iga, hám' (< *сиве* 'ворот; ruhanyak, gallér'), *чапакс, чевкс*.

Vilgyajeva (1980: 119–120) a növénynevek képzőit bemutató írásában megállapítja, hogy a *-кs* produktív a növénynevek megalkotásában, pl. *пизёлкс, нетькс, инзейкс, нудейкс* (ld. a szócikkekben). A Szura-menti nyelvjárásokban ehelyett a *-кm* képző áll.

¹¹ Erdődi több helyütt elfelejti jelölni a palatalizációt: *het'ks, pileks, pizolks* (utóbbiban az *l'* nem palatalizált).

Ő felvesz külön egy *-лкс* képzőt is (*чевгелкс* 'калина (дерево); kányafa', *нештелкс* 'орешник; mogyoróbokor'), amely a szótő és a képző határának eltolódásával jöhetett létre. – Erről a dolgot az előző fejezetében, az *л-* képző alatt szoltam részletesebben (145–153. oldal).

Az 1980-as Grammatika (104–105) szintén a legproduktívabb főnévképzőnek minősíti a *кс*-t. Itt is elkülönítik a denominális és a deverbális képzőket. Előbbieket funkciójuk alapján három, utóbbiakat négy csoportba sorolja. Főnéviek: a) az alapszóban megnevezett entitásból alkotott tárgy: *кетккс*, *ямкс*, *алкс* 'подстилка, постель; ágy, ágynemű' (< *ал* 'низ; alsó rész'), *чамакс* 'сетка для лица; álarc' (< *чама* 'лицо; arc'); b) az alapszóban megnevezett tárggyal, fogalommal kapcsolatos térbeliség: *номмакс*, *лангакс* 'крышка, оболочка, переплёт, покрывало; tető, burkolat, (könyv)fedél, takaró' (< *ланго* 'поверхность; felület'), *пурявкс* 'изгородь; sövény' (< *пуре* 'огород; kert'), *ялгакс* 'сподвижник, соратник; munkatárs, bajtárs' (< *ялга* 'товарищ; társ, barát'); c) a tárgy valamely másik, az alapszóban megnevezett tárgy forrása, hordozója: *пизёлкс*, *чевкс*, *вишнякс* 'вишня (дерево); meggyfa' (< *вишня* 'вишня (плод); meggy'), *ленгекс* 'лыко; hársháncs' (< *ленге* 'липа (молодая); (fiatal) hárs'), *чевгекс* 'калина (дерево); kányafa' (< *чевге* 'калина (плод); a kányafa termése'). Az igék csoportjai: a) a cselekvés eredménye: *ёвкс*, *паморькс*, *промкс*, *порькс* 'жвачка; kérődzés' (< *порь* 'грызть, жевать; rágcsál, kérődzik'); b) tárgy megnevezése: *велькс* 'покрывало; takaró' (< *вельт*¹² 'покрыть; betakar'), *менькс* : *орма менькс* 'лекарство; gyógyszer' (< *мень-* 'освободиться, вырваться; megszabadul, kiszabadul'); c) a cselekvés létrehozója: *палакс*; d) elvont cselekvés: *виськс*, *рискс*, *сэретькс*, *петькс* 'поправка; kijavítás' (< *пете-* 'исправлять; kijavít'). – A Grammatika megjegyzi, hogy a *-кс* összekapcsolódhat a *-в*- képzővel, erről részletesen ld. a következő pontban.

A legtöbb figyelmet e képzőnek D. V. Cigankin szentelte 1976-os képzőtani cikkében, majd 1981-es kismonográfiájában (1976: 142–145; 1981: 35–40).¹³ Két csoportot különböztet meg: a főnevekből és melléknevekből, illetőleg az igékből létrejött derivátumok halmazát. Főnévi alkategóriái közül három (a, c és d) megegyezik a Grammatikában tárgyaltakkal, a b) viszont új csoport.

a) a tárgy valamely másik, az alapszóban megnevezett tárgy forrása, hordozója: *дёркс* 'ловкость; ügyesség' (< *дёр* 'ловкий, умелый; ügyes, ravasz'), *кикс* 'полоса, черта; csík, sáv, vonal' (< *ки* 'дорога, út'), *масторкс* 'пол; padló' (< *мастор* 'земля, föld'), *сивекс*, *чапакс*.

b) gyümölcsfák és néhány bokorféle megnevezése: *вишнякс*, *пизёлкс*, *чевгекс*, *инзейкс* 'малина (куст); málnabokor' (< *инзей* 'малина; málna'), *комулакс* 'хмель (куст); komló (bokor)' (< *комула* 'хмель; komló'), *ламарькс* 'черёмуха (дерево); zelnicemeggyfa' (< *ламарь* 'черёмуха; zelnicemeggy').¹⁴

¹² Itt célszerűbb lenne inkább a teljes tövet megadni: *вельтя-*, *мене-*.

¹³ A két műben alapvetően ugyanazokkal a kategóriákkal dolgozik, s ugyanazokat a példákat említi, ezért együtt tárgyalom őket.

¹⁴ Bizonyos erza nyelvjárásokban, írja Cigankin, a *-кс* helyett *-кт* áll (*пизёлкт*, *чевгект*), egyes moksa dialektusokban pedig a *-кс*-hez egy *-на* képző is járul: *инзейксна*, *чивгельксна* (1981: 36).

c) az alapszóban megnevezett entitásból alkotott tárgy: *алкс, лангакс, сивикс* (= *сивекс*), *суркс, чамакс, ямкс, алгакс* 'юбка; szoknya' (< *алга* 'по низу; alul, alatt'), *верьгакс* 'кофта; női kabátka' (< *верьга* 'по верху; felül, fent');

d) az alapszóban megnevezett tárggyal, fogalommal kapcsolatos térbeliség: *лангакс, пилекс, потмакс, ялакс*.

Cigankin szerint a szemantikai kategóriák erősen szerteágazóak, ő csak egy olyan csoportot különít el, amelyben a *-кс* megjelenése rendszeres (az ő szóhasználatával: *пегулярный*), ez pedig a gyümölcsfák és néhány vadon növény fa megnevezése. – Cigankin és a Grammatika 1981 szemantikai csoportjai elég önkényesnek és elnagyoltnak tűnnek (ld. például: *суркс* 'gyűrű' – 3. csoport, *пилекс* 'fülbevaló' – 4. csoport). Kategóriáik eléggé egybemosódóak, nehéz éles határvonalat húzni közöttük. – Igyekeztem elkészíteni egy részletesebb szemantikai kategorizálást, ezt ld. az 1.6. pontban.

A képző produktívítási képessége alapján Cigankin három csoportot különít el: a) produktív – ide sorolja a faneveket, b) kevésbé produktív – példája a *суркс*, c) improduktív – *лангакс* 'сметана; tejföl'. Cigankin az ún. szóalkotási sor (словообразовательный ряд), azaz a képzőnek az azonos szemantikai csoportba tartozó szavakban való felbukkanásának rendszeressége alapján készítette el a besorolást, de mivel több példát nem hoz fel, ezért nehéz tartalommal megtölteni ezeket az elnagyolt kategóriákat.

Igei kategóriái is ugyanazok, mint a Grammatikáé, egyedül a negyedik csoportban tesz egy kiegészítést.

a) a cselekvés eredménye: *эвкс, паморькс, промкс, порькс, суворкс* 'мозоль; bütyök, keményedés' (< *суворе-* 'стиснуть; összeszorít, megszorít'), *левкс* 'детеныш; állatok kölyke' (< *ливти-* 'вывести; kihúzó');¹⁵

b) tárgy, élőlény megnevezése: *велькс, менькс, трямкс* 'домашнее животное; háziállat' (< *тря-* 'кормить, táplál'), *таваткс* 'крышка; fedő, fedél' (< *тавад-* 'крыть; befed');

c) a cselekvés létrehozója: *палакс, пупикс* 'шиповник; vadrózsa' (< *пуна-* 'уколоть; megszúr');

d) elvont cselekvés és – új elemként – betegségnevek: *аксоркс* 'плевок; köpet' (< *аксо-* 'плевать; köp'), *виськс, кеняркс* 'печаль; szomorúság' (< *кенярд-* 'печалиться; szomorkodik'),¹⁶ *кумболкс* 'блеск, лоск; csillogás, ragyogás' (< *кумбол-* 'блестеть; csillog'), *маштыкс* 'лихорадка; láz' (< *машт-* 'убивать; megöl'), *нузякс* 'лень, лентяй; lustaság, lusta' (< *нузя-* 'лениться; lustálkodik'), *пелькс* 'боязнь; félelem' (< *пеле-* 'бояться; fél'), *петькс, рикс, сэретькс*.

Cigankin vizsgálatai szerint bizonyos esetekben nyelvjárási szinten a *-кс* képzős alak jelentése nem tér el a képző nélküliétől: *губор ~ губоркс* 'бугор; halom, domb', *урдез ~ урдикс* 'ребро; borda', *котмерь ~ котмерькс* 'спина; hát', *менель ~ менелькс* 'небо; menny'.

A mordvin lexikológiát bemutató 1983-as kötet szóalkotással foglalkozó fejezetében Lipatov – Matyuskin – Moszin (120–121) definíciója szerint a *-кс* képzővel létrejött szavak olyan tárgyakat jelölnek, amelyek valamilyen jegyük alapján hasonlítanak az alapszóban megnevezettre. A csoportosításuk mechanikus, a kiinduló szófajok szerinti,

¹⁵ Téves etimológia, ld. az adott szócikkben.

¹⁶ Irodalmi nyelvi jelentése: 'öröm' és 'örül'!

de ezen belül az egyes szemantikai mezőket nem különböztetik meg. A korábbi szakirodalomhoz képest nem mondanak újat. Az alapszó lehet főnév (*кетькс, лангакс, ленгекс, пизёлкс, потмакс, чамакс, чевгекс*) vagy ige (*виськс, ёвкс, паморькс, порькс, промкс, рускс*). – Fonotaktikai téren mégis tesznek egy fontos észrevételt: az igéből képzett szavak egy részében a szótő végi *-m* és *-к* (pontosítok: az ezeket a konsonánsokat tartalmazó utolsó szótag)¹⁷ kiesik. Erre ők csak moksa példákat hoznak (*ишняф-мо-* 'топить, плавить; lesüllyeszt, eláraszt' > *ишняф-кs* 'поджарка; sütés', *лифте-* 'болеть оспой; himlős lesz' > *лифкст* 'оспа; himlő'), de az elízió számos erza szót is érint (ld. a képzők kapcsolódásáról írottakat az 1.3. alpontban).

Keresztes (1990: 66) gyűjtőnévképzői funkciót rendel hozzá: *alks* 'ágy', *пизолкс*. Mézszáros (1998: 41) a legproduktívabb főnévképzőnek tartja, de csak „több funkciójúként” említi. Példái: *пил'eks, пизолкс*.

Bartens (1999a: 106–107) elsősorban a kapcsolódási szabályokat mutatja be (ezekről ld. korábban). A képző általában a mássalhangzós tőhöz kapcsolódik (*jamks, паморькс, пизолкс, пуомкс*), de előfordul a vokális végű tőhöz való csatlakozás is: *šimeks* 'juoma; ital' (< *šime-* 'juo-, iszik), *čapaks* 'taikina; tészta' (< *čapa-мо* 'hapan; savanyú'). A képző néha a „nem várt (epäodotuksenmukainen)” *-a*-tőhöz járul: *palaks, potmaks*. A deverbális *-ks* képző elsősorban az intranszitiv igékhez kapcsolódik, míg a tranzitívakhoz a *-vks* szuffixum.

I. Ny. Rjabov (2000: 38–39) kismonográfiájában nem a képzett lexémákat, hanem az alapszavakat csoportosítja. Kategóriái a következők: a) az alapszó testrésznév: *кедь* > *кетькс, пиле* > *пилекс, потмо* > *потмакс*,¹⁸ *сур* > *суркс, чама* > *чамакс, пря* 'голова; fej' > *прякс* 'глава отделение; fejezet'; b) az alapszó térbeli viszonyt fejez ki: *ал* > *алкс, верьга* > *верьгакс, ланго* > *лангакс*; c) az alapszó gyümölcsfa, bokor: *вишнякс, инзейкс, комулякс, ламарькс, пизёлкс, умарькс, чевгекс, индерькс* 'заросли кустов бересклета; kecskerágóbokor, lonccal benőtt terület' (< *индерь* 'бересклет; kecskerágó'); d) az alapszóban megnevezett entitás a derivátumban kifejezett tárgy, fogalom része, forrása: *кикс, масторкс, ямкс, вайгелькс* 'эхо, отзвук; visszhang' (< *вайгель* 'голос; hang') *видьмекс* 'семена; mag' (< *видьме* 'семья; mag'). Ezek közül Rjabov a legproduktívabbnak a gyümölcsfanevek csoportját látja. – Rjabov csoportosítása lényegesen jobb, mint a korábbiak. Egyrészt sikerült neki a rendkívül szerteágazó jelentések közül kiemelni a legfontosabbakat, másrészt az alapszavak kategorizálása révén egymás mellé rendelte a valóban összetartozó elemeket (ld. a korábbi példát: a 'gyűrű' és a 'fülbevaló' eltérő csoportba került), de a kategóriák még így is heterogének: a negyedik nem ugyanazon a síkon értelmezhető, mint az első három.

¹⁷ És más mássalhangzók is, elsősorban a *-ð*-.

¹⁸ Itt 'belső rész, belsőség' jelentésben szerepelhet.

1.3. Kapcsolódási szabályok¹⁹

A tömorfémát érintő változások:

Az ige-utolsó magánhangzója általában kiesik: *вачкоде-* 'megüt' > *вачкодъкс* 'ütés', *поладо-* 'megtold' > *поладакс* 'hozzátoldás', *потомо-* 'bedugul' > *потомкс* 'dugó', *тавадо-* 'betakar' > *тавадкс* 'takaró', *ушодо-* 'kezd' > *ушодкс* 'kezdés'. Név-
szók esetében ritkábban (főként a határozószókból képzett főnevek között) figyelhető meg ez a változás: *вере* 'felső' > *веръкс* 'felső része vminek', *икеле* 'elől' > *икелькс* 'előlső rész, eleje vminek', *удало* 'hátról' > *удалкс* 'hátsó rész, hátulja vminek'.

Néha az ige-utolsó szótagja kiesik:²⁰ *кенярдо-* 'örül' > *кеняркс* 'öröm', *кучкордо-* 'rúg' > *кучкоркс* 'rúgás', *сянордо-* 'fáj' > *сянгоркс* 'fájdalom'.

Nagyon ritkán *-o* > *-a* változás figyelhető meg: *пало-* 'ég (ige)' > *палакс* 'csalán', *потмо* 'belseje vminek; belső (rész)' > *потмакс* 'fenék; meder'.

A képzőmorfémát érintő alternációk:

A képző előtt nincs kötőhang, magán- és mássalhangzós tövek után egyaránt *-кс* alakú a képző: *ки* 'út' > *кикс* 'vonal, vonás', *пиле* 'fűl' > *пилекс* 'fűlbevaló', *чама* 'arc' > *чамакс* 'álarc, maszk'; illetve *вал* 'szó' > *валкс* 'szótár',²¹ *кедь* 'kéz' > *кедькс* 'karkötő', *мастор* 'föld' > *масторкс* 'talaj; padló', *умарь* 'alma' > *умарькс* 'almafa', *ям* 'leves' > *ямкс* 'köles; dara, gríz'.

1.4. Az etimológiai átláthatóság kérdése

Mielőtt rátérnék az adattár bemutatására, a *-кс* képzős alakok részletes elemzésére, a fejezet bevezetőjében röviden érintett etimológiai átláthatóság kérdéséről ejtek szót. Mint láttuk, a nyelvészek ezt a képzőt az uráli (vagy legalább finn-permi) **-ks* denominális képzőig vezetik vissza, logikusnak tűnik tehát, hogy olyan ősi szavak is szerepeljenek az adattárban, amelyek alapszava mára már elhomályosult. Ezek egy részét a rokon nyelvek segítségével (*инкс* 'скобель; hántolókéscs', *каркс* 'пояс; öv', *кирькс* 'круг, ободок; kör, keret', *онкс* 'мера; mérték', *тешкс* 'знак; jel'), más részét mordvin nyelvjárási analógiákkal (*каскс* 'дергун; haris', *керъкс* 'связка; fűző', *межакс* 'мизинец; kisujj', *нузякс* 'лентяй; lusta', *ошкс* 'помои; szennyvíz', *сенетькс* 'узор на гру-

¹⁹ Mint a fejezet elején részletesen bemutattam, a képzők kapcsolódása során hatféle, részben a tö-, részben a képzőmorfémát érintő változást írtam le. Emlékeztetőül ezek a következők: a) a tövégi magánhangzó kiesik/nem esik ki; b) a tö utolsó szótagja kiesik/nem esik ki; c) a tövégi magánhangzó megváltozik; d) a kötőhang megléte/hiánya; e) az utolsó szótagi magánhangzó palatális/veláris jellege; f) a szóvégi mássalhangzó palatális/nem palatális (lágy/kemény) jellege.

²⁰ Történeti szempontból elképzelhető az is, hogy a *кеняр-* (ma már fiktív) tőhöz egyrészt ige-képző (> *кеняр-до-*), másrészt főnévképző (> *кеняр-кс*) kapcsolódott, de mivel a *-кс* képzős főnevek között nagyon sok a *вачкоде-* > *вачкодъкс* típusú, valószínűbbnek tartom az elíziót.

²¹ A translatívus általában magánhangzóval kapcsolódik (vö. Maticsák 2003: 156–158), így – legalábbis a mássalhangzós végű szavakban – alakilag is elkülönülhet a kétféle *-кс*: *сур-окс* 'уш (translat.)' – *сур-кс* 'gyűrű'; *меһел-екс* 'égbolt (translat.)' – *меһел-кс* 'időjárás'; *пи́зол-окс* 'berkenye (translat.)' – *пи́зол-кс* 'berkenyefa' stb. (Ugyanakkor a magánhangzóvégű névszók között homonímia áll fenn: *леһге-кс* 'hárs (translat.)' és 'hársfa' stb.

ди; díszítés a ruhán', *цёкс* 'макушка дерева; a fa teteje') fel lehet fedni (ezek etimológiai magyarázatát részletesebben ld. az adattárban).²²

Vannak bizonytalan etimológiájú, de valószínűleg *-кs* képzőt tartalmazó szavak (*алькс* 'пах; lágyék', *анкс* 'уток; vetülékfonal', *армотькс* 'рубец; forradás', *келькс* 'рыболовная снасть, верша; halászfelszerelés, varsa', *нилькс* 'плодоножка; kocsány', *салдырькс* 'солонка; sótartó', *чомболкс* 'ласка; menyét'), és sajnos, maradnak olyanok is, amelyek nem árulják el titkukat a szófejtő előtt. Adattáramban ezek az elemek a következők:

аложакс 'женская рубашка с вышитыми продольными полосками вдоль боков [erza női ing]' (ERV 45); *ersäläisnaisen paita, jossa kirjailtuja pystyraitoja* (ESS 6); **анокс** 'áldozat' (EMSz 41); 'uhri' (SES 458); *anoks* 'жертва; изделие, продукт / Erzeugnis, Produkt' (MdWb 47);

анолкс 'вытопки (напр. масла) [elolvadt vaj]' (ERV 51); *anoks, anolks, anotks* 'осадок масла, отопки / der Teil von der Butter' (MdWb 47);

валтакс *valtaks* 'скорпула / Schale [héj]' (MdWb 2529);

кайкс 'настроение [hangulat; kedv, hajlandóság]' (ERV 225; ESM 93);

ноткс 'холщовая портянка [lenvászon kapca]' (ERV 418); 'jalkarätti' (ESS 104); *notks* 'белые полотняные праздничные портянки / weisse Festbeinbinde aus Leinwand' (MdWb 1355) (ESM 297);

пинкс 'обруч' (ERV 481); 'abroncs' (EMSz 286); 'vanne' (ESS 121); *piñks* 'обруч / Ring, Reif' (MdWb 1670) (ESM 366);

пштикс 'колики' (ERV 531); *пштикст* [Plur.] 'bélgörcs, kólika' (EMSz 310); 'ähky (eläimillään)' (ESS 136);

салмуks 'игла' (ERV 564); 'tű' (EMSz 321); 'neula, neulanen' (ESS 145); *salmuks* 'игла / Nadel' (MdWb 1942) (ESM 394);

туткс *tutks* 'ловушка / Falle [csapda]' (MdWb 2346);

цитёркс 'чаща' (ERV 728); *цитерькс* 'bozót, az erdő sűrűje' (EMSz 214), *цитерькс нуло* 'tiheikkö' (ESS 188) (ESM 479);

шкелькс 'плёнка; пелена' (ERV 764); 'hártya, burok' (EMSz 442).

A bizonytalan és ismeretlen etimológiájú szavak száma a rokon nyelvek segítségével felfejthető elemekkel együtt mintegy húszra rúg, ez az adattár összes elemének több mint 8%-át teszi ki. Ez a nagy arányszám azt mutatja, hogy olyan ősi képzővel van dolgunk, amely az esetek egy részében olyan alapszavakhoz tapadt az elő-,ős- vagy közép-mordvin korban, amelyek mára már kivesztek a szókészletből, s csak ebben a képzős

²² Itt jegyzem meg, hogy vannak olyan ősi eredetű szavak, amelyekben a *-кs* nem képző, hanem az alapszó része: **вакс** 'пядь' (ERV 100); 'arasz' (EMSz 67) < FV *waksa, vö. fi. *vaaksa*, lpN *vuok'se* (UEW 811); **пикс** 'верёвка' (ERV 479); 'kötél' (EMSz 284); 'nuora, köysi' (ESS 121); *piks* 'канат, верёвка / Seil, Strick' (MdWb 1658) < U *piksə 'Seil, Strick', vö. osztj. *püʔəl*, jur. *pud* (UEW 380); **сукс** 'червь' (ERV 623); 'féreg, kukac, hernyó' (EMSz 345); 'mato, toukka' (ESS 161) < *FV *sokse* 'Wurm', vö. lpN *suok'sá*, cser. *suks, šuks* (UEW 764; ESM 415); **сэкс** 'грязь, пот' (ERV 631); 'piszok, mocsok, szenny, kosz' (EMSz 350); 'lika, tundra; hiki' (ESS 163); *seks* 'грязь (на теле) / Schmutz' (MdWb 1964) < FP *säksä 'Schmutz, Umreinlichkeit; schmutzig, unrein', vö. lpK *sä;kse*, vtj. *ses, zřj. ses* (UEW 755; ESM 419).

formában őrződtek meg. (Ezzel szemben a fiatal *-вкс* képzővel létrejött szavak etimológiaiag szinte teljes egészében átláthatók, ld. a 229–242. oldal adattárát.)

1.5. Adattár

- аварькс** 'горе [szomorúság]²³ (ERV 30); 'herkkäitkuinen, itkuinen' (ESS 2) < *аварь-де*²⁴ 'плакать, печалиться; sír, szomorkodik' (vö. ESM 5);
- аволкс** 'взмах [lendítés, lendület]' (ERV 31) < *аволда-* 'махнуть; int, integet';
- азаркс** 'страшный [borzasztó, szörnyű]' (ERV 36) < *азаргадо-* 'взбеситься; megveszik, feldühödik' (vö. ESM 9);
- аксоркс** 'мокрота' (ERV 39); 'köpet, slájm' (EMSz 35); 'sylky' (ESS 4); *aksurks* 'плевок, харкотина / (auf)geräusperter, ausgespiener Schleim' (MdWb 18) < *аксорда-* 'харкнуть; krákgva köp egyet';
- алгакс** 'подстилка; постель [alom; ágy (ágyyneművel)]' (ERV 42); 'alom' (EMSz 37); 'vuori (vaatteessa); makuualunen; aluset, kuivikkeet' (ESS 5); *algaks* 'подставка, подстилка, донная доска / Unterlage, Unterbrett, Bodenbrett' (MdWb 28) < *алга* 'низко, низкий; alsó' (vö. ESM 12);
- алкс** 'низ, основание, фундамент' (ERV 44); 'alj, alap, alsó rész, alom, matrac, derék-alj' (EMSz 38); 'perusta, alusta; vuode; kuivikkeet, pehkut' (ESS 6); *alks* 'находящийся внизу; постель; нижняя часть растения, корни / das unten Gelegene; Bett, Lager; der untere Teil Pflanze, Wurzeln' (MdWb 29) < *ало* 'нижний, под; alul, alsó' (vö. ESM 12);
- алькс** 'пах' (ERV 46); 'lágýék' (EMSz 39); 'nivuset' (ESS 6); *al'ks* 'внутренняя сторона верхней части бедра / oberste Stelle des Schenkels auf der Innenseite' (MdWb 40). Meglehet, hogy az *ал-* 'нижний; alsó' tő található benne (ESM 13), de ez nem ad magyarázatot a palatalizációra (vö. ESM 13).
- амолькс** 'количество зачерпнутой жидкости [kimert folyadék mennyisége]' (ERV 46) < *амольдя-* 'черпнуть, зачерпнуть; merít, megmerít';²⁵
- ангоркс** 'царапина, ссадина [karcolás, karmolás]' (ERV 49); 'naarmu' (ESS 7) < *ангорда-* 'царапнуть, схватить; megkarmol, megkarcol';²⁶
- анелькс** 'избалованный, изнеженный' (ERV 49); 'elkényeztetett' (EMSz 41); 'hemmoteltu, lellitelty' (ESS 7) < *анеля-* 'угощать; баловать, becéz';
- анкс** *aŋks* 'уток / Einschlag (in einem Gewebe) [vetülékfonal]' (MdWb 44). Nincs megbízható etimológiája: Paasonen az *ando-* 'táplál, etet' szóból származtatja, Versinyin a М *аньдеркс* 'можжевелик', Е *индеркс* 'жимолость; lonc' szóval kapcsolja össze (ESM 16).
- армотькс** 'рубец, шрам; нарост' (ERV 58); 'forradás, heg, sebhely; kinövés, bűtyök, dudor' (EMSz 45); 'arpi; pahka' (ESS 9). Versinyin kérdőjellel kapcsolja az *аржо*

²³ Ugyanúgy, ahogy az előző fejezetben, ha az adott címszó nem szerepel a mordvin–magyar szótárban, a könnyebb tájékozódás végett szögletes zárójelben megadom a magyar jelentéseket.

²⁴ Ahogy korábban is jeleztem, a mai igealakokban általában egy *-до-*, *-да-*, *-де-* „többletképző” szerepel. A jobb áttekinthetőség kedvéért ezt az alakot adom meg, de a pontos folyamat a következőképpen írható le: **аварь-* > *аварьде-* > *аварькс*.

²⁵ Vö. *амольдявкс*.

²⁶ Vö. *ангорявкс* 'id.' (EMSz 40).

- 'зазурина, шрам; csorbulás, forradás, heg' szóhoz (ESM 20), ez valószínűleg nem állja meg a helyét.
- асатыкс** 'недостаток' (ERV 60); 'szükség, hiányosság, fogyatékoság' (EMSz 47); 'puute' (ESS 10) < *асато-* 'hiányzik, nem elegendő' (< *а саты*) (vö. ESM 21);
- атямарькс** 'вишня (дерево)' (ERV 63); 'meggyfa' (EMSz 48); 'kirsikkapuu' (ESS 11) < *атямарь* 'вишня (ягода); meggy';
- биздигакс** *biž'digaks* 'чёрный паслён / schwarzer Nachtschatten [fekete ebszőlő]' (MdWb 130) < *биздига* 'id.' (< or. *бздника*). Paasonen csak a kazslotkai nyelvjárásból adatolta.
- бугорькс** 'бугор [halom, domb]' (ERV 92); 'kumpu; kinos, kasa' (ESS 20); *bugor'ks* 'бугор, холм / Hügel' (MdWb 147, 428) < *бугорь* 'бугор; domb; halom';
- бутыркс** 'мутная вода [zavaros víz]' (ERV 95); *butorks* 'мутная вода / trübes Wasser' (MdWb 153) < *бутра* 'мутный, неясный (о жидкости); zavaros, nem tiszta (folyadék), üledék' (vö. ESM 34);
- вайгелькс** 'эхо' (ERV 99); 'visszhang' (EMSz 67) < *вайгель* 'голос; hang' (vö. ESM 37);
- валдакс** *valdaks* 'полянка / Waldwiese, Lichtung [erdei tisztás]' (MdWb 2520)²⁷ < *валдо* 'свет, светлый, яркий; fény, világosság, fényes, világos' (ESM 38);
- валкс¹** *valks* 'рубль; денежный знак в тридцать копеек; тридцать копеек / Rubel; Dreissigkopekennote; dreissig Kopeken [rubel, pénzjel a harminc kopejkáson; harminc kopejka]' (MdWb 2526). Paasonen a *вало-* 'лить, пролить; полить; önt, kiönt' szóból eredezteti.
- валкс²** 'словарь' (ERV 102); 'szótár' (EMSz 68); 'sanakirja' (ESS 23) < *вал* 'слово; szó';
- валмельгакс** 'послелог' (ERV 102); 'névutó' (EMSz 69); 'postpositio' (ESS 23) < *вал* 'слово; szó' + *мельга* 'за, вслед; mögött';
- вандолкс** 'блеск, сияние, сверкание [csillogás, villogás]' (ERV 105); 'loiste, loisto' (ESS 23) < *vandol* 'мерцание, сверкание, мигание / Glimmen, Blinken, Funkeln' (MdWb 2533), vö. *вандолдо-* 'ярко светиться, сверкать, блестеть; csillog, villog, ragyog, fénylik' (vö. ESM 39);
- варьгакс** 'ткань [szövet]' (ERV 110); 'lapaset, kintaat [kesztyű]' (ESS 24) < *варьга* 'варежка; gyapjúkesztyű';
- васолкс** 'даль' (ERV 111); 'távolság, messzeség' (EMSz 75); 'etäisyys, kaukaisuus; tila, avaruus' (ESS 25) < *васо(л)-*, vö. *васоло* 'далеко, вдали; messze, távol', *васолдо* 'издалека, издали; messziről, távolról', *васов* 'далеко, вдаль; messzire, távolra' (vö. ESM 42);
- вачкодъкс** *вачкотъкс* 'удар' (ERV 114); 'ütés, csapás' (EMSz 77) < *вачкоде-* 'ударить; megüt, megver';
- велькс¹** 'покрывало, одеяло' (ERV 121); 'a felső része vminek; takaró, terítő; tető, fedél' (EMSz 83); 'peitto; päällys' (ESS 27); *vel'ks* 'находящийся наверху, верхний; крышка / das oben Gelegene, Oberes; Deckel' (MdWb 2605) < *вель-*: *вельде* 'через; révén, keresztül', *вельксс* 'над, надо; fölé', *велькска* 'над; fölött (mozgásban)', *велькссэ* 'над; fölött' stb. (vö. ESM 47);

²⁷ М *валдакс* 'просвет'.

- велькс²** 'сметана' (ERV 121); 'tejföl, tejszín' (EMSz 83); '(hapan)kerma' (ESS 27); *vel'ks* 'сливки; сметана / Sahne, Rahm; saure Sahne' (MdWb 2605) < *ld. велькс¹*;
- вельтямкс** *vel'tamks* '(непривязанная) крышка; покрывало / (loser) Deckel; Decke [(nem rögzített) tető; takaró]' (MdWb 2608) < *вельтя-* 'покрыть; betakar, beborít';
- венелькс** 'улица; погода' (ERV 124); 'kint, szabad levegő; időjárás' (EMSz 85); 'ulkoilma' (ESS 28), *veñel'ks* 'воздушное пространство, атмосфера / Luftraum, Atmosphäre' (MdWb 2620) < *Paas. veñil'* 'воздушное пространство, погода / Luftraum, Wetter', *vö. венеле* 'снаружи; на дворе; kívülről, kint, kívül, a szabadban', *венелев* 'наружу, на двор; kívültre, a szabadba' (*vö. ESM 48*);
- верькс¹** 'верх' (ERV 127); 'felső része vminek' (EMSz 87); 'yläosa' (ESS 29) < *верь-*: *вере* 'верхний; felső', *верде* 'сверху; felülről', *верев* 'вверх; fel, felfelé';
- верькс²** 'воспаление глаз (краснота)' (ERV 127); 'szemgyulladás' (EMSz 87); *ver'ks* 'кровоавый подтёк / Blutunterlaufung [véraláfutás]' < *верь* 'кровь; vér' (*vö. ESM 48*);
- видьмекс** 'семя' (ERV 133); 'mag, vetőmag' (EMSz 91); *видьмекст* [Plur.] 'siemenet' (ESS 30) < *видьме* 'id';
- визькс** *виськс* 'стыд' (ERV 137); 'häpeä' (ESS 31) *визькс* ~ *виськс* 'szégyen, szégyenérzet', *višks* 'стыд, позор; стыдливость / Schande, Schmach; Scham' (MdWb 2669) < *визде-* 'стыдиться, стесняться; szégyenkezik; szégyelli magát' (*vö. ESM 52*);
- вишнякс** 'вишня (дерево) [meggyfa]' (ERV 138); 'kirsikkapuu' (ESS 31); *viš'ña* 'вишня / Kirsche' (MdWb 2667) < *вишня* 'вишня (ягода); meggy (termés)';
- зуборькс** 'бугор, холм' (ERV 157); 'domb, halom, bucka' (EMSz 102) < *зуборь* 'бугор, холм; domb, halom';
- добарькс** 'добыча [feltárás, kitermelés; zsákmány]' (ERV 171) < *добаря-* 'добыть, достать; feltár, kitermel, megszerez';
- ёваркс** *jovarks* 'помои, ополоски / Spülwasser [szennyvíz]' (MdWb 531). *Paasonen a ёрвалдо-* 'сполснуть, прополоскать; leöblít, kiöblít' szóval kapcsolja össze, a szóban metatézis történetet.
- ёвкс** 'сказка' (ERV 179); 'mese' (EMSz 111); 'satu' (ESS 48); *jovks* 'загадка; сказка / Rätsel; Märchen' (MdWb 535) < *ёвта-* 'сказать, рассказывать; elmond, elmesél';
- ёзмолкс** 'ползание [mászás, kúszás]' (ERV 181) < *ёзмолдо-* 'ползти; csúszik, mászik, kígyózik';
- ёнкс** 'сторона' (ERV 184); 'oldal, irány' (EMSz 114); 'puoli, suunta' (ESS 48); *jonks* 'сторона / Seite' (MdWb 524) < *ён* 'сторона; oldal, irány';
- жибелькс** 'склон горы, косогор [lejtő, hegyoldal]' (ERV 188) < *жибельня-* 'упасть, свалиться; leesik, ledől';
- икелькс** 'перёд' (ERV 206); 'előlső rész, eleje vminek' (EMSz 125); 'etuosa, edusta' (ESS 56); *ikel'ks* 'находящийся впереди, перед чем-л; передняя сторона / das vorn od. vor etw. Gelegene; Vorderseite' (MdWb 445) < *икель-*: *икеле* 'впереди; elől, előtt', *икелев* 'вперёд, впрёд; előre, elé', *икельде* 'впереди, сперед; előlről, elől';
- ильведькс** *ильветькс* 'ошибка' (ERV 208); 'hiba, tévedés, vétség, mulasztás' (EMSz 126) < *ильведе-* 'сделать ошибку, ошибиться; hibázik',²⁸

²⁸ *Vö. ильведевкс* 'id'.

- ингелькс** 'изнанка' (ERV 211); 'visszája/fonákja/belső fele vminek' (EMSz 127); '(vaatteen) sisäpuoli, nurja puoli, kääntöpuoli' (ESS 57); *ingel'ks* 'нижняя, оборотная сторона, изнанка / Unterseite, Innenseite (eines Kleidungsstückes)' (MdWb 459) < Paas. *ингель* 'id.', vö. *ингелде* 'kifordít, visszájára fordít', *ингельде* 'наизнанку; fordítva, fonákjára';
- индерькс** 'заросли кустов жимолости и бересклета [lonc, szulák, kecskerágó bokor]' (ERV 211); *ind'erks* 'клещевник, жимолость / Spindelbaum, Geissblatt' (MdWb 462) < *индерь* 'жимолость, бересклет; lonc (Lonicera xylostium)'. Alakváltozata: *ind'ijks* < *ind'ej* (Paas.).
- инзейкс** 'малина (куст)' (ERV 212); 'málnabokor' (EMSz 128); 'vadelmapensas' (ESS 57); *inzejks* 'куст малины / Himbeerstrauch' (MdWb 462) < *инзей* 'малина (ягода); málna';
- инзэдькс** *инзэтькс* 'стружка [forgács]' (ERV 212); 'lastu' (ESS 57); *inzej'ks* 'стружка / Hobelspan' (MdWb 459) < *инзэде* 'строгать; gyalul'²⁹ (ld. még *инкс*);
- инкс** 'скобель' (ERV 213); 'hántolókés' (EMSz 128); 'vuolin, vuolurauta' (ESS 58); *inks* 'скобель / Schabhobel, Schabmesser' (MdWb 459). Az ősi FU **jenz-* 'schneiden, schnitzen' igére megy vissza (vö. osztj. *inl, int, vog. jin-*). Ugyane többől származik az *инзэде*- ige is (UEW 97; ESM 83).
- каворькс** 'ком (земли)' (ERV 222); 'csomó, rög, göröngy' (EMSz 132); 'kokkare, raakku' (ESS 60); *kavor'ks* 'ком, глыба (комков земли) / Kloss, Klumpen (z.B. Erdklumpen)' < *каворь* 'ком; rög' (ld. még *камуркс*);
- калгодкс** *калготкс* 'отверждение, затверждение' (ERV 227); '(meg)keményedés' (EMSz 136); 'kovettuma' (ESS 61) < *калгодо* 'твёрдый, жёсткий; kemény, szilárd';
- камуркс** *katmurks* 'комочек / hartes Klümpchen (Schnee, Erde)' (MdWb 593), vö. *каворь* 'ком; rög' (ld. még *каворькс*);
- канзёркс** 'крупа' (ERV 231); 'hókása, hódara' (EMSz 139); *kanze'eks* 'песчаные крупинки в хлебе; мелкий град, крупа / Tonscherbe im Brote; kleine Hagelschlosse [homokszemcsék a kenyérben]' (MdWb 606) < *канзёрдо* 'скрипеть; csikorog';
- канзодькс** *канзотькс* 'оскомина' (ERV 231); 'savanyú, fanyar étel, ital fogyasztása utáni állapot' (EMSz 139); *kanzet'ks* 'hampaiden väliin syöäessä joutunut pikkukivi tms.' (ESS 62) < *канзоде* 'набить оскомину; elväsik a foga';
- кансёролучкс** *kańcoro-lučks*³⁰ 'оболочка льняного семени / Schale des Leinsamens' (MdWb 605) < *kańcoro* 'конопляное семя; kendermag' + *лучкс* 'скорпула; héj' < *луч* 'id.' (ld. még a *-киш* képző *лукиш* címszavát, 256. oldal);
- каркс** 'пояс' (ERV 236); 'öv' (EMSz 142); 'vyö' (ESS 63); *karks* 'пояс / Gürtel' (MdWb 622). Paasonen (MdChr 73) a *kaari* 'ív, körív, görbület,' szóval vetette egybe, ezt az SSA (1: 265) hang- és jelentéstani okok miatt kizárja. Az SSA kérdőjellel kapcsolja a lpN *gārāstit* 'sitaista tavarat kiinni ahkioon; terhet felköt a (lapp) szánra', *gārāstāk* 'ahkion kuormaside; szánrakomány kötele' (> fi. *kaaristaa* 'köyttää tavarat

²⁹ Vö. *инзэдекс* 'id.'.

³⁰ Az adattárba azokat az összetett szavakat is felveszem, melyek utótagja csak ebben az összetételben adatható.

- ahkioon') szavakhoz. Amernnyiben ez az etimológiai kapcsolat helytálló, úgy a *-kc* képzőnek tekinthető a mordvin szóban (ld. még ESM 110–111).
- карькс** 'оборы; тонкая верёвка' (ERV 238); 'bocskorkötő zsinór' (EMSz 143); 'vir-sunpaula' (ESS 64); *kar'ks* 'оборка лаптя; верёвка / Bastschuhschnur; Schnur' (MdWb 630) < *карь* 'лапоть; (háncs)bocskor';
- каскс** *kasks* 'дергун / Schnarrwachtel [haris]' (MdWb 636). Versinyin (ESM 113) párhuzamba állítja a М *кярси*³¹ és a cser. *кари*, *кәри* 'коростель; haris' szavakkal. Ennek alapján elképzelhető, hogy egy *карс-кярс-*, *кас-* tövet el lehet különíteni, így a *-kc* talán képzőelemnek tekinthető.
- кашторкс** 'шорох, шелест' (ERV 242); 'zizegés, susogás, suhogás, nesz' (EMSz 146); 'kahina, suhina' (ESS 65) < *каштордо-* 'шуршать, шелестеть; zizeg, susog, suhog';
- кеверькс** *kever'ks* 'закруглянный предмет / abgerundeter Gegenstand [lekerekített tárgy]' (MdWb 734) < *кеверь* 'круглый; kerek, kör alakú';
- келькс**¹ *kel'ks* 'язык, язычок / Zunge, Zünglein, Klöppel (der Glocke) [nyelv, nyelvcske; harangnyelv]' (MdWb 684) < *кель* 'язык; nyelv';
- келькс**² 'рыболовная снасть, верша; ручка ведра [halászfelszerelés, varsa]' (ERV 250); 'kalanpyudys, pajumerta' (ESS 67). Versinyin (ESM 128) elképzelhetőnek tartja, hogy a *кельге-* 'поместиться, уместиться, втиснуться, влезть; belefér, belemászik, belemegy, befurakodik, benyomakodik' igével áll kapcsolatban, de nem zárja ki a *кель* 'язык; nyelv' szóból való származtatást sem. Szemantikailag egyik sem meggyőző.
- кеняркс** 'радость' (ERV 254); 'öröm' (EMSz 157); 'ilo, riemu' (ESS 67) < *кенярдо-* 'радоваться; örül';
- кепетькс** *kepet'ks* 'возвышение / Anhöhe, Erhöhung [kiemelkedés]' (MdWb 710) < *кепете-* 'подниматься; felemelkedik';
- керькс** 'связка' (ERV 256); 'fűzér' (EMSz 157); '(helmi)nauha' (ESS 68); 'нанизанное, нитка или шнурок для низания зонтик, кисть / das Aufgezogene, Schnur od. Band, worauf man etw. aufgezogen hat; Dolde, Traube' (MdWb 725). A szó egy **керь-* töre mehet vissza, vö. *керыз* 'монисто; nyaklánc', М *керьгаз* 'женское нарудное украшение с бисером; női melldísz gyöngyből' (ERV 257; MRV 251; vö. ESM 137).
- кетькс** 'браслет' (ERV 257); *кедькс* ~ *кетькс* 'karkötő, karperec' (EMSz 150); 'ran-perengas' (ESS 68); *ket'ks* 'браслет / Armring, Armband' (MdWb 677) < *кедь* 'рука; kéz';
- кивекс** 'ком [csomó, rög]' (ERV 259); *kiveks* 'уклад, закал / schliffige, teigige Stelle (im Brote) [sületlen rész a kenyérben]' < *киве* 'липкое место в хлебе; racsagos hely a kenyérben',³²
- кикс** 'линия, черта; щель; полоса' (ERV 260); 'vonal, vonás' (EMSz 160); 'viiva, juova' (ESS 68); *kiks* 'полоса, штрих, черта / Streifen, Strich, Linie' (MdWb 749) < *ки* 'дорога; út' (ld. még *киякс*);

³¹ Vö. *кярси* 'коростель; haris' (MRV 316).

³² Raasonen a *kive* 'олово; ólom' címszó harmadik jelentéseként adja meg.

- кирвазтькс** *kirvasztyks* 'растопка' (ERV 264); 'gyújtós' (EMSz 162); 'sytytyslastu, sytytyspaperi' (ESS 69) < *kirvaszte-* 'зажечь, разжечь; gyújt, meggyújt';
- кирьгакс** *kirgaks* 'ошейник; ожерелье / Halsband (des Hundes); Halsschnur [nyakörv; nyaklánc]' (MdWb 766) < *кирьга* 'шея; nyak';
- кирькс** 'круг, ободок; территория' (ERV 267); 'kör, keret' (EMSz 164); 'vanne [abroncs, karika]' (ESS 69); *kirks* 'рамка, край / Umkreis, Rahmen, Rand' (MdWb 780). Versinyin (ESM 147) a cser. *керем* 'район, удел, мера земельная; körzet, birtok' szóval kapcsolja össze.
- кичкерькс** *kičkerks* 'изгиб, выгиб, поворот / Biegung, Krümmung, Kurve [hajlás, görbület, kanyar]' (MdWb 752) < *кичкере* 'кривой, косой; görbe';
- киякс** 'пол' (ERV 269); 'padló' (EMSz 167); 'lattia' (ESS 70); *kijaks* 'пол; ток / Diele, Fussboden; Dreschboden, Tenne' (MdWb 749) < *ки* 'дорога; út';
- кодемкс** 'уток' (ERV 275); 'vetülékfonál' (EMSz 169) < *кодемде-* 'ткать; sző', *кода-* 'ид.';
- кодоркс** 'стебель, плеть' (ERV 275), 'inda, kacs' (EMSz 170); 'naatti, varsi, korsi' (ESS 71) < *кодор* 'вьющийся стебель (хмеля, огурца, тыквы) / rankender Stengel (z.B. des Hopfens, der Gurke, des Kürbisses)' (MdWb 817);
- колакс** 'стихийное бедствие (напр. пожар, ураган) [elemi csapás (pl. tűzvész, orkán)]' (ERV 277) < *кола-* 'разбить, ушить; elront, szétrombol';
- комболкс** 'волна' (ERV 282); 'hullám' (EMSz 174) < *комболдо-* 'волноваться; hullámozik';
- конякс** 'конёк' (ERV 290); 'homlokzat, (tető)orom, tetőgerinc' (EMSz 176); '(katon)harja' (ESS 75); *koňaks* 'конёк (в здании) / First (im Gebäude)' (MdWb 846) < *коня* 'лоб; homlok';
- копоркс** 'глоток' (ERV 292); 'kortyintás, korty' (EMSz 177); 'kulaus, siemaus' (ESS 75); 'глоток / Schluck' (MdWb 856) < *копорда-* 'глотнуть, хлебнуть; kortyol';
- копырькс** *korirks* 'бугор / Hügel' (MdWb 855) < *копорь* 'спина; hát' (de nem lehet kizárni a *зуборкс* analogikus hatását sem);
- коскс** 'кашель' (ERV 296); *козкс* ~ *коскс* 'köhögés' (EMSz 170); 'yskä' (ESS 76) < *коз* 'ид.';
- кувалкс** 'длина' (ERV 307); 'hossz, hosszúság, hossz méret' (EMSz 183) < *кува-*: *кувака* 'длинный, hosszú', *кувалма* 'по, вдоль; mentén', *кувалмо* 'длина; hossz, hosszúság'. Paasonen a *kuvanks, kuvalks, kuvamks* 'связка, свёрток / Flausch' (MdWb 987) szót (vö. *куванкс* 'клок, клубок; csomó, fűt, tincs', ERV 307) is ebbe a szócsaládba sorolja.
- кумболкс** 'блеск; лоск' (ERV 313); 'szivárványlás, pompa, tündöklés, ragyogás' (EMSz 187) < *кумболдо-* 'переливаться (о красках), светиться, блестеть; fénylik, ragyog';
- кургокс** *kurgoks* 'намордник / Maulkorb, Maulband [szájkosár]' (MdWb 966) < *курго* 'рот; száj';
- курокс, курукс** 'узда [kantár, fék]' (ERV 317, 318); *kuroks, kurvoks, kruks, kurkst* 'узда / Zaum' (MdWb 967) < *курго* 'рот; száj';

- кутьмерькс** *kut'meŕks* 'верхняя часть спинки рубашки / oberer Teil des Hinterstücks im Hemde von der Gürtelgegend aufwärts [az ing hátának felső része]' (MdWb 882, 981) < *кутьмере* 'спина; hát';
- кучкоркс** 'пинок' (ERV 320); 'rúgás' (EMSz 191) < *кучкордо-* 'толкнуть ногой, пнуть; megrúg, belerúg';
- ламарькс** 'zelnice, májusfa' (EMSz 196) < *ламарь* 'zelnicemeggy' (ld. még *лём-зёркс*);
- лангакс** 'обложка, переплёт; ткань' (ERV 330); 'borító, (védő)borítás, (védő)kötés' (EMSz 197); 'kansi, päällys' (ESS 83); *laŋgaks* 'верх; наволочка; покрывка; сторона / Überzug, Kissenüberzug; Deckel, Buchdeckel' (MdWb 1020) < *ланго* 'поверхность; felület, felszín';
- ласкс** 'трещина; щель' (ERV 332); *лазкс* ~ *ласкс* 'rés, repedés, hasadék, hézag' (EMSz 195); *ласкс* 'halkeama, rako' (ESS 83); *lasks* 'щель, трещина, отверстие / Ritze, Spalt, Lücke' (MdWb 1040) < *лаз* 'доска; deszka';
- левкс** 'детёныш; птенец' (ERV 334); 'állat kölyke/kicsinye, fióka' (EMSz 200); 'poikainen, pentu' (ESS 84); *levks* 'детёныш; ребёнок / Junges (von Tieren); Kind' (MdWb 1117). Valószínűleg az uráli **le-* létigére megy vissza (az UEW 243 és az SSSA 2: 58 kérdőjellel kapcsolja a szócsaládhoz a mordvin lexémát). Az UEW -*vks* képzőt lát benne. A -*vks* (ld. a 226–248. oldalakon) mai, produktív deverbális képző, ősi szavakban nem mutatható ki, emiatt elképzelhető, hogy a -*v-* a tö lappangó része (vö. ma. *le-* ~ *lev-*).
- лезкс** *лескс* 'помощь; польза' (ERV 339); *лезкс* ~ *лескс* 'segítség; haszon, nyereség, előny' (EMSz 201); *лескс* 'hyöty' (ESS 85); *lesks* 'прибавка / Zusatz, Zugabe, Zulage' < *лезе* 'помощь, польза; segítség, előny';
- лейкс, ленгекс** 'молодая липа (с которой снята кора)' (ERV 335, 338); 'fiatal hársfa' (EMSz 201, 203); 'nuori lehmus' (ESS 84, 85); *lejks* 'лутошка / abgeschälte junge Linde', *lengeks* 'молодая липа / junge Linde' (MdWb 1111) < *ленге* 'лыко; (hárs)háncs';
- лёмзёркс** 'черёмуха (дерево)' (ERV 341); 'zelnice, májusfa' (EMSz 204); 'tuomi' (ESS 85) < *лёмзёр* 'черёмуха (ягода); zelnice';
- лёмкс** *lomks* 'черёмуха / Faulbaum, Traubenkirschbaum' (MdWb 1149) < *лём* 'id.'.
- лиядкс** *lijatks* 'остаток / Überbleibsel, Rest' (MdWb 1127, ld. még *ladiks* MdWb 1127) < *лиядо-* 'оставаться, отставать; marad';
- лодомкс** *lodomks* 'низина, низменность / Senke, Niederung' (MdWb 1049) < *лодом* 'id.';
- лондакс** *londaks* 'вязаная сетка для ловли птиц между деревьями / Netz, mit dem man Wasservogel fängt, es wird zwischen Bäumen aufgespannt [fák közé kifeszített madárfogó háló]' (MdWb 1347). Paasonen a *нолда-* 'отпустить; elenged' igéből származtatja;
- лужумкс** *lužumks* 'впадина на спине тучной лошади или человека / Furche im Rücken eines Pferdes od. Menschen [horpadás, mélyedés kövér ló vagy ember hátán]' (MdWb 1091) < *лужом* 'лощинка; mélyedés, árok';
- лутмакс** 'кора [kéreg, héj]' (ERV 353); 'из мочала скорпула / obere, grobe Schicht der Lindenrinde' (MdWb 1080) < *лутко* 'лутошко; kéreg, héj, háncs';

- масторкс** 'пол; низ' (ERV 366); 'talaj, padló' (EMSz 220); 'lattia' (ESS 91); *mas-torks* 'пол / Fußboden' < *мастор* 'земля; föld';
- маштыкс** 'лихорадка, малярия' (ERV 370); 'láz, lázas betegség' (EMSz 221); 'kuu-me(tauti)' (ESS 92); *maštiks* 'лихорадка / Fieber, Wechselfieber' (MdWb 1192) < *машто-*, az ERV és EMSz 'убить; megöl, elpusztít' jelentése mellett szóba jöhet még a Paasonen adatolta 'пропадать, губиться; elpusztul, tönkremegy' is;
- медирькс** *med'irks* 'хлебная мера / ein Kornmass [gabonamérték]' (MdWb 1220). Paasonen – valószínűleg a szemantikai nehézségek miatt – kérdőjellel kapcsolja össze a *med'er'd'a-* 'задавить / zerdrücken [összenyom]' szóval.
- меелькс** 'послед [méhlepény]' (ERV 371); 'kuopus; jälkeiset' (ESS 92); *mejel'ks* 'послед / die Nachgeburt' (MdWb 1225) < *мее-*: *меельце* 'последний; utolsó', *мейле* 'потом, после; utána, azután', *мельга* 'вслед, позади; utána, mögött';
- межаскс** 'мизинец [kisuuj]' (ERV 371); 'pikkusormi' (ESS 91); *mežaks sur* 'мизинец / kleiner Finger' (MdWb 2641). А *вежак, вежакш, вежаське* 'id.' (ERV 118) alakváltozata (< *веж-* 'kis', részletesebben ld. a 135. oldalon);
- менилькс** 'небо' (ERV 376); *менелькс* 'időjárás, idő' (EMSz 227); *менелькс* 'sää, ilma' (ESS 93) < *менель* 'небо; menny, ég';
- менькс**¹ 'исцеление (от болезни); лекарство [kigyógyulás a betegségből; gyógyszer]' (ERV 378) < *мене-* 'освободиться, спасти; megszabadul, megmenekül';
- менькс**² 'hajlat, görbület; (be)hajítás; kanyar, kerülő' (EMSz 227); 'taite, kaarre, kallistuma' (ESS 93); *meŋks* 'поворот, изгиб (напр. дороги) / Biegung, Krümmung (z. B. des Weges)' (MdWb 1237) < **мень-*, vö. *мендя-* 'согнуть, загнуть; (meg)hajlít, (meg)görbít', *менче-* 'гнуть, сгибать; (meg)hajlít, (meg)görbít';
- мизолкс** 'улыбка, усмешка' (ERV 382); 'mosoly; vicc, tréfa' (EMSz 229); 'hymy; hupijuttu, vitsi' (ESS 94) < *мизолдо-* 'улыбаться; mosolyog';
- мурекс, мукоркс** *muko'reks* 'подходящий для скамеечки чурбан, материал для скамеечки / ein zum Schemel taugender Baumklotz, Holzklötz, Schemelmateriale [kisszékhez való faanyag]' (MdWb 1296), *mukorks* 'скамеечка, стульник / Schemel, kleiner Stuhl [zsámoly, kisszék]' (MdWb 1296) < *мурокь* 'скамеечка, чурбан; zsámoly, fatuskó';
- наволкс** 'слизь' (ERV 397); 'nyálka' (EMSz 237) < *наво-*: *наволо* 'слиз, слизистый; nyálka, csúszós, síkos, nyálkás', vö. még *наволгадо-* 'сделаться скользким; csúszóssá/síkossá válik';
- нанкс** *naŋks* 'слитые избыточные воды / das abgegossene übermäßige Wasser' (MdWb 1319) < *намда-* 'отбавлять; kiönt' (vö. *намдавкс* 'id.');
- нартемкс** 'попынь' (ERV 402); 'üröm, fehérüröm' (EMSz 240); 'maruna, pujo' (ESS 100); *nař'imks* 'попынь / Wermut' (MdWb 1332). Moksa alakja *нярькамаз* (MRV 426), ez az erzában is adatolható: *нярькамаз* (ERV 402), ezeket Paasonen a csuvas *nargâmâš* szóból eredezteti, vö. mai csuv. *наркăмăш* 'яд, отравка [mérég]' (Szkvortcov 1985: 252). – Az erza alakokhoz -*кс*, illetve -*сть* denominális képző járulhatott. (Ld. még ESM 279 és EtV 115, tévesen.) (Részletesebben ld. a 371. oldalon.)
- невилькс** *nevil'ks* 'ссадина, ссаженное место в коже / Abschürfung, wunde, abgeschürfte Stelle in der Haut [karcolás a bőrön]' < *невелде-* 'обрабатывать, обдавать; megkopaszt, megnyúz';

- недькс** *нетькс* 'ветка, стебель' (ERV 411); *недькс* ~ *нетькс* 'szár, szál, nyél; szár és levélzet (gyöknövények föld feletti része)' (EMSz 243); *нетькс* 'korsi, varsi, naatti' (ESS 102); *неѣ'кс* 'стебель / Stengel' (MdWb 1381) < *недь* 'черенок, рукоятка, ручка; nyél, fogantyú, fogó, markolat';
- нилькс** 'плодоножка; ушко' (ERV 413); 'kocsány, szár, szál; a tű foka' (EMSz 246); 'kanta (napin, mitalin yms.)' (ESS 103); *ни'лкс* 'закрепка, зацепка, скрепка, застёжка, зажим, крепление / das, woran etw. befestig ist, sitzt, hängt (z. B. einer Frucht, wie der Fruchtboden der Himbeere' (MdWb 1404). Paasonen a *ниле-* 'проглотить, глотать; nyel' ige alá sorolja, de ez szemantikailag nehezen képzelhető el. Megfontolandó Versinyin véleménye (ESM 290): lehet, hogy a *нетькс* 'ветка, стебель; szár, nyél' alakváltozata?
- нудейкс** 'kaisla' (ESS 104); *nud'ejks* 'тростник / Rohr, Schilfrohr [nád, nádas]' (MdWb 1361) < *нудей* 'камыш, трость, тростник, nád';
- нузякс** 'лентяй, ленивый' (ERV 421); 'lusta, rest, tunya' (EMSz 250); 'laiska, laiskuri' (ESS 104); *нуз'акс* 'ленивый; лень, вялость / faul, träge; Faulkheit, Trägheit' (MdWb 1376). A szónak van *нузял* változata is, ennek alapján a *-кс* képzőnek tekinthető. Versinyin (ESM 299) egy deskriptív *нузь-* tövet különít el (nem túlságosan meggyőző votják és cseremisz megfelelőekkel). Paasonen összekapcsolja a *нува-* 'дремать; szunyókál' szóval.
- озкс** 'моление' (ERV 433); 'ima, imádság, fohász; áldozat' (EMSz 258); 'rukous; uhri' (ESS 108); *оскс* ~ *озкс* 'жертва, праздник жертвоприношения; моление / Opfer, Opferfest; Gebet' (MdWb 1484) < *озно-* 'молиться; imádkozik' < *оза-* 'сесть; (le)ül';
- ойметькс** 'вещь (взятая в память об умершем)' (ERV 435); '(a halottra emlékeztető) emléktárgy' (EMSz 259); *ойметкс* 'muistoesine (kuolleesta)' (ESS 108) < *ойме* 'дух, душа; lélek';
- онкс** 'мера' (ERV 438); 'mérték' (EMSz 260); 'mitta' (ESS 109); *о'нкс* 'мера / Mass' (MdWb 1451). Versinyin (ESM 314) az *он-* tövet összeveti a cser. *вундо* 'денги, капитал; pénz, tőke' lexéma *вун-* tövével.
- ошкс** *о'шкс* 'помои / Spülicht, Schmutzwasser [szennyvíz]' (MdWb 1473). Versinyin (ESM 323) egy *ош-* tövet különít el, s ezt összeveti a М *ожгалдо-* 'простигнуть; kilötyköl, gyorsan kimos' igével.
- палакс** 'крапива' (ERV 451); 'esalán' (EMSz 266); 'nokkonen' (ESS 114); *palaks* 'крапива / Nessel, Brennessel' (MdWb 1512) < *пало-* 'гореть, пылать; (meg)ég, elég, leég' (Paasonen kérdőjellel származtatja ebből az igéből);
- паморькс** 'крошка' (ERV 453); 'morzsa, darabka, törmelék' (EMSz 266); 'muru' (ESS 114); *паму'ркс(t)* 'кроха / Krume' (MdWb 1521) < *паморде-* (MdWb: *памо-іе-* is) 'крошить, накрошить; szétmorzsol, porrá tör';
- панаркс** *панаркс* 'материал для рубашки / Hemdenstoff [ingnek való anyag]' (MdWb 1522) < *панар* 'рубашка; ing';
- панкс** 'заплата; лоскут' (ERV 456); 'falt, rongydarab' (EMSz 269); 'tilkku, paikka (vaatteessa); tappi, tulppa' (ESS 114); *пан'кс* 'заплата; починка / Flicken, Lappen; Reparatur' (MdWb 1525) < *пандо-* 'чинить, подчинить; megfoltoz';

- парокс** *paroks* 'хорошее полотно, материя для женских рубашек / gute Leinwand, Stoff für Frauemhemden [jó nőiing-anyag]' (MdWb 1549) < *паро* 'добрый, хороший; jó';
- парькс** *par'ks* 'дуплистое дерево сля приготовления бочки / hohler Baum, aus dem ein Fass [hordónak való kivájt fa]' (MdWb 1522) < *парь* 'кадка; kád, dézsa';
- пезнукс** *peznuks* 'кол / Stange [karó]' (MdWb 1636) < *пезна-* 'взянуть; belefürödik';
- пезэмкс** 'кол (заострённая палка)' (ERV 465); 'karó' (EMSz 274); 'seiväs' (ESS 117) < *пезэ-* 'взянуть; belefürödik'³³ (MdWb 1636);
- пелькс** 'доля, часть' (ERV 468); 'rész, részlet, fejezet' (EMSz 277); 'osa' (ESS 118); *pel'ks* 'часть, кусочек, черепок / Teil Stücken, Scherbe' (MdWb 1607) < *пель* 'половина; fél';
- петькелькс** *pet'kel'ks* 'материал для песта / Material für die Mörserkeule [mozsártörőnek való anyag]' (MdWb 1634) < *петькель* 'пест; ось; mozsártörő, sulykoló';
- петькс** *pet'ks* 'любимый / Liebchen' (MdWb 1584) < *педя-* 'липнуть, виснуть, приклеиться; rátapad, odaragad';
- пешкс** 'орешник' (ERV 475); 'mogyoróbokor' (EMSz 281); 'pähkinäpensas, pähkinäruu' (ESS 120); *pešks* 'орешник / Haselstrauch' (MdWb 1628) < *пеште* 'орех; mogyoró';
- пизёлкс** 'рябина (дерево)' (ERV 478); 'berkenye(fa)' (EMSz 283); 'pihlaja' (ESS 121); *pižolks* 'прябинник; рябина / Vogelbeerbaum; Vogelbeere' (MdWb 1697) < *пизёл* 'рябина (ягода); berkenyebogyó';
- пилекс** 'серёжка, серьга' (ERV 480); 'fülbevaló' (EMSz 284); 'korvarengas, korvakoru' (ESS 121); *pil'eks* 'серьга / Ohrring' (MdWb 1663) < *пиле* 'ухо; fül';
- пилякс** *pil'aks* 'щербинка, щепка / kleiner Kienspan, Splitter von Kienspan [forgács]' (MdWb 1659) < *пила* 'пила; fűrész';
- повутькс** *rovut'ks* 'пробой (у дверей) / Krampe, Hesper (an Türen) [retesz (ajtón)]' (MdWb 1779) < *поводе-* 'повесить; felakaszt';
- поладкс** *полаткс* 'продолжение' (ERV 495); *поладкс* 'megtoldás, meghosszabbítás; toldalék, pótlás' (EMSz 292); *полаткс* 'lisä, lisäys' (ESS 125); *polatks* 'удлинение, продолжение / Verlängerung, Fortsetzung' (MdWb 1730) < *поладо-* 'продлить, удлинить, продолжить; megtold, meghosszabbít';
- польдьерькс** 'капля [csepp]' (ERV 497) < *польдьерде-* 'капать; csepeg';
- понксокс** *pon'ksoks* 'брючная ткань / Hosenstoff, Hosenmaterial [nadrágnak való anyag]' (MdWb 1748) < *пон'кс* 'штанина; штаны; nadrágszár, nadrág';
- порькс** 'жвачка' (ERV 502); 'megrágott étel' (EMSz 295); *po'ks* 'хлеб / Brot [kenyér]' (MdWb 1757) < *нопе-* 'жевать, грызть; (meg)rág, lerág';
- потмакс** 'дно' (ERV 53); 'fenék; meder' (EMSz 296); 'pohja' (ESS 128); *potmaks* 'почва, грунт / Boden, Grund' < *потмо* 'нутро, внутренности; belseje vminek, belső rész';
- потомкс** 'затычка; уток' (ERV 505); 'tömés; dugasz, dugó' (EMSz 297); 'korkki, tuppo, tulppa' (ESS 128); *potomks* 'затучка, пробка / Stöpsel, Pfropfen, Verschluss'

³³ Az ige alapalakja (*pezi-*) csak Paasonennél adatolható, a mai szótárak az *-n-* frekventatív képzős formát veszik fel, ugyanolyan jelentésben.

- (MdWb 1769) < *пото́мо*- 'закрыться; bedugul, eltömődik'; *пото́мда*- 'заткнуть; betöm, bedug';
- почодкс* *почоткс* 'посыпка' (ERV 507), *почодкс* 'hintés, szórás; hintett/szórt anyag' (EMSz 298); *почоткс* 'olkisilpun kanssa sekoitettava jauho (karjanrehu)' (ESS 127, 128) < *почодо*- 'посыпать; behint, beszór';
- пракстакс* *prakstaks* 'материал для портянок, лоскут для обматывания большой берцовой кости / Material für die Beinbinde, Fetzen zum Umwickeln des Schinnenbeins [карсáнак való anyag]' (MdWb 1783) < *пракста* 'портянка; kapca(rongy)';
- промкс* 'собрание, сход' (ERV 519); 'gyűlés, összejövetel, értekezlet' (EMSz 301); 'kokous' (ESS 132); *пуомкс* ~ *промкс* 'сходка / Zusammenkunft, Versammlung' (MdWb 1645) < *промо*- 'собратся; összegyűlik, gyülekezik';
- прякс* 'elsőrendű áru/minőség' (EMSz 303); *пракс* 'чело, верхушка; первоклассный, отличный, хороший / Haupt, Spitze (der beste Teil von etw.; erstklassig, ausgezeichnet, gut' (MdWb 1812) < *пря* 'голова, вершина; fej, fő, csúcs';
- пуворкс* 'жгут (напр. сена) [(szalma)fonat, -kötél]' (ERV 525); *пуворкс* 'кручёная связка (напр. изсолумы, конопля) / gedrehtes Band (z.B. aus Stroh, Hanf)' (MdWb 1870) < *пуворда*- 'свернуть, скрутить; megcsavar, megsodor';
- пуворькс* 'мозоль' (ERV 525); 'bűtyök, bőrkeményedés' (EMSz 305); 'käsä' (ESS 134); *пуворкс* 'мозоль, затвердевшая кожа / Schwiele, Hornhaut, Hühnerauge' (MdWb 1871) < *пуворе*- 'появиться (о мозолях); megkeményedik, bűtykös lesz';
- пулокс* 'охвостье [ocsú]' (ERV 526); *пулокс* 'зёрнышки, летящие при веянии в сторону / die leichteren Körner, die beim Worfeln etwas weiter fliegen als die Körner bester qualität' (MdWb 1839). Szemantikailag nehezen magyarázható a *пуло* 'хвост; fark' szóból való eredeztetés.
- путкотькс* 'волдырь [hólyag, vízhólyag]' (ERV 529) < *путкоте*- 'покрыться сыпью (волдырями); felhólyagosodik';³⁴
- пищыкс* 'колотье / Stechen (im Leibe), Leibschneiden [szúrás]' (MdWb 1825) < *пищи* 'острый; éles, hegyes';
- равлопакс* *rav-lopaks* 'водная лилия / Wasserlilie [vízililiom]' (MdWb 1886) < *Rav* 'a Volga mordvin neve' + *лопакс* < *лопа* 'лист; falevél';
- рискс* 'горе, печаль' (ERV 552); 'bánat, szomorúság, bú' (EMSz 315); *рискс* 'печаль / Kummer, Trauer, Traurigkeit' (MdWb 1925) < *ризне*- 'беспокоиться, горевать, печалиться; bánkodik, szomorkodik, búsul';
- румкс* *rumks* 'синяк после удара или ранения / blauer Fleck nach Schlag id. Verletzung [kék folt ütés, sebesülés után]' < *румо*- 'покрыться синяками; megkékül';
- салдаткс* *saldatks* 'солдатская служба [katonai szolgálat]' (MdWb 1940) < *салдат*, *солдат* 'солдат; katona';
- салдырькс* 'солонка' (ERV 564); 'sótartó' (EMSz 321); 'suolakko, suola-astia' (ESS 145); *saldurks*, *saldurks* 'солонка / Salzfass, Salkufe' (MdWb 1936). Alapszava a *сал* 'соль; só', de a második elem (utótag?, képző?) ismeretlen, mindazonáltal valószínűleg -*кс* képző rejlik benne.

³⁴ Vö. *путкотевкс* 'id.'.

- сарькс** 'трутень' (ERV 569); *саркс* ~ *сарькс* 'here (méh); here, ingyenélő' (EMSz 324); *саркс* 'kuhnuri; loiseläjä, loinne, tyhjäntoimittaja' (ESS 146); *sarks* ~ *sařks* 'трутень / Drohne' (MdWb 1951) < *sar*, vö. *sar-meš* 'id.' (*meš* 'méh');
- сеерькс** 'стебель' (ERV 575); 'szár (növényé)' (EMSz 327); '(kasvin) varsi, korsi' (ESS 148); *šejeřks* '(капустная) кочерыжка; стебель (растения); голень / (Kohl-) Stengel; Stengel; Unterschenkel' (MdWb 2122) < *сеерь* 'голень; lábszár';
- сенетькс** 'узор в виде квадратов на груди „руци” и на „пулокарксе” [négyzet alakú díszítés a ruhán]' (ERV 580). Versinyin (ESM 399) a moksából adatol egy *senede-* 'вышивать; hímez' ígét (vö. MRV 618).
- сѣторкс** 'хруст' (ERV 584); 'recsegés, ropogás, pattogás' (EMSz 332) < *cětorpdo-* 'хрустеть; recseg, ropog, pattog', vö. *šotor* '(onomat.) трах! крак!, krach! knacks!'
(MdWb 2176);
- сивекс** 'воротник' (ERV 585); 'hám, iga' (EMSz 332); 'länget' (ESS 151); *šiveks* 'хомут; ленточка; нашейник / Kummet; Band; Halsband' (MdWb 2164) < *сиве* 'воротник; gallér'. Versinyin (ESM 424) ugyancsak erre a szóra vezeti vissza а **сяв-дикс** 'загривок; спина' (ERV 637); 'nyak, tarkó' (EMSz 354); *šavd'iks* 'затылок / Hinterkopf' (MdWb 2095) lexémát.
- сиверькс** 'шов; полоса' (ERV 585); 'szegély, perem; csík, sáv' (EMSz 332); 'päärme' (ESS 151); *šiveřks* 'рубец, шов / Saum, Hemdsaum' (MdWb 2151). Paasonen а *šijeř* 'кайма, кант / Saum, Kante [szegély, szél, perem]' szóból eredezteti.
- содкс** *соткс* 'узел [csomó, bog]' (ERV 605); *soťks* 'узел / Knoten' (MdWb 2004) < *содо-* 'привзять; megköt, odaköt';
- сулейкс** 'силует' (ERV 623) < *сулей* 'тень; árnyék';
- сундерькс** 'сумерки [szürkület, alkonyat]' (ERV 624), vö. *сундерьгадо-* 'смеркаться; besötétedik, bealkonyodik';
- суркс** 'кольцо' (ERV 625); 'gyűrű' (EMSz 347); 'sormus' (ESS 161); *surks* 'кольцо / Ring (am Finger)' (MdWb 2058) < *сур* 'палец; ujj';
- сѣнетькс** *señet'ks* 'какая-то синяя вышивка / eine blaue Stickerei [valamilyen kék díszítés]' (MdWb 1967) < *сѣнь* 'синий; kék';
- сѣредькс** *сѣретькс* 'бол' (ERV 633); 'fájdalom, bánat, kín; betegség' (EMSz 351), *сѣретькс* 'kipu, sárky, tuska' (ESS 163); *seřet'ks* 'болезнь; страдание; боль / Krankheit; Leiden; Schmerz(en)' (MdWb 1973) < *сѣреде-* 'болеть; megbetegedik; fáj';
- сѣтькс** *seťks* 'успокоение, спокойствие / Beruhigung, Ruhe [csendesség]' (MdWb 2101) < *сѣть-*, vö. *сѣтьме*, *сятав* 'смирный; csend, csendes';
- сюворкс** 'клок, пучок; ком' (ERV 635); 'göb, bog; csomó; marék' (EMSz 352); 'kokkare' (ESS 163); *šuvořks* ~ *šuvorks* 'сжатое, жар, ком / was zusammengepresst worden ist, Ball, Klumpen' (MdWb 2207) < *сюворда-* 'зажать, сжать, стиснуть; összeszorít, összenyom', *сювора-* (MdWb) 'id.';
- сюворькс** 'непропеченная (клѣклая) середина хлеба' (ERV 635); 'sületlen, keletlen kenyér' (EMSz 352); *šuvořks* ~ *šuvorks* 'тестообразное место в хлебе / klitschige Stelle im Brot' (MdWb 2207), ld. fent;
- сянгуркс** *šaņgurks* 'печаль, горе, скорбь / Betrübnheit, Kummer, Herzeleid [bánat, fájdalom]' (MdWb 2089) < *сянгордо-* 'болеть, колоть, пощипывать; fáj, sajog';

- сяурдыкс** *šaurdiks* 'колющая боль в животе / stechender Schmerz, leibschmerzen [szúró hasi fájdalom]' (MdWb 2089) < *сянгордо-* 'болеть, колоть, пощипывать; fáj, sajog';
- тавадкс** *tavatks* 'крышка' (ERV 640); 'takaró, borító; fedő, fedél; terítő' (EMSz 356); 'peite, peitto' (ESS 164); 'крышка / Deckel' (MdWb 2288) < *тавадо-* 'закрывать, накрывать, покрывать; betakar, befed';
- тандадкс** *tandatks* 'испуг / Schreck [ijedtség, rémület]' (MdWb 2261) < *тандадо-* 'испугаться; megijed';
- танькс** *tañks* 'сладость; вкус / Süsse; Geschmack [édesség, íz]' (MdWb 2263) < *тань-*, vö. *тансть* 'id.', *тантей* 'édes';
- тапаркс** 'свёрток; клубок' (ERV 645); 'tekercs, göngyöleg; gombolyag; csomag' (EMSz 361); 'kerä, kääre' (ESS 166); *taparks* 'тюк, штука / Ballen, Rolle' (MdWb 2268) < *тапарда-* 'завернуть, обернуть; begöngyöl, beteker';
- таргозтькс** *tar gos'ьtkcs* 'опухоль; dagadás, duzzanat, puffadás' < *таргозе-* 'опухнуть, распухнуть; megdagad, megduzzad';³⁵
- тарькс** 'холодный ветер' (ERV 649); 'metsző, dermesztő, fagyos; dermesztő hideg, erős fagy' (EMSz 364); 'pakkanen; huurre, härmä' (ESS 166); *tar'ks* 'холодный, сыровый / kalt, rauh' (MdWb 2283) < *тарде-* 'окоченеть, продрогнуть; megdermed, megfagy';
- татаpxкс** *tatar'ks* 'вышивка на груди рубашки / eine Stickerei an der Brust des Hemdgewandes [díszítés a ruha mellrészén]' (MdWb 2286). Paasonen a *tatar* 'татарин; tatár' lexemából eredezteti.
- теишкс** 'знак, метка, отметка' (ERV 660); 'jel, jelzés; ismertetőjel; jegy' (EMSz 372); 'merkki' (ESS 169); *teš'ks* 'знак / Zeichen' (MdWb 2395). Paasonen a *meume* 'звезда; csillag' szóból származtatja.³⁶ A finn-volgai korban a szó előzményének (*tästä) 'Zeichen, Merkmal' $\lesssim$ 'Stern' jelentése volt, s ez kettősség a mai napig megörzödött, vö. fi. *tähti* 'Stern', karj. *tähti* 'tähti; merkki', é. *täht* 'Zeichen; Stern', lpN *daste* 'Stern', cser. *tištə* 'Hausmarke, Hauszeichen' (UEW 793).
- томбалькс** 'túloldala/másik oldala vminek' (EMSz 378); 'toisella puolella sijaitseva alue' (ESS 170); *tombal'ks* 'место по ту сторону / die andere Seite' (MdWb 2297)³⁷ < *томбаль* 'id.';
- тюнголькс** 'неряха; бесстыдник' (ERV 686); 'lenézett, megvetett, lebecsült ember' (EMSz 390); 'eräsiisti, siivoton; halveksiva' (ESS 175); *tun'gol'ks* 'мучитель; человек, который мне надоел; неловкий, дурной человек / Plagegeist; Mensch, dessen ich überdrüssig geworden bin; ungewandter, schlechter Mensch' (MdWb 2417) < *тюнголде-* 'презирать; брезгать; lenéz, megvet, lebecsül, semmibe vesz';
- угорькс** *ugo'rkcs* 'угар / Kohlendunst [széngáz]' (MdWb 2436) < *угар* (< or.) 'id.';

³⁵ Vö. *таргозевкс* 'id.'.

³⁶ Ld. még *арне+теишкс* 'kunniamerkki; kitüntetés' (SES 162), *ки+теишкс* 'osviitta; útjelző' (SES 278), *паз+теишкс*, *чачома+теишкс* 'luomi (syntymämerkki); anyajegy' (SES 212), *тиле+теишкс* 'korvamerkki; fülbillog' (SES 151).

³⁷ *леень томбалькс* 'заречье', *вирень томбалькс* 'залесье' (ERV 667).

- удалкс** 'задняя часть' (ERV 689); 'hátsó rész, hátulja vminek' (EMSz 392); 'takaosa' (ESS 177); **udalks** 'задняя часть, спинка / das Hintere, Hinterteil' (MdWb 2430) < удал-: удало 'позади; hátul', удалов назад; hátra', удалце 'задний; hátsó';
- умарькс** 'яблоня' (ERV 694); 'almafa' (EMSz 396); 'omenapuu' (ESS 178) < умарь 'яблоко; alma';
- умоткс** 'омут [örvény]' (ERV 694) < *умот 'омут';
- ундокс** 'gyökér' (EMSz 397); **undoks** 'дуплистое дерево, пустое внутри дерево; дупло / hohler Baum; Höhlung [odvas fa]' (MdWb 2458) < ундо 'дупло; odu, üreg, lyuk';
- ургатькс** 'грудница' (ERV 696); 'emlőgyulladás, tejmirigygyulladás' (EMSz 397); 'rintaraise' (ESS 179); **urgatks** 'опухоль / Anschwellung' (MdWb 2465) < ургате- 'распухнуть; megdagad, felduzzad';
- ушодкс** **ушоткс** 'начало' (ERV 703); 'kezdet' (EMSz 402); **ушоткс** 'alku' (ESS 181); **ušotks** 'начало / Anfang' (MdWb 2489) < ушодо- 'начать; (el)kezd, megkezd';
- ушолкс** 'улица' (ERV 703); 'külső rész, kívül, kint' (EMSz 402) < ушоле- [frekv.] 'начать; (el)kezd, megkezd' (< ушо 'наружность; külső rész, kint');
- цёкс** 'макушка (дерева) / die oberste Spitze des Baumwipfels [a fa teteje]' (MdWb 185). Paasonen a **тёкиш** 'верхушка; маковка; конёк / Wipfel; oberste Spitze des Baumwipfels; (Dach-)First [csúcs, tető, orom]' (MdWb 2410) alakváltozatának tartja. Elképzelhető, hogy képző rejlik bennük (ld. a **тёкиш** alatt, 259. oldal).
- церькс** 'vonal, vonás' (EMSz 408); 'тонкая черта, линия / feiner Strich, feiner Linie' (MdWb 167) < **церта** 'черта; vonal' (ld. **церькс**);
- цидыаркс** 'выдержка, выносливость, настойчивость / Ausdauer, Beharrlichkeit, Fähigkeit [kitartás, állhatatosság, türelem]' (MdWb 170) < **цидыардо-** 'выдержать, прожить; kitart';
- цимболкс** 'мерцание [csillogás]' (ERV 726); 'väre(et), vire(et), väreily' (ESS 188) < **цимболдо-** 'сверкать, блестеть; csillog, ragyog';
- цяторкс** 'хруст, треск' (ERV 734) 'recsegés, ropogás, csikorgás' (EMSz 417) < **цятордо-** 'хрустеть, скрипеть; recseg, ropog';
- чамакс** 'маска' (ERV 737); 'álarc, maszk' (EMSz 419); 'naamio' (ESS 189) < **чама** 'лицо; arc';
- чапакс** 'тесто' (ERV 738); 'tészta' (EMSz 421); 'taikina' (ESS 189) < **чапавто-** 'квасить, заквасить; (meg)savanyít';
- чевгекс** 'калина (дерево) [kányaafa]' (ERV 742); 'heisipuu' (ESS 190) < **чевге** 'калина (ягода); a kányaafa termése';
- чевгелькс** 'калина / Massholderbusch' (MdWb 246) < **чевгель** 'калина (ягода); a kányaafa termése';
- ченькс** 'самогон' (ERV 745); 'házipálinka, kisüsti pálinka' (EMSz 426); 'viina, votka; viini' (ESS 191) < **ченге-** 'палиться, подпалиться; megég, kiég';
- черькс** 'черта' (ERV 746); 'vonal, vonás' (EMSz 427); 'viiva, viiru' (ESS 191) < **цёрта** 'черта; vonal' (ld. **церькс**);
- чикоркс** 'скрип' (ERV 748); 'csikorgás' (EMSz 429); 'narina' (ESS 191) < **чикордо-** 'скрипеть; csikorog';

- чирькс** *čir'ks* 'щель / Spalt [rés, hézag, hasadék]' (MdWb 270) < *чире* 'берег, край szél, oldal, perem';
- човоркс** 'месиво' (ERV 753); 'keverék, zagyvalék, elegy, egyveleg' (EMSz 433); 'sekoitus, seos' (ESS 192) < *човорда-* 'замесить; (össze)kever, elegyít';
- чомболкс** 'ласка' (ERV 755); 'menyét' (EMSz 434); 'lumikko' (ESS 192); 'ласка / Schneewiesel (Mustela nivalis)' (MdWb 277). A *-кs* valószínűleg képzőelem. Etimológiai kísérleteit ld. a 153. oldalon.
- чополкс** 'тень; árnyék' (ERV 756) < *чополгадо-* 'стемнеть; besötétedik', *чопода* 'sötét';
- эжкс** 'тепло, теплота' (ERV 771); 'meleg' (EMSz 448) < *эже-* 'согреться, нагреться; megmelegszik, felhevül';
- энялкs** 'просьба' (ERV 783); 'pyyntö' (ESS 200) < *энялдо-* 'просить; kér, kérlel';
- эрдекс** *er'd'eks* 'проклятие / Fluch, Verfluchung [átok, megátkozás]' (MdWb 374) < *er't* 'id.' (MdWb), vö. *эрдекста-* 'проклясть; megátkoz' (ERV 785);
- эскелькс** 'шаг' (ERV 788); 'lépés' (EMSz 457); 'askel' (ESS 201); 'шаг / Schritt' (MdWb 388) < *эскеля-* 'шагать, зашагать; lép, lépdél', *эскелдя-* 'шагнуть, сделать шаг; lép (egyet), egy lépést tesz';
- эшкс** *ešks* 'прикрытое (от ветра) место; не перед солнцем; способность переносить мороз / (vor dem Winde) geschützte Stätte; nicht vor der sonne; Fähigkeit, Kälte zu ertragen [széltől védett, naptól mentes hely; hidegtűrő képesség]' (MdWb 361) < *эшие* 'холодок, свежесть, прохлада; hűvös, hűs, árnyék';
- ялакs** 'младший брат' (ERV 801); 'öccse vkinek' (EMSz 469); 'pikkuveli' (ESS 204); *jalaks* 'младший брат / jüngerer Bruder' (MdWb 489) < *яла* 'самый младший, меньшей брат; a legfiatalabb testvér';
- ямкс** 'пшено; крупа' (ERV 802); 'köles' (EMSz 469), 'suurimo(t), ryyni(t)' (ESS 204); *jamks* 'крупа / Graupe(n), Gries, Grütze' (MdWb 492) < *ям* 'каша; kása'.³⁸

1.6. Képzőproduktivitási kérdések

1.6.1. Az egyes képzők gyakorisága és termékenysége az idők folyamán változhat. Sajnos, a mordvin írásbeliség csak mintegy háromszáz évre tekint vissza. A képzőtani vizsgálatokra az első idők nyelvemlékeit, a rövid, legfeljebb 2-300 szavas szójegyzékeket nem lehet felhasználni. Az első terjedelmesebb szótár Damaszkín püspök 1785-ben készített, mintegy 11 ezer szavas orosz–erza szótára (erről részletesebben ld. a 42–43. oldalon). Ez a szótár már alkalmas arra, hogy többé-kevésbé felmérjük a XVIII. sz. végének képzőállományát, annak produktivitását. Természetesen ez a vizsgálat erősen egyoldalú, hiszen nem a valós nyelvhasználatot térképezem fel, hanem csak a szótárakban felbukkanó szókincset kényszerítem színvallásra, nem a nyelv egészének képzőit vizsgálom, hanem csak egy szerző(gárda) nyelvhasználatát, nyelvi ízlését. A szótári adatok, nem zárt korpusz lévén, pontos számszerű következtetéseket levonására nem alkalmasak, de a tendenciák megrajzolására igen. A képzők használata/nem használata bizonyos értelemben divatjelenség is, egyáltalán nem véletlen, hogy az új szavak megal-

³⁸ Mai jelentései: 'суп' (ERV 802), 'leves' (EMSz 469); vö. még 'щи / Suppe' (MdWb 491).

kotására rákényszerített szótárszerzők milyen elemekkel dolgoztak s dolgoznak a mai napig.

Ebben a fejezetben igyekszem feltérképezni a gyakran használatos, produktív képzők „előéletét”, megpróbálom rávilágítani arra, vajon a XVIII. század végéhez képest változott-e, s ha igen, milyen mértékben ezeknek a képzőknek a termékenysége. Ehhez a történeti vizsgálathoz két szótárt használok fel, az egyik a Damaszkín-szótár, a másik pedig a 2000-ben megjelent finn–erza szótár (*Suomalais–ersäläinen sanakirja*, SES), amely az utóbbi két évtized talán legjobban megszerkesztett szótára, hiszen igyekszik kerülni az orosz szavak beemelését, helyettük rengeteg (részben saját) nyelvújítási elemet vesz fel – akárcsak 215 évvel azelőtt Damaszkín. (Erről a szótárról részletesebben ld. a 41., 44–45. oldalakon.) Az is valószínű, hogy – Damaszkín szóteremtényeihez hasonlóan – ezek közül is nagyon sok ki fog hullani az idők rostáján, de a nyelvhasználók legalább lehetőséget kapnak arra, hogy az új fogalmakat, tárgyakat ne oroszul (esetleg csak valamennyire elmordvínosítva), hanem valóban az anyanyelvükön nevezhessék meg.

Két évszázad egy kiforrott írásbeliséggel, megszilárdult grammatikai vázzal rendelkező nyelv számára talán nem nagy idő, de egy önálló államiságot soha meg nem ismerő nép elnyomott, a túlélésért küzdő, az irodalmi nyelvi normákat csak ebben az évszázadban lefektető nyelve számára igen hosszú időszak. A tétova útkeresés, a nyelvtani szerkezet megszilárdulása többek között a morfológiában, s azon belül a szóképzésben is érezhető: a képzők produktivitása az elmúlt évszázadokban sokat változott.

1.6.2. Nézzük meg mindezen bevezető gondolatok után, hogyan jelenik meg a *-кc* képző³⁹ Damaszkín szótárában. A → után az 1.4. pont alatti adattáramban szereplő adatot adom meg (a mai irodalmi nyelv helyesírásával).

алкс беріок алкс 'низ берега [a part alja]' (Dam 169); *ула алкс* 'подбородок [toka; szó szerint: áll-alj]' (Dam 205) → *алкс*

вал(ь)кc *валкс* 'медаль [medál]' (Dam 139); *валькс* 'монета [érme]' (Dam 143) → *валкс*¹

ван(ь)кc *ванькс* 'чистый [tishta]' (Dam 310); 'непорочный [tishta]' (Dam 164); *ванкс* 'чистый' (Dam 237); *ванкс* 'святая [szent]' (Dam 256)

визкс 'стыдливость [szégyen]' (Dam 279) → *визькс*

вяльтявкс 'кровля [tető, fedél]' (Dam 127) → *вельтямкс*

вянелькс 'воздух [levegő]' (Dam 57) → *венелькс*

ёнкс *іонкс* 'лук [íj]' (Dam 136); *пургине іонкс* 'радуга [szivárvány]' (Dam 240) → *ёнкс*

инькс 'струт [gyalu]' (Dam 278) → *инкс*

каркс 'пояс [öv]' (Dam 217, 244, 323) → *каркс*

каскс 'оросток [hajtás, sarj]' (Dam 189) < *касо-* 'расти; (meg)nő, felnőtt, növekszik'.

кикс *киксень тейнема* 'начертание [rajzolás, alak, forma]' (Dam 158) → *кикс*

кичкеркс 'кривизна [görbeség, hajlat, kanyar]' (Dam 126) → *кичкерькс*

киякс 'пол [padló]' (Dam 327) → *киякс*

³⁹ A *-вкс* képzőt ld. a következő pontban.

- лангакс** 'поперечник, верх, обложка, крышка [keresztgerenda, tető]' (Dam 320) → *лангакс*
- лявкс** 'агнец, агница [áldozati bárány]' (Dam 37); *сараз лявкс* 'ципленок [kiscsirke]' (Dam 307); *сяя лявкс* 'козлик [kecskegida]' (Dam 121); *киска лявкс* 'щенок [kutyakölyök]' (Dam 315) → *левкс* 'детеныш; állat kölyke/kicsinye, fióka'
- ляскс** 'прибыток [nyereség, haszon]' (Dam 222, 223); *лязкс* 'достаток, продаток [bőség, jólét]' (Dam 224) → *лезкс*
- маштыкс** 'лихорадка [láz]' (Dam 134) → *маштыкс*
- нузякс** 'ленивый [lusta]' (Dam 137, 165 168 183 244 291 322); *нузякс лииме* 'осел [szamárg; szó szerint: lusta ló]' → *нузякс*
- онкс** *суро онкс* 'житная мера [gabonamérő edény]' (Dam 95, 146) → *онкс*
- оскс** 'жертва [áldozat]' (Dam 65, 93) → *озкс*
- палакс** 'кропива [csalán]' (Dam 127) → *палакс*
- паморкс** 'кроха [morzsa]' (Dam 128) → *паморькс*
- панкс** 'лоскут [rongydarab]' (Dam 135) → *панкс*
- пелькс** 'часть [rész]' (Dam 169, 173, 255, 277, 282, 301, 308, 309, 311, 315); *седей пелькс* 'брат (часть чердца) [barát; szó szerint: a szív része]' (Dam 46, 79) → *пелькс*
- пешкс** *пешкс чувто* 'орешина [mogyoróbokor (-fa)]' (Dam 182) → *пешкс*
- пилекс** 'серьга [fülbevaló]' (Dam 257) → *пилекс*
- пинкс** 'обруч [abroncs]' (Dam 175) < ?
- потмакс** 'дно [vminek a mélye]' (Dam 82, 104, 280) → *потмакс*
- промкс** 'сборище [gyülekezet, csődület]' (Dam 102); 'собрание, сход [gyűlés]' (Dam 121, 281); *пуромкс* 'собрание' (Dam 267) → *промкс*
- пуворкс** 'свёрток [csomag, köteg, tekercs]' (Dam 254) → *пуворкс*
- салдоркс** 'солоница [sótartó]' (Dam 270) → *салдыркс*
- салмуks** 'игла [tű]' (Dam 108) < ?
- саркс** 'трутень [hereméh]' (Dam 291) → *сарькс*
- сен(ь)кс** *сенкс* 'аист [gólya]' (Dam 37); *сенькс* 'цапля [kócsag]' (Dam 306) < ?
- сивекс** 'хомут [nyakhám, iga]' (Dam 321) → *сивекс*
- суркс** 'кольцо [gyűrű]' (Dam 121, 199, 325) → *суркс*
- тапаркс** 'клуб [gombolyag]' (Dam 119) → *тапаркс*
- тешкс** 'примета, примечание [ismertetőjel]' (Dam 226); 'точка [pont]' (Dam 289) → *тешкс*
- удалкс** 'задница [fenék]' (Dam 97); 'корма [(hajó)far]' (Dam 123) → *удалкс*
- умаркс** 'яблоня [almafa]' (Dam 53) → *умарькс*
- чапакс** 'тесто [tészta]' (Dam 118, 292) → *чапакс*
- ченькс** 'вино [pálinka]' (Dam 53, 113, 324) → *ченькс*
- ямкс** *суроямкс* 'пшено [köles]' (< *суро* 'хлеб; gabona') (Dam 237) → *ямкс*.

Damaszkin mintegy 11 ezer címszavas szótárában tehát 46 -*кс* képzős adat szerepel, ezek szinte mindegyike a mai napig él. Ez arra enged következtetni, hogy e szavak nem a püspök „ad hoc” szóteremtményei, hanem már korábban is rögzültek a mordvin szókincsben.

Összehasonlításként: Paasonennek a XIX–XX. század fordulóján gyűjtött nagyszótárából (MdWb) adattáramba 151 szót vettem fel. Az 1993-as erza–oroszl nagyszótárból (ERV) 163, az 1995-ös erza–finn szótárból (ESS) 114, a 2003-as erza–magyarból (EMSz) pedig 127 szó került be a listába.

1.6.3. A finn–erza szótár (SES) nyelvújítási adatai⁴⁰

авейкетъкс 'eri [külön, különféle, más]' (SES 31) < *a* tagadószo + *вейке* 'один, egy';
васодъкс 'liitos [ereszték, összeillesztés, összekötés]' (SES 203) < *васоде*- 'встретиться; találkozni';

гигерькс 'tuohi [nyírfakéreg]' (SES 441) < *гигерь* 'берёста; nyírfakéreg';

иневанъкс 'pyhimys [szentség]' (SES 324) < *ине* 'большой; nagy' + *ванъкс* 'чистый; tiszta';

каладкс 'rähjä [rozzant tárgy, ócskaság]' (SES 357) < *каладо*- 'разрушиться, износиться; elromlik, tönkremegy';

каяркс 'reunuste [szegély]' (SES 345) < *каярдо*- 'обметать, обшить; beszeg';

кирвазъкс 'ärsyke [inger, ösztönzés]' (SES 530) < *кирвазе*- 'загореться; meggyullad, lángra lobban';

кирдакс 'kerros [réteg, sor]' (SES 119) < *кирда* 'раз; -sor/-szer/-ször';

лондадкс 'rähjä [rozzant tárgy, ócskaság]' (SES 357) < *лондадо*- 'обвалиться, ружнуть; leomlik';

манейкс 'pouta [derült idő]' (SES 315) < *маней* 'солнечная, ясная погода; napos, derült idő';

музгоръкс 'ärähdys [ráförmedés, ráripakodás]' (SES 530) < *музгорде*- 'ворчать; morog, dörmög';

неръкс 'kuonokoppa [szájkosár]' (SES 164) < *нерь* 'клов (птицы); руло, морда; csőg, орг, orgány';

оймеледъкс 'piriste [felfrissülés]' (SES 307) < *ойме* 'дух, душа lélek' + *леде*- 'взметнуться; felszáll, (tűz) felcsap';

пештеръкс 'päskinäpensas [mogyoróbokor]' (SES 328) < *пеште* 'орех';

пиндолкс 'loisto [fényűzés; csillogás, luxus]' (SES 207) < *пиндолдо*- 'сверкать, блестеть; csillog, ragyog, fénylik';

сянгоркс 'särgy [фájdalom]' (SES 405) < *сянгордо*- 'болеть, скрипеть, резать, печалиться; fáj, sajog';

таштыкс 'säästeliäs [takarékos]' (SES 407) < *ташта*- 'накопить, сберечь, сэконо- мить; megtakarít, megspórol';

тонадкс 'tottumus [szokás, megszokás]' (SES 433) < *тонадо*- 'научиться, выучиться; приквынуть; megtanul, megszokik';

чаръкодъкс 'oivallus [megértés, belátás, megismerés]' (SES 270) < *чаркоде*- 'помыть, догадаться; megért, felfog, kitalál, megsejt';

⁴⁰ Itt azokat az adatokat közlöm, amelyek csak a SES-ben fordulnak elő. Ezenkívül rengeteg olyan lexéma van, amelyek a SES-ben is, és valamely más, általam felhasznált szótárban is felbukkannak, pl. *ван- долкс* (SES 207), *лядкс* (SES 310), *ризкс* (SES 8), *саръкс* (SES 206), *сэредъкс* (SES 405), *умаръкс* (SES 273), *ямкс* (SES 357).

чиремкс 'alamäki [lejtő, hegyoldal]' (SES 8) < **чиреме-** 'покоситься, покривиться; пошатнуться; megdől'.

Ez a hús szó azt sejteti, hogy a **-кc** a mai napig aktív, produktív képző, s a szótárszerkesztők manapság is szívesen használják fel új szavak megalkotására. Érdekes ugyanakkor, hogy a **-кc** máig ható termékenysége ellenére nem igazán kapcsolódik az orosz eredetű szavakhoz (ellentétben a **-ма**, **-мо**, **-ме** képzővel, ezt ld. a 287–289. oldalakon). Adattáramban mindössze tíz példát találtam erre:

биздизакс 'fekete ebszőlő' << or. **бздника** 'id.';
бугорькс, губорькс 'halom' << or. **бугор** 'id.';
вишнякс 'meggyfa' << **вишня** 'meggy (termés)';
добарькс 'feltárás, kitermelés' << **добыть** 'feltár, kitermel';
пилякс 'forgács' << **пила** 'fűrész';
салдаткс 'katonai szolgálat' << **салдат, солдат** 'katona';
угорькс 'széngáz' << **угар** 'id.';
умоткс 'örvény' << **омут** 'id.';
церькс, черькс 'vonal, vonás' << **черта** 'id'.

Látható tehát, hogy – szemben pl. a **-вкc** képző „élettörténetével” – a **-кc** minden év-században (legalábbis, amióta mordvin írásbeliség létezik) egyenletes termékenységi képet sugall. A **-вкc** újkéletű divatját az is mutatja, hogy a SES-ben nagyon sok olyan adat fordul elő, amely a többi szótárban nem szerepel, azaz javarészt a szótárszerkesztők csinálmányának tekinthető. A **-кc** e tekintetben is kiegyensúlyozottabb.

1.7. Jelentéstani kérdések

A szakirodalomban háromféle szemantikai megközelítéssel találkozunk:

- A szófajtnai megközelítés: denominális és deverbális csoportokra bontás.
- A képzővel létrehozott szavak jelentéstani csoportosítása. Ezen belül a legtöbbször említett funciók: a cselekvés eredménye, eszköze, létrehozója; tárgy megnevezése, más tárgyakhoz való hasonlóság, a tárgy milyen célt szolgál, mire való; gyűjtőnévi funkció. Mindenki kiemeli a képzett szó absztrakt jelentését. Ez a csoportosítás nagyon heterogén és esetleges, olyan kategóriák is felbukkannak, mint pl. gyümölcsfák és bokorfélék megnevezése vagy éppen a betegségnevek.
- Az alapszavak jelentéstani csoportosítása: testrésznév; térbeli viszonyt kifejező szó; gyümölcsfa, bokor; tárgy.

Az alábbiakban e három megközelítést vizsgálom meg részletesebben.

a) Deverbális és denominális képzők. A leíró jellegű szakirodalom általában élesen különválasztja e két kategóriát, ebben a történeti szempontokat előnyben részesítő dolgozatban azonban csak ritkán alkalmazom ezt a dichotómiát. Ennek oka egyrészt az, hogy az etimológiailag átláthatatlan szavak így nem sorolódnának be sehová sem; másrészt pedig néha nem lehet világosan eldönteni a kiindulópont szófaját.

Adattáramban a denominális és deverbális **-кc** képzők aránya kb. 60% : 40%.

b) A képzővel létrehozott szavak jelentéstani csoportosítása (a főbb csoportok)

- 1) A legnagyobb csoportot **az elvont fogalmak** alkotják, pl. *аварькс* 'szomorúság', *асатыкс* 'szükség, hiányosság, fogyatékoság', *визькс* 'szégyen', *ильведькс* 'hiba, tévedés', *иневанькс* 'szentség', *кеняркс* 'öröm', *кирвазькс* 'inger, ösztönzés', *лезкс* 'segítség', *музгорькс* 'ráförmedés, ráripakodás', *озкс* 'ima, áldozat', *оймеледькс* 'felfrissülés', *пиндолкс* 'fényűzés; csillogás, luxus', *рускс* 'bánat, szomorúság', *сэтькс* 'csendesség', *тандадкс* 'ijedtség, rémület', *тонадкс* 'szokás, megszokás', *ушодкс* 'kezdet', *цидяркс* 'kitartás, állhatatosság, türelem', *чарькодькс* 'megértés, belátás, megismerés', *энялкс* 'kérés', *эрдекс* 'átok, megátkozás'.
- 2) Ugyancsak jelentős és szerteágazó kategória a **növények, növényrészek** megnevezése:
  - fák, bokrok megnevezése (az alapszó ugyanannak a fának, bokornak a termése): *атямарькс*, *вишнякс* 'meggyfa', *индерькс* 'lonc, kecskerágó bokor', *инзейкс* 'málnabokor', *ламарькс*, *лёмзёркс*, *лёмкс* 'zelnice(fa)', *лейкс*, *ленгекс* 'fiatal hársfa', *пеишкс*, *пеиштерькс* 'mogyoróbokor', *пизёлкс* 'berkenye(fa)', *умарькс* 'almafa', *чевгекс*, *чевгелькс* 'kányafa';
  - egyéb növények: *биздигакс* 'fekete ebszőlő', *нартемкс* 'űröm', *нудейкс* 'nád, nádas', *палакс* 'csalán', *равлопакс* 'vázililiom';
  - magfélék: *видьмекс* 'mag, vetőmag', *кансёролучкс* 'kendermag', *пулокс* 'ocsú';
  - növényrészek: *гигерькс* 'nyírfakéreg', *кодоркс* 'inda, kacs', *лутмакс* 'kéreg, héj', *недькс*, *нилькс*, *сеерькс* 'kocsány, szár, nyél', *ундокс* 'gyökér'.
- 3) Érdekes ugyanakkor, hogy **állatnevek** alig jöttek létre a *-кс* képzővel: *каскс* 'haris', *сарькс* 'here (méh)', *чомболкс* 'menyét' – s ezek is bizonytalan etimológiájú, ősi szavak.
- 4) Nagyon változatos, heterogén a **tárgyak** csoportja: *алгакс* 'ágy (ágyneművel)', *анкс*, *кодемкс* 'vetülékfonal', *пуворкс* 'szalmafonat, kötél', *инкс* 'hántolókés', *каладкс*, *лондадкс* 'rozzant tárgy, ócskaság', *кеверькс* 'lekerekített tárgy', *келькс* 'halászfelszerelés', *керькс* 'fűzér', *кирьгакс* 'nyakörv', *кургокс*, *нерькс* 'szájkosár', *курокс*, *курукс* 'kantár, fék', *сивекс* 'hám, iga', *лондакс* 'madárfogó háló', *ойметькс* 'emléktárgy', *панкс* 'folt, rongydarab', *пезнукс*, *пезэмкс* 'karó', *повутькс* 'retesz', *салдырькс* 'sótartó', *чамакс* 'álarc, maszk' stb.
- 5) Sajátos csoportot alkot a **valaminek való anyag** kategória: *мукорекс*, *мукоркс* 'kisszékhez való faanyag', *панаркс* 'ingnek való anyag', *парокс* 'női ingnek való (jó) anyag', *парькс* 'hordónak való kivájt fa', *петькелькс* 'mozsártörőnek való anyag', *понксокс* 'nadrágnak való anyag', *пракстакс* 'kapcának való anyag'.
- 6) **Ruha, ruha része:** *варьгакс* 'szövet; kesztyű', *кутьмерькс* 'az ing hátának felső része', *каркс* 'öv', *карькс* 'bocskorkötő zsinór'. Külön alcsoportot képez a *кетькс* 'karkötő', *пилекс* 'fülbevaló', *суркс* 'gyűrű'.
- 7) **Étel- és italnevek:** *велькс* 'tejföl, tejszín', *кивекс* 'sületlen rész a kenyérben', *ямкс* 'köles', *сюворькс* 'sületlen, keletlen kenyér', *чапакс* 'tészta', *ченькс* 'házipálinka'.

- 8) **Maradékok, hulladékok:** *инзэдыкс*, *пилякс* 'forgács', *паморькс* 'morzsa, darabka, törmelék', *порькс* 'megrágott étel', *ляядкс* 'üledék' – talán ide sorolható a *эваркс*, *нанкс*, *ошкс* 'szennyvíz' is.
- 9) **Testi jelenségek, tünetek, betegségek:** *аксоркс* 'köpet', *армотькс* 'forradás, heg, sebhely', *верькс* 'szemgyulladás', *коскс* 'köhögés', *маиштыкс* 'láz, lázas betegség', *менькс* 'kigyógyulás a betegségből', *пыворькс* 'bűtyök, bőrkeményedés', *пым-котькс* 'hólyag, vízhólyag', *румкс* 'kék folt', *сэредькс*, *сянгоркс*, *сяурдыкс* 'fájdalom', *таргозтькс* 'dagadás, duzzanat, puffadás', *ургатькс* 'emlőgyulladás'.
- 10) Jelentősebb kategória a **térszínformák, természeti jelenségek** megnevezése:
- domb, halom, lejtő, mélyedés: *бугорькс*, *губорькс*, *копырькс* 'domb, halom, bucska', *кенетькс* 'kiemelkedés', *жибелькс*, *чиремкс* 'lejtő, hegyoldal', *лодомкс* 'mélyedés';
  - víz: *бутыркс* 'zavaros víz', *комболкс* 'hullám', *умоткс* 'örvény';
  - időjárás: *манейкс* 'derült idő', *менилькс* 'időjárás, idő', *тарькс* 'dermesztő hideg, erős fagy';
  - árnyékféleség (?): *сулейкс* 'árnyék', *сундерькс* 'szürkület, alkonyat', *чополкс* 'árnyék'.
- 11) **Helyviszony kifejezése**
- vminek a térbeli része: *велькс*, *верькс* 'a felső része vminek', *икелькс* 'elülső része vminek', *томбалькс* 'túloldala/másik oldala vminek', *удалкс* 'hátsó rész, hátulja vminek', *ингелькс* 'visszája/fonákja/belső fele vminek';
  - *алкс* 'alj, alap, alsó rész', *васолкс* 'távolság, messzeség', *венелькс* 'kint', *ёнкс* 'oldal, irány', *кувалкс* 'hossz, hosszúság', *ушолкс* 'külső rész'.
- 12) **Mozgás kifejezése:** *аволкс* 'lendítés, lendület', *эзмолкс* 'mászás, kúszás', *кучкоркс* 'rúgás', *эскелькс* 'lépés'.
- 13) **Valamiféle mérték kifejezése:** *амолькс* 'kimert folyadék mennyisége', *копоркс* 'kortyintás, korty', *медирькс* 'gabonamérték', *онкс* 'mérték', *польдерькс* 'csepp'.
- 14) **Onomatopoeitikus szavak:** *вандолкс* 'villogás, csillogás', *кашторкс* 'zizegés, susogás', *сёторкс* 'recsegés, ropogás', *цимболкс* 'csillogás', *цяторкс* 'recsegés, csikorgás', *чикоркс* 'csikorgás'.

Ezek voltaképpen esetleges kategóriák, hiszen bizonyos értelemben véletlenszerű, melyik halmaz töltődik ki több elemmel. Mindezek azt mutatják, hogy a *-кс* igen fontos, rendkívül szerteágazó jelentésmezőt lefedni képes képző, sok-sok alfunkcióval.

Ami az előző pontban érintett deverbális vs. denominális képzést illeti: bizonyos szemantikai csoportokban a deverbális képzés dominál (elvont fogalmak, maradékok, testi jelenségek, mozgás kifejezése, onomatopoeitikus szavak), míg bizonyos alcsoportokban – lényegesen kevesebben! – a denominális a „győztes” (növények, helyviszony kifejezése).

c) Az alapszavak és a belőlük létrehozott szavak viszonya

Az alapszavak rendkívül változatos szemantikai csoportokat alkotnak (főleg az igék), önmagukban ezek kategorizálása nem hoz érdemleges eredményeket. Célravezetőbbnek tűnik inkább az alapszó és a képzett szó viszonyának felvázolása. Alapvetően itt is rengeteg alcsoport, nagyon sok kombináció létezik, ld. pl. a testrésznevek csoportját, melyekből létrejöhet:

- betegségnév: *верь* 'vér' > *верькс* 'szemgyulladás (bevérzés)',
- ruha(rész)név: *кутьмере* 'hát' > *кутьмерькс* 'ing hátának felső része',
- házrész megnevezése: *коня* 'homlok' > *конякс* 'homlokzat, (tető)orom',
- növény(rész)név: *сеерь* 'lábszár' > *сеерькс* 'növényi szár',
- térszínforma megnevezése: *копорь* 'hát' > *копырькс* 'halom',
- elvont fogalom: *пря* 'fej, fő, csúcs' > *няркс* 'elsőrendű áru/minőség'.

Mindezek mellett mégis el lehet különíteni néhány markánsabb csoportot, ezek a következők:

- 1) Az alapszó ugyanannak a fának, bokornak a termése > a képzett szó fanév, bokornév: *атямарькс*, *вишнякс* 'meggy' > 'meggyfa',⁴¹ *инзейкс* 'málna' > 'málnabokor', *ламарькс*, *лэмзёркс*, *лёмкс* 'zelnicemeggy' > 'zelnice (fa)', *нешкс*, *нештерькс* 'mogyoró' > 'mogyoróbokor', *пизёлкс* 'berkenyebogyó' > 'berkenyefa', *умарькс* 'alma' > 'almafa', *чевгекс*, *чевгелькс* 'kányafa termése' > 'kányafa'.
- 2a) Az alapszó valamilyen ruhadarab, a képzett szó az ehhez való anyag: *панаркс* 'ing' > 'ingnek való anyag', *понксокс* 'nadrág' > 'nadrágnak való anyag', *пракстакс* 'kapca(rongy)' > 'kapcának való anyag'.
- 2b) Az alapszó valamilyen faanyag, fából készült tárgy, a képzett szó az ehhez való anyag: *мукорекс*, *мукоркс* 'fatuskó; zsámoly' > 'kisszékhez való faanyag', *парькс* 'kád, dézsa' > 'hordónak való kivájt fa', *петькелькс* 'mozsártörő' > 'mozsártörőnek való anyag'.
- 3a) Az alapszó testrésznév, a képzett szó öltözék(kiegészítő): *кетькс* 'kéz' > 'karkötő', *пилекс* 'fűl' > 'fűlbevaló', *суркс* 'ujj' > 'gyűrű'.
- 3b) Az alapszó testrésznév, a képzett szó valamilyen tárgy megnevezése: *кырьгакс* 'nyak' > 'nyakörv; nyaklánc', *курзокс* 'száj' > 'szájkosár', *курокс*, *курукс* 'száj' > 'kantár, fék', *нерькс* 'csőr, orr, ormány' > 'szájkosár', *чамакс* 'arc' > 'álarc, maszk'.
- 4) Az alapszó valamilyen (ösi) helyviszonyt kifejező szó (szótő), a képzett szó helyet jelölő szó: *вель-*, *верь-* 'vmilyen felső helyviszonyt kifejező szótő' > *велькс*, *верькс* 'a felső része vminek', *икел-* 'vmilyen elől lévő helyviszonyt kifejező szótő' > *икелькс* 'elülső része vminek', *томбаль-* 'vmilyen túloldalon lévő helyviszonyt kifejező szótő' > *томбалькс* 'túloldala/másik oldala vminek', *удал-* 'vmilyen hátsó helyviszonyt kifejező szótő' > *удалкс* 'hátsó rész, hátulja vminek', *ингель-* 'vmilyen for-

⁴¹ А *вишня* 'meggy' > *вишнякс* 'meggyfa' fejlődési sort itt leegyszerűsítve közlöm, az adattárban korábban közreadott alapalakokat itt nem írom ki.

dított helyviszonyt kifejező szótó' > *ингелькс* 'visszája/fonákja/belső fele vminek', *васол-* 'vmilyen hátsó helyviszonyt kifejező szótó' > *васолкс* 'távolság, messzeség', *кува-* 'vmilyen hosszúságot jelölő helyviszonyt kifejező szótó' > *кувалкс* 'hossz, hosszúság'.

Az adattáramban szép számmal (10% fölötti arányban) találni olyan szavakat, melyek alapszavának jelentése (többé-kevésbé) megegyezik a képzett szóéval. (Bizonyos esetekben az eltérő fordítások miatt nehéz pontosan eldönteni, teljes ekvivalenciáról beszélünk-e vagy sem). Ezekben az esetekben a *-кс* képző valószínűleg egyfajta nyomatékossító, affektív képzői funkciót lát el.

Néhány példa: *армотькс* 'forradás, heg, sebhely', *биздигакс* 'fekete ebszőlő', *бугорькс* 'domb, halom', *вандолкс* 'villogás, csillogás', *венелькс* 'kint, szabad levegő; időjárás', *видьмекс* 'mag, vetőmag', *гигерькс* 'nyírfakéreg', *губорькс* 'domb, halom, bucka', *ёнкс* 'oldal, irány', *каворькс*, *камуркс* 'csomó, rög, göröngy', *коскс* 'köhögés', *лодомкс* 'mélyedés', *лутмакс* 'kéreg, héj', *манейкс* 'derült idő', *сарькс* 'here (méh)', *сулейкс* 'árnyék', *томбалькс* 'túloldala/másik oldala vminek', *угорькс* 'széngáz', *умоткс* 'örvény', *церькс*, *черькс* 'vonal, vonás'. (A főbb szemantikai kategóriák: helyviszony kifejezése, növénynevek, természeti jelenségek megnevezése.)

2. -БКC

2.1. Szakirodalmi információk, a képző eredete

A *-вкc* vizsgálataim szerint ma a második legproduktívabb deverbális névszóképző, csak a *-мо/-ма/-ме* előzi meg. Ennek ellenére e fontos képző a szakirodalomban csak marginális helyet kapott. A képzőkkel foglalkozó monográfiák, leíró nyelvtanok, chrestomathiák idevágó fejezetei közül meg sem említi Feoktyisztov (1966, 1975), a Grammatika (1962), Szerebrenyikov (1967), Erdődi (1968), Cigankin – Gyevajev (1975), Lipatov – Matyuskin – Moszin (1981), Raun (1988), Keresztes (1990), Zaicz (1999). A képző *-в-* elemét a tőhöz sorolja az Erzáń kel’ (2000) és Rjabov (2002). Nem veszi fel külön képzőnek, de legalább a *-кc* alakváltozatoként szól róla a Grammatika (1980) és Cigankin (1981). Csak Bubrih (1947), Bocskajeva (1978), Mészáros (1998) és Bartens (1999a) veszi fel a képzők sorába. Nézzük meg mindezt részletesebben!

Jevszevjev (1934/1963: 38) csak a *-кc* szuffixumot veszi fel a képzőtárba. A deverbális alcsoport példaanyagában megemlíti ugyan a *пeтънявкc* ‘капля; csepp’ (< *пeтъня-* ‘капать; csepeg’) alakot, de ezt *пeтъняв-кc* alakban tagolja, azaz a *-в-* elemet – magyarázat nélkül – a tőhöz tartozónak véli.

Bubrih (1947: 45) már önálló képzőként tünteti fel a deverbális szuffixumok sorában. Funkciója: a cselekvés eredménye, a cselekvés kifejezése. Példái: *пурявкc* ‘ограда; kerítés’ (< *пуря-* ‘огородить; körülkerít’), *молевкc* ‘походка; menés, járás’ (< *моле-* ‘идти; megy’).

Bocskajeva (1978: 167–168) felteszi a kérdést, vajon egy vagy két szuffixum található-e a *-вкc* képzőben. A példaszavainak tagolásával (*вано-в-кc* ‘взгляд; pillantás, tekintet’, *меля-в-кc* ‘забота; gondoskodás’, *пря-в-кc* ‘изголовье; ágy feje’, *пуря-в-кc*) azt sugallja, hogy itt összetett képzőről van szó, ezt a későbbiekben ki is fejti. A *-в-* az alapszóban jelölt cselekvés lehetőségét kifejező visszaható igeképző: *рама-* ‘купить; vásárol’ > *рама-в(о)-* ‘продаваться’⁴² > *ранама-в-кc* ‘покупка; vásárlás’, *эрто-* ‘бросить; dob’ > *эрто-в(о)-* ‘броситься’ > *эрто-в-кc* ‘бросок; dobás’. De nincs *ваново-* szó az erzában, mégis van *вановкc*, nincs *пуряво-*, de van *пурявкc*, nincs *пургаво-*, de van *пургавкc* ‘брызги; permet’ stb. – azaz, itt már csak egy komplex *-вкc* képzőről beszélhetünk, mondja Bocskajeva.

Az 1980-as Grammatika (105) a *-вкc*-t a *-кc* képző alakváltozatának tartja. Magyarázata szerint a magánhangzóra végző tövekhez kapcsolódik az „interfixációs” *-в-* elem, pl. *пурявкc*, *сэдявкc* ‘настил; deszkapadló’ (< *сэдя-* ‘стелить; padlót lerak’), *керявкc* ‘делянка; irtás’ (< *керя-* ‘рубить; vág, kivág’). Ezt a típust improduktívnak minősíti (ez súlyos tévedés).

Kicsit részletesebben foglalkozik e képzővel Cigankin 1981-es monográfiájában (39–40). A létrejöttéről, kapcsolódási szabályzairól ugyanazt írja, mint az egy évvel korábban napvilágot látott Grammatikában, de itt már – helyesen – „nagyon produktívnak” minősíti. Fő funkciója: a cselekvés eredménye. Példaanyagának új elemei: *каявкc* ‘выкидыш; elvetélés’ (< *кая-* ‘сбросить; dob, hajít’); *пунавкc* ‘укол; szúrás’ (< *пуна-*

⁴² A reflexív alakokat magyarul sokszor nehéz visszaadni (pl. ‘vásárlódik, dobódik’), ezért csak az alapige jelentését közlöm.

’уколоть; megszúr’); *сивирдявкс* ’рубец; varrás, szegély’ (< *сивирдя*- ’скручивать; sodor’).

Mészáros (1998: 59) gyakori és produktív képzőnek minősíti, amely a cselekvés eredményét jelöli: *kel’mevks* ’fagylalt’ (< *kel’me*- ’(meg)fázik, (meg)fagy’), *kortavks* ’nyelvjárás’ (< *korta*- ’beszél’), *me’evks* ’kifejezés’ (< *me’e*- ’mond’), *név’evks* ’mutatvány’ (< *név’e*- ’mutat’), *śormadovks* ’írás, felirat’ (< *śormado*- ’ír’).

Az Erzáń *kel’* (2000: 36) csak *-кc* képzővel számol, a *-в*-t nem a képző, hanem a (reflexív) igető részének tartja: *амольдяв-кc* ’kimert folyadék mennyisége’⁴³ < *амольдяво*-⁴⁴ (ennek alapalakja: *амольдя*- ’merít, megmerít’); *керяв-кc* ’vágás, irtás’ < *керяво*- (< *керя*- ’vág, kivág’); *лакав-кc* ’hab’ < *лакаво*- (< *лака*- ’forr, felforr’); *пиряв-кc* ’kerítés’ < *пиряво*- (< *пиря*- ’körülkerít’); *мана-кc* ’szilánk’ < *мана-во*- (< *мана*- ’összetör’); *цѣта-кc* ’összeg’ < *цѣтаво*- (< *цѣта*- ’összszámol’); *човоряв-кc* ’keverék’ < *човоряво*- (< *човоря*- ’összekever’).

Bartens (1999a: 107) szerint a *-ks* deverbális képzőként főként az intranszítív, míg a *-vks* a tranzitív igékhez kapcsolódik: *ponavks* ’punos; fonat’ (< *pona*- ’punoa; fon’). Véleménye szerint a *pi’ravks* ’aita; kerítés’ szó kétféleképpen jöhetett létre. Egyrészt az intranszítív *pi’ravo*- ’voida tulla aidatuksi; [kb.] bekerítődhet’ szóhoz kapcsolódó *-ks*, másrészt a tranzitív *pi’ra*- ’aidata; bekerít’ szóhoz kapcsolódó *-vks* képző révén.

Szintén a *-в*- visszaható/ható képzős igealakok + *-кc* képző szegmentálását látja Rjabov (2002: 47; 2005: 129–131) is a következő szavakban: *аволдав-кc* ’взмах; legyintés’ < *аволдаво*- ’замахнуться’;⁴⁵ *валяв-кc* ’заваленка; földhányás’ < *валяво*- ’завалиться’ (< *валя*- ’завалить; betemet’); *вачкодев-кc* ’удар’ < *вачкодеве*- ’удариться’ (< *вачкоде*- ’ударить; megüt’); *каваняв-кc* ’угощение; megvendégelés’ < *каваняво*- ’угоститься’ (< *каваня*- ’угощать; megvendégel’); *касов-кc* ’рост; növekedés’ < *касово*- ’вырасти’ (< *касо*- ’расти; megnő, felnő’); *кемев-кc* ’вера; hit, bizalom’ < *кемеве*- ’поверить’ (< *кеме*- ’верить; hisz, bíz’); *керяв-кc*; *пиряв-кc*; *ѣзав-кc* ’потёртость; kidörzsölés’ < *ѣзаво*- ’обтереться’ (< *ѣза*- ’тереть; kidörzsöl’).

Jómagam a folyamatot a következőképpen látom:

a) Eredetileg csak az ősi *-кc* képző létezett, ez kapcsolódott a különféle igealakokhoz, köztük olyanokhoz, amelyek a reflexív *-в*- képzőt tartalmazták.

b) Az idők folyamán ebből elvonódott az absztrakt, elsősorban a cselekvés eredményét jelölő a *-вкc* képző, amely ma már bármilyen igéhez kapcsolódhat. Ennek egyik fő bizonyítéka az orosz eredetű igékhez való kapcsolódás erős képessége (ld. 246–247. oldal). A képző mai produktivitását, erejét jól mutatják a SES adatai (ld. 243–246. oldal).

⁴³ Az *Erzáń kel’* erza nyelvű könyv, orosz jelentések nem szerepelnek benne. A példaanyag magyar megfelelőit az EMSz alapján adom meg.

⁴⁴ Ezeket a *-в*- képzős alakokat nehéz magyarra fordítani (*амольдяво*- kb. ’megmerítődik’), helyettük itt is csak az alapalak jelentését adom meg.

⁴⁵ A *-в*- képzős alakokat itt is nehéz magyarra fordítani. Az orosz–magyar nagyszótár például a *замахнуться* szónak az ’ütésre készül’ jelentést adja meg, ami itt nem jön szóba. Itt is voltaképpen a mordvin alapszó (*аволда*- ’legyint’) reflexív alakjával van dolgunk.

2.2. Kapcsolódási szabályok

Tőmorfémát érintő változások nincsenek. A *-вкс* deverbális képzőként az ige-
gánhangzós tövéhez járul, konzonáns utáni kapcsolódásra nincs példa: *арто-* 'fest, raj-
zol' > *артовкс* 'festmény, rajz', *кеме* '(el) hisz' > *кемевкс* 'hit, bizalom', *мере* 'mond'
> *меревкс* 'kifejezés', *орша-* '(fel)öltözik' > *оршавкс* 'ruházat, öltözik'.

2.3. Adattár

Az ERV, EMSz, ESS és MdWb adatai alapján készített adattáram a következő ele-
meket tartalmazza:

- аволдавкс** 'взмах' (ERV 31); 'lendítés, legyintés' (EMSz 31); 'heilahdus' (ESS 2) <<⁴⁶
аволда- 'махнуть; int, legyint';
- автордавкс** 'охапка; царапина' (ERV 32); 'karmolás' (EMSz 32); 'naarmu' (ESS 3)
<< *авторда-* 'схватить; megkarmol';
- адердявкс** 'царапина [karcolás, karmolás]' (ERV 35); 'naarmu' (ESS 3) << *адеря-*
'царапнуть, оцарапать; megkarcol, megkarmol';
- азовкс** *azovks* 'жертва в честь умерших / ein Opfer für die Verstorbenen [áldozat az
elhunyt emlékére]' (MdWb 99) < *Paas. azo-* 'приносить в жертву; áldozatot hoz';
- аксорявкс** 'мокрота' (ERV 39) < *аксоря-* 'харкнуть; krákogva köp';⁴⁷
- алтавкс** 'обещание' (ERV 45); 'ígéret' (EMSz 38); 'lupaus' (ESS 6) << *алта-*
'обещать; megígér';
- амольдявкс** 'количество зачерпнутой жидкости [kimert folyadék mennyisége]'
(ERV 46); 'ammennettu neste' (ESS 7) << *амольдя-* 'черпнуть, зачерпнуть; merít,
megmerít';⁴⁸
- ангордавкс** 'царапина, ссадина' (ERV 49); 'karmolás, horzsolás, karcolás' (EMSz
40); 'naarmu' (ESS 7); *anğurdavks* 'царапина / Schramme' (MdWb 45) << *ангор-*
да- 'царапнуть, схватить; megkarmol, megkarcol';⁴⁹
- ангорявкс** 'царапина, ссадина' (ERV 49); 'karmolás, karcolás' (EMSz 40) << *ангор-*
да-, ld. az előző szócikkben;
- андовкс**¹ 'воспитанник, воспитанница' (ERV 49); 'táplált, eltartott' (EMSz 40) <<
андо- 'кормить, давать есть; táplál, etet';
- андовкс**² 'остатки пищи, объедки' (ERV 49), *андовкст* 'ételmaradék' (EMSz 40);
'(ruoan)tähteet' (ESS 7) << *андо-*, ld. az előző szócikkben;
- анокставкс** 'запас' (ERV 50); *anokstavks* 'készítmény; készlet' (EMSz 41); 'изделие
/ Erzeugnis' (MdWb 46) << *анокста-* 'готовить; (el)készít';⁵⁰
- арсевкс** 'замысел, вымысел' (ERV 58); 'elgondolás, elképzelés; eszme' (EMSz 45);
'miete, kuvitelma' (ESS 9); *arícevks* 'мысль, умысел / Gedanke, Absicht' (MdWb
69) << *арсе-* 'думать, мыслить; elgondol, kigondol';

⁴⁶ Mint fentebb szó esett róla, az esetek nagy többségében nehéz / nem lehet eldönteni, a *-в*- képzős ige-
alakhoz kapcsolódott egy *-кс* képző vagy közvetlenül az abszolút töhöz tapadt a *-вкс* képző (*аволда-* >
аволдав- > *аволдав-кс* vagy *аволда-вкс*), ezért a példatárban csak a képzés kiinduló töveit adom meg.

⁴⁷ Vö. *аксоркс* 'id.'.

⁴⁸ Vö. *амолькс* 'id.'.

⁴⁹ Vö. *ангоркс* 'id.'.

⁵⁰ Vö. *анокс* 'изделие, продукт / Erzeugnis, Produkt' (MdWb 47).

- артовкс** 'окраска, цвет' (ERV 59); 'festmény, rajz' (EMSz 46); 'väri; maalaus' << *арто-* 'красить; fest, rajzol';
- асатовкс** 'недостаток' (ERV 60); 'puute; vajúus' (ESS 10) < *асато-* 'hiányzik, nem elegendő' (EMSz 47);⁵¹
- ацавкс** 'постель; подстилка' (ERV 64); 'szétterítés; megágyazás, megvetett ágy; teríték' (EMSz 48); 'alusta; sänky' (ESS 11); *acavks* 'подстилка, постель / Unterlage, Lager, Bett' (MdWb 6) << *аца-* 'стлать, постлать; terít, megágyaz';
- ашкордавкс** 'моток (пряжи)' (ERV 65); 'gombolyag' (EMSz 49); 'vyyhti' (ESS 11) << *ашкорда-* 'смотать (напр. нитки); felteker, felgombolyít';
- багордавкс** 'охапка' (ERV 69); 'nyaláb' (EMSz 53) << *багорда-* 'схватить, выхватить; megragad, elkap, kiragad';
- брediaвкс** 'бред [lázalom]' (ERV 90); 'houre, hourailu' (ESS 19) < *брedia-* 'бредить; félrebeszél';
- брудявкс** 'запруда; затор, залом [töltés, gát]' (ERV 91); 'pato, patolampi, patojärvi; patoutuma, ruuhkautuma' (ESS 20) < *брудя-* 'прудить, запрудить; gáttal elzár, elrekeszt';
- вадевкс** 'мазок' (ERV 97); 'kenet, (be)kenés' (EMSz 65) << *ваде-* 'мазать, намазать; beken, bemázol';
- валовкс** 'лу́жа' (ERV 103); 'tócsa, pocsolya' (EMSz 69); 'lätäkkö, kasteltu paikka' (ESS 23) << *вало-* 'пролить önt, kiönt, elönt';
- валявкс** 'завалинка' (ERV 104); 'földhányás' (EMSz 70); 'multapenkki; kasa, läjä' (ESS 23); *val'avks* 'завалина / Erdaufschüttung' (MdWb 2528) << *валя-* 'завалить, засыпать; betemet; megtöm, teletöm';
- вановкс** 'взгляд' (ERV 106); 'pillantás, tekintet' (EMSz 71); 'katse' (ESS 24) << *ва-но-* 'смотреть; (meg)néz';
- варштавкс** 'взгляд' (ERV 110); 'pillantás, tekintet' (EMSz 73); 'katse' (ESS 24); *varštavks* 'взгляд (глаз) / Blick (den Augen)' (MdWb 2549) << *варшта-* 'посмотреть, взглянуть; ránéz, rápillant';
- вастовкс** *vastovks* 'встреча / Begegnung, Zusammentreffen' (MdWb 2560) << *васто-* 'встретить, встречать; találkozík';
- ваткавкс** 'царапина, ссадина' (ERV 113); 'horzsolás, kidörzsölés; héj' (EMSz 76); 'naarmu' (ESS 25); *vatkafks* 'дерево со снятой корой / abgerindeter Baum' (MdWb 2567) << *ватка-* 'поцарапать; lenyúz, lehánt, kidörzsöl';
- ватксевкс** 'царапина; очистки' (ERV 113); 'horzsolás, kidörzsölés; héj' (EMSz 76); 'känssä; naarmu' (ESS 25) << *ватксе-* (frekv.) < *ватка-*, ld. az előző szócikkben;
- вачкавкс** 'кладка (часть сооружения)' (ERV 113); 'rakás, farakás' (EMSz 76); 'muugaus' (ESS 25); *vačkavks* 'груз, кладь / Ladung' (MdWb 2503) << *вачка-* 'сложить; складывать; összerak, rárak, falaz, épít';
- вачкодевкс** 'удар' [ütés] (ERV 113) < *вачкоде-* 'ударить; megüt, megver';
- вельтявкс** 'покрывало, одеяло; полог, занавеска; крышка' (ERV 122); 'takaró, terítő; tető, fedő' (EMSz 83); 'peite, peitto' (ESS 28); 'одеяло; крыша / Decke; Dach' (MdWb 2608) << *вельтя-* 'покрыть; betakar, beborít';⁵²

⁵¹ Vö. *асатыкс* 'id.'.

⁵² Vö. *вельтямкс* 'id.'.

- велявкс** 'оборот' (ERV 122); 'forgás, fordulat' (EMSz 83); 'kierros, kierto' (ESS 28) << *веля-* 'кружиться, покружиться; forog, kering';
- велявтовкс** 'поворот (напр. дороги)' (ERV 122); 'megfordítás, megfordulás' (EMSz 84) << *велявто-* 'возвратиться, вернуться; forgat, megfordít, megfordul';
- вечкевкс** *večkevks* 'любимец / Liebling [szeretett, kedvenc]' (MdWb 2582) << *вечке-* 'любить; szeret';
- видевкс** 'посев' (ERV 133); 'vetés; ültetvény' (EMSz 90); 'kylvő' (ESS 30) << *виде-* 'сеять, посеять; (el)vet, bevet';⁵³
- викишевкс** 'вышивка' (ERV 135); 'hímzés, kivarrás' (EMSz 90); 'kirjailu' (ESS 31); *vikšhēvks* 'вышивка / Stickerei' (MdWb 2659) << *викише-* 'вышить, вишивать; (ki)hímez, kivarr';
- грабавкс** 'награбленное [összerabolt holmi]' (ERV 153) << *граба-* 'грабить, ограбить; kirabol, kifoszt';
- дивавкс** 'удивление' (ERV 167); 'csodálkozás, csodálat' (EMSz 105); 'ihmettely, ihmetys, ihme, kummastelu, hämmästy' (ESS 43) < *дива-* 'удивиться; elcsodálkozik, meglepődik';
- дирневкс** 'жужжане, треск [zümmögés, zúgás]' (ERV 169) << *дирне-* 'жужжать, трещать; zümmög, zúg, recseg';
- ѣзавкс** 'потёртость [kidörzsölés]' (ERV 180); 'rakko, hiertymä' (ESS 48) << *ѣза-* 'тереть, потереть; (meg)dörzsöl, kidörzsöl';
- ѣмавкс** 'потеря' (ERV 182); 'veszteség' (EMSz 113); 'menetys, hukka' (ESS 48); 'пропажа, утрата / etw. was man verloren hat, Verlust' (MdWb 520) << *ѣма-* 'пропасть; elveszik, elpusztul';
- ѣртовкс** 'бросок' (ERV 185); 'dobás, hajítás' (EMSz 116); *ѣртовкст* 'jätteet' (ESS 49) << *ѣрто-* 'бросить, кинуть; (el)dob, ledob, (el)hajít';
- жарявкс** 'жаркое; шкварки [sült hús; töpörtyű]' (ERV 187); *žaravks* 'coyc / Sosse, Tunke' (MdWb 2698) << *жаря-* 'жарить, поджаривать; (meg)sül';
- идевкс** 'спасение, освобождение' (ERV 202); 'megmenekülés, megmentés' (EMSz 124); 'pelastus; varautus' (ESS 54) << *иде-* 'спасти, выручить; megmenti, kiment';
- изавкс** 'взборовавший (о земле)' (ERV 204); 'boronálás' (EMSz 124); 'äestetty peltó' (ESS 55) << *иза-* 'бороновать; boronál';
- изнявкс** 'победа' (ERV 205); 'győzelem, diadal' (EMSz 124); 'voitto' (ESS 55) << *изня-* 'победить; (le)győz';
- изырдявкс** 'царапина' (ERV 205); 'karcolás, karmolás' (EMSz 125) << *изырдя-* 'царапнуть, поцарапать; megkarmol, megkarcol';
- илештявкс** 'загиб' (ERV 207); 'feltűrt/felgyűrt ruhaujj' (EMSz 126) << *илештя-* 'вывернуть; (ruhaujjat) feltűr, felgyűr';
- ильведевкс** 'ошибка' (ERV 208); 'hiba, tévedés, vétség, mulasztás' (EMSz 126); 'virhe' (ESS 56) << *ильведе-* 'сделать ошибку, ошибиться; téved, hibázik';⁵⁴
- инзэдевкс** 'стружка' (ERV 212); 'gyalulás' (EMSz 128) << *инзэде-* 'строгать; чесаться; gyalul';

⁵³ Vö. *видьмекс* 'семя; mag, vetőmag'.

⁵⁴ Vö. *илведькс* 'id.'.

- ицырдавкс** 'царапина' (ERV 219); 'lyönti' (ESS 59) << *ицырда-* 'поцарапать; megkarmol, megkarcol';
- ичевкс** 'что-л. замешенное (напр. тесто) [meggyúrt, dagasztott tészta]' (ERV 219) << *иче-* 'месить, замесить; (meg)gyúr, dagaszt';
- каванявкс** 'угощение' (ERV 221); '(vendégeknek felszolgált) étel-ital' (EMSz 131); 'kestitys' (ESS 60); *kavanavks* 'угощение, приём гостей / Bewirtung, Aufnahme (der Gäste)' (MdWb 652) << *каваня-* 'угощать; megkínál, megvendégel';
- каволявкс** 'жвачка; прожёванное' (ERV 221); 'rágcsálnivaló' (EMSz 131) << *каволя-* 'медленно жевать; lassan rágcsál';
- кадовкс** 'maradék, maradvány' (EMSz 133); 'ylijäämä' (SES 522); *kadovks* 'остаток / Überbleibsel, Rest' (MdWb 562) < *кадо-* 'оставлять; hagy, meghagy';
- казевкс** 'подарок' (ERV 224); 'ajándék' (EMSz 133) << *казе-* 'подарить; (meg)ajándékoz';
- калгавкс** 'шелуха (напр. подсолнуха)' (ERV 227); *калгавскт* 'héj (magé)' (EMSz 136); 'kuoret (siemenen, pähkinän)' (ESS 61); *kalgavks* 'обгрызенное / das Benagte' (MdWb 579) << *калга-* 'грызть, лущить; rágcsál, ropogat';
- калявкс** 'накал' (ERV 229); 'izzás, hevülés' (EMSz 138) << *каля-* 'накалить, раскалить; (fel)izzít, (fel)hevít';
- кандовкс** 'снежный занос; ноша' (ERV 231); 'torlasz; teher' (EMSz 139); *kandovks* 'ноша, кладь, бремя / Bürde, Tracht, Last' (MdWb 598) << *кандо-* 'нести; (el)hoz, (el)visz';
- капиавкс** 'торопливость' (ERV 233) << *капиша-* 'спешить, торопиться; siel';
- каравкс** 'углубление' (ERV 234); 'syvennys; kuopa' (ESS 63) << *кара-* 'долбить, выдалбливать; (ki)váj, (ki)vés';
- каракавкс** *karakavks* 'плёнка льда / dünnes Eis [jégvártya, vékony jég]' (MdWb 611) < *каракадо-* 'подмёрзнуть; (kissé) befagy, megfagy';
- касовкс** 'рост' (ERV 238); 'növés, növekedés, növekmény; növény' (EMSz 143); 'kasvu' (ESS 64) << *касо-* 'расти; (meg)nő, felnő, növekszik';
- кастовкс** *kastovks* 'младенец, требующий заботы от матери и мешающий ей работать / kleines Kind, das von Mutter versorgt werden muss und sie an der Arbeit hindert [anyai gondoskodást követelő kisgyerek]' (MdWb 639) < *касто-* 'растить, воспитывать; felnevel';
- каывкс** 'подать' (ERV 242); 'adó' (EMSz 146); 'vero' (ESS 65) << *кая-* 'насыпать, засыпать; beönt, megtölt';
- кевендявкс** 'окаменелость' (ERV 244); 'megkövesedettsé, megkövültség; kövület' (EMSz 147) << *кевендя-* 'окаменеть, затвердеть; megkövesedik, megkövül';
- келенчавкс** *kel'enčavks* 'полный моток, состоящий изнескольких ниток / eine ganze Strähne, die aus mehreren Fäden besteht [egész gombolyag]' (MdWb 689) < *келенча-* 'мотать, делать мотки на пальцах; fonalat gombolyít, motollára szed';
- кельмевкс** 'мороз; мёрзлый' (ERV 250); 'fagy, megfagyott föld; fagyalt' (EMSz 152); 'pakkanen; routa, jäätynyt maa; jäätelö' (ESS 67); *kel'mevks* 'мёрзлый, замёрзлый / gefroren, erfroren' (MdWb 695) < *кельме-* 'замёрзнуть, озябнуть; (meg)fázik, megfagy';

- кемевкс** 'вера' (ERV 251); 'hit, bizalom' (EMSz 154) << *кеме-* 'верить; (el)hisz, (meg)bízik';
- кемельдявкс** 'прошибка' (ERV 252); 'díszvarrás' (EMSz 154); *кемельдявкст* 'koristeommel' (ESS 67) << *кемельдя-* 'накопить, запастись; kidíszít, díszítést varr';
- керсевкс** 'узор; обрезки' (ERV 257); 'minta, díszítés' << *керсе-* рубить, срубить; (le)vág, kivág';
- керьавкс** 'порез, рана' (ERV 257); 'vágás, bevágás; irtás (hely)' (EMSz 158); 'lovi, pillka, rasti' (ESS 68); *keřavks* 'след удара топором, зарубка / Spur des Axthiebes, Kerbe' (MdWb 721) << *керьа-* 'рубить, срубить; (le)vág, kivág';
- киргавкс** 'стружка' (ERV 264); 'forgács' (EMSz 162); *kirgavks* 'охлопок; оскрѣбки / Abfall; Abschabsel' (MdWb 767) << *кирга-* 'очищать; megkapar, lekapar';
- кодавкс** 'кодавкс [= головной убор замужней женщины]; тканьѣ' (ERV 274); 'fonás, kötés, szövés; szőttés' (EMSz 169) << *кода-* 'плести; ткать; (be)fon, köt, sző';
- колавкс** 'трещина' (ERV 277); 'rongálás, rombolás; kár, törés, repedés; romlás' (EMSz 171); *kolavks* 'вред, потеря / Schade, Verlust' (MdWb 825) << *кола-* 'разбить, нарушить; elront, tönkretesz, megrongál';⁵⁵
- кольневкс** 'баловень' (ERV 281); 'elkényeztetett, kedvenc, libling' (EMSz 173); 'valaton, telmijä' (ESS 72); *kol'nevks* 'избалованное создание / verwöhntes Geschöpf' (MdWb 836) << *кольне-* 'баловаться; hancúrozik, csintalankodik, pajkoskodik; (el)kényeztet';
- копордавкс** 'глоток' (ERV 291); 'kortyintás; korty' (EMSz 176); *kopodavks* 'глоток / Schluck' (MdWb 856) << *копорда-* 'глотнуть, хлебнуть; kortyint, hörpint';⁵⁶
- коптявкс** 'закопчѣнное место, копотъ [füstös hely; korom]' (ERV 292) << *коптя-* 'коптить; (meg)füstöl';
- копуднавкс** *kopudnavks* 'опухший; опухоль / (an)geschwollen; Anschwellung [dagadás, duzzanat]' (MdWb 857) < *копудна-* 'подниматься, подходить; felemelkedik'.
- кортавкс** 'говор' (ERV 294); 'nyelvjárás, tájszólás; megállapodás, megegyezés' (EMSz 177); 'puhe; (paikallis)murre' (ESS 76) << *корта-* 'говорить; beszél';
- корштавкс** 'глоток [korty]' (ERV 295) << *коршта-* 'хлебнуть, глотнуть; kortyint, hörpint';
- коцькердавкс** 'царапина' (ERV 299); 'karmolás, kaparás, vakarás' (EMSz 180); *коцькердавкс* 'naarmu' (ESS 76); *koćkeřd'evks* 'шрам / Schramme' (MdWb 809) << *коцькердя-* 'царапать; megkarmol, megkapar, megvakar';
- коцькерявкс** 'выскребки' (ERV 299); 'karmolás, kaparás, vakarás' (EMSz 180); *koćkeřevks* 'каравай / aus dem zusammengeschabten Rest des Teiges gemachtes Bröchtchen' (MdWb 809) < *коцькеря-* < *коцькердя-*, ld. az előző szócikkben;
- криндявкс** *krińd'avks, kirnavks* 'прыжок / Sprung [ugrás] (MdWb 902) << **криндя(в)-*⁵⁷ vö. *криндявто-* 'прыгнуть; ugrík, ugrál';
- кундавкс** 'хватка' (ERV 314); 'fogás, zsákmány' (EMSz 187) << *кунда-* 'поймать; взяться; (meg)fog, megragad';

⁵⁵ Vö. *колакс* 'стихийное бедствие; elemi csapás'.

⁵⁶ Vö. *копоркс* 'id'.

⁵⁷ Kikövetkeztetett alak, fiktív fő, egyetlen szótárban sem szerepel.

- кучневкс** 'посланник / sendling, Gesandter [hírvivő, követ]' (MdWb 920) < *кучне-* посылать, отправлять; (el)küld';
- кучовкс** 'посылка' (ERV 320); 'küldemény; csomag; hivatkozás, utalás' (EMSz 191); 'lähetyt' (ESS 81); 'посланник / sendling, Gesandter' (MdWb 920) << *кучо-* 'по-слать, отправить; (el)küld';
- куштавкс** 'плесень' (ERV 321); 'penész' (EMSz 191); 'home' (ESS 81); *kuštavks, kuvštavks* 'плесень / Schimmel' (MdWb 990) < *кушта-* ~ *кушта-* 'покрыться плесенью, заплесневеть; (meg)penészedik';
- лазовкс** 'щель, трещина' (ERV 327); 'hasadás, repedés' (EMSz 195); 'halkeama, särő' (ESS 82) << *лазо-* 'расколоть; разбить; (fel)hasít, (fel)vág';
- лакавкс** 'пена, накипь' (ERV 327); 'hab' (EMSz 195) < *лака-* 'кипеть; (fel)forr';
- лаксевкс** 'стружка' (ERV 328); 'forgács' (EMSz 195); 'lastu' (ESS 82); *lakševkst* 'щепки от тесания / Späne, de beim Behauen entstanden sind' (MdWb 1004) << *лаксе-* 'тесять, обтесать; farag';
- ламбавкс** 'закваска [kovász]' (ERV 329); *lambavks* 'подслащённый затоп для пива, браги и кваса / angesüsse Maische für Bier, Dünnbier und Kwass' (MdWb 1006) << **ламба(в)-*, vö. *ламбавто-* 'запарить солодовое тесто (для кваса); bekovászol';
- ледевкс** 'покос' (ERV 334); 'kaszálás' (EMSz 200); 'niitto, heinänteko' (ESS 84) << *леде-* 'косить; (le)kaszál';
- лектявкс** 'вдох' (ERV 336); 'lélegzet' (EMSz 202) << *лектя-* 'вдохнуть и выдохнуть; вдохнуть; fellélegzik, felsóhajt';
- ливтетевкс** 'сыпь' (ERV 342); 'pattanás, kiütés' (EMSz 205); *l'iftet'evks* 'сыпь (пузыри) / Ausschlag (Pusteln)' (MdWb 1132) < *ливтете-* 'покрыться сыпью; pattanásos, kiütéses lesz';
- лиевкс** *l'ijevks* 'основа / Aufzug, Zettel [alap]' (MdWb 1135) < *лие-* 'сновать, осно-вать; megalapoz';
- лисевкс** 'всходы' (ERV 344); 'fiatal vetés, hajtás, sarj, csíra' (EMSz 206); 'oraat, lai-ho' (ESS 86); *liševks* 'всход; росток / aufkeimende Pflanze; Keim' (MdWb 1143) << *лисе-* 'выйти, уйти; kijön, előbújik';
- лопавкс** 'что-л. жидкое [vmi folyékony]' (ERV 350) << *лопавте-* 'намочить, замо-чить; benedvesít, meg nedvesít';
- максовкс** 'подачка [konc, könyörödomány]' (ERV 358); 'annettu (esim. tavara); suu-pala' (ESS 89) << *максо-* 'дать, отдать; (oda)ad';
- манчевкс** 'ложь, обман' (ERV 362); 'becsapás, csalás, ámtás; árulás; hazugság' (EMSz 217) << *манче-* < *маня-* 'обмануть, солгать; becsap, rászed, elárul';
- манявкс** 'ошибка, оплошность' (ERV 362); 'becsapás, csalás; árulás; hiba, melléfo-gás' (EMSz 218); 'petos; virhe, erehdys' (ESS 90) << *маня-*, ld. az előző szócikkben;
- марсевкс** 'слух, молва' (ERV 363); 'hír, hírsztelés, szóbeszéd' (EMSz 218); 'huhu' (ESS 90) << *марсе-* < *маря-* 'услышать, чувствовать; hall, érez';
- марявкс** 'слышимость' (ERV 364); *mařavks* 'слух / Gerücht' (MdWb 1183) < *маря-* во- 'hallatszik, érződik' < *маря-*, ld. az előző szócikkben;

- мелявкс** 'забота, беспокойство' (ERV 375); 'gondoskodás, törődés; gond; szomorúság' (EMSz 226); 'huoli, huolenpito; suru, murhe' (ESS 93); *mel'avks* 'печаль, грусть, боль, забота / Trauer, Traurigkeit, Schmerz, Sorge' (MdWb 1234) << *меля(в), vö. *мелявто*- 'заботиться; gondoskodik, aggódik, szomorkodik';
- мендирдавкс** *meñd'irdavks* 'шелуха / leere Fruchtfülle der Nüsse [héj]' (MdWb 1238) < *мендирда*- 'вылущить; kihüvelyez, lehánt';
- мендявкс** 'изгиб, излом' (ERV 376); 'hajlat; görbület, kanyar, törés' (EMSz 226); 'kaarre' (ESS 93); 'член, сустав / Glied, Gelenk' (MdWb 1238) << *мендя*- 'согнуть, загнуть, изогнуть; (meg)hajlít, (meg)görbít, (össze)hajt';
- менстевкс** 'упущение, промах, недочёт [mulasztás, hanyagság, baklövés]' (ERV 377) << *менсте*- 'отпустить; elenged, kihagy';
- менчевкс** 'извилина, изгиб' (ERV 377); 'hajlat, görbület, kanyar' (EMSz 227); 'taite, kaarre, kaarros' (ESS 93) << *менче*- 'гнуть, сгибать, загибать; (meg)hajlít, (meg)görbít, hajlítgat';
- меревкс** 'высказывание' (ERV 378); 'kifejezés' (EMSz 227); 'ilmaus, fraasi; ilmaisu' (ESS 94) << *мере*- 'сказать, ответить; mond';
- мешавкс** 'преграда, помеха [akadály]' (ERV 381) << *меша*- 'мешать; zavar, akadályoz';
- модерявкс** 'вмятина' (ERV 386); 'benyomódás, bemélyedés' (EMSz 231) << *модеря*-, *модердя*- 'раздавить, помять; (le)nyom, szétnyom, (el)tapos';
- молевкс** 'ход, движение' (ERV 387); 'menés, haladás, járás, mozgás' (EMSz 231); 'käynti(tapa), kävely(tapa)' (ESS 96) << *моле*- 'идти; megy, halad';
- мошавкс** 'места, покрытые мхом [mohával borított hely]' (ERV 392) << *моша*- 'конопатить пазы мхом; (mohával) betöm, bedugaszol';
- мувекс** 'находка' (ERV 393); 'talált tárgy, lelet' (EMSz 235); 'lőytö; ratkaisu' (ESS 97); *tujevks* 'находка, найдённое / Fund, Gefundenes' (MdWb 1293) << *мье*- 'найти, обнаружить; (meg)talál, rátalál';
- мурдавкс** 'поворот (дороги)' (ERV 394); 'forduló, kanyar' (EMSz 235); *murdavks* 'узор в конце плечевой вышивки / eien Stickerei an der Spitze einer Schulterstickerei [válldísz]' (MdWb 1298) << *мурда*- 'вернуться, возвратиться; visszatér, visszafordul';
- наксавкс** 'гниль; гнильё [korhadás, rothadék]' (ERV 398); 'mätä' (ESS 99) << *накса(в), vö. *наксавто*- 'сгноить; (meg)rothaszt, (el)korhaszt', *наксадо*- 'гнить; (el)rothad, (el)korhad';
- налкставкс** 'обуза, надоедливый' (ERV 399); 'teher (átv.)' (EMSz 238); 'мучитель, невыносимое существо / Plagegeist, Plager(in)' (MdWb 1317) << *налкста*- 'надо-есть; megun, elege van';
- намдавкс** *namdavks* 'слитые избыточные воды / das abgegossene übermäßige Wasser [kiöntött felesleges víz]' (MdWb 1319) < *намда*- 'отбавлять; kiönt';
- нарвавкс** 'выводок птенцов' (ERV 400); 'kiköltött fiókák, fészekalja' (EMSz 239); 'poikue, pesue, pesye' (ESS 100) << *нарва*- 'высиживать, выводить (птенцов); ki-költ';
- нардавкс** 'объедки' (ERV 400); *нардавкст* 'ételmaradék' (EMSz 239); *нардавкс* 'muruset, tähteet, jätteet' (ESS 100) << *нарда*- 'грести; összekapar';

- наряжавкс** 'наряд, убранство' (ERV 402); 'ruha, öltöзék, dísz' (EMSz 241); 'koristus, koriste, somiste' (ESS 100) << *наряжа-* 'наряжаться, красиво одеваться; szépen felöltözik, kicsinosítja magát';
- невтевкс** 'показатель' (ERV 407); 'példa, mutavány; útmutató' (EMSz 242) << *невте-* 'указать, показать; (meg)mutat, bemutat';
- недявкс** *ned'avks* 'пучок, связка / Gebinde [nyaláb, köteg]' (MdWb 1382) < *недя-* 'увязывать; felfűz, összeköt';
- неевкс** 'видение, привидение' (ERV 408); 'látvány; látomás, jelenés; kísértet' (EMSz 243); 'kummitus, haamu, aave; (mieli)kuva' (ESS 102); *néjevks* 'виденное (во сне), сон / das (im Traum) Gesehene, Traum' (MdWb 1386) << *нее-* 'видеть, увидеть; (meg)lát';
- нерявкс** 'всходы' (ERV 410); 'vetés, hajtás, sarj, csíra' (EMSz 245); *нерявкст* 'ораат, laiho' (ESS 102) < **неря(в)*, vö. *нерявто-* 'пропасти; kicsírázik, kikel';
- нильгедевкс** 'отвратительный, противный' (ERV 413); 'inhottava, iljettävä' (ESS 103) << *нильгде-* 'наесться до пресыщения, пресытиться; megcsömörlik, torkig van';
- нозордавкс** 'царапина, ссадина' (ERV 414); 'karmolás, karcolás' (EMSz 247); *nozordavks* '[результат действия глагола *nozordams* / Resultat der Handlung von *nozordams*]' (MdWb 1358) << *нозорда-* 'ударить, хлестнуть; megkarmol, megkarcol';
- нупондявкс** 'моховая прокладка' (ERV 422); 'moharéteg' (EMSz 251) << *нупондя-* 'делать моховую прокладку между брёвнами; gerendaközt mohával betöm, eltömít';
- озавкс** 'осадок; саженец' (ERV 432); 'üledék, lerakódás' (EMSz 257); 'sakka' (ESS 108) << *оза-* 'сесть; (le)ül';
- озновкс** *oznovks* 'жертвенная пища (мясо или хлеб) / Opferspeise (Fleisch od. Brot) [áldozati étel]' (MdWb 1487) << *озно-* 'молиться; imádkozik';⁵⁸
- оймавкс** 'успокоение, утешение' (ERV 434); 'nyugalom, megnyugvás' (EMSz 258); 'tyynytytys, rauhoitus' (ESS 108) < *ойма-* 'успокоиться; megnyugszik, elcsendesedik';
- оршавкс** 'одежда' (ERV 444); 'ruházat, öltöзék, öltözet, viselet' (EMSz 262) << *орша-* 'надеть на себя; (fel)öltözik';
- пававкс** 'пороша [friss hó, porhó]' (ERV 450) << *пава-* 'засыпать, занести; beszór, behind';
- палсевкс** 'поцелуй [csók]' (ERV 452) << *палсе-* < *пала-* 'поцеловать; csókol, csókolgat';
- пандовкс** 'плата' (ERV 454); 'fizetés, bér, díj' (EMSz 267); *pandovks* 'плата, оплата / Bezahlung' (MdWb 1526) << *пандо-* 'платить, заплатить; (meg)fizet, kifizet';
- панжовкс** 'цветок' (ERV 455); 'virág' (EMSz 268) << *панжо-* 'открыть; (ki)nyit, megnyit';
- педявкс** 'пиявка [píóca]' (ERV 464) << *педя-* 'прилипнуть; rátapad, odaragad';
- пеняцявкс** 'жалоба' (ERV 470); 'panasz' (EMSz 279) << *пеняця-* 'жаловаться, роптать; panaszkodik';
- петнявкс** 'капля' (ERV 473); 'csepp' (EMSz 280); 'pisara, tippa' (ESS 119); *pet'navks, pet'avks* 'капля / Tropfen' (MdWb 16310, 1631) << *петня-* 'капать; csepeg';

⁵⁸ Vö. *озкс* 'моление; imádság'.

- пидевкс** 'первое блюдо' (ERV 476); 'első fogás (étel); főzet, lekvár' (EMSz 282) << *пиде-* 'варить, сварить; (meg)főz';
- пидсевкс** *пицевкс* 'эгэси себ' (EMSz 287); *pičevks* 'ожог / Brandwunde' (MdWb 1655) << *пице-* '(meg)éget';
- пиевкс** 'загар [lesülés]' (ERV 477) < *пие-* 'вариться, свариться; megfő';
- пиксевкс** 'накипь [hab]' (ERV 479) < *пиксе-* 'кипеть; fogn';
- пирявкс** 'забор, изгородь' (ERV 482); 'kerítés, palánk; sövény' (EMSz 286); 'aitaus, aita' (ESS 122); *piřavks* 'забор / Zaun' (MdWb 1678) << *пиря-* 'загородить, обнести забором; elkerít, körülkerít';
- пиичевкс** *piščevks* 'мучение; печаль, горе, забота / Mühsal, Plage, Qual; Trauer, Kummer, Sorge [kínszenvedés; szomorúság bánat]' (MdWb 1686) < *пиште-* 'нуждаться; szüksége van, szenved';
- покордавкс** 'оскорбление' (ERV 492); 'sértés, bántás' (EMSz 290) << *покорда-* 'оскорбить; megsért, megbánt';
- полавкс** 'изменение, перемена' (ERV 494); 'változás, változtatás, módosítás' (EMSz 291) << **пола(в)-*, vö. *полавто-* 'изменить; (ki)cserél, megváltoztat';
- полавтовкс** 'перемена' (ERV 494); 'változás, csere' (EMSz 291); 'muutos' (ESS 125) << *полавто-* 'изменить; (ki)cserél, megváltoztat';
- поладовкс** 'продолжение' (ERV 494); 'hozzátoldás, meghosszabbítás, pótlás, pótlék; folytatás, kiegészítés' (EMSz 292) << *поладо-* 'продлить, удлинить, продолжить; megtold, meghosszabbít';⁵⁹
- понавкс** 'punos [sodrott kötél, fonadék, zsinór]' (SES 320); *ponavks* 'плетение, плетёная вещь / Flechtwerk, etw. Geflochtenes' (MdWb 1746) < *пона-* 'вить, плести; fon, sodor';
- поревкс** 'жвачка' (ERV 500); 'megrágott étel' (EMSz 295); 'äidin suussaän hienontama ruoka, joka syötetään vauvalle' (ESS 127) << *поре-* 'жевать, грызть; (meg)rág, lerág';⁶⁰
- потавкс** 'уступка' (ERV 503); 'visszalépés, meghátrálás, visszavonulás' (EMSz 296); 'peruutus, taaksepäinmeno' (ESS 127) << *пота-* 'пятиться; hátrálép, meghátrál, visszavonul';
- пувавкс** 'дуновение; нанос' (ERV 524); 'fuvallat, lehelet' (EMSz 304); 'tuulahdus, tuulenhenkäys, leyhähdys' (ESS 134) << *пува-* 'дуть, подуть; (el)fúj, lefúj';
- пунавкс** 'место укуса (напр. комара, пчелы)' (ERV 527); 'szúrás, csípés, marás' (EMSz 307); 'pisto, pistos' (ESS 135); *pupavks* 'след от укуса / Spur eines Stiches' (MdWb 1846) << *пуна-* 'кольмуть; колоться; (meg)szúr, (meg)csíp, (meg)mar';
- пургавкс, пургсевкс** 'брызги' (ERV 528); 'finom cseppek, permet' (EMSz 307); 'riskeet, pärskeet' (ESS 135) << *пурга-, пургсе-* 'брызнуть; fröcsköl, (ki)fröccsen';
- пургондавкс** 'почка' (ERV 528); 'rügy, bimbó' (EMSz 307); 'silmu, nuppu' (ESS 135); *purgudňavks* 'почка / Knospe' (MdWb 1852) << *пургонда-* 'распуститься; kifakad, kirügyezik';

⁵⁹ Vö. *поладкс* 'id.'.

⁶⁰ Vö. *порькс* 'id.'.

- пурдавкс** 'поворот' (ERV 528); 'fordulat; forduló, kanyar' (EMSz 307); 'kääne, mutka' (ESS 135); *purdavks* 'поворот (дороги) / Biegung, Kurve (des Wegen)' (MdWb 1870) << *пурда-* 'закрутить; свить; (meg)fordít, (meg)fordul';
- пурнавкс** 'скопление' (ERV 528); 'gyülekezet; gyűjtemény, válogatás' (EMSz 308) << *пурна-* 'сжвать; сложить; (össze)gyűjt, összeszed';
- путкотевкс** 'волдырь' (ERV 529); 'hólyag, vízhólyag' (EMSz 309); 'rakkula, rakko' (ESS 135); *putkot'evks* 'треснувший, лопнувший (пузырь) / was gebrsten, geplatzt ist (eine gesplatzte Blase)' < *путкоте-* 'покрыться сыпью (волдырями); felhólyagosodik';⁶¹
- путовкс** 'сложенное в одном месте (напр. вещи)' (ERV 530); 'betét; letét' (EMSz 309); *putovks* 'положенное, поставленное куда-н. на хранение / was man zur Aufbewahrung irgendwohin gesetzt, gestellt od. gelegt hat' (MdWb 1862) << *путо-* 'положить; (le)tesz, feltesz, beletesz';
- пушавкс** 'опушка [(prém)szegély]' (ERV 531); *pušavks* 'опушка из шкурки барашка на меховой шубе / Verbrämung aus Lämmerfell am Pelzrock' (MdWb 1856) << *пуша-* 'опушить, обшить по краям мехом; szőrmével szegélyez';
- раздевкс** 'царапина, ссадина' (ERV 535); 'karmolás, varrás' (EMSz 311); 'naarmu; rikkinäinen kohta vaatteessa' (ESS 137); *ražď'avks* 'шрам, рубец, царапина / Schramme, Schmarre, Streifwunde' (MdWb 1892) << *разде-* 'рвать (одежду); чесать; (meg)karmol, (meg)vakar';
- рамавкс** 'покупка' (ERV 536); '(be)vásárlás, vétel' (EMSz 311); 'ostos' (ESS 137) << *рама-* 'купить; vásárol, vesz';
- рамсевкс** 'покупка' (ERV 536) << *рамсе-* < *рама-*, ld. az előző szócikkben;
- ранкставкс** 'крик' (ERV 537); 'kiáltás, kiabálás, ordítás' (EMSz 312); 'huuto, huudahdus, kiljahdus, kirkaisu, röyhtäisy' (ESS 137) << *ранкста-* 'крикнуть, закричать; felkiált, felüvölt';
- ранявкс** 'рана [seb]' (ERV 537); 'haava' (ESS 137) << *раня-* 'ранить; megsebesít';
- ризнэвкс** 'тоска, печаль, переживание' (ERV 551); 'bánat, szomorúság, bú' (EMSz 315) << *ризнэ-* 'беспокоиться, переживать, горевать, тосковать; bántódik, szomorkodik, búsul';⁶²
- рисовавкс** 'рисунок' (ERV 553); 'piirustus, piirros' (ESS 142) < *рисова-* 'рисовать; rajzol';
- румовкс** 'синяк, кровоподтёк' (ERV 559); *rumovks* 'синяк / blauer Fleck in der Haut' (MdWb 1908) << *румо-* 'покрыться синяками; megkékül';⁶³
- саевкс** 'sieppaus [(el)kapás, elfogás]' (SES 373); *sajevks* 'заём, долг / das Genommene, Schuld [kölsön]' (MdWb 1932) < *сае-* 'взять, снять; (meg)kap';
- салтовкс** 'засол, посол; соленья' (ERV 565); 'sózás; sózott élelmiszer' (EMSz 322); 'suolaus (vihannesten)' (ESS 145) << *салто-* 'солить; (meg)sóz, besóz';
- сандявкс** 'росчисть' (ERV 567); 'irtás, kiirtott erdő' (EMSz 323); 'raivio' (ESS 146); *saňď'avks* 'чищоба, новь / Rodeland, Neuland' (MdWb 1950) << *сандя-* 'корчевать; kiirt';

⁶¹ Vö. *путкотъкс* 'id.'.

⁶² Vö. *рискс* 'id.'.

⁶³ Vö. *румкс* 'id.'.

- сборявкс** 'сборка [ránc]' (ERV 571) << *сборя-* 'сосборить, присборить; összeráncol, redőz';
- сediaвкс** 'игра (на музыкальном инструменте)' (ERV 575); '(hangszeres) játék' (EMSz 326) << *сedia-* 'играть на музыкальном инструменте; (hangszeren) játszik';
- сёлтавкс** 'плотина / Damm, Wehr [gát]' (MdWb 2172) < *сёлта-* 'прудить; gáttal elzár, elrekeszt';
- сельгевкс** 'плевок [köpet, köpés]' (ERV 578); 'sylyk' (ESS 149) < *сельге-* 'плюнуть; köp egyet';
- сёрмадовкс** 'запись' (ERV 583); 'írás, felirat' (EMSz 330); 'kirjoitus' (ESS 150) << *сёрмадо-* 'писать; ír';
- сивевкс** 'перелом' (ERV 584); 'törés' (EMSz 332); 'katkeama, murtuma' (ESS 151) << *сиве-* 'сломаться; eltörik';
- симвевкс** *šimevks* 'осаток питья; глоток / Rest des Getränkes; Trunk [italmaradék, korty]' (MdWb 2157) < *симве-* 'пить; iszik';
- синдевкс** 'обломок' (ERV 587); 'törés; törött tárgy' (EMSz 334); 'katkeama, murtuma' (ESS 151); *šind'evks* 'обломок, осколок / herausgebrochenes Stück' (MdWb 2159) << *синде-* 'сломать; eltör, összetör';
- скирдавкс** *škirdavks* 'шепотка / Prise [csipet]' (MdWb 2167) << *скирда-* 'ушипнуть; megcsíp, lecsíp';
- скирявкс** 'щипок' (ERV 591); 'csípés; csipet' (EMSz 335) << *скиря-* < *скирда-*, ld. az előző szócikkben;
- скокадевкс** *skodad'evks* 'прыжок, скачок / Sprung, Satz [ugrás]' (MdWb 1993) < *скокаде-* 'вскочить, прыгнуть; (fel)ugrik, felpattan';
- содавкс** 'tieto [tudás, ismeret]' (SES 424); *sodavks* 'примета; разум / Merkmal; Verstand [jel, ismertetőjegy; értelem, ész]' (MdWb 2002) < *сода-* 'знать; tud, ismer';
- сокавкс** 'пашня' (ERV 599); 'szántóföld, felszántott föld' (EMSz 338) << *сока-* 'пахать; szánt';
- солавкс** 'проталина' (ERV 600); 'olvadás; olvaszték' (EMSz 338) << *сола-* 'растопиться; megolvad, kiolvad';
- сормавкс** 'морщина' (ERV 603); 'ránc, redő; gyűrődés' (EMSz 340); 'ryppy, poimu, laskos' (ESS 156); *sormavks* 'морщина; шрам / Runzel, Falte; Narbe' (MdWb 2015) << *сорма-* 'сморщить; (össze)ráncol, (össze)gyűr';
- сорявкс** 'сор, мусор' (ERV 604); 'szemét, piszok, hulladék' (EMSz 340) << *соря-* 'сорить; szemetel, bepiszkol';
- ставкс** 'шов; шитьё' (ERV 611); 'varrás; varrat' (EMSz 341); 'sauma, ommel' (ESS 158) < *ста-* 'сшить; (meg)varr';
- строгавкс** 'стружка [forgács]' (ERV 618) < *строга-* 'строгать; gyalul';
- строаявкс** *strojavks* 'строение, здание / Gebäude [épület]' (MdWb 2038) < *строа-* 'строить; épít';
- стряпавкс** 'стряпня [főzés, kotyvasztás]' (ERV 619) < *стряпа-* 'стряпать; főz, kotyvaszt';
- судодовкс** 'верхний слой коры' (ERV 623); 'háncs' (EMSz 345); *sudodovks* 'содранная древесная кора / abgeschälte Baumrinde' (MdWb 2043) << *судодо-* 'снимать верхний слой с лыка; fakérget lehánt';

- сусковкс** 'suupala [falat]' (SES 397); *suskovks* 'откушенный кусок / abgebissenes Stück' (MdWb 2067) < *суско-* 'кусать, надкусить, поесть; harap, beleharap';
- сыявкс** 'нарыв' (ERV 630); 'gennyés duzzanat, fekély' (EMSz 349); 'mätäpaise' (ESS 162) *sijavks* 'опухоль / Eitergeschwulst' (MdWb 1979) << **сыя(в)-*, vö. *сыявто-* 'нарывать; elgennyesedik';
- сэевкс** 'место, изъеденное молью [molyrágta hely]' (ERV 630) << *сэве-* 'съесть; megeszik, elfogyaszt';
- сэвтневкс** *sevtñevks* 'выдернутый пук шерсти или волос / durch Zupfen aufgelo-ckerter Bausch, Büschel Wolle od. Haar [kitépett szőr- vagy hajcsomó]' (MdWb 1977) < *сэвтне-* 'дёргать, теребить; kihúz, cibál';
- сэдявкс** 'половица; настил, пол' (ERV 631); 'padló, burkolat; állvány, dobogó' (EMSz 350); 'lattialauta' (ESS 163); *sed'avks* 'половица, помост / Dielenbrett, Dielenbohle, Brückenbohle' (MdWb 1964) << *сэдя-* 'мостить; hidat épít';
- сюконявкс** 'поклон' (ERV 635); 'meghajlás; üdvözlét' (EMSz 352); 'kumarrus; tervehdys' (ESS 163) << *сюконя-* 'поклониться; meghajol, üdvözlöl';
- сялговкс** *šalgovks* 'укол иголкой / Nadelstich [tűszúrás]' (MdWb 2087) < *сялго-* 'кольнуть, воткнуть; beleszúr, megszúr';
- тандавкс** 'пугало, чучело' (ERV 643); 'madárijesztő' (EMSz 358); 'linnunpelätin' (ESS 165); *tandavks* 'пугало / Schreckbild, (Vogel-)Scheuche' (MdWb 2261) << **танда(в)-*, vö. *тандадо-* 'испугаться, напугаться; megijeszt';⁶⁴
- тапавкс** 'осколок' (ERV 645); 'szilánk, repesz, törmelék; zűravar' (EMSz 360); 'sirpale, siru; sotkuinen lankakerä; sekaannus, hämminki' (ESS 166); *tapavks* 'черепок / Scherbe' (MdWb 2266) << *мана-* 'спутать, запутать; szétver, összetör';
- тапардавкс** 'рулон; свёрток' (ERV 645); 'tekercs, göngyöleg; csomag' (EMSz 360); 'side' (ESS 166) << *тапарда-* 'завернуть, обернуть; begöngyöl, beburkol';⁶⁵
- таргозевкс** 'опухоль' (ERV 647); 'dagadás, daganat, duzzanat, puffadás' (EMSz 362); *targuževks* 'нарыв / Geschwür' << *таргозе-* 'опухнуть, распухнуть; megdagad, megduzzad';⁶⁶
- теевкс** 'работа' (ERV 651); 'tevékenység, cselekedet' (EMSz 367); 'toiminta, teot, menettely; työn lopputulos' (ESS 167) << *тее-* 'делать; tesz';
- терьгендавкс** 'трясина [ingovány]' (ERV 657); 'letto, hete, hetteikkö' (ESS 168) << **терьгенда-*, vö. *терьгия-* 'стать студенистым; megkocsonyásodik';
- токавкс** 'мишень' (ERV 664); 'cél, céltábla, célpont' (EMSz 376); 'maali(taulu)' (ESS 170) << *тока-* 'тронуть; megérint, hozzányúl, eltalál';
- томбавкс** 'ушиб' (ERV 667); 'ütés, zúzódás; törés, sérülés' (EMSz 378); 'vamma; survos' (ESS 170); *tombavks* 'синяк / blauer Fleck (in der Haut)' (MdWb 2314) << *томба-* 'ушибить; megüt';
- торочавкс** 'оторочка [beszegés; szegély]' (ERV 671) << *тороча-* 'оторачивать; beszeg, szegélyez';

⁶⁴ Vö. *тандадкс* 'испуг; ijedség'.

⁶⁵ Vö. *тапаркс* 'id.'.

⁶⁶ Vö. *таргозтькс* 'id.'.

- трявкс** 'воспитанник; иждивенец' (ERV 679); 'növendék, eltartott; nevelt/fogadott gyerek' (EMSz 385); 'kasvatti, elätti' (ESS 174); *třavks* 'опекаемый, питомец / Mündel, Pflegekind' (MdWb 2145) << *тря-* 'содержать, кормить; (fel)nevel; táplál, eltart';
- тулкадевкс** 'толчок' (ERV 681); 'lökés, löket' (EMSz 387) << *тулкаде-* 'толкнуть, вытолкнуть; meglök, ellök';
- тяпудевкс** *ťapud'evks* 'след от удара холодным оружием / Spur vom Hiebe eines Schneidewerkzeugs (der Axt, des Messers) [vmilyen vágóeszköz (balta, olló) ütése-nek nyoma]' (MdWb 2362) < *тяпуде-* 'тяпнуть-; megüt';
- уксновкс** 'блевота' (ERV 692); 'hányadék, okádék' (EMSz 394); 'oksennus' (ESS 178); *uksnovks* 'рвота / das Erbrochene' (MdWb 2444) << *уксно-* 'рвать; hány, okád';
- ургатевокс** *urgat'evks* 'набухание, опухоль / Anschwellung, Geschwulst [dagadás, duzzadás]' (MdWb 2466) < *ургате-* 'распухнуть; megdagad, felduzzad';⁶⁷
- ускурявкс** *uskuřavks* 'поношенное платье / ein abgelegtes Kleidenstück [viseltes kabát]' (MdWb 2484) < *ускуря-* 'таскать; hord, visel';
- устававкс** 'начало' (ERV 700); 'kezdet' (EMSz 400); 'alku' (ESS 180) << *устава-* 'начать; (el)kezd, elkezdődik';
- ушодовкс** 'начало' (ERV 703); 'kezdet' (EMSz 402); 'alku' (ESS 181) << *ушодо-* 'начать; (el)kezd, megkezd';⁶⁸
- церькставкс** *čerĕkstavks* 'черта / Strich [vonat]' (MdWb 167); *церькставкс* 'allevii-vaus [aláhúzás]' (SES 11) < *церькста-*, *церькста-* 'зачеркнуть, подчеркнуть; vonalat húz, aláhúz';
- цѣтавкс** 'итог, сумма' (ERV 723); 'összeg, summa, eredmény' (EMSz 410); 'summa, tulos' (ESS 187) << *цѣта-* 'сосчитать, подытожить; (meg)számol, összeszámol';
- цюдавкс** 'призрак' (ERV 730); 'tünemény, látomás, látszat' (EMSz 414); 'mielikuva' (ESS 188) << **цюда-*, vö. *цюдаво-* 'чудиться, мерещиться; tűnik, rémlik';
- чалгавкс** 'след' (ERV 737); 'lépés, járás, menés; nyom, lábnyom' (EMSz 419); 'kulku, kăynti' (ESS 189); *čalgavks* 'шаг, поступь / Tritt, Schritt' (MdWb 203) << *чалга-* 'наступить; (rá)lép, (rá)tapos';
- човавкс** 'то, что тёрто на тёрке' (ERV 752); 'reszelék' (EMSz 432) << *чова-* 'точить, отточить; köszörül, fen, reszel';
- човордавкс** *čovordavks* 'сечка, крошево / Brühfutter, Brühhäcksal [szecska, csalamádé]' (MdWb 290) < *човорда-* 'замесить; (össze)kever';
- човорявкс** 'мешанка' (ERV 753); 'keverék, zagyalék, elegy, egyveleg' (EMSz 433); 'sekoitus, seos' (ESS 192); *čovořavks* 'месиво / Brühfutter, Mischfutter' (MdWb 291) << *човоря-* 'замесить, замешать; (össze)kever';⁶⁹
- чочавкс** 'застёжка; брошка [karocs, csat]' (ERV 756) << *чоча-* 'застегнуть; begombol, bekapcsol';
- чувовкс** 'яма, канава' (ERV 757); 'árok, gödör' (EMSz 436); *čuvovks* 'ров; Graben' (MdWb 308) << *чuvo-* 'рыть, копать; (ki)ás';

⁶⁷ Vö. *ургатькс* 'грудница; emlőgyulladás, tejmirigygyulladás'.

⁶⁸ Vö. *ушоткс* 'начало; kezdet'.

⁶⁹ Vö. *човоркс* 'месиво; keverék'.

чудевкс 'русло; течение' (ERV 757); 'folyás, áramlat; meder' (EMSz 437); 'joenuoma' (ESS 193); *čud'evks* 'промоина, образованная проточной водой / Furche, die das fließende Wasser' (MdWb 296) << *чуде-* 'течь, протекать; folyik; áramlik';

чумондовкс *čumondovks* 'обвинение, жалоба / Beschuldigung, Anklage [vád, panasz]' (MdWb 304) < *чумондо-* 'обвинять; vádol';

шлифовавкс 'шлифовка [csiszolás, köszörülés]' (ERV 765); 'hionta' (ESS 195) << *шливофа-* 'шлифовать; csiszol, köszörül';

илявкс *šlavks* 'помои / Spülicht, Spülwasser [mosogatólé, szennyvíz]' (MdWb 915) < *иля-* 'мыть; mos';

штатовкс *štatovks* 'проталина, голое место / schneefreier, kahler Fleck [hóolvadásos hely, kopár hely]' (MdWb 914) < *штато-* 'оголиться, обнажиться; lemeztele-níti magát, csupasz, kopár lesz';

энялдовкс 'просьба' (ERV 783); 'кérés, kérelem, kérvény' (EMSz 452) << *энялдо-* 'просить, умолять; kér, kérlel';⁷⁰

явовкс 'пробор' (ERV 798); 'rész, részesedés' (EMSz 464); 'osa, osuus; jakaus' (ESS 203) < *яво-* 'разделить., поделить; (el)oszt, szétoszt';

яволявкс 'заявление; объявление' (ERV 798); 'közlemény, értesítés, hirdetmény; nyilatkozat' (EMSz 464); 'lausunto, ilmoitus' (ESS 204) << **яволя(в)-*, vö. *яволявто-* 'сообщить, объявить; közöl, értesít';

якавкс 'походка' (ERV 800); 'járás, menés; járásmód' (EMSz 466); 'käyntitapa' (ESS 204) << *яка-* 'ходить, двигаться; jár, megy, halad';

ярсавкс 'еда, пища [ennivaló, étel]' (ERV 803); 'ruoantähteet' (ESS 1205) << *ярса-* 'есть; eszik'.

2.4. A képző produktivitása

2.4.1. A képző produktivitása a régi és mai szótárak tükrében

A *-вкс* képző Damaszkín 1785-ös, mintegy 11 ezer mordvin szót tartalmazó szótárában mindössze 14 lexémában adatolható (ezek közül kettő melléknév).⁷¹ A főnevek közül nyolc ma is él:⁷²

вялтявкс 'кровля [tető, fedél]' (Dam 127) << *вельтя-* 'покрыть; betakar, beborít' → *вельтявкс*;

пилань *ioзавкст* 'опилки [fűrészpor]' (Dam 181) << *эза-* 'тереть; aprít' (*пила* 'пила; fűrész');

кайавкс 'дань [adó]' (Dam 78, 204, 205) < *кай-* 'насыпать, засыпать; beönt, megtölt' → *кайавкс*;

⁷⁰ Vö. *энялкс* 'id.'.

⁷¹ **акямевкс** 'ненадёжный; megbízhatatlan, nem elég szilárd' (Dam 162) << *a* tagadószó + *кеме* 'твёрдый, прочный, надёжный, верный; erős, kemény, megbízható'; **асатмитивькс** 'неукротимый, нестихающий; zabolátlan, féktelen' (Dam 167) << *a* tagadószó + *сэтьме* 'тихий, смирный, тишина; csendes, csend'.

⁷² A képzett alakoknak és jelentéseiknek a Damaszkín-szótárban szereplő formáját adom meg, de a töveknek a mai formáját és mai jelentését közlöm, az erza–орosz nagyszótár (ERV) alapján. Így járok el a továbbiakban is.

кежевкс 'лютость [vadság, kegyetlenség, könyörtelenség]' (Dam 138) << *кеж* 'гнев, зло, злость; harag, méreg, gonoszság';
комавкс 'жолоб (жёлоб) [csatorna, árok, lefolyó]' (Dam 95) ?<< *кома-* 'наклониться, нагнуться; meghajlik, lehajol';
кучовкс 'посол [követ]' (Dam 214), 'пришлец [jövevény]' (Dam 230) << *кучо-* 'послать, отправить [(el)küld]' → *кучовкс*;
лазновкс 'трещина [repedés, hasadás]' (Dam 282) << *лазо-* 'расколоть; разбить; (fel)hasít, (fel)vág' → *лазовкс*;
марявкс 'чувство [érzés]' (Dam 311) << *маря-* 'чувствовать; érez' → *марсевкс*, *марявкс*;
мелявкс 'забота [gond]' (Dam 96) << **меля(в)*, vö. *мелявто-* 'заботиться; gondoskodik' → *мелявкс*;
саниявкс 'синяк, синее место [kék folt, véraláfutás]' (Dam 258) << **сэня-*, vö. *сэньш-кадо-* 'синеть; megkékül';
содавкс 'герб [címer]' (Dam 72 stb.), 'знак [jel, jelzés, jelvény]' (Dam 106 stb.), 'лозунг [jelszó]' < *сода-* 'знать, tud, ismer' → *содавкс*;
трявкс 'питомец [növendék]' (Dam 200) < *тря-* 'содержать, кормить; (fel)nevel; táplál, eltart' → *трявкс*.

Egy-egy szótár mennyiségi mutatóiból nem lehet pontos következtetéseket levonni egy-egy képző használatára vonatkozóan, hiszen jónéhány esetben gyanakodhatunk arra, hogy az adott szóalak inkább csak szerkesztői-nyelvújítói lelemény, semmint élő szóanyag, de a kvalitatív adatok azért mégiscsak árulkodnak valamelyest egy-egy képző „termékenységi életének” különböző szakaszairól.

Láthatjuk, hogy a *-вкс* Damaszkín idejében még távolról sem volt produktív, s Paasonen hatalmas nyelvjárási anyagának tanúbizonysága szerint még a XIX–XX. század fordulóján sem volt igazán népszerű, termékeny e képző (adattáramba 99 *-вкс* képzős szóalakot emeltem be tőle). A XX. század végi szótárak viszont már arról tanúskodnak, hogy a szuffixum az elvont képzők legtermékenyebb csoportjába került, a *чи-*vel egyetemben (adatok: ERV 201, EMSz 157, ESS 118).

Még árulkodóbb az új, 2000-ben megjelent finn–erza szótár anyaga. Mint korábban szóltam róla, a szerkesztők voltaképpen egyfajta nyelvújító tevékenységet is igyekeztek folytatni, s ahol csak tudták, az új fogalmak megnevezésére az orosz (elmordvinosított orosz) szavak mellett kreáltak új mordvin lexémákat is. Hangsúlyozom, ez nem feltétlenül tükrözi a valós szó- és nyelvhasználatot, de a képzők termékenységi divatjáról mégiscsak információkat ad.

A SES-ben a következő *-вкс* képzős alakok bukkannak fel (itt csak azokat adom közre, amelyek *csak* ebből a szótárból adathatók):

азаргавкс 'ärsytys [idegesítés, izgatás]' (SES 530) < *азаргадо-* 'взбеситься; megveszik, feldühödik';
азаргадовкс 'ärtymys [ingerültség, idegesség]' (SES 530) < *азаргадо-*, ld. az előző szócikkben;
айгевкс 'liikahdus [mozdulat, megmozdulás]' (SES 201) < *айге-* 'отодвинуть(ся), придвинуть(ся); eltol, elmozdít';

- ацирьгадовкс** 'ärtymys [ingerültség, idegesség]' (SES 530) < *ациргадо-* 'расстроить-ся; felingerli, felizgatja magát';
- вейсэндявкс** 'liittoutuma' (SES 203); 'egyесület, társaság' (EMSz 82) < *вейсэндя-* 'соединяться; egyesül, egyesít';
- вешевкс** 'anonus [kérvény, kérelem]' (SES 12) < *веше-* 'просить, попросить; (meg)kér';
- гаркставкс** 'röyhteisy, röyhtäys [böfögés]' (SES 359) < *гаркста-* 'рыгнуть; böffent';
- ёвтавкс** 'sanonta [mondás, kifejezés, szólás]' (SES 366) < *ёвта-* 'сказать, сообщить; (el)mond, (el)mesél';
- ирнэвкс** 'ärähdys [rámordulás, ráförmedés]' (SES 530) < *ирнэ-* 'рычать, ворчать; morog, ordít';
- катардовкс** 'halvaus [bénulás]' (SES 41) < *катардо-* 'атрофироваться; elsovrad, megbénul';
- кемевтневкс** 'vakuuttelu [bizonygatás]' (SES 472) < *кемевте-* 'elhitet, meggyőző' < *кеме-* 'верить; (el)hisz';
- кемекставкс** 'varmennus [hitelesítés; megerősítés]' (SES 481) < *кемекста-* 'укрепить; megerősít, megszilárdít';
- кершавкс** 'paula [kötél, zsinór]' (SES 294) < *керша-* 'связать, опутать; összeköt, összekapcsol';
- кецявкс** 'iloisuus [jókedv, vidámság]' (SES 72) < *кеця-* 'радоваться; ögöl';
- кикставкс** 'alleviivaus [aláhúzás]' (SES 11) < *кикста-* 'подчеркнуть; vonalat húz, aláhúz';
- кикстневкс** 'piirros [rajz]' (SES 303) < *кикстне-* < *кикста-*, ld. az előző szócikkben;
- кирнэвкс** 'korahdus [hörgés, horkantás]' (SES 149) < *кирнэ-* 'храпеть; horkol, hörgő';
- кирнятовкс** 'pomppu [ugrálás, pattogás]' (SES 312) < *кирнявто-* 'прыгнуть; felugrik, felpattan';
- киртявкс** 'yhteenveto [összefoglalás]' (SES 519) < *киртя-* 'укоротить; összehúz, megrövidít';
- кичкерьгадовкс** 'väännö [görbület]' (SES 516) < *кичкерьгадо-* 'искривиться; elgörbül, elferdül';
- кокадевкс** 'napaus [meglegyintés]' (SES 253) < *кокаде-* 'стукнуть; megüt';
- колевкс** 'häiriö [zavar]' (SES 65) < *коле-* 'испортиться, сгнить; elromlik, tönkremegy';
- кулявкс** 'tiedotus [tudósítás, értesítés, híradás, közlés]' (SES 424) < *куля-* 'услышать; (meg)hall';
- кутмордавкс** 'syleily [ölelés]' (SES 399) < *кутморда-* 'обиять; megölel';
- ледствявкс** 'vihje [jel, jeladás]' (SES 496) < *лецтя-* 'вспомнить, напомнить; eszébe jut, emlékszik';
- лепштявкс** 'painallus [nyomás; nyomat, nyom]' (SES 282) < *лепштя-* 'сжать, сдавить, стиснуть; összenyom, összeszorít';
- лововкс** 'tili [számla]' (SES 427) < *лово-* 'считать, сочитать; (meg)számol';
- мерькавкс** 'survos [darálás, daráló]' (SES 396) < *мерька-* 'извять, помять; összegyűj, összenyom';

- нерьгставкс** 'töytäisy [lökés, bökés, döfés]' (SES 457) < **нерькста-** 'ткнуть, толкнуть; beleszúr, belebök';
- нилевкс** 'ryurpy [korty]' (SES 357) < **ниле-** 'проглотить; (le)nyel';
- нолдавкс** 'aukko [nyílás, lyuk; hézag, rés]' (SES 18) < **нолда-** 'отпустить, пригнать, выгнать; elenged, ereszt, kienged';
- ноцковтовкс** 'tempaus [rántás]' (SES 422) < **ноцковто-** 'дёрнуть; вырвать; megránt';
- одкстомтовкс** 'uudistus [újítás]' (SES 464) < **одкстомто-** 'megújít';
- пацкявкс** 'töherrys [firkálás, firka]' (SES 455) < **пацкя-** 'пачкать, марать; bepiszkít';
- пежедевкс** 'vala [eskü]' (SES 472) < **пежеде-** 'давать клятву, клясться; megesküszik, esküt tesz';
- пекставкс** 'sulku [zárójel]' (SES 391) < **пекста-** 'закрывать, замкнуть; bezár, becsuk';
- поводевкс** 'riipus [medál]' (SES 347) < **поводе-** 'подвести; привязать; felakaszt';
- покишолгавтовкс** 'suurennos [nagyítás]' (SES 397) < **покишолгавто-** 'увеличить; megnagyobbít, felnagyít';
- польдядевкс** 'napaus [meglegyintés]' (SES 253) < **польдяде-** 'дать щелчок; megfricskáz';
- прядовкс** 'ääri [szél határ, perem, vég]' (SES 531) < **прядо-** 'завершить, закончить; кончить; befejez, elvégez';
- путлявкс** 'sekasotku [zagyvaság, zűrzavar]' (SES 370) < **путля-** 'путать; összekuszál, összezavar';
- редявкс** 'havainto [megfigyelés]' (SES 46) < **редя-** 'увидеть; észrevesz, megfigyel';
- реставкс** 'paistos [sült; sütemény]' (SES 284) < **реста-** 'жарить, поджарить; (meg) süt';
- савкс** 'seuraus [következmény]' (SES 373) < **са-** 'приехать; megérkezik, eljön';
- салавкс** 'anastus [eltulajdonítás, bitorlás]' (SES 12) < **сала-** 'красть, воровать; ellop';
- сыметаишавкс** 'perimys [öröklés, örökösödés; hagyomány]' (SES 297) < **сыме** 'nem, faj' + **таишта-** 'накопить, сберечь; felhalmoz, összegyűjt, megtakarít (ERV 650; EMSz 365);
- сыргавкс** 'liikahdus [mozdulat, megmozdulás]' (SES 201) < **сырга-** 'тронуться, сдвигаться с места megmozdul, elmozdul';
- сыремтевкс** 'virike [gyújtós]' (SES 503) < **сыремте** 'felizzít, felhevít' < **сыремте-** 'сильно гореть, пылать; tűzbe jön, meggyullad';
- сыртевкс** 'karkaisu [megedzés (fémé)]' (SES 104) < **сырте-** 'раскалить; izzít, hevít';
- сюлмавкс** 'liitos [ereszték, összekötés, összeillesztés]' (SES 203) < **сюлма-** 'повязать; затянуть; köt, összeköt, odaköt';
- сявадовкс** 'viekoitus [csábítás, kísértés]' (SES 493) < **сявадо-** 'завидовать; irigykedik';
- сярцадевкс** 'jysähdys [koppanás, puffanás]' (SES 87) < **сярцаде-** 'ударить; megcsap, megüt';
- тапарявкс** 'kierukka [csigavonal, spirál]' (SES 126) < **тапаря-** < **тапарда-** 'завернуть, обернуть; becsavar, elcsavar';
- тевулевкс** 'työllisyys [foglalkoztatottság]' (SES 450) < **тев** 'дело; munka' + **уле-** 'есть, иметься; van, létezik';
- тешкставкс** 'piirto [vonal, vonás, rovás]' (SES 303) < **тешкста-** 'обозначить, отметить, наметить; megjelöl';
- тешкстневкс** 'kuvio [minta, alak, alakzat, figura, ábra]' (SES 170) < **тешкстне-** < **тешкста-**, ld. az előző szócikkben;

удалавкс 'menestys [siker, boldogulás; szerencse]' (SES 232) < **удала-** 'удаться, по-лучиться; sikerül, boldogul';

фатявкс 'oivallus [megértés, belátás, meglátás]' (SES 270) < **фатя-** 'заметить; дога-даться; kitalál, megsejt, felfog';

цикневкс 'piipitys [csipogás]' (SES 303) < **цикне-** 'пищать; csipog';

цитневкс 'loiste [fény, csillogás]' (SES 207) < **цитне-** 'блестеть, сверкать; csillog, fénylik';

чаповкс 'arkku [láda, koporsó]' (SES 14) < **чапо-** 'заготовить брёвна (для сруба); де-лать зарубки; ácsol, rovátkol';

чертявкс 'kuvio [minta, alakzat, ábra]' (SES 170) < **чертя-** 'megrajzol, felvázol';

чуравкс 'uloste [széklet]' (SES 460) < **чура-** 'pisil, vizez';

шалтадевкс 'näpsäys [koppintás]' (SES 266) < **шалтаде-** 'стукнуть, ударить; ráüt, rávág';

шаитовкс 'liikahdus [mozdulat, megmozdulás]' (SES 201) < **шаито-** 'пододви-нуть; двигаться; mozog, elmozdul';

штёлкадевкс 'luunappi [fricska]' (SES 214) < **щёлкаде-** 'щёлкнуть; megfricskáz';

штердевкс 'kehruulanka [fonál]' (SES 114) < **штерде-** 'fon';

эцевкс 'ahtautuminen [összeszűkülés, összeszorulás]' (SES 3) < **эце-** 'наполнять, на-бывать; megtölt, teletöm';

ютавкс 'käynti [járás, menés]' (SES 179) < **юта-** 'идти, шагать; megy, halad, lép';

яволявтовкс 'julkisuus [nyilvánosság]' (SES 84) < **яволявто-** 'сообщить, объявить; közöl, tudat, értesít'.

E szótár adatai alapján is úgy tűnik, a **-вкс** jelenleg a legproduktívabb absztrakt főnévképzőnek tekinthető.

2.4.2. A képző produktivitása az orosz jövevényszavak tükrében

Egy képző produktívásáról az idegen/jövevényszavakhoz való kapcsolódás képes-sége is sokat elárul. A **-вкс** manapság e szempont alapján is termékenynek tekinthető, hiszen az orosz eredetű szavakhoz könnyen képes kapcsolódni. Adattáram anyagának 9%-a sorolható e kategóriába.

бредявкс 'бред; lázálom' << **бредя-** 'бредить; félrebeszél';

брудявкс 'запруда; töltés, gát' << **брудя-** 'прудить, запрудить; gáttal elzár, elrekeszt';

валявкс 'завалинка; földhányás' << **валя-** 'завалить, засыпать; betemet; megtöm';

викишевкс 'вышивка; hímzés' << **викише-** 'вышить; (ki)hímez';

грабавкс 'награбленное; összerabolt holmi' << **граба-** 'грабить, ограбить; kirabol';

дивавкс 'удивление; csodálkozás' << **дива-** 'удивиться; elcsodálkozik';

жарявкс 'жаркое; шкварки; sült hús; töpörtyű' << **жаря-** 'жарить; (meg)sül';

коптявкс 'закопчённое место, копать; füstös hely; korom' << **коптя-** 'коптить; (meg)füstöl';

наряжавкс 'наряд; ruha, öltözék' << **наряжа-** 'наряжаться; szépen felöltözik';

ранявкс 'рана; seb' << **раня-** 'ранить; megsebesít';

рисовавкс 'рисунок; rajz' << **рисова-** 'рисовать; rajzol';

сборявкс 'сборка; ránc' << **сбора-** 'сосборить, присборить; összeráncol, redőz';

сорявкс 'сор, мусор; szemét, piszok' << *соря-* 'сорить; szemetel, bepiszkol';
строгавкс 'стружка; forgács' << *строга-* 'строгать; gyalul';
стройкавкс 'строение, здание; épület' << *стройка-* 'строить; épít';
стряпавкс 'стряпня; főzés, kotyvasztás' << *стряпа-* 'стряпать; főz, kotyvaszt';
торочавкс 'оторочка; szegély' << *тороча-* 'оторачивать; beszeg, szegélyez';
устававкс 'начало; kezdet' << *устава-* 'начать; (el)kezd, elkezdődik';
церькставкс 'черта; vonal' << *церькста-*, *церькста-* 'зачеркнуть; aláhúz';
цюдавкс 'призрак; tünemény, látomás' << *цюда-* 'чудиться, merещиться; tűnik, rémlik';
шлифовавкс 'шлифовка; csiszolás' << *шливофа-* 'шлифовать; csiszol'.

2.5. Szemantikai kérdések

A képzővel foglalkozó nyelvészek közül kevesen térnek ki e szuffixum funkciójára, s ők is szükséztlenül csak „a cselekvés eredménye, a cselekvés kifejezése” (Bubrih (1947: 45), „a cselekvés eredménye” (Cigankin 1981: 39–40; Mészáros 1998: 59) jellemzéssel illetik. Ez valóban igaz, de adattáram anyaga alapján kicsit lehet árnyalni a képet.

A *-вкс* képzővel alkotott szavakat leginkább talán egy képzeletbeli skálán lehet elhelyezni, melynek egyik végpontjában a cselekvés eredményét jelölő elvont főnevek állnak (az a legnagyobb szemantikai csoport, az adattár elemeinek több mint kétharmada sorolható ide), a másik végpontot pedig a cselekvés eredményeképp létrejött konkrét tárgyak alkotják.

Néhány példa az absztrakt főnevekre: *алтавкс* 'ígéret', *арсевкс* 'elképzelés', *дивавкс* 'csodálkozás', *эмавкс* 'veszteség', *эртоавкс* 'dobás', *идевкс* 'megmenekülés', *изнявкс* 'győzelem', *ильведевкс* 'hiba', *капшавкс* 'sietség', *кемевкс* 'hit', *манчевкс* 'becsapás', *мелявкс* 'szomorúság', *меревкс* 'kifejezés', *молевкс* 'menés', *оймавкс* 'nyugalom', *пеняцявкс* 'panasz', *покордавкс* 'sértés', *ранкставкс* 'kiáltás', *содавкс* 'tudás', *сюконявкс* 'meghajlás', *ушодовкс* 'kezdet'.

Vannak olyan derivátumok, amelyek egyszerre jelent(het)ik a cselekvés absztrakt eredményét és a cselekvés eredményeképp létrejött konkrétumot, pl. *керыавкс* 'попез, рана; vágás, bevágás; irtás (hely)', *кодавкс* 'кодавкс, тканьё; szövés; szöttez', *синдевкс* 'обломок; törés; törött tárgy', *ставкс* 'шов, шитьё; varrás; varrat', *салтовкс* 'засол, посол, соленья; sózás; sózott élelmiszer' (e kategória megítélése a magyar fordítások alapján nehéz, emiatt itt közlöm az orosz jelentést is).

A skála másik végén a változatos szemantikai csoportokba sorolhatók konkrétabb elemek állnak. Ilyenek például:

Természeti képződmények: *брудявкс* 'töltés, gát', *валовкс* 'tócsa, pocsolya', *валявкс* 'földhányás', *каракавкс* 'jégvártya', *нававкс* 'friss hó', *сандявкс* 'irtás, kiirtott erdő', *сёлтавкс* 'gát', *сокавкс* 'szántóföld', *чувовкс* 'árok, gödör', *чудевкс* 'folyás, áramlat', *штатовкс* 'hóolvadási hely'.

Seb, duzzanat: *копуднавкс* 'dagadás, duzzanat', *пидсевкс* 'égési seb', *ранявкс* 'seb', *румовкс* 'kék folt, véraláfutás', *сыявкс* 'gennyes duzzanat, fekély', *ургатеавкс* 'dagadás, duzzanat'.

Ételféleségek: *жарявкс* 'sült hús; töpörtyű', *ичевкс* 'dagasztott tészta', *каванявкс* 'vendégeknek felszolgált) étel-ital', *каволявкс* 'rágsálnivaló', *ламбавкс* 'kovász', *пидевкс* 'első fogás (étel)', *поревкс* 'megragott étel', *реставкс* 'sült; sütemény', *сусковкс* 'falat', *ярсавкс* 'ennivaló, étel'.

Étel- és egyéb maradványok, hulladékok: *андовкс*, *нардавкс* 'ételmaradék', *кадовкс* 'maradék', *сорявкс* 'szemét, hulladék', *киргавкс*, *лаксевкс*, *строгавкс* 'forgács', *човавкс* 'reszelék'.

Ruha, öltözködés: *илештявкс* 'feltűrt ruhaujj', *наряжавкс* 'ruha, öltözködés, dísz', *оршавкс* 'ruházat, öltözködés', *пушавкс* '(prém) szegély', *торочавкс* 'szegély', *ускурявкс* 'viseltes kabát'.

Növény, növényrész: *панжовкс* 'цветок; virág', *пургондавкс* 'почка; rügy, bimbó', *судодовкс* 'верхний слой коры; hancs'. (Akad egy állatnév is: *педявкс* 'пиявка; pióca'.)

Konkrét tárgyak, eszközök: *ашкордавкс* 'gombolyag', *вельтявкс* 'takaró, terítő', *кершавкс* 'kötél, zsinór', *поводевкс* 'medál', *понавкс* 'zsinór', *сыремтевкс* 'gyűjtős', *тандавкс* 'madárijesztő', *чаповкс* 'koporsó', *чочавкс* 'kapocs, csat', *штердевкс* 'fonál'.

Sőt, személyek megnevezésére is van példa: *андовкс* 'eltartott', *вечкевкс* 'kedvenc', *кастовкс* 'anyai gondoskodást követelő kisgyerek', *кольневкс* 'elkényeztetett, kedvenc', *кучневкс* 'hírvívó, követ', *трявкс* 'növendék, eltartott'.

2.6. Összefoglalás

a) Erről a képzőről a szakirodalom alig vesz tudomást. Sokan meg sem említik, néhányan csak a *-кк* képző egyik alcsoportjának tekintik, s csak kevesen tartják önálló képzőnek, holott ez manapság a második legtermékenyebb deverbális nomenképző: adattáramba összesen több mint 300 *-вкк* képzős alakot sikerült felvennem.

b) Produktivitását az orosz eredetű szavakhoz való kapcsolódás képessége bizonyítja, másrészt a szótárszerkesztők új szavak alkotása során előszeretettel használják ezt a szuffixumot (ld. a finn–erza szótár adatait). A képző manapság egyre termékenyebb, a régmúlt időkben még nem volt az (ld. Damaszkín szótárának adatait).

c) Ez a képző a *-кк* képzőből jött létre. A *-кк* eredetileg olyan igékhez kapcsolódhatott, amelyek a reflexív *-в* képzőt tartalmazták, majd az idők folyamán ebből elvonódott a *-вкк* szuffixum, amely ma már bármilyen igéhez kapcsolódhat.

d) A *-вкк* elsősorban absztrakt fogalmakat hoz létre, fő funkciója a cselekvés eredményének jelölése, de szemantikai csoportjai lényegesen változatosabb képet mutatnak, mint az eddigi szakirodalomban röviden definiált „cselekvés eredménye”. Az ezzel a képzővel alkotott szavak túlnyomó része valóban a cselekvés eredményeképp létrejött elvont fogalmakat fejez ki, de a képzeletbeli skálán a konkrét megnevezések felé haladva változatos szemantikai csoportokkal találkozhatunk a természeti képződményektől a ruhaneveken át a növénynevekig. A skála végpontjában a konkrét tárgyak, eszközök állnak. Érdekes, hogy – habár a szakirodalom sehol nem említi – néhány esetben személyek megnevezésére is szolgál e képző.

3. -BT, -BTЬ

3.1. Szakirodalmi információk

A mordvinföldi szakirodalomban nagyon kevesen foglalkoztak ezzel a képzővel. Jermuskin (1967: 123; ld. még 1991: 55) az északnyugati dialektust leíró tanulmányában 'helyzetét tekintve idősebb, hivatalban, rangban magasabb' funkcióban említi: *атявт* 'após', *ававт* 'anyós', *пярэвт* 'főnök'. Ő is, majd Cigankin is jelzi (1981: 39–40), hogy a -вкс képző nyelvjárási megfelelője a -вт: *пярэвкс* ~ *пярэвт* 'изгородь; kerítés', *ка-явкс* ~ *каэвт* 'выкидыш; elvetélés'.

Erről a ritka képzőről még Erdődi József írt röviden (1968: 216), a fentebbi három példával.

3.2. A képző eredete

A képző hasonló úton jöhetett létre, mint a 2. pontban tárgyalt -вкс: eredetileg a reflexív -в- képzős igealakhoz tapadhatott a -м(ь) képző, majd ebből elvonódott a -вт(ь), ami később más igetövekhez is kapcsolódhatott, ld. pl. *пице-* 'варить; főz, (meg)éget' > *пицеве-* 'обжигаться; megég, megégeti magát' > *пицевт* 'ожог; égés'; *мере-* 'сказать; mond' + -вт > *меревт* 'высказывание; megnyilatkozás, kijelentés'.

3.3. Deverbális és denominális képző

A -вт/-вть⁷³ denominális és deverbális képzőként egyaránt funkcionál, de az utóbbi kategória lényegesen gyakoribb, az adatbázisomban szereplő szavak több mint négyötöde igéből jött létre (sőt, ha a bizonytalanul ide sorolható orosz eredetű szavaktól eltekintünk, akkor csak az Erdődi által felsorolt három lexéma tartozik a denominális halmazba).

Deverbális képzőként a -вт(ь) nagyfokú hasonlóságot mutat a korábban részletesen tárgyalt -вкс képzővel: ez is a cselekvés eredményét jelölő absztrakt derivátor. Sőt, itt nemcsak hasonlóságról, hanem sok esetben felcserélhetőségről beszélhetünk, ld. *вановт* ~ *вановкс* 'pillantás', *варишавт* ~ *варишавкс* 'id.', *касовт* ~ *касовкс* 'növekedés', *керявт* ~ *керявкс* 'irtás', *кортавт* ~ *кортавкс* 'nyelvjárás', *лисевть* ~ *лисевкс* 'palánta', *меревть* ~ *меревкс* 'nyilatkozat', *ориавт* ~ *ориавкс* 'ruházat', *пярэвт* ~ *пярэвкс* 'kerítés', *пицевть* ~ *пицевкс* 'égés(i seb)', *пишчевть* ~ *пишчевкс* 'szenvedés', *сантявт* ~ *сандявкс* 'bozót', *сялговт* ~ *сялговкс* 'tűszúrás', *чалгавт* ~ *чалгавкс* 'lépés', *якавт* ~ *якавкс* 'járás'. (Eltérő a jelentése az *андовт* ~ *андовкс* 'varázssital és ételmaradék', *пурнавт* ~ *пурнавкс* 'ruházat és gyülekezet' szópároknak.)

3.4. Kapcsolódási szabályok

Törmorfémát érintő változások nincsenek. A -вт(ь) deverbális képzőként az igék magánhangzós tövéhez járul, konzonáns utáni kapcsolódásra nincs példa. A néhány denominális alak szintén magánhangzós tőhöz járul: *атя* 'apó, öregember; férj' > *атявт* 'após', *вано-* '(meg)néz' > *вановт* 'pillantás', *ориа-* '(fel)öltözik' > *ориавт* 'ruházat'.

⁷³ Veláris hangrendű szavakhoz a -вт, palatálisokhoz a -вть járul (kivétel: *сумдевт*).

3.5. Adattár

A képző megítélése nem mindig egyértelmű. Nehéz eldönteni, vajon a kérdéses képző rejlik-e az orosz eredetű *кожовт* 'füstnyílás', *оровт* '(gabona)rakás, halom', *настувт* 'pásztor' és *поровт* 'küszöb' szavakban. Az átadó alakok (*кожух*, *ворох*, *настух*, *порог*) alapján elképzelhető az is, hogy a -х, -г hanghelyettesítéssel в-re változott, s ehhez tapadt a -т képző. Mindenesetre ezeket az elemeket is felveszem az adattárba.

ававт 'свекровь' (ERV 28); 'anyós (a férj anyja)' (EMSz 30); 'anoppi' (ESS 1); *avavt* 'свекровь; мать мужа / Schwiegermutter; Mutter des Mannes' (MdWb 92) < *ава* 'женщина, мать; nő, asszony, anya' (ld. még ESM 5);

андовт *andovt* 'зелье для привораживания / das was man beim Hexen jdm. zu essen gegeben hat [varázsital]' (MdWb 43) < *андо-* 'кормить, давать есть; etet, táplál';

атявт 'свёкор (отец мужа)' (ERV 63); 'após (a férj apja)' (EMSz 47); 'appi' (ESS 11); *at'avt* 'свёкор / Schwiegervater (Vater des Mannes)' (MdWb 88) < *атя* 'apó, öregember, férj';

вановт 'взгляд' (ERV 106); 'pillantás, tekintet' (EMSz 71); 'katse' (ESS 24); *vanovt* 'взглд / Blick' (MdWb 2538) < *вано-* 'смотреть; néz' (ld. még ESM 40) ~ *вановкс* 'id.';

варштавт 'взгляд [pillantás, tekintet]' (ERV 110); *varčavt* ~ *varšavt* 'взгляд, облик (глаз) / Blick (der Augen)' (MdWb 2549) < *варшта-* 'посмотреть, взглянуть; ránéz, ráteking' ~ *варштавкс* 'id.';

касовт 'рост [növés, növekedés]' (ERV 238) < *касо-* 'расти; (meg)nő, felnő, növekszik' ~ *касовкс* 'id.';

керявт 'делянка, вырубка' (ERV 257); 'irtás (hely)' (EMSz 158); *ke'raft* 'разрез, зарубка; порубка / Schnitt, Kerbe; Anhieb' (MdWb 719) < *керя-* 'рубить, срубить, разрубить; kivág, kiirt' ~ *керявкс* 'id.';

?кожовт 'отверстие для пара (над печью в деревенской бане) [füstnyílás]' (ERV 275); 'räppänä, savuaukko' (ESS 71); *kožovt* 'каменка бани; ниша над каменкой бани / die Steine af dem tönernen Sauna-Ofen; gegen Feuersgefahr gemachte Wölbung über dem Ofen der Sauna' (MdWb 891) < Paas. or. *кожух* (ld. még ESM 154);

козовт 'кашель [köhögés]' (ERV 275) < *козо-* 'кашлять; köhög';

коптявт 'копоть' (ERV 292) < *коптя-* 'коптить; (meg)füstöl' ~ *коптявкс* 'id.';

кортавт 'говор [nyelvjárás]' (ERV 294); *kortavt* 'говорение, манера говорить, наречие, выговор / Sprechen, Art des Sprechens, Mundart, Aussprache (MdWb 862) < *корта-* 'говорить; beszél' ~ *кортавкс* 'id.';

кочкавт 'наборная вышивка (на женской рубашке) [veretes díszítés a női ingen]' (ERV 299) < *кочка-* Paas. 'делать декоративное петли иголкой в вышивку / mit der Nadel Zierlöcher in die Stickerei des Hemdes machen' (MdWb 810);

лисевть *l'isevt'* 'росток / Keim [csíra, palánta]' (MdWb 1143) < *лисе-* 'выйти, уйти; kibújik, előbújik' ~ *лисевкс* 'id.';

меревть 'высказывание [vélemény, nyilatkozat]' (ERV 378) < *мере-* 'сказать; mond' ~ *меревкс* 'id.';

молевть 'походка, поступь' (ERV 387); *moleft'* 'ход, ходьба / Gang' (MdWb 1278) < *моле-* 'идти, двигаться; megy, halad' ~ *молевкс* 'id.';

- моравт** 'манера пения [énekmód]' (ERV 390) < *мора-* 'петь; énekel';
- наравт** 'стрижка [nyírás]' (ERV 400); 'tukanleikkuu' (ESS 100) < *нара-* 'стричь, брить; (meg)nyír, lenyír';
- нолдавт** *noldavt* 'причинённая колдовством болезнь / eine durch Zauberei verursachte Krankheit [varázslattal okozott betegség]' (MdWb 1346) < *нолда-* Paas. 'пускать (болезнь на кого-л. / (eine Krankheit) senden [betegséget küld vkire]';
- ?оровт** 'ворох (зерна); бурт' (ERV 444); 'kasa, läjä' (ESS 111); *orovt* 'ворох / Haufen' (MdWb 1462) < or. *ворох* 'rakás, halom, kupac' (ld. még ESM 319);
- оршавт** 'одежда' (ERV 444); 'ruházat, öltöзék' (EMSz 262); *orštavt* 'платье / Kleidung, Bekleidung' (MdWb 1465) < *орша-* 'надеть на себя что-л., одеться; felöltözik' ~ *оршавкс* 'id.';
- ?пастувт** *pastvut* 'пастух / Hirt' (MdWb 1555) < or. *пастух* 'pásztor';
- пирявт** 'забор, изгородь' (ERV 482); 'kerítés, palánk' (EMSz 286); *piravt* 'забор, горьдоба / Zaun, Umzäunung' (MdWb 1677) < *пиря-* 'загородить; bekerít' ~ *пирявкс* 'id.';
- пицевт** *pičevt* 'ожог / Brandwunde [égés, égési seb]' (MdWb 1655) (ld. még *tol-pivt* 'id.', MdWb 2308) < *пице-* 'варить; főz, (meg)éget';
- пишчевт** *piščevt* '(большое) мучение, мука / (grosse) Qual, Plage [nagy szenvedés, kín]' (MdWb 1686) < *пиште-* ~ *пишче-* 'нуждаться, мучиться, страдаться; nélkülözik, szenved' ~ *пишчевкс* 'id.';
- ?поровт** 'порог' (ERV 501); 'küszöb' (EMSz 295); 'kynnys' (ESS 127); *porovt* 'порог / Schwelle' (MdWb 1756) < or. *порог*;
- прјавт** 'председатель; глава (хозяин в семье)' (ERV 522); 'főnök, vezető, elnök' (EMSz 302); 'esimies, páállikkö' (ESS 134); *prјavt* 'начальник / Haupt, Häuptling, Oberhaupt, Ältester' (MdWb 1813) < *прја* 'голова';
- пурнавт** *purnavt* 'снаряжение, одежда / Ausstattung, Kleidung [felszerelés, ruházat]' (MdWb 1643); 'asu' (SES 17) < *пурна-* 'собирать, убирать, снабжать; összegyűjt, felszerel, ellát vmivel';
- савт** *savt* 'вид скоропостижной болезни, притча / eien art plötzliche Krankheit [váratlan betegség]' (MdWb 1945) < *са-* 'приходить, прибывать; догонять, постигать; jön, megjön, elér, utolér';
- сантявт** 'чащоба' (ERV 568); 'sűrű erdő, bozót' (EMSz 323); 'tiheikkö' (ESS 146) < *сандя-* 'корчевать; kiirt' ~ *сандявкс* 'id.';
- сизевт** 'усталость [fáradtság]' (ERV 585); *sižeft* 'усталость, утомление; Müdigkeit, Ermüdung' (MdWb 2166) < *сизе-* 'устать; elfárad';
- симдевт** *šimd'evt* 'данное кому-н. питьё / der Trank, den man jdn. hat trinken lassen [vkinek adott ital]' (MdWb 2156) < *симде-* 'напоить; megitat, inni ad';
- сэрнявт** 'наряд [ruha, díszes öltöзék]' (ERV 633); *serńaft* 'убор / Schmuck, Putz' (MdWb 1975) < *сэрня-* 'нарядиться; szépen felöltözik' (ld. még ESM 420);
- сјалговт** *šalgovt* 'укол иголкой; колотая рана / Nadelstich; Stichwunde [tűszúrás, szúrt seb]' (MdWb 2087) < *сјалго-* 'кольнуть; воткнуть, заколоть; beleszúr, megszúr' ~ *сјалговкс* 'id.';

чалгавт 'походка' (ERV 737); 'lépés, járás, menés; nyom, lábnyom' (EMSz 419); *čalgavt* 'походка, оступь / Gang, Art zu treten' (MdWb 202) < *чалга-* 'наступить; rá-lép, rátapos' ~ *чалгавкс* 'id.';

чоледевт 'пение, щебетание (птиц)' [madarak éneke, csivitelése]' (ERV 734) < *чо-леде-* 'петь, щебетать; csicsereg, csivitel';

якавт 'походка' (ERV 800); 'járás, menés, járásmód' (EMSz 466); 'käyntitapa' (ESS 204); *jakavt* 'походка; манера ходить / Gangart' (MdWb 483) < *яка-* 'ходить, двигаться; jár, halad' ~ *якавкс* 'id.';

3.6. A képző kora és produktivitása

Etimológiailag átlátható képzőről van szó, adatbázisomban mindössze két megfejtetlen szó szerepel: *ямавт* 'кисть [ecset; bojt, fűrt]' (ERV 802); *каршавт* (SES 473) 'valjaat'. Mindez azt sugallja, hogy nem ősi képzőről van szó, ezt alátámasztja a képző eredetéről kifejtett véleményem is.

Damaszkin adatai:

каявт 'выкидыш [elvetélés]' (Dam 66) < *кая-* 'сбросить; dob, hajít', vö. *каявкс* 'id.' (Cigankin 1981: 39);

колавт 'порча [elrontás, elromlás]' (Dam 213), *кола-* 'разбить, нарушить; elront, tönkretesz, megrongál', vö. *колавкс* 'id.' (ERV 277; EMSz 171);

пекставт 'плотина [gát]' (Dam 202) < *пекста-* 'закруть; (be)zár, (be)csuk', vö. *пекставкс* 'zárójel' (SES 391), *пекстамка* 'kulcs, zár' (EMSz 275);

пирявт 'забор, ограда' [kerítés, palánk]' (Dam 96, 178) → *пирявт*;

ставт 'сшивка, шов [varrás; varrat]' (Dam 281, 313) < *ста-* 'сшить; (meg)varr', vö. *ставкс* 'id.' (ERV 611; EMSz 341);

чувовт 'канал; csatorna' (Dam 56, 116, 122, 205, 217) < *чуво-* 'рыть, копать; (ki)ás'

шукишторовт 'смородина; ribizli' (Dam 320). Mai irodalmi alakja: *шукишторов*.

3.7. Összefoglalás

- Kis produktivitású, ritka képző.
- Funkciója megegyezik a *-вкс* képzőével (sokszor fel is cserélhető vele, főként nyelvjárási szinten): a cselekvés eredményét jelölő absztrakt képző.
- Elsősorban deverbális képzőként él, csak néhány szó vezethető vissza névszói alapkra.
- Eredete: a reflexív *-в-* képzős igealakhoz tapadhatott a *-m(ь)* képző, majd ebből elvonódott a *-vm(ь)*, ami később más igetövekhez is kapcsolódhatott. Fiatal képző, etimológiailag átlátható adatokkal.

4. -*KIII*

4.1. A képző eredete

Szerebrennyikov (1967: 68–69) nézete szerint ez a szuffixum azonos töről fakad, mint a -*kc* képző, s mindkettő az uráli *-*ks* denominális képzőre megy vissza. Ugyanezt a nézetet képviseli Cigankin (1981: 40) is (részletesebben ld. a 196. oldalon). – A képző struktúrája alapján ezt a nézetet el lehet fogadni, ugyanakkor megjegyzendő, hogy az ősmordvinban az alveoláris és posztalveoláris hangok közti határ erősebb volt, mint a szibilánsok és affrikáták közötti választóvonal.

4.2. Szakirodalmi információk

Jevszevjev (1934/1963: 38) a -*ки*-t a -*kc* képző alakváltozatának tartja.⁷⁴ Ennek külön nem határozza meg a funkcióját (a *kc*-ét ld. a 222–226. oldalakon). Példaként a következő szavakat hozza fel: *аваки* 'цыпленок-самка; csirke-nőstény' (< *ава* 'женщина, самка; nő, nőstény'), *атяки* 'петух; kakas' (< *атя* 'самец; kan'), *пулаки* 'поясная кисть; deréкроjt' (< *пуло* 'хвост; fark'), *сельмуки* 'очки; szemüveg [Plur.]' (< *сельме* 'глаз; szem'), *сюваки* 'растение с колючей шелухой; tüskés héjú növény' (< *сюва* 'мякина; törek').

Bubrih (1947: 43) definíciója szerint a -*ки* leggyakrabban a *vm*-vel való hasonlóságot fejezi ki. A példaként felsorolt *аваки* és *атяки* mellett ő a *пулаки*-nak pontosabb definícióját adja: 'подобие широкого хвоста из шерстяных нитей в женском наряде; gyapjúfonálból készült széles farkszerűség a női ruhán'.

Az 1962-es Grammatika (39–40) együtt kezeli a -*kc* és -*ки* képzőket, hasonlóságot kifejező funkciót tulajdonítva neki. Az itt felsorolt szavakat a derivátumok és az alapszók szófaja alapján osztják csoportokba: főnévből főnév, igéből főnév, igéből melléknév, valamint határozószók képezhetők e szuffixumok segítségével. Furcsa, hogy a példaanyagban mindössze két -*ки* képzős alak szerepel (*аваки*, *атяки*). Ugyanebben a funkcióban említi Szerebrennyikov (1967: 68–69) is, ugyanezekkel a példákkal.

Jermuskin 1967-es írásában (122) a -*ки* képzőt, hasonlóan a *kc*-hez, szófajtani alapon csoportosítja: az alapszó lehet főnév (*атяки*, *селмуки*), ige (*колаки*⁷⁵ 'пожар; tűz, tűzvész' < *кола*- 'разбить; tör, összetör'), és melléknév (*ламбаки* 'édesszájú' < *ламба-мо* 'édes'). A képző szerinte elhomályosult a *ляки*, *паки*, *кенки*, *камаки*, *шаки* szavakban. Ezt 1991-es tanulmányában (54) kiegészíti a *меки*, *килькс* alakokkal (ld. még 2004: 53). Az etimológiák egy része hibás, erről ld. a 259. oldalon.

Erdődi (1968: 214) a „leggyakrabban használt denominális főnévképzők” második alcsoportjában taglalja a -*ки* képzőt. Önmagával ellentmondásba keveredve azt írja, hogy „csupán néhány főnevet képeznek ezzel [a] suffixummal”, pl. *at'akš* 'kakas', *avakš* 'nőstény csibe', *pulakš* 'bojt (női övön)', *sel'mukšt*⁷⁶ 'szemüveg'. Csak nála bukkan fel a *kurakš* 'bozót' (< *kura* 'bokor').

⁷⁴ „*ки* (из *kc*) [*ки* (а *kc*-ből)]”.

⁷⁵ Az ERV *колакс* 'стихийное бедствие (напр. пожар, ураган) [elemi csapás (pl. tűzvész, orkán)]' formában adatozza, ld. az 1.5. pontban.

⁷⁶ Nála a szókezdő szibiláns palatalizátlan.

Cigankin és Gyevajev 1975-ös jegyzetében (93) a *-ки*-t ritka képzőnek minősíti, s valamihez hasonló, ill. vmilyen jegyet hordozó funkciót tulajdonít neki: *атяки*, *кильки* 'узел; csomó' (< *кильде* 'запрячь; befog' – az etimológiai problémákat ld. a 256. oldalon), *М цѣроки* 'мальчик; fiú' (< *цѣра* 'сын, парень; fiú, legény').

Moszin az ősi állatnevek képzőit tárgyaló cikkében (1977: 8) a *ватраки* 'лягушка; béka' és *ведреки* 'теленко; üsző' szavakat etimologizálja a rokon nyelvek segítségével, s különíti el bennük a *-ки* képzőt (részletesebben ld. a 257–258. oldalakon).

Az 1980-as Grammatika (105) a *-ки*-t a *-к* képző szinonimájának veszi (de az eredetéről nem nyilatkozik). A *-ки*-t kis produktivitásúnak és sporadikusnak (нерегулярен) minősíti, s „az alapszóban megnevezett fogalomhoz hasonló” jelentésben definiálja. Példái: *аваки*, *атяки*, *сельмуки*, *палаки* 'спорянья; anyarozs' (< *пало* 'гореть; ég') – utóbbi etimológiai problémájáról ld. a 256. oldalon. Néhány esetben, írja a Grammatika, az alapszó nem etimologizálható: *пондаки* 'лохматый; borzas', *кенки* 'дверь; ajtó', *камаки* 'коренной зуб; zápfog', *М паки* 'часть, кусок; rész, darab'. (Ezek egy része megfejtethető, ld. a 258–259. oldalon.)

Részletesen foglalkozik e képzővel 1981-es monográfiájában D. V. Cigankin (40). Ugyanúgy ritkának, sporadikusnak minősíti, mint az általa főszerkesztett Grammatika 1981. Az alapszó lehet főnév, melléknév és ige. Az ismétlődő példaanyag (*атяки*, *колаки*, *сельмуки*, *палаки*) mellett felbukkan a *луки* 'шелуха; héj' (< *лута* 'содрать; nyúzni'), *мараки*⁷⁷ 'мошка; muslica' (~ *марав* 'id.'), *тѣки* 'вершина горы, маковка (головы); hegytető, fejtető', *ютаки* 'ясли для корма; jászol a takarmánynak' (< *ютко* 'промежуток; térköz') – ezek etimológiai megbízhatóságáról ld. a 256. és 259. oldalakon írottakat. (A példaanyagban melléknevek is szerepelnek: *ламбаки* 'сластѣна; édesszájú, nyalánk', *нараки* 'бритоголовый; borotvált fejű' (< *нара* 'брить; nyír, megnyír'), *пилюки* 'чуткий, обладающий тонким слухом; érzékeny, finom hallású' (< *пиле* 'ухо; fül') – ezek elemzését ld. a melléknévképzőket bemutató fejezet 572–573. oldalán.

Néhány szóban Cigankin a rokon nyelvek, ill. a mordvin nyelvjárási párhuzamok alapján különíti el a *-ки* képzőt. Ezek közül helytálló a *ведреки* (~ é. *veis*, *vedis*, md. *пуј. ведрека*), *мораки* 'комар; szúnyog' (~ *морав*), *пондаки* (~ *пондака*), de nem fogadható el a *наки* 'клок волос; hajtincs' etimológiája, a fi. *pää* 'fej' szóval való összevetés. Nyelvi adatokkal nem támasztja alá a *камаки*, *кенки*, *кельки* 'плѣнка на мясе; hártya a húson', *чомболки* 'ласка; menyét',⁷⁸ *эйкаки* 'ребѣнок; gyerek' szavak képzett voltát (ld. részletesebben az adatbázis szavainak elemzése során).

A mordvin lexikológiát bemutató 1983-as kötet szóalkotással foglalkozó fejezetében Lipatov – Matyuskin – Moszin együtt tárgyalja a *-к* és *-ки* képzőket. Fő funkcióként a hasonlóságot és a 'valamire való' szerepet definiálják. A *-ки* képzőt ők is ritkának minősítik, de az kissé túlzásnak tűnik, hogy a sok *-к* képzős alak mellett mindössze az *атяки* szót említik (1983: 120–121).

Keresztes (1990: 66) deminutív képzőnek minősíti a *kš*-t. A szakirodalomban egyedül ő adja meg ezt az jelentésárnyalatot (adatbázisom alapján néhány szóban valóban kicsinyítői funkciót lát el). – Mészáros (1998) és Bartens (1999a) nem említi e képzőt.

⁷⁷ Ld. *маравки*.

⁷⁸ Irodalmi nyelvi alakja *чомболкс*, elemzését ld. a *-л* képző alatt.

Cigankin egyik írásában (1999: 7) „nem több mint 10 szót” sorol a *-ки* képzősök halmazába. Hasonlóan vélekedik az EK (2000: 36) is: „явови кода суффикс кемењ-шка теевкстнэсэ [’mintegy tíz szóban figyelhető meg ez a szuffixum’]. Ők nyolc, korábban már bemutatott példát sorolnak ide: *атяки, аваки, сельмуки, пилуки, пулаки, палаки, ламбаки, мараки*. (Itt jegyzem meg, adatbázisom alapján közel 40 szóban mutatható ki ez a képző!)

Ez a képző az esetek többségében átlátható. Ezekben a transzparens alakokban a) a képző világosan elkülöníthető, az alapszó megvan a mai mordvin irodalmi nyelvben, b) az alapszó nyelvjárási szinten mutatható ki, a más képzőkkel ellátott alakváltozatok révén lehet bizonyítani a *-ки* képző voltát, c) rokon nyelvi adatok segítségével mutatható ki a képző.

4.3. Kapcsolódási szabályok

A képzőmorfémát érintő alternációk nincsenek, az etimológiailag átlátható tövek túlnyomó többsége magánhangzóra végződik, ezekhez a képző természetesen *-ки* alakban kapcsolódik: *ава* ’nő, asszony, anya’ > *аваки* ’nőstény’, *атя* ’apó, öregember; férj’ > *атяки* ’kakas’, *утя* ’vadkacsa’ > *утяки* ’id.’.

A tömorfémát érintő változások:

a) Tővégi mássalhangzó + *ки* kapcsolódásra nagyon kevés példát találtam. Ezek egyike közvetlen kapcsolódás (*кель* ’nyelv’ > *кельки* ’harangnyelv’), másutt viszont a tővégi magánhangzó kiesésével számolhatunk: *бромо* ’bögly’ > *бромки* ’dongó, poszméh’.

c) A vokális hangszíne a képző előtt megváltozik: *валдо* ’fényes, világos’ > *валдаки* ’erdei tisztás’, *латко* ’szakadék, árok’ > *латкаки* ’id.’, *пуло* ’farok; hajfonat’ > *пулаки* ’tarkó, nyakszirt’, *ютко* ’köz, térköz, időköz, távolság’ > *юткаки* ’köz, átjáró’ (*o* > *a*); *пиле* ’fűl’ > *пилуки* ’éles hallású; bóbítás’, *сельме* ’szem’ > *сельмуки-т* (plur.) ’szemüveg’ (*e* > *y*). Leíró szempontból akkor számolhatnánk (a tővégi magánhangzó kiesése után) *-аки/-уки* alakváltozatokkal, ha a képző ma is produktív lenne.

4.4. Adattár

a) Megvan az alapszó a mai mordvinban

аваки ’самка (птица); молодка (молодая курица)’ (ERV 29); ’nőstény (madár); tyúk’ (EMSz 30); ’naaraslintu’ (ESS 1); *авакš* ’курица-молодка / Huhn, junge Henne’ (MdWb 91) < *ава* ’женщина, мать; nő, asszony, anya’ (ESM 5);

атяки ’петух’ (ERV 63); ’kakas’ (EMSz 47); ’kukko’ (ESS 11); *ат’акš* ’петух / Hahn’ (MdWb 86) < *атя* ’старик, муж; apó, öregember; férj’ (ESM 22);

бромки *bromkš* ~ *promokš* ’шмель / Hummel [dongó, poszméh]’ (MdWb 144, 1852) < *пуромо, промо, бромо* ’слепень; bögly’ (ERV 529, MdWb 1852);

- валдаки** *valdakš* 'полянka / Waldwiese, Lichtung [erdei tisztás]' (MdWb 2520)⁷⁹ < *валдо* 'свет, светлый, яркий; fēny, világosság, fēnyes, világos' (ESM 38);
- вежаки** 'мизинец [kisujj]' (ERV 118). Csak az erza–oroszl szótár adatolja, másutt a *вежаське* forma fordul elő. Ezek egy 'kis, fiatal' jelentésű, finn–volgai eredetű *веж(а)*- töre vezethetők vissza (részletesebben ld. a 135. oldalon).
- кельки**¹ *kel'kš* 'язык колокола / Glockenklöppel [harangnyelv]' (MdWb 684) < *кель* 'язык; nyelv';
- кильдаки** *ki'l'dakš* 'статный жеребец / stattlicher Hengst [pompás mén, csődör]' (MdWb 757) < *кильде-* 'запрячь; befog (igavonó állatot)';
- кильки** 'петля; узел' (ERV 261); 'hurok, (növényi) hüvely' (EMSz 164); 'silmukka, lenkki; palko' (ESS 68); *ki'l'kš* 'петля; птицеловная сеть / Schlinge; Vogelschlinge' (MdWb 760). Cigankin – Gyevajev (1975: 93) és Versinyin (ESM 144) a *кильде-* 'запрячь; befog (igavonó állatot)' származékszavának tartják. Ez a szó a FV **keltä-* 'spannen' igére megy vissza (> lpN *gael'de-*, cser. *kelďä*) (UEW 657), ez a feltevés tehát csak abban az esetben lenne elfogadható, ha az alapige utolsó szótagja kiesett, s egy fiktív *киль-* töhöz kapcsolódott volna a képző. Szemantikailag sem tökéletes a megfelelés.
- коняки** *koňakš* 'конёк (на крыше) / First (im Gebäude) [tetőgerinc, orom]' (MdWb 847). Paasonen a *коня* 'лоб; homlok' szóból származtatja (MdWb uo.).
- кураки** 'кустарник' (ERV 316); 'bokor, cserje' (EMSz 189); 'pensas' (ESS 80); *kurakš* 'небольшая группа деревьев, кустарник / eine kleine Gruppe von Bäumen, Gebüsch' (MdWb 970) < *куро* 'куст, кустарник; bokor, cserje' (Erdődi 1968: 214);
- латкаки** *latkakš* 'лощинка, овражек / Vertiefung, Schlucht [vízmosás, mélyedés, árok]' (MdWb 1031) < *латко* 'овраг; szakadék, árok';
- луки** 'шелуха, кожа, чешуя, скорлупа' (ERV 353); 'héj' (EMSz 212); 'kuori' (ESS 88); *lukš* ~ *lučks* 'скорпула / Schale (von Eiern, Nüssen usw.)' (MdWb 1069) < *луч* 'скорпула; héj' (a szóvégi torlódás első mássalhangzója kieshetett). Cigankin a *лута-* 'содрать; lenyúз, lehánt' igére vezeti vissza.
- монаки** *monakš* 'страдающий грыжей / mit einem Bruch behaftet [sérve van]' (MdWb 1282) < *мона* 'семенное яичко; here';
- налики** *nalkš* 'игрушка / Spielzeug [játékszer]' (MdWb 1314) < *налко-* (MdWb), *налк-се-* (ERV 399) 'играть; játszik'. Csak abban az esetben sorolható ide, ha a tövégi -к a mássalhangzó-torlódás miatt kiesett.
- нараки** 'ruohosipuli [metélőhagyma]' (SES 354). Alapszava a *нара-* 'стричь, брить; вág, (meg)nyír'. Vö. még *нарамочурька* 'id.' (чурка 'hagyma').⁸⁰
- нармуки** 'птица; madár' (ERV 401). A *нарма*, *нармунь* 'id.' alakváltozata, diminutív jelentésben (ESM 279).
- налаки** 'спорынья; anyarozs' (Grammatika 1980: 105). A Grammatika a *пало-* 'го-реть; ég' igéből származtatja, ez szemantikailag több mint kérdéses. Sem Paasonen-nél, sem a kétnyelvű szótárakban nem bukkantam erre az adatra. (Ld. *палакс* 'кра-пива; csalán'.)

⁷⁹ A moksában más jelentést hordoz: 'форточка в курной избе [kis ablak a szabad tűzhelyes parasztházban]' (MRV 84).

⁸⁰ Ld. még a *нараки* melléknevet (5. fejezet, 12. pont).

некиш *pekš* 'светец / Kienspanhalter [fáklyatartó]' (MdWb 1575). Paasonen a *pe* 'ко-нец; vége vminek' szóból származtatja.

пильгеполдакиш *pił'ge-poldakš ~ pił'ge-polda, -poldaška* 'лодыжка; коленная чашка / Fussknöchel; Kniescheibe [bokacsont; térdkalács]' (MdWb 1667) < *полда* 'щиколотка, сустав; boka, ízület';

пулакиш¹ 'женский пояс с бахромой [rojtta díszített öv; hátsó kötény]' (ERV 526); 'ersäläisnaisen puvun takakoriste' (ESS 134); *pulakš* 'женский наряд, висающий позади с пояса / ein hinten vom Gürtel herabhängender, Frauenschmuck' (MdWb 1839). А *пулай, пулагай* alakváltozata. Alapszava a *пуло* 'хвост; fark' (ESM 381).

пулакиш² 'tarkó, nyakszirt' (EMSz 306); 'niska, takaraivo' (ESS 134); *pulakš* 'затылок / Hinterkopf' (MdWb 1832). Paasonen egy, általa csak a moksából adatolt *pulä* szóból származtatja, vö. *alga pulä* 'затылок / Nacken, Hinterkopf' (uo.).

сельмукиш 'очки' (ERV 579); 'szemüveg' (EMSz 329); 'silmälasit' (ESS 149); *šel'tukšt* 'очки / Brille, Augengläser' (MdWb 2133) < *сельме* 'глаз; szem'. А *-m* a többes szám jele alak (plurale tantum, a tárgy két részből tevődik össze, ld. Maticsák 2004).

утякиш *ut'akš* 'дикая утка / Wildente' (MdWb 2493). Az *ut'a* 'id.' (< or. *утя*) származékszava.

цёракиш 'keskenkasvuinen poika 'növekedésben félbemaradt, fejletlen fiú' (SES 121)⁸¹ < *цёра* 'мужчина, сын; férfi, fia vkinek';

сювакиш 'клеякое место в хлебе / klitschige Stelle im Brot [ragacsos hely a kenyérbén]' (MdWb 2204) < *сюва* 'мякина; pelyva, törek';

эйкакиш 'ребёнок, дитя' (ERV 772); 'gyermek, gyerek' (EMSz 449); 'lapsi' (ESS 198); *ejkakš* 'ребёнок / Kind' (MdWb 354). Összetett szó. Előtagja az E *эйдь, эйде, М идь* (erről ld. UEW 835), utótagja az archikus *кака* 'дитя; gyerek' (ERV 225) (ESM 82, 96).

ютакиш 'переулок' (ERV 795), **юткакиш** 'köz, térköz, időköz, hézag' (EMSz 463); 'väli, kuja' (ESS 203)⁸² < *ютко* 'пространство, промежуток, расстояние, щель, лаз; köz, térköz, időköz, hézag'.

b) Alakváltozatok segítségével bizonyítható a *-киш* képző jellege

ватракиш 'лягушка' (ERV 113); 'béka' (EMSz 76); 'sammakko' (ESS 25); *vatrakš* 'лягушка / Forsch' (MdWb 2568). Onomatopoetikus eredetű szó, vö. *вапордо-* 'квакать; brekeg', нyj. *вапор-вапор* (a brekegés hangja). Ld. még *вапоркай* 'лягушка; béka' (ESM 43).

камакиш 'коренной зуб' (ERV 230); 'zápfog' (EMSz 138); 'poskihammas' (ESS 62); 'коренной зуб / Backenzahn' (MdWb 590). Versinyin (ESM 103) а *кеме* 'kemény' szóval kapcsolja össze, ez hangrendi okok miatt nem valószínű (az EtV magyarázata, amely a fi. *hammas* szóval veti egybe, s fgr. eredetűnek tartja, képtelenség, EtV 59). Paasonen a *kamur* 'id.' (MdWb 593) szóval veti egybe, ennek alapján a *-киш* képző.

⁸¹ Vö. М *цёрокиш* 'мальчик; fiú' (Cigankin – Gyevajev 1975: 93).

⁸² Cigankinnál: *ютакиш* 'ясли для корма; jászol a takarmánynak' (1981: 40).

копакши 'кучка (напр. сена, соломы) [rakás, kupas, halom]' (ERV 291). Vö. *копаня* 'копна; boglya'.

маравкиш 'mäkära [púposszúnyog; muslica]' (SES 249), *маракиш* 'мошка; muslica' (Cigankin 1981: 40). Alakváltozatai: *марав*, *мармукиш*, *марака*. A *марав* etimológiáját ld. a 79. oldalon.

тантлюкиш 'сластёна [édesszájú, nyalánk]' (ERV 644). Alakváltozata a *тантлюша*. A *тансть* 'вкус, аромат; íz, édesség', *тантей* 'вкусный, сладкий; ízletes, édes' szócsaládba tartozik.

c) Rokon nyelvi adatok segítségével bizonyítható a *-киш* képző jellege

ведрекиш 'тёлка' (ERV 116); 'űsző' (EMSz 78); 'hieho, (lehmä)vasikka' (ESS 26); *ved'reks* 'тёлка / Färse, junge Kuh' (MdWb 2593). Finn-volgai eredetű szó: *wet3 '(junge) Kuh; Rind' > é. *veis*, ?lp. *vādok*. Az UEW (821) *ved'aka*, *vedraš* formákat is adatul, ezekben *-aka*, *-raš* és *-řekš* képzőket különít el (ld. még ESM 45). Az *-(a)ka* gyakori szuffixum, de a másik kettő egyéb szavakban nem mutatható ki. Cigankin (1981: 40) a zsabinói nyelvjárásból adatul egy *ведрека* formát, kérdés azonban, nem másodlagos, analogikus képzőcserével van-e dolgunk. Ld. még Moszin 1977: 8.

кенкиш 'дверь' (ERV 253); 'ajtó' (EMSz 156); 'ovi' (ESS 67); *kenkš* 'дверь / Tür' (MdWb 700). Az SSA (1: 464) összekapcsolja a fi. *kynnys* és lpIn *koo3aš* 'küszöb' szavakkal. Az UEW (664) a lapp adatot (az UEW transzkripciójával: *kōDZqš*) biztosan, a másik kettőt kérdőjellel származtatja a FV *kinče-kse 'Schwelle; küszöb' szóból. A *kynnys* összefügghet a *kynsi* 'köröm' szóval, ez finnugor/?uráli eredetre megy vissza, vö. é. *küüs*, lpN *gā3'3a*, md. *kenže*, cser. *káč*, vtj. *giži*, zrj. *giž*, osztj. *kōnč*, vog. *künš*, ?jur. *χada* stb. (UEW 157). A mordvinban az eredeti *-ks* képző a szóbelseji *-nž-*, *-ňž-* hatására változhatott *-kš-*-sé (UEW 664). Ld. még némiképp eltérően: ESM 133.

d) Bizonytalan megfeleltetések

келькиш² 'плёнка (тонкая кожа); брюшина' (ERV 250); 'hártya; mellhártya, has-hártya' (EMSz 152); 'vatsakalvo' (ESS 67); 'плёнка на мясе; hártya a húson' (Cigankin 1981: 40). Versinyin (ESM) a *-киш* elemet képzőnek tartja, és óvatosan egybeveti a fi. *kalvo* 'hártya' szóval, de ezt a feltételezést az UEW nem erősíti meg, a FU **ka'w3* 'Häutchen, Membran, Schuppe' folytatásaként a finn mellett csak az é. *kale*, o. *kāl'i*, vog. *khal'p*, ma. *hályog*, kérdőjellel vtj.-zrj. *kil'* szavakat adja meg (UEW 121), s a KESK (124) sem veszi fel a zrj. *киль* 'оболочка, чешуйка, шелуха' megfelelői közé.

лекиш¹ *lekš* 'гаснущее, слабое пламя / erlöschende, schwache Flamme, die noch ein wenig spielt (aufzuckt) [gyenge láng]' (MdWb 1102). Esetleg összefügghet a fi. *lekko*, *liekki* 'láng' (SSA 2: 61, 69) szavakkal?

таркиш *tarkš* 'вилкообразная ветвь для сушки шкур зверей / gabelförmiger Zweig, mit dem die Felle des wildes getrocknet werden [villa alakú ág a vadállatok bőrének szárítására]' (MdWb 2281). Versinyin (ESM 432) a cser. *тореш* 'поперёк; keresztül, keresztben', *торка* 'развесистый; ágas-bogas' szavak *тор-* tövvel veti egybe.

měki 'верхушка, макушка' (ERV 661); 'csúcs, tető, orom' (EMSz 369); 'huippu, latva, kärki' (ESS 169); *t'okš* 'верхушка; маковка; конёк / Wipfel; oberste Spitze des Baumwipfels; (Dach-)First' (MdWb 2410). A KESK (285) óvatosan felveti („неясно, относится ли сюда...”) a zřj. *туган* 'вершина, крона дерева; magasság, fakorona' és a mdM *měgania* 'макушка; csúcs, tető' kapcsolatát (ld. még ESM 437). Ha ez esetleg megállja a helyét, akkor az erzában egy *měz-* tövet kellene feltételeznünk, amelyhez hozzátapadt a *-kui* képző.

чуки 'вершина [csúcs, tetőpont]' (ERV 758); *čukš* 'мусорная куча / Kehrichthaufen [szemétdomb]' (MdWb 299). A KESK (102) a zřj. *жуз* 'полова, мякина; pelyva, törek' szó rokon nyelvi megfelelői közé kérdőjellel felveszi a mordvin alakot, s ugyancsak kérdőjellel sorolja ide a cser. *užk* 'cop, мусор; szemét' és a fi. *hukka* 'vesztés, romlás' szót. Erről az SSA (1: 180) a következőket írja: „eräistä etäsukielistä ja germ. taholta esitetyt rinnastukset ovat epävarmoja [a távolabbi rokon nyelvekbeli megfeleltetések és a germán párhuzamok bizonytalanok]”. Ld. még ESM 508.

e) A szakirodalomban (Jermuskinnál, Cigankinnál) néhány téves etimológia is felbukkant. Ezekben a szavakban a *-kui* nem képző, hanem az ősi szótő része:

леки² 'иней' (ERV 336); 'dér, zúzmara' (EMSz 202); 'kuura, huurre' (ESS 84); *lekš* 'иней, изморозь / Reif, Rauhrost' (MdWb 1102) < U **lupša* 'der Tau' (vö. lpN *lâk'se*, cser. *lâpš*, jur. *japta* stb. A mordvinban (és a norvéglappban) *pš* > *kš* hangváltozás ment végbe (UEW 261; ld. még ESM 206).

меки 'пчела' (ERV 373); 'méh' (EMSz 224); 'mehiläinen' (ESS 92); 'пчела / Biene' (MdWb 1228) < FU **mekše* 'Biene, Apis mellifica' (UEW 271; ESM 241).

паки 'клок, пучок' tincs, fűrt; nyaláb, csomó' (ERV 451); 'kimppu, nippu, tukko' (ESS 114); *pakš* 'пучок (волос, сена) / Büschel (von Haaren, Heu)' (MdWb 1509). Az SSA kérdőjellel veti egybe a fi. *pahka* 'csomó, görcs, dudor' szóval. Ha ez a kapcsolat megállja a helyét, akkor a mordvin szóban nincs képző, a rekonstruált FV alapalak ugyanis **pakša*. Vö. **-kš-* > korai közfi. **-šk-*, balti finn *-hk-* (SSA 2: 286). Az UEW (350) kérdőjel nélkül veszi fel a mordvin alakot az U **pakša* 'Knoten, Knollen, Knorren' szócsaládjába (fi. *pahka*, é. *pahk*, szlk. *päkte*). Ld. még ESM 325. – Cigankin (1981: 40) a fi. *pää* szóval rokonítja, ez hangtanilag nem fogadható el.

чаки, шаки 'горшок' (ERV 737, 760); 'fazék, edény' (EMSz 419); 'pata, ruukku' (ESS 189); *šakš*, *čakš* 'горшок / (irdener) Topf, Kochtopf' (MdWb 201, 2212). A FV eredetű **šakče* 'Gefäß; Boot, Schiff' szóra vezethető vissza (vö. fi. *haaksi*, é. *Hakisaar*), a *-kš* tehát nem képző a mordvin szóban (UEW 781, ESM 485).

4.5. Szemantikai kérdések

A szakirodalom e képző fő funkciójául általában a 'vmihez hasonló' jelentést adja meg. Ez a definíció nem pontos, nem teljes. Adatbázisom 39 szavának több mint negyede állatnév. Ezekben eredetileg kicsinyítő-becéző funkciója volt a képzőnek, de ez a szerep mára már elhomályosult. A *-kui* képzős állatnevek: *аваки* 'самка (птица); nőstény (madár); tyúk', *атяки* 'петух; kakas', *бромки* 'шмель; dongó', *кильдаки*

’статный жеребец; mén, csődör’, *маравки* ’мошка; muslica’, *нармуки* ’птица; madár’, *утяки* ’дикая утка; vadkacsa’, *ватраки* ’лягушка; béka’, *ведреки* ’тёлка; üsző’.

Elképzelhető, hogy eredetileg ugyancsak deminutív szerepe volt a testrésznevekben: *вежаки* ’мизинец; kisujj’, *монаки* ’страдающий грыжей; sérve van’, *пильгенполдаки* ’лодыжка; коленная чашка; bokacsont; térdkalács’, *пулаки*² ’затылок; tarkó’, *камаки* ’коренной зуб; zápfog’.

A harmadik nagyobb csoport, amelyben ez a képző kimutatható, a növény(rész)-nevek halmaza: *кураки* ’кустарник; bokor, cserje’, *луки* ’шелуха, кожура, скорлупа; héj’, *нараки* ’ruohosipuli; метélőхваста’, *палаки* ’спорынья; anyarozs’.

A többi *-ки* képzős szó változatos szemantikai csoportokba sorolható, köztük – az adatok elégtelensége miatt – markáns jelentésmezőt nem lehet kimutatni, vö. pl. emberek jelölő szavak (*цёраки* ’keskenkasvuinen poika; fejletlen fiú’, *эйкакки* ’ребёнок, дитя; gyerek’ – itt is tetten érhető a deminutív jelleg); tárgyak megnevezése (*налки* ’игрушка; játékszer’, *неки* ’светец; fáklyatartó’, *кенки* ’дверь; ajtó’, *тарки* ’вилкообразная ветвь...; villa alakú ág’); ruhadarabok (*пулаки*¹ ’женский пояс; női hátsó kötény’, *сельмуки* ’очки; szemüveg’ (tárgy is persze); természeti képződmények (*валдаки* ’полянka; tisztás’, *латкаки* ’лощинка, овражек; vízmosás, árok’) stb.

4.6. Összegzés

a) Ez a képző lényegesen ritkább, mint a vele (valószínűleg) etimológiai rokonságban álló *-кс* (amely az egyik legproduktívabb) mordvin képző. Cigankin és az Erzáń kel’ csak mintegy tízre becsüli a *-ки* képzőt tartalmazó szavak számát, de a szakirodalomban – a mellékneveket nem számítva – 21 szó bukkan fel. Kutatásaim eredményeképp ezt a listát majdnem megkétszereztem, s összességében 39 szót sorolok a (több-kevesebb bizonyossággal) *-ки* denominális főnévképzőt tartalmazó szavak halmazába.

b) Ez a képző az esetek nagy többségében transzparens, a vizsgált szavak kétharmada levezethető ma is élő mordvin szóból.

c) A *-ки* ősi képző, már legkésőbb a finn-permi korban létezett, de mai él, s igen kismértékben produktív (vö. *нараки* ~ *нарамочурька*).

d) A szakirodalom a képző legfőbb funkciójának a ’vmihez hasonlatosság’ kifejezését tartja, de véleményem szerint ez nem állja meg a helyét. Eredeti, ősi funkciója a kicsinyítés-becézés lehetett – ez a mai napig tettenérhető az állatnevekben, embereket jelölő szavakban; a későbbiekben pedig tárgyakat, növényeket, természeti képződményeket stb. jelölő/megnevező funkciója fejlődhetett ki.

5. -MO, -MA, -ME

A dolgozat 2. fejezetében (166–173. oldal) részletesen szóltam az elhomályosult, improduktív, ritka **-m(V)** főnévképzőről, amely ma már csak nyelvtörténeti módszerekkel fejthető fel, a mai nyelvérték nem érzi képző jellegét. Ezek mellett azonban a mai mordvinban létezik a rendkívül produktív és nagyon gyakori **-mo**, **-ma**, **-me** deverbális főnévképző (nomen actionis és nomen instrumenti), valamint az ebből kialakult összetett **-lma**, **-lmo** főnévképző (utóbbit ld. a 291–300. oldalakon).

Ezekkel a képzőkkel a szakirodalom nem egyenlő mértékben foglalkozik. Eddig főleg leíró szempontok alapján közelítettek e képzőkhöz, a legtöbbet a deverbális főnévképzőről írtak, míg az elhomályosult képző alig-alig bukkan fel.

5.1. A képző eredete

Részletesen ld. a 166. oldalon, itt csak annyit említek meg, hogy az ősi ***-m** nomenképzőre megy vissza. Előbbi folytatása megvan a finnségi nyelvekben, a lappban, a cseremiszenben, az obi-ugorban, a magyarban és szamojéd nyelvekben, utóbbi pedig minden uráli nyelvből kimutatható. Ezek vagy eredeti formájukban, vagy más képzőkkel egybeépülve, ill. participiumokban, infinitívusokban, többféle funkcióban élnek tovább. Ez a szuffixum identikus az ***m** igeképzővel.

5.2. Szakirodalmi információk

M. Je. Jevszevjev (1934/1963: 42) rövid áttekintésében a **-ma**, **-mo**, **-me** elemet deverbális főnévképzőnek minősíti, összesen kilenc példát említve, csoportosítás és a funkciók megadása nélkül: *вешкума* 'свисток; síp' (< *вешка*- 'свистеть; fűtyülni'), *кенки-кундамо* 'ручка дверная; ajtókilincs' (< *кунда*- 'ловить; megfog'), *кирьдима* 'хранилище; tároló, tárház' (< *кирьде*- 'держать, хранить; őriz, tárol'), *кустима* 'лестница; lépcső' (< *кустя*- 'поднимать; felmegy'), *рамамо* 'покупка; vásárlás' (< *рама*- 'купить; vásárol'), *сёвнума* 'брань; veszekedés' (< *сёвно*- 'браниться; szid'), *симметарка* 'место для питья; ivóhely' (*сима*- 'пить; iszik'), *чалгамо* 'приступка; lépcsőfok' (< *чалга*- 'наступать; rálép'), *чапавтума* 'закваска' (*чапавто*- 'квасить; savanyítani').

Bubrih (1947: 42) megjegyzi, hogy a deverbális főnév gyakran elveszti szoros kapcsolatát az igével. Erre egyik példaként a *кустема* szót hozza fel, de a **-mo/-ma/-me** képzőt külön nem veszi fel képzőtárába, ellenben 1948-as, a cselekvésnevekről (имена действия) szóló írásában jelentős teret szentel e képzőnek. Bubrih a képző három funkcióját írja le: a) a cselekvés tárgya, b) a cselekvés eszköze, c) a cselekvés helye és ideje. Ezekben a leírásokban előbb a **-ma/-mo/-me** participiumi szerepét veszi górcső alá, majd az igékből képzett főneveket (voltaképpen vizsgálatom tárgyát) mutatja be.

a) A cselekvés tárgya. Participiumi szerepben: *вечкема ялга* 'любимый товарищ; szeretett társ', *вишка эйкакшнэнь морамо морот* 'маленьких детей пение-песня; kis gyerekek énekelte ének'; *а содамо тев* 'незнание-дело > незнаемое, неизвестное дело; nem tudott, ismert dolog' (ld. még az 596–597. oldalon). Bubrih megjegyzi, hogy a **-mo/-ma/-me** képzős alak gyakran társul a *пель* szóhoz (jelentése itt kb. 'rész, darab', ezt

részletesebben ld. a 431–432. oldalakon): *ярсамо пель* 'едомый предмет, еда; ennivaló', *симема пель* 'выпиваемый предмет, питьё; innivaló'. – „Érdekes esetek”, írja Bubrih, amikor a *-мо/-ма/ -ме* alakok főneveket hoznak létre: *викишнема* 'вышивание; hímzés' (< *викише-* 'вышивать; hímez'), *кепедема* 'то, что поднимают; az, ami felemelkedik' (< *кепед-* 'подниматься; felemelkedik'), *муськема* 'бельё; fehérnemű' (< *муське-* 'мыть; mos'), *симема* 'питьё; ital' (< *симе-* 'пить; iszik'), *ярсамо* 'еда; étel' (< *ярса-* 'есть; eszik'). Összességében tehát Bubrih azonos töről eredeteti a participium- és a főnévképzőt.

b) A cselekvés eszköze: *сельме нардамо паця* 'платок для отирания глаз; kendő a szem törlésére', *гуень чавома палка* 'палка для убивания змей; bot a kígyó ütésére', *сокамо алаша* 'лошадь для пахоты; ló a szántáshoz', *сёрмадома толга* 'перо для писания; toll az íráshoz', *човамо кев* 'камень для точки, точило; fénőkő' stb. A *пель* itt is társulhat: *човорямо пель* 'предмет для мешания, мешалка; keverőeszköz', *эзамо пель* 'предмет, которым трут; трлőeszköz' stb. – Főnévként: *вешкема* 'то, чем дудят, дудка; az, amivel fűtyülünk, síp' (< *вешке-* 'свистеть; fűtyül'); *нардамо* 'то, чем витирают, полотенце; az, amivel трлünk, трлőkőző' (< *нарда-* 'вытереть; трл'); *орчамо* 'то, чем одеваются, одежда; az, amit felvesszünk, ruha' (< *орша-* 'одеться; öltőkődik'); *панжосома* 'то, чем открывают, ключ; az, amivel nyitunk vmit, kulcs' (*панжос-* 'открывать, (ki)nyit') stb.

c) A cselekvés helye és ideje: *удома кудо* 'дом, где спят, ночлежка; ház, ahol alszunk, szálláshely' (< *удо-* 'спать; alszik'); *чачема час* 'час рождения; a születés ideje' (< *чачо-* 'родиться; születik'); *сундерьгадамо шка* 'время, когда смеркается, сумерки; a sötétedés ideje, szürkület' (< *сундерьгада-* 'смеркаться; sötétedик'); *эрямо пинге* 'время жизни; az élet ideje' (< *эря-* 'жить; él'). Itt a *тарка* 'место, hely' és *ланго* 'itt: время; idő' lexémák kapcsolódhatnak az alapszóhoz (utóbbi részletesebben ld. a 404–411. oldalakon): *озамо тарка* 'место где сидят, сидение; az ülés helye, ülőhely' (< *оза-* 'сидеть; ül'); *симема тарка* 'место, где пьют; hely, ahol isznak'; *налкамо тарка* 'место, где играют; hely, ahol játszanак' (< *налка-* 'играть; játszik'); *эрямо тарка* 'место, где живут; hely, ahol élnek); *сокамо ланго* 'время, когда пахут; a szántás ideje' (< *сока-* 'пахать; szánt'), *видема ланго* 'время, когда сеют; a vetés ideje' (< *виде-* 'сеять; vet'), *ледема ланго* 'время, когда молотят; a cséplés [kaszálás] ideje' (< *леде-* 'косить; kaszál'). – Helyjelölő főnévként: *лей прамо* 'место, где река впадает, устье; hely, ahol a folyó „leesik”, torkolat' (< *пра-* 'падать, (le)esik'); *чи лисема* 'место, где солнце восходят, восток; hely, ahol a nap felkel, kelet' (< *лисе-* 'восходить; felkel'); *чи валгома* 'место, где солнце спускается, запад; hely, ahol a nap lemegy, nyugат' (< *валго-* 'спуститься; lemegy').

A Bubrih utáni szakirodalom eleinte kevés figyelmet fordított erre a szuffixumra. Nem fért be a legfontosabb képzők közé sem az 1962-es Grammatikában, sem Feoktyisztoz áttekintő nyelvtani leírásában,⁸³ ahol pedig olyan – marginális – képzők is helyet kaptak, mint az *-ина* és a *-де*.

⁸³ Utóbbi a *-мо, -ме* infinitivus kapcsán szól röviden a képzőről. Megállapítja, hogy a főnévi igenév és a névszóképző alakilag egybeesik, ennek oka a közös eredet lehet (1966: 192).

Deverbális névszóképzőnek minősíti, és absztraháló jellegére hoz példákat Szerebrennyikov (1967: 70): *вачкодема* 'удар; ütés' (< *вачкоде-* 'ударить; üt'), *изнямо* 'победа; győzelem' (< *изня-* 'победить; győz'), *кодамо* 'плетение; szövés' (< *кода-* 'плести; sző'), *колема* 'порча; elrontás' (< *коле-* 'испортиться; elromt, megrongál'), *кочкамо* 'выборы; választás(ok)' (< *кочка-* 'выбирать; (ki)választ'), *лицема* 'выход; kijövetel' (< *лице-* 'выходить; kijön'), *миема* 'продажа; eladás' (< *мие-* 'продавать; árul, elad'), *прамо* 'падение; leesés' (< *пра-* 'упасть; leesik'). Ő a képzőt *-мо*, *-ма* alakban veszi fel.

Erdődi József nyelvtani vázlatában (1968: 217) a *-ма/-мо* elemet a leggyakoribb deverbális főnévképzőnek minősíti, a funkció leírása nélkül, néhány példával: *е́рамо* 'élet' (< *е́рамс* 'él'), *кундамо* 'fogó, kilincs' (< *кунда-* 'fog'), *ку́стема* [helyesen: *ку́стема*] (< *ку́ста-* 'felvisz'), *ловнома* 'olvasás' (< *ловно-* 'olvas'), *рамамо* 'vétел' (< *рама-* 'vesz'), *сормадом* 'felirat' (< *сормад-* 'ír'), *ве́шкама* 'fütyülő' (< *ве́шка-* 'fütyül').

Majtyinszkaja (1974: 344–345) csak történeti szempontból foglalkozik a *-ма*, *-мо* deverbális névszóképzővel, mindössze két szót említve: *вачкодема*, *прамо*, jelentéstani elemzés nélkül.

Oscar Lazar az uráli nyelvek absztrakt névszóképzőiről írott könyvében röviden, gyakorlatilag csak néhány példát közreadva foglalkozik ezzel az elemmel (1975: 204–206).

A mordvinföldi szakirodalom szemléletváltását, a képző megítélésének megváltozását két, 1975-ben megjelent írástól számíthatjuk. Feoktyisztov az OFUJa 2. kötetében (1975: 300) a *-ма/-мо* képzőt már nagyon produktívnak minősíti (példái: *изнямо*, *миема*, *прамо*), Cigankin és Gjevajev erza és moksa összevető nyelvtani jegyzetében (1975: 92) pedig első helyen, a legnagyobb terjedelemben, még a *-кс* képzőt is megelőzve tárgyalja, *-ма*, *-мо* (*-ме*) alakban felvéve. Ők két fő csoportot különítenek el: a) a cselekvés eszközét, tárgyát, eredményét és mértékét jelölő szavakat: *ведьме* 'повод; róráz' (< *ветя-* 'вести; vezet'), *видьме* 'семь; mag' (< *виде-* 'сеять; vet'), *нардамо* 'полотенце; törülköző' (< *нарда-* 'вытирать; töröl'), *пивцема* 'цер; cséphadaró' (< *пивце-* 'молотить; csépel'), és b) magát a cselekvést jelentő névszókat (nomen actionis): *анокстамо* 'подготовка; elkészítés' (< *анокста-* 'готовить; elkészít'), *морамо* 'пение; éneklés' (< *мора-* 'петь; énekel'), *якамо* 'ходьба; járás' (*яка-* 'ходить; jár').

D. V. Cigankin részletesen foglalkozott ezzel a képzővel. 1977-es doktori disszertációjában (1977a: 331–332); az 1980-ban kiadott összefoglaló kézikönyv, a Grammatika általa írt szóképzési fejezetében (105–106), 1981-es képzőmonográfiájában (41–42), 2006-os egyetemi jegyzetében (34–35) és egyéb cikkeiben (1976: 91–92; 1992: 114) bőséges példaanyagon keresztül mutatja be az általa hol *-ма* (*-ме*, *-мо*, *-му*) (1976), hol *-ма*, *-ме*, *-мо* (1980), hol pedig *-ма*, *-мо*, *-му*, *-м* (1981) alakban felvett képzőt.

Megállapítja, hogy ez igen produktív és gyakori szuffixum, gyakorlatilag bármely igéhez csatlakozhat. Jelentésstanilag két csoportot állít fel, az absztrakt főneveket és a konkrét tárgyakat, eszközöket jelölőket. Példái az előbbire: *касома* 'рост; növekedés' (< *касо-* 'расти; nő, növekszik'), *ледема* 'косьба; kaszálás' (< *леде-* 'косить; kaszál'), *лицема*, *ловнума* (irod. *ловнома*) 'чтение; olvasás' (< *ловно* 'читать; olvas'), *марямо* 'чувство; érzés' (< *маря-* 'чувствовать; érez'), *муськеме* 'стирка; mosás' (< *муське-* 'стирать; mos'), *налксема* 'игра; játék' (< *налксе-* 'играть; játszik'), *нарьгамо* 'из-

девка; kigúnyolás' (< *нарьга-* 'издеваться; kigúnyol'), *томбамо* 'трёпка (конопля); tilolás' (< *томба-* 'ушибить; kicsépel, tilol'), *эряму* (irod. *эрямо*) 'жизнь; élet' (< *эря-* 'жить; él'), *якшамо* 'холод; hideg' (< *якша-* 'холодить; hűt'). Konkrét tárgyak: *ацамо* 'мат, трофяк; szőnyeg' (< *аца-* 'стелить, устилать; leterít'), *ваныма* 'зеркало; tükör' (< *вано-* 'смотреть; néz'),⁸⁴ *видьме, изама* 'борона; borona' (< *иза-* 'бороновать; boronál'), *каймо* 'челнок; vetélő (szövőszéken)' (< *кая-* 'сбросить; dob, hajít'), *кундаму* (irod. *кундамо*), *нардаму* (irod. *нардамо*), *пелема* 'бурав, сверло, долото; fűró' (< *пеле-* 'бурить, сверлить; fűr'), *сுவтим* (irod. *сувтеме*) 'решето; szita' (< *сувте-* 'посеять; szítál'), *сюлгاما* 'запонка; kézelőgomb' (< *сюлга-* 'воткнуть; bele-szúr'), *уштума* 'печка; kályha' (< *ушто-* 'топить; fűt'), *чалгамо, шочкамо* 'застежка; karocs, csat' < *шочка-* 'застегнуть; bekarcsol'.

Cigankin szól arról is, hogy a képzett szó gyakran csak többes számban használatos: *кустимат* 'лестница; lépcső', *муськимат* 'бельё; fehérnemű', *панжумат* 'замок; zár' (< *панжо-* 'открыть; nyit'), *чалгамот* 'мялка; lentiloló gép'. Ezt helyesebb lenne úgy megfogalmazni, hogy többes alakban **is** él, mégpedig néha az egyes száméhoz képest eltérő jelentésben, vö. *муськема* 'mosás', *чалгамо* 'lépcső'.

Cigankin észrevétele szerint (1976: 92; 1992: 115) a konkrét jelentésű szavak esetében az eredeti szótagszerkezet megváltozik, míg az elvont jelentésűeknél megmarad a CVCV struktúra: *лисма* 'исток, ключ, колодец; kút, forrás' ~ *лисема* 'выход; kijövetel' (< *лице-* 'выйти, выходить; kijön'), *видьме* 'семя; mag' ~ *видема* 'сев; vetés' (< *виде-* 'сеять; vet'), *касмо* 'темя; fejtető' ~ *касомо* 'рост; növekedés'.

Ugyancsak e két fő csoportot, az elvont cselekvésnevek és a konkrét főnevek halmozát mutatja be röviden Lipatov – Matyuskin – Moszin az 1983-as lexikológiai kézikönyvben (1983: 121), hasonlóan Jermuskin (1991: 56; 2004: 55) munkáihoz.

Keresztes László chrestomathiájában csak felsorolásszerűen foglalkozik a képzőkkel, a *-ma*, *-mo/-me* elemeket elvont főnévképzőknek (*valgoma* 'leszállás, lejtő', *eramo* 'élet') és eszközt jelölő szuffixumoknak (*izamo* 'borona', *šulgamo* 'kapocs, csat') minősíti (1990: 67).

Zaicz Gábor összefoglaló munkájában röviden felsorolja a legfontosabb képzőket (1998: 202–204), ezek között megemlíti a *-ma*, *-mo*, *-me* deverbális, nomina actionis és instrumenti képzőt, pl. *lovno-* 'reads' > *lovnoma* '(act of) reading', *iza-* 'harrows' > *izamo* 'harrow'.⁸⁵

Raija Bartens finn nyelvű összefoglaló könyvében a *-mo/-ma* és *-me* szuffixumot a leggyakoribb deverbális képzőnek minősíti, s ő is elkülönít absztrakt és konkrét főnevet, az alapige argumentumszerkezetének minőségétől függően: *palamo* 'suudelma, suuteleminen; csók, csókolás' (< *pala-* 'suudella; csókolni'), *izamo* 'äes; borona' (< *iza-* 'äestää; boronálni') (Bartens 1999a: 106).

Mészáros Edit tankönyvében a *-mo/-ma/-me* alakú főnévképzőt vesz fel. Meghatározása szerint e szuffixum „a cselekvést magát, illetve a cselekvés eredményét jelöli” (1998: 59). Ő ettől elkülöníti a *-mo/-ma* folyamatos, szenvedő melléknéviigenév-képzőt (bár megjegyzi, hogy eredete azonos az előzővel): *eramo tarka* 'lakóhely' (< *era-* 'él',

⁸⁴ A jelentések nyelvjárásonként eltérhetnek, vö. *ванома* 'просмотр' (ERV 106), '(meg)nézés, megtekintés' (EMSz 71).

⁸⁵ Alo Raun a korábbi összefoglaló cikkében nem tesz említést erről a képzőről (1988: 108).

tarka 'hely'), *udoma tarka* 'ágy, fekvőhely' (< *udo-* 'alszik'), *mikšhema kudo* 'áruház, bolt' (< *mikšhē-* 'elad', *kudo* 'ház'). Ez főnevesülhet is: *večkema* 'szerető' (*večke-* 'szeret').

Az Erzáń kel' (2000: 36) a képzőt *-ma/-mo-me* alakban veszi fel, nyilvánvaló íráshibával, a valószínűsíthető *-ma/-mo/-me* helyett (de akár a *-ma/-mo*, *-me* is szóba jöhet). Itt is a korábban megismert két fő csoporttal találkozhatunk. Új példák: *кижнэма* 'hörgés' (< *кижне-* 'hörgő'), *недямо* 'megfejtés' (< *недя-* 'fej'),⁸⁶ *тердема* 'meghívás, felszólítás' (< *терде-* 'meghív, felszólít'), *яжамо* 'örlés', *яжамо(кев)* 'örölőkő' (< *яжа-* 'öröl' + *кев* 'kö').

I. Ny. Rjabov (2000a: 280; 2002: 59) ezt a szuffixumot a deverbális transzpozíció fontos példájának tartja. Az igékből így létrejött főnevek új jelentést hordoznak, de abban különböznek az igazi főnevektől, hogy csak a cselekvés folyamatát nevezik meg. Rjabov nagyon produktívnak és gyakorinak minősíti ezt a képzést, az erza–oroszlás szótárban (1993) több mint 500 példát talált rá. – Bizonyos esetekben az absztrakt jelentés a szemantikai transzpozíció eredményeképpen konkrét, tárgyi(asult) jelentést kap. A deverbális cselekvésnevekből konkrét tárgyat jelölő főnevek jöhetnek létre, pl. *андома* 'кормление; táplálás, etetés' > 'корыто для кормления скота; a jószág etetésére szolgáló edény, vályú'; *вадема* 'мазание; bekenés, mázolás' > 'мазь; máz'; *вецема* 'ведение; vezetés, vívés' > 'повод (ремень уды); kantárszija, póráz', 'застежка мужской рубашки; csat a férfiingen'; *инзэдема* 'ошкуривание; gyalulás' > 'струг, ручной инструмент для строгания; gyalu' (Rjabov 2000b: 10–11; 2000c: 168–169).

5.3. A képző alakváltozatai – létezik-e *-me* forma?

Mint fentebb láttuk, a szakirodalom távolról sem egységes a képző alakjának definiálásában. Vannak, akik *-ma*, *-mo* alakban veszik fel (Szerebrennyikov 1967; Erdődi 1968; Majtyinszkaja 1974; Feoktyisztozov 1975), s vannak, akik *-ma*, *-mo*, *-me* alakváltozatokkal dolgoznak (Jevszjev 1934/1963; Bubrih 1948; Cigankin 1980; Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983; Zaicz Gábor 1998; Erzáń kel' 2000). Cigankin *-ma* (*-me*, *-mo*, *-my*) (1976), ill. *-ma*, *-mo*, *-my*, *-m* (1981) variánsokat különböztet meg.

Már Cigankin – Gjevajev (1975) megpróbálta elkülöníteni a *-me* variánst: ők *-ma*, *-mo* (*-me*) formában vették fel a képzőt. Szintén ezt a megkülönböztetést jelzi Keresztes (1990): nála *-ma*, *-mo/-me* verziók szerepelnek. Bartens a képzőnek *-mo/-ma* formáját adja meg, de a következő bekezdésben ezt írja: „on myös joitakin E *me*, M *mä* -johtimisia sanoja, joissa johdin on liittynyt palataalisien vartaloon konsonanttivartaloon [vannak olyan E *me*, M *mä* képzős szavak, amelyekben a képző a palatális tö mássalhangzós tövéhez járul]” (1999: 106). Mészáros Edit *-mo/-ma* képzőről beszél, de megjegyzi, hogy „az *e* magánhangzóhoz ritkábban *-me* képzővariáns járul” (1998: 59).

Láthatjuk tehát, hogy több kutató észlelte, hogy a *-me* elem nem „egyenrangú” a *-mo/-ma* variánsokkal. Nézzük meg ezt a kérdést közelebbről!

A mordvin szóvégmutato szótárban 40 olyan főnevet találtam, amely *-me* elemre végződik. Ez, összevetve az 1368 *-ma* és az 1059 *-mo* képzős adattal, nagyon csekélynek

⁸⁶ A *недя-* ige homonima: 1. 'fej megfej', 2. 'rátapad, hozzáragad'. Az erza nyelvű könyvből, orosz nyelvű jelentések híján nem derül ki, melyikre gondoltak a szerkesztők.

tűnik, ezért felmerül a kérdés: létezik-e egyáltalán *-me* képző, s ha igen, milyen korlátozásokkal, megszorításokkal beszélhetünk róla.

a) Ebből a halmazból eleve kizárhatjuk azokat a szavakat, amelyekben a *-me* nem képző, hanem az ősi eredetű (U, FP, FV) szótő része:

кельме 'холодный' (ERV 250); 'hideg' (EMSz 152); 'kylmä' (Ess 67); 'холодный / kalt' (MdWb 693) < FP *kilmä (*külmä*) 'kalt; Kälte, Frost', vö. fi. *kylmä*, lpN *gäl-mäs*, cser. *kəlmə*, vtj.-zrj. *kjn* (UEW 663);

лишме 'лошадь' (ERV 346); 'ló, háziló' (EMSz 206), 'hevonen' (ESS 86); *lišme* 'лошадь, конь / Pferd, Ross' (MdWb 1144) < FV *lešmä 'irgendein größeres Haustier: Kuh, Pferd', vö. fi. *lehmä*, é. *lehm* (UEW 689);

ойме 'дух, душа' (ERV 434); 'lélek, lélegzet, lelkiismeret' (EMSz 258); 'sielu; hengitys' (ESS 108); *ojme* 'дыхание, вдыхание; жинзь, душа, дух / Atem, Atemzug; Leben, Geist, Seele' (MdWb 1436) < FV *wajmz 'Herz', vö. fi. *vaimo*, lpN *vai'bmo* (UEW 809);

рисьме 'цепь' (ERV 553); 'lánc' (EMSz 316); 'ketju, vitja' (ESS 142); 'цепочка, цепь / (dünn) Kette, Kettchen; Kette' (MdWb 1922) < FV *rešmä 'Seil', vö. lpN *raeš'me* (UEW 744);

сельме 'глаз' (ERV 578); 'szem' (EMSz 328); 'silmä' (ESS 149); 'глаз / Auge' (MdWb 2128) < U *šilmä 'Auge', vö. fi. *silmä*, lpN *čäl'bme*, cser. *sənzä*, vtj.-zrj. *šin*, osztj. *sem*, vog. *šäm*, ma. *szem*, jur. *sew* stb. (UEW 479).

b) Kérdésesek azok a lexémák, amelyekben a *-me* (valószínűleg) nem képző:

зэме 'первач; плёнка' (ERV 199); 'lényeg, magva/veleje vminek' (EMSz 121). Versinyin ismeretlen eredetűnek veszi (ESM 80). Elképzelhetőnek tartom, hogy kapcsolatban áll a Paasonen adatolta *zem* 'самый сильный сок у пива и браги, который зимою не замерзнет / der stärkste Teil von Bier u. Dünnbier, der im winter nicht friert [a sör legerősebb része, amelyik télen sem fagy meg]' szóval (MdWb 2685). Ezt a lexémát Paasonen a csuvas *sim* szóból származtatja, tehát, amennyiben az etimológiai kapcsolat helytálló, a *зэме* szóban nincs képzőelem.

кальме 'дерябка (кошка) / ?Klebkraut (Gallium aparine)' (MdWb 590); *кальметикше* 'keserűfű, borsos keserűfű, vízibors' (EMSz 137), 'humalavieras; rusokki; matara' (*тикше* 'fű') (ESS 62). Paasonen a törökségi *kalma* 'Allium ursinum' szóból származtatja.

күйме 'короб' (ERV 310); 'kosár, kas' (EMSz 186); *kujme* 'короб, корзина из лубка / grosse Schachtel, grosser Korb' (MdWb 935). Paasonen a tat. *köjmä* 'Wagendecke, Wölbung' szóból származtatja. Versinyin nem zárja ki, hogy a *күйзор* 'бепёста; nyírfakéreg' szóból származik (ESM 179), de ez inkább csak véletlen egybeesésnek, népetimológiának tűnik.⁸⁷

сьме 'nem' (EMSz 348); 'heimo [törzs]' (SES 47). Valószínűleg a Paasonen adatolta *simeň* 'племя, род / Stamm, Geschlecht [törzs, nemzetség, nem, faj]' (MdWb 1980) szóból jött létre (esetleg nyelvújítás eredménye?). A *-me* ebben az esetben nem képző.

⁸⁷ Ráadásul ez moksa alak, az erza megfelelője *кивгерь* (vö. MdWb 789).

c) Az elhomályosult képzőket bemutató részben foglalkoztam az ősi, denominális *-м(e)* képzővel (168–172. oldal). Az ott elemzett szavakban (*идеме, керьме, лайме, пинеме, пиньжеме, семе, сэтьме, удем(e), чинеме*) rejlő elem korábban, a FP/FV stb. korokban tapadt a szóhoz.

d) Valószínűleg ki lehet zárni az ismeretlen eredetű szavakat (vagy azok egy részét) is:

китеме 'пара лаптей' [egy pár hánscbocskor] (ERV 321). Vö. ESM 191.

локстеме *lokštēme* 'мелкое сито / feines Sieb [kis szita]'. Versinyin deskriptív eredetűnek tartja, de meggyőző példákkal nem tudja igazolni (ESM 217).

найме 'перекладина; жердь' (ERV 450); 'keresztgerenda, keresztfa' (EMSz 265); 'poikkiru, poikkihirsi' (ESS 113); 'шест, тонкая матица / Stange, dünner Sparren' (MdWb 1503). Vö. ESM 324.

сэме 'щётка' (ERV 631); 'kefe' (EMSz 350); 'harja, häkilä' (ESS 163); *seme* 'щётка / Bürste' (MdWb 1965). Vö. ESM 398.

цэме *итеме* 'kuhilas [kepe, gabonakereszt]' (SES 157); *ščeme, štēme, kiščimä* 'копна сена / Heuhaufen [szénaboglya] (MdWb 2221). Versinyin megfejtési kísérletei (cse-remisz párhuzamokkal) nem meggyőzőek (ESM 191).

e) Az alábbi szavakban – több-kevesebb bizonyossággal – a *-ме* deverbális főnévképző rejlik. Ezek egy részének van *-ма* képzős variánsa is, a jelentésmegoszlás általában a következő képet mutatja: a *-ме* képző a konkrét tárgy, míg a *-ма* az elvont cselekvés megnevezésére szolgál.

ведьме 'конец или обрывок нитки; завязка, тесьма, лента, верёвка, бечёвка; лямка' (ERV 117); 'vég, fonáltöredék, foszlány; kantárszár, vezetősár, póráz' (EMSz 80); 'hihna, remmi' (ESS 26); *ved'me* 'нитка, верёвка; конец, обрывок нитки; повод / Faden, Schnur; Fadenende, Stück Faden; Halfterkette, Halfterstrick' (MdWb 2634). Raasonen a *vet'a-* 'вести, править / führen, leiten, lenken' származékszavának tartja, azaz implicate deverbális képzőt tételez fel a szóban. (Ld. még ESM 45.) Vö. *ветямо* 'вождение; ведение, irányítás'.⁸⁸

видьме 'семя' (ERV 133); 'mag' (EMSz 91); 'siemen' (ESS 30); *vid'me* 'посев; семя / Aussaat; Same' (MdWb 2646) < *виде-* 'сеять, посеять; (el)vet'. Vö. *видема* 'сев; vetés'.

гайгеме *gajgēme* 'звучание, звон / Ton, Klang' (MdWb 406) < *гайге-* 'звенеть, звучать; cseng, zeng, csilingel, hangzik'. Vö. *гайгема* 'звучание; csengés, zengés, hangzás'.

ильтеме 'saatto [kíséret, elkísérés]' (ESS 56) < *ильте-* 'проводить, отправить; (el)kísér, kikísér'. Vö. *ильтема* 'проводы; (el)kísérés, kikísérés; búcsúztatás'.

кильдеме 'nauta [marha]' (SES 254) < *кильде-* 'запрячь; befog'. Vö. *кильдема* 'запряжка, скотина, скот; befogás (igavonó állat)', régebbi jelentése: 'лошадь, лошади; лó, lovak'.

койме 'лопата' (ERV 276); 'lapát; ásó' (EMSz 171); 'lapio' (ESS 71); *kojme* 'лопата / Spaten' (MdWb 820). Moksa alakja: *кайме* (MRV 217). Ősi eredetű szó: FP (?U)

⁸⁸ А *-ма, -мо* képzős alakokat részletesen ld. az adattárban.

- **kojwa-* 'graben, schöpfen' > ?fi. *kaiva-*, lpN *goai'vo*, cser. *koe-*, ?jur. *šīwa* stb. (UEW 170). Az UEW a mordvin *-me* elemet deverbális nomenképzőnek tartja. (Ld. még MdKons 63; EtV 75; ESM 155.)
- кунце́ме** *kuńcete-šapka* '(„ловильная шляпа”) / „Fanghut, -mütze”, ein Fanggerät für Hermeline u. Nerze' [„csapdasapka”, csapdafajta hermelineknek és nerceknek]' (MdWb 959) < *кунце-* 'схватывать, хватать; megfogni, megragadni'. Vö. *кундамо* 'ловля, лов, рушка, скоба; fogás; fogantyú, fogó, kilincs'.
- лисьме** *l'is̄me* 'восход, подъём; восход солнца / Aufgehen, Aufgang; Sonnenaufgang [felmenetel, felemelkedés; napkelte]' (MdWb 1141) < *лице-* 'выйти, взойти; kijöni, előjöni, előbújni'. Vö. *лисьма* 'колодец; kút'; *лицема* 'выход; kijövés, előjövétel, kibúvás'.
- пивте́ме** *pif'teme* 'маслобойка / Butterfass [vajköpülő]' (MdWb 1692) < *пивте-* 'пахтать; köpülni'.
- пизме́** 'дождь' (ERV 478); 'eső' (EMSz 283); 'sade' (ESS 121); 'дождь / Regen' (MdWb 1694) < *пизе-* 'идти (о дожде), дождить; esik (eső)'.
- сазьме, сажме́** 'лишние нити в основе ткани, не входящие в пасму [felesleges fonál, amely nem kerül bele a motringba]' (ERV 563); *saźme* 'чисменка; единица мотка, состоящая из десяти ниток / eine Einheit des Gebindes (Strähne); Einheit der Strähne, bestehend aus zehn Fäden [tíz fonalból álló motring]' (MdWb 1932). Paasonen a *cae-* 'взять; elvesz, megkap' igéből származtatja.
- сайме́** *sajme* 'взятие; день свадьбы / das Nehmen; Hochzeitstag [vétel, elvétel; az esküvő napja]' (MdWb 1932) < *cae-* 'взять; elvesz, megkap'. Paasonen adatolja 'женить; megnősülni' jelentésben is. Vö. *саема* 'взятие; elvétel'.
- сувтме́** 'решето, сито' (ERV 622); 'szita, rosta' (EMSz 345); 'seula' (ESS 161); 'решето / Sieb' (MdWb 2076) < *сувте-, сувтне-* 'просеивать; szitálni, rostálni'. Vö. *сувтнема* 'просеивание; szitálás'.
- сурсе́ме** 'гребень, гребешок' (ERV 625); 'fésű' (ERV 347); 'kampa' (ESS 161); *sur-ćete* 'гребень / Kamm' (MdWb 2062). Az UEW a FP **serz-* 'kämme' ige-től származtatja, vö. cser. *šerä-*, zrtj. *sors* (a md. alakot kérdőjelel veszik ide). Az UEW szerint a md. *-ć-* frekventatív képző, az *-eme* pedig deverbális névszóképző (UEW 757).
- тетьке́ме** 'пелёнка [pelenka]' (ERV 659); 'kapalo' (ESS 169); *t'et'ket* 'свивальник / Wickelband [csecsemőpólya]' (MdWb 2399). A mai irodalmi nyelvben 'открыть; kinyitni' jelentésű *тетьке-* ige-nek Paasonen adatolta 'пеленать; pelenkázni, bepólyálni' jelentését is. – Vö. *тетькема* 'kinyitás' (EMSz 372).
- экишельме́** *ekšel'me* 'купание / Bad [fürdés, fürdő(hely)]' (MdWb 359) < *экишеля-* 'купаться; fürdiki'. Vö. *экишелямо* 'купание; (meg)fürdés, megfürdetés' (ERV 777; EMSz 451).
- эрьме́** 'богатство' (ERV 786); 'vagyom' (EMSz 455); *e'ime* 'имущество, собственность, всё добро; житьё, благосостояние / Vermögen, Eigentum, Hab u. Gut; Leben, Wohlstand' (MdWb 379). Versinyin (ESM 517) kapcsolatba hozza az *эря-* 'él' igével (ld. még *e'ime*² 'есть, имеется / es ist, es gibt', MdWb 380). Ha ez az etimológia helytálló, akkor a *-me* deverbális nomenképzőnek tekinthető.

Milyen következtetéseket lehet levonni a *-me* képző státusát és produktivitását illetően?

- 1) A közel két és fél ezer *-ma/-mo* képzős alakhoz képest mindössze 17 szóban tudom biztosan kimutatni a *-me* deverbális főnévképzőt. Ez eléggé csekély mennyiség.
- 2) A képző már az ősidőkben is létezett (ld. *коѹме*, *црцѣме*: ezeknek a szavaknak ma már nem él az etimonja).
- 3) Az itt feltüntetett szavak szinte mindegyike (15/17) előfordul Paasonen nagyszótárában, de csak a fele mai szótárakban (ERV: 9, EMSz: 7, ESS: 8). Többször utaltam már rá, hogy – nem zárt korpuszról lévén szó – a szótárakból nyert számadatokkal nagyon óvatosan kell bánni, de egyfajta tendencia mégiscsak kiolvasható belőlük. Az, hogy a *-me* képzős szavak közel fele (7/17) csak Paasonennél adatolható, arra enged következtetni, hogy e képző produktivitása az elmúlt évtizedekben/évszázadban meggyengült (ezt alátámasztja az orosz eredetű szavak vizsgálata, ld. a 286–289. oldalakon), kapcsolódási ereje mára már igen alacsony szintre került.
- 4) A *-me* képzős alakok többsége konkrét tárgyat jelöl ('póráz, mag, lapát, csapda, vajköpülő, fonál, szita, fésű, pelenka'), ezzel szemben a *-mo/-ma* képzős alakok inkább a cselekvés eredményét, a cselekvést magát fejezik ki.

5.4. Kapcsolódási szabályok

A tömorfémát érintő változások:

A szuffixum az esetek túlnyomó többségében a magánhangzós igetőhöz csatlakozik, de néha megfigyelhető a tövégi magánhangzó kiesése: *виде-* '(el)vet' > *видема* 'vetés' és *видѣме* 'mag'; *лице-* 'kijön, előjön, előbújik' > *лицѣме* 'felmenetel, felemelkedés', *лицѣма* 'kút' és *лицема* 'kijövés, előjövétel, kibújás'.

A képzőmorfémát érintő alternációk:

Itt két megkülönböztető jegynek van szerepe: a tőtípusnak (*a/o/e*-típusú-e a tö) és a palatális/veláris binaritásnak (ez utóbbi kevésbé fontos). Arra a kérdésre, hogy a szuffixum három alakja közül melyik használatos, a szakirodalomból csak D. V. Bubrih, Mészáros Edit és Raija Bartens fordít némi figyelmet. Bubrih (1948: 6) szerint a *-ma* az *o*- és *e*- tövekhez kapcsolódik, nehéz viszont értelmezni azt a kitételét, mely szerint a *-mo*, *-me* „szabadon kapcsolódhat” (*употребляются свободно*). Mészáros (1998: 59) definíciója szerint az *e*- és *o*-tövíű igékhez a *-ma*, az *a*-tövíűekhez pedig a *-mo* képző járul. Bartens (1999a: 106) szerint a *-me* képző a palatális tövek mássalhangzós verziójához tapad. Példanyagom alapján az utóbbi megállapítást ki kell egészítenem: vagy palatális mássalhangzóhoz vagy *e*-tövhöz kapcsolódik a *-me*.

Mindezt a következő táblázattal szemléltetem:

igető	-C'	-V			
		-e		-o	-a
<i>виде-</i> 'vet' <i>сае-</i> 'kap' <i>ветя-</i> 'vezet' <i>эря-</i> 'él' <i>кундсе-</i> 'fog' <i>сувт(н)е-</i> 'szítál'	<i>видьме</i> <i>сазьме</i> <i>ведьме</i> <i>эрьме</i>	 <i>кундсеме</i> <i>сувтеме</i>	<i>видема</i> <i>саема</i> <i>сувтнема</i>	 <i>абунгадама</i> <i>азаргадама</i> <i>азмандома</i> <i>аксоргадама</i>	 <i>ветямо</i> <i>эрямо</i> <i>кундамо</i> <i>аволдамо</i> <i>авкстамо</i> <i>аксордамо</i> <i>алтамо</i>
		-ме		-ма	-мо

5.5. Adattár

Mivel a szóvégmутató szótár alapján összeállított adattáramban összesen közel 2500 *-ма*, *-мо* deverbális főnévképzős alak szerepel (itt már nem szólok a korábban részletesen bemutatott *-ме* variánsról), ezért az anyagot jelentősen szelektálva, csak a főbb jelenségekre koncentrálni adom közre.

Itt csak az *а-к* betűk anyaga szerepel, az *л-я* betűké nem. Az ugyanazon igetőből többféle igeképzővel ellátott szavakból létrehozott főnevek (pl. *авардема* ~ *аварьгадама*, *апаргадама* ~ *апаргалема*, *артома* ~ *артнема*, *ашолгадама* ~ *ашолгавтома*) közül címszóként csak egyet tüntetek fel, az alakváltozatokat a szócikkekben belül csak utalásszerűen közlöm, forrás és jelentés megadása nélkül (a jelentések általában többé-kevésbé megegyeznek a címszóban megadottakkal, a forrás pedig könnyen felfedhető a címszó lelőhelye alapján). Ugyancsak nem szólok azokról a lexémákról, amelyek mellett az erza–orosz nagyszótárban nem állnak önálló jelentések (pl. *амзордамо* отгл. имя от *амзорамс* [*амзордамо* deverbális főnév az *амзорамс* igéből]; *амштадема* отгл. имя от *амштадемс*), azaz a szótárszerkesztők csak azt jelzik, hogy ezek a szavak az adott igék deverbális nomenképzős alakjai. (Ezek voltaképpen nem is mindig létező alakok...) Az orosz eredetű igékből képzett főnevekről külön pontban szólok. A szelektálás után ebben az alfejezetben 329 címszót adok közre.

абунгадама 'растерянность; смущение' (ERV 28); 'megdöbbenés, meghökkenés; zavartság' (EMSz 29); 'hämillsyys, neuvottomuus' (ESS 1) < *абунгадо-* 'растерять-ся; meglepődik, zavarba jön';

авардема 'плач' (ERV 30); 'sírás' (EMSz 30); 'itku' (EMSz 2); *avar'dema*, *avar'dima* 'плач / das Weinen' (MdWb 93) < *аварде-* 'плакать; sír' (ld. még: *аварьгадама*, *аварькинема*);

авкстамо 'тявканье' (ERV 30); 'vakkantás' (EMSz 31) < *авкста-* 'тявкнуть; vakkant';

аволдамо 'взмах' (ERV 31); 'intés, legyintés' (EMSz 31); *аволда-* 'махнуть; int, legyint';

автема '(ki)nyitás' (ERV 31; EMSz 32)⁸⁹ < *авте-* 'раскрыть, открыть; kinyit, kitát';

азаргадома 'бешенство' (ERV 36); 'feldühödés; veszettség' (EMSz 33) < *азаргадо-* 'взбеситься; feldühödik; veszettség tör ki rajta' (ld. még: *азаргалема*);

азгондема 'csavargás, kóborlás' (EMSz 33; ERV 36) < *азгонде-* 'шататься, бродить, csavarog, kóborol';

аздома 'безделье' (ERV 37); 'tétlenkedés, lézengés' (EMSz 33) < *аздо-* 'бездельничать; тétlenkedik';

азмандома 'шатание [ingadozás, ingás]' (ERV 37) < *азмандо-* 'шататься; inog';

аймельдема 'головокружение' (ERV 38); 'szédülés; támoltygás' (EMSz 34) < *аймельде-* 'кружиться (о голове); szédül';

аксоргадома 'натравливание, подстрекание' (ERV 39); 'felbőszülés' (EMSz 35) < *аксоргадо-* 'наброситься, накинуться; felbőszül';

аксордамо 'харканье' (ERV 39); 'krákogó köpés' (EMSz 35) < *аксорда-* 'харкнуть; krákogva köp egyet' (ld. még: *аксорямо*);

аламгадома 'уменьшение, убавление' (ERV 41); '(le)csökkenés' (EMSz 35) < *аламгадо-* 'убавиться; csökken' (ld. még: *алкалгадома*, *аламолгадома*, *алкиньгадома*);

алтамо 'обещание' (ERV 45); '(meg)ígérés, ígéret' (EMSz 38); 'lupaus, lupaaminen' (ESS 6) < *алта-* 'обещать; megígér';

алялгадома 'возмужение' (ERV 46); 'férfivá válás, felnőtté válás (férfié)' (EMSz 39) < *алялгадо-* 'возмужать, стать взрослым; felnőtté, férfivá válás';

ангордамо 'царапанье' (ERV 48); '(meg)karmolás, (meg)karcolás' (EMSz 40) < *ангорда-* 'царапнуть; megkarmol, megkarcol' (ld. még: *ангорямо*);

андома 'кормление' (ERV 49); '(meg)etetés' (EMSz 41); *anduma* 'ясли корм, пища / Krippe; Futter, Speise' (MdWb 43) < *андо-* 'кормить, давать есть; megetet, táplál';

андямо 'детина, дурачок' (ERV 49); 'legény; féleszü, félkegyelmű' (EMSz 41); 'ihminen; tyhmä, yksinkertainen ihminen' (ESS 7); '(молодой) мужчина, молодой человек / (junger) Mann, junger Mensch' (MdWb 48). Versinyin összekapcsolja a moksa *андя-* 'бездельничать; тétlenkedik, henyél' szóval (ESM 16; ld. még MRV 36); ez az alapszó az erzában (már) nem él, de ennek alapján a *-мо* képzőnek tekinthető.

анелямо 'угощение' (ERV 49); 'kényeztetés, becézés' (EMSz 41); 'kestitys, tarjoilu' (ESS 7) < *анеля-* 'угощать; megvendégel, jól tart, kényeztet';

анокстамо 'обучение; подготовка' (ERV 50); 'elkészítés' (EMSz 41) < *анокста-* 'готовить; elkészít' (ld. még: *анокстнема*);

апаргадома 'расстройство, огорчение' (ERV 53); '(el)romlás, zavar, meghökkenés, elkeseredettség' (EMSz 42); 'hämmennys, sekaannus, häiriö' (ESS 8) < *апаргадо-* 'расстроиться, огорчиться; elromlik, elkeseredik' (ld. még: *апаргалема*, *апаркстотома*);

⁸⁹ Az ERV jónéhány esetben csak „**автема**” отгл. имя от *автемс* [az *автемс* ige deverbális nomen alakja]” típusú megfeleléseket ad meg. Ezeket külön nem veszem fel az adattárba, csak az oldalszámot adom meg.

- аправома** 'становление' (ERV 55); '(fel)állítás, (el)helyezés' (EMSz 43) < *аправо-* 'ставить, поставить, помещать; felállít, elhelyez' (ld. még: *аправтнема*);
- ардома** 'бег; езда; скачки' (ERV 56); 'utazás; futás' (EMSz 44); 'ajo, ajelu; juoksu' (ESS 9) < *ардо-* 'бежать, двигаться, ехать; utazik, fut, mozog' (ld. még: *ардстома, ардтнема*);
- арнема** 'уважение, почитание' (ERV 58); 'tisztelet, megbecsülés' (EMSz 45); 'kunioitus' (ESS 9) < *арне-* 'уважать, почитать; tisztel, megbecsül';
- арсема** 'дума; мысль' (ERV 58); 'gondolkodás; gondolat; jókívánság' (EMSz 46), 'ajatus, miete' (ESS 9); *арцема* 'мысль, намерение / Gedanke, Absicht' (MdWb 68) < *арсе-* 'думать, мыслить; gondol, gondolkodik' (ld. még: *арсекинема*);
- артома** 'крашение' (ERV 59); '(be)festés, (be)mázolás' (EMSz 46); 'maalaus, värjäs' (ESS 10); *артума* 'краска, краситель / Farbe, Farbstoff' (MdWb 65) < *арто-* 'красить, покрасить; (be)fest, (be)mázol' (ld. még: *артнема*);
- асатома** 'недостаток' (ERV 60); 'szükség, hiányosság, fogyatékoság, elégtelenség' (EMSz 47) < *асато-* 'hiányzik, nem elegendő';
- ацамо** 'то, что можно постелить; дорожка, половик; покров' (ERV 64); 'szétterítés, leterítés, megágyazás; megvetett ágy; teríték' (EMSz 48); 'höyhenpatja; vuode' (ESS 11); *асато* 'подстилка, перина / Bett, Bettzug, Polster, Bettpfühl, Federbett' (MdWb 6) < *аца-* 'стлать, послать, настилать; terít, megágyaz';
- ацирьгадома** 'расстройство' (ERV 65); 'elkeseredés, lehangolódás' (EMSz 49) < *ацирьгадо-* 'расстроиться; elkeseredik' (ld. még: *ацирьгалема*);
- ашолгадома** 'рассвет' (ERV 66); 'elfehéredés, kifehéredés' (EMSz 50); 'aamunsaras-tus [virradat]' (ESS 12); *ашолгадума* 'рассвет / Tagesanbruch' (MdWb 79) < *ашолгадо-* 'белеть; (el)fehéredik, (ki)fehéredik' (ld. még: *ашолгавтома*);
- аштема** 'нахождение, пребывание' (ERV 67); 'elhelyezkedés; helyzet, állapot; tartózkodás' (EMSz 51); 'sijainti, olo, oleskelu' (ESS 12); *аштима, аштима* 'пребывание, жизнь / das Verweilen, das Leben' (MdWb 83) < *аште-* 'стоять, не двигаться; áll/van/tartózkodik vhol';
- багордамо** 'хватка' (ERV 69); 'megfogás, megmarkolás' (EMSz 53) < *багорда-* 'схватить; megragad, elkap';
- бажамо** 'стремление, желание' (ERV 69); 'akarat, kívánság, vágy' (EMSz 53); 'halu, pyrkimys' (ESS 13) < *бажа-* 'стремиться; akar, óhajt';
- байгема** 'капель' (ERV 70); 'csepegés, csörögés' (EMSz 53) < *байге-* 'капать; csepeg';
- баксордамо** 'царапанье' (ERV 70); '(meg)karmolás, (meg)karcolás' (EMSz 54) < *баксорда-* 'царапнуть; megkarmol';
- бакулямо** 'беседа [beszélgetés]' (ERV 71) < *бакуля-* 'болтать; fecseg';
- баловамо** 'баловство [pajkosság, csínytevés]' (ERV 72); 'vallattomuus, elämoiminen [féktelenség, lármázás, pajzánság]' (ESS 13) < *балова-* 'иннежить, избаловать, баловаться; pajkoskodik, rendetlenkedik';
- балясамо** 'болтовня [pletyka, fecsegés]' (ERV 72) < *баляса-* 'болтать; fecseg';
- бамкадема** 'стук' (ERV 73); 'kopogtatás' (EMSz 55) < *бамкаде-* 'стукнуть, ударить; kopogtat, megüt';

- банговтома** 'удар' (ERV 73); '(meg)ütés, (meg)csapás' (EMSz 55) < *банговто-* 'ударить; megüt, megver, rácsap';
- бастадема** 'удар [ütés]' (ERV 75) < *бастаде-* 'ударить; üt';
- бахадема** 'выстрел [lövés]' (ERV 76); 'durrantás, pukkantás' (EMSz 56) < *бахаде-* 'выстрелить; lö, durrant';
- бацадема** 'удар [ütés]' (ERV 77) < *бацаде-* 'ударить; üt';
- безардема** 'пренебрежение; надоедливость' (ERV 78); 'megvetés, lenézés' (EMSz 57) < *безарде-* 'брезгать; надоедать, надоесть; megvet, lenéz elege van';
- берякадома** 'ухудшение; исхудание' (ERV 80); 'leromlás, lesoványodás, lefogyás' (EMSz 57) < *берякадо-* 'ухудшиться; leromlik, lefogy';
- беряньгадома** 'megromlás, elromlás' (EMSz 57; ERV 81) < *беряньгадо-* 'ухудшаться; megromlik, elromlik';
- бигельдема** 'каприз' (ERV 82); 'szeszélyeskedés, huncutkodás' (EMSz 58) < *бигельде-* 'капризничать; szeszélyeskedik, huncutkodik';
- бизакадома** 'жужжание' (ERV 82); 'zűmmögés, dongás' (EMSz 58) < *бизакадо-* 'зажужжать; zűmmögni, dongani kezd';
- бизнема** 'megsavanyodás, megerjedés' (EMSz 59; ERV 92: *бузнема*) < *бизне-* 'прокиснуть; megsavanyodik, megerjed';
- бийнема** 'писк' (ERV 82); 'zűmmögés, zúgás' (EMSz 59) < *бийне-* 'пищать, жужжать; zűmmög, zúg';
- болдордома** 'грохот' (ERV 87); 'felkavarás, felrázás' (EMSz 61) < *болдордо-* 'болтать, мешать; бормотать; felkavar, felráz';
- бонтядема** '(meg)lódítás; (meg)bökés' (EMSz 61; ERV 87) < *бонтяде-* 'ударить; (meg)lódít, (meg)bök';
- ботмождема** 'cuppogás' (EMSz 61; ERV 89) < *ботмошдо-* 'хлюпать; cuppog';
- ботнома** 'rotyogás, bugyborékolás' (EMSz 61; ERV 89) < *ботно-* 'кипеть, пыхтеть; rotyog, bugyborékol';
- буволдома** 'колебание' (ERV 91); 'ingadozás' (EMSz 62) < *буволдо-* 'колебаться; ingadozik';
- бузмолгадама** 'суета, беспокойство [nyüzsgés, nyugtalanság]' (ERV 92) < *бузмолгададо-* 'засуетиться, забеспокойство; nyüzsög, nyugtalankodik' (ld. még: *бизмолгадама, бизмолдома, бузмолдома, бузмолдокинома*);
- булдордома** 'плеск' (ERV 93); 'csobogás; csobbanás, loccsanás' (EMSz 63) < *булдордо-* 'плескаться; csobog, csobban, loccsan' (ld. még: *булдорямо*);
- бупстамо** 'бормотание' (ERV 94); 'mormogás' (EMSz 64) < *бупста-* 'буркнуть; mordul';
- бурнома** 'зугás (gépé); korgás' (ERV 64; ERV 94) < *бурно-* 'урчать- zúhg, korog';
- буторгадама** 'megizzadás, leizzadás' (EMSz 64; ERV 95) < *буторгададо-* 'мутить, замутить; megizzad, leizzad';
- бухадема** 'удар; выстрел [ütés; lövés]' (ERV 95); 'durrantás, pukkantás' (EMSz 64) < *бухаде-* 'выстрелить, ударить; lö, üt, durrant, pukkant' (ld. még: *бухаема*);
- вадема** 'мазь' (ERV 96); 'bekenés, bemázolás' (EMSz 65) < *ваде-* 'мазать, намазать; beken, bemázol' (ld. még: *ваднема*);

- важдамо** 'успокоение, утешение [megnyugtатás]' (ERV 98) < *важда-* 'успокоить, утешить; megnyugtат, elcsendesít';
- важодема** 'старание' (ERV 98); 'munkálkodás, munkavégzés, fáradozás' (EMSz 66); *važad'ima* 'жёсткая работа / hartes Arbeiten' (MdWb 2571) < *важоде-* 'работать; dolgozik, fáradozik';
- вазыямо** 'отёл [ellés]' (ERV 98) < *вазыя-* 'отелиться; borjút ellik';
- вайкснема** 'аханье, ойканье' (ERV 98); 'jajgatás; sóhajtozás, nyöszörgés' (EMSz 67); 'voivottelu' (ESS 22) < *вайксне-* 'ахнуть, охнуть; jajgat, sóhajtozik, nyöszörög' (ld. még: *вайкстнема*);
- валгома** 'спуск' (ERV 101); 'leengedés, lebecsátás; leereszkedés' (EMSz 67); 'lasku, maihinousu' (ESS 22); *valguma* 'спуск, закат / das Herabsteigen, der Niedergang' (MdWb 2522) < *валго-* 'спуститься; leereszkedik';
- валдомтома** 'освещение [megvilágítás]' (ERV 102) < *валдомто-* 'светить, освещать; megvilágít';
- валмерема** 'szóhasználat' (EMSz 69) < *вал* 'слово; szó' + *мере-* 'сказать; mond';
- валнома** 'поливка' (ERV 103); 'öntés; (meg)öntözés, (meg)locsolás' (EMSz 69); 'kastelu, valelu' (ESS 23) < *вално-* 'пролить; önt, megöntöz' (ld. még: *валома*);
- вальмамо** 'halottsiratás' (EMSz 70) < *вальма-* 'умереть, погибнуть; meghal, elhuny';
- валямо** 'завалка' (ERV 105); 'betemetés, eltemetés' (EMSz 70) < *валя-* 'завалить, засыпать; (be)temet, eltemet';
- вандолгадама** 'блеск, сияние [csillogás]' (ERV 105) < *вандолгадо-* 'заблестеть, засиять; megcsillan, felcsillan' (ld. még: *вандолдома*);
- ванома** 'просмотр' (ERV 106); '(meg)nézés, megtekintés, (meg)örzés' (EMSz 70) < *вано-* 'смотреть; néz' (ld. még: *ваннома*);
- ванстома** 'бережливость' (ERV 107); '(meg)védés, (meg)óvás; védelem' (EMSz 71) < *вансто-* 'защитить, защищать; (meg)véd, (meg)óv';
- ванськавтома** 'чистка' (ERV 107); '(meg)tisztítás, (ki)takarítás' (EMSz 72) < *ваньскавто-* 'чистить, вычистить; (meg)tisztít, (ki)takarít' (ld. még: *ваньскадома*);
- вариямо** 'kilyukasztás, átlukasztás' (EMSz 73; ERV 108) < *вария-* 'продырявиться; kilyukaszt, átlukaszt' (ld. még: *вариявтома, варявгавтома, варявгадама, варялгаавтома*);
- варнома** 'карканье' (ERV 109); 'károgás' (EMSz 73) < *варно-* 'каркать; károg';
- васодема** 'встреча' (ERV 111); 'találkozás' (EMSz 75) < *васоде-* 'встретиться; találkozik';
- вастома** 'встреча' (ERV 112); 'találkozás, találkozó; fogadás, fogadtatás' (EMSz 76); 'tapaaminen, kohtaaminen' (ESS 25) < *васто-* 'встретить, встречать; találkozik, fogad' (ld. még: *вастнема, вастовома*);
- васькамо** 'нега' (ERV 112); 'kímélet, gyengédség, kényeztetés' (EMSz 76); *vaškamo* 'мой милый, моя милая / mein Lieber, meine Liebe' (MdWb 2565) < *васька-* 'нежиться; lustálkodik, henyél';
- ватордома** 'кваканье' (ERV 113); 'brekegés, kuruttyolás' (EMSz 76) < *ватордо-* 'квакать; brekeg';
- вачкодема** 'удар' (ERV 114); 'ütés, csapás' (EMSz 77); 'isku, lyönti' (ESS 25) < *вачкоде-* 'ударить; megüt, megver';

- вачома** 'голодание [éhezés]' (ERV 114) < *вачо-* 'проголодаться; megéhezik';
- вейсэндямо** 'соединение' (ERV 119); 'egyesülés, egyesítés' (EMSz 82) < *вейсэндя-* 'соединаться; egyesül, egyesít';
- вельмевтема** 'зажигание' (ERV 121); 'felélesztés, felélénkítés, feltámasztás' (EMSz 83) < *вельмевте-* 'зажечь, разжечь; feléleszt, felélénkít' (ld. még: *вельмема*);
- вельтямо** 'покрывало, одеяло' (ERV 122); 'betakarás, befedés; takaró, terítő; tető, fedő' (EMSz 83); 'peite, peito' (ESS 28); *vel'tamo* 'покрывало; покрывание / Decke, das Decken' (MdWb 2608) < *вельтя-* 'накрыть, покрыть; betakar, befed';
- велявтома** 'возвращение; поворот' (ERV 123); 'forgatás; megfordítás; megfordulás, elfordulás' (EMSz 84) < *велявто-* 'возвратиться, вернуться; forgat, megfordít, megfordul';
- верьгедема** '(meg)gyújtás, szikraggyújtás' (EMSz 87; ERV 127) < *верьгеде-* 'зажечь, высечь; (meg)gyújt';
- ветердема** 'болтовня [pletyka, fecsegés]' (ERV 129) < *ветерде-* 'болтать; fecseg';
- ветямо** 'вождение' (ERV 129); 'vezetés, irányítás' (EMSz 89) < *ветя-* 'вести; (el)vezet, elvisz';
- вещема** 'повод [kantárszój, póráz]' (ERV 130); *vetsema* 'vezetés, vivés' (EMSz 88) < *ветсе-* < *ветя-* 'вести; vezet, visz';
- вечкема** 'любовь' (ERV 130); 'szeretet, szerelem' (EMSz 89); 'rakkaus; kunnioitus' (ESS 30); *večkima* 'милый, любимый / lieb, geliebt' (MdWb 2582) < *вечке-* 'любить; szeret';
- вешема** 'просьба, прошение' (ERV 131); 'kérés, óhaj; követelmény' (EMSz 89) < *веше-* 'просить, попросить; (meg)kér';
- вешкема** 'свист' (ERV 131); 'fűtyülés; síp' (EMSz 90); 'pilli' (ESS 30); *veškima* 'свисток / Pfeife' (MdWb 2632) < *вешке-* 'свистеть; fűtyül, sípol' (ld. még: *вешк-тамо*);
- вешнема** 'поиск' (ERV 131); 'keresés, kutatás' (EMSz 90); 'etsintä' (ESS 30) < *вешне-* 'искать; keres';
- виделгавтома** 'kiegyenesítés' (EMSz 90; ERV 133) < *виделгавто-* 'выпрямиться; kiegyenesít' (ld. még: *виделгадама*);
- видема** 'сев' (ERV 133); 'vetés' (EMSz 90); 'kylvö' (ESS 30); *vid'me* 'посев; семя / Ausaat; Same' (MdWb 2646) < *виде-* 'сеять, посеять; (el)vet';
- виевгадама** 'усиление [megerősödés]' (ERV 134) < *виевгадо-* 'стать сильным; megerősödik, erős lesz' (ld. még: *виемгадама, виемема, виемтема*);
- виема** 'возвращение; возврат [visszatérés; visszatérítés]' (ERV 134) < *вие-* 'отвезти; (el)visz';
- виздема** 'смушение' (ERV 135); 'szégyenkezés, szégyenlősség' (EMSz 92); 'häveliäisyys, ujous; vaatimattomuus' (ESS 30); *vižd'ima* 'стыд, робость / Scham, Scheu' (MdWb 2669) < *визде-* 'смутиться, стыдиться; szégyenkezik, szégyelli magát' (ld. még: *визделгавтома, визделгадама*);
- викнема** 'писк [csipogás, cincogás]' (ERV 135) < *викне-* 'пищать; csipog, cincog';
- викинема** 'вышивание; вышивка [hímzés]' (ERV 135); *vikšhima* 'вышивальный / Stick-' (MdWb 2659) < *викине-* 'вышивать, вышивать; hímez, varr';

- вистердема** 'щебетание [csicssergés]' (ERV 137) < *вистерде-* 'щебетать (о птицах); csicsereg, csiripel';
- витнема** 'ремонт [javítás]' (ERV 137) < *витне-* 'выправить; megjavít' (ld. még: *витнема*, EMSz 94);
- витькстамо** 'признание [beismerés]' (ERV 138); 'tunnustus' (ESS 31) < *витькста-* 'признаться; bevall, beismer';
- вишккалгадама** 'уменьшение' (ERV 138); '(meg)kisebbedés, csökkenés' (EMSz 95) < *вишккалгада-* 'стать меньше; csökken, kisebbé válik' (ld. még: *вишккалгавтома*, *вишкиньгадама*);
- гавнома** 'лай' (ERV 144); 'ugatás, csaholás' (EMSz 97); 'haukku, haukunta' (ESS 34) < *гавно-* 'лаять; ugat, csahol';
- гагакстома** 'гоготанье [gágogás]' (ERV 144) < *гагаксто-* 'гоготать; gágog';
- гайгема** 'звучание' (ERV 144); 'csengés, zengés, hangzás' (EMSz 97); 'sointi' (ESS 34); *гайгете* 'звучание, звон / Ton, Klang' (MdWb 406) < *гайге-* 'звенеть, звучать; cseng, zeng, csilingel, hangzik';
- гарнома** 'карканье [kárógás]' (ERV 147) < *гарно-* 'кричать (о грачах); károg (varjú)';
- гулдордома** 'воркованье' (ERV 158); 'búgás (galambé), turbékolás' (EMSz 102) < *гулдордо-* 'ворковать; búg, turbékol';
- гурнема** 'korgás' (EMSz 102; ERV 158) < *гурне-* 'урчать; korog';
- дилендема** 'звон (напр. колокольчика) [harangszó]' (ERV 168) < *диленде-* 'звонить; cseng, csilingel';
- дильнема** 'звонок' (ERV 168); 'csengés, csilingelés' (EMSz 106) < *дильне-* 'звенеть; cseng, csilingel';
- дирнема** 'треск, шум' (ERV 169); 'zümmögés, zúgás; kereplő (játékszer)' (EMSz 107) < *дирне-* 'жужжать, трещать; zümmög, zúg';
- домкалгадама** 'углубление' (ERV 172); '(el)mélyülés' (EMSz 107) < *домкалгада-* 'углубиться; (el)mélyül, mélyebb lesz' (ld. még: *домкалгавтома*);
- дорнома** 'жужжание' (ERV 173); 'zuhogás, zubogás, zúgás, morajlás' (EMSz 107) < *дорно-* 'жужжать; zubog, zúj, morajlik';
- дубордома** 'топот' (ERV 176); 'dobogás' (EMSz 108) < *дубордо-* 'топать; dobog' (ld. még: *дуборгадама*);
- дуцямо** 'избиение' (ERV 177); 'elverés, megverés' (EMSz 108) < *дуця-* 'избить, побить; elver, megver';
- дырнема** 'дребезжание' (ERV 177); 'zörgés, recsegés' (EMSz 109) < *дырне-* 'тарыхтеть, брюзжать; zörög, recseg';
- эвтамо** 'сообщение; рассказ' (ERV 179); 'juttu' (ESS 48); *joftama* 'загадка / Rätsel' (MdWb 534) < *эвта-* 'сказать, сообщить; (el)mond, (el)mesél' (ld. még: *эвтнема*);
- эзмамо** 'трение [dörzsölés]' (ERV 180) < *эза-* 'тереть, потереть; (meg)dörzsöl, kidörzsöl';
- ёколдома** 'седло' (ERV 181); 'sántítás, bicegés' (EMSz 113) < *ёколдо-* 'ковылять прихрапывать; sántít, biceg';
- ёлакадома** 'беспокойство, тревога [nyugtalanság]' (ERV 181) < *ёлакадо-* 'забеспокоиться, встревожиться; nyugtalankodni kezd';

- ѣмамо** 'пропажа; смерть, гибель' (ERV 182); 'elveszés; (el)pusztulás; eltűnés' (EMSz 114) < *ѣма-* 'пропасть; elveszik, elpusztul';
- ѣматома** 'исчезновение [elveszés]' (ERV 183) < *ѣмато-* 'исчезнуть, скрыться; elveszik, eltűnik' (ld. még: *ѣмавтома*, EMSz 113);
- ѣрамо** 'заготовка [beszerzés, előteremtés]' (ERV 184) < *ѣра-* 'приготовить, заготовить; elkészít, előkészít';
- ѣрвалема** 'öblítés, öblögetés' (EMSz 115; ERV 185: *ѣрвалдома*) < *ѣрвале-* 'сполоснуть; öblít, öblöget';
- ѣртома** 'бросок' (ERV 185); '(el)dobás, (el)hajítás; (el)vetés' (EMSz 116) < *ѣрто-* 'бросить; (el)dob, (el)hajít';
- жакадема** 'удар [ütés]' (ERV 186) < *жакаде-* 'с силой ударить; erősen üt' (ld. még: *жданкакадема*);
- жойкадема** 'выплёскивание [kilötyögtetés]' (ERV 190) < *жойкаде-* 'вылить (выплеснуть) воды; kilötyögtet';
- жойнема** 'звон [hangzás, csengés]' (ERV 190) < *жойне-* 'журчать; csobog, csörgedezik; cseng, csilingel';
- жолгема** 'журчание [csörgedezés]' (ERV 190) < *жолге-* 'течь; csörgedezik' (ld. még: *жольнема*);
- жольдердема** 'звон [hangzás, csengés]' (ERV 190) < *жольдерде-* 'звенеть; cseng, csilingel, csörög';
- жорновома** 'размельчение [szétmorzsolás]' (ERV 190) < *жорнова-* 'молоть; őrl, darál';
- жорнома** 'бурление, клокотание [zubogás, bugyborékolás]' (ERV 191) < *жорно-* 'бурлить, клокотать; zubog, bugyborékol';
- згилямо** 'шутка' (ERV 196); 'gúnyolódás, gúny' (EMSz 120) < *згиля-* 'шутить; (ki)gúnyol';
- здорямо** 'ссора [veszekedés]' (ERV 196) < *здоря-* 'ссориться; veszekszik, civódik';
- зѣвамо** 'плач [sírás]' (ERV 197) < *зѣва-* 'громко плакать; hangosan sír';
- злыдардема** 'бродяжничество, скитание' (ERV 197); 'csavargás, kóborlás' (EMSz 120) < *злыдарде-* 'бродяжничать, скитаться; csavarg, kóborol';
- зуйнема** 'дрожь [remegés, borzongás]' (ERV 199) < *зуйне-* 'гудеть, дрожать; remeg, reszket' (ld. még: *зыйнема*, *зуднема*);
- зэзнэма** 'pityergés, picsogás' (EMSz 121; ERV 199) < *зэзнэ-* 'хныкать; pityereg';
- зэмадема** 'удар [ütés]' (ERV 199) < *зэмаде-* 'сильно ударить; erősen üt';
- зэрнема** 'раскаты; стук' (ERV 200); 'dörgés, dübörgés' (EMSz 121); 'jyrinä, pauhu' (ESS 54); *žerńata* 'гул, гром / Getöse, Donner' (MdWb 2686) < *зэрне-* 'гремять, грохотать; dörög, dübörög';
- зэрькавтома** 'грохот [zuhanás, dőrej]' (ERV 200) < *зэрькавто-* 'упасть с грохотом; hangosan leesik' (ld. még: *зэрькстамо*);
- игокснэма** 'ржание [nyerítés]' (ERV 202) < *игоксне-* 'ржать; nyerít';
- идема** 'спасение, защита, избавление' (ERV 202); 'megmentés, kimentés' (EMSz 124) < *иде-* 'спасти, выручить; megment, kiment';
- иердема** 'упрямство [makacsság]' (ERV 204) < *иерде-* 'упрямиться; makacskodik';

- изамо** 'боронование; борона' (ERV 204); 'boronálás; borona' (EMSz 124); 'äes, karhi; äestys' (ESS 55); **izamot** 'борона; боронование / Egge; das Eggen' (MdWb 472) < **иза-** 'бороновать; boronál';
- изнямо** 'победа' (ERV 205); '(le)győzés, győzelem' (EMSz 125) < **изня-** '(le)győz';
- изырдямо** 'царапанье [megkarmolás, megkarcolás]' (ERV 205) < **изырдя-** 'царапнуть; megkarmol, megkarcol' (ld. még: **изырямо**);
- икельдямо** 'опережение [megelőzés]' (ERV 206) < **икельдя-** 'опережать, опередить; megelőz';
- икнема** 'икота, заикание' (ERV 207); 'csuklás' (EMSz 125) < **икне-** 'икать; csuklik' (ld. még: **икнетема**);
- ильведема** 'ошибка [tévedés, hiba]' (ERV 208) < **ильведе-** 'сделать ошибку, ошибиться; téved, hibázik';
- ильмештямо** 'удар [ütés]' (ERV 209) < **ильмештя-** 'ударить; üt';
- ильтема** 'провода' (ERV 209); '(el)kísérés, kikísérés; búcsúztatás' (EMSz 126); **ильтеме** 'saatto' (ESS 56) < **ильте-** 'проводить, отправить; (el)kísér, kikísér';
- инзамо** 'упрёк [szemrehányás]' (ERV 212) < **инза-** 'упрекать; szemrehányást tesz';
- инзэдема** 'струг' (ERV 212); 'gyalulás' (EMSz 128) < **инзэде-** 'строгать; gyalul';
- иредема** 'угар' (ERV 216); 'berúgás, lerészegedés; részegség' (EMSz 129); **irédima** 'опьянение, хмель / Rausch, Trunkenheit' (MdWb 466) < **иреде-** 'опьянеть, угореть; berúg, lerészegedik';
- иржакадома** 'шероховатость [érdesség]' (ERV 216) < **иржакадо-** 'сделаться грубым, огрубеть; érdessé, durvává válik';
- ирнэма** 'рычание, ворчание' (ERV 216); 'morgás; bögés; ordítás, üvöltés' (EMSz 129) < **ирнэ-** 'рычать, ворчать; morog, bög, ordít, üvölt';
- исковамо** 'следствие [következtetés, következmény]' (ERV 217) < **искова-** 'стараться узнать о чём-л. felderít, kiderít';
- итьмамо** 'еда' (ERV 219); 'kajálás, zabálás' (EMSz 130) < **итьма-** 'есть, уплетать; kajál, zabál';
- ихельдема** 'всхлипывание' (ERV 219); 'pityergés, szipogás; nyafogás' (EMSz 130) < **ихельде-** 'хныкать; pityereg, szipog, nyafog';
- ицырдамо** 'царапанье [megkarmolás]' (ERV 219) < **ицырда-** 'поцарапать; megkarmol, megkarcol';
- ичема** 'замешивание' (ERV 219); '(meg)dagasztás, (meg)gyúrás' (EMSz 130) < **иче-** 'месить, замесить; (meg)dagaszt, (meg)gyúr';
- иярдома** 'придирка, упрямство [makacsság]' (ERV 220) < **иярдо-** 'приставать; makacskodik, engedetlenkedik';
- каванямо** 'угощение, потчевание' (ERV 221); 'megvendégelés, (meg)kínálás' (EMSz 131) < **каваня-** 'угощать; megvendégel';
- кавнома** 'тявканье' (ERV 221); 'ugatás, csaholás' (EMSz 131) < **кавно-** 'тявкать; ugat';
- каволямо** 'прожёвывание' (ERV 221); 'rágcsálás, nyammogás' (EMSz 131) < **каволя-** 'медленно жевать; lassú rág(csál)ás';
- кавтолгадома** 'роды [szülés]' (ERV 222) < **кавтолгадо-** 'родить; szül';

- кавтолдома** 'колебание, сомнение' (ERV 222); 'кételkedés, kétkedés, kétség' (EMSz 132) < *кавтолдо-* 'колебаться; kételkedik';
- кавишакавтома** 'рыхление' (ERV 222); 'fellazítás, porhanyósítás' (EMSz 132) < *кавишакавто-* 'разрыхлять; fellazít, porhanyósít' (ld. még: *кавишакадома*);
- кадома** 'откладывание' (ERV 223); '(el)hagyás' (EMSz 133); *kadomo, kaduma* 'оставление / das Zurücklassenm Verlassen' (MdWb 562) < *кадо-* 'оставить; (el)hagy' (ld. még: *каднома*);
- казема** 'одаривание; награждение' (ERV 224); 'ajándékozás, adományozás; kitüntetés' (EMSz 134) < *казе-* 'подарить; наградить; (meg)ajándékoz, (meg)jutalmaz';
- кайсетема** 'отзвук, эхо' (ERV 225); 'visszhang; távoli, elhaló hang' (EMSz 134) < *кайсете-* 'раздаваться, разноситься, слышаться; felhangzik, (el)hallatszik';
- какстамо** 'отрыжка [öklendezés]' (ERV 226) < *какста-* 'срыгнуть, отрыгнуть; öklendez';
- калавтома** 'развал; ломка, разрушение' (ERV 226); 'szétrombolás, tönkretétel' (EMSz 135) < *калавто-* 'разрушить, сломать; szétrombol, tönkretesz' (ld. még: *каладома*);
- калгамо** 'лущение' (ERV 227); 'rágcsálás, ropogtatás' (EMSz 136) < *калга-* 'грызть, лущить; rágcsál, ropogtat' (ld. még: *калксема*);
- калгодкстома** 'затверждение [megkeményedés]' (ERV 227) < *калгодксто-* 'сделаться твёрдым, затвердеть; megkeményedik';
- калдордома** 'грохот, стук [dörömbölés, kopogás]' (ERV 227) < *калдордо-* 'звякать, стучать; csörög, zörög';
- калмамо** 'захоронение, погребение' (ERV 228); 'eltemetés' (EMSz 136); 'hautaus, hautajaiset' (ESS 62); 'погребение / Begräbnis' (MdWb 582) < *калма-* 'похоронить, захоронить; eltemet';
- калтаямо** 'стук [kopogás]' (ERV 228) < *калтая-* 'стучать; kopog';
- калцадема** 'стук' (ERV 228); 'kopogás' (EMSz 137) < *калцаде-* 'стукнуть, ударить; kopog, megüt, megver';
- кальдердема** 'дребезжание, позвякивание; погремушка' (ERV 229); 'csörgés, zörgés, csörömpölés' (EMSz 137) < *кальдерде-* 'звенеть, дребезжать; csörög, zörög, csörömpöl';
- кальцядема** 'позвякивание, щёлканье, лязганье' (ERV 229); 'csörgés, csörömpölés, csattogás' (EMSz 137) < *кальцяде-* 'звякнуть, щёлкнуть, лязгнуть; csörög, zörög, csattog';
- калямо** 'накаливание, раскаливание' (ERV 230); '(fel)izzítás, (fel)hevítés' (EMSz 138) < *каля-* 'накалить, раскалить; (fel)izzít, (fel)hevít';
- камашкадома** 'ухудшение [elgyengülés, leromlás]' (ERV 230) < *камаскадо-* 'ослабеть, обессилеть; elgyengül, erőtlenedik, leromlik';
- кандома** 'приношение; охапка' (ERV 231); '(el)hozás, (el)vivés, hordás' (EMSz 139); *kanduma* 'ноша, кладь, бремя / Bürde, Tracht, Last' (MdWb 598) < *кандо-* 'нести; (el)hoz, (el)visz' (ld. még: *канднема, кандтнема*);
- канзёрдома** 'скрип [csikorgás]' (ERV 231) < *канзёрдо-* 'скрипеть; csikorog';
- канзодема** 'оскомина' (ERV 231) < *канзоде-* 'набить оскомину; elvásik a foga (savanyú ételtől)';

- канкстомома** 'megmerevedés, megdermedés' (EMSz 140; ERV 232) < *канкстомо-* 'одеревенеть, оцепенеть; megmerevedik, megdermed';
- каподема** 'megragadás, elkapás' (EMSz 140; ERV 233) < *каподе-* схватить; megragad, elkap';
- капиамо** 'спешка' (ERV 234); '(el)sietés; sietség' (EMSz 140) < *капиа-* 'спешить; siet' (ld. még: *капиавтома*);
- каракавтома** 'подмораживание [(kissé) megfagyás]' (ERV 234) < *каракавто-* 'подморозить; kissé (meg)fagy';
- каракадома** 'выветривание [elmállás, elporladás]' (ERV 234) < *каракадо-* 'затвердеть (о земле); подсохнуть; megköt, kérgessé válik, kiszárad (föld)';
- карамо** 'долбление, выдалбливание; ковыряние; копание' (ERV 234); '(ki)vájás, (ki)vésés, (ki)kaparás' (EMSz 141); *pi'el' karamo* 'ложечка для чистки уха / Ohr-löffel, Gerät' (MdWb 612) < *кара-* 'долбить, ковырять, копать; kiváj, kivés, kikapar';
- каргамо** 'хрип [hörgés]' (ERV 235) < *карга-* 'хрипеть; hörög';
- каргоцъкадома** 'загрязнение [bepiszkolódás]' (ERV 235) < *каргоцъкадо-* 'загрязниться, испачкаться; bepiszkolódik, beszennyeződik';
- кардамо** 'запрет' (ERV 235); '(el)tiltás, tilalom' (EMSz 141) < *карда-* 'запретить; megtilt';
- карксамо** 'подпоязывание; талия, пояс' (ERV 236); 'derék' (EMSz 142); *karksamo* 'поясница / Kreuz (am Leibe), Lenden' (MdWb 624) < *каркса-* 'подпоясаться; felövez, övet köt';
- кармавтома** 'приказ; просьба' (ERV 236); 'kényszerítés, parancs' (EMSz 142); *karmavtumi* 'приказ / Befehl, Gebot' (MdWb 626) < *кармавто-* 'попросить; приказать; kényszerít, megparancsol';
- карнома** 'карканье' (ERV 237); 'kárógás' (EMSz 142) < *карно-* 'каркать; károg';
- карямо** 'обувание' (ERV 238); 'lábbeli/cipő felhúzása' (EMSz 143); *kar'cima* 'обуванник (пара обуви, лаптей) / ein Paar (Bast)schuhe' (MdWb 631) < *каря-, карсе-* 'обуться; cipőt felhúz' (ld. még: *карсема*);
- касмо** 'макушка' (ERV 238); 'fejbúb' (EMSz 143); 'jakaús [választék]' (ESS 64); *kasomo, kasmo, kasuma* 'темя; пробор / Scheitel, Wirbel auf dem Kopfe; (Haar-) Scheitel' (MdWb 638) < *касо-* '(meg)nő, felnőtt';
- касома** 'рост' (ERV 238); 'növés, növekedés' (EMSz 143); *kasuma, kasomo* 'рост / Wuchs' (MdWb 638) < *касо-* 'расти; megnő, felnőtt' (ld. még: *кастома, касовтома*);
- катардома** 'атрофирование' (ERV 239); 'sorvadás; bénulás' (EMSz 144) < *катардо-* 'атрофироваться; elsovrad, megbénul';
- качакавтома** 'окуривание [megfüstölés]' (ERV 241) < *качакаавто-* 'стать дымным; füstössé válik, füstöt áraszt' (ld. még: *качакадома*);
- каштангадома** 'гордость [büszkeség]' (ERV 242) < *каштангадо-* 'возгордиться; büszkévé válik';
- каштомлема** 'молчание; затишье' (ERV 242); 'hallgatás, csend' (EMSz 145) < *каштомле-* 'молчать; быть спокойным (тихим); hallgat, csendben van';
- каштордома** 'шуршание; шорох, шелест' (ERV 242); 'zizegés, susogás, suhogás' (EMSz 146) < *каштордо-* 'шуршать, шелестеть; zizeg, susog, suhog';

- кайвома** '(rá)támadás, megtámadás' (EMSz 146; ERV 242) < *кайво-* 'броситься, накиннуться; rátámad, ráveti magát';
- каймо** 'удар; челнок' (ERV 243); '(el)hajítás, (el)dobás; vetélő' (EMSz 147); '(tekst.) sukkula' (ESS 65); *kajamo* 'бросание; ткацкий челнок / das Werfen; Weberschiffchen' (MdWb 569) < *кай-* 'бросить; (el)hajít, (el)dob' (ld. még: *кайсема*);
- кайтома** 'отзвук; visszhang' (ERV 243) < *кайто-* 'раздаться, доестить (о звуке); felhangzik, elhallatszik, elterjed';
- квакнома** 'кваканье [brekegés]' (ERV 244) < *квакно-* 'квакать; brekeg';
- кевендямо** 'окаменение, затверждение' (ERV 245); 'megkövesedés, megkövülés' (EMSz 147) < *кевендя-* 'окаменеть, затвердеть; megkövesedik, megkövül' (ld. még: *кевензамо*);
- кеверема** 'катание, скатывание' (ERV 245); '(el)gurulás, legurulás, (le)gördülés' (EMSz 148) < *кевере-* 'покатиться; спуститься; elgurul, legurul, gördül' (ld. még: *keverd'amo* 'вращение, вращательный / das Drehen, Dreh-', MdWb 735; *кевердема*, *кеверькинема*);
- кевкстема** 'вопрос' (ERV 245); '(meg)kérdezés; kérdés' (EMSz 148); 'kysymys' (ESS 66) < *кевксте-* 'спросить; (meg)kérdéz' (ld. még: *кевкстнема*);
- кеждямо** 'гнев [harag]' (ERV 247) < *кеждя-* 'разгневаться, рассердиться; megharagszik, feldühödik' (ld. még: *кежейгадома*, *кежиявтома*);
- кекердема** 'кудахтанье' (ERV 248); 'kotkodácsolás' (EMSz 151) < *кекерде-* 'кудахтать; kotkodácsol';
- кекнема** 'икота [csuklás]' (ERV 248) < *кекне-* 'икать; csuklik';
- кекишема** *кекишема тарка* 'укрытие' (ERV 248); 'elrejtőzés, elbújás' (EMSz 151) *kekšima* 'убежище, лазейка / Versteck, Unterschlupf' (MdWb 682) < *кекише-* 'спрятаться, укрыться; elrejtőzik, elbújik';
- кекинема** 'укрытие, утаивание' (ERV 248); 'rejtőzködés; rejtegetés' (EMSz 151) < *кекине-* 'спрятаться, укрыться; elrejtőzik, elbújik';
- келейгавтома** 'расширение' (ERV 249); 'kiszélesítés; kibővítés' (EMSz 151) < *келейгавто-* 'расширяться; kiszélesít, kibővít' (ld. még: *келейгадома*);
- келема** 'ходьба широкими шагами' (ERV 249); 'átgázolás, átkelés' (EMSz 152); 'kahluu' (ESS 67) < *келе-* 'идти вброд; átgázol, átkel' (ld. még: *келямо*);
- кельгема** 'любовь [szeretet]' (ERV 250); *kel'gima* 'любимый / lieb, eliebt, Geliebter' (MdWb 690) < *кельге-* 'любить; szeret';
- келькстема** 'размещение [elrendezés, elhelyezés]' (ERV 250) < *келькстема-* 'вдеть, продеть; разместить; elrendez, elhelyez, felállít';
- кельмема** 'замерзание; обморожение' (ERV 250); '(meg)fázás; (meg)fagyás, befagyás' (EMSz 153); *kel'mima* 'озноб / das Frieren' (MdWb 695) < *кельме-* 'замёрзнуть; fázik';
- кемекстамо** 'укрепление, подтверждение' (ERV 252); 'megerősítés, megerősödés' (EMSz 154) < *кемекста-* 'укрепить, подтвердить; megerősít, megerősödik' (ld. még: *кемелгадома*);
- кемема** 'вера, уверенность' (ERV 252); 'hit; bizalom' (EMSz 154); 'usko, luottamus' (ESS 67); *ketima* 'вера / Glaube' (MdWb 697) < *кеме-* 'верить; hisz, bízik';

- кенгелема** 'ложь, неправда, враньё' (ERV xxx); 'hazudozás; hazugság' (EMSz 155); *kengeľima* 'ложь / Lüge' (MdWb 708) < *кенгеле-* 'лгать, врать; hazudik';
- кенерама** 'созревание, поспевание' (ERV 253); '(meg)érés, beérés' (EMSz 155) < *кенера-* 'поспеть, созреть; megérik, beérik' (ld. még: *кенерастема*);
- кенярдома** 'радость' (ERV 254); 'öröm' (EMSz 156); 'ilo, riemu' (ESS 67) < *кенярдо-* 'радоваться; örül' (ld. még: *кеняркинома*);
- кепедема** 'поднятие' (ERV 254); '(fel)emelés' (EMSz 156) < *кепед-* 'поднять; felemel';
- кепетема** 'взлёт, подъём' (ERV 255); '(fel)emelkedés' (EMSz 156) < *кепете-* 'подниматься; felemelkedik';
- кепстямо** 'закваска (теста)' (ERV 255); '(meg)kelesztés' (EMSz 157) < *кепстя-* 'замесить (тесто); (meg)keleszt';
- кернема** 'кудахтанье' (ERV 255); 'kotkodácsolás' (EMSz 157) < *керне-* 'кудахтать; kotkodácsol';
- керсема** 'вырезывание, выпиливание' (ERV 256); '(le)vágás, kivágás; felvágás' (EMSz 157) < *керсе-* 'рубить, резать; (le)vág, kivág, felvág' (ld. még: *керямо, керявома*);
- керсетема** 'ворожба [jóslás, varázslás]' (ERV 256) < *керсете-* 'появиться; megjelenik, mutatkozik';
- кершамо** 'связывание, спутывание [összekötés]' (ERV 256); *kerčamo-piks* 'завязка при забое овцы / Strick, mit dem man z.B. ein Schaf beim Schlachten fesselt' (MdWb 716) < *керша-* 'связать, опутать; összeköt, begöngyöl';
- керьксамо** 'низание' (ERV 256); '(fel)fűzés' (EMSz 158) < *керькса-* 'нанизать; fel-fűz' (ld. még: *керькснема*);
- керьмадома** 'вышивание [hímzés]' (ERV 256) < *керьмадо-* 'вышивать; hímez';
- керьмсема** 'штопанье [foltozás]' (ERV 257) < *керьмсе-* 'штопать; foltoz';
- кецямо** 'радость' (ERV 257); 'öröm' (EMSz 158); *kećamo* 'радость / Freude' (MdWb 670) < *кеця-* 'радоваться; örül';
- кечкердема** 'бодание' (ERV 258); '(fel)öklelés; (meg)döfés, (meg)bökés' (EMSz 158) < *кечкерде-* 'боднуть; felöklel' (ld. még: *кечкерема*);
- кешнямо** 'чиханье' (ERV 258); 'tüsszentés' (EMSz 159) < *кешня-* 'чихать, чихнуть; tüsszent';
- кивчкадема** 'мелькание' (ERV 259); 'felvillanás' (EMSz 159) < *кивчкаде-* 'сверкнуть, блеснуть; csillog, villog' (ld. még: *кивчкаема*);
- кижнэма** 'хрипение' (ERV 259); 'hörgés' (EMSz 159) < *кижнэ-* 'хрипеть; hörög' (ld. még: *кижомома*);
- киктамо** 'подчёркивание' (ERV 260); 'vonalhúzás, aláhúzás' (EMSz 160) < *кикта-* 'подчеркнуть; vonalat húz, aláhúz' (ld. még: *киктнема*);
- кильдема** 'запязка; скотина, скот' (ERV 261); 'befogás (igavonó állaté)' (EMSz 160); 'valjastaminen; (mon.) karja; (vanh.) hevonon' (ESS 68); *kil'deme, kil'dima* 'лошадь; лошади / Pferd; Pferde' (MdWb 757) < *кильде-* 'запрячь; befog';
- килькишамо** 'завязывание петель' (ERV 261); 'hurkolás' (EMSz 161) < *килькиша-* 'завязывать петлю; hurok megkötése' (ld. még: *килькиштямо*);
- киневтема** 'зуд' (ERV 262); 'viszketés' (EMSz 161); *kiniftima* 'зуд / das Jucken' (MdWb 762) < *киневте-* 'чесаться; viszket' (ld. még: *кинетема*);

- кирвазтема** '(meg)gyújtás, felgyújtás' (EMSz 162) < *кирвазте-* 'загореться; (meg)gyújt, felgyújt', ld. még: *кирвазема* 'вспышка' (ERV 263); *kraštīma* 'зажигание / das Anzünden' (MdWb 973);
- киргакстома** 'отрыжка' (ERV 264); 'böffentés' (EMSz 162) < *киргаксто-* 'рыгнуть, отрыгнуть; böffent' (ld. még: *киргакстнема*);
- киргамо** 'очистка' (ERV 264); *kirgamo* 'железо для глаженья ложек; скребок / das Eisen, mit dem die Löffel durch Schaben geglättet werde; Schabeisen' (MdWb 767) < *кирга-* 'очищать; megkapar, lekapar';
- кирдема** 'терпение' (ERV 264); '(vissza)tartás; türelem; tartály, tároló' (EMSz 163); 'kārsivāllisyys, maltti' (ESS 69); *kiřdīma* 'удержание, футляр; терпение / worin etw. enthalten ist, Futteral; Geduld' (MdWb 777) < *кирде-* 'держать, выдержать; (vissza)tart, kibír';
- киремема** 'сокращение, уменьшение' (ERV 265); 'összehúzóadás, lerövidülés' (EMSz 163) < *киреме-* 'сократиться, уменьшиться; összehúzódik, lerövidül';
- кирнема** 'сжатие [összeszorítás, összenyomás]' (ERV 265) < *кирне-* 'помять, поджать; összeszorít, összenyom' (ld. még: *киртнема*);
- кирнэма** 'храпение' (ERV 266); 'horkolás, hortyogás' (EMSz 163) < *кирнэ-* 'храпеть; horkol';
- кирнявтнема** 'подпрыгивание, прыгание' (ERV 266); 'ugrálás, ugrándozás' (EMSz 163) < *кирнявтне-* 'прыгать; ugrál, ugrándozik' (ld. még: *кирнявтома*);
- киртямо** 'укорачивание, сокращение' (ERV 266); 'összehúzás, lerövidítés' (EMSz 164) < *киртя-* 'укоротить; összehúz, lerövidít' (ld. még: *кирямо*);
- кирякстнема** 'катание' (ERV 267); 'csúszkálás, gurulás, siklás' (EMSz 164); *kiřakšīma* 'катание с гор на санях / Rodeln, Schlittenfahren' (MdWb 770) < *кирякстне-* 'кататься; csúszik, gurul, siklik' (ld. még: *кирякстома*);
- киськедема** 'порка' (ERV 268); '(meg)verés, testi fenyítés' (EMSz 165) < *киськеде-* 'выпороть, высечь; megver';
- китнэма** 'хихиканье' (ERV 268); 'vihogás, kacagás, hahotázás' (EMSz 166) < *китнэ-* 'смеяться; vihog, kacahg, hahotázik';
- кичкерьгавтома** 'загиб, сгиб [hajlat, görbület]' (ERV 269) < *кичкергавто-* 'гнуть, загнуть; hajlik' (ld. még: *кичкерьгадома*);
- киштема** 'пляска, танец' (ERV 269); 'táncolás, tánc' (EMSz 166); 'tanssi' (ESS 70); *kštīma* 'танец / Tanz' (MdWb 785) < *киште-* 'плясать, танцевать; táncol';
- клокнома** 'клохтанье' (ERV 272); 'kotkodácsolás, kárálás' (EMSz 167) < *клокно-* 'клохтать; kotkodácsol' (ld. még: *клуконома*);
- клявнома** 'скуление [vinnyogás]' (ERV 272) < *клявно-* 'скулить; vinnyog';
- коволдамо** 'обмолот [cséplés]' (ERV 273) < *коволда-* 'обмолотить; kicsépel';
- козома** 'кашель' (ERV 275); 'köhögés' (EMSz 170) < *козо-* 'кашлять; köhög';
- козякадома** 'обогащение [meggazdagodás]' (ERV 276) < *козякадо-* 'стать богатым, разбогатеть; meggazdagodik';
- кокадема** 'стук [korogás]' (ERV 276) < *кокаде-* 'стукнуть; korog';
- кокнома** 'заикание' (ERV 277); 'dadogás, hebegés' (EMSz 171); *канома* 'id.' (ERV 226) < *коко-* 'заикаться; dadog, hebeg';

- коламо** 'порча, расстройство' (ERV 277); 'elrontás, megrongálás, szétrombolás' (EMSz 171) < *кола-* 'разбить, нарушить; elront, tökretesz' (ld. még: *колема*);
- кольгема** 'капанье' (ERV 280); 'csepegés' (EMSz 173) < *кольге-* 'капать, течь; csepeg';
- кольнема** 'баловство' (ERV 281); 'hancúrozás;(el)kényeztetés' (EMSz 171) < *кольне-* 'баловаться; csintalankodik, pajkoskodik' (ld. még: *кольневтема*);
- комболдома** 'волнение' (ERV 282); 'hullámozás' (EMSz 174) < *комболдо-* 'волноваться; hullámozik';
- комсема** 'наклон [meghajlás, lehajlás]' (ERV 285) *комсе-*, *кома-* 'наклониться; meghajol, lehajol' (ld. még: *комавтома*);
- кончтнема** 'моргание, мигание' (ERV 290) < *кончне-* 'моргнуть, мигнуть; pislog, hunyorog';
- копордамо** 'глоток [korty]' (ERV 291) < *копорда-* 'глотнуть; kortyol';
- корнома** 'храпение' (ERV 293); 'horkolás, hortyogás' (EMSz 177) < *корно-* 'храпеть; horkol, hortyog';
- кородома** 'бережливость' (ERV 293); 'védelem, védekezés, megóvás' (EMSz 177) < *кородо-* 'защитить; сохранить; megvéd, megóv';
- кортавтома** 'сплетня' (ERV 294); 'beszéltetés; ráolvasás, varázsigé; pletyka' (EMSz 177) < *кортавто-* 'осудить, не одобрить; beszéltet, ráolvas, elvarázsol, megbabonáz';
- кортамо** 'разговор, беседа (ERV 294); 'beszéd; beszélgetés' (EMSz 178); 'puhe, keskustelu' (ESS 76); *kortamo* 'говорение, разговор, рассказывание / Sprechen, Gespräch, Erzählen' (MdWb 862) < *корта-* 'говорить; beszél, szól' (ld. még: *кортнема*);
- кориштамо** 'прихлёбывание [kortyolgatás]' (ERV 295) < *коришта-* 'хлебнуть; kortyol, hörpint';
- коскстамо** 'кашель [köhögés, köhintés]' (ERV 296) < *коскта-* 'кашлянуть; köhint';
- костямо** 'сушка' (ERV 297); 'kiszáritás, megszáritás' (EMSz 179) < *костя-* 'сушить, просушить; (ki)szárit, megszárit';
- коськема** 'высыхание' (ERV 297); '(ki)száradás, elszáradás' (EMSz 180); *koškeñima* 'высыхание, засыхание / das Vertrocknen, Dürwerden' (MdWb 874) < *коське-* 'высохнуть; (ki)szárad, megszárad, elszárad';
- котнома** 'кудахтанье' (ERV 298); 'kotkodácsolás' (EMSz 180) < *котно-* 'кудахтать; kotkodácsol';
- коцёрдома** 'беспокойство [nyugtalanság]' (ERV 299) < *коцёрдо-* 'беспокоиться; nyugtalankodik';
- коцькердямо** 'царапанье [karmolás, karcolás]' (ERV 299) < *коцькердя-* 'царапать; megkarmol, megkarcol';
- коцькирима** *koćkiřima* 'скребок / Schabeisen [kaparóvas]' (MdWb 8019) < *коцькере-* 'скоблить, levakar, lekapar';
- кочкамо** 'выбор' (ERV 299); 'kiválasztás, összeszedés' (EMSz 181) < *кочка-* 'избрать, выбрать; kiválaszt, összeszed';
- кочкома** 'прополка' (ERV 300); '(ki)gyomlálás' (EMSz 181) < *кочко-* 'прополоть; (ki)gyomlál';

- коштамо** 'подсушивание' (ERV 300); '(ki)száradás, megszáradás' (EMSz 181) < *кошта-* 'подсохнуть, высохнуть; (ki)szárad, megszárad';
- кравтома** 'отгон [lepárlás]' (ERV 301) < *кравто-* 'гнать, выгнать; desztillál, lepárol';
- кромождома** 'прихрамывание' (ERV 304); 'sántítás, bicegés' (EMSz 182) < *кромождо-* 'хромать; sántít, biceg';
- кувалгадама** 'удлинение' (ERV 307); 'meghosszabbodás, megnyúlás' (EMSz 183) < *кувалгада-* 'удлиниться; meghosszabbodik, megnyúlik' (ld. még: *кувалгаавтома*);
- кувонзамо** 'отверждение, затверждение [megkeményedés]' (ERV 307) < *кувонза-* 'отвердеть, затвердеть; megkérgesedik, beheged';
- кувсема** 'вздых; стон' (ERV 308); 'nyögés, nyöszörgés' (EMSz 184); 'vaikerrus, valitus' (ESS 78) < *кувсе-* 'вздыхать, стонать; nyög, nyöszörög';
- кувтолдома** 'сверкание, сияние' (ERV 308); 'ragyogás, csillogás' (EMSz 184) < *кувтолдо-* 'блестеть, сверкать, сиять; ragyog, csillog';
- кузема** 'подъем' (ERV 309); 'felmenés, felemelkedés, felmászás' (EMSz 185) < *кузе-* 'подниматься; felmegy, felemelkedik, felmászik';
- куйгельдема** 'извивание [kanyargás, tekeredés]' (ERV 310) < *куйгельде-* 'извиваться; kanyarog, tekeredik';
- куковамо** 'кукование [kakukkolás]' (ERV 310) < *кукова-* 'куковать; kakukkol';
- кукольдема** 'ныряние (в воду); кувыркание [víz alá bukás; bukfenc]' (ERV 310) < *кукольде-* 'нырнуть; víz alá bukik';
- кукорьгадама** 'összehúzóadás, összezsugorodás' (EMSz 186; ERV 311) < *кукорьгада-* 'сжаться, скорчиться; összehúz, megrövidít' (ld. még: *кукорьгале-*);
- кулдордома** 'воркование (голубей)' (ERV 311); 'búgás, turbékolás' (EMSz 186) < *кулдордо-* 'ворковать; búg, turbékol';
- куловиямо** 'золение [hamuzás, lúgozás]' (ERV 311) < *куловия-* 'испачкаться золой; hamuval beborítódik';
- куловтома** 'умертвление, уничтожение' (ERV 311); *kulovtomo* 'умерщвление; смертельный / Tötung; tödlich' (MdWb 645) < *куловто-* 'травить; (méreggel) megöl, kipusztít';
- кулома** 'смерть' (ERV 312); 'halál' (EMSz 187); 'kuolema' (ESS 79); *kulomo, kuluma* 'смерть / Tod' (MdWb 944) < *куло-* 'умереть; meghal, elhuny' (ld. még: *кулсема*);
- култаема** 'прихрамывание; хромота [sántaság]' (ERV 312) < *култае-* 'хромать, прихрамывать; sántít';
- кулямо** 'слух, молва' (ERV 313); 'hallás' (EMSz 187) < *куля-* 'услышать, слушать; (meg)hall';
- кумболдома** 'перелив; блеск [szivárványszínben tündököl, ragyog]' (ERV 313) < *кумболдо-* 'переливаться (о красках); pompázik, tündököl, ragyog';
- кундамо** 'ловля, лов; рушка, скоба' (ERV 314); 'fogás; fogantyú, fogó, kilincs' (EMSz 187); 'puynti; rípa, kahva' (ESS 80); *kundamo, kundamu* 'ручка, рикоятка / Handhabe, Griff' (MdWb 957) < *кунда-* 'поймать, взяться, брать, взять; (meg)fog, megragad' (ld. még: *кундсема, кунсема*);
- кундатомма** 'паралич' (ERV 314); '(meg)bénulás, (meg)merevedés' (EMSz 188) < *кундатом-* 'онеметь, отняться; megbénul, megmerevedik';

кунсолома 'слушание' (ERV 315); '(meg)hallgatás; (oda)figyelés' (EMSz 188); *kunсоломо, kuncsoluma* 'слушание, послушание / das Zuhören, das Gehorchen' (MdWb 953) < *кунсоло-* 'слушать; (meg)hallgat, (oda)figyel';

куродома 'körülvevés, körülzárás, külvilág' (EMSz 190; ERV 317) < *куродо-* 'окружить, оцепить; körülvesz, körülzár';

кусякадома 'распутица [sáros idő(szak)]' (ERV 318) < *кусякадо-* 'размягчиться; megpuhul, meglágyul';

кустема '1) поднятие, 2) лестница; крылцо' (ERV 319); *кузтема* 'lépcső' (EMSz 186); 'portaat' (ESS 81); *kuštima* 'лестница / Treppe, Leiter' (MdWb 992) < *кусте-* 'поднять; felemel, felvisz';

кутмордамо 'объятие' (ERV 319); '(meg)ölelés' (EMSz 190) < *кутморда-* 'обнять; megölel';

кутькаавтома 'щекотание [csiklandozás]' (ERV 319) < *кутькаавто-* 'щекотать; (meg)csiklandoz';

кутякалема 'кувыркание [bukfenc]' (ERV 319) < *кутякале-* 'кувыркнуться; buk-fencezik' (ld. még: *кутякстома*);

кучкордома 'удар ногой, пинок' (ERV 320); '(meg)rúgás, belerúgás' (EMSz 191) < *кучкордо-* 'толкнуть ногой, пнуть; (meg)rúg, belerúg';

кучома 'посылка, отправление' (ERV 310); '(el)küldés' (EMSz 191) < *кучо-* 'послать, отправить; (el)küld' (ld. még: *кучнема*);

куялгаавтома 'откорм [felhízlalás]' (ERV 321) < *куялгаавто-* 'откормить; felhízlal'; vö. *куялгадома* 'elhájasodás, elhízás' (EMSz 191) (ld. még: *куялгадома*).

5.6. A képző produktivitása, orosz eredetű szavak

a) Ez a képző igen régóta produktív lehetett. Damaszkín szótárában rengeteg *-ма/-мо (-ме)* képzős alak fordul elő, ennek az (is) az oka, hogy a XVIII. század végére az orosz államhatalom megszilárdulásával, a társadalmi-kulturális élet és a gazdaság fejlődésével sok új, elvont fogalom került be a nyelvbe (részletesebben: Sejanova 1989: 72–73; 1990: 224–225).

Néhány példa Damaszkín szótárából (az *a–в* betűk anyagából): *авардима, авардеме* (59, 141, 201, 251, 327), *автнима* (108), *авулдама* (49), *авулдямо* (49, 70, 180), *азар-галима* (48), *аздамо* (159, 177), *айгема* (260), *аксурдамо* (303), *алтомо, алтума, алтыма* (177, 227), *амулима* (56, 309), *андомо* (187, 189, 225), *анокстамо* (56, 59, 76), *ардомо, ардума* (43, 176, 235), *артомо* (125), *арцема, арцима, арцыма* (67, 82, 105, 111 stb.), *ацамо* (47, 120, 135 stb.), *ащеме, ащима* (88, 101, 105 stb.), *божамо* (120, 222, 229), *бороцямо* (45), *бурямо* (58), *вад(н)има* (138, 139, 205, 210, 250), *ва-ламо, валномо, валнума* (110, 149, 210, 232, 271, 319, 327), *валгомо, валгума* (76, 272, 281), *валдомо* (136, 282), *ванмо, ваномо, ванума, ванумо* (41, 52, 108 stb.), *вар-чамо, варчелема, варчнема* (52, 157, 181 stb.), *васылгафлема* (255), *вастума, васту-мо* (63), *вачомо* (74), *вачкодемо, вачкудима* (213, 217, 268, 284, 294), *ваямо* (122, 216), *ведьме* (203), *ветима, ветьмо* (49, 56, 58 stb.), *вечкема, вечкеме, вечкима* (41, 45, 49 stb.), *вешкима, вешкнеме, вешкнима* (88, 89, 303), *видима* (218, 282), *виз-*

дима (41, 279), *витеме* (133), *виеме* (295), *вийцема* (155), *вяйкандямо* (239, 274, 281, 298), *вялямо* (138, 139, 179 stb.), *вяшема*, *вяшима*, *вяшинема* (68, 91, 92 stb.) stb.

b) A képző mai termékenységét jól mutatja a produktivitási vizsgálatokhoz már többször segítségül hívott finn–erza szótár (SES), amelyben nagyon sok *-ма/-мо (-ме)* képzős új szóalkotás fordul elő. Ezek jelentős része összetétel, amelyke között vannak erőltettnek tűnő alakok, amelyek valószínűleg nem fognak meggyökeresedni az erzában, de szép számmal akadnak olyanok, amelyek valószínűleg rövid időn belül a mordvin szókincs szerves részévé fognak válni, pl. *ведь/чудема* 'vízfolyás' (SES 462), *кедьге/нард-амо* 'mosogatás (szó szerint: edénytörlés)' (326), *мастор/ванстома* 'környezetvédelem' (223), *мастор/сорнома* 'földrengés' (223), *сьме/орма* 'nemi betegség' (165), *черь/нарамо* 'hajvágás' (292). Az egyszerű szavak listája: *адерямо* (93), *аламолгавтома* (511), *алкалгавтома* (9), *анолдтнема* (26), *аравтнема* (16), *аштекинема* (208), *важамо* (5), *валдомгавтома* (473), *ваннома* (110), *ванстнема* (477), *ванстовома* (404), *варчнема* (387), *вастневема* (101), *вастовома* (434), *вачкоема* (87), *вейкелгавтома* (17), *вейкелгадома* (17), *венемевтема* (488), *вийневтема* (507), *вызавтома* (79), *дошужгалема* (3), *жигардома* (128), *инелгавтнема* (523), *ирдекстэма* (136), *иредстема* (62), *кандтнема* (79), *каштангалема* (225), *кеверькинема* (165), *келемтема* (198), *кельгстнема* (16), *кельмсема* (172), *киведема* (427), *кирвазтема* (524), *кирведема* (404), *кувалгавтома* (215), *лавиомгавтнема* (200), *леялгастома* (487), *леялгалема* (487), *ливчакалема* (490), *маштововома* (391), *неямо* (458), *ноцковтововома* (405), *нузялгалема* (186), *одкстомстома* (30), *ойкстнема* (507), *оймавтома* (206), *омбондамо* (431), *паролгавтома* (80), *пеедькинема* (305), *пекставома* (461), *пизжакалема* (529), *плестяема* (218), *полавтнема* (469), *понгавтома* (172), *пургскадема* (322), *пурдтнема* (154), *путнема* (16), *питилгавтома* (423), *сёрмалема* (135), *снимадема* (35), *снимардома* (475), *содма* (257), *сунжамо* (57), *сыремтема* (504), *сяворькинема* (133), *таргавома* (460), *таргатомома* (393), *точнойгавтома* (454), *тресеяема* (453), *ушодовома* (465), *човорявтома* (171), *чополгавтома* (306), *шождалгадома* (200), *штердема* (114), *эжнема* (219), *эздевтема* (22), *эрьгелема* (61), *эрялгадома* (504), *эчкелгавтома* (200), *юводома* (372), *ютавтнема* (435), *ярсавома* (522). E több mint 80 szavas halmazban a *-ма/-мо* képző előtti relatív fő nagyon sokszor összetett igeképzőt (*-втне-*, *-гале-*, *-кале-*, *-кине-*, *-лгавто-*, *-лгадо-*, *-ндтне-*) tartalmaz.

c) A képző mai központi szerepét jól jelzi az orosz eredetű szavakhoz való kapcsolódási képesség is. Az ERV, EMSz és ESS adatai alapján, az *a–к* betű közötti szóálományban az alábbi orosz eredetű szavakat találtam:

ахаема 'аханье [sóhajtozás]' (ERV 64) < *ахае-* 'ахать; sóhajtozik';
белямо 'побелка' (ERV 79); 'fehérités' (EMSz 57); 'valkaisu' (ESS 16) < *беля-* 'белить, выбелить; kifehérít';
битямо 'жеребьевка [sorshúzás]' (ERV 83) < *битя-* 'конаться; sorsot húz' < *ог. биться* (rég) 'fogad, fogadást köt';
блудямо 'поиск' (ERV 85); 'vándorlás, kóborlás' (EMSz 59) < *блудя-* 'блудить, блуждать; vándorol, kóborol';

- ботадема** 'удар' (ERV 88); '(meg)ütés, (meg)csapás (halászáskor a víz felkavarására használatos bottal)' (EMSz 61) < *ботаде-* 'ботать, ударить; üt, csap';
- браковамо** 'браковка [(ki)selejtezés]' (ERV 89) < *бракова-* 'браковать; (ki)selejtez';
- брediaмо** 'бред [lázalom, félrebeszélés]' (ERV 90) < *брedia-* 'брeдить; félrebeszél';
- бреямo** 'бритьё [borotválás]' (ERV 90) < *брея-* 'брить; borotvál';
- булькаема, булькадема** 'булканье' (ERV 93); 'bugyogás, bugyborékolás' (EMSz 63) < *булькаде-* 'булькать; bugyborékol';
- бунтовамо** 'бунтарство [lázongás]' (ERV 94) < *бунтова-* 'бунтовать; lázong, zendül';
- буравамо** 'сверление [fűrés]' (ERV 94) < *бурава-* 'буварить; fűr';
- вальцовамo** 'вальцовка; hengerlés (fémeké)' (ERV 104) < *вальцова-* 'вальцевать; hengerel';
- ведувамо** 'колдовство, чародейство [varázslat]' (ERV 116) < *ведува-* 'заниматься колдовством, колдовать; varázsol';
- венчамо** 'венчание; замужество' (ERV 125); 'megesketés, házasságkötés' (EMSz 85) < *венча-* 'венчать; megesket';
- винтямо** 'завинчивание, закручивание [becsavarás]' (ERV 136) < *винтя-* 'ввинтуть, закрутить; (csavart) becsavar';
- выжнэма** 'визг, вой, свист [vonítás, visítás]' (ERV 142) < *выжнэ-* 'визжать; vonít, visít';
- голосовамо** 'голосование [szavazás]' (ERV 152) < *голосова-* 'голосовать; szavaz';
- грешамo** 'грех, искушение [bűn, kísértés]' (ERV 156) < *греша-* 'грешить; bűnt követ el, vétkezik';
- гулямо** 'гулянье [séta, sétálás]' (ERV 158) < *гуля-* 'гулять; sétál';
- дежурямо** 'дежурство [szolgálat, ügyelet]' (ERV 161) < *дежуря-* 'дежурить; szolgálatban van, ügyeletet tart';
- дивамo** 'удивление [csodálkozás]' (ERV 167) < *дива-* 'удивиться; elcsodálkozik, meglepődik';
- дубамo** 'дублирование [cserez]' (ERV 175) < *дуба-* 'дубить; cserez';
- дураскадома** 'одурение [elbutulás]' (ERV 176) < *дураскадо-* 'дуреть; elbutul, elhülyül';
- жалямо** 'жалость' (ERV 187); 'részvét, sajnálat szánakozás' (EMSz 177) < *жаля-* 'жалеть; megsajnál, megszán';
- живиямо** 'оживление [felélénkítés, élénkség]' (ERV 188) < *живия-* '(o)живить felélénkít, felelevenít';
- жульничамo** 'жульничество [szélhámosság]' (ERV 191) < *жульнича-* 'жульничать; szélhámoskodik';
- заварямо** 'заваривание [leforrázás]' (ERV 191) < *заваря-* 'заварить; leforráz';
- заведовамо** 'заведование [vezetés, irányítás]' (ERV 192) < *заведова-* 'заведовать; vezet, irányít';
- завторкамo** 'завтрак [reggeli]' (ERV 192) < *завторка-* 'завтракать; (meg)reggelizik';
- здоровамo** 'приветствие [üdvözlés]' (ERV 196) < *здорова-* 'здороваться; köszönt, üdvözl';

зубрямо 'зубрёжка [magolás, biflázás]' (ERV 199) < **зубря-** 'зубрить; (be)magol';
исследовамо 'исследование [vizsgálat, kutatás]' (ERV 217) < **исследова-** 'исследовать; megvizsgál, kutat';
истожамо 'истребление, уничтожение [pusztítás, megsemmisítés]' (ERV 217); 'hävitys, tuho' (ESS 59) < **истожа-** 'истребить, уничтожить' < *ог. истожать*;
кабалиамо 'закабаление [leigázás, elnyomás]' (ERV 220) < **кабалиа-** 'закабалить; leigáz';
казнямо 'казнь [kivégzés]' (ERV 224) < **казня-** 'казнить; kivégez';
калякардома 'разговор, беседа [beszélgetés]' (ERV 230) < **калякардо-** 'разговаривать; beszélget' < *ог. калякать* 'cseveg, fecseg';
клеймамо 'клеймение [(megbélyegzés, megjelölés)]' (ERV 271) < **клейма-** 'клеить; megbélyegez, megjelöl';
клёнамо 'клёпка [szegecseles]' (ERV 271) < **клёна-** 'клепать; szegecsel';
колдовамо 'колдовство' (ERV 278); '(el)varázslás, varázslat' (EMSz 172) < **колдова-** 'колдовать; varázsol';
коптямо 'копчение [füstölés]' (ERV 292) < **коптя-** 'коптить; füstös lesz';
корямо 'укоп [szemrehányás]' (ERV 295); **коря-** 'корить; szemrehányást tesz';
красямо 'покраска [befestés]' (ERV 302) < **крася-** 'красить; fest';
крахмалямо 'накрахмаливание [keményítés]' (ERV 302) < **крахмаля-** 'крахмалить; keményít';
кроямо 'кройка, раскрой [szabás]' (ERV 304) < **кроя-** 'кроить; kiszab';
кружамо, кружавома 'окружение [körülvevés, körülzárás]' (ERV 305) < **кружа-, кружаво-** '(о)кружить; körülvesz, körülzár';
кувилькадема 'кувыркание [bukfenc]' (ERV 307) < **кувилькаде-** 'кувыркаться; buk-fencezik';
курямо 'курение [dohányzás]' (ERV 318) < **куря-** 'курить; dohányzik'.

Nemzetközi szavak orosz közvetítéssel:

*абстрагировамо, аккредитовамо, активизировамо, амортизировано, анализи-
 вамо, аплодировамо, арендовамо, арестовамо, ассигновамо, ассиминовамо, ата-
 ковамо, аттестовамо, бомбамо, визировамо, газировамо, гастролитовамо, гип-
 нотизировамо, гравировамо, дирижировамо, дисковамо, дистиллировамо, дрей-
 фовамо, жестикулировамо, жонглировамо, идеализировамо, изолировамо, импро-
 визировамо, инвентаризовамо, индустриализировамо, иронизировамо, калькули-
 ровамо, коллективизировамо, командировамо, командовамо, комплектовамо, кон-
 кретизировамо, консервировамо, контролировамо, контузиямо, кредитовамо,
 критиковамо stb.*

Ami a *-ма* és *-мо* megterheltségét illeti, érdekes tendenciákat figyelhetünk meg. Korábban jeleztem, hogy a szóvégmутató szótár szóállományában 1368 *-ма* és 1059 *-мо* képzős alak fordul elő. A SES új szavaiban az arány 77:5 a *-ма* javára, ezzel szemben a vizsgált szótárak orosz jövevényszavaiban az arány megfordul (*-мо* 40, *-ма* 8). A nemzetközi szavak között csak *-мо* formával találkozhatunk. Úgy tűnik tehát, hogy a belső szóalkotásban a *-ма* tölt be fontosabb szerepet, míg az idegen szavakhoz kapcsolódva a

-*мо* a szinte egyeduralkodó (már amennyiben nem a szótárszerkesztők „tehetnek” erről a kettősségről).

5.7. Szemantikai kategóriák

A képző elsősorban elvont jelentésű főnevet hoz létre, szinte bármilyen absztrakt főnév létrejöhet e képző segítségével, ebből adódóan szemantikai kategóriái szerteágazóak. Az absztraktok mellett konkrét jelentésű főnevek is létrejöhetnek e képzővel, pl. *ацамо* 'мат, трофяк; megvetett ágy; teríték' < *аца-* 'стлать, настилатъ; megágyaz; terít'; *ведьме* 'повод; rógáz' < *ветя-* 'вести; vezet, visz'; *лисьма* 'колодец; kút' < *лице-* 'выйти, взойти; kijön; előbújik'; *нардамо* 'полотенце; törülköző' < *нарда-* 'вытереть; töröl'; *оршамо* 'одежда; ruha, öltözk' < *орша-* 'одеться; felöltözik'; *панжомо* 'замок; zár, lakat' < *панжо-* 'открыть; kinyit'; *чалгамо* 'ступенька; lépcső, létra foka' < *чалга-* 'наступить; fellép'.

5.8. Összefoglalás

a) A *-ма/-мо/-ме* mai erza legproduktívabb absztrakt (deverbális) névszóképzője. Valószínűleg már igen régen is termékeny lehetett, az első terjedelmes írásos emlék, Damaszkín szótára több száz ilyen képzős alakot tartalmaz. Ma sok orosz eredetű (és orosz közvetítésű nemzetközi) szóhoz is járulhat.

b) Az ezt a képzőt hordozó szavak etimológiailag teljesen átláthatóak. A képző azonos tőtől fakad az előző fejezetben tárgyalt elhomályosult, ősi *-m(V)* képzővel.

c) Szemantikai mezeje rendkívül szerteágazó, a két nagy kategória (az ige argumentszerkezetének minőségétől függően) az absztrakt főnevek és a konkrét tárgyak, eszközök halmaza.

d) Statisztikai adataim szerint a vizsgált szótárak szóállományában némiképp nagyobb a *-ма* megterheltsége a *-мо*-val szemben. Úgy tűnik, a belső szóalkotásban a *-ма* tölt be fontosabb szerepet, míg az idegen szavakhoz kapcsolódva a *-мо*.

e) A *-ме* Damaszkín idejében még viszonylag termékeny volt, de vizsgálataim alapján a mai szótári állományban mindössze 17 szóban mutatható ki. Ezek többsége konkrét tárgyat jelöl (ezzel szemben a *-мо/-ма* képzős alakok inkább a cselekvés eredményét, a cselekvést magát fejezik ki). A SES adatai alapján (is) úgy tűnik, hogy a *-ме* ma már nem produktív elem, s nem vesz részt az orosz eredetű szavak képzésében sem.

f) A képző alakját mindezek értelmében a következőképpen javaslom felvenni a képzőtárba: ***-ма, -мо (-ме)***.

6. -ЛМА, -ЛМО

6.1. Szakirodalmi információk

Erre a képzőre a szakirodalom sokáig semmiféle figyelmet nem fordított, s a mai napig nagyon keveset foglalkoztak vele. Oscar Lazar volt az első, aki írt róla, az uráli nyelvek absztrakt névszóképzőit tárgyaló könyvében (1975: 206). Az *-lma/-lmo* képzővel létrehozott szavak – legalábbis a példaanyaga alapján – mértéket fejeznek ki: *kuvalmo* 'length, extent', *stalmo* 'heaviness, weight, burden', *ečke* 'thick' > *ečkelma* 'thickness', *pokš* 'great, big, large' > *pokšolma* 'size'.

Cigankin több munkájában (Cigankin 1976: 92; 1977a: 332; 1981: 42; Grammatika 1980: 106) szól röviden e képzőről, melynek csak *-лма* alakját adja meg. Csak a szuffixum eredetéről ír (ezt ld. a következő pontban), a funkciójáról nem ad információkat.

Lipatov – Matyuskin – Moszin (1983: 121) szerint a képző melléknévből hoz létre főnevet. Ők az erzára csak *-лмо* alakot adnak meg: *кувалмо* 'длина; hosszúság' (< *кувака* 'длинный; hosszú'), *сталмо* 'тяжесть; nehézség' (< *стака* 'тяжёлый; nehéz'),⁹⁰ az Erzán kel' (2000: 37) viszont csak *-лма* alakú képzővel számol: *покиолма*, *кувалма*, *эчкелма*. Rjabov (2002: 59) szintén melléknévi, mégpedig nagyságot és méretet kifejező melléknévi kiindulópontot ad meg. Példái: *покиолма* 'величина, размер; nagyság, méret', *эчкелма* 'толщина; vastagság'. (Rjabov voltaképpen nem *-лма* képzővel, hanem csak *-ма* szuffixummal számol, ld. a 292. oldalon.)

Jermuskin (1991: 55; 2004: 54) 'mérték, súly, hosszúság' funkcióban veszi fel. A képző melléknevekhez kapcsolódik. Példái: *кувалмо*, *покиолма*, *сталмо*, *эчкелма*.

Az alakváltozatokról legrészletesebben Mészáros Edit ír (1999: 102). Ő is a denominális névszóképzők között tárgyalja, s *-lma*, *-olma*; *-lmo* alakban veszi fel ezt az általa ritkának és improduktívnak minősített szuffixumot. A változatokról ezt írja: „Az *a*-ra végződő képzővariáns *o*-t vagy *e*-t, az *o*-ra végződő pedig *a*-t tartalmazó tőhöz járul”. Példái: *ečke-lma*, *pokš-olma*, *kuva-lmo*, *sta-lmo*.

6.2. A képző eredete

Oscar Lazar (1975: 206) az *-lma/-lmo* képzővel létrehozott szavakat „pseudo-deverbal derivatives” alakoknak nevezi, mert a képzőborkorban meglátása szerint egy *-l* ige-képző és egy *-ma/-mo* névszóképző egyesül: *kuvaka* 'long' > *kuvalgado* 'to lengthen, to get longer' – *kuvalmo* 'length, extent', *staka* 'heavy, weighty; difficult' > *stalgado* 'to get tired' – *stalmo* 'heaviness, weight, burden'.

A képző létrejöttét Cigankin is a morfémahatárok eltolódásával magyarázza. Első lépésben melléknevekből képződtek *-л* gyakorító képzős igealakok: *кува-ка* 'длинный; hosszú' > *кувалгадо* 'удлиниться; meghosszabbodik', *стака* 'тяжёлый; nehéz' > *стакалгадо* 'отяжелеть; elnehezül', *покиш* 'большой; nagy' > *покишолгадо* 'увеличиться; megnagyobbodik', *тусто* 'густой; sűrű' > *тустолгадо* 'загустеть; megsűrűsödik', *эчке* 'толстый; vastag' > *эчкелгадо* 'толстеть; megvastagodik'. Ezt követően a tövégi *-л* mássalhangzó és a *-ма*, *-мо* képző összeolvadásából létrejött az új képző (s

⁹⁰ Itt nyilván nem *кувака*, *стака* kiindulóponttal számolhatunk, hanem csak a *кува-*, *ста-* tövekkel (ld. az adattárban).

tegyük hozzá, ez analogikusan, más szavakhoz is tapadhat): *кувал-мо* > *кува-лмо* 'длина; hosszúság', *сталмо* 'тяжесть; nehézség', *покиолма* 'размер; величина; méret, nagyság', *мустолма* 'густость; sűrűség', *эчкелма* 'толщина; vastagság' (Cigankin 1976: 92; 1977a: 332; 1981: 42; Grammatika 1980: 106). – Cigankin elméletének szépséghibája, hogy a *-лаго-* képzőből miért tűnt el a *-гадо-* elem? (Létezik ugyanakkor a *кувалгадома*, *покиолгадома*, *мустолгадома*, *эчкелгадома* deverbális *-ма* képzős alak.)

Talán emiatt más utat képzel el Rjabov (2002: 59), aki kiindulópontnak a *-ла* képzős mellékneveket tartja: *покиола* 'большеватый; nagyobbacska' > *покиол-ма*, *эчкела* 'толстоватый; kövérekés' > *эчкел-ма*. Ő tehát csak *-ма* képzővel számol.

Összefoglalva tehát:

Cigankin:	<i>покиш</i>	>	<i>покиолгадо-</i>	>	<i>покиол-</i>	>	<i>покиол-ма</i>	>	<i>покио-лма</i>
			(ige)						
Rjabov:	<i>покиш</i>	>	<i>покиола</i>	>	<i>покиол-</i>	>	<i>покиол-ма</i>		
			(melléknév)						

Rjabov elmélete megmagyarázná az *-л-* jelenlétét, viszont kihagyta az utolsó lépést, a *-лма* képző megszületését. Az adattár szólistája alapján egyértelmű, hogy ez a képző létezik.

6.3. Kapcsolódási szabályok

A képzőmorfémát érintő alternációk:

A képző a magánhangzóra végződő (fiktív) tövekhez közvetlenül kapcsolódik: *мыс-мо* 'sűrű, dús' > *мыстолма* 'sűrítmény', *чуде-* 'folyik' > *чуделма* 'meder', *эчке* 'vastag' > *эчкелма* 'vastagság'; *ста-ка* 'nehéz' > *сталмо* 'súly, teher'. Egyetlen példát találtam a *-CC* végű töre, ebben az esetben a szuffixum kötőhangzóval kapcsolódik: *пок-шолма* 'nagyság, méret' ← *покш* 'nagy'. Emiatt Mészáros Edit (1999: 102) a képzőt leíró szempontból *-лма*, *-олма*, *-лмо* alakúnak tartja.

A képzővariánsok kapcsolódása megegyezik a *-ма/-мо* szuffixuméval: az *-о* és *-е* tövek után *-лма* (*мыстолма* – *чуделма*) az *-а* végű tövek után *-лмо* kapcsolódik (*эвта-м* 'mond, mesél' > *эвталмо* 'mese'). Utóbbi lényegesen ritkább. Néha ingadozás tapasztalható: *кувалмо* ~ *кувалма*, *чождалмо* ~ *чождалма*.

A tövmorfémát érintő változások:

A tövégi magánhangzók ingadozhatnak, ezek valószínűleg nyelvjárási jelenségek: *мазы* 'szép' > *мазолма* 'szépség', *педя-* 'rátapad' > *педельма* 'pióca', *сюдо-* 'megátkoz' > *сюдулма* 'átok', *чуделма* ~ *чудилма*.

6.4. Adattár

Ezt a képzőt a Grammatika (1980: 106) az improduktív elemek közé sorolja, Lipatov – Matyuskin – Moszin ritkának tartja (1983: 121), Mészáros pedig e két minősítést egyesíti (1989: 102). A „ritka” minősítéssel magam is egyetértek, hiszen mindössze 16 szót tudtam felvenni teljes bizonyossággal adattáramba, ami a két és fél ezernyi *-ма/-мо*

képzős alakhoz képest elenyésző halmaz. A sommás „improduktív” minősítést kissé árnyaltabban fogalmaznám meg, erről részletesebben ld. a 6.5 pontban.

Adattáramba az ERV, EMSz, ESS és MdWb alapján a következő szavakat vettem fel:

ёвталмо 'сказка; загадка / Märchen; Rätsel [mese, találós kérdés]' (MdWb 534) < *ёвта-* 'сказать, сообщить; (el)mond, (el)mesél';

келелма 'ширина / Breite [szélesség]' (MdWb 687) < *келе* 'ширина; szélesség';

кувалма 'по, вдоль' (ERV 307); 'mentén; miatt' (EMSz 183); 'pitkin; takia; vuoksi' (ESS 78); *kuvalmo, kuvalma* 'вдоль, через; согласно, по, из-за / entlang, längs, durch; gemäss, nach, wegen' (MdWb 983). Ld. a következő szócikkben.

кувалмо 'длина, протяжённость' (ERV 307); 'hossz, hosszúság, hossz méret' (EMSz 183); 'pituus' (ESS 78); *kuvalmo* 'длина, протяжение, рост / Länge, Ausdehnung, Wuchs' (MdWb 985). E szó családja (vö. *кувака* 'hosszú', *кувалкс* 'hossz, hosszúság', *кувалма* 'mentén', *кувалт* 'mentén', *кувать* 'sokáig, hosszú ideig') finnugor eredetű (FU *kawka 'lang' > fi. *kauka*, lpN *gāwkās*, osztj. *koy*) (UEW 132; EtV 81).

мазолма 'прелесть [szépség, báj]' (ERV 357) < *мазы* 'красота, красивый; szép, szépség';

педельма 'juotikas, iilimato [pióca]' (ESS 117) < *педя-* 'прилипнуть; rátapad, odatapad';

покишолма 'величина' (ERV 494); 'nagyság, méret, terjedelem, térfogat' (EMSz 291); 'suuruus, koko' (ESS 125); *pokšolma* 'величина / Grösse' (MdWb 1728) < *поки* 'большой; nagy';

сталмо 'вес; тяжесть' (ERV 613); 'súly; nehézség; teher' (EMSz 343); 'paino; vaikeus' (ESS 158); *stalmo* 'вес, тяжесть / Gewichte, Schwere' (MdWb 2026) < *стака* 'тяжёлый; nehéz' (ESM 411);

сэрелма *seřelma* 'высота; глубина / Höhe; Tiefe [magasság; mélység]' (MdWb 1971) < *seř, seře* 'высота; magasság';⁹¹

сюдулма *śudulma* 'проклятие / Fluch, Verfluchung [átok, szitok]' (MdWb 2188) < *сюдо-* 'проклинать; (meg)átkoz';

тустолма 'sűrítmény' (EMSz 389); 'taajuus' (SES 408); 'густота / Dicke, Dichtheit' (MdWb 2355) < *тусто* 'густой, плотный; sűrű, dús';

уксолма *uksǎlma* 'рвота / das Erbrochene' [hányás] (MdWb 2444) < *uksno-* 'рвать, извергать; hány';

човильма *čoviľma* 'тонкость / Feinheit, Dünne [vékonyság]' (MdWb 285) < *чова, човине* 'тонкий; vékony, sovány';

чождалмо *čoždalma, šoždalto* 'облегчение, смягчение / Erleichterung, Linderung [könnyítés, enyhítés]' (MdWb 293) < *шожда* 'лёгкий; könnyű';

чудильма *чуделма, чудилма* 'meder' (EMSz 437); *čud'ilma* 'водосток / Wasserabfluss' (MdWb 296) < *чуде-* 'течь, протекать; folyik';

эчкелма 'толщина, объём' (ERV 791); 'vastagság, kövérség' (EMSz 459); 'paksuus' (ESS 202); *ečkelma* 'толщина / Dicke' (MdWb 350) < *эчке* 'толстый; vastag'.

⁹¹ Ez csak Paasonennél szerepel ebben a formában, a mai szótárak csak a belőle képzett melléknevet (*сэрей* 'высокий; magas') adatolják.

Ami a morfofonológiai kérdéseket illeti, a *сталмо* (?< *стакалма) kivételével mindegyik ide sorolható szó háromszótagos, így minden valószínűség szerint az alábbi, ismeretlen eredetű kétszótagos lexémák nem hordozzák ezt a képzőt:⁹²

бульма *bul'ma* 'картофель [krumpli]' (MdWb 150);
вальма 'окно' (ERV 104); 'ablak' (EMSz 69); 'ikkuna' (ESS 23); *val'ma* 'окно / Fenster' (MdWb 2530);
кульма 'разум [ész, értelem]' (ERV 312);⁹³
ульма 'удочка' (ERV 693); 'horog' (EMSz 395); 'onki' (ESS 178); *ul'ma* 'удочка / Angel' (MdWb 2451);⁹⁴
чульма 'полюнь обыкновенная, 'чернобыльник [fekete üröm]' (ERV 768); *šul'ma* 'чернобыльник / Beifuss' (MdWb 2249).

Elképzelhető ugyanakkor, hogy az etimológiailag szintén átláthatatlan *будолма* 'на-рость; опухоль' (ERV 92); 'kinövés, bütők, dudor (fán)' (EMSz 62); 'kimppu, nippu; kasvannainen (puussa)' (ESS 20); és *зудолма* 'куст [bokor, cserje]' (ERV 158) -лма képzőt tartalmaz. (Utóbbi kapcsán Versinyin fejtegetési kísérletei nem fogadhatók el. Ő *зуд-* és *-олма* elemekre bontja a szót, előbbit az észт *кад-* 'можжевелик; lonc', cser. *кыз-*: *кызгер* 'заролси кустов; bokros hely' stb. szavakkal rokonítja, igen kevésbé meggyőző módon. Az *-олма* elem *-ол-* részét a létige tövével (*ул-*) veti egybe, ez sem fogadható el, vö. ESM 61.)

6.5. Denominális vagy deverbális képző?

A szakirodalomban e szuffixum minősítése nem egyöntetű. Lazar pszeudo-deverbális képzőnek tartja, Mészáros viszont a denominális képzők között tárgyalja. Lipatov – Matyuskin – Moszin, az EK és Rjabov deadjektiválisnak tartja, hasonlóképpen Cigan-kinhoz, aki ezt ugyan nem mondja ki, de példaanyaga alapján egyértelműen ide sorolja.

Való igaz, hogy az adattár legnagyobb csoportját a deadjektivális főnevek alkotják (*кувалма, кувалмо, покиолма, сталмо, тустолма, човильма, чождалма, эчкелма*), de vannak főnévi eredetűek is (*келелма, сэрелма*). A *мазолма* kindulópontja, a *мазы* főnév és melléknév egyaránt lehet. – Mindezek mellett a másik halmazt a deverbális névszók alkotják: *эвталмо, недельма, сюдулма, уксолма, чудильма*.

Írásos emlékek híján csak két és fél évszázadra tudunk visszatekinteni: Damaszkín 1785-ös szótárában hasonló a denominális (deadjektivális) és deverbális főnevek aránya. (Ezt részletesebben ld. a 6.6. pontban.)

⁹² Ősi eredetű, képző nélküli a *калма* 'могила' (ERV 228); 'sír, sírgödör' (EMSz 136); 'hauta, kuoppa' (ESS 62); *kalmo* 'могила / Grab' (MdWb 582) < U *kalma 'Leiche; Grab', vö. fi. *kalma*, ?lpN *guol-mäš*, jur. *χāl'mer* stb. (UEW 119); és a *сюлмо* 'узел' (ERV 636); 'csomó, bog; köteg' (EMSz 353); 'solmu' (ESS 163); 'узел; связка / Knoten; Bündel' (MdWb 2194) < FU *colme 'Knoten, Bündel; binden', vö. fi. *solmi*, lpN *čuol'bmâ*, ma. *csomó* (UEW 38).

⁹³ Versinyin (ESM 181) a *куля-* 'слышать, узнать; (meg)hall, (meg)tud' igéből származtatja; ha ez helytálló, akkor mégiscsak *-ма* képzővel számolhatunk.

⁹⁴ Versinyin (ESM 460) kapcsolatba hozza az *алма-* 'жадно есть; mohón eszik' igével, de ez szemantikai- kailag nehezen fogadható el.

Mindezek alapján elképzelhetőnek tartom a következő fejlődési utat: a *-ma/-mo* absztrakciós viszonyokat kifejező képző eredetileg

- 1) a) vagy a *-la* képzős melléknevekhez járult (Rjabov),
b) vagy a deadjektívális, *-л-* igeképzőt tartalmazó tövekhez (Cigankin), majd
- 2) itt megszilárdulva a szótő és a képző határa eltolódott, s létrejött a *-лма* képző, amely eredetileg csak melléknevekhez (vagy deadjektívális igékhez) kapcsolódott, majd
- 3) főnevekhez is tapadhatott, s végül
- 4) innen áttérjedve igetövekhez is járulhatott, létrehozva ezzel a képző deverbális változatát.

1. FÁZIS			2. FÁZIS
<i>поки</i>	> <i>покиола</i> (mn.) / <i>покиол-</i> (ige)	> <i>покиол-ма</i>	> <i>покио-лма</i>
<i>тусто</i>	> <i>тустола</i> / <i>тустол-</i>	> <i>тустол-ма</i>	> <i>тусто-лма</i>
<i>эчке</i>	> <i>эчкела</i> / <i>эчкел-</i>	> <i>эчкел-ма</i>	> <i>эчке-лма</i>
3. FÁZIS			<i>-лма</i>
	<i>келе</i>	> <i>келе-лма</i>	
	<i>сэре</i>	> <i>сэре-лма</i>	
4. FÁZIS			
	<i>ёвта-</i>	> <i>ёвта-лмо</i>	
	<i>сюдо-</i>	> <i>сюдо-лма</i>	
	<i>уксо-</i>	> <i>уксо-лма</i>	

Hangsúlyozom, hogy régi írásos emlékek híján nem tudom tényekkel, adatokkal igazolni a folyamat lezajlását.

6.6. A képző produktivitása

Habár az előző pontban kifejtett folyamat bizonyítására nem állnak rendelkezésünkre régi nyelvemlékek, szerencsére a képző produktivitásának több mint két évszázados történetét mégis jól nyomon lehet követni Damaszkín szótárától kezdve a XX. század végén megjelent szótárak anyagáig.

Úgy tűnik, Damaszkín idejében (vagy legalábbis a püspök és szótárkészítő tanítványai-segítői körében) ez a képző lényegesen kedveltebb, produktívabb volt, mint a későbbi korokban. Az 1785-ös szótárban a következő *-лма/-лмо* képzős alakok fordulnak elő:

асатолмо 'недостаток [szükség, hiányosság]' (161) < *a-* + *сато-* 'хватать; elég', *саты* 'хватит, достаточно; elég, elegendő';

ачкельма, ачкелма 'толота [vastagság]' (287) < *эчке* 'толстый; vastag';

васолма 'далекость, дальность [távolság]' (78), 'отдаление' (186) < *васо-*: *васоло* 'дальный; távoli', *васолдо* 'издалека; távolról' stb.;⁹⁵

ювталмо 'сказка [mese]' (259) < *ёвта-* 'сказать; mond';

⁹⁵ Meglehet, hogy itt a kiindulóalak a *васоло*, ebben az esetben csak *-ма* képző tapadt a szóhoz.

кувалмо 'длина [hosszúság]' (82), 'долгота' (84) < *кува-*, ld. a 293. oldalon;
мазылма 'красота [szépség]' (126), **мазолма** 'прелесть' (221) < *мазы* 'красивый; szép';
паролма 'доброта [jószág]' (82) < *паро* 'хороший; jó';
пижелма 'зелень [zöld növényzet, zöltség]' (104) < *пиже* 'зелёный; zöld';
покишолма 'великость [nagytság]' (50), 'величество' (50), 'начальство' (158), 'величина' (223) < *покиш* 'большой; nagy';
псилма 'горячесть [forróság]' (75) < *пси* 'горячий, жаркий; meleg, forró';
пицилма 'острота [élesség, él]' (184) < *пици* 'острый; éles';
сатьмелма 'утоление [enyhítés]' (301) < *сэтьме* 'тихий, безмолвный, смирный; csendes';
сиядулма 'зависть [irigység]' (96) < *сявадо-* 'завидовать; irigykedik';
сталмо 'тяжесть [nehézség]' (292), 'трудность' (290), 'иго' (108), 'обременение' (175) < *стака* 'тяжёлый; nehéz';
стувтулма 'забвение [feledés]' (96) < *стувто-* 'забыть; elfelejt';
сюдолма 'брань [veszekedés]' < *сюдо-* 'проклясть, поругать; átkoz, szid';
томбалмо 'глубина [mélység]' (73) < *томба-*: *тобака* 'глубокий; mély';
туistolма 'густость [sűrűség]' (78) < *тусто* 'густой; sűrű';
чаволмо, чаволма 'тщета [hiábavalóság]' (291), **чавулма** 'порознь [elkülönítve, egyenként]' (213) < *чаво* 'пустой; порожний; üres';
шождылма 'лёгкость [könnyűség]' (132) < *шожда* 'лёгкий; könnyű'.

Mára a -лма/-лмо „népszerűsége” erősen lecsökkent. Érdemes megnézni, hogy a korábbi szótárak (Damaszkin és MdWb) -лма, -лмо képzős alakjai helyén milyen formák jelennek meg a mai szótárakban, az 1993-as erza–orosz (ERV) és a 2012-es orosz–erza nagyszótárban (REV)!

асатолмо 'недостаток' (Dam 161) – *асатовкс, асатыкс* 'недостаток' (ERV 60), *асатома, асатыкс* 'id.' (REV 336);
васолма 'дальность' (Dam 78, 186) – *васолкс* 'даль', *васолксчи* 'дальность' (ERV 111), *васолочи* 'дальность' (REV 110);
ювталмо 'сказка' (Dam 259), **ёвталмо** 'id.' (MdWb 534) – *ёвтамо* 'рассказ; сообщение' (ERV 179; REV 533), *ёвтнема* 'id.' (ERV 179; REV 480), *ёвкс* 'сказка' (REV 513);
келелма 'ширина' (MdWb 687) – *келе* 'ширина' (ERV 248, REV 614);
кувалма 'вдоль, через' (MdWb 983) – *кувалма* 'по, вдоль' (ERV 307; REV 60);
кувалмо 'длина, долгота' (Dam 82, 84; MdWb 985) – *кувалмо* 'id.' (ERV 307; REV 119);
мазылма, мазолма 'красота, прелесть' (Dam 126) – *мазолма* 'прелесть' (ERV 357), *мазий, мазийчи, мазычи* 'красота; прелесть' (ERV 357; REV 235);
паролма 'доброта' (Dam 82) – *паро* 'добро' (ERV 458); *паро, парочи* 'id.' (REV 120);
пижелма 'зелень' (Dam 104) – *пиже* 'id.' (ERV 477, REV 172);
покишолма 'величина' (Dam 50, 158, 223; MdWb 1728) – *покишолма* 'id.' (ERV 494; REV 61), *покичи* 'id.' (REV 61);

псилма 'горячесть' (Dam 75) – *пси* 'жара' (ERV 523; REV 134), *пиксема* 'горяч-
ность' (REV 106);
пицилма 'острота' (Dam 184) – *питичи* 'id.' (ERV 531; REV 381);
сатьмелма 'утоление' (Dam 301) – *сэтьмечи* 'спокойствие; тишина' (ERV 634;
REV 539, 561), *сэтьме* 'id.' (REV 561);
сиядулма 'зависть' (Dam 96) – *сявадома* 'id.' (ERV 637; REV 142);
сталмо 'тяжесть' (Dam 292; MdWb 2026) – *сталмо* 'id.' (ERV 613; REV 63, 571);
стувтулма 'забвение' (Dam 96) – *стувтома* 'забывчивость' (ERV 620), *стувтне-
мачи* 'id.' (REV 140);
сюдолма 'брань' (Dam 45); 'проклятие' (MdWb 2188) – *сюдома* 'id.' (ERV 635,
REV 448);
сэрелма 'высота; глубина' (MdWb 1971) – *серь* 'id.' (ERV 633; REV 95, 101);
томбалмо 'глубина' (Dam 73) – *томка, домкачи* 'id.' (REV 101);
тустолма 'густость' (Dam 78); 'густота' (MdWb 2355) – *тусто* 'гуша' (ERV
683); *тустолма* 'густота' (REV 109);
уксолма 'рвота' (MdWb 2444) – *укснома* 'id.' (ERV 692; REV 486);
чаволмо, чаволма 'тщета; порознь' (Dam 213, 291) – *чавочи* 'пустота' (REV 454);
шождылма, чождалма 'лёгкость' (Dam 132); 'облегчение, смягчение' (MdWb
293) – *шождачи* 'лёгкость' (REV 251);
эчкелма, ачкел(ь)ма 'толстота, толщина' (Dam 287; MdWb 350) – *эчкелма* 'тол-
щина, объём' (ERV 791), *эчке, эчкечи, эчкелма* 'толщина' (REV 562);
чудильма 'волосток' (MdWb 296) – *чудема* 'течение' (ERV 757; REV 560), *чудевкс*
'русло; течение' (ERV 757);
човильма 'тонкость, толщина' (MdWb 285) – *човалмо* 'тонкость' (REV 563).

Mindezt táblázatos formában szemlélítve:

Damaszkin	MdWb (XIX. vége)	ERV, EMSz, ESS, REV (XX. sz. vége)	más mai megoldás
кувалма	кувалма	кувалма	
кувалмо	кувалмо	кувалмо	
сталмо	сталмо	сталмо	
	човильма	човалмо	
ачкел(ь)ма	эчкелма	эчкелма	эчке, эчкечи
покишолма	покишолма	покишолма	покичи
туistolма	туistolма	туistolма	тусто
мазылма		мазолма	мазый, мазы(й)чи
	чудильма	чуделма	чудема, чудевкс
іовталмо	ёвталмо		ёвтамо, ёвтнема, ёвкс
сюдолма	сюдулма		сюдома
шождылма	чождалма		шождачи
асатолмо			асатовкс, асатыкс, асатома
васолма			васолкс, васолксчи, васолочи
паролма			паро, парочи
пижелма			пиже
псилма			пси, пиксема
пицилма			пиитичи
сатьмелма			сэтьме, сэтьмечи
сиядулма			сявадома
стувтулма			стувтома, стувтнемачи
томбалмо			томка, домкачи
чаволма			чавочи
	келелма		келе
	сэрелма		серь
	уксолма		укснома

A szólisták alapján a következő tanulság fogalmazható meg. A régebbi szótárak ada-
taiból úgy tűnik, ez a képző valaha lényegesen produktívabb volt, mint manapság. Ke-
vés olyan szó van, amelyben ma is él a **-лма, -лмо** képző (*кувалма, кувалмо, мазолма, покишолма, сталмо, туistolма, човалмо, эчкелма*). A legtöbbször a régi képző helyén manapság a nagyon produktív **-чи** szerepel (*васолксчи, васолочи, домкачи, мазы(й)чи, парочи, покичи, пиитичи, стувтнемачи, сэтьмечи, чавочи, шождачи, эчкечи*). Ugyancsak népszerű a másik két absztrakt képző, a **-ма, -мо** (*асатома, ёвтамо, ёвтнема, пиксема, стувтома, сюдома, сявадома, укснома, чудема*) és a **-(в)кс** (*асатовкс, асатыкс, васолкс, ёвкс, чудевкс*). A mordvinban a főnév és a melléknév alakilag sokszor nem különül el egymástól, ebből adódóan gyakran a képző nélküli alak is kifejezheti az elvont főnevet (*келе, мазый, паро, пиже, пси, серь, сэтьме, томка, тусто, эчке*).

Ilyen kis korpusz alapján természetesen messzeható következtetéseket nem lehet levonni (s hangsúlyozom ismét, azt sem szabad elfelejtenünk, hogy ezek az adatok nem feltétlenül tükrözik a valós nyelvhasználatot, sok esetben egyfajta szótárkészítői eljárást, „szerkesztői divatot” mutatnak), de összességében mégiscsak kirajzolódik e képző elmúlt kétszáz évének története: ez a szuffixum nem tudott meghonosodni az erzában, helyette inkább más elvont képzők gyökeresedtek meg. („Pályafutása” ellentétes utat járt be, mint a *-чи* képzőé, amelyik Damaszkín szótárában még alig-alig bukkant fel – *беднойчи, кудочи(ть), парочи, сюнавчи, шумбрачи* –, mára viszont az egyik legelterjedtebb névszóképző lett belőle. Ezt részletesebben ld. a 469–473. oldalakon.)

Vannak azonban biztató jelek. M. V. Moszin (1999: 80–81) elképzelhetőnek tartja e képző „feltámasztását”, a *кувалмо* és a *сталмо* analógiájára a következő melléknévi alapú főnevekre tesz javaslatot (ezek közül az *инелма* és a *коськелма* a bibliafordításokban már felbukkannak):⁹⁶

ашола 'беловатый; fehéres' > *ашолма* 'бель, белизна; fehérség',
вейкеть 'ровный, ровно; sík, sima' > *вейкелма* 'равнина; síkság',
коськела 'суховатый; kissé száraz' > *коськелма* 'твердь',
ине 'великий; nagy' > *инелма* 'известность, слава; ismertség, dicsőség',
ожола 'желтоватый; sárgás' > *ожолма* 'желтизна; sárga szín',
пижела 'зеленоватый; zöldes' > *пижелма* 'зелень; zöltség',
сэтьме 'тихий; csendes' > *сэтьмелма* 'мир; béke'.

Ugyanígy deverbális főneveket is létre lehet hozni Moszin szerint:

кирде- 'держать; tart, kibír' > *кирделма* 'поддержка; támogatás, támasz',
невте- 'указать, показать; (meg)mutat' > *невтелма* 'спектакль; előadás',
чачо- 'родиться; születik' > *чачолма* 'урожай; termés',
чачто- 'родить; szül' > *чачтолма* 'рождаемость; születés'.

Moszin az egyik szerzője – Alho Alhoniemi és Nyina Agafonova mellett – az 1999-ben Turkuban megjelent finn–erza szótárnak, amelyről korábban már többször szoltam. Ez a szótár rengeteg új szót tartalmaz, a legújabbkori mordvin nyelvújítás egyik fontos opusza. Moszinék itt is igyekeznek „rehabilitálni” a *-лма/-лмо* képzőt, a fentebb említett *ашолма* 'valkeus; fehérség' (SES 474), *инелма* 'maine; hírnév' (SES 225), *кирделма* 'valta; hatalom' (SES 476), *невтелма* 'näytelmä; színdarab' (SES 266), *пижелма* 'vihreys; zöld mivolta vminek' (SES 497), *сэтьмелма* 'rauha; béke' (SES 342), *чачолма* 'synty; születés' (SES 400) szavak mellett a következő *-лма/-лмо* képzős alakok szerepelnek a szótárban:

веделма 'vesistö; vízrendszer' (SES 491) < *ведь* 'vesi; víz',
вейкелма 'yksikkö; egység' (SES 520) < *вейке* 'yksi; egy',
келма 'uskonto; vallás' (SES 463) < *кеме-*, vö. *кемема* 'usko; hit',
лембелма 'lämpötila; hőmérséklet' (SES 219) < *лембе* 'lämmi, lämpö; meleg',

⁹⁶ Azaz itt visszatükröződik Rjabov nézete a képző analogikus kialakulásáról.

летькелма 'kosteus; nedvesség' (SES 153) < *летьке* 'kosteá, kosteus; nedves, nedvesség',
раськелма 'kansallisuus; nemzetiség' (SES 101) < *раське* 'suku, sukulainen; rokonság, rokon'.

6.7. Összefoglalás

a) Ez a képző ugyanúgy absztrakt viszonyokat fejez ki, mint a *-кс*, *-вкс*, *-ма/-мо* és *-чи*, de lényegesen ritkább.

b) Valaha viszonylag produktív lehetett, de mára nagyon lecsökkent a produktívítási képessége, habár egyes nyelvészek (Moszin, SES) igyekeznek feltámasztani ezt a képzőt.

c) A képző a *-ма/-мо* szuffixumból „nőtt ki”. Ez a képző eredetileg vagy a *-ла* képzős melléknevekhez, vagy a deadjektívális, *-л-* igeképzőt tartalmazó tövekhez járult, majd a szótő és a képző határa eltolódott, s létrejött a *-лма/-лмо* képző. Ez eredetileg csak melléknevekhez (vagy deadjektívális igékhez) kapcsolódott, majd főnevekhez is tapadhatott, s végül innen áttérjedve más igetövekhez is járulhatott, létrehozva ezzel a képző deverbális változatát.

7. -KA

7.1. A képző eredete, szakirodalmi információk

A *-ka* képző eredetéről és szakirodalmi megjelenéséről az elhomályosult képzőkről szóló részben részletesen írtam. Megállapítottam, hogy a *-ka* képvisellete a mordvinban többretegű, az elhomályosult ősi képző és az onomatopoetikus szavak *-k* eleme mellett (ezeket ld. a 92–98. oldalakon) ma 1) kicsinyítő képzőként, 2) orosz eredetű szavak képzőjeként (általában ez is deminutív jellegű) és 3) transzparens névszóképzőként él az erzában. A kicsinyítő képzővel a 331–334. és 339–340. oldalakon foglalkozom, ebben az alfejezetben a denominális főnévképzőt mutatom be. (A *-ka* nomenképző két helyen való szerepeltetését, két csoportra osztását tehát végső soron az etimológiai transzparencia határozza meg: az elhomályosult, de etimológiai módszerekkel felfedhető elemek a 2. fejezetben, a ma is élő alapszóval rendelkezők ebben a részben kaptak helyet.)⁹⁷

7.2. Kapcsolódási szabályok

Magánhangzóra végződő tövekhez általában változásmentesen kapcsolódik: *ава* 'feleség, anya' > *авака* 'nőstény', *потя-* 'szopik' > *потяка* 'szopós fiatal állat'. Ugyancsak kötőhangzó nélkül járul a mássalhangzós tövekhez: *идем* 'vad' > *идемка* 'vadmadár', *кеверь* 'kerek' > *кевирька* 'korong, tárcsa', *кендьял* 'poloska' > *кендялка* 'büdös zsázsa', *мастор* 'föld' > *масторка* 'eper'.

Ritkán azonban a magánhangzós tövek vokálisa kiesik: *ковара-* 'tésztát nyújt' > *коварька* 'galuska', *ламбамо* 'édes' > *ламбамка* 'édes almafajta'.

⁹⁷ Adatbázisomban szerepelnek ismeretlen eredetű szavak is. Ezeket nem sorolhattam be a dolgozat 2. fejezetében tárgyalt *-ka* képzős szavak közé, hiszen ott csak azokat a lexémákat mutattam be, amelyekben vagy a rokon nyelvek vagy mordvin nyelvjárási alakváltozatok segítségével kimutatható az ősi *-ka* szuffixum (ezek főként állat-, kisebb részben növénynevek). Elképzelhető, hogy az alábbi szavak egy része kicsinyítő képzőt hordoz, vagy éppenséggel képző nélküli jövevénylem. Sajnos, megbízható etimológiai szótárak híján ezeknek a szavaknak az eredetéről nem tudok nyilatkozni: *вижгутка* 'улитка [csiga]' (ERV 134); *вишняунка* 'вишня (дерево) [meggyfa]' (ERV 138); *инзейумка* 'малина (куст) [málnabokor]' (ERV 212); *казарочка* 'улитка [csiga]' (ERV 224); *казачка* 'паслён чёрный [fekete ebszőlő, csucsorka]' (ERV 224); *камка* 'то, что достаётся без труда, даром [munka nélküli adomány]' (ERV 230; ESM 103); *киритка* 'демон болезней / ein Krankheitsdämon [betegségdémon]' (MdWb 780); *кунишка* 'середина, центр [közép]' (ERV 315); *кунька* 'середина / Mitte' (MdWb 953; ESM 184); *лытка* 'рвань, тряпьё [rongy]' (ERV 355; ESM 222); *мишка* 'лямка [hordszíj, heveder]' (ERV 385); *мотолка* 'большой кусок [nagy darab, falat]' (ERV 392; ESM 261); *няка* 'кукла [baba]' (ERV 425; ESM 305); *озялка* 'беспомощное существо [gyenge, erőtlen lény]' (ERV 433); *пансётка* 'улица, где живут новосёлы [utca, ahol az új lakosok élnek]' (ESM 333); *тямака* 'кусоч [darab, falat]' (ERV 687); *умарюнка* 'яблоня [almafa]' (ERV 694); *умагунка* 'яблонька / kleiner Apfelbaum' (MdWb 2455); *сотака* 'ком, глыба [rög, darab]' (MdWb 185); *цицька* 'пучок (напр. травы) [csomó, köteg (pl. fű)]' (ERV 729; ESM 480); *šlakika* 'демон болезней / ein Krankheitsdämon [betegségdémon]' (MdWb 2241; ESM 504).

7.3. Adattár

авака 'самка' (ERV 29); 'nőstény (emlős), szuka' (EMSz 30); 'naaras' (ESS 1); *avaka* 'самка / Weibchen von Tieren' (MdWb 90) < *ава* 'женщина, жена; feleség, anya' (ESM 5);

атяка 'самец' (ERV 63); 'hím (emlős), kan' (EMSz 47); 'koiras, uros' (ESS 11); *at'aka* 'самец (у животных) / Männchen (von Tieren) (MdWb 86)⁹⁸ < *атя* 'старик, пожилой мужчина, муж; öreg, éltés ember' (ESM 22);

ашука 'фарфор [porcelán]' (ERV 68) < *ашо* 'белый; fehér' (ESM 11);

бесяка 'сумасшедший [őrült]' (ERV 81) < *беся-* 'беситься, бесноваться; dühöng, tombol';

?бодяка 'дед; старик [nagyapa]' (ERV 85) < *бодя* 'id.'. Az ERV-ben közölt jelentés alapján inkább deminutív képzőre gyanakodhatunk, de Cigankin (1976: 93–94) adatoja 'старик, обладающий признаком старика, принадлежащий к мужчинам старшего поколения; olyan öreg, aki az öregség tulajdonságaival rendelkezik, az idősebb férfigenerációhoz tartozik' jelentésben is, ennek alapján éppenséggel elfogadható a *-ка* névszóképzői jellege.

варданка 'рабыня, служанка [szolgálónő]' (ERV 108); *vardanka* 'служанка, батрачка / Magd, Dienstmädchen' (MdWb 2544) < *вардо* 'раб невольник; rab, szolgáló'. (Elképzelhető, hogy itt – orosz hatásra – a *-ка* képző a nőnemet jelöli.)

идемка 'дикие животные (птицы)' (ERV 203); 'vadóc, vadmadár' (EMSz 124); *id'im-ka* 'дикий; дикий зверь / wild; wildes Tier' (MdWb 439) < *идем* 'дикий; vad' (ESM 82);

кадалька *kadal'ka* 'старшая незамужняя сестра / ältere Schwester, die unverheiratet geblieben ist [legidősebb férjezetlen lány]' (MdWb 563); vö. *кадайка* 'невеста, покинутая женихом; a vőlegény által otthagytott menyasszony' (Cigankin 1976: 93–94) < *кадо-* 'оставлять; hagy, elhagy'. (Nőnemű alak, vö. a *варданка* alatt írottakat.)

кальдерка 'погремушка' (ERV 229); '(játék)csörgő' (EMSz 137); 'helistin' (ESS 62). Alapszava az onomatopoetikus *кальдерь* 'слово, передающее бряцание, бречание / das Klirren, Klimpern beschreibendes Wort' (MdWb 588), vö. *кальдерде* 'csörög, zörög, csörömpöl';

кевирька *käviřka* 'диск / Scheibe [korong, tárcsa]' (MdWb 734) < *кеверь, кевирь* 'круглый; kerek';

кендялка 'клоповник; бүдös zsázsa' (ERV 253) ~ *кендял тикше* 'id.' (*тикше* 'fü') (MdWb 704) < *кендял* 'poloska';

кикерька 'мяч; рулон свёрток' (ERV 260); 'csomó, köteg, nyaláb, tekercs, csokor' (EMSz 160); 'kimpuu, kerä, nippu' (ESS 68); *kikiřka, kikeřka* 'узел, пучок, ролик / Bündel, Rolle' (MdWb 755). Egy *кике-/кикерь-* deskriptív töre vezethető vissza, vö. *кике* 'узелок; göb, gubanc', *кикерде-* 'свёртывать, скручивать', *кикендя-* 'скрутиться, спутаться; összetekeredik, összegabalyodik' (ESM 144).

⁹⁸ Egyéb jelentései: 'старичок; очень старый мужчина; svёкор / Alter; sehr alter Mann; Schwiegervater' (MdWb 86).

- коварька** 'клёцка (в супе) / Kloss (in irgendeiner Suppe) [galuska (levesben)]' (MdWb 885) ~ М *коваряж* 'id.' (MRV 264) < *ковара-* 'катать (напр. тесто в руках); téstát nyújt' (vö. ESM 152).
- котьмака** 'копуша [szuszogó, pizsmogó vki]' (ERV 299). Paasonen (MdWb 882) egy *ko'tma* 'ленивый, нерадиво работающий, старьёвщик / träge, eines der säumig arbeitet, trödelte, Trösler(in) [lusta, hanyagul dolgozó]' formát adatol (ESM 169);
- лазырька** 'разрез (в нижней задней части шинели) [hasíték a köpeny alsó részén]' (ERV 327) < *лазо-* 'расколоть, разбить; (fel)hasít, (fel)vág' (ESM 195);
- ламбамка** 'сорт сладких яблок [édes almafajta]' (ERV 329) < *ламбамо* 'édes' (ESM 198);
- мазыйка** 'красотка [szép leány]' (ERV 357). Cigankin (1976: 93–94) 'красавица; [szépség]' jelentésben adatolja. Alapszava a *мазый* 'красивый; szép'. (Nőnemű alak, vö. a *варданка* alatt írottakat.)
- максанька** 'невеста [menyasszony; eladó lány]' (ERV 358) < *максо-* 'ad', vö. *максонь патя* '[férjhez] adott nővér' (ESM 228). (Nőnemű alak.)
- манчейка** 'обманщик, лгун, врун [csaló]' (ERV 362) < *манче-* 'обмануть, солгать; becsap' (ESM 231);
- масторка** 'клубника [eper]' (ERV 366) < *мастор* 'земля; föld';
- модарька** 'модамарь [krumpli]' (ERV 387) < *модамарь* 'id.' (ESM 255);
- нарвицька** 'наседка [kotlóstyúk]' (ERV 400); *narvička* 'наседка / Gluckhenne' < *нарвиця* 'id.' < *нарва-* 'висиживать; kikölt'. (Nőnemképző? Vö. *варданка*.)
- наряшка** 'шеечное украшение из пуговиц [nyakdísz gombokból]' (ERV 403) < *наряжа-* 'наряжать(ся); kicsinosít, szépen felöltözik'. Lehet, hogy nemcsak az ige, hanem a főnév is orosz jövevényszó (ESM 279).
- оромка** 'ковш (мельничный, куда ссыпают зерно) [falapát, amire a malomban a magot öntik]' (ERV 444) < *ором* 'большой; nagy' (ESM 319);
- пиштяка** 'несчастный; горемыка' (ERV 484); 'szerencsétlen, nyomorult' (EMSz 288); *pišt'aka* 'беззащитный (человек) / schutzlos, der Schutzlose' (MdWb 1686) < *пиште-* 'нуждаться, мучиться; szüksége van; szenved' (ESM 369);
- потяка** 'сосун [szorós fiatal állat]' (ERV 506) < *потя-* 'сосать; szopik';
- пскизяка** 'человек, страдающий поносом [hasmenéstől szenvedő ember]' (ERV 524) < *пскизе-* 'страдать поносом; hasmenése van';
- чиньярка** 'дягиль [angyalgyökér]' (ERV 749) ~ *чинева почко* 'id.' < *чинева* 'пахнущий; szagos'.

A nagyszótárakban nem szereplő nyelvjárási alakok

A szakirodalomban, elsősorban Cigankin munkássága jóvoltából, számos olyan szó bukkan fel, amelyeket sem Paasonen nem adatolt négykötetetes nagy nyelvjárási szótárában, sem pedig a mai kétnyelvű szótárakban nem szerepelnek. Ezek mintegy negyedében valóban el lehet különíteni egy *-ка* denominális névszóképzőt, ám az esetek többségében vagy kicsinyítő képző, vagy a később külön tárgyalandó *-мка* képző szerepel a szóban. Sajnos, Cigankin adatai között vannak téves etimológiák is. Nézzük meg ezeket a szavakat közelebbről!

- алка* 'низина; alföld, lapály' (Cigankin 1981: 42–44). Ez a szó a szótárakban (ERV 43; MdWb 28; EMSz 37) csak melléknévként szerepel, 'низкий; alacsony' jelentésben (vö. *алка тарка* [= alacsony hely] 'низина', ERV).
- кисканька* 'щавель; sóska'. Cigankin (1976: 93–94) a *киска* 'собака; kutya' szóból származtatja. Amennyiben ez helytálló, a *-ка* képző lehet.
- лазика* 'калитка; kiskapu, kerítésajtó' Cigankin (1976: 93–94) szerint az orosz eredetű *лази-* 'лазить; bemászik' szóból ered, ez nehezen fogadható el. Valószínűbb lehet a *лаз* 'доска, deszka' etimológia.
- налёвка* 'половник; nagy merőkanál' (Cigankin 1976: 93–94); 'разливательная ложка, половник, ковш' (ERV 398). Cigankin az orosz (eredetű) *налить* 'önt' igéből származtatja, de itt a főnév is orosz jövevényelem (< or. *налёвка*) (MdWb 1319).
- одиял ~ одиялка* 'покрывало; takaró, terítő' (Cigankin 1981: 42–44). Ez az orosz *одеяло* 'id.' szó átvétele (MdWb 1427). A *-ка* – mivel nem indukál jelentésváltozást – inkább deminutív képző, s elképzelhető, hogy már az átadó alakban is szerepelt a szuffixum.
- педяка* 'цедилка; szűrő' (Cigankin 1976: 93–94). A nagyszótárak (ERV 464; MdWb 1583) *педямка* alakban veszik fel, ezért az *-мка* képző alatt tárgyalom.
- пеелька* 'пиявка; pióca'. Cigankin (1981: 42–44) a *пеель* 'нож; kés' szóból származtatja, ez szemantikailag nem helytálló. Alakváltozata a *педявкс* (ERV 464), ennek alapszava a *педя-* 'прилипнуть; rátapad, odaragad'. Elképzelhető, hogy a *пеелька* népetimológiával jött létre.
- пелька* 'большой палец; nagyujj'. Cigankin (1981: 42–44) a *пель* 'середина; közép' szóból eredezteti, ez téves, mert más szócsaládból származtatható, vö. FP **pālkā* 'Daumen' > lpN *bæl'ge*, vtj. *peli*, zvj. *pel* (UEW 363). Az SSA (2: 346) bizonytalanul ítéli a fi. *peukalo* 'id.' idetartozását.
- пужака* 'синица; cinke'. Csak Cigankin (1976: 93–94) adatozza. Alakváltozata, a *пужелкай* alatt tárgyalom.
- понавка* 'шиповник; vadrózsa' (Grebnyeva 1996: 79) < *понав* 'волосатый; szőrös, gyapjas'.
- резяка* 'чахнувший; satnya' (Grammatika 1980: 106) < *резе-* 'чахнуть; elsatnyul, elsorvad'. Paasonen (MdWb 1918) melléknévként adatozza: 'болезненный; beteges'.
- ризанька* 'щавель; sóska' (Cigankin 1976: 93–94; Grebnyeva 1996: 79; Vilgajeva 1980: 120) < *ризаня* 'кисло-сладкий; savanykás-édeskés'.
- сазорка* 'младшая сестра; húg' (Cigankin 1981: 42–44). Ez deminutív képző (ERV 563; MdWb 1961).
- сандийка* 'камыш; sás, zsombék' (Cigankin 1981: 42–44). Alapszava a *сандей* 'рогоз, кочка; gyékény, zsombék' (ERV 567), *sańd'ej* 'камыш, тростник / Binse, Schilf' (MdWb 1951) – itt is inkább deminutív jellegű képzőről lehet szó.
- тетяка*. Cigankin (1976: 93–94) 'похожий на отца; apához hasonló' jelentésben veszi fel, ennek másutt nem találtam nyomát. Paasonen egyértelműen kicsinyítő képzőnek tekinti: *t'et'ka* 'папочка, тятенька / Vater, Väterchen' [apa, apuka]' (MdWb 2398). De vö. *бодяка*.

точила ~ тоцелка 'точило; szőlőprés' (Cigankin 1981: 42–44). Itt is inkább deminutív képző, hiszen a szó jelentése nem változik meg. A képző az oroszban, átvétel előtt is rátapadhatott a szóra (vö. MdWb 2300: *točila*).

тулдумка, тулодумка 'засов; retesz' (Cigankin 1981: 42–44). Az *-мка* képző alatt tárgyalom.

туляка 'поросёнок; süldő' (Cigankin 1981: 42–44; ERV 682), ld. még *тулака* 'молочный поросёнок / kleines Ferkel' (MdWb 2359). Ebben a szóban kicsinyítő képző rejtőzhet, amely Moszin (1977: 9) szerint a *туво* 'disznó' + *левкс* 'állat kicsinye' összetételből rövidült alakhoz járult.

тюряка 'драчун; verekedő (férfi)' (Cigankin 1976: 93–94) < *тюре-* 'драться; harcol, verekszik'.

удомка 'сон; álom' (Cigankin 1976: 93–94; 1981: 42–44). Az *-мка* képző alatt tárgyalom.

чарамка 'верушка; forgó' (Cigankin 1976: 93–94). Az *-мка* képző alatt tárgyalom.

цѣтмар ~ цѣтмарка 'било; cséphadaró karja' (Cigankin 1981: 42–44). A szó jelentése nem változik meg, inkább deminutív képzőnek tekinthető.

чиньжарка 'подсолнух; napraforgó' (Cigankin 1981: 42–44). Irodalmi alakja *чиньчарамо* < *чинь* 'солнце; nap [Gen.] + *чара-* 'кружиться; forog'.

якстерька 'свекла; cékla' (Jevszevjev 1934/1963: 39, 42; Cigankin 1976: 93–94). Irodalmi alakja *якстерькай* (ERV 801), a *-кай* képző alatt tárgyalom.

A *сезяка* 'сорока; szarka' (Cigankin 1976: 93–94); *псака* 'собака; kutya'; *цилика* 'воробей; veréb', *цянака* 'ласточка; fecske' állatnevekről az előző fejezetben szóltam.

7.4. Szemantikai kérdések, a képző funkciója

Az ősi *-ка* képző főleg állat- és növénynevekben mutatható ki, eredeti funkciója valószínűleg valamilyen deminutív-augmentatív szerep lehetett. A „fiatal” *-ка* képzőhöz Bubrih (1947: 43, majd az ő nyomán Szerebrennyikov 1967: 68, Grammatika 1962: 40, Feoktisztozov 1975: 299–300) „valamihez hasonló vagy valamilyen tulajdonsággal rendelkező” funkcióit társít. Cigankin (1976: 93–94) szerint ez a szuffixum a) valamely tárgynak vagy személynek az alapszóban jelölt tulajdonság alapján meghatározott csoportba való tartozását fejezi ki, ill. b) konkrét tárgyakat, növényeket, embereket jelöl. A Grammatika (1980: 106) „az alapszóban megnevezett tárgy/személy viszonya más tárgyakhoz/személyekhez, közös tulajdonságuk alapján” és „az alapszóban megnevezett tulajdonságot hordozók” definíciót adja. Cigankin említi, hogy a *-ка* képzős alakok kiindulópontja lehet ige, melléknév és főnév egyaránt.

A rendelkezésemre álló nem túl nagy számú példa alátámasztja a szakirodalmi vélekedéseket. A képző fő funkcióját talán legpontosabban a Grammatika 1980 definiálta.

Adattáram alapján a következő szemantikai csoportokat hoztam létre:

– olyan személy/állat, akire/amire az alapszóban megnevezett cselekvés jellemző:

бесяка 'őrült' < *беся-* 'dühöng, tombol',

максанька 'eladó lány' < *максо-* 'ad',

манчейка 'csaló' < *манче-* 'becsap',

нарвицька 'kotlóstyúk' < *нарва-* 'kikölt',
пиштяка 'szerencsétlen ember' < *пиште-* 'szenvet',
потяка 'szopós fiatal állat' < *потя-* 'szopik',
пскизяка 'hasmenéstől szenvedő ember' < *пскизе-* 'hasmenése van';

- olyan személy/állat, akire/amire az alapszóban megnevezett tulajdonság, állapot jellemző:

варданка 'szolgálónő' < *вардо* 'rab, szolgáló',
котьмака 'szuszogó, pizsmogó vki' < *котьма* 'lusta',
мазыйка 'szép leány' < *мазый* 'szép',
идемка 'vadóc, vadmadár' < *идем* 'vad',
авака 'nőstény' < *ава* 'feleség, anya',
атяка 'hím, kan' < *атя* 'öregember';

- olyan tárgy, amire az alapszóban megnevezett tulajdonság jellemző:

ашука 'porcelán' (ERV 68) < *ашо* 'fehér' (ESM 11),
кевирька 'korong, tárcsa' < *кеверь, кевирь* 'kerek',
оромка 'falapát' < *ором* 'nagy';

- olyan tárgy, amire az alapszóban megnevezett cselekvés jellemző:

коварька 'galuska' < *ковара-* 'tésztát nyújt',
лазырька 'hasíték a köpeny alsó részén' < *лазо-* 'felhasít',
наряшка 'nyakdísz' < *наряжа-* 'kicsinosít';

- növénynév, amelyik a nevét az alapszóban megjelölt tulajdonság alapján kapta:

ламбамка 'édes almafajta' < *ламбамо* 'édes',
чинярка 'angyalgyökér' < *чинева* 'szagos';

- növénynév, amelyik a nevét az alapszóban megjelölt lelőhely alapján kapta:

масторка 'eper' < *мастор* 'föld';

- növénynév, amelyik a nevét az alapszóban megjelölt állat alapján kapta:

кендялка 'büdös zsázsa' < *кендял* 'poloska'.

Az alapszó lehet

- főnév: *авака, атяка, варданка, масторка, модарька, оромка*;
- melléknév: *ашука, идемка, кевирька, котьмака, ламбамка, чинярка*;
- ige: *бесяка, коварька, лазырька, максанька, манчейка, нарвицька, наряшка, пиштяка, потяка, пскизяка*.

7.5. Összefoglalás

- Az erzában többféle *-ка* képző létezik, itt a denominális főnévképzőről van szó.
- Az irodalmi nyelvben kissé produktív képzőnek lehet minősíteni. Nyelvjárásokban gyakori.
- Fő funkciója: „az alapszóban megnevezett tárgy/személy viszonya más tárgyakhoz/személyekhez, közös tulajdonságuk alapján” és „az alapszóban megnevezett tulajdonság hordozója”. A fő szemantika körök: személyek, állatok, növények, tárgyak megnevezése.

8. -МКА

8.1. Szakirodalmi információk

Adataim alapján a későbbiekben azt kívánom bizonyítani, hogy ez a képző viszonylag produktív elem. Ezért is furcsa, hogy a szakirodalomban ez a képző nagyon sokáig nem nyert polgárjogot, s a mai szerzők is csak elvétve (főként a *-ка* alá sorolva) említik.

Jermuskin az első (1967: 123), aki nagyon röviden, egy mondattal említést tesz az *-м* és a *-ка* elemek kontaminációjával létrejött képzőről: *ардомка* 'езда; utazás' (< *ардо-* 'ехать; utazik'), *озамка* 'сидение; ülés' (< *оза-* 'сидеть; ül'), *удомка* 'сон; álom' (< *удо-* 'спать; alszik'), *ярсамка* 'еда; étel' (< *ярса-* 'есть; eszik'). Későbbi tanulmányaiban (1991: 56; 2004: 55) több példát hoz: *куломка* 'смерть; halál' < *куло-* 'умереть; meghal', *муськемка* 'стирка; mosás' < *муське-* 'стирать; mos', *озамка*, *педямка* 'до-як, цедилка; szűrő' < *педя-* 'цедить; szűr', *посемка* 'клевер; lóhere' < *поце-* 'сосать; szopik', *симемка* 'питьё; ital, ivás' < *симе-* 'пить; iszik', *эрямка* 'жизнь; élet' < *эря-* 'жить; él', *ярсамка*.

Cigankin 1976-os képzőtani cikkében említést tesz erről az elemről, de nem önálló alfejezetben, hanem csak a *-ка* alá sorolva, s röviden megállapítva, hogy itt két képző, a *-ма* és a *-ка* kontaminációja ment végbe: *удомка*, *васькамка* 'жизнь вдовольстве; jólétben élés' < *васька-* 'жить вдовольстве; jólétben él', *чарамка* 'ветушка; forgó (tárgy)' < *чара-* 'вертеть; forog' (Cigankin 1976: 148). Szó szerint ugyanezt a leírást adja 1981-es kismonográfiájában (44), csak bővebb példaanyaggal. Az előbbiek mellett itt helyet kap még: *эзамка* 'мочалка; csutak' < *эза-* 'тереть; töröl', *навсемка* 'горячее молоко с добавлением в него сливочного масла, в которое обмакивают блины во время еды; forró tej tejszínvajjal, amibe a palacsintát mártogatják' < *навсе-* 'макать; márt, belemárt', *поцемка* 'клевер; lóhere' < *поце-* 'сосать; szopik, szív',⁹⁹ *тулудумка* 'игла; tű' < *тулудо-* 'воткнуть, заткнуть; beleszúr', *чалгамка* 'мялка; lentiloló gép' < *чалга-* 'наступать; fellép, rálép', *шочамка* 'застежка; karocs, csat' < *шоча-* 'застегнуть; bekapcsol'.

Az 1980-as Grammatika (106) csupán a *чарамка* szót említi, a *-ка* alá besorolva.

Grebnyeva (1996: 79) a növénynevek között is kimutatta ezt az elemet, igaz, csak néhány szóban: *вешкемка* 'болиголов пятнистый; foltos bürök' < *вешке-* 'свистеть; sípol, füttyöl', *накиштаемка* 'хлопунец; hólyagos habszegfű' < *накишта-* 'хлопнуть; durran, csattan, csapkod', *поцемка*.

Rjabov (1998: 388; 2002: 47) a „V + *-ка* > S” modell példanyagába (a *потяка*, *пиштяка*, *педяка* mellé, ezeket ld. a 303–304. oldalon) sorolja a *эзамка*, *педямка*, *потяка*, *чарамка* és *ваднемка* 'кисть; kenőcs' < *вадне-* 'мазать; beken', *кундамка* 'ловушка; csapda' < *кунда-* 'поймать; megfog' alakokat is. Itt következetlenül jár el, mert itt véleményem szerint vagy „V + *-ма/-мо* + *ка*” vagy „S [= *-ма/-мо*] + *-ка*” kapcsolódási sort kellene modellálni, hiszen egyébként az *-м*- elem „elvész”. Rjabov itt a *-ка* (?-мка) képzőnek a „tárgy, amelynek segítségével végbemegy a cselekvés” funkciót tulajdonítja.

⁹⁹ Itt súlyos jelentéstani problémák merülnek fel.

A többi mordvinföldi munka nem tesz említést e képzőről, ahogy a finn, magyar és egyéb külhoni szerzők sem.

8.2. A képző eredete

Abban egyetérthetünk Cigankinnal, hogy itt valóban a *-ma* (pontosabban: *-ma/-mo*) deverbális nomenképző és a *-ka* denominális nomenképző összeolvadásáról van szó. A későbbiekben ez az elem analogikusan is kapcsolódhatott különféle igékhez. A folyamat tehát a következőképpen modellálható: $[V + -ma/-mo > S] + -ka \sim V + -mka$.

8.3. Kapcsolódási szabályok

A fentiek értelmében tehát kétféleképpen születhettek *-mka* képzős alakok:

- a *-ka* a *-ma/-mo* képzős alakhoz tapadt: ebben az esetben a tővégi vokális kihullott;
- a *-mka* képző közvetlenül a magánhangzóra végződő igetőhöz járult.

8.4. Adattár

Ez a képző a szakirodalomban, a Cigankin és a többiek által leírt képzőtárban mostoha helyzetben van, mint láttuk, alig-alig tesznek említést róla. Érdemtelenül, mert a vizsgált szótárak alapján több mint 100 *-mka* képzős alakot gyűjtöttem össze, s – mint később látni fogjuk – a mai nyelvújítók is előszeretettel használják fel ezt az elemet.

A *-mka* képzős lexémák alapvetően etimológiailag átlátható alakok, amelyeknek az alapszava ma is él.

арсемка 'задумка [gondolat, elgondolás]' (ERV 58) < *арсе-* 'думать, мыслить; (el)gondol, kigondol';

ацордамка 'тряпка [rongy, portörölő]' (ERV 65) < *ацорда-* 'вытереть; töröl';

бернимка *be'ñimka* 'свисток-трещётка = eine schnarrende Pfeife [kereplő (játékszer)]' (MdWb 125) < *берне-* 'громоыхать, стучать; dörög, zörög';

бурномка 'жужжалка (детская игрушка) [csörgő, kereplő]' (ERV 94); *burnumka* 'верёвочная праща / Schurschleuder (zum Werfen der Steine)' (MdWb 151) < *бурно-* 'урчать, жужжать; zúg, zümmög';

ваднемка 'маз [kenőanyag]' (ERV 97); 'voiteluaine, voide' (ESS 21); *vad'imka* 'замазка / Schmiere, Salbe' (MdWb 2509) < *вад(н)е-* 'мазать, намазать; beken, megken' ~ *ваднемапель* 'id.';

васькамка 'нега [elkényeztetés, becézés]' (ERV 112) < *васка-* 'нежиться; lustálkodik, henýél' ~ *васькамо* 'id.';

ваямка 'ловушка [csapda]' (ERV 115); 'vajottava paikka, upottava paikka; vesipyörre [süppedős hely, vízörvény]' (ESS 26) < *вая-* 'утонуть, затонуть; elsüllyed';

вельтямка 'дощечка, которой накрывают посуду [edényeket befedő kis deszka]' (ERV 122); *vel'tamka* 'крышка / Deckel' (MdWb 2608) < *вельтя-* 'накрыть, покрыть; betakar, beborít';

веляфтумка *vel'aftumka* 'ручка для вращения / Drehstange [forgatókar]' (MdWb 2612) < *велявто-* 'возвратиться; (meg)forgat, megfordít';

- вещемка** 'ворот (напр. у рубашки) [nyakkivágás]' (ERV 130) < *веще-* < *ветя-* 'вести, довести; vezet, vezetget, visz';
- вешкемка** 'свисток; свирель [síp]' (ERV 131); *veškimka* 'свисток / Pfeife' (MdWb 2632) < *вешке-* 'свистеть; fűtyül, sípol'. Grebnyeva növénynévi jelentésben ('болиголов пятнистый; foltos bürök') is adatozja.
- вешнемка** 'поиск [keresés, kutatás]' (ERV 131) < *вешне-* 'искать; (meg)keres';
- викинемка** 'вышивание [hímzés]' (ERV 135) < *викине-* 'вышить; hímez' ~ *вики-* *нема*;
- выжнэмка** 'жужжалка (самодельная игрушка) [zűmmögő, sípoló játék]' (ERV 142) < *выжнэ-* 'свистеть, звенеть; fűtyül, cseng';
- ѣзамка** 'то, чем трут (напр. мочалка, щётка)' (ERV 181); 'csutak' (EMSz 112); 'hankausväline (esim. pesusieni)' (ESS 48) < *ѣза-* 'тереть; (meg)dörzsöl';
- идемка** 'выкуп' (ERV 203); 'váltságdíj' (EMSz 124) < *иде-* 'спасти; megment, kiment';
- инзэдемка** 'струг [gyalu]' (ERV 212); 'höylä' (ESS 57) < *инзэде-* 'строгать; gyalul' ~ *инзэдема*;
- каванямка** 'угощение [megvendéglés]' (ERV 221) < *каваня-* 'угощать; megvendégel';
- кальдердимка** 'побрякушка / Klapper, klimperndes Schmuckstück [gyermekcsörgő; fityegő, mütyürke]' (MdWb 588) < *кальдерде-* 'брякать, звенеть; csörg, zörg';
- кальцькаемка** 'звонок [csengő]' (ERV 229) < *кальцькае-* < *кальцяе-* 'звякнуть, щёлкнуть; csörg, csörömpöl, csattog';
- карсемка** 'обувь; cipő' (ERV 236) < *карсе-* 'обуться; cipőt felhúz' ~ *карсемпель*;
- кекинемка** 'прятки [bújócska]' (ERV 248) < *кекине-* 'спрятаться, укрыться; elrejtőzik, elbújik';
- кенгелемка** 'враньё, враки [hazugság, hazudozás]' (ERV 253) < *кенгеле-* 'лгать, врать; hazudik';
- керсимка** *keřsimka* 'сосуд для размельчения табака / Gefäß, wo man Tabak mit einen Schneidewerkzeug zerfeinert [dohány szétarabolására, szétmorzsolására szolgáló edény; cserépedény]' (MdWb 722) < *керсе-* 'рубить, срубить; (le)vág, kivág, felvágdos';
- киргамка** *kirgamka* 'палка для выравнивания зетрна / Streichholz (beim Messen des Korn) [a gabona elegyengetésére szolgáló pálca]' (MdWb 767) < *кирга-* 'скоблить, царапать; megkapar, lekapar';
- кирдемка** 'ручка [fűl, nyél, markolat]' (ERV 264) < *кирде-* 'держат; tart';
- кодемка** 'уток' (ERV 275); 'vetülékfonál' (EMSz 169); 'kudé' (ESS 71) < *кода-* 'плести, ткать; fon, sző' ~ *кодемкс*;
- копордамка** 'напиток; выпивка [ital, innivaló]' (ERV 291) < *копорда-* 'глотнуть, выпить; kortyint, iszik';
- кортавтомка** *kortavtomka* 'заговор / Zauberspruch [varázsige]' (MdWb 864) < *корта-* *авто-* 'заговорить; ráolvas, elvarázsol';
- корштамка** 'питьё; жидкое кушанье [ital; híg étel]' (ERV 295) < *коршта-* 'хлебнуть; kortyint';

- кундамка** 'ручка; поручень [fogantyú]' (ERV 314); *kundamka* 'дверная ручка; Türgriff' (MdWb 958) < *кунда-* 'поймать megfog, megragad';
- курямка** 'курение [dohányzás]' (ERV 318) < *куря-* 'курить; dohányzik';
- лакамка** *lakamka* 'вскипание [felforrás]' (MdWb 1003) < *лака-* 'кипеть, вариться; (fel)forr';
- лапамка** 'валёк [(ruha)sulyok]' (MdWb 1023) < *лапа-* 'ваьлко́м мыть; sulykol (mos)';
- леднемка** 'ружьё [puska]' (ERV 334) < *ледне-* 'стрелять; lö';
- лечамка** 'лекарство [gyógyszer]' (ERV 340) < *леча-* 'лечить, вылечить; (meg)gyógyít';
- ливтямка** 'человек, который быстро ходят [gyorsan járó ember]' (ERV 342) < *ливтя-* 'лететь; (el)repül, (el)száll';
- мадстемка** 'укладывание спать [lefektetés]' (ERV 368) < *мадсте-* (*мацте-*) 'уложить спать; lefektet, elaltat' ~ *мацтема*;
- майсемка** 'маета [hosszú, kimerítő munka]' (ERV 358) < *майсе-* 'мучиться; kínlódik, gyötrődik';
- манчемка** 'враньё [hazugság]' (ERV 362) < *манче-* 'обмануть; becsap, rászed';
- манявомка** 'ошибка [hiba]' (ERV 362) < *маняво-* 'ошибиться; téved, hibázik' ~ *манявома*;
- манямка** 'обман, ложь [becsapás]' (ERV 362); 'ansa, lehvillä peitetty kuopa [csapda, ágakkal, levelekkel borított gödör]' (ESS 90) < *маня-* 'обмануть; becsap, rászed';
- матрамка** 'пресс [prés]' (ERV 367) < *мапра-* 'умять; összenyom, összeprésel';
- миемка** 'продажа [eladás]' (ERV 382) < *мие-* 'продать; elad';
- мирямка** 'примирение [kibékülés, kibékítés]' (ERV 385) < *миря-* 'помириться; kibékel, kibékít';
- молемка** 'ход [járás]' (ERV 388) < *моле-* 'ходить; megy, halad';
- морамка** 'музыкальный инструмент [hangszer]' (MdWb 1285) < *мора-* 'петь; énekel';
- морсемка** 'пение [ének, éneklés]' (ERV 391) < *морсе-* 'петь; énekel';
- морямка** 'отрава [méreg]' (ERV 391); 'myrkky' (ESS 97) < *моря-* 'травить; megmérgez';
- муськемка** 'стирка, умывание [mosás]' (ERV 394) < *муське-* 'стирать; (ki)mos';
- навамка** 'крашение [festés]' (ERV 396) < *нава-* 'окинуть; bemárt, belemárt' ~ *навамо*;
- навсемка** 'горячее молоко со сливочным маслом для обмакования блинов [forró tej tejszínes vajjal palacsinta mártogatására]' (ERV 397) < *навсе-* 'макать; márt, belemárt';
- налксемка** 'игрушка [játék(szer)]' (ERV 398) < *налксе-* 'играть; játszik' ~ *налксемапель*;
- нарамка** '1. стрижка; 2. ножницы [nyírás; olló]' (ERV 400); *naramka* 'бритьё; бритва / Barbieren, Rasieren; Rasiermittel, -zeug' [borotválás; borotva]' (MdWb 1322) < *нара-* 'стричь; (meg)nyír, lenyír';
- нардамка** 'полотенце' (ERV 400); 'törülköző' (EMSz 239) < *нарда-* 'вытереть; (meg)töröl, letöröl' ~ *нардамо*;

- нартнемка** 'тряпка; ластик' (ERV 402); *нарднемка* 'törlő, törlőruha, törlőrongy; törlőgumi, radír' (EMSz 239) < *нардне-* < *нарда-* 'вытереть; (meg)töröl, letöröl';
- нарьгамка** 'издевательство; надругательство [kigúnyolás, kicsúfolás]' (ERV 402) < *нарьга-* 'издеваться, насмехаться; kigúnyol, kicsúfol' ~ *нарьгамо*;
- нолнемка** *polhémka* 'праща [parittya]' (MdWb 1348) < *нолтне-* 'отпускать; elenged, kibocsát';
- нуртямка** 'посуда для наливания' (ERV 423); 'tölcsér' (EMSz 251) < *нуртя-* 'налить, разлить; (meg)tölt, beleönt';
- нурямка** 'качалка' (ERV 424); 'hintaszék' (EMSz 252) < *нуря-* 'качаться; ring, ringatózik';
- озамка** 'сидение' (ERV 433); 'ülőke, ülés, szék' (EMSz 257); 'istuin' (ESS 108); *ozamka* 'сидение / Sitz, Sessel' (MdWb 1481) < *оза-* 'сесть; (le)ül';
- озномка** *oznotka* 'жертва / Opfer [áldozat]' (MdWb 1486) < *озно-* 'жертвовать, молиться; áldozik, imádkozik';
- ордалемка** 'обида; каприз [sértés, megbántás; szeszély]' (ERV 442) < *ордале-* 'обидеться; закапризничать; megsértődik, szeszélyeskedik';
- оришамка** 'одежда [öltözet, ruha]' (ERV 444) < *ориша-* 'одеться, надеть на себя что-л.; felöltözik' ~ *оришамопель*;
- пандумка** *pandumka* 'плата, оплата [fizetés, fizetség]' (MdWb 1525) < *пандо-* 'платить; fizet';
- педямка** 'цедилка [szűrő]' (ERV 464); *ped'amka* 'цедилка / Seihe, Sieb, Durchschlag' (MdWb 1583) < *педя-* 'цедить, процедить; (meg)fej, (meg)szűr';
- пейдемка** 'смех [nevetés]' (ERV 466); 'vicc, tréfa' (EMSz 274); *pejd'imka* 'веселье / Freude, Heiterkeit' (MdWb 1588) < *пейде-* 'смеяться; nevet' ~ *пейдема*;
- пекстамка** 'запиральный на головке переднего навоя [szövésnél az első lánchenger fején lévő zár]' (ERV 466); 'kulcs, zár' (EMSz 275) < *пекста-* 'закрутить; (be)zár, (be)csuk';
- пелемка** 'боязнь, страх [félelem, rettegés]' (ERV 467) < *пеле-* 'бояться, испытывать страх; fél, retteg';
- полавамтомка** 'перемена; изменение [változás, fordulat; csere]' (ERV 494) < *полавамто-* 'изменить; (ki)cserél, felcserél' ~ *полавамтома*;
- понгафтумка** *pongafumka* 'вешалка / Kleidergestell, Haken für Kleider [ruhaakasztó, fogas]' (MdWb 1751) < *понгавто-* 'повесить; felakaszt, felfüggeszt';
- поремка** 'пища [étel, ennivaló]' (ERV 500) < *поре-* 'жевать, пожевать; (meg)rág, le-rág' ~ *поремапель*;
- почодомка** 'присыпка [púder, hintőpor]' (ERV 507) < *почодо-* 'посыпать; behint, beszór' ~ *почодомапель*;
- прамка** *pramka* 'падение / das Fallen [esés, zuhanás]' (MdWb 1785) < *пра-* 'падать; (le)esik, elesik';
- путомка** *putomka* 'что можно ставить, класть куда-н., подходящий для этого / was man irgendwohin setzen, legen usw. kann, das dazu geeignet ist [amit valahova lehet rakni, tenni]' (MdWb 1861) < *путо-* 'положить; (le)tesz, (le)rak';
- ризнэмка** 'тоска, печаль, горе [bánat, szomorúság]' (ERV 552) < *ризнэ-* 'тосковать, горевать, печалиться; bánkódik, szomorkodik';

- саламка** 'воровство, мелкая кража [tolvajlás, csenés]' (ERV 564) < сала- 'красть, воровать; (el)csen, (el)lop';
- сёвномка** 'ссора [veszekedés]' (ERV 582) < сёвно- 'ругаться, ссориться; veszekedik, civódik';
- седямка** 'музыкальный инструмент [hangszer]' (ERV 575); *sed'amka* 'музыкальный инструмент / Musikinstrument' (MdWb 2115) < седя- 'играть на музыкальном инструменте; (hangszeren) játszik' ~ *седямонель*;
- сеземка** 'срыв, обрыв [letépés, leszakítás]' (ERV 575) < сезе- 'сорвать; (le)szakít, (le)tép' ~ *сезема*;
- сёрмадумка** *śormadumka* 'карандаш или перо / Bleistift od. Feder [ceruza vagy toll]' (MdWb 2175) < сёрмадо- 'писать; ír';
- симдимка** 'водопой / Tränke [itató (pataknál)]' (MdWb 2156) < симде- 'напоить; megitat, inni ad';
- симемка** 'выпивка [ivás; innivaló]' (ERV 586); *śimimka* 'напиток / Getränk' (MdWb 2155) < симе- 'пить; iszik';
- совамка** 'вход [belépés]' (ERV 596); 'sisäänkäynti' (ESS 154) < сова- 'войти; be-megy, belép';
- содамка** *sodamka* 'загадка / Rätsel [rejtvény]' (MdWb 2001) < сода- 'знать; tud, (meg)ismer';
- сыремтемка** 'растопка' (ERV 629); 'gyújtós, tüzelő' (EMSz 349) < сыремте- 'раз-жечь; meggyújt';
- сюконямка** 'поклон [meghajlás, üdvözet]' (ERV 635) < сюконя- 'поклониться; meghajol, üdvözl, köszön' ~ *сюконямо*;
- сюлмамка** *śulmamka* 'завязка / Band (zum Zubinden, Festbinden) [csomagolás; zsi-nórt]' (MdWb 2193) < сюлма- 'связать; (meg)köt, összeköt';
- тонгонемка** *tongoñemka* 'крючок для вдевания нитей основы в бёрдо / Haken, mit dem die Kettenfäden durch den Weberkamm gezogen werden [kampó a fonal szövő-bordába való befűzésére]' (MdWb 2318) < тонго- 'вдеть; befűz';
- торномка** 'водопад' (ERV 671); 'vízcsobogás; vízesés' (EMSz 382) < торно- 'жур-чать; csobog, csörgedezik';
- тюремка** 'драка [küzdelem, harc]' (ERV 686) < тюре- 'драться; harcol küzd, verek-szik' ~ *тюрема*;
- урадумка** *uradumka(t)* 'мотовило (вороба) / Garnwinde [csörlő, motolla]' < урадо- 'разматывать; leteker, legombolyít' (MdWb 2462);
- урнемка** 'причитание (невесты) / Klagelied [(menyasszony)siratóének]' (MdWb 2475) < урне- 'плакать, причитать (о невесте); sír, zokog';
- уштомка** 'топливо [tűzelőanyag]' (ERV 703) < ушто- 'топить; befűt, tüzel' ~ *уштомапель*;
- чалгамка** *čalgamka* 'ступенька / Stufe' [lépcső, létrafok]' (MdWb 203) < чалга- 'на-ступить; rálép, rátapos';
- чарамка** 'волчок (детская игрушка)' (ERV 739); 'pörgettyű, bűgőcsiga' (EMSz 421); 'leikkikal, lelu [játékszer]' (ESS 190); *čaramka* 'ледяной ручной жёрной (игруш-ка) / aus Eis verfertigte Handmühle (Spielzeug)' (MdWb 216) < чара- 'кружиться; forog, pörög';

- чехнямка** 'мялка [bőrgpuhító gép]' (ERV 747) < *чехня-* 'смягчить; puhít';
чиимка *čijimka* 'бегство; бег / Flucht; Lauf [menekülés, futás]' (MdWb 261) < *чие-* 'бежать; fut, szalad';
човсимка *čovsimka* 'оселок / Schleifstein [fenőkö]' (MdWb 287) < *чова-* 'точить, растереть, измельчить; köszörül, fen, élesít';
чольдердимка *čol'derd'imka* '(звенящая) драгоценность / (klingendes) Schmuckstücks [csilingelő drágakő]' (MdWb 276) < *чольдерьде-* 'звенеть, греметь; cseng, csilingel, csörgö';
эрямка 'жизнь [élet]' (ERV 787) < *эря-* 'жить; él, lakik';
ярсамка 'еда, пища' (ERV 803); 'evés, étkezés; étel, ennivaló, táplálék, eledel' (EMSz 471); 'ruoka' (ESS 205); *jarcamka* 'пища / Speise' (MdWb 498) < *ярса-* 'есть; eszik'.

8.5. Produktivitási kérdések

A régi és mai produktivitas közti eltérést talán e képző esetében a legkönnyebb felvázolni, ugyanis Damaszkín szótárában egyetlen egyszer sem (!) bukkan fel ez az elem.¹⁰⁰ Százhusz évvel később, Paasonen gyűjtésében 40 alkalommal, míg a mai nagy erza-orosz szótárban 75 ízben találkozhatunk e képzővel. Damaszkín kapcsán természetesen az sem zárható ki, hogy a képzőhiány a szótári anyag nyelvjárási összetételéből (is) adódik, az általa preferált északi nyelvjárásból hiányzott e képző, a többi dialektusról viszont nincs tudomásunk. A tendencia mindenesetre teljesen világos.

A finn–erza szótárban 13 olyan *-мка* képzős szót találtam, amely csak ebben a műben fordul elő:

- вальмань ваньскавтомка** 'tuulilasinyhin [ablak (szélvédő)-törlő]' (SES 446) < *ваньс-кавто-* 'чистить; tisztít';
керсемка 'leikkuri [vágógép]' (SES 194) < *керсе-* 'рубить; vág';
маскировка 'naamiointi [maszkírozás]' (SES 251) < *маскорива-* 'маскоривать; maszkíroz, álcáz';
невтемка 'esimerkki [példa]' (SES 33) < *невте-* 'указать, покзать; (meg)mutat' ~ *невтема, невтевкс*;
никсемка 'nuuska [tubák]' (SES 263) < *никсе-* 'понюхать; (fel)szippant';
нолдамка 'lupakortti [engedély (kártya)]' (SES 214) < *нолда-* 'отпустить; enged'
панжомка 'avain [kulcs]' (SES 19) < *панжо-* 'открыть; nyit';
пивтемка 'vatkain [habverő]' (SES 485) < *пихте-* 'пахтатъ; köpül';
поводемка 'naulakko [ruhafogas]' (SES 467) < *поводе-* 'подвесить; felakaszt';
потямка 'tutti [cucli]' (SES 445) < *потя-* 'сосать; szopik';
таргамка 'atulat [csipesz]' (SES 18) < *тарга-* 'вытащить, kihúz, kiszed';
човамка 'raastin, raastinrauta [reszelő (konyhaeszköz)]' (SES 335) < *чова-* 'точить; élesít, köszörül' ~ *човамо, човамонель*;
эскень таргсемка 'sorkkarauta [feszítővas, szögeltávolító]' (SES 385) < *эске* 'гвоздь; szeg' + *таргсе-* 'вытащить, kihúz, kiszed'.

¹⁰⁰ A szótárban egy helyütt (125) felbukkanó *котомка* orosz eredetű szó, vö. or. *котомка* 'tarisznya, iszák'.

8.6. Szemantikai kérdések, a képző funkciója

Az *-мка* képzőnek alapvetően két fő funkciója van:

- a) az alapigében megnevezett cselekvés végrehajtására szolgáló tárgy, eszköz;
- b) az alapigében jelölt cselekvésből képzett cselekvésnév, elvont fogalom.

Az adattárban szereplő szavak enyhe többsége az első csoportba, azaz a konkrét tárgyakat, eszközöket megnevező lexémák halmazába tartozik. A finn–erza szótár ide sorolható adatai egy szó kivételével ebbe a kategóriába kerülnek: ez azt mutatja, hogy ezt a képzőt a nyelvújítók elsősorban tárgyak, eszközök megnevezésére használják fel, míg az elvont fogalmak kifejezésére más absztrakt képzők (elsősorban: *-ма/-мо*, *-вкс*) szolgálnak.

Az egyes csoportokon belüli szóállomány szemantikai szempontból eléggé heterogén, az absztrakt cselekvésnevek között nem is különítek el alcsoportokat. A konkrét tárgyak, eszközök nevét igyekeztem besorolni főbb jelentéstani halmazokba, de szem előtt tartom ezek esetleges jellegét. Egyrészt ez kevés adat messzemenő következtetések levonására, másrészt az, hogy mi kerül be egy szótárba s mi nem, sokszor nem a valós nyelvhasználatot, hanem inkább csak a szerkesztők ízlését tükrözi (ld. pl. a szövés szakszókincsét). Nézzük meg a **konkrét tárgyak, eszközök** főbb szemantikai kategóriáit!

Háztartási eszköz: *ацордамка* 'rongy, portörölő', *вельтямка* 'edényfedő deszka', *эзамка* 'csutak', *керсимка* 'edény', *лапамка* '(ruha)sulyok', *нарамка*² 'olló', *нарддамка* 'törülköző', *нартнемка* 'törölőruha', *нуртямка* 'tölcsér', *педямка* 'szűrő', *пивтемка* 'habverő', *таргамка* 'csipesz', *човамка* 'reszelő'.

Szerszám, szerszám része: *веляфтумка* 'forgatókar', *инзэдемка* 'gyalu', *керсемка* 'vágógép', *киргамка* 'pálca', *кирдемка* 'fül, nyél, markolat', *кундамка* 'fogantyú', *маптамка* 'prés', *чехнямка* 'bőrpuhító gép', *човсимка* 'fenőkö', *эскень таргсемка* 'feszítővas'.

Játékszer, gyermekjáték: *бернимка* 'kereplő (játékszer)', *бурномка* 'csörgő, kereplő', *выжнэмка* 'zümmögő, sípoló játék', *кальдердимка* 'gyermekcsörgő', *налксемка* 'játékszer', *чарамка* 'búgócsiga'.

Hangszer, hangot kiadó eszköz: *вешкемка* 'síp', *кальцькаемка* 'csengő', *морамка*, *седямка* 'hangszer'.

Bútor, bútorféleség, ház része: *поводемка*, *понгафтумка* 'ruhaakasztó, fogas', *озамка* 'ülőke, ülés, szék', *нурямка* 'hintaszék', *чалгамка* 'lépcső, létrafok'.

Ruha, ruha része: *вещемка* 'nyakkivágás', *карсемка* 'cipő', *оршамка* 'öltözet, ruha'.

Szövés szókincse: *кодемка* 'vetülékfonál', *пекстамка* 'láncenger zárja', *тонгонемка* 'kampó', *урадумка* 'motolla'.

Egyéb tárgyak: *вальмань ваньскавтомка* 'ablaktörölő', *леднемка* 'lőfegyver', *нолнемка* 'parittyá', *панжомка* 'kulcs', *сёрмадумка* 'ceruza, toll', *сыремтемка* 'gyújtós, tüzelő', *сюлмамка* 'zsinór', *уштомка* 'tüzelőanyag', *чольдердимка* 'drágakő'.

Anyagnevek: *ваднемка* 'kenőanyag', *навсемка* 'forró tej', *никсемка* 'tubák', *почо-домка* 'púder, hintőpor', *морямка* 'méreg', *лечамка* 'gyógyszer'.

Egyéb: *ваямка* 'csapda', *нолдамка* 'engedély (kártya)', *потямка* 'cucli'.

Étel- és italnevek (határkategória: egy részük egyfelől konkrét anyagnév, másfelől cselekvésnév): *копордамка* 'ital, innivaló', *корштамка* 'ital; híg étel', *поремка* 'étel, ennivaló', *симемка* 'ivás; innivaló', *ярсамка* 'evés, étkezés; étel, ennivaló'.

Elvont fogalmak, cselekvésnevek: *арсемка* 'gondolat', *васькамка* 'elkényeztetés', *вешнемка* 'keresés, kutatás', *идемка* 'váltságdíj', *каванямка* 'megvendégelés', *кекинемка* 'bújócska', *кенгелемка*, *манчемка* 'hazugság', *кортавтомка* 'varázsigé', *курямка* 'dohányzás', *лакамка* 'felforrás', *мадстемка* 'lefektetés', *майсемка* 'hosszú, kimerítő munka', *манявомка* 'hiba', *манямка* 'becsapás', *маскировамка* 'maszkírozás', *миемка* 'eladás', *мирямка* 'kibékülés', *молемка* 'járás', *морсемка* 'ének, éneklés', *муськемка* 'mosás', *навамка* 'festés', *нарамка*¹ 'nyírás', *нарьгамка* 'kigúnyolás', *невтемка* 'példa', *озномка* 'áldozat', *ордалемка* 'sértés, szeszély', *пандумка* 'fizetés, fizetség', *пейдемка* 'nevetés', *пелемка* 'félelem, rettegés', *полавтомка* 'változás, fordulat; csere', *прамка* 'esés, zuhanás', *ризнэмка* 'bánat, szomorúság', *саламка* 'tolvajlás', *сёвномка* 'veszekedés', *совамка* 'belépés', *содамка* 'rejtvény', *сюконямка* 'meghajlás, üdvözlés', *тюремка* 'küzdelem, harc', *урнемка* 'siratóének', *чиимка* 'menekülés, futás', *эрямка* 'élet'.

8.7. Összefoglalás

a) Viszonylag produktív elem, ennek ellenére a szakirodalomban sokáig nem foglalkoztak vele, s ma is csak kevés figyelmet szentelnek neki. A szakirodalomban mindössze 22 példa bukkan fel, adattáramban több mint 100 címszó szerepel.

b) A képző a *-ма/-мо* deverbális nomenképző és a *-ка* denominális nomenképző összeolvadása révén jött létre. Később ez az elem analogikusan is kapcsolódhatott különféle igékhez. A *-мка* képzős szavak alapvetően etimológiailag transzparens alakok.

c) A képző produktivitása világos tendenciát mutat. Damaszkín szótárában egyáltalán nem bukkant fel, Paasonen gyűjtésében már viszonylag elfogadható mennyiségű szóban van jelen, ma pedig egyre népszerűbb ez a szuffixum.

d) Fő funkciói: az alapigében megnevezett cselekvés végrehajtására szolgáló tárgy, eszköz; ill. az alapigében jelölt cselekvésből képzett cselekvésnév, elvont fogalom. Ezek, adattáram tanúbizonysága alapján, körülbelül azonos halmazokat alkotnak. Úgy tűnik, ezt a képzőt a nyelvújítók elsősorban tárgyak, eszközök megnevezésére használták fel, míg az elvont fogalmak kifejezésére más absztrakt képzők szolgálnak.

9. -КАЙ

9.1. A képző eredete, funkciója

Cigankin (1981: 48) összetett képzőnek minősíti (*ка + й*). A *-ка* elemet az alapnyelvi **-kk* folytatásának tartja, míg a *й*-t az ugyancsak ősi **-j*-ből vezeti le. Alakilag egybeesik a kicsinyítő képző és a vocativus alkotta szuffixummal, a *-кай* tehát valójában két (három) képző. Egyrészt „igazi képzőként” (elsősorban növény- és állatnevekben) mutatható ki, másrészt vocativusi-deminutív funkcióban él a mai napig, pl. *авакай* < *ава* ’мать, женщина; аnya, nő’, *лелякай* < *леля* ’старший брат; báty’, *патьякай* < *патья* ’старшая сестра; nővér’, *покишкай* < *покишка* ’дед; nagyapa’, *тетякай* < *тетя* ’отец; apa’, *цёракай* < *цёра* ’мальчик; fiú’, *эйдякай* < *эйде* ’ребёнок; gyerek’, *ялгинекай* < *ялгине* < *ялга* ’друг; barát’ stb. Harmadrészt személyt megnevező funkciója is van (ez összefügghet az előzővel), pl. *аварькай* ’плакса, нытик; nyafka gyerek, bőgőmasina’ < *аварде* ’плакать; sír’, *анелькай* ’баловень; elkényeztetett gyerek’ < *анеля* ’баловать; elkényeztet’, *кенгелькай* ’лгунишка; hazudozó’ < *кенгеле* ’лгать; hazudik’, *лыткай* ’коробейник; házaló’ < *лыта* ’бродить; kószál’, *морагай* ’певун; daloskedvű ember’ < *мора* ’петь; énekel’ stb.

9.2. Szakirodalmi információk

A korai szakirodalomban önálló képzőként nem szerepel, mindössze két helyen bukantam egy-egy adatra a *-ка* képző alá besorolva: *якстерькай* ’свекла; cékla’ (Grammatika 1962: 40) és *вотыркай* (dial.) ’лягушка; béka’ (Moszin 1977: 9). Önálló szuffixumként először Cigankin veszi fel a képzőtárba, *-кай (-гай)* alakban (1976: 97). Ő ezt olyan, szerfölött aktív főnévképzőnek tartja, amely tárgyat, növényt vagy személyt jelöl. Alapszava szerinte lehet főnév, melléknév és ige egyaránt. Példái: *лакиштыркай* ’колокольчик; harangvirág’, *ленгай* ’худой человек; rossz ember’, *морагай* ’певун; daloskedvű ember’, *навылкай* ’улитка; csiga’, *педягай* ’репейник; bogáncs’, *пижелкай* ’синица; cinke’, *ризакай* ’шавель; sóska’, *сэнгай* ’подснежник; hóvirág’, *якстерькай*. Cigankin szól e képző kicsinyítő-megszólító funkciójáról is: *батькай* ’тесть; após’, *маткай* ’тёща; anyós’, *патьякай* ’сестра мужа; a férj lánytestvére’, *сырькай* ’старшая сестра матери; az anya nővére’. 1981-es monográfiájában (47–48) ezt kiegészíti a *кенгелькай* ’лгунишка; hazudós’, *кольнигай* ’баловник; elkényeztetett gyerek’, *нумолкай* ’кролик; nyúl’, *ожулькай* ’коноплянка; kenderike’, *панжаскай* ’ватрушка; túrós táska’, *попунькай* ’первоцвет; kankalin’, *чикоркай* ’дувовик; tinorúgomba’ szavakkal. – A fenti példaanyag közül néhányat tartalmaz az ugyancsak Cigankin főszerkesztette 1980-as Grammatika (108) és a 2000-ben megjelent erza nyelvű grammatika (EK 37).

A. M. Grebnyeva a mordvinföldi növénynévkutatások elismert szakértője. Számos cikkében és egy kismonográfiájában foglalkozik a florisztikai szókincssel, azok képzőivel. 1990-es írásában és 1996-os könyvében (39) megállapítja, hogy a *-кай (-гай)* számos vadon élő és néhány kultúrnövény képzője. Az alapszó lehet főnév, melléknév vagy ige. A képző szemantikailag transzparens szerkezetet hoz létre. Példái: *вазонькай* ’одуванчик; мать-и-мачеха; pitypang; martilapu’, *варманькай* ’ветреница; szellőró-

zsa', *кальдеркай* 'хлопунец; hólyagos habszegfű', *лакисторкай*, *ламбакай* 'брюква; karórépa', *ловцынькай* 'молочай; kutyatej', *масторкай* 'клубника; eper, szamóca', *педеякай* 'репей; bogáncs', *педеягай* 'череда; farkasfog', *пупигай* 'шиповник; vadrózsa', *раушкай* 'паслён чёрный; fekete ebszőlő', *ризанькай* 'шавель; sóska', *чикоркай*, *якстерькай* (1990: 109–110; 1996: 39–40). Hasonlóan fontos, produktív növény-névképzőnek tartja Vilgyajeva (1980: 120–121) is, aki *-гай (-кай)* alakban veszi fel. Példái: *дуныцкай* 'тыква; tök', *лакиштыркай*, *ламбакай*, *педеягай*, *пупагай* 'дурман; maszlag, datúra', *ризакай*, *ризанькай*, *сэньгай*, *якстерькай*.

Kalinkina, Cigankin és Grebnyeva növénynévképzőkkel foglalkozó cikkében (2011: 154) a másoktól is említett *кальдерькай*, *лакисторкай*, *раушкай*, *сэнькай*, *якстерькай* mellett más jelentésben adja meg a *варманькай* 'первоцвет лекарственный; kankalin' és *чикоркай* 'хвощ лесной; erdei zsurló' szavakat (az egyes lexémák eltérő jelentései a dialektális különbségekből adódhatnak). Új megnevezések: *никстеркай тикише* 'недотрога обыкновенная; nebáncsvirág', *сапонькай* 'мыльнянка обыкновенная; szarpanfű', *чапськай* 'ярутка полевая; mezei tarsóka'.

9.3. Kapcsolódási szabályok

Magánhangzós végű töveknél nem következik be változás. A mássalhangzós végűek egy része változatlan marad (*мастор* 'земля; föld' > *масторкай* 'eper, szamóca', *сэнь* 'кék' > *сэнькай* 'hóvirág'), másutt viszont kiesik a tövégi magánhangzó kiesik: *наволо* 'csúszós, síkos' > *наволкай* 'csiga', *ожула* 'sárgás' > *ожулькай* 'kenderike', *пижела* 'zöldes' > *пижелкай* 'cínke', *раужо* 'fekete' > *раушкай* 'fekete ebszőlő', *якстере* 'piros, vörös' > *якстерькай* 'cékla'. A szuffixum gyakran onomatopoetikus tőhöz kapcsolódik, ezek pontos alakját nehéz rekonstruálni.

A képzőnek van *-гай* változata is (*цулигай* 'bíbic', *сэньгай* 'hóvirág', *педеягай* 'bogáncs', *пупигай* 'vadrózsa') ez csak sporadikusan, elsősorban nyelvjárási alakokban fordul elő.

9.4. Adattár

Itt csak a *-кай* első, valódi képzői funkciójával foglalkozom. Az általam gyűjtött negyven elemből csak kettő akad, amely nem növény- vagy állatnév. A többi képzőtől eltérően az ide sorolható szavak jelentős része nem szerepel Paasonen nagyszótárában, ez talán arra utal, hogy újabb keletkezésű szavakról van szó, azaz, úgy tűnik, itt az analógia igen erős hatást fejtett ki. Néhány kivételtől eltekintve általában transzparens szavak szerepelnek a listában, ugyanakkor számomra sokszor kétséges az onomatopoetikus eredetre való visszavezetés.

битькай 'синица [cínke]' (ERV 84). Ismeretlen eredetű szó.

вазонькай 'одуванчик; мать-и-мачеха [pityang; martilapu]' (Grebnyeva 1996: 39) < *ваз* 'теленек; üsző'.

валунькай 'борщевик [medvetalp]' (ERV 104). Ismeretlen eredetű szó.

варманькай 'первоцвет весенний' (ERV 104); 'kankalin' (EMSz 73); 'voikukka, esikko' (ESS 24); 'ветреница; szellőrózsa' (Grebnyeva 1990: 109; 1996: 39) < *варма* 'ветер; szél'.

ваторкай 'лягушка [béka]' (ERV 113); *vatjrkaj* 'лягушка / Frosch' (MdWb 2568).

Az ERV a *ватракии* szinonimájaként veszi fel. Paasonen a *vatordo-* 'квакать / quaken [kuruttyol, brekeg]' címszó alá sorolja be, a *-кай*-t tehát képzőnek tekinti.

кальдерькай 'смолёвка обыкновенная, хлопушка' (ERV 229), 'habszegfű' (EMSz 137); 'nurmikohokki' (ESS 62). А *кальдерде-* 'звенеть, дребезжать; csörög, zörög' szóból származtatják (Grebnyeva 1990: 109; 1996: 39; Kalinkina et al. 154; ESM 101), de kérdésesnek tűnik, lehet-e egy szegfűfélének csörgést utánzó neve.

козлякай 'козелец [turbolya]' (ERV 275). Az erza–orosz szótárban ez a *козлець* 'id.' alakváltozataként szerepel. А *козлець* orosz jövevényszó, ennek tövéhez kapcsolódott a *-кай* képző.

кулдуркай 'голубь [galamb]' (ERV 311). Alapjául a *кулдор* 'нареч.-изобр. слово, выражающее воркование голубей; galamb bűgását jelölő onomatopoetikus szó' szolgálhatott, ld. még *кулдодо-* 'ворковать; bűg, turbékol' (ESM 180).

лакисторкай 'смолёвка; торица полевая' (ERV 328); 'habszegfű' (EMSz 196); 'vattukka' (ESS 83); *lakšturkaj* 'какое-то растение / eine Pflanze' (MdWb 1005); 'колокольчик; harangvirág' (Cigankin 1976: 97; Grebnyeva 1990: 110; 1996: 39; Kalinkina et al. 154). Alakváltozatai: *лакистяемка* (ERV), *lakšturdaj* (MdWb). Paasonen a *lakštir* 'подраж. щёлканью / einen dem Schnalzen ähnlichen Laut beschreibendes Wort [pattogást, csattogást kifejező szó]' címszó alá sorolja be, Cigankin a *лакистор* 'производить шум' (ERV: 'нареч.-изобр. слово, передающее звук хруста чего-л.; ropogás, roppanás hangja') szóból származtatja. Kérdés, hogy a recsegés, pattogás hangja mennyiben szolgálhat egy szegfűféle növény nevének alapjául.

лакыркай 'хвощ полевой [mezei zsurló]' (ERV 329). Versinyin (ESM 197) egy onomatopoetikus *лакыр*, *лакор-* tövet lát a szóban, amelyet a *лакордо-* 'скрипеть; csikorog, nyikorog' alakkal vet egybe. А szemantikai kétségekre ld. az előző szócikket.

ламбакай 'брюква [karórépa]' (Grebnyeva 1990: 110; 1996: 39) < *ламбамо* 'сладкий; édes'.

ловцынькай 'молочай [kutyatej]' (Grebnyeva 1990: 110; 1996: 39) < *ловцо* 'молоко; tej'.

масторкай 'клубника [eper, szamóca]' < *мастор* 'земля; föld' (Grebnyeva 1996: 39).

навылкай, наволкай 'улитка [csiga]' (Cigankin 1981: 47) < *наволо* 'скользящий; csúszós, síkos'.

норонкай 'норовжорц, пташечка' (ERV 418); 'pacsirta' (EMSz 249); *норонькай* 'leivonen, kiuru' (ESS 104). А pacsirta másik neve *норовжорч* ~ *норонжорч* (MdWb 1350). Ez összetétel (ld. a 142. oldalon). А *-кай* tehát а *норон-* előtaghoz kapcsolódott képző (ESM 296).

нунолкай 'боярышник' (ERV 422); 'galagonya' (EMSz 251); 'orapihlaja' (ESS 105). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin óvatos felvetése, а *нумоло* 'nyúl' szóval való kapcsolat nem igazán fogadható el (ESM 300).

ожулькай 'коноплянка [kenderike]' (Cigankin 1981: 47) < *ожула* 'желтоватый; sárgás' (vö. *пижелкай, сэнькай*).

педягай 'липучка [Lappula squarrosa; бékabojtorján]' (ERV 464); 'rusokki [farkasfog]' (ESS 117). Cigankin (1976: 97; 1981: 47) és Grebnyeva (1990: 109; 1996: 39) 'репейник [bogáncs]' jelentésben veszik fel. Ők а *педя-* 'прилипнуть, пристать';

odatapad, ráragad’ szóból eredeztetik (ld. még ESM 339). Az adattárban (a kétséges *панжакай*-t leszámítva) csak onomatopoetikus szavakban jöhet szóba az igei alpalak.

пестерькай ’хвощ полевой [mezei zsurló]’ (ERV 473). Versinyin (ESM 347) egy *пестерь*- tövet különít el, amelyet a rjazanyi orosz dialektus *пестель* ’sulykoló, mozsártörő’ (irod. *пест*) szavából származtat. Ez szemantikailag nem állja meg a helyét, sokkal inkább Versinyin másik felvetése, a Daľnál adatolt *песты* ’хвощ; zsurló’ alak. Ebben az esetben tehát a mordvin *-кай* képző egy orosz jövevényszóhoz kapcsolódhatott, bizonyítva ezzel a képző produktivitását.

пижелкай, пижунькай ’синица [cinke]’. Csak Cigankin adatolja (1976: 97; 1981: 47). Ő a *пиже* ’зелёный; zöld’, *пижела* ’зеленоватый; zöldes’ származékszavának tartja. Paasonen (MdWb 1700) felvesz egy *pižas* alakváltozatot, szintén ugyanezen etimológiával.

пикстеркай тикше ’недотрога обыкновенная [nebáncsvirág]’ (Kalinkina et al. (2011: 154) < *пикстерде*- ’издавать треск, трезать; nyikorog, csikorog’. A hangutánzó jelleg itt is kérdéses.

пистерькай ’пигалица’ (ERV 482); ’bíbic’ (EMSz 287); ’töyhtöhyppä’ (ESS 122); *pitir’kaj* ’пигалица, чибис / Kiebitz’ (MdWb 1689). Paasonen a *pit’ere* ’мошна / Beutel, Geldbeutel [zacskó, pénzeszacskó, tarisznya]’ címszó alatt tárgyalja (ez szemantikailag kétséges). Versinyin (ESM 368) szinonimaként a *пистерьнов* (*нов* ’császármadár’) alakot tünteti fel. A *-кай* ennek alapján képző, de az alapszava ismeretlen eredetű.

понунькай ’первоцвет [kankalin]’. Csak Cigankinnál (1981: 47) fordul elő, ő a *понунь* ’поповский; papi’ melléknévből vezeti le, ez szemantikailag több mint kétséges.

пупигай ’шиповник [vadrózsa]’ (Grebnyeva 1990: 109; 1996: 39); ’дурман; maszlag, datúra’ (Vilgyajeva 1980: 120–121) < *пупа*- ’уколоть; megszúr’. Nevét szúrós külsejéről kapta.

раушкай ’паслён чёрный [fekete ebszőlő]’ (ERV 539); ’mustakoiso’ (ESS 138); *rauškaj* ’бзника, бздника, паслён чёрный / Beere des schwarzen Nachtschattens’ (MdWb 1889) < *раужо* ’чёрный; fekete’.

ризакай, ризанькай ’шавель [sóska]’ (Cigankin 1976: 97; 1981: 47; Grebnyeva 1990: 109; 1996: 39) < *ризаня* ’кисло-сладкий; savanykás-édeskés’ (van *ризанька* ’id.’ alak is).

сапынькай, сапонькай ’мыльнянка; гвондика травянка [szappanfű; mezei szegfű]’ (ERV 568). A nagyszótár a *сапонь тикше* ’szappanfű’ szinonimájaként veszi fel, a *-кай* tehát itt egyértelműen képző.

скирипкай ’трясогузка [barázdbillegető]’ (ERV 591); ’västäräkki’ (ESS 152); *skiřip-kaj* ’трясогузка / Bachstelze’ (MdWb 2168). Versinyin (ESM 407) deskriptív szónak tartja.

сополкай ’чибис [bíbic]’ (ERV 602); ’töyhtöhyppä’ (ESS 155). Versinyin egy onomatopoetikus *сопол*- tövet különít el (ESM 409).

сэнькай ’подснежник [hóvirág]’ (ERV 632); ’lumikello’ (ESS 163). Cigankin (1976: 97; 1981: 47) a *сэнь* ’синий; kék’ származékszavának tartja.

сэньшкый. Csak az erza–orosz nagyszótár adatolja (632), a *селяка* 'селезень' (ERV 579) címszó alá irányítva az olvasót. Vö. 'gácsér' (EMSz 329); 'urossorsa' (ESS 163); 'селезень / Enterich' (MdWb 2125). Ld. még ESM 419. – Az ESS (163) 'sinilatra' [kék csatavirág] jelentésben is adatolja, ez valószínűleg másik lexéma; ennek alapja a színnev.

торкай 'жаворонок' (ERV 670); 'pacsirta' (EMSz 382); 'leivonen, kiuru' (ESS 171). Versinyin a *тёръгай* 'id.' (ERV) szó variánsának tartja. Ez utóbbi tatár eredetű. Ha ez helytálló, akkor a mordvin szóban nincs képző.

цибирькай 'чибис [bíbic]' (ERV 723). Valószínűleg a bíbic mordvin neve, a *пумерькай* mintájára tapadt rá az orosz eredetű szóra a *-кай* (pontosabban: *-рькай*) elem (ld. még ESM 477).

ципирькай 'ширина запрокинутая' (ERV 727); 'disznóparéj' (EMSz 413). Versinyin óvatosan kapcsolatba hozza a *цяпор* 'чебрец; kakukkfű' szóval (ESM 479), de ez a párhuzam botanikai szempontból nem állja meg a helyét. Paasonen adatol egy *ципир* 'закрытый, зятянутый глаз / Auge, das zugeschwollen ist' lexémát is (MdWb 177), de szemantikai okok miatt ez sem igazán jöhet szóba.

чапськай 'ярутка полевая [mezei tarsóka, vetési tarsolyfű]' (Kalinkina et al. 2011: 154). A *чапамо* 'кислый; savanyú' szóból vezetik le. A névadás alapja az lehet, hogy szára és levele a benne lévő mustárolajtól csípős ízű.

ченькай 'hímgalamb' (EMSz 435); koiraskyyhky (ESS 190). A mordvinban létezik egy 'ржавчина; rozsda' és egy 'суховей, мапево; forró, száraz szél; szárazkőd' jelentésű *чень* szó, de nem valószínű, hogy ezek valamelyike szolgálna a *ченькай* alapjául.

чикоркай 'ложный груздь; дубовик [keserűgomba; tinorú]' (ERV 748); *чикеркай панго* 'keltavahvero, kantarelli [rókagomba]' (ESS 191). Cigankin (1981: 47) a *чикордо-* 'скрипеть; csikorog, nyikorog' szóból vezeti le (pontosabb lenne a *чикор* 'нареч.-изобр. слово, передающее скрип; csikorgás hangját kifejező onomatopoeitikus szó'), de szemantikailag igen nehéz összehozni a gombafajta nevét a csikorgással. – Az ERV (759) felvesz egy **чыкыркай** 'хвощ лесной [mezei zsurló]' alakot is, ezt, ugyanebben a jelentésben, *чикоркай* alakban Kalinkina et al. (2011: 154) is adatolja, és az előző hangutánzó szóból vezeti le.

якстерькай 'свёкла' (ERV 801); 'cékla' (EMSz 468); 'punajuuri' (ESS 204) < *якстере* 'красный; piros, vörös' (Cigankin 1976: 97; 1981: 47). Paasonen csak *jakst'ere réps* 'свёкла / rote Rübe [tkp. vörös répa]' alakot adatol (MdWb 485, 1915).

Nem növénynev, nem állatnev:

серькай 'чёрт [ördög]' (ERV 581). Csak az erza–orosz nagyszótár veszi fel. Versinyin (ESM 400) a *серька* 'голень, нога; lábszár' (ld. a 90. oldalon) képzett alakjának tartja, ezt szemantikailag nehéz megmagyarázni. Ha Versinyinnek mégis igaza van, akkor a *-кай* nem képző.

панжакай 'ватрушка' (ERV 455); 'krumplispirog' (EMSz 268); 'eräänlainen perunapiirakka' (ESS 455). Cigankin (1976: 97; 1981: 47) a *панжо-* 'открыть; kinyit' szóból származtatja. Ez szemantikailag némiképp kétséges. – Paasonen teljesen más jelentésben adatol egy **панžакай** 'полотняная куртка / Leinwandmantel [vászonzeke,

rövid férfi felsőkabát]’ szót (MdWb 1534), ez a *panža* ’праздничная полотняная куртка / Leinwandmantel, der an Feiertagen getragen wird [ünnepi kabát]’ szó származéka, tehát a *-kaj* itt képzőnek tekinthető.

9.5. Összegzés

A *-kaŭ* képző szemantikailag zárt, szinte csak növény- és állatnevekhez kapcsolódik. Alakilag egybeesik a *-ka* kicsinyítő képzőből és a *-ŭ* vocativusból létrejött szuffixummal (*авакаŭ* ’anyácska, anyácskám’). Az állatnevekben ez a két funkció összemosódhatott (*нумолкаŭ* ’nyulacska’). Az adatok jelentős része nyelvjárási szó.

10. -ИНА

10.1. Szakirodalmi áttekintés

Sajátos e nagyon kis hatókörű képző szakirodalmi megítélése. Számos szerző felveszi a képzők közé (sőt: a legfontosabb képzők közé!), míg a valóban fontos, termékeny képzők sok helyütt csak mintegy mellékesen (-вкс) vagy egyáltalán nem (-вм) kapnak említést.

Ez a képző elsőként az 1962-es Grammatikában bukkan fel (40–41). A kézikönyv mindössze 11 képzőt taglal, ezek között az *-ина* is helyet kapott. Funkciója: a képzett szó az alapszóban megnevezett jellemző jegy alapján jön létre: *умарина* 'яблоня; almafa' (< *умарь* 'яблоко; alma'), *цёковина* 'место, богатое соловьями; csalogányban gazdag hely' (< *цёков* 'соловей; csalogány'), *тополина* 'страна тополя; nyárfák vidéke' (< *тополь* 'тополь; nyárfa'). A képzőt az erzában gyenge produktivitásának minősítik, s megjegyzik, hogy a moksából ez az elem hiányzik.

Feoktyisztov rövid, tíz főnévképzőt bemutató áttekintésébe (1966: 182) is befért ez a valamivel való ellátottságot kifejező elem. Példái: *умарина*, *цёковина*. Hasonlóan: 1975: 300.

Ugyancsak 11 képzőt mutat be Szerebrennyikov, köztük ezt az elemet (1967: 67). Általában olyan helyet jelöl, ahol valamilyen növényzet, tárgy megtalálható. Példái megegyeznek a Grammatikáéval, s ahhoz hasonlóan alacsony produktivitásának minősíti ezt a szuffixumot.

Hasonlóan kitüntetett szerepű e képző Erdődi áttekintésében is (1968: 214), a tíz leggyakrabban használt denominális képző közé az *-ина* is bekerült „hely, fa stb. valamitől való ellátottságát jelölő” funkcióban: *ёковина*, *умарина*.

Cigankin (1976: 87; 1981: 35–36) az erza képzőket bemutató írásaiban nem emeli be a képzők sorába, ám mégis szól róla, a *-кс* képző egyik „mellékösvényeként”. A *-кс* tevékeny szerepet vállal a fák és bokrok megnevezésében (ld. a 223. oldalon); ennek kapcsán mutatja be Cigankin az *-ина* képző hasonló funkcióját (ezt elsősorban a központi és az északnyugati nyelvjárásokból adatolta): *умарина*, *лёмзёрина* 'черемуха (дерево); zelnicemeggyfa' (< *лёмзёр* 'черемуха; zelnicemeggy'), *пизёлина* 'рябина (дерево); berkenyefa' (< *пизёл* 'рябина; berkenye (bogyó)'), *чевгелина* 'калина (дерево); kányafa' (< *чевгель* 'калина; kányafa termése'). Cigankin e képző nyelvjárási alakváltozatának tartja a *-рина* szuffixumot: *вишнярина* 'вишня (дерево); meggyfa' (< *вишня* 'вишня; meggy'), *грушарина* 'груша (дерево); körtefa' (< *груша* 'груша; körte'), *пештерина* 'орешник; mogyoróbokor' < *пеште* 'орех; mogyoró', *сливкарина* 'слива (дерево); szilvafa' (< *сливка* 'слива; szilva'). Ezt ő analogikus hatással magyarázza: az *умарина*, *лёмзёрина* szavak tövégi *-р* [-r] hangja a képzőhöz vonódott át, amely így újabb szavakhoz járulhatott. (Tegyük hozzá kiegészítésképp: magánhangzó végű szavakhoz, egyfajta „hiátustöltő képzőelemként”, hiszen a mordvin nem tűri a **вишняина*, **грушаина*, **пештеина* típusú magánhangzó-találkozásokat.) – Cigankin emellett (1981: 36) megemlíti a képző másik, 'vmiben való gazdagságot' kifejező funkcióját is: *цёковина*, *тополина*. Ld. még Cigankin 1996: 19–20.

Az 1980-as Grammatikában Cigankin csak a kevésbé fontos, korlátozott használati körű képzők között szól róla futólag, a funkciók bemutatása nélkül, mindössze egy pél-

dával (*умарина*). Hasonlóan jár el az Eržan' kel' (2000: 37), ott is csak ugyanez a példa szerepel, minden magyarázat nélkül.

Ugyancsak kevés teret szentel neki Lipatov – Matyuskin – Moszin (1983: 121). A korábban ismertett alapinformációkat adják közre az *умарина*, *цёковина* példákkal.

Vilgyajeva a korábban már említett cikkében (1980: 119) a növénynevek képzői közzé felveszi az *-ина/-рина* formát is. alapszava mordvin (*умарина*, *пештерина*, *пизёлына*) és orosz (*яблокина*, *сливарина*) egyaránt lehet. Nyelvjárási adatai szerint bizonyos dialektusokban a *-рина* helyén *-лына* és *-ринда* is állhat (*пештелына*, *чевгелына*, *пештеринда*, *чевгеринда*).

10.2. A képző eredete

Szerebrennyikov (1967: 67) a permi nyelvek *-in* képzőjével veti egybe (zrj. *puv-in* 'место, где растёт брусника; брусничник; hely, ahol vörösáfonya nő', *olan-in* 'место жилья; a lakás, lakozás helye', *požōta-in* 'место, где растут сосны; hely, ahol fenyők nőnek', vtj. *aran-ni* 'место жатвы; az aratás helye'. Ez a permi képző Szerebrennyikov szerint az önálló, 'место; hely' jelentésű *in*¹⁰¹ szóra vezethető vissza. Ezt a nézetet vette át Feoktisztoz (1975: 300) is, s hasonlóképpen foglalt állást Cigankin is (1981: 36).¹⁰² Az így létrejött szavak jelentését ő a következőképpen definiálja: 'hely, ahol vmilyen esemény végbemegy', 'hely, amire jellemző vmi', pl. zrj. *ырыкдын* 'прохладное место; hűvös hely' (< *ырыкд*¹⁰³ 'прохладный; hűvös'), *овтōмин* 'безлѣдное место; lakatlan hely' (< *овтōм* 'нежилой; lakatlan'), *оланйин*.¹⁰⁴ – Itt jegyzem meg, hogy A. Kövesi Magda permi képzőtani monográfiájában nem említi az *ин* elemet a denominális nomenképzők között (1965: 240–250).

Véleményem szerint Szerebrennyikov és Cigankin elmélete több okból sem állja meg a helyét. Egyrészt eléggé valószínűtlen, hogy a zürjénben és a mordvinban két azonos jelentésű és azonos hangalakú szó azonos agglutinációs utat járjon be¹⁰⁵ (ráadásul a mordvinból nem is tudjuk kimutatni az állítólagos alapszót), másrészt pedig a zürjénben az *-ин* elemű szavak elsősorban a szemantikai mező zártsága miatt nem felelnek meg maradéktalanul a képzővé válás kritériumainak, ezek ma még inkább összetételeknek minősülnek. (Ugyancsak Cigankin magyarázata ellen szól a képzővégi magánhangzó is: az önálló szóból alakult képzők átmennek bizonyos fonetikai átalakuláson, de *-a* soha nem kapcsolódik hozzájuk.)

Valószínűbbnek tartom az orosz nyelv hatását. Jónéhány olyan növénynév van az oroszban, amely *-ина* elemre végződik, pl. *калина* 'kányafa', *клещевина* 'ricinusbokor', *малина* 'málna, málnabokor', *осина* 'rezgő nyárfa';¹⁰⁶ sőt, növényrésznevekként a képző is kimutatható: *ивина* 'fűzfavessző' (< *ива* 'fűzfa'), *виноградина* 'szőlőszem' (< *виноград* 'szőlő'). Képzőként él helyet jelölő szavakban is: pl. *извилина* 'kanyarulat' (<

¹⁰¹ Vö. *in* 'Ort, Stelle' (Fokos-Fuchs 1959: 281).

¹⁰² A zürjén elemet ő hol szuffixumnak (1981: 36), hol pedig összetételi utótagnak minősíti (1996: 20). Erről részletesebben ld. a grammatikalizációval keletkezett képzőket bemutató fejezetben.

¹⁰³ *ырыкд* 'hűvös' (Kuznetsov 2003: 178).

¹⁰⁴ Cigankin 1979-es, az orosz eredetű képzőkről szóló cikkében nem is foglalkozik az *-ина* elemmel.

¹⁰⁵ Az azonos jelentésű (de nem azonos alakú) szavak agglutinációjára van példa, ld. zrj. *lun*, md. *či* 'nap'.

¹⁰⁶ Ezekben talán elhomályosult, ősi képző rejlik, vö. Vasmer 1: 509, 569, 2: 91, 282.

извив 'hajlás, kanyarulat'), *котловина* 'völgykatlan' (< *котёл* 'katlan, üst'), *теснина* 'hegyszoros' (< *тесный* 'szűk, szoros'), *трясина* 'ingovány' (< *тряс-* 'ráz'). E két szemantikai területen tehát analogikus hatás révén bekerülhetett a képző a mordvin szavakba is. A folyamat útja a következő lehetett:

fa- és bokornevek

ор. *калина, клещевина, малина, осина*
(nem vagy elhomályosult képző)

[elvonással]

-ина fa- és bokornevek képzője

md. *пизёл-ина, чевгел-ина*
умар-ина, лёмзёр-ина,

[a tővégi -p [-r] átértékelődésével]

md. -рина fa- és bokornevek képzője

orosz eredetű fa- és bokornevekhez:

вишнярина, грушарина, сливкарина

md. eredetű fa- és bokornevekhez:

нештерина

helyjelölő közszavak

ор. *извилина, котловина, теснина,*
трясина (képző)

[analogikusan]

md. 'vmiben gazdag hely'

ор. *тополина*

md. *цёковина*

10.3. Kapcsolódási szabályok

A képző a mássalhangzós tőhöz kapcsolódik: *лёмзёр* 'zelnicemeggy' > *лёмзёрина* 'zelnicemeggyfa', *пизёл* 'berkenye' > *пизёлина* 'berkenyefa', *умарь* 'alma' > *умарина* 'almafa'.

Bizonyos esetekben ugyanezt a funkciót a -рина képzővariáns tölti be. Ez, mint fentebb írtam, az *умарина*, *лёмзёрина* szavakból téves elvonással jöhetett létre. A vokálisra végződő tövek után használatos, ugyanis a mordvin nem tűri meg a magánhangzótorlódást: *груша* 'körte' > *грушарина* 'körtefa', *неште* 'mogyoró' > *нештерина* 'mogyoróbokor', *сливка* 'szilva' > *сливкарина* 'szilvafa'.

Tőmorfémát érintő változások nincsenek.

10.4. Adattár

Ahhoz képest hogy a szakirodalomban e képző milyen kiemelt helyet foglal el, a mai szótárak¹⁰⁷ irodalmi nyelvi adatai egy ritka képző képét tárják elénk:

грушарина 'päärynäpuu [körtefa]' (SES 331) < *груша* 'груша; körte(fa)';
инзина *in'žina* 'куст ежевики / Brombeerstrauch [földiszederbokor]' (MdWb 462) < *инзей* 'малина; málna';
лёмзёрина, лёмина 'черёмуха (дерево) [zelnicemeggyfa]' (ERV 341) < *лёмзёр*, *лём* 'зерёмуха; zelnicemeggy' (~ *лёмзёркс*);
пештерина 'орешник; mogyoróbokor' (ERV 475) < *пеште* 'орех; mogyoró' (~ *пешкс*);
сливкарина 'слива (дерево); szilvafa' (ERV 593) < *сливка* 'сливка; szilva';
умарина 'яблоня' (ERV 694); 'almafa' (EMSz 396); *ума'ина* 'яблоня / Apfelbaum' (MdWb 2455) < *умарь* 'яблоко; alma' (~ *умарькс*);
чевгерина 'калина; kányafa' (ERV 742) < *чевге* 'калина (ягода); kányafa termése' (~ *чевгекс*).

Mindebből úgy tűnik, hogy az erza irodalmi nyelvben ez az elem csak a fa- és bokor-nevek – ritka, gyenge produktivitású – képzőjeként funkcionál, s ott is csak másodlagos szerepet tölt be a -*кс* képző mögött.

¹⁰⁷ A szótárakban mindemellett rengeteg orosz (eredetű) -*ина* elemű szó szerepel, de ezeknek semmi szerepük nincs a *mordvin* szóképzésben. Néhány példa az ERV-ből (ezeket egy jól megrostált szóanyagú *mordvin* szótárból nyugodtan el is lehetne hagyni): *барицина*, *вощина*, *гардина*, *грудина*, *дрезина*, *дробина*, *дубина*, *дюжина*, *кабина*, *казёница*, *казина*, *корзина*, *кустарицина*, *маслина*, *милостина*, *мулина*, *парусина*, *перина*, *плотина*, *пошлина*, *резина*, *сардина*, *свочина*, *сдельщина*, *скотина*, *станина*, *целина* stb.

11. -ДЕ, -ИДЕ

11.1. Szakirodalmi információk

Még különösebb a -де, -иде képző kutatástörténeti megítélése. Jevszevjev-től kezdve az 1980-as évekig szinte minden szerző foglalkozott ezzel az elemmel, de a későbbi kézikönyvek, képzőtani cikkek stb. – Bartens (1999a) kivételével – már nem tárgyalták ezt a – ma már kétségkívül igencsak marginálisnak tekinthető – szuffixumot.

Jevszevjev (1934/1963: 40–41) megállapítása szerint ez a szuffixum csak rokonságnevekben használatos, mégpedig olyanokban, amelyek a beszélő személynél idősebbek, pl. *ава* 'мать; anya': *ави-де-нь* 'моя мать с другими; anyám és mások' (ahol az anya az adott csoport viszonyítási pontja); *леля* 'дядя; bácsi, báty' : *лели-де-нь* 'мой дядя с другими; a bácsikám/bátyám másokkal'; *патья* 'нővér': *пати-де-нь* 'моя старшая сестра с другими; a nővérem és mások'.

Ez a szuffixum önállóan nem tapadhat az alapszóhoz, mindig követi őt valamilyen – többes számú – birtokos személyrag: Sg2. *ави-де-ть* 'твоя мать с другими', Sg3. *ави-де-нзэ* 'его мать с другими', Pl1. *ави-де-нек* 'наша мать с другими', Pl2. *ави-де-нк* 'ваша мать с другими', Pl3. *ави-де* 'их мать с другими'.

Mivel az a képző formailag egybeesik az ablativus -де alakváltozatával, Jevszevjev szükségesnek tartotta megkülönböztetni a két elem viselkedését. Az egyik eltérés az előbb említett Px-kapcsolódás: az ablativus zárómorféma is lehet (*иля пельть лишмеде* 'не бойся лошади; ne félj a lótól', míg a képzőt mindig Px követi. A másik eltérés a tövégi hangzók viselkedése. A mássalhangzós tő az ablativus előtt hasonló, a -д -m-re változik (*сумть вет-мень* 'попей моей воды; idd meg a vizemet) (*ведь* 'вода; víz'). A magánhangzós tő esetében, Jevszevjev szóhasználatával, „суффикс де ... присоединяется к основе всегда при помощи и [a де szuffixum ... a szótőhöz mindig az и segítségével kapcsolódik]”, míg az ablativus előtt nem történik változás: *ав-и-день* és *ава-дон* (abl + PxSg1), *лел-и-день* és *леля-дон* (abl + PxSg1).

Bubrih (1947: 44) a képzőt -ыде (-иде) formában veszi fel, s funkcióját, jelentését, Jevszevjevhez hasonlóan definiálja: „rokon vagy más közel álló személy más emberekkel együtt”, pl. *авидень* 'мать-моя и другие с нею; anyám és mások vele'.

A Grammatika (1962: 41) a képző funkcióját az előzőekhez hasonlóan határozza meg, s példaanyaga is ugyanaz, habár itt mondatba foglalva is olvashatjuk őket: *лели-дест тусть вирев* 'их старший брат с другими лицами поехал в лес; a bátyjuk másokkal együtt elment az erdőbe', *авидень якасть пангс* 'моя мать с другими лицами ходила за грибами; anyám másokkal együtt elment gombát szedni'. A kézikönyv ezt az erza képzőt kis produktivitásúnak minősíti, s megjegyzi, hogy a moksa irodalmi nyelvben ez az elem nem létezik.

Feoktisztozov (1966: 182) az eddigieket csak egy új mozzanattal egészíti ki, definíciója szerint e képző „имеет собирательное значение” [gyűjtőnévi jelentéssel rendelkezik].

Ugyanezeket a megállapításokat olvashatjuk Szerebrennyikov (1967: 67), Cigankin – Gyevajev (1975: 93) és Cigankin (1977b: 28; 1981: 55) tollából is. Utóbbi a *парайде* 'деверь; sógor' (vö. *пария* 'золовка; sógornő') szóban lévő -де elemet is ide sorolja.

Bartens (1999a: 107) a képzőt *-id'e* formában adja meg. Az *-a* végű alapszók kapcsolódási szabályai ugyanolyanok, mint az *-iñe* kicsinyítő képzőé: a tövégi vokális kiesik; kivételt a sugorovói nyelvjárás képez, ahol a véghangzó megőrződik: *avad'in*, *lal'ad'in*.

S végül van azonban olyan nézet is, amelyek a *-de* képző jellegét is kétségbe vonja. Erdődi (1968: 216) a magyar *-stul/-stül* megfelelőjének tartja, s azt írja: "vitatható, vajon a képzők vagy a ritkábban előforduló esetragok sorába iktassuk-e".

11.2. A képző alakja, kapcsolódása

A nyelvészek egy része (Jevszjev, Grammatika 1962, Erdődi, Cigankin) a képzőt *-de*, míg mások (Bubrih, Bartens) *-ыde (-ude)*; *-id'e* formában adják meg. Előbbi vélekedés szerint a tövégi magánhangzó megváltozik: *ава* 'anya' > *ави-де-*, *леля* 'bácsi' > *лели-де-*, *намя* 'nővér': *наму-де-*; míg utóbbi szerint a tövégi magánhangzó kiesik: *ава* > *ав-уде*. A mordvin tőtanban mindkét felfogás él, jómagam inkább az utóbbira hajlanék.

11.3. A képző eredete

A képző eredetéről csak néhány elképzelés látott napvilágot. Erdődi (1968: 216) a *t'e* 'ez' mutató névmás agglutinálódott alakjának tartja. Ha gondolatmenetét megpróbáljuk végigvinni, akkor az *ava-d'e-Px* szóalak voltaképpen 'anya-ez-Px'-ként lenne lefordítható, de ebben én inkább csak egy determináló elemet látok, gyűjtőnévit semmiképpen sem. Közelebb járhat a valósághoz Ravila és Honti nézete, akik az ősi **j* és **t* többesjelre vezetik vissza e szuffixumot. Ebbe a sorba illik Bubrih (1953: 78) véleménye is, aki az egykoron gyűjtőnévi funkciójú képzőből kifejlődött *-t/-t'* többesjelből származtatja a *-de* elemet, s ezt fogadja el Cigankin (1977b: 28) is.

11.4. A korrelatív szerkezetekről

„Szinte minden finnugor nyelvre jellemző azoknak a szavaknak a használata, amelyek valamilyen emberi kapcsolatot, kollektívumot jelölnek. Ezeket szerkezetük alapján két fő csoportba sorolhatjuk: 1) mellérendelő összetételként működő korrelatív szerkezet; 2) képzővel alkotott korrelatív szerkezet” (Kelemen 2009: 47). A mordvinban az előbbi halmazba tartoznak az *атям-бабам* 'idős házapár' (< *атя* 'apó', *баба* 'anyó'), *авам-меӱмерть* 'anya és lánya' (< *ава* 'asszony, anya', *меӱмерть* 'lány, lánya vkinek'), *тетям-авам* 'szülők' (< *тетя* 'apa') szerkezetek. Sajátos, hogy ezekben szerkezetekben a singularisi funkciót többes számú alak fejezi ki (részletesebben ld. Maticsák 2004: 273–273).

A md. *-de*, *-ude* a szuffixumokkal alkotott korrelatív szerkezetek sorába tartozik. Az obi-ugor nyelvek ilyen esetekben dualist használnak (vog. *jäyäjä-äñwäjä* 'apja-anyja'), a vogulban emellett még ismeretes az *-inś* képző is (*āś-pyiñś ti kojmitesän* 'nagybátyja és unokaöccse im követik őt'). Az északi lappban erre a célra az *-š* korrelatív képző szolgál: *áhčežat* 'apa és gyerek' (< *áhče* 'apa'), *ētnēžagat* 'anya és gyerek' (*ētnē-* 'anya'), *currežat* 'ikrek' (< *curre-* 'iker'), *kránnjážat* 'szomszédok' (< *kránnjá-* 'szomszéd') stb. (részletesebben ld. Kelemen 2009: 48–53). Az aszimmetrikus jelentésekben „mindig egy bizonyos személyről van szó, aki feltehetőleg ismerős, és ő képezi a kifejezés logikai kimeneti pontját” (Kelemen 2009: 53), éppúgy, mint a mordvin *-de*, *-ude* képző használata során.

12. -ИКА

Cigankin néhány művében (1976: 100; 1981: 51–52; Grammatika 1980: 108; EK 37) röviden foglalkozik a *-ика* elemmel. Vizsgálatai szerint ez a szuffixum az erza nyelvről különböző pontjain adatható. Eredetét 1976-os cikkében homályosnak minősíti, de nem zárja ki lehetőségét annak, hogy kapcsolatban áll a *-ика* comparativusraggal. Későbbi írásában (1981) összekapcsolja a fi. *-hko/-hkö* melléknévképzővel: *isohko* 'довольно большой; elég nagy', *lyhyehkö* 'коротковатый; rövidecske' (*iso* 'nagy', *lyhyt* 'rövid'). A szuffixum *-ка* elemét az uráli **-kka/-kkä* deminutív képzőre vezeti vissza, az *š*-t viszont ismeretlen eredetűnek minősíti (holott ez a finn *-h-* pontos megfelelője).

A comparativusrag a fi. *-hko/-hkö* melléknévképzővel¹⁰⁸ azonos eredetre megy vissza, elképzelhető tehát, hogy eredetileg a mordvinban is melléknévképző volt, majd ebből alakult raggá (Keresztes 2011: 67).

Cigankin a feltételezett képző funkcióját szemantikai szerteágazósága miatt nem definiálja. Szűkös példaanyagában vannak olyan elemek, amelyeket etimologizál (*вар-машка* 'ветряная мельница; szélmalom' < *варма* 'ветер; szél'; *киргашкат* 'бусы; gyöngysor'¹⁰⁹ < *кирьга* 'шея; nyak'; *модачка* 'голец'¹¹⁰ < *мода* 'земля; föld'; *пелю-мишка, пелюмушка* 'долото; fűrő' < *пеле-* 'сверлить; fűr'), s vannak olyanok is, melyek eredetét nem fejtí fel: *головашка* 'головня; zsarátnok', *кунишка* 'середина; közép',¹¹¹ *тюкушка* 'цыпленок; csibe',¹¹² *чакушка* 'чека; sasszeg, ék, csapszeg, tengelyszeg'. A kettő között áll a *дудушка* 'рожок; kürt',¹¹³ amelyet egy onomatopoetikus *дуду* elemre vezet vissza.

A problémát az okozza, hogy a *-ика* végű szavakat négy csoportba lehet besorolni.

a) Mivel az oroszban létezik ilyen alakú deminutív képző, nem meglepő, hogy a jövevényszavakat könnyen átvevő erzában is sok orosz eredetű szóban találkozhatunk ezzel az elemmel, pl. *беднушка* 'szegény' (MdWb 123), *безделушка* 'csecsebecse' (ERV 78), *вертушка* 'forgó' (MdWb 2622), *лукошка* 'háncskosár' (< *лукошко*) (ERV 353), *матушка* 'anya, anyácska' (ERV 368) stb.¹¹⁴

¹⁰⁸ Ennek ősi formája *-hka/-hkä* volt. A *-ka* elem eredetileg deminutív funkciójú volt, a *-h-* eredete nem világos, lehet, hogy az ősi **-eh* (> *-e*) képzőre megy vissza (Hakulinen 1979: 148–149).

¹⁰⁹ Vö. *киргашка* 'нитка бус у женщин / am Halse getragenes Perlenband der Frauen, Perlenschnur [nyakban viselt gyöngysor]' (MdWb 766). Itt nincs *-ика* képző, mert ez az ugyanazon jelentésű *кирьгауша* (ERV 267; EMSz 164) lexéma deminutív alakja. Ld. még *кирьгаушке* 'kaulanauha' (ESS 69). (Cigankinnak annyiban igaza van, hogy ezek az alakok a *кирьга* 'шея; nyak' szóra mennek vissza.)

¹¹⁰ Sajnos, nem tudom eldönteni, Cigankin melyik jelentésre gondolt: az orosz–magyar nagyszótár adata szerint 1) 'kövi csík (Nemachilus barbatulus)'; 2) 'kopár hegytető, kopár sziklafok' (292).

¹¹¹ Vö. 'середина, центр' (ERV 315); 'közép, középpont; a közepe vminek; központ' (EMSz 188); 'keski (kohta), keskusta' (ESS 80); *kunčka* 'середина / Mitte' (MdWb 953). Ismeretlen eredetű szó. Nagyon valószínűtlen, hogy *кун* + *ика* elemekre lehessen bontani. – Versinyin (ESM 184) a fi. *keski* 'közép' szóval veti egybe, de ez hangtani akadályok miatt nem jöhet szóba. Az SSA (1: 349) a finn szót – lapp, votják, és zürjén párhuzamokkal – a mdM *keska* 'kupeet, ruumiin keskikohta [lágycék, derék, a test középpontja] szóval rokonítja (vö. MRV 252).

¹¹² Valószínűleg kicsinyítő képző rejlik benne.

¹¹³ Alakváltozata a *тутушка* (ESM 451). Versinyin véletlenszerűen ítéli az or. *дудочка* 'dudácska' szóval való hasonlatosságot, de semmilyen akadály nincs az abból való származtatásnak.

¹¹⁴ Természetesen nem minden *-ика* végződés kicsinyítő képző, vö. pl. *корюшка* 'viaszslazac' (ERV 295), *крошка* 'aprítás' (MdWb 895), *крушка* 'korsó, kancsó' (< *кружка*) (MdWb 897) stb.

b) Néhány, főként onomatopoetikus (mordvin eredetű) szóban a *-ушка* szintén kicsinyítő képzőnek tűnik: *виструшка* 'свистулька [(játék)sípocska]' (ERV 137); *люлюшка* 'дудочка [kis duda]' (ERV 355; ESM 223); *нармушка* 'нармунь [madárka]' (ERV 401); *пепишка* 'флейта, дудка [flóta, duda]' (MdWb 1618); *турушка* 'носик, горлышко [csőr, torok]' (ERV 683); *цюкушка* 'циплёнок; csibe' (ERV 730; ESM 480).

c) A *-ушка*, mint fentebb szoltam róla, lehet comparativusi rag, pl. *пандоушка* 'hegynyi, hegy nagyságú, hegyhez hasonló/fogható' (Keresztes 1990: 74). Az alábbi szavakban a *-ушка* a rag és a 'vmire alkalmas' funkciójú képző határmezsgyéjén mozoghat:

видишка 'способный к севу зерновых / einer, der imstande ist (schon gross genug ist, um) Korn zu säen [vetésre alkalmas mag]' (MdWb 2645) < *виде-* 'сеять; vet';

кандовишка 'сколько можно нести / so viel getragen werden kann [vihető]' (MdWb 601) < *кандово-* 'мочь носиться; vihető';

рамишка 'способный купить что-н. / „von der Grösse des Käufers“, einer der imstande ist, etw. zu kaufen' [vásárlóképes]' (MdWb 1878) < *рама-* 'купить; vásárol'.

d) Az alábbi lexémákban a *-ушка* talán képzőnek tekinthető. A vizsgálatot megnehezíti az etimonok hiánya:

вармаишка 'ветряная мельница (ERV 109); *varmaška* 'ветряная мельница / Windmühle' (MdWb 2546) < *варма* 'ветер; szél';

ёроушка 'какой-то демон болезней / irgendein Krankheitsdämon [vmilyen betegség]' (MdWb 529);

иваишка 'плохой квас / schlechter Kwas, schlechtes Dünnbier' [rossz sör]' (MdWb 470);

камышка 'женское нагрудное украшение [női melldísz]' (ERV 230). Versinyin összekapcsolja a M nyelvjárási *комбоня* 'id.' szóval, s a hasonló jelentésű vtj. *кама-ли, кабачи*, cser. *кавынь* lexémákkal (ESM 104). Ez, jelentéstartalmát tekintve lehet deminutív képző is.

кумушка 'самогон [pálinka]' (ERV 313);

пелюмишка, пелюмушка 'долото; fűrő' (Cigankin 1976: 100; 1981: 51); vö. *пелюма* 'коса; долото' (ERV 469); 'kasza' (EMSz 278); 'viikate' (ESS 118); *peľuma, peľi-ta, peľete* 'коса / Sense' (MdWb 1589) < *пеле-* 'сверлить; fűr';

тарнышка 'торопливый человек; торопыга [siető ember]' (ERV 649) ?< *тарно-* 'трястись, дрожать; rázkódik, remeg' (ESM 432);

турпушка 'выпь [bölömbika]' (ERV 683) ~ M *турпуня* 'рябчик; császármadár' (ESM 450).

Összegzés: a példaanyag csekély volta és a megbízható etimológiák hiánya miatt erősen kérdéses a *-ушка* elem felvétele az erza képzőtárba. Sok szóban valószínűleg inkább az orosz (> mordvin) *-(у)ка* kicsinyítő képző rejlik. Amennyiben mégis elfogadjuk e képző létét, akkor is ritkának és improduktívnak kell minősítenünk, amely csupán dialektális szinten él(t) (az adatok javarésze csak Paasonennél adatolható), az irodalmi nyelvben csak egy-két szóban mutatható ki ez az elem.

13. Kicsinyítő képzők

Ebbe a csoportba a *-не/-нэ/-ине*; *-ке* és *-ка* képzőket sorolhatjuk (ezek szakirodalmi megítélése nem egységes). Ezek az elemek kicsinyítő-becéző funkciót látnak el, az egyéb emocionális árnyalatok (augmentativitás, pejorativitás) kifejezésére a mordvinban szintaktikai eszközök szolgálnak. E három képzőt – szemantikai azonosságuk miatt – az alábbiakban együtt tárgyalom.

13.1. A képzők eredete

Ezek a képzők ősi eredetűek. A *-ке* és a *-ка* az uráli **kk(a)* szuffixumra, a *-не/-не* a szintén alapnyelvi **n*-re megy vissza. Lehtisalo (1936: 51) az *-ине* képző *-i* elemét az ősi uráli **j* képzőre vezeti vissza (vö. Bartens 1999a: 106; Cigankin 1976: 103; 1981: 59; Szerebrennyikov 1967: 68, 69). (Részletesebben ld. a 83., 125. és 174. oldalon.)

13.2. Szakirodalmi információk¹¹⁵

Jevszevjev (1934/1963: 39–40) a *-не*, *-ня* és *-ке* szuffixumokat veszi fel a kicsinyítő és becéző képzők sorába. Ő csak a kapcsolódási szabályokkal foglalkozik, mindössze egy apró betűs részben jegyzi meg, hogy a mordvinban nincsenek sem augmentatív (увеличительные), sem pedig pejoratív (унижительные) képzők.

A *-не* képző magánhangzók, lágy mássalhangzók és *-й* után használatos (*ведь-не* 'вода; víz',¹¹⁶ *сэдь-не* 'мост; híd', *кель-не* 'язык; nyelv', *ой-не* 'масло; vaj', *килей* 'берёза; nyírfá'). A *-нэ* kemény konzonánsok után áll: *лов-нэ* 'снег; hó', *таз-нэ* 'рüh', *кал-нэ* 'рыба; hal'. A *-ке* *с*, *ч*, *ш*, *т*, *ф* végű szavakhoz tapad: *суркс-ке* 'кольцо; gyűrű'; *пенч-ке* 'ложка; kanál', *кенкиш-ке* 'дверь; ajtó', *почт-ке* 'мука; liszt', *сенкс-ке* 'цапля; kócsag' (Jevszevjev az *ф*-re nem hoz példát, viszont a példaanyagban szerepel az *-сь* is).

A mássalhangzós végű szavakhoz a *-не/-нэ* közvetlenül tapad, felfogása szerint a magánhangzós végűek utolsó vokálisa *и/ы*-re¹¹⁷ változik: *лишме* 'лошадь; ló' > *лишмине*, *атя* 'öregember' > *атине*, *сэря* 'желудь; makk' > *сэринне*, *кудо* 'дом; ház' > *кудыне*, *кизэ* 'лето; nyár' > *кизыне*, *састо* 'медленно; lassan' > *састыне*, *гала* 'гусь; liba' > *галыне*. Láthatjuk, hogy Jevszevjev (és utána sokan mások) az orosz nyelvszemlélet – és cirill betűs lejegyzés – hatása alatt adja meg az *i* hangnak ezt a kétféle alakját. Emiatt kénytelen pontosítani is fentebbi szabályát: a *б*, *в*, *м*, *з*, *к*, *ч*, *ш*, *ж* (azaz az ún. páratlan msh-k) után mégiscsak *и* áll: *столба* 'столб; oszlop' > *столбине*, *ава* 'мать; anya' > *авине*, *тумо* 'дуб; tölgyfa' > *тумине* stb.

Bubrih (1947: 45) a lexikai jelentést nem változtató denominális nomenképzők között mutatja be ezeket a képzőket. A *-ке* vagy egyszótagú, zöngétlen obstruens mássalhangzóra, vagy többszótagú, bármilyen obstruens konzonánsra végződő szavakhoz já-

¹¹⁵ A kapcsolódási szabályokat – az eddigiektől eltérően – nem külön alponthoz közlöm, hanem a szakirodalmi áttekintés részeként mutatom be, mert ez a kicsinyítő képzők rendszerezésének legfontosabb szempontja.

¹¹⁶ Mivel a deminutív alakok magyar megfelelőjének megadása néhol nehézkes lenne, ezért mindenütt az alapalak jelentését közlöm.

¹¹⁷ Az *и* lágy, a *ы* kemény mássalhangzók után áll.

mul (*ёвкс* 'сказка; mese' > *ёвкске, тарад* 'ветка; ág' > *таратке*). A **-не (-нэ)** vagy egyszótagú, zöngés obstruens mássalhangzóra, vagy bármilyen szonor mássalhangzóra végződő szavakhoz csatlakozik (*кедьне, кельне, нанар* 'рубашка; ing' > *нанарнэ*). Az **-ыне (-ине)** magánhangzós tövekhez tapad: *мода* 'земль; föld' > *модыне, сея* 'козел; kecske' > *сеине*. Néha, jegyzi meg Bubrih, az **-ыне (-ине)** helyén **-ынька (-инька)** áll, ez a becéző funkciót erősíti. – Bubrih csoportosítása nem annyira részletes és világos, mint Jevszevjevé, ráadásul ő nem fordít semmilyen figyelmet az alakváltozatok megmagyarázására.

A Grammatika (1962: 40) definíciója szerint a **-ке, -нэ, -не** képzők a kedveskedés, lenézés (!) és kicsinyítés kifejezésére szolgálnak. A **-ке** zöngétlen, a **-нэ** kemény zöngés után járul, a **-не** lágy zöngés konzonánsok és magánhangzók után használatos, pl. *пикс* 'веревка; köté' > *пикске, скал* 'корова; tehén' > *скалнэ, вал* 'слово; szó' > *валнэ, веле* 'село; falu' > *велине*.

Feoktyisztoz (1966: 182) rövid áttekintésében a kicsinyítő, becéző képzőket **-не, -нэ, -ке** formában adja meg (*ведне, кузнэ, мекише* < *мекиш* 'пчела; méh'), alaki információk nélkül. 1975-ös művében (300) ezt kiegészíti a *суркске, ошке* (< *ош* 'город; város'), ill. *пеельне* (< *пеель* 'нож; kés'), *кал-нэ* példákkal.

Szerebrennyikov történeti alakjában (1967: 68–69) a **-ке** és **-не** képzőket mutatja be. Az eredetkérdések mellett csak példákat ad, kapcsolódási szabályok nélkül: *пикске, ошке; велне, валне, скалне, кевне, пежелне, калнэ*. (Szerebrennyikov latin transzkripciója hibás, a palatalizációt több helyütt elfelejti jelölni: *vel'ine, kev'ne, pejel'ne*. Amennyiben nála a **-нэ** a **-нэ** átírata akar lenni, akkor *skalnэ, valnэ* lenne a helyes írásmód.)

Erdődi József (1968: 215–216) **-не, -н, -ка, -ке** alakban adja meg a „nagyon kedvelt” kicsinyítő képzőket (a **-ка** nála tűnik fel először!). Definíciója szerint lágy mássalhangzó után **-не**, kemény után **-нэ** áll: *ved'ne, ojne, lejne*,¹¹⁸ ill. *kalne, kuzne, lovine*. Ez a transzkripció eléggé régies, hiszen a **-не** a mai lejegyzéssel **-не**, míg a **-нэ** voltaképpen **-не**. Bonyolultan adja meg az **-i-** kapcsolódását is: „Magánhangzóra végződő alapszó esetén **-не** képző előtt feltétlen **-i-** található a következő mássalhangzók után: *b, v, m, g, k, č, š, ž*. Ezt kiegészíti még az alábbi szabály: ha a mgh-ra végződő szavakban a végmgh. előtt levő msh. lágy, akkor a mgh. **-i-**-vé változik, ha viszont a msh. kemény [,] **-i-**-vé” (215). – Láthatjuk, a „cirill betűs szemlélet” és a latin betűs lejegyzés keveredéséből semmi jó nem sül ki...

Erdődi szerint a **-ке** *s, č, š, t* végű szavakhoz kapcsolódik: *surkske, penčke, mekske, počtke*, de orosz jövevényszavak esetében más konzonánsokhoz is járulhat (*škap-ke* 'szekrény', *pop-ke* 'pópa', *grob-ke* 'sír'). A **-ка** szuffixumot „ritkábban előforduló”-nak minősíti: *te'a* [helyesen: *t'e'a*] 'apa' > *te'aka* [*t'e'aka*], *čora* 'legény' > *čoraka, numolo* 'nyúl' > *numolka*. Ide veszi fel az *ava* 'nő, anya' > *avaka* 'nöstény', *a'a* 'atya, apó' > *a'aka* 'hím' és *jakstere* [*jakš'tere*] 'vörös' > *jaksterka* [*jakš'terka*] 'cékla' szavakat is, holott ezekben inkább az ősi denominális névszóképző rejtőzhet, semmint a mai kicsinyítő képző (erről ld. a 84–92. oldalakat).

Cigankin és Gyevajev (1975: 94) **-ка** és **-не** alakban adja meg az erza kicsinyítő-becéző képzőt, de példaanyagukba (*мейтерь-ка* 'девушка, дочь; lány, lánya vkinek',

¹¹⁸ Helyesen: *lej*.

сукс-ке 'червь; férgek', *лей-не, медь-не* 'мед; méz') a **-ке** képző is bekerült. A kapcsolódási szabályokról nem szólnak.

Cigankin az erza dialektusok főnévképzőit bemutató tanulmányában (1976: 101–103, majd ugyanez szó szerint: 1981: 58–59) a kicsinyítő-becéző (ritkábban deminutív-pejoratív) képzőket **-не** (-ня, -нэ), **-ке** (-кя), **-ге** (-гя), **-ньге** alakban veszi fel.¹¹⁹ (Megjegyzi, hogy az augmentativitást a mordvin szintaktikai eszközökkel fejezi ki.) Ezeket a képzőket jelentésükben azonosnak – az ő szóhasználatával allomorfnak – tartja, használatuk a kapcsolódási szabályok függvénye (ezt azonban nem részletezi). Egyes nyelvjárásokban (főként az északnyugatiban) a **-ке** mellett él a **-ге** variáns is: előbbi a zöngétlen, utóbbi a zöngés mássalhangzókhoz járul: *мекш-ке, пулт-ке* 'сноп; kéve' – *ваз-ге* 'телёнок; üsző', *медь-ге*. Ebben a dialektusban a **-не** és a **-ге** is váltakozhat: *панар-не* ~ *панар-ге, лаз-не* ~ *лаз-ге* (< *лаз* 'доска; deszka'), *вирь-ня*¹²⁰ ~ *вирь-ге*. A **-ньге** ugyanebben a nyelvjárascsoportban (< *не* + *ге*) bármely tőhöz szabadon tapadhat: *пиле* 'ухо; fül' > *пилинъге, пря* 'голова; fej' > *принге, ведь* > *вединге* (Cigankin a képzőnek **-ньге** alakját adja meg, de példái között palatalizátlan variáns is szerepel). Cigankin szerint a képző néha nemcsak a szó jelentését módosítja, hanem új lexémát hoz létre: *кардо* 'двор; udvar' > *кардыне* 'хлев; istálló', *пряка* 'пирог; pirog' > *прекия* 'пельмень; húsos derelye', *левкс* 'детёныш; állat kicsinye' > *левкске* 'ягнёнок; bárány', *цёра* 'парень; legény' > *цёрынге* 'мальчик; fiú', *пильге* 'нога; láb' > *пильгенеть* [plur.] 'треноги; háromlábú állvány'. – Ezzel a kategóriával óvatosan kell bánni, mert itt, talán az utolsó példa kivételével, nem igazán számolhatunk teljesen új jelentésű lexémák létrejöttével.

Az újabb Grammatika (1980: 109–110) **-ка, -ке, -не, -нэ** alakban veszi fel az erza képzőket. Jelentésük azonos, kapcsolódásuk a tövégi hangtól függ. A **-не** az erzában¹²¹ magánhangzós tövek után kiegészül egy *и* (*ы*) hanggal, amely Cigankin megfogalmazása szerint, egyesül a tövégi vokálissal: *велине, кудыне, авине, ваине* (< *ваио* 'жеребёнок; csikó'), *видьмине* (< *видьме* 'семя; mag'). (Itt egyesülésről, összeolvadásról semmiképpen nem beszélhetünk, hiszen az *и* egyszerűen a tövéghangzó helyére lép.) A **-ка** elsősorban becéző funkciójú. Cigankin meglátása szerint főként tulajdonnevekhez (kiegészíthetjük: emberek jelölő szavakhoz és rokonságnevekhez) járul (*ава-кай, цёра-кай, Митя-кай*),¹²² ill. mesebeli állatok megnevezésében fordul elő: *овто-кай, нумол-кай, ривесь-кай* ('medve, nyúl, farkas'). – Két deminutív szuffixum (**-ке/-ка** + **-не**) egybe is kapcsolódhat: *нумол-кине, салмуks-кине* (< *салмукс* 'игла; tű').

A fentiekhez képest nem ad újat a Lipatov – Matyuskin – Moszin féle áttekintés (1983: 123) és az EK (2000: 37) sem.

Raun rövid összefoglalójában **-ке, -не** alakban veszi fel a képzőket (*pikske, valne*). ezeket komplementárisnak minősíti, csak a kapcsolódásukban térnek el: a **-ке** zöngétlen mássalhangzó után állhat (1988: 108).

¹¹⁹ Korábban már jeleztem, hogy a korszellemnek megfelelő átírást sokszor nehézkes követni. Cigankin ezeket a képzőket **-н'е** (-н'ä, -не), **-ке** (-кä), **-ге** (-гä), **-н'ге** hibrid formában adja meg.

¹²⁰ Irod: *вирне*.

¹²¹ A moksában a **-ня** közvetlenül a szótőhöz tapad: *веленя, аваня, вашеня, видмоня*.

¹²² A **-й** vocativusi elem.

Keresztes (1990: 66) az erza kicsinyítő képzőket **-ka**, **-ke**, ill. **-né**, **-ne/-íne** alakban adja meg (*avaka*, *ľevkske* 'fióka'; *vir'ne* 'erdőcske', *valne* 'szavacska', *at'íne* 'apóka', *čovi'ne* 'vékonyka').

Mészáros (1998: 41) a **-ne**, **-né**, **-íne** alakú szuffixumot a legproduktívabb kicsinyítő képzőnek minősíti. Funkciója a becézés, kedveskedés mellett a „tulajdonság kisebb fokban való megléte”. Kapcsolódási szabályai: kemény tőhöz **-ne** (*sazor-ne* 'húg'), lágy tőhöz **-né** (*ťejťer'-né* 'lány'), a magánhangzós tőhöz, a vokális kiesése után: **-íne** (*ćora* 'fiú' > *ćori'ne*). A **-ka** és a **-ke** ritkább képző: *sazor-ka*, *ťejťer'ka*; *oš-ke*, *ejkakš-ke* 'gyermek'). (Mészáros nem szól arról, mikor kapcsolódhat **-né** és mikor **-ke**.) A **-ne/-né/-íne** és a **-ka** főnevekhez és melléknevekhez egyaránt járulhat, míg a **-ke** csak főnevekhez tapadhat.

Zaicz (1999: 202) rövid áttekintésében **-ke** (*mekške*) és **-né**, **-ne**, **-íne** változatokat vesz fel (*kalne*).

Raija Bartens (1999a: 106) **-né**, **-ne**, **-íne** és **-ke** alakú kicsinyítő képzőket vesz fel. A **-né**, **-ne** akkor használatos, ha a szó zöngés, a **-ke** pedig akkor, ha a szó zöngétlen más-salhangzóra végződik. Ha szó magánhangzóra végződik, az **-íne** verzió tapad a szóhoz, a szóvégi vokális helyére lépve. Példái: *valne*, *pikske*, *kudi'ne*, *vel'íne*.

Rjabov (2002: 15–18) az erzában három modifikátort tart nyilván: **-ne/-нэ**, **-ke**, **-ka**. A **-ne/-нэ** nagyon sok szóhoz járulhat. Elsődleges jelentése a kicsinyítés. Rjabov e szuffixum kapcsolódási szabályait sajátosan értelmezi. Megközelítésében a **-ne** használatos:

a) Magánhangzó után: *сельме* 'глаз; szem' > *сельми-не*, *пуре* 'огород; kert' > *пури-не*, *пря* 'голова; fej' > *при-не*, *варя* 'дыра; lyuk' > *вари-не*, *олго* 'солома; szalma' > *олги-не*, *курго* 'рот; száj' > *курги-не*, *паця* 'платок; kendő' > *пацине*, *кудо* 'дом; ház' > *куды-не*. Azaz Rjabov itt nem **-ине** képzőváltozattal, hanem magánhangzováltakozással számol!

b) Lágy, ún. páros mássalhangzó után: *вед-не* (< *ведь*), *кед-не* (< *кедь*), *вир-не* (< *вирь*), *сэд-не* (< *сэдь*). Értelmezése szerint a tővégi lágy konzonáns elveszíti palatalizált jellegét. Ez nem így van, Rjabovot egyszerűen csak e szavak cirill betűs írásmódja tévesztette meg, vö. *ved'ne*, *ked'ne*, *vir'ne*, *sed'ne*. (Egy helyütt ő maga is helyesen tagol: *кель-не*.)

c) Páratlan zöngés msh. után: *килей-не*, *кев-не*, *лов-не*, *кем-не* 'сапог; csizma', *пей-не*, *эзем-не* 'скамейка; pad'. A tő változatlan marad.

A **-нэ** kemény zöngés mássalhangzóhoz járul: *ваз-нэ*, *кал-нэ*, *вакан-нэ* 'тапелка; tányér', *тарад-нэ* 'ветвь; ág', *озяз-нэ* 'воробей; veréb', *тол-нэ* 'огонь; tűz', *вал-нэ*, *верьгиз-не* 'волк; farkas', *скал-нэ*, *пор-нэ* 'мел; kréta'. A tő itt is változatlan marad.

A kicsinyítő-becéző (néha pejoratív) jelentésű **-ke** képző csak mássalhangzóra végződő szavakhoz járulhat: *пенч-ке*, *венч-ке* 'лодка; csónak', *пикс-ке*, *ватраки-ке* 'лягушка; béka', *эйкакш-ке*, *мекш-ке*, *тарад-ке*, *озяз-ке*, *тарваз-ке* 'серп; sarló', *са-раз-ке* 'туúk'. A **-ke** relatív, már valamilyen képzőt tartalmazó szóhoz is tapadhat: *сур-к-ке* (*сур* 'палец; ujj' > *суркске* 'кольцо; gyűrű'), *кедькске* (*кедь* 'рука; kéz' > *кедькске* 'браслет; karkötő'), *авакиш-ке* (*ава* 'мать, женщина; anya, nő' > *авакиш* 'самка; nőstény').

A **-ka** becéző árnyalatú képző, közeli rokonokat megnevező szavakhoz járul. Rjabov szerint mindössze négy szóban mutatható ki: *сазор-ка* 'сестра; húg', *патя-ка* 'тетя; nagynéni', *мейтерь-ка* 'девушка; lány', *тетя-ка* 'отец; apa'. A **-ka** összekapcsol-

lódhat a *-й* vocativusi elemmel is: *ава-кай, Мутя-кай, сазор-кай, патя-кай, корма-кай* 'родитель; szülő', *эйде-кай* 'ребёнок, gyerek'. A mesék szereplői is ezt a szuffixumot hordozzák: *ривез-кай, нумол-кай, овто-кай*.

A *-ка* a *-не/-нэ* szinonimája: *сазор-ка ~ сазорнэ, тейтерька ~ тейтерьне*. Van *-нэ ~ -ке* megfelelés is: *сараз-нэ ~ сарас-ке, тарат-нэ ~ тарад-ке, ояз-нэ ~ ояз-ке, верьгиз-нэ ~ верьгиз-ке*.

Amint a szakirodalmi áttekintésből is kitűnik, eléggé kaotikus a kicsinyítő képzők alakváltozatainak leírása. Vannak, akik csak *-не* alakot vesznek fel, de a palatalizálatlan *-нэ* formát nem; van, ahol az *-и-* az *-ине* szuffixum részeként szerepel, de van, ahol a tőhöz sorolják. A *-ке* megítélése egyértelmű, de a *-ка* csak a szerzők egy részénél kerül be ebbe a halmazba. Mindezt összefoglalva:

	-не	-нэ	-ине	-ке	-ка
Jevszevjev 1934	+			+	
Bubrih 1947	+	+	+	+	
Grammatika 1962	+	+		+	
Feoktyisztov 1966	+	+		+	
Szerebrennyikov 1967	+			+	
Erdődi 1968	+	+		+	+
Cigankin – Gjevajev 1975	+			+	+
Cigankin 1976, 1981	+	+		+	
Grammatika 1980	+	+		+	+
Raun 1988	+			+	
Keresztes 1990	+	+	+	+	+
Mészáros 1998	+	+	+	+	+
Zaicz 1998	+	+	+	+	
Bartens 1999a	+	+	+	+	
Rjabov 2002	+	+		+	+

E kérdéskör kapcsán az alábbi következtetéseket vonom le:

1) Az erzában három deminutív képzőt vehetünk fel a képzőtárba: a) **-не/-нэ/-ине**, b) **-ке**, c) **-ка**. Ezek jelentésükben szinonimák. Kapcsolódási szabályaik a szakirodalom alapján a következőképpen szemléltethetők:

-C		-V	
zöngés		zöngétlen	
nem palat.	palat.		
-не	-ñe	-ke	-ïne

Az adattáram példaanyaga alapján ezt néhány helyen pontosítani kell, ld. a 340–341. oldalon.

2) Ellentétben tehát sok mordvinföldi szerzővel, de egyetértve a finn és magyar mordvinistákkal, magam is szükségesnek látom egy **-ïne** szuffixum felvételét. Az **-ïne** előtti tővégi magánhangzó az erzában kiesik (a moksában megmarad): itt nem beszélhe-

tünk semmiféle magánhangzéváltozásról (ebben az esetben sokféle – $a > i$, $o > i$, $e > i$ stb. – változásokat kellene feltételeznünk, ezek nagy részének másutt nincs nyoma).

3) A *-he/-ne* és a *-ke* esetében nincs semmiféle szemantikai megkötés. A *-ka* elsősorban rokonságnevekhez, embereket (és a folklórban állatokat) jelölő szavakhoz járulhat.

4) A *-ke* és a *-ne/-he* egymással felcserélhető (habár erre viszonylag kevés példát találni). Rjabov egy-két példája alapján néha a *-ka* és a *-ne/-he* is szabadon váltakozhat, a *-ke* és a *-ka* viszont kizárja egymást.

13.3. Adattár

Ezek a képzők deminutív jellegük főnevekhez és melléknevek tömkelegéhez kapcsolódhatnak, ezért itt nem törekszem a teljességre, csak néhány példát mutatok be. Adattaim a nagy erza–orosz szótárból (és a *-ka* esetében Paasonen nagyszótárából) valók. Itt csak az ERV *a–κ* betűk közötti anyagát adom közre (indokolt esetben más adatokat is felhasználok):

13.3.1. *-не, -нэ, -ине*

a) *-не*

- атямарне* < *атямарь* 'вишня [meggy]' (63);
- балакирне* < *балакирь* 'крынка [agyagkorsó]' (71);
- вайгельне* < *вайгель* 'голос [hang]' (99);
- васькамне* < *васькамо* 'нега [elkényeztetés]' (112);
- ведне* < *ведь* 'вода [víz]' (115);
- вирне* < *вирь* 'лес [erdő]' (136);
- ёмамне* < *ёмамо* 'смерть [halál]' (182);
- илевне* < *илев* 'прут [vessző]' (207);
- каворне* < *каворь* 'хрящ [porc]' (222);
- карне* < *карь* 'лапоть [(h)áncs)bockor]' (236);
- кевне* < *кев* 'камень [kő]' (245);
- кедне* < *кедь* 'рука [kéz]' (246);
- кельне* < *кель* 'язык [nyelv]' (251);
- кемне* < *кем* 'сапог [csizma]' (252);
- кептерне* < *кептере* 'корзина [háncskosár]' (255);
- кснавне* < *кснав* 'горох [borsó]' (306);
- нармунне* < *нармунь* 'птица [madár]' (401).

Orosz eredetű szavakhoz:

- боровне* < *боров* 'ártány' (88);
- бугорне* < *бугорь* 'halom, domb' (92);
- буравне* < *бурав* 'fűrő' (94);
- зверне* < *зверь* 'vadállat' (196);
- карамельне* < *карамель* 'karamell' (234).

Összességében tehát *-ñe* változat járul a *-d'*, *-l'*, *-ñ*, *-r'*, *-j*, valamint a *-v* és *-m*¹²³ végű szavakhoz (függetlenül a többelseji mássalhangzó palatális vagy veláris jellegétől).

b) *-нэ*

азорнэ < *азор* 'хозяин, владелец [gazda]' (37);
алнэ < *ал* 'яйцо [tojás]' (44);
алужнэ < *алуж* 'друг, приятель [barát, társ]' (45);
бадулнэ < *бадул* 'черпак [merítőedény]' (69);
ботолнэ < *ботол* 'узел [csomó, bog]' (89);
вазнэ < *ваз* 'телёнок [üsző]' (98);
ваканнэ < *вакан* 'миска [tál]' (99);
валнэ < *вал* 'слово [szó]' (103);
верьгизнэ < *верьгиз* 'волк [farkas]' (127);
ённэ < *ён* 'сторона [oldal]' (184);
калнэ < *кал* 'рыба [hal]' (228);
коволнэ < *ковол* 'туча [felhő]' (274);
кувтёлнэ < *кувтёл* 'стручок [hüvely]' (308);
кузнэ < *куз* 'ель [fenyőfa]' (310);
куярнэ < *куяр* 'огурец [uborka]' (321).

Orosz eredetű szavakhoz:

балаганнэ < *балаган* 'mutatványosbódé' (71);
бисернэ < *бисер* 'üveggöngy' (83);
жарнэ < *жар* 'hőség' (187);
ковёрнэ < *ковёр* 'szőnyeg' (273);
котёлнэ < *котёл* 'kondér, üst' (298);
кристаллнэ < *кристалл* 'kristály' (304);
кувшиннэ, *кукиуннэ* < *кувшин* 'agyagkorsó' (308, 311).

Összességében tehát *-ne* változat járul az *-l*, *-r*, *-n*, *-z*, *-ž* végű szavakhoz.

c) *-ине*

алашине < *алаша* 'лошадь [ló]' (42);
алине < *алья* 'мужчина, юноша [férfi, fiatalember]' (43);
аржине < *аржо* 'зазубрина, щербина [forradás, sebhely]' (57);
атине < *атя* 'старик, муж [öregember, férfi]' (62);
бабине < *баба* 'старуха, бабушка [öregasszony]' (69);
байгине < *байге* 'пузырь [hólyag]' (70);
балягине < *баляга* 'цветок [virág]' (72);
батьюкине < *батьюка* 'внук [unoka]' (76);
баягине < *баяга* 'колокол [harang]' (77);

¹²³ Ezekről ld. később.

бодине < *бодя* 'дед, дедушка [nagyapa]' (85);
валдыне < *валдо* 'свет [világosság]' (102);
вальмине < *вальма* 'окно [ablak]' (104);
вармине < *варма* 'ветер [szél]' (109);
велине < *веле* 'село [falu]' (120);
видьмине < *видьме* 'семь [mag]' (133);
ёлыне < *ёло* 'прут [vessző]' (182);
жабинне < *жаба* 'ребёнок, дитя [gyerek]' (186);
зепине < *зепе* 'карман [zseb]' (197);
какине < *кака* 'дитя [gyerek]' (226);
карвине < *карво* 'муха [légy]' (235);
каткине < *катка* 'кошка [macska]' (240);
кечине < *кече* 'ковш [merőkanál]' (258);
кискине < *киска* 'собака [kutya]' (268);
копиине < *копиа* 'пшеничный хлеб [búzakenyér]' (292);
кочкарине < *кочкаря* 'пятка; каблук [sarok, cipősarok]' (300);
кувине < *куво* 'корка [kéreg, héj]' (307);
кумбине < *кумба* 'ковёр [szőnyeg]' (313);
кумбрине < *кумбля* 'ракушка [kagyló]' (313);
кургине < *курго* 'рот [száj]' (316);
курыне < *куро* 'куст [bokor]' (318);
куцине < *куця* 'куча [rakás, kupac]' (320);
киине < *кии* 'хлеб [kenyér]' (321).

Orosz eredetű szavakhoz:

аптекине < *аптека* 'gyógyszertár' (55);
багрыне < *багра* 'багор; csáklya' (69);
бадинне < *бадия* 'бадя; sajtár, vödör' (69);
балалайкине < *балалайка* 'balalajka' (71);
банине < *баня* 'fürdő' (73);
башиине < *башня* 'bástya' (77);
береткине < *беретка* < *берет* 'svájci sapka' (80);
библиотекине < *библиотека* 'könyvtár' (82);
блидинне < *блидя* 'блюдо; étel' (84);
болотыне < *болота* 'mocsár' (87);
боцькине < *боцька* 'бочка; hordó' (89);
бритвине < *бритва* 'borotva' (90);
брошкине < *брошка* 'melltű, bross' (91);
булавкине < *булавка* 'gombostű, hajtű' (92);
булкине < *булка* 'cipó' (93);
бутылкине < *бутылка* 'palack' (95);
вазыне < *ваза* 'váza' (98);
ведрыне < *ведра* 'ведро; vödör' (116);
гирине < *гиря* 'súly, nehezék' (150);

граблине < *грабля* 'грабли; gereblye' (154);
ёлкине < *ёлка* 'lúcfenyő' (182);
жердине < *жердя* 'жердь; rúd, rózna' (188);
зорине < *зоря* 'заря; hajnal' (198);
икрыне < *икра* 'ikra' (207);
калацине < *калаця* 'калач; kalács' (227);
канавине < *канава* 'csatorna' (230);
кастрюлине < *кастрюля* 'lábas, fazék' (239);
кашине < *каша* 'kása' (241);
книгине < *книга* 'könyv' (273);
кольцине < *кольця* 'кольцо; gyűrű' (281);
копейкине < *копейка* 'kopejka' (291);
кораблине < *корабль* 'hajó' (292);
коробкине < *коробка* 'doboz, szelence' (293);
котлетыне < *котлета* 'kotlett' (298);
кружкине < *кружка* 'korsó, kancsó' (305);
куклыне < *кукла* 'baba' (310).

13.3.2. -ке

алкске < *алкс* 'низ, основание; постель [alj, alsó rész; ágy]' (44);
алтаське < *алтавкс* 'обещание [ígéret]' (45);
артке < *арт* 'вышивка на рубашке [díszítés az ingen]' (59);
арцтке < *арцт* 'вышивка, узор [díszítés, minta]' (60);
атякике < *атякиш* 'петух [kakas]' (63);
балдуске < *балдуз* 'своиченица [sógornő]' (71);
верьгиске < *верьгиз* 'волк [farkas]' (127);
видьмекске < *видьмекс* 'семя [vetés]' (133);
ёвкске < *ёвкс* 'сказка [mese]' (179);
ёмавкске < *ёмавкс* 'потеря [veszteség]' (182);
канстке < *канст* 'ноша [teher]' (232);
каркске < *каркс* 'пояс [öv]' (236);
келькске < *келькс* 'ручка ведра [vödör fogantyúja]' (250);
келянчке < *келянч* 'небольшой моток ниток [kis gombolyag fonál]' (251);
кенкике < *кенкиш* 'дверь [ajtó]' (254);
керькске < *керькс* 'связка [fűzér]' (256);
кечказке < *кечказ* 'крючок [kampó, horog]' (258);
кикске < *кикс* 'линия, черта [vonal]' (360);
комишке < *комиш* 'ковш [merőkanál]' (285);
копоркске < *копоркс* 'глоток [korty]' (292);
куракике < *куракиш* 'кустарник [bokor]' (316);
печтьке < *печть* 'ломоть; darab, szelet' (474);
тенстьке < *тенсьт* 'веник; seprű' (655);
ривеське < *ривезь* 'лиса; róka' (551).

Orosz eredetű szavakhoz:

бантке < *бант* 'szalag' (73);
билтке < *билет* 'jegy' (83);
бинтке < *бинт* 'kötés, pólya' (83);
блокнотке < *блокнот* 'notesz' (85);
болтке < *болт* 'csapszeg' (87);
братке < *брат* 'fivér' (90);
бруске < *брус* 'gerenda, lécs' (91);
брусокке < *брусок* 'rúd, lécs' (91);
буфетке < *буфет* 'büfé' (95);
женихке < *жених* 'vőlegény' (188);
карандашке < *карандаш* 'ceruza' (234);
колоске < *колос* 'kalász' (279);
крѣстке < *крест* 'kereszt' (303);
кругке < *круг* 'kör' (304);
кулакке < *кулак* 'ököl' (311);
печатьке < *печать* 'nyomás, szedés' (474).

Összességében tehát *-ke* változat járul a *-k*, *-t*, *-t'*, *-s*, *-š*, *-č* végű szavakhoz (valamint az orosz *z* és *x* végűekhez).

13.3.3. *-ка*

Némiképp más a *-ка* képző helyzete. Mint a dolgozat 2. fejezetének 2. pontjában és e fejezet 7. pontjában részletesen bemutattam, a mordvinban többféle *-ка* képző él egymás mellett: lehet a) kicsinyítő képző (mordvin is és orosz¹²⁴ is); b) a deminutív jelleget valamennyire őrző transzparens képzőként él a mai mordvinban az *авака*, *атяка*, *бесяка*, *идемка*, *кевирька*, *кендялка*, *масторка*, *модарька*, *пиштяка*, *чиньярка* stb. szavakban (ezek javarészt növény- és állatnevek, ill. embereket jelölő lexémák); c) elhomályosult, csak nyelvtörténeti módszerekkel kimutatható ősi képző (*варака*, *максака*, *озяка*, *сезяка* stb.); és d) az onomatopoetikus szavak *-k* képzője.

Itt a mordvin szavak kicsinyítő képzőjével foglalkozom. Erről a szerepről a szakirodalomban csupán Erdődi 1968, Cigankin – Gyevajev 1975, a Grammatika 1980, Keresztes 1990, Mészáros 1998 és Rjabov 2002 szól. Csak kevesen tesznek említést használati köréről: ez a képző elsősorban tulajdonnevekhez (Grammatika), ill. közeli rokonnokat megnevező szavakhoz (Rjabov) járul. Nézzük meg, milyen képet tárul elénk adatárám alapján (a kevés adatra való tekintettel itt a Paasonen-szótárból is idézek).

¹²⁴ Pl. *лампочка* 'kis lámpa' (ERV 330), *линейка* 'vonalzó, lécs' (343), *открытка* 'levelezőlap, képeslap' (447), *перестройка* 'peresztrojka, átépítés' (471), *расписка* 'nyugta, elismervény' (538), *резинка* 'radír' (544), *салфетка* 'asztalkendő, szalvéta' (565), *скамейка* 'pad' (590), *таблетка* 'tabletta' (640), *шкатулка* 'doboz, skatulya' (764), *этикетка* 'címke, árcédula' (790). A *-ка* emellett az oroszban „nőnemképző” is lehet, ezek a szavak is könnyen átkerülhetnek a mordvinba: *артистка* (59), *гандболистка* (146), *гимназистка* (150), *гувернантка* (157), *индианка* (211), *машинистка* (369), *трактористка* (675), *футболка* (715), *шахматистка* (762).

авка < *ава* 'мать, женщина / Mutter, Frau, Weib [anya, anyácska]' (MdWb 91);
азравка < *азорава* 'хозяйка [háziasszony]' (EMSz 37; MdWb 101);
аляка 'младший поезжанин (на свадьбе) [a lakodalmás menet legfiatalabb résztvevője]' (ERV 46) < *аля* 'мужчина, юноша; férfi, fiatalember';
баряка < *баря* 'овца; juh' (ERV 75);
бодяка < *бодя* 'дед; старик [nagyapa]' (ERV 85);
иняка < *идня* 'ребёночек / Kindchen [kisgyerek]' (MdWb 355);
кевка < *кев* 'камень [kő]' (ERV 245);
левксака < *левкс* 'детёныш; ребёнок / Junges (von Tieren); Kind [állat kicsinye; kisgyerek]' (MdWb 1118);
мурорька < *мурорь* 'скамейка / Schemel [pad, lóca]' (MdWb 1296);
нармушка < *нармунь* 'птица [madár]' (ERV 401);
парька < *пар* 'кадка / Zuber [dézsa]' (MdWb 1552);
петькелька 'головастик' < *петькель* 'пест [mozsártörő]' (ERV 475);
сзорка < *сзор* 'младшая сестра [húg]' (ERV 563);
сияка 'сокровище [kincs, drágaság]' (ERV 589); 'любимец / liebbling' (MdWb 2151) < *сия* 'серебро; ezüst';
тейтерька < *тейтерь* 'дочь, девушка [vkinek a lánya, lány]' (ERV 653);
тетька < *тетя* 'отец [apa]' (ERV 658);
цёрка < *цёра* 'сын; мужчина [fia vkinek; férfi]' (ERV 722);
цецяка < *цеця* 'цветок / Blume' (MdWb 165).

Az adatokból látható, hogy valóban a rokonok (emberek) megnevezése a legfontosabb alcsoport, de ezen kívül más szemantikai kategóriák is képviseltetik magukat.

A *-ка* az oroszban is élő deminutív képző, természetesen a mordvinba bekerült orosz eredetű szavakban is kimutatható, pl. *коколка* 'хохол [bóbita]' (ERV 277), *тётка* < *тётя* 'nagynéni' (ERV 661), *таганка* < *таган* [tűzláb, bográcstartó]' (MdWb 2255).

13.4. Mint a szakirodalmi áttekintés végén jeleztem, adattáram példaanyaga alapján a kapcsolódási szabályokat több helyen pontosítani kell:

1) Már Rjabov is megjegyezte, hogy a *-не* nemcsak a palatalizált mássalhangzókhoz járul, hanem az ún. páratlan zöngés mássalhangzókhoz is: *кев-не*, *кем-не*, *эзем-не*, *лов-не* (de vö. *лов-нэ* Jevszejev-nél). Ezt megerősítem, ld. adattáram *боровне*, *буравне*, *илевне*, *кевне*, *кснавне*; *васькамне*, *ёмамне*, *кемне* alakjait, valamint az ERV egyéb példáit: *повне*, *подковне*, *превне*, *тевне*, *товне*, *тодовне*, *цёковне*, *цюцёвне*, *цянавне*, *чевне*, *чичавне*, *човне*; *пиземне*, *сускомне*, *урямне*, *утомне*, *цилимне*, *эземне*.

2) A szakirodalom szerint a palatalizált mássalhangzókhoz *-не* járul. Ez csak a *-не* versus *-нэ* összefüggésben igaz, mert a zöngés : zöngétlen oppozíció ennél erősebb.

3) Úgy tűnik, a *-ке* kapcsolódhat a legszabadabban. A többtagú szavak végén a zöngés : zöngétlen párok ingadozhatnak (erről a 133. oldalon szóltam részletesebben, ld. *ви́рез* ~ *ви́рес* 'bárány', *и́рдез* ~ *и́рдес* 'borda', *кечка́з* ~ *кечка́с* 'horog, kampó', *та́рад* ~ *та́рат* 'ág' stb.), ez a variabilitás látható a kicsinyítő képzők kapcsolódásában is:

верьгиске ~ верьгизнэ (ERV 127), *тарат-ке* és *тарад-нэ* (ERV 646). Erre a szakirodalom nem fordít figyelmet.

13.5. Összefoglalás

a) Az erzában háromféle emocionális árnyalatú képző él: a) **-не/-нэ/-иңе**, b) **-ке**, c) **-ка**. Ezek kicsinyítő-becéző jellegűek (az augmentativitást, pejorativitást szinktaktikai eszközökkel fejezik ki).

b) Ezek a képzők alapvetően ugyanazt a funkciót töltik be, az egyes lexémákhoz társulásuk a bonyolult kapcsolódási szabályok függvénye. Ebben a részben igyekeztem pontosítani a szakirodalomban olvasható szabályokat, tisztázni a cirill és latin betűs lejegyzés eltéréséből adódó pontatlanságokat, különös tekintettel az **-иңе** előtti magánhangzókiesésre.

c) A három képző közül leggyakoribb a **-не/-нэ/-иңе** (azon belül is, a mordvin morfofonetika jellegéből adódóan, a magánhangzós tövekhez járuló **-иңе**). A **-ка** szemantikai hatóköre korlátozottabb, alakilag egybeesik az orosz kicsinyítő képzővel.

14. Orosz eredetű képzők

A sok évszázados orosz–mordvin együttélés során megszámlálhatlan mennyiségű szó került át a hódítók nyelvéből. Ugyanakkor tudjuk jól, hogy grammatikai elemek kevésbé könnyen kölcsönződnek. A ragok, jelek általában szilárdan ellenállnak az átvételnek, de a képzők között találhatunk példákat az átadásra (ld. pl. a magyarban vagy a finnben a nemzetközi/latin/görög képzőket). Így van ez a mordvinban is, ahol az oroszból beáramló szavak magukkal hozták/hozzák képzőiket is, s ezek lassacskán a mordvin képzőrendszer elemeivé váltak/válnak. Annak ellenére azonban, hogy milyen óriási szómenyiség kerül(t) át, a mordvinban meghonosodott orosz eredetű képzők száma mégis kicsi – még ha a szakirodalom mást is sugall.

Korábban, a dolgozat 2. fejezetében, a 160–161. oldalakon szóltam az **-арь** képzőről (*кокнарь* 'заика; dadogó', *лавгарь* 'болтун; fecsegő', *нолгарь* 'сопляк, сопливый; taknyos, tejfelesszájú', *тупарь* 'тупой; ostoba' stb.); bemutattam a **-ган** elemet (*тюрьган* 'драчун; harcos, verekedő', *манчиган* 'обманщик; csaló' stb.), 184–186. oldal; és tárgyaltam az **-ун** képzőt (*майгун* 'неряшливый; rendetlen, piszkos', *модун* 'hallgatag ember'), 175–176. oldal. A **-ка** kicsinyítő képző (ld. a 339–340. oldalakon) él a mordvinban is és az oroszban is, de eredetük különböző. Végso soron orosz eredetre megy vissza az **-ина** képző is (322–325. oldal).

14.1. Szakirodalmi információk

Az orosz eredetű képzők közül az **-инка** több korai szerző munkájában is szerepel, de mint a mordvin képzőtár része. A kifejezetten az oroszból kölcsönzött képzőkkel a szakirodalom sokáig nem foglalkozott, elsőként Cigankin fordított rá figyelmet.

Jevszevjev (1934/1963: 42) definíciója szerint a **-инка** (**-ынка**) képző az alapszóban megnevezett személy nemzetségére (род), törzsére (племя) utal: *Потапинка* 'из рода Потаповых; a Potapovok nemzetségéből való', *Мокеинка* 'из рода Мокеевых; a Мокеевек nemzetségébe való', *Бутузынка* 'из рода Бутузовых; a Butuzovok nemzetségéből való' stb. Az első példát közli Bubrih (1947: 44) is, a funkciót a 'család feje' szereppel kiegészítve. Erdődi (1968: 217) is a valamely nemzetséghez tartozást adja meg, példái megegyeznek a Jevszevjevével.

Ez a képző ebben a funkcióban csak családnevekhez járulhatott, közszói szerepére nincs példa.

Cigankin 1976-os, az erza képzőket áttekintő cikkében az **-онка** elemet mutatta be nagyon röviden, mindössze egy példával: *лепионка* 'картофельное пюре; krumplipüré' < *лепиша* - 'мять; dagaszt, gyúr' (99).

1979-es írásában (*О соотношении исконных и иноязычных элементов в системе эрзянского (диалектного) именного словообразования*) a fentebb említett **-арь**, **-ган**, **-ун**, **-ка** képzők mellett az **-онка**, **-она**, **-ник** és **-ня** szuffixumokat tárgyalta (utóbbi példanyag nélkül). Megállapítja, hogy az idegen eredetű tő + erza képző szekvencia viszonylag gyakori, de ennek fordítottja, amikor az erza tőhöz járul idegen (orosz) rag, jóval ritkább. Kivételt a toponimák alkotnak, ahol nagyon gyakran társulnak az erza

közzszavakhoz orosz településnév(rész)képző szuffixumok, pl. *Пичевка* (falunév) < *пиче* 'сосна; fenyő', *Ватракиовка* (utcanév) < *ватраки* 'лягушка; béka'.

Ennek szellemében példaanyagában igyekszik erza alapszavakat megadni: **-онка:** *лепионка*, *тустонка* 'кислое молоко; aludttej' < *тусто* 'густой; sűrű'; *зуйона*¹²⁵ 'вьюн; réti csík', **-она:** *сэтьмона* 'тихоня; csend' < *сэтьме* 'тихий; csendes', *тёплогат* 'валенки; nemezcsizma [plur.]' < *тёплый* 'meleg' (itt „becsúszott” egy orosz eredetű szó), *марёна* 'яблоня; almafa' < *марь* 'ягода; bogyó'. A **-ник** kapcsán megállapítja, hogy ez nem járul erza szavakhoz (1979: 160–162).

Cigankin 1981-es monográfiájában külön veszi fel az **-онка** és az **-анька/-нька** elemeket. Előbbit (49–50) ritkának és kis produktivitásúnak minősíti. A *лепионка* mellett a *гребёнка* 'гребень; fésű', *чёртагонка* 'чертополох; bogáncs', *ожлонка* 'волнушка; szörgomba' szavakat említi, etimológiák megadása nélkül (az első két alapszó orosz eredetű, a harmadik valószínűleg az erza *ожола* 'sárgás' szóból származik).

Az **-анька/-нька** (56) alatt a *максанька* 'девушка на выданье; eladósorban lévő lány' (< *максо-* 'дать; ad'), *васе-нька-т* 'ножницы; olló [plur.]' (< *васо* 'встречный; kétoldali, szembeni'), *сыранька* 'незамужняя девушка; hajadon' (< *сыре* 'старый; öreg') szavakat adja meg. – Csak a *максанька* szerepel a Grammatika (1980: 108) és az Erzań kel' (2000: 37) hasábjain, valamint Lipatov – Matyuskin – Moszin áttekintésében (1983: 123).

Cigankin (helyesen) elkülöníti az orosz eredetű **-ня** főnévképzőt az ősi mordvin **-ñe** melléknévképzőtől (ezt részletesebben ld. az 549–556. oldalakon). Főnévi példái nagy része orosz: *бияня* 'пиявка; pióca', *головня* 'голавль; fejes domolykó', *крыжовня* 'крыжовник; egres', *половня* 'половник; (tört.) felesbe dolgozó parasztember', ill. *зобуня* 'лукошко; háncskosár', *сёканя* 'кочедык; ár (szerszám) (1981: 55).

Grebnyeva növénynévi kismonográfiájában (1997: 43) az **-анка/-нька/-унка** alakban felvett képzőt mutatja be: *бизёлунка* 'рябина (дерево); berkenyefa' < *бизёл* (irod. *пизёл*) 'рябина (плод); berkenye (bogyó)', *ожланка*, *рижанка* 'рыжик; rizikegomba; sárga gomorka' < *рижой* 'рыжий; vörössessárga, rőt', *умарюнка* 'яблоня; almafa' < *умарь* 'яблоко; alma', *чавканька* 'клевер; lóhere' < *чавка* 'галка; csóka'. Megállapítása szerint az orosz **-анка/-янка** szuffixum a XVIII. sz. második felében, az orosz botanikai terminológia kialakítása idején nagyon termékeny volt.

14.2. Irodalmi nyelvi adatok

Az eddig idézett adatok javarészt nyelvjárási alakok voltak (ami érthető, hiszen a egyes lakosság sokkal könnyebben vesz át szavakat, mint a hivatalos normák alapján írányított irodalmi nyelv). Nézzük meg a szótárak tanúbizonysága alapján, ezek a képzők hogyan kapcsolódnak az erza irodalmi nyelv szavaihoz, másképpen fogalmazva, mennyire termékenyek ezek a képzők az irodalmi nyelvben.

¹²⁵ Cigankin a kor divatjának megfelelően orosz nyelvű írásaiban egyfajta hibridmegoldást alkalmazott: a mordvin példákat cirill betűvel, de sajátos átírással adta közre (pl. a palatalizáció jelölése: *т', р', н', л'* stb.). A kérdéses szó latin betűs transzkripciója *gujona* lenne, ha e szó létezne az irodalmi nyelvben, akkor *зуйёна* alakban kellene átírni.

Az orosz tö + orosz képző eseteit itt nem veszem figyelembe, mert azok szótári felvétele esetleges, hiszen nagyon nehéz meghatározni, hogy egy-egy orosz szó mikortól szerves része a mordvin szókincsnek. Ilyenek szép számmal szerepelnek a vizsgált szótárakban, ld. pl. *белянка* 'fehér lepke' (ERV 79), *водянка* 'vízkór' (ERV 139), *ледянка* 'csónakszánkó, jégszánkó' (ERV 335), *мазанка* 'sárkunyhó' (ERV 357); *клеёнка* 'viaszosvászon' (ERV 271), *ярмонка* < *ярмарка* 'vásár' (ERV 803); *дубинка* 'bot, bunkó' (MdWb 327), *картинка* 'kép(ecske), ábra' (ERV 237), *пластинка* 'lemez, lap' (ERV 484) stb.

a) **-(V)н(ь)ка**

варданка 'рабыня, служанка [rabszolganő]' (ERV 108); *vardaŋka* 'служанка, батрачка / Magd, Dienstmädchen' (MdWb 2544) < *вардо* 'раб, невольник; rab, szolga';

куринка 'квартал' (ERV 316); 'háztömb, lakónegyed' (EMSz 189) < *куро* 'куст, часть улицы; bokor, utca része (ld. még Paas.: 'часть, квартал деревни / Dorfteil, „Dorfviertel”' (MdWb 968);

рижанка 'волнушка [szörgomba]' (ERV 551) < *рижой* 'рыжий; vörössárga, rőt'.

куконька 'марена' (ERV 310); 'fürtös salamonpecsét' (EMSz 186). Versinyin (ESM 179) a *куко* 'кукушка; kakukk' szóra vezeti vissza.

максанька 'невеста; menyasszony' (ERV 358) < *максо-* 'дать; ad';

пистанька 'ласточка; fecske' (ERV 482), *пустанька* 'синица; cinke' (ERV 529; MdWb 1856). Alakváltozatai: *бутькай* (E), *писькоць*, *пустатей* (M) (ESM 367).

плестянька 'селёдка; hering' (ERV 485). Versinyin az onomatopoetikus, valamilyen lapos tárgy leesését leíró *плесть* és az orosz *бешенка* 'речная селёдка; folyami hering' kontaminációját látja benne, az előtag magyarázata nehezen hihető.

уринька, урынька 'хвощ полевой; mezei zsurló' (ERV 696) ~ *уроньбуло* (< *ур* 'mókus' + *нуло* 'farok') (MdWb 2461);

цёканька 'кочедык; ár (szerszám)' (ERV 722) ~ *цёканьзюро* (EMSz 409; MdWb 182) < *цёка* 'sóka' 'id.' (MdWb 182);

чавканька 'клевер луговой; lóhere' ~ *čavkaŋ prá* 'id.' (MdWb 225) < *чавка* 'галка; csóka'.

Talán már ide sorolható a végső soron orosz eredetű, de már erősen elmordvinosodott *пряжинька* 'пирог; pirog' (ERV 522) < *пряжка* < *пирожка*.

b) **-ня**

Etimológiai háttérismeretek nélkül nehéz eldönteni, deminutív (mordvin) képzőről vagy orosz eredetű szuffixumról van-e szó. Az előbbire példa: *досканя* (MdWb 323) < *доска* 'доска; deszka'; *курня* (MdWb 970) < *куро* 'куст, часть улицы; bokor, utca része'. Utóbbira:

зёканя 'кочедык; ár (szerszám)' ~ *цёканьзюро* (ERV 197);

сюкорня 'диск (под прядильным прибором самопрялки) [lemez (a rokka része)]' (ERV 635); *сукурня* 'пирожное / Kuchen [sütemény]' (MdWb 2191) < *сукуро* 'id.'.

Bizonytalan:

бизьганя 'пасёян чёрный; ebszőlő' (ERV 82);

куськаня 'щенок; kutyakölyök' (ERV 319); М *kuškāñä* 'хомяк; щенок / Hamster; junger Hund, Hündchen, Welpе' (MdWb 977);

лованя 'прошлогодний лист [tavalyi falevél]' (ERV 347); 'упавший на землю прогнивший листок / auf den Boden gefallenenes faulendes Blättchen' (MdWb 1066) < ?
лопа 'лист; levél';

ожня 'янтарь [borostyánkő]' (ERV 432); 'стекланная бусина / Glasperle [üveggyöngy]' (MdWb 1491) ? < *ожо* 'жёлтый; sárga';

тулгоня 'мякоть [színhús]' (ERV 681);

цэлья 'кокетка [kacér nő]' (ERV 730);

шаваня 'большая миска [nagy tál]' (ERV 759);

шивальня 'швейная мастерская [szabóműhely]' (ERV 763).

c) **-она**. A szótárak anyagában nem találtam rá példát.

Összegzés. Az erza irodalmi nyelvben viszonylag kevés példát találhatunk az erza alapszó + orosz képző szerkezetekre. A nyelvjárásokban Cigankin kicsivel több szóra bukkant, de összességében úgy tűnik, az orosz képzők nem épültek be az erza képzőtárba. Az **-она** esetében egyáltalán nem találtam erza alapszóra példát, a **-ня** példáinak egy része etimológiailag bizonytalan, a *зёканя*, *куськаня*, *ожня* lexémákat a szótárak archaikusnak minősítik. Talán a *-Vнька* az a szuffixum, amely jó eséllyel képes lehet bekerülni az erza képzők sorába

15. Képző és rag megszgyén

15.1. -нек (-нэк)

Jevszevjev (1934/1963: 42) gyűjtőnévi képzőnek tartja: *веленек базаров тусть* 'всем селом поехали на базар; az egész falu elment a piacra' (< *веле* 'село; falu); *эй-какинэк-какинэк вурев тусть* 'со всеми детьми пошли (поехали) в лес (т.е. пошли в лес все; и взрослые и дети); gyerekestől mentek az erdőbe (a felnőttek és a gyerekek együtt, mindenki)' (< *эйкакиш, какиш* 'ребёнок; gyerek'); *ревенек-скалнек миинзе* 'он продал и овец и коров; eladta a juhot is, a tehenet is' (< *реве* 'овца; juh', *скал* 'корова; tehen'). Ennek a szuffixumnak, írja Jevszevjev, ugyanaz a funkciója, mint az orosz *и* kötőszónak: *чинек-венек аварьди* 'и день и ночь плачет; éjjel-nappal sír'; *кизэнэк-теленек сэреди* 'ио зиму и лето хворае; télen-nyáron betegeskedik', *тетянек-аванек иредезь* 'и отец и мать пьяные; az apa és az anya is berűgott'.

A Grammatika (1980: 149) a gyűjtőnévi kategória egyik morfológiai kifejezőeszközeként tárgyalja. Ez – más elemekkel együtt, mint pl. a *-мезь, -пуло, -пель, -инка* stb. – a főnév egyik speciális formája, amely gyűjtőnévi affixumot tartalmaz („специальные формы существительного, образованными аффиксами собирательности”), pl. *аванек-эйкакинек* 'матери и дети; anyák és gyerekek', *скалнэк-ревенек* 'коровы и овцы; tehenek és juhok'. A Grammatika végső soron megkerűli a kérdést, képző-e ez az elem vagy sem.

A többi kézikönyv, nyelvtani összefoglaló ezzel az elemmel keveset foglalkozik, de akik említik, azok nem a képzők közé sorolják. Feoktyisztov (1966: 193) főnévi határozónak tekinti. Definíciója szerint a szóba forgó tárgyak, személyek mindegyike részt vesz egy bizonyos tevékenységben, vagy teljes egészében alá van rendelve ennek a tevékenységnek, pl. *веленек тусть паксав* 'всем селом (т.е. все жители села) ушли в поле; az egész falu (azaz a falu minden lakója) elment a mezőre'; *толось копачинзэ кудонек, кардазнэк* 'огонь покрыл целиком и дом, и двор; a tűz teljesen elborította a házat és az udvart'. Szerebrennyikov (1967: 236) is a határozók között tárgyalja egy példa erejéig (*веленек* 'всем селом; az egész faluval').

Keresztes (1990: 70) ugyancsak névszói határozónak veszi. Egyrészt időhatározó (*číněk-veńěk* 'éjjel-nappal'), másrészt társhatározói szerepben használatos (*alašáńěk* 'lóval, lovastul') – ez utóbbi voltaképpen improduktív határozóragos főnév.

D. V. Cigankin az erza nyelvterület sugurovói dialektusát leíró munkájában (1961: 346) a *-нек* elemet comparativusi esetragnak minősíti. Érvelése fő pontja az, hogy ez az elem teljesen szabadon kapcsolódhat a főnevekhez.

Ugyanígy jár el Erdődi (1968: 213), aki a ritkábban használt esetek között sorolja fel, „tér- és időbeli együttlétet jelölő ragos határozó (comitativus)”-ként definiálva. Ez egyrészt valódi társhatározói szerepben áll (*kudońěk* 'az egész házzal, háznéppel'), másrészt temporalisi funkciót tölt be (*t'el'ěńěk-kizeńěk* 'mind télen, mind nyáron'), de emellett a mennyiség teljességét is jelölheti (*mešoknek počton saliz* 'egész zsák lisztemet ellop-ták'), s néha a kötőszót helyettesíti (*t'et'ěńěk-avańěk part* 'az apa és az anya jók').

Mészáros (1998: 183) szintén comitativusnak veszi, amely csak a határozatlan ragozásban fordul elő: *vakannek umar'ńeń maksin'ze* 'az almákat tálastul ideadta', *t'ej't'ěńěk-*

ćorańek saśt' 'lányával, fiával érkezett'. Időhatározói funkcióban: *ćińek-veńek* 'éjjel-nappal'. – Ld. még hasonlóan: Raija Bartens 1999a: 81.

Összegezve: a *-нек/-нэк* elemet Jevszevjev még a képzőkhöz sorolta, de a későbbi nyelvészek vagy comitativusi esetragnak, vagy pedig főnévi határozószónak tekintik.

15.2. *-цек (-cek)*

Ezt az elemet szintén csak Jevszevjev (1934/1963: 42) sorolja a képzők közé. Definíciója szerint tárgyak közeli, szomszédos helyzetét fejezi ki: *ёжоцек ойседе* 'садитесь вплотную; üljetek egészen közel, egymás mellé' (< *ёжо* 'поверхность; felület, felszín'), *меельцек састь* 'прошли непосредственно друг за другом; egymás után érkeztek' (< *меель-*, vö. *меелце* 'последний; utolsó'), *ланксек вачказь* 'сложены друг на друга; egymásra rakva' (< *ланго* 'поверхность; felület, felszín'), *карьтне ялгацек* 'лапти парные; egy pár háncsbocskor' (*ялгацек* 'páros' < *ялга* 'barát'), *уманок педде-пецек* 'загоны наши концы с концами сходятся; legelőink egymás végében találhatók' (< *пе* 'конец; vég').

Ezzel az elemmel még az előzőekben bemutatott *-нек*-nél is kevesebbet foglalkoztak.

A Grammatika (1980: 150) a gyűjtőnévi kategória egyik morfológiai kifejezőeszközeként tárgyalja, a *-нек* elemhez hasonlóan, mindössze a *шабрацек* 'с соседом; szomszédoddal' (< *шабра* 'сосед, szomszéd'), *ялгацек* 'с подругам; barátnővel' (< *ялга* 'товарищ, друг; barát, barátnő') példákat hozva rá.

Feoktyisztov (1966: 193) az előbb tárgyalt *-нек* elemmel együtt főnévi határozónak veszi, amely a közeli, egymás mellett végbemenő cselekvést jelöli, pl. *аштемс сэрцек* 'стоять рядом, параллельно; egymás mellett, párhuzamosan áll', *аштемс ёжоцек* 'находиться близко друг к другу; egymáshoz közel található'. Hasonlóképpen jár el Szerebrennyikov (1967: 236) is (*ялгацек* 'попарно; párosával'), és Raija Bartens is (1999a: 165): *jalgaćek* 'pareittain; párosával', *mejel'ćek* 'perättäin; egymás után', *lank-śek* 'päälekkäin; egymás fölött'.

Mészáros (1998: 183) comitativusi ragnak minősíti, egy példán keresztül: *se'ćek* 'egymás mellett'.

Határozószói (képzői?) jellege mellett szól azonban az, hogy megkövesedve, lexikalizálódva él néhány kifejezésben:

ёжоцек 'рядом' (ERV 180), 'egymás mellett' (EMSz 112); *jožo* 'наружная сторона кожи, поверхность / äussere Seite der Haut, Oberfläche [a bőr másik oldala, visszája; felület]' (MdWb 537) < *ёжо* 'поверхность; felület, felszín';

ильцек-пильцек 'как попало, небрежно' (ERV 209); 'össze-vissza, tessék-lássék, úgy-ahogy, hanyagul' (EMSz 126); *il'ćek-pil'ćek*, *il'ćek-mel'ćek* 'вперемешку, шиворот-навыворот, вверх дном / (kunterbunt) durcheinander, kreuz u. quer, krumm' (MdWb 454);

коряцек *ko'raćek* 'в одном ряду, в одной линии / in einer Reihe, Linie [egy sorban, egy vonalban]' (MdWb 866) < *коря* 'в соответствии, по сравнению, относительно; vminek megfelelően, összehasonlítva, viszonyítva';

- лангсек-лангсек** 'друг на друга' (ERV 330); 'egymásra, egymás tetejére, egymás fölé' (EMSz 198); 'päälekkäin' (ESS 83); *lan̄kšek* 'друг на друга / aufeinander' (MdWb 1019) < *ланго* 'поверхность; felület, felszín';
- малацек** 'рядом' (ERV 360); 'egymás közelében, mellett' (EMSz 216); 'vierekkäin, rinnakkain' (ESS 91) < *мала-*: *маласо* 'вблизи, рядом; közel', *малас* 'близком, рядом, около; közelre', *маласто* 'вблизи; közelről';
- меельцек** 'по очереди, друг за другом' (ERV 371); 'egymás után, sorban' (EMSz 222); 'toinen toisensa jälkeen, perätysten' (ESS 92); *mel'ček, mejel'ček* 'подряд / nacheinander, hintereinander' (MdWb 1225); **меельцек-меельцек** 'последовательно' (ERV 371); 'egymás után, folyamatosan, lépésről lépésre' (EMSz 222); **мельга-мельцек** 'друг за другом' (ERV 374); 'egymás után' (EMSz 225) < *меель-*: *меельце* 'последний; utolsó', *мельга* 'за, вслед; után, mögött';
- нильцек-нильцек** 'зигзагами, извилисто [cikkcakokban, keresztben]' (ERV 413); *nil'ček* 'в не прямой линии, крест-накрест / in ungerader Linie, über Kreuz' (MdWb 1402);
- пецек** 'toinen toisensa jälkeen [egyik a másik után]' (ESS 121); *peček* 'конец с концом; один за другим, попоряд / nacheinander, die Enden gegeneinander; Ende an Ende (in einer Reihe)' (MdWb 1577); **пецек-пецек** 'друг за другом, один за другим' (ERV 474); 'egymás után/mögött' (EMSz 280); *peček-peček* 'конец с концом / nacheinander' (MdWb 1577); *пед-пецек* 'друг за другом, один за другим' (ERV 464); 'egymás után' (EMSz 272); *пулоцек-пецек* 'друг за другом' (ERV 526); 'egymás után/mögött' (EMSz 306) < *не* 'конец; vég', *пуло* 'жвост; fark';
- рядсек** 'рядом' (ERV 561); 'sorban' (EMSz 319); 'rinnakkain, rivissä' (ESS 144); *raček* 'рядом / nebeneinander' (MdWb 1911); **рядсек-рядсек** 'рядами' (ERV 561) < *ряд* 'ряд; sor';
- сэрцек** 'рядом, бок о бок' (ERV 633); 'egymás mellett, párhuzamosan' (EMSz 351); 'rinnakkain' (ESS 163); *seršek* 'рядом / Seite an Seite' (MdWb 1970) < *сэрь* *Paas*. 'высота, рост; magasság, termet';
- шабрацек** 'по соседству' (ERV 759); 'szomszédságban, a szomszédban' (EMSz 439) < *шабра* 'сосед; szomszéd';
- ялгацек** 'парный; дружно' (ERV 802); 'páros' (EMSz 469); 'друг с другом; вдвоём, попарно / miteinander; zu zweien, paarweise' (MdWb 491) < *ялга* 'товарищ, друг; barát(nő), társ(nő)'.

ÖSSZEGZÉS:

1. A képzők kapcsolódási szabályainak összefoglalása:

	A tömorfémát érintő változások:			A képzőmorfémát érintő alternációk:				Megj.
	-V kieshet	-CV kieshet	V1 > V2	-C/-VC	tőtípus alapján	tő palata- lizáltsága	tő zöngés/ ztlen volta	
-вкс								(1)
-вт(ь)								(1)
-ина (-рина)								(2)
-ка	+							(3)
-мка	+							
-кай	+							
-ки	+		+					
-кс	+	+	+					
-де / -иде, -ыде	+		+					(4)
-ма, -мо, -ме	+				+	+		
-лма, -лмо (-олма)			+	(+)	+			(5)
-ке							+	
-не, -нэ, -ине	+					+	+	

Megjegyzések:

- (1) csak magánhangzós tőhöz kapcsolódnak;
- (2) -ина: -V után, -рина: -C után;
- (3) a főnévképző és a kicsinyítő képző egyaránt;
- (4) ha a képzőt -иде formában vesszük fel, akkor magánhangzókieséssel; ha -де alakban, akkor pedig vokálisváltakozással számolhatunk;
- (5) csak egy példa van az -олма alakra.

A képzők kapcsolódása során elsősorban a tömorfémák változnak meg. A leggyakoribb jelenség a tövégi magánhangzó kiesése, ez érinti a legtöbb szuffixumot. Ez a változás leginkább a -кс kapcsolódását hatja át, viszonylag erősen hat a -кай kapcsolódásakor, sporadikusan van jelen a -ка és a -ки esetében. Ide azok a -мка képzős alakok sorolhatók, amelyek a -ма/-мо deverbális főnévképzős alakok továbbképzésével jöttek létre. Szintén ide tartozhat az -иде (amennyiben a képzőt nem -де alakban vesszük fel).

A vizsgált képzők mintegy kétharmada egyalakú, semmilyen képzőalternánssal nem rendelkezik. Négy képző esetében számolhatunk variabilitással: a -ма/-мо/-ме és az -лма/-лмо a tő típusa (azaz *a*, *o* vagy *e* tövű-e a névszó) alapján variálódik. Előbbi esetben (kevés szót érintő) szempont a tő palatalizáltsága (+pal: -ме, -pal: -ма, -мо); ez sokkal fontosabb szempont a -не/-нэ esetében (+pal: -не, -pal: -нэ). A tő zöngéségét a kicsinyítő képzők kapcsolódásakor kell figyelembe venni.

2. Az absztrakt képzők történeti produktivitása

Dolgozatomban többször hangsúlyoztam, hogy az egyes szótárak szóanyagára vonatkozó számadatok nagyon viszonylagosak, hiszen sokszor nem a valós nyelvhasználatról, nem a szókincs valós állapotáról tárnak képet elénk, hanem inkább a szerkesztő ízlését, és/vagy az adott kor „képződivatát” tükrözik. Ennek ellenére ezekből a viszonylagos számadatokból világos tendenciákat rajzolhatunk fel az egyes képzők egykori és mai produktivásáról, megterheltségéről.

Adattáiraik szómennyiségét táblázatba foglalva a következő képet kapjuk:

	Dam 1785	MdWb XIX–XX.	ERV 1993	EMSz 2003	ESS 2000	SES 2000
szócikk kb.	11 ezer		27 ezer	10 ezer	12 ezer	17 ezer
<i>-ma, -mo (-me)</i> ¹²⁶	... ¹²⁷	55	326	226	47	...
<i>-kc</i>	46	151	163	127	114	20
<i>-вkc</i>	14	99	201	156	116	76
<i>-чу</i> ¹²⁸	6	39	144	101	75	174
<i>-мка</i>	–	39	76	14	11	13
<i>-м(ь)</i>	7	29	27	27	10	2
<i>-ку</i>		33	23	15	16	
<i>-лма</i>	20	14	6	7	6	13

Néhány következtetés:

- Ma a legproduktívabb erza névszóképző a *-ma, -mo (-me)*, mintegy háromszor akkora halmazsal, mint a második-harmadik legtermékenyebb szuffixum, a *-вkc* és a *-kc*.
- A *-ma, -mo (-me)* és a *-вkc* deverbális; a *-kc* deverbális és denominális szuffixum.
- A *-ma, -mo (-me)* a mordvin írásbeliség első nagy terjedelmű korpuszától, Damaszkinn szótárától kezdve folyamatosan produktív, gyakori (bár Paasonen nagyon kevés szót vett fel ebből a halmazból). A szótárírói gyakorlat e téren jelentős szórásokat mutat, hiszen a deverbális főnevek száma szinte korlátlan, csak a szótárszerkesztői szigor szabhat gátat az e képzővel alkotott (sokszor mesterséges szinten maradó) szavak parttalan felvételének.
- Ugyancsak régóta produktív a *-kc*.
- Teljesen más képet mutat a *-вkc*: produktivitása csak a XX. században erősödött meg, s vált mára igen termékeny képzővé (hasonlóan a következő fejezetben tárgyalandó *-чу* elemhez).
- Ellentétes utat járt be az *-лма*: valaha sokkal produktívabb volt, de mára eljelentéktelenedett (habár tesznek erőfeszítéseket a feltámasztására).
- Ugyancsak csökken a *-м(ь)* produktivitása: mára már nagymértékben kiszorította őt a *-вkc*.

¹²⁶ Csak az *a–k* betűk anyaga.

¹²⁷ Nem végeztem számításokat, mind Damaszkinn szótára, mind a SES nagyon sok *-ma, -mo (-me)* képzős adatot tartalmaz.

¹²⁸ Részletesen ld. a 4. fejezet 19. pontjában, az önálló szóból grammatikalizációval keletkezett képzők között (459–485. oldal).

4. FEJEZET

GRAMMATIKALIZÁCIÓVAL KELETKEZŐ NÉVSZÓKÉPZŐK

Az utóbbi évtizedek finnugor nyelvészeti kutatásaiban egyre nagyobb teret nyer a grammatikalizáció vizsgálata. A lexikális egységek grammatikai elemekké válásának számos részterülete közül dolgozatomban az agglutinációval létrejött (ill. létrejövő) mordvin névszóképzőket vizsgálom. A szakirodalom meglepően sok, közel húsz képzőt sorol e kategóriába, azonban alaposabb vizsgálatok után kiderül, hogy ezek közül csupán néhány felel meg a képzővé válás kritériumainak, a többi viszont inkább összetételi utótagnak tekinthető.

A KÉPZŐVÉ VÁLÁS FŐ KRITÉRIUMAI, A GRAMMATIKALIZÁCIÓ

A grammatikalizáció-kutatások Antoine Meillet-ig nyúlnak vissza, aki 1912-ben megjelent *L'évolution des formes grammaticales* c. tanulmányában foglalkozott először ezzel a jelenséggel. Meillet a grammatikai morféma kialakulásában a hangváltozások és az analógia mellett a grammatikalizációnak tulajdonította a legfőbb szerepet. A nyelvtudománynak ez a részterülete nagyon sokáig, az amerikai és nyugat-európai kutatók körében a XX. század hetvenes éveig a történeti nyelvészet kereteiben belül mozgott, majd – egyfajta paradigmaváltás eredményeképpen – az általános nyelvészet fontos kutatási területe lett. Magyarországon ez néhány évtizedes késéssel következett be, de az utóbbi időszakban nálunk is a grammatikalizáció-kutatások megélénkülésének lehetünk szemtanúi.¹ Az uráli nyelvek vizsgálatának fontos állomása volt az Acta Linguistica Hungarica 51 [2004]/1–2. száma, valamint a 4. Budapesti Urali Műhely előadásait tartalmazó kötet (*Urali grammatizáló*. Szerk. Oszkó Beatrix és Sipos Mária, 2005). E két kiadvány az általános nyelvészeti megközelítések (Havas Ferenc, Ladányi Mária) mellett uráli (Honti László, Ulla-Maija Kulonen), szamojéd (Gerson Klumpp, Zayzon Réka), obi-ugor (Gugán Katalin, Sipőcz Katalin, Widmer Anna), permi (Csúcs Sándor, Fejes László, Michael Geisler, Rédei Károly), cseremisiz (Paolo Driussi), balti finn (Riho Grünthal, Anne Tamm) és magyar (Forgács Tamás, D. Máta Mária) anyagot tartalmazott. Rajtuk kívül megemlítenék még Ladányi Mária (1998, 1999, 2007) és Dér Csilla Ilona elméleti indíttatású vizsgálatait (2008), valamint Bakró-Nagy 2006, Fejes 2003 és Maticsák 2005a, 2005b finnugor tárgyú munkái. (A grammatikalizáció-kutatások történeti áttekintését részletesebben ld. Dér 2008: 42–57; Ladányi 2005.)

Dolgozatom egésze nyelvtörténeti irányultságú, ebből adódóan a mordvin képzők grammatikalizálódását is történeti síkon szemlélem, a képzővé válást diakrón alapon kutatom; nyelvtipológiai, pragmatikai stb. kérdésekkel itt nem foglalkozom. – A magyar nyelvű terminológiában Horváth Katalin tett kísérletet egy 2005-ös előadásában a két

¹ A magyar képzők grammatikalizációjáról ld. D. Bartha 1991: 63–64; Szegfü 1991: 211–212, 1992: 268–320; Horváth 1999, 2000; Sárosi 2003; Haader 2003.

sík szétválasztására: a nyelvtörténeti folyamat megnevezésére ő a grammatikálizálódás terminust, míg a nyelvészeti fogalomra a grammatikalizáció megnevezést használta (idézi Dér 2008: 8). Írásomban megmaradok a hagyományosabb, általánosabb grammatikalizáció kifejezésnél.

A grammatikalizáció során alapvetően lexikális elemekből grammatikai elemek jönnek létre. Dér Csilla *Grammatikalizáció* c. könyvében részletesen idézi a különféle definíciókat (2008: 7–18), ezek közül Forgács Tamásét emelem ki: „Grammatikálizálódáson az irodalomban többnyire egy autonóm nyelvi egységnek függő nyelvtani kategóriává degradálódását értik. Ennek során egy autoszemantikus (lexikális jelentésű) nyelvi elemből szinszemantikus (pusztán grammatikai jelentéssel rendelkező) elem lesz” (Forgács 1999: 24).

A grammatikalizáció klasszikus formája a morfológizáció (szokták agglutinációnak is nevezni).² Ez szemantikai és formai-fonológiai változás, melynek során az adott – önálló vagy viszonylag önálló – lexikai egység szemantikai tartalma elkezd kiüresedni, ugyanakkor szintaktikai kötöttsége megerősödik. A fejlődés későbbi fokán az adott szó elveszítheti önállóságát, s klitikumként, majd esetleg képzőként, ragként kapcsolódhat más szavakhoz, azaz az absztrahálódás során a szó a nagyobb nyelvtani kategóriából átkerülhet egy kisebb paradigmába (például az ige segédigévé, a főnév névutóvá, majd raggá válik), másképp fogalmazva egy nyitott osztályból zárt osztályba megy át. Az előbbibe tartozó tartalmas szavak jelentése konkrétabb, míg a derivációs vagy relációs viszonyokat kifejező elemeké absztraktabb. Ezek szinszemantikusak, azaz csak más, jelentéses elemekkel együtt élnek.

A grammatikalizációt egyes kutatók (pl. Heine, Traugott) történeti szemantikai folyamatként határozzák meg. A változásokat általában a forráselemhez, a kiindulóponthoz viszonyítják. A szakirodalomban erre a jelentésvesztés, deszemantizáció, szemantikai kiürülés, kifelhéredés, kifakulás, lefokozódás, jelentésvesztés, jelentésszegényedés kifejezéseket használják. Ebben sokszor az emocionális minősítés is teret nyer, hiszen itt sokak szerint valamilyen veszteségről, egy jelentéskomponens elveszéséről van szó. De ez önmagában nem állja meg a helyét, hiszen mindezzel együtt egyfajta többletjelenség is megfigyelhető: a vizsgált elem absztrahálódva egyre több kontextusba is beágyazható, ezáltal szemantikai hatóköre kiszélesedik. Az üresedés és a gazdagodás együtt jár. A folyamatban kategóriaváltással (dekategorizációval) kell számolnunk: az adott szó szófaja megváltozik, valamilyen alapszófajból viszonszó (majd képző, rag) jön létre.

Ladányi Mária (1999: 124) szerint a grammatikalizációs folyamat tipikusan kötődik a poliszemiához, mert az újabb jelentések hosszabb-rövidebb ideig együtt élnek a régiekkel. Ezek az elemek egymásból levezethetők. Ez főleg akkor hasznos a fejlődési út feltérképezéséhez, ha nem állnak rendelkezésünkre nyelvtörténeti adatok (mint pl. a kisebb finnugor nyelvek esetében).

A szintaktikai önállóság csökkenésével nő a más nyelvi egységektől való függőség, s ez gyakran (de nem feltétlenül) fonológiai alkalmazkodással is jár, a nyelvi elem gya-

² A korai történeti összehasonlító vizsgálatokban a grammatikalizációs formák kifejlődését a morfológia síkján vizsgálták, azt kutatták, hogy alakultak/alakulnak ki önálló szavakból az inflexiós és derivációs affixumok. Ma a grammatikalizációt szélesebben értelmezik: nem minden folyamatban van jelen morfológizáció, hiszen nem feltétlenül affixum lesz a végeredmény.

korta megrövidül. A szemantikai változás korábban kezdődik, mint a formai-fonológiai, ez utóbbi a gyakori használatától (is) függ. A grammatikalizálódó szerkezete elemei a hosszan tartó folyamat során közelednek egymáshoz, fixálódnak, lineáris elrendezésük, szintagmatikus variabilitásuk csökken, majd a morfémahatárok eltolódnak, megszűnnek. Ezt a jelenséget újraszegmentálásnak is nevezik. Ilyen például az önálló szóból alakult magyar ragok története (**ház belen* > **ház benn* > **ház ben* > *házban*), vagy a vonatkozó névmás kialakulása (*az ki* > *azki* > *akki* > *a'ki* > *aki*) (Dér 2008: 31). Ez nem szükségszerű kísérőjelensége a grammatikalizációnak, hiszen például a magyar igekötők sem estek át ilyen irányú változáson (s a képzővé váló mordvin szavakat sem érinti ez a változás). Ahogy Dér Csilla (2008: 32) fogalmaz: a grammatikalizáció lehetséges formai változás nélkül, de nem lehetséges szerkezeti változás nélkül.

Lehmann a grammatikalizáció egyik fontos komponensének tartja az integritás csökkenését. A szemantikai integritás csökkenése a deszemantizációhoz vezet, míg a fonológiai integritás csökkenése a fonológiai kopáshoz, azaz a megrövidüléshez, sokszor egy szótagúvá váláshoz.

Univerzális jelenségnek tűnik, hogy a gyakori használatú, általános(abb) jelentésű lexémák könnyebben absztrahálódnak, grammatikalizálódnak: pl. a magyarban a testrésznevekből helyviszonyt jelölő névutók, majd ragok jöttek létre (*bél* >> *-ban/-ben*; a téri kifejezések pedig időviszonyok jelölésére váltak alkalmassá (*házban* > *ebben az időben*, *szeptemberben* stb.). Ladányi Mária megfigyelése szerint az általános jelentés és gyakoriság összefügg, az általános jelentés előfeltétele a gyakoribb használatnak. Gyakran az egymástól függetlenül fejlődő (akár rokon, akár nem rokon) nyelvekben a tartalmas szavak azonos halmaza grammatikalizálódik, azaz a grammatikalizációs minták hasonlóak (ilyen például az időt jelölő szavak grammatikalizálódása a finnugor nyelvekben).

Az agglutinációval keletkezett képzők kialakulásának az alábbi fő feltételeit nevezhetjük meg: a) az eredeti összetétel előtagjának alapszói minőségben is etimológiailag átláthatónak, élő szónak kell lennie; b) a formánssá alakuló tagnak minél több összetételben, sőt összetételek egész csoportjaiban meg kell jelennie; c) a létrejövő új szónak elvont jelentésűnek kell lennie; d) az agglutináció előtt az összetételek utótagjaként funkcionáló alapszó és a belőle agglutinálódott képző hangalakja és jelentése lehetőség szerint (de nem feltétlenül) váljon el egymástól. – Mindezeket a szempontokat kiegészíthetjük a képző korának és produktivitásának, szemantikai erejének és az alapszócsoporthoz tartozásbeli behatároltságának vizsgálatával is.

A kérdéskör szerteágazó irodalmából ld. Bybee – Pagliuca – Perkins 1994; Bybee 2003; Campbell 2001; Campbell – Janda 2001; Dér 2004, 2008; Diwald 1997: 1–20; Forgács 1999: 24–26; Heine – Claudi – Hünemeyer 1991; Heine 2003; Hopper – Traugott 1993: 4–10, 38–50, 103–106, 130–166; Hopper 1991; Ladányi 1998; 1999; Laitinen – Lehtinen 1997; Lehmann 1995: 126–160; Traugott 2003.

Deszemantizáció, delexikalizáció

A grammatikalizálódás/agglutinálódás első lépésében a kialakuló képző még viszonylag jól őrzi eredeti jelentését, amelyet az absztrahálódás későbbi szakaszaiban veszít(het) el. A képzővé válás küszöbértéke a deszemantizáció. Ameddig a vizsgált elemben többé-kevésbé megfigyelhető az eredeti jelentés, addig az adott nyelvi elemet többé-kevésbé utótagnak kell tartanunk, az agglutinálódó utótag képzővé csak jelentése elvesztésével válhat.

Sajátos jelenség, hogy az agglutináció útján keletkezett képzők a finnugor nyelvekben gyakran időt jelölő szavakra mennek vissza, vö. pl. md. *či/ši* 'nap' (*kaštan* 'büszke' > *kaštanči*³ 'büszkeség', *oja* 'barát' > *ojači* 'barátság'), zrj. *lun* 'nap' (*dīš* 'lusta' > *dīšlun* 'lustaság', *mištem* 'csúnya' > *mištemlun* 'csúnyaság', *ozir* 'gazdag' > *ozirlun* 'gazdagság', *tom* 'fiatal' > *tomlun* 'fiatalság');⁴ vót *pāva* 'nap', *àiga* 'idő', *igà* 'kor, életkor' (*brī* 'szabad' > *brīpāva* 'szabadság', *jūomi* 'ivás' > *jūomnàiga* 'ital', *nūor* 'fiatal' > *nūorīgà* 'fiatalság'); lapp -*vuotta* (etimológiailag ez összekapcsolható a fi. *vuosi* 'év' szóval) (*dærvas* 'egészséges' > *dærvasvuotta* 'egészség', *manna* 'gyerek' > *mannavuotta* 'gyerekkor') (Lazar 1975: 61–64, 167–168; UEW 335, 838). – A magyar -*ság/-ség* képző eredeti konkrét ('domb, magaslat') és az esetleg ebből absztrahálódott ('lélek, idő') jelentése sem érhető tetten a mai használat során.

Ugyancsak nem találunk kapcsolatot a zrj. *ru* 'gőz, pára' (*as* 'önmaga, saját' > *asru* 'furcsaság, különlegesség', *šonid* 'meleg' > *šonidru* 'melegség'); és *tuj* 'út, ösvény, nyom' (*mort* 'ember' > *morttuj* 'képeség, adottság', *rab* 'szolga' > *rabtuj* 'szolgaság') esetében sem (Lazar 1975: 177–182).

A vog. *sup* 'darab, rész, fél' kicsinyítő képzővé válva (*ēriʹ* 'ének' > *ēriʹsup* 'rövid ének', *χāp* 'csónak' > *χāpsup* 'kis csónak', *mant* 'lapát' > *mantsup* 'kis lapát', *šoχri* 'kés' > *šoχrisup* 'kis kés', *tūp* 'evező' > *tūpsup* 'kis evező') elveszítette eredeti jelentését, de a *hánsup* 'fél kenyér' (< *háń* 'kenyér'), *vājāšup* 'félharisnya' (*vājā* 'harisnya'); *šasšup* 'fél óra' (< *šas* 'óra') szerkezetekben még őrzi azt (Riese 2001: 149; Majtyinszkaja 1974: 332).

Érdekes kettősség figyelhető meg a md. *peʹ* 'fél' agglutinációja során is, a képzősülő elem egyfajta 'eszköz, tárgy' jelentést vesz fel (pl. *amold'amo* 'merítés' > *amol'd'amopel* 'merítőkanál', *kešema* 'vágás' > *kešemapel* 'vágóeszköz', *leđema* 'kaszálás' > *leđemapel* 'kasza', *valnoma* 'locsolás' > *valnomapel* 'locsolókanál'), ugyanakkor már megfigyelhető az absztrahálódás is: *jarsamo* 'evés, étkezés' > *jarsamopel* 'ennivaló, étel', *lambamo* 'édes' > *lambamopel* 'édesség, desszert', *šimema* 'ivás' > *šimemapel* 'innivaló, ital', *targamo* 'dohányzás' > *targamopel* 'dohány, cigaretta'.

Az alapszó „eleve deszemantizáltsága” révén speciális helyzetben van a vog. *ut* 'valami, holmi, izé' szóból alakult képző: *ajne* 'ivó' > *ajnut* 'ital', *tēnē* 'evő' > *tēnut* 'étel';

³ A szótárak helyesírási gyakorlata e kérdéskörben nem egységes, a Munkácsi–Kálmán-féle vogul vagy a Fokos-féle zürjén szótár az ilyesfajta képzéseket kötőjellel írja, míg például a mordvin szótárak az egybeírás hívei. Dolgozatomban az egybeírás elvét követem.

⁴ Kövesi szerint az eredeti jelzős szerkezet (pl. *lön lun* 'csendes nap') absztrahálódott (> *lönlun* 'csendes-ség'), majd más melléknevekhez is kapcsolódhatott (*gel* 'szegény' > *gel'lun* 'szegénység') (Kövesi 1965: 32; hasonlóképpen Lazar 1975: 311).

atěji 'szagol' > *aténut* 'medveorr', *sajlti* 'megajándékoz' > *sajltémut* 'ajándék', *säkwsí* 'dolgozik' > *säkwsēnut* 'dolog, munka', *toti* 'visz, hord' > *totnut* 'elvinnivaló'.

Ezek az elemek tehát – legalábbis e szempontból – képzőknek tekinthetők. (Persze, ez a kritérium nem az egyetlen definiáló tényező: senki nem vonja kétségbe a ma. *-hat/-het* igeképző jellegét, ugyanakkor a kiindulópontjául szolgáló *hat* ige eredeti 'halad, előre, megy' > 'tud, képes' jelentése a mai napig él nyelvünkben.)

A grammatikalizációs folyamatok szabályainak megfelelően azok az elemek, amelyek még csak épphogy elindultak a képzővé válás útján, erősen őrzik eredeti jelentésüket, pl. md. *pulo* 'fás liget, erdőcske, vmivel benőtt hely' (*kal* 'fűzfá' > *kal'bulo* 'fűzfaliget', *kstij* 'eper' > *kstijbulo* 'epres hely', *tumo* 'tölgy' > *tumopulo* 'tölgyfaliget, tölgyes'); ill. zrj. *in* 'hely' (*kos* 'száraz' > *kosin* 'száraz vidék, homokpad', *kuš* 'kopár, kopasz' > *kušin* 'kopár terület', *ol-* 'él' > *olanin* 'lakóhely', *veled-* 'tanul' > *veledanin* 'iskola'). Kövesi Magda (1965: 31–34) magyarázata szerint ez utóbbi képző eredetileg az *-an* képzős összetételekben a cselekvés helyét jelölte (*už-* 'alszik' > *užanin* 'hálóhely', *mun-* 'megy' > *munanin* 'út'), ma pedig melléknevekből képez helyjelölő lexémákat.⁵

Ellentmondásos a fi. *kunta* megítélése is. Bartha Katalin (1958: 5) agglutinálódott képzőnek véli, míg például Hakulinen összefoglaló kézikönyvében (1979) nem tesz róla említést a képzők között. A fi. *kunta* mai jelentése 'község, település' (etimológiailag az észt *kond* 'lpN -gõd'de, osztj. *ḡānta*, *ḡānti*, vog. *khānt*, ma. *had* szavakkal kapcsolható össze, vö. UEW 206). Az Iso suomen kieliooppi (ISO 2004: 557), a Nykysuomen sanakirja (1: 590) és a Suomen kielen perussanakirja (1: 580) az *ammattikunta* 'céh, testület', *aurinkokunta* 'naprendszer', *eduskunta* 'parlament', *henkilökunta* 'személyzet', *ihmiskunta* 'emberiség', *johtokunta* 'igazgatóság', *keisarikunta* 'császárság', *kenraalikunta* 'tábornoki kar', *kirkkokunta* 'vallásközösség', *kuningaskunta* 'királyság', *luomakunta* 'teremtés, teremtet világ', *maakunta* 'tartomány', *munkkikunta* 'szerzetesrend', *op-pilaskunta* 'diákszervezet', *palokunta* 'tűzoltóság', *pariskunta* 'házaspár', *retkikunta* 'expedíció', *ruhtinaskunta* 'fejedelemség', *siirtokunta* 'gyarmat', *valtakunta* 'birodalom', *veljeskunta* 'szerzetesrend', *yhteiskunta* 'társadalom' szavakat egyértelműen összetételeknek tekinti. Ez vitatható álláspont, ugyanis például az *aurinkokunta* jelentése nem 'nap + közösség', a *kuningaskunta* nem 'király + közösség', a *palokunta* nem 'tűz + közösség', a *retkikunta* nem 'kirándulás + közösség' stb. Ezekben a szavakban a *kunta* inkább gyűjtőnévképzői funkciót lát el (tény ugyanakkor, hogy sem a deszemantizáció, sem pedig az alaki változás, a megrövidülés még nem ment végbe). Leginkább képzőszerűnek a számnevekkel való használatában tekinthetjük, vö. *kymmenkunta* 'mintegy tíz', *satakunta* 'mintegy száz' stb.

A fi. *-lainen/-läinen* képző is végső soron önálló szóra megy vissza, eredetileg a *laji* 'faj, fajta' szó *-inen* képzős alakja (a mai finn helyesírást követő alakja voltaképpen *-lajinen* lenne). Önálló szó jellegét annyiban őrzi, hogy nem hat rá a magánhangzó-harmónia törvénye, vö. *täälläinen*, *yhdennäinen*, *hyvännäinen* (kivétel az *yhtäläinen*).⁶ E

⁵ Ez véleményem szerint inkább összetételnek tekinthető, hiszen az *-in* elem világosan őrzi eredeti 'hely' jelentését (minderről ld. később).

⁶ Hakulinen (1979: 162) nem is tartja teljesen képzőnek: „Nämä johdokset ovat, kuten näkyy, sikäli vielä yhdyssanamaisia, että perusosa ei esiinny vartaloasuisena, vaan joko genetiivissä (yleensä) tai partitiivissa (tapauksissa *kahtalainen*, *yhtäläinen*).”

képző alakilag teljesen egybeesik ugyan a *-lainen/-läinen* nomenképzővel (*paholainen* 'ördög', *sukulainen* 'rokon' stb.), ám ez utóbbi teljesen más eredetre megy vissza (< *-la/-lä* + *-inen*) (Hakulinen 1979: 160–162).

Korábban hasonlóan vélekedtek a *-mainen/-mäinen* elemről is (pl. *ihmismäinen*, *halpamainen*, *hyvämäinen*), a *maa* 'föld, ország' főnév *-inen* képzős alakjának vélve (e gondolatmenet kiindulópontjául a *hän on sitä maata* 'az a fajta' szerkezet szolgált, vö. Hakulinen 1961: 60, 112); ma már inkább összetett szuffixumnak tartják (Hakulinen 1979: 169).

A deszemantizáció tehát a képzősülés fontos, talán a legfontosabb értékmérője, de nem egyetlen, abszolút mércéje. Minél elvontabb viszonyt fejez ki az adott képző (pl. ma. *-ság/-ség*, md. *-či*, vog. *-sup*) az alapszavaknak annál nagyobb szemantikai csoportjához kapcsolódhatnak. Például a ma. *-né* és a fi. *-tar/-tär* kapcsolódási köre lényegesen kisebb, mint a *-ság/-ség* vagy a *-či* képzőé, ezt az alapszó eredeti jelentése (*nő*, ill. *tytär* 'lánya vkinek') korlátozza: elsősorban foglalkozásnevekhez, ill. a magyarban a férj névéhez járulhat. A képzővé válás útján még csak apróbb lépéseket megtett utótagok (mint pl. az előbb említett zrj. *in* 'hely', md. *pulo* 'liget') szemantikai mezeje még oly erős, hogy csak rendkívül behatárolt fogalmi körű névszókhoz kapcsolódhat – emiatt még nem is tekinthetjük őket képzőknek.

Az alapszó és a belőle létrejött képző kapcsolata

A képzővé válás egyik fontos feltétele az alapszóval való kapcsolat elhomályosulása, amit esetenként hangalakai változás is kísérhet. Ennek a kritériumnak a vizsgált képzők közül maradéktalanul csak kevesen tesznek eleget. A rokon nyelvek adatai közül ilyen a fi. *-tar/-tär* (< *tytär*), kapcsolatukat csak nyelvtörténeti módszerekkel lehet felfejteni. A magyarban a *-ság/-ség* képző alapszava, a *ság*⁷ közszoí minőségében már régesrég kiveszett, és – eredeti jelentése ('domb, magaslat') teljes elhomályosulásával – csak földrajzi nevekben él, pl. *Ság*, *Ságpuszta*, *Ságod*; *Györság*, *Hódság*, *Németség*, *Rétság*, *Tápióság*, *Temesség* stb. (FNESz 434). A többi agglutinálódott szuffixum – a hatóige képzője (elsősorban annak veláris változata); a *-né* képző; ill. a fiatalabb képzők és képzőszerű utótagok (*-beli*, *-féle*, *-szerű*) – és alapszavuk kapcsolata nyilvánvaló.

A kisebb finnugor nyelvek agglutinálódott képzői (pontosabban: a képzővé válás állapotában lévő elemek) és alapszavuk közti kapcsolat teljesen nyilvánvaló. A képzők viszonylag fiatal korából adódóan még nem ment végbe semmiféle hangtani változás, és nem jött létre a palatoveláris illeszkedés kényszere miatti alakváltozat sem – e nyelvekben ennek alapján tehát a képzőket és az utótagokat nem lehet elkülöníteni egymástól.

A képzők kora, élettartama és produktivitása

A vizsgált képzők kora más és más. Az ómagyar kor nyelvelmékeiben már feltűnő *-ság/-ség* alapszava ősi eredetű. A képzővé válás nagyon régen, talán már az ősmagyarban, de legkésőbb az ómagyar kor elején végbemehetett, ezt a már az írásos emlé-

⁷ Egyes nézetek szerint két szó, a *ság* és a *ség* élt egymás mellett, de e nézet tarthatatlanságát Benkő Loránd (1980: 181–183) meggyőzően bizonyította.

kekben is szinte tökéletes illeszkedés és az új szót alkotó rendkívül erős képessége bizonyítja. Ugyancsak régen agglutinálódott a *-hat/-het* képzőnk is, hiszen a nyelvelmékekben illeszkedés nélküli alakok nem fordulnak elő (Benkő 1980: 181–184). Ezzel szemben a *-né* képzőnk viszonylag fiatalnak számít: a XVII. században még inkább összetelti utótagként értelmezhető, ezt Bárczi szerint a *Szalai Kelemen uramné, az néhai Serényi Ferencné* (azaz néhai S. F. felesége) típusú, birtokviszonyt mutató szerkezetek bizonyítják. Talán a XVIII. században indulhatott meg a képzővé válás, s ekkortájt vette kezdetét a *nő* és a *né* jelentéskörének szétválása is, amelyet a nyelvújítás kora erősített meg (Bárczi 1975: 257–258). Végeredményben tehát három alakot különböztethetünk meg: a nemet jelölő foglalkozásneveket (*tanítónő, doktornő*), a férj foglalkozására utaló képzőt (*doktorné* 'a doktor felesége') és a hivatalos névadásba bekerült képzőt (*Kovács Istvánné*).

A mai magyarban is folyamatosan agglutinálódnak újabb képzők. Berrár Jolán a *-beli* és *-kora* elemeket „újabbkori önálló szóból lett képzők”-nek minősíti, a *-féle, -szerű* melléknévképzőket és a *-nemű* főnévképzőt pedig „inkább még képzőszerű utótagoknak” (Berrár 1982: 323). Ezzel szemben Kiefer az Új magyar nyelvtanban nem sorolja a képzők közé a *-kora* és *-nemű* elemeket, e csoporthoz tartozónak tekinti viszont a *-fajta* képzőt. A vitatott státusú toldalékokról a következőket írja: „A *-né, -beli, -féle, -szerű, -fajta* elemek minden szempontból az összetelti utótagokkal azonos módon viselkednek. Így például mindegyik megjelenhet mellérendelésekben: *trafikos- vagy boltosné, város- és falubeliek, üveg- vagy porcelánféle, rádió- és televíziószerű, két- vagy háromfajta*. Az említett elemek a szabályos összetelti utótagoktól csak annyiban különböznek, hogy önálló szóként nem használatosak” (Kiefer 1999: 228). Ezeknek a szuffixumoknak az alkalmazási köre általában bizonyos megszorításoknak van kitéve, a *-beli, a -féle* és a *-fajta* például nem kapcsolódhat helynevekhez (**Belgiumbeli, *Debrecenféle, *Szegedfajta*) stb. (Kiefer 1999: 240–244).

A finn *-tar/-tär* „nőnemképző” nagyon korán agglutinálódott (ezt jelzi illeszkedő alakpárja is).⁸ Alapszava, a *tytär* 'vkinek a lánya' balti jövevényszó: FV **tüktäre* > md. *tejtär/štīr*, lpS *daktar*; vö. litv. *dukte*, ópor. *duckti* (Hakulinen 1979: 181–182; MdKons 166; SSA 3: 349). Ez a képző a XX. század első feléig nagyon aktív volt, főként titulusokat (pl. *kuningatar* 'királynő', *kreivitär* 'bárónő', *herttuatar* 'hercegnő', *paronitar* 'bárónő', *ruhtinatar* 'fejedelemsnő'), művészeti foglalkozásokat (*laulajatar* 'énekesnő', *näyttelijätär* 'színésznő', *tanssijatar* 'táncosnő'), nemzetiségeket (*norjatar* 'norvég (nő)', *ranskatar* 'francia (nő)', *ruotsitar* 'svéd (nő)'), illetőleg sajátos (és pejoratív) „női szerepeket” jelölhetett (*rakastajatar* 'szerető', *seikkailijatar* 'kalandornő', *viettelijätär* 'csábító'). Mára – nem utolsósorban a nyelvi divat és a feminista társadalomszemlélet előretörése okán – ezeket az erősen nemekhez kötött, opposíciókban létező szavakat (*opettaja – opettajatar* '(férfi) tanár – tanárnő') „nemsemlegesebb” kifejezések váltották fel (pl. az *opettaja* és a *laulaja* egyaránt jelölhet nőt és férfit), így e képző produktivitása szinte nullára csökkent, s a beszélt nyelvből gyakorlatilag kiveszett. Mila Engelberg vizsgálatai szerint a *-tar/-tär* képző az 1950-ben kiadott Ammattihake-

⁸ A magyar és a finn agglutinációk esetében jó értékmérőnek bizonyuló palatoveláris illeszkedéssel a mordvinban óvatosan kell bánnunk, mert ott ezt az illeszkedésfajtát sokszor felülírja a palatális/nem palatális mássalhangzók kapcsolódási törvénye.

misto [foglalkozások jegyzéke] 77 foglalkozásnévében szerepelt (pl. *työnjohtajatar* 'munkavezető', *laulajatar* 'énekes'), 1970-ben és 1990-ben azonban mindössze egy-egy ízben fordult elő (*mielisairanhoitajatar* 'elmeorvosi ápoló' és *myyjätär* 'eladó') (bővebben: Engelberg 1998).

A kisebb finnugor nyelvek korai nyelvelmékeinek hiánya miatt a grammatikalizációs folyamatok diakrón vetületének vizsgálata nagyon nehéz, a képzők életének több évszázados nyomon követése szinte lehetetlen. Az újabb bibliafordítások azonban arról tanúsodnak, hogy az önálló szavak képzővé agglutinálódása élő folyamat, vö. pl. vog. *wārmal* 'dolog, ügy' > *aytnewārmal* 'hit' (tkp. 'hívó dolog'), *jirχatnewārmal* 'áldozat' ('áldozó dolog'); *nak* 'esemény, körülmény' > *nōχjaltnenak* 'feltámadás' ('felemelkedő esemény'), *ōliylattālnak* 'csoda' ('nem létező esemény') (Keresztes 2004: 76). Ehhez hasonlóan viselkedik az osztj. *wer* 'dolog, munka' és az *öt* 'dolog, tárgy' is: *atāmwer* 'vétek' (tkp. 'rossz dolog'), *χāñawer* 'titok' ('titkos dolog'); *emāñōt* 'szentség' ('szent dolog'), *jurāñōt* 'hatalom' ('erős dolog') (Widmer 2004: 132; vö. továbbá Faludi 1954: 211, 220). (A mordvin bibliafordítások vizsgálatát ld. Keresztes 2001.)

A produktivitás egyik fontos értékmérője az idegen szavakhoz való kapcsolódás képessége. A mai magyarban például a *-hat/-het* – általános hatóige-képző jellegénél fogva – idegen szóhoz is könnyedén kapcsolódhat (*dehonesztálhat, demokratizálhat*). A később részletesebben vizsgálandó mordvin képzők, félképzők és éppen hogy agglutinálódni kezdő utótagok elkülönítésének egyik jól működő kritériuma az orosz eredetű szavakhoz való kapcsolódási képesség. A mára már képzővé vált, absztrakt névszókat létrehozó *-či* könnyedén csatlakozik orosz eredetű, kisebb-nagyobb hang- és alaktani módosítással ma már a mordvin szókincs részének tekinthető szavakhoz, pl. *bednojči* 'szegénység' (< *bednoj* 'szegény' < or. *бедный*), *bojkači* 'gyorsaság' (< *bojka* 'fűrge' < or. *бойки*), *čestnojči* 'becsületesség' (< *čestnoj* 'becsületes' < or. *честный*), *smelči* 'bátorság' (< *smel* 'bátor' < or. *смелый*), *tesnači* 'szűk volta vminek' (< *tesna* 'szűk' < or. *тесный*), *tupojči* 'tompaság, butaság' (< *tupoj* 'tompá, buta' < or. *тупой*), *žadnojči* 'mohóság' (< *žadnoj* 'mohó' < or. *жадный*) stb. Ugyanílyen kapcsolódási képességet figyelhetünk meg a *пель* és a *пря* kapcsán is.

Hasonló kettőséget tapasztalhatunk a zürjénben is: a *-lun* absztrakt képző könnyebben kapcsolódik orosz eredetű szavakhoz (pl. or. *рад* > zürj. *rad* 'vidám, vidámság' > *radlun* 'vidámság'), mint a többi (a szórványos előfordulások közül pl. or. *зочумь* 'vendégeskedik' > zürj. *gešt'it* 'id.' > *gešt'itanin* 'vendégség, lakoma'). A vogul *-sup* képző orosz alapszavakhoz is járulhat: *šasšup* 'félóra' < *šas* 'óra' < or. *час*.

Grammatikalizációs skála

Ha az egyes nyelvekben a grammatikalizálódó elemekről szinkron metszeteket készítünk, azt tapasztalhatjuk, hogy a különféle változások nem egyidőben zajlanak. Vannak olyan elemek, amelyek már nagyon régen klitikummá, majd raggá/képzővé váltak (ilyen például a magyarban a *-ban/-ben*, *-tól/-től* stb., a finnben a *-tar/-tär*), s vannak olyanok, amelyek csak a kezdeti lépéseket tették meg ezen az úton (pl. *beli*, *féle*, *szerű*). A mordvinban – mint a továbbiakban látni fogjuk – egy olyan elem van, amely már teljes jogú képzőnek tekinthető, néhány közel áll ehhez, néhány pedig még csak a grammatikalizálódás kezdeti stádiumában van.

Dolgozatomban a grammatikalizációt nyelvtörténeti folyamatnak értelmezem, az egyes képzők fejlődését diakron síkon mutatom be, ugyanakkor a mai állapotról készített szinkron lenyomatot a grammatikalizációs skálán ábrázolom.

ÖSSZETÉTELI UTÓTAG

KÉPZŐ

			
0. fázis	1. fázis	2. fázis	3. fázis
még nem kezdődött meg az agglutinációs folyamat	az utótag megindult a képzővé válás útján, de még a deszemantizációs folyamat elején jár; a vizsgált elem szemantikai ereje nagy, jelentésbeli kapcsolódási szabadsága csekély, s az alapszóval való kapcsolatát jól őrzi, elvont viszonyok jelölésére még csak kis mértékben képes.	már bizonyos mértékben képzőnek tekinthető, elvont viszonyok jelölésére képes elem, amelynek még az alapszava is élő nyelvi elem, azaz önálló szóként is, más képzések kiindulópontjaként és összetételek részeként egyaránt létezik és produktív; az alapszó és a képző kapcsolata még nem homályosult el teljesen (mindemellett a képző még csak néhány szóban figyelhető meg).	képzőnek tekinthető elem, amelynek az alapszavával való szemantikai kapcsolata teljesen megszakadt, a képző teljes szemantikai szabadsággal rendelkezik, s minden megkötöttség nélkül képes létrehozni új, elvont jelentésű szavakat.

GRAMMATIKALIZÁLÓDÓ ELEMEEK AZ ERZA-MORDVINBAN

A mordvin szakirodalomban meglepően sok, mintegy másfél tucat lexéma keveredett az agglutináció gyanújába: *al, alks, buje, či/ši, in, kaz, kir'd'a, lango, mař, maz, meže, M nal, ěe ~ ěi, pe, pel', p'ra/p'rä, pulo/pulä, tor*. Jómagam ezt a sort a *pel'ks* és *luv* elemekkel egészítem ki.

A mordvin szóalkotás kutatói viszonylag jelentős figyelmet fordítottak s fordítanak erre a jelenségre. Eleinte az „igazi” képzőkkel egybemosva mutatták be az önálló szóból keletkezett képzőket, az utóbbi időkben viszont már önálló tanulmányokat, kézikönyv-fejezeteket is szentelnek nekik. Ezeket részletesen áttekintettem a tudománytörténeti fejezetben, itt csak vázlatosan, a tendenciákat bemutatva szólok róluk, a kronologikus sorrendet követve.

Az első modern mordvin anyanyelvű nyelvész, M. Je. Jevszevjev mordvin nyelvtanában a képzők közé csak a „valódi” szuffixumokat veszi fel, a *пуло* 'хвост; farok', *пря* 'голова; fej', *не* 'конец; vég' elemeket összetételnek tekinti (1934/1963: 44–45). Hasonlóan jár el Bubrih (1947: 44) is.

Fontos szemléletbeli előrelépés jellemzi az 1962-ben megjelent nagy nyelvtani összefoglalót: a *чи* 'день; nap', *пуло* és *пель* 'половина; fél' elemeket még az összetételeken belül ugyan, de már külön csoportban kezeli, mondván, ezek révén metaforikus jelentések jönnek létre, pl. *мазычи* 'красота; szépség' (< *мазый* 'szép'), *кузбуло* 'ельник; fenyves' (< *куз* 'ель; lucfenyő'), *ярсамонель* 'еда (предмет); ennivaló' (< *ярсамо* 'еда (действие); evés'). Ezek mellett ebben a könyvben a vizsgált elemek közül a *марь* 'плод; bogyó, termés' és *пря* 'голова; fej' mint összetételi utótagok bukannak fel (1962: 52–55).

Még nagyobb ugrást hajtott végre a *Финно-угрские и самодийские языки* c. összefoglaló kézikönyv erza-mordvin részében A. P. Feoktyiszto, aki a *чи*, *пуло* és *пель* elemeket már a főnévképzők sorába vette fel. A *чи*-t absztrakt képzőnek minősíti, a *пуло* gyűjtőnévképző, míg a *пель* a deverbális *-мо/-ма* névszóképzőhöz tapadva tárgyakat nevez meg (1966: 182). – Ezt az 1975-ben napvilágot látott *Основы финно-угорского языкознания* 2. mordvin fejezetében a moksa *нал* elemmel egészítette ki (301).

1967-ben látott napvilágot M. A. Kelin alapvető tanulmánya az alárendelő szóösszetételekről. A szerző a *чи*, *пель* és *пуло* elemeket – a Grammatika szemléletét követve – szintén az összetételek egy speciális csoportjába sorolja, amelyet ő az „állandó második komponenssel rendelkező összetételek (сложные существительные с постоянным вторым компонентом)” névvel illetett (64–72). – A „hagyományos összetételek” között kap helyet a *пря* (45, 46, 52, 53, 57, 62), a *марь* (50, 55) és – kissé következetlen módon – itt is felbukkan a *пуло* (52, 53).

Mordvin történeti alaktani monográfiájában B. A. Szerebrennyikov (1967) természetesen foglalkozik a képzőkkel is. A denominális nomenképzők sorát ő a *чи*-vel nyitja, ezt egyértelműen képzőként (суффикс) definiálja, s habár megjegyzi, hogy önálló szóból keletkezett, mégis egy csoportban tárgyalja a *-кс*, *-де*, *-ина*, *-ка*, *-не* képzőkkel (66–69). Mindemellett bevezeti a félképző (полусуффикс) fogalmát. Ezek az elemek a definíciója szerint valaha összetételi utótagok voltak, s több fokozaton keresztül, eredeti

jelentésüket elveszítve szóképző elemmé váltak (70). Ebbe a kategóriába a *пель*, *нуло*, *марь* és *каз* elemeket sorolja (utóbbi létéről/nemlétéről részletesebben ld. a 366–367. oldalakon). (A *чи* elemet valószínűleg azért nem itt mutatja be, mert az már túljutott a „félképzőség” stádiumán.)

Erdődi József 1968-ban megjelent *Erza-mordvin szövegek* c. egyetemi jegyzetében említi az általa *-me(ž)* formában megadott, „alkalmi csoportokat jelölő” elemet, amelyet a *meže* ’mi’ mutató névmásra vezet vissza (217). A deverbális képzők között tünteti fel a *pel'* elemet, ’féleség’ jelentésben. Ezt ő csak „suffixumnak” nevezi, eredetéről semmit nem árul el (218).

D. V. Cigankin sok tanulmányában foglalkozott a grammatikalizálódó névszóképzőkkel. A Sz. Z. Gyevajevvel közösen kiadott 1975-ös erza–moksza összehasonlító nyelvtanában a *чи* és a *пель* is helyet kapott. Előbbi mint teljes jogú képző (суффикс) szerepel, a szerzők nem is tesznek említést önálló szóra visszamenő „előéletéről”, utóbbi viszont szóképző elemként (словообразовательный элемент) került fel a listára (ennek eredeti jelentéseként a szerzők a ’средство; eszköz’-t adták meg). – A jegyzetben összetételi utótagként van futólag megemlítve a *пря* (1975: 93–94).

Ugyancsak Gyevajevvel együtt jegyzi *Морфологическое строение слова в мордовских языках* c. cikkét, amelyben affixoidoknak (аффиксоид) nevezi ezeket az átmeneti elemeket (1978: 194–195). Ezek közé a korábban már említett *марь*, *пель*, *чи*, *нуло* mellett beemeli a *нал* és az *ал* elemeket is (a *нал* elem félképzői szerepben elsősorban a moksában fordul elő, az *ал* pedig kizárólag itt; előbbit ld. a 391–396. oldalakon). – Ugyanebben az írásban (195–196) cáfolják Szerebrennyikovnak a *-каз* elemről vallott nézeteit is.

1976-ban jelent meg Cigankin egyik alapvető képzőtani cikke (*Суффиксальное словообразование имен существительных в диалектах эрзянского языка*), amelyben 18 képzőt mutat be. Ezek között kapott helyett a *-бье* (*-бие*), *-чи*, *-пель* és *-шка* elem; Cigankin mindegyiket önálló szóra vezeti vissza (1976: 151, 153). – Ezek értékelését, mennyiben tekinthető képzőnek s mennyiben nem, az egyes elemek részletes elemzése során végzem el. – 1977-es nagydoktori disszertációjában ugyanezeket az elemeket mutatja be.

1981-ben látott napvilágot a mai napig legjelentősebb névszóképző-monográfia, ugyancsak D. V. Cigankin tollából (*Словообразование в мордовских языках*). A könyv képzőket tagláló részében a szerző bemutatja mind a négy fentebb tárgyalt elemet (48, 51). Az első hármat továbbra is (jogosan) önálló szóból grammatikalizálódott elemnek tartja, a *-шка* elemet azonban már összetett képzőnek veszi, melynek első részét az uráli alapnyelv **-kka/-kkä* képzőjéből származtatja (~ fi. *-hko/-hkö*), az *š* elemet ismeretlen eredetűnek tartja. A teljes értékű képzők mellett Cigankin foglalkozik a félképzőkkel (полусуффикс) is. Ezeket Szerebrennyikovhoz hasonlóan definiálja: önálló szóból jönnek létre, megfogalmazása szerint gyakran összetételi utótagokból (ezt helyesíteni kell: mindig). Cigankin a félképzők sorába a *-марь*, *-нуло* és *-пря* mellé beemeli a *-не*, *-маз* és *-тор* elemeket is (18–21). A *-не* az önálló *ни* ’жена; feleség’ szóra megy vissza, és tulajdonnévhez kapcsolódva, birtokos személyragot felvéve hasonló funkciót lát el, mint a magyar *-né* képző. A *-маз* és *-тор* elemekről később részletesebben fogok beszélni, előbbi, ha él is egyáltalán, semmiképpen nem a Cigankin által felvázolt keretek

között jött létre; utóbbi pedig nem is létezik, csak téves nyelvtörténeti módszerek eredményeképp, önkényes szódarabolással véli képzőnek a szerző.

Cigankin az 1980-ban megjelent nagy nyelvteni kézikönyvnek (*Грамматика мордовских языков*) nemcsak főszerkesztője, hanem a szóképzéssel foglalkozó fejezet szerzője is volt. Az 1962-es elődjénél modernebb szemléletű könyvben a szóképzésre is komolyabb figyelmet fordítottak. Cigankin az önálló szóból keletkezett elemek közül a teljes értékű képzők közé sorolja a *чи*, *пель*, *ни* és *пря* szuffixumokat (108–109). Monográfiájához képest itt rövidebben, kevesebb példával, nyelvtörténeti háttérinformációk nélkül mutatja be e képzőket. – Érdekes módon a gyűjtőnevek csoportjában (категория собирательность, 149–150) kapott helyett a *пуло*, (ismét) a *пель*, a *не* és a *мезь* elem. A *пуло* fák, bokrok és más tárgyak összességének kifejezésére szolgál (később látni fogjuk, hogy ez távolról sem teljes lista), a *не* személyek és tárgyak oszthatatlan egységét fejezi ki. A *мезь*-ről szűkszavúan csak egy példát olvashatunk: *молян Колямезень 'пойду к Коле и другим; megyek Koljáékhoz'*.

1983-ben látott napvilágot a *Лексикология современных мордовских языков* c. tanulmánygyűjtemény, melynek a *Пути обогащения лексики мордовских языков* nevet viselő fejezetét a Lipatov – Matyuskin – Moszin szerzőhármas írta. A főnévképzők sorába a Grammatika 1980-hoz hasonlóan felveszik a *чи*, *пель*, *ни* és *пря* elemeket. A szerzők az egyes elemekről csak nagyon rövid információkat adnak (*чи*: elvont viszonyt fejez ki, *пель*: eszköznév, cselekvésnév képzője, *ни*: feleségnévképző; *пря*: meghatározott korosztályhoz, társadalmi helyzethez tartozás kifejezésére szolgál) (122–123).

Az uráli nyelveket bemutató, Denis Sinor szerkesztette kézikönyv mordvin részét Alo Raun készítette, aki a képzőkről és összetételekről csak nagyon röviden tett említést. Az általunk vizsgált elemek közül csak a *pulo*-ról ír, ezt ő egyértelműen összetételi utótagnak tartja: *kilejbulo* < *kil'ej* 'birch' + *pulo* 'tail, plait' (a szemantikai problémákról ld. a *pulo* alatt, 397–403. oldal) (1988: 108). Tíz évvel később jelent meg Daniel Abondolo szerkesztésében az uráli nyelvek következő áttekintése. Ebben Zaicz Gábor a névszóképzők közé beemeli a *-či* (forms abstracts), *-pel'* (forms nouns from verbal nominals) és *-pulo* (forms collectives from nouns) elemeket, de nem tesz különbséget az ősi képzők és az újonnan, agglutinációval keletkezett szuffixumok között (1998: 202–203).

Keresztes László kresztomátiájában röviden, csak felsorolásszerűen mutatja be a képzőket. A 14 denominális névszóképző között kapott helyet a *-či* (elvont főnevek képzője), *-ni* (női név képzője), *-pulo* (gyűjtőnévképző) (1990: 65–66). – 2011-es *Bevezetés a mordvin nyelvészetbe* c. könyvében „az önálló szavakból keletkezett toldalékok” között a *-či* elemet említi (122).

Cigankin 1996-ban publikált egy rövidebb tanulmányt a félképzőkről (tudomásom szerint ez az egyetlen, csak ezzel a kérdéskörrel foglalkozó írás mordvin szerző tollából). A *Полуаффиксация как один из составных компонентов архитектуры словопроизводства в мордовских языках* c. cikkben a szerző az elméleti kérdések (a félképzők születése, a lexikai kategóriából a morfológiaiba való átmenet jellegzetességei, az összetétel/képzőszerű elem/képző kategóriák elkülönítése, a szemantikai kiüresedés vs. produktivitás kérdésköre) körüljárása mellett bemutatja, milyen elemeket tekint ő félképzőknek. Ezeknek a funkcióját is leírja nagyon röviden (elégge heterogén – és

nem teljes, de ugyanakkor mégis sommásnak tűnő – meghatározásokat olvashatunk itt). A Cigankin által félképzőknek tartott elemek a következők: *ал* (hely vmi alatt) – ez csak a moksában fordul elő ebben a szerepben, *ланго* (felület; idő, vminek az ideje), *марь* (növény, növény termése), *мезе* (személyek összessége), *нал* (behatárolt területen növény növényzet), *не, ну* (feleség neve), *пель* (eszköz), *ние, бие, бье* (személyek meghatározott csoporthoz tartozása), *пря* (meghatározott korosztályhoz, társadalmi helyzethez tartozás; vminek a felszíne), *нуло* (hely ahol vmi nő, terem), *чи* (elvontság kifejezése). Cikkében kitér arra is, hogy a Szerebrennyikov által felvett *-каз* elem nem sorolható a (fél)képzők közé. – Cigankin írása fontos állomása a képzők/képzőszerű elemek kutatásának. Érdeme, hogy egyrészt elméleti síkon is igyekszik körüljárni a kérdést, másrészt pedig meghatározza, milyen elemeket tekinthetünk félképzőknek. Hátránya a rövidség és a heterogenitás. Ezek az elemek különböző mértékben jutottak előre a grammatikalizációs skálán, ezt a fokozatosságot Cigankin nem veszi figyelembe.

Mészáros Edit tankönyvében (*Erza-mordvin nyelvkönyv kezdőknek és középfeladatoknak*) viszonylag részletesen foglalkozik a képzőkkel. A denominális névszóképzők között szól a *-pel'* főnévképzőről, ezt ritka, de produktív, az önálló *pel'* 'fél' szóból keletkezett képzőként mutatja be, melynek jelentése 'féle, való' (1998: 41), valamint a 'nap' jelentésű szóból grammatikalizálódott *-či* szuffixumról, amely az elvont főnevek képzője (1998: 50). – Mészáros emellett két hosszabb tanulmányt is publikált: az egyikben a *чи* (1997), a másikban a *нуло* (1999–2000) eredetét, státusát, képzői szerepét elemzi.

Raija Bartens leíró és történeti szempontokat egyaránt érvényesítő mordvin kézikönyvében (*Mordvalaisten kielten rakenne ja kehitys*) csak néhány képzőről ír. Ezek között csak egy önálló szóból agglutinálódott képző szerepel, a *-či*, amelyet absztrakt főnevek létrehozására szolgál (1999a: 107).

2000-ben jelent meg Cigankinnak egy cikke két olyan szó elemzéséről, amelyek képzőszerű elemként is funkcionálnak (*Словообразовательные потенции слов пря 'голова' и пе 'конец' в мордовских языках*). Ebben az írásában Cigankin az egymásba fonódó szemantikai mezők megrajzolása mellett kitér arra is, hogy elő- és utótagként milyen szerepet töltenek be ezek a lexémák a mordvin szókinszben. Minket jelen esetben az utóbbi pozíció érdekel: a szerző azt járja körül, e konkrét esetekben hol húzódik az összetételi utótag és a képzőszerű elem határmezsgyéje (Cigankin 2000a).

Szintén 2000-ben jelent meg az *Эрзянь кель. Морфология* [Erza nyelv. Morfológia] című, erza nyelvű kézikönyv. Fontos újítása a könyvnek az Аффиксоид вельде валонь теевемась [affixoid útján történő szóalkotás] c. fejezet (46–48), amelybe egy tucat képzőszerű elem került be: *чи, нуло, пель, пря, ланго, алкс, пе, ни, кирда, меze, марь, бье/бие*. Az egyes elemeket szemantikai és/vagy alaktani kategóriákba osztva tárják elének (ezek a halmazok eléggé heterogének, részletesebben ld. az egyes képzők elemzése során). A szerzők elég sok példát mutatnak be, azonban ezek egy része nyelvjárási alak, melyek egyetlen (kétnyelvű vagy értelmező) szótárban sem szerepelnek. Egynyelvű könyvről lévén szó, ez az eljárás nagymértékben megnehezíti értelmezésüket, feldolgozásukat. A tizenkét affixoid közül teljesen új az *алкс* és a *кирда*. Előbbi 'valamilyen alul lévő hely' alapjelentésben szerepel a kézikönyvben, az alcsoportokban testrésznevek, földrajzi nevek és tárgyak alsó része szerepel (ez még önmagában nem indokolná képzőszerű elemként való felvételét, ld. az *алкс* elemzésekor, 373–377. oldal). A *кирда*

más megközelítésben multiplicativusi elem ('szor/szer/ször'), s nem félképző. – Összeségében vizsgálatunk szempontjából nagyon hasznos ez a fejezet, de egyrészt a kategóriák heterogenitása, másrészt a „grammatikalizációs skála” figyelmen kívül hagyása miatt elég sok ponton érdemes lenne kiegészíteni a listát.

Sirkka Saarinen 2004-ben jelentetett meg egy magyar nyelvű cikket a *чи* képzőről. Írásában elsősorban az alapszavak szófaji megoszlását, a *чи* kapcsolódási szabályait elemzi a szóvégmutato szótár adatai alapján.

Maticsák Sándor 2005-ben publikált egy hosszabb tanulmányt a grammatikalizációval létrejött/létrejövő képzőkről, képzőszerű elemekről (Maticsák 2005a); s részletesen elemezte a *či* (2005b), *pel'* (2006, 2014b) és *lango* (2014f) képzővé válásának folyamatát.

A szakirodalomban megjelent elemeket (a grammatikalizációs skálán: összetétel > speciális összetétel > gyűjtőnév > affixoid/félképző > képző) táblázatba foglalva a következő képet kapjuk:

	<i>ал</i>	<i>алкс</i>	<i>бүе</i>	<i>каз</i>	<i>күрда</i>	<i>ланго</i>	<i>маз</i>	<i>марь</i>	<i>мезь, мезе</i>	<i>нал</i>	<i>не, ни</i>	<i>пе</i>	<i>пель</i>	<i>пря</i>	<i>пуло</i>	<i>тор</i>	<i>чи</i>	<i>шка</i>
Jevszjev 1934												ÖT		ÖТ	ÖТ			
Bubrih 1947												ÖТ		ÖТ	ÖТ			
Grammatika 1962								ÖТ					SÖ	ÖТ	SÖ		SÖ	
Feoktyisztov 1966													K		K		K	
Kelin 1967								ÖТ					SÖ	ÖТ	SÖ		SÖ	
Szerebrenny. 1967				FK				FK					FK		FK		K	
Erdődi 1968									K				K					
Cig.–Gyev 1975													K	ÖТ			K	
Cigankin 1976			K										K				K	K
Cig.–Gyev. 1978	A							A		A			A		A		A	
Grammatika 1980									GY		K	GY	K	K	GY		K	
Cigankin 1981			K				FK	FK			FK		K	FK	FK	FK	K	
Moszin et al. 1983											K		K	K			K	
Raun 1988															ÖТ			
Keresztes 1990											K				K		K	
Cigankin 1996	FK		FK			FK		FK	FK	FK	FK		FK	FK	FK		FK	
Mészáros 1998													K				K	
Zaicz 1998													K		K		K	
Bartens 1999a																	K	
EK 2000		A	A		A	A		A	A		A	A	A	A	A		A	K
Keresztes 2011																	K	

A = affixoid, FK = félképző, GY = gyűjtőnév, K = képző, ÖТ = összetétel, SÖ = speciális összetétel.

A „gyanú” egy része helytálló, más része viszonylag teljességgel megalapozatlan. A mordvinföldi kutatók a vizsgált szóelemeket önkényesen csoportosítják, utótagnak, félképzőnek és képzőnek nevezve őket. Megesik olyan is, hogy egyazon szerző hol utótagnak, hol pedig képzőnek minősíti a kérdéses alakot. Ahhoz, hogy viszonylag rendet tegyünk ebben a kérdésben, mindenekelőtt egységes vizsgálati szempontrendszert kell kidolgozni. Az általam alkalmazott szempontok a következők (vö. Campbell – Janda 2001: 108–110):

- beszélhetünk-e deszemantizációról, azaz az adott utótag elvesztette-e eredeti jelentését?
- a képzés alapszava (illetőleg az összetétel előtagja) milyen szemantikai körbe tartozik; az adott képző(szerű elem) mennyire szabadon kapcsolódhat különböző szemantikai csoportba tartozó alapszavakhoz?
- mennyiben lehet absztrakt viszonyt kifejező elemnek tekinteni a vizsgált képzőt, utótagot?
- milyen az utótag és a belőle alakult képző(szerű elem) kapcsolata, él-e az alapalak a mai mordvinban, történt-e hangtani és/vagy alaktani változás?
- mennyire tekinthető produktívnek az adott szóelem (különös tekintettel az orosz eredetű szavakhoz való kapcsolódási készségre)?

*

A továbbiakban a mordvin szerzők által képzőknek, ill. félképzőknek minősített elemeket veszem sorra.

A) Nem utótag, nem képző, hanem nyelvtörténetileg helytelen módszerrel önkényesen leválasztott szóelem

1. *-KAZ*

Szerebrennyikov (1967: 71) a korlátozott elterjedésű félképzők közé sorolja az általa ismeretlen eredetűnek tartott *-kaz* elemet. Erre két példát említ: *метьказ* 'ящерица; gyík' és *верьгаз* 'барсук; borz' (ez utóbbi helyes alakja: *нерьгаз*). Szerebrennyikovnak Cigankin két cikkében is ellentmond (Cigankin – Gjevajev 1978: 195–196; Cigankin 1996: 22), de nem fejti ki részletesen, miért nem fogadja el ezt a nézetet.

Ahhoz, hogy a *-kaz* elemet (fél)képzőnek tekinthessük, meg kellene találni a kiindulópontul szolgáló lexémát. Ez, véleményem szerint, egyik példa esetében sem lehetséges. Vizsgáljuk meg részletesen e két szó eredetét!

нерьгаз 'барсук' (ERV 410); 'borz' (EMSz 244); 'mäyrä' (ESS 102); Paasonen csak a moksából adatolja *här'gas* 'барсук / Dachs' formában (MdWb 1378), vö. *нярьгаз* (MRV 427). Moszin (1977: 12) ezt a szót a fi. *nirkko*,⁹ é. *nirk* 'menyét' szavakkal rokonítja. Az EtV (199) még a cser. *нерзе* 'borz' szót is ide sorolja, s ezek eredetét a FV **nirka* alapalakban véli megtalálni, viszont, némiképp következetlenül, a *нерьгаз* alapszavának a *нерь* 'csőr, orr, ormány' lexémát tartja (ez Szerebrennyikov tagolására megy vissza).¹⁰ A 'borz' jelentést azonban nem lehet a 'csőr'-rel összekapcsolni. Ráadásul az UEW (303) a *нерь* szócsaládjából (FU **nere* 'orr, csőr, ormány' > lapp, cser., md., vtj., zrj., osztj. és szam. megfelelőkkel) hangtani okok miatt kizárja a finn és észt alakokat, s az SSA (2: 223) sem hoz finn-volgai párhuzamokat. Versinyin (ESM 287) felveti a már említett cser. *нерзе* 'borz' mellett (kérdőjellel) a fi. *mäyrä* 'id.' szóval való kapcsolatot. Utóbbi két szó rokonsága már korábban is felmerült (SKES 3621), de az SSA a finn szót germán eredetűnek tartja (< **marpraz* 'nyuszt'). – Szerebrennyikov és az EtV tagolását semmiképpen nem lehet elfogadni, tehát itt nem beszélhetünk *-газ/-каз* alakú képzőről, esetleg annyit kockáztathatunk meg, hogy amennyiben a mordvin és a cseremiszi szó rokonságát elfogadnánk, úgy a mordvinban egy *-з* képzővel számolhatnánk. (A *-з* képzőről részletesebben ld. a 129–140. oldalakon írottakat.)

метьказ 'ящерица' (ERV 381); 'gyík' (EMSz 228); 'sisilisko' (ESS 94); *met'kas* 'ящерица / Eidechse' (MdWb 1253). Szerebrennyikov (1967: 71) ebben is egy *-kaz* képzőt lát. Moszin (1977: 12) minden etimológiai magyarázat nélkül közli, *метька-з* tagolásban. Versinyin (ESM 249) Szerebrennyikovhoz hasonlóan tagolja, az első elemet ő a *М мть-* szókezdetben véli megtalálni (vö. *мтькольди* 'головастик; ebihal', *мтьколде-* 'извиваться; kanyarog, tekeredik', *мтькълдей* 'непоседа; nyughatatlan, izgága', *мтьколь тикше* 'ракитка; rekettye') – ez nem több népetimológiai kísérlet-

⁹ A finnben két *nirkko* szó él, 'hegycsúcs, orom' és 'menyét' jelentésben. A SKES (2: 385) nem zárja ki a kapcsolatot: az állat megnevezésének alapja testének hegyes formája lehetett. Ezt az SSA (2: 223) sem veti el, de kissé szkeptikusabb.

¹⁰ „Обращет на себя внимание также полусуффикс неизвестного происхождения *-kaz*, обнаруживаемый в таких словах, как *met'-kaz* 'ящерица', *ver'-gaz* 'барсук' и. т. д.” (1967: 71).

nél. Mivel sem egy *мемъ*- tövet nem tudunk kimutatni, sem pedig a *-каз* képző létét nem tudjuk más példákkal igazolni, Szerebrennyikovék elmélete a spekuláció szintjén marad. – Az viszont elképzelhető, hogy hasonlóan más állatnevekhez, itt is egy *-з* denominális nomenképzővel számolhatunk.

Amennyiben a *-каз* képző lenne, gyanúba keverhető lenne még a *кечказ* 'horog, kampó', *уськаз* 'tarackbúza' és *сятказ* 'vadfokhagyma' szó is. Nézzük meg ezeket is részletesebben!

кечказ 'крючок' (ERV 258); 'horog, kampó' (EMSz 158); 'koukku, haka' (ESS 68); *kečkas* 'крючок / Haken' (MdWb 671). A szó minden valószínűség szerint a FV *kečke-rä 'rund, krumm' (UEW 655; SSA 1: 335) alakra vezethető vissza, s a *кич-кере* 'görbe' szóval rokonítható, ez szemantikailag is megállja a helyét. Ebben az esetben a *кечказ* szóban nem *-каз*, hanem csak egy *-з* képző rejlik (részletesebben ld. a 136. oldalon.)

уськаз 'пырей' (ERV 700); 'tarackbúza' (EMSz 400); 'juolavehnä' (ESS 180); *uškas* 'вид пирея / eine Queckenart' (MdWb 2485). Paasonen az *уське* 'vezeték, huzal; lánc' alcímszavaként tárgyalja. Amennyiben elfogadjuk ezt a származtatást (ennek alapjául a több méter hosszú és elágazó tarackok szolgálhatnak?), akkor a *-з* képzőnek tekinthető (részletesebben ld. a 136–137. oldalon.)

сятказ 'дикий лук; vadhagyma' (ERV 639); 'käenrieska' (ESS 164); *šatkaz* 'дикий чеснок / Knoblauch (wild); дикий лук / Schnittlauch' (MdWb 2093). Ismeretlen eredetű szó (részletesebben ld. a 139. oldalon). Elvileg ugyan elképzelhető lenne a *сям* + *каз* tagolás, de egyrészt sehol nem bukkantam *сям*- töre, másrészt ez lenne az egyetlen szó, amelyben e képző kimutatható lenne.

Összességében tehát sem a Szerebrennyikov által felhozott példák, sem pedig az esetleg még szóba jöhető alakok között nincs olyan, amelyet megnyugtató bizonyossággal alapszó + *каз* tagokra lehetne bontani. Mindemellett az egyes alapszavak meglétét sem tudjuk kimutatni, és a kérdéses szuffixum eredeti jelentését sem tudjuk meghatározni, így tehát ezt az elemet ki kell zárunk az agglutinációval keletkezett képzők sorából.

2. -TOP [-tor]

Cigankin (1981: 19) a később tárgyalandó *-maz* elemhez hasonló módszerrel különíti el egy *-mop* szuffixumot. Sajnos, az a látszatra tudományosnak ható „szószabdalo” módszer, amellyel erre az eredményre jutott, sokáig jelentős hatást gyakorolt a mordvin etimológiai kutatásokra (különös tekintettel a földrajzi nevek „megfejtése” terén). Nézzük meg közelebbről, mi is ennek a módszernek a lényege!

Cigankin négy szóban – *мастор, укумтор, цумтор, салдоркс* – véli felfedezni a *-mop* (*-dop*) képzőt. Ez szerinte egy ’oszthatatlan többséget’ kifejező önálló szóból grammatikalizálódott. Ennek etimológiai megfelelőjét két nyelvből is megpróbálja kimutatni, a zürjénből és a cseremiszből.

A zürjénben az önálló *тыр* ’полный; egész, teljes’ szóból létrejött *-тыр* képzővel veti egybe, példaként a *чоксыд волатыр* ’малое количество чего-либо вкусного; kis mennyiség vmi finomból’ szintagmát hozva fel. Szerebrenyikov (1963: 143–144) a *-tor* elemet kicsinyítő képzőnek tartja, amely egy ’darab’ jelentésű önálló szóra vezethető vissza: *һаһ-тор* ’хлеба кусок; kenyérdarab’ > ’хлебец; kenyérke’. Ezekhez vö. *tir* ’Volljährigkeit, Grossjährigkeit, erwachsenes Alter’ (Fokos-Fuchs 1040); *тыр* ’tele, telt, teljes, abszolút, egész’ (Kuznetsov 159). Ez a szó a votjákban is megvan, vö. *tir* ’teli, teljes; teliség, teljesség; bőséges, elégséges; vminek a legdúsabb, legszebb, legjava része, színe-java’ (Munkácsi 357); *тыр* ’teli, teljes(en) bőséges, elégséges; vminek a legjava, színe-java’ (Kozmács 429). Ez a szó valóban képes grammatikalizálódni, erre Kozmács István udmurt–magyar szótárában a következő példákat olvashatjuk: *корка тыр куноос* ’a ház tele van vendéggel [tkp. egy háznyi vendég]’; *һылон тыр кескыны* ’teli torokból kiabál’, *тусьты тыр ву лэзыны* ’a fatálat teletölti vízzel [tkp. egy fatálnyi vizet ereszt]’.

Nagyon ritka azonban,¹¹ hogy két, egymástól függetlenül fejlődött nyelvben ugyanabból a közös eredetre visszamenő szóból ugyanolyan módon (majdnem) ugyanolyan alakú szuffixum jöjjön létre grammatikalizáció által. Ha Cigankinnak igaza lenne, akkor a zrj. *тыр* és a (feltételezett) md. *mop* szavaknak szinte egyidőben, de egymástól teljesen függetlenül kellett volna elindulni az agglutinálódás útján, s mára korlátozott használatú képzővé kellett volna válniuk.

Cigankin a cseremisiz párhuzamot – Galkin adatai alapján – az északnyugati dialektusban élő, gyűjtőnévi jelentésű *-дар/-дер* szuffixumban véli megtalálni (*кождар* ’ельник; fenyves’ < *кож* ’ель; (luc)fenyő’, *атыдор* ’посуда; edény’ < *аты* ’посудина’). Galkin ezt a szuffixumot az irodalmi nyelvi *-ар/-ер* képzőre vezeti vissza (*кожер* ’ельник; fenyves’, *ломбер* ’черемушник; zelnics’). Ezt Cigankin összekapcsolja a *неутерькс* ’орешник; mogyoróbokor’ szó *-рь* elemével (< *неуте* ’mogyoró’), a *-дар/-дер*-t pedig a *-mop* alakkal. Szerinte mindez a mordvin–cseremisiz együttélés egyik bizonyítéka.

Annyiban igaza van Cigankinnak, hogy a *неутерькс -рь* eleme etimológiailag megegyezik a szóban forgó cseremisiz képző(k) konzonánsával. A cseremiszből e képző elsődleges alakja az *-er*, erről a következőket írja történeti alaktanában Bereczki Gábor (2002: 181): „Az *-er* igen elterjedt gyűjtőnévképző, pl. *pünžer* ’erdeifenyőliget’ [...] Az

¹¹ Ld. md. *-ni* ~ ma. *-né*.

-er képzőnek ritkán van -ar/-är változata, pl. *wopsar* 'ágas (kivágott fa levagdossott ágakkal)'. – A gondot a mi szempontunkból az okozza, hogy ezek a képzőváltozatok a alapnyelvi *r denominális nomenképzőre mennek vissza (ennek mindegyik mai uráli nyelvben van folytatása, ld. a 154. oldalon), tehát kiindulópontként nem jöhet szóba semmilyen önálló lexéma.

Vizsgáljuk meg a Cigankin által felvetett négy mordvin szó etimológiáját!

мастор 'земля, мир, свет, вселенная; страна, государство; земля, почва; родина; сторона, край' (ERV 366); 'föld; ország, állam haza; világ' (EMSz 220); 'maa, maailma' (ESS 91); *mastor* 'земля; почва; свет; пол; страна, государство / Erde; Boden; Welt; Fussboden; Land, reich' (MdWb 1186). – Cigankin (1981: 19) a fi. *maa*, é. *maa* szavakkal vetette egybe. Az EtV (103) a *стор* utótagot az or. *сторона* 'oldal; ország, vidék' szóból vezeti le, ez a mordvin + orosz összetétel teljességgel elfogadhatatlan. A finn *maa* 'föld, ország' az uráli *maɣe 'Land, Erde' alakra megy vissza, vö. még é. *maa*, ?cser. *mü-*, *müj-*, zrj.-vtj. *mu*, osztj. *měy*, vog. *mā*, tvg. *mou* (UEW 263; SSA 2: 133); a szakirodalomban sehol nem merült fel a mordvin szóval való kapcsolata.

Ezt az etimológiai kísérletet Versinyin is elveti (ESM 234), ő *мас* + *тор* komponensekre bontja a kérdéses lexémát. Az előtagot a vtj. *муз* 'поверхность под ногами; lábunk alatti felszín', *музьем* 'земля, грунт, почва; föld, talaj' szavakkal veti egybe,¹² a *тор* elemet pedig a *марка* 'место; hely' szóval kapcsolja össze. Ez utóbbi ismeretlen eredetű. Versinyin cseremisiz és ugor párhuzamokat vet fel (többek között a magyar *tér* szót),¹³ de ezt sem hangtani, sem szemantikai okokból nem lehet elfogadni. Nem sokkal biztatóbb másik megfigyelt kísérlete, a tat. *tirä* 'окрестность; környék, környezet' szóval való egybevetése sem (ESM 431). – Mindenesetre, egy kikövetkeztetett, semmilyen más mordvin szóban nem igazolt 'föld' + 'hely' összetétel túlságosan erőltetettnek tűnik, ezt nem igazán lehet elfogadni.

укуитор 'клѣн' (ERV 692); 'juharfa' (EMSz 394); 'vaahtera' (ESS 178); *ukštor* 'клѣн / Ahorn' (MdWb 2444). Cigankin az *укуитор* cseremisiz megfelelőjét (nála: *вошътир*) két részre bontja, az előtagot az *укуи* 'ветвь, сучок; ág, ágacska' szóból vezeti le (így tehát valamiféle 'ág + gyűjtőképző' komponensekből építené fel a szót), s az ily módon „nyert” *тор* elemet veti egybe a mordvinnal. Amellett, hogy ez módszerintézetileg sem helyes, a szódarabolás téves, mert ez finn-volgai eredetű szó, vö. FV *wakštäre 'Ahorn, Acer platanoides' > fi. *vaahtera*, é. *vaher*, cser. *waštar* (UEW 812; SSA 3: 382; MdKons 175; EtV 194); itt tehát szó sem lehet részekre bontásról, szó sem lehet egy *-тор* elem kikövetkeztetéséről. A cser. *ukš* szó etimológiája egyébiránt: FV (?FP) *oksa 'Ast, Zweig' > fi. *oksa*, lp. *oak'se*, ?vtj. *usj*, ?zrj. *vos* (UEW 716; SSA 2: 262, a szakirodalomban sehol nem esik szó mordvin megfelelőkről).

цитор 'хруст' (Cigankin 1981: 19). Onomatopoetikus szócsalád, vö. *цитерь меремс* 'блестеть; цитердемс 'блестеть, сверкать' (ERV 728); *цитерь-меремс* 'csil-

¹² Erről az UEW a következőket írja: „Mit wotj. *mu-* hängen wahrscheinlich S K *muz* 'Fußboden, Diele', G *muz* 'Boden, Erde', S *mužem* 'Erde, Land, Gegend', G MU *mužjem*, J *muzjem*, MU *mužžem* 'Erde, Erdboden' zusammen, aber Ursprung von *ž*, *žem*, *žjem* usw. ist ungeklärt.”

¹³ Ez ugor kori szó: *tärz > osztj. *tir* (UEW 894; EWUng 1505).

log, ragyog, fénylik', *цмтердемс* 'csillog, ragyog, fénylik' (EMSz 414); *ćit'ir* 'слово, передающее блеск, мерцание / Glänzen, Glimmen beschreibendes Wort'; *ćit'irdims* 'мерцать; блестеть, сверкать; сиять / glimmen, glänzen, schimmern; glitzern, funkeln; strahlen' (MdWb 180). Ugyanebbe a körbe tartozik: *цятор* 'нареч-изобр. слово, передающее треск, хруст, скрип' (ERV 734); *цятор* 'recsegés, ropogás, kopogás, pattogás, csikorgás kifejezése' (ESS 417); *цятор* 'narske, narina', *цятордомс* 'rätistä, räiskyä, narista' (ESS 189); *цютор-цятор* 'riskyen, räiskyen, rutisten, paukkuen' (ESS 188); *ćatur* 'треск / Geberste, Gekrach', *ćaturdoms* 'трещать, хрустеть / krachen, knis-tern' (MdWb 163).

Mindezek a szavak egy onomatopoetikus *ćit'* / *ćat'* töre mennek vissza, vö. *ćit'* 'блестяще чёрный / glänzend schwarz' (MdWb 163); *цят* 'треск, хруст' (ERV 733); *цят* 'recsegés, ropogás, kopogás, pattogás, csikorgás hangja' (EMSz 416). – Itt sem beszélhetünk tehát *-mop* képzőről, hiszen a *-t* mássalhangzó a fő része.

A mordvinban nagyon sok *-r* elemű onomatopoetikus szó létezik, ezek leggyakrabban recsegést, ropogást, reccsenést; csattanást, durránást, pattogást; csikorgást, nyikorgást fejeznek ki, vö. pl. *булдор* 'нареч-изобр. слово, передающее плеск воды, грохот чего-л.' (ERV 93); *калдор* 'нареч-изобр. слово, передающее дребезжание, треск' (ERV 227); *лагор* 'шум, грохот' (ERV 324); *цяр* 'нареч-изобр. слово, передающее грохот, раскат грома' (ERV 732); *чикор* 'нареч-изобр. слово, передающее скрип' (ERV 738) stb., részletesebben ld. a 164–165. oldalakon.

салдырькс 'солонка' (ERV 564); 'sótartó' (EMSz 321); 'suolakko, suola-astia' (ESS 145); *saldurks, saldirks, saldorks, sald'erks* 'солонак / Salzfass, Salzkufe'. Alapszava a *сал* 'сол; só', az utótag (hiszen itt összetett szóról beszélhetünk) ismeretlen eredetű.

Ha átnézzük az a tergo szótár *-mop* végű lexémáit, a fent említett onomatopoetikus szavakon kívül egyetlen gyanús alakot találhatnánk, ez a *шукитоп* (*šukštor*) 'смородина / Johannisbeere' (MdWb 2248). Mai irodalmi alakja: *шукиторов* 'смородина' (ERV 767); 'ribizli (Ribes)' (EMSz 445); 'herukka, viinimarja' (ESS 197) (Paasonennél is van *šukštorov* alakja). Ebben a szóban egy ősi, finn-volgai kori **-t3r3* képző rejlik (vö. FV **č3kč3-t3r3* > fi. *siestar*, é. *sōster, sōstar* (SSA 3: 173; részletesebben ld. a 76. oldalon). Ez az ősi képző más szavakban nem mutatható ki, s semmilyen kapcsolatban nincs a Cigankin által felvetett *-mop* elemmel.

Összességében tehát semmi okunk a *-mop* képző (képzőszerű elem) meglétét feltételezni.

B) Képző, de nem önálló szóból alakult

3. *-ИНА*

Az *-ина* a mai erza képzőtár egyik eleme. Cigankin szerint önálló szóra vezethető vissza, de nézete nem állja meg a helyét. A képző eredetét, szemantikai jellemvonásait, a vele alkotott szavak adattárát, ill. Cigankin elméletének cáfolatát a 322–325. oldalakon mutattam be részletesen.

4. *-МАЗ*

Cigankin (1981: 19) két (nyelvjárási) közszó és néhány személynév etimologizálása eredményeképp tekinti a *-маз* elemet képzőnek, s ennek 'vmihez/vkihez hasonló, vmit birtokló' jelentést tulajdonít. Két példát hoz ide: *кечемаз* 'horog' és *нярькамаз* 'üröm'. Nézzük meg először e két szót részletesebben!

нярькамаз 'попынь' (ERV 402). Másik, általánosabban használt erza alakja a *нартемкс* (ERV 402); 'üröm, fehérüröm' (EMSz 240); 'maruna, pujo' (ESS 100); *нар-тінкс* 'попынь / Wermut' (MdWb 1332), de ld. М *нярькамаз* (MRV 426). Cigankin (1981: 19) e szóban egy *-маз* félképzőt (полусуффикс) lát, s ennek 'vmihez/vkihez hasonló, vmit birtokló' jelentést tulajdonít, hasonlóan a *кечемаз*-hoz (ld. a következő szócikket). Az EtV (115) a *нартемкс* etimonját egy ősi **nar-* töben véli megtalálni,¹⁴ összevetve ezt a fi. *näre* 'fiatal lucfenyő', zrzj., vtj. *ńer* 'vessző, vesszőnyaláb' szavakkal. Az UEW (331) azonban az Ug (?U) *ńr̥r̥z* 'Rute, junger Schößling' szónak csak a vogul, az osztják és a magyar (*nyír*) megfelelőjét tekinti biztosnak, a csere-misz, zürjén, votják és szamojéd alakokat bizonytalannak veszi, a finn szót nem vonja ide, a mordvinról pedig említést se tesz (szemantikailag nyilvánvalóan nem illik a sorba a mordvin szó). – Paasonen a *нартемкс/няркамас* alakokat a csuvas *nar-g̃m̃äš* szóból eredezteti (MdWb 1332)¹⁵, vö. mai csuv. *нарк̃ам̃аш* 'яд, отрава [mérreg]' (Szkvorcov 1985: 252). – Mindezek alapján egyértelműnek tűnik, hogy szóba sem jöhet a 'vesszőhöz hasonló' jelentésmagyarázat. E szóban – amennyiben a csuvas kiindulópont helyes – nincs képző.

кечемаз. Cigankin (1981: 54) ezt az általa a szamarai terület Matyuskino falujából adott szót az irodalmi nyelvi *кечказ* 'horog' szó nyelvjárási változataként közölte. A *кечказ* egy *-з* képzőt rejt (ld. a *-каз* alatt írottakat, 366–367. oldal). Mivel ez a szó más szótárakban nem fordul elő, egy nyelvjárási adat alapján nehéz messzemenő következtetéseket levonni a képző státusát illetően.

¹⁴ Ld. még tévesen: Grebnyeva 1978: 34. Ő ezt a szót a következőképpen tagolja: *нар-* tö, *-m-* és *-н-* igeképzők, *-ма-* deverbális nomenképző, *-кс* denominális nomenképző.

¹⁵ Viszont a törökségi jövevényszavakkal foglalkozó monográfiájába nem veszi fel.

A *-mac* (*-маз*) ugyanakkor személynévképzőként valóban funkcionál, a pogány kori mordvin nevek őrzik e képzőt, pl. *Кечемас* < *кече* 'merőkanál', *Пинемас* < *пине* 'kutya', *Валгомас* < *валго-* 'lemegy (a nap)'.¹⁶ E képző eredetéről több nézet látott napvilágot. Az egyik, inkább a népetimológia körébe illő hipotézis szerint a *Кече Маска* 'Maska kanala', *Пине Маска* 'Maska kutya' szerkezetekből jött létre, majd elvonták belőle a kicsinyítő képzőnek vélt *-ка* elemet (ennek súlyosan ellentmond a genitivusi rag hiánya és a birtokos szerkezet fordított sorrendje: *Маскань кече*). A másik feltevés szerint e képzőben a *-ма* deverbális nomenképző (vö. *валго-* 'lemegy' > *валгома* 'naplemente') és egy *-с* képző olvadt össze. Ezáltal *Валгомас* alak jött létre, majd az analógia révén (*Валгомас* ~ *Валговат*) elvonták a *-мас* képzőt. Itt segíthetett a *Кема-с*, *Колма-с*, *Рама-с* nevekben lévő *-м* elem megléte is, a morfémahatárok eltolódásával (Nagykin 1973: 109–110). Ha ez utóbbi hipotézis igaz, vizsgálódásunk köréből akkor is ki kell zárni a *-мас* elemet, merthogy ez esetben halmozódással keletkezett képzőről van szó.

Vecskanova (1985: 135) ezzel szemben egy önálló 'tárgyak összessége, emberek meghatározott csoportjához (család, nemzetség) való viszony' jelentésű szóból vezeti le ezt a képzőt, így a *-мас* a személynevekben a nemzetséghez tartozás kifejezésére szolgált. Elméletét nagymértékben gyengíti, hogy csak a mdE *кечемаз* 'horog' és a mdM *кярьмаз* 'fürt' szavakban véli megtalálni annak a bizonyos „önálló szónak” a nyomát.

Összességében tehát sem a két nyelvjárási közszó, sem pedig a személynevekben felfedhető képzőelem nem indokolja az önálló szóból keletkezett *-маз* (*-мас*) képző létét, ugyanis ilyen szót a mordvinból nem tudunk kimutatni, a képző egykori jelentését nem tudjuk körvonalazni, s a közszói alaptagok rendkívül kevés száma és etimologizálási problémái miatt biztos alaptagot sem tehetünk fel.

¹⁶ A névadás motivációja ezekben az esetekben lehet az először meglátott tárgy (*Кечайкин* < *кече* 'merítőkanál', *Пиксайкин* < *пикс* 'kötél'); állathoz hasonlítás, ill. óvónévi jelleg (*Келаськин* < *М келазь* 'róka', *Нумолов* < *нумоло* 'nyúl', *Офтань* < *М офто* 'medve') és a születés ideje (*исьяш* < *исьяк* 'tegnap', *Нуют* < *нуе-* 'arat'). A pogány kori mordvin nevekről részletesebben ld. Maticsák 2007, 2013c.

C) Az adott lexéma összetételek utótagja, nem kezdődött meg az agglutinációs folyamat

5. АЛКС

A szó jelentése: 'низ, основание, фундамент; постель; подошва (горы); подошва (нижняя часть обуви под ступней); котлован' (ERV 44);¹⁷ 'alj; alap; alsó rész; alom; matrac, derékalj' (EMSz 38); 'perusta, alusta; vuode; kuivikkeet, pehkut' (ESS 6);¹⁸ *alks* 'находящийся внизу; постель; нижняя часть растения, корни / das unten Gelegene; Bett, Lager; der untere Teil der Pflanze, Wurzeln'¹⁹ (MdWb 29); 'ало аштиця, ацавкс, теевкс мезеньгак алов'²⁰ (Abramov 21). Származékszó: az *ал* 'vminek az alja' lexémához a rendkívül produktív *-кс* denominális nomenképző járul (a képzővé válást ez is nehezíti).

A szakirodalom keveset foglalkozik ezzel az elemmel. A régebbi nyelvtani kézikönyv (Grammatika 1962: 54) és Kelin (1967: 55) is az összetételek között említi: *итерялкс* (< *итере* 'веретено; orsó' + *алкс* 'низ; alsó rész'), ill. *прялкс* (< *пря* 'голова; fej'), *некалкс* (< *неке* 'живот; has').

Képzőszerű, átmeneti elemként (аффиксоид) ismereteim szerint egyedül az Ефзаң кел' (2000: 47) kezeli. Itt a 'меньгак ало таркань невтема; vminek az alsó részét jelöli' definíciót alkalmazza rá. A kézikönyv három csoportot különít el, annak alapján, milyen jelentésű szavakhoz kapcsolódik az *алкс*: a) testrésznevekhez járul: *кавалалкс* 'hónalj',²¹ *кенжалкс* 'körömalja', *куманжалкс* 'térdhajlat', *пильгалкс* 'talp', *прялкс* 'ágy fejrésze; párna', *судалкс* 'orr alatti rész', *улалкс* 'toka'; b) földrajzi köznevekhez kapcsolódik: *велялкс* (< *веле* 'falu'), *вирьалкс* 'erdő alja, széle', *масторалкс* 'föld alatti helyiség, üreg, boltozat', *пандалкс* 'hegyalja', *сёлталкс* (< *сёлт* 'tó'); c) vmilyen tárgyat, eszközt, építményt jelentő szóhoz tapad: *вальмалкс* 'ablak alatti hely', *кемалкс* 'csizmatalp', *коникалкс* (< *коник* 'faágy'), *кудалкс* 'ház alapja', *латалкс* 'csűr', *сувтемалкс* 'átszítált törek', *уштомалкс* 'kályha alatti hely', *эземалкс* 'lóca alatti hely'.

Cigankin az általa félképzőnek minősített tíz elem egyikeként (1996: 21) az *-ал* 'место под чем-либо; hely vmi alatt' alakot adja meg, példái között azonban a *мокса сэдял* 'подпол; pince', *кудал* 'цокольная часть; ház alapzata', *вальмал* 'пространство перед домом; hely a ház előtt' és *латал* 'сарай, овин; csűr, pajta' mellett erza adatként csak a *сэдялкс* szerepel. Ez nem véletlen, mert az erzában az *-ал* 'vminek az alja, alsó része'²² összetételekben csak igen ritkán fordul elő, ebben a szerepben inkább az *-алкс*

¹⁷ 'vminek az alja, alsó része; alapzat; ágy, fekhely; alap; hegyláb; talp (pl. cipőé); árok, gödör'.

¹⁸ 'alap, alapozás, alj; ágy; alom'.

¹⁹ 'alul lévő; ágy, fekhely; növény alsó része, töve'.

²⁰ 'alul lévő, vetett ágy, alom'.

²¹ A mordvin nyelvű kézikönyv nem adja meg a példaszavak jelentését. Amennyiben ezek a lexémák szerepelnek valamelyik két nyelvű szótárban, úgy annak alapján közlöm a jelentéseket. Ha nem szerepelnek, akkor csak a komponensek jelentését közlöm külön-külön. Az adatbázisban közreadott szavak jelentését itt nem közlöm.

²² Nem keverendő össze az *ал* 'яйцо; tojás' homonimával!

áll. Adatbázisomban mindössze három olyan *-ал* elemű erza szót találtam, amelyben esetleg összetételi utótagot gyaníthatunk:

кинъал 'папоротник [páfrány]' (ERV 263); *кинъал* 'id.' (VBTV 56); *кинъал* (*кинял*) 'erdei pajzsika' (EMSz 161); *киһал* 'папоротник / Frankraut' (MdWb 761). Versinyin (ESM 145) szerint elképzelhető, hogy kapcsolatba hozható a *кенже* 'köröm' szóval, ennek alapjául az szolgálna, hogy a páfrány szárának alsó része karomra emlékeztet. Ez kevésbé hihető magyarázat. Ha viszont ezt elutasítjuk, s a *кинял* szót ismeretlen eredetűnek vesszük, akkor összetétel voltát sem tudjuk bizonyítani.

панда́л 'подножные горы; hegyláb' (VBTV 91) – csak a helyesírási szójegyzékben szerepel (Paasonen szótárában csak *moksa* alak van megadva, *pand-al* formában, MdWb 1523); úgy tűnik, ez modern nyelvújítási kísérlet, ráadásul az irodalmi erzában a *панда́лкс* használatos (ld. a 375. oldalon);

та́нда́л 'подсвечник; gyertyatartó' (ERV 644) – ismeretlen eredetű szó, máshonnan nem tudtam adatolni.

Összességében tehát az *-ал* elemet egyértelműen kizárhatjuk az erza képzők (félképzők, képzőszerű elemek) sorából. Cigankint kicsit korrigálva: talán pontosabb lett volna E *алкс*, M *ал* formában megadni ezt az elemet.

Adatbázisomban a következő *алкс* elemű szavak szerepelnek:

аву́ньалкс *авиһалкс* 'место под овином; овинная яма / Raum unter der Darre [hely a gabonaszárító pajta alatt]' (MdWb 29, 96) < *аву́ня* 'овин; szárítópajta';

бе́рёка́лкс 'кромка берега, нижняя, близкая к воде часть берега [partszél, a part vízhez közel eső alacsonyabb része]' (VBTV 20) < *бе́рёк* 'берег; part';

ва́льма́лкс 'место под окнами (перед домом)' (ERV 104); 'палисадник место перед домом' (VBTV 23); 'ablak alatti hely' (EMSz 70); 'ikkunanalus' (ESS 23) < *ва́льма* 'окно; ablak';

ве́дьалкс 'морское, речное дно [tenger, folyó alja]' (VBTV 26); *ве́дь алкс* 'речное дно' (ERV 116) < *ве́дь* 'вода; víz';

ви́рьалкс 'опушка леса [erdő széle]' (VBTV 31) < *ви́рь* 'лес; erdő';

гу́бора́лкс 'подошва холма [domb alja]' (VBTV 33); *гу́борь алкс* 'id.' (ERV 157) < *гу́борь* 'холм; domb';

кава́лалкс 'подмышка' (ERV 221; VBTV 39); 'hónalj' (EMSz 131); 'kainalo' (ESS 60); *kaval-alks* 'подмышка, подкрыльная впадина / Armhöhle, Achselhöhle' (MdWb 652). Alapszava, a finn-volgai eredetű **kaval* önállóan nem él, csak ebben az összetételben használatos, vö. FV **kanla* 'Achsel, Achselhöhle, Armhöhle' > é. *kangla, kangel*, cser. *копѣла* (UEW 645).

капа́лкс 'поддоннок копны [boglya alja]' (VBTV 42) < *капа* 'стог; boglya, kazal';

каш́томалкс 'подпечье' (VBTV 48); 'kályha, tűzhely, kemence alatti rész' (EMSz 146); *каш́том алкс* 'подпечье' (ERV 242); 'uuninalus' (ESS 65) < *каш́том(o)* 'русская печь; kályha, tűzhely, kemence';

кема́лкс 'подошна сапога' (VBTV 52); 'csizmatalp' (EMSz 153); *кем алкс* 'подошна сапога' (ERV 251); 'antura, saappaanpohja' (ESS 67) < *кем* 'сапог; csizma';

- кенжалкс** 'заусеница [köröm melletti beszakadt bőr]' (ERV 253, VBTV 53); 'köröm-alja, körömszáлка' (EMSz 155); 'kynnenalus' (ESS 67); *kenžalks* 'ногтед / eine Nagelkrankheit, Nagelgeschwür' (MdWb 700) < *кенже* 'ноготь; köröm';
- коленька-алкс** *kol'eňka-alks* 'подколенок, подколенье / Kniekehle [térdhajlat]' (MdWb 838) < *колінка* 'колена, коленка; térd';
- крышаалкс** 'место под крышей [hely a tető alatt]' (VBTV 65) < *крыша* 'крыша; tető, fedél';
- кудикс-алкс** *kudiks-alks* 'подполье сеней / Raum unter Diele des Hausflurs [föld alatti helyiség a szénának]' (MdWb 929) < *кудикс < *кудо* 'дом; ház';
- кудоалкс** 'фундамент дома [ház alapja]' (VBTV 66); *kudo-alks* 'фундамент дома / Grundlage, Fundament des Hauses' (MdWb 923) < *кудо* 'дом; ház';
- кумажаалкс** 'подколенная впадина [térd alatti mélyedés, térdhajlat]' (VBTV 70); *komaž-alks* 'задняя часть коленки, подколенная впадина' (MdWb 950) < *кумажа* 'колени; térd';
- кустемалкс** *кустемалкс, кустема алкс* 'место под лестницей [hely a lépcső alatt]' (VBTV 71); *kuštima-alks* 'место под лестницей / Raum unter der Treppe' (MdWb 992) < *кустема* 'лестница; lépcső';
- латалкс** 'неутеплённый хлев [nem fűtött istálló]' (ERV 332); 'навес' (VBTV 75); 'istálló, akol, csűr, pajta, fészter' (EMSz 199); 'suoja, katos, lato, liiteri' (ESS 83); *lat-alks* 'место под навесом, сараем / Raum unter dem Schutzdach' (MdWb 1032) < *лато* 'навес; csűr';
- лемалкс** *lem-alks* 'осадок растопленного масла, более плохая часть масла / Bodensatz der geschmolzenen Butter, der schlechtere Teil der Butter' (MdWb 1104) < *лем* 'сало, жир; zsír';
- масторалкс** 'подземелье' (ERV 366); 'подземелье; преисподняя' (VBTV 79); 'föld alatti üreg/helyiség; pokol' (EMSz 220) < *мастор* 'земля, мир, свет, вселенная; föld, világ, világmindenség';
- модаалкс** 'подземелье' (VBTV 82); 'föld alatti üreg/helyiség; pokol' (EMSz 230); *мода алкс* 'подземелье; преисподняя' (ERV 386) < *мода* 'земля; föld';
- нурималкс** 'место сбора молодёжи (летом) [fiatalok nyári gyülekezőhelye]' (ERV 422; VBTV 86); 'nuorten kokoontumispaikka (kesällä)' (ESS 105) < ?.
- пандаалкс** 'подножие (подошна) горы' (ERV 454; VBTV 91); 'hegyalja, hegyláb' (EMSz 267); 'vuorenjuuri' (ESS 114) < *пандо* 'гора, холм; hegy, domb';
- некалкс** 'низ живота' (ERV 466; VBTV 92); 'a has alja, altest' (EMSz 275); 'vatsanpohja, lantionpohja' (ESS 117) *pek-alks* 'низ живота, нижняя сторона / Bauch(seite), Unterseite' (MdWb 1592) < *неке* 'живот; has';
- пецькаалкс** 'низ печки [kályha alja]' (VBTV 94); *пецька алкс* 'подпечье' (ERV 474); 'uuninalus' (ESS 120) < *пецька* 'печка; kályha';
- пильгалкс** 'подошва ноги' (VBTV 96); 'подошва' (ERV 480); 'talp' (EMSz 285); 'jalkapohja' (ESS 111); *pil'ge-alks* 'подошва / Fusssohle' (MdWb 1665) < *пильге* 'нога; láb';
- полалкс** 'подол; нижняя часть платья, юбки [szoknya, ruha alsó része]' (VBTV 100) < *пола* 'пола (нижняя часть раскрывающейся спереди одежды); elől nyitott ruha alsó része';

- прялкс** 'изголовье; подушка' (ERV 522); 'ágy feje/fejrésze; párna, vánkос' (EMSz 303), **práalks** 'изголовье; подушка / Kopfpfühl, Kissen' (MdWb 1803) < **пря** 'голова; fej';
- сельмеалкс** 'веко [szemhéj]' (VBTV 111) < **сельме** 'глаз; szem';
- судалкс** 'место под носом [orr alatti rész]' (VBTV 118); **sud-alks** 'место под носом / Raum unter dem Nase, das Nasenuntere' (MdWb 2045) < **судо** 'нос; orr';
- суфтем-алкст** *suf'tem-alkst* 'мякина, проходящая через сито / Spreu, die beim Sieben der Körner durch das Sieb geht [átszítált törek]' (MdWb 2076) < **сувтеме** 'сито, решето; szita';
- сэдь-алкс** *sed'-alks* 'подполье / Raum unter dem Fussboden [híd alja]' (MdWb 1962) < **сэдь** 'мост; híd; padozat';
- улалкс** 'второй подбородок' (ERV 692); 'toka' (EMSz 395); **ul-alks** 'подбородок; подбородник / (Unter-)Kinn; Kinriemen (im Zaum)' (MdWb 2446) < **уло** 'подбородок; áll';
- уштумалкс** *uštum-alks* 'место под печью / Raum unter dem Ofen [hely a kályha alatt]' (MdWb 2489) < **уштома** 'топка; tűztér';
- чалгамалкс** 'кострика [kóc, pozdorja]' (VBTV 134); **čalgam-alks** 'кострика / Abfall, Schäbe (vom Flachs, Hanf)' (MdWb 203) < **чалгамо** < **чалга-** 'мять; tilol';
- штерьялкс** 'прялсо прядильное' (VBTV 141); **штерьялкс** 'värttinän osa, jossa langan mentävä reikä [az orsó része, ahol a fonalat vezető lyuk van]' (ESS 196); **šče'alks**, **š'če'alks** 'пряслице / Spindelwirtel, Spinnwirtel [orsónehezék]' (MdWb 2222) < **šče're** 'веретено; orsó, guzsaly';
- щокалкс** *ščok-alks* 'двойной подбородок / Unterkinn [toka]' (MdWb 2225) < **ščoka** 'щёка; arc';
- эземалкс** *vešk-ežem-alks* 'место под лавкой напротив печи / Raum unter der Bank an der Wand gegenüber dem Ofen [hely a lóca alatt, szemben a kályhával]' (MdWb 395) < **эзем** 'лавица, скамейка; lóca, pad'.

Ezeket a következő szemantikai csoportokba lehet sorolni:

VMILYEN ÉRÍTMÉNY, HÁZRÉSZ, BÚTOR ALATTI HELY: **авуналкс** 'gabonaszárító pajta alatti hely', **вальмалкс** 'ablak alatti hely', **каштомалкс** 'kályha, tűzhely, kemence alatti rész', **крышаалкс** 'hely a tető alatt', **кудикс-алкс** 'föld alatti helyiség a szénának', **кудоалкс** 'ház alapja', **кустемалкс** 'hely a lépcső alatt', **пецькаалкс** 'kályha alja', **уштумалкс** 'hely a kályha alatt', **сэдь-алкс** 'híd alja', **эземалкс** 'hely a lóca alatt'.

VMILYEN TERMÉSZETI KÉPZŐDMÉNY, TEREPTÁRGY ALJA, ALSÓ RÉSZЕ: **берёкалкс** 'part-szél', **ведьалкс** 'tenger, folyó alja', **вирьялкс** 'erdő széle, alja', **губорьялкс** 'domb alja', **масторалкс** 'föld alatti üreg/helyiség', **модаалкс** 'föld alatti üreg/helyiség', **пандалкс** 'hegyalja, hegyláb'.

RUHADARAB ALJA: **кемалкс** 'csizmatalp', **полалкс** 'szoknya, ruha alsó része'.

TESTRÉSZ, TESTRÉSZ ALSÓ RÉSZЕ: **кавалалкс** 'hónalj', **кенжалкс** 'körömalja, körömszáлка', **коленька-алкс** 'térdhajlat', **кумажаалкс** 'térdhajlat', **пекалкс** 'a has alja, altest', **пильгалкс** 'talp', **сельмеалкс** 'szemhéj', **судалкс** 'orr alatti rész', **улалкс** 'toka', **щокалкс** 'toka'.

VMINEK AZ ALJA, MARADVÁNYA: *лемалкc* 'zsírmaradvány', *сывтем-алкcm* 'átszítált törek', *чалгамалкc* 'kóc, pozdorja'.

ELVONTABB VISZONY: *масторалкc* 'pokol', *модаалкc* 'pokol'.

Összegzés. Az *al* elemhez hasonlóan, itt is egyértelműen megmarad az *alks* eredeti jelentése, nem indult el semmiféle deszemantizációs folyamat. Az összetételek konkrét helyet, tárgyat, testrészt jelölnek (általában 'alj, vminek az alja' jelentésben), s az előtag és utótag viszonya világos. Az alapszó szemantikai köre itt is viszonylag zárt. Mindezek alapján elmondható, hogy az *alks* nem képző vagy félképző, hanem összetételi utótag.

Az erza–magyar szótár a *масторалкc* és *модаалкc* szavaknak 'pokol' jelentést is ad (csak ebben a szótárban találtam ilyen jelentést); ez első lépés lehet az absztraktabb viszonyok kifejezése felé.

6. BYE

Ez az elem Cigankinnál *-bye* (*-bue*) (1976: 97–98), *-bye*, *-bue*, *-bue* (1977a: 338a–339; 1981: 48) és *-nue* (*-bue*, *-bye*) (1996: 20) alakban, az Erzáń keľben *-bye*, *-bue* adatként szerepel. Paasonen *bujo* ~ *buje*, *pijo* formákban adatolja, a többi vizsgált szótárban *bye* címszóval veszik fel.

A szó jelentése sem egységes. Önálló alakként: ’внук, внучка; правнук, правнучка / Enkelkind; Urenkelkind’²³ (MdWb 147); ’род, племя; употребляется при названии населённых пунктов (города, селения)’²⁴ (ERS 36); ’nemzedék, nemzetség, törzs’ (EMSz 62); ’suku, heimo; käytetään kylien tai kaupunkien nimityksissä’²⁵ (ESS 20). Közszoí képző(szerű elem)ként: ’совокупное единство, принадлежность группы лиц данному единству’²⁶ (Cigankin 1976: 97), ’совокупное единство’ (Cigankin 1981: 48), ’принадлежность человека к определенной группе лиц их родственному признаку’²⁷ (Cigankin 1996: 20); ’кинйгак вейс пурнамо’²⁸ (EK 47). Mindezek mellett ez az elem településnevekben is felbukkan.

A *-bue*, *-bue*, *-bye*, *-bye*, *-nue*, *-nue* alakváltozatok kiindulópontja az őserza **pujo* volt. Ez egy ősz/előmd. **pūjo* alakra vezethető vissza, amely valószínűleg kapcsolatba hozható a fi. *poika*, é. *poeg*, ?cser. *pū*, vtj.-zrj. *pi*, osztj. *pāy*, vog. *pūw*, ma. *fiú* szavakkal (az UEW a mordvin²⁹ és a cseremisiz alakot kérdőjellel sorolja ide). Ezek egy FU **pojka* ’Sohn, Knabe’ alakra mennek vissza (UEW 390; SSA 2: 385; MdKons 122).³⁰ A szó-eleji *p-* bizonyos fonetikai helyzetben (összetett szavakban, zöngés mássalhangzóra végződő előtag után) zöngésülhetett. – Ez a ’fiú’ jelentésű szó az idők folyamán kiveszett a mordvinból, s helyébe mindkét nyelvjárásban a *цѣпа* alak lépett.

A mordvin képzőtan szakirodalomban kevés helyen foglalkoznak ezzel az elemmel, gyakorlatilag csak Cigankin ír róla. 1976-os tanulmányában egyértelműen szuffixumnak veszi, s a *-кк*, *-кк*, *-в*, *-м* stb. képzőkkel egyenrangúként kezeli. Ugyancsak képzőnek veszi 1981-es könyvében. 1996-os, a félképzőkkel foglalkozó cikkében azonban már árnyaltabb megközelítést alkalmazva a „словообразовательная морфема” (szóképző morféma) definíciót adja. Az Erzáń keľ (47) affixoidnak nevezi.

Ennek az elemnek a közszoí funkciója, felhasználási köre rendkívül korlátozott, Cigankin szerint csak az északkeleti erza nyelvjárásokban fordul elő, s csak – genitivusi alakban álló – személynevekhez kapcsolódhat: *Мутяньбуень* ’все те, кто относится

²³ ’unoka, dédunoka’.

²⁴ ’nemzetség, törzs; településnevek (város, falu) megnevezésére szolgál’.

²⁵ ’rokonság, törzs; falvak vagy városok megnevezésében használatos’.

²⁶ ’кзс единство, egy adott egységhez tartozó emberek csoportja’.

²⁷ ’rokoni jellemzők alapján összetartozó emberek’.

²⁸ ’vkiknek az összetartozása’.

²⁹ „Mord. *bujo*, *pijo* sind hypokoristische Formen mit Deminutivsuffix (vgl. finn. *poja*, *poju* ’Kindchen’).”

³⁰ Jelentéstan nehézségek miatt nem fogadható el Voronyin etimológiája, mely szerint a tat. *buje* ’vidék, övezet’ szóra (vö. or. *бѣѣ* ’vidék, határ’) volna visszavezethető, s eredetileg a ’mordvinokat a szergacsi tatároktól elválasztó határ’-t jelölte volna. Ugyancsak elvetendő Gorgyejev feltevése is, miszerint csak a mdE *bij(e)* származhat a FU **pojka* szóból, a *buj(e)* viszont a fi. *oja*, lív *voja* ’árok’ megfelelője lenne (idézi Cigankin 1981: 49; 1983: 163).

по родственным связям к семье старейшины Дмитрия; mindenki, aki Dmitrij családjába tartozik', *Ванянбуеть* 'все, кто относится к роду Ивана; mindenki, aki Ivan nemzetségéhez (családjához) tartozik'; *Миша Охрименбуень* 'Миша из рода (семьи) Ефрема; a Jefrem családjából származó Misa', *Настаньбуень* 'из семьи, главой которой является Анастасия; abból a családból (származik), amelyiknek a feje Anasztaszija' (Cigankin 1976: 97; 1981: 48; 1983: 164).

Ezek a példák azt mutatják, hogy a *bye* elveszítette eredeti jelentését. A szemantikai fejlődés útja a következő lehetett: 'fiú' > 'család, nemzetség feje, nagycsalád vezetője' > 'nemzetség, törzs tagja, a családba tartozó személy'. Ezekben az esetekben bizonyos fokú deszemantizáció figyelhető meg, tehát a *bye* itt már szinte képzőszerű elemként viselkedik. A képzővé válástól viszont még azért áll távol, mert

a) ezek a szavak csak egy bizonyos nyelvjárási területről adatolhatók: Cigankin a mai Mordvin Köztársaság keleti, északkeleti határánál fekvő atyasevói járásból gyűjtötte őket (onnan, ahonnan az alább bemutatásra kerülő településnevek nagy része is származik);

b) csak személynevekhez kapcsolódhat, tehát szemantikai hatóereje nagyon kicsinek tekinthető, az absztrahálódás még nincs abban a fázisban, hogy szabadon járuljon különféle jelentéstartalmú szavakhoz, szócsoporthoz.

*

Ez a szó felbukkan a településnevekben is, mégpedig az ún. nem hivatalos (nem eloroszosított) nevekben. A mai Mordvin Köztársaság területén alábbi nevekben figyelhető meg: *Баеньбиѳ* (hiv. *Баево*), *Кеченьбие* (*Кечушево*), *Орданьбуе* (*Ардатов* és *Ардатово*), *Таишо Орданьбие* (*Старое Ардатово*), *Оржаньбуе* (*Аржедеево*), *Сыресьбуе* (*Мордовские Сыреси*), *Таразбуе* (*Тарасово*) (Inzsevatov 1987: 22, 23, 27, 94, 144, 212, 222). A köztársaság határain túl, a Nyiznyij Novgorod-i terület Lukojanovói járásában Cigankin még a következő faluneveket adatolta: *Атаньбиѳ* (hiv. *Атингеево*), *Иваньбиѳ* (*Старое Иванцево*), *Куясбуе* (*Кулясово*), *Оразбуе* (*Урусово*)³¹ (Cigankin 1976: 98; 1981: 48; 1983: 163).

Ezek a nevek kivétel nélkül személynévi előtagúak, a pogány kori (azaz az orosz betelepülés előtti) mordvin névanyaghoz tapadt a *bye* stb. elem.

A *bye*, *бие*, *биѳ* alakokat a szakirodalom összetételi utótagnak, földrajzi determinánsnak, topoformánsnak, félképzőnek, képzőszerű elemnek is nevezi (vö. Cigankin 1969: 175–179; 1996: 19–22; 2011b: 152–155; Kazajeva 2005: 110–116). Nézzük meg, vizsgálati szempontunk szerint összetételnek vagy inkább képzőnek tekinthetjük-e! Ehhez első lépésben röviden bemutatom a mordvin helynevek legfőbb tipológiai jellemzőit.

A mordvinföldi földrajzi nevek legproduktívabb névalkotási kategóriája a szintagma-tikus szerkesztéssel alakult nevek csoportja. Ebben a szerkezetben mindig kétrészes

³¹ Ugyanígy a zürjén *ni* is kapcsolódhat toponimákhoz: *Иляни* 'сын Ильи; Ilja fia' (egy út neve, ткр. 'Ilja fiának az útja'), *Катъни* 'сын Екатерины; Katalin fia' (egy tó neve) – ez a névtípus főleg a Középső-Pecsora vidékén ismert; azt fejezi ki, hogy egy adott földrajzi objektum a betelepülők leszármazottainak birtokában áll(t). A *пиян* pedig a lakosság egy csoportjának meghatározására szolgál: *ижмапиян* 'az Izma folyó mellett lakók', *емвапиян* 'a Jemva mellett lakók' (Cigankin 1981: 49; 1983: 164).

nevek jönnek létre, amelyek alaptagja valamilyen földrajzi köznév (determináns). „E szerkezetek mindkét tagja valamiféle információt ad a helynév denotátumáról, tehát funkcionális jegyet kifejező névrésznek tekintendő” (Hoffmann 2007: 82). A *Пичелей* (fenyő + folyó), *Пекше лисьма* (hárs + forrás), *Пеште эрьке* (mogyoró + tó); *Цёков латко* (fülemüle + patak), *Карго лисьма* (daru + patak), *Ватраки эрьке* (béka + tó); *Равжа лей* (fekete + folyó), *Сёвонь латко* (agyag + patak), *Ланижа эрьке* (lapos + tó) névből egyrészt az derül ki, hogy vízi objektumról van szó, másrészt az is, hogy milyen növényzet és állatvilág jellemzi ezt, milyen a víz színe, formája, partjának vagy medrének anyaga stb. Ezzel szemben az egyelemű orosz nevek nem tartalmaznak az objektum jellegére vonatkozó információt, az *Альшанка*, *Белый*, *Хмель*, *Грачевник* alakokból nem tudhatjuk, víznévről, településnévről, esetleg hegynévről van-e szó (közszói jelentésük sorrendben: ’hárs, fehér, komló, varjú’).³²

Korábbi kutatásaim során (Maticsák 2002: 109–112) a mintegy ezeregyszáz mordvinföldi víznév 55 százalékát soroltam a szintagmatikus szerkesztéssel alakult nevek csoportjába; a Mordvin Köztársaság mordvin köznévi eredetű településnévének 65%-a tartozik ide (Maticsák 1995: 107). A kétrészes nevek alaptagjául szolgáló földrajzi köznevek között egyaránt találhatók mordvin és orosz eredetűek is, de gyakorisági sorrendjük egyértelműen mordvin túlsúlyt mutat: az ide sorolt víznevek 90 százaléka mordvin eredetű földrajzi köznevet tartalmaz.

A víznevek négy leggyakoribb determinánsa a *лей* ’folyó’, *латко*, *лутко* ’árok, vízmosás, patak’, *лисьма* ’forrás’, *эрьке* ’tó’. Lényegesen ritkábban fordul elő a *сёлт*, *сёлговт* ’gát, (mesterséges) tó’, *лейпря* ’forrás, folyó forrása’, *чей* ’mocsár’, *ведь* ’víz, folyó’, *экишей* ’kút; forrás’ *лисьманря* ’forrás’; ill. az orosz eredetűek közül az *овраг* ’vízmosás, szakadék’, *ключ* ’forrás’, *болото* ’mocsár’, *пруд* ’(mesterséges) tó’, *озеро* ’tó’, *родник* ’forrás’, *речка* ’folyócska, patak’ stb. (Cigankin 1983: 168–169; Kazajeva 2005: 10–17; Maticsák 2002: 109–110).

A településnevek leggyakoribb determinánsai: *веле* ’falu’, *лей* ’folyó’, *кужо* ’erdei tisztás’, és a vizsgálatunk tárgyát képező *бие*, *биэ*, *бье*, amelyet itt talán legpontosabban ’a nemzetség, törzs szállásterülete’ jelentéssel adhatunk vissza. Településnevekben ritkábban, mikrotoponimákban gyakran fordul elő: *мар* ’halom’, *морго* ’írtás’, *нал* ’liget’, *нерь* ’fok, hegyfok’, *пандо* ’domb’, *пора* ’liget’, *пуло* ’liget’, *ур* ’domb’, *вирь* ’erdő’ stb. (Cigankin 1983: 167–173; Maticsák 1995: 38–39; Kazajeva 2005: 22–88).

Ezek a topoformánsok (determinánsok, alaptagok) az előtaggal általában minőségjelzős szerkezeteket hoznak létre (vizsgálataink szerint a kételemű víznevek négyötöde ide sorolható), pl. *Ашо лисьма* (fehér + forrás), *Лембе ведь* (meleg + víz), *Чинев латко* (büdös + patak), *Инелей* (nagy + folyó), *Долгой эрьке* (hosszú + tó), *Кичкере эрьке* (görbe + tó), *Коське лей* (száraz + folyó), *Човар латко* (homok + patak), *Кузлей* (fenyő + folyó), *Борсук латко* (borz + patak), *Ватраки эрьке* (béka + tó), *Мокша лей* (moksa + folyó), *Руз лисьма* (orosz + forrás). Ritkábban kijelölő jelzős szerkezetek, amelyekben a jelző csak valamihez viszonyítva értelmezhető, pl. *Алы лайма* – *Верпе лайма* (alsó / felső + vízmosás), *ИклеЙ поки латко* – *Удалсь поки латко* (elülső /

³² A névképzés és a névösszetétel viszonya nyelvenként és koronként eltérő lehet. A mai finnugor nyelvek helyneveiben lényegesen gyakoribb az összetétel, mint a képzett alak, az indoeurópai nyelvekben viszont ez az arány általában fordítva jelentkezik.

hátulsó + nagy patak), *Маласо кансть эрьке* – *Васоло кансть эрьке* (közeli / távoli + kender tó), ill. birtokos jelzős szerkezetek (általában személynévi előtaggal), pl. *Аржай лисьма* (Arzsaj + forrás), *Матвей лейнря* (Matvej + forrás), *Мавонь эрьке* (Mavo + tó), *Сивонь лей* (Szivoj + folyó). A mennyiségjelzős szerkezet nagyon ritka, pl. *Колмо лисьманря* (három + forrás), *Сисем лисьма латко* (három + forrás + patak), (Cigankin 2011a: 141–145; Kazajeva 2005: 97–106; Maticsák 2002: 111–112).

A továbbiakban nézzük meg, vajon a leggyakoribb mordvin földrajzi köznevek / determinánsok / topoformások (*веле, лей, кужо, бье*) között vannak-e olyanok, amelyek már nem igazán összetételi utótagok, hanem megindultak a képzővé válás útján. Ilyen, önálló szóból létrejött helynévképzők a rokon nyelvek közül a finnben is megfigyelhetők: *-ma* < *maa* 'föld, ország' (pl. *Kopsama, Suorama*), *-rvi* < *järvi* 'tó' (pl. *Kalarvi* < *kala* 'hal' + *järvi*; *Syvärvi* < *syvä* 'mély' + *järvi*), *-io/-iö* < *joki* 'folyó' (pl. *Mustio* < *musta* 'fekete' + *joki*), *-a* < *oja* 'árok' (pl. *Jouhia* < *jouhi* 'szőr' + *oja*), *-nki* < sv. *äng* 'rét, mező' (pl. *Toppenki* < *Stubbäng, Tuurenki* < *Storang*) (Nyirkos 2009: 10–11).

a) лей. A kétrészes mordvinföldi víznevek legelterjedtebb topoformánása, de a településnevek rendszerében is kitüntetett helyen áll (nagyon sok víznévi eredetű településnévben szerepel). Eredetéről számos nézet látott napvilágot (pl. Vasmer, Kornilov, Gorgyjev, ezeket ld. Maticsák 1995: 42), a legvalószínűbb az UEW (685) etimológiája, vö. lpN *lække* 'völgy, medence', lpL *liekkē ~ lähkē* 'két hegyhát közötti hosszan elnyúló völgy', lpKo, lpNot *liekkē* 'völgy' < FW **lākā* 'folyóvölgy, mélyedés').

A *лей* determinánst tartalmazó nevek előtagjai a legváltozatosabb szemantikai csoportokba sorolhatók. A korpusz leggyakoribb előtagjai a növény- és állatnevek (pl. *Куз-лей, Леплей, Тумолей; Атаки лей, Борсук лей, Ояз лей, Сеське лей* – a kiegészítő tag jelentése sorrendben: 'fenyő, éger, tölgy; borz, veréb, szúnyog'), lehet valamilyen melléknév (*Инелей, Равжа лей, Салтомо лей, Шуварлей, Виде лей* – 'nagy, fekete, sötét, homokos, egyenes'), utalhat gazdasági tevékenységre (*Батрак лей* < or. *батрак* 'béres, cseléd'), vízparti építményre (*Балаган лей* < or. *балаган* 'deszkabódé'; *Цасовня лей* < or. *часовня* 'kápolna'), lehet foglalkozásnév (*Солдат лей* < or. *солдат* 'katona'); személynév (*Канаклейка* < md. *Канак; Валя лей* < or. *Валя*) stb. (Vö. Cigankin 1983: 164; 2011b: 153; Maticsák 1995: 41–49; 2002: 110–112.)

A *лей* ritkán hangtani változások áldozatául is eshet: néhány névben megfigyelhető a *-ля* alakváltozat: *Навля* < *Навлей, Пишля* < *Пишляй, Пурля* < *Пурляй*. Ennek oka valószínűleg a rendszerkényszer, a „nőneműsödés”, az orosz *река* 'folyó' szóhoz való igazodás lehet. (Vö. Kazajeva 2005: 113–115.)

Ami a szuffixáció folyamatát illeti: deszemantizációról nem beszélhetünk; absztrakt viszonyokat nem fejez ki; viszont produktív; szabadon kapcsolódhat a különböző szemantikai csoportba tartozó alapszavakhoz; és ami a legfontosabb: elképzelhető, hogy hangtani változások fognak végbemenni – főként az etimológiailag már nem átlátható a településnevekben, amelyekben a 'folyó' jelentésű utótag szemantikai mezeje kiüresedhet.

b) кужо. Ez a szó a finn-permi alapnyelvig vezethető vissza; vö. vtj.-zrj. *куж* 'erdei tisztás' < FP **kušz* 'kopár, csupasz; puszta hely'. A szó a mordvinban és a permi nyelv-

vekben 'puszta hely' > 'tisztás, erdei tisztás' jelentésváltozáson ment át (MdKons 74; UEW 678).

Viszonylag kevés toponimában él, főként a mai Mordvin Köztársaság északi és nyugati részén figyelhetők meg. E nevek előtagja lehet növénynév (fenyő, kender), gazdasági tevékenység (vetés, gyűjtögetés), valamint helyviszonyt kifejező elem (mocsár, temető).

A mordvin településnevekben a fonetikai és grammatikai adaptáció miatt ez az elem több alakváltozatban él: -*кужо/-гужо* (*Васолгужо, Чирьгужо*), -*кужа/-гужа* (*Камакужа, Шайгуша*), -*куши/-гуши* (*Кочкуши, Репакуши, Верякуши; Каньгуши, Пичингуши, Шайгуши*), -*куж/-куш/-гуш* (*Келкуж, Репакуж, Ширингуш*). Sok névben többes számú alakban szerepel. (Vö. Cigankin 1983: 162–163; 2011b: 153–154; Kazajeva 2005: 115–116; Maticsák 1995: 58–59.)

A deszemantizáció folyamata részben megfigyelhető, hiszen a településnevekben már nem az eredeti 'tisztás' jelentés él. Absztrakt viszonyokat nem fejez ki; nem igazán produktív. A hangtani változások viszont egyértelműen az affixoid-jelleg erősödésére utalnak.

c) веле. A mordvinok lakta területeken általános használatban van: a nem hivatalos (belső) neveknek egyik legelterjedtebb alkotóeleme (de a hivatalos, eloroszosított nevekben csak elvétve fordul elő). A szó eredetével sokan foglalkoztak, a legvalószínűbb magyarázat szerint a lpN *vâl've* 'farkascorda, kutya-falka' szóval kapcsolható össze (a jelentésfejlődésre vö. 'csapat, falka, sereg' > lpN 'farkascorda'; md. 'csoport' > 'falu' (MdKons 150, 166, 184–185; UEW 822; részletesebben ld. Maticsák 1996). Az ezzel a szóval alkotott településnevek előtagja általában antroponima, pl. *Бораж веле* (hiv. *Барашицево*), *Капазэле* (*Капасово*), *Кочкур веле* (*Кочкурово*), *Конак веле* (*Канаково*), *Полай веле* (*Палаевка*), *Судозь веле* (*Судосево*), néha köznév (*Ало веле, Од веле, Пичевеле, Пою веле, Суре веле, Шувар веле* – 'alsó, új, nyárfa, öreg, homok').

Ez az elem első látásra nem felel meg a képzővé válás kritériumainak, hiszen a deszemantizáció nem indult meg, s absztrakt viszonyt sem fejez ki. Viszont olyan hangtani változások mentek végbe, amely révén (a későbbiekben) elképzelhető a képzősülés. Az előtagként előforduló személynevek szóvégi zöngétlen mássalhangzója zöngésül: *Маресь* > *Марезь веле*, *Судось* > *Судозь веле*, illetve – ami a mi szempontunkból még fontosabb – a *веле* szókezdő konzonánása sokszor kiesik (függetlenül attól, hogy mássalhangzó-torlódás előzi meg, vagy sem): *Атяи веле* > *Отажеле*, *Батуи веле* > *Ботужеле*, *Капась веле* > *Капазэле*, *Колазь веле* > *Колазеле*, *Пилесь* > *Пилезеле*, *Валгана веле* > *Валганеле* (Kazajeva 2005: 111–113; Maticsák 1996).

Ennek a két hangtani változásnak az eredményeképp olyan nevek születtek, amelyekben az eredeti *веле* elem már elhomályosulni látszik (hasonlóan a magyar *falva* > *fa* változáshoz, vö. Tóth 2008), azaz az első lépések megtörténtek a földrajzinév-képzővé válás útján.

A folyamatot erősítik az olyan helynevek, amelyekben a disszimiláció még nagyobb fokú: *Таз веле* > *Таз вели* (plurale tantum) > *Тазели* > *Тазали*; *Парадей веле* > *Парадели* > *Пардели* > *Пардали*; *Пиче веле* > *Пичале*.

Mindezeket figyelembe véve a mai mordvin névtani szakirodalom ezt az elemet egyértelműen *-еле* (*-эле, -але, -али, -ле*) alakú topoformánsnak tekinti (vö. Cigankin 2011b: 152–153; Kazajeva 2005: 111–113). Amennyiben a *Пичале* típusú nevek elterjednének, abban az esetben már inkább képzőszerű szuffixumról beszélhetnénk (ennek viszont gátat szab, hogy új településnevek már nemigen kerülnek be a mordvin helynévrend-szerbe).

d) *oue, ouë, oye*. A deszemantizáció egyértelműen megindult, hiszen nemcsak az eredeti 'fiú' jelentés veszett el, hanem a 'nemzetség, törzs' jelentés is, amely mára már többé-kevésbé kiüresedett. A jelentésfejlődés útja: 'fiú > unoka > nemzedék, nemzetség, törzs > nemzetségi, rokon szemponatok alapján összetartozó személyek csoportja > összetartozó személyek csoportja > településnév eleme'.

A képzővé válást hátráltatja, hogy (hasonlóan a közsői jelentéshez) ez az elem csak személynevekhez járulhat, nem igazán produktív, az erza nyelvterületnek csak egy kis részén figyelhető meg. Az alapalak a mai mordvinban nem él. A szóban egy nem túl jelentős hangtani változás (zöngésülés) ment végbe.

Összegzés. A település- és víznevek leggyakoribb topoformánsai közé tartozó négy elem tüzetesebb vizsgálata alapján elmondható, hogy a *веле* különböző hangtani folyamatok révén (kiesés, zöngésülés, disszimiláció) létrejött változatai egyfajta „kváziképzőként” funkcionálnak, azaz bennük van a képzővé válás esélye.

Amennyiben a *леу* elemet tartalmazó, hidronimikus eredetű településnevek kapcsolata a víznévvel meg fog gyengülni, és a *-ля* típusú alakváltozók száma nőni fog, úgy ez az elem is meg fog indulni a képzősülés útján. Ugyanez mondható el a *кучо* elemről is.

A *oue, ouë, oye* szemantikai kiüresedése, az alapszó eltűnése már megtörtént, így tehát ez az elem áll legközelebb ahhoz, hogy képzőnek tekinthessük.

Összességében tehát e négy elem különböző módon kezdte meg a földrajzinév-képzővé válást, s a változás különböző fázisában vannak. Képzővé azonban csak akkor fog-nak válni, ha majd részt tudnak venni új helynevek megalkotásában, erre egyelőre nincs példa. Ezeket az elemeket tehát talán olyan átmeneti kategóriájú topoformánsoknak lehetne nevezni, amelyek magukban hordozzák a képzővé válás lehetőségét.

7. КИРДА

Multiplicativusi jelentésű elem. A régebbi erza–orosz szótárban nincs konkrét jelentés megadva, körülírással definiálják funkcióját: 'последлог, употребляется с именами числительными [névutó, a számnevekkel használatos]' (ERS 100). Az új erza–orosz nagyszótárban sincs a *купда* címszó alatt önálló jelentés megadva, csak a *ламонь купда* 'во много раз; sokszor' szó szerkezet szerepel ott (ERV 264). Ugyanígy jártak el a finn–erza szótár szerkesztői: *купда*: *кавтонь купда* 'kahdesti, kaksi kertaa [kétszer]' (ESS 69). Az erza–magyar szótárban a '-szor/-szer/-ször'³³ megfelelés van hozzárendelve (EMSz 162). A Paasonen-féle nagyszótárban önálló címszóként (*kirda*)³⁴ van felvéve 'раз / Mal' jelentésben (MdWb 763).

A *купда* elem finn–volgai eredetre megy vissza, vö. fi. *kerta*, é. *kord*, lpN *gær'de*, ?cser. *kerðə* < FV *kerta 'Reihe, Schicht, Ordnung, Mal, Zeit'. A finn–volgai alapnyelvben jövevényt szót. Az UEW (659) a balti *kerdā 'Zeit, Reihe, Ordnung, Mal' átvételének tartja, vö. ópor. *en kērdan* 'zur Zeit', *prei swaian kērdan* 'zu seiner Zeit', az SSA (1: 348) felveti az ősgerm. *χerdā 'vaihtelu, vuorottelu; váltakozás' kölcsönzését is.

A *купда* megítélése a mordvin szakirodalomban nem egyértelmű. Az összefoglaló kézikönyvek (Grammatika 1962, 1980; Keresztes 1990; Bartens 1998) nem szólnak erről az elemről,³⁵ az erza értelmező szótár (Abramov 2002: 184) szórésznek, szóelemnek (*вал пелькс*) minősíti. A Moszin – Bajuskin-féle nyelvkönyvben (1983: 126) névutó,³⁶ vö. „perusluvuista muodostetaan adverbija pääteillä -ксть, -нст, -в sekä postposition *купда* avulla [a számnevekből a -ксть, -нст, -в ragok,³⁷ valamint a *купда* névutó segítségével képezhetünk határozószókat]”. Mészáros Edit nyelvkönyvben (1998: 101) genitívust vonzó névutó, '-szor, -szer, -ször' jelentésben. A besorolási tétovaságra talán a legjobb példa Erdődi József, aki jegyzetének grammatikai összefoglalójában a szorzó számnevek között szerepelteti a *kirda* elemet, amelyet „szócská”-nak minősít (1968: 245).

A képzőket tárgyaló szakirodalomban egyedül az Etžan kel' foglalkozik vele, a szerzők ezt az elemet affixoidnak minősítik. Jelentését a következőképpen határozzák meg: 'улемс мезентькак ламоксть невтицякс [valaminek a sokaságát mutatja]'. Számnevekhez járul: *кавоньгирда*, *колмоньгирда*, *кеменьгирда* (EK 2000: 47).

Nézzük meg, van-e létjogosultsága az Etžan kel' eljárásának, minősíthetjük-e ezt az elemet félképzőnek/képzőszerű elemnek, vagy pedig maradjunk inkább a korábbi névutó/határozószó/multiplicativusi elem besorolásnál.

³³ A magyarban az egykor önálló *szer* szó agglutinálódott. A magyar szakirodalomban a -szor/-szer/-ször a számhatározó ragja (az ugyanebből a szóból keletkezett -szerű pedig képzőszerű toldalék).

³⁴ Paasonen címszóként palatalizálatlan formában adja meg, de a számnevekben palatalizált alakban szerepel.

³⁵ Az ugyancsak multiplicativusi jelentésű -ксть/-ксть elemet Erdődi (1968: 245) a szorzószámnevek közé sorolja; a Grammatika (1980: 363) és Bartens (19898: 166) viszont a határozószók (наречие, квантториадвербит) csoportjában tárgyalja (pl. *кавксть* 'дважды; kahdesti; kétszer).

³⁶ Ebben a minősítésben szerepe lehet az orosz mintának is, vö. *один раз, два раза* stb.

³⁷ A -ксть képző, ld. 588. oldal.

Az általam felhasznált szótárak számnévi állományában egytől hatig szerepel a *kirða* (Paasonenél előfordul a 'hétszer' is), ill. adatolható még 'sokszor' jelentésben is:

веенькирда 'один раз' (VBTV 27); **вееньгирда** 'id.' (ERV 118); 'egyszer, egyszeresen' (EMSz 81); 'kerran' (ESS 26); *vejeñ kirða* одинарный; некручёный; просто, раз / einfach; ungezwimt; einfach, einmal (MdWb 2598) < *вейке* 'один; egy';

омбонькирда 'второй раз, по второму разу, вторично' (ERV 438); **омбоньгирда** 'másodszor, még egyszer' (EMSz 260); 'toisen kerran' (ESS 109);

кавонькирда 'вдвое, в два раза, два раза' (VBTV 39); **кавоньгирда** 'вдвойне, вдвое, в два раза' (ERV 222); 'kétszer, kétszeresen, duplán' (EMSz 132); 'kaksinkertainen' (ESS 60); *kavtoñ kirða, kavonñ kirða* 'двойной, двухслойный; дважды / zweifach; zweimal (MdWb 656);

колмонькирда 'втрое, в три ряда, три раза надцать раз' (VBTV 52 60); **колмоньгирда** 'в три раза' (ERV 279); 'háromszor, háromszorosan' (EMSz 172); *kolmoñ kirða* 'три раза; тройной / dreimal; dreifach' (MdWb 827);

ниленькирда 'четыре раза, четырёхкратно' (VBTV 85); **ниленьгирда** 'в четыре раза, в четыре ряда' (ERV 413); 'négyszer, négyzeresen, négyrét' (EMSz 246); 'neljä kertaa, neljästi' (ESS 103);

ветенькирда 'впятеро, пять раз' (VBTV 30); **ветеньгирда** 'в пять рядов, в пять слоёв, в пять приёмов, в пять раз, в пятикратном размере' (ERV 129); 'ötször, ötszörösen' (EMSz 88); 'viisinkertainen; viisinkertaisesti; viidesti' (ESS 29);

котонькирда, котокирда¹ 'шесть раз, в шесть рядов' (VBTV 64); **котоньгирда** 'шесть раз' (ERV 299); 'hatszor, hatszorosan' (EMSz 180);

сисемькирда¹ *śiśemkirda* 'семь раз / siebenmal' (MdWb 2162);

ламонькирда 'много раз' (VBTV 75); **ламоньгирда** 'id.' (ERV 330); 'sokszor, sokszorosan; többször, többszörösen' (EMSz 197); 'monta kertaa' (ESS 83).

A legújabb helyesírási tanácsadóban (VBTV) további szorzószámszavak is felbukkannak:

кеменькирда 'десять раз [tízszer]' (VBTV 52);

кевейкеенькирда 'одиннадцать раз [tizenegyszer]' (VBTV 48);

кемгавтовонькирда 'двенадцать раз [tizenkétyszer]' (VBTV 52);

кемголмовонькирда 'тринадцать раз [tizenháromszor]' (VBTV 52);

кемнилеенькирда 'четыренадцать раз [tizennégszer]' (VBTV 53);

кеветеенькирда 'пятнадцать раз [tizenötyszer]' (VBTV 49);

кемготовонькирда 'шестнадцать раз [tizenhatszor]' (VBTV 52);

кемзисемгенькирда 'семнадцать раз [tizenhétszer]' (VBTV 53);

кемгавксонькирда 'восемнадцать раз [tizennyolcszor]' (VBTV 52);

кевейксэнькирда 'девятнадцать раз [tizenkiléncszer]' (VBTV 48);

колоньгеменькирда 'тридцать раз [harmincszor]' (VBTV 61);

кодгемененькирда 'шестьдесят раз [hatvanszor]' (VBTV 59);

сядонькирда 'в сотый раз [százszor]' (VBTV 122).

Езekben a számszavakban a *kirða* egyértelműen multiplicativusi funkciót tölt be, tehát nem minősíthetjük sem képzőnek, sem pedig képzőszerű elemnek. (Az egybe- ill.

különírás kérdésében néhol még ingadozás figyelhető meg: *ламонькирда* ~ *ламонь кирда*, de a tőszámnevekkel ma már inkább egybeírják.)

Van még két olyan szó, amelyben a *кирда* számnévhez kapcsolódik, de nem multiplikatívusi jelentésben, s van egy szó, amely teljesen más szemantikai mezőbe illeszthető. Paasonen adatolja a *kotońkirda* 'сычуг / die vierte Abteilung im Magen der Wiederkäuer, Fettmagen, Käs Magen, Labmagen [oltógyomor]' (MdWb 880) és *śiśemkirda* 'сычуг; Labmagen' (MdWb 2162) alakokat. E szavakban a *кирда* leginkább talán a magyar *-rét* 'réteg; összehajtogatott anyag lapja' szónak feleltethető meg: 'hatrét(egű), hét-rét(egű) (gyomor)' jelentésben. – Itt sem beszélhetünk képzőről.

A *кой-кирда* 'порядок, устой' (ERV 276); 'обычай, традиция, закон' (VBTV 60); *кой-кирда* 'обычай, привычка / Sitte, Brauch, Gewohnheit' (MdWb 819), azaz 'szokás, hagyomány, törvény, rend' jelentésű szó előtagja, a *кой* ugyanezt a szemantikai tartalmat hordozza, vö. 'обычай, традиция; уклад жизни (быта); привычка' (ERV 276); 'szokás' (EMSz 170). Itt tehát a *кирда* szónak az eredeti, ősidőkből származó jelentését érhetjük tetten (vö. FV 'Reihe, Schicht, Ordnung'), a szó jelentése tkp. 'szokás-rend'. – Itt sincs szó tehát semmiféle képzőről.

Összességében tehát elvethetjük az Erzań kel' nézetét: a *кирда* nem affixoid, nem képzőszerű elem, hanem összetételi utótag.

8. МАРЬ

A *-марь* elemű szavak valamilyen növény (gyümölcs) termését, bogyóját jelölik. E szó kiindulópontja az erza *умарь* 'яблоко; клубника; земляника (ягода) [alma; eper]' (ERV 694); 'alma' (EMSz 396); 'omena; marja [alma; bogyó]' (ESS 178); *ума́р* 'яблоко; плод; ягода [alma; termés; bogyó]' / Apfel; Frucht; Beere' (MdWb 2453). Ez a lexéma a moksában is él, vö. *марь* 'яблоко; картофель; глаза; зенки' (MRV 364).³⁸ Az erza szó összetételekben látszólag megrövidült (*умарь* > *-марь*), azonban történetileg itt bonyolultabb folyamat ment végbe, ugyanis itt két lexéma kontaminációja történhetett.

A finn-volgai alapnyelvben létezett a **marja* 'Beere' (> fi. *marja*, é. *mari*, lpN *tuor'je*, md. *mař*, cser. *mör* – amennyiben ide tartozik az osztj. *murwa* és a vog. *moāri* is, akkor finnugor eredetű a szócsalád) és az **omena* ~ *омэрэ* 'Apfel' (> fi. *omena*, é. *ōun*, lív *umār*, ?md. *umar'*) lexéma (UEW 264, 718; SSA 2: 265; ld. még ESM 461; EtV 102, 195); ez a két szó a mordvinban később egybeeshetett, ez magyarázhatja a mai erza 'alma' + 'bogyó' jelentéseket:

FV	ősmd.	mai erza	mai moksa
<i>mařja</i> 'bogyó' >>>	<i>mař</i> >>>	<i>-mař</i>	<i>-mař</i>
<i>омэрэ</i> 'alma' >>>	<i>umar'</i> >>>	<i>umar', -mař</i>	<i>mař</i>

A szakirodalom³⁹ viszonylag kevés figyelmet fordít erre az elemre.

Az 1962-es Grammatika külön nem foglalkozik ezzel az elemmel, csak az összetett szavak között említi a *нормаль* (< *нор* 'нива; szántóföld, mező' + *умарь* 'ягода; bogyó'), *сад-умарь* 'яблоко; alma' (< or. *сад* 'kert') és *чейумарь* 'клюква; tőzegáfonya' (< *чей* 'болото; mocsár') szavakat (1962: 51–52).

Szerebrennyikov (1967: 71) a félképzők (полуаффикс) között szól röviden a *марь*-ról, a *ламарь* 'черёмуха; zelnicemeggy', *модамарь* 'картофель; krumppli' és *умарь* 'яблоко; alma' szavakat hozva fel példaként. Utóbbi tagolása (*y-марь*) azt sugallja, hogy itt egy *y-* előtagot kell keresnünk, de, mint fentebb láttuk, ez téves megközelítés. Szerebrennyikov a *марь* szónak 'ягода; bogyó' jelentését adja meg, s összekapcsolja a finn *marja* 'bogyó' lexémával. Megjegyzi azt is, hogy ez a szó a mai erzában önállóan már nem használatos.

Cigankin és Gyevajev (1978: 40–41) affixoidnak nevezi, s a *кузьмарь* 'еловая шишка; fenyőtoboz', *лаймарь*, *модамарь*, *нормарь* 'клубника; eper' példákat hozza fel. Ők a *марь* 'яблоко; alma' szóra vezetik vissza ezt az elemet. Cigankin 1981-es könyvében (18) a *пель* és a *пуло* mellett a *марь*-t is olyan deszementizálódott elemnek tartja, amely már elvesztette eredeti konkrét jelentését. Erre a *модамарь*, *пичемарь* 'костяника; szeder', *овтумарь* 'шиповник; vadrózsa' szavakat hozza fel. Itt a *марь*-nak 'плод; termés' jelentést tulajdonít, a könyv egy másik helyén (63) viszont 'яблоко, клубень; alma, gumó'-ként azonosítja.

³⁸ Abramov értelmező szótárában az *умарь* (1. 'алмафа термесе', 2. 'бogyó') mellett szerepel a *марь* 'термесе' is (275, 511).

³⁹ Voltaképpen már magával a képző meghatározásával is gondok vannak, hiszen csak *-марь* szuffixumról beszélnek, holott helyesebb lenne *-марь* és *-умарь* elemekről szólni.

A Grammatika (1980: 130) a *лаймарь* 'черёмуха (ягода); zelnicemeggy (termés)' szót egyértelműen összetételnek veszi: *лайме* 'черёмуха; zelnicemeggy (fa)' + *марь* 'яблоко; alma'.

Cigankin később (1996: 21) félképzőnek minősíti a *марь*-t, melynek a 'плод растения, растение; növény termése, növény' jelentést adja meg. Példái: *кузьмарь*, *ламарь*, *модамарь*.

A. M. Grebnyeva növényneveket tárgyaló könyvecskéjében (1997: 50) a *-марь* elemű szavakat (*казьмарь*, *ламарь*, *модамарь*, *нормаль*) összetételnek minősíti.

Az erza nyelvű grammatikakönyv (ЕК 2000: 47) kissé elnagyolt definíciója szerint fák, bokrok nevét hozza létre. Példaként az *атямарь* 'meggy', *ламарь* 'zelnicemeggy', *нармарь* 'eper', *модамарь*, *ничемарь* szavakat említik.

Moszin egyik cikkében (2010: 103) a *модамарь*-t összetett szónak minősíti, az utótag jelentése nála: 'яблоко, плод; alma, termés'.

Adatbázisomban a következő *-(y)марь* elemű szavak szerepelnek:

атямарь 'вишня (ягода)' (ERV 63); 'meggy, cseresznye' (EMSz 48); 'kirsikka' (ESS 11); *at'a-umar'*, *at'a-mar'* 'вишня / Kirsche' (MdWb 85) < *атя* 'старик, муж; öregember, apó';

верьгизумарь 'волчья ягода (ядовитый невысокий кустарник с ярко-красными ягодами) [farkasbogyó]' (VBTV 29) < *верьгиз* 'волк; farkas';

вирьумарь *vir'-umar'* 'лесной плод / Waldfrucht, Massholderbeere [erdei termés]' (MdWb 2664) < *вирь* 'лес; erdő';

галаумарь 'плод ландыша [gyöngyvирág termése]' (VBTV 32); *галань умарь* 'kielontmarja' < ?*гала* 'гусь; liba';

казьмарь 'шиповник (плод и кустарник) [vadrózsa, csipkerózsa]' (VBTV 40). Versinyin (ESM 95) a *казь-* előtagot a *казяма* 'шершавый, жёсткий, плотный; érdes, merev, kemény' szóra vezeti vissza – itt nehéz a szemantikai kapcsolatot igazolni. Grebnyeva (1997: 50) az orosz eredetű *коза* 'kecske' szót látja benne.

кортушкаумарь *kortuška-umar'* 'картофельный глазок / Kartoffelapfel [egy szem krumpli]' (MdWb 627) < *kartuška* 'id.' < *karta* 'картофель / Kartoffel';

кузумарь 'еловая шишка [fenyőtoboz]' (VBTV 69); *kuz-mar'* 'еловая шишка / Fichtenzapfen, Tannapfel' (MdWb 991) < *куз* 'ель; (luc)fenyő';

лакишумарь *lakšt-umar'* 'ежевика / schwarze Brombeere [földiszeder, feketeszeder]' (MdWb 1004). Paasonen a *lakšt* 'хлоп, бух / klatsch, bums!' indulatszó származékszavának tartja, ez szemantikailag nehézkes. A moksában nyelvjárási szinten él a *лакиштай* 'ежевика', ez (pontosabban ennek nem adatolható erza megfelelője) lehet a szó kiindulópontja.

ламарь 'черёмуха (ягода)' (ERV 329, 340); 'черёмуха (плод)' (VBTV 74); 'zelnicemeggy, madárcseresznye' (EMSz 196); 'tuomenmarja' (ESS 83); *lamar'* 'ягода черёмухи / Faulbeere, Traubenkirsche' (MdWb 1148). Összetett szó, előtagja a *ma* már csak a moksában élő *лайме* 'zelnice'. A helyesírási tanácsadó (VBTV 76) *лэмзёр умарь* 'ягода черёмухи' alakot vesz fel (*лэмзёр* 'zelnicemeggy').

- мастумарь** 'клубника' (ERV 366, VBTv 80); 'eper, szamóca' (EMSz 221); 'mansik-ka' (ESS 91); *mastor-umar'* 'клубника / Erdbeere' (MdWb 1189) < *мастор* 'земля; föld';
- модамарь** 'картофель' (ERV 386, VBTv 82); 'burgonya, krumpli' (EMSz 231); 'peruna' (ESS 96); *moda-umar'*, *modamar'* 'картофель / Kartoffel' (MdWb 1272) < *мода* 'земля; föld';
- нармарь** 'клубника (ягода) [eper, szamóca]'. Elterjedtebb irodalmi nyelvi alakja a *нормаль* (ERV 401, 417, VBTv 84). Versinyin (ESM 276, 295) а *нар* 'трава, луг; fü, rét' előtagból vezeti le (ld. még hasonlóan Grammatika 1962: 51; Grebnyeva 1997: 50).
- овтоумарь** 'плоды шиповника; жостер слабительный; гриб-дождевик' (ERV 430); 'шиповник (плоды)' (VBTv 87); 'vadrózsa, gyepürózsa, csipkerózsa' (EMSz 255); *овтумарь* 'villiruusu; villiruusun marja' (ESS 107); *ovto-umar'*, *ofto-mar'* 'плод шиповника / Frucht der Heckenrose' (MdWb 1479) < *овто* 'медведь; medve';
- некишумарь** 'семена липы [hársfa termése]' (ERV 467; VBTv 93); 'lehmuxsen pähky-lä [hársfa kaszattermése]' (ESS 117) < *некие* 'липа; hárs';
- пичеумарь, пичумарь** 'шишка сосновая; брусника; черника; толокнянка обыкновенная [fenyőtoboz; vörösfonya; feketeáfonya; közönséges medveszőlő]' (VBTv 98, 99); 'feketeáfonya' (EMSz 287); *пичумарь* 'mustikka; puolukka' (ESS 122); *piče-umar'*, *pič-umar'* 'сосновая шишка; брусника; толокнянка / Kiefernzapfen; Preiselbeere; Bärentraube' (MdWb 1651) < *пиче* 'сосна; fenyő';
- сельмеумарь** 'зрачок [pupilla]' (VBTv 111) < *сельме* 'глаз; szem';
- сиямарь** 'вишня [meggy]' (VBTv 114) < ?*сия* 'серебро; ezüst';
- татарумарь** 'шиповник или роза коричневая [vadrózsa]' (VBTv 124); *татар умарь* 'villiruusu' (ESS 166); *tatar-umar'* 'ягода (плод шиповника, дикой розы) / Beere (Hagebutte der wilden Rose)' (MdWb 2286) < *татар* 'tatár';
- тумоумарь** *tumo-umar'*, *tum-umar'* 'чернильный орех, чернильный или дубовый орешек / Galle, Gallapfel [gubacs]' (MdWb 2349) < *тумо* 'дуб; tölgy';
- чамаумарь** 'щека' (VBTv 134); 'arc, orca' (EMSz 419); *чама умарь* 'poski' (ESS 189); *čata-umar'* 'щека / Wange' (MdWb 205) < *чама* 'лицо; arc';
- чейумарь** 'клюква; ежеголовник ветвистый' (VBTv 136); 'tőzegáfonya, foltosáfonya; békabuzogány, feketesás' (EMSz 424); 'karpalo' (ESS 190); *čej-umar'* 'клюква; семя осоки / Moosbeere, Sumpfheidelsbeere; Same des Riedgrases' (MdWb 231) < *чей* 'осока; sás';
- чувтоумарь, чувтумарь** 'дикая яблоня; плод' (ERV 757, VBTv 139) < *чувто* 'дерево; fa';
- щёкаумарь** 'скула [járomcsont, pofacsont]' (VBTv 141) < *щёка* 'щека; arc';

E szavakat az előtag alapján a következő szemantikai kategóriákba lehet sorolni:

a) növénynév + марь = növény, növény termése, bogyó:

кортушкаумарь '(egy szem) krumpli', *кузумарь* 'fenyőtoboz', *лакишумарь* 'földi-szeder, feketeszeder', *ламарь* 'zelnicemeggy', *некишумарь* 'hárs termése', *пичеумарь* 'fenyőtoboz; feketeáfonya', *тумоумарь* 'gubacs', *чейумарь* 'tőzegáfonya', *чувтоумарь* 'vadalma';

b) nem növénynév + *марь* = növény, növény termése, bogyó:

атямарь 'meggy, cseresznye', *мастумарь* 'eper', *модамарь* 'krumpli', *сиямарь* 'meggy', *татаумарь* 'vadrózsa';

c) állatnév + *марь* = növény, növény termése, bogyó:

верьгизумарь 'farkasbogyó', *галаумарь* 'gyöngyvirág termése', *овтоумарь* 'vadrózsa';

d) testrésznév + *марь* = testrésznév része:

сельмеумарь 'pupilla' (tkp. szem + *марь*), *чамаумарь* 'arc, orca' (tkp. arc + *марь*), *цѣкаумарь* 'járomcsont' (tkp. arc + *марь*).

Cigankin véleményével ellentétben ezt a lexémát (még) nem lehet (fél)képzőnek minősíteni, mert nem felel meg a derivációs kritériumoknak:

- szemantikailag nagyon kis csoportot alkotnak az alapszavak;
- az így keletkezett szavak behatárolt jelentésűek ('növény termése');
- a vizsgált elemnek absztraháló képessége nincs;
- az eredeti jelentés nem homályosult el;
- az összetétel utótagjának jelentése közel áll az eredeti jelentéshez.

Van azonban három olyan testrésznév, amelyben a *марь* már elveszteni látszik eredeti 'termés, bogyó' jelentését (hiszen még ha a pupillát lehet is 'szem + bogyó'-ként elemezni, a 'járomcsont' nem tagolható 'arc + bogyó' részekre). Ezekben a szavakban talán már megindult az absztrahálódás, de ennyi adat még nem elegendő ahhoz, hogy képzővé/képzőszerű elemmé nyilvánítsuk a *марь* elemet.

9. НАЛ

Sem a régebbi, sem pedig a mai erza szótárak (Damaszkin, ERS, ERV, EMSz, ESS, Abramov) nem veszik fel címszóként, csak összetételek második tagjaként bukkan fel.

E szó lényegesen elterjedtebb a moksában, ezt valamennyire a szótárak is tükrözik. A moksa–finn szótárban önálló címszóként szerepel, ’ryhmä, joukko, lauma [csoport, csapat, nyáj]’ jelentésben (MSS 119). A nagy moksa–orosz szótár ’вторая часть сложного слова, обозначающая множество однородных предметов [összetétel második eleme, egynemű tárgyak sokaságát jelöli]’ jelentéssel veszi fel (MRV 403).⁴⁰

Paasonen ezt a szót a moksa nyelvterület számos aldialektusában kimutatta, míg az erzából csak a Kad és Kažl jelzetű gyűjtőpontjain adatolta (MdWb 1312). Előbbi a mai Mordvin Köztársaság Tyengusevói járásában fekvő Kadom, utóbbi a Torbejevói járásban lévő Kazslotka nevű település – mindkettő kevert nyelvjárásterületen található, tehát „színerza” területen Paasonen sem tudta adatolni. Mindezek ellenére azonban mégis foglalkoznom kell e szóval, mert egyrészt az újabb erza szótárakban (szójegyzékekben) már felbukkan ez a lexéma, másrészt a mordvin nyelvészek egy része településnevekben véli megtalálni ezt az elemet, harmadrészt – s egyben legfőképp – pedig azért is, mert a mordvin szakirodalomban nem egyértelmű ennek az elemnek a megítélése: van, aki összetételi utótagnak, s van, aki képzőnek (félképzőnek) tartja.

Nézzük meg, hogyan vélekedik a *нал* elemről a szakirodalom! Amellett, hogy keveset foglalkoznak vele, a besorolásában, megítélésében is bizonytalanok.

Paasonen ezt írja szótárában: „Wort od. Suff., das nur in Verbind. mit einigen Nomena vorkommt u. ’Menge, Vielheit, Reichtum’ bedeutet” (MdWb 1312). A példaanyagát ugyanakkor kötőjeles vagy különírt formában adja közre (*kev-nal*, *kuz-nal* stb.), ez inkább az összetételi utótag felé billenti a mérleg nyelvét.

Az első mordvin grammatikák, szóképzéssel/szóösszetétellel foglalkozó írások nem említik ezt az elemet. Kelin (1967: 71) a *нал* elemet olyan összetételi utótagnak tekinti (М *келунал* ’березняк; nyírfaerdő’, *кстынал* ’место, заросшее земляникой; földi-eperrel benőtt terület’, *пиченал* ’сосняк; fenyves’, *тумонал* ’дубняк; tölgyes’, *цильдинал* ’кочкарник; zombékos terület’ – az összetételek elemzését ld. a példatárban), amely általában valamilyen fát vagy más növényt jelölő előtaghoz kapcsolódhat, illetőleg az összetétel olyan helyet is jelölhet, ahol valamilyen élőlény található. Kelin jó meglátásai mellett azonban vét egy súlyos hibát: a *нал* elemet ő ’nyíl’ jelentésben adja meg (azaz összekeveri a homonimájával).

Cigankin számos, a szóképzéssel foglalkozó korábbi nagyobb lélegzetű munkájában (1976, 1977a, 1981) nem említi ezt az elemet a képzők között (ellentétben pl. a *чи* és *пель* elemekkel), ebből azt a következtetést szűrhetjük le, hogy a *нал*-t nem tartotta szuffixumnak. Később (1996: 21) azonban felvette már képzőtárába, átmeneti kategóriaként, gyűjtőnévi funkciójú félaffixumként (полуаффикс), de csak a „valamilyen növény megléte egy bizonyos helyen” funkciót említve: ЕМ *кузнал* ’ельник; lucfenyőerdő’, М *келунал* ’березняк’. Egy másik, Gyevajevvel közösen jegyzett írásában (1978:

⁴⁰ Sajnos, ez a szótár egyazon címszó alá vonja a *нал* ’стрела; nyíl’ szóval; e két lexémának nincs köze egymáshoz.

40–41) affixoidnak (аффиксоид) nevezi ezt az elemet, az *Е килейнал*, *М келунал* 'березняк', *Е пангонал* 'грибное место; gombás hely' példákat hozva fel.

A *нал* a régebbi etimológiai szótárakban nem szerepelt, egyedül Versinyin foglalkozik vele (ESM 273). Elvileg nem zárja ki, hogy a 'nyíl' jelentésű szóból eredhet (ez uráli eredetű),⁴¹ erre a Paasonen adatolta *kil'ij-nalks*, *kil'ij-nalna* 'пускающий побеги (единичный) берёзовый куст / Schösslinge treibender (einzelner) Birkenbusch [hajtást hoz a nyírfá]' (MdWb 759) alakokat hozza fel, de ez eléggé halvány szemantikai kapcsolatnak tűnik; Versinyin maga is megjegyzi, hogy a két *нал* jelentése eléggé távol áll egymástól. Óvatosan felveti még a vtj. *нюлэс* 'лес; erdő' *нюл-* elemével való kapcsolatot, de ez is eléggé bizonytalan kísérletnek tűnik.

Az alábbiakban először azt vizsgálom meg, mennyiben tekinthető ez a szó az erza szókinsz (teljes jogú) elemének, majd a tulajdonképpeni feladatomat járom körül: képző vagy összetétel-e.

Az erza szótárakban csak néhány *-нал* elemű szót találtam. Ezek nagy része csak a 2002-ben megjelent helyesírási szótáracskában (*Бейсэ, башка, теишкс, вельде*) szerepel. A Paasonen-szótárban csak hét erza alak fordul elő (moksa lényegesen több), míg az 1993-as erza–orosz nagyszótárban egy sem.⁴² Mindezek arra engednek következtetni, hogy a *-нал* nem igazán tekinthető az erza szókinsz teljes jogú tagjának; a helyesírási tanácsadó inkább mesterségesen próbálja meg beemelni az erza lexikába ezt az elemet.

Az erza szólista a következő:

ведьнал *ved'-nal* 'кошка (растение) / ?Bruchwurz [Potamogeton perfoliatus, hínáros békaszőlő]' < *ведь* 'вода; víz' (MdWb 2589);

инзийнал *in'zij-nal* 'заросли малины, малинник / Dickicht von Himbeersträuchern [málnás]' < *инзей, инзий* 'малина; málna' (MdWb 462);

килейнал 'березняк [nyírfaerdő, nyíres]' (VBTV 56); *kil'ij-nal* 'березняк / Birkenwald, Birkenhain' (MdWb 758) < *килей* 'берёза; nyírfá';

кистойнал 'ягодник' (VBTV 58); *sti-nal* 'ягодное место, ягодник / beerenreiche Stelle, Beerenmenge [epres]' (MdWb 783) < *кстый* 'земляника' (ERV 306), *kistoj* 'земляника, клубника / Erdbeere [eper]' (MdWb 782);

кузнал 'ельник (еловый лес) [lucfenyőerdő]' (VBTV 68) < *куз* 'ель; lucfenyő' (MdWb 991: csak moksa adat);

палакснал 'заросли крапивы [csalános hely]' (VBTV 90) < *палакс* 'крапива; csalán' (MdWb 1512: csak moksa adat);

пекшенал 'роща (липовая) [hársliget]' (VBTV 92) < *пеше* 'липа; hársfa' (MdWb 1596: csak moksa adat);

песокнал 'пустыня [sivatag, pusztaság]' (VBTV 94) < *песок* 'песок; homok' (MdWb 1622: csak moksa adat);

пизёлнал 'рябинник [berkenyész]' (VBTV 96); *pi'zil'-nalna* 'рябина, рябинник / Eberesche, Ebereschengehölz' (MdWb 1697) < *пизёл* 'рябина; berkenye';

⁴¹ Uráli *ńęle* (*ńōle*) 'Pfeil' > fi. *nuoli*, lpN *njuollâ*, cser. *nōlō*, vtj. *ńil*, zrl. *ńil*, osztj. *ńal*, vog. *ńēl*, ma. *nyíl*, jur. *-ńi* stb. (UEW 317).

⁴² Az itt szereplő **чинал** 'солнечная сторона; солнечный луч' (VBTV 137); 'солнечный луч; napsugár' (ERV 749) szóban valószínűleg inkább a *нал* 'nyíl' szó keresendő (tkp. 'nap-nyíl').

пойнал 'осинник [nyárfás]' (VBTV 99); *poj-nal(ks)* 'группа нескольких осин / Gruppe von einigen Espen' (MdWb 1716) < *пой* 'осина; rezgő nyárfa';
сёвоньнал 'суглинок [homokos agyag(talaj)]' (VBTV 112) < *сёвонь* 'глина; agyag' (MdWb 2178: csak moksa adat);
сееденал 'чаща, кустарник, мелкая заросль [bokros terület, bozótos]' (VBTV 110); *šejdä nal* 'чаща, кустарник, мелкая заросль / Dickicht, Gebüsch, Gestrüpp' (MdWb 2121) < *сеede* 'густой; sűrű';
тумонал 'дубняк [tölgyes]' (VBTV 128) (MdWb 2349: csak moksa adat).

Itt – az összevetés kedvéért – kivételesen megadom a moksa alakokat is:

акшекснал, акишунал 'ивняк [füzes]' (MBKV 12)⁴³ < *акишу* 'ива серебристая; ezüst-fűz' (MRV 32);
ведьнал 'место, где много небольших озёр [olyan hely, ahol sok kis tavacska van]' < *ведь* 'вода, разлив; víz, áradás' (MRV 105);
илинал 'лозняк – иновый кустарник [füzes]' < *или* 'ветка, лоза, прут; ág, (fűzfa) vessző' (MRV 203);
инезинал 'малинник [málnás(kert)]' < *инези* 'малина; málna' (MRV 207);
кальнал 'заросли ивы, ивняк [füzes]' < *каль* 'ива, ветла; fűz, fehérfűz' (MRV 223);
кевнал 'каменистое место [köves hely]' < *кев* 'камень; kő' (MRV 241);
келнал 'березняк [nyírfaedő, nyíres]' < *келу* 'берёза; nyírfa' (MRV 244);
комбонал 'кочкарник – место, покрытое кочками [zsombékos terület]' < *комба* 'кочка; zsombék' (MRV 274);
комлянал 'место произрастания хмеля [hely, ahol komló terem]' < *комля* 'хмель; komló' (MRV 275);
коцькканал 'кочкарник – место, покрытое кочками [zsombékos terület]' < *коцька* 'кочка; zsombék' (MRV 288);
кузнал 'ельник [lucfenyőerdő]' (MBKV 31) < *куз* 'ель [lucfenyő]' (MRV 299);
кстынал 'земляничник – место, где много земляники [terület, ahol sok földieper nő]' < *ксты* 'земляника (ягода); földieper' (MRV 296);
лаймарькснал 'черёмуховая роща [zelnicemeggyliget]' < *лаймарькс* 'черёмуха (дерево); zelnicemeggy (fa)' (MRV 321);
лакишмарькснал 'ежевичник – место, поросшее ежевикой [szedres]' < *лакишмарь* 'ежевика; (földi)szeder' (MRV 323) < *лакиштай* 'ежевика';
ленгакснал 'липовая роща [hársliget]' < *ленгакс* 'липа; hársfa' (MRV 332);
лепонал 'ольшаник [égererdő]' < *лепе* 'ольха; égerfa' (MRV 333);
маразьнал 'некленовая роща [juharliget]' < *маразь* 'неклен, клён; juharfa' (MRV 361);
мученал 'кочкарник [zsombékos]' < *муче* 'кочка; zsombék' (MRV 395);
нюдинал 'место, заросшее тростником [náddal benőtt hely]' < *нуди* 'тростник; nád' (MRV 424);
палакснал 'заросли крапивы [csalános hely]' < *палакс* 'крапива; csalán' (MRV 456);

⁴³ *Марса, башка, китькскя вельде* (MBKV): az erza helyesírási szótáracska moksa „párja”. Ez is 2002-ban jelent meg.

- пангонал** 'грибное место [gombás hely]' < **панга** 'гриб; gomba' (MRV 459);
- панданал** 'горная цепь [hegylánc]' < **панда** 'гора; hegy' (MRV 459);
- панжамнал** 'скопление муравейников [hangyák csoportja, hangyaboly]' (MBKV 47) < **панжам** 'муравей; hangya' (MRV 461);
- пиченал** 'сосняк, сосновый бор [fenyves, fenyőerdő]' < **пиче** 'сосна; erdei fenyő' (MRV 492);
- поюнал** 'осиновая роща, осинник [rezgőnyárfa-liget]' < **пою** 'осина; rezgő nyárfa' (MRV 524);
- пяшенал, пяхкснал** 'липовая роща [hársliget]' < **пяше** 'липа; hársfa' (MRV 559, 560);
- пяхтерькснал** 'орешник [mogyoróliget]' < **пяхтеркс** 'орешник, лещина; mogyoróbokor' (MRV 560);
- сирекнал** 'место, где растёт много ясеней [hely, ahol kőris nő]' < **сирек** 'ясень; kőrisfa' (MBKV 62);
- ситерькснал** 'чаща [sűrű erdő, vadon]' < **ситерькс** 'чаща, чащоба; кустарник; sűrű erdő, vadon; bokros hely' (MRV 634);
- сителькснал** *sit'ks nal* 'густой кустарник, кусты / dichtes Gebüsch, Gestrüpp [sűrű bozótos]' (MdWb 2122) < ?.
- тишенал** 'сушило [szárító kamra]' (MBKV 70) < **тише** 'трава; fű' (MRV 724);
- тумонал** 'дубовая роща, дубняк, дубрава [tölgyliget, tölgyes]' < **тума** 'дуб; tölgy' (MRV 752);
- тяштенал** 'скопление звёзд [csillagok csoportja]' < **тяште** 'звезда; csillag' (MRV 769);
- ушторнал** 'кленовая роща [juharliget]' < **уштор** 'клён; juharfa' (MBKV 75);
- цильдинал** 'кочкарник – низменное или болотистое место, покрытое кочками [zsombékos]' < **цильди** 'кочка; zsombék' (MRV 822);
- шабанал** *šaba-nal* 'многодетность / Kinderreichtum [sokgyerekesség]' (MdWb 2694) < **шаба** 'ребёнок, дитя' (MRV 846);
- шанжанал** 'муравейник [hangyaboly]' < **шанжа** 'муравей; hangya' (MRV 852);
- шеернал** 'мышинное гнездо [egértanya]' < **шеер** 'мышь; egér' (MRV 861);
- шуварнал** 'песчаное место [homokos hely]' < **шувар** 'песок; homok' (MRV 883);
- шяйнал** 'болотистое место, заросшее осокой, тростником [sással, náddal benőtt mocsaras hely]' < **шяй** 'осока, болото; sás, mocsár' (MRV 890);
- юрнал** 'вырубка – место, где вырублен лес [irtáshely]' < **юр** 'корень; gyökér, tö' (MRV 913).

A két lista talán világosan bizonyítja, hogy itt alapvetően egy moksá lexémával állunk szemben, amely az erzában eredetileg csak kevert nyelvjárásterületeken élt. A helyesírási kézikönyv egyfajta nyelvújító szerepet felvéve próbálja elterjeszteni ezt az elemet – az csak a jövőben fog kiderülni, mekkora sikerrel.

Az erzában e lexéma helyett a *пуло* (zöngésségi hasonulással: *було*) használatos, pl. *инзейбуло*, *кальпуло*, *килейбуло*, *кстыйбуло*, *кузбуло*, *пичепуло*, *пойбуло*, *тумопуло*, *чейбуло* – részletesebben ld. a *пуло* címszó alatt a következő pontban. Ez a lexéma a moksából hiányzik, ilyesformán e két elem komplementáris szerepet tölt be.

Amint az erza és moksa példaanyagból egyaránt kiderül, a *-нал* elemű szavak:

- a) elsősorban 'VALAMILYEN NÖVÉNNYEL BENŐTT TERÜLET' jelentést hordoznak: М *акшекнал*, *акшунал*, *илинал*, *кальнал* 'füzes', М *инезинал*, *инзийнал* 'málnás(kert)', М *келнал*, Е *килейнал* 'nyírfaerdő', Е *кистойнал*, М *кстынал* 'epres', ЕМ *кузнал* 'lucfenyőerdő', М *лаймарькснал* 'zelnicemeggyliget', М *лакшитарькснал* 'szedres', М *ленгакснал*, Е *пекшенал*, М *пяшенал* 'hársliget', М *лепонал* 'égererdő', М *марзынал*, *ушторнал* 'juharliget', Е *пизёлнал* 'berkenyész', М *пиченал* 'fenyves', Е *пойнал*, М *поюнал* 'rezgőnyárfaliget', М *пяштерькснал* 'mogyoróliget', ЕМ *тумонал*, *тумонал* 'tölgyes';
- b) ezzel közeli rokon az 'OLYAN HELY, AHOL VMILYEN NÖVÉNY ÉL, TEREM' jelentés: М *комбонал*, *коцъканал*, *мученал*, *цильдинал* 'zsombékos terület', М *комлянал* 'hely, ahol komló terem', М *нюдинал* 'náddal benőtt hely', Е *палакснал* 'csalános hely', М *пангонал* 'gombás hely', М *сирекнал* 'hely, ahol kőris nő', М *шайнал* 'sással, náddal benőtt mocsaras hely';
- c) 'OLYAN HELY, AMELY VMIBEN GAZDAG, VMI JELLEMZŐ RÁ (DE NEM NÖVÉNY)': М *ведьнал* 'olyan hely, ahol sok a kis tavacska', М *кевнал* 'köves hely', М *шуварнал* 'homokos hely';
- d) egyfajta GYŰJTŐNÉVI JELENTÉSE van a következő, tereptárgyakat jelölő szavaknak: М *нуфкснал*, *ситерькснал* 'sűrű erdő, vadon', М *панданал* 'hegylánc', Е *песокнал* 'sivatag, pusztaság', Е *сееденал* 'bozótos', Е *сёвоньнал* 'homokos agyag(talaj)';
- e) szintén GYŰJTŐNÉVI, de már elszakadt a növényvilágtól, a tereptárgyaktól: М *панжамнал*, *шанжанал* 'hangyaboly', М *тяштенал* 'csillagok csoportja', М *тишенал* 'fűszárító kamra', М *шабанал* 'sokgyerekesség', М *шеернал* 'egértanya'.

A képzővé válás kritériumainak az első három csoport szavai nem felelnek meg, hiszen ezeket le lehet írni a 'valamilyen növény/anyag + liget/terület/hely' szerkezettel. A negyedik, de főként az ötödik csoport már valamilyen mértékben elválnak a konkrét síktól, s kezd egyfajta elvontabb jelentésmező felé húzódnak: a *тишенал* 'fűszárító kamra' jelentés már nem feltétlenül írható le 'füves hely'-ként, s a *шабанал* 'многодетность' sem fedhető le a 'gyermek + hely' komponensekkel.

Összegzésként tehát a következőképpen jellemezhetem a *-нал* elemet:

1) A *нал* a moksa szókinsznek teljes jogú tagja, de az erzában még nem, mert a) Paa-sonen csak kevert nyelvterületeken adatolta, b) a helyesírási szójegyzék még csak inkább egyfajta nyelvújítási kezdeménynek tekinthető, idő kell az abban közreadott szavak beágyazódásához.

2) A *нал* szemantikai vizsgálatai alapján úgy tűnik, hogy ez az elem egy-két szóban már elmozdult az absztrahálódás irányába, de még inkább összetételi utótagnak tekinthető, s talán még a Cigankin-féle *полуаффикс*, ill. *аффиксоид* minősítéssel is érdemes várni. De ez az elmozdulás is csak a moksára jellemző, az erzában a képzővé válás megindulása még nem figyelhető meg.

*

Mordvinföldi névtanosok néhány településnévben vélik felfedezni e szót: *Načenalka*, *Načenali*. Szerintük ezeknek a neveknek a bővítménye a *načko* 'nyirkos, nedves' szóra megy vissza) (vö. Inzsevatov 1987: 149). (Az etimológiát a szemantikai problémák mellett az is gyengíti, hogy az első településnév hidronimikus eredetű, a *Načenalka* folyóról kapta a nevét.)

Megítélésem szerint e vélekedésnek a térszinformákat megnevező földrajzi nevekben – hasonlóan a *bije*, *bijo*, *buje* lexémához – semmiféle alapja nincs, a korábban vázolt érvek miatt ez nem lehet képző, csak utótag (vö. *l'ej*, *latko*, *vel'e* stb.).

10. ПУЛО

Az agglutinálódott képzőknek tartott szavak közül talán ez a leginkább vitatott, s egyben a legtöbb félreértelmezéssel sújtott lexéma.

Jevszjev (1934/1963: 47) olyan partikulának minősíti, amely összetett szavakat hoz létre (de az „igazi” összetételektől elkülönítve, a *чи* és *нель* társaságában tárgyalja), ’valaminek a bősége vagy többsége’ jelentésben: *умарь-пуло* ’место, где много ягод; hely, ahol sok alma van’, *куз-пуло* ’ельнук; fenyves, fenyőerdő’, *пиче-пуло* ’сосняк; fenyves’, *каль-пуло* ’кустарник; bozótos, cserjés’ (de: *каль* ’ива; fűz’), *сильдей-пуло* ’кочкарник; zsombékos’, *эзнэнь-пуло* ’место, где много змей; hely, ahol sok kígyó van’, *пеште-пуло* ’орешник; mogyoróliget’, *нудей-пуло* ’место, поросшее камышом; sással benőtt hely’.

Bubrih (1947: 44) szintén a *чи* és *нель* társaságában veszi fel, de a képzők közé. A vele alkotott szavaknak ’valamilyen növényi liget, cserjés, bozótos’ jelentést tulajdonít, pl. *пиче-пуло*.

Az 1962-ben megjelent Grammatika a *чи*, *пуло* és *нель* elemeket együtt, az összetételek olyan speciális csoportjaként kezeli, amelyek már majdnem teljesen elveszítették lexikai egység jellegüket, s már-már képzőként viselkednek. (A *пуло* jelentése itt: ’женская коса; хвост; női hajfonat; fark’.) A segítségükkel létrejött szavak metaforikus értelműek, Koljagyonkov sommás megítélése szerint a *чи* létezését, meglétét, a *нель* igei tárgyat fejez ki, a *пуло* pedig gyűjtőnévi, többségi jelentés létrehozására képes, pl. *инзейбуло* ’малинник; málnás’, *килейбуло* ’березняк; nyírfaliget’, *кузбуло*, *пеште пуло*, *пиче пуло* ’сосняк; fenyőerdő’, *сильдейбуло* ’кочкарник; zsombékos hely’⁴⁴ (1962: 54–55).

Kelin (1967: 65–66, 71) a *чи*, *нель* és *пуло* elemeket – Koljagyonkov nyomán – szintén az összetételek egy speciális csoportjába sorolja, amelyet ő az „állandó második komponenssel rendelkező összetételek (сложные существительные с постоянным вторым компонентом)” névvel illetett. A gyűjtőnévi funkciót kapó *пуло*-hoz kapcsolódó előtagok általában fanevek vagy valamilyen más növénynevek, ill. olyan helyet fejeznek ki, ahol valamilyen élőlény él, pl. *килейбуло*, *пиче-пуло*, *сильдейбуло*, *тумопуло* ’дубняк; tölgyes’, *эзнэбуло* ’место, где водится много змей; kígyós hely’, *кстый-було* ’место, заросшее земляникой; epres’. A *пуло*-nak ugyanolyan jelentést tulajdonít, mint az 1962-es Grammatika.

Szerebrennyikov (1967: 71) történeti alaktanában a *пуло* elemet félképzőként (полусуффикс) veszi fel. Jelentését így határozza meg: „általában olyan helyet jelöl, ahol vmi nő, terem”, pl. *эзнэ-пуло*, *инзей-було*, *килей-було*, *куз-було*, *пиче-пуло*. Szerebrennyikov a félképzőt az önálló *пуло* ’роща; liget’ szóra vezeti vissza.

Cigankin több művében is foglalkozott ezzel az elemmel. Gjevajevvel közösen írt tanulmányában (1978: 194–195) affixoidnak (аффиксоид) nevezi. Példáik: *вирьбуло* ’перелесок, роща; erdőcske, liget’, *пиче-пуло*. Ezt az elemet ők a *пуло* ’хвост; fark’ szóra vezetik vissza. Ezt egy picit árnyalva félképzőnek (полусуффикс) minősíti szóképzési monográfiájában (a *нель* és *марь* elemekkel együtt – de a *нель*-t mégis a kép-

⁴⁴ Az egybe- és különírás következtelen.

zők között tárgyalja). Példaként a *килейбуло*, *кузбуло*, *пиченуло* szavakat hozza fel. A *пуло* alapjelentése itt is 'хвост; fark' (1981: 18). Ugyancsak félképzőnek tekinti 1996-os tanulmányában is. A félképzővel létrehozott szavak szemantikai mezeje: 'hely, ahol valami nő, él' (1996: 21).

A Grammatika szóképzési fejezetét Cigankin írta, itt ezt az elemet (1980: 150) gyűjtőnévi jelentésű képzőnek minősíti. Itt is a 'хвост; fark' jelentésű szóra vezeti vissza. A létrejött szavak jelentése: 'fák, bokrok csoportja, bizonyos tárgyak összessége'. Példái: *кузбуло*, *пиченуло*, *лейбуло* 'овраг; vízmosás, szakadék'.

Moszin (2010: 107) a *пуло* elemet 'ahol valami nő, él' jelentésű suffixumnak minősíti. Szerinte ez a képző csak fákat, bokrokat jelölő szavakhoz kapcsolódik (pl. *кальбуло* 'ива; fűzfaliget', *пиченуло*) – de mint látni fogjuk, hogy ez a kizárólagosság nem érvényes. Ugyancsak képzőnek tekinti Lipatovval és Matyuskinnal közösen írt tanulmányában: *вирьбула* 'liget, erdőcske', *пиченула* (1983: 123). Érdekes viszont, hogy ugyanebben a kötetben – a mai mordvin lexikológia összefoglaló művében – más helyütt, a szinonimákról írva Buzakova (1983: 72) a *килейбуло* és *пиченуло* szavakat összetételnek veszi (és a *пуло* kiindulópontjául a 'хвост; fark' jelentést adja meg).

Alo Raun mordvin nyelvet bemutató összefoglalásában (1988: 108) némileg ellentmondásosan a következőket írja: „Note that in Mordvin compound words the second component may be an ordinary word which on this occasion functions as a suffix: *kil'ej-bulo* 'birch grove' < *kil'ej* 'birch' + *pulo* 'tail, plait'”. Raun mintha egyszerre sugallná azt, hogy összetételről és képzőről van szó. Zaicz Gábor (1998: 202) szintén az átmeneti jelleget emeli ki: „forms collectives from nouns: *tumopulo* 'oak grove'. Sometimes held to be a compound-formant rather than a derivational suffix (cf. the noun *pulo* 'tail; shaft; plait')”. Keresztes egyértelműen gyűjtőnévképzőnek (*pičepulo* 'fenyves') tekinti ezt az elemet (1990: 66).

Mészáros Edit egy tanulmányában (1999–2000) részletesen áttekinti e kérdés irodalmát, bemutatja a különféle vélekedéseket ennek az elemnek a státusáról, elkülöníti a 'fark, copf' és 'liget, erdőcske' jelentéseket, s megpróbálja tisztázni, képzővel vagy összetételi utótaggal állunk-e szemben. Konklúziója: „a md. *pulo/pula* II. szó jelentése 'fás hely, liget, erdőcske; valamilyen növényvel benőtt / állattal benépesült hely'. A szó önállóan is előfordul, bár többnyire összetett szavak utótagjaként. Szófaja főnév, véleményem szerint nem tekinthető partikulának...” (Mészáros Edit 1999–2000: 243).

Viszonylag részletesen foglalkozik a *пуло*-val a 2000-ben kiadott erza nyelvű grammatika is. Ezt az elemet itt affixoidnak tekintik, s az általa létrehozott szavaknak 'ahol valami nő, él, van' alapjelentést tulajdonítanak. Leggyakrabban fák, bokrok nevéhez kapcsolódhat (*инзейбуло*, *кальбуло*, *кирмалавбуло* 'bogáncsos hely' *кстыйбуло* 'epres hely', *нартемкспуло* 'ürömmel benőtt hely', *пойбуло* 'nyárfaliget', *уроньбуло* 'mezei zsurló'), de valamilyen tárgy (*ваямонуло*, *ведьгевбуло*, *карьбуло*, *кеченуло*, *сурепуло*)⁴⁵ vagy állatnév (*ватракипуло* 'békás hely', *эзнэпуло* 'kígyós hely', *каткануло*

⁴⁵ A kézikönyv erza nyelvű, ezek a szavaknak nem adják meg más nyelven a jelentését. Ezek a példák nem szerepelnek a kétnyelvű szótárakban, így jobb híján csak az előtagok jelentését tudom közölni: *ваямо* 'elsüllyedés, elmerülés' (EMSz 77; ERV 114); *ведьгев* 'мельница' (ERV 117); 'malom' (EMSz 79); *карь* 'лапоть' (ERV 238); 'háncsbockor' (EMSz 143); *кече* 'ковш' (ERV 258); 'merőkánál' (EMSz 158); *суре* 'нить, нитька' (ERV 625); 'fonál, cérna' (EMSz 346).

’hely, ahol sok macska van’, *сапазбуло* ’hely, ahol sok tyúk van’) is lehet kiindulópont (EK 2000: 46) – ez utóbbiakban már inkább képzőként viselkedik a *нуло*.

Összefoglalva: láthatjuk tehát, hogy a *нуло* megítélése nem egyértelmű. Van, aki képzőnek, van, aki félképzőnek (полусуффикс), átmeneti kategóriának (аффиксоид), s van, aki összetételi utótagnak tekinti. Röviden összefoglalva:

Partikula/összetétel: Jevszevjev 1934/1963

Összetétel: Grammatika 1962, Kelin 1967, Buzakova 1983

Félképző: Szerebrennyikov 1967, Cigankin 1981, Cigankin 1996;

Affixoid: Cigankin – Gjevajev 1978, Erżań keľ 2000

Képző: Bubrih 1947, Grammatika 1980 (gyűjtőnévképző), Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983, Keresztes 1990 (gyűjtőnévképző); Moszin 2010.

Mielőtt rátérnék a képző vs. összetételi utótag kérdés vizsgálatára, még egy problémát kell körüljárni. Mint a szakirodalmi áttekintésből láttuk, az egyes szerzők különféle jelentést tulajdonítanak az alapszónak:

- a) ’хвост; fark’’: Grammatika 1962, Kelin 1967, Cigankin – Gjevajev 1978, Grammatika 1980, Cigankin 1981, Buzakova 1983;
- b) ’женская коса; női hajfonat’’: Grammatika 1962, Kelin 1967;
- c) ’роща; liget’’: Szerebrennyikov 1967.

A problémát az okozza, hogy itt voltaképpen homonim szavakról van szó (1. ’fark; copf’; 2. ’liget, erdőcske’), ám a szakirodalom erről alig vesz tudomást. A mordvin szótárak egy része csak a ’fark; copf’ jelentést (illetve az abból levezethető egyéb jelentéseket) közlik; csupán három műben szerepel mindkét szó:

MdWb 1833–1834: ’хвост; ’коса; пасмо; стержень, рукоятка / Schwanz, Schweif’; Haarflechte, Zopf (der Mädchen); Gebinde, Fitze, Strähne; Schaft, Stiel’ [fark; hajfonat, copf; motring; rúd, nyél];

ERV 526: ’хвост; коса; ручка (напр. ковш); пасма (часть мотка пряжи) [fark; hajfonat; nyél (pl. kanálé); motring (fonalgombolyag része)]’

MSS 151: ’häntä; palmikko, letti; verkon pohjukka [fark; copf; háló feneke]’

ERS (1949) 179–180: ’1. хвост; женская коса; 2. словообразовательная частица, обозначающая собирательность [1. fark, női hajfonat; 2. szóképző partikula, gyűjtőnévi jelentéssel]’

ESS 135: ’1. häntä; palmikko, letti, 2. lehto [1. fark; copf; 2. liget, berek erdőcske]’

EMSz 246: ’1. fark; hajfonat, copf, varkocs, 2. fás hely, liget, erdőcske; vmilyen nővénnel benőtt / állattal benépesült hely’.

Az etimológiai szótárak közül az EtV (153) összemosza a jelentéseket (’хвост; коса из волос; роща’), míg az ESM (381) csak a ’хвост’ jelentést veszi fel.

Az Abramov-féle értelmező szótár (403) árnyaltabb képet ad, de mégiscsak egy címszóban tárgyalja a három jelentést. Ezek magyar fordításban a következők: ’1) valami-

ilyen állat vagy vadállat testrésze; 2) nők, lányok befont haja; 3) szórész, gyűjtőnévi jelleggel’.

Jelen dolgozat vizsgálódási tárgyából a ’farok; copf stb.’ jelentésű szót kizárhatjuk, ugyanis e szavak *пуло* eleme egyértelműen összetételi utótagnak minősül (sokszor ’vminnek a vége’ jelentésben):

ботпуло ’головастик’ (ERV 89); ’ebihal’ (EMSz 61); ’nuijapää (sammakonpoikanen)’ (ESS 19); *bot-pula* ’головастик’ (MdWb 140) < *бот* ’ботало; (halászáskor a víz felkavarására használatos) bot’;

карьпуло *карьбуло* ’занпятник (у лаптя)’ (ERV 238); ’a bocskor hátulja’ (EMSz 143); *kař-pulo*, *kařih pulo* ’хвост лаптя, язычок в женском лапте / Fersenlasche, hinten am Frauenbastschuh’ (MdWb 629) < *карь* ’лапотъ; (háncs)bocskor’;

кесакпуло ’пасно, пасма (часть мотка, пряжи) [motring]’ (VBTV 55) < *кесак* ’моток; gombolyag’;

кеченуло ’ручка ковша [merítőkanál nyele]’ (VBTV 55); *keče-pulo* ’ручка ковша / Kellenstiel’ (MdWb 671) < *кече* ’ковш; merítőkanál’;

кечказпуло ’удлиненная часть крючка, ручка крючка [kampó meghosszabbított vége]’ (VBTV 55) < *кечказ* ’крючок; horog’;

кодоркспуло ’бурьян [dudva, gaz, gyom]’ (VBTV 59) < *кодоркс* ’стебель, плеть; kacs, inda’;

лэнточкапуло *l’ontočka-pulo* ’ленточка в середине косы у девочек / Band um die Mitte des Haarzopfes bei Mädchen [szalag a lányok hajában a copf közepén]’ (MdWb 1110) < *ог. ленточка* ’szalagocska’;

мельницапуло *mel’ničá-pulo* ’поворотная рукоятка ветряной мельницы / Sterz, Wendeholz der Windmühle [szélmalom forgatókarja]’ (MdWb 1236);

пангопуло ’часть головного убора’ (VBTV 91) < *панго* ’женский головной убор [női fejfedő]’;

саразпуло *саразбуло* ’первоцвет [kankalin; szó szerint: tyúkfárok]’ (ERV 568);

сорокапуло ’заднее полотнище „сороки” – кокошника [női fejdísz]’ (VBTV 116);

сурепуло ’бахрома, кисть (нити, употребляемые как украшения) [rojt, díszítésre használt fonál]’ (VBTV 119) < *суре* ’нить, нитка; fonál, cérna’;

уропуло ’шилохвостка, шилохвость (дикая утка) [vadvaksa-fajta]’ (VBTV 130) < *уро* ’шило; ár (szerszám);

уроньбуло ’zsurló, mezeizsurló’ (EMSz 398); ’korte’ (ESS 179) < *ур* ’белка; mókus’ [szó szerint: mókusfárok];

уськениуло *uške-pulo* ’тонкохвостное животное / „Drahtschwanz”, drachtschwänzig, ein Tier, dessen Schwanz dünn wie Draht is [„drótfarkú” (állat)]’ (MdWb 2485) < *уське* ’провода; drót’;

утипуло *ути пуло* ’трясогузка; barázdabillegető’ (ERV 700). Versinyin (ESM 465) a moksa *утедемс* ’качнуть; meglendít’ szóval hozza összefüggésbe. A madárnév jelentése tkp. ’billegő farok’;

чекепуло 'сотканная ткань (26 аршин)⁴⁶ [kész, megszőtt szövet]' (VBTV 136); *čekā-pula* 'сотканная ткань (26 аршин) / fertig gewobenes Gewebe' (MdWb 234) < *чеке* 'приспособление для наматывания пряжи в мотушки; cséve, motolla';
черьпуло черьбуло 'коса' (ERV 746); 'hajfonat, varkocs, copf' (EMSz 426); 'palmikko, letti' (ESS 191); *čer-pulo* 'коса / Haarzopf, Haarflechte' (MdWb 241) < *черь* 'волос; haj';

A vizsgálat tárgyaként tehát azok a szavak szolgálhatnak, amelyek *пуло* eleme eredetileg valamiféle 'liget, erdő, berek' jelentésű lehetett. Adatbázisom alapján a következő szavak tartoznak ide:

вирьпуло вирьбуло 'лесок' (ERV 136); 'liget, erdőcske' (EMSz 94); 'metsäsaareke' (ESS 31); *viř-pulo* 'продолговатая лесная полоса / länglicher Waldstreifen' (MdWb 2663) < *вирь* 'лес; erdő';

ѣзнэпуло 'место, где водиться много змей, змеиное гнездо' (VBTV 36); 'kígyófé-szek, kígyós hely' (EMSz 113); 'käärmeitä kuhiseva paikka' (ESS 48) < *ѣзнэ* 'змея; kígyó';

инзейпуло 'малинник' (VBTV 38); *инзейбуло* 'málnáskert, málnás' (EMSz 128); 'vatuikko, vadelmapensaikko' (ESS 57); *iňžej-pulo* 'заросли малины, малинник / Dickicht von Himbeersträuchern' (MdWb 462) < *инзей* 'малина; málna';

кальпуло кальбуло 'ивовые заросли, ивняк' (ERV 229); 'fűzfaliget, fűzes' (EMSz 137); 'rajukko' (ESS 62); *kal'-pulo, kal'iň pulo* 'ивняк / Weidendickicht' (MdWb 585) < *каль* 'ветла, ива; fűzfa';

карчпуло 'завал (хвороста в лесу) [bozótos hely az erdőben]' (ERV 237); *karč-pulo* 'густой лесок, густой кустарник, гуча, булером, куча хвороста / dichtes Wäldchen, dichtes Gebüsch, Dickicht, Windbruch, eine Menge Reisig' (MdWb 614) < *карч* 'сучок; коряга; куст; ágacska; fatuskó; bokor, cserje';

килейпуло 'березняк' (VBTV 56); *килейбуло* 'берёзовая роща; березняк' (ERV 261); 'nyírfaliget, nyíres' (EMSz 160); 'koivikko' (ESS 68); *kiľej-pulo* 'березняк / Birkengebüsch, Birkenwald' (MdWb 759) < *килей* 'берёза; nyírfa';

кирмалавпуло кирмалавбуло 'место, заросшее репейником' (ERV 265); 'bogáncsos hely' (EMSz 1634) < *кирмалав* 'репейник; bogáncs';

кстыйпуло, стыйпуло кстыйбуло, стыйбуло 'место, заросшее земляникой' (ERV 306, 620); *кстыйбуло* 'epres/szamócás hely' (EMSz 183); 'mansikkapaikka' (ESS 78); *stij-pula* 'ягодное место, ягодник / beerenreiche Stelle, Beerenmenge' (MdWb 783) < *кстый* 'земляника; eper';

кузпуло кузбуло 'ельник' (ERV 309); '(luc)fenyőerdő, fenyves' (EMSz 185); 'kuusikko' (ESS 78) < *куз* 'ель; lucfenyő';

латкопуло 'овражник [kis vízmosás, szakadék]' (VBTV 75) < *латко* 'овраг; árok, vízmosás';

лепепуло 'ольшаник' (VBTV 76); 'égerfaerdő' (EMSz 203); 'lepikko, lepistö' (ESS 85); *ľepe-pula* 'ольховая роща / Erlenhain, Erlengebüsch' (MdWb 1113) < *лепе* 'ольха; éger';

⁴⁶ *Аршин* 'orosz rőf (0,711 m)'.

- нартемкспуло** 'место, заросшее полынью' (ERV 402); 'ürömmel benőtt hely' (EMSz 240) < *нартемкс* 'полынь; üröm';
- нудейпуло** *нудейбуло* 'заросли камыша' (ERV 420); 'nádas' (EMSz 250); 'ruovikko' (ESS 104); *nud'ej-pulo* 'заросли тростника / Schilfdickicht, Röhricht' (MdWb 1361) < *нудей* 'камыш; nád, sás';
- палакспуло** 'заросли крапивы [csalánnal benőtt hely]' (VBTV 90); *palaks-pulo* 'заросль крапивы / Nesseldickicht' (MdWb 1513) < *палакс* 'крапива; csalán';
- пекшепенуло** 'липняк (липовый лес)' (ERV 467); 'hársliget, hárserdő' (EMSz 246); 'lehmusmetsä' (ESS 117); *pekše-pulo* 'липовый лесок / Lindengruppe, kleines Lindenwäldchen' (MdWb 1596) < *пекшие* 'липа; hárs';
- пешкспуло** 'pähkinäpensaikko [mogyoróbokor]' (ESS 120); *pešks-pulo* 'группа орешников / Gruppe von Nussbäumen' (MdWb 1628) < *пешкс* 'орешник; mogyoróbokor';
- пичепенуло** 'сосняк, сосновый бор' (ERV 483); 'erdeifenyő-erdő, fenyves' (EMSz 287); 'männikkö' (ESS 122) < *пиче* 'сосна; fenyő';
- пойнуло** *пойбуло* 'осинник' (ERV 492); 'nyárfaliget, nyárfaerdő, nyárfás' (EMSz 289); 'haavikko' (ESS 124); *poj-pulo* 'осинник / Espengruppe' (MdWb 1717) < *пой* 'осина; rezgőnyárfa';
- сандейпуло** 'место, заросшее камышом [náddal, sással benőtt hely]' (VBTV 108); *sand'ej-pulo* 'заросшее камышом место / mit Schilf bewachsener Platz' (MdWb 1951) < *сандей* 'рогоз широколистный; széleslevelű gyékény';
- сильдейпуло** *сильдейбуло* 'болотистое место' (ERV 586); 'zsombékos, mocsaras hely' (EMSz 333); 'mättäikkö' (ESS 151); *sild'ej-pulo* 'кочкарник / mit Mooshügeln bedeckter Boden, bultige Stelle' (MdWb 2153) < *сильдей* 'кочка; zsombék';
- торлануло** 'терновник (место, где растут кусты терна)' (ERV 670) < *торла* 'терн; kökény';
- тумопуло** 'дубняк; дубрава' (ERV 682); 'tölgyfaliget, tölgyfaerdő, tölgyes' (EMSz 387); 'tammisto' (ESS 174); *tumo-pulo* 'дубняк, дубрава / Hain von Eichen, Eichenwäldchen' (MdWb 2349) < *тумо* 'дуб; tölgy';
- укисторпуло** *укисторбуло* 'молодой кленовый лес' (ERV 692); 'juharliget, juhar-erdő' (EMSz 395); *ukštor-pulo* 'кленовая роща / Hain von Ahornen' (MdWb 2444) < *укистор* 'клён; juhar';
- цитёркспуло** 'непроходимая чаща [áthatolhatatlan sűrű erdő]' (VBTV 132); *цитерькс пуло* 'tiheikkö' (ESS 188) < *цитерькс* 'чаща; bozót, az erdő sűrűje';
- цитьпуло** 'лес (густой) [sűrű erdő]' (VBTV 132); *cit' pulo* 'густок лесок / dichtes Wäldchen' (MdWb 180) < *цитерькс* 'чаща; bozót, az erdő sűrűje';
- чейпуло** *чейбуло* 'место, заросшее камышом' (ERV 743); 'sással benőtt hely; mocsár, láp, ingovány' (EMSz 424); 'suo' (ESS 190); *čej-pulo* 'болотистое место, камышовая щаросль / Ried' (MdWb 231) < *чей* 'осока; sás'.

Mészáros Edittel (1999–2000: 241–243) egyetértve négy szemantikai alcsoportot különíthetünk el:

- a) 'LIGET, ERDŐCSKE, FÁS HELY': *кальпуло* 'fűzfaliget', *карчпуло* 'bokros liget', *килейпуло* 'nyírfaliget', *кузпуло* 'fenyves', *ленепенуло* 'égerfaerdő', *пекшепенуло* 'hársliget',

- ниченуло* 'fenyves', *пойнуло* 'nyárfaliget', *тумонуло* 'tölgyfaerdő', *укииторнуло* 'juharliget', *цитѣркснуло*, *цитьнуло* 'sűrű erdő', *вирьнуло* 'liget, erdőcske';
- b) 'VALAMILYEN NÖVÉNNYEL BENŐTT HELY': *инзейнуло* 'málnás', *кирмалавнуло* 'bogáncsos hely', *кстыйнуло* 'epres hely', *курвонуло* 'tavalyi fű tárolóhelye', *нартемкснуло* 'örömmel benőtt hely', *нудейнуло* 'nádas', *палакснуло* 'csalánnal benőtt hely', *сандейнуло* 'náddal, sással benőtt hely', *сильдейнуло* 'zsombékos', *торлануло* 'kőkénnyel benőtt hely', *чейнуло* 'sással benőtt hely';
- c) '-S/-OS/-ES/-ÖS HELY' (ahol az előtag nem növénynév): *болотануло* 'mocsaras hely', *латконуло* 'vízmosásos hely';
- d) 'VMILYEN ÁLLATTAL BENÉPESÜLT HELY': *ѣзнэнуло* 'kígyós hely'.

Vizsgáljuk meg tehát, mennyiben teljesülnek a képzővé válás feltételei! A felsorolt adatok alapján úgy tűnik, hogy a *нуло* nem képző, hanem összetételek utótagja. Sem a deszemantizációnak, sem az absztrahálásnak nincs jele, hiszen a vizsgált lexémák konkrét helyeket jelölnek. Az alapszó szemantikai köre jól körülhatárolható: növénynevek (azon belül is elsősorban fanevek), állatnevek, térszinformák megnevezései fordulhatnak elő. Összességében elmondható, hogy az elsősorban az erzából adatható *pulo* használati köre és minősítése megegyezik a moksa *nal* szóéval.

D) Az utótag megindult a képzővé válás útján (de még a deszemantizációs folyamat elején jár; a vizsgált elem szemantikai ereje nagy, jelentésbeli kapcsolódási szabadsága csekély, s az alapszóval való kapcsolatát jól őrzi, elvont viszonyok jelölésére még csak kis mértékben képes).

11. ЛАНГО

Önálló szóként elsősorban 'felület, felszín, vminek a felületén lévő hely', ill. 'idő, idény' jelentése van, vö. 'поверхность; время, пора' (ERS 119); 'поверхность; время, пора; верх чего-л.; (перен.) одежда'⁴⁷ (ERV 330); 'felület, felszín; idő, idény' (EMSz 197); 'pinta; aika'⁴⁸ (ESS 83); 'мезеньгак верькс; вельтявкс; теде башка ланго валось невти кодамояк шка'⁴⁹ (Abramov 236), *lanго* 'поверхность; наружность; тело; сливки / Oberfläche, Äusseres; Körper; Rahm, Sahne'⁵⁰ (MdWb 1009). E szó kiindulópontja több határozószónak/névutónak: *лангов* 'на, в; -ra/-re'; *лангс* 'наружу, на, у, около; felszínre, rá, -ra/-re'; *лангсо* 'наверху, на, над; felszínen, rajta, felületén, felszínén, -on, -en, -ön'; *лангсто* 'сверху, с, на; felszínről, róla, felületéről, felszínéről, -ról/-ről'; *лангсек-лангсек* 'друг на друга; egymásra, egymás tetejére, egymás fölé'.

Ismeretlen eredetű szó. Versinyin óvatosan egybeveti a fi. *luo* '-nál, -nél' lexémával (ESM 198), de az SSA (2: 105) a finn szónak csak balti finn és lapp párhuzamait fogadja el.

A *ланго* – mint lehetséges (fél)képző – a szakirodalomban csak nemrég tűnt fel. Cigankin (1996: 19, 21) szerint az eredetileg 'поверхность; felület' jelentésű *ланго* (*коникланго* 'деревянная кровать; (fa)ágy',⁵¹ *киланго* 'дорога; út, út felszíne') félképzői szerepben 'время действия не ограниченное никакими рамками; a cselekvés semmilyen módon nem korlátozott ideje' derivációs jelentést vesz fel, pl. *нуемаланго* 'время жатвы, пора уборки хлеба; az aratás ideje', *видемаланго* 'посевная кампания; a vetés ideje'; *обедланго* 'время обеда; ebédidő', *чокинеланго* 'вечернее время; esti idő(szak)', *веланго* 'ночное время; éjszakai idő(szak)'.⁵² – Ez a nézet csak abban az esetben tartható, ha az 'idő' jelentés új fejlemény. Sajnos, ennek megítélésére – a mordvin nyelvelmékek szűkös volta miatt – nem áll rendelkezésünkre elég anyag, csak sejtéseink lehetnek. Damaszkín mintegy 11 ezer szócikket magában foglaló 1785-ös szótárában elsősorban névutókként jelennek meg a *ланго* származékszavai (*ланкс, ланксо,*

⁴⁷ 'felület; idő, ideje vminek; felső része vminek; (átvitt) ruha'.

⁴⁸ 'felszín; idő'.

⁴⁹ Vminek a felső része; tető, fedél; ezenkívül a *ланго* szó időt fejez ki.

⁵⁰ 'felszín; külső, vkinek/vminek a külseje; test; tej föle'.

⁵¹ Cigankin 1981-es kismonográfiájában a *коникланго* még az összetételek példaanyagában szerepel (1981: 65), az utótagot a *лангс* 'над; -ra/-re' névutóra vezeti vissza a szerző.

⁵² Utóbbi három szót az általam használt szótárakból nem tudtam adatolni (még Abramov egynyelvű értelmező szótárából sem; csak a következő alakokat találtam: *обед шка* 'обеденное время' (ERV 425); *чокине ланга* 'вечером' (ERV 753) 'esténként' (EMSz 433); 'iltaisin, illalla' (ESS 192).

ланксон, ланксто stb.). Нéhány esetben а 'felszín, felület' jelentés is előfordul,⁵³ de az 'idő' nem bukkan fel ebben a szótárban.

Az Erzáń kel' (2000: 47) szintén felveszi az ún. affixoidok közé, 'мезеньгак лангсо аштематарка [vmi felületén levő hely]' és 'шка (конась моли кувакасто) [idő, amelyik hosszasan telik]' jelentésekkel. Példái: *вирьланго*, *калмоланго*, *каштомланго*, *киланго*, *коймеланго*, *коникланго*, *лавсяланго*, *латоланго*, *ледемаланго*, *ловсоланго*, *нумаланго*, *околяцаланго*, *тингеланго*, *чалгамоланго* (a jelentéseket ld. az adattárban). Nem tudtam máshonnan adatolni (vö. 51. lábj.): *чокшинеланго*, *веланго*, *валске-ланго*, *ковланго* (< ков 'hónap'); *потолокланго* (< *потолок* 'padlás').

Adatbázisom példaanyaga a következő:

ашолгадомаланго 'virradat, hajnal, hajnalhasadás' (EMSz 50) < *ашолгадо*- 'megvirrad';

барлакланго *barlak-lango* 'не спаханное место / ungepflügte Stelle' (MdWb 118) < *барлак* 'необработанный, заброшенный участок; szűzföld';

вальмаланго 'подоконник' (ERV 104; VBTV 23); 'ablakpárkány, -deszka' (EMSz 70); *вальма ланго* 'ikkunalaute' (ESS 23); *val'ma-lango* 'подоконник / Fensterbrett' (MdWb 2531) < *вальма* 'окно; ablak';

ведьланго 'vízfelület, vízfelszín' (EMSz 80); *ved'-lango* 'поверхность воды / Wasserfläche' (MdWb 2588) < *ведь* 'вода; víz';

видемаланго 'посевная пора' (VBTV 30); 'vetési idő/idény' (EMSz 90); *видема ланго* 'kylvőaika' (ESS 30) < *видема* 'сев; vetés';

вирьланго *vir'-lango* 'лес, лесистая местность / Wald, Waldgegend [erdő, erdei hely]' (MdWb 2663) < *вирь* 'лес; erdő';

гобрёкланго 'погребница (помещение над ямой, погребом) [kis verem, helyiség a verem fölött]' (VBTV 32); *kobrik-lango* '?амбар / ?Speicher' (MdWb 413) < *гобрёк* 'погреб; verem, pince';

жердяланго *žer'da-lango* 'полная жердь (навешанного) / einen Sparren voll [egy egész gerenda]' (MdWb 2698) < *жердя* 'жердь; gerenda';

калмоланго 'кладбище' (VBTV 40); 'temető' (EMSz 136); 'hautausmaa' (ESS 62); *калмо ланго* 'кладбище' (ERV 228); *kalmo-lango* 'место погребения, кладбище / Begräbnisplatz' (MdWb 583) < *калмо* 'могила; sír, sírgödör';

каськаланго 'крышка, закрывающая вход в подпол [fedél, a pince fedett bejárata]' (VBTV 46); *kaška-lango* 'верх перегородки для маленьких животных у печи / Decke des Verschlages, der sich am Ofen auf der Seite zur Tür hin befindet' (MdWb 640) < *каська* 'подпол, подполье; pince, föld alatti helyiség';

каштомланго, каштомоланго 'место на печи' (VBTV 48); *каштанго* 'верх печи; лежанка на печи' (VBTV 48); *каштом ланго* 'лежанка' (ERV 242); *каш-*

⁵³ *ланксо блидя* 'блюдо плоское [поверхностное блюдо]' (43); *ума ланксо борозда* 'на пашне борозда' (45); *ланксо ориамо* 'верхнее платье' (50); *кянкыш лангонь* 'дверьник 'у, на двери' (79); *оргаланксто нуртямкс* 'с дрождей сцедить' (88); *кявь калмо лангонь* 'камень над гробной' (116); *беріок лангонь* 'набережной [к берегу относящийся]' (149); *калмо ланьгонь морамо* 'надгробная песня' (150); *калмо ланьгонь кявь* 'надгробный камень' (150); *рубеж лангонь* 'порубежный' (213); *орта ланга* 'по воротам' (203); *лангакс* 'поперешник [верх, обложка, крышка]' (320).

- ланго* 'лежанка (русской печи)' (ERV 241); 'место на печи' (VBTV 47); 'a kemence teteje, fekvőhely a kemencénél' (EMSz 145); 'uuninpankko' (ESS 65); *kas-lango* 'верх печи / Raum auf dem Ofen' (MdWb 642) < *каштом(о)* 'русская печь; kályha, tűzhely, kemence';
- кедьланго*¹ 'тыльная сторона руки (поверхность кисти) [kézhát]' (VBTV 50); *ked'-lango* 'тыльная часть руки / Handrücken' (MdWb 673) < *кедь* 'рука; kéz';
- кедьланго*² 'вышивка на рукавах женской рубашки [a női ing ujjának díszítése]' (VBTV 50); *кедь ланго* 'вышивка на рукавах женской рубашки' (ERV 246 < *кедь* 'рука; kéz';
- кедькопорьланго* 'kézhát, kézfelszín, kézfej' (EMSz 149) < *кедькопорь* 'kézfej';
- кенкишланго* 'место у порога двери, место перед дверью [hely a küszöbnél, hely az ajtó előtt]' (VBTV 53); *кенкиш ланго* 'kynnys [küszöb]' (ESS 67) < *кенкиш* 'дверь';
- киланго* 'путь, дорога (поверхность дороги)' (VBTV 55); 'út, utazás' (EMSz 161); *ki-lango* 'дорога / Weg' (MdWb 746) < *ки* 'путь, дорога; út';
- коймеланго* 'одна лопата [egy lapát]' (VBTV 60); *kojme-lango* 'полная лопата / ein Spaten voll [egy egész lapát]' (MdWb 820) < *койме* 'лопата; lapát';
- коникланго* 'поверхность кровати; кровать [ágy, ágy teteje]' (VBTV 62); *końik-lango* 'поверхность коника – дверной скамейки / Sitzfläche der Türbank' (MdWb 851) < *коник* 'деревянная кровать; (fa)ágy';
- кочкомаланго* 'время, сезон прополки [a gyomlálás ideje]' (VBTV 64) < *кочкома* 'прополка; gyomlálás';
- крыльцяланго* 'крыльцо' (VBTV 65) < *крыльця* 'крыльцо; (fedett) feljárat, lépcsőtornác';
- кудоланго* 'крыша дома [a ház teteje, fedele]' (VBTV 67); *kud-lango* 'крыша / Hausdach' (MdWb 926) < *кудо* 'дом, комната; ház, lakás, szoba';
- кужоланго* 'переулок; поляна [kis utca; erdei tisztás]' (VBTV 68); *kužo-lango* 'переулок / Gasse' (MdWb 995) < *кужо* 'поляна, улица; tisztás, utca';
- куломаланго* 'смертный час [a halál órája]' (VBTV 69); *кулома ланго* 'kuolemaa lähestyvä aika' (ESS 79) < *кулома* 'смерть; halál';
- кустемаланго* 'крыльцо [feljárat, lépcsőtornác]' (VBTV 71) < *кустема* 'поднятие; лестница; крыльцо; lépcső; feljárat';
- лавсьланго* 'покрывало на зыбку [takaró, lepel a bölcső fölött]' (VBTV 74), *лавсь ланго* 'kehdon suojus' (ESS 82) < *лавсь* 'люлька; колыбель; bölcső';
- лавсяланго* 'полка' (VBTV 74) < *лався* 'кухонный шкафчик, полка; kis konyhaszekrény, polc';
- лавтовланго* 'плечик' (VBTV 74); *лавтов ланго* 'olkapää [váll]' (ESS 82); *lavtom-lango* 'вышивка на плечах / Schulterstickerei [díszítés a vállon]' (MdWb 1037) < *лавтов* 'плечо; váll';
- латоланго* *latolango* 'полный сарай чего-н. / ein Schuppen voll von etw. [tele csűr]' (MdWb 1033) < *лато* 'навес; крыша; csűr; tető';
- ледемаланго* 'сенокос [szénakaszálás (ideje)]' (VBTV 75); *led'ima-lango* 'время покоса; сенокос / Mähezeit; Heuernte' (MdWb 1096) < *ледема* 'косьба; kaszálás';

- лисьмаланго** 'место возле колодца, приспособленное для ведра [hely a forrás mellett]' (VBTV 77); **лисьма ланго** 'место около колодца' (ERV 345) < **лисьма** 'колодец; forrás, kút';
- ловцоланго** *lovco-lango* 'сливки / „Obers”, Sahne, Rahm, Schmant [tejszín, a tej föle]' (MdWb 1068) < **ловсо** 'молоко; tej';
- лугаланго** 'дёрн [pázsit, fű]' (VBTV 78); **луга-ланго** 'укосные угодья [kaszáló terület] / Wiesenplan' (MdWb 1072) < **луга** 'луг; трава; rét, mező';
- лужомланго** *lužom-lango* 'имеющий впадину на спине (напр. тучная лошадь) / Mensch od. Tier, der (das) im Rücken eine Furche hat (z.B. ein fettes Pferd) [horpadás a hátán]' (MdWb 1090) < **лужом** 'лощина; mélyedés';
- масторланго** 'мир, свет, земной шар, материк' (VBTV 79); 'földfelszín, világ' (EMSz 220); **мастор ланго** 'maailma' (ESS 91); **mastor-lango** '(весь) мир, (вся) земля / (die ganze) Welt' (MdWb 1188) < **мастор** 'земля, мир, свет, вселенная; föld, világ, világmindenség';
- мацтланго** 'погреб; верхняя наземная часть погреба [verem; pince felső része, teteje]' (VBTV 80); **мацт ланго** 'kellarin kate' (ESS 91); **mact-lango** 'погреб(н)ица / Schutzdach der Vorratsgrube, Aufbau über dem (Erd)keller' (MdWb 1154) < **мацт** 'погреб; verem, pince';
- менельланго** 'mennybolt, égbolt' (EMSz 227) < **менель** 'menny, ég';
- мештеланго** 'нагрудная вышивка (на руке, рубaxe) [melldísz]' (VBTV 82); **mešče-lango** 'нагрудная вышивка / Bruststickerei des Hemdes' (MdWb 1251) < **меште** 'грудь; mell';
- модаланго** 'földfelszín, a föld felszíne' (EMSz 230) < **мода** 'föld';
- нарланго** 'выгон (место, где пасётся скот, пастбище) [legelő]' (VBTV 84) < **нар** 'трава, луг; fű, rét';
- нуемаланго** 'жатва, время уборки зерновых культур' (VBTV 85); 'az aratás ideje' (EMSz 250); **нуема (шка) ланго** 'пора (время) жатвы' (ERV 420); **nujima-lango** 'жатва / Erntezeit' (MdWb 1362) < **нуема** 'жатва; aratás';
- ожаланго** 'вышивка на рукавах женской рубашки [díszítés a női ruha ujján]' (VBTV 87); **ожа ланго** [id.] (ERV 431); **oža-lango** 'нарукавная вышивка / Ärmelstickerei' (MdWb 1490) < **ожа** 'рукав; фартук; ruhaujj; kötény';
- окольцаланго** *okol'ca-lango* 'окрестность сельских ворот [a falusi kapuk környéke] / Umgebung des Dorftores' (MdWb 1441) < **окольця** 'околица; a falu határa, a kertek alja';
- орталанго** 'площадка перед воротами' (VBTV 88); 'kapu előtti hely, kapubejáró' (EMSz 262); **orta-lango** 'окрестность ворот; улица (возли ворот) / Umgebung des Tores; Strasse (in der Nähe des Tores)' (MdWb 1466) < **орта** 'ворота; kapu';
- пецькаланго** 'лежанка (у русской печи) [kemencesepadka]' (VBTV 94); **пецька ланго** 'uuninpankko' (ESS 120); **pečka-lango** 'верх печи, лежанка напечи / die Oberseite des Ofens, Raum, Schlafpritsche auf dem Ofen' (MdWb 1578) < **пецька** 'печка, печь; tűzhely, kályha, kemence';
- пильгеланго** *pil'ge-lango* 'плюсна, верхняя сторона плюсны / Fussblatt, obere Seite des Fussblattes [csüd]' (MdWb 1666) < **пильге** 'нога; láb';

- полокланго** 'полати (настил из досок для спанья); полук (нары, на которых па-
ряты в бане)' (VBTV 100); 'függőpolc; szaunapad' (EMSz 292); **полок ланго** 'ло-
паты; полук' (ERV 496); 'makuuparvi' (ESS 126); **полок-ланго** 'полати; полук в
бане / Schlafpritsche; Schwitzbank (in der Sauna)' (MdWb 1736) < **полок** 'полук';
- поставланго** 'полка [polc]' (VBTV 101) < **постав** 'поставец; pohárszék';
- потмарланго** *potmar-lango* 'скамейка в избе перед печью; поверхность шкафной
скамейки в избе перед печью / Bank in dem Stubenteil vor dem Ofen; Oberfläche
der Schrankbank im Stubenteil vor dem Ofen [lóca a kemence előtt]' (MdWb 1763)
< **потмар** 'поставец; лавка, скамейка; pohárszék; lóca, pad';
- сёлтланго** 'a tó felszíne' (EMSz 331) < **сёлт** '(mesterséges) tó';
- сокамоланго** 'время вспашки [a szántás ideje]' (VBTV 116); **сокамо ланго** 'kyntö-
aika' (ESS 155) < **сокамо** 'пахота, вспашка';
- столанго, стольланго** 'крышка стола; поверхность стола [asztal teteje, lapja]'
(VBTV 117); **sto(l)-ланго** 'крышка стола / Tischplatte, Oberfläche des Tisches'
(MdWb 2032) < **столь** 'стол; asztal';
- съявдикланго** 'затылок [tarkó]' (VBTV 122); **śavd'iks-lango** 'затылок / Nacken, Ge-
nick' (MdWb 2095) < **съявдикс** 'загривок; спина; tarkó; hát';
- сянголанго** 'полные вилы, навильник [villa (egész)]' (VBTV 122) < **сянго** 'вилы;
villa, vasvilla';
- таркаланго** 'постель [ágy, fekvőhely]' (VBTV 124) < **тарка** 'место, постель; hely,
fekvőhely';
- тингеланго** 'ток [szérű]' (VBTV 126); **тингеланго** 'puimatanner' (ESS 169); **t'inge-
lango** 'ток / Dreschboden, Tenne, Dreschtenne' (MdWb 2408) < **тингел** 'ток, гумно;
szérű';
- томбаланго** 'шесток' (VBTV 127; ERV 667); 'a kemenceszáj előtere' (EMSz 378);
'liesi, uuninsuu' (ESS 170); **tomba-lango, tombamo-lango** 'шесток / Herd (vor der
Mündung des Ofens' (MdWb 2312);
- умаланго** *uma-lango* 'площадь участка поля / Fläche eines Ackerstücks [telekdarab]'
(MdWb 2452) < **ума** 'участок; mezsgye, földdarab, telek';
- цецяланго** *ćeća-lango* 'новь, чищоба / Neuland, Neubruch, Neurode [írtásföld,
szűzföld] < **цеця** < ор. **чища**;
- чалгамоланго** 'ступенька, подножка (у русской печки) [lépcső a kemence előtt]'
(VBTV 134); **чалгамо ланго** 'id.' (ERV 737); **čalgamo-lango** 'прступок; ступень-
ки на печку / Tritt, Stufe, Trittbrett; Tritte auf den Ofen' (MdWb 203) < **чалгамо**
'вставание; rátaposás, rálépés; lépcső, létrafofok';
- чамаланго** 'покрывало на лицо (для детей) [arctakaró (gyerekeknek)]' (VBTV 134);
čama-langă 'id.' (MdWb 205) < **чама** 'лицо; arc';
- шарланго** 'поверхность шара [a gömb felszíne]' (VBTV 140) < **шар** 'шар; gömb,
golyó';
- штенкаланго** 'место свалки стружек (a gyaluforgács-kupac helye)' (VBTV 141);
šcerka-lango 'место свалки стружек, получившихся при изготовлении гроба /
der „Späneplatz“ in der Nähe des Friedhofes' (MdWb 2221) < ор. **шценка** 'forgács';

шушмоланго 'время отбеливания холста (ранней весной) [a vászonfehérítés ideje (kora tavasszal)]' (VBTV 141; ERV 768); **šušmo-lango** 'наст / harte, tragende Eiskruste auf dem Schnee' (MdWb 2252) < **шушмо** 'суроб; hófűvás, hótörleszt'; **эземланго** 'скамейка [pad]' (VBTV 141) < **эзет** 'лавка, скамейка; lóca, pad'.

Mielőtt rátérnék a korpusz elemzésére, két megjegyzést teszek:

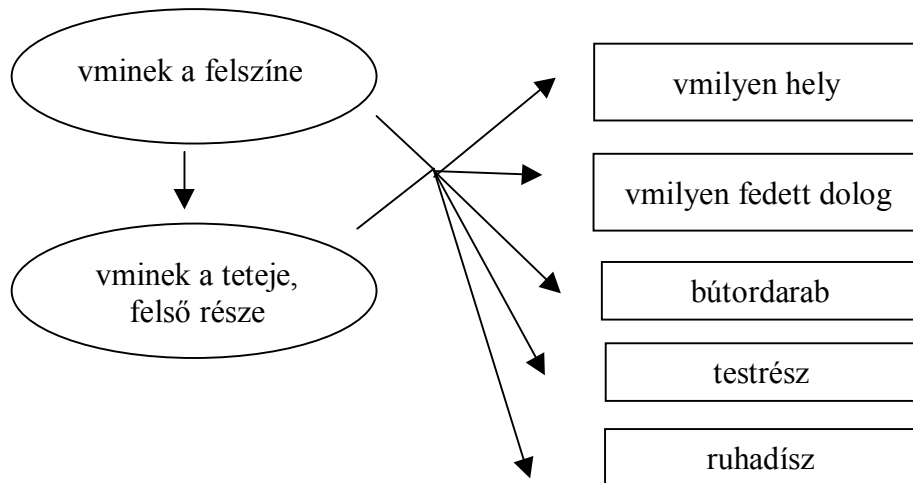
a) A példaanyag jelentős része a 2002-ben Szaranszkban megjelent helyesírási tanácsadó kisszótáracskából (*Бейсэ, башка, теишкс, вельде*) származik, ezzel szemben nagyon kevés adatolható a nagy erza–orosz szótárból. Ez azt sugallja, hogy a *-ланго* a mai nyelvújítás eredményeképp kezd bekerülni az erza szókinszbe.

b) Az átmeneti státuszt mutatja a helyesírás is (amely persze sokszor önkényes):

szótár	egybeírva	kötőjellel írva	különírva
VBTV	49		
EMSz	16		
ERV	5		8
ESS	3		12
MdWb		42	

Az összetételek szemantikailag szerteágazóak.

a) A kiindulópont valószínűleg a 'vminek felszíne, felülete' lehetett, ebből fejlődhetett a 'vminek a felületén lévő hely', s ezeknek a speciális árnyalatai. Ezeket a jelentésmezőket a következő ábrán próbálom meg szemléltetni:

VMINEK A FELSZÍNE: *ведьланго* 'vízfelszín', *масторланго* 'földfelszín, világ', *мода-ланго* 'földfelszín, a föld felszíne', *сёлтланго* 'a tó felszíne', *шарланго* 'a gömb felszíne'.

VMINEK A TETEJE, FELSŐ RÉSZE: *каштомланго* 'a kemence teteje, fekvőhely a kemencénél', *коникланго* 'ágy, ágy teteje', *кудоланго* 'a ház teteje, fedele', *мацтланго* 'pin-

ce felső része, teteje', *пецькаланго* 'kemencepadka, a kemence teteje', *столанго*, *стольланго* 'az asztal teteje', *ловцоланго* 'tejszín, a tej föle'.

VMILYEN ELŐTÉR, FEDETT HELY: *гобрёкланго* 'kis verem, helyiség a verem fölött', *каськаланго* 'fedél, a pince fedett bejárata', *крильцяланго* '(fedett) feljárt, lépcsőtornác', *кустемаланго* 'feljárt, lépcsőtornác', *чалгамоланго* 'lépcső a kemence előtt'; *вальмаланго* 'ablakpárkány', *кенкишланго* 'hely a küszöbnél, hely az ajtó előtt', *томбаланго* 'a kemenceszáj előtere'.

VMILYEN KÜLSŐ HELY: *барлакланго* 'nem szántott hely', *вирьланго* 'erdő, erdei hely',⁵⁴ *калмоланго* 'temető' (tkp. sír + hely), *кужоланго* 'kis utca; erdei tisztás', *лисьмаланго* 'hely a forrás mellett', *лугаланго* 'kaszáló (terület)', *нарланго* 'legelő', *умаланго* 'telekdarab', *цецяланго* 'irtásföld, szűzföld', *тингеланго* 'szérű', *околяцаланго* 'a falusi kapuk környéke', *орталанго* 'kapu előtti hely, kapubejáró'.

BÚTORDARABOK (a fejlődés útja: a lóca teteje > a lóca maga > felhajtható polcos ülőkék teteje > polc): *лавсяланго* 'kis konyhaszekrény, polc', *поставланго* 'polc', *полок-ланго* 'függőpolc; szaunapad', *потмарланго* 'lóca (teteje) a kemence előtt', *эзем-ланго* 'pad'; *таркаланго* 'ágy, fekvőhely'.

TESTRÉSZEK (testrész felszíne, teteje, felső része > maga a testrész): *кедьланго*, *кедько-порьланго* 'kézhát, kézfelszín, kézfej', *пильгеланго* 'csüd, a csüd felső része', *сяв-дикланго* 'tarkó'.

RUHADÍSZ (vmilyen felület > a felület dísz): *кедьланго* 'a női ing ujjának díszítése', *лавтовланго* 'díszítés a vállon', *мештеланго* 'melldísz', *ожаланго* 'díszítés a női ruha ujján'.

VMILYEN TAKARÓ (felület): *лавсьланго* 'takaró, lepel a bölcso fölötte', *чамаланго* 'arc-takaró (gyerekeknek)'.

b) A *ланго* második jelentéshalmaza: IDŐ, VMINEK AZ IDEJE: *ашолгадомаланго* 'virradat, hajnal', *видемаланго* 'a vetés ideje', *кочкомаланго* 'a gyomlálás ideje', *куломаланго* 'a halál órája', *ледемаланго* 'a szénakaszálás ideje', *нуемаланго* 'az aratás ideje', *сокамоланго* 'a szántás ideje', *шушмоланго* 'a vászonfehérítés ideje'.

c) VMILYEN EGÉSZ DOLOG / VMI TELE VMIVEL: *жердяланго* 'egy egész gerenda, gerendányi', *коймеланго* 'egy egész lapát, lapátnyi', *сянголанго* 'villa (egész), villányi', *латоланго* 'tele csűr'.

d) ELVONT VISZONYOK: *киланго* 'út, utazás'.

Összegzés

A vizsgált szavak jelentős része összetételnek minősíthető, az előtag és utótag világosan elkülöníthető. Ezeket az egységeket a 'xxx + felszín, felső rész, tető > hely' komponensekkel írhatjuk le: *ведь* + *ланго* 'víz + felszín', *мода* + *ланго* 'föld + felszín',⁵⁵ *каштом* + *ланго* 'kemence + felszín, tető', *коник* + *ланго* 'ágy + tető', *кудо* + *ланго*

⁵⁴ Ahol az összetétel voltaképpen ugyanazt jelenti, mint az előtag, ott a *-ланго* talán egyfajta jelentés nélküli képzővé kezd üresedni.

⁵⁵ De: *масторланго* 'világ'.

'ház + tető', *ловцо* + *ланго* 'tej + felső rész'; *гобрѣк* + *ланго* 'verem + tető', *каська* + *ланго* 'pince + tető'; *кедь* + *ланго* 'kéz + felszín', *пильге* + *ланго* 'láb + felső rész', *сявдик* + *ланго* 'hát + felső rész'; *кустема* + *ланго* 'lépcső + hely', *чалгамо* + *ланго* 'lépcső + hely', *вальма* + *ланго* 'ablak + hely', *кенкил* + *ланго* 'ajtó + hely', *вирь* + *ланго* 'erdő + hely', *лисьма* + *ланго* 'forrás + hely', *луга* + *ланго*, *нар* + *ланго* 'legelő + hely', *тинге* + *ланго* 'szérű + hely', *орта* + *ланго* 'kapu + hely'; *эзем* + *ланго* 'pad + hely', *тапка* + *ланго* 'ágy + hely'; *лався/постав/полок* + *ланго* 'polc + hely'.

Absztraktabb a ruhadísz, hímzés (*кедь/лавтов/меште/ланго/ожа* + *ланго*) megnevezése.

A *ланго* időjelölő szemantikai mezeje két alcsoportra osztható. Az egyikbe a 'valamilyen munka ideje' típusú lexémák tartoznak (*видема* / *кочкома* / *ледема* / *нуема* / *сокамо*⁵⁶ + *ланго*), a másikba pedig napszakok megnevezése (*ашолгадама* / *чокшине* / *валске* / *ве* + *ланго*) – ezekben az esetekben az utótag voltaképpen el is hagyható.

Kérdéses a *киланго* megítélése, az orosz és a magyar fordítás alapján nehéz eldönteni, mennyire konkrét jelentésű a *ланго*, vö. 'путь, дорога (поверхность дороги)' (VBTV) – azaz itt a konkrét útról van szó; ill. mennyiben tekinthető absztraktnak, vö. 'út, utazás' (EMSz).

Képzőnek vagy legalábbis képzőszerű elemnek tekinthető a *ланго* a 'vmilyen egész dolog' jelentő szavakban (*жердяланго*, *коймеланго*, *сянголанго*), hiszen itt a lexémát 'vmilyen szerszám + egész egységet jelölő derivátor' komponensek összességéként lehet leírni, azaz, itt nem jön szóba a 'felület/hely/idő' jelentésmező.

Összességében tehát a *ланго* magában hordozza a képzővé válás feltételeit. Az eredeti 'felület, felszín' jelentésből kifejlődött az absztraktabb 'hely'; amely számos egyéb jelentésmező felé mozog, ld. fedett dolog, belső hely, külső hely (a szántóföldtől a kapubejárárig), bútordarab, takarófelület. Már elszakadni látszik eredeti jelentésétől a ruhadíszek, hímzések megnevezésére szolgáló elem. Az időviszonyt jelentő szavak egy része szintúgy magában hordozza a képzősülés lehetőségét. Már (szinte) képzőnek tekinthető az 'egész dolog, valamilyen szerszám egésze' jelentéshalmaz, habár csak néhány szót sikerült erre adatolni.

⁵⁶ Az előtag a deverbális *-ма/-мо* képzővel alkotott főnév, cselekvésnév.

12. -ПРЯ⁵⁷

'1) голова (часть тела человека или животного); 2) голова (единица счёта скота); 3) *перен.* голова (ум, рассудок); 4) голова (символ жизни, здоровья, существования); 5) вершина, верхушка; 6) крыша; 7) кончик; 8) головка (напр. чеснока); 9) кочан, вилок; 10) носок (передний конец обуви или чулка); 11) колос (соцветие злаков) (ERV 521);⁵⁸ '1) голова; 2) вершина; 3) кончик' (ERS 178); 'fej, fő teteje vminek, csúcs; kalász; maga (visszaható névmás)' (EMSz 302); 'pää; latva; huippu; itse' (ESS 133);⁵⁹ 'голова; вершина; макушка; колос; вожак (стада) / Kopf, Haupt; Gipfel; Wipfel; Ähre; Leitter (einer Viehherde) (MdWb 1796);⁶⁰ '1) рунго пелькс, ашти кирганть вельде лавтовтнэнь велькссэ; рунгонь верькс; прянь потсо удем; 2) мезеньгак верце пе; верькс; 3) мезеньгак пе' (Abramov 398).⁶¹

A leggyakrabban jelentések tehát: 1. 'fej, fő' (*ломанень пря 'emberfej', пондаки пря 'borzas fej'*); 2. 'vminek a felső része, teteje, csúcsa' (*чувтонь пря 'a fa teteje', пандонь пря 'hegytető'*); 3. 'vminek a vége' (*суронь пря 'ujjbegy'*).

Ez a szó képzett alakok alapszavaként is szolgál: *прадовкс* 'befejezés', *прывкс* 'tartalomjegyzék', *прывт* 'főnök', *прев* 'ész'; alárendelő összetételek előtagjaként: *прячерь* 'hajszál', *прякедь* 'fejbőr', *пряколган* 'koponya', *пряпаця* 'fejkendő', *прясуре* 'koszorú', *пряудем* 'agyvelő'; mellérendelő összetételben: *прат-нильгеть* 'végtagok'; névutó alapszavaként: *прясто* 'tetejéről', *прясо* 'tetején', *пряс* 'tetejére' stb. Mindezek mellett a *пря* visszaható névmásként is él: *пря инамс* 'dicsekszik', *пря ванстомс* 'vigyáz magára', *пря ветямс* 'viselkedik'.

Nézzük meg, hogyan jelenik meg ez a lexéma a szakirodalomban, utótagnak vagy képzőnek tartják-e a nyelvészek!

Jevszevjev (1936/1963: 44–45) a *пря* elemet egyértelműen összetételi utótagnak veszi, erre az összetett szavak között két idevágó példát mutat be: *лисьманпря* 'rodник, ключ; forrásfő' (< *лисьма* 'выход; kiáramlás' + *пря* 'голова; fej') és *сэньбрия* 'василёк; бúzavirág' (< *сэнь* 'синий; kék'). Szintén az összetételek között hozza fel e példákat az 1962-ben kiadott Grammatika is (52).

Ugyancsak összetételnek tekinti Kelin is. Ő arról ír, hogy a habár a *пря* jelentései szerteágazóak, utótagként csak egy jelentést „visz magával” a szó az összetételbe, például a *лейбрия* 'исток; forrás' szóban a *пря* csak a 'kezdet vminek' jelentésben él, a 'fej; felső rész; vége vminek' jelentés-komponensek itt nem jönnek szóba (1967: 41).

Kelin egyértelműen összetételi utótagnak tekinti a *пря*-t, ezt tanulmányának példanyaga bizonyítja. A *пря* szót 'голова; fej' jelentésben hozza: *сукснря* 'угорь; pattanás'

⁵⁷ FU *perä 'hátulsó rész' > fi. *perä*, vtj. *ber*, zrj. *bör* 'hátulsó rész', osztj. *pěrtäy*, vog. *pärəw* 'hátra' (UEW 373).

⁵⁸ '1) fej (emberi vagy állati testrész); 2) fej (jószág számolási egysége); 3) *átv.* fej (ész, értelem); 4) fej (az élet, egészség, létezés szimbóluma); 5) csúcs, orom, tető, felső rész; 6) tető, fedél, vminek a teteje, felső része; 7) hegye, csúcsa, vége vminek; 8) fej (pl. fokhagyma); 9) káposzta-, salátafej; 10) cipő vagy harisnya orra; 11) kalász (gabonafélék virágzata)'.

⁵⁹ 'fej; csúcs, tető, fakorona; csúcs(pont); maga'.

⁶⁰ 'fej, fő; csúcs; tető; kalász; vezető a nyájban'.

⁶¹ '1) testrész, a vállal a nyak köti össze; test felső része; agyvelő; 2) vminek a felső vége; 3) vminek a vége'.

(< *сукс* 'червь; féreg, kukac'); *кевердеманпря* 'валик; szövőszék hengere' (< *кевердема* 'катание; ványolás, nemezelés'); *кустембля* 'крыльцо; lépcsőtornác, feljárat' (< *кустема* 'лестница, подъем; lépcső, feljárat'); *сюкпря* 'привет, поклон; meghajlás; üdvözlét' (< *сюкиця* 'кланяющийся; köszönő, meghajló'). 'Вершина, конец; felső része, vége vminek' jelentésben: *кельбля* 'кончик языка' (< *кель* 'язык; nyelv'), *сурбля* 'кончик пальца; ujjbegy' (< *сур* 'палец; ujj'). 'Вершина, голова; felső része, feje vminek' jelentésben: *ожапря* 'обшлаг' (*ожа* 'рукав' + *пря* 'вершина, голова' (Kelin 1967: 45, 52, 57, 62).

Cigankin a Grammatikában (1980: 109) a képzők között – de a *-чи*, *-пель*, *-ни* társaságában – veszi fel, míg monográfiájában (1981: 21) félképzőnek (полусуффикс) minősíti, s a 'meghatározott korú, társadalmi helyzetű vagy pszichológiai állapotú személy' jelentést rendeli hozzá: *аванпря* 'положение женщины; nő helyzetében, mint nő' (*аванпрясот мезе таят* 'женщина – что поделаешь; asszony, mit csinálsz'), *цѣранпря* 'положение мужчины; férfiként, mint férfi' (*цѣранпрясот а визьдат* 'будучи мужчиной не стыдишься; férfi létedre nem szégyelled'); *сэтьменпря* 'тихоня; jámbor, mulya ember' (*мезе таят тосо сэтьменпрясот* 'что сделаешь там в положении тихони; mit csinálsz ott, mint egy mulya [mint egy rakás szerencsétlenség]'). (Hasonlóan: Lipatov – Moszin – Matyuskin 1983: 123.)

Cigankin 1996-os, félképzőkről szóló tanulmányában részletesebben foglalkozik ezzel az elemmel (21–22). A *пря* nagyon sok szóban összetételi utótagnak minősül (pl. *кудопря* 'чердак; padlás', *лисьманпря* 'родник; forrás'; *чавонпря* 'бездарь; tehetségtelen'). Ezekben a *пря* még nem vesztette el kapcsolatát az eredeti, önálló szó valamelyik jelentésével, vö. *кудо* 'ház' + *пря* 'tető' = háztető', *лисьма* 'kiáramlás' + *пря* 'kezdet' = forrás; *чаво* 'üres' + *пря* 'fej' = üresfejű). Vannak azonban olyan lexémák, amelyekben a *пря* már absztraktabb, általánosabb jelentést vesz fel. Ezeket Cigankin – német nyelvészek terminológiája nyomán – „suffixálódó szóelem vagy affixumhoz hasonló formáns”-nak (суффицирующий словоэлемент или аффиксоподобный форматив), vagy – Sanszkij alapján – affixoidnak nevezi (pl. *ашо* 'белый; fehér' > *ашонпря* 'ромашка; kamilla'). Cigankin a *пря* képzői funkciót egyrészt a 'teteje vminek' jelentésben (*шукишпря* 'мусорная куча; szemétdomb' < *шукиш* 'место для мусора; hely a szemétnek'), másrészt a 'meghatározott korú, társadalmi helyzetű vagy pszichológiai állapotú személy' jelentésben látja (a példák ugyanazok, mint 1980-as Grammatikában és az 1981-es monográfiájában).

Cigankin egy másik tanulmányában (2000a: 130) hat csoportba osztotta az affixoid szerepű *пря* elemet: 1) vmilyen konkrét(abb) jelentés: *тапардоманпря* 'навой; szövőszék hengere', *утомбля* 'чердак амбар; hombár padlósa', *кумажапря* 'колено; térd'; 2) növény- és állatvilág: *макопря* 'головка мака; mákfej', *чурьканпря* 'луковица; egy fej hagyma', *ботпря* 'головастик; ebihal'; 3) absztrakt jelentésű szó: *сюкпря* 'поклон; meghajlás', *лембля* 'остаток растопленного жира; zsírmaradvány', *шукишпря* 'место сбора мусора; a szemét helye'; 4) helyviszonyt kifejező szavak; valaminek az elülső része: *эзембля* 'передний угол в доме; elülső hely a házban', *карьбля* 'носок лапти; a bocskor orra', *кельбля* 'кончик языка; nyelvhegy'; 5) földrajzi köznév: *лейбля* 'исток; forrás', *лисманпря* 'родник; forrás', *пандонпря* 'вершина горы; hegytető'; 6) emotív jelentéstartalom: *батманпря* 'упрямец, bolvan; makacs, önfejű ember', *попндакшпря*

’растрѣна; borzas ember’, *шайтянбры* ’чѣрт; ördög’. – Ezek eléggé heterogén kategóriák, pl. az első csoportba testrésznév és tárgynév, a harmadikba anyagnév és ténylegesen absztrakt kifejezés egyaránt belefér.

A *пря* az affixoidok között szerepel a 2000-ben kiadott erza nyelvű grammatikában (46–47). E könyv szintén heterogén kategóriákba sorolja ezt az elemet: részben alaktani, részben szófajtani és részben szemantikai besorolás alapján különít el öt alcsoportot. Ezek a következők: 1) főnevek, melyek tövéhez közvetlenül tapad a *пря* elem: *вальма-пря*,⁶² *ведьбры*, *карьбры*, *кельбры*, *кенкинпря*, *лавцянпря*, *лембры*, *нурдопня*, *ожапня*, *пельканпря*, *потенпря*, *судопня*, *сурбры*, *шукинпря*; 2) -мо/-ме képzős főnevekhez járul: *кузтимбры* [= *кустембры*], *лисьманпря*, *тапардамонпря*; 3) növények, fák nevéhez kapcsolódik: *кальбры*, *пинеменпря*, *нудейбры*, *чиньжарамонпря*, *чурьканпря*; 4) földrajzi köznevekhez járul: *лейбры*, *пандонпря*, *марбры*; 5) az *ава* ’nő, asszony’, *атя* ’apó, öreg’, *цѣра* ’fiú’, *тейтерь* ’lány’ főnevekhez kapcsolódik, utána a -со inessivusrag áll.

Vizsgálódásom célkitűzése értelmében a konkrét ’fej, fő; vminek a teteje’ jelentések (azaz utótagok) és az elvont jelentések (azaz képzők) között kellene határvonalat húznunk. Ehhez elsőként nézzük meg, milyen -*пря* elemű szavak szerepelnek adatbázisomban! Ebbe a halmazba elég sok, több mint 100 szó tartozik, ez azt mutatja, hogy ez a le-xéma fontos és aktív szerepet tölt be az erza szókincsben, ráadásul viszonylag sok orosz eredetű szóhoz is képes kapcsolódni.

ауняпня *аи́на-пра* ’круша овина / Dach der Darre’ (MdWb 96) < *ауня*, *авуня* ’овин; gabonaszárító pajta’;

ашопня¹ ’szőke fej/fejű, szőke haj/hajú’ (EMSz 50); *ашо-пра* ’белоголовый; белка / weissköpfig; Eichhörnchen [Weisskopf] [mókus]’ (MdWb 77) < *ашо* ’белок; белый; szőke; fehér’;

ашопня² ’ромашка, тысячалистник [kamilla, cickafark]’ (VBTV 18); *ашо пря* ’ромашка; тысячалистник; анис’ (ERV 66); *ашо-пра* ’Kamille (Matricaria inodora)’ (MdWb 77) < *ашо* ’белок; белый; szőke; fehér’;

бакланпня ’лентяй [lusta, naplopó]’ (VBTV 19) < *баклан* ’лентяй; lusta, naplopó’;

батманпня ’лентяй’ (VBTV 20); *batman-бра* ’головастик; дурак; упрямец, болван, большеголовый / Kaulquappe; Dummkopf; Dickkopf, grossköpfig’ (MdWb 121) < *батман* ’батман (мера веса); десять фунтов; 4 kg-os súly (rég.)’;

безменьпня ’тупица [nehézfejű]’ (VBTV 20); *безмень пря* ’тупоголовый, тупица’ < *безмень* ’безмен; kézimérleg’;

ботинкапня ’носок ботинка [magasszárú cipő orra]’ (VBTV 20) < *ботинка* ’ботинок; magasszárú cipő’;

ботпня ’головастик’ (ERV 89; VBTV 20); ’ebihal’ (EMSz 61); *bot-пра* ’головасик / Kaulquappe’ (MdWb 140) < *бот* ’ботало; halászáskor a víz felkavarására használt bot’;

боярпня ’чертогон (многолетнее травянистое растение) [egyfajta évelő növény]’ (VBTV 21) < *бояр* ’боярин; bojár, földesúr’;

⁶² Ez a könyv semmilyen más nyelven nem adja meg az erza szavak jelentését. A jelentéseket az adatbázisban közlöm.

- бугорня** 'верхушка бугра; dombtető' (VBTV 21) < *бугорь* 'бугор; domb';
- булдуруня** 'головастик, лягушечья личинка [ebihal, békaporonty]' (VBTV 21) < ?
- вальманя** 'верхняя поперечная планка оконной коробки; карниз [karnis]' (VBTV 23); *вальма ня* 'карниз' (ERV 104); *val'ma prá* 'верхняя поперечная планка оконной коробки / der obere Querbalken des Fensterrahmens; оконная коробка [ablakkeret] / Fernsterrahmen' (MdWb 2531) < *вальма* 'окно; ablak';
- варявня** 'передний вал на ткацком стане для манаматывания холста; валик ткацкого стана [a szövőszék elülső hengere]' (VBTV 25); *варяв ня* 'передний валик в ткацком стане для укрепления готовой ткани' (ERV 110) < *варяв* 'дырявый; lyukas';
- ведьня** 'источник, родник, исток' (VBTV 27); *ведьбня* 'исток; родник' (ERV 117); 'forrás (folyóé)' (EMSz 79); *ved'-prá* 'первая взятая утром из ключа вода; вершина реки / das erste am Morgen aus der Quelle genommene Wasser, wirkt als Zaubermittel; Quelle eines Flusses' (MdWb 2590) < *ведь* 'вода; víz';
- гавданя** *gavdan-prá* 'прошлогодняя трава [tavalyi széna] / vorjähriges Gras' (MdWb 409) < *гавдан* 'отава; sarjú'. A Paasonen-szótárbeli jelentése: *gavdan-prá* 'растрёпа [piszkos ember] / Strubbelkopf';
- гигерня** 'уж' (VBTV 33); 'vízisikló' (EMSz 99); 'уж' (ERV 149); *guger-prá* 'уж; Natter' (MdWb 790) < *гигерь*, *кигерь* 'берёста; nyírfakéreg';
- губорня** 'вершина холма [dombtető]' (VBTV 33); *губор ня* 'id.' (ERV 157); *gubor-prá* 'холм, вершина / Hügel, Hügelgipfel' (MdWb 427) < *губорь* 'бугор, холм, возвышение; domb, halom, bucka';
- кальня** 'верхушка ивового куста [fűzfabokor teteje]' (VBTV 41); *kal'-prá* 'ивовая верхушка / Weidenwipfel' (MdWb 585) < *каль* 'ветла, ива; fűzfa';
- капстаня** 'вилок капусты' (VBTV 43); *капста ня* 'кочан (вилочек) капусты' (ERV 233); 'káposztafej' (EMSz 140); *kapsta-prá* 'кочан капусты / Kohlkopf' (MdWb 608) < *капста* 'капуста; káposzta';
- кардоня** 'чердак конюшки, хлева [istálló teteje]' (VBTV 44); *kardo-prá* 'чердак конюшни, криша конюшни / Oberboden des Pferdestalles; Dach des Stalles' (MdWb 619) < *кардо* 'хлев; istálló, akol';
- карьня** 'передняя верхняя часть лаптя [bocskor első-felső része, orra]' (VBTV 45); *kaí'-prá* 'носок лаптя / Spitze des Bastschuhes' (MdWb 629) < *карь* 'лапоть; (háncs)bocskor';
- касмоня** 'темя' (VBTV 45); *касмо ня* 'макушка' (ERV 238); 'fejtető, fejbúb; választék (hajban)'; *kasmo-prá* 'темя / Scheitel' (MdWb 638) < *касмо* 'макушка; fejtető, fejbúb';
- кевердеманя** 'валик в ткацком стане [a szövőszék hengere]' (VBTV 49); *кевердема ня* 'id.' (ERV 245); *kever'd'amo-prá* 'передний вал / Brustbaum (am Webstuhl)' (MdWb 735) << *кеверде-* 'скатить, свалить, скатать; ványol, kallóz, nemezel, hengerít';
- кевня** 'каменное место; место с камнями [köves hely]' (VBTV 49) < *кев* 'камень; kő';

- кельпря** 'кончик языка' (VBTV 52); *кельб́ря* кончик языка' (ERV 249); 'nyelvhegy' (EMSz 152); *kel'-ṕra* 'кончик языка / Zungenspitze' (MdWb 683) < *кель* 'язык; nyelv';
- кемпря** 'носок сапога' (VBTV 53); *кем пря* 'носок сапога' (ERV 251); *кемб́ря* 'csizmaonr' (EMSz 153) *ket-m-pŕa* 'носок сапога / Vorschuh, vorderer Teil des Schuhs' (MdWb 696) < *кем* 'сапог; csizma';
- кенжепря** 'кончик ногтя, копыта [köröm vége, hegye]' (VBTV 53) < *кенже* 'ноготь; kögöm';
- кенкишпря** 'место над дверью [hely az ajtó fölött]' (VBTV 53); *kenkš-pŕa* 'притолока; чердак амбара / oberer Türquerbalken; Speichersöller [szemöldökfa; a hombár padlása]' (MdWb 703) < *кенкиш* 'дверь; ajtó';
- кепепря** 'лысый, плешивый' (VBTV 54); 'kopasz, tar' (EMSz 156); *кене пря* 'лысый, плешивый' (ERV 254) < *кене* 'босой; mezítláb, mezítlábas';
- килейпря** 'верхушка берёзы [nyírfa teteje]' (VBTV 56) < *килей* 'берёза; nyírfa';
- кизэпря** 'начало лета [a nyár kezdete]' (VBTV 55); *кизэ пря* 'id.' (ERV 260) < *кизэ* 'лето; nyár';
- кипря** 'перекрёсток [keresztút]' (VBTV 56); *ki-pŕa* 'перекрёсток, развилина дорог / Wegscheide, Verzweigung eines Weges' (MdWb 746) < *ки* 'путь, дорога; út';
- кокишапря** 'лысый, плешивый' (VBTV 60); 'kopasz fej/fejű' (EMSz 171) < *кокиша* 'kopasz';
- конилкапря** *koñilka-pŕa* 'головка (коленная чашка) / Kniescheibe [térdkalács]' < *koñilka*, *koñilka* 'колено, коленка, коленко / Knie' (MdWb 838);
- копнапря** 'вершина копны [boglya teteje]' (VBTV 62) < *копна* 'копна; boglya';
- крестецпря** *křešćeč-pŕa* '„шляпа, верхний сноп суслона / "Hut", die oberste Garbe der Hocke [„sarka", a kévekereszt teteje]' (MdWb 904) < *křešćeč* 'копна снопов крестом' < *крестец* 'крестец; kepe, kéverakás';
- кудопря** 'чердак, крыша' (VBTV 67); 'háztető, padlás' (EMSz 185); *кудо пря* 'крыша дома; чердак' (ERV 309); *kudo-pŕa* 'верхняя часть дома; подволока, чердак; крыша / der obere Teil des Hauses, Oberboden; Dachboden; Dach' (MdWb 926) < *кудо* 'дом; ház';
- кудыкелькспря** 'крыша сеней [pitvar teteje]' (VBTV 68) < *кудыкелькс* 'сени; ház előtere, pitvar, tornác';
- кузпря** 'вершина ели [a fenyőfa teteje]' (VBTV 68) < *куз* 'ель; (luc)fenyő';
- кузтемапря** 'площадка перед входом в дом; a ház előtti terület, bejáró' (VBTV 72); *кустемб́ря* 'id.' (ERV 319) < *кузтема* 'лестница; lépcső' (~ *кустемне*);
- кукушкапря** 'клевер (кормовая трава) [lóhere (takarmányfű)]' (VBTV 69) < *кукушка* 'кукушка; kakukk';
- кумажапря** 'колеванная чашечка, колено [térdkalács, térd]' (VBTV 70); *кумажапря* 'коленная чашечка' (ERV 313); *kumaža-pŕa* колено, коленная чашка / Knie, Kniescheibe' (MdWb 950) < *кумажа* 'колено; térd';
- лавтовпря** 'плечо' (VBTV 74); *lavtov-pŕa* 'лопатка; плечо; вышивка на плечах / Schulterbein; Schulter; Schulterstickerei [lapocka; váll; vállhímezés]' (MdWb 1037) < *лавтов* 'плечо; váll';

- лавцяпря** *lavća-pr’a* 'конец стеной полки / Ende des Wandbretts [a falipolc vége]' (MdWb 1034);
- латкопря** 'начало оврага [az árok kezdete]' (VBTV 75); *латко пря* 'id.' (ERV 332); *latko-pr’a* 'склон оврага / Schluchtabhang' (MdWb 1031) < *латко* 'овраг; яма; szakadék, árok, gödör';
- латопря** 'крыша [tető]' (VBTV 75); *лато пря* 'навес; крыша' (ERV 333) < *лато* 'навес; крыша; csűr; tető';
- лейпря** 'исток, исток реки' (VBTV 76); *лейбры* 'исток реки (ручья)' (ERV 335); 'a folyó forrása' (EMSz 201); *lej-pr’a* 'исток, верховье; овраг / Quelle eines Flusses, Ausfluss aus einer Quelle; Schlucht (MdWb 1100) < *лей* 'река; folyó' (ERV 335);
- лисьмапря** 'родник, ключ' (VBTV 77) 'родник' (ERV 345); 'forrás, kút' (EMSz 206); *lišma-pr’a* 'родник / Quelle' (MdWb 1142) < *лисьма* 'колодец; kút';
- лушмопря** 'лощина, ложбина [mélyedés, völgy]' (VBTV 79); *лушмо пря* 'нашало лощины [völgy kezdete]' (ERV 353) < *лушмо* 'лощина, ложбина, проточина; völgy, mélyedés, horpadás';
- макопря** 'головка мака, маковка (плод мака) [mák feje, termése]' (VBTV 79); *мако пря* 'бутон мака' (ERV 358); *maiko-pr’a* 'головка (коробочка) мака / Mohnkopf' (MdWb 1161) < *мако* 'мак; mák';
- моцькапря** *moćkapr’a* 'мочка, пучок кудели на гребне / der Teil der Reiste, der hinter dem „Kamm“ ist [kóc]' (MdWb 1270) < *моцька* 'кудель; kóc, csepű';
- нешкепря** 'пчельник' (VBTV 84) < *нешке* 'улей; пчела; méhkas, kaptár';
- нурдопря** 'передняя часть саней [a szán orra]' (VBTV 86); *нурдо пря* 'передок саней' (ERV 422); *nurdo-pr’a* 'передняя часть саней / Vorderteil des Schlittens' (MdWb 1368) < *нурдо* 'сани; szán, szánkó';
- ожапря** 'манжеты; опушка на рукавах [mandzsetta, a ruhaujj szegélye]' (VBTV 87); *ожапря* 'обшлаг, манжеты; опушка на рукавах' (ERV 432); *oža-pr’a* 'вышивка на обшлага / Stickerei an der Ärmelfassung' (MdWb 1490) < *ожа* 'рукав; фартук; (ruha)ujj';
- ожопря** 'мать-и-мачеха (растение) [martilapu]' (VBTV 87) < *ожо* 'жёлтый; желтуха; sárga, sárgaság';
- ортапря** *orta-pr’a* 'наворотник / Schutzdach auf dem Tore [védőtető a kapu fölött]' (MdWb 1466) < *орта* 'ворота; kapu';
- оталапря** *otala-pr’a* 'растрёпа; косматый / Strubbelkopf, Zottelkopf; zottig, struppig [piszkos, borzas ember]' (MdWb 1473) < *otala* 'косматый; borzas';
- палманьпря** 'верхний конец столба [oszlop felső része]' (VBTV 90); *palmań-pr’a* 'верхний конец, кончик столба, сваи; шесток / Ende, Spitze des Pfeilers, Pfahles; Sparren über dem Herde zum Trocknen der Kleider' (MdWb 1516) < *палмань* 'столб; oszlop, pillér';
- пандопря** 'вершина горы [hegytető]' (VBTV 91); *пандо пря* 'id.' (ERV 454); 'hegy-csúcs, hegytető' (EMSz 268); *pando-pr’a* 'вершина горы / Berggipfel' (MdWb 1523) < *пандо* 'гора; hegy';
- пелькапря** 'кончик большого пальца [a hüvelykujj vége]' (VBTV 93); *pel’ka-pr’a* 'кончик большого пальца / Spitze des Daumens' (MdWb 1612) < *пелька* 'большой палец; hüvelykujj';

- пизынепря** *пизыне пря* 'углубление в печи над загнеткой [falmélyedés a kályhában]' (ERV 478); *пизнэпря* 'id.' (VBTV 96); *pizne-prá* 'ниша, глухая дверь / Nische (in der Ofenwand)' (MdWb 1694) < *пизыне* 'загнетка';
- пилепря** 'верхняя часть ушной раковины' (VBTV 96); *пиле пря* 'id.' (ERV 480); 'a fülkagyló felső része' (EMSz 284); *piľe-prá* 'ушная мочка; верхний край уха / Ohrzipfel; der obere Rand des Ohres' (MdWb 1662) < *пиле* 'ухо; fül';
- пинемепря** 'колос овса [zabkalász]' (VBTV 97); *piňeme-prá* 'колос овса / Haferähre' (MdWb 1673) < *пинеме* 'овёс; zab';
- пичепря** 'верхушка сосны [fenyőfa teteje]' (VBTV 98); *piče-prá* 'сосновая верхушка / Kiefernzipfel' (MdWb 1650) < *пиче* 'сосна; fenyő';
- позапря** 'кадушка для кваса [kis hordó a kvásznak]' (VBTV 99); *поза пря* 'пенистый квас' (ERV 491) < *boza* 'сорт пива; квас';
- полатапря** *polata-prá* 'конёк дворца / Dachfirst des Palastes [palota oromzata, oromdisze]' (MdWb 1732) < *polata* 'дворец / Palast';
- понапря** *pona-prá* 'кончик волоса / Haarspitze [haj vége]' (MdWb 1745) < *пона* 'шерсть, масть; szőr';
- пондопря** 'бестолочь [ostoba, zavaros ember]' (VBTV 100) < *пондо* 'пуд; pud (16,38 kg)';
- потенпря** 'сосок' (VBTV 101); *поте пря* 'сосок (у женщины)' (ERV 503); 'mellbimbó' (EMSz 296); *poťe-prá* 'сосок груди / Brustwarze' (MdWb 1772) < *поте* 'грудь, сосок; mell, kebel';
- пулькапря** 'плешивый [kopasz]' (VBTV 104); *pul'ka-prá* 'плешивый; остроголовый / Kahlkopf; spitzköpfig' (MdWb 1843) < *пулька* 'пуля [golyó (fegyveré) / Kugel (der Flinte)';
- розьпря** 'колос ржи [rozskalász]' (VBTV 107); *розь пря* 'id.' (ERV 556); *roź-brá* 'колос ржи / Roggennähre' (MdWb 1501) < *розь* 'рожь; rozs';
- салмуksпря** 'кончик, остриё иглки [tű hegye]' (VBTV 108) < *салмуks* 'игла; спица; tű';
- сильдейпря** 'кочка, кочечка [zsombék]' (VBTV 113); *sil'dej-piřa, sil'dej-brá* 'кочечка / Erdhügel, Mooshöcker' (MdWb 2152) < *сильдей* 'кочка; болото; бородавка; zsombék, mocsár';
- сокспря** 'кончик лыжи [síléc orra]' (VBTV 116) < *сокс* 'лыжи; sí, síléc';
- судопря** 'кончик носа' (VBTV 118); *судо пря* 'кончик носа' (ERV 623); 'orrhegy' (EMSz 345); *sudo-prá* 'кончик носа / Nasenspitze' (MdWb 2045) < *судо* 'нос; orr';
- сукспря** 'угорь (на коже)' (VBTV 118); *сукс пря* 'id.' (ERV 623); 'pattanás, mitesszer' (EMSz 345); *suks-prá* 'угорь, прыщ / Pickel, Fine, Pustel; Mitesser' (MdWb 2050) < *сукс* 'червь; féreg, kukac, hernyó';
- сурпря** 'щепотка, кончик пальца' (VBTV 119); *сурбря* 'кончик пальца; щепотка' (ERV 625); 'ujjhegy, ujjbegy' (EMSz 346); *sur-prá* 'кончик пальца / Fingerspitze' (MdWb 20589) < *сур* 'палец; ujj';
- сурсемепря** 'узор нагрудной вышивки [mellűsz mintája]' (VBTV 119); *сурсеме пря* 'id.' (ERV 625) < *сурсеме* 'гребень, гребешок; fűsű';

- сэньпря** 'живкость полевая' (VBTV 121); *сэньбря* 'живкость полевая; василёк [búzavirág]' (ERV 632); *seň-prá* 'василёк синий / Komblume (Centaurea cyaneus) [kék búzavirág]' (MdWb 1966) < *сэнь* 'синий, голубой; kék';
- сюкпря** 'поклон, привет; спасибо' (VBTV 122); 'поклон; привет' (ERV 636); 'meghajlás; üdvözet; köszönet' (EMSz 352); *šuk-prá* 'поклон; привет / Verbeugung; Gruss' (MdWb 2189) < *šuk* 'будь(те) здоров(ы), поклон (привет) тебе (вам) / se(id) gegrüsst!';
- сюропря** 'колос [kalász]' (VBTV 122); *сюро пря* 'колос' (ERV 637); *šuru-prá* 'колос / Ähre' (MdWb 2201) < *сюро* 'хлеб; gabona';
- тапардамонпря** *tapardamo-prá* 'нижний навой (на ткацком станке) / Zeugbaum (im Webstuhl) [a szövőszék alsó lánchengere]' << *тапарда-* 'завернуть, обернуть, свернуть; csavar, forgat';
- тикиенпря¹** 'верхушка травы [fű teteje]' (VBTV 126); *tíkše-prá* 'верхушка растения / Pflanzenhaupt' (MdWb 2406) < *тикие* 'трава; сено; fű, széna';
- тикиенпря²** *tíkše-prá* 'сушило / Darrenkammer [fűszárító, aszalókamra]' (MdWb 2406) < *тикие* 'трава; сено; fű, széna';
- толпря** 'верхняя часть огни [tűz felső része]' (VBTV 127) < *тол* 'огонь; tűz';
- тонолпря¹** 'головня – тлеющее или обгорелое полено [űszök, zsarátnok]' (VBTV 127) < *тонол* 'головешка, головня; űszök, zsarátnok';
- тонолпря²** 'головня – болезнь хлебных злаков [gabonafélék betegsége, űszög]' (VBTV 127) < *тонол* 'головешка, головня; űszök, zsarátnok';
- тумопря** 'верхушка дуба [tölgyfa teteje]' (VBTV 128); *tumo-prá* 'крона дуба / Eichenkrone' (MdWb 2349) < *тумо* 'дуб; tölgy';
- укисторпря** *ukštor-brá* 'овёс / Hafer [zab]' (MdWb 2444) < *укистор* 'клён; juhar';
- утомопря** *utomo-prá* 'чердак амбара / oberer Teil des Speichers, Speicherboden [hombár padlása]' (MdWb 2492) < *утом(о)* 'амбар; csűr, hombár';
- церьковапря** 'колокольня [harangtorony]' (VBTV 131); *čerkuva-prá* 'колокольня / Glockenturm, Kirchturm' (MdWb 168) < *церькова* 'церковь; templom';
- цюцёвпря** *ćućov-prá* 'кончик побегов / Spitze des Triebes [friss hajtás vége]' (MdWb 189) < *цюцёв* 'гроздь, кисти; серёжки; fűrt, barka';
- чавканьпря** 'клевер луговой [lóhere]' (VBTV 133); *чавканьбря* 'клевер' (ERV 734); *čavkaň prá* 'дятельник, трилистник; клевер / Klee' (MdWb 225) < *чавка* 'галка; csóka';
- чиназпря** 'головка подсолнуха [napraforgófej, -tányér]' (VBTV 137); *чиназбря* 'головка подсолнуха' < *чиназ* 'подсолнух, подсолнечик; napraforgó' (ERV 749);
- чувтопря** 'вершина дерева [fa teteje]' (VBTV 139); *чувтонь пря* 'верхушка дерева; глупый' (ERV 757); 'a fa teteje, koronája' (EMSz 437); *čuvto-prá* 'крона дерева / Baumkrone, Wipfel' (MdWb 309) < *чувто* 'дерево; fa';
- чурькапря** 'луковица' (VBTV 139); *чурька пря* 'id.' (ERV 759); 'hagymafej, egy fej hagyma' (EMSz 438); *čurka-prá* 'луковица / Zwiebel, Zwiebelkopf' (MdWb 306) < *чурька* 'лук; hagyma';
- шайтянпря** 'настоящий чёрт (о человеке) [valóságos ördög]' (VBTV 140); *šajtaňin prá* 'настоящий чёрт / ein wahrer Teufel [„Teufelskopf"] (pejor.)' (MdWb 2212) < *шайтян* 'шайтан, чёрт; sátán, ördög';

штѣканря *ščoka-prä* 'щека, скуловая кость / Wange, Backenknochen [arc, pofacsont]' (MdWb 2225); 'щека; скуловая кость' (VBTV 141) < *щѣка* 'щека; arc'; *эземпня* 'скамейка' (VBTV 141); *эзембня* 'красный, передний угол' (ERV 771); 'a pad vége; főhely az asztalnál, asztalfő' (EMSz 448); *ežem-pra* 'конец большой скамейки / Raum unter dem Ende der grossen Bank' (MdWb 394) < *эзем* 'лавка, скамейка; lóca, pad'.

A továbbiakban nézzük meg, milyen szemantikai kategóriákba lehet ezeket a lexémákat osztani. A csoportok szerteágazóak, s némely esetben esetlegesek. A felsorolásban a konkrét jelentésű szavaktól haladok az absztraktabbak felé.

ÉPÜLET(RÉSZ) TETEJE, FELSŐ RÉSZE

ауняня 'pajta teteje', *кардонря* 'istálló teteje', *кенкиня* 'hely az ajtó fölött [ajtó + felső rész]', *кудонря* 'háztető', *кудыкельксня* 'pitvar teteje', *кузтеманря* 'hely a ház bejárata előtt [lépcső + felső rész]', *палманьня* 'oszloptető', *полатанря* 'palota oromzata [palota + tető]', *утомонря* 'hombár padlása [hombár + felső rész]', *церькованря* 'harangtorony [templom + felső rész]'.

NÖVÉNY FELSŐ RÉSZE, TETEJE

кальня 'fűzfabokor teteje', *килейня* 'nyírfa teteje', *копняня* 'boglya teteje', *крестецня* 'a kévekereszt teteje', *кузня* 'a fenyőfa teteje', *ниченря* 'fenyőfa teteje', *тикишенря* 'fű teteje', *тумонря* 'tölgyfa teteje', *чувтонря* 'fa teteje'.

NÖVÉNY TERMÉSE, KALÁSZ, EGY FEJ VMI

канстанря 'egy fej káposzta', *маконря* 'mák feje', *пинеменря* 'zabkalász', *розьня* 'rozskalász', *сюронря* 'kalász [gabona + fej]', *цюцѣвня* 'friss hajtás vége', *чиназня* 'napraforgófej', *чурьканря* 'egy fej hagyma'.

LÁBBELI VAGY VMILYEN TÁRGY ELEJE, ORRA, ELÜLSŐ RÉSZE

ботинканря 'cipő orra', *карьня* 'bocskor orra', *кемня* 'csizma orra', *нурдонря* 'szán orra', *соксня* 'síléc orra'.

TÁRGY RÉSZE

вальманря 'karnis [ablak + tető]', *варявня* 'a szövőszék elülső hengere [lyukas + fej]', *кевердеманря* 'a szövőszék hengere [ványolás + fej]', *лавцяня* 'a falipolc vége', *ожапя* 'a ruhaujj szegélye [felső része]', *салмуксня* 'a tű hegye', *тапардамонря* 'a szövőszék hengere [csavarás + fej]'; *эземпня* 'a pad vége, asztalfő'.

TESTRÉSZ VÉGE, HEGYE, TETEJE

касмонря 'fejtető', *кельня* 'nyelvhegy', *кенженря* 'köröm vége, hegye', *конилканря*, *кумажанря* 'térdkalács [térd + elülső rész]', *пельканря* 'a hüvelykujj vége', *ниленря* 'a fülkagyló felső része', *понапя* 'haj vége', *потенря* 'mellbimbó [mell + elülső rész]', *судонря* 'orrhegy', *супня* 'ujjhegy, ujjbegy'.

FÖLDRAJZI KÖZNEVEK (DOMB TETEJE; FORRÁS KEZDETE; VÖLGY NYÍLÁSA)

бугорня, *губорня* 'dombtető', *пандонря* 'hegytető', *ведьня* 'folyó forrása [víz + kezdet]', *латконря* 'az árok kezdete', *лейня* 'a folyó forrása [folyó + kezdet]', *лисьманря* 'forrásfő, kútfő', *лушмонря* 'a völgy kezdete'.

NÖVÉNY (< ÁLLATNÉV, NÖVÉNYNÉV, SZÍNNÉV + FEJ)

*аиопря*² 'kamilla, cickafark [fehér + fej]', *боярня* 'vmilyen növény [bojár + fej]', *кукушканя* 'lóhere [kakukk + fej]', *ожопя* 'martilapu [sárga + fej]', *сильдейня* 'zsombék [zsombék + fej]', *сэньня* 'búzavirág [kék + fej]', *укииторня* 'zab [juhar + fej]', *чавканьяня* 'lóhere [csóka + fej]'.

ÁLLATNÉV

ботня 'ebihal [bot + fej]', *гигерьяня* 'vízisikló [nyírfakéreg + fej]'.

(NEGATÍV TULAJDONSÁGÚ) EMBER

*аиопря*¹ 'szőke hajú vki [fehér + fej]', *бакланя* 'lusta [lusta + fej]', *батманя* 'lusta [súly(fajta) + fej]', *безменьня* 'nehézfejű [(kézi)mérleg + fej]', *гавданя*² 'piszkos ember [sarjú + fej]', *кепеня* 'kopasz [meztelen + fej]', *кокианя* 'kopasz [kopasz + fej]', *оталаня* 'piszkos, borzas ember [borzas + fej]', *пондоня* 'ostoba, zavaros ember [pud (súlymérték) + fej]', *пульканя* 'kopasz [golyó + fej]', *шайтяня* 'valóságos ördög [ördög + fej]'.

Összességében tehát elmondható, hogy a *p'ra* elem absztrahálódása néhány szóban már megindult, de a deszemantizációs folyamatnak még csak az elején jár, mivelhogy az alapalak önálló szóként is, összetételekben is élő, produktív lexéma, továbbá a képző és az utótag elkülönülését gyorsító hang- és alaktani változások (az általános elvű zön-gésülést leszámítva) még nem történtek meg. A képzősülést elősegítheti, hogy a vizsgált előtagok viszonylag változatos szemantikai körbe tartoznak, a szemantikai háttér tehát biztosítva van. A *p'ra* képzői szerepben produktívnak tűnik. Az adatbázis alapszavainak egynegyede orosz eredetű.

13. -ПЕ [-РЕ]⁶³

'1) конец (предел, граница, последняя точка чего-л.); 2) конец (последний момент чего-л., протекающего во времени' (ERV 463);⁶⁴ 'vég' (EMSz 272); 'pää, loppu; laita, reuna' (ESS 117);⁶⁵ 'конец / Ende, Schluss' (MdWb 1571); '1) ульця, ульця пелькс, велень пелькс; 2) мезеньгак прядовомка; мезеньгак прядома; 3) мезеньгак пелькс, сезевкс; керявкс'⁶⁶ (Abramov 356).

A *ne* használati köre és produktivitása lényegesen kisebb, mint a vele bizonyos mértékig azonos szemantikai tartalmat képviselő *пря* szóé. Cigankin (2000a: 304–306) a mai erza irodalmi nyelvben mintegy 50-re becsüli a *пря* előtagú összetételeket, ezzel szemben a *ne* előtagként szerinte csak a *неучувто* (~ *невчувто*) 'сковородник; nyél nélküli serpenyő felemelésére szolgáló csipesz, fogó' szóban fordul elő.⁶⁷ Valójában ez az adat nem is tartozik ide, hiszen ennek etimológiája más: *peš-* < FP *pište 'csipesz; fenyőfáklya tartója', vö. fi. *pihti*, lpN *bäs'tâ*, zrj. *peš*, *peša* (UEW 733; MdKons 110).

A képzett szavak között csak a fosztóképzős alakot tüntetik fel a szótárak (*pev'teme* 'végtelen'). Belőle alkotott határozószó a *peček* 'sorban', *peček-peček* 'egymás mögött', *pes* 'végig', *peď'e-pes* 'elejétől a végéig'.

A szóképzéssel foglalkozó szakirodalom a *ne* elemet alig említi. Jevszevjev (1934/1963: 45) és az 1962-es grammatikakönyv (52) mindössze a *вайгельбе* 'верста; verszta' (< *вайгель* 'голос; hang' + *ne* 'конец; vég') szót említi, összetételnek minősítve.

Cigankin 1996-os, a félképzőkkel foglalkozó cikkében nem veszi fel ezt az elemet a szuffixumok (полусуффикс) közé, egy későbbi írásában (2000a) viszont a *ne*-t már affixoidnak minősíti. Ezt a következő példákkal próbálja alátámasztani: *кузтембе* 'площадка перед входом в доем; a ház előtti kis terecske', *лавтовбе* 'кончик плеча; vállvég', *вайгельбе*. Ebben az írásában a *ne* affixoidnak három szemantikai csoportját különíti el (305): a) valamilyen tárgyat jelöl: *ожкане* 'кончик рукава; a ruhaujj vége', *палкане* 'палочка, дубинка; pálcika', b) helyjelölő szavak: *икельцпе* 'полоса земли; földszáv', *улоне* 'подножие горы; a hegy lába', c) elvont jelentésű szavak: *сельмене* 'поле зренья; látóhatár', *валбе* 'честное слово, обещание; adott szó, ígélet', *маштомане* 'смерть, гибель; halál, pusztulás'; azaz, ez alapján úgy tűnik, itt is érvényesülni látszik a grammatikalizációs skála: vannak egyértelműen összetételek, s vannak már képzősülő elemek. (A Cigankin által felsorolt lexémák megítélését ld. az adattárban.)

Az Erzáń kel' (2000: 47) szintén az affixoidok közé sorolja a *ne* elemet, s mintegy ötven szót vél idetartozónak (de ezek közül, sajnos, csak egy tucatot sorol fel). Két szemantikai csoportot különít el: 1) vminek a végében lévő hely, 2) vminek a befejezése,

⁶³ PU *päŋe 'Kopf, Haupt' > fi. *pää*, ?lpN *bagŋe*, vtj. *pum*, zrj. *pon*, vog. *päŋ*, ma. *fej*, ?jur. *pa*, tvg. *feai* (UEW 365).

⁶⁴ '1) vég (határ, vminek a végpontja); 2) 'vég (vminek az utolsó pillanata)'.

⁶⁵ 'fej, feje vminek, vége vminek; oldal, szél, perem'.

⁶⁶ '1) utca, utcarész, falurész; 2) vminek a vége, befejeződése; 3) vminek a darabja, egy része'.

⁶⁷ Paasonen szótárában szerepel még: *pekuro* 'a falu vége' (< *kuro* 'utca, környék, hely'), *pemaštuma čī* 'a pusztulás, halál napja' (< *maštuma*, *maštoma* 'megölés, elpusztítás'), *pevasca* 'bizonyos távolságra' (< *vasolo* 'távol') (MdWb 1573).

vége. Példái: *вайгельбе, валбе, кенжене, кузтимбе* [vö. *кузтемане*], *лавтовбе, сурене, тарадбе* (a jelentéseket ld. az adatbázisban; az nem derül ki, a példaanyag mindkét alcsoportra vonatkozik-e, vagy csak a második halmazra). Azt is megjegyzik továbbá, hogy a *не* előfordulhat az illativusi szuffixum társaságában), amikor valami összetartozó dolgot akarunk kifejezni: *тусть велестэнтъ эйкакшоньбес* 'jöttek a faluból gyerekekkel', *пурнавсть клубс вишкиньканбес* 'összegyűltek a klubba a kicsikkel (bezárólag)' (*эйкакш* 'gyerek' / *вишкинька* 'kicsike' + *-н, -онь* GEN. + *бе (= не)* + *-с* ILLAT.).

Mint látjuk, a probléma itt is hasonló, mint a *нря* stb. elemek esetében: azt kellene eldöntenünk, vannak-e olyan lexémák, melyekben a *не* nem összetételi utótag, hanem képző (félképző, képzőszerű elem). Nézzük meg először az adatbázis 60 elemét!

алоне 'улица (нижняя) [alsó utca, alvég]' (VBTV 17); *ало не* 'alapää' (ESS 6); *ало пе* 'нижний конец (деревни) / das untere Ende (z.B. des Dorfes) [a falu alsó vége]' (MdWb 24) < *ало* 'нижний; alsó';

вайгельне 'километр' (VBTV 22); *вайгельбе* 'id.' (ERV 99); 'verszta, kilométer' (EMSz 67); 'virsta; kilometri' (ESS 22); *вал'геј* 'верста / Werst, russische Meile' (MdWb 2529) < *вайгель* 'голос; hang';

валне *вал-пе* '(честное) слово; обещание / Wort, Versprechen [adott (őszinte) szó, ígéret]' (MdWb 2515) < *вал* 'слово; szó';

ведьмене *вед'ме-пе* 'кончик верёвки / ein Stückchen Schnur [kötélvég]' (MdWb 2635) < *ведьме* 'обрывок, нитки; vég, fonáltöredék';

велене 'околица [a falu határa]' (VBTV 28); *вел'е-пе* 'край деревни / Dorfende' (MdWb 2615) < *веле* 'деревня, село; falu';

веслапе *весла-пе* 'конец весла / Ruderende [evezőlapát vége]' (MdWb2627) < *весла* 'весло; (evező)lapát';

икельксне 'ширина загона, которая приходится на долю каждого жнеца во время покоса' (VBTV 38); *ikel'ks пе* 'полоса земли / der Streifen des Ackerstücks [föld-sáv]' < *икелькс* 'előlső rész, eleje vminek'

карксне 'обрывок пояса [öv vége]' (VBTV 44); *karks-пе* 'кончик пояса' / Gürtelende (MdWb 624) < *каркс* 'öv';

карьксне 'обрывок верёвки, верёвочка вообще [kötélvég]' (VBTV 45); *kar'ks-пе* 'конец верёвка у лаптей / Ende der Bastschuhschnur [bocskorzsínór vége]' (MdWb 630) < *карькс* 'bocskorkötő zsinór';

качоне 'вертлюг; нога; сустав (у животных) [forgó, láb, ízület]' (VBTV 47); *качо не* 'вертлюг' (ERV 241); 'reisiluun pää, sarvennoinen' (ESS 65) < *качо* 'бедро; comb';

кедьне 'кончик руки [kéz vége]' (VBTV 50); *кедь не* 'в руках; за руку' (ERV 246); *ked'-пе* 'кончик руки / „Ende“, Spitze der Hand' (MdWb 674) < *кедь* 'рука; kéz';

кельне 'кончик языка [nyelvhegy]' (VBTV 52) < *кель* 'язык; nyelv';

кенжене 'кончик ногтя, пальца [köröm vége, ujjbegy]' (VBTV 53); *kenže-пе* 'id. / Nagelspitze, Fingerspitze' (MdWb 701) < *кенже* 'ноготь; köröm';

колодапе *koloda-пе* 'корыто / Trog [teknő]' (MdWb 831) < *колода* 'корыто, лохань; teknő, dézsa';

- коцтне** 'лоскут/отрезок ткани [vászondarab, foszlány]' (VBTV 64); *коцт-пе* 'конец холста (лоскут) /Endchen eines Gewebes' (MdWb 815) < *коцт (кодст)* 'холст, ткань; vászon, szövet, kelme';
- крилицьне** *křil'íc-pe* 'крыльцо / Treppe [feljárat]' (MdWb 901) < *křil'eć* 'лестница, крыльцо; lépcső, feljárat';
- кришане** 'стреха (нижний, свисающий край крыши деревянного дома, избы) [eresz]' (VBTV 65); *křiša-pä* 'стреха / Traufdach' (MdWb 902) < *крыша* 'крыша; tető, fedél';
- кудоксне** 'место перед крыльцом [hely a lépcsőfeljáró előtt]' (VBTV 67); *kudiks-pe* 'id. / Raum od. Platz vor der Aussentreppe' (MdWb 929) << *кудо* 'дом; ház';
- кузне** 'еловый чурбак [fenyőfa tuskó]' (VBTV 68) < *куз* 'ель; (luc)fenyő';
- кустемане** *кустемне* 'площадка перед входом в дом' (VBTV 71, 72); *кустембе* 'id.' (ERV 319); *кустембе, кустемне* 'feljáró, lépcsőtornác' (EMSz 186); *kuštima-pe* 'крыльцо / Treppe, Aussentreppe' (MdWb 992) < *кустема* 'лестница; lépcső';
- лавтовне** *lavtov-pe* 'вышивка на кончике плеча; кончик плеча / Stickerei an der Spitze der Schulter; Schulterspitze [válldisz; a váll vége]' < *лавтов* 'плечо; váll';
- лазне** 'обрезок, отрезок доски [deszkadarab]' (VBTV 74) < *лаз* 'доска; deszka, lécs';
- лапане** *lapa-pe* 'кончик крыла / Flügelspitze [szárnyvég]' (MdWb 1022) < *лана* 'крыло; szárny';
- масторпе** 'край, конец земля [vidék, a föld vége]' (VBTV 79) < *мастор* 'föld, ország';
- маштумане** *maštuma-pe* 'запустение / Untergang, Verderben, Verwüstung [pusztulás]' (MdWb 1193) < *maštuma* 'убийство, уничтожение, окончание, конец; megsemmisülés; vminek a vége';
- мурьне** 'толстяк [kövér ember]' (VBTV 83); *мурь не* 'неповоротливый; толстяк' (ERV 393) < *мурь* 'пень; tuskó, rönk';
- набилкане** *nabilka-pe* 'лопасти (концы) набилки / die Querbrettchen an den Enden des Rietblattes' (MdWb 1307) < *набилка* 'боковые доски на бёрде; a szövőborda szélső deszkája';
- нурдоне** 'край саней [a szán vége]' (VBTV 86); *nurdu-pä* 'кончик санного полоза / Ende der Schlittenkufe (hinten) [a szántalp hátsó vége]' (MdWb 1368) < *нурдо* 'сани; szán, szánkó';
- ожане** 'манжеты; опушка на рукавах; вышивка по краю рукава женской рубашки' (VBTV 87); *ожа не* 'обшлаг, манжеты; вышивка по краю рукава женской рубашки' (ERV 432); 'felhajtás (ruhaujjon), kezelő, mandzsetta' (EMSz 257); *oža-pe* 'конец рукава; обшлаг; вушивка на обшлага / Ärmelende; Ärmelenfassung; Stickerei an der Ärmelenfassung' (MdWb 1490) < *ожа* 'рукав; (ruha)ujj';
- онкстьне** *oňkšt-pe* 'половина удил / Hälfte des Gebisses [a zablá egyik szára]' < *онксть* 'удила; zablá';
- палкане** 'палочка [pálcika]' (VBTV 90); *palka-pe* 'палочка, дубинка / Stockchen, Knüppel' (MdWb 1515) < *палка* 'палка; bot, pálca';
- панстне** 'конец узды [a kantár vége]' (VBTV 91) < *панст* 'узда; kantár';
- пацяне** 'лоскуток платка [kendő vége, darabja]' (VBTV 92) < *паця* 'платок; kendő';

- пеельне** 'конец (кончик) ножа; ножичек [kés vége, kiskés]' (VBTV 92); *пеель* *пе* 'кончик ножа' (ERV 464); *pejel'-pe* 'остриё ножа / Messerspitze [késhegy]' (MdWb 1589) < *пеель* 'нож; kés';
- пенчпе** 'краешек ложки [kanál vége]' (VBTV 94) < *пенч* 'ложка; kanál';
- петкельне** 'ось телеги [szekér tengelye]' (VBTV 94) < *петкель* 'ось (телеги); tengely';
- пиксне** 'верёвка [kötél]' (VBTV 96); *пикс* *пе* 'köydenpää [kötélvég]' (ESS 121) < *пикс* 'верёвка; kötél';
- пильгене** 'изножье' (VBTV 97); *pił'ge-pe* 'id. / Fussende' (MdWb 1666) < *пильге* 'нога; láb';
- пингене** 'конец века, жизни [kor, élet vége]' (VBTV 97) < *пинге* 'век, жизнь; kor, korszak, időszak, évszázad; élet';
- пирепе** 'конец огорода, земля, прилегающая к огороду [kert vége]' (VBTV 98); *пире* *пе* 'загуменье (место за гумнами, задворками) [szérűskert]' (ERV 482); 'puu-tarhan takanurkka' (ESS 122) < *пире* 'огород; хлев; kert; istálló';
- питнпене** 'ценность [érték]' (VBTV 98) < *питне* 'цена, стоимость, плата; ár, érték, díj';
- полозне** 'конец санных полозьев [szántalp vége]' (VBTV 100); *poloz-pe* 'id. / Ende(n) der Schlittenkufen (hinten) (MdWb 1737) < *полоз(a)* 'полоз; szántalp';
- потепе** *poł'e-pe* 'сосок груди [mellbimbó] / Brustwarze, Zitze' (MdWb 1772) < *nome* 'грудь, сосок; mell, emlő';
- потмарпе** 'конец (край) полки (шкафа) для посуды [edénypolc (szekrény) vége]' (VBTV 101); *potmar-pe* 'конец дверной скамейки перед печью / Ende der Türbank vor dem Ofen [a kályha előtti pad vége]' (MdWb 1763) < *потмар* 'поставец; скамейка, лавка; pohártartó; pad, lóca';
- пряпе** 'изголовье' (VBTV 98: *пиряпе*, 103, ERV 482, 523); 'az ágy feje, fejrésze' (EMSz 303, 482); *pra-pe* 'изголовье; кончик макушки / Kopfende; Ende, Spitze des Wipfels' (MdWb 1804) < *пря* 'голова; fej';
- сельмене** 'поле зрения [látóhatár, szemhatár]' (VBTV 111); *šel'me-pe* 'ua. / Sichtweite' (MdWb 2130) < *сельме* 'глаз; szem';
- сивепе** 'вышивка на груди ниже воротника [melldísz a gallér alatt]' (VBTV 112); *šive-pe* 'id. Stickerei an der Brust unterhalb des Kragens' (MdWb 2164) < *сиве* 'ворот, воротник; gallér';
- сурепе** 'обрывок нитки; бахрома [fonaldarab; rojt]' (VBTV 119); *sure-pe* 'обрывок нитки / ein Stück, Ende Garn oder Schnur' (MdWb 2064) < *суре* 'нить, нитка; fonál, cérna';
- сурпе** 'кончик пальца [ujjbegy]' (VBTV 119); *sur-pe* 'id. / Fingerspitze' (MdWb 2057) < *сур* 'палец; ujj';
- сэдьпе** 'конец моста [a híd vége, hídfő]' (VBTV 121); *sed'-pe* 'id. / Brückenkopf' (MdWb 1963) < *сэдь* 'мост; híd';
- тарадне** *tarad-pe* 'кончик ветви / Spitze des Astes [ág vége]' (MdWb 2270) < *тарад* 'ветка, хворость; faág, gally';
- тонолпе** 'головёшка, головня [zsarátnok]' (VBTV 127); *тонол* *пе* 'id.' (ERV 669); *tonol-pe* 'id. / Feuerbrand' (MdWb 2318) < *тонол* 'üszök, üszög, zsarátnok';

улопе *ulo-pe* 'кончик подбородка / Spitze des Kinnes [állcsúcs]' (MdWb 2446) < *уло* 'подбородок; áll';
цигаркане 'окурок [csikk, cigarettavég]' (VBTV 132); *цигарка* *ne* 'id.' (ERV 724) < *цигарка* 'цыгарка; cigaretta';
цюркане 'чурбак (небольшой); толстый (о ребёнке) [fatuskó; kövér gyerek]' (VBTV 133) < *цюрка* 'чурка; tuskó, tönk, rönk';
черьпе 'кончик волоса [hajvég]' (VBTV 136); *čer-pe* 'id. / Haarspitze, Haarende' (MdWb 241) < *черь* 'волос; haj';
чине 'день в пути [egy napi út]' (VBTV 138); *či-pe* 'id. / Tagereise' (MdWb 253) < *чи* 'день; nap'.

Ezeket a szavakat a következő szemantikai csoportokba lehet osztani (a konkrétól az absztrakt felé haladva):

VMINEK A VÉGE (TÉRBEN)

алоне 'alsó utca, alvég', *велене* 'a falu határa, vége', *икельксне* 'földsáv [elülső rész + vég]', *масторне* 'vidék, a föld vége', *нурене* 'kert vége'.

VMILYEN TÁRGY VÉGE

ведьмене 'kötélvég', *веслане* 'evezőlapát vége', *карксне* 'öv vége', *карьксне* 'bocs-korzsínór vége', *колодане* 'teknő [teknő + vég]', *набилкане* 'a szövőborda szélső deszkája', *нурдоне* 'a szán vége', *онкстьне* 'a zabla egyik szára', *панстне* 'a kantár vége', *пеельне* 'kés vége, késhegy', *пенчне* 'kanál vége', *петкельне* 'szekér tengelye [tengely + vég]', *пиксне* 'kötélvég', *полозне* 'szántalp vége', *потмарне* 'polc vége', *пряне* 'az ágy feje, fejrésze', *сэдьне* 'a híd vége, hídfő', *тарадне* 'ág vége'.

TESTRÉSZ VÉGE, CSÚCSA

качоне 'forgó, ízület [comb + vég]', *кедьне* 'kéz vége', *кельне* 'nyelvhegy', *кенже-не* 'köröm vége, ujjbegy', *ланане* 'szárnyvég', *пильгене* 'láb vége', *номене* 'mellbimbó [mell + vég]', *супне* 'ujjbegy [ujj + vég]', *улопе* 'állcsúcs [áll + vég]', *черьне* 'hajvég'.

ÉPÍTMÉNY VÉGE, SZÉLE

крилицьне 'lépcsőfeljáró [lépcső + vég]', *кришане* 'eresz [tető + vég]', *кудоксне* 'hely a lépcsőfeljáró előtt [ház + vég]', *кустемане* 'feljáró, lépcsőtornác [lépcső + vég]'.

VMINEK A VÉGE (IDŐBEN)

нингене 'kor, élet vége'

VMINEK A MARADVÁNYA, DARABJA, VÉGE

коцмне 'vászon darab', *пацяне* 'kendő vége, darabja', *супене* 'fonáldarab' (vászon, szövet); *кузне* 'fenyőtuskó', *лазне* 'deszkadarab', *тонолне* 'zsarátnok [zsarátnok +

vég, darab]’, *цюркane* ’fatuskó [tuskó + vég, darab]’ (egy darab deszka/fa); *изаркane* ’csikk, cigarettavég’.

DÍSZ, DÍSZÍTÉS

лавтовне ’válldísz [váll + vég]’, *ожane* ’felhajtás (ruhaujjon), mandzsetta [ruhaujj + vég]’, *civene* ’melldísz a gallér alatt’ = gallér + vég]’.

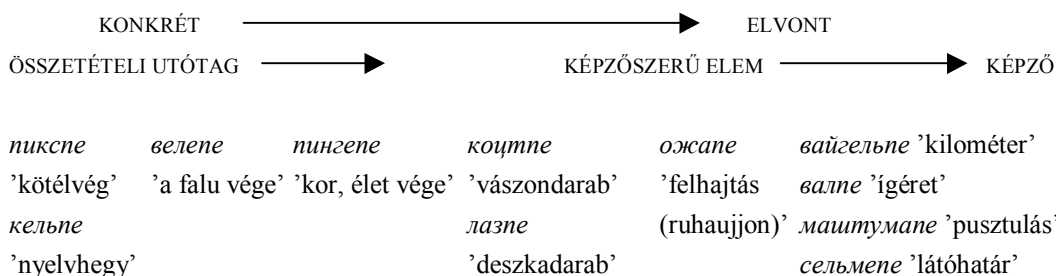
ABSZTRAKT FOGALOM

вайгельне ’kilométer [hang + vég]’, *валне* ’adott szó, ígélet [szó + vég]’, *маишума-не* ’pusztulás [megsemmisülés + vég]’, *мукорьне* ’kövér ember [tuskó, rönk + ?]’, *нитне* ’érték [ár + ?]’, *сельмене* ’látóhatár, szemhatár [szem + vég]’, *чуне* ’egy napi út [nap + vég]’.

Összefoglalás. Láthatjuk tehát, hogy a *ne* a szótári anyag túlnyomó többségében összetételek utótagjaként ’vminek a vége’ jelentést hordoz. A képzősülés kezdeti szakaszában még többé-kevésbé tettenérhető az eredeti jelentés, de mintha már megindulni látszana az absztrahálódás a ’valaminek a maradványa, darabja’ szemantikai mezőbe tartozó szavak esetében. Még inkább látszik ez a ’dísz, díszítés’ halmazban, ahol a *ne* nek már nem igazán tulajdoníthatunk ’vég’ jelentést.

A deszemantizáció aránylag szépen kimutatható az elvont jelentésű szavak csoportjában, hiszen a ’kilométer’ már nem írható le a ’hang’ és ’vég’ szavak komponenseként, a *валне* ’adott szó, ígélet’ nem ’szó + vég’, a *сельмене* ’látóhatár, szemhatár’ nem ’szem + vég’ összetétel stb.

Mindezt a grammatikalizációs skálán a következőképpen ábrázolhatjuk:

A *ne* önálló szóként, ill. összetételi előtagként, képzett szavak kiindulópontjaként nem produktív elem, így sokkal könnyebben veszhet ki a szókincsből, s emiatt elképzelhető, hogy sokkal könnyebben válhat majd képzővé, mint a (részben) hasonló jelentésmezejű, de produktív, gyakori *пря* elem.

E) Már képzőnek tekinthető, elvont viszonyok jelölésére is képes elem, amelynek még az alapszava is élő nyelvi elem, azaz önálló szóként is, más képzések kiindulópontjaként és összetételek részeként egyaránt létezik és produktív; az alapszó és a képző kapcsolata még nem homályosult el teljesen (mindemellett a képző még csak néhány szóban figyelhető meg).

14. -MEZE

Embereket jelölő gyűjtőképző. Alapszava a *мезе* névmás: '1. *вопрос. что, кого*; 2. *относ. что*; 3. *употр. в знач. собирательности всё*' (ERV 371); 'mi? mit?; ami, amit; amik, amiket' (EMSz 223); 'mikä, mitä' (ESS 92); *ме́зе* 'что?; к чему?, для чего?; кое-то, что-то / was?; wozu? warum?; was, etwas, irgend etwas' (MdWb 1209). Vö. még: *ме́зе-бути* 'что-то; valami, valamit', *мезекс* 'зачем, для чего; minek? miért? aminek, amiért', *мезень* 'какой; milyen?, amilyen', *мезеяк* 'ничто, ничего; semmi, semmit'.

A *ме́зе* kiindulópoontja az alapnyelvi *мэ 'was; Sache' névmástő, vö. fi. *mikä*, é. *mis*, lpN *mī*, cser. *ma*, vtj. *ma*, zrlj. *mij*, osztj. *měj, mŭj* stb., vog. *män, mana* stb., ma. *mi*, szlk. *mī*. A mordvin szó -z konzonánsa névmási szuffixum (UEW 296).

Képzői funkciójáról elsőként Erdődi József tett említést (1968: 216–217). Ő a -*d'e* elemmel együtt tárgyalja (ezt ld. a 326–327. oldalakon). Státuszáról, besorolásáról a következőket írja: „vitatható, vajon a képzők vagy a ritkábban előforduló esetragok sorába iktassuk-e ezt a két végződést; az első [ti. a -*d'e*] a beszélőnél idősebb rokonokat jelölő főneveket, az utóbbi személyneveken alkalmazva használatos”, de „nem rokonokat, hanem alkalmi csoportokat jelöl” (216): *Peťamežt* 'Petya és mások', *Peťamest* 'Petya és a hozzá tartozók', *Peťamežd'e* 'Petyáéktól'.⁶⁸ Erdődi arra is felhívja a figyelmet, hogy ezek többes alakoknak számítanak, tehát a mondatban ennek megfelelően kell egyeztetni: *Peťamest jutit* 'Petyáék mennek' (< *juta-* 'megy').

Az 1980-as leíró kézikönyv ezt elemet a gyűjtőnévi kategóriában (категория собирательности) tárgyalja. A gyűjtőnévi jelleg morfológiai kifejezőeszközei között említi a *мезь-t*, a -*де*, -*нек*, -*цек*, -*пуло*, -*пель*, -*инка* elemekkel együtt. Ezeket egységesen affixumoknak nevezi. Példája: *молян Колямезнень* 'пойду к Коле и другими; megyek Koljához és a többiekhez'.

A *ме́зе* névmás a szintaktikai kifejezőeszközök sorában is szerepel. A szókapcsolat első tagja többes számú főnév, amelyet a névmás pluralis alakja követ: *ялгат-мезть* 'товарищи и все остальные; barátok és mindenki más', *панарт-мезть* 'рубашки и все другое; ingek és egyebek'. Más esetekben a két szó közé a *да* kötőszó kerül: *Кол-ят да ме́зе* 'Коля и все другие; Kolja és a többiek', *тракторт да ме́зе* 'тракторы и все другое; traktorok és egyebek' (Grammatika 1980: 150).

Cigankin a félképzőkről szóló tanulmányában foglalkozott a *ме́зе* elemmel is. Ennek 'совокупность лиц; emberek összessége' jelentést tulajdonít: *Васямезень* 'все, кто с

⁶⁸ E szavak felépítése: *Peťa* + *me* + *ž* (névmási elem, ezt egyébként Erdődi „nyomósító részecskének” nevezi) + -*t* többesjel; -*st* Px3Pl, -*d'e* ablativus.

Василием; mindenki, aki Vaszilijjal (van), Vaszilijék', *Охрямезень теветь теизь* 'все, кто с Ефремом, дело (своё) сделали; mindenki, aki Jefremmel (volt), a dolgát elvégezte'. A személynevekhez járuló képző után gyakran genitivus áll (Cigankin 1996: 22).

Az Erzáń kel' (2000: 47) ugyancsak a félképzők (affixoidok) közé sorolja a *-мезе* elemet. Ez elsősorban személynevekhez kapcsolódik (*Васямезень* 'Vaszjáék', *Сергеймезень* 'Szergejék', *Максиммезень* 'Makszimék'), de a kézikönyv előhossa a *весмень*, *весемеде*, *канямезе*, *канямень* példákat is (*весе* 'mind, minden, mindenki', *каня* 'vagy; pedig').

Je. F. Klementyjeva az *-инка* és a *-мезь* gyűjtőnévi funkciójú elemekről 2000-ben írott tanulmányában utóbbit szintén affixoidnak minősíti. A névmás a főnevekhez tapadva deszemantizálódik, névmási jelentése elhomályosul s félképzővé válik. Ebbéli minőségében elsősorban tulajdonnevekhez vagy rokonságnevekhez járul, s az alapszóban megnevezett személyek vagy tárgyak összességét, gyűjtőnévi jellegét fejezi ki: *Колямезь* 'Коля и другие; Kolja és a többiek', *патымезь* 'старшая сестра (моя) и другие с ней; 'nővér(em)ék'. Alapvetően többes számú alakban használatos, mert a pluralisi elem a többséget, a gyűjtőnévi jelleget hangsúlyozza.

A *-мезе* nemcsak tulajdon- és rokonságnevekhez járulhat, hanem néha közszavakhoz is, de természetesen ekkor is gyűjtőnévi funkcióban, a tárgyak összességét jelölve: *кудоммезь* 'дома и всё другое; házak és minden más', *ярмактмезь* 'деньги и ещё кое-то; pénz és még valami'. Ezeknek az alakoknak a ragozása azonban még azt sugallja, hogy itt inkább egyfajta mellérendelő összetételről van szó, semmint képző(szerű elem)ről: *ярмаксо-мезесэ* [iness], *кардазнек-мезнек* 'вместе с сапаем; istállóstul, az istállóval együtt' [comit.], *ловажанек-мезнек* 'вместе с костью; csontostul, a csonttal együtt'.

Klementyjeva még egy jelenségre hívja fel a figyelmet: míg a hasonló funkciójú cseremisiz *-мыт* elem képes a személy- és számbeli viszonyokat kifejezni (*ава-мыт* 'моя мать и все, кто с ней; anyám és mindenki, aki vele van; *ава-т-мыт* 'твоя мать и те, кто с ней; anyád, és aki vele van'), addig az erza alak csak egyes szám első személyű relációkat jelöl: *авамезь* 'anyámék', *патымезь* 'nővéremék', s semmilyen birtokviszonyra utaló elemet nem lehet hozzákapcsolni. (Klementyjeva 2000: 109–110.) Vö. még Klementyjeva 2004: 39–41.

Összességében a *-мезе* használata rendkívül korlátozott, ám javarészt képzőnek tekinthető. Ezt erősíti, hogy absztrahálódva szemantikai köre kezd kiszélesedni, s már nemcsak tulajdonnevekhez, hanem egyes közszavakhoz is kapcsolódhat, ebben az esetben 'tárgyak összessége' jelentést hordoz.

15. НИ

Asszonynévképző, a *ни* szóból alakult, vö. *ни* 'жена, супруга' (ERV 411); 'feleség' (EMSz 245); 'vaimo' (ESS 102); 'жена / Frau, Ehefrau, Gattin' (MdWb 1401); 'пола; васта; мирдень эхсэ ава' (Abramov 2002: 312).⁶⁹

Uráli eredetű szó, vö. *niñä 'Frau, Weib, Weibchen' > lpN. *njiññaläs*, ?zrj. *ñin*, osztj. *ni*, vog. *nī*, ma. *nõ*, jur. *ñe* (UEW 305).⁷⁰

A szakirodalom viszonylag kevés figyelmet fordít erre az elemre. Az 1980-as leíró kézikönyv képzőnek minősíti. Ez az elem férfinevekhez kapcsolódva asszonyneveket hoz létre: *Вася-ни-зе* 'жена Василия; Vaszilij felesége', *Петра-ни-зе* 'жена Петра; Pjotr felesége', *Максим-ни-зе* 'жена Максима; Makszim felesége'. Itt ugyan külön nem szólnak róla, de a tagolásból is látható, hogy a képző után egyes szám 3. személyű birtokos személyrag használatos. Érdekes, hogy a kézikönyv itt – kivételesen – orosz párhuzamot is von: „их можно перевести на русский язык именами типа *Василиха, Иваниха* [oroszra a *Василиха, Иваниха* névtípussal fordítható]” (Grammatika 1980: 109).

A Lipatov – Matyuskin – Moszin féle áttekintésben ez az elem szintén a képzők között szerepel, definíciója megegyezik az előzőével, példái között felbukkan a *Коля-ни-зе* 'жена Николая; Nyikolaj felesége' és az *Иван-ни-зе* 'жена Ивана; Ivan felesége' is (1993: 122–123).

Keresztes szintén képzőnek veszi: *Vašaňize* 'Vaszja felesége' (1990: 66).

Cigankin (1981: 20; 1996: 21–22) félképzőnek tartja, leírása, példaanyaga ezt leszámítva megegyezik a Grammatikáéval. Magyar (-né) és cseremis (–*ньö*)⁷¹ párhuzamokat is von.

Az Erzań keļ az affixoidok közé sorolja. Definíciója: „улемс мирдень кедьсэ сёмиясо авань лемекс [a családban a férjezett asszony neve]”: *Илька-ни-зе, Васька-ни-зе, Ваня-ни-зе*. Itt említést tesznek a birtokos személyragról is (EK 2000: 47).

Paasonen szótárában jónéhány asszonynév szerepel: *Gava-ňize, Igaj-ňize, Il'ka-ňize, Ivan-ňize, Jaška-ňize, Miħajla-ňize, Miša-ňize, Oška-ňize, Peťa-ňize, Šemaj-ňize, Šérğa-ňize, Šomka-ňize, T'uma-ňize, Vaňa-ňize, Vaška-ňize, Večkaj-ňize* (MdWb 1401).

A *-ни* funkciója részben hasonló a ma. *-né* képzőéhez, ám annál korlátozottabb, hiszen nem járulhat foglalkozásnevekhez.⁷² A *-ни* egyértelműen képző, de az alapszó szemantikai behatároltsága miatt nehezen képes absztrahálódni, kapcsolódási szabadsága kicsi, az alapszó jelentésétől pedig egyáltalán nem szakadt el.

⁶⁹ 'feleség, házastárs, férj melletti asszony'.

⁷⁰ A finn *nainen* 'nő' nem ehhez a szócsaládhoz tartozik, vö. FU *naje 'Frau, Weib; heiraten' > fi. *nainen*, é. *naine*, osztj. *näj*, vog. *näjī* (UEW 297; SSA 202).

⁷¹ Ez utóbbi téves, mert a cseremis *-ňö* csak kicsinyítőképző, vö. *čüčö* 'jüngerer Bruder der Mutter' > *čüčöňö, čüčünö* 'die Frau des jüngeren Bruders der Mutter' (UEW 306). Vö. Bereczki 2002: 180.

⁷² A mordvinban nincs meg az a kettősség, ami (legalábbis korábban) a magyar, finn, német, orosz stb. nyelvet jellemezte: *tanár/nő, doktor/nő; tanssija/tar* 'táncos/nő', *ystäv/tär* 'barát/nő'; *Lehrer/in* 'tanár/nő', *Student/in* '(fiú)diák/diáklány'; *учитель/ница* 'tanár/nő', *дояр/ка* 'fejő/nő'. A mordvin foglalkozásnevek nagy része a participium praesens főnevesült alakja: *важодиця* 'munkás' < *важодe-* 'dolgozik'; *микиниця* 'eladó' < *микине-* 'elad'; *мориця* 'énekes' < *мора-* 'énekel'; *налксия* 'szí-nész' < *налксе-* 'játsszik'; *сёрмадыця* 'író' < *сёрмадо-* 'ír'; *тонавтниця* 'diák' < *тонавтне-* 'tanul'; *тонавтыця* 'tanár' < *тонавто-* 'tanít'.

16. ПЕЛЬ

16.1. A szó jelentése

Első lépésként e szó jelentését kell tisztázni, ugyanis a különféle mordvin szótárakban hol 'fél [halb]', hol pedig 'oldal' jelentés társul hozzá. Először is tekintsük át az egyes szótárak anyagait (hogyan teljesebb képet kaphassunk, vizsgálatomba kivételesen bevontam a moksa szótárakat is)!

A nagy erza–oroszló szótár két külön címszót (*пель* és *пеле*) vesz fel (ERV 467, 468). Előbbi jelentése 'половина' (*пель литра* 'пол-литра; fél liter'), míg az utóbbié 'половина' (*пеле веле* 'половина села; a fél falu') és 'на стороне' (*тона пеле* 'на той стороне; azon az oldalon'). A régi erza–oroszló szótárban (ERS 163) a *пель* 'половина, часть; fél, rész' mellett a *пелеве* 'полночь; éjféli' címszó szerepel, azaz implicite itt is felbukkan a *пеле* 'fél' jelentésű lexéma.

Hasonló adatokat tartalmaz a Mészáros–Sirmankina-szótár (EMSz 276, 277–278) is: *пель* 'fél' (*пель час* 'fél óra', *пель чи* 'fél nap') és *пеле* 'fél; oldalon' (*пеле веле; тона пеле* 'a túloldalon'). Az Erdődi–Zaicz-féle szószeret (1974: 69) csak a *пель* címszót vesz fel, 'fele vminek, rész; oldal, irány' jelentéssel. Az ESS (117–118) adatai: *пель* 'puoli, puolikas; fél'; *пеле* 'puoli; puolella; fél; oldalon'. Abramov (2002: 361, 362) értelmező szótárában címszóként fel van véve a *пеле* 'ёно; oldal', a *пеле ве* 'вень куншка; az éjszaka közepe, tkp. éjféli' és a *пель* 'кавто явозень пелькс; kettéosztott darab, rész'.

Az 1949-ben kiadott moksa–oroszló szótár (MRS 228) csak a *пяле* alakot vette fel, névszóként 'половина, пол; fél' és 'сторона; oldal', míg névutóként 'у; -nál/-nél' jelentéssel. A nagy moksa–oroszló szótár (MRV 555–556) szintén nem tünteti fel önálló címszóként a *пяль* alakot, ezt csak összetételek utótagjaként tárgyalja. A *пяле* itt is két különálló címszóként fordul elő: *пяле* I 'половина, половинка' (*пяле ши* 'полдня; fél nap') és *пяле* II послелог 'у' (*улень пялот* 'я был у тебя; nálad voltam'); 'на той стороне' (*вирть тона пяле* 'на той стороне леса; az erdő túloldalán'). A Finnországban kiadott moksa–finn szótár (MSS 151–152) felveszi címszóként a *пяль* alakot is, 'osa, puoli' jelentésben (*виде пяль* 'oikea puoli; helyes oldal'). A *пяле* címszó jelentése 'puoli, puolikas' (*pälä metra* 'puoli metriä; fél méter'; de a példák között a *тя пяле* 'tällä puolella; ezen az oldalon' kifejezés szerepel).

Paasonen kresztomátiájában (MdChr 107) két külön lexémának tekinti a vizsgált adatokat: *pel'/pel'* 'Seite', ill. *pel'e/pel'e* 'halb, Hälfte'. Nagyszótárában (MdWb 1597–1600) a *pel'/pel'* címszó alatt csak a 'сторона, Seite' jelentést találhatjuk (M *t'ä al'äs t'ä päl'ón* 'dieser Mann ist von dieser Seite'), a *pel'e / pel'e* jelentése pedig 'на стороне, при, у; auf der Seite, an, bei'.

Ha mindezen adatokat kis táblázatba foglaljuk, a következő – távolról sem tiszta – képet kapjuk:

	<i>pel'/pä'</i>	<i>pel'e/päl'ä</i>
ERS 1949	(половина)	половина; часть
Erdődi–Zaicz 1974	fele vminek, rész; oldal	
ERV 1993	половина	половина; на стороне
ESS 1995	puoli, puolikas	puoli; puolella

Abramov 2002	[fél, rész]	[oldal]; [fél]
EMSz 2003	fél	fél, oldalon
MRS 1949		I половина; сторона; II у
MRV 1998		I половина; II у, на той стороне
MSS 1998	osa, puoli	puoli, puolikas
MdChr 1909	Seite	halb, hälfte'
MdWb 1990–96	сторона; Seite	на стороне, при, у; auf der Seite, an, bei

A határozószók és névutók mindkét alapjelentést hordozzák, vö. Е *пельс*, М *пялес* (*päl'əs*) 'полу-; fél-', М *пялева* (*päl'əva*) 'наполовину; felelésben, félíg': *пельс вачо* 'полуголодный; félíg éhes', *пельс конязь* 'полузакрытый; félíg zárt', *пельс чопода* 'полутёмный; félíg sötét'; *пялес коське* 'полусухой; félszáraz'. А *пелев/пяли* jelentése 'в сторону; oldalra, felé': *виренть пелев* 'в сторону леса; az erdő felé'; *молемс ялгань пяли* 'пойти к другу; megy a barátja felé'. А *пельде/пяльде* alapjelentése 'с, со; felől, oldalról': *эрьва пельде* 'со всех сторон; minden oldalról'; *вирь пяльде* 'со стороны леса; az erdő felől'.

Összetételek előtagjaként (*пельгель* 'beszédkibás [tkp. félnyelv]', *пельгов* 'félhold', *пелеве* 'éjféli', *пелевеле* 'fél falu') és határozószó/névutó kiindulópontjaként (*пеле* 'oldal', *пелев* 'oldalra', *пельде* 'oldalról, felől', *пельга* 'vmi oldalán (prol.)', *пельс* 'félbe, részben') viszonylag produktív (EMSz). Juhász Jenő (1961: 118) adatolta a М *pel'-ərvе* 'a meghalt feleség anyja így nevezi az új feleséget' [tkp. fél-asszony] és *pel'-ə-pola* 'házastárs' [tkp. fél-házastárs] lexémákat. – Képzett szó alapszavaként is él: *pel'ks* 'rész, részlet' (ezt részletesen ld. a következő pontban).

16.2. A szó eredete

A régebbi erza és moksa etimológiai szótárak (EES 74, MES 63) a *пель/пяле* alaknak a 'половина' jelentését tüntetik fel, s összevetik a fi. *puoli*, é. *pool*, zrj. *pel*, vtj. *pal*, ma. *fél* szavakkal (< fgr. *pälä*). Az 1998-ban kiadott szótár (EtV 139) a *пель/пяль* címszót felvéve szintén csak a 'половина' jelentést adja meg s – fgr. **pēle* alakot rekonstruálva – a példákat kiegészíti a lpN *bealle*, lpK *nēllь*, cser. *pel*, *pelə* megfelelőekkel. Vö. ESM 342.

Paasonen (MdChr 107) a *pel'/pəl'* 'Seite' szót a ma. *fél*, fi. *pieli*, *pielus* szavakkal veti egybe, míg a *pel'e/pel'e* 'halb, hälfte' mellett csak a ma. *fél* megfelelőt tünteti fel.

Az uráli etimológiai szótár (UEW 362) szerint e szó uráli eredetű, s **pälä* alakban rekonstruálható, alapjelentése 'Halb, Hälfte; Seite' lehetett. A mai uráli nyelvekben e szó folytatói: ?fi. *pieli* (*suupieli* 'Mundwinkel'), lpN *bælle* 'side', lpL *piellē* 'Seite; Hälfte, halb, Halbe', md. *pel'/päl'* 'Seite', *pel'e/päl'ä* 'halb, Hälfte', cser. *pel* 'Seite', *pelə* 'halb, Hälfte', vtj. *pal* 'seite; halb, Hälfte', zrj. *pel* 'Seite', osztjO. *pelək* 'Hälfte; Seite', vogTJ. *pāl* 'Hälfte, Seite', ma. *fél* 'halb, [...], Seite'; jur. *pel'e* 'Hälfte, Stück', jeny. *ferie* 'halb', tvг. *fealea* 'halb', szelk. *paläl* 'halb, Hälfte'. – A szó veláris változata (**pula*) a finnvolgai korra vezethető vissza, vö. fi. *puoli* 'Seite; Gegend; Hälfte, Teil; halb', *puoliso* 'Gatte, Gattin', md. *pola* 'Gatte, Gattin', *polavto-/polafto-* 'cserél' (UEW 740). A

mordvin és a cseremiszi egy- és kétszótagú szópár alapján maga az UEW is felteszi, hogy „Möglicherweise haben diese Wörter eine ursprüngliche Doppelform bewahrt (*pälä 'halb, Hälfte' – *pēle 'Seite') ...” (UEW 362).

Annak, hogy a különféle egy- és kétnyelvű, ill. etimológiai szótárakban ilyen nagyfokú keveredést tapasztalhatunk, nyelvtörténeti okai lehetnek. Keresztes (MdKons 108–109) szerint ebben az esetben három lexémát kell elkülönítenünk: a) FV? *pälä 'Hälfte' > lpN *bealle*, cser. *pelə*, vtj. *pal*, zrzj. *pel*, *pev* ~ előmd. *pälä > ősm. **päl'ə* – ez a mai md. *pel'e/päl'ä* előzménye; b) FV *pēle 'Seite' > cser. *pel*, *wel* ~ előmd. *pēlə > *pēl > ősm. *päl – ennek folytatása a mai md. *pel'/päl* 'Seite'; c) FP? *pēle > zrzj. *bel*, fi. *pieli* 'ajtófélfa' ~ előmd. *pēlə > *pēl > ősm. *päl – ez a mai moksa *päl* 'karó' etimológiai megfelelője.

Hasonló úton jár az SSA is (347). Feltevésük szerint három alapnyelvi szóval számolhatunk: a) PU *pälä 'puolikas; sukulainen, toveri' > md. *pel'e/päl'ä* 'puoli [= halb]; puolikas' (?lapp, cseremiszi, ?votják, zürjén, vogul, osztják, magyar és szamojéd megfelelőekkel); b) PU *pexli 'reuna, ulkopuoli' > md. *pel'/päl* 'puoli [= Seite]' (szamojéd, cseremiszi és talán magyar megfelelővel); c) PFU *pēli 'pylväs' > mdM *päl* 'seiväs, pylväs; puukiila' (~ ?magyar). A 'reuna' és a 'pylväs' jelentésű szavak korán összekeveredhettek, ezeket a fi. *pieli* és a magyar *fél* (= ajtófélfa) szavakkal lehet összekapcsolni.

Korábban a SKES (537) csak két alapszót különített el: a) *pēle > mdM *päl* 'seiväs, pylväs, aidanselväs'; ?*pel'/päl* 'sivu, puoli (= latus), osa'; b) *pälä > md. *pel'e/päl'ä* 'puoli, puolisko'. Ez, mint láttuk, nem pontos.

Keresztes és az SSA alapján tehát a következőképpen vázolhatjuk e szavak fejlődését:

PU/PFU	* <i>pälä</i> 'Hälfte; puolikas'	PU * <i>pexli</i> 'Seite; reuna'	PFU * <i>pēli</i> 'pylväs'
FV	* <i>pälä</i>	* <i>pēle</i>	* <i>pēle</i>
előmd.	* <i>pälä</i>	* <i>pēlə</i>	* <i>pēlə</i>
ősm.	* <i>päl'ə</i>	* <i>päl'</i>	* <i>päl'</i>
mai md.	<i>pel'e/päl'ä</i> 'fél'	<i>pel'/päl</i> 'oldal'	mdM <i>päl</i> 'karó'
~ ma.	<i>fél</i>	<i>fél(fa)</i>	
~ finn		<i>pieli</i>	

Úgy tűnik tehát, hogy elfogadhatjuk azt a feltevést, miszerint eredetileg legalább két külön lexémáról volt szó, melyek alakilag is és szemantikailag is közel álltak egymáshoz, s ezek összekeveredtek (a jelentések egybeesésének későbbi útja 'fél > félre', 'oldal > oldalra' lehetett). Mindenesetre jó lenne, ha a mordvin szótárak megkülönböztetnék a két jelentést, s két külön címszót vennének fel.⁷³

⁷³ Hasonló szótárszerkesztési probléma merül fel a *pulo*¹ 'farok; copf, varkocs' és *pulo*² 'liget, erdőcske' kapcsán is (vö. Mészáros 1999–2000), ld. 397–399. oldal.

16.3. Szakirodalmi áttekintés

Ez az elem az 1962-ben kiadott nyelvtani kézikönyvben bukkan fel először, itt az összetételeken belül jelenik meg, de – a *чу*-vel és *нуло*-val együtt – az összetett szavaknak egy speciális csoportjába sorolják (részletesebben ld. a 397. oldalon): *ярсамонель* 'еда (предмет); ennivaló' (< *ярсамо* 'еда (действие); evés') (1962: 54–55). A Grammatika ugyanakkor sajátos álláspontra jut: a főszövegben egyértelműen összetett szavaknak tekinti a *ка́рсемаpel'* 'lábbeli', *ярсамопел'* 'ennivaló' stb. szerkezeteket, lábjegyzetben azonban megjegyzi, hogy mivel a lexikai egység jelentése szinte teljesen elveszett, ezek már képzőkként is felfoghatók.

Feoktyisztov (1966: 182; 1975: 301) e három elemet már a főnévképzők közé sorolja, a *нель* definíciója szerint a deverbális *-мо/-ма* névszóképzőhöz tapadva tárgyakat nevez meg.

Erdődi József 1968-ban megjelent *Erza-mordvin szövegek* c. egyetemi jegyzetében a *pel'* elemet a deverbális képzők között tünteti fel, 'féleség' jelentésben (218).

Kelin a Grammatika szemléletét követve a *нель*-t az összetételek egy speciális csoportjába (сложные существительные с постоянным вторым компонентом 'állandó második komponenssel rendelkező összetételek') sorolja (1967: 71–72).

Mordvin történeti alaktanában Szerebrennyikov bevezeti a félképző (полусуффикс) fogalmát. Ebbe a kategóriába a *нель*, *нуло*, *марь* és *каз* elemeket sorolja.

D. V. Cigankin Gjevajevvel közösen írt erza–moksa összehasonlító nyelvtani egybevetésében a *нель* szóképző elemként (словообразовательный элемент) szerepel, melynek eredeti jelentése a szerzők szerint 'средство; eszköz' (1975: 93–94). – Mint fentebb láttuk, ilyen jelentés sem a mai szótárakban nem bukkan fel, s a régmúlt időkben sem hordozott ilyen szemantikai komponenst e szó. (Persze, nem véletlen, hogy a szerzők ezt a jelentést adták meg – erről ld. lentebb.)] A szerzőpáros egyik későbbi művében (1978: 194–195) az affixoidok (аффиксоид) között szerepelteti a *нель*-t.

Cigankin 1976-os, fontos cikkében a *-нель* már egyértelműen a képzők, mégpedig az önálló szóra visszavezethető képzők között kapott helyet (1976: 151, 153). Széles körben elterjedt, produktív elemnek minősíti, mely a deverbális *-мо* képzővel ellátott főnevekhez kapcsolódik, s általában valamilyen tárgyat, eszközt jelöl.

1981-es monográfiájában (1981: 48, 51) önálló szóból grammatikalizálódott elemnek tartja.

Cigankin (1981: 51; Grammatika 1980: 109) ennek a produktív képzőnek a 'vmilyen (az alapigével megnevezett) cselekvés eszköze, eredménye' jelentést tulajdonítja (amely a 'fél' jelentésből fejlődhetett ki). A Grammatikában a *нель* önálló szóból keletkezett teljes értékű képzőnek minősül (108–109), de emellett felbukkan a gyűjtőnevek csoportjában is (категория собирательность, 149–150).

Az 1983-as lexikológiai tanulmánygyűjteményben, a Grammatika 1980-hoz hasonlóan főnévképzőnek minősítik, melynek funkciója: eszköznév, cselekvésnév (Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983: 122–123).

Cigankin 1996-os tanulmányában viszont már „csak” (eszköznevet létrehozó) félképzőnek minősíti.

Az uráli nyelveket bemutató kézikönyvben Zaicz Gábor a névszóképzők között említi a *-pel'*-t (forms nouns from verbal nominals) (1998: 202–203).

Mészáros Edit tankönyvében a denominális névszóképzők között szól a *-pel'* főnévképzőről, ezt ritka, de produktív, az önálló *pel'* 'fél' szóból keletkezett képzőként mutatja be, melynek jelentése 'féle, való' (1998: 41).

A 2000-ben megjelent erza nyelvű kézikönyv (EK 46) affixoidnak nevezi. Három alcsoportot különítenek el: házimunka, ház körüli élet (*аволдамо-пель* 'seprű', *вельтямо-пель* 'takaró'); szerszámok (*ваткамо-пель* 'lókaparó', *верьгедема-пель* 'tűzgyújtó eszközök', *видема-пель* 'a vetés eszközei'); evés-ivás, ruházkodás (*андома-пель* 'enni-való', *нуртямо-пель* 'híg folyadék', *порема-пель* 'étel', *симема-пель* 'innivaló' – a ruházkodásra nincs példa).

Mint ebből a rövid áttekintésben is kiviláglik, a *пель* megítélése az elmúlt fél évszázad szakirodalmában távolról sem egyértelmű. Vannak, akik összetételi elemnek, vannak, akik egyértelműen képzőnek tartják, s vannak olyanok, aki óvatosabban foglalnak állást, s inkább csak képzőszerű elemnek/félképzőnek/affixoidnak minősítik:

- speciális összetétel: Grammatika 1962, Kelin 1967
- félképző: Szerebrennyikov 1967, Cigankin 1996
- affixoid: Cigankin – Gjevajev 1978, EK 2000
- képző: Feoktyisztov 1966, Erdődi 1968, Cigankin – Gjevajev 1975, Cigankin 1976, Grammatika 1980, Cigankin 1981, Moszin et al. 1983, Mészáros 1998, Zaicz 1998.

Ugyancsak tarka kép alakult ki a képző „jelentését” (funkcióját) illetően:

Feoktyisztov 1966:	tárgyakat nevez meg
Erdődi 1968:	'féleség'
Cigankin – Gjevajev 1975:	'eszköz'
Cigankin 1976:	tárgyat, eszközt jelöl
Cigankin 1981, Grammatika 1980:	'vmilyen cselekvésre szolgáló eszköz'; a 'vmilyen (az alapigével megnevezett) cselekvés eszköze, eredménye'
Grammatika 1980: 149–150:	gyűjtőnév
Moszin et al. 1983:	eszköznév, cselekvésnév
Cigankin 1996:	eszköznév
Mészáros 1998:	'féle, való'

Úgy tűnik tehát, hogy az eredeti 'fél' jelentés az idők folyamán háttérbe szorult, és helyét az összetételekben az 'eszköz' jelentéstartalom vette/veszi át. Erre a rokon nyelvekben találunk párhuzamokat. A vogulban a *sup* 'darab, rész, fél' szó kicsinyítő képzővé vált: *χāp* 'csónak' > *χāpsup* 'kis csónak', *mant* 'lapát' > *mantsup* 'kis lapát', *šoχri* 'kés' > *šoχrisup* 'kis kés', *tūp* 'evező' > *tūpsup* 'kis evező' – az eredeti 'fél' jelentését él még a *nańsup* 'fél kenyér' (*nań* 'kenyér'), *vājāšup* 'félharisnya' (*vājā* 'harisnya'), *šas-šup* 'fél óra' (*šas* 'óra') szerkezetekben (Riese 2001: 149). Ugyancsak ezt az utat kezdi bejárni a magyar *-féle* agglutinálódása is.

16.4. Adatbázis

A továbbiakban nézzük meg, ez az önálló szóból átalakuló elem hol tart a grammatikalizációs folyamatban, lehet-e már egyértelműen képzőnek tekintni, vagy még inkább csak félképző státusban él. Ehhez először áttekintem az adatbázis egyes elemeit, majd az ebből levont következtetések után száz évre visszatekintő nyelvtörténeti vizsgálatot fogok elvégezni.

Az önálló szóból képzővé váló *пель* általában a *-мо*, *-ма* deverbális névszóképzős alakhoz⁷⁴ (Cigankinnál: infinitivushoz) kapcsolódik.⁷⁵ Mivel ezek az alakok sokszor nem szerepelnek a szótárakban, gyakorta nehéz leírni jelentésüket, ezért inkább a kiindulópontul szolgáló igéket adom meg (az igék sokszor szerteágazó jelentéshalmazából pedig csak a relevánsakat közlöm).

- аволдамонель** 'тряпка; веник [törlőrongy; seprű]' (ERV 31; VBTv 16); 'luuta, rätti' (ESS 2) << *аволда-* 'вымести, убрать; letöröl, lesöpör';
- адердямонель** 'скребок [kaparóvas]' (ERV 35; VBTv 16); 'kaavin' (ESS 3) << *адеря-* 'царапнуть, оцарапать, поцарапать; вытереть; karcol; vakar, kapar';
- амольдямонель** 'черпак' (ERV 47; VBTv 17); 'merítőkanál, -edény' (EMSz 40); 'kauha' (ESS 7) << *амолдя-* 'черпнуть; (meg)merít';
- ангордамонель** 'то, чем можно царапать [az, amivel kaparni lehet]' (ERV 48; VBTv 17) << *ангорда-* 'царапнуть; megkarcol, megkarmol';
- андомапель** 'корм' (ERV 49); 'étel, eledel, élelem, ennivaló, táplálék, koszt; abrak' (EMSz 41); 'ruoka; rehu' (ESS 7) << *андо-* 'кормить; (meg)etet, táplál, enni ad';
- артомапель** 'краска, материал для окраски' (VBTv 17); 'предмет для крашения; краска' (ERV 59); 'festék, máz' (EMSz 46); 'maali, väri' (ESS 10) << *арто-* 'красить, покрасить; (be)fest, (be)mázol, (meg)rajzol';
- ацамонель** 'предмет, служащий подстилкой' (VBTv 18); 'постель; подстилка' (ERV 64); 'teríték; alom' (EMSz 48); 'alunen, alus' (ESS 11) << *аца-* 'стлать, постлать; terít; megágyaz';
- белямонель¹** 'кисть (пучок щетины, волос на рукоятке для насенения краски, клея) [ecset]' (VBTv 20); 'кисть' (ERV 79) << *беля-* 'белить, выбелить; kifest, kimeszel';
- белямонель²** 'fehértőanyag' (EMSz 57); 'valkaisuaine, valkaisuväline' (ESS 16) << *беля-* 'белить, выбелить; kifest, kimeszel';
- буравамонель** 'бурав, сверло [fűrő]' (ERV 94; VBTv 21) << *бурава-* 'буравить, сверлить; fűr, lyukaszt';
- вадемапель, ваднемапель** 'мазь, замазка' (VBTv 22); 'мазь, крем' (ERV 97); 'kenőanyag, kenőcs, paszta' (EMSz 65); 'voiteluaine, voide' (ESS 21); *vad'ima-pel* 'замазка, мазь / Schmiere, schmiermittel, Salbe, Öl' (MdWb 2509) << *ваде-* 'мазать; (be)ken';
- важдамонель** 'игрушка [játékszer]' (ERV 98) << *важда-* 'успокоить, утешить; megnyugtat, elcsendesít';

⁷⁴ Ld. 261–290. oldal.

⁷⁵ De ez alól vannak kivételek: *ламбамонель, мештпель*.

- валноманель** 'поливная установка, лейка [öntözőberendezés, -kanna]' (ERV 103; VBTv 23); 'kastelukannu' (ESS 23) << *вало-* 'пролить, вылить; önt, kiönt';
- васькамонель** 'неженка' [puhány] (VBTv 25); *vaśkamo-pel* 'надёжный человек / zuverlässiger Mensch' (MdWb 2565) << *васька-* 'жить, нежиться; lustálkodik, he-nyél, heverészik';
- ваткамонель** 'скребок (для снятия шкуры, кожи, коры) [kaparóvas]' (ERV 112) << *ватка-* 'поцарапать; окорить; lehánt, lenyúz, meghámoz';
- вельтямонель** 'одеяло [ágytakaró]' (VBTv 28); 'покрывало, одеяло; полог, занавеска' (ERV 122); 'kate' (ESS 28) << *вельтя-* 'накрыть, покрыть; заслонить; betakar, beborít' ~ *вельтявкс*;
- верьгедеманель** 'огниво' (ERV 127); 'tűzgyújtó, tűzszerszám, tűzkő' (EMSz 87); 'tülukset' (ESS 29) << *верьгеде-* 'зажечь, высечь; (meg)gyújt';
- видеманель¹** 'посев [vetés]' (ERV 133; VBTv 30) << *виде-* 'сеять, посеять, засеять; (el)vet, bevet';
- видеманель²** 'приспособление для сева [vetőberendezés]' (ERV 133; VBTv 30) << *виде-* 'сеять, посеять, засеять; (el)vet, bevet';
- ёзамонель** 'то, чем трут (напр. мочалка, щётка) [az, amivel dörzsölnek]' (ERV 180; VBTv 35) 'csutak; kenőcs' (EMSz 112) << *ёза-* 'тереть; (meg)dörzsöl';
- закусямонель** 'закуска [„zakuszká”, hideg étel, előétel]' (ERV 193; VBTv 37) << *закуся-* 'закусить; falatozik';
- зарядямонель** 'снаряд, патрон [lővedék]' (ERV 195) << *заряда-* 'зарядить; fegyvert megtölt';
- икеленель** 'вышивка на подоле женской рубашки по краям разреза спереди [díszítés a női ing alján]' (VBTv 37); *икельнель* 'id.' (ERV 207) << *икеле* 'впереди; elől, előtt';
- итьмамонель** 'еда, съестное [ennivaló, élelem]' (ERV 219) << *итьма-* 'есть, уплетать; eszik, zabál';
- каванямонель** 'угощение' (ERV 221; VBTv 39); '(vendégeknek felszolgált) étel-ital' (EMSz 131); 'tarjoomus, tarjous' (ESS 60) << *каваня-* 'угощать; (meg)kínál, megvendégel';
- кадоманель** 'наследство [örökség, hagyaték]' (VBTv 39); *kaduma-pel* 'наследие / Nachlass' (MdWb 563) << *кадо-* 'оставить; (el)hagy';
- карксамонель** 'пояс, кушак' (ERV 236; VBTv 44); 'öv' (EMSz 142); 'vyö' (ESS 64) << *каркса-* 'подпоясаться; felövez, övet felcsatol';
- карсеманель** 'обувь' (ERV 237; VBTv 44); 'lábbeli, cipő' (EMSz 142); 'jalkine' (ESS 64) << *карсе-* 'обуться; cipőt felhúz, felvesz';
- каямонель** 'посуда, а также то, что можно налить, насыпать в эту посуду [edény; és az, amit ebbe az edénybe önteni lehet]' (VBTv 48); *kajamo-pel* 'посуда / Gefäß, Geschirr' (MdWb 569) << *кайа-* 'насыпать- önt, tölt';
- кельменель** 'север (холодная сторона) [észak (hideg oldal)]' (VBTv 53); *käl'mä pel* 'север / Norden' (MdWb 693) << *кельме* 'холодный; hideg';
- кершнпель** 'левая сторона [bal oldal]' (VBTv 54) << *кершн* 'левый';
- кирвазтеманель** 'растопка [aprófa, gyújtós]' (ERV 264) << *кирвасте-* 'зажечь, разжечь; meggyújt, felgyújt';

- коршамонель** 'ложка [kanál]' (ERV 295) << *корша-* 'есть; szürcsöl, hörpöl';
- коршамонель** 'похлёбка, жидкая еда [híg leves]' (VBTV 63); 'гууппу, juoma [korty, ital]' (ESS 76) << *коршита-* 'хлебнуть, глотнуть; kortyint, hörpint';
- крсямонель** 'краска [festék]' (ERV 302) << *крся-* 'красить; (be)fest';
- курямонель** 'трубка; курево [pípa; dohány]' (ERV 318; VBTV 71) << *куря-* 'курить; cigarettázik';
- лазноманель** 'топор, колун [balta]' (VBTV 74); 'то, чем колют' (ERV 326) << *лазно-* 'колоть; széthasít, vág, (fel)darabol';
- ламбамонель** 'сладкое, сладость' (ERV 329; VBTV 74); 'édesség, nyalánkság, desszert' (EMSz 196); 'makeinen' (ESS 83) << *ламбамо* 'сладость; сладкий; édesség; édes';
- лецтеманель** *lećteta-pel'* 'память / Andenken [emlék]' (MdWb 1098) << *лецтя-* 'поминать; emlékezik';
- лечамонель** 'лекарство [gyógyszer]' (ERV 340; VBTV 76) << *леча-* 'лечить; (meg)gyógyít';
- мештенель** 'ersäläisnaisen paidanrinnuksessa oleva kirjailu [erza nők ingmellén lévő himzés]' (ESS 94); *mešče-pel'* 'нагрудная вышивка / eine mit dem Kragen gleichlaufende Stickerei an der Brust von den Achseln nach unten am Hemdgewand' (MdWb 1251) << *меште* 'грудь; mell';
- миеманель** 'товар' (ERV 382); 'áru, árucikk, portéka' (EMSz 229); 'myytävä tavara' (ESS 94) << *мие-* 'продать, сбыть; elad, árul';
- налксеманель** 'игрушка' (ERV 398); 'játék, játékszer' (EMSz 238); 'leikkikal, lelu' (ESS 99) << *налксе-* 'играть; játszik';
- нежедеманель** 'подпора, распорка [támasz, pillér]' (VBTV 84) << *нежеде-* 'прослониться, опереться, облокотиться; támaszkodik, (meg)támaszt';
- нупондямонель** 'конопатка (инструмент для конопачения) [dugarozóvas (tömítő-eszköz)]' (ERV 422; VBTV 86) << *нупондя-* 'делать моховую прокладку мезду брёвнами; конопатить; mohával betöm/eltömít/eldugaszol';
- нуртямонель¹** 'жидкость [híg folyadék]' (ERV 423; VBTV 86) << *нуртя-* 'налить, разлить; (meg)tölt, (bele)önt';
- нуртямонель²** 'посуда [edény]' (ERV 423; VBTV 86); 'suppilo [tölcsér]' (ESS 105) << *нуртя-* 'налить, разлить; (meg)tölt, (bele)önt';
- ожапель** *oža-pel'* 'вышивка на обшлаг / Stickerei an der Ärmelinfassung [díszítés a ruhaujjon]' (MdWb 1490);
- оршамонель** 'одежда' (ERV 444); 'ruha, ruházat, öltözet, öltözék, viselet' (EMSz 262); 'vaatteet, puku' (ESS 111) << *орша-* 'надеть на себя что-л.; одеться; (fel)öltözik, ruhát felvesz';
- паломанель** 'горючее [tűzelőanyag]' (ERV 452; VBTV 90); 'polttoaine' (ESS 114) << *пало-* 'гореть; (meg)ég, elég';
- петеманель** 'молоко, сливки для заправки супа, щей или чая [tej, tejföl a leves, tea feldúsítására]' (VBTV 94); *peřima-pel'* 'сливки, подмешиваемые в капустную пишу / Sahne, die in Kohlspeisen gerührt wird' (MdWb 1632) << *нете-* 'забелить; разбавить; ételbe tejet, tejfölt tesz, feldúsít';
- полавтоманель** 'одежда для смены [váltóruha]' (VBTV 100) << *полавто-* 'изменить; (ki)cserél';

- пореманель** 'пища, жвачка (у животных: пережевывание возвращающейся из желудка пищи, а также сама эта птица) [étel; kérődzőeknél: kétszer megrágott eledel]' (VBTV 101); 'id.' (ERV 501) << *поре-* 'жевать; грызть, глодать; (meg)rág, lerág';
- почодоманель** 'присыпка' (ERV 507); 'szórnivaló, hintőpor, púder' (EMSz 298) << *почодо-* 'посыпать; behint, beszór';
- пряпель** *přa-pel'(ks)* 'передняя сторона [elülső oldal] / Kopfende [fejvég]' (MdWb 1804);
- псипель** *při-pel'* 'нечто тёплое (поест) / etwas warmes (zum Essen) [vmiféle meleg (étel)]' (MdWb 1656) << *пси* 'горячий; meleg';
- рождоуманель** *rožodoma-pel'* 'предмет для утешения, развлечения (напр. игрушка) / Mittel, mit dem man sich oder einen anderen tröstet, unterhält (z.B. ein Spielzeug für Kinder) [szórakozásra való tárgy, játék]' (MdWb 1902);
- седямонель** 'музыкальный инструмент' (ERV 575; VBTV 110); 'hangszer' (EMSz 327); 'soitin' (ESS 148) << *седа-* 'играть на музыкальном инструменте; (hangszeren) játszik';
- симеманель** 'напиток; посуда, из которого можно пить [ital; edény, amelyből inni lehet]' (VBTV 113); 'то, что можно выпить; посуда, из которого можно пить' (ERV 586); 'innivaló, ital' (EMSz 333); 'juoma' (ESS 151) << *суме-* 'пить; iszik';
- таргамонель** 'табак, курево' (ERV 647; VBTV 123); 'dohány, cigaretta, füstöltnivaló' (EMSz 362); 'tupakka' (ESS 166) << *тарга-* 'курить; dohányzik, cigarettázik';
- тулодоманель** 'пробка; клин; запор' (VBTV 128); 'запор, засов' (ERV 681); 'dugó; ék, zár; retesz' (EMSz 387); 'korkki, tulppa; kiila, nalkki; salpa, telki' (ESS 174) << *тулодо-* 'закрыть (запереть); bedug, bedugaszol, éket ver, bereteszel';
- уштоманель** 'топливо' (ERV 704); 'fűtőanyag, tüzelő' (EMSz 402); 'polttoaine' (ESS 181) << *ушто-* 'топить; befűt, tüzel';
- човордамонель** 'то, чем можно мешать что-л.' (ERV 753; VBTV 138) 'keverő(eszköz)' (EMSz 433) << *човорда-* 'замесить; (össze)kever';
- чочамонель** 'застёжка' (ERV 756; VBTV 139); 'begombolnivaló; kapocs, csat' (EMSz 436) << *чоча-* 'застегнуть; begombol, bekapcsol';
- щэренель** *ščeře-pel'* 'полное веретено ниток / eine Spindelvoll Garn [egy egész orsónyi fonál]' (MdWb 2222) << *ščere* 'веретено; orsó';
- эзэрпель** *ezeř-pel'* 'украшенный вышивками дов. широкий пояс [széles, hímzett öv] / ein zieml. breiter mit Stickereien verzierter Gürtel' (MdWb 393) << *ezeř* 'нагрудная вышивка; melldísz';
- ярсамонель** 'еда, пища' (ERV 803); 'ennivaló, étel, eledel' (EMSz 471); 'ruoka, syötävä' (ESS 205); *jarcamo-pel'* 'пища / Speise' (MdWb 498) << *ярса-* 'есть; eszik, étkezik'.

16.5. A képző produktivitása: SES

A társadalmi változások, technikai újítások eredményeképp sok új fogalom, tárgy megnevezésére merül fel igény. Az egyes nyelvek erre különféleképp reagálnak. A purista szemléletű nyelvújítók, szóalkotók nyelvük saját eszköztárához folyamodva össze-

tételek, képzők segítségével hoznak létre új szavakat, esetleg régi, eltűnt vagy eltűnőfélben lévő szavaknak adnak új jelentést, míg mások egyszerűen csak az idegen fogalommal, eszközzel együtt érkező idegen szavakat veszik át, s formálják át anyanyelvük hangtani és alaktani kíváncsalmainak több-kevésbé megfelelően.

Korábban már szoltam róla, hogy a mordvin szókincs gazdagítói (elsősorban a szó-társzerkesztők) különféle korokban különféle megoldásokat alkalmaztak. A régebbi, a XX. század negyvenes-ötvenes éveiben írott szótárak – a korszellemnek megfelelően – hemzsegek az orosz szavaktól és kifejezésektől. A századvég nagy társadalmi változásai a lexikográfiában is éreztették hatásukat: a közelmúlt és a jelenkor szótáraiban egyre több saját lexéma tűnik fel, a szerkesztők egyre több mordvin szót alkotnak. Ezek persze még nem tükrözik híven a beszélt nyelvi szókincs állapotát, s az sem biztos, hogy e szavak mindegyike meg fog honosodni.

Ezeknek a „szócsinálmányoknak” fontos szerepe van a grammatikalizálódó képzők kutatása során. Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy ezek alapvetően mesterséges elemek, amelyek még nem épültek be igazán a szókészletbe, de mégiscsak tükröznek egyfajta tendenciát, a „kordivatot” szépen nyomon lehet követni rajtuk.

A *нель* utótagú lexéma a XIX–XX. század fordulóján gyűjtött anyagon alapuló Paasonen-féle nagyszótárban mindössze 18-szor bukkan fel. A Mészáros-féle erza–magyar szótárban 24, az erza–finn szótárban 28 alak szerepel. Az erza–orosz nagyszótárban 49 alakkal találkozhatunk, míg a kb. 7000 szót tartalmazó helyesírási (nyelvújítási) könyvecske, a VBTB 42 ilyen elemet vesz fel. Még ennél is jelentősebb e halmaz jelenléte a finn–erza szótárban (SES), a 17 ezer szavas szóanyagban több mint negyven olyan *нель* elemű szó szerepel, amely máshol nem bukkan fel! Ezek jelentős része egyértelműen csinálmány, a mai nyelvújítás terméke.⁷⁶

автоманель ’säädin [szabályozó, kapcsoló]’ (SES 406) < *авто*- ’felállít, elhelyez’;
ардоманель ’kulkuneuvo [közlekedési eszköz]’ (SES 160) < *ардо*- ’utazik’;
ашолгавтоманель ’valkaisuaine [fehérítőszer]’ (SES 474) < *ашолгавто*- ’(ki)fehérít’;
валакавтоманель ’mankeli [mángorló]’ (SES 228) < *валакавто*- ’kisimít, kivasal’;
ванстоманель ’suojus [védő, tok]’ (SES 393) < *вансто*- ’véd, őriz’;
ветяманель ’ohjauspyörä [kormánykerék]’ (SES 269) < *ветя*- ’vezet’;
гайгстаманель ’soittokello [csengő]’ < *гайгста*- ’felcsendül’;
иредстеманель ’päihde [alkohol]’ (SES 328) < *иреде*- ’berúg’;
кандоманель ’tarjotin [tálca]’ (SES 416) < *кандо*- ’hord’;

⁷⁶ A szótár szerkesztői sok helyen az erza alak mellett megadják az orosz megfelelőt is, pl. *harso* ’kötszer’ ~ *сюлмаманель, марля*; *pora* ’fürdő’ ~ *пелеманель, бурав*; *säädin* ’kapcsoló’ ~ *автоманель, регулятор*; *taltta* ’véső’ ~ *кишикеряманель, зубила*; *tarjotin* ’tálca’ ~ *кандоманель, поднос*; *vispilä* ’habverő’ ~ *пивтеманель, питемка*. Ez az eljárás szótártani szempontok némi kívánnivalót hagy maga után, de a gyakorlatban nagymértékben megkönnyíti a felhasználók helyzetét (erről ld. Maticsák 2012d). – A másik – egyértelműen helyeslendő – megoldás során a szerkesztők erza szinonimákat tüntetnek fel, pl. *todiste* ’bizonyíték’ ~ *кемекстаманель, невтеманель*; *puserrin* ’prés’ ~ *лепштяманель, чемердеманель*; *tahma* ’lepedék’ ~ *педицяпель, наволкс*; *täky* ’csalétek’ ~ *маняманель, сэве-манель*. A kiforratlanságot, útkeresést jelzik a következő alakok: *päihde* ’alkohol’ ~ *иредстеманель, иредькс*; *myrkky* ’mérég’ ~ *моряманель, морямка*; *mittari* ’mérleg’ ~ *онкстаманель, онкстамка*; *tuke* ’tömítőeszköz’ ~ *пекстаманель, пекстамка*; *raastin* ’reszelő’ ~ *човаманель, човамо, човамка*.

кемекстамопель 'todiste [bizonyíték, érv]' (SES 428) < *кемекста-* 'megerősít';
кепедемапель: *мельень* *кепедемапель* 'piriste [serkentőszer]' (SES 307) < *мель* 'kedv, hangulat', *кепед-* 'felemel';
коцькерымапель 'kaavin [kaparó, vakaró]' (SES 93) < *коцькеры-* 'karmol, vakar, kapar';
кулямапель 'viestin [hírközlő eszköz]' (SES 494) < *куля-* 'hall, meghall';
кишникерымапель 'taltta [véső, (hideg)vágó]' (SES 413) < *киши* 'vas', *керы-* 'vág';
ладямапель 'säädin [szabályozó, kapcsoló]' (SES 406) < *ладя-* 'elrendez, beállít';
леднемапель 'ampuma-ase [lőfegyver]' (SES 12, 15) < *ледне-* 'lő';
лепштямапель 'paino [súly, nehezék]' (SES 283); 'puserrin [prés, sajtoló]' (SES 323)
 < *лепштя-* '(össze)nyom, (össze)szorít';
ливтнемапель 'alus [ilmakulkuneuvo] [légijármű]' (SES 11) < *ливтне-* 'repül';
лоткавтомапель 'jaru [fék]' (SES 80) < *лоткавто-* 'megállít';
манямапель 'täky [csalétek, csali]' (SES 452) < *маня-* 'becsap';
морямапель 'myrkky [mereg]' (SES 247) < *моря-* 'megmérgez';
невтемапель 'todiste [bizonyíték, érv]' (SES 428) < *невте-* 'megmutat, bemutat';
онкстамопель 'mittari [mérőeszköz]' (SES 239) < *онкста-* 'mér';
начтямапель 'viestin [hírközlő eszköz]' (SES 494) < *начтя-* 'közöl, tudat';
педицяпель 'tahma [tapadós/nyúlós szenny; lepedék]' (SES 409) < *педце-* 'rátapad, ráragad';
пекстамопель 'tuke [tömítőeszköz]' (SES 436) < *пекста-* 'bezár';
пелемапель 'pora [fűró]' (SES 313) < *пеле-* 'fűr';
пивтемапель 'vispilä [habverő]' (SES 505) < *пивте-* 'köpül';
потомдомапель 'tuke [tömítőeszköz]' (SES 436) < *потомда-* 'betöm, bedug';
пургсемпель 'sumutin [porlasztó, spray]' (SES 392) < *пургсе-* 'fröcsköl, spriccel, fecskendezik';
сеземапель 'räjähde [robbanószer]' (SES 358) < *сезе-* 'leszakít, letép';
сускомапель 'välipala [harapnivaló]' (SES 513) < *суско-* 'harap';
сэвемапель 'täky [csalétek, csali]' (SES 452) < *сэве-* 'megeszik, elfogyaszt';
сюлмамапель 'harso [kötszer]' (SES 44) < *сюлма-* 'köt, megköt';
танчкаавтомапель 'kastike [öntet, szósz]' (SES 107) < *таньшкавто-* 'ízesít';
теемапель 'työase [szerszám, munkaeszköz]' (SES 15) < *те-* 'csinál';
тонавтнемапель 'aine, oppiaine [tantárgy]' (SES 5) < *тонавтне-* 'tanul';
ускомапель 'kuljetusväline [szállítóeszköz]' (SES 159) < *уско-* '(el)visz, (el)szállít';
учовкстомапель 'yllätys [meglepetés]' (SES 524) << *учо-* 'vár' + *вкс* deverbális
 nomenképző + *томо* fosztóképző (tkp. „váratlanság”);
чемердемапель 'puserrin [prés, sajtoló]' (SES 323) < *чемерде-* 'összenyom, kicsavar, kipurésel';
човамапель 'raastin [(konyhai) reszelő]' (SES 335) < *чова-* 'reszel';
эцемапель 'tiivistysaine [tömítőanyag]' (SES 426) < *эце-* 'betöm';
явомапель: *панжомань* *явомапель* 'tiirikka [álkulcs]' (SES 426) < *панжомань* 'zár',
яво- 'feloszt, szétválaszt'.

16.6. Szemantikai csoportok

A *пель* elemű szavakat a következő szemantikai csoportokba lehet sorolni (csillaggal jelölöm a finn–erza szótár hapax legomenonjait):

ESZKÖZ, TÁRGY

аволдамонель 'törlőrongy; seprű', *адердямонель*, *ангордамонель*, *ваткамонель*, *коцькерямонель** 'kaparóvas', *амольдямонель* 'merítőkanál', *аравтомапель**, *ладьямонель** 'szabályozó, kapcsoló', *ацамонель* 'teríték', *беямонель*¹ 'ecset', *буравомонель*, *пелемапель** 'fűró', *важдамонель*, *налксемапель* 'játékszer', *валакавтомапель** 'mángorló', *валномапель* 'öntözőkanna', *ванстомапель** 'védő, tok', *вельтямонель* 'ágytakaró', *верьгедемапель* 'tűzszerszám', *видемапель*² 'vetőberendezés', *гайгстамонель** 'csengő', *эзмамонель*¹ 'csutak', *зарядямонель* 'lövedék', *кандомапель** 'tálca', *каямонель*¹, *нуртямонель*² 'edény', *коршамонель* 'kanál', *кулямонель**, *пачтямонель** 'hírközlő eszköz', *киникерямонель** 'véső, vágóeszköz', *лазнамонель* 'balta', *леднемапель** 'lőfegyver', *лепштямонель** 'súly, nehezék', *лепштямонель**, *чемердемапель** 'prés, sajtoló', *нупондямонель*, *некстамонель**, *потомдомапель** 'tömítőeszköz', *онкстамонель** 'mérőeszköz', *пивтемапель** 'habverő', *нургсемапель** 'porlasztó', *рождодумапель* 'szórakozásra való tárgy, játék', *седямонель* 'hangszer', *симемапель*² 'edény, amelyből inni lehet', *сюлмамонель** 'kötszer', *теемапель** 'szerszám, munkaeszköz', *тулодомапель* 'dugó', *човамонель** '(konyhai) reszelő', *човордамонель* 'keverő(eszköz)', *цэрепель* 'egy egész orsónyi fonál'.

КÖZLEKEDÉSI ЕSZKÖЗ (VAGY АNNAK RÉSZE)

ардомапель* 'közlekedési eszköz', *ветямонель** 'kormánykerék', *лоткавтомапель** 'fék', *ливтнемапель** 'légijármű', *ускомапель** 'szállítóeszköz'.

RUHADARAB

карксамонель 'öv', *карсемапель* 'cipő', *оршамонель* 'ruha', *полаавтомапель* 'váltóruha', *чочамонель* 'kapocs, csat', *эзэрпель* 'széles, hímzett öv'.

ENNI-, INNIVALÓ

андомапель 'étel', *закусямонель* 'előétel', *итьмамонель* 'ennivaló', *каванямонель* 'étel-ital', *корштамонель* 'híg leves; korty, ital', *ламбамонель* 'édesség', *петемапель* 'tej, tejföl', *поремапель* 'étel', *псипель* 'meleg étel', *симемапель*¹ 'ital', *сускомапель** 'harapnivaló', *танчкаавтомапель** 'öntet, szósz', *ярсамонель* 'ennivaló'.

VMILYEN АNYAG

артомапель 'festék', *аишолгавтомапель** 'fehérítőszer', *беямонель*² 'fehérítőszer', *вадемапель* 'kenőanyag', *эзмамонель*² 'kenőcs', *ипредстемапель** 'alkohol', *каямонель*¹ 'az, amit [ebbe] az edénybe önteni lehet', *кирвазтемапель* 'aprófa, gyújtós', *красямонель* 'festék', *курямонель* 'dohány', *лечамонель* 'gyógyszer', *мелень кепедемапель** 'serkentőszer', *морямонель** 'méreg', *нуртямонель*¹ 'híg folyadék', *паломанель* 'tüzelőanyag', *педицяпель** 'szenny; lepedék', *почодомапель* 'hintőpor', *сеземапель** 'robbanószer', *таргамонель* 'cigaretta', *уштомапель* 'fűtőanyag, tüzelő', *эцемапель** 'tömítőanyag'.

DÍSZ, DÍSZÍTÉS

икелепель 'női ing díszítése', *мешменель* 'női ing hímzése', *ожданель* 'díszítés a ruhaujjon'.

SZEMÉLY

васькамонель 'puhány (ember)'.

ABSZTRAKT DOLOG

*видеманель*¹ 'vetés', *кадоманель* 'örökség, hagyaték', *кельменель* 'észak', *кемекс-тамонель** 'bizonyíték, érv', *кершнелель* 'bal oldal', *лецтеманель* 'emlék', *миеманель* 'áru', *невтеманель** 'bizonyíték, érv', *тонавтнеманель** 'tantárgy', *учовкстомонель** 'meglepetés'.

16.7. Útban a képzősülés felé

a) Az 'eszköz, szerszám' jelentésű szavakban még nem indult meg a deszemantizáció (pontosabban, egy lépés történt: 'fél' > 'eszköz'), hiszen a konkrét tárgy jelleg még világosan megfigyelhető. A közlekedési eszközök egy fokkal talán asztraktabb szemantikai csoportot képviselnek.

b) A ruházkodás szemantikai csoportjába tartozó szavak is elindultak már a deszemantizáció hosszú útján, hiszen az *орушамонель* 'ruha' már nem írható le 'öltözet eszköz' komponensekkel, s a *карсеманель* 'cipő' sem 'lábbeli felvétele + eszköz', s a *полавтоманель* 'váltóruha' sem 'cserélő eszköz'.

c) Még jelentősebb lépést tettek meg a képzővé válás felé az étel- és italnevek: az *андоманель* 'étel', *каванямонель* 'étel-ital', *ламбамонель* 'édesség', *пореманель* 'étel', *симеманель* 'innivaló, ital', *ярсамонель* 'ennivaló, étel' stb. lexémákban a *-пель* már (szinte) képzőnek tekinthető, ugyanis ezek a lexémák már nem írhatók le az 'evés + eszköz/darab' komponensekkel, hanem inkább 'étel + féleség' jelentést hordoznak.

d) Hasonló helyzetben vannak az anyagnevek, itt a *пель* már inkább 'anyag' a komponensként értelmezhető.

e) Képzőnek tekinthető a díszítések megnevezésére szolgáló szavak *пель* eleme (itt jegyzem meg, hogy a díszek, díszítések megnevezésében gyakran szerepel valamilyen – nehezen értelmezhető – képző), hiszen az *икелепель* 'női ing díszítése' nem írható le az 'elől + eszköz' szerkezettel, a *мешменель* 'női ing hímzése' nem egyenlő a 'mell + eszköz', *ожданель* 'díszítés a ruhaujjon' nem egyenlő a 'ruhaujj + eszköz' komponensekkel.

f) Ugyancsak képző már a *пель* a *васькамонель* 'puhány (ember)' lexémában, és az absztrakt fogalmakat jelölő szavakban.

A grammatikalizációs skálán ezek a szemantikai mezők a következőképpen ábrázolhatók:

összetétel	képzőszerű elem					képző →
'eszköz, szerszám'	közlekedési eszköz	ruha	étel, ital anyagnév	díszítések	elvont	
<i>пелемапель</i>	<i>ускомапель</i>	<i>оршампель</i>	<i>ярсампель</i>	<i>мешмепель</i>	<i>монавтнемпель</i>	
'fűrő'	'szállítóeszköz'	'ruha'	'ennivaló'	'ing hímzése'	'tantárgy'	
			<i>уштомпель</i>			
			'tűzelőanyag'			

A *пель* képzőszerű elemként és képzőként is produktív. Erről nemcsak a finn–erza szótár kapcsán kifejtett gondolatmenet tanúskodik, hanem az is, hogy képes orosz (vagy orosz eredetű) szavakhoz kapcsolódni: *белямпель*, *буравампель*, *закусямпель*, *зарядямпель*, *красямпель*, *курямпель*, *лечампель*.

16.8. Párhuzamos szöveghelyek vizsgálata

A mordvin grammatikalizációs folyamatok történeti vizsgálatában kiemelkedően fontos szerepet játszanak a bibliafordítások. A mordvin nyelvű régi írásos emlékek száma csekély. A XVII. sz. végi expedíciók során gyűjtött anyagokat, rövidebb szövegeket nem számolva a legkorábbi emlékeik a XVIII. század második felében születtek: a Damaszkín-szótár (1785) mellett főként egyházi szövegek és földrajzi leírások alkotják a nyelvemléktárat. Minőségi változást jelentett, amikor – Nyikolaj Ilminszkij tevékenysége, az anyanyelven való oktatás fontosságának előtérbe helyezése révén – mordvin fordítói hivatal jött létre 1876-ban, itt evangéliumokat és más egyházi szövegeket fordítottak erzára és moksára (bővebben: Fábíán 2003: 91–94).

Az Újszövetség első mordvin (erza és moksa) fordítása 1821 és 1827 között látott napvilágot. A következő fordítások a XIX. század végén–XX. század elején készültek, majd az oroszországi demokratizálódási folyamatok eredményeként a közelmúltban – finn és svéd tudósok részvételével, Helsinkiben és Stockholmban – több fordítás is megjelent. A különféle korokban keletkezett fordítások nyelvileg eltérő hatásokról tanúskodnak: a XIX–XX. sz. fordulóján készült alkotások jelentős orosz hatást mutatnak, míg a legrégebbi és a legújabb fordítások a mordvin nyelvű terminológia megalkotására, ill. megújítására fordítottak nagy figyelmet (részletesebben ld. Keresztes 2001).

A *пель* előfordulását a Lukács evangéliuma régebbi és újabb fordításaiban vizsgáltam. Ennek első erza fordítása 1821-ben látott napvilágot, 1889-ben készült el a következő újabb fordítás, majd 1996-ban harmadszor ültették át erzára. Itt az 1889-es és az 1996-os változatot vizsgáltam.

Először az 1889-es szöveget adom közre, annak szó szerinti magyar átültetésével, ezt az 1996-os szöveg és annak magyarítása követi – a mondatokat igyekeztem az érthetőség határain belül szó szerint fordítani, a lexikai és alaktani egyezőség/különbözőség bemutatása miatt –, majd végül a magyar változat, a Szent István Társulat fordításában. A

példaanyag közlésénél megtartom a cirill betűs írásmódot. Az egyes idézetek nem idevágó részeit lehagytam, a központosítást pedig egységesítettem.

Hasonló vizsgálatokat végeztem két másik elem, a *луѡ* (ld. a 18. pontban) és a *чи* (19. pont) kapcsán.

A *пель* az 1996-os bibliafordításban 23 ízben fordul elő képző(szerű) pozícióban: *ярсамопель* 'ennivaló, étel' 10, *оршамопель* 'ruha' 9, *симемапель* 'innivaló, ital' 3, *каръсемпель* 'lábbeli, cipő' 1. Nézzük meg, a megfelelő szöveghelyeken mit találunk az 1889-es fordításban!

***ярсамопель* 'ennivaló'**

- (1) *Ойме ярсамодо покиѡ, киське одюжадо покиѡ.* 'A lélek az ételnél nagyobb, a test a ruhánál több.' // *Эдѡ эрямосѡ ярсамопельде питней, ды рунгосѡкак оршамопельде питней.* 'Hiszen az élet az ennivalónál drágább, és a test is a ruhánál drágább.' // *A lélek több, mint az eledel, s a test több, mint a ruha.* (12:23)
- (2) *Тедѡ мейлѡ а карманѡ эстэдензѡ ярсамо...* 'Ezután nem fogok ebből enni...' // *Эдѡ тедѡ мейлѡ, мон а карман ярснѡмѡ инечинѡ ярсамопельде...* 'És ezután, nem fogok enni a húsvéti ételből...' // *Többé nem eszem ezt...* (22:16)
- (3) *Ули тесѡ тынкѡ меньгакѡ ярсамонкѡ.* 'Van itt nektek valamiféle ennivalótok?' // *Ули тынкѡ тесѡ кодамояк ярсамопель?* 'Van nektek itt valamilyen ennivalótok?' // *Van itt valami ennivalótok?* (24:41)
- (4) *Кинѡ ярсамксонзѡ улиѡ – истяжѡ теезѡ.* 'Akinnek ennivalója van – ugyanígy tegyen.' // *...ды се, конанѡ ули ярсамопельезѡ, кадык явсы лянѡтъ марто.* '...és az, akinnek van ennivalója, hagyja megosztani másokkal.' // *S akinnek van mit ennie, ugyanígy tegyen.* (3:11)
- (5) *Ара мольмексѡ тенекѡ не ломатненѡнѡ ярсамксонѡ рамамо?* 'Valóban mennünk [kell] ezeknek az embereknek ennivalót vásárolni?' // *Парѡк минѡнѡк молемс ды рамамс весе нетѡ ломатненѡнѡ туртов ярсамопель?* 'Talán nekünk [kellene] menni és vásárolni az összes ember számára ennivalót?' // *El kellene mennünk, hogy ennyi népnek ennivalót vegyünk.* (9:13)
- (6) *Сонѡ мерсѡ тензѡ ярсамсѡ максмодо.* 'Mondta neki enni adjanak.' // *Исус кармавтсѡ максомс вельмезѡнтѡнѡ ярсамопель.* 'Jézus megparancsolta adni az életre keltnek ennivalót.' // *Ezután meghagyta, hogy adjanak neki enni.* (8:55)
- (7) *Тынѡ максодо тенстѡ ярсамсѡ.* 'Ti adjatok nekik enni.' // *Тынѡ тынсѡ максодо тенстѡ ярсамопель!* 'Ti magatok adjatok nekik ennivalót!' // *Ti adjatok nekik enni – válaszolta.* (9:13)
- (8) *Васнѡ анокстакѡ монсѡтѡнѡнѡ ярсамсѡ...* 'Előbb készíts nekem enni...' // *Икѡлѡк анокстак монѡнѡнѡ ярсамопель...* 'Előbb készíts nekem ennivalót...' // *Készíts vacsorát...* (17:8)
- (9) *Марфа Исуснѡнѡнѡ парѡ каванѡмонѡнѡ кисѡ майсѡсѡ.* 'Márta Jézus jó megvendéglése miatt sürgölődött.' // *Марта капшазѡ анокстасѡ ярсамопель инжѡетнѡнѡнѡ*

мырмов. 'Márta sietve készítette az ennivalót a vendégek számára.' // *Márta meg sürgött-forgott, végezte a háziasszonyi teendőket.* (10:40)

- (10) ...конатань азоро путсазо весе важонзо лангсь покиоксь, эряви шкасто тенсть **киень** явиштысяксь. '...akit az úr helyez minden szolga fölé vezetővé, a kellő időben nekik kenyeret osztónak.' // ...конань кудазорось апак пеле аравтовлизе весе важотнень лангс прятокс ды кармавтоволь тензэ эрявикс шкасто явшемс сыненст алтазь **ярсамопелень**. '...akit az ura fëlelem [kétség] nélkül helyezett minden szolga fölé vezetőül és megparancsolta neki a szükséges időben osztani nekik az ígért ennivalót.' // ...akit ura szolgálai fölé rendelt, hogy ha eljön az ideje, kiadja részüket az élelemből? (12:42)

оршамопель 'ruha'

- (11) Ойме ярсамодо покиш, киське **одюжадо** покиш. 'A lélek az ételnél nagyobb, a test a ruhánál több.' // Эдь эрямось ярсамопельде питней, ды рунгоськак **оршамопельде** питней. 'Hiszen az élet az ennivalónál drágább, és a test is a ruhánál drágább.' // *A lélek több, mint az eledel, s a test több, mint a ruha.* (12:23)
- (12) Озномстонзо Сонзэ шачозо лияксь теевсь, **одюжанзо** ашолгадсть да тситсердеме кармасть. 'Imádkozása közben az arca mássá lett, a ruhája kifehéredett és csillogni kezdett.' // Ознома шкастонть Исусонь чамазо полавтовсь, **оршамопелензэ** теевсть кувтолдыця ашокс. 'Az ima idején Jézus arca megváltozott, a ruhája csillogó fehérre lett.' // *Míg imádkozott, külseje teljesen átváltozott, ruhája fehér lett és ragyogó.* (9:29)
- (13) ...разбойникне лангстонзо **одюжанзо** нельгизь, сонсинзэ порксазь... '...a rablók róla a ruhát levették, őt megverték...' // Сынь нельгизь сонзэ кедьстэ весементь, мик **оршамопелензэяк**, тапсизь сонзэ... 'Ezek [= a rablók] elvették tőle mindenét, még a ruháját is, megverték...' // *Rablók kezébe került. Ezek kifosztották, véresre verték...* (10:30)
- (14) Туеде энгъ паро **одюжатъ** да орчинкъ сонзэ... 'hozzátok még a jó ruhákat és öltöztessétek fel őt...' // Куроксто кандодо теӱ сехме паро **оршамопельть** ды оршавтынк сонзэ. 'Gyorsan hozzátok a legjobb ruhákat és öltöztessétek fel őt...' // *Hozzátok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá...* (15:22)
- (15) Се ломансь **понгстъ-панартъ** а орчиль, кудосо а эриль... 'Ez az ember nadrágot-inget [= ruhát] nem öltött, házban nem élt...' // Сонзэ лангсо умок арасель **оршамопель**, ды эрясь сон аволь кудосо... 'Rajta régóta nem volt ruha, és nem házban élt...' // *Már régóta nem hordott ruhát, nem lakott házban...* (8:27)
- (16) Арси деряй киякъ тонть **суманеть** сайме – максыкъ тензэ панаротъ-какъ. 'Ha kívánná valaki a te kaftánodat megkapni – add neki az ingedet is.' // Ланга **оршамопелень** нельгицянтенъ максык алга панароткак. 'A rajtad levő ruhát elvevőnek add az alsóingedet.' // *Annak, aki elveszi köntösödet, add oda a ruhádat is.* (6:29)

- (17) ...сонъ порфирасо да виссонсо орчазъ якась... 'Bíborba és gyolcsba öltözve járt...' // ...оршазель прок инязор, нек пунней **оршамонельсэ**. '... [úgy] öltözött mint egy nagy úr, nagyon drága ruhába.' // *Bíborban és patyolatban járt, és mindennap nagy lakomát rendezett.* (16:19)
- (18) Ванодо карксамонкъ карксазъ улестъ, хонаренкъ курвастезъ улестъ. 'Vir-rasszatok a derekatokat felövezve, a lámpáitok égve legyenek.' // Уледе свал анокт **важодеме: оршамонеленк ожатне улест илеиштязъ ды толонк свал палозо**. 'Legyetek mindig készek dolgozni: a ruhátok ujjá legyen feltűrve és a tüzetek mindig égjen.' // *Csípőtök legyen felövezve és égjen a lámpásotok.* (12:35)
- (19) Видстэ мерянь тенкъ, сонъ озавтсынзе сынстъ, а сонсь карксы перьканзо карксь... 'Bizony mondom nektek: leülteti őket, és ő maga felcsatolja magára az övét...' // Видестэ тенк **кортан: сестэ азорось сонськак орши эрьва чинь оршамонельть**, озавтсынзе **важотнень столь экис**... 'Bizony nektek mondom: akkor az úr ő maga felveszi a hétköznapi ruháit, leülteti a szolgákat az asztalhoz...' // *Bizony mondom nektek, felövezi magát, asztalhoz ülteti őket...* (12:37)

карсемапель 'lábbeli'

- (20) Маронкъ илядо сай а котума, а кандстъ, а **карьть-пракстатъ**. 'Magatokkal ne vigyetek se koldustarisznyát, se batyut, se bocskorokat-kapcákat.' // Илядо сая ки **лангов мезеяк: ярмаккак, кансткак, омбонст карсемапельтькак**. 'Ne vigyetek az útra semmit: pénzt sem, batyut sem, másik lábbelit sem.' // *Ne vigyetek magatokkal erszényt, se tarisznyát, se sarut.* (10:4)
- (21) Кода Монъ тынкъ кучлидизъ: кандстомо, котумавтомомо, **карь-пракстатомо**... 'Amikor én titeket szétküldtelek: batyu nélkül, koldustarisznia nélkül, bocskor-kapca nélkül...' // Зярдомон тынк кучлидизъ **ярмактомомо, юдмавтомомо, карсемапельтьтеме**... 'Amikor én titeket elküldtelek pénz nélkül, tarisznia nélkül, lábbeli nélkül...' // *Amikor elküldtelek benneteket erszény, tarisznia és saru nélkül...* (22:35)
- (22) ...кедээнзэ максодо сурксь, пильгезэнзэ **кемть**. '...a kezére adjatok gyűrűt, a lábára csizmát.' // ...тонгодо сурке сурозонзо ды **карсемапельть** пильгезэнзэ. '...húzzatok gyűrűt az ujjára és lábbelit a lábára.' // *...az ujjára húzzatok gyűrűt, és a lábára sarut.* (15:22)

симемапель 'innivaló'

- (23) Сонъ Пазъ икеле покишъ ули, а карми симме а винадо, а **сикерадо**... 'Ő az Úr előtt nagy lesz, nem fog inni sem bort, sem erős italt...' // Эдь сон карми улеме **ине ломанькс Азоронть икеле, зярдояк а карми симеме винадо ды лия кеме симемапельде**... 'És ő lesz nagy ember az Úr előtt, amikor nem fog inni bort és más erős italt...' // *Mert nagy lesz az Úr előtt, bort és mámorító italt nem fog inni...* (1:15)

A párhuzamos szöveghelyek vizsgálata alapján a következő alcsoportokat különíthetjük el:

- a) Eredetileg képző nélküli főnév: *оδυжа* 'ruha' (11–14. példa) és *сумань* 'daróckaf-tán' (16) ~ *оршамонель* 'ruha, ruházat'; *кии* 'kenyér' ~ *ярсамонель* 'ennivaló' (10); *кем* 'csizma' ~ *карсеманель* 'lábbeli, cipő' (22); *сикера* 'erős ital' ~ *симеманель* 'innivaló, ital' (23).
- b) Eredetileg összefoglaló összetétel: *понгстъ-панартъ* 'ruha' (tkp. 'nadrágok-ingek') ~ *оршамонель* (15); *карь-практа* 'lábbeli' (tkp. 'bocskor-kapca') ~ *карсеманель* (20, 21).
- c) Eredetileg *-мо* képzős főnév: *ярсамо* 'étel' (1–3) és *каванямо* 'megvendéglés' (9) ~ *ярсамонель* 'ennivaló'.
- d) Eredetileg *-мкс* képzős főnév: *ярсамкс* 'étel' ~ *ярсамонель* (4, 5).
- e) Eredetileg ige: *ярсамс* 'eszik' ~ *ярсамонель* (6–8).
- f) Eredetileg más szerkezet: 17–19.

Nyilvánvaló, hogy egy szöveg vizsgálata – és egy fordító munkássága – alapján nem lehet messzire vezető következtetéseket levonni, az azonban e szűk korpuszú vizsgálatból is látszik, hogy a képzővé válás tendenciája egyértelmű, s a *нель* „viselkedése” meg- egyezik a *чу* grammatikalizációjával.

16.9. Összefoglalás

Végezetül nézzük meg, a grammatikalizáció korábban vázolt kritériumai közül melyeknek s milyen mértékben felel meg a *-пель* képzősülése.

a) Az eredeti összetételek előtagjainak alapszói minőségben is etimológiailag átláthatóknak, élő szavaknak kell lenniük: ennek a kritériumnak a példaanyag alapszavai megfelelnek.

b) A formánssá alakuló tagnak minél több összetételben, sőt összetételek egész csoportjaiban meg kell jelennie: a *-нель* ennek a kritériumnak is megfelel, sok összetételben él.

c) A létrejövő új szónak elvont jelentésűnek kell lennie: e követelménynek az új lexémáknak még csak egy része tesz eleget. Főként étel-, ital és anyagnevekben érhető tetten az absztraháció.

d) Az agglutináció előtt az összetételek utótagjaként funkcionáló alapszó és a belőle agglutinálódott képző hangalakja és jelentése lehetőség szerint váljon el egymástól: a hangalak elkülönülése nem történt meg, s valószínűleg, a szó rövidege miatt nem is fog (hasonlóképpen a *-чу* és a *-лув* képzőhöz).

17. ПЕЛЬКС

'1) доля; часть; 2) отделение (напр концерта); 3) часть (композиционный отрезок, отдел какого-л. произведению); 4) осколок; кусок' (ERV 468);⁷⁷ 'rész, részlet; fejezet' (EMSz 277); 'osa' (ESS 118);⁷⁸ 'часть, кусочек, черепок; половина; пучок льна, конопли; младший брат / Teil, Stückchen, Scherbe; Hälfte; Bündel Flachs, Hanf od. Hanfhahn; jüngerer Bruder' (MdWb 1607);⁷⁹ '1) мезестэяк явокс, синдевкс, порксавкс, саевкс; 2) ёнкс' (Abramov 362).⁸⁰

А *пелькс* előtagként, ill. továbbképzett alak kiindulópontjaként nem funkcionál, néhány szintagmában/alárendelő összetételben azonban megtalálható: *валонь пелькс* 'szótag' (< *вал* 'szó'), *концертень васеньце пелькс* 'a koncert első része', *кирпечень пелькс* 'tégladarab', *пеньге пелькс* 'fadarab', *сулика пелькс* 'üvegszilánk', *пельксень-пелькс* 'részenként'. Nem szerepel sem Cigankin, sem Szerebrennyikov, sem mások által vizsgált (fél)képzők között, azonban mégis érdemes e listára felvenni ezt a lexémát, mert egyértelműen az agglutináció jegyeit mutatja. A kérdéses szóelem maga is képzett szó, a fentebb tárgyalt *пель* 'fél' -*кс* képzős származéka (a -*кс* az egyik legproduktívabb denominális nomenképző a mordvinban).

Adatbázisomban a következő *пелькс* elemű szavak szerepelnek:

бокапелькс *boka-pel'ks* 'пах / Weichen [lágyék]' (MdWb 135) < *бока* 'бок, сторона; oldal, szél, irány';

*икелепелькс*¹ 'будущее' (VBTV 37; ERV 206); 'jövő' (EMSz 125) < *икеле* 'впереди; прежде, ранше, предыдущий; elől, előtt';

*икелепелькс*² 'фасад (здания)' (ERV 206); 'homlokzat' (EMSz 125);

*икелепелькс*³ 'ulkorpuoli (vaatteen yms.) [vminek a külső része (ruha stb.)]' (ESS 56);

каванямопелькс 'угощение [megvendégelés]' (VBTV 39) < *каванямо* 'угощение; megvendégelés';

кевпелькс 'камушек [kövecske]' (VBTV 49); *кев пелькс* 'id.' (ERV 244) < *кев* 'камень; kő';

кедьпелькс 'орудие, средство [szerszám, eszköz]' (VBTV 51) < *кедь* 'рука; kéz';

коморонпелькс 'половина горсти [fél marék]' (VBTV 61) *komoro-pel'ks* 'id. / halbe Handvoll' (MdWb 842) < *коморо* 'горсть, пригоршня; marék, marok';

ледемапелькс 'оружие [fegyver]' (VBTV 75) < *ледема* 'выстрел; lövés';

лемпелькс 'тёзка [drusza]' (VBTV 76); *лембелькс* 'id.' (ERV 337) < *лем* 'имя; név';

обедпелькс *obed-pel'ks* 'юг / Süden [dél (égtáj)]' (MdWb 1412) < *обед* 'обед; полдень; ebéd, dél (napszak)';

ойменпелькс 'близкий, любимый [közeli, szeretett]' (VBTV 88) < *ойме* 'дух, душа; lélek, lélegzet';

орманпелькс 'болезнь [betegség]' (VBTV 88) < *орма* 'боль, болезнь; betegség';

⁷⁷ '1) rész; 2) részlet (pl. koncerté); 3) rész, részlet, darab (vmely kompozícióé, műalkotásé); 4) maradvány, darab'.

⁷⁸ 'rész'.

⁷⁹ 'rész, darab, töredék, fél; len-, kenderkéve; öcs'.

⁸⁰ '1) vminek része, draabja, töredéke; 2) oldal, irány'.

- пертьпелькс** 'окружающий мир, окрестность' (VBTV 94); 'környezet, környék' (EMSz 279); **перть пелькс** 'окрестность' (ERV 472); 'ympäristö' (ESS 119) < **перть** 'в течение, в продолжение, за; folyamán, át';
- петемпелькс** 'молоко, сливки для заправки супа, щей или чая [tej, tejföl leves, tea behabaráására]' (VBTV 94) << **петемс** 'забелить; (ételt tejjel/tejföllel) felhígít';
- потмопелькс** 'внутренняя сторона [belső oldal]' (VBTV 101) < **потмо** 'нутро, внутренность; vminek a belseje';
- прявтпелькс** 'fő része vminek' (EMSz 303) < **прявт** 'főnök, vezető, elnök';
- прякапелькс** 'кусоч пирога [egy darab pirog]' (VBTV 102); **прака-пелькс** 'половина пирога / Hälfte einer Piroge' (MdWb 1815) < **пряка** 'пирог; pirog';
- пряпелькс** 'изголовье [ágy fejrésze; fejealja]' (VBTV 103); **пра-пель(кс)** 'передняя сторона / Kopfende' (MdWb 1804) < **пря** 'голова; fej';
- псипелькс** **пси-пелькс** 'юг / Süden [dél (égtáj)]' (MdWb 1656) < **пси** 'горячий, жаркий; meleg';
- пулопелькс** 'охвостье (остатки от первичной очистки зерна веянием) [ocsú]' (VBTV 104; ERV 526); 'мякина [pelyva]' (VBTV 104); **пуло-пелькст** 'мякина / Spreu' (MdWb 1837) < **пуло** 'хвост, коса, пасма; fark, varkocs, motring';
- седейпелькс** 'кровинка, родненький (ласковое обращение)' (VBTV 109); **седей-белькс** 'кровинка, родненький; любимый, родной' (ERV 574); 'kedves, édes, drága, vkinek a szíve csücske' (EMSz 326); 'veli; sisko; rakas, armas' (ESS 148); **сед'ей-пелькс** 'любимая особа, милый, милая, возлюбленный, -ая; соперник; младший брат; сестра (вообще) / liebe Person, Liebe(r), Geliete(r); Nebenbuhler, Rivale; jüngerer Bruder; Schwester (überh.)' (MdWb 2117) < **седей** 'сердце; szív';
- улопелькс** **улу-пелькс** 'челюсть; нижняя челюсть / Kinnlade; Unterkiefer, Kieferbein [állkapocs, (alsó) állcsont]' (MdWb 2447) < **уло** 'подбородок; челюстная кость, нижняя челюсть; áll, állkapocs, állcsont';
- чампелькс** 'щека [arc]' (VBTV 134); **чама-пелькс** 'щека / Wange' (MdWb 205) < **чама** 'лицо; arc';
- чопоньпелькс** 'сумерки [alkonyat]' (VBTV 139); **чопоньбелькс** 'сумерки' (ERV 756); 'esteledés, sötétedés, szürkület, alkony(at), félhomály' (EMSz 435) vö. **чоро:** **чороһ пел'ей** 'под вечер' (MdWb 278), **чопода** 'тёмный; sötét';
- чевкспелькс** **чевкс-пелькс** 'половинка полена для лучин / Hälfte eines (gespaltenen) Kienspanlotzes [hasábfadarab gyújtósnak]' (MdWb 245) < **чев** 'лучина; aprófa, gyújtós';
- шакипелькс** **шакш-пелькс** 'черепок сломанного глиняного сосуда / Scherbe eines zerbrochenen irdenen Topfes [eltört agyagedény cserepei]' (MdWb 2212) < **чакиш** 'горшок; fazék, edény';
- эйпелькс** **ей-пелькс** 'льдинка / Eisklumpen [jégdarabka]' (MdWb 351) < **эй** 'лёд; jég';
- якшамопелькс** **якшато-пелькс** 'север / Norden [észak]' (MdWb 488) < **якшамо** 'холодный; hideg'.

Ezeket a szavakat a következő szemantikai csoportokba lehet osztani:

VMILYEN TÁRGY DARABJA, RÉSZE

*икелепелькс*² 'homlokzat [elülső + rész]', *икелепелькс*³ '(ruha) külső rész', *кев-пелькс* 'kövecske [kő + darab]', *пряпелькс* 'ágy fejrésze; fejealja', *чевкспелькс* 'hasábfadarab gyújtósnak', *шакипелькс* 'eltört agyagedény cserepei', *эйпелькс* 'jégdarabka'.

ÉTEL DARABJA RÉSZE

прякапелькс 'egy darab pirog', *нетеманпелькс* '(kb.) ételfeljavító'.

TESTRÉSZ RÉSZE, A TESTRÉSZ MAGA

бокапелькс 'lányék [oldal + rész]', *коморонпелькс* 'félmarék [marék + rész]', *улонпелькс* '(alsó) állcsont, állkapocs [áll + rész]', *чаманпелькс* 'arc [arc + rész]'.

ESZKÖZ

ледеманпелькс 'fegyver' [lövés + eszköz]', *кедьпелькс* 'szerszám, eszköz [kéz + eszköz]'.

ÉGTÁJ⁸¹

обедпелькс 'dél [ebéd, dél + oldal]', *псипелькс* 'dél [meleg + oldal]', *якишамонпелькс* 'észak [hideg + oldal]'.

ELVONT VISZONY

*икелепелькс*² 'jövő', *каванямонпелькс* 'megvendéglés', *лемпелькс* 'drusza', *ойменпелькс* 'szeretett', *орманпелькс* 'betegség', *пертьпелькс* 'környezet, környék', *седейпелькс* 'kedves, drága', *чопоньпелькс* 'sötétedés', *потмонпелькс* 'belső oldal', *пулонпелькс* 'ocsú, pelyva', *прявтпелькс* 'fő része vminek'.

A 'vminek egy darabja, része' szerkezetekben a *пелькс* őrzi eredeti jelentését. Ugyancsak tettenérhető az égtájnevekben is az eredeti 'oldal' komponens (dél-oldal, meleg-oldal, hideg-oldal). A *ледеманпелькс* 'fegyver' és *кедьпелькс* 'szerszám, eszköz' szóban már mintha megindult volna a deszemantizáció.

Vannak olyan lexémák, melyekben a *пелькс* már elvesztette eredeti jelentését, s kiüresedve absztrakt képzővé vált: *икелепелькс* 'jövő', *лемпелькс* 'drusza', *орманпелькс* 'betegség', *пертьпелькс* 'környezet, környék', *чопоньпелькс* 'sötétedés'. Meglehet, hogy eredetileg ezek a szavak a *пель* elemű lexémák csoportjába tartozhattak, ezt a *чопоньпелев* 'sötétedéskor', *икелепелев* 'a jövőben', *перть-пеле* 'körül' szerkezetek bizonyítják. Ez esetben a *-кс* csak utólag „ragadhatott rá” e szavakra.

Összefoglalás

A *пелькс* mint képző tehát már deszemantizálódott, alapszavával való jelentésbeli kapcsolatát elvesztette; képes absztrakt fogalmak megnevezésére; a példák kis száma ellenére is megkockáztathatjuk, hogy változatos szemantikai körhöz tartozó alapszavakhoz kapcsolódhat, és ez a kapcsolódási képesség a jövőben meg fog erősödni.

⁸¹ A mordvin égtájokról ld. Maticsák – Tóth 2015.

18. -ЛУВ

18.1. A szó jelentése

A képzőtani szakirodalomban ez a szó nem kerül elő.

Első lépésben a szó jelentéseit kell tisztázni. A különféle szótárak e tekintetben rendkívül heterogén képet mutatnak. A vizsgált tizenkét szótár adatai alapján a *luv* lexémáknak a következő jelentései mutathatók ki:

- a) számolás, szám, mennyiség: 'счёт/Rechnung, Anzahl' (MdWb 1081), 'счѣт' (ERV 352; ESM 216, 220), 'luku' (ESS 88), 'számolás, szám' (EMSz 211);
- b) rend, sorrend: 'Ordnung' (MdWb1081), 'порядок' (ERV 352; EES 54; EtV 99), 'порядок, ряд' (ESM 216, 220), 'järjestys' (ESS 88; SES 90), 'rend, norma, szabály' (MESz 765; EMSz 211);
- c) ész, értelem: 'Vernunft' (MdWb 1081), 'смысль' (ERV 352; ESM 216), 'tarkoitus' (ESS 88);
- d) alap, lényeg: 'основа' (EES 54; EtV 99), 'alap, lényeg' (EMSz 211);
- e) ritmus: 'ритм' (ERV 352; ESM 216), 'rytmi' (ESS 88; SES 198);
- f) gombolyag, fonalgombolyag, tincs: 'число пар ниток/Zahl der Fadenpaare; моток пряжи/Strähnenband; пасмо/Gebinde, Fitze, Strähne' (MdWb 1081), 'моток пряжи' (ESM 220);
- g) szövőgép része, nyüst: 'место в рамке сновальни, где скрещиваются ниточки/die Stelle am Anscherbaum od. in der Strähne, wo sich die Fadenenden bzw. das Fadenende befinden' (MdWb 1081), 'основа (в ткацком деле)' (ERV 352), 'loimi' (ESS 88; SES 198);
- h) két ujj közti rész: 'Raum zwischen zwei Fingern' (MdWb 1085), 'Zwischenraum zwischen zwei Fingern' (UEW 692), 'промежуток' (EES 54; EtV 99), 'расстояние между двумя пальцами' (ESM 220);
- i) láda, szuszék: 'сусек/Kiste, Behälter, Kasten, Kornkasten' (MdWb 1087);
- j) jászol: 'ясли/Krippe' (MdWb 1087), 'ясли' (Damaszkin 317); 'ясли для корма' (EES 54), 'Krippe' (UEW 682).

Az eltérő jelentések az egyes szótárakban néhol egy címszó alá vannak vonva, s „ömlesztve” jelennek meg, néhol viszont két vagy három csoportra vannak tagolva. Paasonen például három *luv* szócikket vesz fel (a–g, h, i–j), az ERV (és ennek alapján az ESS) szintűgy, de más tagolásban (c + g, a, b + e). Mészárosnál egy szócikkben szerepel az a, b és d jelentés, a Cigankin–Moszin féle etimológiai szótár viszont a b + c, ill. h jelentéseket veszi fel stb.

A szótárakban feltüntetett jelentések összességében négy alapcsoportba sorolhatók: 1. számolás, szám (> mennyiség, rend, sorrend > ész, értelem, lényeg); 2. fonal, gombolyag, szövőszék része; 3. két ujj közti rész; 4. jászol (> láda, szuszék).

A *luv* lexémák etimológiailag valószínűleg négy különböző szóra vezethetők vissza:

luv¹ – FU *luke* 'Zahl, Anzahl; zählen, rechnen' > fi. *luke*- 'rechnen, zählen, lesen', *luku* 'Zahl, Zählung', é. *luge*- 'lesen; zählen', *lugu* 'Geschichte, Erzählung', lpN. *lqge*

'zehn', Kld. *lokke-*, Not. *lohke-* 'lesen; zählen, rechnen', mdE *lovo-*, M *luvo-* 'lesen; zählen, rechnen', vtj. *ljd*, *lôd* 'Zahl, Anzahl, Summe', zrj. *lijd* 'Zahl, rechnung', ?osztj. O *luṇət-* 'lesen, rechnen', vog. *low* 'zehn', ?m. *olvas* 'lesen, zählen' (UEW 253; ESM 216; MdKons 82). Az EES és az EtV magyarázata – vö. fi. *lonka*, é. *lonkus*, *lulungus*, vog. *лангмату* – téves (EES 54; EtV 99).

luv² – FV *loma* 'Zwischenraum, Spalte' > fi. *loma* 'Zwischenraum', lpN *loabme* 'open space, gap, under something or between two layers', mdM *käd'-luv* 'Zwischenraum zwischen zwei Fingern', cserKB *lo*, U *lu-* 'Zwischenraum'. Az SSA nem zárja ki a balti eredetet, vö. litv. *loma* 'kuilu, laakso, syvennys' (UEW 692; ESM 220; MdKons 82; SSA 2: 90; EtV 99).

luv³ – FV *lajwa* 'Boot, Kahn' > ??fi. *laiva* 'Schiff', é. *laev* 'Schiff, großes Boot', md. *luv* 'Krippe' (UEW 682; EES 54). Versinyin a *lajwa* lexémát inkább a mdM *luvodo-* 'долбить дерево для корыта' (MRV 346) szóval kapcsolja össze (ESM 220).

luv⁴ – ? FV *loŋe-ma* 'Webkette; gewebte Decke'. Az UEW e finn-volgai szóból vezet le a fi. *loimi* 'Webkette; Aufzug; Pferderdecke' (a textilszövés szakszókincsében 'láncfonal, nyüst'), é. *lōim*, *lōime* 'Weberkette, Aufschlag', md. *l'imä* 'Kette, Aufzug' szavakat (ahol a md. *i* létét egy *lsjmä közbülső alak hatásával magyarázza). A FV alapalak *loŋe-* 'werfen, wegschieben', vö. fi. *luo-* 'erschaffen', é. *loo-* 'schaffen, erzeugen', lpL *lāgŋi* 'heben, herunternehmen', md *l'ije-* '(fonalat) felvet', cser. *loŋa* 'wannen, worfeln', ma. *lóg-*, *lóbál*, *lódít*, ld. még vtj., zrj., ?vog. példákkal (UEW 251, 693; SSA 2: 87, 105). A md. *l'imä* mai szótári alakja: mdM *леме* '(ткацк.) основа' (MRV 332). – Meglátásom szerint a 'nyüst, hely a felvetőgép keretén, ahol a fonalak kereszteződnek' jelentésű mdE *luv* összekapcsolható a FV *loŋe* szóval. Az egybevetés szemantikailag megállja a helyét; az U *-ŋe* ~ md. *-v-* hangtani megfelelésre vö. U *kuŋe* 'Mond, Monat' > fi. *kuu*, md. *kov*; U *piŋe* 'Haselhuhn; Tetrao bonasia' > fi. *pyy*, md. *pov*, *povo*; FV *šeŋä* 'gut, gesund' > fi. *hyvä*, md. *čiv*; U *wäŋe* 'Schwiegersohn' > fi. *vävy*, md. *ov*, *ova* (MdKons 68, 103, 121, 158; UEW 211, 383, 499, 565).

18.2. A *лув* mint utótag

A *лув* lexémák szókapcsolatok második elemeként, szóösszetételek utótagjaként is előfordulnak (a mordvin helyesírás sokszor ingadozik az egybe- és különírás tekintetében). A továbbiakban azt vizsgálom meg, vajon ezekben az esetekben a *лув* utótagnak, vagy már – megindulva a grammatikalizálódás útján – képzőnek, képzőszerű elemnek tekinthető-e.

E szó szókapcsolatokban, összetételekben a következőképpen adatható:

алфавитень лув 'aakkosjärjestys [betűrend]' (< *алфавит* 'ábécé') (SES 90);

алья-лув *a'l'a-lu[v]* 'falugyűlés' (< *a'l'a* 'férfi', tkp. 'férfi-rend' (MdWb 1081);

важодемалув 'työjärjestys [munkarend]' (< *важодема* 'munka') (SES 90);

валлув 'szótó' (< *вал* 'szó') (EMSz 211);

валрисьмень лув 'lauseen sanajärjestys [a mondat szórendje]' (< *валрисьме* 'mondat') (SES 90);

вейсе-лувсо 'совместно, сообща; együtt' (< *вейсе* 'együtt'), tkr. 'együtt-rendben' (ERV 119);
велув 'együtt, együttesen, közösen' (< *ве* 'egy'), tkr. 'egy-rend' (EMSz 211);
ёнтомо-лувтомо 'értelmetlen, zagyva' (< *ёнтомо* 'esztelen, értelmetlen' < *ён* 'értelen'), tkr. 'esztelen-értelmetlen' (EMSz 211);
ловомань лувт 'a számolás szabályai' (< *ловома* 'számolás') (EMSz 211);
сёрмадомань лувт 'helyesírási normák' (< *сёрмадома* 'írás') (EMSz 211);
тонавтомань лув 'lukujärjestys' (< *тонавтома* 'tanítás') (SES 203);
эрямонь лув 'смысль жизни' (ERV 352), *е́рамо́н' лувозо* 'az élet rendje' (< *е́рамо* 'élet') (MESz 765); *vejseń éрамоń лув* 'társadalmi rend', tkr. az együttélés rendje (MESz 765).

Zaicz Gábor és Raisza Sirmankina több írásában foglalkozott a mordvin nyelvészeti terminológia megújításának kérdéseivel. Számos javaslattal álltak elő a szakszókincs „megmordvinosítása” érdekében, ezek között fontos helyet kap a *luv* 'szabály, rend' is: *kel'luv* 'nyelvi norma' (< *kel'* 'nyelv'), *kel'luvsodamo* 'nyelvtudomány' (< *sodamo* 'tudás, ismeret'), *kel'luvtonavtoma* 'nyelvtan' (< *tonavtoma* 'tanítás'), *śormadomaluvt* 'helyesírási szabályok' (< *śormadoma* 'írás'), *kortamoluvt* ~ *jovtamoluvt* 'kiejtési szabályok' (< *korta-* 'beszél', *jovta-* 'mond, beszél'), *gajluv* 'fonetika' (< *gaj* 'hangos, csengő, zengő'), *luvl'em* 'számnév' (< *l'em* 'név'), *jurluvl'em* 'tőszámnév' (< *jur* 'tő'), *luvks* 'birtok' (-*ks* főnévképző) (Sirmankina – Zaicz 2002: 131, 132, 139, 140; Zaicz – Sirmankina 2001: 432).

Mindezen példákból kiviláglik, hogy a különböző *luv* (de elsősorban a 'rend, szabály, norma' jelentésű) lexémák itt egyértelműen a szókapcsolatok és szóösszetételek utótagjaként, önálló jelentésű szóként szerepelnek, tehát a grammatikalizációnak ezekben az esetekben nyoma sincs.

18.3. А лув а képzősülés útján

Van azonban a mordvin nyelvhasználatnak egy olyan területe, ahol ez a szó már elindult a grammatikalizálódás útján, és már képzőszerű elemnek tekinthető. Ez a részterület a mai bibliafordítások nyelvezete. (Ez teljességgel érthető, hiszen a fordítónak számos fogalomra, jelenségre kell új szavakat kitalálni.) Az ilyesfajta grammatikalizáció nem csak a mordvin nyelvet érinti, s azon belül nem csak e szó kapcsán figyelhető meg az agglutinálódás. Az önálló szavak képzővé válása élő folyamat pl. az obi-ugor nyelvekben is (erről ld. Faludi 1954; Widmer 2004). A mordvin bibliafordításokban a *пель* és a *чи* elemek mellett (ld. 16. és 19. pont) érdemes a *лув* előfordulásait is megvizsgálni.

A bibliafordításokban három olyan lexémát találtam, ahol gyanakodhatunk a *luv* szemantikai kiüresedésére, elvont képzővé válására. Ezek: *сэтьмелув* 'békesség' (< *сэтьме* 'csend, csendes, békés'); *вейсэн'лув* 'szövetség; testamentum' (< *вейсэн* 'együtt-' < *вейсэ* 'együtt'); *ломаньлув* 'emberiség' (< *ломань* 'ember'). Az általam vizsgált erza szótárakban ezek közül csak a *вейсэн'лув* alak lelhető fel, 'szövetség' jelentésben az erza–magyar és a magyar–erza szótárakban (MESz 857; EMSz 82; vö. *Од вейсэн'лув* 'Újszövetség'). A másik két szó helyett a szótárakban a *сэтьмечи* 'спо-

койствие; békesség, nyugalom' és *ломаньксчи* 'человечность; emberség, emberieség' lexémák szerepelnek.

E három szó előfordulását két szöveg (Apostolok cselekedetei és Lukács evangéliuma) régebbi és újabb fordításaiban vizsgáltam. Az Apostolok cselekedetei első erza fordítása 1827-ben jelent meg, ezt 1996-ban követte az újabb verzió. A Lukács evangélium első erza kiadása 1821-ben látott napvilágot, 1889-ben készült el az újabb fordítás, majd 1996-ban harmadszor ültették át erzára. Utóbbi szövegből az 1889-es és az 1996-os változatot vizsgáltam. (A szócikkek ugyanúgy épülnek fel, mint a *пель*-é, ld. 444–448. oldal.)

а) *сэтьмелув* 'békesség' < *сэтьме* 'csend'

- (1) *Шнамо вере Пазонтень, масторъ лангсэ сэтьме шка сась: ломатненень сонъ паро мельсэ невтизе.* 'Dicsőség fent az Istennek, a földön békeidő jött el: az embereknek jókedvvel megmutatta [őt].' (1889) // *Шнамо Пазонтень менель прясо! Мода лангсо улезэ сэтьмелув ломантненень ютксо конатненень вечксынзе Пазось.* 'Dicsőség Istennek a menny tetején! A földön hadd legyen békesség az emberek között, akiket szeret az Úr!' (1996) // *Dicsőség a magasságban Istennek és békesség a földön a jóakarát embereinek!* (Lk 2:14)
- (2) *Кудось совамсто, васнятъкакъ мереди: сэтьстэ эрязо те кудось.* 'A házba betérve, először mondjátok: békében éljen ez a ház.' (1889) // *Зярдо соватадо киньгак кудос, васняк шумбрактнемстэ арседе эрицятненень сэтьмелув.* 'Amikor betértek valakinek a házába, először is köszöntéskor kívánjatok a lakóknak békességet.' (1996) // *Ha betértek egy házba, először ezt mondjátok: Békesség e háznak!* (Lk 10:5)
- (3) *Улиньдеряй азорось сэтьме тынкъ паронъ арсиманкъ сонензэ ули а улиньдеряй – мекевъ эстенкъ велявты.* 'Ha a béke ura van ott, a ti jó gondolatotok vele van, ha nincs, visszafordul (saját) magatokhoz.' (1889) // *Бути те кудосонть эри ломань, кона анок эрямс сэтьмелувсо, сестэ тынк сэтьмелувось кадови сонзэ марто. Бути эри тосо аволь истямо ломань, сестэ тынк сэтьмелувось велявты мекев эстенк.* 'Ha ebben a házban [olyan] ember él, aki kész élni békességben, akkor a ti békességetek vele marad. Ha ott nem olyan ember él, akkor a ti békességetek visszafordul (saját) magatokhoz.' (1996) // *Ha békesség fia lakik ott, rászáll békességetek, ha nem, visszaszáll rátok.* (Lk 10:6)
- (4) *Менель лангсо оймамо, верякъ инамо.* 'A mennyben nyugalom, fent dicsőség.' (1889) // *Сэтьмелув менельсэ, инамо Пазонтень менель прясо!* 'Békesség a mennyben, dicsőség Istennek a menny tetején.' (1996) // *Békesség a mennyben és dicsőség a magasságban!* (Lk 19:38)
- (5) *И инялдозь Властань ацыцянь инязоронь, вешнесь мирямонь...* 'És meggyőzvén Vlasztot, aki az úr mellett áll, kérték a békekötést...' (1827) // *Сынъ чиремтизь эсест пелев Бластонь, инязоронть малавикс важонзо, ды вешсть сэтьмелув...* 'Meggyőzték (maguk felé) Blasztot, a király közeli szolgáját, és békességet kértek...' (1996) // *És miután megnyerték Blásztuszt, a király kamarását, békét kértek...* (ApCsel 12:20)

- (6) Ламо **мирямонь** тонть велкса минь приматанокъ и видень, конань тонь тайнять народнень тень трудать велкса тонть. И истя, зярць можна, минь ерьва косо приматанокъ те, честной Филикс, вьсемене сук прянь марто. 'А nagy békét te általad mi elfogadjuk, és helyes, amit te teszel a népedért a munkád által. És ameddig lehet, mi mindenütt elfogadjuk ezt, tisztelt Félix, összes hálával.' (1827) // Арневикс Феликс! Сваликане ды эрьва кува минь седейшкава ды поки сюкпря марто яла видькстнетьяно, те тонь кедь ало, тонь преввалдосот минек масторось пачкодсь кеме **сэтьмелувс**, ды тонь теветь кувалт эрямось кармась улеме пародояк пара. 'Tiszteletreméltó Félix! Minden időben és mindenfelé szívélyesen és nagy köszönettel mindig elismerjük, a te kezéd alatt, a te fényes elméd által a mi földünk eljutott a tartós békességbe, és a te tevékenységed által az élet kezd jobbnál is jobbra válni.' (1996) // Nagy békességet biztosítasz számunkra, nagyra becsült Félix, és üdvös változások történnek népünk javára a te gondoskodásod folytán. Ezt mindenkor és mindenütt teljes hálával ismerjük el. (ApCsel 24:3)

б) вейсэнльув 'szövetség; testamentum' < вейсэнъ 'együtt-' < вейсэ 'együtt'

- (7) Ледстинзе мелезэнзэ Сонсинзе святой **кортамонзо**. 'Eszébe juttatta a saját szent beszédét.' (1889) // Сон мельсэ кирди эсь алтавксонзо, **вейсэнльувонть**. 'Emlékezetben tartja saját ígéretét, a szövetséget.' (1996) // És megemlékezzék szent szövetségéről. (Lk 1:72)
- (8) Ладсь сы деряй душманотъ марто вейсэ мольмексь похионкъ туртовъ, тонь ки лангсо кодаякъ **ладякъ** маронзо. 'Ha eljönne, hogy menjetek az ellenséggel együtt nagyságotok elé, az úton valahogy egyezze meg vele.' (1889) // Зярдо тон пелькстыцянтъ марто молят судямо кудос, ютамсто снартнек прядомс теветень **вейсэнльувсо**. 'Amikor az ellenfeleddel mész az ítélet házába, útközben igyekezz szövetséget tenni.' (1996) // Amikor ellenfeleddel a bíróságra tartasz, útközben igyekezzél tőle megszabadulni. (Lk 12:58)
- (9) Те кечесь одксъ **кортазень** кувалтъ Монь верде пештязь. 'Ez a kehely az újbóli megbeszélés okán az én véremmel van megtöltve.' (1889) // Те кечесь ули од **вейсэнльув**, кона кемекстазь монь верьсэнть. 'Ez a kehely az új szövetség, amely megszilárdult az én véremben. (1996) // Ez a kehely az új szövetség az én véremben. (Lk 22:20)
- (10) Улнестъ же сынъ велть куцнозеть тонафтомонень Апостолтнень, и **вейце** сынсть марто явнокшность ярцамонь и озность. 'Rendkívüli hallgatói voltak ők az apostolok tanításainak, és velük együtt részesültek az evésben és az imádságban.' (1827) // Весе сынъ свал кирдсть прясъ апостолтнэнь тонавтомасо, **вейсэнъ лувсо**, кишинь синдемасо ды озномасо. 'Ők mind folyamatosan tartották magukat az apostolok tanításában, a szövetségben, a kenyér megtörésében és az imádkozásban.' (1996) // Ezek pedig kitartóan részt vettek az apostoli tanításban, a közösségben, a kenyér megtörésében és az imádkozásban. (ApCsel 2:42)
- (11) Тынь цюратадо Пророктнень и сень **договорань**, конань тязизе Пазь тятятне марто тынк...'Ti vagytok a fiai a prófétáknak és annak a

szövetségnek, amelyet Isten apáitokkal kötött...' (1827) // *Пазмарицятнень вельде максозь алтавкстнэ ды вейсэньлувань, конань Пазось теузе тынк покиятнень марто...* 'A próféták révén adott ígéretek és a szövetség, amelyet Isten tett a ti atyáitokkal...' (1996) // *Ti vagytok a fiai ezeknek a prófétáknak és annak a szövetségnek, amelyet Isten atyáinkkal kötött...* (ApCsel 3:25)

- (12) *И максь тянзе заповедсь, штобы край телань печкеме.* 'És adta neki a parancsolatot, a test szélének levágását.' (1827) // *Мейле сон кемекстась Аврахам марто вейсэньлувань, конань теишкэкс путозель цёрынень киськепень керявтомась.* 'Aztán megerősítette Ábrahámval a szövetséget, amit jelzett a fiú körülmétele.' (1996) // *A körülméletelés szövetségét is adta neki.* (ApCsel 7:8)

c) *ломаньлувань* 'emberiség' < *ломань* 'ember'

- (13) *Тяинзе же ве версте вьесе родонь ломанень, штобы ерямксь вьесень масторгава* 'Csinálta egy vérből az egész emberi nemzetséget, hogy éljen a földön.' (1827) // *Вейке ломаньстэ сон ливтизе вьесе ломаньлуваньтэ, кадык эри вьесе модачамавантэ.* 'Egy emberből szétszórta az egész emberiséget, hadd éljen az egész föld felszínén.' (1996) // *Az egész emberi nemzetséget is egy vérből teremtette, hogy lakjon a föld egész felszínén.* (ApCsel 17:26)

A példaanyag a következő képet mutatja. A mai fordítás hat példamondatában nyolc ízben előforduló *сэтьмелувань* helyén az évszázaddal előbbi fordításban a *сэтьме* 'béke' (1, 2, 3a), *наро арсима* 'jó gondolat' (3b), *оймамо* 'nyugalom' (4) és *мирямо* 'béke, békekötés' (5, 6) lexémák szerepeltek. A *вейсэньлувань* korábbi verziói: *святой кортамо* 'szent beszéd' (7), *одкс кортазь* 'újbeli megbeszélés' (9), *договор* 'szövetség' (11), *заповед* 'parancsolat' (12), ill. a *ладямс* 'megegyezik' ige (8) és a *вейце* 'együtt' (10). A *ломаньлувань* helyén régen a *ломанень род* 'emberi nemzetség' (13) szókapcsolat szerepelt. Egyértelmű tehát, hogy a *-лувань* csak a XX. század végi fordításokban (azaz bizonyos értelemben csak egy mesterséges, írott nyelvezetben) fordul elő.

18.4. Összefoglalás

Nézzük meg, a grammatikalizáció korábban vázolt kritériumai közül melyeknek s milyen mértékben felel meg a *-лувань* képzősülése.

a) Az eredeti összetételek előtagjainak alapszói minőségben is etimológiailag átláthatóknak, élő szavaknak kell lenniük: ennek a kritériumnak a példaanyag alapszavai megfelelnek.

b) A formánssá alakuló tagnak minél több összetételben, sőt összetételek egész csoportjaiban meg kell jelennie: a *-лувань* grammatikalizációja e folyamatnak még csak az elején jár: csak mesterséges szövegekben, bibliafordításokban lehet őket adatolni, s csak néhány új lexéma megalkotásában vesz részt.

c) A létrejövő új szónak elvont jelentésűnek kell lennie: e követelménynek az új lexémák maradéktalanul megfelelnek.

d) Az agglutináció előtt az összetételek utótagjaként funkcionáló alapszó és a belőle agglutinálódott képző hangalakja és jelentése lehetőség szerint váljon el egymástól: a hangalak elkülönülése nem történt meg, s valószínűleg, a szó rövidege miatt nem is fog (hasonlóképpen a *-чу* és a *-нелъ* képzőhöz). A szó eredeti jelentése a képzőben már nem lelhető fel.

Összességében tehát elmondható, hogy a *-luv* grammatikalizációs folyamata már megindult, de még csak bizonyos szövegtípusban, s csak néhány lexémához kapcsolódva adatolható. Kérdés, képzőként való használata mennyire fog elterjedni a jövőben.

F) Teljes mértékben képzőnek tekinthető elem, amelynek az alapszava vagy már nem él, vagy pedig a képző és az alapszó kapcsolata teljesen megszakadt, a képző teljes szemantikai szabadsággal rendelkezik, s minden megkötöttség nélkül képes létrehozni új, elvont jelentésű szavakat – e képzővel gyakran jönnek létre szavak, idegen és nyelvújítási szavakhoz egyaránt képes kapcsolódni.

19. -ЧИ

19.1. A szó jelentése

Jelentése: 'солнце; день' (ERV 747); 'nap (mint égitest és mint időegység)' (EMSz 427); 'aurinko; päivä' (ESS 191); 'солнце; день / Sonne; Tag' (MdWb 249).⁸²

Önálló szóként is, összetételek elő- és utótagjaként is él: *чилисема* 'восход; napkelte', *чивалгома* 'закат, запад; napnyugta', *чиньжарамо* 'подсолнух; napraforgó', ill. *чачомачи* 'день рождения; születésnap', *инечи* 'пацха; húsvét', *недлячи* 'воскресенье; vasárnap', *трудоочи* 'трудодень; munkanap', *течи* 'сегодня; ma'. Előtagként tehát a 'nap mint égitest', utótagként pedig a 'nap mint időegység' jelentésben szerepel (Mészáros 1997: 233).

19.2. Szakirodalmi információk

Annak ellenére, hogy a *-чи* manapság a *-кc* képzővel egyetemben a legproduktívabb denominális főnévképző (a képzőtermékenységi mutatókban őket csak a *-ма*, *-мо*, ill. a *-вкc* deverbális képzők előzik meg), a szakirodalom viszonylag keveset foglalkozik vele (Erdődi 1968 és Raun 1988 például meg sem említi).

Jevszevjev (1934/1963: 47) a *пуло* és *пель* társaságában a speciális összetételek között tárgyalja: *ули-чи* 'богатство; gazdagság', *паро-чи* 'добро, имущество; jószág, vagyon', *арась-чи* 'беднота; szegénység', *мазы-чи* 'красота; szépség', *мейтерькс-чи* 'девичество; lányság', *урекс-чи* 'замужество; férjezett állapot', *шумбра-чи* 'здоровье; egészség'.

Bubrih (1947: 41) szerint a *мейтерь* 'девушка; lány' szó translativusi formája⁸³ a *мейтерькс*, s ebből lehet a *-чи* segítségével elvont fogalmat jelentő szót alkotni. A *-чи* melléknevekhez is kapcsolódhat: *чопода* 'тёмный; sötét' > *чоподачи* 'темнота; sötétség'. Bubrih a *пуло*, *чи* és *пель* elemeket olyan szuffixumokként definiálja, amelyek nemrég még önálló szavak voltak.

A Grammatika (1962: 54) ezt a három elemet összetételi utótagnak tekinti, de már a többi összetételtől elkülönítve kezeli. A *чи*-vel alkotott összetételekben az eredeti 'день; nap' jelentés eltűnik, helyébe a 'бытия, наличия lét, létezés, vminek a megléte' metaforikus jelentés lép. A példák egy része Jevszevjevénél is előfordul (*мазычи*, *уличи*,

⁸² FU *kečä* 'Kreis, Ring, Reifen' > fi. *kehä* 'Kreis, Umkreis, Kreislinie', é. *keha* 'Körper, Rumpf; Gefäß, Geschirr', cser. *kečə* 'Sonne, Tag', vtj. *kijč*, *kijš* 'Schlinge, Schleife', zrj. *kijč* 'Ohrring; Mondhof, Sonnenring; Schlinge', osztj. *kőč* 'Ring am Ende des Schneeschuhstockes', vog. *küš* 'Regenbogen', ?m. *kégy*, *kegyelet* (UEW 141).

⁸³ Translativus vagy *-кc* képző – erről ld. később.

арасьчи, шумбрачи), egy része új: *эйкакшчи* 'детство; gyermekkor, gyermekség', *сыречи* 'старость; öregség'.

Nagyon röviden szól e képzőről Feoktyisztov 1966-os munkájában (182). Szükszavú definíciója szerint különféle szófajokból elvont jelentésű főneveket hoz létre. 1975-ös nyelvtani áttekintésében (300–301) már csak melléknévi alapszavakat említi (*шумбрачи, сюнавчи* 'богатство; gazdagság'). Tudtommal ő az egyetlen, aki a képzővé válás kezdetét megpróbálta behatárolni: a folyamatot az „общемордовская языка-основа”, azaz a közös, az erza és a moksza szétválása előtti nyelvi egység idejére teszi. (Ez igaz, mert a moksában a *-ии* alakú képző ugyanilyen fejlődési utat járt be, de – mint a képző produktivitásának elemzése során látni fogjuk – még Damaszkín idejében, a XVIII. század végefelé is csak alacsony produktivítású elem volt, igazán termékeny csak a XX. századra vált.)

Szerebrennyikov (1967: 66–67) a félképzők (полусуффиксы) sorában csak a *пель* és a *нуло* elemeket tünteti fel, a *чи*-t a teljes értékű képzők között mutatja be. A képző a 'день; nap' jelentésű önálló szóból alakult ki, s főnevekből és melléknevekből hoz létre absztrakt jelentésű főneveket (*мазыйчи, парочи, шумбрачи*). Ez a képző viszonylag későn jelent meg a mordvinban, rokon nyelvi megfelelője nincs, de hasonló fejlődési utat járt be a zürj. *лун* 'nap' is – írja Szerebrennyikov.

Bőséges példaanyaggal, részletesen foglalkozik ezzel az elemmel Kélin (1967: 65–66), aki egyértelműen összetételi utótagnak minősíti. Az előtag lehet főnév, melléknév, számnév, névmás és határozószó. A főnévi előtag állhat nominativusban (*урядчи* 'чистоплотность; tisztaság'), translativusban (*ялгакшчи* 'товарищество; barátság'), abessivusban (*ярмаквтомочи* 'безденежье; pénztelenség'). Nagyon gyakran *-ма, -мо* képzős deverbális névszóhoz kapcsolódik a *чи* (*эрямочи* 'житье; élet, élés).

Cigankin – Gjevajev (1975: 93) rövid áttekintésében absztrakt képzőnek minősíti, az eddig felhozott példák megismétlésével.

Az újabb Grammatika (1980: 108) nem tesz említést a *чи* eredetéről, de a „hagyományos” képzők után, a *пель, ни* és *пря* társaságában tárgyalja. Elsősorban melléknevekhez kapcsolódik, elvont jelentést hoz létre. A *ялгакшчи* forma itt is translativusi minősítést kap. A példaanyag megegyezik az előzőekkel. Ld. még: Lipatov – Moszin – Matyuskin 1983: 122.

Cigankin monográfiájában (1981: 51, s alapvetően ugyanígy: 1976: 99–100) az eddigi definíciók közreadása mellett egy-két új példával gazdagítja ismereteinket (*эрокчи* 'ловкость; ügyesség', *цёлакчи* 'неумение; hozzá nem értés', *козачи* 'богатство; gazdagság'). Kiemeli a zürjén *лун* 'день; nap' szóval való szemantikai párhuzamot, s megjegyzi, hogy hasonló konstrukcióra lelhetünk a lívben is: *päva* 'день; nap', *aiga* 'время; idő', *igá* 'возраст; kor' (ezt részletesebben ld. e fejezet első részében, a képzővé válás fő kritériumai alatt).

Az Etžán kel' (2000: 46) nem a teljes értékű képzők, hanem az affixoidok között tárgyalja. Alapszava lehet melléknév (*парочи, мазыйчи*), képzett melléknév (*кежейчи* 'harag, gonoszság', *виевчи* 'erő, erősség'), főnév (*эйкакшчи*), *-ма/-мо* képzős főnév (*вечкемачи* 'szeretet') és *-кш* esetragos főnév (*ялгакшчи*).

Keresztes chrestomáthiájában (1990: 66), Zaicz összefoglaló áttekintésében (1998: 202), Mészáros nyelvkönyvében (1999: 50), Bartens monoigráfiájában (1999a: 107)

elvont főnévképzőként definiálja (*maziči, paroči, šumbrači, paroči, siřeči, ejkaksči*). Bartens a *tejt'erksči, jalgaksči* szavak *-ks* elemét translativusnak tartja.

Mészáros Edit hosszabb tanulmányt szentelt a *-ču* képzőnek (1997). Bemutatja a mordvin nyelvészek – sokszor ellentmondásos – vélekedését a *-ču* státusáról (van, aki képzőnek, van, aki összetételi utótagnak tartja), majd bőséges példaanyagon, az alapszó szófaja szerint csoportosítva bizonyítja ennek az elemnek a képző voltát.

Mint a fenti áttekintésből kitűnik, a mordvin grammatikák ellentmondásosan kezelik e szuffixumot. A korai munkák – Jevszjev (1934/1963), a Grammatika (1962) és Kelin (1967) – még inkább összetételi utótagnak tekintik (bár az összetételeken belül, a *пель* és *пуло* elemekkel együtt speciális csoportba sorolják). Szerebrennyikov (1967) félképzőnek, az Et'žan kel' (2000) affixoidnak minősíti. Cigankin – Gyevajev (1975), az újabb Grammatika (1980), Cigankin (1981) és a nem mordvin szerzők (Keresztes 1990, Zaicz 1998, Mészáros 1997, 1999, Bartens 1999) képzőként kezelik.

19.3. Adatbázis

- авакsчи** 'замужество, материнство' (ERV 29); 'házasság (nőé); anyaság' (EMSz 30); 'avioliitto; äitiys' (ESS 1)⁸⁴ < *ава* 'женщина; nő, asszony, anya';
- аванькsчи** 'нечистоты; беспорядок' (ERV 29); 'tisztátalanság, piszkosság' (EMSz 30); 'lika, kura, siivottomuus' (ESS 2) < *аванькс* 'грязный, нечистый; piszkos, szennyes';
- автязчи** 'ротозейство [szájtátás, bámészkodás]' (ERV 33) < *автяз* 'разиня, ротозей; szájtáti, bámészkodó';
- азаркsчи** 'ядовитость; бешенство [mérgező hatás; dühöngés]' (ERV 36) < *азаркс* 'страшный; borzasztó, szörnyű';
- азарсчи** 'veszettség; dühöngés, tombolás' (EMSz 33); 'raivo, vimma; raivotauti, vesikauhu' (ESS 3) < *азарсь* 'veszett; dühöngő';
- азоравакsчи** 'хозяйничанье' (ERV 37); 'gazdasszony/háziasszony volta vkinek' (EMSz 34) < *азорава* 'хозяйка; gazdasszony, háziasszony';
- азоркsчи** 'положение хозяина, право хозяйничанья' (ERV 37); 'gazda volta vkinek' (EMSz 34); 'isännöinti, isännöys' (ESS 4) < *азор* 'хозяин; gazda, házigazda';
- аксунчи** 'каприз; упрямство' (ERV 40); 'szeszély, hóbort' (EMSz 35); 'oikku' (ESS 5) < *аксун* 'капризный, упрямый; szeszélyes, hóbortos';
- алкачи** 'низкорозлость' (ERV 44); 'alacsony termet' (EMSz 37); 'lyhytkasvuisuus, mataluus, alhaisuus' (ESS 6) < *алка* 'низкий, невысокий; alacsony';
- алкукsчи** 'действительность, правда, истина, реальность' (ERV 44); 'valóság, igazság, érvényesség' (EMSz 38); 'totuus, tosi' (ESS 6) < *алкукс* 'на самом деле, действительно; valóban, igazán, tényleg';
- алужокsчи** *alužoks-či* 'друг, подруга / Friend(in) (MdWb 34) < *алуж* 'друг, приятель; barát';
- анокчи** 'готовность' (ERV 51); 'kész volta vminek, készenlét, készütség' (EMSz 42); 'valmuis' (ESS 7) < *анок* 'готовый; kész';

⁸⁴ Paasonen csak moksa alakot adatol: *avaks-ši* 'замужество / Ehefrauentum, Ehefrauenleben' (MdWb 90).

- арасьчи** 'бедность, нужда' (ERV 56); 'nincstelenség, ínség, szükség' (EMSz 44); 'köyhys; puute' (ESS 9); **арас'-чи** 'беднота, нужда, недостаток / Armut, Bedürfnis, Mangel' (MdWb 58) < **арась** 'нет; nem, nincs';
- ашочи** 'белизна; чистота' (ERV 67); 'fehérség' (EMSz 51); 'valkeus' (ESS 12) < **ашо** 'белый; fehér';
- беднойчи** 'бедность' (ERV 78); 'köyhys' (ESS 15) < **бедной** 'бедный; szegény';
- бледунчи** *bl'edun-či* 'распутство / Unzucht, liederlicher Lebenswande [kicsapongás, feslettség]' (MdWb 131) < **бледун** 'распутник kicsapongó életvitelű ember';
- бойкачи** 'скорость' (ERV 86); 'élénkség, elevenség, fürgeség' (EMSz 60); 'nopus' (ESS 18) < **бойка** 'бойкий, быстрый; élénk, fürge';
- бояраваксчи** 'девичество [hajadon állapot]' (ERV 89); **bojar-avaks-či** 'боярышничество (положение боярын, госпожи, жизнь боярын) / Bojarinnentum, Herrinnentum, Herrinnenleben [bojárasszony-állapot]' (MdWb 134) < **боярара** 'боярыня; bojárasszony';
- братияксчи** *braťijaks-či* 'братство, дружба / Freundschaft, Bruderschaft [barátság]' (MdWb 142) < **братия** 'братия; társaság';
- вадрячи** 'добро, доброта' (ERV 97); 'jóság' (EMSz 65); 'hyvyys' (ESS 21); **vadr'a-či** 'доброта / Güte' (MdWb 2510) < **вадря** 'хороший; jó';
- важнотчи** 'важность' (ERV 98) < **важнот** 'важный; fontos';
- валдотчи** 'свет' (ERV 102); 'fényesség, világosság' (EMSz 68) < **валдо** 'свет; светлый; fény, világosság; fényes, világos';
- ваньксчи** 'чистота' (ERV 108); 'tisztaság' (EMSz 72); 'puhtaus, siisteys' (ESS 24) < **ванькс** 'чистый; tiszta';
- вардоксчи** *vardoks-či* 'рабство; замужество / Sklavinnentum; Ehefrauentum, Ehefrauenleben [rabság; házasság]' (MdWb 2544) < **вардо** 'раб, невольник; враг; ellenség, ellenfél; rabszolga, szolga';
- вардоньчи** 'враждебность' (ERV 108); 'ellenségeskedés, ellenséges érzés' (EMSz 72); 'vihamielisyys' (ESS 24) < **вардо** 'раб, невольник; враг; ellenség, ellenfél; rabszolga, szolga';
- вармавтомочи** 'безветрие' (ERV 109); 'szélcsend' (EMSz 73) < **вармавтомо** 'безветренный; szélcsendes' – de: **вармавтомо чи** 'szélcsendes nap/idő';
- васолксчи** 'дальность' (ERV 111); 'távolság, táv; távoliság' (EMSz 75); 'etäisyys, kaukaisuus; välimatka' (ESS 25) < **васолкс** 'простор, ширь; távolság, messzeség';
- вачочи** 'голод' (ERV 114); 'éhség' (EMSz 77); 'nälkä' (ESS 25); **vačo-či** 'голод / Hunger' (MdWb 2507) < **вачо** 'голодный; éhes';
- вейкексчи** 'однородность, единообразие, схожесть' (ERV 118); 'egység, 'egyenmőség, egyöntetőség' (EMSz 81); 'samankaltaisuus' (ESS 27) < **вейке** 'один; egy';
- вейкетьксчи** 'равноправие' (ERV 119); 'egyenlőség, egyezés' (EMSz 81) < **вейкеть** 'одинаковый; egyenlő, egyforma';
- велечи** *vel'e-či* 'вся деревня / das ganze Dorf, Dorfschaft [az egész falu]' (MdWb 2615);
- весёлачи** 'веселье, беззаботность' (ERV 128); 'vidámság' (EMSz 88) < **весёла** 'весёлый; vidám';
- вечкемачи** 'любовь [szeretet, szerelem]' (ERV 130) < **вечкема** 'id.';

- видечи** 'истина, правда; справедливость' (ERV 133); 'becsület, becsületesség, egyenesség; igazság, igazságosság' (EMSz 91); 'totuus; oikeiudenmukaisuus' (ESS 30); *vid'e-či* 'невинность, справедливость / Unschuld, Gerechtigkeit' (MdWb 2656) < *виде* 'правда / прямой; верный, точный; egyenes, helyes, igaz';
- виевчи** 'сила; мошь; мощность' (ERV 134); 'erő, erősség' (EMSz 92); 'voima, mahti' (ESS 30) < *виев* 'силный, мощный; erős';
- виздемачи** 'стыд, стыдливость' (ERV 135) < *виздема* 'смущение; szégyenkezés, szégyenlősség';
- вийтемечи** 'бессилие' (ERV 135); 'erőtlenség' (EMSz 93); 'voimattomuus' (ESS 31) < *вийтеме* 'бессилный; erőtlen';
- виськстэмечи** 'бесстыдство [szégyentelenség]' (ERV 137) < *виськстэме* 'бесстыдник, бесстыдный; szégyentelen';
- виськсчи** 'стыд, стыдливость' (ERV 137); 'szégyenlősség' (EMSz 92); *višks-či* 'стыдливость, застенчивость / Verschämtheit, Schamhaftigkeit' (MdWb 2670) < *виськс* 'стыд; szégyen';
- геройксчи** 'геройство [hősiesség]' (ERV 148) < *герой* 'герой; hős';
- глухойчи** 'глухота [süketség]' (ERV 151) < *глухой* 'глухой; süket';
- грамотнойчи** 'грамотность [írni-olvasni tudás]' (ERV 154) < *грамотной* 'грамотный; írástudó';
- десятскойксчи** *d'ésatskojks-či* 'бытность десятским / Amt, Würde des Zehentmannes [kisbírói lét]' (MdWb 338) < *десятской* 'десятский; kisbíró';
- доваксчи** 'вдовство [özvegység]' (ERV 171) < *дова* 'вдова; özvegy';
- докачи** 'умение, ловкость [képesség, ügyesség]' (ERV 172) < *дока* 'смелый, решительный; деловой; bátor, merész, határozott';
- дошлойчи** 'умение, ловкость [képesség, ügyesség]' (ERV 174) < *дошлой* 'дошлый; ügyes, tapasztalt';
- дошужчи** 'заботливость' (ERV 174); 'gondosság' (EMSz 107) < *дошуж* 'заботливый; gondos';
- дуракчи** *durak-či* 'глупость / Dummheit [butaság, bárgyúság]' (MdWb 333) < *дурак* 'дурак; ostoba, hülye';
- эжовчи** 'хитрость' (ERV 180); 'ravaszság, agyafürtság, furfang' (EMSz 112); 'viekkaus, oveluus' (ESS 48); *jožov-či* 'догадливость / Verstandigkeit, Scharfsinnigkeit' (MdWb 539) < *эжов* 'хитрый; ravasz, furfangos';
- эрокчи** 'снотовка, умение' (ERV 185); 'ügyesség, tehetség, képesség, készség' (EMSz 116); 'taito' (ESS 49) < *эрок* 'сноровка, ловкость, ловкий; ügyes, tehetséges, ügyesség, képesség, készség';
- жабаксчи** 'детство [gyermekkor]' (ERV 186) < *жаба* 'ребёнок, дитя; gyermek';
- жаднойчи** 'жадность' (ERV 186); 'mohóság; kapzsiság, fukarság' (EMSz 117); 'ahneus' (ESS 49) < *жадной* 'жадный; mohó, kapzsi';
- жальксчи** 'жалость [szánalom, sajnálkozás]' (ERV 187) < *жалькс* < *жаль* 'жаль; sajnál, szán';
- жальчи** 'жалость [szánalom, sajnálkozás]' (ERV 187); 'sääli; surkuttelu' (ESS 49) < *жаль* 'жаль; sajnál, szán';

- жалямоchi** 'жалость [szánalom, sajnálkozás]' (ERV 187) < *жалямо* 'жалость; szánalom, sajnálkozás';
- живойчи** 'живость [elevenség, élénkség]' (ERV 189) < *живой* 'живой; élő';
- зверькчи** 'зверство [állatiasság]' (ERV 196) < *зверь* 'зверь; vadállat';
- инязорчи** 'цáрсáг; fejedelemség; uralom' (EMSz 128); *inazoroks-či* 'цáрсáкáя влáстъ, цáрствование / Kaiserwürde, Kaisertum (MdWb 463) < *инязор* 'цáр, uralkodó, fejedelem';
- калготкчи** 'твѣрдостъ' (ERV 227); 'megkeményedés; keménység, szilárdság' (EMSz 136) < *калготк* 'отверждение, заетверждение; megkeményedés, megmerevedés';
- каштанчи** 'гордость' (ERV 242); 'büszkeség, gög' (EMSz 145); 'ylpeys' (ESS 65) < *каштан* 'гордый; büszke, gögös';
- кежейчи** 'злость, злоба' (ERV 247); 'harag, düh, méreg; gonoszság' (EMSz 150) < *кежей* 'злой; haragos, mérges, gonosz';
- кемечи** 'крепость' (ERV 252); 'erősség, keménység, szilárdság' (EMSz 155); 'lujuus' (ESS 67) < *кеме* 'твѣрдый, прочный; erős, kemény';
- киткавчи** 'хитрость' (ERV 268); 'ravaszság, agyafürtság' (EMSz 166) < *киткав* 'хитрый; ravasz, agyafűrt';
- козячи** 'богатство' (ERV 276); 'gazdagság, vagyon' (EMSz 170); 'rikkaus' (ESS 71) < *козя* 'богач, богатый; gazdag';
- лавишочи** 'слабость' (ERV 324); 'gyengeség' (EMSz 193); 'heikkous' (ESS 82) < *лавишо* 'слабый; gyenge';
- ламбамочи** 'сладость' (ERV 329); 'édesség, édes volta vminek' (EMSz 196) < *ламбамо* 'сладость, сладкий; édes, édesség';
- ламокчи** 'множество, масса; количество' (ERV 329); 'sokaság, tömeg; nagy mennyiség/szám' (EMSz 196) < *ламо* 'много; sok';
- ламочи** 'множество, большинство' (ERV 330); 'sokaság, tömeg; nagy mennyiség / szám' (EMSz 197) < *ламо* 'много; sok';
- лезэвчи** 'польза' (ERV 335); 'haszon, hasznosság' (EMSz 201) < *лезэв* 'полезный, нужный; hasznos, előnyös';
- летькечи** 'влажность' (ERV 340); 'nedvesség, nyirkosság' (EMSz 204) < *летьке* 'влажный, сырой; nedves, nyirkos';
- ловкачи** 'ловкость [ügyesség]' (ERV 358); 'taitavuus, näppäryys' (ESS 87) < *ловка* 'ловкий; ügyes';
- ломанькчи** 'человеченность' (ERV 350); 'emberség, emberiesség' (EMSz 210) < *ломань* 'человек; ember';
- мазыйчи, мазычи** 'красота, прелесть' (ERV 357, 358); 'szépség' (EMSz 214); 'kauneus' (ESS 89); *maziks-či* 'красота / Schönheit' (MdWb 1293) < *мазый* 'красивый; szép';
- майсемачи** 'мучение' (ERV 358); 'kín, gyötrelem' (EMSz 215) < *майсема* 'мучение, мука; kínlódás, gyötrődés';
- малавиксчи** 'близость' (ERV 360); 'közelség' (EMSz 216) < *малавикс* 'близкий; közeli, közel álló';
- манчемачи** 'лицемерие [képmutatás]' (ERV 362) < *манчема* 'обман, ложь; becsapás, csalás';

- марямочи** 'слух (способность слышать) [hallás]' (ERV 365) < *марямо* 'слышание; hallás';
- мастеркчи** 'мастерство [szakértelem, mesterség]' (ERV 366); **мастерьчи** *maš'er-č'i* 'ловкость, мастерство / Geschichlichkeit, Meisterschaft' (MdWb 1190) < *мастер* 'мастер; mester';
- маштнетемачи** 'зло, злость, раздражение [gonoszság, ingerültség]' (ERV 369) < *маштнетема* 'id.';
- маштовиксчи** 'годность, пригодность [alkalmasság]' (ERV 369) < *маштовикс* 'годный, пригодный; alkalmas, megfelelő', ld. még **амаштовомачи** 'негодность [alkalmatlanság]' (ERV 46) < *a* tagadószó + *маштовомачи*;
- мельтемечи** 'безразличие' (ERV 375); 'kedvetlenség, kelletlenség; közömbösség' (EMSz 225) < *мельтеме* 'с неохотой, нехотя; kedvetlen, kelletlen, kedvetlenül';
- мелявкстомочи** 'беззаботность, беспечность [gondtalanság, könnyelműség]' (ERV 375) < *мелявкстомо* 'беззаботный, беспечный; gondtalan, könnyelmű';
- мирдексчи** 'супружество, брак [házasság, házasságkötés]' (ERV 384) < *мирде* 'муж, супруг; férj';
- набойчи** 'смелость' (ERV 396); 'bátorság, merészség; szilajság, szertelenség' (EMSz 237); 'rohkeus; vallatomuus' (ESS 98) < *набой* 'задира, смелый; bátor, merész';
- наивнойчи** 'наивность [naivság]' (ERV 398) < *наивной* 'наивный; naiv';
- нардевтемечи** 'непрочность; бессилие, слабость' (ERV 400); 'erőtlenség, gyengeség' (EMSz 239); 'kestämättömyys, hauraus' (ESS 100) < *нардевтеме* 'некрепкий, непрочный; erőtlen, gyenge';
- нардевчи** 'прочность, крепость' (ERV 400); 'erősség, szilárdság, tartósság' (EMSz 239); 'lujuus, vahvuus' (ESS 100) < *нардев* 'прочный, крепкий; erős, szilárd, tartós';
- нардексчи** 'сопротивляемость (материала) [anyag ellenállóképessége]' (ERV 400) < *нарде* 'прочность; erősség, szilárdság, erő';
- нардечи** 'прочность, крепость [erősség, szilárdság]' (ERV 400) < *нарде* 'прочность; erősség, szilárdság, erő';
- наянчи** 'кокетство; гордость' (ERV 406); 'kacérság; büszkeség' (EMSz 242); 'keimailu; ylpeily, koppavuus; itsepäisyys' (ESS 101) < *наян* 'кокетливый; гордый; kacér, büszke';
- немойксчи** 'немота [némaság]' (ERV 410) < *немой* 'немой; néma';
- ношкачи** 'тупость [tompaság]' (ERV 419); 'tylsyys' (ESS 104) < *ношка* 'тупой; tompa';
- нужавтомочи** 'обеспеченность, достаток [ellátottság, jólét]' (ERV 420) < *нужав-томо* (abess.) < *нужа* 'нужда; szükség, nincstelenség';
- нужачи** 'нужда, бедность' (ERV 420); 'szükség, nincstelenség' (EMSz 250); 'puute, köyhyys' (ESS 104) < *нужа* 'нужда; szükség, nincstelenség';
- нузяксчи** 'лень, леность' (ERV 421); 'lustaság' (EMSz 250); 'laiskuus' (ESS 104); *nužaks-č'i* 'лень, вялость / Faulheit, Trägheit' (MdWb 1376) < *нузякс* 'лентяй, ленивый; lusta';
- нурькачи** 'краткость' (ERV 423); 'rövidség' (EMSz 252) < *нурька* 'короткий; rövid';
- одирьваксчи** 'положение молодой женщины, недавно вышедшей замуж [fiatal feleség helyzete]' (ERV 431); *morsiusaika* (ESS 107) < *одирьва* 'невеста, сноха; menyasszony, menyecske';

- оймечи** 'душевность' (ERV 435); 'szívélyesség; őszinteség' (EMSz 259) < *ойме* 'дух, душа; lélek, lelkiismeret';
- оляксчи** 'воля' (ERV 437); 'szabadság' (EMSz 260); 'vapaus' (ESS 109) *ol'aks-či* 'воля, свобода / Freiheit' (MdWb 1445) < *оля* 'воля, свобода / свободный; szabadság';
- олячи** 'свобода, независимость' (ERV 438); 'szabadság' (EMSz 260); 'vapaus' (ESS 109) < *оля* 'воля, свобода / свободный';
- отксчи, одчи** 'молодость' (ERV 447); 'fiatalság, fiatakor' (EMSz 256); 'nuoruus' (ESS 112); *od-či* 'молодость / Jugend' (MdWb 1424) < *од* 'новый, молодой; új, fiatal';
- оаяксчи** 'дружба' (ERV 449); 'barátság' (EMSz 264); 'ystävyys' (ESS 113) < *оя* 'друг, подруга; barát, barátnő';
- пайстомочи** 'несчастье' (ERV 450); 'szerencsétlenség, nyomorúság' (EMSz 265); 'osattomuus' (ESS 113); *pajstomo-či* 'несчастье, бедствие / Unglück' (MdWb 1566) < *пайстомо* 'несчастный; szerencsétlen, nyomorult';
- парочи** 'имущество; богатство' (ERV 459); 'jóság; érték; gazdagság, vagyon' (EMSz 270); 'hyvyys' (ESS 115); *paro-či* 'благо; доброта, достоинство / das Gute; Güte, Trefflichkeit' (MdWb 1549) < *паро* 'хороший / добро, богатство; jó' – ld. még: **анарочи** 'недоброжелательность' (ERV 53); 'rosszakarat, rosszindulat' (EMSz 43) < *a* tagadószo + *парочи*;
- пелемачи** 'опасность' (ERV 467); 'félelem' (EMSz 276) < *пелема* 'боязнь, страх; félelem';
- пиитичи, пиитимачи** *pišt'i-či* 'страдание, жалкая, мучительная жизнь / Leiden, elendes, leidvolles Leben [szenvedés, nehéz élet]' (MdWb 1686); *pišt'ima-či* 'страдание, тернистый путь / Leiden, Leidenspfad' (MdWb 1686) < *пиитима*, *пиитема* 'страдание; szenvedés';
- покичи** 'величина' (ERV 494); 'nagyság, terjedelem' (EMSz 291); 'suuruus' (ESS 125) < *поки* 'большой; nagy';
- прававтомочи** 'бесправие [jogtalanság]' (ERV 508) < *прававтомо* 'бесправный; jogtalan';
- превейчи** 'ум' (ERV 511); 'okosság, értelmesség' (EMSz 300); 'järki, viisauus' (ESS 129) < *превей* 'умный, умница; okos';
- превтемечи** 'глупость' (ERV 511); 'esztelenség, ostobaság' (EMSz 300) < *превтеме* 'неумный / безумец, глупец; esztelen, buta';
- простойчи** 'простота [egyszerűség]' (ERV 520) < *простой* 'простой; egyszerű';
- пшитичи** 'острота' (ERV 531); 'élesség, éles volta vminek' (EMSz 310); 'terävyys' (ESS 136) < *пшти* 'острый; éles';
- родняксчи** 'родство' (ERV 555); 'rokonság, rokon kapcsolat' (EMSz 316) < *родня* 'родство; rokon, rokonság';
- рудазовчи** 'грязь' (ERV 558) < *рудазов* 'грязный; sáros, piszkos';
- салавачи** 'тайна' (ERV 564); 'titok, rejtély' (EMSz 321); 'salaisuus' (ESS 145) < *салава* 'секретный; titkos';
- свежачи** 'свежесть' (ERV 572); 'frissesség, üdeség' (EMSz 325) < *свежа* 'свежий; friss, üde';

сельскойчи *śel'skoj-či* 'старшинство / Rang des Dorfschulzen, Beruf des Bauernältesten [rangidősség]' (MdWb 2125) < *сельской* 'сельский староста; falusi előljáró';

скупойчи 'скупость' (ERV 592); 'fukarság, fösvénység' (EMSz 335); 'saituus, kit-saus' (ESS 153) < *скупой* 'скупой; fukar, fösvény';

смелчи 'смелость' (ERV 594); 'bátorság, merészség' (EMSz 336); 'rohkeus' (ESS 154) < *смел* 'смелый; bátor, merész';

сокорчи 'слепота' (ERV 600); 'vakság' (EMSz 338); 'sokeus' (ESS 155) < *сокор* 'слепой; vak';

стакачи 'трудности, затруднения' (ERV 612); 'nehézség, súlyosság' (EMSz 342); 'taskaus; oinavuus; vaikeus' (ESS 158) < *стака* 'тяжёлый; nehéz';

старустаксчи *starustaks-či* 'старшинство / Amt des Dorfältesten, Rang des Dorfältesten [rangidősség]' (MdWb 2029) < *староста* 'староста; falusi előljáró';

сыречи 'старость' (ERV 629); 'öregkor, öregség' (EMSz 349); *si're-či* 'возраст / das Alter' (MdWb 1987) < *сыре* 'старый; öreg';

сэтьмечи 'спокойствие; тишина' (ERV 634); 'csend, nyugalom' (EMSz 352); 'hiljaisuus; nõuquys, sävyisyys' (ESS 163); *se'tme-či* 'мягкий характер, кротость / milder Charakter, Milde' (MdWb 2100) < *сэтьме* 'тихий, спокойный, тишина; csendes, csend';

сюнавчи 'богатство' (ERV 637); 'gazdagság, bőség' (EMSz 353); 'rikkaus, runsaus' (ESS 164); *šurav-či* 'богатство / Reichtum' (MdWb 2198) < *сюнав* 'богатый; gazdag';

талайчи 'давность' (ERV 642); 'kései volta vminek; régiség, hajdankor' (EMSz 357); 'pitkaikaisuus; muinaisuus' (ESS 165) < *талай* 'поздний; késő';

тейтерьксчи, тейтерьчи 'девичество' (ERV 653); 'lányság, hajadon állapota vkinek' (EMSz 369); 'tyttöaika' (ESS 167); *tejter'-či, tejterks-či* 'девственность / Jungfernschaft' (MdWb 2385) < *тейтерь* 'дочь, девушка; lány';

тесначи 'теснота' (ERV 658); 'szűk/szoros volta vminek' (EMSz 371); 'ahtaus' (ESS 169) < *тесна* 'тесный; szűk, szoros';

тетявачи 'трезвость [józenság]' (ERV 659); 'selvyys; raittius' (ESS 169) < *тетява* 'трезвый; józan';

тетяксчи 'апасág' (EMSz 372); 'isyys' (ESS 169) < *тетя* 'отец; apa';

тоначи 'загробная жизнь' (ERV 668); 'túlvilág' (EMSz 380); 'tuonela' (ESS 171); *tonači* 'потусторонний мир, тот свет, царство мёртвых / die andere Welt, Jenseits, Totenreich' (MdWb 2297) < *тона* 'тот; az, amaz';

тошначи 'скука, тоска' (ERV 674); 'bánat, szomorúság' (EMSz 384); 'ikävyys' (ESS 172) < *тошина* 'тоска, тоскливый; bánat, bánatos';

трезвойчи 'трезвость [józenság]' (ERV 676); 'selvyys; raittius' (ESS 173) < *трезвой* 'трезвый; józan';

удумачи *uduta-či* 'сонливость / Schläfrigkeit, Verschlafenheit [álmosság, aluszékonyság]' (MdWb 2433);

уличчи, уликсчи 'достаток' (ERV 693); 'vagyonosság, bőség, gazdagság' (EMSz 395); 'varakkuus, varat' (ESS 178); *ul'i-či, ul'iks-či* 'собственность, состояние / Vermögen, Eigentum' (MdWb 2449, 2450) < *уле-* 'есть, иметься; van, létezik';

- упрямчи** 'упрямство' (ERV 695); 'makacsság, konokság' (EMSz 397); 'itsepäisyys' (ESS 179) < *упрям* 'упрямый; makacs, konok';
- урексчи** 'рабство; замужество' (ERV 696); 'szolgaság, rabszolgaság; házasság' (EMSz 398); 'orjuus' (ESS 179); *urëks-či* 'рабство / Sklavinnentum' (MdWb 2474) < *уре* 'раб; szolga, rabszolga';
- урозчи** 'сиротство' (ERV 697); 'árvaság' (EMSz 398) < *уроз* 'сирота, сиротливый; árva';
- уряднойчи** 'убранство' (ERV 698); 'rendesség, tisztaság, gondosság' (EMSz 399) < *урядной* 'убранный; rendes, tiszta, gondos';
- урядчи** 'rend' (EMSz 399) < *уряд* 'порядок; rend';
- ураксчи** *uraks-či* 'замужество / Ehefrauentum, Ehefrauenleben [házasság]' (MdWb 2470) < *уря* 'невестка; meny';
- хитройчи** 'хитрость [ravaszság]' (ERV 716) < *хитроу* 'хитрый; ravasz';
- хищнойчи** 'хищничество [ragadozás; rablás]' (ERV 716) < *хищной* 'хищный; ragadozó, rabló';
- чевтечи** 'мягкость' (ERV 743); 'puhaság, lágyaság' (EMSz 424) < *чевте* 'мягкий puha, lágy';
- честнойчи** 'честность [becsületesség, tisztesség]' (ERV 746); 'rehellisyys' (ESS 191) < *честной* 'честный; becsületes, tisztesség';
- чоподачи** 'темнота, темень' (ERV 756); 'sötétség' (EMSz 435); 'pimeys' (ESS 193) < *чопода* 'тёмный; sötét';
- чумочи** 'вина' (ERV 759); 'bűn, véték, bűnösség, vétkekesség' (EMSz 438); 'syy, vika' (ESS 193) < *чумо* 'виноватый / вина; bűnös, bűn';
- шумбрачи** 'здоровье' (ERV 768); 'egészség' (EMSz 446); 'terveys' (ESS 197); *šumbra-či* 'здоровье / Gesundheit' (MdWb 302) < *шумбра* 'крепкий, здоровый; egészséges';
- эйкакичи** 'детство' (ERV 772); 'gyermekkor' (EMSz 449); 'lapsuus' (ESS 198) < *эйкаки* 'ребёнок, дитя; gyermek';
- экономнойчи** 'экономичность [gazdaságosság]' (ERV 774) < *экономной* 'экономный; gazdaságos';
- экспансивнойчи** 'экспансивность [féktelenség, szertelenség]' (ERV 775) < *экспансивной* 'экспансивный; féktelen, szertelen';
- элегантнойчи** 'элегантность [elegancia]' (ERV 777) < *элегантной* 'элегантный; elegáns';
- эрявиксчи** 'необходимость, надобность' (ERV 786); 'szükségesség, fontosság' (EMSz 455); 'váltamäyttömyys, pakko; tarve' (ESS 201) < *эрявикс* 'нужный, необходимый; kellő, szükséges, fontos';
- эрямочи** 'жизнь' (ERV 787); 'élet, valóság' (EMSz 456); *erämo-či* 'жизнь, существование; имущество / Leben, Dasein; Eigentum, Vermögen' (MdWb 371) < *эрямо* 'жизнь; élet';
- эчкечи** 'толщина' (ERV 791); 'vastagság; kövérség' (EMSz 459); *äčkä-či* 'толщина / Dicke, Stärke' (MdWb 350) < *эчке* 'толстый; vastag, kövér';
- ялгаксчи** 'товарищество; дружба' (ERV 802); 'barátság' (EMSz 469); 'ystävyys, toveruus' (ESS 204) < *ялга* 'товарищ, друг; barát'.

19.4. A képző produktivitása egykor és most

A *-či* képző elterjedése viszonylag új jelenség: az A. P. Feoktyiszov által közreadott 1785-ös Damaszkín-szótárban még csak néhány *-чи* képzős alak kapott helyet: *бедной-чи* 'бедность; szegénység' (48, 293); *кудочи* 'дом; ház' (323); *кудочить, кудотчить* 'хоромы; lakóház, nagy ház' (305); *парочи* 'имение; добро, имущество; vagyon, jó-ság' (112, 155, 156); *сюнавчи* 'богатство, излишество, изобилие; gazdagság' (44, 110); *шумбрачи* 'здоровье; egészség' (82, 104, 262).

Paasonen hatalmas művében, a XIX–XX. század fordulóján gyűjtött anyagot tartalmazó szótárában mindössze 40 *-чи* képzős szerepel. Ezzel szemben a mai szótárakban már szép számmal bukkannak fel *-чи* képzős alakok: ERV 145, EMSz 101, ESS 75.⁸⁵

Még egyértelműbben árulkodik a képző térhódításáról a 2000-ben megjelent finn–erza szótár. Korábban már többször említettem, hogy ez a szótár nagyon sok nyelvújítási anyagot tartalmaz. Vizsgálataim szerint a szótár 174 *-чи* képzős alakot rejt. Persze, az itt megjelenő adatok mennyiségéből nem lehet a valós nyelvhasználatra vonatkozó, messzemenő következtetéseket levonni. Intő jel lehet Saarinen véleménye a finn–erza szótár szerkesztési munkálatairól: „...kun on täytynyt kääntää suomen abstraktisubstantiivi, on otettu käyttöön *-či* johdos [amikor egy finn elvont főnevet le kellett fordítani, kéznél volt a *-чи* képző]” (Saarinen 2004: 340). Mindezek ellenére a tendencia világos, a *-чи* mára a *-мо*, *-ма* és a *-вкс* mellett a legfontosabb, legtermékenyebb absztrakt névszóképzővé vált.

A SES *-чи* képzős alakjai (mivel ezek etimológiailag teljesen átlátható szavak, külön nem tüntetem fel alapalakjukat):

авелявнемачи 'kömpelyys [esetlenség, ügyetlenség]' (SES 182);
агрессивнойчи 'aggressivisuus [agresszivitás]' (SES 2);
азаргадомачи 'kiihko [hevesség, szenvedélyesség]' (SES 127);
аккуратнойчи 'täsmällisyys [pontosság]' (SES 454);
акуломачи 'kuolemattomuus [halhatatlanság]' (SES 164);
аламокс ловомачи 'aliarviointi [alulértékelés]' (SES 9);
аламоксчи 'vähemmistö [kisebbség]' (SES 511);
аламочи 'niukkuus [csekélység, szegényesség]' (SES 258);
апелемачи 'uljuus [hősiesség, bátorság]' (SES 459);
апелемачи 'urheus [hősiesség, bátorság]' (SES 463);
апештевиксчи 'ahnaus, ahnehdinta, ahneus [mohóság, kapzsiság]' (SES 3);
артомачи 'maalaustaide [festőművészet]' (SES 223);
асакландявиксчи 'mysteeri [titokzatosság]' (SES 247);
асатыксчи 'niukkuus [csekélység, szegényesség]' (SES 258);
ачарькодевиксчи 'mysteeri [titokzatosság]' (SES 247);
беряньчи 'pahuus [rosszaság]' (SES 281);
валкачи 'hitaus [lassúság]' (SES 55);

⁸⁵ A Turkui Egyetlen létrehozott mordvin adatbázis (ld. 50. oldal) adatai alapján az 1920-as–1930-as évek újságnyelvi szövegeiben is ritkán fordult elő a *-чи*. Az e korszak 188 feldolgozott szövegének 65 ezres korpuszában az alábbi alakok bukkannak fel: *нузяксчи, олячи, покичи сюнавчи, тоначи, улечи, шумбрачи, эрямочи*.

ванстовомачи 'säilyvyys [tartósság]' (SES 404);
вейкендямочи 'tasa-arvo [egyenértékűség]' (SES 418);
вейкескчи 'kokonaisuus [egység, összesség]' (SES 144);
вемельсэчи 'yksimielisyys [egyetértés, egyhangúság]' (SES 520);
веркачи 'aktiivisuus [aktivitás]' (SES 8);
веркачи 'nopeus [gyorsaság]' (SES 260);
вийчи 'mahtavuus [hatalmasság]' (SES 225);
домкачи 'syvyys [mélység]' (SES 40);
допрокчи 'pätevyys [érvényesség, illetékesség, hozzáértés]' (SES 329);
ějжовтомочи 'tajuttomuus [eszméletlenség]' (SES 411);
ějнтомочи 'neuvottomuus [tanácstalanság]' (SES 256);
ějнчи 'arvokkuus [méltóság]teljesség]' (SES 15);
ějроктомочи 'neuvottomuus [tanácstalanság]' (SES 256);
зыянчи 'vaara [veszély]' (SES 470);
илыктемечи 'voimattomuus [erőtlenség]' (SES 508);
илыкчи 'mahtavuus [hatalmasság]' (SES 225);
инвалидкчи 'invaliditeetti [rokkantság]' (SES 74);
инеськечи 'veljeys [testvériség, testvériesség]' (SES 487);
иржаниячи 'karkeus [durvaság, keménység]' (SES 105);
кавишаниячи 'löyhyys [lazaság]' (SES 221);
казямочи 'karkeus [durvaság, keménység]' (SES 105);
какарьгадомачи 'halvaus [bénulás]' (SES 41);
калекачи 'rujous [alaktalanság]' (SES 353);
катардомачи 'halvaus (SES 41);
келейчи 'laajuus [szélesség]' (SES 184);
кельгемачи 'tilavuus [tágasság]' (SES 427);
кельмечи 'kylmyys [hideg, hidegség]' (SES 172);
кемевиксчи 'uskollisuus [hűség]' (SES 463);
кемексчи 'varmuus [biztosság, biztonság]' (SES 481);
кемемачи 'luottamus [bizalom]' (SES 405);
кемемачи 'uskollisuus [hűség]' (SES 463);
кенгелемачи 'petollisuus [csalárdság, megbízhatatlanság]' (SES 300);
кенеремачи 'edistys [haladás, fejlődés]' (SES 25);
кинъ аштемачи 'keli [járható, jó út]' (SES 116);
кирдевтемечи 'löyhyys [lazaság]' (SES 221);
кирнэмачи 'käheys [rekedtség]' (SES 175);
кичкеречи 'kierous [görbeség]' (SES 125);
колавксчи 'rujous [alaktalanság]' (SES 353);
кольнема-эльнемачи 'leikillisyys [játékosság]' (SES 194);
коронъ акирдемачи 'alistumattomuus [hajthatatlanság, makacsság]' (SES 9);
коськянич 'laihuus [soványság]' (SES 185);
коськечи 'kuivuus [szárazság]' (SES 158);
кувакачи 'kesto [tartam, időtartam]' (SES 122);
кувалмочи 'kesto [tartam, időtartam]' (SES 122);

курокчи 'nopeus [gyorsaság]' (SES 260);
леякчи 'veljeys [testvériség, testvériesség]' (SES 487);
лембечи 'lempeys [szelídség]' (SES 195);
лувтомочи 'epäkunto [rendetlenség]' (SES 31);
мазий-парочи 'prameus [pompa, fényűzés]' (SES 315);
мазячи 'mataluus [alacsonyság]' (SES 230);
маралякчи 'sankaruus [hősiesség]' (SES 366);
марявомачи 'kantavuus [hangzási távolság]' (SES 102);
маштомачи 'rutiini [rutin]' (SES 355);
мелень апутомачи 'huolimattomuus [gondatlanság, nemtörődömség]' (SES 60);
мельгаякамочи 'palvelu [szolgáltatás]' (SES 288);
мельс туемачи 'viehätys [varázs, báj]' (SES 493);
мудройчи 'konstikkuus [furfangosság]' (SES 148);
налксемачи 'leikillisyyys, leikkisyys [játékosság]' (SES 194);
натуральнойчи 'luonnollisuus [természetesség]' (SES 212);
начкочи 'kosteus [nedvesség, nyirkosság]' (SES 153);
неявикчи 'uhkeus [pompa, ragyogás]' (SES 458);
нолажачи 'liukkaus [csúszóosság]' (SES 101);
норовчи 'hedelmällisyys [termékenység]' (SES 46);
норовчи 'pätevyys [érvényesség, illetékesség, hozzáértés]' (SES 329);
норовчи 'rutiini [rutin]' (SES 355);
норовчи 'tarkkuus [pontosság; élesség]' (SES 417);
норовчи 'viljavuus [gabonatermés; bőség]' (SES 500);
нузлгалемачи 'laiskottelu [lustálkodás]' (SES 186);
ордадомачи 'itsepäisyys [önfejűség]' (SES 77);
паро мельчи 'jalous [nemeslelkűség]' (SES 80);
пароксчи 'laatu [minőség]' (SES 184);
певтемечи 'iankaikkisuus [örökkévalóság]' (SES 68);
пеедькинемачи 'leikkisyys [játékosság]' (SES 194);
познакачи 'sitkeys [szívósság, keménység, állhatosság]' (SES 380);
пейдемачи 'leikillisyyys [játékosság]' (SES 194);
пек кенярдомачи 'autuus [boldogság, üdvösség]' (SES 19);
пек кецямочи 'autuus [boldogság, üdvösség]' (SES 19);
пекстамочи 'vankeus [fogság]' (SES 478);
пешксечи 'kylläisyys [jóllakottság, telítettség]' (SES 171);
пижечи 'raakuus [éretlenség, nyers volta vminek]' (SES 335);
пизякачи 'rajuus [féktelenség, dühöngés]' (SES 338);
питнейчи 'kalleus [drágaság]' (SES 97);
поки оймечи 'jalous [nemeslelkűség]' (SES 80);
поки седейчи 'jalomielisyys [nemeslelkűség]' (SES 79);
покишолмачи 'kapasiteetti [kapacitás]' (SES 102);
похмельчи 'kohmelo [másnaposság]' (SES 141);
практичнойчи 'käytännöllisyys [praktikusság]' (SES 180);
продуктивнойчи 'produktiivisuus [produktivitás]' (SES 315);

раськекчи 'sukulaisuus [rokonság]' (SES 391);
ризнэмачи 'alakuloisuus [levertség, szomorúság]' (SES 8);
сановчи 'sitkeys [szívósság, keménység, állhatosság]' (SES 380);
саркечи 'loiselämä [élősködés]' (SES 206);
седейшкавачи 'lempeys [szelídség]' (SES 195);
сеедечи 'taajuus [sűrűség, gyakoriság]' (SES 408);
сёпомачи 'salaisuus [titok]' (SES 363);
сёрмавчи 'kirjavuus [tarkaság]' (SES 134);
симемачи 'juoppous [iszákosság]' (SES 85);
содавикечи 'kuuluisuus [híresség]' (SES 168);
содамочи 'kuuluisuus [híresség]' (SES 168);
содамочи 'tieto [tudás]' (SES 424);
сталмонь кандомачи 'kantavuus [hangzási távolság]' (SES 102);
стамбарочи 'aikailu [habozás, késlekedés, halogatás]' (SES 4);
стамбарочи 'hitaus [lassúság]' (SES 55);
стандартоньчи 'kaavamaisuus [sematizmus, formalizmus]' (SES 93);
стувтомачи 'unohdus [felejtés]' (SES 462);
сымеполадкечи 'perinnöllisyys [öröklődés]' (SES 297);
ськамочи 'yksinäisyys [magány]' (SES 521);
таймазачи 'lauhkeus [szelídség]' (SES 191);
тандадомачи 'kauhistus [iszonyat]' (SES 111);
тандалемачи 'pelokkuus [félénkség, félősség]' (SES 295);
тантейчи 'makeus [édesség]' (SES 227);
таштазачи 'kitsaus [fösvénység]' (SES 138);
таштамочи 'säästäväisyys [takarékoság]' (SES 407);
ташточи 'vanhuus [öregség]' (SES 478);
тевс нолдавикечи 'käytännöllisyys [praktikusság]' (SES 180);
теевикечи 'mahdollisuus [lehetőség]' (SES 225);
теинечи 'kapeus [keskeny, szűk volta vminek]' (SES 103);
тонавтомачи 'oppi [tanítás, tan]' (SES 275);
топодемачи 'kylläisyys [jóllakottság, telítettség]' (SES 171);
точначи 'tarkkuus [pontosság; élesség]' (SES 417);
точнойчи 'täsmällisyys [pontosság]' (SES 454);
трафаретэньчи 'kaavamaisuus [sematizmus, formalizmus]' (SES 93);
тувталтомочи 'aiheettomuus [indokolatlanság, alaptalanság]' (SES 4);
тувталчи 'syysuhde [oksági viszony]' (SES 402);
тусточи 'taajuus [sűrűség, gyakoriság]' (SES 408);
уволачи 'huolimattomuus [gondatlanság, nemtörődömség]' (SES 60);
улемачи 'mahdollisuus [lehetőség]' (SES 225);
улемачи 'olemus [lény; lényeg]' (SES 271);
ундокечи 'onttous [odvasság]' (SES 274);
уцяскавтомочи 'onnettomuus [szerencsétlenség]' (SES 274);
халатнойчи 'leväperäisyys [hanyagság]' (SES 198);
целачи 'kokonaisuus [egység, összesség]' (SES 144);

цитнемачи 'kiilto [fény, ragyogás]' (SES 128);
чамачи 'omatunto [lelkiismeret]' (SES 273);
чапамочи 'happamuus [savanyúság]' (SES 43);
чартъчи 'älli [ész]' (SES 529);
чарькодъкчи 'oivallus(kyky) [felfogóképesség]' (SES 270);
чеменьчи 'kangastus [délibáb]' (SES 99);
човачи 'kapeus [keskeny, szűk volta vminek]' (SES 103);
чувтолачи 'kömpelyys [esetlenség, ügyetlenség]' (SES 182);
шаблононъчи 'kaavamaisuus [sematizmus, formalizmus]' (SES 93);
шождачи 'vaivattomuus [könnyedség, könnyűség]' (SES 471);
эйгажачи 'liukkaus [csúszósság]' (SES 102);
элязачи 'vallattomuus [féktelenség]' (SES 474);
эрекчи 'nopeus [gyorsaság]' (SES 260);
эрганачи 'karkeus [durvaság, keménység]' (SES 105);
эргелемачи 'leikillisuus [játékosság]' (SES 194);
эрызачи 'aktiivisuus [aktivitás]' (SES 8);
эрызкалемачи 'kiihko [hevesség, szenvedélyesség]' (SES 127);
эффективнойчи 'tehokkuus [hatékonyaság]' (SES 420);
ялатекеньчи 'leväperäisyys [hanyagság]' (SES 198);

19.5. Szófajtni / kapcsolódási kérdések

A *-чи* képzős elvont főnevek alapszava leggyakrabban melléknév. Sirkka Saarinen-nek a különféle mordvin szótárak anyagára támaszkodó számítása (Saarinen 2004: 334–335) szerint az *a tergo* szótár *-чи/-шу* képzős alakjai közül az erzában 53%-ra, míg a moksában 71%-ra tehető a melléknévi alapszavak aránya (az ingadozó, melléknévként és főnévként egyaránt tekinthető alakokat egységesen melléknévnek tekintette). Néhány példa: *бойкачи* 'gyorsaság', *вадрячи* 'jóság', *валдочи* 'világosság', *ванькчи* 'tisztaság', *вачочи* 'éhség', *видечи* 'becsületesség', *домкачи* 'mélység', *каштанчи* 'büszkeség', *кемечи* 'erősség', *лавишочи* 'gyengeség', *мазыйчи* 'szépség', *ношкачи* 'tompaság', *парочи* 'jóság', *смелчи* 'bátorság', *сокорчи* 'vakság', *стакачи* 'nehézség', *сыре-чи* 'öregség', *сюнавчи* 'gazdagság', *честнойчи* 'becsületesség', *шумбрачи* 'egészség' stb. A melléknév eleve *-й* vagy *-в* képzős alak is lehet: *кежеййчи* 'harag, gonoszság' (< *кежей* 'haragos, gonosz' < *кеж* 'harag, méreg'), *питнейчи* 'drágaság' (< *питней* 'drága' (*питне* 'ár, érték'), *превейчи* 'okosság' (< *превей* 'okos' < *прев* 'ész, értelem'); *виевчи* 'erősség' (< *виев* 'erős' < *вий* 'erő'), *саловчи* 'sósság' (< *салов* 'sós' < *сало* 'só'). – Tagadó értelmű melléknév: *амазыйчи* 'csúnyaság' (< *амазый* 'csúnya' < *мазый* 'szép'), *аванькчи* 'tisztátalanság' (< *аванькс* 'piszkos' < *ванькс* 'tisztá'). Fosztóképzős melléknév: *вийтемечи* 'erőtlenség' (< *вийтеме* 'erőtlen' < *вий* 'erő'), *ярмактомочи* 'pénztelenség' (< *ярмактомо* 'pénztelen' < *ярмак* 'pénz'). Vö. továbbá Mészáros 1997: 235–239.

Az alapszavak második legnagyobb csoportjába a főnevek tartoznak. Saarinen számításai szerint (2004: 336) az erzában a korpusz 37%-a, a moksában 21%-a sorolható ide. Néhány példa: *ведунчи* 'boszorkányság' < *ведун* 'boszorkány', *козячи* 'gazdagság' < *козя* 'gazdag (ember)', *нужачи* 'szükség, szegénység' < *нужа* 'szükség,

szegénység', *олячи* 'szabadság' < *оля* 'szabadság', *оячи* 'barátság' < *оя* 'barát', *урядчи* 'rend' < *уряд* 'rend' stb. Az alapszó sok esetben (Saarinen szerint 47, ill. 41 százalékban) *-мо*, *-ма* képzőt tartalmaz: *вечкемачи* 'szeretet' (< *вечкема* 'szeretet' < *вечке* 'szeret'), *эмамо* 'elpusztulás' (< *эмамо* '(el)pusztulás' < *эма* 'elpusztul'), *эрямо* 'élet, vagyon' (< *эрямо* 'élet' < *эря* 'él') – ezekben az esetekben a *-чи* képzős alak nem hordoz többletjelentést az alapalakhoz képest.⁸⁶

A vizsgált képző sokszor kapcsolódhat a *-кс* elemet⁸⁷ tartalmazó alakhoz is: *аваксчи* 'anyaság' (< *ава* 'anya'), *оляксчи* 'szabadság'⁸⁸ (< *оля* 'szabadság'), *ояксчи* 'barátság'⁸⁹ (< *оя* 'barát'), *пазоксчи* 'istenség' (< *паз* 'isten'), *тейтерьксчи* 'lányság' (< *тейтерь* 'lány'), *урексчи* 'rabság' (< *уре* 'rab'), *ялгаксчи* 'barátság' (< *ялга* 'barát'). (A *-кс* egyébként ritkán más szófajú alapszóhoz is kapcsolódhat, pl. *одксчи* 'fiatalság' < *од* 'fiatal', *ламокичи* 'sokaság; nagy mennyiség' < *ламо* 'sok').

A többi szófaj lényegesen kisebb szerepet kap e képző alapszavaként. Az alapszó néhány esetben lehet ige (*чартъчи* 'figyelmesség' < *чартя* 'értesít'); folyamatos szenvedő melléknévi igenév (*эрявиксчи* 'szükségesség' < *эрявикс* 'szükséges, kellő', *малавиксчи* 'közelség' < *малавикс* 'közeli', *уликсчи* 'lehetőség' < *уликс* 'lehető'); határozószó, módosítószó (*алкуксчи* 'igazság, valóság' < *алкукс* 'tényleg, valóban', *арасьчи* 'nincstelenség' < *арась* 'nem, nincs'), számnév (*вейкексчи* 'egység, egyneműség' < *вейке* 'egy', *ламочи* 'sokaság' < *ламо* 'sok'), névmás (*тоначи* 'túlvilág' < *тона* 'az, amaz') (Lazar 1975: 209–211; Mészáros 1997: 237–239; Saarinen 2004: 337–339).

A *-чи* termékeny képző, alapvetően minden szófajhoz – elsősorban a melléknevekhez – különösebb korlátozás nélkül kapcsolódhat. Az ide tartozó szavak között számos orosz eredetű is adathozható, ilyen pl. az adattárból: *беднойчи*, *бойкачи*, *жаднойчи*, *нужачи*, *тоиначи*, *тупойчи*, *честнойчи* stb.

Néha az alapszónak (főnév) és a belőle képzett szónak többé-kevésbé ugyanaz a jelentése: *вечкема* ~ *вечкемачи* 'любовь; szeretet, szerelem', *жалямо* ~ *жалямо*чи 'жалость; szánalom, sajnálkozás', *маитнетема* ~ *маитнетема*чи 'зло, zлость; gonoszság', *нужа* ~ *нужачи* 'нужда, бедность; szükség, nincstelenség', *оля* ~ *оляксчи* 'воля; szabadság', *родня* ~ *родняксчи* 'родство; rokonság', *уряд* ~ *урядчи* 'порядок; rend', *эрямо* ~ *эрямо*чи 'жизнь; élet'.

19.6. Párhuzamos szöveghelyek vizsgálata

Mint a *пель* (16. pont) és a *лув* (18. pont) kapcsán már bemutattam, a grammatikalizáció, a képzővé válás történeti folyamatának feltérképezéséhez a bibliafordításokat használtam fel. A *-чи* képző produktivitásának vizsgálatára kiválasztott erza nyelvű Lu-

⁸⁶ A fonotaktikailag különben problémamentes *-и* előtt a moksában kiesik a *-мо*, *-ма* magánhangzója: *яками* 'vándorélet', *смеками* 'okosság'.

⁸⁷ Oscar Lazar (1975: 207–208) szerint a *-кс* nomenképző, Bartens (1999: 107) és Saarinen (2004: 336) azonban translativusi formának tartja. Saarinen az 'olla/toimia jonakin [valamiként létezik/működik]' jelentést főként azzal igazolja, hogy a *-кс* elemet tartalmazó szavak nagy része (erza: 65%, moksa 53%) élőlényt jelentő szóra megy vissza.

⁸⁸ = *олячи*.

⁸⁹ = *оячи*.

kács evangélium két fordításából (1889, 1996) kikerestem azokat a szavakat, amelyek ezt a képzőt tartalmazzák. A párhuzamos szöveghegyek összevetése után az adatokat három csoportba soroltam: a) azok az adatok, amelyek csak az 1889-es fordításban szerepelnek; b) mindkét fordításban szereplő szavak; c) csak az újabb fordításban előforduló adatok. A két fordításban összesen 185 adatot találtam, ezek közül az alábbiakban csak néhány – a jelenségeket, a fordítás különböző módozatait szemléltető – példát adok közre. (A példaanyag közlésekor ugyanazt az elvet követem, mint a *пель* és a *лув* esetében.)

A) A -či csak az 1889-es fordításban szerepel

инязоркчи (инязорчи) 'fejedelemség, birodalom, ország' (< *инязор* 'uralkodó, fejedelem, cár' < *ине* 'nagy', *азор* 'úr')

(1) *Мейле амазысь кутьмизе Сонзэ покиш пандо прясь, невтинзе Тензэ весе инязороксь читнень.* 'Utána a gonosz [nem szép] felvitte őt egy nagy hegy tetejére, megmutatott neki minden országot.' // *Идемевсесь ветмизе Исусонь сэрей таркас ды сельгень прамс невтинзе тензэ мода лангонь весе мастортнень.* 'A gonosz [kísértő] felvitte Jézust egy magas helyre és egy pillanat alatt megmutatta neki a földfelszín minden országát.' // *Erre a sátán fölvezette egy magas hegyre, és egy szempillantás alatt megmutatta neki a földkerekség minden országát.* (Lk 4:5)

(2) *Инязороксь чинь саймеде мейле сонъ мурдась мекевъ кудовъ...* 'A királyság megszerzése után visszatért haza...' // *Яламеке инязорокс сонзэ пугызь, ды зярдосон сась мекевъ...* 'Mégis fejedelemmé (őt) tették meg, és amikor visszatért...' // *Мегис megszerезте а királyságot és visszatért.* (Lk 19:15)

(3) *Тонавтытсь, мезе эряви теймексь менелень инязороксь чись совамонь кисэ.* 'Tanító, mit kell tenni a mennyei birodalomba bejutásért?' // *Тонавтыця, мезе монень теэмс пингедэ пингень эрямос совамга?* 'Tanító, mit [kell] nekem tennem az örök életre jutásért?' // *Mester, mit tegyek, hogy eljussak az örök életre?* (Lk 10:25)

кудочи 'birtok, gazdagság, vagyon' (< 'ház melléképületekkel') (< *кудо* 'ház')

(4) *Эли чевте одюжасо оршазь ломанень? Чевте паро одюжасо оршазь ломатне эрить инязоронь кудо чисэ.* 'Vagy puha ruhába öltözött embert? A puha jó ruhába öltözött emberek élnek a cár birtokán.' // *Паряк тынь арсиде неэмс мазый оршамосо оршазь ломань? Сеть, конат оршазь питнейстэ ды эрить сюнавсто, сеть инязоронь кудоват.* 'Talán gondoltatok látni szép ruhába öltözött embert? Azok, akik drágán öltözöttek és gazdagon élnek, azok a cár háza szerintiek [= oda valók].' // *Finom ruhába öltözött embert? Akik drága ruhában járnak és a kényelemnek élnek, a királyi palotákban találhatók.* (Lk 7:25)

парочи 'jóság; érték; gazdagság, vagyon; javak' (< *паро* 'jó')

(5) *Пекъ а паро ули тыненькъ сюнавтъ, тынь ужъ саинкъ паро чинкъ.* 'Nagyon nem lesz jó nektek, gazdagok, ti már megkaptátok a javaitokat.' // *Тыненк жо, сюнавтнень, зыян, эдь тыненк максозель педэ пес эсь уцясканк.* 'Nektek már, gazdagoknak, kár, hiszen nektek odaadták már [elejétől a végéig] a saját boldogságokat.' // *De jaj, nektek, gazdagok, mert már megkaptátok vigaszokat.* (Lk 6:24)

покичи 'nagyság; dicsőség' (< *поки* 'nagy')

(6) *Ки виздилгады деряй Моньдень, Монь валдонъ, седе Ломанень Тсѣраякъ виздилгады, кода сы Сонъ эсь покишь чисэнзэ, Тетянзо покишь чи маро да святойть Ангелтнэнь покишь чистъ маро.* 'Aki ha szégyell Engem, az én szavamat, azt az Ember Fia is szégyelli, aki eljön a saját dicsőségével, az Atya dicsőségével és a szent angyalok dicsőségével.' // *Бути визделгады кияк монъ эйстэ ды монъ валтнэде, сень эйстэ визделгады Ломантнень Цѣраськак, зярдэ сон сы эсь иневалдонъ сияждомасо, эсь Тетянзо ды Пазонъ армотнень иневалдосо.* 'Ha szégyell valaki engem és az én szavaimat, azt az Ember Fia is szégyelli, amikor ő eljön a maga dicsfényében ragyogva [nagy fénytől ezüstösen], maga, az Atya és az angyalok dicsőségében.' // *Аки ugyanis szégyell engem és tanításomat, azt az Emberfia is szégyellni fogja, amikor majd eljön a maga és az Atya, meg a szent angyalok dicsőségében.* (Lk 9:26)

(7) *Весе дивастъ Пазон покишь чинзэ неезъ.* 'Mindenki csodálkozott az Isten nagyságát látva.' // *Весе ломантне абунгадокиность Пазонъ истямо вийидентъ ды инелмадонть.* 'Minden ember meglepődött az Isten ilyen erejétől és naggyá válásától [felnagyulásától].' // *Mindannyian igen elámultak az Isten nagyságán.* (Lk 9:43)

сыречи 'öregség' (< *сыре* 'öreg')

(8) *Вана тонть Елизавета раскеть васня а шачлиль, ней кототсе ковъ, кода сыре чисэнзэ пекиясь.* 'Lám, a te Erzsébet rokonod korábban nem szült, most a hatodik hónapja, amikor öregségében teherbe esett.' // *Содак: тонъ патят, Элисавета, кадык сыреяк, ялатеке пекиясь цѣрасо. Весе ловсть сонзэ а чачницякс, ней сон уш котоце ков пеишкесэ.* 'Tudd, a te nénéd, E., noha öreg, mégis megfogant [méhében] egy fiúval. Mindenki tartotta őt meddőnek [nem szülőnek], most pedig már hatodik hónapja terhes.' // *Íme, rokonod, Erzsébet is fogant öregségében, s már a hatodik hónapban van, noha meddőnek mondták.* (Lk 1:36)

сэтьмечи 'béke, békesség; nyugalom' (< *сэтьме* 'csend; csendes, nyugodt')

(9) *Сонъ вачтась [!] эсь ломанензэ сэтьме чинзэ лангсь.* 'Ránézett a saját emberének jámborságára [nyugalmára].' // *Эдь Пазось велявтызе вановтонзо монъ лангс, асодавикс ды анеявикс урензэ лангс.* 'Az Isten fordította a tekintetét rám, tudatlan és észrevehetetlen szolgájára.' // *Mert rátekintett szolgálója alázatosságára.* (Lk 1:48)

эрямочи 'élet' (< *эрямо* 'élet')

(10) *Идимадонокъ мейле таго, апакъ пельть нолдасамизъ весе эрямо чинекъ перкъ* 'Megszabadításunk után megint, nem félve elbocsát minket egész életünkön át'. // *Сон олякстомты минек вардонок лепитямоост эйстэ. Ней минъ карматано апак пеле сонзэ мелензэ тонавтомо.* 'Kiszabadítván minket az ellenség szorításából, most mi kezdjük félelem nélkül az ő kedvét teljesíteni.' // *Hogy az ellenség kezéből kiszabadítva, félelmet nem ismerve szolgáljunk neki.* (Lk 1:74)

B) A -či 1889-es és az 1996-os fordításban is szerepel

инязорксчи 'birodalom, ország' (< *инязор* 'uralkodó, fejedelem, cár')

- (11) *Верблюдонэнь салмоксонь варява лисьмексь, сюнавъ ломаннень Пазонь инязорксъ чисъ совамодо шошдыне!* 'A tevének a tű lyukán kijönni a gazdag embernek Isten országába bemenésénél könnyebb.' // *Верблюдонтень салмуks нилькска ютамс седе шождыне, кода сюнав ломанентень максомс прянзо Пазонь инязорксчинтъ алов.* 'A tevének a tű fokán átmenni könnyebb, mint a gazdag embernek adni magát Isten országa alá.' // *Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni az Isten országába.* (Lk 18:25)

ламочи 'sokaság, vminek a sok volta' (< *ламо* 'sok')

- (12) *Сюнавтнэ путсть Пазнэнь казнеть, ламо чидестъ, а те дова авась араздензэ путынзе весе, месне тензэ эрямсь ульнесь.* 'A gazdagok raktak Istennek ajándékot a sokjukból, de ez az özvegyasszony a semmijéből rakott mindent [odaadta mindenét], ami neki élni volt.' // *Эдь весе сынъ каясть ламочидест, дова сь вана каясь арасьчидензэ ды максызе весентъ, мейсэ тензэ эрямалъ.* 'Hiszen mindenki odadobott a sokjából, ám az özvegyasszony a szükségéből [semmijéből] dobott, és odaadott mindent, amiből neki élnie kellett.' // *Mert a többiek feleslegük-ből adták az adományt, ő azonban mind odaadta, ami szegénységétől telt: egész megélhetését.* (Lk 21:4)

сюнавчи 'gazdagság, bőség, vminek a gazdag volta' (< *сюнав* 'gazdag')

- (13) *Истя тынь аволь виде сюнавъ чисэ а кемматъ ульдядо деряй, ки тынкъ кемдядызь виде сюнавъ чисэнтъ?* 'Ha a nem igaz vagygonban nem voltatok hüek, rátok ki bízna valódi gazdagságot?' // *Ды бути эзитъ ульне кемевикс а виде сюнавчисэ, сестэ алжуксонь сюнавчинтъкак кияк а макссы тонеть.* 'És ha nem voltál megbízható a nem igaz vagygonban, akkor valódi gazdagságot senki nem ad neked.' // *Ha tehát a hamis mammont nem kezeltétek hüen, ki bizza rátok az igazit?* (Lk 16:11)

тейтерьксчи 'lányság, hajadon állapot' (*тейтерь* < 'lány a vkinek')

- (14) *Сесэ-жо ульнесь Анна пророчица Асиронь буень Фануилэнь тейтерь. Сонъ вельть сыре ульнесь, тейтерксъ чидензэ мейле мирде экинэ сисемъ иеть ансякъ эрясь.* 'Volt ott egy Anna prófétanő, az Áser nemzetségbeli Fánuel lánya. Ő nagyon öreg volt, leánysága után hét évig élt a férjével.' // *Тосо те шкане ульнесь Анна пазмарицясь, Пенуилэнь тейтерезэ Ассирэнь буестэ. Сон нек сырель. Анна тейтерьксчисэ лисъ мирденень ды эрясь сисем иеть мирдензэ марто.* 'Ebben az időben volt egy Anna prófétanő, Fánuel lánya az Áser nemzetségből. Ő nagyon öreg volt. Anna leányságában férjhez ment, és hét évig élt a férjével.' // *Volt egy Áser törzséből való, Anna nevű prófétaasszony, Fánuel leánya, aki már igen öreg volt. Hét évig élt férjével lánysága után.* (Lk 2:36)

kiválasztott a szegényeknek a jó hírt hirdetni, a szívvel betegeskedők gyógyítójának, küldött engem a rabságba taszítottaknak a hazabocsátást hirdetni, a vakok szemét kinyitni, sok kisemmizettnek szabadságot hozni.’ // *Азоронь Оймеялтоь моньсэнь, эдь сон вадимим-кочкимим монь. Сон кучимим монь яволявтомо ка-жовтненень кенярксов куля, пачтямо пекстазтненень – олячиде, сокортнэ-нень – валдочиде; лепитязтнень оляс нолдамо.* ’Az Úr lelke bennem, hiszen ő felkent-kiválasztott engem. Elküldött engem osztogatni a szerencsétleneknek az örömhírt, közölni a bebörtönzöttekkel a szabadságot, a vakokkal a világosságot, szabadon bocsátani az elnyomottakat.’ // *Аз Ёр лелке ван рајтам, азёрт кент фел енгем, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek. Elküldött, hogy hirdessem a foglyoknak a szabadulást, a vakoknak a látást, hogy szabadon bocsássam az elnyomottakat.* (Lk 4:18)

вачочи ’éhség’ (< вачо ’éhes’)

(21) *Кода сонъ ютавтызе весе ули парозо, се масторсонть сась вачо ie, сонъ кармась пиштевтеме.* ’Amikor elköltötte minden vagyonát, az országban jött éh-ínség [éhes-év], ő kezdett nélkülözni.’ // *Ды зярдо сон весе ули-паронть ютав-тызе, сась се масторонтень поки вачочи, ды цёраськак кармась нек пиште-ме.* ’És amikor minden vagyonát elköltötte, jött az országra nagy éhezés, a fiú na-gyon kezdett nélkülözni.’ // *Amikor már mindenét elpazarolta, az országban nagy éhínség támadt, s nélkülözni kezdett.* (Lk 15:14)

(22) *Илиянь пингстэ, кода колмо iеть да кото ковтъ менельстэ пиземе эзь уль-некъ, кода сестэ масторъ лангсонть весе вачомкиность, се шкане Израильсэ ламо довать ульнестъ.* ’Illés korában, amikor három évig és hat hónapig a mennyből eső nem esett [nem volt], akkor a földön mindenki éhezett, ez idő tájt Izraelben sok özvegy volt.’ // *Илиянь шкатнестэ, зярдо колмо пель марто иеть арасель пиземе, ды весе масторсонть ульнесь поки, така вачочи, Израильсэ ульнестъ ламо доват.* ’Illés idejében, amikor három és fél évig nem volt eső, és az egész földön volt nagy, súlyos éhínség, Izraelben sok özvegy élt.’ // *Сок özvegy éлт Izraelben Illés idejében, amikor az ég három évre és hat hónapra bezárult, úgyhogy nagy éhínség támadt az egész földön.* (Lk 4:25)

Lásd még a 31. számú példát.

видечи ’becsületesség, egyenesség’ (< виде ’igaz, őszinte, egyenes’)

(23) *Ёвтась истяжо ёвксъ эсь прястъ праведнойксъ ловнытсятнэнь да лия ломанень сядытсятнэнь.* ’Mondott egy történetet a magukat szentéletűeknek gondolóknak és más embereket elítélőknek.’ // *Исус ёвтнесь истямо валвелявкс сетненень, конат ловсть эсь пряст видечисэ эрицякс ды конат лия ломант-нень мезекскак эзь путне.* ’Jézus mondott olyan példabeszédet azoknak, akik gondolták magukat becsületben élőknek, és akik más embereket semmibe sem vet-tek.’ // *Аз elbizakodottaknak, akik meg voltak róla győződve, hogy igazak, s a töb-bieket megvetették, ezt a példabeszédet mondta.* (Lk 18:9)

(24) *Тынь ломань икеле прянкъ паро ломаньксъ тейнитядо; Пазь содасынзе кодатъ тынкъ седеенкъ.* ’Ti az ember előtt magatokat jó embernek teszitek, [de] az Isten tudja, milyen a ti szívetek.’ // *Тынь содатадо, кода ломантнень икеле*

ливтемс видечис эсь прянк, ансяк Пазось содасынзе тынк седейтнень. 'Tud-játok, amint az emberek előtt mutatjátok magatokat igaznak [teszitek igazságosságra magatokat], csak az Isten ismeri a ti szívetekeket.' // *Ti igaznak mondjátok magatokat az emberek előtt, az Isten azonban belelát szívetekbe.* (Lk 16:15)

- (25) *Тынь кемайтсе часть макстадо метасто, рутасто да эрва мень пуре эмежде, а Пазонь вечкеманть, Пазонь судсть вакска кадносынкъ.* 'Tizedrészt adtok a mentából, a rutából és minden kerti veteményből, de az Isten szeretetét, Isten ítéletét elhagytátok.' // *Тынь пандтадо Пазонтень кемайтсе пелькс натой питнёк ды рута тикишестэ ды пирень лия эмежстэяк. Ансяк тынь стувтынк вечкемс Пазонтъ ды эрямс видечисэ!* 'Adtok az Istennek tizedrészt a mentából és a ruta-füből, és a kert más veteményeiből. De elfelejtetek szeretni az Istent és (elfelejtetek) élni becsületben.' // *Tizedet adtok a mentából, rutából és az összes kerti veteményből, de semmibe veszitek az igazságot és az Isten szeretetét.* (Lk 11:42)

- (26) *Видьстэ кортанъ тенкъ: конатъ-конатъ месэ аштитсятнень ютксо куломодостъ икеле Пазонь инязороксь чизэ нейсызь.* 'Bizony [egyenesen] mondom nektek: némelyek az itt állók közül a haláluk előtt Isten országát meglátják.' // *Видечи ёвтан тенк: конат-конат месэ аштитсятнень эйтэ а кулыть, зярс а несызь Пазонь инязоркчинь самонтъ.* 'Igazat mondom nektek: némelyek az itt állók közül nem halnak meg, amíg nem látták az Isten országának eljövételét.' // *Igazán mondom nektek, hogy azok közül, akik itt állnak, némelyek nem halnak meg, míg meg nem látják az Isten országát.* (Lk 9:27)

иневаньксчи 'szentség' (< иневанькс 'szent' < ине 'nagy', ванькс 'tisza')

- (27) *Менельсэ тетянокъ! Тонтъ леметь валдомозо. Тонтъ Инязороксь чить сазо.* 'Miatyánk a mennyben. A te neved világosodjon meg. A te országod jöjjön el.' // *Тетяй, панжовозо тонъ лементъ иневаньксчизэ. Сазо тонъ инязоркчись.* 'Atya, táruljon ki nevednek a szentsége. Jöjjön el a te birodalmad.' // *Атыánk! Szenteltessék meg a neved. Jöjjön el az országod.* (Lk 11:2)

кудо-чи 'birtok, gazdagság, vagyon' (< кудо 'ház')

- (28) *Тетяй, туикъ монень мезе тень саты дольнай. Тетязо явизе тенстъ весе ули парозо.* 'Apám, hozd nekem, ami a nekem járó [elegendő] rész. Az apja szétszította köztük minden vagyonát.' // *Тетяй, максык монень кудонь-чинь пельксэм.* *Тетясь явизе кавтост юткова кудонь-чинь ули-паронтъ.* 'Apám, add nekem a vagyonrészem. Az apa kettéosztotta köztük a birtok javait.' // *Апám, add ki nekem az örökség rám eső részét! Erre szétszította köztük vagyonát.* (Lk 15:12)

летькечи 'nedvesség, nyirkosság' (летьке 'nedves, nedvesség')

- (29) *Кона-кона прась кевъ лангсъ, лисьть, да леткевтеме коськсть.* 'Egyesek leestek a kőre, kikeltek és nedvesség nélkül kiszáradtak.' // *Лиятне прась кевев модас, курохсто лиссть ды курохсто коськстькак: эзь сато летькечись.* 'Mások leestek a köves földre, gyorsan kikeltek és gyorsan el is száradtak: nem volt elég nedvesség.' // *Мас szemek köves talajra hullottak. Kikeltek, de aztán elszáradtak, mert nem kaptak elég nedvességet.* (Lk 8:6)

парочи 'jóság; érték; gazdagság, vagyon; javak' (< *паро* 'jó')

- (30) *Вачотнень пародо нештинзе, сюнавтнень истякъ панинзе.* 'Az éheseket jóval töltötte el, a gazdagokat (csak) úgy elűzte.' // *Сон нешти парочисэ арасьчисэ эрицятнень; сюнавтнень пани чавонь кедть.* 'Megtölti javakkal a nincstelenségben élőket, a gazdagokat elűzi üres kézzel.' // *Az éhezőket javakkal töltötte el, de a gazdagokat üres kézzel küldte el.* (Lk 1:53)

нешксечи 'vminek a tele jellege; jóllakottság' (< *нешксе* 'tele, teli')

- (31) *А паро тыненькькакъ ней нешкедезьтъ, мейле тынь вачомдадо.* 'Nem jó nektek sem, most jóllakottak, később éhezni fogtok.' // *Зыян тыненк, мечи нешксечисэ эрицятнень, эдь тынь карматадо эрямо вачочисэ.* 'Jaj nektek, ma jóllakottságban élöknek, hiszen ti fogtok élni éhségben.' // *Jaj nektek, akik most jóllaktok, mert éhezni fogtok!* (Lk 6:25)

питнейчи 'dicsőség, dicsőítés; jutalom' (< *питней* 'drága, értékes')

- (32) *Вечкинъдерятадо ансякъ тынсинкъ вечкитсятнень, мезень кисъ сестэ инамстадо?* 'Ha csak a titeket szeretőket szeretitek, miért akkor a dicsőítéseket?' // *Бути тынь вечксынъ ансяк сетнень, конат вечктядызь тынк, сестэ мейсэ тынк питнейчись?* 'Ha ti csak azokat szeretitek, akik szeretnek titeket, ezért miben [van] nektek a dicsőítés?' // *Mert ha csak azokat szeretitek, akik benneteket is szeretnek, milyen hálát várhattok érte?* (Lk 6:32)

превейчи 'okosság, bölcsesség' (< *превей* 'okos, bölcs')

- (33) *Тень кувалтъ Пазонь Премудростезэ истя мерьсь...* 'Emiatt Isten nagy bölcsessége így mondta...' // *Секскак Пазонь Превейчись корты...* 'Azért Isten bölcsessége mondja...' // *Azért mondja az Isten bölcsessége...* (Lk 11:49)
- (34) *Сонь масторонь ве пестэ сакинось Соломононь превензэ кулсономо.* 'A föld egyik végéből jött Salamon bölcsességét meghallgatni.' // *Эдь сон сась мастор маи-томасто кунсолосо Соломононь превейчинтъ.* 'Jött a föld végéből meghallgatni Salamon bölcsességét.' // *Mert eljött a föld széléről, hogy meghallgassa Salamon bölcsességét.* (Lk 11:31)

салавачи 'titok, rejtély' (< *салава* 'titkos')

- (35) *Мезеякъ истя кекшезь а эри коната-бу аволь муевтъ; арась истяжо кодамоякъ салава тевь, коната-бу аволь содавтъ.* 'Semmi olyan elbújva nem él, amit ne lehetne megtalálni, nincs semmi olyan titkos dolog, ami ne tudódna ki.' // *Арась истямо салавачи, конась аволь лисе лангс, ды арась истямо сёнома, конась а теевель содавиксэкс.* 'Nincs olyan titok, ami ne jönne a felszínre, és nincs olyan titok, ami ne válna ismertté.' // *Nincs semmi elrejtve, ami nyilvánosságra ne kerülne, s titok, ami ki ne tudódna.* (Lk 12:2)

содамочи 'tudás, ismeret' (< *содамо* 'tudás, ismeret')

- (36) *Тынь законь содамонь панжумантъ саинкъ...* 'A törvények tudásának a kulcsát elvették...' // *Тынь салынъ содамочис панжомантъ...* 'Ti elloptátok a tudáshoz [való] kulcsot...' // *Elvették a tudás kulcsát...* (Lk 11:52)

стакачи 'nehézség, súlyosság' (< *стака* 'nehéz, súlyos')

- (37) *Тынь Монь апаро шкастонь Монь маро ульниде.* 'Ti az én rossz időmben velem voltatok.' // *Ансяк тынь цидярдыде мартон ютамо весе монь стакачитненъ пачк.* 'Csak ti bírtátok ki velem haladni minden nehézségemen keresztül.' // *Ti kitartottatok velem megpróbáltatásaimban.* (Lk 22:28)

сэтьмечи 'béke, békesség; nyugalom' (< *сэтьме* 'csend; csendes, nyugodt')

- (38) *Тынь арсиядо Монь сынъ масторъ лангсъ масторонь оймавтомо? Мерянь тенькъ – аволь сексъ – явишемензэ Монь сынъ.* 'Gondoljátok, én jöttem a földre a földet megbékéltetni? Mondom nektek, nem azért, megosztani jöttem.' // *Тынь, паряк, арсеядо, мон сынъ сэтьмечинъ кандомо мода лангс? Арась! Аволь сэтьмечи – явома.* 'Ti, talán, gondoljátok, jöttem békességet hozni a földre? Nem! Nem békességet, megosztást.' // *Аzt hiszitek, azért jöttem, hogy békét hozzak a földre? Nem azt, hanem – mondom nektek – meghasonlást.* (Lk 12:51)

сюнавчи 'gazdagság, bőség, vminek a gazdag volta' (< *сюнав* 'gazdag')

- (39) *Вана кодамо стака сюнавнень Пазонь инязороксъ чисъ совамс.* 'Lám, milyen nehéz a gazdagnak Isten országába bejutni.' // *Кодамо стака сюнавчинъ кирдицятненень максомс прянтъ Пазонь инязорксчинтъ алов!* 'Milyen nehéz a gazdagságot bírónak adni magát Isten országa alá.' // *Milyen nehéz bejutni a gazdagnak az Isten országába!* (Lk 18:24)

- (40) *Лія ломанень ули паросо видеть эзде ульнекъ деряй, ки тенкъ макссазо тынсинкъ ули паронкъ?* 'Ha más ember vagyonával igazak nem voltatok, ki[tek] adja nektek a vagyonotokat?' // *Ды бути эзитъ уле кемевикс лиянь сюнавчисъ, сестэ эсетенъкак кияк а макссы тонеть.* 'És ha nem voltál megbízható más vagyonával, akkor a sajátodat senki nem adja neked.' // *És ha a máséban nem voltatok hűek, ki adja oda nektek a tiéteket?* (Lk 16:12)

- (41) *Истя эри, коната эсь кисэнзэ сюналгали, аволь Пазонь кисэ.* 'Így él, akik magáért gazdagszik, nem Istenért.' // *Истя эрси эрвантъ марто, кие ансяк эстензэ таишты сюнавчитъ ды конась теке марто Пазонть сельме икеле а ули сюнавкс.* 'Így szokott lenni mindenkivel, akik csak magának halmoz fel gazdagságot és aki ezáltal Isten szeme előtt nem lesz gazdaggá.' // *Így jár az, aki vagyont halmoz fel magának ahelyett, hogy az Istenben gazdagodnék.* (Lk 12:21)

тоначи 'túlvilág' (< *тона* 'az, amaz')

- (42) *Сюнавсь адсо пиштевтемстэ кепединзе сельмензэ веревъ да васолдо неuze Авраамонь, неuze сонзэ кедъ лангсто Лазэреньгакъ.* 'A gazdag [ember] a pokolban nélkülözvén felemelte a szemét és messziről látta Ábrahámot, s látta az ő kezében Lázárt is.' // *Тоначисъ, косо пиитсё сюнавось, варицась сон верев ды неuze васолдо Аврахам покитянь, кона элесэнзэ кирдсё Лазарень.* 'A túlvilágon, ahol nélkülözött a gazdag [ember], felnézett és látta messziről Ábrahám ösatyát, aki ölében tartotta Lázárt.' // *Amikor a pokolban kínjai közt feltekintett, meglátta messziről Ábrahámot és kebelén Lázárt.* (Lk 16:23)

- (43) *Пеледе сетнеде, конататненень маштомадонкъ мейле каявдадо амадится толс.* 'Azoktól féljete, akik által a megsemmisítés után vettettek a ki nem hunyó

tűzbe.’ // *Пеледе седе, конань ули виезэ рунгонь машиномскак ды тоначинь толс ёртомскак.* ’Attól féljetek, akinek van ereje a testet megsemmisíteni és a túlvilág tűzébe dobni.’ // *Attól féljetek, akinek, miután megölt, ahhoz is van hatalma, hogy a kárhozatba taszítson benneteket.* (Lk 12:5)

чевтеседейчи ’irgalom, irgalmasság; kegyelem [szó szerint: lágyszívűség]’ (< *чевте* ’lágú, puha’, *седей* ’szív’)

(44) *Монь кучозянь Пазонь паро шкань самодо ёвтлеме.* ’Vagyok küldve az Úr jó idejének eljövételét hirdetni.’ // *[Сон кучимим монь] ... Азоронь чевтеседейчинь шкань самодонт ёвтамо.* ’[Ő küldött engem] ... az Úr kegyelme idejének eljövetelelét mondani.’ // *[Elküldött, hogy] ... hirdessem az Úr kegyelmének esztendejét.* (Lk 4:19)

чоподачи ’sötétség’ (< *чопода* ’sötét, sötétség’)

(45) *Весе рунготъ улинъ деряй валдо, а улинъ деряй эснэнзэ ве таркаякъ чопуда...* ’Ha az egész tested világos lenne, és nem lenne benne egy hely sem sötét...’ // *Ды вана улиндеряй тонь рунгось пеуштязь валдосо ды а улиндеряй тоньсэть кодамояк чоподачи...* ’És ha a te tested világossággal lenne megtöltve és ha nem lenne benned semmiféle sötétség...’ // *Ha tested csupa világosság és nincs benne semmi sötétség...* (Lk 11:36)

шумбрачи ’egészség’ (< *шумбра* ’egészséges’)

(46) *Сонъ сынстъ приминзе да менелень Инязороксъ чиде кортась тенстъ. Сэредитсятнень, конань мелестъ ульнесь виеммексъ, сетнень пичкавтынзе.* ’Fogadta őket és a mennyei Birodalomról beszélt nekik. A betegeket, akik szerettek volna [kedvük volt] erősebbé válni, azokat meggyógyította.’ // *Исус седейшкава вастынзе сынст, кортнесь мартост Пазонь инязорксчидентъ ды шумбралгавтынзе сетнень, конат веиштъ шумбрачи.* ’Jézus szívesen fogadta őket, beszélgetett velük Isten országáról és meggyógyította azokat, akik egészségért könyörögtek.’ // *Шívesен fogadta őket, és beszélt nekik az Isten országáról, akik pedig gyógyulást kerestek, azokat meggyógyította.* (Lk 9:11)

эрявиксчи ’vminek a szükséges volta’ (< *эрявикс* ’kellő, szükséges, fontos’)

(47) *Сестэ жо ёвтась тенстъ ёвкъс кода эрьва икасто апакъ мелявтъ озномсъ эряви.* ’Akkor mondott nekik példabeszédet, hogy minden időben szüntelenül imádkozni kell.’ // *Исус невтизе тонавтницятнень туртов свал озноманть ды кемезь учоманть эрявиксчист.* ’Jézus megmutatta a tanítványoknak az állandó imádkozásnak és bízva várákozásnak a szükségességét.’ // *Egyszer arról mondott nekik példabeszédet, hogy szüntelen kell imádkozni, és nem szabad belefáradni.* (Lk 18:1)

ялгакчи ’barátság’ (< *jalga* ’barát’)

(48) *Мерянь тенкъ, стязь а максы деряй тензэ ялгань кисэ...* ’Mondom nektek, felkelve nem adna neki, mert barátja...’ // *Кортан тенк: бути сон натой ялгакчинь кисэ а сти ды а максы киши...* ’Mondom nektek: ha ő még a barátságért sem kel fel és nem ad kenyeret...’ // *Mondom nektek: Ha azért, mert barátja, nem kel fel, hogy adjon neki...* (Lk 11:8)

- (49) *Сонъ нежетевъ маро содавли да ярсы мартость.* 'Ő a bűnösökkel megismerkedik és eszik velük.' // *Те ломанесь теи ялгакчи ды ярския нежетевт-нень марто.* 'Ez az ember barátságot tesz, és eszik is a bűnösökkel.' // *Ez bűnösökkel áll szóba, sőt eszik is velük.* (Lk 15:2)

*

A párhuzamos szöveghelyek vizsgálata során az alábbi következtetésekre juthatunk:

- a) Az 1889-es fordításban szereplő *-či* képzős szavakat tartalmazó szövegek egy része az újabb fordításban képző nélküli. Ilyenkor többféle megoldással találkozunk:
- az 1996-os evangéliumban a párhuzamos szöveghelyen más szó (de szinonima) szerepel, pl. *инязорокчи* 'birodalom, ország' ~ *мастор* 'föld, ország' (1); *парочи* 'jóság' ~ *уцяска* 'boldogság' (5); *покичи* 'nagyaság' ~ *иневалдо* 'dicsőség, fényesség' (6), *виий* 'erő' (7);
  - az újabb fordításban képző nélküli szóalak szerepel hasonló fogalmi körben: *сыречи* 'öregség' ~ *сыре* 'öreg' (8);
  - az újabb fordításban a képző (és rag) nélküli (alap)alak szerepel, de ennek a jelentése más: *инязорокчи* 'birodalom, ország' ~ *инязор* 'fejedelem' (2), *кудочи* 'birtok' ~ *кудо* 'ház' (4);
  - a fordítások teljesen más szerkezetűek: (9) és (10) példa.
- b) Az 1889-es és az 1996-os fordításban egyaránt *-či* képzőt tartalmazó szavak (*инязоркчи* 'birodalom, ország', *ламочи* 'sokaság', *сюнавчи* 'gazdagság', *тейтерькчи* 'lányság') produktivitása kapcsán egy megjegyzést kell tennem: a korpusz leggyakrabban előforduló eleme az *инязоркчи*, ez a régi fordításban összesen 47-szer fordul elő (ebből 41-szer képzős az új verzióban is), tehát úgy tűnik, a képző agglutinációja e szóban már a XIX. század végére végbement.
- c) A *-či* képzőt csak az új fordításban tartalmazó szavak vizsgálata során a következő alcsoportokat különíthetjük el:
- ugyanaz a szó, régen képző nélkül, ma képzővel: *летке* ~ *летькечи* 'nedvesség' (29); *паро* 'jó' ~ *парочи* 'gazdagság; javak' (30); *прев* 'ész, értelem' ~ *превейчи* 'okosság, bölcsesség' (34); *содамо* ~ *содамочи* 'tudás' (36); *чопода* 'sötét' ~ *чоподачи* 'sötétség' (45); *ялга* 'barát' ~ *ялгакчи* 'barátság' (48);
  - régen egy szó, ma körülírás: *нишмѣй* 'szegény, koldus' ~ *арасьчисэ эриця* 'nincstelenségben élő' (19); *нешкедезь* 'jöllakott' ~ *нешкечисэ эриця* 'jöllakottságban élő' (31); *сюнав* 'gazdag' ~ *сюнавчинь кирдиця* 'a gazdagságot fenntartó' (39);
  - régen ige, ma képzős főnév: *вачомкиномс* 'éhezik' ~ *вачочи* 'éhség' (22); *оймавто-мс* 'békéltet' (> *оймавтомом* Inf-Nom.) ~ *сэтьмечи* 'béke' (38); *сюналгадомс* 'meggazdagszik' ~ *сюнавчи* 'gazdagság' (41); *эяви* 'kell' ~ *эрявикчи* 'szükségesség, vminek a szükséges volta' (47);
  - régen határozószó, ma képzős főnév: *видьстэ кортань* 'egyenesen (meg)mondom' ~ *видечи ёвтан* 'igazat/igazságot mondok' (26);
  - a két fordításban különböző lexémák (de alapvetően szinonimák) szerepelnek: *ад* 'pokol' ~ *тоначи* 'túlvilág' (42); *анаро ика* 'rossz idő(szak)' ~ *стакачи* 'nehézség' (37); *мель* 'gondolat' ~ *азоркчи* 'hatalom' (17); *парошка* 'jó idő(szak)' ~ *чевтеседейчинь ика* 'kegyelem ideje' (44); *покии тарка* 'nagy hely' ~

азорксчинь тарка 'a hatalom helye' (18); *праведнойкс ловнытсся* 'szentéletűnek gondoló' ~ *видечисэ эриця* 'becsületben élő' (23); *премудрость* ~ *превейчи* 'okosság, bölcsesség' (33); *ули-наро* 'vagyon' ~ *сюнавчи* 'gazdagság' (40);
– teljesen más szerkezetű a két fordítás: (15), (20), (24), (25), (27), (35), (43), (46), (49).

Végezetül álljon itt az összegző statisztika: a két fordítás teljes szövegében előforduló *-чи* képzős alakok megoszlása a fentebb bemutatott csoportosítás szerint a következő képet mutatja:

- a) 1889 +či, 1996 –či:** *инязорксчи* (6), *покичи* (4), *сыречи* (2), *кудочи*, *парочи*, *сэтьмечи*, *эрямочи* (1-1);
b) 1889 +či, 1996 +či: *инязорксчи* (41), *сюнавчи* (6), *ламочи*, *тейтерксчи* (1-1);
b) 1889 –či, 1996 +či: *азорксчи* (12), *видечи* (12), *сюнавчи* (7), *арасьчи* (5), *тоначи* (4), *вачочи*, *кудо-чи*, *питнейчи*, *превейчи*, *чоподачи* (3-3), *салавачи*, *ялгаксчи* (2-2), *авидечи*, *валдочи*, *иневаньксчи*, *летькечи*, *олячи*, *парочи*, *пеиксечи*, *содамочи*, *стакачи*, *сэтьмечи*, *чевтеседейчи*, *шумбрачи*, *эрявиксчи* (1-1).

Összességében: az 1889-es fordításban **10** szó, **65** előfordulással, az 1996-os fordításban **28** szó, **121** előfordulással szerepel. Mindezek az adatok tehát igazolni látszanak azt az előfeltevést, miszerint a képzővé válás során a szemantikai kiüresedéssel párhuzamosan zajló absztrakció az adott képző produktivitásának megnövekedéséhez vezet.

19.7. Összefoglalás

A *-чи* absztrakt képzőnek tekinthető. Az alapszavak változatos szemantikai körbe tartoznak, a képző különösebb formai és szemantikai megkötés nélkül kapcsolódhat az alapszavakhoz, elsősorban melléknevekhez és (kisebb mértékben) főnevekhez. Produktivitását jól jelzi, hogy orosz eredetű szavakhoz is könnyen kapcsolódhat. A *-чи* a mai mordvin képzőrendszer fontos eleme, produktivitási mutatói nagyságrendekkel nagyobbak, mint a többi vizsgált képzőé, ill. képzővé váló elemé. A *-či* képzőként eredeti 'nap' jelentését elvesztette, erre már semmi nem utal, a deszemantizációs folyamat teljességgel végbement.

A képző a XX. század előtt nem tartozott a produktív elemek közé, mára viszont nagyon termékennyé vált – elsősorban a nyelvújítás, az új, absztrakt fogalmak megnevezésének igénye miatt.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összességében tehát a vizsgált elemeket a következő csoportokba soroltam:

- a) nem utótag, nem képző, hanem nyelvtörténetileg helytelen módszerrel önkényesen leválasztott szóelem: *-каз, -тор*;
- b) képző, de nem önálló szóból alakult: *-ина, -маз*;
- c) az adott lexéma összetételek utótagja, nem kezdődött meg az agglutinációs folyamat:
ал, алкс, бие, кирда, марь, нал, пуло
- d) az utótag megindult a képzővé válás útján, de még a deszemantizációs folyamat elején jár: *ланго, пря, не*;
- e) már képzőnek tekinthető, elvont viszonyok jelölésére képes elem, amelynek még az alapszava is élő nyelvi elem: *-мезе, -ни, -пель, -пелькс*;
- f) teljes mértékben képzőnek tekinthető elem, a képző és az alapszó kapcsolata teljesen megszakadt: *-чи*.

5. FEJEZET

MELLÉKNÉVKÉPZŐK

A MELLÉKNÉVKÉPZÉS ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A finnugor nyelvek melléknevei a főnévvel közös töről fakadnak, ennek a mai napig számtalan bizonyítéka van (pl. fi. *kylmä* 'hideg; hidegség', *hämärä* 'sötét; sötétség', *ki-vikirkko* 'kőtemplom'; ma. *beteg, meleg; faház* stb.). Ugyancsak ennek az ősi egységes eredetnek nyoma az is, hogy a szuffixumok nagy része fő- és melléknévképző is lehet, pl. fi. *-nen*: *poikanen* 'fióka', *jäinen* 'jeges' (Bereczki 1998: 45). A mordvin melléknévképzők szinte mindegyike identikus a főnévképzővel, de produktivitásuk és etimológiai átláthatóságuk között igen nagyok a különbségek.

A melléknév a nyelvészek véleménye szerint legkésőbb a finnugor kor végén már önálló szófajt alkotott. Bereczki becslése szerint „az alapnyelvi szótövek 6%-ának csak melléknévi jelentése van” (uo.).

Vizsgálataim szerint az UEW 39 (17 U/FU, 22 FP/FV) olyan ősi melléknevet tartalmaz, amelyeknek erza¹ melléknévi folytatása van. Ezek a következők:

U/FU

- *ačka 'weiß' ?FU > *ašo* (UEW 3);
- **čaw3 (čapa)* 'sauer; sauer werden' ?FU > *čapamo* (54);
- *čupa 'dünn, mager' FU > *čova* (63);
- *enä 'groß; viel' U > *iñe* (74);
- *jäks3 'kühl, kalt; kühl, kalt werden' FU > *ekše* (90);
- *kawka 'lang' FU > *kuvaka* (132);
- *kämä 'hart, fest' FU > *keme* (137);
- **kiš3 (küš3)* 'reich' ?FU > *kožav* (162);
- *lapp3 'flach, platt; Fläche' U > *lapuža* (237);
- *načk3 'naß, feucht, roh' FU > *načko* (311);
- *oma 'alt, vorig, vorherig' U > *umok* 'régén, régóta'² (337);
- *piša 'Galle > grün; gelb' ?U > *piže* 'zöld' (384);
- *serä 'alt, bejahrt' ?FU > *siře* (440);
- *šorwa 'dünn, spärlich, undicht' FU > *čuro* 'ritka, gyér' (502);
- *tijä 'eng, schmal' ?U > *teja* 'keskeny, szűk' (523);
- **weńć3 ~ weć3* 'ganz, all' U > *veše* (568);
- **wud'e* 'neu' FU > *od* (587).

¹ Csak moksa tagú: *kork3 'hoch' > *kurka* FV (672), *lepp3 'weich' ?FU > *l'äpä* (246), *ńokke 'krumm, schief, Biegung, Krümmung' FP > *nokol* (714).

² A magyar jelentéseket csak akkor adom meg, ha eltérnek az alapnyelvitől.

FP/FV

- *akšte-r3 'gelt, güst, unfruchtbar' FV > *jakšter³* (606);
 *čoša 'gelb' ?FP > *tūža* (621);
 **ič3 (üč3)* 'groß; dick' FP > *ečke* (627);⁴
 *jakša 'kühl, kalt; kühl, kalt werden' FV > *jakšamo* (631);
 *kalke 'hart' FV > *kalgodo* (644);
 *kečke-rä 'rund, krumm' FV > *kičkeře* (655);
 **kiļjā (küļjā)* 'weit, breit' FV > *keļej* (663);
 **kilmā (külmā)* 'kalt, Kälte, Frost; kalt werden, gefrieren, erfrieren' FP > *keļme* (663);
 **lawča (lawša)* 'weich, lose, locker' ?FV > *lavšo* 'gyenge' (685);
 *lāmp3 'warm; Wärme' FV > *l'embe* (685);
 **majs3 (mas3)* 'glatt, geschliffen, hübsch; geglättet, geschliffen, hübsch sein' ?FV > *mazi* (697);
 **nīš3 (nūš3)* 'stumpf' FP > *noška* (708);
 *para 'gut' FP > *paro* (724);
 *poš3 'heiß, Hitze; schwitzig, Schweiß' FP > *pši* (738);
 *sine 'Blau; blau' FV > *señ* (759);
 *sir3 'gerade, hoch, schlank' FV? > *seřej* 'magas' (761);
 *šik3 'dicht, fest' FV > *šejed'e* 'gyakori, sűrű' (774);
 *šeņā 'gut, gesund; ?gerade' FV⁵ > *čiv* (499);
 *walk3 'weiß, hell, leuchtend; leuchten' FV > *valdo* (554);
 *wāšā 'klein, wenig' FV > *veška, viška* (818);
 *wiša 'Gift ≈ grün, gelb' FP > *ožo* 'sárga' (823);
 *wojke 'gerade' FV? > *vijede, vid'e*⁶ (824).

Amint ez a szólista is mutatja, a mellékneveket és a főnevek, ill. névszók és igék még nem váltak szét élesen: az adatok közel 30%-a kettős szófajúságra utal.

Számításaim szerint az UEW 499 olyan alapnyelvi névszót tartalmaz, amelynek erza megfelelője is van. Az általam közreadott 39 adatból 28 csak melléknévi jelentésű, ezek aránya tehát 5,6%. Bereczki Gábor becslése tehát teljességgel helyénvaló a mordvin tekintetében. Az ősi melléknevek sorában mindössze két képzett alakra bukkanhatunk, mindkettőben *-r3* szuffixumot rekonstruálnak

A mellékneveket a szakirodalom általában két nagy csoportra osztja: a) minősítő melléknevek (fizikai, lelki vagy elvont tulajdonságokat, állapotokat fejeznek ki; b) viszonyító melléknevek (személyek, dolgok, fogalmak konkrét, tényszerű tulajdonságait, hovatartozását, más dolgokhoz való viszonyát fejezik ki). Dolgozatomban 14⁷ erza melléknévképzőt elemzek. Ezek egy rész ma is élő, átlátható, produktív képző; ezek közül

³ Csak Paasonen adatolja (MdWb 488), a mai szótárakban nem fordul elő.

⁴ ?FU.

⁵ Az UEW biztos FV, kérdőjeles FU etimológiát ad meg. Ld. még hasonlóan: *walk3.

⁶ A mai irodalmi alak *vid'e*, de Paasonen adatol *vijede* formát is (MdWb 252).

⁷ Dolgozatomban csak jelzészerűen szólok az orosz eredetű *-скоу* melléknévképzőről. A *-момо/-меме/-вомо/-веме* megítélése nem egyöntetű, egyesek melléknévképzőnek, mások abessivusi esetragnak tartják. Igazodva pl. a Grammatika 1980: 152, 158–159; Bartens 1999a: 99; EK 2000: 76, 81–82 nézeteihez, jómagam is névszói esetragnak tartom, ezért nem veszem fel a mordvin képzőtárba.

viszonyító mellékneveket hoz létre a *-нь*, neutrális tulajdonságkifejező a *-в*, *-й*, korlátozó értelmű a *-жа*, *-за* (*-наза*), *-ла*, *-на/-ня*. Elhomályosult, javarészt csak etimológiai módszerekkel mutatható ki: *-ра/-ря/-ре*, *-мо*, *-до*, *-кс*, *-ки*, *-ка*, *-це*, *-се*.

Az egyes alfejezetek felépítése a korábbiakhoz hasonló: előbb a képző eredetéről szólok (sok esetben ezek azonos eredetűek a főnévképzőkkel), majd a szakirodalmi információkat veszem górcső alá. A szóvégmutato szótár és főnévképzők vizsgálatához felhasznált legfontosabb szótárak anyagából felépített adattár alapján megvizsgálom a képzők funkcióit, szemantikai csoportjait, s amennyiben ősi, nem átlátható képzőről van szó, etimológiai kutatásokat is végzek. Az egyes szócikkek felépítése a korábbi fejezetekben bemutatott elvek alapján történik.

1. *-НБ*

1.1. A képző eredete

Mint a főnévképzőkről írott fejezetben szóltam róla, Lehtisalo az alapnyelvre az **-n* mellett egy palatális **-ń* képzőt is feltételez (bár ez utóbbit csak denominális nomenképzőkre rekonstruálja), ezzel szemben Györke, Majtinszkaja és mások szerint az **-n* volt az elsődleges, s a palatalizált változat másodlagosan jött létre.

Az *-n* főnévképzőként (vagy annak részeként) megvan a finnben, a lappban, a cseremiszenben, az ugor és a szamojéd nyelvekben (a képző eredetéről ld. a 174. oldalt). Az erzában az igen produktív *-ńe* kicsinyítő képző (330–338. oldal) mellett néhány szóban kimutatható az *-(V)n* szuffixum (ld. pl. *безьгун* 'стриж; fecske', *куцькан* 'орёл; sas', *нупонь* 'мох; моха', *сёвонь* 'глина; agyag', *шекшан* 'дятел; harkály' stb. (vö. 175–179. oldal).

Melléknévképzőként a finnben számos szuffixumban előfordul, pl. *-nA* (*ihana* 'gyönyörű'), *-inen* (*ikäinen* 'idős', *jokainen* 'mindegyik', *nälkäinen* 'éhes', *salainen* 'titkos'), *-iAinen* (*harvinainen* 'ritka'), *-kAinen* (*ainokainen* 'egyetlen; drága'), *-kkAinen* (*peräkkäinen* 'egymás utáni', *rinnakainen* 'egymás melletti'), *-lAinen*¹ (*kohtalainen* 'meglehetős', *täyteläinen* 'telt'), *-lAinen*² (*erilainen* 'másféle', *kaikenlainen* 'mindenfélé', *samanlainen* 'ugyanolyan'), *-llinen* (*illallinen* 'esti', *kesällinen* 'nyári', *jumalallinen* 'istenti', *mahdollinen* 'lehetséges', *merkillinen* 'különös'), *-llOinen*¹ (*silloinen* 'akkori'), *-llOinen*² (*vaivalloinen* 'fáradtságos'), *-mainen*¹ (*alamainen* 'alázatos', *etumainen* 'első, elülső'), *-mainen*² (*lapsimainen* 'gyerekes', *sikamainen* 'disznószerű'), *-mOinen* (*aikamoinen* 'jókora, meglehetős', *kummoinen* 'miféle', *suurenmoinen* 'nagyszerű'), *-nAinen* (*itsenäinen* 'független', *kokonainen* 'egész', *ominainen* 'sajátos'), *-rainen* (*pikkarainen* 'picike'), *-ttAinen* (*alueittainen* 'területenkénti', *osittainen* 'részleges'), *-uinen* (*paksuinen* 'vastagságú', *pituinen* 'hosszúságú') stb. (Hakulinen 1979: 133, 147, 150, 155, 157, 161–162, 165, 167, 169–171, 175, 183, 186–187). Él ezek balti finn megfelelőiben is, ezen kívül megvan a cseremiszenben és a magyarban (*sovány*, *kemény*, *vékony*), s talán a zürjénben (Lehtisalo 1936: 137–138; D. Bartha 1958: 71, 108; Majtinszkaja 1974: 346).

Lehtisalo és Majtinszkaja a mordvin *-ń* melléknévképzőt szintén az ősi *-n* (*-ń*) képzőből vezeti le. Előbbi a *keven* 'steinern; köves' (< *kev* 'stein; kő') köznyelvi alak mellett

Wiedemann 1865-ös nyelvtanának *divań* 'wunderbar; csodálatos' (< *d'iva* 'wunder'), *iśakoń* 'gestrig; tegnap' (< *iśak* 'gestern; tegnap'), *karšon* 'widrig; ellenkező, ellentétes' (< *karšo* 'entgegen; szemközt, szemben') és *ušosoń* 'äussere; kinti' (< *ušoso* 'draussen, kint') példáit hozza fel; míg utóbbi csak a *кевень* példát említi.

V. D. Bubrih 1953-as történeti grammatikájában az anyagneveket, helyet, időt valamilyen relációba helyező szerkezeteket (pl. *кевень кудо* 'каменный дом; kőház', *ошонь кудо* 'городской дом; városi ház', *тундонь моро* 'весенняя песна; tavaszi ének') „genitivusszerű névszóknak” (генитивовоподобные имена) nevezte. Véleménye szerint valaha csak ezek a képzős szerkezetek léteztek, s genitivus még nem. A birtokos eset ragja szerinte a 'nálam van vmi', elsődlegesen helyviszonyt jelölő szerkezetből fejlődött ki; ezt a jelenséget meglátása szerint sok primitív nép nyelvében a mai napig ki lehet mutatni (részletesebben Bubrih 1953: 204–206).

Némiképp más utakon járt Szerebrennyikov (1967: 15–16, 78): ő az instructivusból eredeztette a képzőt. Véleménye szerint a *кининь койме* 'железная лопата; vaslapát' szerkezetben a *кининь* eredetileg 'с железом; vassal' (azaz vassal jellemző tulajdonsággal) jelentést hordozhatott. Ily módon tehát a képzővé válás első fázisában az anyagneveket jelölő szavak vehettek részt a folyamatban, majd később ez áttérjedhetett a hely-, idő- és elvont viszonyokat jelölő szószerkezetekre is (pl. *чувтонь столь* 'деревянный стол; faasztal'; *сиянь суркс* 'серебрянное кольцо; ezüstgyűrű', *тундонь чи* 'весенний день; tavaszi nap', *ошонь ломань* 'городской человек; városi ember'). Szerebrennyikov azt a nézetet támogatta, amely szerint az instructivusból fejlődött ki a genitivusrag is. (A mai mordvin nincs instructivus, s ennek nyomai sem mutathatók ki!)

A genitivus *-n ragja nyelvcsaládunk legnyugatibb (finn-volgai) és legkeletibb (szamojéd) ágában egyaránt megtalálható, ez az ősi eredetet valószínűsíti. Ravila (s előtte Budenz, Setälä és Szinnye is, ld. még Bubrih) úgy vélte, hogy ez az *-n eredetileg melléknévképző volt, mert a mordvinban, a cseremiszből és a szamojédban ez az elem melléknéveket is képes létrehozni, tehát ők a genitivust másodlagos fejleménynek tartották. Ezzel szemben Hajdú Péter a fordított fejlődést sem zárja ki, „hiszen a genitivusi ragos alak számos nyelvben más nyelvek melléknévi jelzőit fejezheti ki” (Hajdú 1981: 137), pl. fi. *äidinsydän* 'anyai szív', *lapsenusko* 'gyermeki hit' (azaz az anya szíve, a gyermek hite). Ráadásul, mondja Hajdú, valószínűtlen az, hogy a nyugati és a keleti nyelvcsoporthoz egymástól függetlenül éppen ugyanaz a melléknévképző vált volna genitivusraggá, itt tehát a konvergencia fejlődést kell zárnunk. – Ravila a finn-volgai instructivusi *-n ragot a genitivusraggal tartotta identikusnak, s ezt is a melléknévképzőből vezette le, mégpedig oly módon, hogy a képző adnominális használatát a genitivust, adverbális használatát pedig az instructivust eredményezte. Ez a hasadás tehát a névszói és az igei kategória szétválásának idejére tehető. Ezt Hajdú azzal cáfolta meg, hogy a két főkategória már az alapnyelvben is létezett, „így tehát felesleges és szükségtelen a genitivus (és instructivus) kialakulását az egyes nyelvek külön életére tenni” (Hajdú uo.), ráadásul a melléknévképző sem létezhetett hamarabb, semmint a két fő kategória szétvált volna. (Részletesebben ld. Hajdú 1981: 136–138.)⁸

⁸ A cseremiszből is egyértelmű a két rag kapcsolata: „Az egész cseremisz nyelvterületen megvan a genitivusszal azonos -n instruktívusrag, de csak bizonyos szavakkal kapcsolatosan használatos...” (Bereczki 1990: 31).

A rag vs. képző kérdést Erdődi nagyon sommásan intézi el: „az *-ń* toldalékos melléknév tkp. a főnév genitivusa” (1968: 235).

Zaicz Gábor mordvin nyelvről írott áttekintésében (1998: 202) az alapnyelvi genitívussal kapcsolja össze („historically identical with the pU genitive **-n*”).

Raija Bartens (1999a: 111) is egyértelműen a rag > képző eredetet vallja. Az *-ń* képzős melléknévek szerint úgy születhettek, hogy ezek nem mindig vettek részt a predikatív ragozásban, hanem a többes alany mellett maradhattak egyes számban is: *kudońńe* [det.pl.NOM] *kevenń* ’ne talot ovat kivisiä, kivestä’ (szó szerint: ezek a házak köves- / köből). – Hasonló rag > képző utat járhatott be az abessivus és a fosztóképző, ill., legalábbis Bartens szerint, a lativus és a *-v* névszóképző is.

Összességében tehát

a) feltételezzük egy alapnyelvi **-n* genitívus meglétét (s ennek cáfolására semmi okunk nincs);

b) egyértelmű, hogy a genitívusi funkció és a vizsgált melléknévképzők között szoros összefüggés van: mdE *viřeń narmuńt* ’erdei madarak = az erdő madarai’, *umařeń tańst* ’almaíz = az alma íze’; cser. *wüdan* ’vizenyős’ (< *wüt* ’víz’, Bereczki 1990: 71); fi. *vedenneito* ’vízitündér = a víz tündére’ (vö. *suomen kieli* ’finn nyelv’).

c) mindezek alapján elfogadható tehát az feltevés, hogy az *-n/-ń* melléknévképző a genitívusból alakulhatott ki. Ez valószínűleg már a finn-volgai alapnyelvben végbement (de nem lehet kizárni azt sem, hogy később, egymástól függetlenül – s egyformán! – fejlődött az egyes nyelvekben).

1.2. A viszonyító melléknévek (относительные прилагательные) jellemzői

A mordvinban két ún. viszonyító melléknév létezik, az *-нь* és a *-це* (ld. az 571–580. oldalakon), a többi a minősítő melléknévek (качественные прилагательные) közé sorolható.

A viszonyító melléknévek:

a) Nem vesznek részt a melléknévfokozásban, míg a minősítőek igen: *поки* ’nagy’ > *седе поки* ’nagyobb’, *сехте поки* ’legnagyobb’, *сэрей* ’magas’: *седе сэрей*, *сехте сэрей* stb.; viszont a *кевень* ’kő-, köves’ melléknévből nem lehet **седе кевень*, **сехте кевень* alakokat képezni. Nem alkothatnak szintagmát a *пек* ’nagyon’, *вельть* ’nagyon, túlságosan’, *овце* ’teljesen, egészen’, *намоу* ’egészen, sőt’ szavakkal: **пек кевень*, *вельть кудонь* (*кудо* ’ház’) – de: *пек мазый* ’nagyon szép’, *вельть вадря* ’nagyon jó’ stb.

b) Nem kapcsolódhat hozzájuk emocionális vagy a tulajdonság kisebb mértékét kifejező képző: **кев-ине-нь/*кев-ен-ине*, **кудо-ла-нь/*кудо-нь-ола* (?) – de: *ожола*, *ожоза* ’sárgás’, *вишкине* ’kicsike’ stb.

c) Nincsenek antonimáik, vö. *наро* ’jó’ – *берянь* ’rossz’, *сэрей* ’magas’ – *алка* ’alacsony’ stb.

d) Nem lehet határozószót képezni belőlük: **кудо-нь-сте*, de: *наро* ’jó’ : *напсте* ’jó!’ stb. (Grammatika 1981: 231–241 alapján.)

1.3. Szakirodalmi információk a képző funkciójáról

Ezt a képzőt a szakirodalomban először az 1962-ben megjelent Grammatika tárgyalja. Az ezzel a szuffixummal alkotott lexémák valamely tárgy milyenségét, tulajdonságait más tárgyakhoz viszonyítva határozzák meg, különféle szempontok alapján. Ezek kifejezhetnek: a) helyviszonyt, pl. *велень эриця* 'сельский жителей; a falu lakója'; b) a tárgy viszonyát valamilyen anyaghoz, pl. *чувтонь кудо* 'деревянный дом; faház'; c) időviszonyt, pl. *тундонь чи* 'весенний день; tavaszi nap'. Az alapszó néha lehet határozószó és ige is, pl. *чечемень* 'сегодняшний; mai', *алкуксонь* 'настоящий; valódi', *вейсень эрямо* 'совместная жизнь; együtt élés'; ill. *чапавтонь ловсо* 'квашеное молоко; megsavanyodott tej', *кундань нармунь* 'пойманная птица; befogott madár'. – A viszonyító melléknevek és az „igazi”, tulajdonságjelölő melléknevek között a határmezsgye igen vékony, elsősorban az anyagnevek (azon is belül főként a drágakövek) esetében, pl. *сиянь суркс* 'серебрянное кольцо; ezüst gyűrű'. Köztük a legfontosabb különbség, hogy a viszonyító melléknevek nem vesznek részt a melléknévfokozásban, s nem vehetnek fel emocionális árnyalatú (kicsinyítő-becéző) képzőket sem. A viszonyító melléknevek egyik legfőbb sajátossága morfológiai változatlanságuk jelzői pozícióban, például a *парцеень паця* 'шелковый платок; selyemkabát' szerkezet első eleme a determinatív ragozásban is ugyanaz marad. Ezzel a „ragozási teszttel” lehet elválasztani a képzőt és a ragot: az *учителень кудо* 'дом учителя / учительский дом; a tanár háza, tanári ház' szerkezet genitivusi szerepben felveszi a determinatív szuffixumokat (*учителень кудозо* 'дом того учителя; annak a tanárnak a háza', *учительтнень кудост* 'дома тех учителей; azoknak a tanároknak a háza'), de képzői szerepben változatlan marad (*учителень кудонть* 'a tanári háznak a ...', *учителень кудодонть* 'a tanári házból' stb.). A másik fontos különbség a képző és a rag között, hogy a képzős alakok kiindulópontja, mint már fentebb szó esett róla, a névszókon kívül (ritkábban) lehet határozószó és ige is. (Grammatika 1962: 189–196.)

Feoktyisztov rövid grammatikai összefoglalásában (1966: 183) ehhez nem tesz hozzá semmi újat, az *-нь* képzőt ő is a viszonyító melléknevek létrehozására szolgáló szuffixumként írja le: *кевень* 'каменный; köves' (< *кев* 'камень; kő'), *кизэнь* 'летний; nyári' (< *кизэ* 'лето; nyár'), *велень* 'сельский; falusi' (< *веле* 'село; falu').

Hasonlóan nyilatkozik Szerebrennyikov is (1967: 78): *чувтонь кудо*, *кишинь койме* 'железная лопата; vaslapát' (*киши* 'железо; vas'). (Ld. még Szerebrennyikov nézeteit e képző eredetéről a 490. oldalon.)

Erdődi József magyar nyelvű grammatikai vázlatában (1968: 235) az *-ń* toldalékkal ellátott mellékneveket igen gyakoriaknak minősíti, de példáit minden magyarázat nélkül hozza fel: *čuvtoń kudo* 'faház', *sirńeń surks* 'aranygyűrű', *keveń kijaks* 'köpadló', *tundon či* 'tavaszi nap', *ošoń lomań* 'városi ember'.

Cigankin és Gyevajev (1975: 95) csak annyit közöl e képzőről, hogy főnevekhez és határozószókhöz járulhat, pl. *ловсонь* 'молочный; tejes' (< *ловсо* 'молоко; tej'), *васолдонь* 'дальний; távoli' (< *васолдо* 'издалека; távolból'), *неень* 'теперешний; mostani' (< *ней* 'тепер; most').

Az 1980-as, újabb nyelvtani kézikönyv e képzőnek négy funkcióját tünteti fel. Az 1962-es Grammatikában felsorolt háromhoz a 'vkire/vmire jellemző' funkciót csatolja, egy példával: *мокшень мора* 'мокшанская песня; moksa ének'. Ez a szuffixum helyet

és időt kifejező határozószókhhoz is kapcsolódhat: *васолдонь, течинь* 'сегодняшний; mai' (< *течи* 'сегодня; ma') (Grammatika 1980: 112–113).

Ugyancsak négy funkció szerepel az erza nyelvű nyelvtani kézikönyvben (Erzań kel' (2000: 38), kissé gazdagabb példaanyaggal: a) helyviszony: *велень ки* 'falusi út',⁹ *ви-рень нармунть* 'erdei madarak, az erdő madarai', *паксянь цеця* 'mezei virág', *ошонь ломань* 'városi ember', *кудонь алкс* 'a ház alapja'; b) időviszony: *кизэнь ве* 'nyári éjszaka', *сёксень пиземе* 'ősz eső', *кезэрень сёрма* 'ősi írás', c) anyag: *ловонь пандо* 'havas domb', *кевень ки* 'kőút'. A negyedik csoport ('vki/vmi megléte') eléggé heterogén kategória, úgy tűnik, a szerzők ebbe söpörték bele a „maradékot”: *эрзянь моро* 'erza ének', *леень човар* 'folyami homok', *умарень тансть* 'az alma íze', *ксавонь ям* 'borsóleves', *эмежень пуре* 'zöldségeskert'.

Kissé furcsa, de ez a képző nem szerepel Cigankin 1981-es monográfiájában.

Keresztes László chrestomathiájában csak felsorolásszerűen tekinti át a képzőket. Ezek között az *-ń* is helyet kapott (1990: 66). Mészáros Edit nyelvkönyvében számos képzővel foglalkozik, ezek között említi az *-ń* szuffixumot is, amelyről annyit ír, hogy „főnevekből és határozószavakból melléknevet képez” (1998: 41). Példái: *kudoń tev* 'házimunka', *kizeń či* 'nyári nap', *iseń jam* 'tegnapi leves', *vasoldoń loman* 'messziről való / jött ember'.

Raija Bartens szerint (1999a: 111) az *-ń* elsősorban anyagnevekből képez melléknevet (pl. *keveń* 'kivinen; köves' < *kev* 'kivi; kő'), de előfordul más (az ő szóhasználatával) „abszolút”, azaz hasonlítást nem megengedő melléknevekben is (pl. *ošoń* 'kaupunkilainen; városi' < *oš* 'kaupunki; város').

Zaicz Gábor áttekintésében röviden szól az *-ń* denominális melléknévképzőről, az *erzań* 'Erzya' és *keveń* 'made of stone' példákat felhozva (1998: 202).

Rjabov kismonográfiájában (2002: 40) a már ismert hely, idő és anyag „viszonylat” mellett negyedikként – kissé talán önkényes kiválasztási elevek alapján – a 'vmilyen állathoz való viszony' kategóriát veszi fel: *ваттракишонь* 'лягушачий; békás' (< *ват-ракиш* 'лягушка; béka'), *скалонь* 'коровий; tehén-' (< *скал* 'корова; tehén'), *вазонь* 'телячий; borjú-' (< *ваз* 'телёнок; borjú'), *верьгизэнь* 'волчий; farkas-' (< *верьгиз* 'farkas').

1.4. Kapcsolódási szabályok

Dolgozatom 3. fejezetében, a jelenkori főnévképző-rendszerének elemzése során részletesen foglalkoztam az egyes szuffixumok kapcsolódási szabályaival. Emlékeztetőül, a főnévképzők megkülönböztető jegyei a következők: 1) A tömorfémát érintő mennyiségi változások: a) a tövégi magánhangzó kiesik/nem esik ki; b) a tő utolsó szótagja kiesik/nem esik ki. 2) A tömorfémát érintő minőségi változások: c) a tövégi magánhangzó megváltozik; 3) A képzőmorfémát érintő alternációk: d) a kötő- (elő-)hang megléte/hiánya; e) a névszótövek típusai; f) a szóvégi mássalhangzó palatális/nem palatális jellege; g) a szóvégi mássalhangzó zöngés/zöngétlen jellege.

⁹ Mint már korábban szoltam róla, ez a kézikönyv egynyelvű (erza), ezért itt csak a magyar jelentéseket adom meg, az orosz nem.

Ehhez képest a melléknévképzés során a tömorfémát érintő mennyiségi változások nem észlelhetők; s a névszótövek típusai és a szóvégi mássalhangzó zöngés/zöngétlen jellege sem játszik szerepet. Fontos – és a névszóragozásból is ismert – szempont viszont az utolsó szótagi magánhangzó palatális/nem palatális jellege.

Az *-нь* képző előtti tömorfémát érintő változások nincsenek.

A képzőmorfémát érintő alternációk:

- A kötő- (elő-)hang megléte/hiánya alapján. Magánhangzós tövek után *-нь* (*лишме* 'ló' > *лишмень*, *раське* 'rokon' > *раськень*, *веле* 'falú' > *велень*), míg mássalhangzós tövek után *-Внь* alakú a képző.
- Az utolsó szótagi magánhangzó palatális/nem palatális jellege alapján. Palatális hangrendű tövek után a képző *-ень* (*мейтерь* 'lány' > *мейтерень*); ugyancsak ez a képző járul az olyan vegyes hangrendű szavakhoz, melyeknek utolsó vokálisa palatális (*лазер* 'lézer' > *лазерень*, *турист* 'turista' > *туристень*). Veláris hangrendű tövek után a suffixum *-онь* alakú: *ватраки* 'béka' > *ватракионь*, *шоколад* 'csokoládé' > *шоколадонь*).
- A szóvégi mássalhangzó palatális/nem palatális jellege alapján. Palatalizált mássalhangzóra végződő tövek után *-ень* (akkor is, ha a tő veláris!): *инзей* 'málna' > *инзеень*, *каль* 'fűzfa' > *калень*, *лей* 'folyó' > *леень*, *ломань* 'ember' > *ломанень*, *мода-марь* 'krumpli' > *модамарень*, *седей* 'szív' > *седеень*. Nem palatalizált mássalhangzó után *-онь* (*ватракионь*).

Leíró szempontból tehát a képző alakja *-нь/-ень/-онь* (a kézikönyvek azonban mindenütt *-нь* formában közlik). A képző kapcsolódási szabályai megegyeznek a genitívus ragéval.

1.5. Az *-нь* (*-ень*, *-онь*) képzős szavak szemantikai csoportjai

Az *-нь* (*-ень*, *-онь*) a leggyakoribb és igen produktív erza melléknévképző. Viszonyító szerepéből adódóan rengeteg főnévhez képes kapcsolódni. Pontos statisztikai következtetéseket nem érdemes levonni, hiszen itt – ellentétben más névszóképzőkkel – nyitott korpussszal van dolgunk, a szótárakba voltaképpen szinte végtelen számú adatot fel lehetne venni: például a növény- és állatnevek, vagy különösen a népnevek sora szinte korlátlanul bővíthető, ennek nem nyelvi gátjai vannak, csak a szerkesztők válogatása, mértékletessége szab(hat) neki határt.

Mindezek ellenére sok minden kiolvasható az alábbi csoportokból. Mint a fentebbi áttekintésből is látható, a szakirodalomban csak néhány fő szemantikai kategóriát említenek meg (hely- és időviszony kifejezése, valamilyen anyaghoz való viszony, valamilyen állathoz való viszony, vkire/vmire jellemző dolog, 'vki/vmi létezése'). Ha azonban megvizsgáljuk a *teljes* szótári anyagot, azt láthatjuk, hogy a kép ennél lényegesen tarkább. Adatbázisomban mintegy 700 adat szerepel, ebből – az orosz (eredetű) elemek kihagyása után – 328 lexémát vizsgáltam meg. Ezek alapján a következő szemantikai csoportokat állíthatjuk fel:

A modellt a következőképpen írhatjuk fel:

аз *алapszó: X > а* *származékszó: X viszonya vmihez/vkihez*

1) AZ ALAPSZÓ EMBERT JELÖLŐ SZÓ

- авань** 'женский' (ERV 29); 'női, nő-, asszonyi-, asszony-, anyai-, anya' (EMSz 30); 'nais-, naisen; äidin' (ESS 1) < *ава* 'женщина, мать; nő, asszony, anya';
- азоронь** 'хозяйский' (ERV 37); 'gazda-, tulajdonosi' (EMSz 34); 'isännän-, isäntävän' (ESS 4) < *азор* 'хозяин, владет; gazda, tulajdonos, úr';
- андямонь** 'молодецкий [fiatalos, legényes]' (ERV 49); < *андямо* 'детина; legény';
- атянь** 'стариковый, дедовский' (ERV 63); 'apókás, öregemberes' (EMSz 48) < *атя* 'старик; apó, öregember';
- бабань** 'старушечий' (ERV 68); 'öregasszonyos, vénasszonyos' (EMSz 53); 'eukon, akan' (ESS 12) < *баба* 'старуха; nagymama, öregasszony';
- бодянь** 'стариковский' (ERV 85); 'apókás, nagyapás' (EMSz 60) < *бодя* 'дед, дедушка; nagyapa, öregapó';
- вардонь** 'вражеский' (ERV 108); 'ellenséges' (EMSz 72) < *вардо* 'враг; ellenség';
- ломанень** 'человеческий' (ERV 349); 'emberi, ember-' (EMSz 209); 'ihmis-, inhimilinen' (ESS 87); *ломань* 'человеческий / Menschen' (MdWb 1054) < *ломань* 'человек; ember';
- мирдень** 'мужний' (ERV 384); 'férjes' (EMSz 230) < *мирде* 'муж, супруг; férj';
- одирвань** 'невестин' (ERV 431); 'menyasszony-, menyecske-' (EMSz 256) < *одирвань* 'невеста; menyasszony';
- оянь** 'дружеский, приятельский' (ERV 449); 'baráti, barátságos' (EMSz 264); 'ystävällinen, ystävyys' (ESS 113) < *оя* 'друг, приятель; barát';
- патьянь** 'сестрин [nővér-]' (ERV 461) < *патья* 'старшая сестра; nővére vkinek';
- сазоронь** 'сестрин [lánytestvér-]' (ERV 563) < *сазор* 'младшая сестра; húga vkinek';
- уредевень** 'шаферский' (ERV 696); 'násznagy-' (EMSz 397) < *уредев* 'шафер; násznagy';
- цёрань** 'мужской' (ERV 722); 'férfi-' (EMSz 410) < *цёра* 'мужчина; férfi';
- чирязонь** 'барский, господский [úr-, földesúr-]' (ERV 751) < *чиряз* 'барин, господин; úr, földesúr, földbirtokos';
- шабрань** 'соседский' (ERV 759); 'szomszédos, szomszéd-' (EMSz 439); 'naapuri-' (ESS 194) < *шабра* 'сосед; szomszéd';
- эйдень** 'детский' (ERV 772); 'gyermek' (EMSz 449); 'lapsen-, lasten-' (ESS 198) < *эйде* 'ребёнок, дитя; gyermek';
- эйкакшонь** 'детский' (ERV 772); 'gyermek' (EMSz 449) < *эйкакшо* 'ребёнок, дитя; gyermek';
- ятонь** 'чужой' (ERV 804); 'ellenséges, idegen' (EMSz 472); *јатоњ* 'чужой / fremd' (MdWb 503) < *ят* 'враг, чужой; ellenség, idegen'.

2) AZ ALAPSZÓ ÁLLATNÉV

алашань 'лошадиный, конский' (ERV 42); 'ló-' (EMSz 36); 'hevos-' (ESS 5) < *алаша* 'лошадь, конь; ló';

атякионь 'петушиный' (ERV 63); 'kakas-' (EMSz 47) < *атяки* 'петух; kakas';

вазонь 'телячий' (ERV 98); 'borjú-' (EMSz 66) < *ваз* 'телёнок; borjú';

варакань 'воронный' (ERV 108); 'varjú-' (EMSz 72) < *варака* 'ворон; varjú';

ватракионь 'лягушечий' (ERV 113); 'béka-' (EMSz 76) < *ватраки* 'лягушка; béka';

ваионь 'жеребятчий [csikó-]' (ERV 114); < *ваио* 'жеребёнок; csikó';

ведрекшён 'телячий [üsző-]' (ERV 116); < *ведреки* 'тёлка; üsző';

ведьбачань 'норковый [vidra-]' (ERV 117); < *ведьбача* 'норка; vidra';

верьгизён 'волчий' (ERV 127); 'farkas-' (EMSz 87) < *верьгизь* 'волк; farkas';

галань 'гусиный' (ERV 145), 'liba-, lúd-' (EMSz 98) < *гала* 'гусь; liba, lúd';

гуень 'змеиный' (ERV 158), 'kígyós,¹⁰ kígyó' (EMSz 102); 'käärmeen-' (ESS 39) < *гуй* 'змея; kígyó';

ёзнён 'змеиный' (ERV 181), 'kígyó-' (EMSz 113) < *ёзнэ* 'змея; kígyó';

калонь 'рыбный' (ERV 228), 'hal-' (EMSz 137) < *кал* 'рыба; hal';

карвонь 'мушинный [légy-]' (ERV 235) < *карво* 'муха; légy';

каткань 'кошачий' (ERV 240), 'macska-' (EMSz 144) < *катка* 'кошка; macska';

кендялонь 'клопный [poloska-]' (ERV 253) < *кендял* 'клоп; poloska';

кильдемань 'скотный [marha-]' (ERV 261) < *кильдема* 'скотина, скот; marha, házi-állat';

кискань 'собачий' (ERV 268), 'kutya-' (EMSz 165); 'собачий / hündisch' (MdWb 782) < *киска* 'собака; kutya';

коткудавонь 'муравьиный' (ERV 298); 'hangya-' (EMSz 180) < *коткудав* 'муравей; hangya';

кочкодыкен 'перепелиный' (ERV 300), 'fűj-' (EMSz 181) < *кочкодык* 'перепёлка; fűj';

куконь 'кукушкин' (ERV 310); 'kakukk-' (EMSz 186) < *куко* 'кукушка; kakukk';

куркань 'индюшачий, индчшевий [pulyka-]' (ERV 317) < *куркань* 'индюк, индюшка; pulyka';

куцьканонь 'орлиный [sas-]' (ERV 320) < *куцкан* 'орёл; sas';

лишмень 'лошадиный' (ERV 346); 'ló-' (EMSz 207) < *лишме* 'лошадь; ló';

мацеень 'гусиный' (ERV 368); 'lúd-, liba' (EMSz 221) < *мацей* 'гус; lúd, liba';

мекшён 'пчелиный' (ERV 373); 'méh-' (EMSz 224); 'mehiläis-' (ESS 92) < *мекш* 'пчела; méh';

нармунень 'птичий' (ERV 401); 'madár-' (EMSz 240) < *нармунь* 'птица; madár';

нармушкань 'птичий [madár-]' (ERV 401) < *нармушка* 'птица; madár';

нумолонь 'заячий' (ERV 422); 'nyúl-' (EMSz 251) < *нумоло* 'заяц; nyúl';

овтонь 'медвежий' (ERV 430); 'medve-' (EMSz 255); 'karhun-' (ESS 107) < *овто* 'медведь; medve';

¹⁰ Az erza-magyar szótár 38 -*n* képzős állatnevéből mindössze egy helyen fordul elő -s képzős megfelelés.

озязонь 'воробьиный' (ERV 433); 'veréb-' (EMSz 258) < *озяз* 'воробей; veréb';
пинень 'собачий' (ERV 481); 'kutya-, eb-' (EMSz 286); *piñeñ* 'собачий / hündisch' (MdWb 1672) < *пине* 'собака; kutya';
ракишань 'лошадиный' (ERV 536); 'állat-, ló-' (EMSz 311) < *ракиша* 'лошадь; ló';
ревень 'овечий' (ERV 541); 'juh-, birka-' (EMSz 313) < *реве* 'овца; juh, birka';
ривезень 'лисий' (ERV 551); 'róka-' (EMSz 315) < *ривезь* 'лиса; róka';
саразонь 'куриный' (ERV 568); 'tyúk-' (EMSz 323) < *сараз* 'курица; tyúk';
сеелень 'ежовый' (ERV 575); 'sün(disznó)-' (EMSz 327) < *сеель* 'ёж; sün';
скалонь 'коровый' (ERV 590); 'tehén-, marha-' (EMSz 334) < *скал* 'корова; tehén';
сярдонь 'лосиный' (ERV 639); '(jávör)szarvas-' (EMSz 355) < *сярдо* 'лось; (jávör)szarvas';
тувонь 'свиной' (ERV 679); 'disznó-, sertés-' (EMSz 385); 'sian-' (ESS 174) < *туво* 'свинья; disznó';
укскань 'осиный' (ERV 692); 'darázs-' (EMSz 394) < *укска* 'оса; darázs';
цёковонь 'соловьиный' (ERV 722); 'fülemüle-' (EMSz 409) < *цёков* 'соловей; fülemüle';
ципакань 'цыплячий' (ERV 727); 'csirke-, csibe-' (EMSz 413) < *ципака* 'цыплёнок; csirke, csibe';
чеерень 'мышинный' (ERV 743); 'egér-' (EMSz 424) < *чеерь* 'мышь; egér';
чинемень 'нутриевый' (ERV 749); 'nyest-' (EMSz 429) < *чинеме* 'нутрия; nyest';
шарапулонь 'ондатровый [pézsmarocok-]' (ERV 761) < *шарапуло* 'ондатра; pézsmarocok';
шекишатань 'дятловый' (ERV 762); 'harkály-' (EMSz 440) < *шекишата* 'дятел; harkály';
юмборгень 'сусликовый [ürge-]' (ERV 793) < *юмборге* 'суслик; ürge';
яксяргонь 'утиный' (ERV 801); 'vadvacsa-' (EMSz 468) < *яксярго* 'утка; vadvacsa'.

3) AZ ALAPSZÓ NÖVÉNY(RÉSZ)NÉV

атямарень 'вишнёвый [meggy-]' (ERV 63); < *атямарь* 'вишня; meggy';
инзеень 'малиновый' (ERV 212); 'málna-' (EMSz 128) < *инзей* 'малина; málna';
килеень 'берёзовый' (ERV 261); 'nyír-, nyírfa' (EMSz 160); *kiñejiñ* 'берёзовый / birken, aus Birkenholz, aus Birken bestehend, Birken-' (MdWb 760) < *килей* 'берёза; nyír(fa)';
копёронь 'укропный [karor-]' (ERV 291) < *копёр* 'укроп; karor';
кснавонь 'гороховый [borsó-]' (ERV 306) < *кснав* 'горох; borsó';
кузонь 'еловый' (ERV 310); 'lucfenyő-' (EMSz 186); *kuziñ* 'еловый / fichten, Fichten-' (MdWb 991) < *куз* 'ель, ёлка; (luc)fenyő';
кишуманень 'редечный [reték-]' (ERV 322) < *кишумань* 'редька; reték';
лепень 'ольховый' (ERV 338); 'égerfa-' (EMSz 203); 'niini, niinestä tehty' (ESS 85); *l'ereñ* 'ольховый / erlen' (MdWb 1113) < *лене* 'ольха; éger(fa)';
ликишань 'гречневый' (ERV 343); 'hajdina-, pohánka-' (EMSz 205) < *ликиша* 'гречиха; hajdina, pohánka';
лияназонь 'льняной' (ERV 347); 'len-' (EMSz 207); *il'anazon'* 'льняной / leinen, aus Flachs' (MdWb 453) < *лияназ* 'лён; len';

- марчонь** 'из лебеды, с лебедой' (ERV 364); 'paréjas' (EMSz 219) < *марч* 'лебеда; laboda, paréj';
- модамарень** 'картофельный' (ERV 386); 'burgonya-, krumplic-' (EMSz 231) < *мода-* *марь* 'картофель; krumplic';
- модарькань** 'картофельный [krumplic-]' (ERV 386 < *модарька* 'картофель; krumplic';
- мушконь** 'конопляный' (ERV 395); 'kenderes' (EMSz 236); *muško* 'конопляный / aus Hanf bestehend, Hanf-' (MdWb 1303) < *мушко* 'конопля; kender';
- нормалень** 'клубничный' (ERV 417); 'eper-, szamóca-' (EMSz 248) < *нормаль* 'клубника; eper, szamóca';
- нудеень** 'камышовый' (ERV 420); 'nád-' (EMSz 250) < *нудей* 'камыш; nád';
- пазень** 'посконный' (ERV 450); 'kender, kendervászon' (EMSz 265) < *пазе* 'посконь; kender';
- палаксонь** 'крапивый' (ERV 451); 'csalán-' (EMSz 266) < *палакс* 'крапива; csalán';
- пангонь** 'грибной [gomba-]' (ERV 454) < *панго* 'гриб; gomba';
- пекшень** 'липовый' (ERV 467); 'hárs-' (EMSz 275); 'липовый / linden, aus Lindenholz' (MdWb 1596) < *пекше* 'липа; hárs';
- пинемень** 'овсяный' (ERV 481); 'zab-' (EMSz 286); *piñeteñ* 'овсяный / aus Hafer bereitet, Hafer-' (MdWb 1673) < *пинеме* 'овёс; zab';
- пичень** 'сосновый' (ERV 483); '(erdei)fenyő-' (EMSz 287); *pičeñ* 'сосновый / kiefern, aus Kiefernholz, Kiefer-' (MdWb 1651) < *пиче* 'сосна; fenyő(fa), erdeifenyő';
- поень** 'осиновый' (ERV 490); 'nyárfa-' (EMSz 289); 'haapa-' (ESS 124); *pojññ* 'осиновый, из осины / espen, aus Espenholz' (MdWb 1717) < *пой* 'осина; nyárfa';
- розень** 'ржаной' (ERV 556); 'rozs-' (EMSz 317); 'ruis-' (ESS 143); *roziñ* 'ржаной / aus Roggen gemacht' (MdWb 1901) < *розь* 'рожь; rozs';
- сиртень** 'ясеневый' (ERV 588); 'kőris-' (EMSz 334) < *сирть* 'ясень; kőris(fa)';
- суронь** 'пшённый' (ERV 625); 'köles-' (EMSz 347) < *суронь* 'просо; köles';
- тикшень** 'травяной' (ERV 662); 'fű-' (EMSz 375) < *тикше* 'трава; fű';
- титикшень** 'подсолнечный [napraforgó-]' (ERV 663) < *титикше* 'подсолнечник; napraforgó';
- тумонь** 'дубовый' (ERV 682); 'tölgy-, tölgyfa-' (EMSz 387); *tumon* 'дубовый / von Eichenholz, eichen, Eichen-' (MdWb 2349) < *тумо* 'дуб; tölgy(fa)';
- укишторонь** 'кленовый' (ERV 692); 'juhar-' (EMSz 394) < *укиштор* 'клён; juhar(fa)';
- умарень** 'яблочный' (ERV 694); 'alma-' (EMSz 396) < *умарь* 'яблоко; alma';
- умаринань** 'яблоне́вый [almafa-]' (ERV 694) < *умарина* 'яблоня; almafa';
- умбравонь** 'щавелевый' (ERV 694); 'sóska-' (EMSz 396) < *умбрав* 'щавель; sóska';
- цецянь** 'цветочный' (ERV 722); 'virág-' (EMSz 409) < *цеця* 'цветок; virág';
- чувтонь** 'деревянный' (ERV 757); 'fa-' (EMSz 437); 'puu-, puinen' (ESS 193); *čiv-ton* 'деревянный / hölzern' (MdWb 312) < *чувто* 'дерево; fa';
- шукшторовонь** 'смородинный' (ERV 767); 'ribizli-' (EMSz 446) < *шукшторов* 'смородина; ribizli';
- эмежень** 'овощной' (ERV 782); 'zöldség-' (EMSz 452) < *эмеж* 'овощ; zöldség';
- якстерькаень** 'свекольный' (ERV 801); 'cékla-' (EMSz 468) < *якстерькай* 'свёкла; cékla';

ямксонь 'пшённый' (ERV 802); 'köles-, dara-, gríz-' (EMSz 470) < **ямкс** 'пшено; köles';

гигерень 'берестяной, берёстовый' (ERV 149), 'nyírfakéreg-' (EMSz 99) < **гигерь** 'берёста; nyírfakéreg';

илевень 'прутяной, из прутьев' (ERV 207), 'vessző-' (EMSz 126); *il'ejin* 'прутяной / aus Ruten bestehend' (MdWb 455) < **илев** 'прут, хворостина; vessző, gally';

керень 'лубяной' (ERV 255), 'háncs-' (EMSz 157); 'лыковый / rinden, aus Lindenrinde gemacht' (MdWb 717) < **керь** 'лубок; háncs';

кирьговонь 'берестяной' (ERV 267); 'nyírfakéreg-' (EMSz 164); *kivgerin* 'берестяной / birkenrinden, aus Birkenrinde' (MdWb 790) < **кирьгов** 'берёста; nyírfakéreg';

левшень 'мочальный [faháncs-]' (ERV 334) < **леви** 'мочало; (áztatott, puhított) fa-háncs';

ленгень 'лыковый, излыка' (ERV 338), 'háncs-' (EMSz 203); *lengein* 'лыковый / aus Lindenbast bestehend' (MdWb 1111) < **ленге** 'лыко; háncs';

лопань *lorain* 'состоящий из листьев / aus Blättern bestehend [levelekből álló]' (MdWb 1057) < **лопа** 'лист; (fa)levél';

олгонь 'соломенный' (ERV 436); 'szalma-' (EMSz 259) < **олго** 'солома; szalma';

сювань 'мякинный' (ERV 634); 'pelyva' (EMSz 352) < **сюва** 'мякина; pelyva';

сюронь 'хлебный' (ERV 637); 'gabona-' (EMSz 354) < **сюро** 'хлеб; gabona'.

4) AZ ALAPSZÓ VALAMILYEN HELYVISZONYT JELÖL

4а) TÉRBELI TÁJÉKOZÓDÁS (NÉVMÁSI ALAPSZÓ)

тескень 'здешний' (ERV 658); 'itteni, idevaló(si)' (EMSz 371); 'tākäläinen' (ESS 168); *t'eskein* 'здешний, местный / hiesig, hier wohnend' (MdWb 2368) < **теск** 'здесь; itt';

тестэнь 'здешний' (ERV 658); 'itteni, innen való, idevalósi' (EMSz 372); 'tākäläinen' (ESS 169); *t'estein* 'здешний / hiesig' (MdWb 2368) < **тестэ** 'отсюда, с того места; innen';

тесэнь 'здешний' (ERV 658); 'itteni, innen való, idevalósi' (EMSz 372); 'tākäläinen' (ESS 169) < **тесэ** 'здесь, в этом месте; itt';

товолдонь 'оттуда, с той стороны' (ERV 664); 'ottani, onnan való, odavalósi' (EMSz 376); 'tuolta oleva, sieltä oleva' (ESS 170) < **товолдо** 'оттуда, с той стороны; onnan, arról az oldalról';

товолдонь *tovoldon* 'тамошний, происходящий с той стороны / dortig, von jener Seite herstammend [ottani, a túloldaltól való]' (MdWb 2298) < **товоло** 'там, на той стороне; ott, azon az oldalon';

товолксонь 'из тех краёв, из тех мест (человек)' (ERV 664); 'túloldali, túlsó oldali' (EMSz 376) < **товолкс** 'тúloldal, túlsó oldal';

товолонь 'находящийся на той стороне' (ERV 664); 'ottani, ott lévő' (EMSz 376); 'tuolla, siellä sijaitseva' (ESS 170) < **товоло** 'там, на той стороне; ott, azon az oldalon';

тосконь *toskon* 'тамошний / dortig [ottani]' (MdWb 2295) < **тоск** 'на то же место; ugyanazon a helyen';

тосонь 'находящийся там' (ERV 672); 'ottani, ott lévő' (EMSz 383); 'siellä oleva' (ESS 172) < *тосо* 'там; ott';

тостонь 'тамошний, нездешний' (ERV 672); 'ottani, onnan való, odavalósi' (EMSz 383); 'sikäläinen' (ESS 172); *toston* 'тамошний / dortig' (MdWb 2294) < *тосто* 'оттуда; onnan'.

4b) TÉRBELI TÁJÉKOZÓDÁS (HATÁROZÓSZÓI ALAPSZÓ)

алонь 'нижний [alsó]' (ERV 45); < *ало* 'внизу; нижний; alul; alsó';

васолдонь 'дальный' (ERV 111); 'messzi, távoli' (EMSz 75) 'kaukainen, etäinen' (ESS 25); *vasoldon* 'издали приобретённый / aus der Ferne erworben' (MdWb 2555) < *васолдо* 'издалека; messziről, távolról';

васолонь 'дальный [messzi, távoli]' (ERV 111); *vasolon* 'далёкий, отдалённый / fern, entlegen' (MdWb 2555) < *васоло* 'дальный, далёкий; messze, távol; messzi, távoli';

маласонь 'ближний, близкий' (ERV 360); 'közeli' (EMSz 216) < *маласо* 'вблизи, рядом, около; közel, közeli';

потмонь 'внутренний' (ERV 504); 'belső' (EMSz 296); 'sisäinen' (ESS 128); 'внутренний / innerlich, inner' (MdWb 1766) < *потмо* 'нутро, внутренность; belseje vminek'.

4c) EGYÉB HELYVISZONY

вальмалдонь 'находящийся под окнами' (ERV 104); 'az ablak alóli' (EMSz 70) < *вальмалдо* 'az ablak alól';

масторалгань 'подземный' (ERV 366); 'föld alatti' (EMSz 220) < *мастор алга* 'под земли; a föld alatt';

пильгалонь 'подножный' (ERV 480); 'láb alatti' (EMSz 285) < *пильгало* 'под ногами; a lába alatt'.

4d) ÉPÍTETT HELY, ÉPÍTMÉNY, LAKHELY

вальмань 'оконный' (ERV 104); 'ablak-' (EMSz 70) < *вальма* 'окно; ablak';

вацяронь 'базарный [piaci]' (ERV 113) < *вацяр* 'базар; piac, bazár';

велень 'деревенский, сельский' (ERV 120); 'falusi, községi, falu-' (EMSz 82); 'kylä, kylän-' (ESS 27) < *веле* 'село, деревня; falu';

киаксонь 'половой' (ERV 269), 'padló-' (EMSz 167) < *киакс* 'пол; padló';

найманонь 'базарный, рыночный [bazári, piaci]' (ERV 398) < *найман* 'базар, рынок; bazár, piac';

ошонь 'городской' (ERV 449); 'városi, város-' (EMSz 264); 'kaupungin, kaupunkilais-' (ESS 113) < *ош* 'город; város'.

4e) TERMÉSZETI KÖRNYEZET

вирень 'лесной' (ERV 136), 'erdei, erdő-' (EMSz 93); 'metsinen, metsä-' (ESS 31) < *вирь* 'лес; erdő';

иневедень 'морской' (ERV 212), 'tengeri, tenger-, óceán-' (EMSz 127) < *иневедь* 'море, океан; tenger, óceán';

леень 'речной' (ERV 335); 'folyó-, folyami' (EMSz 201) < *лей* 'река; folyó';
наронь 'луговой' (ERV 401); 'réti, rét-' (EMSz 240) < *нар* 'луг; rét';
паксянь 'полевой' (ERV 451); 'mezei, mező-' (EMSz 265); 'pelto-' (ESS 114) < *пакся* 'поле; mező'.

5) AZ ALAPSZÓ VALAMILYEN IDŐVISZONYT JELÖL (határozott: napszakok, évszakok, napnév, ünnepnap; és határozatlan: minap, nemrég stb.)

валскень 'утренний' (ERV 104); 'reggeli, holnapi' (EMSz 69); 'aamuinen, aamu-' (ESS 23) < *валске* 'утро; reggel, holnap';
вень 'ночной' (ERV 125); 'éjjeli, éjszakai' (EMSz 85); 'öinen, yöllinen' (ESS 28) < *ве* 'ночь; éj, éjszaka';
иень 'годовой' (ERV 203), 'évi, éves, év-' (EMSz 125); 'vuosi- vuoden, -vuotinen' (ESS 55) < *ие* 'год; év';
инечинь 'пасхальный' (ERV 212), 'húsvéti' (EMSz 127) < *инечи* 'пасха; húsvét';
исень 'вчерашний' (ERV 217), 'tegnapi' (EMSz 129) 'eillinen, eilis-' (ESS 59); *íseñ, ísiñeñ* 'вчерашний / gestrig' (MdWb 468) < *исьяк* 'вчера; tegnap';
исьяконь 'вчерашний [tegnapi]' (ERV 219); *isakiñ* 'вчерашний / gestrig' (MdWb 468) < *исьяк* 'вчера; tegnap';
кезэрень 'старинный, древний' (ERV 248), 'ösi, ősrégi, ódon, régi' (EMSz 151); 'vanha, muinainen' (ESS 66); *kezeñeñ* 'старинный / alt, ehemalig' (MdWb 737) < *кезэр* 'старый; бывалий, бывший / alt; ehemalig, vormalig';
кизэнь 'летний' (ERV 260), 'nyári' (EMSz 160); 'kesäinen' (ESS 68); *kizeñ* 'летний / sommerlich' (MdWb 791) < *кизэ* 'лето; nyár';
манынь 'позапрошлогодный' (ERV 362); 'tavalyelőtti' (EMSz 218); 'toissavuotinen' (ESS 90); *maniñ* 'позапрошлогодный, предпоследний / vorvorjährig, vorletzt' (MdWb 1171) < *маны(ть)* 'позапрошлый год; tavalyelőtt';
мелень 'прошлогодный' (ERV 373), 'tavalyi, múlt évi' (EMSz 224); 'viimevuotinen' (ESS 92); *meleñ* 'прошлогодный / vorjährig' (MdWb 1234) < *меля* (Paas.) 'в прошлом году; tavaly';
недьячинь 'воскресный' (ERV 408); 'vasárnap' (EMSz 243) < *недьячи* 'воскресенье; vasárnap';
неень 'настоящий' (ERV 408); 'mostani, jelenlegi, mai' (EMSz 243); 'nykyinen' (ESS 102); *ñejiñ* 'теперешний, нынешний / gegenwärtig, jetzig, heutig, derzeitig' (MdWb 1385) < *неень* 'теперь; most';
пелевень 'полночный' (ERV 467); 'éjféli' (EMSz 276); 'keskiöinen' (ESS 117) < *пелеве* 'полночь; éjfél';
пингень 'вековой' (ERV 481); 'koros, évszázados, -kori' (EMSz 285); 'muinainen, vanhan' (ESS 121) < *пинге* 'век; kor, korszak, évszázad';
седикелень 'старинный' (ERV 574); 'korábbi, hajdani, egykori' (EMSz 326); 'vanha, muinainen' (ESS 148) < *седикеле* 'в давние времена; azelőtt, korábban, hajdanában';
сёксень 'осенний' (ERV 582); 'ősz' (EMSz 330); 'syksyinen' (ESS 150) *soksiñ* 'осенний / herbstlich' (MdWb 2171) < *сёксь* 'осень; ősz';

талаень 'долгий, продолжительный' (ERV 642); 'kései, hosszadalmas' (EMSz 357); 'pitkäaikainen, pitkä, aammainen' (ESS 165) < **талай** 'поздний; kései';
теленъ 'зимный' (ERV 654); 'téli' (EMSz 369); 'talvinen, talvi-' (ESS 168) < **теле** 'зима; tél';
течинь 'сегодняшний' (ERV 660); 'mai' (EMSz 373); 'tämänpäiväinen' (ESS 169) < **течи** 'сегодня; ma';
тундонъ 'весенний' (ERV 682); 'tavaszi' (EMSz 388); 'keväinen' (ESS 175) < **тундо** 'весна; tavasz';
улконъ 'недавний' (ERV 693); 'minapi' (EMSz 395); 'áskeinen' (ESS 178); **ulkoñ** 'происшедший несколько дней назад / vor einigen Tagen geschehen' (MdWb 2446) < **улко** 'совсем недавно; nemrég, mostanában, minap';
умоконъ, умонь 'давний' (ERV 694); 'régí, hajdani, egykori' (EMSz 396); 'ikivanha, ammainen; muinainen, vanha' (ESS 178); **умоñ** 'старинный, давнийший / alt, aus alten Zeiten herrührend' (MdWb 2457) < **умок** 'давний; régen, régóta';
чивалгомань 'западный' (ERV 748); 'nyugati' (EMSz 428) < **чивалгома** 'закат; запад; napnyugta, naplemente';
чиень 'недавний' (ERV 748); 'a minapi, a nemrégí, az iménti' (EMSz 428) < **чи** 'день; nap';
чинь 'солнечный' (ERV 749); 'napí, nap-, nappali' (EMSz 429); 'auringon-, päivän-' (ESS 192) < **чи** 'день; солнце; nap';
чокшнень 'вечерний' (ERV 754); 'esti, est-' (EMSz 434); 'ilta-, iltainen' (ESS 192); **čokšneñ** 'вечерный / abendlich' (MdWb 280) < **чокшине** 'вечер; este'.

6) AZ ALAPSZÓ ANYAGNÉV (természetben megtalálható anyagok; ember által készített anyagok; ehető anyagok)

бальцянонь 'фарфоровый' (ERV 72); 'porcelán-' (EMSz 55) < **бальцян** 'фарфор; porcelán';
ведень 'водный' (ERV 115); 'vízi, víz-' (EMSz 78) < **ведь** 'вода; víz';
вельксэнь 'сметачный' (ERV 121); 'tejfölös, tejföl-' (EMSz 83) < **велькс** 'сметана; tejföl';
кевень 'каменный' (ERV 244), 'kö-' (EMSz 148); 'kivinen, kivistä tehty, kivi' (ESS 66); **keveñ** 'каменный / steinern' (MdWb 733) < **кев** 'камень; kö';
кивень 'оловянный' (ERV 259), 'ónos-, ón-' (EMSz 159); 'tinainen, tina-' (ESS 68); **kiveñ** 'оловянный / zinnern, aus Zinn' (MdWb 788) < **киве** 'олово; ón, cin';
коцтонь 'холщовый' (ERV 299); кодстонь 'vászon-, kelme-' (EMSz 170) < **коцт** 'холст; vászon, szövet';
коцтынь **kostiñ** 'полотняный / leinen [vászon-]' (MdWb 817) < **коцт** 'холст; vászon, szövet';
кшнинь 'железный' (ERV 321) 'vas, vas-' (EMSz 192); 'rautainen, rauta-' (ESS 81); **kšñiñ** 'железный / eisern' (MdWb 911) < **кшни** 'железо; vas';
лемень¹ 'сальный' (ERV 337); 'zsíros' (EMSz 203); **lemiñ** 'жирный, салный / fettig, schmierig' (MdWb 1104) < **лем** 'сало, жир; zsír';
ловсонь 'молочный' (ERV 348); 'tej-' (EMSz 209); 'luminen, lumi-' (ESS 87) < **ловсо** 'молоко; tej';

медень 'медовый' (ERV 370); 'méz-' (EMSz 222); 'hunaja-, mesi-, hunajainen' (ESS 92) < медь 'мёд; méz';
органь 'дрожжевой' (ERV 442); 'élesztős' (EMSz 261) < *orgam* 'дрожжи; élesztő';
парсеень 'шёлковый' (ERV 459); 'selyem, selyem-' (EMSz 270); 'silkkinen' (ESS 115); *partšejin* 'шёлковый / sieden' (MdWb 1554) < *парсей* 'шёлк; selyem';
пижень 'медный' (ERV 478); 'rész, rész-' (EMSz 283); 'медный, латунный / kupfern, von Messing' (MdWb 1699) < *пиже* 'медь; rész';
поронь 'меловой [kréta-]' (ERV 501 < *пор* 'мел; kréta';
сёвонень 'глиняный' (ERV 582); 'agyag-, cserép-' (EMSz 330); 'savinen, savi-, savesta tehty' (ESS 150); *sovoñin* 'глиняный / tönern, irden' (MdWb 2178) < *сёвонь* 'глина; agyag';
сиянь 'серебряный' (ERV 589); 'ezüst, ezüst-' (EMSz 334); *šijañ* 'серебряный / silbern' (MdWb 2150) < *сия* 'серебро; ezüst';
суликань 'секлянный' (ERV 624); 'üveg-' (EMSz 346) < *сулика* 'стекло; üveg';
сывелень 'мясной' (ERV 627); 'hús-' (EMSz 347) < *сывель* 'мясо; hús';
сырнень 'золотой' (ERV 629); 'arany, arany-' (EMSz 349); *širñen* 'золотой / golden' (MdWb 1985) < *сырне* 'золото; arany'.

7) AZ ALAPSZÓ VALAMILYEN TÁRGYAT JELÖL

баягань 'колокольный' (ERV 77); 'harang-' (EMSz 57) < *баяга* 'колоколь; harang';
ведрань 'ведёрный [vödör-]' (ERV 116) < *ведра* 'ведро; vödör';
карень 'лапотный' (ERV 236); '(háncs)bocskor-' (EMSz 142) < *карь* 'лапот; (háncs)bocskor';
кемень 'сапожный' (ERV 252); 'csizma-' (EMSz 154) < *кем* 'сапог; csizma';
конёвонь 'бумажный' (ERV 286); 'papír-' (EMSz 175); *koñovon* 'бумажный / papieren, aus Papier, Papier-' (MdWb 851) < *конёв* 'бумага; papír';
кишнань 'ремённый' (ERV 321); 'szíj-' (EMSz 192); *kšnañ* 'ременный, сделанный из ремню / ledern, aus Riemen' (MdWb 909) < *кина* 'длинная полоса кожи; szíj';
налкишень 'игрушечный' (ERV 398); 'játék-, játékszer-' (EMSz 239) < *налкише* 'игрушка; játék, játékszer';
някань 'кукольный [baba-]' (ERV 425) < *няка* 'кукла; baba';
панаронь 'рубашечный' (ERV 454); 'ing-' (EMSz 267) < *панар* 'рубашка; ing';
рисьмень *rišmen* 'цепной, состоящий из цепи / aus einer Kette gemacht, aus einer Kette bestehend [lánc-, láncszemekből álló]' (MdWb 1923) < *рисьме* 'цепь; lánc';
салмуксонь 'игольный' (ERV 565); 'tű-' (EMSz 321) < *салмукс* 'игла; tű';
сельмукионь 'очковый [szemüveg-]' (ERV 579 < *сельмукиит* 'очки; szemüveg';
татаень 'игрушечный [játék-]' (ERV 649) < *tatai* 'игрушка; játék, játékszer';
уськень 'проволочный' (ERV 700); 'vezeték-, drót-, huzal-' (EMSz 400) < *уське* 'проволока; vezeték, drót';
эскень 'гвоздяной [szög-]' (ERV 788) < *эске* 'гвоздь; szög'.

8) AZ ALAPSZÓ VALAMILYEN TERMÉSZETI JELENSÉG

вармань 'ветренный' (ERV 109); 'szél-' (EMSz 73) < *варма* 'ветер; szél';
ловонь 'снежный, снеговой' (ERV 348); 'hó-' (EMSz 208) < *лов* 'снег; hó';
менелень 'небесный' (ERV 376); 'égi, ég-' (EMSz 226); 'taivas, taivaan-' (ESS 93) < *менель* 'небо; menny, ég';
модань 'земляной' (ERV 386); 'földi, föld-' (EMSz 231); 'maa-, multa-' (ESS 96); < *мода* 'земля; föld';
пиземень 'дождевой' (ERV 478); 'eső-' (EMSz 283) < *пиземе* 'дождь; eső';
толонь 'огненный' (ERV 667); 'tűz-, láng-' (EMSz 378); 'tulinen' (ESS 170); *tolon*, *tolin* 'огненный / feurig, Feuer-' (MdWb 2308) < *тол* 'огонь; tűz';
эень 'ледяной' (ERV 771); 'jég-' (EMSz 447); 'jäinen, jää-' (ESS 198); *ejeñ* 'ледяной / aus Eis' (MdWb 352) < *эй* 'лёд; jég'.

9) AZ ALAPSZÓ TESTRÉSZNÉV (tág értelemben véve, állati is)

верень 'кровавый' (ERV 126); 'véres, vér-' (EMSz 86) < *верь* 'кровь; vér';
ловажань 'костлявый, костистый, с костью' (ERV 347); 'csont-' (EMSz 208); 'костяной / knöchern' (MdWb 1067) < *ловажа* 'кость; csont';
максонь 'печёночный' (ERV 359); 'máj-' (EMSz 216) < *максо* 'печень; máj';
меиштьень 'грудной' (ERV 381); 'mell-' (EMSz 229) < *меиште* 'грудь; mell, mellkas';
пильгень 'ножной' (ERV 480); 'láb-' (EMSz 285) < *пильге* 'нога; láb';
понань 'шерстяной' (ERV 498); 'szőr-, gyapjú' (EMSz 293); 'villainen' (ESS 126); *ponañ* 'шерстяной / wollen' (MdWb 1745) < *пона* 'шерсть; szőr, gyapjú';
седеень 'сердечный, душевный' (ERV 573); 'szív-, szívélyes, lelki, őszinte' (EMSz 325) < *седей* 'сердце; szív';
сельмень 'глазной' (ERV 579); 'szem-' (EMSz 329) < *сельме* 'глаз; szem';
сюронь 'szarv-' (EMSz 354) < *сюро* 'por; szarv';
толгань 'перьевой, из пера' (ERV 666); 'toll-' (EMSz 377) < *толга* 'перо; toll (madaré)';
турвань 'губной' (ERV 683); 'ajak-' (EMSz 388); 'huuli-' (ESS175) < *турва* 'губа; ajak';
удемень 'мозговой' (ERV 690); 'velő-' (EMSz 393) < *удеме* 'мозг; velő'.

10) AZ ALAPSZÓ NÉPNÉV (teljesen esetleges számú elem tartozik ide)

американь 'американский' (ERV 46); 'amerikai' (EMSz 39); 'amerikkalainen' (ESS 6) < *Америка* 'Америка; Amerika';
ветькень 'чувашский' (ERV 129); 'csuvas' (EMSz 89); 'tšuvassilais-, tšuvassilainen' (ESS 29) < *ветьке* 'чуваш; csuvas';
коминь 'коми' (ERV 282); 'zürjén, komi' (EMSz 174) < *коми* 'коми; komi, zürjén';
мокшонь 'мокшанский' (ERV 387); 'moksa' (EMSz 231); 'mokšalainen' (ESS 96); *mokšon* 'мокшанский / mokschanisch' (MdWb 1275) < *мокшо* 'мокша; moksa';
ногаень 'ногайский' (ERV 414); 'nogaj, tatár' (EMSz 247) < *ногай* 'ногай; nogaj, tatár';

рузонь 'русский' (ERV 559); 'orosz' (EMSz 318); 'venäläinen' (ESS 144); *ruzoń* 'русский / russisch' (MdWb 1909) < *пуз* 'русский; orosz';
саамонь 'саамский' (ERV 561); 'lapp' (EMSz 320) < *саам* 'саами; számi, lapp';
сербень 'сербский' (ERV 580); 'szerb' (EMSz 329) < *серб* 'серб; szerb';
татаронь 'татарский' (ERV 649); 'tatár' (EMSz 364); *tatarin* 'татарский / tatarosch, Tataren-' (MdWb 2286) < *татар* 'татарин; tatár';
финнэнь 'финский [finn]' (ERV 710); 'suomalainen' (ESS 183) < *финн* 'финн; finn';
французонь 'французский' (ERV 714); 'francia' (EMSz 404); 'ranskalainen' (ESS 184) < *француз* 'француз; francia';
чувашонь 'чувацкий' (ERV 757); 'csuvas' (EMSz 436); *čuvazoń* 'чувацкий / tschuwaschisch' (MdWb 308) < *чуваши* 'чуваши; csuvas';
эрзянь 'эрзянский' (ERV 785); 'erza' (EMSz 453); 'ersäläinen' (ESS 201); *eržan* 'эрзянский / ersänisch' (MdWb 382) < *эрзя* 'эрзя; erza';
эстононь 'эстонский' (ERV 789); 'észt' (EMSz 458) < *эстон* 'эстонец; észt'.

11) AZ ALAPSZÓ ABSZTRAKT VISZONYOKAT JELÖL

аваксчинь 'материнский [anyai]' (ERV 29) < *аваксчи* 'материнство; anyaság';
алкуккчинь 'правдивый, истинный' (ERV 44); 'valóságos; igazságos; érvényes' (EMSz 38); 'todellinen, totuudellinen, rehellinen' (ESS 6) < *алкуккчи* 'действительность; valóság; igazság érvényesség';
аразень 'пустой' (ERV 55); 'szükségtelen, felesleges, haszontalan' (EMSz 43); 'joutava, mitätön, vähäpätöinen' (ESS 9) < *аразь* 'недостаток, нехватка; szükség, hiány, haszontalanság';
вайгелень 'голосовой' (ERV 99); 'hang-' (EMSz 66) < *вайгель* 'голос; hang';
валонь 'словесный' (ERV 103); 'szó-' (EMSz 69) < *вал* 'слово; szó';
видечинь 'правдивый, честный' (ERV 133); 'becsületes, igazságos' (EMSz 91) 'oikeudenmukainen' (ESS 30) < *видечи* 'истина, правда; becsület, egyenesség';
виздемань 'стыдливый [szégyenkező]' (ERV 135) < *виздема* 'смущение; zavar, szégyen';
виськсэнь 'стыдный [szégyenletes]' (ERV 137) < *виськс* 'стыд; szégyen';
ёвксонь 'сказочный' (ERV 179), 'mese-' (EMSz 111) < *ёвкс* 'сказка; mese';
кажинь *kažiń* 'плохой, бедный / schlecht, arm [rossz, szegény]' (MdWb 664) < *кажо* 'беда, несчастье; baj, szükség, nyomorúság';
кенярдомань 'радостный' (ERV 254), 'örömteli, öröm-' (EMSz 156) < *кенярдома* 'радость; öröm';
кецямонь 'радостный [öröm-]' (ERV 258) < *кецямо* 'радость; öröm';
лемень² 'именной' (ERV 337); 'név-' (EMSz 203) < *лем* 'имя; név';
майсемань 'мучительный' (ERV 358); 'kínzó, gyötrő' (EMSz 215) < *майсема* 'мучение, мука; kínlódás, gyötrődés, szenvedés';
манчемань 'лживый' (ERV 362); 'csalárd, ámtító, hazug' (EMSz 217) < *манчема* 'обман, ложь, неправда; becsapás, csalás';
манявомань 'ошибочный [hibás]' (ERV 362) < *манявома* 'ошибка; hiba';
мелявксонь 'тревожный [nyugtalan, ideges]' (ERV 375) < *мелявкс* 'беспокойство; nyugtalanság';

нулгодемань 'отвратительный [utálatos, visszataszító]' (ERV 421) < *нулгодема* 'отвращение; undor, utálat';

озномань 'молитвенный' (ERV 433); 'imádkozó, ima-' (EMSz 258) < *ознома* 'молитва; ima';

оймень 'душевный' (ERV 435); 'lelki-' (EMSz 259) < *ойме* 'дух, душа; lélek';

оймечинь 'душевный' (ERV 435); 'szívélyes, őszinte, meghitt' (EMSz 259) < *оймечи* 'душевность; szívélyesség';

олянъ 'вольный, свободный' (ERV 437); 'szabad' (EMSz 260) < *оля* 'воля, свобода; szabadság';

олячинъ 'свободный, независимый [szabad, független]' (ERV 438 < *олячи* 'свобода, независимость; szabadság, függetlenség';

ордадомань 'обидный [sértő, bántó]' (ERV 442) < *ордадома* 'каприз, упрямство; megsértődés, megbántódás';

пазонъ 'божий' (ERV 450); 'istenti, isten-' (EMSz 265); 'jumalan-' (ESS 113) < *паз* 'бог; isten';

пиштемань 'мучительный [kínzó, gyötrő]' (ERV 484) < *пиштема* 'страдание, мучение; szenvedés';

тамашань 'удивительный, необъяснимый' (ERV 643); 'csodálatos, különös, furcsa, meglepő' (EMSz 358) < *тамаша* 'случай, происшествие; csoda, csodálatos dolog';

тейтерьксчинь 'девичий' (ERV 653); 'lány-, hajadon-' (EMSz 369) < *тейтерьксчи* 'девичество; lányóság';

утинань 'дивный [csodálatos]' (ERV 701 < *утина* 'диво; csoda';

эрямонь 'жизненный, жизнеспособный' (ERV 787); 'élet-' (EMSz 456) < *эрямо* 'жизнь; élet'.

12) AZ ALAPSZÓ VALAMILYEN TEVÉKENYSÉG¹¹

буравамонь 'сверлильный [fűrő-]' (ERV 94); < *буравамо* 'сверление; fűrés';

вельмань *vel'mañ* 'пробудившийся к жизни / zum Leben erwacht [feléledő, életre kelő]' (MdWb 2617) < *вельме-* 'оправиться, оживиться; feléled, magához tér';

видемань 'посевной' (ERV 133); 'vetési, vetés-' (EMSz 90) < *видема* 'сев; vetés';

кадонъ *kadoñ* 'оставленный, покинутый / zurückgelassen, verlassen, übriggelassen [elhagyott, otthagyt]' (MdWb 562) < *кадо-* 'оставлять, покидать; (el)hagy';

камбрасстонь *kambrastoñ* 'осёдланный / gesattelt [felnyergelt]' (MdWb 592) < *камбрасста-* 'оседлать; felnyergel';

каянъ *kajañ* 'брошенный, выброшенный / geworfen, hin-, weggeworfen [eldobott, kidobott]' (MdWb 568) < *кая-* 'бросить; dob, eldob';

кельмень *kel'meñ* 'охладившийся, замёрзший / kalt geworden, gefroren [megfagyott]' (MdWb 694) < *кельме-* 'замёрзнуть, зябнуть; megfagy, fázik';

¹¹ Az ide sorolható szavak négytizede a Paasonen-szótárból adatolható (és másik szemszögből: a Paasonen-szótárban található *-ñ* képzős szavak jelentékeny deverbális). A Paasonen-szótár elemei az (abszolút) ige-tőhöz kapcsolódnak, míg manapság (ld. ERV) inkább a deverbális *-mo/ma* képzőhöz csatlakoznak.

- кепедень** *keped'eň* 'поднятый / aufgehoben, erhoben [felemelt]' (MdWb 710) < *ке-пед-* 'поднять; felemel, felvesz';
- кирвастенъ** *kirvašteň* 'зажжённый / angezündet [meggyújtott]' (MdWb 973) < *кир-васте-* 'зажечь; meggyújt';
- коськенъ** *koškeň* 'засохший, сухой / verdorrt, dürr [kiszáradt]' (MdWb 873) < *коське-* 'высохнуть; kiszárad';
- лечамонъ** 'лечебный [gyógy-, gyógyító]' (ERV 340) < *лечамо* 'лечение; gyógyítás';
- маштоманъ** 'убийственный [gyilkos]' (ERV 370 < *маштома* 'убийство; megölés, elpusztítás';
- маштонъ** 'убитый [megölt]' (ERV 370); *maštoň* 'погубленный / zugrinde gerichtet' (MdWb 1192) < *машто-* 'убить; megöl';
- мендянь** *meňd'äň* 'гнутой / gebogen [meghajlított]' (MdWb 1237) < *мендя-* 'гнуть, согнуть; meghajlít';
- миеманъ** 'продажный' (ERV 382); 'eladási, értékesítési' (EMSz 229) < *миема* 'продажа; eladás, árusítás';
- морамонъ** 'музыкальный' (ERV 390); 'zenei, zene-' (EMSz 233) < *морамо* 'пение; éneklés';
- навамонъ** 'красилыный [(kelme)festő-]' (ERV 396) < *навамо* 'крашение; festés';
- налксеманъ** 'игрушечный' (ERV 398); 'játék-' (EMSz 238) < *налксема* 'игра; játék';
- наранъ** *naraň* 'стриженный / geschoren [megnyírt]' (MdWb 1322) < *нара-* 'стричь (овцу); megnyír (birkát)';
- невтеманъ** 'указательный' (ERV 407); 'mutató-' (EMSz 242) < *невтема* 'указание; (meg)mutatás';
- нельгеманъ** 'завзватнический [hódító, bitorló]' (ERV 409) < *нельгема* 'захват; elvevés, elszedés';
- никсеманъ** 'нюхательный [szippantó]' (ERV 412) < *никсема* 'нюхание; szagolgatás';
- ниреждеманъ** 'громкий плач [hangos sírás]' (ERV 413 < *ниреждема* 'всхлипывание; szipogás, hüppögés';
- нувазевеманъ** 'дремотный' (ERV 420), 'szunnyadó, szendergő, álmos' (EMSz 249) < *нувазевема* 'дремота; szunnyadás, szendergés';
- нуртнеманъ** 'разливательный [kiöntő, kitöltő]' (ERV 423) < *нуртнема* 'наливание; töltés';
- нуртянь** *nuřtaň* 'очищенный / geklärt, geläutert [(meg)töltött]' < *нуртя-* 'цедить, нацедить; (meg)tölt';
- панжонъ** *panžon* 'открытый / geöffnet [nyitott]' (MdWb 1528) < *панжо-* 'открывать; (ki)nyit';
- панцтонъ** *panctoň* 'взнузданный / gezäumt [felkantározott]' (MdWb 1534) < *панц-то-* 'взнуздывать; felkantároz';
- поладонъ** *poladoň* 'надставленный, удлиненный / zusammengestückt, verlängert [meghosszabbított]' (MdWb 1730) < *поладо-* 'продлить, удлинить; megtold, meghosszabbít';

потямонь 'сосательный [szopó, szívó]' (ERV 506) < *потямо* 'сосание; szopás, szívás';

режнянь *řežňañ* 'скисший, перекишенный / versauert, übersauer [megsavanyodott]' (MdWb 1919) < *режня-* 'скисать, портиться; megsavanyodik, összemegy (tej)';

рестань 'жаренный, поджаренный' (ERV 549) < *реста-* 'жарить; megsüt';

ризнэмань 'печальный, тоскливый [bánatos, szomorú]' (ERV 552) < *ризнэма* 'тоска, печаль; bánkódás, szomorkodás';

сёвномань 'скандальный [botrányos]' (ERV 582) < *сёвнома* 'ссора, ругань; veszekedés, civakodás';

содонь *sodoñ* 'привязанный, завязанный / angebunden, festgebunden [(meg)kötött]' (MdWb 2004) < *содо-* 'привязать; (meg)köt';

судонь *sudoñ* 'проклятый / verflucht [(meg)átkozott]' (MdWb 2188) < *судо-* 'проклипать; (meg)átkoz';

тиринь 'родной, родимый' (ERV 662); 'hazai, szülő-, édes-, anya-' (EMSz 375); 'koti-, syunyin-, äidin-' (ESS 170) < *тиря-* 'воспитать, вырастить; nevel, táplál';

чавонь *čavoñ* 'битый, прибитый гвоздями / geschlagen, festgenagelt [bevert szeg]' (MdWb 227) < *чаво-* 'забить гвоздь; (szeget) bever';

чумондомань 'обвинительный' (ERV 758); 'vád-' (EMSz 438) < *чумондома* 'обвинение; vád, vádolás';

эждень 'нагретый, подогретый' (ERV 771); 'megmelegített, felhevített' (EMSz 448) < *эжде-* 'греть, нагревать; megmelegít, felhevít';

экишеямонь 'купальный' (ERV 777); 'fürdő-, úszó' (EMSz 451) < *экишеямо* 'купание; fürdés';

ютань 'пройденный' (ERV 797); 'megtett [út]' (EMSz 463) < *юта-* 'идти, шагать; megy, halad'.

13) AZ ALAPSZÓ VALAMILYEN TULAJDONSÁGOT JELÖLŐ MELLÉKNÉV

берянь 'плохой' (ERV 80); 'rossz, hitvány' (EMSz 57); 'huono, paha; laiha' (ESS 16); *beřañ* 'плохой; жалкий, бедный, худой / schlecht; elend, erbärmlich, mager' (MdWb 124). Ismeretlen eredetű szó, Versinyin (ESM 29) egy deskriptív *берь-* töre vezet vissza. Az *-нь* képző jellegét erősíti a *беража* 'id.'.

вечкимань *večkimañ* 'милый / lieb [szeretett, kedves]' (MdWb 2582) < *вечкима* 'милый, любимый; szeretett, kedves';

козень *kožeñ* 'богатый / reich [gazdag]' (MdWb 889) < *козя* 'богатый; gazdag';

одонь 'молодой [fiatal]' (ERV 431); *odiñ* 'молодой / jung' (MdWb 1424) < *од* 'молодой; fiatal, ifjú';

олань 'блёклый [halvány, fakó]' (ERV 436) < *ола* 'бледный; sápadt, halvány';

чобдань *čobdañ* 'тёмный / dunkel [sötét]' (MdWb 280) < *чопода* 'тёмный; sötét'.

14) AZ ALAPSZÓ HATÁROZÓSZÓ

алкуксонь 'настоящий, истинный' (ERV 44); 'igazi, valódi; valóságos, tényleges' (EMSz 38) < **алкукс** 'на самом деле, по-настоящему; valóban, igazán, tényleg';
вейсэнъ 'общий, совместный' (ERV 119); 'együttes, együtt-, közös, társas' (EMSz 82); 'yhteinen' (ESS 27); **вейсенъ** 'общий / gemeinsam' (MdWb 2596) < **вейсэ** 'вместе, совместно; együtt';
куроконь *kurokoń* 'быстро сделанный / schnell gemacht, schnell getan [gyorsan csinált]' (MdWb 971) < **курок** 'быстро, скоро; gyorsan';
салавань 'тихий' (ERV 564); 'titkos' (EMSz 321) < **салава** 'тихо, крадучись, незаметно, тайком; titokban, lopva';
седейшкавань 'добрый, отзывчивый' (ERV 574); 'szívélyes, szívbéli' (EMSz326) < **седейшкава** 'сердечно, душевно; szívélyesen, szívből, őszintén';
стяконь 'обычный, привычный' (ERV 621); 'hiábavaló, felesleges, haszontalan', (EMSz 344); 'tavallinen, tavanomainen, mitätön' (ESS 160) < **стяко** 'напрасно, попусту; hiába, feleslegesen' .

Láthatjuk tehát, hogy a Grammatika (1962, 1980), az EK (2000) és Rjabov (2002) három-négy (összesen hat) szemantikai csoportját jócskán meghaladó halmazba lehet besorolni a szótárakból adatolható *-ń* képzős mellékneveket.

1.6. Összefoglalás

a) A mai mordvin *-ń* melléknévképző rokoni kapcsolatban áll a genitívus *-n* (*-ń*) elemével. A melléknévképző valószínűleg a genitívusból alakulhatott ki, már a finn-volgai alapnyelvben.

b) Az ún. viszonyító melléknevek közé tartozik. A képzés modellje a következőképpen írható fel: 'az alapszó: X > a származékszó: X viszonya vmihez/vkihez'.

c) Viszonyító szerepéből adódóan rengeteg főnévhez képes kapcsolódni. Az eddigi szakirodalom összesen hat szemantikai csoportba sorolta be az ezzel a képzővel alkotott lexémákat, de adatbázisom alapján ennél lényegesen több halmazt lehet felállítani. Ezek egy része szinte korlátlan számú elemre bővíthető.

d) A képző kapcsolódási szabályai eltérnek a *-C* alakú főnévképzőkéétől; a genitívus ragéval egyeznek meg. Leíró szempontból a képző alakja *-нь/-ень/-онь*.

2. -B és -Ŧ

2.1. A képző eredete

A -v denominális nomenképző az alapnyelvi *-p és *-k szuffixumból jött létre (ld. a 69–71. oldalakon írottakat).

A -v melléknévképző történetét együtt kell tárgyalni a -j és -ŋ képzőkkel (utóbbi csak dialektális szinten jelenik meg az erzában), ugyanis ezek, úgy tűnik, (részben) azonos eredetre mennek vissza.

Lehtisalo némiképp ellentmondásosan nyilatkozik e képzőkről. A -v melléknévképzőt egyrészt az alapnyelvi *-p-re vezeti vissza (erza példái: *salov* 'salzig; sós', *lavtomov* 'breitschultrig; szélesvállú'). Ugyancsak ezt a szuffixumot tartja a balti finn nyelvek -v, -va/-vā,¹² a zrj. -a és vtj. -o, a vog. -p, -pā, osztj. -p, -β és a magyar -ú/-ű, valamint a jurák -Bta és tavgi -btā kiindulópontjául (Lehtisalo 1936: 244–249). Másrészt viszont az alapnyelvi *-ŋə, *-ŋə szuffixumra¹³ vezeti vissza az ugyanilyen alakú ősmordvin elemeken át a mai -ŋ képző (*salon* 'salzig', *sepen* 'gallig; keserű', *kežen* 'zornig; dühös') mellett¹⁴ a -j és -v alakváltozatokat is: *sepej*, *sepev*; *kezej*, *kežev* (141). Tehát Lehtisalo szerint:¹⁵

PU *-v	> ősmd. *-v	> mai md. -v
PU *-ŋ	> ősmd. *-ŋ	> mai md. -ŋ, -j, -v

Szerebrennyikov (1967: 79) a -v, -j és -ŋ képzőt egyaránt és csak az ősmordvin *-ŋ-re vezeti vissza. Az erza alatírmelléki alnyelvjárásában az irodalmi nyelvi v-nek és j-nek a palatális nazális felel meg (pl. *seřej* ~ *seřen*, *kezej* ~ *kežen*, *salov* ~ *salon*, *rudazov* ~ *rudazon* 'грязный, sáros').

Majtyinszkaja (1974: 350) az ősi *-p kapcsán csak a fi. -va/-vā, a lapp -b és az obi-ugor nyelvek 'vmivel való ellátottságot' kifejező -w (-β) képzőjét sorolja ide egyértelműen. Elfogadhatónak tartja Györke (1929: 19–20) és Szerebrennyikov (1966: 79) véleményét is: előbbi e képzőt – hasonlóan a főnévképzőhöz – az alapnyelvi *-m, *-ŋ, *-k és *-p szuffixumokra vezeti vissza, utóbbi pedig az ősmd. *-ŋ szuffixumban véli megtalálni a kiindulópontot, nem a *-p-ben. Szerebrennyikov nézeteit Majtyinszkaja azzal igazolja, hogy bizonyos erza nyelvjárásokban -v és -j áll, míg ezek helyén más dialektusban ŋ-t találunk.

Bartens (1999a: 110–111) a -v melléknévképzőt identikusnak tartja a főnévképzővel, s nem zárja ki annak lehetőségét, hogy ezek eredetileg lativusragok voltak (részletesebben ld. Bartens 1991: 12–14).

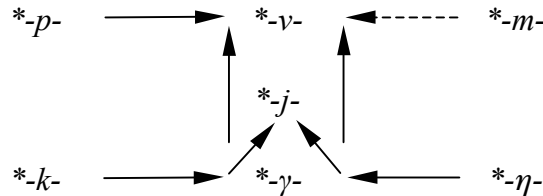
¹² Vö. fi. *alava* 'alacsonyan fekvő', *etevä* 'kiváló, kitűnő', *henkevä* 'szellemes, értelmes', *ikävä* 'kellemetlen, szomorú', *jäntevä* 'izmos, erős', *järkevä* 'okos', *kielevä* 'fecsegő', *kärkevä* 'éles, csípős', *kätevä* 'ügyes, gyors', *lihava* 'kövér', *luiseva* 'szikár', *luonteva* 'természetes', *mukava* 'kellemes', *roteva* 'megtermett', *terävä* 'éles', *tilava* 'tágas', *tukeva* 'vastag, vaskos', *vakava* 'komoly', *väkevä* 'erős' stb. (Hakulinen 1979: 146–147).

¹³ Erre megy vissza a vog. és osztj. -ŋ, ill. az ősszam. *-ŋə képző is.

¹⁴ Arról nem nyilatkozik, hogy ez irodalmi nyelvi vagy nyelvjárási alak-e.

¹⁵ A három képzővariáns csak a palatális szavakban tűnik fel!

Nyelvjárási szinten tehát váltakozik a *-v*, *-j* és *-η* (erről részletesebben ld. a 180–181. oldalt). Itt csak annyit jegyzek meg, hogy a *-j* inkább palatális, míg a *-v* veláris környezetben fordult elő. Az ómordvin **-v-* veláris magánhangzók között egy ősmordvin **-γ-* fokon keresztül visszamehet a finn-volgai **-k-*ra, ill. **-η-*re is: ha a szó végén dialektális *v ~ η* ingadozás van, általában az **η* a kiindulópont. A mordvin zöngés spiránsok bonyolult fejlődéstörténetét Keresztes László (2011: 45) a következőképpen szemlélteti:

2.2. Szakirodalmi információk

A főnévképzők sorában részletesen bemutattam az elhomályosult, improduktív *-v* képzőt, s ott szoltam arról is, hogy a főnév- és melléknévképzőt sokáig együtt tárgyalták. Az alábbiakban csak a melléknévképzőről szólok, a főnévképzőről írottakat ld. a 71–73. oldalakon.

A szakirodalom a *v*-t és a *j*-t általában együtt kezeli. Melléknévképzői szerepéről először Jevszejev-nél olvashatunk (1934/1963: 42–43). Ő *-в*, *-й* (*-нэ*) alakban veszi fel a szuffixumokat, melyek funkciója: 'az alapszóban megjelölt tárgy bőséges mennyiségben jelen van egy másik tárgyban': *тикийев* 'травной; füves' (< *тикие* 'трава; fű'), *салов* 'соленый; sós' (< *сал* 'соль; só'), *келей* 'широкий; széles' (< *келе* 'ширина; szélesség'), *сэрей* 'высокий; magas' (< *сэрь* 'вышина; magasság'), *ярмаков* 'денежный; pénzes' (< *ярмак* 'деньги; pénz').

Bubrih (1947: 44) erza grammatikai vázlatában csak a melléknévképzőről beszél, a *ярмаков* példát hozva fel.

Az 1962-es nyelvtani kézikönyv (Grammatika 1962: 41–42) *-в* és *-й* alakot vesz fel, a Jevszejev által definiált funkcióban, új példákkal: *варяв* 'дырявый; lyukas' < *варя* 'дыра; lyuk', *верев* 'кровяной; véres' < *верь* 'кровь; vér', *оев* 'масляный; vajas' < *ой* 'масло; vaj', *рудазов* 'грязный; sáros' < *рудаз* 'грязь; sár', *сэнев* 'горький; keserű' < *сэне* 'горечь; keserűség, epe'. Hasonlóan: Feoktyisztov (1966: 183).

Ugyancsak együtt mutatja be a *в*-t és *й*-t a képzők eredete kapcsán már idézett Szerebrennyikov (1967: 78–79), funkcióként pusztán a minőséget kifejező szerepet adva meg. Példaanyaga nem tartalmaz újat a korábbiaknál.

Erdődi (1968: 235) csak „a főnévből képzett melléknevek másik [ti. az *-н* mellett] csoportjaként” definiálja, részletesebb leírás nélkül, csak a *verev* (így, nem palatalizált *-r*-rel!), *sepev*, *sivel'ev* 'húsos' (< *sivel'* 'hús'), *rudazov*, *salov*, *kelej*, *seřej* példákat felhozva.

Cigankin és Gyevajev összevető erza–moksa nyelvtani jegyzetében válik szét először világosan a *-в* főnév- és melléknévképző. Utóbbit ők is a *й*-vel együtt tárgyalják, tulajdonságot jelölő melléknévként (качественное прилагательное) definiálva. Új példák: *моргов* 'сучковатый; görcsös, csomós' < *морго* 'сучок' 'csomó, görcs', *нутней*, *нут-*

нев 'ценный, дорогой; drága, kedves' < *питне* 'цена; ár, érték', *понав* 'волосатый; szőrös, gyapjas' < *пона* 'szőr, gyapjú', *санов* 'гибкий; hajlékony, rugalmas' < *сан* 'жила, сухожилие; ér, ín'.

Hasonlóan mutatja be Moszin (1977: 10–11) is a *-v* és *-ŭ* melléknévképző funkcióját, a *салов* és *келей* példákkal.

Az 1980-as Grammatika (112) definíciója szerint vmilyen tulajdonsággal, sajátossággal rendelkező melléknevek jönnek létre e képzők segítségével: *варяв*, *медев* 'испачканный мёдом; mézzel borított, mézes' < *медь* 'мёд', *моргов*, *оев*, *ормав* 'болезненный, beteg' < *орма* 'болезнь; betegség', *питнев*, *пулев* 'пыльный; poros' < *путь* 'пыль; por', *санов*, *сёрмав* 'пестрый; tarka' < *сёрма* 'díszítés', *цецяв* 'цветастый; virágos' < *цеця* 'цветок; virág', *човов* 'пенистый; habos' < *чов* 'пена; hab' (habár a Grammatika *-v* és *-ŭ* képzőről beszél, de csak a *-v*-re hoznak példákat). – Az Erzáň kel' ugyanilyen funkcióban említi e képzőket, a korábban már említett szóanyagból hozva példákat (EK 2000: 38).

Keresztes László kresztomátiájában (1990: 66) a *-v*-t és *-j*-t a 'vmivel való ellátottság' funkcióban mutatja be (*vařav*, *puřev*, *meřev*, *keřej*).

Mészáros Edit tudatosan szétválasztja e két képzőt. Nyelvkönyvében (1998: 102) az *-v*, *-ov*, *-ev* alakú melléknévképzőt „elég gyakori és viszonylag produktív képzőnek minősíti”, míg a *-j*, *-ej* képzőt „az előbbinél ritkább és kevésbé produktív” képzőnek. Példái: *ćećav*, *ormav*, *řeřtev* 'csillagos' (< *řeřte* 'csillag'), *rudazov*, *vijev* 'erős' (< *vij* 'erő'), *ojev*; ill. *piřnej*, *keřej*, *prevej* 'okos, eszes' (< *prej* 'ész'), *seř*.

Zaicz Gábor mordvin nyelvről írott áttekintésében együtt kezeli e két képzőt (1998: 202), megjegyezve, hogy a *-v* veláris, míg a *-j* palatális környezetben kapcsolódik a szó-tőhöz. Példái: *vařav*, *piřnej*.

Raija Bartens finn nyelvű összefoglaló munkájában (1999a: 110–111) a melléknévképzők sorában együtt tárgyalja a *-v*, *-j* és *ŋ* elemeket: *keřej*, *keřev*, *keřeŋ* 'leveys; szélesség', *seřej*, *seřev*, *seřeŋ* 'korkeus; magasság'.

A rövid szakirodalmi áttekintésből az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

a) a szakemberek nagy része egybevonva kezeli a két képzőt, melyet voltaképpen egyazon szuffixum két – nyelvtörténeti folyamatok eredményeként elkülönült – variánsának tartanak. Egyedül Mészáros Edit tárgyalja külön a két szuffixumot.

b) A képző(k) funkcióját többen csak általánosságban adják meg, vmilyen tulajdonságot jelölő melléknévnek veszik, esetleg 'vmivel való ellátottság', 'vmiben való gazdagság' funkcióban írják le, de részletesebben nem foglalkoznak ezzel a kérdéssel.

Az alábbiakban – adatbázisom alapján – a következő kérdésekre keresem a választ: elkülöníthető-e hangtani és alaktani szempontok alapján egymástól a *-v* és a *-j* képző? Van-e jelentéstani különbség a kettő között? Azonos-e e két elem produktivitása?

2.3. Kapcsolódási szabályok

2.3.1. -e

Tőmorfémát érintő változások nincsenek.

A képzőmorfémát érintő alternációk:

- A kötő- (elő-)hang megléte/hiánya alapján. Magánhangzós tövek után **-e** (*низеме* 'eső' > *низемев*, *уса* 'bajusz' > *улав*, *варма* 'szél' > *вармав*), míg mássalhangzós tövek után **-Ve** alakú a képző.
- Az utolsó szótagi magánhangzó palatális/nem palatális jellege alapján. Palatális hangrendű tövek után a képző **-ee** (*кее* 'kö' > *кееве*, *кеж* 'harag, düh' > *кежеве*, *лем* 'zsír' > *лемев*). Veláris hangrendű tövek után a szuffixum **-oe** alakú: *пор* 'kréta' > *поров*, *почт* 'liszt' > *почтов*, *пудаз* 'sár' > *пудазов*, *сакал* 'szakáll' > *сакалов*.
- A szóvégi mássalhangzó palatális/nem palatális jellege alapján. Palatalizált mássalhangzóra végződő tövek után **-ee** (akkor is, ha a tő veláris!): *чемень* 'rozsa' > *чеме-нев*, *виш* 'erő' > *виев*, *умарь* 'alma' > *умарев*, *сёвонь* 'agyag' > *сёвонев*. Nem palatalizált mássalhangzó után **-oe** (*пудазов*).

Leíró szempontból tehát a képző alakja **-e/-ee/-oe** (a kézikönyvek közül csak Mészáros adja meg ezt a formát). Kapcsolódása megegyezik a genitivusával és a lativusával.

2.3.2. -й

Tőmorfémát érintő változások nincsenek.

A képzőmorfémát érintő alternációk:

- A kötő- (elő-)hang megléte/hiánya alapján. Magánhangzós tövek után **-й** (*келе* 'szélesség' > *келей*, *питне* 'ár' > *питней* 'drága', *сэне* 'epe; keserű íz' > *сэней* 'keserű'. Mássalhangzós tőhöz **-e**-kötőhangzóval járul (*кеж* 'harag' > *кежей*, *прев* 'ész' > *превей*), veláris tőhöz is: *тантей* 'finom; édes' (ez egy *тан(т)*- töre megy vissza, vö. *тансть* 'íz; édesség').

Leíró szempontból a képző alakja **-й, -ей**, ez egyedül Mészárosnál fordul elő így, a többi forrás csak **-й** alakot ad meg.

2.4. A **-e** (**-oe, -ee**) és **-й** (**-ей**) produktivitása a mai erza irodalmi nyelvben¹⁶

Az irodalmi nyelvben jelen lévő **-v** és **-j** képző tehát, ahogy a 2.1. pontban bemutatam, közös eredetre megy/mehet vissza, az előzménye ***-k** és ***-η** egyaránt lehet (a nyelvjárási szinten élő **-η** a palatális nazálisra egyenes folytatója). Nézzük meg az alábbiakban azt, milyen a mai irodalmi nyelvben a **-v** és a **-j** megterheltsége!

Adatbázisom a nagy erza–orosz szótár (ERV) 191 **-e** melléknévképzős szavát tartalmazza (ezeket részletesebben ld. a 2.5. pontban, a szemantikai csoportok áttekintése során), ehhez képest a **-й** képzős alakok száma igen csekély:¹⁷

¹⁶ Adattáramba címszóként a mai irodalmi nyelvi alakokat (ERV) vettem fel, tehát pl. a *нупонев* szót (aminek Paasonen *нупоһеһ* alakját adja meg) a **-e** képzőhöz soroltam, míg a MdWb-ben *keļej* ~ *keļev* ~ *keļeη* variációkban szereplő szót a **-й** alatt tárgyalom, mert mai irodalmi alakja *келей*.

¹⁷ Néhány, személyt jelölő szóban a **-й** nem az ősi képzőre megy vissza, hanem valószínűleg vocativusi eredetű: *ёколдай* *jokoldaj* 'хромой, хромоногий / hinkend, Hinkender [sánta]' (MdWb 516) <

- адий** *ad'ij, ad'ej ~ ad'iv* 'сильный, крепкий / kräftig, stark [erős]' (MdWb 9) < *ad'e* 'сила; erő';
- ватсей** *vat'sej* 'грязный, испачканный навозом / dreckig, kotig [sáros, trágyás]' (MdWb 2502) < *vaće* 'кал, навоз; ürülék, trágya' (vö. ESM 44);
- кивексей** *kivek'sej ~ kivek'sev* 'вязкий, тестообразный / schluffig, teigig, unausgebacken [nyúlós, ragadós, sületlen]' (MdWb 788) < *kiveks* 'уклад, закал; sületlen, nyers tészta';
- чиней** *č'inej ~ č'inej ~ č'ini* 'пахнущий, вонячий / Geruch verbreitend, stinkend' (MdWb 262) < *č'ijhe* 'запах, вонь; szag, illat';
- кежей** 'злой; сердитый' (ERV 247); 'haragos, mérges; gonosz' (EMSz 150); 'vihainen' (ESS 66); *kežej ~ kežev ~ kežen* 'гневный / zornig' (MdWb 738) < *кеж* 'гнев, зло; méreg, gonoszság';
- келей** 'широкий' (ERV 249); 'széles, tágas' (EMSz 151); 'leveä, laaja' (ESS 66); *kel'ej ~ kel'ev ~ kel'ej* 'широкий / breit' (MdWb 687) < *келе* 'ширина; szélesség';
- мазий** ~ *мазы* 'красивый' (ERV 357); 'szép' (EMSz 214); 'kaunis' (ESS 89); *mazi ~ mazi* 'прекрасный, красивый / hübsch, schön' (MdWb 1202). Az UEW kérdőjellel kapcsolja össze a lpN *muoissa-* szóval, s vezeti vissza a FV *majsз 'glatt, geschliffen, hübsch; geglättet, geschliffen, hübsch sein' alakra. – Versinyin deskriptív tőnek minősíti (ESM 226).
- питней** 'дорогой, ценный' (ERV 483); 'drága; értékes' (EMSz 287); 'kallis, arvokas' (ESS 122) *pit'nej ~ pit'nev ~ pit'ne* 'дорогой, ценный, стоящий / teuer, kostbar, wert' (MdWb 1690) < *питне* 'цена, стоимость; ár, érték, díj';
- превей** 'умный' (ERV 511); 'умный; eszes' (ERV 511); 'járkevä, viisas' (ESS 129) < *прев* 'ум, разум; ész, értelem, elme';
- сэрей** 'высокий' (ERV 633); 'magas; mély (pl. víz)' (EMSz 351); 'korkea, pitkä' (ESS 163); *se'rej ~ se'rev ~ se'ren* 'высокий / hoch' (MdWb 1970) < *se'* 'высота; magasság' (ESM 420);
- сэней** 'горький' (ERV 633); 'keserű' (EMSz 351); 'karvas, kitkerä' (ESS 163); *sepev ~ sepej ~ sepen* 'жёлчный, горький / gallig, bitter' (MdWb 1968) < *сэне* 'горечь; ере, keserű íz, keserűség';
- тантей** 'вкусный; ароматный' (ERV 644); 'ízletes, ízes, finom; édes; kellemes' (EMSz 359); 'maukas; makea; miellyttävä' (ESS 165); *tañ'tej ~ tañ'tev ~ tañ'ten* 'лакомый, вкусный, сладкий / lecker, schmackhaft, süss' (MdWb 2263), vö. *тансть, танькс* 'вкус; íz, édesség';

ёколдо- 'ковылять; sántít, biceg'; *кольяй* 'капризный, избалованный [szeszélyes, elkényeztetett]' (ERV 281) < *колле-* 'баловаться; csintalankodik, szórakozik'; *нолгай* 'сопливый / rotzig [taknyos]' (MdWb 1349) < *нолго* 'сопли; takony' (ld. *нолгарь*, 2. fejezet, 10.7 pont); *резай* 'больной [beteg]' (ERV 544) < *резэ-* 'долго болеть; hosszan betegeskedik'; *чирёлдай* *č'ir'oldaj* 'хромой, хромоногий / Hinker, Hinkebein, Humpler' (MdWb 268) < *чиролда-* 'хромать, ковылять; sántít, biceg'. – Nincs képző a *талай* 'поздний' (ERV 642); 'késő' (EMNSz 357); 'kauan, pitkään, myötään; ammoin' (ESS 165); 'голомя / vor einigen Stunden, vor einiger Zeit' (MdWb 2258) szóban, ez törökségi eredetű, vö. Paasonen 1897: 53.

шержей 'седой (о волосах)' (ERV 762); 'ősz, deres, ősz hajú' (EMSz 440); 'harmaa' (ESS 194); *šeržev*, *čeržev* ~ *šeržej*, *čeržej* ~ *šeržen*, *čeržen* 'седой / grau, grauhaarig' (MdWb 2228) < *шерже* 'седи́на; ősz haj'.

A felsorolt adatok közül három (*адуй*, *ватсей*, *кивексей*) csak Paasonen szótárából adatható. Öt olyan szópár van, amelynek *-в* és *-й* képzős alakja egyaránt szerepel a mai irodalmi nyelvet tükröző nagyszótárban, azaz, másképp fogalmazva, mindkét képzős forma az irodalmi szókincs teljes jogú tagja. Ezek: *кежсев* ~ *кежсей* 'сердитый, злой; mérges; gonosz', *питнев* ~ *питней* 'дорогой, ценный; drága; értékes', *превев* ~ *превей* 'умный; eszes', *сэнев* ~ *сэней* 'горький; keserű', *шержев* ~ *шержей* 'седой; ősz hajú'. Az irodalmi nyelvben csak *-й* képzős formában fordul elő: *келей* 'широкий; széles', *мазый* 'красивый; szép', *сэрей* 'высокий; magas', *тантей* 'вкусный; édes, finom' (a *мазый* alakot leszámítva a nyelvvarásokban is megfigyelhető a *в* ~ *й* ~ *η* ingadozás).

Összességében tehát:

a) a mai irodalmi nyelvben a *-й* megterheltsége igen csekély (a *-в*-hez képest mindössze 6%-ot tesz ki adatbázisomban);

b) a *-й* idegen (orosz) eredetű szavak képzésében nem vesz részt, mai produktivitása nem mérhető. Ezzel szemben a *-в* képző igen termékeny. Adatbázisom szavainak egy-negyede orosz eredetű (*болотав*, *буряв*, *бутрав*, *волнав*, *грудав*, *губорьксэв*, *дэготев*, *жолваков*, *икрав*, *илэв*, *иржав*, *клеткав*, *клинэв*, *краскав*, *кудряв*, *латков*, *лугав*, *мазатов*, *мускулав*, *навозов*, *назёмов*, *нарядов*, *норовов*, *нукав*, *одежав*, *песокков*, *прунукав*, *пряшкав*, *пулев*, *рогав*, *росав*, *сакалов*, *салов*, *слюнав*, *смолав*, *соков*, *соров*, *талантов*, *телав*, *толков*, *торфов*, *туманов*, *убыткав*, *уголов*, *удачав*, *узоров*, *усав*, *чернилав*, *чеченав*, *шуткав*, *ядов*), ez jól mutatja kapcsolódási képessége erősségét.

c) a *-й* és a *-в* egymás szinonim képzői.

2.5. A *в* ~ *й* ~ *η* ingadozás

Korábban szóltam róla, hogy az *-η* csak dialektális szinten él. Erről információkat Paasonen nagyszótárából nyerhetünk. Paasonen erre vonatkozó adatait az északnyugati nyelvjárás csoportba tartozó Atraty faluból szerezte (ez egykor a Szimbirszki Kormányzóság része volt, ma a Csuvas Köztársaság alattíri járásában fekszik), ezek leölhelyét nem jelölöm külön.¹⁸

¹⁸ A gyűjtőpontok a következők voltak: HL = az egykori Szimbirszki Kormányzóság Ardatovi járásának Hlisztovka nevű faluja (ma a Mordvin Köztársaság [MDK] csamzinkai járása); KOZL = a Szamarai Kormányzóság Buguljmai járásának Nyizsnyaja Kozlovka nevű faluja (ma a Tatár Köztársaság Buguljmai járása); KAD = a mai Mordvin Köztársaság tyengusevói járásának Kadom nevű faluja; MAR = a Szimbirszki Kormányzóság Ardatovi járásának Bolšoje Mareszevo nevű faluja (ma a MDK csamzinkai járása); PETR = a Szaratovi terület Petrovszki járásának névadó települése; ŠIR = a Tambovi Kormányzóság Tyemnyikovi járásának Siromaszovo nevű faluja (ma a MDK tyengusevói járása); VEČK = a Szamarai Kormányzóság Buguljmai járásának Vecskanovo nevű faluja (ma a Kujbisevi / Szamarai terület Iszaklinói járása); VVR = a Nyizsnyij Novgorod-i (ma Gorkiji) terület Arzamaszi járásának Velikij Vrag nevű faluja.

MORDWINISCHES WÖRTERBUCH				MAI IRODALMI NYELV (ERV)
-η	-v	-j	forrás	-v
<i>čarkotksen</i>	<i>čarkotkse</i>		(220)	чарькодъксэв 'догадливый; találékony'
<i>čemeñeñ</i>		<i>čemeñij</i> KAD	(235)	чеменев 'ржавый; rozsdás'
<i>čeñeñ</i>			(231)	чеев 'место, заросшее осокой; sásos'
<i>čiñeñ</i>	<i>čiñiv</i>	<i>čiñej</i> MAR	(262)	чинеv 'пахнущий; szagos'
<i>eñeñ</i>	<i>ejev</i>		(352)	эев 'обледенельный; jeges'
<i>gajt'eñ</i>	<i>gajt'ev</i>		(406)	гайтев 'звонкий; csengő'
<i>jožoñ</i>	<i>jožov</i>		(539)	ѣжов 'хитрый; ravasz'
<i>keveñ</i>	<i>kevev</i>		(733)	кевев 'каменистый; köves'
<i>kežeñ</i>	<i>kežev</i>	<i>kežej</i> MAR, VEČK	(738)	кежеv 'сердитый; mérges'
<i>koron</i>	<i>korov</i>		(857)	— ('сердитый; mérges')
<i>laftomon</i>	<i>lavtovov</i>		(1038)	лавтовов 'плечистый; vállas'
<i>lavon</i>	<i>lavov</i>		(1033)	лавов 'покр. перхотью; korpás'
<i>l'evksen</i>	<i>l'evkse</i>		(1119)	левксэв 'беременная; vemhes'
<i>lovažañ</i>	<i>lovažav</i>		(1067)	ловажав 'костлявый; csontos'
<i>loñon</i>	<i>lovov</i>		(1065)	ловов 'снежный; havas'
<i>makšoñ</i>	<i>makšov</i>		(1166)	макшов 'гнилой; korhadt'
<i>nuproñeñ</i>			(1367)	нупонев 'покрывшийся мхом; mohás'
<i>orman</i>	<i>ormav</i>		(1461)	ормаv 'больной; beteg'
<i>pandon</i>	<i>pandov</i>		(1523)	пандов 'гористый; hegyes'
<i>peñeñ</i>	<i>pejev</i>		(1587)	пееv 'зубастый; fogas, nagyfogú'
<i>pit'ñeñ</i>	<i>pit'nev</i>	<i>pit'nej</i> ML	(1690)	питнев 'ценный; drága'
<i>ponañ</i>	<i>ponav</i>		(1745)	понаv 'волосатый; szőrös'
<i>pul'eñ</i>			(1842)	пулев 'пыльный; poros'
<i>sanoñ</i>	<i>sanov</i>		(1949)	санов 'жилистый; eres, inas'
<i>seksen</i>	<i>seksev</i>	<i>seksej</i> MAR	(1964)	сэксэв 'likainen; piszkos'
<i>sel'geñ</i>	<i>šel'gev</i>		(2127)	сельгев 'слюнявый; nyálás'
<i>sepeñ</i>	<i>sepev</i>	<i>sepej</i> PETR	(1968)	сэпев 'горький; keserű'
<i>šeržeñ</i>	<i>šeržev</i>	<i>šeržej</i> MAR, VEČK	(2228)	шержеv 'седой; ősz hajú'
<i>sijeñ</i>	<i>šijev</i>		(2148)	сиеv 'вшивый; tetves'
<i>siveleñ</i>	<i>sivelev</i>	<i>sivelej</i> MAR	(1990)	сывелеv 'мясистый; húsos'
<i>šorman</i>	<i>šormav</i>		(2174)	сёрмаv 'пёстрый; tarka, cifra'
<i>šulmon</i>			(2194)	сюлмов 'узловатый; csomós'
<i>šunoñ</i>	<i>šunov</i>		(2197)	— ('запутанный; összekuszált')
<i>šupañ</i>	<i>šupav</i>		(2198)	сюнав 'богатый; gazdag'
<i>šuroñ</i>	<i>šurov</i>		(2202)	сюров¹ 'рогатый; szarvas'
<i>talanoñ</i>	<i>talanov</i>		(2259)	— ('счастливый; szerencsés')
<i>tarvoñ</i>	<i>tarvov</i>		(2282)	— ('болезненный; beteges')
<i>tazoñ</i>	<i>tazov</i>		(2289)	тазов 'чесотоочный; rühes'
<i>t'ikšeñ</i>	<i>t'ikšev</i>		(2407)	тикшев 'травянистый; füves'

<i>tumanon</i>	<i>tumanov</i>		(2348)	туманов 'туманный; ködös'
<i>undon</i>	<i>undov</i>		(2458)	ундов 'дуплистый; odvas'
<i>vazon</i>			(2569)	вазов 'стельная; vemhes'
<i>ved'en</i>	<i>ved'ev</i>	<i>ved'ej</i> VVR	(2591)	ведев 'водянистый; vizes'
<i>ve'ren</i>	<i>ve'rev</i>	<i>ve'rij</i> HL	(2624)	верев 'кровавый; véres'
<i>vijen</i>	<i>vijev</i>	<i>vijij</i> ŠIR	(2650)	виев 'сильный; erős'
<i>vi'ren</i>			(2664)	вирев 'лесистый; erdős'

Néhány esetben dialektális szinten csak $v \sim j$ ingadozás figyelhető meg:

MORDWINISCHES WÖRTERBUCH				MAI IRODALMI NYELV (ERV)
-η	-v	-j	forrás	-v
	<i>ve'rksev</i>	<i>ve'rksej</i> VEČK	(2623)	верьксэв 'воспалённый; gyulladt'
	<i>vi'rezev</i>	<i>vi'rezej</i> ??	(2665)	— ('суягная; vemhes')
	<i>kiveksev</i>	<i>kiveksej</i> VVR	(788)	— ('вязкий; nyúlós')
	<i>na'rd'ev</i>	<i>na'rd'ij</i> PETR	(1331)	нардэв 'крепкий; erős'
	<i>čel'kev</i>	<i>čel'kej</i> VEČK	(235)	челькев 'загрязнённый; poros'
	<i>e'rmev</i>	<i>e'rmej</i> KOZL, KAD	(380)	эрьмев 'богатый; vagyonos'

Az irodalmi nyelv -v melléknévképzős alakjainak nyelvjárási ingadozásai táblázatban összefoglalva a következő képet mutatják

Paas. -v	Paas. -j	Paas. -η	
+	+	+	10
+		+	25
		+	6
+	+		4
	+	+	1

(A 10 $v \sim j \sim \eta$ alappár mindegyike palatális, míg a 25 $v \sim \eta$ közül 18 veláris környezetben él.)

Ugyanezt a vizsgálatot elvégeztem az ingadozó névszóképzőkkel is (ld. a 181. oldalon), ott a következő képet kaptam (a névszók esetében az irodalmi nyelv képzője -j is lehet):

Paas. -v	Paas. -j	Paas. -η	irodalmi	
+	+	+		–
+		+	-v/-j	2
		+		–
+	+		-v	5
	+	+	-j	9

A két táblázatot összevetve markáns különbségeket figyelhetünk meg (szem előtt tartva természetesen, hogy itt nem a nyelv egészéről beszélünk, hanem egy nyelvész gyűjtéséről, de a tendenciák így is világosan kirajzolódnak):

- az erza főnévképzésben a $v \sim j \sim \eta$ ingadozás lényegesen kisebb szerepű, mint a melléknévképzésben;
- a főnévképzésben dialektális szinten nem figyelhető meg hármas ($v \sim j \sim \eta$) ingadozás (a tőszavak között sem, vö. *kov* ~ *kon* 'hó', *ej*, *en* 'jég', *pej* ~ *pen* 'fog', azaz veláris környezetben $v \sim \eta$, palatálisban $j \sim \eta$ váltakozás mutatható ki);
- ezzel szemben a melléknévképzésben kimutatható a hármas váltakozás, de csak palatális szavakban: *kežen* ~ *kežev* ~ *kežej*, *pit'nen* ~ *pit'nev* ~ *pit'nej*, *sepen* ~ *sepev* ~ *sepej*, *ved'en* ~ *ved'ev* ~ *ved'ej*, *veřen* ~ *ve'rev* ~ *ve'rij* stb.
- a melléknévképzésben a kettős ingadozások közül a legmegterheltebb a $v \sim \eta$, míg a főnévképzésben a $j \sim \eta$.

2.6. A képzők funkciói, szemantikai mezők

A szakirodalomban e képzők funkcióiról keveset írnak, csak nagy általánosságban írják le szerepét: 'tulajdonságot jelölő melléknévképző' (Cigankin – Gyevajev), 'vmilyen tulajdonsággal, sajátossággal rendelkező melléknévképző' (Grammatika 1980, EK), 'vmivel való ellátottságot jelöl' (Keresztes), 'az alapszóban megjelölt tárgy bőséges mennyiségben jelen van egy másik tárgyban' (Jevszjev, Grammatika 1962).

Több mint kétszáz szót tartalmazó adatbázisom (191 -*e* és 13 -*ű* képzős alak) alapján megpróbáltam egy lényegesen részletesebb jelentéstani csoportosítást elvégezni. Az egyes halmazokon belüli alkategóriák gyakran önkényesek, sokszor nehéz köztük éles határvonalat húzni. A -*e* képzős adatokat szócikkszerűen közlöm, a -*ű* képzősökre csak utalok (ezeket részletesebben ld. az 514–515. oldalakon).

1) AZ ALAPSZÓ NÖVÉNYNÉV (az alcsoportok között nincs éles határvonal)

1.1) a származékszó vmilyen növényen benőtt / növényben gazdag területet jelöl

лёмзёрров 'обилный ягодами черёмухи [zelnicemeggy termésében gazdag]' (ERV 341) < лёмзёр 'черёмуха; zelnicemeggy';

лённов 'лѳной / leinen [lenben gazdag]' (MdWb 1150) < лён 'лён; len';

марчов 'заросший лебедой' (ERV 364); 'paréjas' (EMSz 219) < марч 'лебеда; paréj, laboda';

мушков 'богатый коноплей (куделью)' (ERV 395); 'kenderes' (EMSz 236) < мушко 'конопля; kender';

нартемксэв 'заросший полынью' (ERV 402); 'ürmös, ürömmel benőtt' (EMSz 240) < нартемкс 'полынь; üröm';

нупонев 'покрывшийся мхом' (ERV 422); 'mohás, mohával benőtt' (EMSz 251); **ну-роңен** 'покрытый мхом, мшистый / mit Moos bewachsen, bemoost' (MdWb 1367) < нупонь 'мох; моха';

пангов *paŋgov* 'грибной /reich an Pilzen [gombás, gombában gazdag]' (MdWb 1533) < панго 'гриб; gomba';

ризыв *riziv* 'где много хвороста / wo es viel Reisig gibt [ahol sok faág van]' < ризе 'хворост, Reisig; rözse';

селеев *śelejev* 'покрытый вязами / reich an Ulmen, dicht mit Ulmen bewachsen [szil-fás]' (MdWb 2126) < *селей* 'вяз; szilfa';

сэряв 'имеющий много желудей [makkbán gazdag]' (ERV 633); *seřav* 'желудистый / reich an Eicheln' (MdWb 1972) < *сэря* 'жёлудь; makk';

сюров² 'богатый хлебом' (ERV 637); 'gabonás, gabonában gazdag' (EMSz 354); *śurov* 'хлебный, богатый хлебом (человек) / reich an Getreide (Mensch)' (MdWb 2201) < *сюро* 'хлеб; gabona';

татушкав *tatuškav* 'усеянный цветами / blumenreich [virágokban gazdag]' (MdWb 2287) < *татушка* 'цветок; virág';

товсюров 'богатый пшеницей [búzában gazdag]' (ERV 664) < *товсюро* 'пшеница; búza';

умарев 'обильный яблоками' (ERV 694); 'almás' (EMSz 396) < *умарь* 'яблоко; alma';

цуюцёв 'покрытый гроздьями, кистями' (ERV 731); 'fürtös, barkás' (EMSz 415) < *цуюцёв* 'гроздь, кисти; fürt, barka';

чеев 'место, заросшее осокой' (ERV 743); 'sással benőtt' (EMSz 424); *čeřen* 'болотистый, болотный / sumpfig, morastig [mocsaras]' (MdWb 231) < *чей* 'осока; sás'.

1.2) a származékszó az adott területre jellemző növényzet jelöli (erdős, füves, virágos)

вирев 'лесистый' (ERV 136); 'erdős' (EMSz 93); 'metsäinen, metsää kasvava' (ESS 31), *viřen* 'лесистый / waldig' (MdWb 2664) < *вирь* 'лес; erdő';

лугав 'травянистый, травяной [fű-, füves]' (ERV 352) < *луг* 'луг; трава; rét, mező, fű';

тикшев 'травянистый' (ERV 662); 'füves, szénás' (EMSz 374); 'ruohikkoinen' (ESS 169); *tikšev ~ tikšen* 'поросший травой, травянистый / grasreich, grasbewachsen, grasig' (MdWb 2407) < *тикше* 'трава; fű, széna';

цецяв 'цветастый, цветистый' (ERV 722); 'virágos' (EMSz 409); 'kukallinen, kukikas' (ESS 187) < *цеця* 'цветок; virág';

чахрав 'цветастый [virágos]' (ERV 742) < *чахра* 'цветок; virág'.

1.3) a származékszó vmilyen növényvel kapcsolatos jellemzőre utal

пупамов *pupatov* 'колючий, покрытый шипами / mit Stacheln, Dornen versehen, stachelig, dornig [tüskés, szúrós]' (MdWb 1847) < *пупамо* 'шип; tüske tövis';

тарадов 'ветвистый' (ERV 646); 'ágas, ágas-bogas, gallyas' (EMSz 361); 'öksäinen' (ESS 166); *taradov* 'ветвистый / ästig, astreich' < *тарад* 'ветка; ág, gally';

лонав 'лиственный' (ERV 350); '(fa)leveles, lombos' (EMSz 210), 'lehti-' (ESS 87); *lorav* 'с густой листвой, густолиственный / dichtbelaubt, laubreich, blattreich' (MdWb 1057) < *лона* 'лист; falevél';

лавов 'покрытый перхотью [korpás, korpával borított]' (ERV 323); 'leseihin peittynyt; hilseinen, hilseilevä' (ESS 82); *lavov ~ lavoη* 'покрытый перхотью / schuppig, voll Schuppen' (MdWb 1033) < *лав* 'отруби; перхоть; korpa'.

1.4) a származékszó 'vmilyen növényt tartalmaz' jelentésű

сював 'содержащий мякину' (ERV 634); 'pelyvás' (EMSz 352); *šuvav* 'мякинистый / grannig, mit Spreu vermischt' (MdWb 2204) < *сюва* 'мякина; pelyva';
кснавов 'стручки, полные гороха [borsóval teli hüvely]' (ERV 306) < *кснав* 'горох; borsó'.

2) AZ ALAPSZÓ ÁLLATNÉV

2.1) a származékszó vemhes állat megnevezése

вазов 'стельная (корова)' (ERV 98); 'vemhes (tehén)' (EMSz 66); 'tiine, kantava (lehmä)' (ESS 22); *vazon* 'стельная / trächtig (von Kühen)' (MdWb 2569) < *ваз* 'теленок; borjú';

вашов 'жерёбая' (ERV 114); 'vemhes (kanca, szamár)' (EMSz 77); 'tiine, kantava (hevonon)' (ESS 25); *vašov, vašev* 'жерёбая (о кобыле) / trächtig (von Stuten)' (MdWb 2566) < *вашо* 'жеребёнок; csikó';

вирезэв *viřezev ~ viřezej* 'суягная (овца, коза) / trächtig (Schaf, Ziege) [vemhes (juh, kecske)]' (MdWb 2665) < *вирез* 'ягнёнок; bárány';

левксэв 'беременная; суягная' (ERV 334); 'vemhes, hasas' (EMSz 200); 'tiine, kantava' (ESS 84); *levkseš ~ levkseš* 'беременная / trächtig' (MdWb 1119) < *левкс* 'детёныш, птенец; állat kölyke, fióka'.

2.2) a származékszó vmilyen negatív állapotot jelöl (poloskás, bolhás, tetves, férgek)

кендялов *keñd'alov* 'полон клопов / voll Wanzen, verwantzt' (MdWb 704) < *кендял* 'клоп; poloska';

сиев 'вшиивый' (ERV 585); 'tetves' (EMSz 332); 'täinen' (ESS 151); *šijev ~ sijen* 'вшиивый / lausig' (MdWb 2148) < *сий* 'вошь; tetű';

суксов 'matoinen, toukkainen [férges, kukacos]' (ESS 161); *suksov* 'червивый, источенный червями / wurmig, madig, wurmstichtig' (MdWb 2050) < *сукс* 'червь; férgek';

сярков 'покрытый гнидами, в гнидах' (ERV 639); 'sertés, sertével borított, tetves' (EMSz 355); 'saivareiden peittämä' (ESS 164); *šarkov* 'гнидный / voll von Nissen, Nissen habend' (MdWb 2093) < *сярко* 'гнида; serke, tetűpete';

чичавов *čičavov* 'блошистый / Flöhe habend [bolhás]' (MdWb 258) < *чичав* 'блоха; bolha'.

3. TESTRÉSZNEVEK (EMBERI ÉS ÁLLATI), TESTTEL KAPCSOLATOS MEGNEVEZÉSEK, TESTI BAJOK

3.1) Az alapszó (tágabb értelemben vett) emberi és állati testrész név, a származékszó konkrét testi jegyet jelöl

верев 'окровавленный, кровавый' (ERV 126); 'véres' (EMSz 86); 'verinen' (ESS 28); *veřev ~ veřij ~ veřej* 'кровавый / blutig' (MdWb 2624) < *верь* 'кровь; vér';

каворев 'хрящеватый' (ERV 222); 'porcos, porcogós' (EMSz 132) < *каворь* 'хрящ; porc, porcogó';

- коняв** 'лобастый' (ERV 290); *koňav* 'высоко-, широколобый / hoch- breitstirnig [magas-, széleshomlokú]' (MdWb 847) < *коня* 'лоб; homlok';
- кудряв** 'кудрявый' (ERV 309); 'göndör, bodros' (EMSz 185); 'kihara(inen)' (ESS 79); *kud'ra* 'курчавый; кудрявый / lockig; lockenhaarig' (MdWb 930) < *кудря* 'кудри; hajfür, tincs';
- лавтовов** 'плечистый [szélesvállú, vállas]' (ERV 323); *lavtovov* ~ *laftomon* 'широкоплечий / breitschulterig' (MdWb 1038) < *лавтов* 'плечо; váll';
- ловажав** 'костлявый, костистый' (ERV 347); 'csontos' (EMSz 208); 'luiseva' (ESS 87); *lovažav* ~ *lovačaη* 'костлявый / knochig' (MdWb 1067) < *ловажа* 'кость; csont';
- мештев** 'грудастый' (ERV 381); 'melles, nagy mellű, széles mellkasú' (EMSz 229); *meščev* 'грудастый / grossbrüstrig, vollbrüstig' (MdWb 1252) < *меште* 'грудь; mell, mellkas';
- мускулав** 'мускулистый [izmos]' (ERV 394); 'lihaksikas' (ESS 98) < *мускула* 'мускул; izom';
- одаров** 'с большим выменем [nagy tőgye van]' (ERV 431); *odarov* 'с большим выменем / einen grossen Euter habend, grosseuterig' (MdWb 1425) < *одар* 'вымя; tőgy';
- пеев** 'зубастый' (ERV 464); 'fogas, nagyfogú' (EMSz 273); 'hampaallinen; lovi(reunai)nen' (ESS 117); *pejev* ~ *peηeη* 'зубчатый / gezähnt' (MdWb 1587) < *ней* 'зуб; fog';
- пекекшов** *pekekšov* 'пузатый / grossbäuchig, einer mit grossem Magen, Bauche [hasas, nagy hasú]' (MdWb 1593) << *пеке* 'живот; has';
- пилев** *pil'ev* 'ушастый / grossohrig [füles, nagyfülű]' (MdWb 1662) < *пиле* 'ухо; fül';
- полдав** 'костлявый [csontos, sovány]' (ERV 495) < *полда* 'щиколотка, сустав; ízület';
- понав** 'волосатый, покрытый шерстью' (ERV 498); 'szőrös, gyarjas' (EMSz 293); 'karvainen' (ESS 126); *ponav* ~ *ponaη* 'мохнатый / haarig' (MdWb 1745) < *пона* 'шерсть, масть; szőr, gyarjú';
- пукишов** 'полный, упитанный [testes, jól táplált]' (ERV 525); *pukšov* 'мускулистый / muskulös, muskelig [izmos]' (MdWb 1831) < *пукишо* 'ягодица; круп; comb, far';
- рогав** *rogav* 'крупнорогий; рогатый / grosshörnig; behörnt [nagyszarvú]' (MdWb 1895) < *рога* 'рог; szarv';
- сакалов** 'бородатый' (ERV 563); 'szakállas' (EMSz 321); 'parrakas, partainen' (ESS 145); 'бородистый / bártig' (MdWb 1935) < *сакало* 'борода; szakáll';
- санов** 'жилистый' (ERV 568); 'eres, inas' (EMSz 323); 'suonikas; jänteikäs' (ESS 146); *sanov* ~ *sanoη* 'взякий; жилистый / zäh; sehnig' (MdWb 1949) < *сан* 'жила; ér, ín';
- сюров¹** 'рогатый' (ERV 637); 'szarvas' (EMSz 354); *šurov* ~ *šuroη* 'рогатый / gehörnt' (MdWb 2202) < *сюро* 'рог; szarv';
- телав** 'тучный, полный' (ERV 653); 'testes, kövér, húsos' (EMSz 369); 'lihava' (ESS 167); *t'elav* 'дородный / beleibt' (MdWb 2386) < *тела* 'тело; test';
- толгав** 'пернатый (о птицах)' (ERV 666); 'tollas' (EMSz 377); *tolgau* 'пернатый / gefiedert' (MdWb 2310) < *толга* 'перо; (madár)toll';

турвав 'губастый' (ERV 683); 'vastag ajkú' (EMSz 388); 'paksuhuulinen' (ESS 175) < *турва* 'губа; ajak';
тутмав 'зобастый' (ERV 684); 'begyes' (EMSz 389); 'isokupuinen' (ESS 175) < *тутма* 'зоб; (madár)begy';
усав 'усатый' (ERV 698); 'bajuszos' (EMSz 399); 'viiksekäs' (ESS 180) < *уса* 'усы; bajusz';
чеченав 'щетинистый' (ERV 747); 'sörtés, borostás' (EMSz 427); *čečinav* 'щетинистый / borstig' (MdWb 230) < *чечена* 'щетина; sörte, borosta';
шержев 'седой (о волосах)' (ERV 762); 'ősz, deres, ősz hajú' (EMSz 440); 'harmaa' (ESS 194); *šeržev, čeržev ~ šeržej, čeržej ~ šeržen, čeržen* 'седой / grau, grauhaarig' (MdWb 2228) < *шерже* 'седина; ősz haj' ~ *шержей* 'id.'.

3.2) Az alapszó vmilyen testi fogyatékoságot jelöl

аржов 'покрытый зазубринами, щербатый' (ERV 57); 'csorba; forradásos, sebheyles' (EMSz 45); 'lovinen, arpinen' (ESS 9); *aržov* 'зазубренный / schartig' (MdWb 61) < *аржо* 'зазубрина, щербина; kicsorbulás; forradás, heg';
безьгунов, безьгудаев, пезьгуналов, пизьгатаев 'везнушчатый' (ERV 79, 465, 479); *безьгунов, пезьгатав, пезьгунов, пизьгатаев* 'szeplős' (EMSz 57, 274); *безьгунов, пизьгатав* 'kesakkoinen' (ESS 16, 121) < *безьгун* stb. 'веснушки; szeplő';
жолваков *žolvakov* 'в желваках, покрытый желваками / beulig, beulenvoll [daganat-tal, dudorral borított]' (MdWb 2702) < *жолвак* 'желвак; daganat, dudor';
коськелдав 'покрытый лишаями' (ERV 297); 'pattanásos' (EMSz 180); *koškildav* 'имеющий шелушащиеся места на коже / sich abschuppende Stellen in der Haut habend' (MdWb 875) < *коськелда* 'лишай; pattanás';
лемев² 'покрытый болячками' (ERV 337); 'pattanásos' (EMSz 203); 'ihottumaan peittynyt' (ESS 84)⁴ < *лем* 'болячка на голове; pattanás, kelés';
пуворьксэв 'мозолистый' (ERV 525); 'kérges, bütykös' (EMSz 305) < *пуворькс* 'мозоль; bütyök, tyúkszem';
пупор(ь)кав 'прищавый' (ERV 527) 'pattanásos, pörsenéses' (EMSz 307) < *пупор(ь)ка* 'прыщ; pattanás, pörsenés';
сильгев 'бородавчатый, покрытый бородавками' (ERV 586); 'szemölcsös' (EMSz 333); 'syyläinen' (ESS 151); *sil'gev ~ sil'd'ejeñ* 'прищеватый / finnis' (MdWb 2153) < *сильге* 'бородавка; szemölcs'.

3.3) Az alapszó vmilyen testvadászkot jelöl

ливезев 'потный, вспотевший [izzadt]' (ERV 341); 'hikinen' (ESS 85) < *ливезь* 'пот; izzadság, verejték';
нолгов 'сопливый' (ERV 415); 'taknyos' (EMSz 247) < *нолго* 'сопля; takony';
нулков 'гнойный' (ERV 422); 'csipás' (EMSz 251); 'rähmäinen' (ESS 104); 'гноящийся / augenbuttrig' (MdWb 1365) < *нулко* 'гной; csipa';
сельведев 'мокрый от слёз, заплаканный' (ERV 577); 'könnyes' (EMSz 328); *šäl'vä-d'ev* 'слезливый / voll tränen' (MdWb 2132) < *сельведь* 'слеза; könny';

сельгев 'слюнявый' (ERV 578); 'nyálas' (EMSz 328); 'kuolasuinen, kuolainen' (ESS 149); *sel'gev ~ sel'geŋ* 'слюнявый / voll Speichel' (MdWb 2127) < *сельге* 'плевок; köpés, köpet, nyál';
слюнав 'слюнявый' (ERV 594); *слюнав* 'kuolasuinen, kuolainen' (ESS 154); *sl'unav* 'слюнявый / voll von Geifer, begeifert' (MdWb 2169) < *слюна* 'слюна; nyál';
сийэв *sijev* 'гнильный / eiterig' (MdWb 1979) < *сий* 'гни; genny'.

4) AZ ALAPSZÓ EMBERT JELÖLŐ LEXÉMA, A SZÁRMAZÉKSZÓ AZT JELÖLI, HOGY SOK VAN BELŐLE

жабав 'многодетный [sokgyerekes]' (ERV 186) < *жаба* 'ребёнок, дитя; gyerek';
нукав *nukav* 'имеющий (много) внуков / Enkel habend, reich an Enkeln [(sok) unokája van]' (MdWb 1363) < *нука* 'внук; unoka';
пранукав *pranukav* 'имеющий прануков / Urenkel habend [vannak unokái]' (MdWb 1787) < *пранука* 'правнук; unoka';
тейтерев *t'ejt'erev* 'имеющий дочерей, богатый дочерьями / Töchter habend, reich an Töchtern [sok lánya van]' (MdWb 2386) < *тейтерь* 'дочь; lány, lánya vkinek';
тякав *t'akav* 'многодетный / kinderreich' (MdWb 356) < *тяка* 'ребёнок; gyerek';
урев-вардов *u'ev-var dov* 'имеющий рабов и слуг / Sklaven und Lohndiener habend [szolgálói vannak] (MdWb 2474) < *уре* + *вардо* 'раб, слуга; szolga';
урьвав *u'rvav* 'богатый невестками / reich an Schwiegertöchtern [sok menyé van] (MdWb 2479) < *урьва* 'невестка; meny'.

5) AZ ALAPSZÓ BETEGSÉGNÉV, A SZÁRMAZÉKSZÓ ERRE AZ ÁLLAPOTRA UTALÓ MELLÉKNÉV (tkp. a 3.2. is ide sorolható)

верьксэв 'воспалённый (о глазах)' (ERV 128); 'gyulladt, gyulladásos' (EMSz 87); *ver'kse v ~ ver'ksej* 'с кровоподтёками (напр. глаз) / blutunterlaufen (z.B. Auge)' (MdWb 2623) < *верькс* 'воспаление глаз; szemgyulladás';
каштанув *kaštanuv* 'хриплый / heiser [rekedt]' < *каштан* 'хрипота; rekedtség';
маштыксэв 'лихорадочный [lázas]' (ERV 370) < *маштыкс* 'лихорадка; láz';
орвов 'покрытый чирьями, фурункулами [tályogokkal van borítva]' (ERV 441) < *оров* 'чирей, фурункул; kelés, tályog, furunkulus';
ормав 'больной, болезненный' (ERV 443); 'beteg' (EMSz 262); 'sairas' (ESS 111); *ormav ~ ортаŋ* 'хровый, болезненный / kränklich, kränkelnd, leidend' (MdWb 1461) < *орма* 'боль, болезнь; betegség, kór';
тазов 'больной чесоткой, чесотоочный [rühes]' (ERV 641); 'syhyinen' (ESS 165); *tazov ~ тазоŋ* 'шелудивый / räudig, krätzig' (MdWb 2289) < *таз* 'чесотка; rüh';
тарвов *tarvov ~ тарвоŋ* 'болезненный, страдающий от болезней / leidend, an Krankheit leidend [beteges]' (MdWb 2282) < *тарво* 'болезнь; betegség, kór';
ципушкав 'в цыпках' (ERV 727); 'kirepedezett, sebes' (EMSz 413) < *ципушкат* 'цыпки; kirepedezés, seb'.

6) AZ ALAPSZÓ TERMÉSZETI JELENSÉGET, TERMÉSZETI KÖRNYEZETET,
TÉRSZÍNFORMÁT JELÖL

6.1) Természeti jelenségek, alapelemek

буряв 'буранный [viharos]' (ERV 94) < *буря* 'буря; vihar';

вармав 'ветренный' (ERV 109); 'szeles' (EMSz 73); 'tuulinen' (ESS 24) < *варма* 'ветер; szél';

ведев 'водянистый' (ERV 115); 'vizes, vizenyős' (EMSz 78); 'vetinen' (ESS 26); *vedev* ~ *vedej* ~ *veden* 'водянистый; сочный / wässrig; saftig' (MdWb 2591) < *ведь* 'вода; víz';

волнав 'волновой [hullám-, hullámozó]' (ERV 140) < *волна* 'волна; hullám';

коволов 'облачный, покрытый тучами' (ERV 274); 'felhős, borús' (EMSz 168) < *ковол* 'туча; felhő';

ловов 'снежный, заснеженный' (ERV 348); 'havas' (EMSz 208); 'luminen' (ESS 87); *lovov* ~ *lovon* 'снеговой, снежный / schneeig' (MdWb 1065) < *лов* 'снег; hó';

пизмев 'дождливый' (ERV 478); 'esős' (EMSz 283); 'sateinen' (ESS 121) < *пизме* 'дождь; eső';

росав 'росистый, обильно покрытый росой' (ERV 557); 'harmatos' (EMSz 317); 'kasteinen' (ESS 143) < *роса* 'роса; harmat';

сундёрксэв 'сумрачный' (ERV 624); 'alkonyati, szürkületi, félhomályos' (EMSz 346) < *сундёркс* 'сумерки; szürkület';

тарьксэв 'пронизывающий, холодный' (ERV 649); 'metsző, dermesztő, fagyos' (EMSz 364) < *тарькс* 'пронизывающий, холодный; холодный ветер; dermesztő hideg, erős fagy';

тештев 'звёздный' (ERV 661); 'csillagos' (EMSz 373); 'tähti-, tähtinen' (ESS 169), *tešteven*, *teščen* 'звёздный, усеянный звёздами / besternt, gestirnt' (MdWb 2395) < *теште* 'звезда; csillag';

туманов 'туманный' (ERV 682); 'sumuinen, usvainen; hämää, himmeä, sumea' (ESS 174); *tumanov* ~ *tumano* 'туманный / neblig' (MdWb 2348) < *туман* 'туман; köd';

эев 'обледенелый, со льдом' (ERV 770); 'jeges, fagyos' (EMSz 447); 'jäinen, jää-' (ESS 198); *ejev* ~ *ejen* 'ледяной / eisig' (MdWb 352) < *эй* 'лёд; jég';

эйсюрров 'в сосульках' (ERV 772); 'jégcsapos, jégcsappal borított' (EMSz 449) < *эйсюрро* 'сосулька; jégcsap'.

6.2) Felszínformák, talajféleségek

болотав 'болотистый' (ERV 87); *bolotav* 'болотистый / sumpfig' (MdWb 137) < *болота* 'болото; mocsár';

каворьксэв 'хрящевой, комковатый' (ERV 222); 'csomós, rögös, göröngyös' (EMSz 132); *kavorksev* 'комковатый / klümprig' (MdWb 655), vö. még *kamurksuv* 'трясный, неровный / holprig, uneben' (< *kamurks* 'комочек / hartes Klümpchen' (MdWb 593) < *каворькс* 'ком; csomó, rög, göröngy';

модав 'богатый землёй' (ERV 386); 'földes, földdel kevert, földben gazdag' (EMSz 230); 'multainen' (ESS 96); земляной; землистый / erdig; mit Erde vermischt' (MdWb 1273) < *мода* 'земля; föld';

песоков 'песчаный [homokos]' (ERV 473); 'hiekkainen' (ESS 119); *pesokov* 'песчаный / sandig' (MdWb 1622) < *песок* 'песок; homok';

рудазов 'грязный' (ERV 558); 'sáros, piszkos' (EMSz 318); 'likainen, kurainen' (ESS 143); *rudazov* 'грязный / schmutzig' (MdWb 1906) < *рудаз* 'грязь; sár, piszok';

сёвонев 'изазанный глиной' (ERV 582); 'agyagos' (EMSz 330); 'savinen, savi-' (ESS 150); *сёво́нев* 'глинистый / reich am Lehm, lehmig' (MdWb 2178) < *сёвонь* 'глина; agyag';

торфов 'торфянистый [tőzeges]' (ERV 672); 'turve-, turveperäinen' (ESS 171) < *торф* 'торф; tőzeg';

сильдеев 'кочкарник' (ERV 586); 'zsombékos' (EMSz 333); 'mättäikkönen' (ESS 151); *sil'dejev* 'кочковатый / voll von gras- od. moosbewachsenen Erdhügeln, Bülten' (MdWb 2153) < *сильдей* 'кочка; zsombék'.

6.3) Térzsinformák

грудав 'кочковатый [buckás, zsombékos]' (ERV 156) < *груда* 'груда; rakás, halom';

губорьксэв 'бугристый, холмистый' (ERV 157); 'dombos, halmos' (EMSz 102); 'kumpareinen' (ESS 39), *bugor'kse* 'холмистый / hügelig, reich an Hügeln' (MdWb 428) < *губорькс* 'бугор, холм; domb, halom';

латков *latkov* 'тряский (дорога) / holperig (Weg) [rázós út]' (MdWb 1031) < *латко* 'овраг, долина, лощина; vízmosás, mélyedés';

лашмов 'неровный (о поверхности)' (ERV 333); 'völgyes; kátyús' (EMSz 200); *laš-tuv* 'неровный, ухабистый, в ямах (дорога, место) / uneben, holperig, voller Querfurchen (Weg, Stelle)' (MdWb 1030) < *лашмо* 'дожбина, долина, лощина; völgy, horpadás, mélyedés';

лутков *lutkov* 'ухабистый, полный воронок / holperig, voll von Schlaglöchern [göd-rös, kátyús]' (MdWb 1080) < *лутко* 'овраг, дол; vízmosás, mélyedés';

лушмов 'изрезанный лощинами' (ERV 353); 'völgyes, kátyús' (EMSz 212); 'notkoi-nen' (ESS 88); *luštuv* 'неровный, ухабистый, в ямах (дорога, место) / uneben, holperig, voll von Löschern (Weg, Stelle)' (MdWb 1079) < *лушмо* 'лощина, ложбина; völgy, mélyedés, horpadás';

пандов 'гористый' (ERV 454); 'hegyes' (EMSz 267); 'vuorinen' (ESS 114); *pandov* ~ *pando* 'гористый / bergig' (MdWb 1523) < *пандо* 'гора; hegy'.

Talán ebbe a csoportba sorolható még:

макшов 'гнилой, трухлявый' (ERV 360); 'korhadt, redves, odvas' (EMSz 216); 'laho, mätä' (ESS 89); *makšov* ~ *makšon* 'гнилой, сгнивший / morsch, vermorscht' (MdWb 1166) < *макшо* 'гнилушка; korhadt fadarab';

рашков 'раскидистый, развеситый' (ERV 540); 'elágazó, ágas-bogas, terebélyes' (EMSz 313); 'развилистый, ветвистый / vielästig; ästig, zweigig' (MdWb 1884) < *рашко* 'развилка; elágazás, szétágazás';

ундов 'дуплистый' (ERV 694); 'odvas, üreges' (EMSz 396); 'ontto' (ESS 178); *undov* ~ *undoη* 'дуплистый / hohl' (MdWb 2458) < *ундо* 'дупло; odú, üreg, lyuk';
човов 'пенистый' (ERV 753); 'habos; tajtékos' (EMSz 433); 'vaahtoava, vaahtoinen' (ESS 192); *čovov* 'пенистый / schaumig' (MdWb 284) < *чов* 'пена; hab, tajték'.

Térbeliségre utal: **келей** 'широкий; széles, tágas'; **сэрей** 'высокий; magas'.

7) AZ ALAPSZÓ ANYAGNÉV, A SZÁRMAZÉKSZÓ JELENTÉSE: 'AZ ALAPSZÓBAN MEGNEVEZETT ANYAGBAN GAZDAG, JELLEMZŐ RÁ'

7.1) Az alapszó étellel, étkezéssel kapcsolatos lexéma

лемев¹ 'сальный, жирный' (ERV 337); 'zsíros' (EMSz 203); 'rasvainen' (ESS 84); *le-mev* 'жирный (напр. щи) / fett(ig) (z.B. Kohlsuppe)' (MdWb 1104) < *лем* 'сало, жир; zsír';
ловсов 'молочный (о корове)' (ERV 348); 'tejes, tejelő' (EMSz 209), *ловсов скал* 'lypsylehmä, maitoa tuottava lehmä' (ESS 87); *lovsov* 'дающая много молока / gut Milch gebend (Kuh)' (MdWb 1068) < *ловсо* 'молоко; tej';
медев 'испачканный мёдом' (ERV 370); 'mézes' (EMSz 222); *med'ev* 'переполненный мёдом / voll von Honig' (MdWb 1220) < *медь* 'мёд; méz';
оев 'масленный' (ERV 431); 'vajas, olajos' (EMSz 257); 'voi-, rasvainen' (ESS 108) *ojev* 'масляный, жирный / ölig, fettig' (MdWb 1433) < *ой* 'масло; vaj, olaj';
оргав 'мутный (о квасе) [zavaros]' (ERV 441); *orgav* 'дрожжевой / hefig, Hefe enthaltend, Hefe- [élesztőt tartalmazó]' (MdWb 1457) < *оргам* 'дрожжи; élesztő';
почтов 'присыпанный мукой' (ERV 508); 'lisztes' (EMSz 298) < *почт* 'мука; liszt';
салов 'солёный' (ERV 565); 'sós' (EMSz 322); 'suolainen' (ESS 145); *salov* 'солёный, засоленный / salzig, gesalzen' (MdWb 1936) < *сал* 'соль; só';
соков 'сочный [lédús, nedvdús]' (ERV 600); 'mehevä, mehukas' (ESS 155) < *сок* 'сок; (gyümölcs)lé';
сывелев 'мясистый' (ERV 627); 'húsos' (EMSz 347); 'lihainen, lihaisa' (ESS 162); *sivelev* ~ *sivelej* ~ *siveleη* 'мясистый / fleischig' (MdWb 1990) < *сывель* 'мясо; hús';
товов 'покрытый мукой' (ERV 664); 'lisztes' (EMSz 376) < *тов* 'ядро; liszt';
топов 'творожный' (ERV 670); 'rahkamainen; kypsa' (ESS 171) < *топо* 'творог; túró, töltelék';
куяв 'rasvainen, lihava' (ESS 81); *kujav* 'зирный, толстый / fett, feist [zsíros, kövér]' (MdWb 934) < *куя* 'жир; zsír, hár';
икрав 'с икрой [ikrás]' (ERV 207) < *икра* 'икра; ikra'.

7.2) Az alapszó valamilyen más, tágabban vett anyagnév

бутрав 'мутный; грязный' (ERV 95); 'üledékes, zavaros, szennyezett' (EMSz 64); 'samea; likainen, kurainen' (ESS 21) < *мутра* 'осадок, гуща; üledék, lerakódás';
ватсей 'грязный, испачканный навозом; sáros, trágyás' < *ваце* 'кал, навоз; ürülék, trágya';
дэготев 'в дёгте, испачканный дёгтем [kátrányos, kátránnyal bekenet]' (ERV 165) < *дэготь* 'дёготь; kátrány';
илэв 'покрытый илом, илистый' (ERV 209) < *ил* 'ил; iszap';

- иржав** 'ржавый, заржавленный / rostig, verrostet [rozsdás, berostdált]' < *иржа* 'ржавчина; rozsdá' (< ор. *ржа*);
- качамо** 'дымный' (ERV 241); 'füstös, füstölgő' (EMSz 145) < *качамо* 'дым; füst';
- кевев** 'каменистый' (ERV 244); 'köves' (EMSz 147); 'kivinen' (ESS 66); *kevev ~ keven* 'каменистый / steinig' (MdWb 733) < *кев* 'камень; kö';
- кивексей** 'вязкий, тестообразный; nyúlós, ragadós, sületlen' < *kiveks* 'уклад, закал; sületlen, nyers tézta';
- коцтов** *kocov* 'богатый холстами или полотном / reich an Geweben od. Leinwand [vászonban, szövetben gazdag]' (MdWb 817) < *коцт* 'холст; vászon';
- краскав** 'вымазанный краской, в краске [festékes, festékkel bemázolt]' (ERV 301) < *краска* 'краска; festék';
- кулово** 'испачканный золой, в золе' (ERV 311); 'hamuval borított' (EMSz 186) < *кулов* 'зола; hamu';
- мазут** 'мазутный, испачканный мазутом [olajjal borított]' (ERV 357) < *мазут* 'мазут; rakura, nyersolajtermék';
- навоз** 'навозный [trágyás]' (ERV 396); *navuzov* 'навозный, удоренный / düngerhaltig, gedüngt' (MdWb 1339) < *навоз* 'навоз; trágya';
- назём** *nažotov* 'навозный / Dünger-, Mist- [trágyás]' < *назём* 'назём; trágya';
- нола** 'сочный' (ERV 415) 'leveses, nedvdús' (EMSz 247); 'mehukas, mehevä' (ESS 103) < *нола* 'сок; lé, nedv';
- поров** 'измазанный (испачканный) мелом' (ERV 501); 'krétás' (EMSz 295); 'liitui-nen, liituun peittynyt' (ESS 127); *porov* 'смешанный селом / mit viel Kreide vermischt' (MdWb 1752) < *пор* 'мел; kréta';
- пулев** 'пыльный' (ERV 526); 'poros' (EMSz 306); 'pölyinen' (ESS 134); *pu'len* 'пыльный / staubig' (MdWb 1842) < *пуль* 'пыль; por';
- сапоне** 'мыльный, в мыле' (ERV 568); 'szappanos' (EMSz 323); 'saippuainen' (ESS 146) < *сапонь* 'мыло; szappan';
- сия** *sijav* 'богатый серебром / reich an Silber' (MdWb 2151) *сия* 'серебро; ezüst';
- смола** 'смолистый [gyantás, kátrányos]' (ERV 595) < *смола* 'смола; gyanta, kátrány';
- содов** 'nokinen [kormos]' (ESS 155); *sodov* 'закоптелый / russig' (MdWb 1999) < *код* 'сажа; korom';
- соров** 'засорённый, замусоренный' (ERV 604) 'szemetes, piszkos, szennyes' (EMSz 340); 'roskainen' (ESS 156) < *сop* 'сop; szemét, pizok, szenny';
- сэксэ** 'likainen, tahrainen (pyykki, leho)'; 'piszkos, mocsokos, szennyes, koszos' (EMSz 350); 'hikoilla' (ESS 163); *seksev ~ seksej ~ seksej* 'грязный, неопрятный / schmutzig, unsauber' (MdWb 1964) < *сэкс* 'грязь, пот; pizok, mocsok';
- сэльгев** 'волокнистый' (ERV 631); 'rostos, szálás' (EMSz 350); 'kuituinen, kuitumainen' (ESS 163) < *сэльге* 'волокно; rost, szál';
- тергев** 'студенистый' (ERV 657); 'kocsonyás, zselés; nyálkás' (EMSz 371); 'hytelömäinen, venyvä' (ESS 168); *ter'gev* 'слизистый, клейкий / schleimig' (MdWb 2391) < *тергев* 'студень; kocsonya, zselé, nyálka';
- тонолов** *tonolov* 'головнёвый / brandig (vom Getreide) [üszkös]' (MdWb 2318) < *тонол* 'головешка; üszök';

тортав 'мутный (о жидкости)' (ERV 671); 'üledékes, zavaros, homályos' (EMSz 382); 'samea' (ESS 171); *tortav* 'с осадком / mit Bodensatz bilden' (MdWb 2328) < *тортам* 'üledék, lerakódás, zacc';

челькев 'загрязнённый' (ERV 744); 'poros' (EMSz 425); *čel'kev* ~ *čel'kej* 'пыльный / staubig' (MdWb 235) < *чельке* 'пыль; por';

чемев 'ржавый' (ERV 744); 'rozsdás' (EMSz 425); 'ruostunut, ruostainen' (ESS 190); *čemeňeň* ~ *čemeňij* 'ржавый / rostig' (MdWb 235) < *чень* 'ржавчина; rozsda';

чернилав 'чернильный [tintás]' (ERV 746) < *чернила* 'чернила; tinta';

ядов 'ядовитый' (ERV 799); 'mérgeges, mérgező' (EMSz 465); 'myrkyllinen' (ESS 204) < *яд* 'яд; méreg'.

8) AZ ALAPSZÓ ABSZTRAKT FOGLALOM

адий 'сильный, крепкий; erős' < *аде* 'сила; erő';

асатыксэв 'puutteellinen [hiányos]' (SES 324) < *асатыкс* 'puute [hiány]';

валов 'красноречный / beredt, redegewandt, zungenfertig [ékes beszédű]' (MdWb 2516) < *вал* 'слово; szó';

виев 'сильный, мощный' (ERV 134); 'erős' (EMSz 92); 'voimakas, vahva, väkevä' (ESS 30); *vijev* ~ *vijij* ~ *vijen* 'сильный, крепкий / stark, kräftig' (MdWb 2650) < *вий* 'сила; erő';

виськсэв *višksev* 'робкий, стыдливый / scheu, verschämt [félénk, bátortalan, szégyenlős]' (MdWb 2670) < *виськс* 'стыд; szégyen';

ёжов 'хитрый' (ERV 180); 'ravasz, agyafúrt' (EMSz 112); 'viekas, ovela' (ESS 48); *jožov* ~ *jožoň* 'умный, догадливый, разумный / klug, verständig, vernünftig' (MdWb 539) < *ёжо* 'самочувствие, состояние; érzés, eszmélet, tudat';

ёмавксев 'tappiollinen [veszteséges]' (SES 415) < *ёмавкс* 'потеря; veszteség';

ёроков 'умелый, способный, сноровистый' (ERV 184); 'ügyes, tehetséges' (EMSz 116); 'taitava, kyvykäs' (ESS 49) < *ёрок* 'сноровка, ловкость, умение; ügyesség, képesség, leleményesség';

зыянов 'вредный' (ERV 199); 'bajos, káros, ártalmas' (EMSz 121); 'ilkeä, pahanilkinnen; huono, vahingollinen, turmiollinen' (ESS 54) < *зыян* 'ущерб, урон, вред; baj, kár, hátrány';

илыкев 'силный' (ERV 208); 'erős' (EMSz 126) < *илык* 'сила, мощь; erő';

ильведевксэв 'ошибочный' (ERV 208); 'hibás, téves' < *ильведевкс* 'ошибка; hiba, tévedés';

казов 'зажиточный, богатый / vermögend, reich [tehetős, gazdag]' (MdWb 661) < *казо* 'собственность; tulajdon, vagyon';

кежев 'сердитый, злой' (ERV 247); 'mérgeges; gonosz' (EMSz 150); 'vihainen' (ESS 66); *kežej* ~ *kežev* ~ *kežej* 'гневный / zornig' (MdWb 738) < *кеж* 'гнев, зло; méreg, gonoszság' ~ *кежей* 'id.';

келев 'острый на язык' (ERV 248); 'beszédes, bőbeszédű' (EMSz 151) < *кель* 'язык; nyelv';

келев-валов 'puheliás, kaunopuheinen' (ESS 66); *kel'ev-valov* 'словонаходчивый, говорливый / zungenfertig, redegewandt' (MdWb 685) < *вал* 'слово; szó';

- кенярксов** 'радостный' (ERV 254); 'örömteli, öröm-' (EMSz 156); 'hauska' (ESS 67) < *кеняркс* 'радость; öröm';
- коров** *korov* ~ *koron* 'сердитый, недовольный / ärgerlich, verdrossen [haragos, elégedetlen]' (MdWb 857) < *кор* 'досада / Verdruss, Ärger [bosszúság, elégedetlenség';
- кортакиов** 'разговорчивый, говорливый' (ERV 294); 'разговорчивый, / gesprächig [beszédes]' (MdWb 862) << *корта-* 'говорить; beszél';
- лезэв** 'полезный, нужный [hasznos, szükséges]' (ERV 335); 'hyödyllinen' (ESS 84); *lezev* 'полезный / vorteilhaft, nützlich' (MdWb 1121) < *лезе* 'польза / Nutzen, Vorteil, Gewinn [haszon, előny]';
- мелекшев** 'упрямый, своевольный [makacs, önfejű]' (ERV 373); 'oikullinen, oikukas' (ESS 92); *mel'ekšov* 'кому трудно угодить / jmd. dem es schwierig ist, etw. recht zu machen, zu Gefallen zu sein [akinek nehéz a kedvében járni]' (MdWb 1232) << *мель* 'желание, стремление, мнение, мысль, настроение; kedv, hangulat, gondolat, vélemény';
- меньксэв** *meńksev* ~ *meńksov* 'успешный и (вполне) удовлетворительный, обильный, плодородный / erfolgreich u. (völlig) befriedigend, ausgiebig, ergiebig [sikeres, teljesen kielégítő]' (MdWb 1243) < *менькс* 'решение, выход, спасение / Lösung, Ausweg, Rettung [elhatározás]';
- мунзов** *munzon* 'искусный, изобретательный, хитрый, сведущий / geschickt, erfinderisch, pfiffig, kundig [ügyes, jártas, ravasz]' (MdWb 1297) < *munzo* 'уловка, увёртка / Kunstgriff, Kniff, Trick [fortély]';
- нардев** 'прочный, крепкий' (ERV 400); 'erős, szilárd' (EMSz 239); 'luja, vahva, kestävä; voimakas' (ESS 100); *nařd'ev* ~ *nařd'ij* 'трягучий; крепкий / zäh haltbar' (MdWb 1331) < *нарде* 'прочность; erő, szilárdság';
- норовов** 'норовистый, упрямый' (ERV 418); 'szeszélyes, bogaras; makacs' (EMSz 249); 'oikullinen, itsepäinen' (ESS 101) < *норов* 'норов, храв, характер; természet (emberé), karakter, jellem';
- нулготьксэв** 'отвратительный, противный' (ERV 421) < *нулготькс* 'гнусность, гадость, мерзость; undorító, utálatos dolog';
- обуцяв** 'с норовом, норовистый [makacs, önfejű]' (ERV 428) < *обуця* 'характер, нрав; természet (emberé), karakter, jellem';
- ордакиов** 'обидчивый; капризный [sértődékeny; bogaras]' (ERV 442) < *ордаки* 'капризуля, упрямец; sértődékenység, szeszély';
- питнев** 'дорогой, ценный' (ERV 482); 'drága; értékes' (EMSz 287); 'kallis, arvokas' (ESS 122) *pit'nej* ~ *pit'nev* ~ *pit'nen* 'дорогой, ценный, стоящий / teuer, kostbar, wert' (MdWb 1690) < *питне* 'цена, стоимость; ár, érték, díj' ~ *питней* 'id.';
- превев** 'умный; eszes' (ERV 511) < *прев* 'ум, разум; ész, értelem, elme' ~ *превей* 'id.';
- рисксэв** 'печальный, горестный' (ERV 553); 'bánatos, szomorú, sanyarú' (EMSz 315) < *рискс* 'горе, печаль; bánat, szomorúság';
- смустев** 'содержащий смысл' (ERV 595); 'jelentéssel bíró, értelmes; jelentős' (EMSz 336); 'merkityksellinen; älykäs' (ESS 154) < *смусть* 'смысл, суть; jelentés, értelem';

- таланов** *talanov ~ talanoŋ* 'счастливый / glücklich [boldog, szerencsés]' (MdWb 2259) < *талан* 'счастье; boldogság, szerencse';
- талантов** 'талантливый [tehetség]' (ERV 642); 'lahjakas, kyvykäs; mestarillinen' (ESS 165) < *талант* 'талант; tehetség';
- тевев** 'дельный' (ERV 651); 'dolgos, munkás, tevékeny, ügyes' (EMSz 366); 'toimekas, toimelias; työläs, suuritöinen' (ESS 167) < *тев* 'дело; dolog, ügy, tennivaló, munka';
- толков** 'толков' (ERV 666); 'értelmes' (EMSz 377); 'járkevä, tolkullinen, selvä; selittävä' (ESS 170) < *толк* 'толк; értelem';
- убыткав** 'убыточный [veszteséges]' (ERV 687); 'tappiollinen, tappiota tuottava' (ESS 176) < *убытка* 'убыток; veszteség';
- уголов** 'угловатый [szögletes]' (ERV 689); 'kulmikas' (ESS 177) < *угол* 'угол; szög (mat.)';
- удачав** *udača* 'удачный / erfolgreich [szerencsés]' (MdWb 2427) < *ор. удача* 'siker, szerencse';
- ули-паров** 'состоятельный, богатый' (ERV 693); 'vagyonos, tehetős' (EMSz 395); *ul'ev-parov* 'зажиточный, богатый / vermögend, reich' (MdWb 2450) < *ули-паро* 'вещи, пожитки; tulajdon, vagyon, javak';
- уцяскав** 'счастливый' (ERV 702); 'boldog, szerencsés' (EMSz 401); 'onnellinen' (ESS 180); *učaskav* 'счастливый / glücklich' (MdWb 2425) < *уцяска* 'счастье; boldogság, szerencse';
- шуткав** *šutkav* 'шутливый, забавный / scherhaft, spielerisch [tréfás]' (MdWb 2252) < *шутка* 'шутка; tréfa, vicc';
- эрьмев** 'богатый' (ERV 786); 'vagyonos, tehetős' (EMSz 455); *er'mev ~ er'mej* 'зажиточный / vermögend, wohlhabend' (MdWb 380) < *эрьме* 'богатство; vagyon';
- ярмаков** 'денежный' (ERV 803) 'pénzes' (EMSz 471); 'rikas, varakas' (ESS 205); *jarmakov* 'денежный / reich an Geld' (MdWb 500) < *ярмак* 'деньги; pénz'.

Itt esetleg el lehet különíteni egy olyan alcsoportot, amelynek alapszava érzékelést fejez ki:

- вайгелев** 'голосистый' (ERV 99); 'hangos, erős hangú' (EMSz 66) < *вайгель* 'голос; hang';
- гайтев** 'звонкий, звучный' (ERV 145); 'csengő, zengő' (EMSz 97); 'soinnukas, sointuva, soinnillinen' (ESS 34); *gajtev, gajten* 'громкий, звонкий, звучный / laut, laut klingend, hell klingend od. tönend' (MdWb 406) < *гай ?* 'звон';
- сэнев** 'горький' (ERV 632); 'keserű, epés' (EMSz 351); *sepev* < *sepej ~ sepen* 'жёлчный, горький / gallig, bitter' (MdWb 1968) < *сэне* 'горечь; ере, keserű íz, keserűség' ~ *сэней* 'id.';
- тантей** 'вкусный; ízletes, finom';
- чинеv** 'пахнущий, вонючий, тухлый' (ERV 749); 'szagos, illatos; bűdös, bűzös' (EMSz 429); 'tuoksuva, haiseva' (ESS 191); *čiñej ~ čiñen ~ čiñiv* 'пахнущий, вонючий / Geruch verbreitend, stinkend' (MdWb 262) < *чине* 'запах, аромат; szag, illat' ~ *чиней* 'id.'.

9) AZ ALAPSZÓ RUHÁZATTAL, ÖLTÖZKÖDÉSEL KAPCSOLATOS

9.1) A származékszó jelentése: 'sok van belőle'

одежав 'богатый, имеющий много одежды [sok ruhája van] (ERV 431); *od'užav* 'имеющий много одежды / viele leider habend, reich am Kleidern' (MdWb 1428) < *одежа* 'одежда; ruházat, öltöзék';

панаров *panarov* 'имеющий много рубашек / reich an Hemden, viel Hemden habend [sok inge van]' (MdWb 1522) ~ *панар* 'рубашка; ing'.

9.2) A származékszó jelentése: mintás, vmilyen díszítésű

викиневксэв 'kuvioallinen [mintás]' (SES 170) < *викиневкс* 'вышивка; díszítés';

зборов 'со сборками' (ERV 195); 'ráncos, redős' (EMSz 120); 'ryppyinen, laskostettu' (ESS 52); *zborov* 'в складках, морщинистый / in Falten gelegt' (MdWb 2682) < *збор* 'сборка; ránc, redő';

клеткав 'клетчатый [kockás]' (ERV 271) < *клетка* 'клетка; kocka';

клинэв *kl'inev* 'во многих складках / viel Falten haben (Kaftanrock)' (MdWb 795) < *клин* 'клин / Keil, Einsatz, Hinterstück in der Jacke' [berakás, hajtás a ruhán]';

кумбряв 'украшенный ракушками [kagylóval díszített]' (ERV 313) < *кумбря* 'ракушки; kagyló';

сёрмав 'пёстрый, пятнистый' (ERV 583); 'tarka, cifra' (EMSz 331); 'kirjava' (ESS 150); *šormav* ~ *šormaŋ* 'пёстрый / bunt' (MdWb 2174) < *сёрма* 'украшение; díszítés, hímzés';

узоров 'узорчатый [mintás]' (ERV 691); 'kuvio-, kuvioallinen' (ESS 178) < *узор* 'узор; minta, díszítés';

ялавов *jalavov* 'с кистями / mit Troddeln versehen [rojtos, bojtos]' (MdWb 490) < *ялав* 'бахрома, кисть; bojt, rojt'.

9.3) Esetleg ebbe a csoportba sorolhatók a 'rongy' jelentésű alapszavak is:

лыткав 'ветхий, в лохмотьях [ócska, használt, rongyos]' (ERV 355); *litkav* 'изорванный, оборванный / zerrissen, zerlumt, zerfetzt' (MdWb 1049) < *лытка* 'рвань, тряпьё [rongy]';

нулав 'рванный (об одежде)' (ERV 421); 'rongyos, szakadt' (EMSz 251); 'risainen, repaleinen' (ESS 104); *nulav* 'оборванный, в ломотях' (MdWb 1364) < *нула* 'тряпка; rongy';

панксов 'латаный' (ERV 456); 'foltos' (EMSz 269); *paŋksov* 'с (многими) заплатками / mit (vielen) Flicken bedeckt, geflickt' (MdWb 1525) < *панкс* 'заплата; folt, rongydarab';

ризав *rizav* 'оборванный / lumpig [szakadt, rongyos]' < *риза* 'тряпка, лоскут; rongy'.

Ld. még:

петнав 'пятнистый' (ERV 473); 'foltos, pecsétés' (EMSz 280) < *петна* 'пятно; folt, pecsét';

нарядов 'нарядный [elegáns]' (ERV 402) < *наряд* 'наряд; ruházat, öltöзék, viselet'.

10) AZ ALAPSZÓ VMILYEN TÁRGYAT JELÖL

артовкс 'kuviollinen [mintás, képes]' (SES 170) < *артовкс* 'maalaus [festmény]';
кечказов 'крючковатый / hakig [horgas, kampós]' (MdWb 672) < *кечказ* 'крючок / horog, kampó';
налов 'острый, пронзительный [éles, átható] (ERV 399); 'terävä, läpítunkeva (katse, silmät)' (ESS 99) < *нал* 'стрела; nyíl';
пряшкав pšaškav 'снабжённый пряжками / mit Schnallen versehen, beschlagen [csatalt ellátott, csatos]' (MdWb 1816) < *прашка* 'пращка; csat';
салмуксов 'игольчатый ([tűvel ellátott]' ERV 565) < *салмукс* 'игла; tű';
сурксов *surksov* 'имеющий (много) перстней, весь в кольцах / (viele Fingerringe habend, voll von Ringen' (MdWb 2059) < *суркс* 'кольцо; gyűrű'.

Érdekes alcsoportot alkot(hat)nak a 'csomó, bog' jelentésű szavak is:

моргов 'сучковатый' (ERV 390); 'csomós, bütykös' (EMSz 234); 'oksainen' (ESS 97); *morgov* 'суковатый, ветвистый / ästig, voller Äste' (MdWb 1284) < *морго* 'сук; csomó, görcs';
сюлмов 'узловатый' (ERV 636); 'csomós, bogos' (EMSz 353); *šulmon* 'узловатый / knotig' (MdWb 2194) < *сюлмо* 'узел; csomó, bog';
сюнов *šunov* ~ *šunon* 'запутанный (нитка, верёвка) / verfitzt (Faden, Schnur) [összekuszált (fonál)]' (MdWb 2197) < *сюно* 'узел; csomó, bog'.

11) Az alapszó maga is melléknév

вадряв 'хорошенький, прекрасенький / hübsch, schön [jó, szép]' (MdWb 2510) < *вадря* 'хороший, добросовестный; jó, szép, rendes';
козяв 'rikas' (ESS 71); *kožav* 'богатый / reich [gazdag]' (MdWb 888) < *козя* 'богатый / reich';
сюнав 'богатый' (ERV 637); 'gazdag' (EMSz 353); 'rikas, varakas' (ESS 164); *šupav* ~ *šupan* 'богатый, состоятельный' (MdWb 2198). Versinyin (ESM 423) a votj. чун- 'бодрый, подвижный; élénk, fürgе, mozgékony' szóval rokonítja, ez szemantikailag nem meggyőző.

12) Egyéb

ласксов 'со щелями, с трещинами' (ERV 332); *laskov* 'надтреснутый / rissigl [repedt]' (MdWb 1040) < *ласкс* 'трещина; чель; rés, repedés';
пондакшов *pondakšov* 'косматый / struppig, zottig [borzas, gubancos]' (MdWb 1747) < *пондаки* 'обросший, лохматый; borzos, gubancos, kócos';
чарькодъксэв 'догадливый, смыслённый [találékony, okos]' (ERV 740); *čarkot'ksev* ~ *čarkot'ksen* 'даровитый, догадливый / begabt, talentvoll, scharfsichtig [tehetséges]' (MdWb 220) << *чаркоде-* 'понять; (meg)ért';
чачув *čačuv* 'урожанный, плодородный (о поле) / gut wachsend, fruchtbar (vom Feld) [termékeny (talaj)]' (MdWb 196) << *чачо-* 'родиться; születik'.

Összességében a legfőbb szemantikai jegyek valóban a 'vmiben gazdag, vmivel el van látva, vmiből sok van' szemantikai kategóriákkal írhatók körül. Ennek legfőbb halmazai: vmilyen növényben gazdag (terület), vmilyen anyagban gazdag, embert jelölő lexémák esetén: sok gyerek, sok rokon stb. A szerteágazó, általam sokszor önkényesen csoportosított kategóriák között el lehet különíteni speciális jelentéstani csoportokat is, pl. a vemhes állat megnevezése; vagy vmilyen minta, díszítés jelölése. Viszonylag sok adatot találtam a negatív állapotok jelölésre (állatok esetén: poloskás, bolhás, tetves, férges), a testi fogyatékoságok, betegségek megnevezésére.

2.7. Összefoglalás

a) A két képző közös eredetre megy vissza. Nyelvjárási szinten a *-v*, *-j* és *-η* váltakozik. A *-j* inkább palatális, míg a *-v* veláris környezetben fordult elő.

b) A *-e* és *-ű* egymás szinonim képzői. A *-ű* megterheltsége igen csekély, ma már gyakorlatilag improduktív képzővé vált, ezzel szemben a *-e* nagyon termékeny, orosz eredetű szavakhoz is szívesen kapcsolódik.

c) A szakirodalomban tulajdonságot, sajátosságot, ill. vmivel való ellátottságot jelölő melléknévképzőkként definiálják ezeket a szuffixumokat. Több mint kétszáza szavas adatbázisom alapján ezt a képet árnyalva 11 szemantikai kategóriát állítottam fel, különféle témakörökben.

d) A *-e* kapcsolódása megegyezik a genitívusával és a latívusával. Leíró szempontból a képzők alakja *-e/-ee/-oe*, ill. *-ű, -eű*.

3. -ЖА

3.1. A képző eredete

Lehtisalo (1936: 226–227) az alapnyelvi *š szuffixumból származtatja, ez azonos töről fakad a főnévképzővel. Az ősi melléknévképző folytatását látja a fi. *-(e)h*,¹⁹ *?-hā*,²⁰ cser. *-ž*, *-žö* primer képzőkben, valamint a lp. *-skās*, balti finn *-hkA*, *-hkO*²¹ összetett szuffixumokban. A mordvinből a *raužo* 'schwarz; fekete' és *odaža* 'bleich; sápadt' le-xémákat hozza fel, ill. a *-ška* comparativus *-š-* elemét sorolja ide.

Szerebrennyikov (1967: 77) csak Lehtisalo nézetét adja közre, nagyon röviden. Majtyinszkaja (1974) nem számol alapnyelvi posztalveoláris képzővel.

Cigankin – Galkin nyomán – elképzelhetőnek tartja a cser. *-жа/-жә* képzővel való rokonságot (cser. *кавыжа* 'дряблый; petyhüdt', *йывыжа* 'мягкий; könnyű'), sőt, a magyar *-cka* (*lapocka*) szuffixummal való rokonságot se zárja ki (Cigankin 1981: 55). Lehtisalo (1936: 196–197) azonban a kérdéses cseremisz képzőt nem a posztalveoláris *š-re, hanem az alveoláris *ś-re vezeti vissza. Erről Bereczki (2002: 184) a következőket írja: „Lehtisalo véleménye... mind hangtani, mind pedig funkcionális szempontból kielégítő”. – Így viszont nem fogadható el Cigankin nézete, azaz a cseremisz és a mordvin képzőt nem lehet közös kiindulópontból származtatni.

3.2. Szakirodalmi információk

A szakirodalomban először Jevszevjev (1934/1963: 127–128) tesz említést erről a melléknévképzőről. Ezt ő a kicsinyítő képzők (уменьшительные суффиксы) közé sorolja, melynek funkciója: „kifejezni a tulajdonság kisebb fokban való meglétét és a becézést”.²² A vizsgált képzőnek három alakját különítette el (*-жа*, *-ыжа*, *-ижа*,²³ ebből az utolsó kettő voltaképpen csak a szuffixumot megelőző mássalhangzó palatalizáltságának függvénye). Jevszevjev e képzőt javarészt az orosz *-оватый*, *-еватый*, *-оват*, *-еват* elemnek felelteti meg: *покиижа* 'довольно большой; eléggé nagy' (< *покии* 'большой; nagy'), *пужижа* 'зеленоватый; zöldes' (< *пуже* 'зелёный; zöld'), *сэпэвижа* 'горьковатый; kesernyés' (< *сэпэв* 'горький; keserű'), *чапамижа* 'кисловатый, кисловат; savanykás' (< *чапамо* 'кислый; savanyú'), *саловижа* 'соленоватый, соленоват; kissé sós' (< *салов* 'солёный; sós'), *келейижа* 'широковатый, широковат; kissé széles' (< *келей* 'широкий; széles'), *сэрейижа* 'высоковатый, высоковат' (< *сэрей* 'высокий'), *алкинижа* 'низковатый, низковат; kissé alacsony' (< *алкине* 'низкий; alacsony'), *беряжа*, *берянижа* 'плоховатый' (< *берянь* 'плохой; rossz').

E képzőre Bubrih (1947: 45) használta először az „ограничительный суффикс [korlátozó szuffixumok]” megnevezést. A *-жа*-ra csak egy példát hoz: *беряжа*.

¹⁹ *Ahne* 'mohó, kapzsi', *kade* 'irigy', *maire* 'kedves, bájos' (Hakulinen 1979: 119).

²⁰ Lehtisalo egyedül a *myöhä* 'késő' szót sorolja ide. Az SSA (2: 191) elképzelhetőnek tartja, hogy ez a *myö-* tö képzett alakja.

²¹ Fi. nyj. *haleahka* 'kissé halvány', nyj. *olohka* 'bőséges', nyj. *sileähkä* 'kissé sima'; *harvahko* 'ritkás', *isohko* 'nagyobbacská', *kalpeahko* 'sápatag', *lyhyehkö* 'kissé rövid' (Hakulinen 1979: 148).

²² „выражать оттенки уменьшения качества и ласкательность”.

²³ Ennek némiképp ellentmond, hogy e képzőket *покии-и-жа*, *пуже-и-жа*, *сэпэв-и-жа*, *салов-и-жа* stb. formában tagolja, azaz az *-и-* elemet inkább kötőhangzónak tekinti.

Az 1962-es Grammatika (187) szintén az „ограничительный прилагательный” megnevezést használja, s ekként definiálja e fogalmat: ezek a nem teljes minőséget kifejező vagy kicsinyítő elemek, amelyeknek nincs összehasonlító szerepük (magyarra ezeket általában az ’elégge’ jelentésárnyalattal, ill. a *-Vs* melléknévképzővel lehet fordítani). Példái: *беряжа, камажа* ’слабенькое; gyengécske’.

Feoktyisztoz mordvin nyelvet bemutató összefoglalásában (1966: 183) szintén nem teljes minőséget kifejező képzőnek tekinti: *сэпевижа, пижижа*. Későbbi áttekintő művében e képzőt *-(u)жа* alakban veszi fel. Példái: *чапамижа, саловижа* (1975: 300).

Szerebrennyikov történeti alaktanában külön fejezetet szentel a melléknévképzőknek, s ezek sorába, a deadjektivális melléknévképzők közé felveszi a *-жа* elemet is, ’nem teljes minőség (неполнота качества)’ funkciót definiálva. Történeti szempontból fontosnak tartja, hogy sokszor egy *-i-* hang jelenik meg a tő után (azaz leíró szempontból itt voltaképpen egy *-ижа* képzővel kell számolnunk): *покиижа, пижижа, сэпевижа, чапамижа*. Nála a *келейжа* kötőhangzó nélküli formában szerepel (1967: 77).

Erdődi (1968: 236) szerint a *-жа* (és a *-ла, -лк, -сть, -чь, -шт*) kicsinyítő képző. Meghatározása szerint ezek „a tulajdonság kisebb fokban való meglétét jelzik”. A *-жа* mellett egy *-ижа* elemet is felvesz: *покиижа, пижижа, чапамижа, ламбамижа* ’édeskés’ (< *ламбамо* ’édes’).

V. Danyilov 1968-ban a Советское финно-угроведение hasábjain jelentetett meg egy fontos cikket a korlátozó értelmű képzőkről. Ebben szemantikai alapon igyekszik különböző halmazokba sorolni az ilyen típusú mellékneveket. Csoportjai: 1) emberek és állatok belső és külső minőségét kifejező melléknevek, 2) természeti jelenségeket leíró melléknevek, 3) íz, 4) tér- és időbeli tulajdonságok, 5) valamely tárgy külső vagy belső jellemzői, 6) szín, 7) elvont fogalmak megnevezése. Danyilov a *-жа, -за, -ла* képzők mellett a *-ра, -ка, -ня, -не/-ине* szuffixumokat is ide sorolta. A *-жа* (1968: 247) képzővel alkotott mellékneveket a következő halmazokba sorolta: 1, 5) *превежа* (< *превей* ’умный; okos’), *бутража* (< *бутра* ’мутный; zavaros’), 2) *кельмежа* (< *кельме* ’холодный; hideg’), *вармажа* (< *варма* ’ветер; szél’), 3) *сэпежа, ламбажа* (< *ламба-мо* ’сладкий; édes’), 6) *ашижа* (< *ашо* ’белый, fehér’), *сэняжа* (< *сэнь* ’синий; kék’), 7) *кемежа* (< *кеме* ’крепкий; kemény’), *беряжа*. (Tehát az élőlények és tárgyak tulajdonságait jelölő kategóriákat Danyilov rögvest össze is vonta.)

N. Sz. Bajuskin 1975-ben egy rövid tanulmányt publikált a mordvin nyelv ősi névszóképzőiről. Ezek sorában tesz említést a *-жа* szuffixumról, amelyet ő itt még a *-за* variánsának vélt. A *-жа*-t improduktív, „halott”, nem átlátható képzőnek tartja, amelyet csak etimológiai módszerekkel, más nyelvek tanúságtétele alapján lehet kimutatni, hiszen a tövek ma már nem élnek. Ez igaz ugyan az általa felhozott *камажа* ’плохой; rossz’ példa esetében, de nem helytálló sem másik példájára (*нолажа* ’скользящий; csúszós, síkos’), mert az erzában ma is él a *нола* ’lé, nedv’ lexéma, sem pedig a több tucatnyi, ma is átlátható képzett alakra (ezeket ld. az adattárban) (Bajuskin 1975b: 69).

Lényegesen terjedelmesebb írásban foglalkozott Bajuskin a *-жа, -за, -ла* és *-на* képzőkkel 1977-es írásában. Ezeket – Bubrih nyomán – ő is „ограничительные суффиксы”-nek nevezte. Bajuskin a vizsgált képzőnek hat funkcióját különítette el, némiképp a Danyilkovéra hajazva: 1) szín, színárnyalat kifejezése: *ашижа* ’беловатый; fehéres’; 2) emberek, élőlények külső és belső tulajdonságai, pszichikai állapot: *камажа* ’пло-

ховатый, слабоватый; kissé rossz, gyengécske'; 3) ízérzékelés: *сэневижа* 'горьковатый; kesernyés'; 4) tárgyak külső és belső jellemzői: *беряжа* 'плоховатый; kissé rossz', 5) tárgy mérete, formája: *лапужа* 'сплюснутый, плосковатый; lapos'; 6) természetijelenség: *вармажа чи* 'ветроватый день; szeles nap' (Bajuskin 1977: 75–78).

Cigankin és Gyevajev 1975-ös egyetemi jegyzetének szóképzéssel foglalkozó fejezetében – más melléknévképzők mellett – szerepel a minőséget, tulajdonságot (és annak fokozatait) kifejező *-жа* elem. Érdekes, hogy egyetlen példájuk, a *сэневжа*, ellentétben Szerebrennyikov adatával, itt kötőhangzó nélküli formában van megadva.

Az 1980-ban kiadott újabb Grammatika külön fejezetet szentel a korlátozó értelmű szuffixumoknak. Itt röviden foglalkoznak a *-жа* elemmel is, melynek funkcióját az előbbi bekezdésben foglaltakhoz hasonlóan határozzák meg. Megállapítják, hogy ez első sorban erza képző, a moksában mindössze egy-két szóban bukkan csak fel. Erza példái: *беряжа*, *алкажа* 'низенький, низковатый; kissé alacsony' (< *алка* 'низкий; alacsony'), *лапужа*, *нолажа*, *сырежа* 'староватый; öreges' (< *сыре* 'старый; öreg') (Grammatika 1980: 113, 114).

Cigankin 1981-es monográfiájában ezt a képzőt identikusnak tartja a *-за* főnévképzővel. A melléknévképző funkciójára, Szerebrennyikovhoz hasonlóan a 'nem teljes minőség' definíciót adja. Példái: *беряжа*, *эйгажа* 'ледянистый; jeges',²⁴ *венежа* 'тягучий; nyúlós, nyúlékony' (ezt Cigankin a *вене* 'растянуться' igével kapcsolja össze') (Cigankin 1981: 54–55; ld. még 1977a: 345). – Cigankin még egy írásában (foglalkozik röviden a melléknévképzőkkel, itt említi a *-жа* szuffixumot is (*сэневжа*) (1992: 117).

Keresztes (1990: 67) a képzők rövid felsorolásában említi ezt a képzőt (*si'reža* 'öreges').

Bartens (1999a: 109–110) – Jevszevjev nyomán – az erzában *-iža* elemet vesz fel (*pokšiža*, *pižiža*, *čapamiža*), ennek a moksában *-ža* a megfelelője (*šapamaža*). Tótanilag fontos, hogy az *-i*-t követő mássalhangzó nem palatalizálódik.

Az Erzań kel' (2000: 39) e képzőt szinonimnak tartja a *-за*, *-нза*, *-ла* elemekkel. Példái: *алкажа*, *беряжа*, *сэньяжа*.

Rjabov (2000: 6) e képzőnek – hasonlóan a *-ла* és *-за* elemekhez – a 'меньшая степень качества [vmilyen minőség kisebb foka]', ill. 'слабая степень признака [vmilyen tulajdonság, jellemvonás gyenge foka]' definíciót adja meg: *сэньежа*²⁵ 'синеватый; kékes' (< *сэнь* 'синий; kék'), *сыре*. Ezt a képzőt – ellentétben a *-за* elemmel, de hasonlóan a *-ла* szuffixumhoz – ő nagyon produktívnak minősíti. Eddig nem szereplő példák: *бойкажа* 'шустроватый' (< *бойка* 'шустрый'), *лембежа* 'тепленький' (< *лембе* 'тёплый; meleg'), *коськижа* 'суховатый; kissé száraz' (< *коське* 'сухой; száraz') (Rjabov 2002: 19).

²⁴ Cigankin ezt az *эй* 'лёд, jég' szóból vezeti le, de nem magyarázza meg a *-за*- elemet.

²⁵ Közvetve Rjabov is közöl tótani információkat, ugyanis első példáját *сэне-жа* alakban adja meg, azaz – Szerebrennyikovval ellentétben – a tő és a képző között megjelenő magánhangzót a tőhöz sorolja.

3.3. Kapcsolódási szabályok

Ez a képző alapvetően a névszó magánhangzós tövéhez járul: *алка* 'alacsony; sekély' > *алкажа*, *лембе* 'meleg' > *лембежа*, *нурька* 'rövid' > *нурькажа*. Egy esetben találtam mássalhangzós tövet, ekkor a szuffixum vokálissal bővülve *-ажа* alakot ölt: *сэнъ* 'kék' > *сэняжа*. Emellett néhány szóban a tömorfémát érintő minőségi változások is kimutathatók: *ашо* 'fehér' > *ашижа*, *коське* 'száraz' > *коськижа*, *якстере* 'piros, vörös' > *якстеряжа* (és, amennyiben etimológiailag összetartozik, ide sorolható a *венежа* 'lejtős' ~ *венюжа* 'hajlított, ívelt' szópár is, részletesebben ld. az adattárban).

3.4. A *-жа* elemet tartalmazó szavak nagy része etimológiailag transzparens, de van néhány olyan szó is, amelyben a képzőt csak nyelvtörténeti elemzéssel vagy a moksa adatok segítségével lehet kimutatni.²⁶

a) Biztos / transzparens etimológiák

алкажа 'низкорослый, невысокий; мелководный, неглубокий' (ERV 43); 'kissé alacsony' (EMSz 37); 'matalahko' (ESS 6); *alkaža* 'дов. низкий, низменный / zieml. niedrig, tiefliegend' (MdWb 28) < *алка* 'низкий, невысокий; неглубокий, мелкий (реке); alacsony; sekély (víz)';

ашижа 'беловатый; бледный [fehéres; halvány]' (ERV 65); 'vaaleahko' (ESS 11) < *ашо* 'белый; fehér';

беряжа 'плохой, плохонький; худой, тощий, худоващий' (ERV 80); 'hitvány, vézna, gebe, satnya, nyápic, csenevész' (EMSz 57); 'huonohko' (ESS 16) < *берянь* 'плохой, худой; rossz, hitvány; vézna';

бойкажа 'шустрый [füрге]' (ERV 86) < *бойка* 'бойкий, быстрый; füрге, gyors, élénk';

вадяжа 'гладкий; опрятный [sima, tiszta]' (ERV 98); *вадяжа* ~ *вадяша* 'sima, sík, egyenletes' (EMSz 65); *vad'aža* 'гладкий / glatt' (MdWb 2508). Moksa alakja: *ва-д-яв* (MRV 79), ez a *-жа* (és a *-в*) képző jellegét bizonyítja. Vö. *вадяша*- 'гладить, погладить; разгладить; делать ровным, выровнять; kisimít, kivasal'. Ld. még ESM 36.

венежа¹ 'отлогий [lejtős]' (ERV 124). Finn-volgai eredetű szó, alapalakja a **wiña* 'schief, schräg', vö. fi. *vino*, lp. (Friis.) *vanjal* (UEW 822; ESM 48).

венежа² 'тягучий [nyúlós, nyúlékony; nyújtható]' (ERV 124); 'venyvä' (ESS 28). Versinyin (ESM 48) elkülöníti az előző szócikkben szereplő szótól (az ERV egy szócikkben adja meg őket), s a *венеме*- 'растянуться; kinyúlik, megnyúlik' szóval kapcsolja össze (vö. UEW 819).

венюжа *veñuža* 'дугобразный / gebogen [ívelt]' ~ *veñaškado*- 'выпрямиться, расправиться / gerader werden, sich geradebiegen' (MdWb 2621). Az etimológiai szótárak (SKES 1776; UEW 822; ESM 48) a *венежа¹* alakváltozataként adják meg.

²⁶ Az általam feldolgozott szótárakban (ERV, EMSz, ESS, MdWb) a mordvin szerzők példaanyagából sok nem szerepel: *вармажа*, *келейжа*, *ламбамжа*, *пжжжа*, *покижжа*, *саловижа*, *сырежа*, *сэ-пивижа*, *сэрейижа*, *чапамижа*, *эйгажа*. Ezek az adatok tehát olyan nyelvjárási formák, amelyek Paasonen gyűjtésében sem fordulnak elő.

- коськижа** 'суховатый, почти сухой [kissé száraz, majdnem száraz]' (ERV 298) < *коське* 'сухой; száraz';
- лапужа** 'плоский; приплюснутый' (ERV 332); 'lapos' (EMSz 199); 'litteä' (ESS 83); *lapuža* 'плоский / flach' (MdWb 1026). Uráli eredetű szó: U *lappz 'flach, platt Fläche', vö. fi. *lappea*, LpN *lap'pâd*, cser. *lap*, vtj. *lap*, zrl. *lop*, osztj. *lăpsək*, ??vog. *lop*, ma. *lapos*, jur. *lapcā*- (UEW 237; az SSA 2: 48 a finn-volgai, finn-permi és ugor adatokat csak kérdőjellel kapcsolja a balti finn szavakhoz).
- лембежа** 'тёплый' (ERV 337); 'meleg' (EMSz 203); *l'embaža* 'тепловатый / zieml. warm, lauwartm' (MdWb 1108) < *лембе* 'тёплый; meleg';
- нолажа** 'скользящий' (ERV 415); 'csúszós, síkos' (EMSz 247); 'liukas' (ESS 103); *nolaža* 'гладкий (лёд) / glatt (Eis)' (MdWb 1343) < *нола* 'сок; lé, nedv';
- нурькажа** *nur'kaža* 'коротковатый / etwas kurz, zieml. kurz [kissé rövid]' (MdWb 1372) < *нурька* 'короткий; rövid';
- сэняжа** 'синеватый' (ERV 632); 'kékes, kéklő' (EMSz 351); *se'ñaža* 'синеватый / bläulich' (MdWb 1966) < *сэнь* 'синий; голубой; kék';
- тияжа** *t'ijaža* 'узковатый / etwas od. zieml. schmal (eng) [kissé szűk]' (MdWb 2377) < *тея* 'узкий, тесный; keskeny, szűk, szoros';
- тунажа** *tupaža* 'тупой / stumpf [ostoba]' (MdWb 2351) < *туна* 'тупой; tompa, ostoba';
- тюжажа** *t'užaža* 'желтоватый / gelblich [sárgás]' (MdWb 2423) < *тюжа* 'рыжий, коричневый; карий; sárga, vörössárga, barna';
- човажа** *čovaža* ~ *šovaža* 'тонковатый / zieml. fein, dünn, schlank [kissé vékony]' (MdWb 285) < *чова* 'тонкий; vékony' (ERV 752);
- эргажа** *e'rgaža* 'дов. полный, плотный, сильный, крепкий, твёрдый / zieml. dick, stämmig, stark, kräftig, fest [elégge erős, kemény]' (MdWb 378), vö. М *эргя* 'сила, мощь; erő, képesség', *эргав* 'сильный, здоровый; erős, egészséges' (MRV 903), Е *e'rgana* 'толстоватый / zieml. dick, stämmig, beleibt' (MdWb 377). Ld. még ESM 517.
- якстеряжа** *jak'st'eraža* 'карсноватый / rötlich [vöröses]' (MdWb 487) < *якстере* 'красный; piros, vörös'.

b) Valószínűleg -жа képző rejlik az alábbi szavakban is:

- камажа** 'плохой' (ERV 230); 'gyenge, erőtlen; hitvány, silány, rossz' (EMSz 138); 'keho' (ESS 62); *kamaža* 'слабый, плохой; дряхлый; бедный; подслеповатый или глуховатый; гнилой (дерево) / schwach, schlecht; gebrechlich; arm; schwachsichtig od. schwerhörig; faul, morsch' (MdWb 591) ~ *камашкадо*- 'ослабеть, обессилеть; ухудшиться; elgyengül, elerőtlenedik, leromlik'. Versinyin (ESM 102) összeveti a cser. *камаля* 'большой и некрасивый; nagy és csúnya' szóval (ez éppenséggel megállhatja a helyét) és a fi. *kamala* 'szörnyű, iszonyú' lexémával (ezt az SSA deskriptív szónak tartja, s a cseremisszel való hasonlatosságot a véletlen számlájára írja, a mordvinról pedig említést se tesz, SSA 1: 293). Versinyin egyéb megfejtési kísérletei (*кансяв* 'нарыв; kelés, tályog', *комадоньбал* 'фурункул; tályog') sem hangtani, sem jelentéstani szempontból nem állják meg a helyüket.)

курмoжа 'покоробленный (от влаги)' (ERV 317) 'meggömbült, meghajolt; hullámos, megvetemedett' (EMSz 189). Versinyin (ESM 186) a cser. *курмыж* 'выгнутый; hajlított' szóval veti egybe. Elképzelhető, hogy egy *-жа* képző rejlik a szóban, ezt talán az igealak (*курмошкадо*- 'покоробиться; meggömbül, meghajlik')²⁷ is igazolja.

кяпaжа *kāpaža* 'быстро, скоро подрастающий / rasch, schnell heranwachsend [gyorsan felnövő]' (MdWb 668). Etimológiai kapcsolatba hozható a *kepaza* 'id.' szóval (MdWb 709). Amennyiben ezek egybevetethetők a *кeпeдe*- 'поднимать; felemel' szóval (ESM 134), úgy *-жа* (és *-за*) képzővel számolhatunk.

оржа *orža* 'острый; едкий / scharf; beissend [csípős, maró]' (MdWb 1467). Versinyin (ESM 318) egy deskriptív *op-* [*or-*] tövet különít el (tehát a *-жа* elemet képzőnek látja), ezt kapcsolatba hozza az *аржо* 'зазубрина; forradás, heg', *уро* 'шило; ár [szerszám]' szavakkal, ill. ezek vélt vagy valós cseremisz, lapp, osztják stb. megfelelőivel. Ez a kapcsolat szemantikailag nem indokolható, a képző létét etimológiai-
lag nem tudjuk kimutatni.

потъмежа 'сырой' (ERV 505); 'nyirkos; nyers; lédús, nedvdús; zamatos' (EMSz 297); 'mehevä, mehukas' (ESS 128). Versinyin a *пoтma* (írod. *пoтmo*) 'внутренность; vminek a belseje' szótövet véli belelátni, ez szemantikailag nehezen állja meg a helyét.

3.5. A képző funkciója

Mint láthattuk a rövid szakirodalmi áttekintésből, a szerzők általában csak a tulajdonság kisebb fokú meglétét kifejező képzőnek minősítik, egyedül Bajuskin az, aki részletezőbb szemantikai csoportokba sorolja e szuffixumot.

Bajuskin kategóriái közül elfogadhatónak vélem az elsőt (színek) és a másodikat (emberek tulajdonságai). A harmadik csoportra (ízék) mindössze egy példát találtam. Célszerűbbnek tartom összevonni a 4. és 5. csoportját, azaz a tárgyak külső és belső jellemzőit a „tárgy mérete, formája” alkategóriával. Az utolsó kategóriát (természeti jelenség) kissé tágabban értelmezem. Mindezek alapján:

- 1) szín, színárnyalat kifejezése: *ашижа* 'fehéres; halvány', *сэняжа* 'kékes, kéklő', *тюжажа* 'sárgás', *якстеряжа* 'vöröses';
- 2) emberek, élőlények külső és belső tulajdonságai, pszichikai állapot: *алкажа* 'kissé alacsony', *беряжа* 'hitvány, vézna' (3. is), *бойкажа* 'fürgé', *камажа* 'gyenge, erőtlén' (3. is), *тыпажа* 'ostoba', *эрьгажа* 'elégge erős, kemény' (3. is);
- 3) tárgyak, eszközök jellemzői: *венежа*² 'nyúlós, nyúlékony', *венюжа* 'ívelt', *камажа* 'hitvány, silány, rossz', *курмoжа* 'meggömbült, meghajolt', *лапужа* 'lapos', *нурькажа* 'kissé rövid', *тияжа* 'kissé szűk', *човажа* 'kissé vékony', *эрьгажа* 'elégge erős, kemény';
- 4) ízérzékelés: *потъмежа* 'lédús, nedvdús; zamatos';
- 5) természeti környezet jellemzői: *венежа*¹ 'lejtős', *коськижа* 'kissé száraz', *лембежа* 'meleg', *нолажа* 'csúszós, síkos'.

²⁷ Analogikusan, vö. *лапужа* ~ *лапушкадо*- 'сплющиваться; összelapul, belapul' stb.

3.6. Összefoglalás

a) Az alapnyelvi *-š szuffixumból származik (a szibilánsok bonyolult fejlődési utat jártak be, különféle hangváltozások – zöngésülés, palatalizáció, affrikáció – hatottak rájuk).

b) A tulajdonság kisebb fokban való meglétét, nem teljes minőséget kifejező, korlátozó szerepű képző közé tartozik, vö. *-за, -ла, -ня/-на*.

c) Főbb szemantikai halmazok: szín, külső és belső tulajdonság, állapot kifejezése; érzékelés; tárgy méretének, formájának leírása, természeti jelenségek megnevezése.

d) Nagy részük etimológiailag transzparens, de van néhány olyan szó is, amelyben a képzőt csak nyelvtörténeti elemzéssel lehet kimutatni.

e) Kapcsolódási szabályai: alapvetően a névszó magánhangzós tövéhez járul, de néhány szóban a tömorfémát érintő minőségi változások is kimutathatók.

4. -3А, -НА3А

A szakirodalom a *-3a* mellett általában elkülöníti a *-на3а* képzőt is. Ez utóbbi az erzában mindössze egy szóban (*аи3на3а*) bukkan fel, különös módon mégis fontos szerepet kap a képzők bemutatása során (sőt, Jevszevjev és Feoktyisztov, a *-3a* szuffixumot mellőzve, csak ezt mutatja be).

4.1. A képzők eredete

A szakirodalom a *-3a* képző eredetéről nagyon kevés információt ad. Cigankin (1981: 54) egy címszó alatt, egymás alakváltozataként tárgyalja a *-жа* és a *-3a* képzőt, azt sugallva, hogy ezek egy töről fakadnak, de valószínűbb, hogy a *-3a* az alapnyelvi alveoláris **-s* szuffixumra megy vissza; Szerebrennyikov ezt *-s(a)* alakban veszi fel (1967: 77). (Az alveoláris és posztalveoláris képzők bonyolult fejlődését részletesebben ld. a 129–133. és 140–141. oldalakon.)

A *-на3а* összetett képző, első eleme, a *-на-* (ld. az 549–555. oldalakon) a moksában a *-3а*, *-жа* elemekhez hasonló funkcióban használatos: *акшана* 'беловатый; fehéres', *коськана* 'суховатый; kissé száraz', *шобдана* 'темноватый; kissé sötét' (Szerebrennyikov 1967: 75–76). Ez az ősi **n* nomenképzőből vezethető le, végső soron tehát az *-нь* melléknévképzővel közös eredetre megy vissza.

4.2. Szakirodalmi információk

Jevszevjev (1934/1963: 128) csak a *-на3а* „színárnyalatképzőről” szól (оттенок в цвете), s mindössze az *аи3на3а* szót említi: *аи3на3а тижэ* 'бледно-зелёный, светло-зелёный; világoszöld', *аи3на3а якстере* 'светло-красный; világospiros', *аи3на3а сэнь* 'светло-синий; világoszöld' (*аишэ* 'белый; fehér').

Bubrih (1947: 45) nem tesz említést erről az elemről az „ограничительные суффиксы” között.

Az 1962-es Grammatika (187) a *-жа* szuffixumhoz hasonlóan ezt is korlátozó értelmű képzőnek („ограничительные прилагательные”) minősíti. Az erzából a *кана3а* 'неповоротливый, малоподвижный; nehézkes, lomha', *тайма3а* 'смирный, несмелый, тихий; csendes' példákat hozza, míg a moksából az *акша3а* 'беловатый; fehéres' (< *акша* 'белый; fehér'), *равжа3а* 'черноватый; feketés' (< *равжа* 'чёрный; fekete') alakokat. Ugyanitt tesznek említést a *-на3а* képzőről, Jevszevjevhez hasonlóan színárnyalatot kifejező képzőnek definiálva azt: *аи3на3а-тижэ*, *акша3а-якстере*.

Feoktyisztov (1966: 183) csak a *-на3а* elemet mutatja be: *аи3на3а тижэ*, *аи3на3а якстере*, *аи3на3а сэнь* (különítve!).

Szerebrennyikov (1967: 76–77) a *-жа* elemhez hasonlóan 'nem teljes minőség' (неполнота качества) funkciót rendel hozzá, moksa példákkal (*акша3а*, *равжа3а*, *якстере3а*).

Danyilov (1968: 247) olyan kis produktivitású képzőnek minősíti, amely csak néhány szóban mutatható ki: színmegnevezésekben (*ожоза* 'желтоватый; sárgás', *аишоза* 'беловатый; fehéres', *тижеза* 'зеленоватый; zöldes') és minőséget, tulajdonságot jelölő szavakban (*орма3а* 'болезненноватый; beteges', *тайма3а*).

N. Sz. Bajuskin 1975-ös írásában mindössze egy példát hoz az általa a *-жа* variánsának tekintett *-за* képzőre: *каназа*. Sokkal részletesebben mutatja be a *-за* és a *-наза* képzőket későbbi munkájában (1977: 78–80). Előbbit – Jevszjev nyomán – színárnyalat kifejezésére alkalmas elemnek tartja. Ő az első, aki megjegyzi, hogy ez az erzában csak az *ашо* 'белый; fehér' szóhoz kapcsolódik (> *ашназа*), míg a moksában más színnevekhez is járulhat (*равжаназ*). Bajuskin a *-за* képzőt improduktívnak minősíti, amely csak néhány – melléknévből képzett – melléknévben mutatható ki. Ennek némiképp ellentmondva kicsit később arról értekezik, hogy ez a képző az erza minden nyelvjárásában kimutatható, pl. *ашаза*, *равжаза*, *нижаза* (drakinói dialektus). Bajuskin a *-за* funkcióit majdnem ugyanazon osztályokba sorolja, mint a *-жа* elemét: 1) szín, színárnyalat kifejezése: *ашоза* 'беловатый; fehéres', *якстеряз*, *нижеза*; 2) emberek, élőlények külső és belső tulajdonságai, pszichikai állapot: *ормаза* 'бешенный; veszett; таймаза 'смирный; békés'; 3) tárgyak külső és belső jellemzői: *чаваза* 'тонковатый, мелковатый; vékonyka, kicsike'; 4) természeti jelenség: *бутраза* 'мутноватый; kissé zavaros', *кельмеза* 'холодноватый; kissé hideg, hűvös'; 5) ízérzékelés: *М шапамаз* 'горьковатый; kesernyész';

Cigankin és Gjevajev a képzőt csak a moksából mutatja ki, *-аза* formában, mindössze egy példát említve: *кельмаза* (1975: 96).

A Grammatika (1980: 113–114) a *-за* elem mellé felvesz egy *-наза* formát is, de ez csak íráshibának tűnik, mert a későbbiekben a *-наза* képzőt mutatja be (ld. az Erzáń kel'-ről írottakat). Ezeket az elemeket a *-жа*, *-ла* és *-ня* szuffixumokkal együtt tárgyalja a minőség fokozatait kifejező képzők között: *ормаза*, *кельмеза*, *тюжаза* 'желтоватый; sárgás' (< *тюжа* 'желтый; sárga'), ill. *ашназа*. A Grammatika megállapítása szerint a *-за* a moksában e kategória legproduktívabb képzője, míg az erza *-за* szóalkotási képessége lényegesen kisebb.

Mint a képző eredete kapcsán említettem, Cigankin 1981-es monográfiájában e két képzőt identikusnak tartja, ugyanolyan funkciót ('nem teljes minőség') tulajdonítva nekik: *ормаза*, *таймаза*, *пеляза* 'трис; gyáva' (ezt Cigankin a *пеле-* 'бояться; fél' igéből vezeti le, erről ld. az 543. oldalon) (Cigankin 1981: 54–55; ld. még 1977a: 345).

Az Erzáń kel' (2000: 39) a *-за* (*эряза*, *ормаза*, *ожоза*) mellett a Grammatikához hasonlóan *-наза* elemet említ, de itt az *ашназа* példát hozza (lehet, hogy így öröklődnek a tévesztések?).

Rjabov (2000: 6; 2002: 19) a *-жа* és *-ла* elemekkel együtt tárgyalja (részletesebben ld. az 536. oldalon írottakat), példái: *кельмеза*, *тюжаза*, *эчкеза*.

A nem mordvin szerzők csak említésszerűen foglalkoznak e képzővel. Erdödi (1968: 236) csak a *-наза* színnévképzőt veszi fel, a mindenki által említett *ашназа* példával. Bartens (1999a: 110) az *е́чказа* 'paksuhko; kövérek' példát adja közre.

4.3. Kapcsolódási szabályok

A kevés adat alapján úgy tűnik, hogy ez a képző a névszó magánhangzós tövéhez járul: *орма* 'betegség, vész' > *ормаза* 'veszett', *ожо* 'sárga' > *ожоза*. Sporadikusan előfordulhat tövégi hangváltozás is: *неле-* 'fél' > *неляза* 'veszett', *эчке* 'kövér' > *эчказа*.

4.4. Az adattár elemei²⁸

ашназа 'беловатый; бледный' (ERV 65); 'fehéres, sápadt, halvány' (EMSz 49); 'vaaleahko, vaalean-' (ESS 11); *ашназа* 'белесоватый / bleich, weisslich' (MdWb 78) < *ашо* 'белый; fehér';

ашоза 'беловатый [fehéres]' (ERV 66) < *ашо* 'белый; fehér';

каназа 'неповоротливый, малоподвижный' (ERV 230); 'nehézkés, lomha' (EMSz 138); *каназ* 'кривой, согбленный / krumm, gebückt' (MdWb 595). Versinyin (ESM 104) egy deskriptív *кан-* tövet különít el, ezt a cser. *кунь-* (*куньыри* 'неповоротливый; gyenge, nehézkes'), zřj. *конь-*, vtj. *куан-* (*куанер* 'бедняк; szegény, szármalmas') szavak tövével veti egybe.

лаказа *lakaza* 'толстый и малорослый / dick u. klein von Wuchse, untersetzt [kövér és alacsony]' (MdWb 1003). Paasonen a *laka-* töre vezeti vissza, amelyet a *laka-perda* 'безобразно жирный, тучный / formlos fett, dick [alaktalanul kövér]' szóban adatol. A *-perda* utótag az *ala-perda* 'бесформенный, безобразно толстый / unförmig dick' kifejezésben is felbukkan (MdWb 1618).

луказа *lukaza* 'криво, дугообразно растущий / krumm, etwas krummholzartig wachsend (Baum) [ferdén, hajlottan növé (fa)]' (MdWb 1074) < *luka-* двигаться туда-сюда, качаться, раскачиваться / sich hin und her bewegen, sich wiegen, schaukeln, wippen [ide-oda mozog, imbolyog]' igéből származtatja (ld. még ESM 221).

ожоза 'желтоватый' (ERV 432); 'sárgás' (EMSz 257) < *ожо* 'жёлтый; sárga'.

ормаза 'бешеный; сумашедший' (ERV 443); 'veszett' (EMSz 262); 'raivotautinen, vesikauhuinen' (ESS 111); *ормаз* 'бешеный, неистовый / toll, rasend, besessen (vom Hund)' (MdWb 1461) < *орма* 'боль, болезнь; betegség, kór'.

неляза 'недалёкий, глуповатый; непутёвый' (ERV 469); 'veszett, kerge, bolond, hülye' (EMSz 278); 'hurja, hurjistunut' (ESS 118). Paasonen *pel'as* 'бешеный, неистовый / toll, rasend' formában veszi fel (MdWb 1606), és a *pel'e* 'половина / Halb [fél]' főnévből származtatja. Ezzel szemben Versinyin a *неле-* 'бояться; fél' igéből eredezteti. A szemantikai kapcsolat: az állatok (lovak) nagy ijedelmre veszettséghez vezethet (ESM 344).

таймаза 'смирный, тихий' (ERV 641); 'nyugodt, szelíd, csendes, békés' (EMSz 356); 'hiljainen, rauhallinen, lauhkea' (ESS 165); *tajmaza* 'окоченелый, оцепенелый; неловкий, молчаливый; ленивый / starr, steif; ungewandt; verschwiegen, träge' (MdWb 2257) ~ *таймазкадо-* 'megnyugszik, elcsendesedik'. Vö. FV **taje-* 'betäubt werden, in Ohnmacht fallen' > ?fi. *taintu-*, ?lp. *taimaske-* (UEW 791; ESM 428).

²⁸ Az általam vizsgált szótárakban nem szerepel a mordvin szerzők által adatolt, nyelvjárási szinten létező színnevek egy része: *пужаза*, *равжаза*, *тюжаза*, *якстеряз*.

тулдаза *tuldaza* 'выдвинутый, выпяченный / herausgezogen, herausgestreckt [kihúzott, kimozdított]' (MdWb 2346). Paasonen összekapcsolja a *tulo* 'clin, кол, втулка; задвижка / Keil, Pflock, Zapfen; Riegel [ék, cővek, dugó; retesz]' szóval (ld. még ESM 448).

тупаза 'тупой; неловкий / stumpf, ungeschickt [ostoba]' (MdWb 2351) < *tupa* 'тупой; ostoba' (ESM 448).

эряза 'пловорный, живой, быстрый, ловкий' (ERV 786); 'élénk, fürge, gyors, mozgékony' (EMSz 455); 'vikkelä, sukkela, virkeä' (ESS 201); *e'aza* 'живой, пловорный / lebhaft, schnell, rasch, eilig' (MdWb 373) < *эря-* 'жить; él'.

эчказа *ečkaza* 'толстоватый / zieml. dick, etwas dick [kövérkés]' (MdWb 350) < *ečke* 'толстый; kövér'.

4.5. Összefoglalás

- a) Az alapnyelvi *-s szibilánsra vezethető vissza.
- b) A szakirodalom felvesz egy a *-наза* képzőt is, de ez az erzában mindössze egy szóban (*аиуназа*) bukkan fel.
- c) A tulajdonság kisebb fokban való meglétét, nem teljes minőséget kifejező, korlátozó szerepű képző közé tartozik (vö. *-жа, -ла, -ня/-на*).
- d) Adatbázisom tanúsága korlátozó szerepű képzők közül legkevésbé a *-за* vett részt a szóalkotásban. Szemantikai kategóriái is zártabbak: szín, külső és belső tulajdonság, állapot kifejezése; tárgy méretének, formájának leírása.
- e) Etimológiailag többé-kevésbé transzparens.
- f) Kapcsolódási szabályai: a névszó magánhangzós tövéhez járul, a tömorfémát érintő minőségi változás csak sporadikusan fordul elő.

5. -*IA*

5.1. A képző eredete

A *-la* melléknévképző identikus az *-l(V)* főnévképzővel, mindkettő az alapnyelvi **-l* szuffixumra megy vissza. Megfelelői vannak a lappban, a balti finnben, a cseremiszenben, a permi és az obi-ugor nyelvekben, valamint a szamojédiban (Lehtisalo 1936: 152–156; Szerebrennyikov 1967: 75). A finnben a *-la/-lä* (*hankala* 'nehézkes, ormótlan; kényelmetlen', *kamala* 'szörnyű, borzalmas', *matala* 'alacsony', *nokkela* 'találékony, fürge', *ovela* 'ravasz', *tikelä* (nyj.) 'keserű, fanyar', *vetelä* 'híg; vizenyős', *vikkelä* 'fürge, eleven') mellett ezt az elemet tartalmazza a nagyon gyakori és produktív *-lainen/-läinen* és *-llinen*, valamint a *-lloinen* (*pitkällöinen* 'kissé hosszú', *vaivalloinen* 'fáradtságos, fárasztó'), *-las/-läs* (*kuulas* 'átlátszó; világos, derült', *suulas* 'beszédese, fecsegő', *työläs* 'fáradtságos, nehéz', *vuolas* 'sebes folyású, sodró') és *-lo/-lö* (*hontelo* 'vézna, gyenge', *hupelo* 'bolond, bolondos', *kömpelö* 'esetlen, ügyetlen') összetett képző is (Hakulinen 1979: 129–130, 161–163, 167–169). Lehtisalo mordvin példákat nem ad meg. (Ld. még Cigankin 1981: 52.)

5.2. Szakirodalmi információk

Jevszevjev (1934/1963: 127–128) a korábban bemutatott *-жа* és *-за* melléknévképzővel együtt tárgyalja; példaanyagában csak színnevek szerepelnek: *аишолa* 'беловатый; fehéres' (< *аишo* 'белый; fehér'), *ожолa* 'желтоватый; sárgás' (< *ожo* 'жёлтый; sárga'), *пижолa* 'зеленоватый; zöldes' (< *пижe* 'зелёный; zöld'), *сэньолa* 'синеватый; kékés' (< *сэнь* 'синий; kék').

Bubrih (1947: 45) a *жа*-val és a *-лт* elemmel együtt a korlátozó szerepű képzők között említi, ugyancsak színnévi példákkal (*аишолa*, *пижолa*).

Az 1962-es Grammatika (187) a színnevek (*аишолa*, *ожолa*, *тюжолa* 'желтоватый; sárgás' (< *тюжa* 'жёлтый; sárga') mellett a *таишолa* 'староватый; öreges' (< *таишo* 'старый; öreg) és *чаулa* (*чаволa*) 'пустой; üres' (< *чавo* 'id.') szavakat sorolja ide.

Feoktyisztov a többi hasonló értelmű képzővel együtt tárgyalja, igen szűkszavúan (1966: 183; 1975: 304: *аишолa*, *ожолa*.) Nem sokkal bővebb Szerebrennyikov (1967: 75) példasora is: *аишолa*, *ожолa*, *сэнела*, *пижолa*, *тюжолa*; az egyetlen nem színnévi példája: *таишолa*.

Erdődi (1968: 236) a *-ža* képzőhöz hasonlóan ezt az elemet is olyan kicsinyítő képzőnek tartja, amely a „tulajdonság kisebb fokban való meglétét jelzi”: *ašola*, *pižola*.

Danyilov (1968: 244) színjelölő (*аишолa*, *ожолa*, *пижелa*), külső és belső tulajdonságot és állapotot megnevező szerepet (*лавишолa* 'слабоватый; gyengécske' < *лавишo* 'слабый; gyenge', *таишолa*, *вачолa* 'голодный; éhes' < *вачo* 'id.') és valamely tárgy formáját, alakját leíró (*покишолa* 'большеватый; kissé nagy' < *покиш* 'большой; nagy', *пешкселa* 'полноватый; kissé tele' < *пешксе* 'полный; tele'), funkciókat tulajdonat e képzőnek.

N. Sz. Bajuskin részletesen foglalkozott ezzel a képzővel 1977-es tanulmányában (80–84). Ezt a képzőt (is) improduktívnak minősíti, ugyanolyan funkciót (nem teljes / gyengébb minőség, korlátozottság) rendelve hozzá, mint a *-жа* és *-за* képzőhöz. Ez a

szuffixum sem vehet részt a hasonlításban. Vizsgálatai szerint ez a *-ла* minden erza nyelvjárásban él, azonos szerepkörben. A moksában viszont csak nyomai vannak (pl. *чавла* 'слизистый; nyálkás', *новла* 'лентяй; lusta'), helyette a *-на* és *-за* használatos.

Bajuskin, N. F. Ciganovval egyetértve, bizonyos igeképzők *-л-* elemét (*-лд-*, *-лгэд-*) identikusnak tartja e képzővel. Ez lehetséges, de az a megállapításuk, mely szerint ez az igeképző csak színneveket jelölő melléknevekhez kapcsolódhat, nem állja meg a helyét, vö. *чирволдо-* 'хромать; sántít', *нузялдо-* 'лениться; lustálkodik'; *куялгэдо-* 'ожидать; elszírosodik', *кувалгэдо-* 'удлиниться; megnyúlik', *ламолагэдо-* 'размножиться; megsokszorozódik' stb. (bővebben: Mészáros 1999: 155–156, 172).

Bajuskin szemantikai csoportjai az alábbiak:

1) szín, színárnyalat kifejezése: *аишала*, *ожола*, *пижоло*, *сэнела*, *тюзала*, *валдола* 'светловатый; kissé világos', *чонула* 'темноватый; kissé sötét'. Bajuskin ezt tartja a leginkább produktív alcsoportnak.

2) méret, forma, külső megjelenés, térbeli helyzet: *покишала*, *пеишсела*, *эчкела* 'толстоватый; kövérekés' (< *эчке* 'толстый; kövér'), *чавола* 'пустоватый; üres' (< *чаво* 'пустой; üres'); *човала* 'тонковатый; vékonyka' (< *чова* 'тонкий; vékony').

3) külső és belső tulajdonság fizikai állapot: *лавишала*, *навола* 'скользящий; kissé csúszós', *таишала*, *тушала* 'густоватый; kissé sűrű' (< *тушто* 'густой; sűrű').

4) Bajuskin fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy ez a képző nem szolgál az ízek kifejezésére (egy kivételt idéz, az Ardatovi járás Zsabino nevű falujából: *чанала* 'кислый; savanyú', vö. irod. *чанамо* 'id.').

5) élőlények testi és pszichikai állapota: *вачола верьгиз* 'голодный волк; éhes farkas' (< *вачо* 'голодный; éhes'), *лавишала седей* 'слабоватое сердце; gyengécske szív', *чавола ломань* 'пустоватый человек; kissé üres ember', *човала кирьга* 'тонковатая шея; vékonyka nyak', *чувтола пря* 'тупая голова = тупой человек; ostoba fej, ostoba ember', *эчкела чам* 'толстоватое лицо; kövérekés arc'. (Bajuskin kategóriái eléggé heterogének, a harmadik és ötödik csoportot össze is lehetne vonni.)

Az eddigi példák mind a deadjektivális deriváció esetei. Emellett Bajuskin két olyan példát idéz, melyek igéből jöttek létre: *ёмбола чары* 'быстро вертящееся, двигающееся [колесо]; gyorsan forgó [kerék]' (*ёмболдо-* 'быстро вращаться; gyorsan forog, pörög'), *эзмола гуи* 'извивающаяся змея; tekergő kígyó' (< *эзмолдо-* 'извиваться, ползать; tekereg, csúszik-mászik'). – Azt a kérdést, mennyiben tekinthető igei képzésnek, az adattár megfelelő szócikkeiben igyekszem megválaszolni.

Az 1980-ban megjelent Grammatika (113) ezt a szuffixumot az ún. korlátozó értelmű erza képzők (*-за*, *-жа*, *-на*, *-ла*) közül a legproduktívabbnak tartja (a moksában a *-за* a legtermékenyebb). A kézikönyv a *-ла* funkciójáról ugyanazt írja, mint a fentebb bemutatott képzőkről. Példái a szakirodalomból már ismertek: *аишала*, *ожола*, *пижоло*, *таишала*, *чавола*, *эчкела*.

A korábbiakhoz képest nem ad újat Cigankin (1981: 52), Lipatov – Matyuskin – Moszin (1983: 125), az Erzań kel' (2000: 39) és Rjabov (2002: 18–19) sem.

5.3. Kapcsolódási szabályok

A névszó magánhangzós tövéhez járul: *ожо* 'sárga' > *ожола*, *ниже* 'zöld' > *ниже-ла*, *раужо* 'fekete' > *раужола* (kivétel: *тюжа* 'sárga, vörössárga, barna' > *тюже-ла*). Egy szóban a szóvégi mássalhangzó-torlódás után **-ола** alakú képző áll: *поки* 'nagy' > *покиола*.

5.4. Adattár²⁹

ѣзмола 'увёртливый, вёрткий [ügyes, fürge]' (ERV 181). Bajuskin a *ѣзмо-* 'ползать; текерег, csúszik-mászik' igéből származtatja, de pontosabb úgy fogalmazni, hogy egy *ѣзмо(л)-* onomatopoetikus fő lehetett az ige- és névszóképzés kiindulópontja. Ld. még *ѣзмол* 'kígyózva; kígyózó mozgást kifejező onomatopoetikus szó' (EMSz 112); *ѣзмол* 'gyors, kanyargó mozdulat kifejezésére szolgáló OT. szó' (EMSz 113); *ѣзмол* 'ползание [mászás, kúszás]' (ERV 181).

ѣмбола 'вертящийся, двигающийся' (ERV 183); '(gyorsan) forgó/pörgő' (EMSz 114). A kiindulópont itt is egy onomatopoetikus fő lehetett: *ѣмбол* 'изобр. слово, передающее быстро совершающееся действие' (ERV 183); 'gyors tevékenységet kifejező szó' (EMSz 114); *ѣмбол* 'варштамс '(katse) harhailla)' (ESS 48); *ѣмбо-* 'вращаться; gyorsan forog/pörög' (ld. még ESM 72).

лавиола. A SES (359) 'rääpäle [kis semmiség; szegényke]' jelentésben veszi fel, Bajuskinnál 'слабоватый; gyengécske' értelemben szerepel. Alapalakja a *лавио* 'небольшой; gyenge, kicsi'.

начкола 'сыроватый' (ERV 405); 'nedves, nyirkos' (EMSz 241); 'kostea, mărăhkö' (ESS 101) < *начко* 'сырой; nedvesség, nedves';

нузяла 'ленивый [lusta]' (ERV 421); 'laiska' (ESS 104). A kiindulópont egy *нузя-* fő lehetett, vö. *нузякс* 'id.' (ld. még ESM 299);

овтола 'неповоротливый, неуклюжий, как медведь' (ERV 430); 'mackós; ügyetlen, suta, esetlen; lompos' (EMSz 255) < *овто* 'медведь; medve';

ожола 'желтоватый' (ERV 432); 'sárgás' (EMSz 257); 'kellertävä' (ESS 108) < *ожо* 'жёлтый; sárga';

нижела 'зеленоватый' (ERV 478); 'zöldes' (EMSz 283); 'vihertävä' (ESS 120) < *ниже* 'зелёный; zöld';

покиола 'sievoinen [meglehetőс, jókora, elég nagy]' (SES 374) < *поки* 'большой; nagy';

раужола 'mustanpuhuva [sötét, sötétbarna]' (SES 318) < *раужо* 'чёрный; fekete';

сэтьмела 'rauhanomainen [békés]' (SES 342) < *сэтьме* 'смырный; csendes';

таиштола 'старенький' (ERV 650); 'elég/kicsit régi, régies' (EMSz 365) < *таишто* 'старый; régi';

тюжела 'желтоватый; рыжеватый' (ERV 685); 'sárgás, vörössárgás' (EMSz 390); 'kellertävä' (ESS 175) < *тюжа* 'рыжий, коричневый; карий; sárga, vörössárga, barna';

²⁹ A vizsgált szótárakban nem szerepel: *аиола*, *валдола*, *вачола*, *навола*, *нешксела*, *сэanela*, *тустола*, *чавола*, *чапала*, *човала*.

чувтола 'тупой' (ERV 757); 'fafejű, nehézfejű, korlátolt' (EMSz 436); 'tylsä, tylsämielinen' (ESS 193); *čuvtula* 'непроворный, неловкий / langsam, ungewandt, plump' (MdWb 312) < *чувто* 'дерево; fa';
эчкела 'толстоватый' (ERV 791); 'kövérkés, kissé vastag/kövér' (EMSz 459); 'lihavaiko, paksuhko' (ESS 202) < *эчке* 'толстый; kövér'.

5.5. Összefoglalás

- a) Az alapnyelvi *-l képzőre vezethető vissza.
- b) A tulajdonság kisebb fokban való meglétét, nem teljes minőséget kifejező, korlátozó szerepű képző közé tartozik (vö. *жа, за, -ня/-на*).
- c) Szemantikai kategóriái: főként színnevek képzése, valamint külső és belső tulajdonság, állapot kifejezése.
- d) Etimológiailag transzparens.
- e) Kapcsolódási szabályai: a névszó magánhangzós tövéhez járul. Egy szóhoz kötőhangzóval kapcsolódik (*покиола*).

6. -НА, -НЯ

6.1. A képző eredete

Ez a képző az alapnyelvi *-*n* nomenképzőre mehet vissza. Ez valószínűleg kapcsolatba hozható az -*n* melléknévképzővel (ld. a 489–491. oldalakon), a -*né*, -*ne*, -*inė* kicsinyítő képzővel (330–338. oldal) és az elhomályosult -*n* főnévképzővel (174–179. oldal). Szerebrennyikov (1967: 76) szerint a funkciókat nehéz összegyeztetni: a -*na/-há* szuffixumnak nem deminutív szerepe, hanem korlátozó értelme van.

6.2. Szakirodalmi információk

E képző csak későn bukkan fel a szakirodalomban, s viszonylag kis figyelmet fordítottak rá a szerzők. Először az 1962-es Grammatika (187) tesz róla említést, de csak moksa példákkal (*коськана* 'суховатый; kissé száraz', *акшана* 'беловатый; fehéres', *шобдана* 'темноватый; kissé sötét', *тюжана* 'желтоватый; sárgás'), hasonlóan Szerebrennyikovhoz (1977: 75), aki szintén csak ezeket a moksa szavakat mutatja be. Ők -*на* formát közölnek.

Danyilov (1968: 244) az első, aki a -*ня* alakváltozatot is megadja. Szerteágazó funkciójú képzőként írja le, amely kifejezhet: a) tulajdonságot, állapotot (*элганя цѣра* 'проворноватый парень; fürgé fickó',³⁰ *нусманя атя* 'грустноватый старик; szomorkás öreg'), b) természeti jelenséget (*опаня кошт* 'душноватый воздух; fülledt levegő', *нисиня чи* 'жарковатый день; forró nap'), ízt (*чапаня поза* 'кисловатый квас; savanykás kvasz'), tárgyak tulajdonságát, formáját (*кавишаня мода* 'рыхловатая земля; porhanyós föld'), színt (*якстерна тол* 'красноватенький тол, vörös tűz').

Bajuskin (1975b: 69) a -*за* és -*жа* képzőkkel együtt improduktív, „halott” elemnek minősíti, de erre csak a EM *вецана* 'водянистый' példát hozza fel, melynek alapszava szerinte mára már elhomályosult (ennek etimológiáját ld. az 550. oldalon).

Lényegesen részletesebben foglalkozik vele későbbi, 1977-es írásában (85–86). Kiemeli, hogy az irodalmi nyelvek közül csak a moksában fordul elő, az erzában pusztán nyelvjárási szinten figyelhető meg, -*ня*, -*на*, -*не* alakban. Bajuskin jelentős különbséget vél felfedezni a moksa és az erza képző között. Előbbiben átlátható, ma is élő szuffixumról van szó, melynek alapszava könnyedén kimutatható (pl. *акшана* < *акша* 'белый; fehér'), funkciója pedig ugyanolyan, mint a -*за*, -*жа* és -*ла* elemeké, azaz az ott már taglalt ограничительные суффиксы („korlátozó értelmű képzők”) közé sorolható (főként színt, ill. minőséget, emberek és tárgyak tulajdonságait fejezheti ki). – Ezzel szemben az erzában olyan improduktív képzőelem, amely ma már csak nyelvtörténeti módszerekkel mutatható ki (ha egyáltalán sikerül megtalálni az alapszót). Ezért, mondja Bajuskin, nincs igaza a Grammatikának, amikor a kicsinyítő-becéző, ill. a korlátozó szerepű képzők közé sorolja, hiszen, alapszó hiányában a funkcióját sem lehet definiálni, hanem ezt elhomályosult, archaikus elemnek lehet csak minősíteni.

Cigankin és Gyevajev (1975: 96) szintén moksa elemnek minősíti, ők -*ана* formában adják meg (*коськана*).

³⁰ Magyarul nem mindig lehet pontosan visszaadni a jelentésárnyalatot, tkp. „fürgécske”.

Nagy ugrást jelent ennek az elemnek a megítélésében az 1980-as Grammatika állásfoglalása, itt már az erzában is teljes polgárjogot nyer e képző, *-на, -ня* formában (114). Szintén fontos mozzanat, hogy Cigankin ugyan nem mindig találja meg az ide sorolható szavak etimonjait, de igei párhuzamok révén világosan bizonyítja a képzők meglétét, pl. *ловтаня* 'бледноватый; halvány' ~ *ловта-шкадо-* 'побледнеть; elhalványodik', *почаня* 'рассыпчатый; porhanyós, omlós' ~ *поча-кодо-* 'сделаться рассыпчатым; omlóssá válik'. További erza példái: *коськаня, опаня* 'душный; fűledt', *валаня* 'гладкий; sima, sík', *пухляня* 'пышный, пышненький; pompás; dús'. – Képzőtani monográfiájába (1981: 55) csak a *-ня* alakváltozatot veszi fel, mindössze két példával: *валаня* és *опаня*. (Ráadásul egy címszó alatt tárgyalja az orosz eredetű *-ня* főnévképzővel.)

Az Erzáń kel' (2000: 38) a *-на, -ня* szuffixumot elhomályosult képzőnek tartja (a *-ра/-ря/-ре, -се, -ка/-ко/-ке, -кс/-ки* és *-до/-да* elemekkel együtt), de a csak mordvinul megadott példákhoz (*валаня, вецана, кажаня* 'durva, érdes', *ловтаня, нусманя* 'szomorú', *оланя* 'fakó', *опаня*) semmiféle magyarázatot nem fűz.

6.3. Kapcsolódási szabályok

A névszó magánhangzós tövéhez járul: *ола* 'fakó' > *оланя, она* 'meleg, fűledt' > *опаня, чова* 'sovány' > *чованя*. (Sok esetben már nem él az alapszó: *кажа-ня* 'durva, érdes', *лажаня* 'avas', *ловтаня* 'sápadt; halvány', *лужаня* 'szomorú', *нузманя* 'bánatos', *почаня* 'száraz, kemény' stb.) A tövégi magánhangzó sporadikusan megváltozik: *коське* 'száraz' > *коськаня*.

6.4. Adattár

A *-на, -ня* elemet tartalmazó szavak között csak nagyon kevés etimológiailag átlátható van. Az ide tartozó szavakban általában igei párhuzamok vagy moksa megfelelések segítségével bizonyítható a képző léte; de sajnos, szép számmal vannak olyanok is, amelyek bizonytalan eredetűek.

балана 'опухший [dagadt, duzzadt]' (ERV 71). Versinyin (ESM 26) a *бала-* tövet deskriptívnek minősíti, s kapcsolatba hozza a *байге* 'пузырь; hólyag', *балявто-* 'наесться досыта; jóllakásig eszik' szavakkal. Ezek sem hangtanilag, sem szemantikailag nem meggyőző etimológiák.

боцяня 'набухший [duzzadt, puffadt]' (ERV 89); 'pöhöttyny, turvonnut' (ESS 19) ~ *боция-* 'набухнуть [megdagad, megduzzad]' (ERV 89) Ismeretlen eredetű szó, Versinyin cseremisiz és vepsze párhuzamai (*nöcäи*, ill. *puzu-*) nem fogadhatók el (ESM 33).

валаня 'гладкий, ровный' (ERV 101); 'sima, sík, egyenletes; síkos' (EMSz 68); 'sileä, tasainen' (ESS 22); *valańa* 'гладкий / glatt, eben' (MdWb 2517) ~ *валакадо-* 'стать гладким; kisimul', *валакавто-* 'сровнять, сделать гладким; kisimít', vö. továbbá M *валазя* 'скользящий, гладкий' (MRV 83; ESM 38).

ветрашна 'спокойный [nyugodt, csendes]' (ERV 129). Ismeretlen eredetű szó.

вецана 'водянистый, жидкий' (ERV 130); 'híg, folyékony' (EMSz 89); 'nestemäinen; vetinen' (ESS 30); *većana* 'жидкий; пресный / dünn, dünnflüssig; klitschig' (Brot)

- (MdWb 2592) ~ *вецакадо*- 'разжидиться, стать жидким; felhígul, híg lesz'. Ld. még *вецаям* 'кашица; híg kása' (ям 'суп; leves'). А -на képzőjellegetre vö. М *веца* 'водянистый, пропитанный влагой' (MRV 115). – А *веца* etimológiai kapcsolatban állhat а *ведь* 'вода; víz' szóval (ESM 51); Paasonen is e címszó alá sorolja be.
- гурдяня** *gur'dańa* 'горбатый; тощий, сухопарный (человек) / gebückt, nidergebeugt; knochendürr, hager (Mensch) [púpos, görbe, sovány]' (MdWb 431). Paasonen a moksá *gur'dä* címszó alá sorolja be, vö. *kak gur'dä jakaj* 'er geht wie ein g. (о высоком человеке, идущем согнувшись) / wird von einem hochgewachsenen u. gebückt gehenden Menschen gesagt). Ennek alapján a -ня képzőelem, de a moksában nem lehet kizárni deminutív funkcióját sem.
- ёланя** 'гибкий, упругий' (ERV 181); 'hajlékony, rugalmas, ruganyos' (EMSz 113); 'taipuisa, joustava, elastinen' (ESS 48). Ld. a következő szócikket.
- ёлганя** 'гибкий, упругий' (ERV 181); 'hajlékony, rugalmas, ruganyos' (EMSz 113); 'notkea, taipuisa, kimmoisa, joustava' (ESS 48); *jolgańa* 'извивающийся, гибкий и скользкий (змею, рыба) / sich schlängelnd, geschmeidig u. schlüpfzig (Schlange, Fisch)' (MdWb 517). Paasonen adatol egy М *jolga* 'стройный / schlank' szót, ennek alapján valószínű a -ня képző jellege.
- злыдня** 'беспокойный [nyugtalan]' (ERV 197); 'kóbor' (EMSz 120), vö. *злыдарь* 'бродячий; kóbor, csavargó'. Orosz eredetű szó, Dal' a rjazanyi, tambovi és kosztromai nyelvjárásból adatolta *злодырь* 'злодей' és *злыдарь* 'злонамеренный человек' formákban.
- иржания** 'жёсткий, грубый' (ERV 216); 'érdes, durva' (EMSz 129); 'karkea, karhea' (ESS 58); *iržańa* 'жёсткий / struppig, rauh (z.B. Haar des Menschen nach der Sauna)' (MdWb 465) ~ *иржакадо*- 'сделаться грубым (жёстким, шершавым), огрубеть; érdessé, durvává válik'. Paasonen az *irža* 'ржавчина [rozsdá] / Rost' szó származékának tartja. (Ld. még ESM 89.)
- кавишаня** 'рыхлый, пышный, пушистый' (ERV 222); 'laza, omlós, porhanyós' (EMSz 132); 'kuohkea, möyheä' (ESS 60); *kovšańa, kavšańa* 'рыхлый, мягкий, вздутый / locker, weich, beuschig' (MdWb 886) ~ *кавишакдо*- 'стать рыхлым, разрыхлиться; porhanyós lesz' (ld. még ESM 93).
- кажания** 'грубый, шершавый, шероховатый' (ERV 224); 'durva, érdes; szikkadt' (EMSz 133); 'karkea, karhea; kuiva, kova (leipä); kitkerä' (ESS 61) ~ *кажакдо*- 'сделаться грубым (шершавым, шероховатым); durvává, érdessé válik'. Versinyin a *каж*- tövet összeveti a cser. *каштыра, коштира* 'грубый, шершавый' lexémák első elemével és a vtj. *кажга* 'хриплый, осилший; rekedt' szó tövével (ESM 94).
- каланя** 'рыхлый' (ERV 227); 'porhanyós, omlós, morzsálódó, foszlós, laza' (EMSz 136); 'kuohkea, pehmeä' (ESS 61); *kalańa* 'мягкий, рыхлый / mürbe, locker' (MdWb 578). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 97) nem zárja ki a *каладо*- 'разрушиться; leomlik' szóval való kapcsolatot, ezt valószínűleg a szó ERV-ben adatolt második, átvitt jelentésére ('плохой; rossz') alapozza.
- кальцяня** 'кисло-сладкий' (ERV 229); 'savanykás-kesernyés, fanyar, rosszízű' (EMSz 138); *калсяня* 'happamankitkerä' (ESS 62) ~ *кальцякадо*- 'набить оскомину; elväsik (savanyú, fanyar ételtől, italtól érzékenyvé válik) a foga'.

- караня** *karaña* 'рыхлый / mürbe, locker, mehlig (von Kartoffel) [porhanyós, omlós]' (MdWb 613). Ismeretlen eredetű szó.
- корсяня** 'прогорклый; чадный, угарный, едкий' (ERV 294); 'avas, áporodott, dohos' (EMSz 177); 'karvas, kitkerä; käryinen, katkuinen' (ESS 76) ~ *корсякадо*⁻¹ 'сделаться чадным (угарным); megavasodik, megáporodik'. (Ld. még ESM 167.)
- корцяня** *kořcaña, korćaña* 'горький, терпкий, едких / herb, bitter, beissend [keserű, fanyar]' (MdWb 868); *корсякадо*⁻² 'сделаться горьким, прогоркнуть; keserű lesz, megkeseredik'. Talán egy címszó alá lehetne vonni az előzővel.
- коськана** 'худощавый, худенький, щуплый' (ERV 297); 'kissé száraz; sovány, szikár, ösztövé' (EMSz 179); 'kuivakka; laiha' (ESS 76); *koškana* 'сухощавый; сухой / knochendürr, hager, mager (Mensch); trocken' (MdWb 873) < *коське* 'сухой; száraz' (vö. ESM 168).
- кусяня** 'разжиженный, жидкий [híg, folyékony]' (ERV 318). Elképzelhető, hogy a *куся* 'кисель; savanykás gyümölcskocsonya' szó származéka.
- лажня** 'прогорклый' (ERV 326); 'avas, dohos' (EMSz 194); 'kitkerä, härski' (ESS 82); *lažaña* 'терпкий (вкус), горький, жгучий / herb (Geschmack), bitter, brennend [fanyar, keserű]' (MdWb 1043) ~ *лажакадо* 'прогоркнуть; megavasodik, megdohosodik' (ld. még ESM 194).
- лангана** 'недалёкий, глупый [korlátolt, ostoba]' (ERV 330); *laŋgaña* 'глупый; невежда / dumm; Tölpel' (MdWb 1019). Paasonen a *laŋgo* 'поверхность; felszín, felület' címszó alatt tárgyalja (a jelentésváltozás talán 'felület > felületes > korlátolt' lehetett).
- лапштаня** 'приплюснутый [lapos, tömpe]' (ERV 332); *lapštaña* 'проплюснутая сторона, поверхность / flache Seite, Fläche' (MdWb 1026; itt főnévi jelentésben áll). Paasonen a *lapuža* 'плоский; lapos' származékszavának tartja. Nincs tisztáva a szóbelseji -t- szerepe.
- латяня** 'развалившийся; обветшалый' (ERV 333); 'rozzant, roskatag, düledező; alacsony' (EMSz 200) ~ *латякадо* 'разплыться; szétmegy, elkopik; elszakad' (ld. még ESM 202).
- левцана** 'реденький, негустой [ritkás, gyér]' (ERV 334). Ismeretlen eredetű szó.
- лепаня** 'липкий, клейкий' (ERV 338); 'tapadós, ragadós, ragacsos' (EMSz 203); 'tahmea' (ESS 85). Ismeretlen eredetű szó, Versinyin felveti a *лив*- (vö. *ливезь* 'пот; verejték') tövel való kapcsolatot, de ez sem hangtani, sem szemantikai alapon nem fogadható el (ESM 209).
- ливчания** 'гибкий, поворотливый' (ERV 342); 'hajlékony, rugalmas, laza; puha, lágy' (EMSz 205); 'pehmeä; notkea' (ESS 85); *l'ivčaña* 'гибкий, яластичный / biegsam, flexibel, geschmeidig' (MdWb 1146) ~ *ливчакадо* 'стать гибким; hajlékonnyá, rugalmassá válik'.
- ловтаня** 'бледный; тусклый' (ERV 348); 'sápadt; halvány' (EMSz 209); 'kalpea' (ESS 87); *lovtaña* 'бледный / blass, bleich' (MdWb 1069) ~ *ловташкадо* 'побледнеть; elsápad, elhalványul' (vö. ESM 216).
- лужаня** 'печальный' (ERV 352); 'szomorú, bánatos' (EMSz 211); 'surullinen (äänestä)' (ESS 88) ~ *лужадо* 'плакать, причитать; sír, siránkozik' (vö. ESM 220).

нильтяня 'приторный' (ERV 413); 'émelyítő(en édes), émelygős' (EMSz 246); 'vas-tenmielinen; inhottava; äitelä' (ESS 103); *nilt'ña* 'противный, отвратительный, чрезмерно сладкий / zuwider, widerlich, unangenehm süß, übersüß, ekelhaft' (MdWb 1406) ~ *нильтякадо-* 'надоест, приесться; torkig van, émelyeg' (vö. ESM 290).

нусманя 'грустный, печальный, унылый' (ERV 424); 'szomorú, bánatos, csüggedt' (EMSz 253); 'apea, alakuloinen, surullinen' (ESS 105); *nusmaña* 'недовольный, угрюмый / missmutig, mürrisch' (MdWb 1373) ~ *нусмакадо-* 'загрустить, опечалиться; elszomorodik, nekikeseredik' (vö. ESM 302).

оланя 'линялый, выцветший' (ERV 436); 'fakó, színehagyott' (EMSz 259); 'haalistunut, kauhtunut; kalpea' (ESS 109); *olaña* 'бледный, линючий / blass, bleich, verschossen' (MdWb 1442) < *ola* 'бледный / blass, bleich, verschossen' (MdWb), vö. *ола-* 'полинять, потерять цвет; kifakul, színét veszti'.

опаня 'душный' (ERV 439); 'fülledt meleg/levegő' (EMSz 260) 'tukahduttava kuumuus; tukahduttava (ilma)' (ESS 109); *opaña, opana* 'жаркий (погода); душный, угнетающий; тёплая, тихая погода / heiss (Wetter); schwül, drückend; warmes, windstilles Wetter' (MdWb 1454) < *opa [ona]* 'тёплый, жаркий, душный, удушливый / warm, heiss, schwül, stickig' (MdWb) ~ *она-* 'увязнуть; elakad, megreked'. А KESK (109) а М *опана* szót összekapcsolja a zrl. is, cser. *űpš*, lpL *hapsa*, ma. *íz*, osztj. *ēβət*, jur. *ηabtie-* stb. szavakkal, az UEW (83) azonban e szócsaládba (U **ipz* ~ *ipz-sz* ~ *ipz-šz* 'Geschmack, Geruch') csak a moksa *opoš* 'Geruch, Witterung' szót veszi fel (ezek a mai szótárakban nem fordulnak elő).

позаня 'мутный; тусклый' (ERV 491); 'zavaros, fénytelen' (EMSz 289) ~ *позакадо-* 'стать грязным (мутным); zavarossá válik' (ld. még ESM 371).

потаня 'рыхлый' (ERV 503); 'porhanyós, laza' (EMSz 296). Ismeretlen eredetű szó.

пузаня *puzaña* 'толстый, опухший (живот) / dick, geschwollen (Bauch) [kövér, dagadt (gyomor)]' (MdWb 1872) < *пуза* 'желудок, пузо / Magen (des Menschen) [gyomor, has]' < or. *пузо* 'has, pocak'.

пухляня 'пушистый, лёгкий' (ERV 530); 'habkönnyű; pihés, bolyhos' (EMSz 310); 'kuohkea, pöyheä, muhkea' (ESS 135) < or. *пухлый* 'duzzadt, telt, puha'. Itt tehát az orosz melléknévképző helyére lépett a mordvin *-(a)ня* szuffixum (ESM 384).

пушаня 'пушистый, очень мягкий; рыхлый [pelyhes, bolyhos, pihés, nagyon könnyű]' (ERV 531). Versinyin szerint nem feltétlenül az orosz *пушистый* átvétele (mordvin képzővel, ld. az előző szócikket), hanem ősi onomatopoetikus szó is lehet, vö. cser. *пужга* 'мягкий, рыхлый' (ESM 385).

рацаня 'развесистый, раскидистый' (ERV 540); 'elágazó, ágas-bogas, terebélyes' (EMSz 313); 'haarallaan oleva; tuuhealehväinen, tuuheaoksainen' (ESS 138); *raçaña* 'раскидистый / breitästig, niedrig u. breit (von Bäumen)' (MdWb 1874) ~ *рацякадо-* 'разветвиться; elágazik'. А *раца-* tö a finn-volgai korig vezethető vissza, vö. lpN *rač'čá-* 'stretch' < FV **rače-* 'ausspannen' (UEW 743; ESM 388).

ризаня 'кисло-сладкий' (ERV 551); 'savanykás-édes' (EMSz 315); 'hapanimelä' (ESS 142); *rizaña* 'кислый, кисловато-горький / sauer, säuerlich bitter' (MdWb 1924) ~ *ризакадо-* 'стать кислым; megsavanyodik' (ld. még ESM 389).

рипаня 'вялый, увядший' (ERV 552); 'hervadt, fonnyadt; petyhüdt, ernyedt' (EMSz 316); 'velto, lerpattava; lakastunut, nahistunut' (ESS 142) *řípaňa* 'поникший, вяло ниспадающий / schlaff herabhängend' (MdWb 1921) ~ *рипакадо-* 'увянуть, завясть; elhervad, elfonnyad, elernyed' (ld. még ESM 390).

руманя 'застиранный' (ERV 559); 'fakó' (EMSz 319) ~ *румо-* 'покрыться синяками, посинеть; megkékül' (ld. még ESM 391).³¹

саклания 'ясный, чёткий [világos, pontos]' (ERV 563). Versinyin (ESM 393) deskriptív eredetűnek tartva elkülönít benne egy *-ня* képzőt, de cseremisz, votják, tatár és csuvas párhuzamai nem meggyőzőek.

соланя 'елейный [olaj-, kenet-]' (ERV 601); 'puha, lágy; folyékony' (EMSz 339); *solaňa* 'жидкий; тёплый / flüssig; warm' (MdWb 2009) < *сола* 'елейный' (ERV), 'текущий / fließend' (MdWb), vö. *сола-* 'растопиться, расплавиться, растаять, раствориться; (el)olvad, megolvad; feloldódik; megpuhul; meglágyul' (ld. még ESM 409).

тулганя 'клёклый' (ERV 681); 'keetlen, sületlen' (EMSz 386). Ismeretlen eredetű szó (ESM 448).

цёцяня 'клином (о бороде); заострённый' (ERV 723); 'hegyes' (EMSz 410); *ćoćaňa* 'острый, остроконечный / spitz, spitzig, feinspitzig' (MdWb 181) < FU *ćuća 'Spitze, Gipfel' ~ ?ma. *csúcs* (UEW 41; ESM 477).

чованя *čovaňa* 'тоненький; тонкий / ziempl. fein, ziempl. dünn; dönn, fein [vékony, sovány]' (MdWb 285) < *чова* 'тонкий; vékony, sovány' (ld. még ESM 494).

чольтяня *čol'taňa* 'шумящий, шуршащий [zizegő, susogó] / rauschend, rasselnd' (MdWb 275). Paasonen a hangutánzó *čol'* 'бултых / platsch [zsupsz]' származékszávaként tünteti fel. Vö. *чоль* 'напеч-изобр. слово, передающее пение птиц [a madarak énekét jelölő onomatopoetikus szó]; melléknévként: 'поющий, воркующий, шелестящий; éneklő, susogó' (ERV 754). A *-т(я)*- is képző lehet. (Ld. még ESM 495.)

эльканя 'мягкий, лёгкий [könnyű]' (ERV 781). Ismeretlen eredetű szó, Versinyin (ESM 14, 515) kérdőjellel összekapcsolja az *алякс* 'хорошо, добротнo; jól' szóval, de ez sem hangtanilag, sem szemantikailag nem állja meg a helyét.

эргана 'крупный; толстый [erős, kövér]' (ERV 786);³² *erğana* 'толстоватый; крепкий, мощный / ziempl. dick, stämmig, beleibt; stark, kräftig, fest, zähe' (MdWb 377) ~ М *эрьга* 'сила, мощь; erő' (MRV 903).

6.5. A képző alakja

Az általam adatolt 49 szóból 43-nak a képzője *-ня* alakú. A *-на* formájak közül bizonytalan etimológiájú a *балана*, *ветраина*, *левцана*, csak a *вещана*, *коськана*, *эрьгана* biztos. Mindezek alapján úgy vélem, e szuffixumot az erza képzőtárban érdemesebb lenne *-ня (-на)* alakban számon tartani.

³¹ Ez homonim az orosz eredetű *руманя* 'tummanvihreä' (ESS 144); 'грим, румяна; краснощёкий / Schminke; rötlich(e) Wange' (MdWb 1907) szóval, vö. or. *румяна* '(arc)pirosító'.

³² Az erza–magyar szótárban csak a 'nagy szemű, szemcsés' (EMSz 454) jelentés szerepel, ez az erza–orosz szótárban negyedikként megadott megfelelő ('крупчатый').

6.6. Szemantikai kérdések

A *-na*, *-ня* képzővel alkotott szavak szerteágazó jelentéstani csoportokba sorolhatók, közülük talán a legmarkánsabbak az észlelést kifejező lexémák.

- ízlelés: *кальцяня* 'кисло-сладкий; fanyar', *корцяня* 'горький, терпкий; keserű, fanyar', *нильцяня* 'приторный; émelgyős', *ризаня* 'кисло-сладкий; savanykás-édes' (Bajuskin szerint a *-ла* képző nem szolgál az ízek megnevezésére);
- állag: *вецана*, *кусяня* 'водянистый, жидкий; híg, folyékony', *кавианя*, *каланя*, *потаня* 'рыхлый; omlós, porhanyós', *корсяня*, *лажаня* 'прогорклый; avas, áprodot', *позаня* 'мутный; zavaros', *соланя* 'елейный; folyékony', *тулганя* 'клёк-лый; keletlen, sületlen';
- tapintás: *иржаня*, *кажаня* 'жёсткий, грубый; érdes, durva', *лепаня* 'липкий, клейкий; tapadós, ragadós'.

Természetesen itt is jelen van a színárnyalat kifejezése, a különbség az előzőekkel szemben az, hogy itt nem egy-egy konkrét színről van szó: *ловтаня* 'бледный; tusk-ly; sápadt; halvány', *оланя* 'линялый; fakó', *руманя* 'застиранный; fakó'. Egyéb, több elemet tartalmazó halmazok:

- méret, súly: *пухляня*, *пушаня*, *эльканя* 'пушистый, лёгкий; könnyű; pihés', *чованя* 'тонкий; vékony';
- forma: *гурдяня* 'горбатый; rúpos', *хваланя* 'гладкий, ровный; sima, sík', *хланштаня* 'приплюснутый; lapos', *хцёцяня* 'заострённый; hegyes' stb.

6.7. Összefoglalás

- a) Az alapnyelvi **-n* képzőre megy vissza.
- b) Az általam adatolt szavak túlnyomó többsége *-ня* alakú, fél tucat szóban *-на* formát adatoltam. A képzőtárba *-ня* (*-на*) alakban érdemes felvenni.
- c) Szintén a tulajdonság kisebb fokban való meglétét, nem teljes minőséget kifejező, korlátozó szerepű képző közé tartozik (vö. *-жа*, *-за*, *-ла*). Adatbázisom tanúságtétele alapján az összes ide sorolható melléknév mintegy fele ezzel a képzővel jött létre.
- d) Főbb szemantikai halmazok: észlelés kifejezése; a színnevek kisebb szerepet kapnak.
- e) Túlnyomó többségük etimológiailag intranszparens, csak nyelvtörténeti elemzéssel lehet kimutatni bennük a képzőt.
- f) Kapcsolódási szabályai: alapvetően a névszó magánhangzós tövéhez járul, sporadikusan a tömorfémát érintő minőségi változások is kimutathatók.

*

A korlátozott értelmű képzők (*-жа*, *-за*, *-ла*, *-ня/-на*) összehasonlítása

a) Produktivitási kérdések

A négy vizsgált képző produktivitása erősen eltérő képet mutat. Korábban többször hangsúlyoztam már, hogy nyitott korpusz lévén, a szótárak mennyiségi adataiból nem szabad mechanikus következtetéseket levonni, ugyanakkor bizonyos tendenciák felrajzolására ezek az adatok alkalmasak.

Az irodalmi nyelv szótáraiban (ERV, EMSz, ESS), Paasonen nagy nyelvjárási szótárában, valamint az egyes tanulmányokban előforduló képzett szavak kvalitatív mutatói a következők:

	szótári alakok	ebből biztos etim.	ebből bizonytalan	szakirod. alakok ³³	összesen
-ня, -на	49	38	11		49
-жа	25	20	5	11	36
-ла	15	15		10	25
-за	12	10	2	7	19
-наза	1	1			1

b) Szemantikai kérdések

Ezek a képzők leginkább valamilyen tulajdonság, jellegzetesség kisebb fokban való meglétét fejezik ki. A velük foglalkozó tanulmányok, nyelvtankönyv-részletek első helyen a **színneveket** említik, a képzési mechanizmust a következőképpen lehet leírni: 'a származékszó az alapszóban megnevezett szín árnyalata, halványabb, gyengébb megjelenése'. A képzők viszonylag szabadon felcserélhetők, az alakváltozatok egymás szinonimái. Ebben a folyamatban a *-на* alig vesz részt, a *-ла* viszont nagyon aktív. (A táblázatban a szótári adatok mellett az egyes tanulmányokban szereplő nyelvjárási alakok is szerepelnek):

	-жа	-за	-ла	-ня
<i>ашо</i> 'fehér'	+	+	+	
<i>ожо</i> 'sárga'		+	+	
<i>ниже</i> 'zöld'		+	+	
<i>раужо</i> 'fekete'		+	+	
<i>сэнъ</i> 'kék'	+		+	
<i>тюжа</i> 'sárga, barna'	+		+	+
<i>якстере</i> 'piros'	+	+		

Az első három képző csak konkrét színnevekhez kapcsolódik, a 'sápadt, halvány, fakó' árnyalat kifejezésére csak a *-ня* képes (*ловтаня, оланя, руманя*). Összes adat száma: 22.

Az összes képzőket egybevéve kissé önkényesen állítottam fel néhány nagyobb kategóriát. Ilyen az adatbázisom közel két tucat tagját magában foglaló ÁLLAG halmaz (avas, híg, nedves, nyirkos, nyúlós, porhanyós, puha stb.). Ugyancsak gazdag a MÉRET (alacsony, rövid, nagy, vékony, kövér) és a FORMA (ferde, görbe, hegyes, lapos). A TULAJDONSÁGOK kategóriában a negatív jelzők dominálnak (ostoba, lusta, esetlen, korlátolt, fafejű, hitvány, gyenge, veszett, bolond), de néhány pozitív (nyugodt, békés, szelid) is helyet kapott itt. A szakirodalom nem tesz róla említést, de elkülönítettem egy fél tucatnyi elemből álló MOZGÁS csoportot (élénk, fürge, gyorsan forgó, ill. nehézkes, lomha). Külön alcsoportot alkot az ÍZLELÉS, itt főként a *-ня* és *-жа* képző aktív.

³³ Bajuskin és mások tanulmányaiban szereplő nyelvjárási alakok, de ezek a vizsgált szótárakból nem adathozhatóak.

7. -PA, -ПЯ, -PE, -P, -PB

7.1. A képző eredete

Lehtisalo (1936: 184–186), Szerebrenyikov (1967: 76) és Majtyinszkaja (1974: 352–353) egyaránt az alapnyelvi *-*r* képzőből vezeti le a fi. -*ra*/*-rā*,³⁴ észt -*r*, cser. -*ra*, -*er*, votj. -(*e*)*r*, vog. -*r*, ma. -*rú*/*-rũ* (*domború*), sam. *rV szuffixumot. A mordvinból mindkét forrás csak a *jakstere* 'piros' szót említi. – Ez a képző azonos a főnévképzővel (ld. a 154. oldalon).

7.2. Szakirodalmi információk

A szakirodalom nagyon röviden szól erről a képzőről. Az első nyelvtanok még nem foglalkoznak vele, először az 1962-es nyelvteni kézikönyv tárgyalja. A -*ря*, -*pe*, -*pa* alakban felvett képzőt improduktív, kihalt szuffixumnak minősítik. Erza példák: *вадря* 'хороший; jó', *вандора* 'отологий; lejtős', *канаря* 'недвижимый; mozdulatlan',³⁵ *кичкере* 'кривой; görbe', *нувара* 'обвисший, печальный; lekonyuló, bánatos', *потмура* 'хмурый, невеселый; borús, komor', *сумбора* 'id.' (Grammatika 1962: 189). Szerebrennyikov (1967: 76) ugyanezeket a példákat hozza, kiegészítve a *якстере* 'красный; piros' lexémával. A képzőt -*pa*, -*ря*, -*p* formában adja meg, funkciójáról ő sem tesz említést.

Danyilov a -*pa* alakban felvett szuffixumot is a korlátozó értelmű melléknévképzők közé sorolja, de ugyanakkor megjegyzi, hogy ez nem alkalmas szín, íz, méret kifejezésére (tehát valószínűleg nem is tartozik ebbe a csoportba). Kutatásai szerint kifejezhet valamilyen formát (*вандура ки* 'отлоговатая дорога; lejtős út'), minőséget (*нувара чувто* 'обвисшеватое дерево; lekonyuló fa'), állapotot (*потмура менель* 'пасмурноватое небо; borús égbolt') (1968: 244–245).

Bajuskin (1975b: 68) -*p* (-*pa*, -*ря*, -*pe*) formájú képzőt vesz fel. Ő is olyan improduktív, kihalt elemnek minősíti, amely csak a rokon nyelvek összehasonlító elemzése révén tárul fel. Példanyaga elég szűkös: *вандора*, *кичкере*, *нувара*.

Moszin 1977-es tanulmányában elkülönítette a főnév- és melléknévképzést (előbbi ld. a 155. oldalon), utóbbira a *потмура* és *вадря* szavakat hozta fel, de a képző funkciójáról nem szólt (Moszin 1977: 8).

Az 1980-as kiadású nyelvteni kézikönyv csak felsorolásszerűen szól a -*pa*, -*ря*, -*pe* alakban felvett szuffixumról, a *вандара*, *кичкере*, *нувара*, *потмура*, *сумбаря*, *чамора* 'хромой; sánta', *якстере* példákat említve, minden egyéb magyarázat nélkül (Grammatika 1980: 111). Ugyanilyen szükséztávan járt el Lipatov, Matyuskin és Moszin 1983-as áttekintő tanulmányában (1983: 126) és az Erzái ke' (2000: 38) is.

³⁴ Pl. *ahkera* 'szorgalmas', *ankara* 'szigorú', *hāmārā* 'homályos', *katkera* 'keserű', *typerā* 'ostoba'. A főnévképzők között viszonylag produktív a -*re*, -*ri* és -*rO*, a melléknévképzők között ezek nem annyira termékenyek és ritkák. Nagyon kevés a -*ri* elemet tartalmazó szavak halmaza, s ezek is elsősorban dialektális szinten élnek, pl. *sumppuri* 'homályos, ködös', *vikuri* 'csökönös (lő)', *väättyri* 'helytelen, nem jó'. Hakulinen másodlagosnak tartja a -*rO* képzőt az eredeti -*rA*-hoz képest, pl. *avarO* (= *avara* 'sík, háttartalan, végtelen', *höperO* 'bolondos, zagyva', *koverO* (= *kovera* 'homorú'). A -*re* a melléknévképzők között nem fordul elő (Hakulinen 1979: 135, 175–178).

³⁵ Ez a szó a szótárakban sehol nem adatolható.

A finn és magyar nyelvű összefoglaló munkák, kézi- és nyelvkönyvek nem foglalkoznak ezzel a képzővel, egyedül Sirkka Saarinnél találtam egy rövid említést róla (1999: 4) az ősi eredetű képzők között.

A szakirodalom, mint látható, általában *-pa*, *-pe*, *-пя* (egy helyütt: *-p*) alakváltozatokat vesz fel, ezt jómagam kiegészítem a *-pъ* elemmel. Ezek megterheltsége eltérő, adattáramban (a biztos és bizonytalan etimológiákat egyaránt beszámolva) a *-pa* és a *-пя* alakú szuffixum fordul elő legtöbbször. A képző alakváltozatai:

	biztos	bizonytalan
<i>пя</i>	6	6
<i>pa</i>	1	10
<i>pe</i>	2	
<i>p</i>	1	4
<i>pъ</i>	1	1

A *-r(V)* elemet tartalmazó szavak nem transzparenssek, alapszavuk mára általában kihalt, a képzőt csak a rokon nyelvek, a moksa nyelvjárások és az erza szöbökrok segítségével tudjuk kimutatni. Ha egyáltalán ki tudjuk mutatni, mert az ide sorolható szavak között csak tíznek tudtam felderíteni az etimológiáját, a többi eredete bizonytalan, emiatt egyértelműen nem lehet elkülöníteni bennük a képzőt.

E képzőhöz jellegezetes funkciót, jelentésárnyalatot nem tudok hozzárendelni, a szóhalmazon belül szemantikai alcsoportokat nem tudok elkülöníteni.

7.3. Adattár

a) Többé-kevésbé biztos etimológiájú, *-r(V)* képzőt tartalmazó szavak

вадря 'хороший' (ERV 97); 'jó, szép, rendes' (EMSz 65); 'hyvä, kaunis, kelpo' (ESS 21); *vadra* 'миловидный, красивый; хороший / hübsch, schön; gut' (MdWb 2510). Raasonen a *vad'e-* 'смазать, обмазать; beken, bemázol' ige alatt közli, Versinyin a *вадяжа* 'гладкий; sima, sík' (ERV 98), *вадяв* 'id.' szavakkal kapcsolja össze, a jelentősfejlődés szerinte 'sima > egyenes > jó' lehetett (ESM 36). A *-пя* mindkét megközelítésben képzőnek tűnik.

кичкере 'кривой' (ERV 269); 'görbe, ferde, hajlott' (EMSz 166); 'käyrä, kiero, mutkainen' (ESS 69); *kičkeře* 'кривой, косо́й / krumm, schief' (MdWb 752) < FV *kečke-rä 'rund, krumm' ~ fi. *kehkerä*, cser. *kəškär* (UEW 655; SSA 1: 335; ESM 150).

нувара¹ 'поникший, обвислый; печальный, понурый' (ERV 420); 'lekonyult, kókadt; bánatos, levert, csüggedt' (EMSz 250); 'apea, alakuloinen, surullinen' (ESS 104). Versinyin (ESM 298) egyértelműen képzőt lát a szóban, s a *нувазеве-*, *нуваземе-* 'вздремнуть; elszunnyad', *нувсе-* 'дремать; szunyókál' igeik szócsaládjával kapcsolja össze (vö. *нувазя* 'сонливый; álmos, aluszékony'), ld. még mdM *нува-* 'дремать; szunyókál', *нувай* 'дремлющий, сонный; alvó, álmos' (MRV 421). Ezek egy FU **hūηz-* 'ruhen, rasten' alapalakra vezethetők vissza, vö. osztj. *hōyol-*, ?vog. *il-ñōnt-*, ma. *nyug-* (UEW 328). Amennyiben a *нувара* ebbe a szócsaládba tartozik, képző rejlik benne.

полгаря 'выпученный (о глазах)' (ERV 495); '(ki)dülledt, kigúvadt' (EMSz 292); 'mulkosilmä(inen)' (ESS 125); *polgařa* 'выпученный / hervorgequollen, hervorste-

- hend' (MdWb 1734). Versinyin deskriptív szónak minősíti, s összekapcsolja a *пулька* 'пузырь; hólyag, légbuborék' *пулька сельме* 'пучеглазый; dülledt szemű' szavakkal (ESM 374). A *-ря* képző jellegét bizonyítja a Paasonen adatolta *M polgan*, *E polgaña* 'id.' is. Mai moksa irodalmi alakja: *полган* (MRV 508).
- пондаря** 'обросший, лохматый' (ERV 499); 'borzas, bozontos, gubancos, kócos' (EMSz 294). A *-ря* képző jellegét bizonyítja a *пондаки* 'id.', amit Paasonen a *ponda* 'тело; test' szó származékának tekintett (MdWb 1747). Ld. még ESM 375.
- сивиря** *šiviŕa* 'ломкий / brüchig, spröde, zerbrechlich [törékeny; rideg, merev]' (MdWb 2165). Paasone a *šive-* 'изломаться; összetörik' szóból származtatja, e szerint a *-ŕa* képzőelem.
- суворя** 'непропечённый; клёклый' (ERV 635); 'sületlen, keletlen' (EMSz 352); *сувоŕa* 'сыроватый, липкий (хлеб) / neugebacken, nicht ganz ausgebackenm teigig, klitschig (Brot)' (MdWb 2205). Paasonen egy *šuvo-* töre vezeti vissza, vö. *šuuula* 'взякий, липкий, свежий, недопечённый (хлеб) / teigig, klitschig, zu frisch, ungar (Brot)', *šuuulgado-* 'становиться взяким, недопечённым / teigig, klitschig werden, nicht gar gebacken werden'. Ennek alapján a *-ŕa* képzőelem. Ld. még ESM 421.
- эчкур** 'толстый [kövér]' (ERV 792). Az *эчке* 'id.' származéka (ESM 518).
- якстере** 'красный, алый' (ERV 800); 'piros, vörös' (EMSz 467); 'punainen' (ESS 204); 'красный; алый / rot; hochrot' (MdWb 486) ~ cser. *jakšar*, *joškar*. Az UEW (606) összetett képzőnek minősíti a *-ŕeŕe* elemet.
- якиштерь** 'яловый / gelt, güst, unfruchtbar, nichtgebärend [meddő, terméketlen]' (MdWb 488) < FV *akšte-rz (*akšž-terž*) 'gelt, güst, unfruchtbar', vö. fi. *ahtera*, é. *aher* (UEW 606; SSA 55).

b) Bizonytalan vagy ismeretlen etimológiájú szavak

- вандора** 'отлогий, пологий' (ERV 105); 'lejtős, lankás' (EMSz 70); 'loiva' (ESS 23); 'отлогий / (etwas) schräg, schief' (MdWb 2534). Versinyin (ESM 39) a *вандяжа* 'совок; szórólapát' szóval hozza kapcsolatba, ennek alapja a lapát lejtős felülete lenne, ez szemantikailag nehezen magyarázható.
- гавзара** 'ощетинившийся [szórét borzoló; berzenkedő, dühöngő]' (ERV 143). Versinyin (ESM 56) deskriptív szónak minősíti, de eredetéről nem ad közelebbi felvilágosítást.
- кавара** 'непричёсанный, взлохмаченный [borzas, zilált]' (ERV 221). Versinyin (ESM 92) ezt is deskriptív szónak tartja. Kérdőjellel kapcsolja a *гавзара* és *кизыря* szavakhoz, de ez hangtanilag nem állja meg a helyét.
- кизыря** 'взъерошенный' (ERV 260); 'borzas, bozontos, zilált, kócos' (EMSz 160). Ld. ESM 143.
- какаря** 'скорченный; скрюченный' (ERV 226); 'görbe' (EMSz 134); 'raihnainen, ränsistynyt; rampa' (ESS 61). Versinyin összekapcsolja a moksa *какольгодо-* 'замёрзнуть, околечеть; megfagy, megmerevedik' szóval, de ez jelentésánál erősen kérdéses. Némiképp hihetőbbnek tűnik a cser. *кугыр* 'горбибшийся, скрюченный' szóval való egybevetés (ESM 96).
- лагоря** 'развесистый' (ERV 324); 'ágas-bogas, szétágazó, terebélyes' (EMSz 194); 'tuuhealehväinen, tuuheaoksainen' (ESS 82). Versinyin deskriptív szónak minősíti (ESM 193).

мажор *mažor* 'прожорливый / Schwelger, Schlemmer, Fresser, gefräßig [mohó, falánk]' (MdWb 1206).

мандыря *mandíra* 'раскидистый, широко растущий (о деревьях) / sich weit ausbreitend, breit gewachsen (von Bäumen) [terebélyes]' (MdWb 1170).

навгара 'неприятный, противный (человек) [kellemetlen (ember)]' (ERV 396).

нувара² *nivara* 'кривой, косо́й (дерево) / krumm, schief [görbe, ferde]' (MdWb 1375).

отёр 'большой, огромный [nagy, hatalmas]' (ERV 447)

пезеря 'мелкий' (ERV 465); 'апрó' (EMSz 274); 'мелкий / klein' (MdWb 1637).

потмура 'пасмурный, хмурый' (ERV 504); *потмура*, *потмора* 'borús; komor' (EMSz 296); 'pilvinen, synkkä' (ESS 128); *potmara*, *potmura* 'ворчливый, неразговорчивый; печальный, озабоченный; пасмурный, облачный / mürrisch, wortkarg; traurig, bekümmert; trübe, bewölkt' (MdWb 1763). Versinyin (ESM 377) nem zárja ki a *потмо* 'нутро, внутренность; belseje vminek, belső (rész)' szóból való származtatás lehetőségét, de ez szemantikailag nehezen képzelhető el.

сумбора 'пасмурный (о погоде)' (ERV 624); 'borús, komor' (EMSz 346); 'pilvinen, synkkä' (ESS 161); *sumbura*, *sumbuira* 'пасмурный / trübe (vom Wetter)' (MdWb 2054). Versinyin (ESM 407) elkülönít egy *sumb-* tövet, amelyet az észт *sombune* 'udune, pilves, hall, hāmune; ködös, felhős, szürke, homályos' szóval vet össze.

сянгора 'грубый (о голосе); болезненный' (ERV 639); 'beteges, fájdalmas' (EMSz 355); 'растрёпанный, лохматый; болящий, горький / struppig, zottig; schmerzend, bitter' (MdWb 2088). Versinyin (ESM 426) deskriptívnek minősíti, de etimológiai magyarázatot nem ad.

токор 'неумелый [ügyetlen]' (ERV 665). Deskriptív szó (ESM 441).

тотмара *totmara* 'густой / dicht [sűrű]' (MdWb 2331). Ld. ESM 445.

цикор *ćikor* 'наполненный с верхом, переполненный / übevoll, gehäuft, ungestrichen [teletömött, túltöltött]' (MdWb 172).

цицерь *ćiceř* 'густой, непроходимый (лес) / dicht, undurchdringlich (nur vom Walde) [sűrű, áthatolhatatlan (erdő)]' (MdWb 169).

чамора 'хромой / hinkend [sánta]' (MdWb 207).

шумбра 'крепкий, здоровый' (ERV 767); 'egészséges' (EMSz 446); 'terve' (ESS 197); 'весь, целый; здоровый / ganz, heil; gesund' (MdWb 301). Versinyin *-pa* képzőt lát a szóban (ESM 509).

7.4. Összefoglalás

- A képző négyféle alakváltozatban fordul elő a szakirodalomban (*-p*, *-pa*, *-pe*, *-pja*) ezt egy ötödikkel (*-pъ*) egészítettem ki. Ezek a közül a legmegterheltebbnek a *-pja* változat tűnik. A képzőt *-pja/-p(V)/-pъ (-ra/-rV/-r)* formában javaslom felvenni a képzőtárba.
- Ez a képző az ősi **-r* szuffixumra megy vissza, azonos töről fakad a főnévképzővel. Finn-volgai kori képzés mutatható ki a *кучкере* és *якумтерь* szavakban, md-cser. kori a *якстере*. A képző mára már teljességgel improduktív és intranszparenssé vált, jelenléte csak etimológiai módszerekkel mutatható ki. Sok a bizonytalan etimológia.
- Jellegzetes funkcióját nem lehet elkülöníteni.

8. -MO

8.1. A képző eredete

Ez a képző identikus az *-*m* névszóképzővel (ld. a 166. oldalon). Az ősi melléknévképzőre vezethető vissza a finn -*ma* (*kuuma* 'forró', *mokoma* 'ilyen, olyan; derék, kitűnő', *muutama* 'néhány') és -*n* szuffixum (*vasen* 'bal', *hapan* 'savanyú', *avoin* 'nyitott', *lämmi* 'meleg' – genitivusi tövük: *vasemma*-, *happama*-, *lämpimä*-); emellett megvan a superlativus jelében (*suurin* : *suurimma*-), az *ensimmäinen* 'első', *jälkimmäinen* 'utóbbi' szavak képzőiben és a -*mainen* melléknévképzőben (*alamainen* 'alázatos, engedelmes', *etumainen* 'első, legelső', *sikamainen* 'disznó-'). Ugyancsak megtalálható a cseremiszenben (-*mše*), a votjákban -(*i*)*m*, -(*i*)*m*, az osztjákban (-*m*) és a magyarban (*keserű*, *savanyú*), valamint a szamojéd nyelvekben. (Lehtisalo 1936: 86–91; Szerebrennyikov 1967: 77–78; Majtyinszkaja 1974: 344–345; Hakulinen 1979: 130–132, 169–170.)

Lehtisalo az erzából a *seīme* 'still, ruhig; csendes'; *jakšamo* 'kalt, kälte; hideg', *koñd'amo* 'ähnlich, gleich; hasonló', *čapamo* 'sauer; savanyú', *šišem-pramo* 'siebenköpfig; hétfejű' szavakat hozza fel, Majtyinszkaja a *сэ́тме* és *ча́намо* alakokat említi – mindkét szerző -*mo*/-*me* alakváltozatokkal számol tehát. (A képzők történetéhez még: A. Kövesi 1965: 212–232.)

8.2. Szakirodalmi információk

Az első grammatikák csak a -*ma*, -*mo*, -*me* főnévképzőkkel foglalkoznak (Jevszevjev 1934/1963: 42; Bubrih 1947: 45; Feoktyisztov 1966: 192). Szerebrennyikov (1967: 77–78) az első, aki figyelmet szentel az általa -*mo*, -*ma* alakban felvett melléknévképzőre, amelyet improduktív, nagyon ritka szuffixumnak minősít. Példái: *ча́намо* 'кислый; savanyú', *я́кшамо* 'холодный; hideg'. Az e szavakban rejlő képzőt csak a rokon nyelvek segítségével lehet felfejteni, vö. fi. *happo* 'sav', é. *jahe* 'hideg'.

Cigankin és Gjevajev (1975: 95) csak -*mo* képzőről beszél. Ők szintén a *ча́намо* és *я́кшамо* szavakat említik, igei párhuzamok segítségével bizonyítva a képző létét: *ча́напто* 'заквасить; megsavanyít', *я́кшапто* 'похолодать; lehül'.

Bajuskin szerint (1975b: 70) az improduktív -*mo*, -*ma*, -*me* szuffixum tulajdonságot jelölő melléknevet hoz létre. Létüket csak összehasonlító elemzéssel, illetve a rokon nyelvek segítségével lehet felfedni, vö. *ла́мбамо* 'сладкий; édes' ~ *ла́мбацькапто* 'наслаждать; megédesít'; a *ча́намо* és a *я́кшамо* példáit ld. fentebb.

A Grammatika (1980: 112) ugyanezen elvek szerint jár el, a -*mo*, -*ma* melléknévképzőt az igeikkel összevetve mutatja ki. A kézikönyv a *ча́намо* és *я́кшамо* mellett ide sorolja az *у́стямо* 'такой; ilyen', *ко́дамо* 'какой; milyen' névmási alakokat is. (Hasonlóan: Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983: 126.)

8.3. -mo képzős lexémák

Mint láthatjuk tehát, a szakirodalom igen csekély figyelmet fordít erre a melléknévképzőre. A négy forrásból kettő -*mo*, -*ma*, egy -*mo*, -*ma*, -*me*, egy pedig csak -*mo* alakban veszi fel a képzőt, de a példaanyagban csak a -*mo* verzió szerepel (*ла́мбамо*, *ча́намо*, *я́кшамо*; *у́стямо*, *ко́дамо*). Ezek a példák etimológiai szempontból helytállóak, valóban elkülöníthető bennük egy -*mo* képzőelem:

ламбамо 'сладость; сладкий, пресный' (ERV 329) 'édes; édesség' (EMSz 196); 'makea' (ESS 83); 'пресный; сладость / süss, ungesäuert, frisch; Süsse' (MdWb 1006). Moksa alakja: *ламбама* (MRV 323). Versinyin (ESM 197) deskriptív szónak tartja. (Az EtV a kolai lapp *ляби* 'достаток' szóval kapcsolja össze, ez szemantikai és hangtani okok miatt nehezen fogadható el [EtV 90].) A szóban egy *-мо* képző rejlik, ezt a szócsalád többi tagja bizonyítja: *ламбавкс* 'закваска (для браги, кваса)' (ERV); 'подслащённый затор для пива, браги и кваса / angesüßte Maische für Bier, Dünnbier u. Kwass' (MdWb); vö. még *ламбакиш* 'приторный; émelyítő, émelygős'; *ламбавто-* 'запарить солодовое тесто (для кваса браги); kovászol'; *ламбаськавто-* 'подсладить; megédesít'; *ламбаськадо-* 'сделаться сладким; édes lesz'.

чапамо 'кислый; горький; горькая' (ERV 738); 'savanyú, keserű; keserűség' (EMSz 420); 'happamuus; hapar' (ESS 189); 'кислый; горький, едкий; горечь / sauer; bitter, scharf; Bitterkeit' (MdWb 210). Moksa alakja: *шапана* (MRV 853). Valószínűleg finnugor eredetű szó, amennyiben a fi. *hapar*, é. *hape*, md. *čapamo*, cser. *čapě*, ill. az osztj. *čěγ-*, vog. *sāw-*, ma. *savanyú* szavak összefüggenek (UEW 54). Az SSA (1: 140) a FV ágban **šappa-/tšappa-* alapalakot rekonstruál. A md. *-мо* denominális nomenképző voltát a *чапакс* 'тесто; тészта', *чапавтомс* 'квасить; megsavanyít' származékszavak is alátámasztják. Ld. még MdKons 153; EtV 210; ESM 486.

якишамо 'холодный, морозный; холод, мороз, стужа' (ERV 801); 'hideg, fagyos; hideg, fagy' (EMSz 468); 'pakkanen, kylmä' (ESS 204); 'холодный; холод, мороз / kalt; Kälte, Frost' (MdWb 488). Moksa alakja: *якишам* 'холод', *якишамма* 'холодный' (MRV 917). Finn-volgai eredetű szó: **jakša* 'kühl, kalt; kalt werden' > é. *jahe*, lp. *juoskos*, ?cser. *ükše-*. Meglehet, hogy ez a szócsalád a FU eredetű **jäkšz* 'kühl, kalt; kalt werden' veláris változata (vö. fi. *jähty-*, lp. *jiksem*, md. *ekše/jäšä*, cser. *ükše-*, osztj. *jöyli*) (UEW 90, 630). Ld. még MdKons 43; EtV 230; ESM 524.

Ugyanilyen alakú a **-мо** névmásképző:

истямо 'такой, подобный' (ERV 218); 'ilyen, olyan' (EMSz 129); 'sellainen, tällainen' (ESS 59); *isťamo* 'такой, подобный / solcher, ein solcher' (MdWb 348). Moksa alakja: *стама* (MRV 665). Alapszava az *истя* 'так, таким образом; így, úgy', ebből ld. még *истяк* 'бесплатно; просто так; так же; csak úgy, ingyen', *истякак* 'и так, и без того; amúgy is', *истяня* 'так, таким образом; ilyen módon, ilyenféle-кэppen'; *истяшка* 'такого размера; ekkora, akkora' stb. Mindezek Versinyin szerint egy ősi *i/e* mutatószóra mennek vissza (ESM 89), s Paasonen is az *e-* névmási tőhöz sorolja őket. Meglehet, hogy ez a szó az uráli eredetű **e-* 'dieser' szócsaládjába tartozik (vö. fi. *e-*: *että, ensi*, ma. *ez* stb.), de az UEW (67) a mordvin alakok közül csak az *eťe* 'dieser', *eše* 'jener' szavakat veszi fel. Mindezekről függetlenül a *-мо*, a szócsalád más szavainak tanúsága alapján, képző. Az EtV (54) szerint a *-стя* elem ablativusrag, ez kevésbé fogadható el.

кодамо 'какой' (ERV 274); 'milyen, melyik, amilyen' (EMSz 169); 'minkälainen, millainen' (ESS 71). Moksa alakja: *кодама* (MRV 265). E szócsaládba tartozik: *кода* 'как; hogy; ahogy; mint', *кодашка* 'какой; mekkora', *кодаяк* 'как-нибудь; valahogyan', ill. *ков* 'куда; hová; ahová', *кона* 'который; melyik; ami, amely', *косо* 'где; hol; ahol'. Töve az uráli eredetű *ko-*, amely minden rokon nyelvben megtalálható, vö. fi. *ku-* (*kuka, kussa* stb.), ma. *ho-* (*hol, hová, hogy*) stb. A *-да* képzőelem (Ablei-

tungssuffixe), vö. lp. *-tti*, cser *-δâ*, *-δo*, permi *-d*, osztj. *-ti*, *-tə* (< *t3); a *-mo* névmási elem (Pronominalsuffixe), vö. permi *-m*, jur. *-m*, kam. *-m* (UEW 191; ld. még MdKons 63; EtV 74; ESM 152).

8.4. Van-e *-ma* és *-me* változat is?

Adatbázisomban csupán két olyan melléknév van, amely *-ma* szekvenciára végződik:

котъма *koŋma* 'ленивый, нерадиво работающий, старьевщик / träge, einer der säumig arbeitet, trödelte, Trödler(in) [lusta, hanyagul dolgozó]' (MdWb 882). Versinyin (ESM 169) deskriptív szónak tartja, de nem ad etimológiai magyarázatot.

созма *sozma* 'медлительный, нерешительный; неуклюжий, медленный / zaudernd, zögernd; ungenk, langsam [lassú, határozatlan]' (MdWb 2022). Versinyin összeveti a tat. *суз(у)* 'оттягивать (время); elodáz, húzza az időt', *сузым* 'протяжение; időtartam' szavakkal (ESM 408), de ez cseppet sem meggyőző. – Mindkettő ismeretlen eredetű szó tehát, így összességében biztos etimológiájú adattal nem tudjuk alátámasztani egy *-ma* melléknévképző-változat meglétét az erzában.

Ami a palatális változatot illeti, mindössze egy *-me* elemű szóra bukkantam:

сѣтьме 'тихий, безмолвный; спокойный; смирный; слабый; тишина' (ERV 634); 'csend; csendes, nyugodt, békés, szelíd, jámbor' (EMSz 352); 'hiljainen, rauhallinen; hiljaisuus, rauhallsuus' (ESS 163); 'смирный; скромный; сдержанный / still, ruhig, sanft, mild; bescheiden, zurückhaltend' (MdWb 2100). Moksa alakja: *сѣтяв* (MRV 699). Versinyin (ESM 401, 420) deskriptív szónak tartja. Paasonen a főcímszóként felvett moksa *šät'av* 'id.' alá sorolja be, ez egy fiktív *set-/šät-* tő meglétét sugallja. Ebben az esetben a moksa *-av* és az erza *-me* képzőnek tekinthető. Ezt erősíti a *set'ks* 'успокоение, споккойствие / Beruhigung, Ruhe' főnév is. – A *-me* tehát képző, de nem feltétlenül melléknévképző, hiszen a szónak főnévi jelentése is van, ami akár elsődleges is lehetett.

Összességében tehát csak a *-mo* képző meglétét bizonyító adatok állnak rendelkezésünkre, a *-ma* nem adatolható, a *-me* pedig mindössze egy olyan szóban fordul elő, amelynek főnévi jelentése is van.

8.5. Kapcsolódási szabályok

A *-mo* képző a magánhangzós tőhöz kapcsolódik (a főnevek kapcsolódási szabályai sokkalta bonyolultabbak, ld. 269–270. oldal). Amennyiben a *-ma* és *-me* elemű szavak ide tartoznának, azok a mássalhangzós tőhöz járulnának (ez is az ide sorolásuk ellen szól).

8.6. Összefoglalás

a) Az alapnyelvi **-m* képzőre megy vissza, azonos töről fakad az elhomályosult *-m* főnévképzővel és a manapság rendkívül produktív *-ma*, *-mo* (*-me*) deverbális főnévképzővel.

b) Melléknévképzőként – bizonyos szakirodalmi feltételezések ellenére – csak *-mo* alakban vehetjük fel a képzőtárba.

c) Pusztán néhány szóban, csak etimológiai módszerekkel mutatható ki.

9. -ДО (-ДА, -ДЕ)

9.1. A képző eredete

Ez a képző az uráli *-t szuffixumra megy vissza. Az alapnyelvi *-t főnév- és melléknévképzőként egyaránt funkcionált (de egyik sem volt túlzottan produktív), előbbiről részletesebben ld. a 110. oldalon. A finnben az -a/-ä képző -da/-ä előzményre megy vissza, ez pl. az alábbi melléknevekben él: *eheä* 'ép, sértetlen', *ilkeä* 'gonosz', *kapea* 'szűk', *kauhea* 'szörnyű', *korea* 'csinos, ékes', *korkea* 'magas', *kostea* 'nedves', *leveä* 'széles', *makea* 'édes', *nopea* 'gyors', *pimeä* 'sötét', *pyöreä* 'kerek', *rohkea* 'bátor', *ruskea* 'barna', *sokea* 'vak', *tärkeä* 'fontos'. Ugyancsak ebből származtatható az -ut/-yt képző is: *kevyt* 'könnyű', *lyhyt* 'rövid', *ohut* 'vékony', *pehmyt* 'puha'. Az ősi *-t-ből eredeztethető a lapp -d, cser. -t, -δə/-δə, zrz. -id, szam. *-tū.

Erza folytatását a szakirodalom csak -do alakban adja meg (moksza megfelelője: -da). Lehtisalo a *valdo* 'hell, licht; világos', Majtyinszkaja a *вачодо* 'голодный; éhes' példákat hozza, Szerebrennyikov ezek mellé felveszi a *kalgodo* 'жесткий; kemény, szilárd' és *naksado* 'гнилой; rothadt, korhadt' mellékneveket is (Lehtisalo 1936: 270–273; Szerebrennyikov 1967: 77; Majtyinszkaja 1974: 354–355; Hakulinen 1979: 120–121, 141–142.).

9.2. Szakirodalmi információk

Ez az elem melléknévképzőként Szerebrennyikov 1967-es történeti nyelvtanában bukkan fel először a mordvin szakirodalomban. Őt Cigankin – Gjevajev és Bajuskin követte 1975-ben. Cigankiné áttekintésükben E -do, -da, M -da alakban mutatták be ezt az elemet. Melléknévi példáik mellé igei párhuzamokat is megadtak, ezzel bizonyítva a kérdéses elemek képző jellegét: *чопода* 'темный; sötét' ~ *чопоте- 'стемнеть; besötétedik', умодо 'раскрытый, голый; meztelen, fedetlen' ~ умавто- 'раскрыть, оголить; lemeztelenít', панжадо 'открытый; nyitott' ~ панжо- 'открыть; kinyit'³⁶ (1975: 95).*

Bajuskin (1975b: 69) -do (-de) alakban veszi fel ezt a képzőt (a két általa hozott példában ugyanakkor csak a -do szerepel). Minősítése szerint ez improduktív, ritka, csak nyelvjárási szinten él, s csak a rokon nyelvek segítségével fejthető fel, pl. *валдо* 'светлый; világos' ~ fi. *valkea* 'белый, светлый; fehér, világos', *valo* 'свет; fény', *калгодо* 'жестокий; kemény, szilárd' ~ é. *kale*, *kaleda* 'id.'

Az 1980-as nyelvtani kézikönyv a -do szuffixumot improduktívnek minősíti, s a már ismertetett igei párhuzamokkal veti egybe: *умодо* ~ *умавто-*, *чопода* ~ *чопоте-*, *панжадо* ~ *панжо-* (Grammatika 1980: 112). Hasonlóan: Lipatov – Matyuskin – Moshin 1983: 126.

Az Erzań kel' (2000: 38) a képzőt -do, -da alakban adja meg, de csak előbbire hoz példákat: a fentebbi három példát a *вачодо* lexémával toldja meg.

³⁶ Mivel ez a képző alakilag egybeesik a -do gerundiumképzővel (vö. *ландядо* 'leguggolva' < *ландя-* 'leguggol', *озадо* 'ülve' < *оза-* 'ül, leül', *стядо* 'állva' < *стя-* 'kel, felkel'), valószínűbb, hogy a *панжадо* is inkább határozói igenévnek tekinthető (mivelhogy itt van egy *панжо-* tő, míg a többi esetben csak egy fiktív **чопо-*, **ума-* töről beszélhetünk).

A *vačodo* bukkan fel példaként Keresztes chresthomatiájának képzőtani áttekintésében is. A *-do* elemet ő állapotot kifejező melléknévképzőként definiálja (1990: 66). Saarinen (1999: 4) a *vačodo* és *čonoda* példákat említi

Láthatjuk tehát, hogy a szakirodalmi áttekintésben hol *-do*, hol *-do*, *-da* alakban kerül elő e képző. Bajuskin *-de* verziót is felvesz, de erre nem hoz adatot.

9.3. *-do* képzős alakok

валдо 'свет; светлый' (ERV 101); 'fény, világosság (fn), fényes, világos (mn)' (EMSz 68); 'valo; valoisa, kirkas; vaalea' (ESS 22); 'светлый, ясный; свет, язность / hell, licht; Helle, Licht' (MdWb 2518). Moksa megfelelője: *валда* (MRV 83). Finn-permi vagy finnugor eredetű szó, vö. **walʒ* 'Glanz; glänzen' > fi. *vaalea*, ?*valo*, vtj. *val'*, zřj. *vol'k*, ?osztj. *wal'i-*, ?vog. *ol'k-*, ?ma. *világ*, *virág*. Meglehet, hogy a md. *valdo* és a ma. *virág*, *világ*, *villám* a FV/?FU **walkz* 'weiß, hell, leuchtend; leuchten' (vö. fi. *valkea*) szócsaládba tartozik, de a md. *-do* – akár a főnévi, akár a melléknévi jelentés volt az elsődleges – mindenképpen képző (UEW 554, 555; ld. még ESM 38; SSA 3: 384, 399; EtV 25).

каладо 'худой, рваный, изношенный; ветхий, развалившийся' (ERV 226); 'rozzant, düledező; rongyos, kopott' (EMSz 135); 'ränsistynyt, rikki(näinen)' (ESS 61); 'сло-манный, раздроблённый, разорванный, разусенный / zerbrochen, zerfetzt, zerrissen, verfallen' (MdWb 575). Versinyin nem zárja ki a *каланя* 'рыхлый; porhanyós, omlós' szóval való kapcsolatot, ezt valószínűleg a szó ERV-ben adatolt második, át-vitt jelentésére ('плохой; rossz') alapozza (ld. az 551. oldalon). Felveti a *коле-* 'ис-портиться; elromlik' és *кола-* 'разбить, нарушить; elront, tönkretesz' szócsalád ro-konságát is, ezek szemantikailag szóba jöhetnek (ESM 97).

калгодо 'твёрдый; жёсткий' (ERV 227); 'kemény, szilárd, merev' (EMSz 136); 'kova, luja' (ESS 61); *kalgudo*, *kalgodo* 'жёсткий; клейкий; негибкий / hart; zähe; unbieg-sam' (MdWb 581). Finn-volgai eredetű szó, vö. **kalke* 'hart' > fi. *kalki*, é. nyj. *kalk* (UEW 644; SSA 1: 286 *kalkinen*, ld. még ESM 98).

накадо 'гнилой' (ERV 398), 'rothadt, korhadт, poshadт' (EMSz 238); 'laho, mätä' (ESS 99); *naksado* прогнивший; гнилой / verfault, vermorscht; faul' (MdWb 1311). A *-do* képző jellegét bizonyítják az egyéb képzett alakok: *наксавкс*, *наксарька* 'гниль, гнильё; rothadék, korhadék (fn.), rothadt (mn.)', *наксавто-* 'сгноить; rohaszt'. Ld. még ESM 272.

таядо 'вялый (о человеке) [bágyadt, fáradт]' (ERV 650); *tajado* 'глуповатый; рас-строенный, недовольный / einfältig, dümmlich; missgelaunt, unzufrieden' (MdWb 2256). Moksa megfelelői – *таяда*, *таяна* 'тихий, смирный, спокойный; csendes' (MRV 711) – *-do/-da*, ill. *-na* képzőre utalnak. Ld. még ESM 433 (a *таймаза* szóval való egybevetés hangtanilag nehezen állja meg a helyét).

иутадо 'meztelen, fedetlen, leplezetlen' (EMSz 444); 'peittämätön, paljas' (ESS 196); *štado* 'непокрытый, голый / unbedeckt, nackt' (MdWb 913). E szóhoz mind hang-alakját, mind jelentését tekintve közel áll a *umano* 'meztelen, fedetlen, leplezetlen' (EMSz 444); 'alaston' (ESS 196); *štapo* 'нагой, голый, обнажённый / nackt, bloss, unbekleidet' (MdWb 2246). Versinyin összekapcsolja e két szót, de a tövet ismeret-

len eredetűnek veszi (ESM 507). Paasonen a *štado* szót a *kšta* 'воск / Wachs [viasz]' címszó alatt tárgyalja, a szemantikai kapcsolatot nem találom. A *umado -do* elemének képző jellegére utal a *umasto-* 'lemeztelenít, levetköztet' igei párhuzam.

Gerundium- vagy melléknévképző?

Az erzában három gerundium van: 1) *-msto, -mste*, 2) *-ž*, 3) *-do*. Ezek közül az első és a második tkp. olyan infinitivus, ill. participium, amely határozói igenévként is használható, míg a harmadik a kifejezetten gerundiumképző (Keresztes 2011: 93–94). A *-do* gerundium használata korlátozott, ez az eleme csak néhány igéből képes igenevet létrehozni, általában 'valahol, valamilyen helyzetben található' jelentésben, pl. *ozađo* 'сидя; ülve', *stjađo* 'стоя; állva', *puľzjađo* 'присев; térdelve', *koмаđo* 'meghajolva; наклонившись' (Grammatika 1980: 360). Ezeket Raija Bartens (1999a: 156–157) a következőképpen definiálja: „igéből képzett, E *do*, M *da* elemű alakok, amelyeknek gerundiumszerű funkciója van [verbeistä muodostuneita E *do*, M *da* -päätteisiä muotoja, joiden funktio on gerundinomainen]”. Véleménye szerint ezeket azért nem lehet határozói igenévként tekinteni, mert csak bizonyos igékből jöhetnek létre.

Ennek az elemnek az eredetéről megoszlik a tudósok véleménye. Szerebrennyikov (1967: 215) szerint ez minden valószínűség szerint („по всей видимости”) genetikai kapcsolatban van a *-do* melléknévképzővel; sőt, ő összekapcsolja a finn, lapp és osztják *-t* elemű infinitivusképzővel is. Bartens (i. m.) viszont, Erkki Itkonen nyomán ezt az elemet identikusnak tartja a *-do* ablativusraggal.

A szakirodalom a *vačodo* és *panžado* lexémákat *-do* melléknévképzős alaknak tartja. Ezek azonban lehetnek határozói igenevek is:

vačodo 'голодный' (ERV 114); 'éhes; éhesen, éhen' (EMSz 77); 'nälkäinen; nälässä, nälkään' (ESS 25); *vačodo* 'голодный; голод / hungrig; Hunger' (MdWb 2507). Alapalakja, kiindulópontja az ugyanolyan jelentésű *vačo*. (Ld. még ESM 44.)

panžado 'раскрытый; открытый' (ERV 455); '(ki)nyitott, felnyitott, megnyitott [határozó igenévként: (ki)nyitva, (ki)tárva]' (EMSz 268); 'auki, avoin, avonainen' (ESS 114); *panžado* 'открытый / offen, geöffnet' (MdWb 1528). Kiindulópontja a *пан-жо-* 'открыть; (ki)nyit' ige. – Funkcióját csak kontextusba helyezve tudjuk eldönteni, vö. *келес панжадо вальмаванть лиссь тусто качамно* 'в широко раскрытое окно валил густой дым; a szélesre tárt ablakon át áradt a füst' (Grammatika 1980: 360).

Szövegkörnyezetéből kiragadva nehéz megmondani egy adott szóról, gerundium- vagy melléknévképző rejlik-e benne. Összességében úgy tűnik, hogy ha a) egy *-do* elemű szónak állapothatározói jelentése van és b) töve ma is élő igealak, akkor azt a szót ebbe a köztes, kettős funkciójú csoportba sorolhatjuk.

9.4. -*da* és -*de* képzős alakok

zajŋida *gajgida* 'звонкий / hell, laut, wohl klingend, voll tönend, laut schallend [xxx]' (MdWb 406). Alapszava a *zajŋi* 'звучный, звенящий, громко звучащий / schallend, knallend, laut klingend', amely a *zajŋe-* 'звенеть, звучать; cseng, zeng, csilíngel' töre megy vissza (ERV 145, EMSz 97).

чопода 'тёмный; темнота, тьма' (ERV 755); 'sötét (mn.); sötét, sötétség (fn.)' (EMSz 435); 'pimeä, tumma; pimeys; pimeästi' (ESS 193); *čopuda, čopoda* 'тёмный, мрачный; темнота, мрак / dunkel, finster; Dunkelheit, Finsternis' (MdWb 278). Paasonen egy fiktív *čopo töből eredezteti. A -*da* képző jellegét bizonyítják az igei párhuzamok: *чополгадо-* 'стемнеть; besötétedik', *чополкс* 'тень; árny', *чопоньбелев* 'к вечеру, под вечер; estefelé', *чопоме-* 'темнеть; besötétedik'. Ld. még ESM 496. Alakváltozata: *монода* 'тёмный' (ERV 670; vö. ESM 443).

vide 'правда; прямой' (ERV 132); 'egyenes; helyes, igaz' (EMSz 90); 'suora; tosi, oikea' (ESS 30) *vijede* ~ *vide* 'прямой; справедливый; правый / gerade; gerecht; recht' (MdWb 2652). Talán finn-volgai eredetű szó, alapalakja: *wojke 'gerade' >?fi. *oikea*, ?lpN *vuoi'gâ*, cser. *wie-*. Az UEW (824) a md. -*d'e* elemet képzőnek veszi, ezt alátámasztja a *vit'*, *vijet'* alakváltozat is (ld. még SSA 2: 260; ESM 52).

ceede 'частый; густой' (ERV 575); 'gyakori; sűrű' (EMSz 327); 'tiheä, taaja' (ESS 148); *šejede* 'густой; частый / dicht; häufig' (MdWb 2121). Finn-volgai eredetű szó, vö. FV *šikz 'dicht, fest' > fi. *sikeä* (UEW 774, SSA 3: 179; ESM 397). Moksa megfelelője *cude* (MRV 627). A -*de* képzőelem.

9.5. Összefoglalás

- Az ősi *t képzőből származtatható.
- Az elhomályosult, improduktív, ritka képzőnek etimológiai módszerekkel több szóban kimutatható egy -*do* alakváltozata, ez egybeeshet az etimológiailag átlátható gerundiummal (*вачодо, панжадо*). Két szóban találtam -*da* verziót, s ugyancsak két szóban mutattam ki a -*de* képzőt (*vide, ceede*).
- Mindezek alapján ezt a szuffixumot -*do* (-*da, -de*) formában veszem fel a képzőtárba.

10. -КС

10.1. A *-кs* az egyik legproduktívabb főnévképző (részletesebben ld. a 196–225. oldalakon). Melléknévképzőként távolról sem annyira jelentős, de mintegy két tucat szóban ki lehet mutatni. A melléknévképző identikus a főnévképzővel.

Ezt az elemet tartalmazza a participium praesens passivum képzője (*-викс*) is, amely voltaképpen az ige visszaható *-в-* képzős alakjának *-кs* szuffixiummal ellátott formája, például *вечкевикс* 'любимый; szeretett' < *вечкеве-* < *вечке-* 'любить; szeret'; *кемевикс* 'верный, надёжный; hihető; megbízható' < *кемеве-* < *кеме-* 'верить; надеяться'; (el)hisz, (meg)bízik'; *кортавикс* 'сговорчивый; egyezsége hajló' < *кортаво-* < *корта-* 'говорить; beszél'; *манчевикс* 'доверчивый; hiszékeny' < *манчеве-* < *манче-* 'обмануть, солгать; becsap, rászed'; *марявикс* 'громкий; чувствительный; hallható; érezhető; hangos' < *маряво* < *маря-* 'услышать; чувствовать, ощущать; hall; érez, érzékel'; *содавикс* 'знакомый, известный; ismerős, ismert; híres' < *содаво-* < *сода-* 'знать; tud, ismer'; *чарькодевикс* 'понятый; érthető' < *чарькодеве-* < *чарькоде-* 'понять, догадаться; megért, felfog, kitalál' stb., részletesebben ld. az 594–596. oldalakon.

10.2. Szakirodalmi információk

Az első nyelvtanok csak a főnévképzőről szólnak röviden (Jevszejev 1934/1963: 38; Bubrih 1947: 43; Feoktisztovszov 1966: 182; Szerebrennyikov 1967: 69; Erdődi (1968: 214). Melléknévképzői funkcióban először az 1962-es grammatikában bukkan fel. A szerzők deverbális képzőnek minősítik, s példaként a *маштовикс* 'пригодный; alkalmas', *эрявикс* 'требуемый; szükséges', *ловновикс* 'удобочитаемый; könnyen, jól olvasható', *содавикс* 'известный; ismert', *кортавикс* 'сговорчивый; egyezsége hajló', *моравикс* 'удобный, легкий для пения, певучий; könnyen, jól énekelhető' alakokat hozzák fel – azaz itt csak a fentebb említett participium kerül bemutatásra (Grammatika 1962: 40).

Cigankin – Gyevajev (1975: 92) és Cigankin (1981: 35–40) csak a főnévképzőről beszél. Bajuskin az archaikus, elhomályosult képzőkről szóló cikkében felvesz ugyan egy *-кs* (*-киш*) címszót, de csak egy moksa adatot hoz (*накиш* 'лок, прядь волос; hajtincs') (ráadásul ez etimológiailag hibás, ld. a 259. oldalon).

A Grammatika (1980: 111) beemeli a melléknévképzők tárába a *-кs* (*киш*) elemet, példaként – minden magyarázat nélkül – a *ванькс* 'чистый; tiszta', *нузякс* 'ленивый; lusta' szavakat hozza fel (a moksa *шуморкс* 'здоровый; egészséges' mellett) (ugyanígy: Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983: 126).

Keresztes (1990: 66–67), Bartens (1999a: 106–107) és az EK (2000: 36) csak a főnévképzőről tesz említést. Mészáros (1998: 59) a mindig a *-v-* deverbális képzős igékhez járuló folyamatos, szenvedő melléknéviigenév-képző, az *-iks* bemutatása során megjegyzi, hogy az ilyen képzős igenevek melléknévvé válhatnak, pl. *er'aviks* 'kellő, fontos', *sodaviks* 'ismerős', *večkeviks* 'szeretett, kedves'.

10.3. Kapcsolódási szabályok

A biztos etimológiájú szavak javarészeben a *-кc* a magánhangzós tőhöz kapcsolódik, de igei alapszavak esetében van példa a tővégi magánhangzó kiesésére is (*нулгоде-* 'undorodik' > *нулгодькc*). Sporadikusan megfigyelhető a tővégi magánhangzó megváltozása.

10.4. Az adatbázis tanúságtétele

Láthatjuk tehát, hogy a szakirodalom elvétve említést tesz a *-(e)укc* melléknéviigenév-képzőről, de – a Grammatika 1980 két példáját leszámítva – senki nem foglalkozik a *-кc* melléknévképzővel, holott adatbázisom tanúsága szerint ezt a szuffixumot kétségkívül fel kell venni az erza képzők tárába.

A *-кc* mára már javarészt elhomályosult, csak az igei párhuzamok és/vagy moksa megfelelők segítségével lehet kimutani, de vannak olyan szavak is, amelyek teljességgel transzparenssek. Összességében 20 szóban tudom igazolni a *-кc* szuffixum meglétét.

аеркc 'противный, неприятный' (ERV 36); 'kellemetlen, kínos' (EMSz 33). Erza és moksa adatok igazolják a *-кc* képző jellegét, vö. E *аердаво-* 'стать противным; kellemetlenné válik', M *аергодо-* 'опостылеть, очень надоесть; unottá válik, nagyon megun'; *аерда-* 'досадить, сильно обидеть; bosszant; nagyon megbánt' (MRV 26). Ld. még ESM 8.

азаркc 'страшный [borzasztó, szörnyű, félelmetes]' (ERV 36); vö. *азаргадо-* 'взбеситься; dühöng, tombol', M *азар* 'злой; gonosz' (MRV 27). Ld. még ESM 9.

аштикc 'лишний' (ERV 67); 'felesleges' (EMSz 51) < *аште-* 'стоять, не двигаться; бездействовать; быть, находиться; áll, van, tartózkodik vhol'.

ванькc 'чистый' (ERV 107); 'tisztá' (EMSz 71); 'puhdas, siisti, raikas; vilpítőn' (ESS 24). Versinyin adatol egy *ваньскадо-* 'очиститься; проясниться (о небе); megtisztul, kitisztul (ég)' igét (ESM 40).

кивекc 'отвердевший, затвердевший [megkeményedett]' (ERV 258) ~ *киведня-* 'затвердеть, стать твёрдым; megkeményedik, kemény lesz' (vö. még ESM 143).

кункикакc 'средний [középső]' (ERV 315); *kunčkaks* 'находящееся в середине, самое центральное / was sich in der Mitte befindet, das allermittelste' (MdWb 956) < *куника* 'середина, центр; közép'.

малацекc 'близкий' (ERV 360). Egy *мала-* töre vezethető vissza, vö. *мала* 'близко, рядом, около; közel, közelébe', *маласо* 'вблизи, около, рздом közel, közelében', *маласто* 'вблизи; közelből stb.'. Valószínűleg finn-volgai eredetű szó, az SSA kérdőjellel kapcsolka a fi. *malo* 'reuna, ääri, sivu; szél, oldal', lpLu *muolõs* szavakhoz (ez végső soron balti eredetű, vö. litv. *malá*, lett *mala* 'maa, maisema; reuna; föld, vidék; szél, perem' (SSA 2: 144).

нузякc 'лентяй; ленивый' (ERV 421); 'lusta, rest' (EMSz 250); 'laiska, laiskuri' (ESS 104); 'ленивый; лень, вялость / faul, träge; Faulheit, Trägheit' (MdWb 1376). Versinyin (ESM 299) egy deskriptív *нузь-* tövet különít el, amit kapcsolatba hoz a vtj. *ныжмыль* 'еле-еле, лениво; alig-alig, lustán', cser. *ныыз-нюз* 'изобразительно о неуклюжей, ленивой походке; lassú, lusta mozgás leírása' szavakkal. Paasonen a *нува-* 'дремать; elszunyókál' igével kapcsolja össze. A *-кc* mindkét megközelítés-

ben képzőelem. (Akár a melléknévi, akár a főnévi jelentés volt az elsődleges.) (Ezt a szót felvettem a *-кc* képzős főnevek közé is, ld. a 212. oldalon.)

нулгодькc *нулготькc* 'отвратительный, противный, мерзкий' (ERV 421); *нулгодькc* ~ *нулготькc* 'undorító, visszataszító; ellenszenves' (EMSz 251); 'inhottava, vastenmielinen' (ESS 104); *nulgotks* 'отвратительный, противный / ekelhaft, widerlich' (MdWb 1364) < *нулгоде-* 'питать отвращение, брезгать; undorodik, utál'.

орькc 'злой [rossz, silány]' (ERV 445); *orьks* 'благой / böse, zornig' (MdWb 1469). Versinyin (ESM 319) felveti az *ормаза* 'бешеный, сумасшедший; veszett' szóval való rokonságot (pontosabb lenne az *орма* 'болезнь; betegség' szóval összekapcsolni, mert az előbbi szóban egy *-за* képző rejlik). Ez szemantikailag elképzelhető, de a palatalizáció megléte/hiánya miatt csak kérdőjellel fogadható el.

остаткакc 'последний' (ERV 445); 'utolsónak, utolsóként' (EMSz 263) < *остатка* 'последний; другой, иной; utolsó; más(ik)' (< or.)

племакc 'племенной [törzsi]' (ERV 485) < *плема* 'племя; törzs' (< or.)

сёркc *śorkc* 'гневный / zornig [haragos, mérges]' (MdWb 2173). Versinyin (ESM 403) összekapcsolja a cser. *сыраш* 'zлиться; megharagszik' igével. Ha ez a párhuzam helytálló, akkor a mordvin szóban képző rejlik. Ellene szól a szókezdő palatalizáció.

тарькc 'пронизывающий, холодный' (ERV 649); 'metsző, dermesztő, fagyos' (EMSz 364); 'pakkanen; huurre, härmä' (ESS 166); *tarьks* 'холодный, сыровый (о погоде весной и осенью / kalt, rauh (vom Wetter im Frühling u. Herbst)' (MdWb 2283). Paasonen és Versinyin (ESM 431) a *таpде-* 'окоченеть, продрогнуть; megmerevedik, fázik, megdermed' igével kapcsolja össze, ld. még *tarьt* 'холодный / kalt' (MdWb).

тюнголькc 'презрительный; удивлённый' (ERV 686); 'lenézett, megvetett; szemérmetlen' (EMSz 390); 'epäsiisti, siivoton; halveksiva' (ESS 175). Paasonen főnévként adatozja: *tüηgolks* 'неловкий, дурной человек / ungewandter, schlechter Mensch' (MdWb 2417) ~ *тюнгольде-* 'презирать, брезгать; lenéz, megvet'.

шуморкc 'egészséges' (EMSz 446); 'terve' (ESS 197); *čumorkc*, *šumorkc* 'здоровый / gesund' (MdWb 302) ~ *шумбра* 'крепкий, здоровый; egészséges'.

эрикc 'зажиточный; живущий, существующий' (ERV 785); 'életképes, életrevaló; jómódú, vagyonos' (EMSz 453); 'vauras, varakas; mahdollinen; elinkykyinnen, elinkelpoinen' (ESS 201); *eříks* 'зажиточный / vermögend, wohlhabend' (MdWb 369) < *эря-* 'жить; él'.

10.5. Nem vettem fel külön alfejezetbe, mert adattáramban mindössze három *-кc* képzős alak szerepel. Ez a szuffixum ma a második legproduktívabb deverbális névszóképző (erről részletesebben ld. a 226–248. oldalakat), melléknévképzőként viszont rendkívül ritka. A szakirodalom erről nem tesz említést (mint ahogy a főnévképző is alig-alig kerül a kutatók látóterébe). Az ide sorolható adatok (a melléknévképző fejlődéstörténete megegyezik a főnévképzőével):

левежнякc 'изношенный, измочалившийся / verschlissen [szétrongyolódott]' (MdWb 1120) << *левежня-* 'истрепаться, износиться; szétfoszlik, szétrongyolódik'.

лиядовкс 'остальной / übrig [maradék, fennmaradó]' (MdWb 1127) << *лядо-* 'остаться; marad, megmarad'.

нильгедевкс 'отвратительный, противный [utálatos, undorító]' (ERV 413); 'inhottava, iljettävä' (ESS 103) << *нильгде-* 'наестся до пресыщения, пресытиться; megcsömörlik, eltelik'.

10.6. Összefoglalás

- a) Azonos töről fakad a rendkívül produktív *-кс* főnévképzővel.
- b) Melléknévképzőként ritka, ma már eléggé improduktív.
- c) Mára már részben elhomályosult, de néhány szóban még átlátható a képző.

11. -KIII

11.1. Ezt a szuffixumot a szakirodalom a *-кc* nyelvjárási változatának tartja. Főnévképzőként a produktivitása lényegesen kisebb, mint a *-кc*-é. Melléknévképzőként ugyanez mondható el róla, csak néhány szóban mutatható ki.

A szakirodalomban – hasonlóan a *-кc* elemhez – általában csak mint főnévképző bukkan fel. Melléknévképzőként a Grammatika (1980: 111), s ennek nyomán Lipatov – Matyuskin – Moszin (1983: 126) említi, pusztán a *пондаки* 'лохматый; borzas' szót hozva fel. Az EK (2000: 36, 38) melléknévképzői példaként a *пондаки* mellett a *сюраки* alakot is felveszi (a főnévképzők között említi a *пилюки* és *ламбалки* lexémákat, ezeknek inkább melléknévi jelentése van, ld. alább).

11.2. Kapcsolódási szabályok

A rendelkezésmre álló adatokban mindig a magánhanzós tőhöz kapcsolódik. A tövégi magánhangzó megváltozására két példát találtam.

11.3. Adatbázis

араки 'неистовый, яростный / rasend, wütend [heves, féktelen]' (MdWb 52) ~ *апа-ла-* 'бушевать, буйствовать; tombol, dühöng'.

ламбаки 'приторный (слишком сладкий)' (ERV 329); 'émelyítő, émelygős' (EMSz 196)³⁷ ~ *ламбамо* 'сладкий; édes'.

нараки 'стриженный, бритый [nyírott, borotvált]' (ERV 400); 'leikkotukkainen' (ESS 100). Paasonen főnévi jelentésben adja meg: 'стриганок / Füllen im zweiten Lebensjahr, dessen Mähne u. Schweif beschnitten worden sind)' (MdWb 1322). Alapszava a *нара-* 'стричь; брить; (meg)nyír'.

ордаки 'обидчивый; капризный; упрямый' (ERV 442); 'sértődékeny; szeszélyes; hóbortos' (EMSz 261); 'loukkaantuvainen; oikukas; kiukkupussi' (ESS 111). Paasonen főnévi jelentésben adja meg: *ordakš* 'упрямый, сварливый человек, задира; упрямый (о лошади); неукротимый, злобный ребёнок / widerspenstiger, streitsüchtiger Mensch, Zänker; stätisch (vom Pferde), unbändiges, boshafes Kind' (MdWb 1456). Vö. *ордадо-* 'обидеться, закапризничать; megsértődik, makacskodik, szeszélyeskedik'; frekventatív alakja: *ордале-*.

пилюки 'чуткий; бойкий; хохлатый' (ERV 480); 'éles/finom hallású, vajtfulű; bóbitás; búbos' (EMSz 285); 'tarkkakorvainen, herkkäkorvainen; töyhtöpäinen' (ESS 121). Paasonen főnévi jelentésben adja meg: *piľukš* 'хохолок вокруг ушей петуха и курицы / kleines Federbüschel an den Ohren von Hahn u. Henne' (MdWb 1663). Alapszava a *пиле* 'ухо; fül'.

пондаки 'обросший, лохматый' (ERV 499); 'borzas, bozontos, gubancos, kócos' (EMSz 294); 'tiheä, pörröinen' (ESS 126); *pondakš* 'косматый / struppig, zottig' (MdWb 1747). Paasonen a *понда* 'тело; test' szó származékának tartja. Versinyin a *буда* 'взъерошенный; zilált, borzas' szóval veti egybe (ESM 33, 375).

³⁷ Az ESS-ben megadott jelentés: 'tyhmänpuoleinen, tyhmähkö [butácska]' (ESS 83).

сюраки 'рогатый' (ERV 637); 'szarvas' (EMSz 353) < *сюро* 'рог, szarv'.
турваки 'губастый [vastag ajkú]' (ERV 683) ~ *турвав* 'id.' < *турва* 'губ; ajak'.

Ismeretlen eredetű lévén (ESM 373), nem tudok állást foglalni a *ноки* kapcsán: 'большой' (ERV 493); 'nagy' (EMSz 290); 'iso, suuri' (ESS 125); 'большой; старший / gross; älterer, ältester' (MdWb 1725).

11.4. Összefoglalás

- a) Azonos töről fakad a *-ки* főnévképzővel.
- b) Melléknévképzőként ritka, ma már improduktív.
- c) Etimológiailag részben átlátható, részben az igei párhuzamok figyelembe vételével lehet kimutatni.

12. -KA

Mint korábban több helyütt is szóltam róla, a mordvinban többféle -ka képző él egymás mellett: a) kicsinyítő képző, b) a deminutív jelleget valamennyire őrző transzparens főnévképző, c) elhomályosult, csak nyelvtörténeti módszerekkel kimutatható ősi főnévképző, d) az onomatopoetikus szavak -k képzője, és e) melléknévképző.

12.1. A képző eredete

Az alapnyelvi *-kka főnévképzőként viszonylag produktív lehetett az alapnyelvben, ennek folytatása a fi. -kka/-kkä, -ke, -kas/-käs, -kainen/-käinen, -kko/-kkö, a lp. -k, cser. -ka/-kä, vtj. -k, -ka, zrj. -k, -uk-, -ka, osztj., vog. -k, -χ, ma. -k (ének, farok, fészek, lélek, torok), -kó/-kõ (szánkó) és a -ka/-ke, -cska/-cske kicsinyítő képzők; valamint az összam. *-kka (ezekről részletesebben ld. a 84. oldalt). Ugyanezek az elemek élnek melléknévképzőkként is, pl. fi. *helakka* 'fényes, ragyogó', *punakka* 'vörös; pirosposzsgás', *solakka* 'karcsú', *tanakka* 'zömök'; *arvokas* 'értékes', *halukas* 'vágyódó, hajlandó', *himokas* 'sóvárgó', *iäkäs* 'idős, koros', *kookas* 'termetes, tagbaszakadt', *maukas* 'ízletes', *miehekäs* 'férfiás'; *ainokainen* 'egyetlen; kedves', *kaunokainen* 'szépséges'; lp. *-kka, cser. -ka/-kä, zrj. -k, vog. -χ, -k, osztj. -k, ma. -ka/-ke (*büszke, hetyke, szőke, szürke, tarka*), összam. *-kka stb. (Lehtisalo 1936: 370–377; D. Bartha 1958: 106–107, 114–116; Majtyinszkaja 1974: 341–342; Hakulinen 1979: 128–129, 155–160). Ezek a szerzők mordvin melléknévi példákat nem említene.

12.2. Szakirodalmi információk

A mordvin szóképzéssel foglalkozó szerzők túlnyomó többsége csak a főnévképzőt (az elhomályosult, ősi szuffixumot és a kicsinyítő képzőt) tárgyalja, vö. Jevszevjev (1934/1963: 39, 42), Bubrih (1947: 43), (Grammatika 1962: 40), Feoktyisztov (1966: 182, 1975: 299–300), Szerebrennyikov (1967: 68), Bajuskin (1975b: 70); Cigankin – Gjevajev (1975: 94), Moszin (1977: 9–10), Cigankin (1976: 93–94, 1981: 42–44, 2006: 46), Rjabov (1998: 387–389; 2000a: 279; 2002: 20, 39, 43); Erdödi (1968: 216), Raun (1988: 108), Keresztes (1990: 66), Mészáros (1998: 41), Bartens (1999a: 106), Zaicz (1998: 202).

A szakirodalomban csak néhány helyen bukkantam a melléknévképzőt érintő információkra. Danyilov (1968: 245) a kicsinyítő képzőről ír, ennek három alcsoportját különíti el: a) tér- és időbeli viszonyok (*вишикинька ейкакш* 'маленьковатый ребёнок; kisgyerek', *алкинька эзем* 'низковатая лавка; alacsony lóca'), forma (*казямка лаз* 'неровноватая доска; egyenetlen deszka'), emberi tulajdonság (*чаволка пря* 'пустоватая голова; üres fej'). Danyilov ezt a képzőt is a korlátozó értelműek közé sorolja. Feltételezem, hiszen a deminutív jelleg erősebb. – A kicsinyítő képzővel ebben a részben a továbbiakban nem foglalkozom (vö. főnévképzőként a 331–334., 339–340. oldalakon).

Az 1980-as Grammatika a melléknévképzők sorába beemeli a -ka, -ke szuffixumot. Magyarázatot nem fűz hozzá, csak a *кувака* 'длинный; hosszú', *стака* 'тяжелый; nehéz', *летьке* 'влажный; nedves', *коське* 'сухой; száraz' példákat említi (1980: 111). E

példasort a *начко* elemmel egészíti ki az EK (2000: 38), itt a képzőnek *-ка*, *-ко*, *-ке* alakváltozata van megadva, itt sincs semmiféle magyarázat.

Először is nézzük meg, a *летьке*, *коське* és *начко* tartalmaz-e melléknévképzőt! Ezekkel a szavakkal már foglalkoztam a *-ко/-ке* stb. névszóképző tárgyalása során (ld. a 102., 107. oldalakon), most idemácsolom az ott írottakat:

коське 'сухой' (ERV 297); 'száraz' (EMSz 179); 'kuiva' (ESS 76); *коške* 'сухой, тощий / trocken, dürr' (MdWb 872). Cigankin (1976: 336; 1981: 45) 'сушь; szárazság', jelentésben adatlja, s a *косьта-* 'сушить', *кошкце* 'сухарь; kétszersült' szavak alapján különít el egy *кось-* tövet. Ennek az uráli eredetű szónak – vö. **kuška* (*koška*) 'trocken; trocken werden' > lpN *grikes*, cser. *koške-*, vtj. *kwaś*, zrj. *koś*, jur. *χāsūj* (UEW 223) – a *-k* eleme azonban nem képző, hanem a fő része. – Az EtV (79) a fi. *koski* 'vízesés' szót, korábbi nézetekre támaszkodva, tévesen veszi ide (vö. SSA 1: 409; ESM 168).

начко 'сырость; сылякость' (ERV 405); 'nedves, nyirkos; nedvesség, nyirkosság' (EMSz 241); 'kosteä, märkä; kosteus' (ESS 101); *načko* 'мокрый, сырой; сырость, влажность / nass, feucht; Nässe, Feuchtigkeit' (MdWb 1307). Cigankin (1976: 94; 1981: 45) a *начто-* 'намочить; benedvesít, beáztat' igéből vezeti le, de ez a finnugor **ñaškz* 'naß, feucht, roh' alakra megy vissza (> ?fi. *nahkea*, lpN *njuoskäs*, cser. *načkə*, osztj. *ñašaχ*), így tehát nem lehet a mordvin szóban képzőt kimutatni (UEW 311; ld. még ESM 281; EtV 116).

летьке 'влага; влажный, сырой, мокрый' (ERV 339); 'nedves, nyirkos; nedvesség, nyirkosság' (EMSz 204); 'kosteä; kosteus' (ESS 85); 'влажный, мокрый / feucht, nass' (MdWb 1115). Melléknév és főnév is. Cigankin (1981: 45) egy *леть-* 'стать влажным; nyirkos lesz' ige-tőből eredezteti. Versinyin (ESM 210) összeveti a fi. *liete*, vtj. *луть-луть* (*котмыны*) '(промокнуть) до нитки; megázik', zrj. *люзь* 'совсем (промокнуть)' szavakkal. Ezt a feltevést sem az SSA (2: 71), sem a KESK nem támasztja alá. – Elképzelhető, hogy a mordvin szó képzőt rejt magában, de ez inkább a főnévképzőt között bemutatott *-га*, *-го*, *-ге* szuffixum, pontosabban a *-ге* sporadikusan előforduló *-ке* alakváltozata lehet.

Melléknévi adatbázisomban a *-ке*, *-ге* (*-нге*) elemű szavak mind kicsinyítő képzőt tartalmaznak (ld. az 582. oldalt), így összességében el kell utasítanunk a Grammatika és az Erzáń kel' véleményét, nincs *-ка*, *-ко*, *-ке* alakváltozat, ennek a melléknévképzőnek csak *-ка* alakja adatolható.

12.3. A soványka szakirodalom csak a *кувака* és *стака* szavakat sorolta ide. Adatbázisom alapján úgy tűnik, e képző lényegesen több szóban fedezhető fel, jómagam tucatnyi lexémában találtam meg több-kevesebb bizonyossággal e képzőt (közülük hét biztos etimológiával rendelkezik).

a) Az alábbi szavakban *-ка* melléknévképző mutatható ki

алка 'низкий, невысокий' (ERV 43); 'alacsony, sekély' (EMSz 37); 'matala, alhainen' (ESS 5); 'низкий / niedrig' (MdWb 28). Az *al-* fő uráli eredetű: U **ala* 'Raum unter

etw., Unter-, das Untere' > fi. *ala*, *alla*, lpN *vuolle*, cser. *ül-*, vtj.-zrj. *ul*, osztj. *il*, vog. *jalχ*, ma. *al*, jur. *ηilna* (UEW 6). Vö. mdE *ало* 'внизу, под; alsó, alul', *алов* 'вниз, под le, alá', *алга* 'низко, низкий; alsó, alul', *алкс* 'низ, основание; alj, alap, alsó rész' stb. – Versinyin fejtegetéseit nem lehet elfogadni (ESM 12).

алька 'удалой, лихой [merész, vakmerő]' (ERV 46). Versinyin (ESM 13) összekapcsolja a mdM *алыня* 'гордец, хвастун, чванливый человек; dicsekvő, kérkedő ember' szóval, s kérdőjellel az *алюха* 'ловкач; ügyes, talpraesett ember' lexémát is ideveszi. Ennek alapján a *-ка* talán képzőnek tűnik, de azt nehéz eldönteni, melléknévi vagy főnévi jelentése-e az elsődleges.

валка 'медленный, неторопливый' (ERV 102); 'lassú, kényelmes, ráérős' (EMSz 68); 'hidas, verkkainen; tasainen, tasasuhtainen' (ESS 23). A moksa *валом* 'тихо, медленно, постепенно; csendesen, lassan' (MRV 85) tanúságtétele alapján egy onomatopoetikusnak tűnő *вал-* tövet lehet elkülöníteni (ESM 39).

вишка 'маленький' (ERV 138); 'kis, kicsi, apró' (EMSz 95); 'pieni, pikkuinen' (ESS 31); *veška*, *viška* 'малый; klein' (MdWb 2639). Finn-volgai eredetű szó, vö. FV *wäšä 'klein, wenig' > fi. *vähä*, é. *vähe* (UEW 818; ESM 46). Tővariánsa a *веж-*, vö. *вежава* 'младшая сноха; a legfiatalabb testvér felesége' (*ава* 'женщина; asszony'), *вежкель* 'nyelvcsap' (*кель* 'nyelv') stb. (MdWb 2638–2639; SSA 3: 478).

истямка 'такой' (ERV 218) < *истямо* 'такой, подобный; ilyen, olyan, hasonló' < *истя* 'так, таким образом; így, úgy, ilyen módon'. Vö. mdM *стамка* 'такой же; ugyanilyen' (MRV 665; MdWb 348).

ношка 'тупой' (ERV 419), 'tomba, életlen' (EMSz 249); 'tylsä; tylsämielinen' (ESS 104); 'тупой / stumpf' (MdWb 1354). Finn-permi eredetű szó, vö. FP *nišz (*nüšz*) 'stumpf' > cser. *něškə*, vtj. *niž*, *niž*, zrj. *niž* (UEW 708; ESM 297).

томбака 'глубокий' (ERV 667); 'mély' (EMSz 378); 'upottava, vetelä' (ESS 170); *tomka*, *tombaka* 'глубокий / tief' (MdWb 2312). Vö. mdM *томба* 'омут, глубокое место' (MRV 731). Paasonen a kiindulópontul szolgáló *tomba* 'болотистый, илистый; глубокий / sumpfig; tief' szót a törökségi nyelvekből származtatja, vö. csuv. *təba*, tat. *tuba* (ld. még ESM 441). Eszerint a *-ка* képzőelem. Az erza **домка** 'глубокий' (ERV 172) 'mély' (EMSz 107); 'syvä' (ESS 45) a *томбака* rövidült alakváltzata lehet.

b) Elképzelhető a *-ка* melléknévképző megléte

бибелька 'маленький' (ERV 82). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 30) három részre tagolja. A *ни-* elemet a fi. *pieni*, ma. *pici* szavakkal veti egybe (a finn szó valószínűleg germán jövevényelem, SSA 2: 348), a magyar szó onomatopoetikus eredetű, EWUng 1154), a *бель* szórészt a *пель* 'fél' jelentésű szóra vezeti vissza (ennek semmiféle szemantikai alapja nincs), ebből adódóan, habár nem mondja ki, a *-ка* elemet képzőnek tartja. Ezt az önkényes szódarabolást nem lehet elfogadni. A *бибелька* egyébiránt, ahogy Versinyin is megjegyzi, kapcsolatban állhat a *нипиль-нешка* 'очень маленький; nagyon kicsi' (ERV 481) (gyermeknyelvi?) szóval – elképzelhető, hogy itt egy *-шка* comparativusi elem rejlik a szóban. Jelentéséből fakadóan valószínűbb a deminutív jelleg.

верка 'быстрый, бойкий; ловкий' (ERV 126); 'élénk; fürge' (EMSz 86); 'nopea' (ESS 28); *virka* 'проворный / flink, rasch' (MdWb 2660). Versinyin (ESM 49) a *вер-* tövet kapcsolatba hozza a М *вермаскодо-* 'устремитесь; siet, igyekszik' igével. Amennyiben ez a párhuzam helytálló, az erza szóban *-ка* képző rejlik.

нурька 'короткий' (ERV 423), 'rövid, kurta' (EMSz 252); 'lyhyt' (ESS 105), 'короткий / kurz' (MdWb 1372). Az SSA (2: 214) kérdőjellel veti egybe a fi. *nerko*, *nerko(i)nen*, *nerkko* 'kicsi, gyenge', é. *nōrk* 'id., zrtj. *nurk* 'laiha; sovány' szavakkal. Mivel az SSA nem következtet ki alapalakokat, nem lehet eldönteni, a *-ка* ősi képzőelem-e vagy sem (ld. még ESM 302).

стака 'тяжёлый' (ERV 611); 'nehéz, súlyos' (EMSz 342); 'painava, raskas; vaikea' (ESS 158); *staka* 'тяжёлый; тяжесть / schwer; Schwere' (MdWb 2025). Ismeretlen eredetű szó (ESM 411), de analogikusan elképzelhető, hogy *-ка* melléknévképző rejlik benne.

тётмака 'недопечённый, сырой [sületlen, nyers]' (ERV 661). Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 437) összeveti a vtj. *тютмыны* 'промокнуть; átázik' igével, de ez a párhuzam szemantikailag nem túl meggyőző.

c) Van néhány olyan szó, amely igei eredetre megy vissza, s ma egyaránt használatos főnévi és melléknévi értelemben. Ezekben talán a főnévi funkció az elsődleges (ld. a 302–303. oldalakat):

бесяка 'сумасшедший' (ERV 81); 'dühöngő, őrjöngő' (EMSz 58) < *бесня-* 'буйствовать; tombol, dühöng'.

пиштяка 'несчастный' (ERV 484) 'szerencsétlen, nyomorult' (EMSz 288); 'kovaosainen, onneton, raukka' (ESS 122); *pišt'aka* 'беззащитий (человек); дурак, глупый; бедный / schutzlos; dummkopf, dum; arm, Arme(r)' (MdWb 1686) < *пиште-* 'нуждаться; мучиться, страдать; szükségét szenved; nélkülözik, nyomorog' (ESM 369).

потяка 'грудной (о ребёнке), сосун [csecsemő]' (ERV 506); 'грудной ребёнок / Säugling' (MdWb 1772) < *потя-* 'сосать; szopik' (vö. ESM 376).

12.4. Összefoglalás

Az erzából egyértelműen kimutatható egy mára már elhomályosult, improduktív *-ка* melléknévképző (de nem kicsinyítő képző!), amely javarészt csak etimológiai módszerekkel fejthető meg. E képző az ősidőkben is ritka lehetett. A szakirodalmi feltevésekkel ellentétben csak a *-ка* alakváltozatot tudom kimutatni, *-ко* és *-ке* alakja nincsen.

13. -ЦЕ

13.1. A képző eredete

Ez a képző valószínűleg identikus a hasonló alakú sorszámnévképzővel (Szerebrennyikov 1967: 120, részletesebben ld. az 586–587. oldalakat). Ezt Bubrih (1955 94) a finn *se* mutató névmással kapcsolja össze.

13.2. Szakirodalmi információk

Az 1962-es Grammatika – hasonlóan az *-нь* képzőhöz – a határozószókból *-це* elemmel alkotott szavakat viszonyító értelmű mellékneveknek (относительные прилагательные) nevezi. A képzőt *-це*, *-се* (*-сь*) alakban adja meg: *икельце* 'передний; el(ül)ső' (< *икеле* 'id.') , *удалце* 'задний; hát(ul)ső' (< *удало* 'сзади; hátul'), *меелсе* ~ *меельсь* 'последний; utolsó'. Ezek helyviszonyt kifejező funkciójú melléknevek (Grammatika 1962: 193).

Cigankin – Gyevajev (1975: 95) összemossa a sorszám- és a melléknévképzőt: „суффиксом *-це* образуются прилагательные от числительных и некоторых существительных [a *-це* képzővel mellékneveket képezünk számnevekből és néhány főnévből]”. Példáik: *икельце*, *удалце*. Ők csak a *-це* változatot adják meg.

Az újabb Grammatika *-це*, *-се* alakokat vesz fel. A képzőt korlátozott produktivitásának minősíti, kevés ide tartozó szóval. Funkcióját a következőképpen definiálja: 'valamilyen helyen található, összehasonlítva valamilyen tárgy elhelyezkedésével'.³⁸ Példái: *икельце*, *удалце*, *верце* 'верхний; felső' (< *верь-* 'верх; felső része vminek'), *меельсе* 'следующий, последний; következő, utolsó' (< *мейле* 'потом, после; aztán, után')³⁹ (Grammatika 1980: 113).

Lipatov – Matyuskin – Moszin (1983: 126) megjegyzi, hogy az alapszó hely- vagy időhatározó lehet. Példaanyagukba a fentebbiek mellé beemelik a *куникаце* 'серединный, центральный; középső' (< *куника* 'середина; közép') lexémát is

Az Erzáń keĺ csak *-це* képzőről beszél (EK 2000: 38), ugyanazt mondva, amit az előző két forrás. Egyetlen új példája: *васолце*.

13.3. Kapcsolódási szabályok

A tövégi magánhangzó kiesik: *икеле* 'elől' > *икельце*, *удало* 'hátul' > *удальце*, *вере* 'felső' > *верьце*. – A számnevek másképp viselkednek: a) magánhangzó után a tövéghangzó nem esik ki: *колмо* 'három' > *колмоце*, *ниле* 'négy' > *нилеце*; b) a mássalhangzóra végződő számnevek után a szuffixum vagy *-це* (*кемень* 'tíz' > *кетеңце*, *колоньгемень* 'harminc' > *колоньгеменце*) vagy *-еце* alakú (*сисемь* 'hét' > *сисемеце*, *комсь* 'húsz' > *комсеце*) – ld. az 586–587. oldalon.

³⁸ Ezt a funkciót a moksában a *-да*, *-де* képző is kifejezheti: *вярде* 'верхний; felső' (< *вяре* 'высоко; magasán'), *алда* 'нижний; alsó' (< *алу* 'вниз; внизу; alul') (Grammatika 1980: 113).

³⁹ A *меельсе* nem közvetlenül a *мейле* alakból jött létre, hanem egy *ме-*, *мей-* tőből.

13.4. Az adatbázisom határozószókból képzett melléknevei:

алце 'нижний, расположенный внизу' (ERV 45); 'alsó' (EMSz 39); 'alinen, alhaalla sijaitseva' (ESS 6); *alće* 'нижний, низший / der untere, unterste, Unter-' (MdWb 31). Vö. *ало* 'внизу, под; alsó, alul', *алов* 'вниз, под; le, alá', *алга* 'низко, низкий; alsó, alul', *алкс* 'низ, основание; alj, alap, alsó rész'. Az *ал-* fő uráli eredetű, vö. U *ala 'Raum unter etw., Unter-, das Untere' > fi. *ala, alla*, lpN *vuolle*, cser. *ül-*, vtj.-ztj. *ul*, osztj. *il*, vog. *jalχ*, ma. *al*, jur. *nilna* (UEW 6).

васолце 'дальный, далёки' (ERV 111); *vasolće* 'дальний / fern, entlegen' (MdWb 2555). Vö. *васоло* 'дальный, далёки; messze, távol (hsz.), messzi, távoli (mn)'; *васолдонь* 'дальный, далёки; messzi, távoli', *васолдо* 'издалека; messziről, távolról' *васолкс* 'даль; távolság, messzeség'. Versinyin (ESM 42) ezeket a szavakat összekapcsolja a *васень* 'первный; első', *васня* 'сначала, вначале; először, előbb' lexémákkal. Utóbbiakat az UEW finn-volgai eredetűnek tartja: vö. FV **waše-* + Kasus-suffix 'zuerst, anfangs', vö. lpN. *vuoč'čân* (UEW 816).

верце 'верхний, находящийся наверху' (ERV 127); 'felső, felül/fenn lévő' (EMSz 86); 'ylhäällä sijaitseva' (ESS 6); *verće* 'высший, верховой, находящийся наверху / der oberste, oben befindliche' (MdWb 2577). Vö. *вере* 'вверху, наверху, верхний; fenn, fent (hsz.), felső (mn)', *верьга* 'высоко; fenn, magasan (mozgásban)'. Az SSA (3: 434) a md *ver-* tövet a fi. *vieri* 'szél, mellék, oldal', lp. *vierrâ* 'erdős magaslát, dombhát' szavakkal veti egybe, vö. FV *wēre 'Rand, Seite' (UEW 820), viszont az UEW e szó mordvin megfelelőjének a *vir* 'erdő' lexémát tartja (a jelentésváltozásra: 'Rand, Seite' > Grenzlinie zwischen dem Ufer und dem Binnenland od. Waldgebiet > Wald'). Ld. még ESM 49.

икельце 'передний; передовой' (ERV 207); '(meg)előző, előző, elő-' (EMSz 125); 'etumainen; edellinen' (ESS 56); *ikelće* 'передний; прежний / vorderer; früherer' (MdWb 446). Vö. *икеле* 'предыдущий, предшествующий, перед; elől (hsz.), előtt (nu.), *икельде* 'впереди, спереди; перед, от; előlről (hsz.), elől (nu.)', *икельга* 'откровенно, перед; elől (mozgásban) (hsz.), előtt el (nu.)', *икелькс* 'перёд; előlő rész, eleje vminek'. Versinyin (ESM 84) az ősi **e-* névmási elemből származtatja, de nem magyarázza meg sem a szó többi elemét, sem pedig az *e ~ i* változást. Vö. U *e > mdE *e'e* 'dieser', *e'se* 'jener' (UEW 67).

меельце 'последний, окончательный; заключительный' (ERV 371); 'utolsó' (EMSz 222); 'viime, viimeinen' (ESS 92); *mejelće* 'последний, самый поздний, самый младший / letzt, spätest, jüngst' (MdWb 1225). Vö. *меельць* 'последний (по порядку); utolsó', *меельцек* 'по очереди, друг за другом; egymás után, sorban', *меелькст* 'остатки; maradék, maradvány'; *мейле* 'потом, затем, после; utána, aztán, később', *мекев* 'обратно, назад, снова, опять; vissza, újra'. A *mej, me-, mek-* fő a FU *miñä (*müñä*) 'Raum hintervetwas' szóra vezethető vissza, vö. fi. *myö* (*myös, myötä, myöten*), lpN *mäñhe*, cser. *məñhe*, ?ztj. *mj*, ?vog. *mänt*, ma. *meg* (UEW 277).

удалце 'задний, последний' (ERV 689); 'hátsó, hátsó' (EMSz 393); 'taka-, takainen' (ESS 177); *udalće* 'задний, последний / hinterer, letzte' (MdWb 2431). Vö. *удало* 'позади, сзади, за; hátul (hsz.), mögött (nu.)', *удалдо* 'сзади, из-за; hátulról (hsz.), mögött (nu.)', *удалкс* 'задняя часть; hátsó rész, hátulja vminek'. Versinyin (ESM 457) egy ősi *y [*u*] névmási töre vezeti vissza.

Paasonen ezek mellett adatolt néhány főnévből képzett melléknevet is. Ezek a lexémák más szótárakban nem szerepelnek, így gyaníthatóan csak dialektális alakok voltak (viszont nem egy nyelvjárási területről származnak: az első szót a mai Mordvin Köztársaság Csamzinkai járásában fekvő Boľsoje és Maloje Mareszevo nevű falvaiból, ill. a mai Tatár Köztársaság Bugulma nevű településéről, a harmadikat ugyancsak Mareszevóból és a Tyengusevói járás Koljajevo nevű falujából gyűjtötte, a másodiknál nem adott meg gyűjtőpontot).

исинце *išińće, išeńće* 'вчерашний / der Gestrige [tegnapi]' (MdWb 468) < *исень* 'id.' < *исяк* 'вчера; tegnap'.

кудонце *kudońće* 'домашний / häuslich, Haus- [házi]' (MdWb 929) < *кудонь* 'id.' < *кудо* 'дом; ház'.

ошонце *ošońće* 'горожанин / Städter' (MdWb 1473) < *ошонь* 'id.' < *ош* 'город; város'.

13.5. Összefoglalás

A *-це* igen korlátozott használatú, ritka, ma improduktív szemantikailag behatárolt képző, amely (ősi) helyhatározószókból hozott létre viszonyító értelmű mellékneveket. Az irodalmi nyelvben csak a *-це* alakja él, a *-ce* nyelvjárási változat.

14. -CE

Ez az elem a szakirodalomban először az 1980-as Grammatikában tűnik fel, Cigankin minden kommentár nélkül emeli be a melléknévképzők sorába, a *neukce* 'полный; tele' példát hozva rá, amelyet összevet a *neukede-* 'наполниться; megtelik' igével, azaz egy *neuk-* tő elkülönítésével igazolja a *-ce* képző jellegét (Grammatika 1980: 111). Ugyanez az egyetlen példa szerepel a Lipatov – Matyuskin – Moszin féle összefoglalásban (1983: 126) és az Erzań ke'ben is (EK 2000: 38).

Noha a Grammatikának és az Erzań ke'nek is Cigankin volt a főszerkesztője, más műveiben (1976: 99; 1981: 50) ezt az elemet (pontosabban a *-ce*, *-сэ* alakváltozatot) a névszóképzők közé veszi fel. Erre javarészt nyelvjárási adatokat hoz: *лембесе* 'обладающий теплом,⁴⁰ теплынъ; meleg időjárás' < *лембе* 'тёплый'; *кельмесе* 'обладающий холодом, холод; hideg, hideg idő' < *кельме* 'холодный'; *кевесе* 'обладающий твердостью; kemény' < *кев* 'камень'; *neukcesэ* 'беременная; terhes' < *neukce* 'полный; tele, telt'; *началксе* 'блин; palacsinta'.

Ezek inkább mellékneveknek tűnnek. Az utolsó példa Versinyin szerint a *началго* 'сковорода; serpenyő, palacsintasütő' + *киш* 'kenyér; хлеб' összetételből jött létre, tehát abban nem kell képzőt keresnünk (ESM 337). A *neukcesэ* inessivusi alak.

E szavak közül az irodalmi nyelv szótáraiban egyedül a *neukce* adatolható: 'полный; сытый; пухлый' (ERV 475); 'tele, teli' (EMSz 281); 'täynnä, täysi; kylläinen' (ESS 120); *peškse* 'полный; сытый / voll, satt' (MdWb 1625). A *neukede-* 'наполниться; megtelik', *neumтя-* 'наполнить; megtölt' igei párhuzamok alapján a *-ce* képző. Versinyin (ESM 349) óvatosan felveti a cser. *noukem* 'зоб; begy' szóval való rokonságot is, de ezt sem szemantikai, sem hangtani síkon nem lehet igazolni. Paasonen a *pešks* 'тонкий ствол дерева; плот / dünner Baumstamm; Floss, Gestell [vékony fatörzs; deszkapalló]' szóval kapcsolja össze, de az előző, szemantikailag kifogástalan etimológiához képest ez valószínűtlenebbnek tűnik.

Adatbázisomban ezen kívül mindössze egy, csak Paasonen által adatolt szót találtam, amely talán *-se* képzőt tartalmaz: **pekse:** *kavto pekse* 'двубрюхий, с двумя животами / zweibäuchig, mit zwei Bäuchen [kétgyomrú]', *koto pekse* 'с шестью животами / mit sechs Bäuchen [hatgyomrú]' (MdWb 1593). Ez a *peke* 'желудок, живот / Magen, Bauch [has, gyomor]' származékszava.

Cigankin (1981: 50) ezt az elemet a finn *-isa/-isä* képzővel rokonítja, vö. *antoisa* 'bőséges, termékeny', *eloisa* 'eleven, vidám', *kalaisa* 'halban gazdag', *kiintoisa* 'érdekes', *kimmoisa* 'rugalmas', *lukuisa* 'számos, sok', *riemuisa* 'örömteli', *riिताisa* 'civakodó', *satoisa* 'bő termésű, bőséges', *taipuisa* 'hajlékony', *tehoisa* 'hatékony', *valoisa* 'fényes, világos' (Hakulinen 1979: 125–126). A finn és más balti finn nyelvek képzője eredetileg 'vmiben gazdag, bőséges' jelentésű lehetett, ez szemnatikailag jól illeszkedik a két erza szó jelentésmezejéhez. – Cigankin elképzelhetőnek tartja, hogy a cseremisiz *-uö/-uii*, ill. a zrj. *-öc/-ec* képzőkkel is lehet rokonítani, vö. cser *uiik* 'мысор; szemét' > *uiikuö* 'плохой, ветхий; rossz, hitvány', zrj. *алькөс* 'пологий, отлогий; lankás, lejtős', *кузьмөс* 'продолговатый' (uo.). Amennyiben ez a képző azonos a Bereczki által *-šə/-šə* formában közreadott denominális melléknévképzővel, akkor ez a PU *-ć* denominális no-

⁴⁰ Szó szerint: 'meleggel rendelkező'.

menképzőre vezethető vissza (a hangfejlődés útja: *ć > ś > š volt) (Bereczki 2002: 182).

Összességében elképzelhető, hogy volt (van) az erzában egy *-ce* [-se] képző, melynek eredete a finn-volgai (finnugor) korig nyúlik vissza. Ez a képző a balti finn nyelvekben produktív, viszonylag gyakori, de a mordvinban visszaszorult, ma már alig adatolható.

15. Kicsinyítő képzők

Korábban, a 330–341. oldalakon részletesen bemutattam a *-ne/-нэ/-ине; -ке; -ка* kicsinyítő-becéző képzőket. Ezek melléknevekhez is járulhatnak. Szótári előfordulásuk esetleges, az általam feldolgozott művekben az alábbi példák fordulnak elő:

алкине < *алка* 'низкий, невысокий; alacsony' (ERV 43; EMSz 37; ESS 6; MdWb 28);

ашиине < *ашо* 'белый; fehér' (ERV 65; ESS 11; MdWb 78);

вейкине 'единственный, одинокий' (ERV 119); 'egyedüli, egyetlen' (EMSz 81);

'ainokainen, ainoa, ainut' (ESS 27); 'единственный / einzig (MdWb 2598) < *вейке* 'один; egy' (itt szófajváltás történt);

беряжине < *беряжа* 'плохой, плохонький; (kissé) rossz, hitvány, vézna' (ERV 80);

беряшке, беряшкине < *беряки < *берянь* 'плохой; rossz' (ERV 80; EMSz 57;

ESS 16; MdWb 125) *берянке* < *берянь* 'плохой; rossz' (ERV 80; MdWb 125);

боцянине < *боцяня* 'набухший; duzzadt, puffadt' (ERV 89);

вадрине < *вадра* 'хороший; jó' (ERV 97; MdWb 2510);

вишкине, вишкинькине < *вишка* 'маленький; kicsi' (ERV 138; EMSz 895; ESS 31;

MdWb 2639–2640: *višiŋe, vešiŋge, vešiŋgiŋe, viškiŋe, veškiŋka, viškiŋkiŋe, viškiŋe*);

вежне сазор 'младшая сестра; hűg' (ERV 118);

ёжовне < *ёжов* 'хитрый; ravasz' (ERV 180; MdWb 539);

нурькине < *нурька* 'короткий; rövid' (ERV 423; EMSz 252; ESS 105; MdWb 1372);

однэ < *од* 'новый, молодой; új, fiatal' (ERV 431; EMSz 256; MdWb 1424: *odge*);

ожине < *ожо* 'жёлтый; sárga' (ERV 430; EMSz 257; MdWb 1492);

осалне *osalnä* < *osal* 'плохой; rossz' (MdWb 1469);

покишке < *поки* 'большой; nagy' (ERV 493; MdWb 1727: *pokške, pokškiŋe, pokšiŋe*);

светлыне *švetliŋe* < *светлый* 'светлый; világos' (MdWb 2208);

човине < *чова* 'тонкий, мелкий; vékony, sovány' (ERV 752; EMSz 432; ESS 192;

MdWb 285–286: *čoviŋe, čoviŋge, čoviŋgiŋe, čoviŋkiŋe*).

Cigankin (2000b: 187–188) kicsinyítőképző-bokrokban adatol *-ка* képzőket (*ине* + *ка*, ill. *ка* + *ине* szekvenciákban egyaránt): *алкинька* 'низенький' (< *алка* 'низкий; al-só'), *вишкинька* 'маленький' (< *вишка* 'малый; kicsi'), *коськинька* 'суховатый' (< *коське* 'сухой; száraz'), *нюркинька* 'коротенький' (< *нюрка* 'короткий; rövid'), *човинька* 'тоненький' (< *чова* 'тонкий'), *шождынька* 'лёгонький' (< *шожда* 'лёгкий; könnyű'), *эчкинька* 'толстенный' (< *эчке* 'толстый; kövér'); *апокишкине* 'малюсенький' (< *апоки* 'небольшой; nem nagy'), *берянькине* 'плохенький' (< *берянь* 'плохо; rossz').

6. FEJEZET

A SZÁMNEVEK KÉPZŐI (KÉPZŐSZERŰ ELEMEL)

1. TŐSZÁMNEVEK

1.1. Az erza irodalmi nyelvi tőszámnevek a következők:

<i>вейке</i> 'egy'	<i>кевейкее</i> 'tizenegy'	<i>комсь</i> 'húsz'
<i>кавто</i> 'kettő'	<i>кемгавтово</i> 'tizenkettő'	<i>колоньгемень</i> 'harminc'
<i>колмо</i> 'három'	<i>кемголмово</i> 'tizenhárom'	<i>ниленьгемень</i> 'negyven'
<i>ниле</i> 'négy'	<i>кемнилее</i> 'tizennégy'	<i>ведьгемень</i> 'ötven'
<i>вете</i> 'öt'	<i>кеветее</i> 'tizenöt'	<i>кодгемень</i> 'hatvan'
<i>кото</i> 'hat'	<i>кемготово</i> 'tizenhat'	<i>сизьгемень</i> 'hetven'
<i>сисем</i> 'hét'	<i>кемзисемге</i> 'tizenhét'	<i>кавксоньгемень</i> 'nyolcvan'
<i>кавксо</i> 'nyolc'	<i>кемгавксово</i> 'tizennyolc'	<i>вейксэньгемень</i> 'kilencven'
<i>вейксэ</i> 'kilenc'	<i>кевейксэе</i> 'tizenkilenc'	
<i>кемень</i> 'tíz'		

<i>комсьвейкее</i> 'huszonegy'	<i>сядо</i> 'száz'	<i>сядо колоньгемень вете</i>
<i>комськаавтово</i> 'huszonkettő'	<i>кавтосядт</i> 'kétszáz'	'százharmincöt'
<i>комськолмово</i> 'huszonhárom'	<i>колмосядт</i> 'háromszáz'	<i>кавтосадт ведгемень ниле</i>
...	<i>нилесядт</i> 'négyszáz'	'kétszázötvennégy'
<i>колоньгемень ниле</i>	<i>ветесядт</i> 'ötszáz'	
'harmincnégy'	<i>котосядт</i> 'hatszáz'	<i>кавто тѣжам/тиицат</i>
...	<i>сисемсядт</i> 'hétyszáz'	'kétezer'
<i>ниленьгемень вете</i>	<i>кавксосядт</i> 'nyolcszáz'	
'negyvenöt'	<i>вейксэсядт</i> 'kilencszáz'	<i>ниле тиицат колмосадт</i>
	<i>тѣжа(нь), тьица</i> 'ezer'	<i>кодгемень вете</i>
	<i>миллион</i> 'millió'	'négyezer-háromszázhatvanöt'

(Irodalom: Jevszevjev 1934/1963: 138–140; Grammatika 1962: 204–208; Feoktyisztoz 1966: 183–184; 1975: 305–306; Szerebrennyikov 1967: 107–119; Erdődi 1968: 238–243; Grammatika 1980: 241–243, 246–249; Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983: 138; Erzáń kel' 2000: 115–120; Keresztes 1990: 61; Honti 1993: 151–154; Mészáros 1998: 50, 58–59, 98–99; Bartens 1999a: 118–120. Jó kutatástörténeti áttekintést publikált Szmolkina 2005, 2010.)

Megjegyzések:¹

- A mordvin összetett szavakra általánosan jellemző zöngésségi hasonulás a számnevekben is kimutatható. Az összetétel második elemének szókezdő zöngétlen más-salhangzója az előtag végén álló zöngés mássalhangzóhoz asszimilálódik. Ez a hasonulás 11 és 19 között a *кавто*, *колмо*, *кото*, *сисем*, *кавксо* lexémákat (*кем-гавтово*, *кемголмово*, *кемготово*, *кемзисемге*, *кемгавксово колоньгемень*), 20–90 között pedig a tízeseket (*кемень* > *гемень*) érinti.
- Tíz és húsz között a *кемень* 'tíz' összetételi utótagként lerövidül: *ке-* alakú lesz, ha utána *в-* kezdetű számnév következik, minden más esetben *кем-* alakú lesz.
- A 'harminc', 'negyven' nyolcvan' és 'kilencven' jelentésű számokhoz egy *-Vń* elem járul (*колонь-гемень*, *нилень-гемень*, *кавксонь-гемень*, *вейксэнь-гемень*), de az 'ötven', 'hatvan' és 'hetven' jelentésűekhez nem (*ведь-гемень*, *код-гемень*, *сизь-гемень*). Jevszevjev (1934/1963: 140) és Feoktysztov (1966: 184; 1975: 306) ezt genitivusnak veszi, Szerebrennyikov (1967: 117–119) viszont az instructivusra vezeti vissza (jelentése: 'втором десяти; вчетвером десяти' stb. Honti (1993: 53) nem zárja ki annak lehetőségét, hogy ez a *кемень* 'tíz' multiplikátorra rövidült formája. A *колоньгемень* és a *сизьгемень* hangtanilag deformálódott.

1.2. A tőszámnevek képzői (képzőszerű elemei)

Az összetett számnevek 11–19 és 21–29 között *-e*, *-во*, *-ге* [*-je*, *-во*, *-ge*] elemet vesznek fel. Harminc fölött ez már nem használatos. A moksában a számnevek csak 19-ig kapják meg ezt az elemet, 21 és 29 között már nem: *кефкие* 'tizenegy', *кемгафтува* 'tizenkettő', de *комсь фкя* 'huszonegy', *комсь кафта* 'huszonkettő' stb. Leíró szempontból a *-e*, *-во*, *-ге* leginkább képző(szerű elem)nek tekinthető, olyannak, amelyik nem változtatja meg az alapszó szófaját, és csak meghatározott lexémákhoz kapcsolódhat.

A kapcsolódási szabályok a következők:

- a) a tövégi veláris magánhangzó után *-во* (*-vo*) áll: *кемгавто-во* 'tizenkettő', *кемголмо-во* 'tizenhárom', *кемгото-во* 'tizenhat', *кемгавксо-во* 'tizennyolc';
- b) a tövégi palatális magánhangzó után *-е* (*-je*) áll: *кевейке-е* 'tizenegy', *кемниле-е* 'tizennégy', *кевете-е* 'tizenöt', *кевейксэ-е* 'tizenkilenc';
- c) a tövégi (zöngés) mássalhangzót *-ге* (*-ge*) követi: *кемзисем-ге* 'tizenhét'.

A *-e*, *-во*, *-ге* elemek kérdése régóta foglalkoztatja a tudósokat. Wiedemann (1865: 48) prolativusragnak minősítete (16 = 'zehn an sechs vorüber'). Budenz József 'két-két szám összefoglalását kiemelő képző'-ként (1876: 59), majd „két számnak [...] összefoglalására vonatkozó” 'dualis-féle értékű képző'-ként definiálta (1884–1894: 320). Paasonen (1903: 16) „Anhangspartikel”-nek (kiegészítő partikulának) nevezte, s a *g*-t tartotta elsődlegesnek.

¹ Egyéb morfológiai és szintaktikai kérdésekkel (számnevek határozatlan és határozott ragozása, a számnév után álló főnév egyes/többes száma, a számnevek mondatbeli szerepe stb.) ebben a dolgozatban nem foglalkozom.

Jevszjev, mint korábban többször szoltam róla, a cirill betűs írás foglya volt, még ő sem tudott elvonatkoztatni ettől. A tíz fölötti számnevek képzését a következőképpen írja le: „конечная гласная удваивается: *кевийкее, кемнилее, кеветее*, причем, если конечным звуком является *о*, то между удвоенными гласными, во избежание зияния, вставляется звук *в*: *кемгавто-в-о, кемгольмо-в-о, кемгото-в-о* [a tövégi magánhangzó megkétszereződik, ha pedig a tő végén *о* áll, a megkétszerezett magánhangzók között egy hiátustöltő *в* áll]”. Ez alól kivétel a *сисемь*, amely után *-ze* elem áll (Jevszjev 1934/1963: 139).

Bubrih a *-ze, -e* (nála: *-üe*), *-zo* számnévrészeket a *κ*-elemű partikulára (*κ*-овая присоединяющая частица) vezeti vissza, azaz implicite $\kappa(V) > \varepsilon(V)$, $\ddot{u}(V)$ változást feltételez (1953: 54).

Szerebrennyikov (1967: 115–116) véleménye szerint itt inkább az ősi mordvin comitativus (совместный падеж) nyomait láthatjuk. A számnevek jelentése: ’десять с одним, десять с двумя, десять с тремя [tíz az eggyel, tíz a kettővel, tíz a hárommal]’ stb. A comitativust **-ge* alakban rekonstruálja, ebből palatális környezetben (*-ye* fokon keresztül) *-je* fejlődött, míg veláris magánhangzók között *-γo > -vo* volt a változás útja. Mássalhangzó után (*kemziseṃge*) megmaradt a *-ge*. Szerebrennyikov idézi Galkint, aki a cser. *lučkə* ’пятнадцать; tizenöt’ számnevet a következőképpen tagolja: *lu* ’десять; tíz’ + *vič* ’пять; öt’ + *-ke* comitativus.

Raija Bartens (1999a: 118) Wiedemann nézeteit fogadja el: „lukusanat 11–19: *ke(m)* + lukusanan 1–9 prolatiivimuoto (muodoissa assimilaatioita) [11–19 közötti számnevek: *ke(m)* + az 1–9 közötti számnevek prolativusa (asszimilálódott alakokban)”, de nézeteit nem indokolja.

Ugyancsak prolativusinak² tartja ezeket az elemeket az Erzáń kel’ is (2000: 117), ráadásul itt *-vo, -ee, -əe (üe), -ze* alakváltozatokat adnak meg – ékes példaként annak, hogyan zavarhatja össze a cirill betűs lejegyzés a mordvin nyelvészek fejét. A *-əe* változat tűnik a legkülönösebbnek.

Honti László (1993: 152) uráli számnevekről írott monográfiájában teljességgel elfogadhatónak tartja Szerebrennyikov feltevését, egyrészt a comitativus szerepköre, másrészt a cseremisiz párhuzam miatt.

² A prolativus valószínűleg azért jött szóba Wiedemann, Bartens, ill. Cigankin és munkatársai műveiben, mert annak alakja az erzában *-va/-ka/-za*, a moksában *-va/-ka/-za/-ze*. A prolativus a valami mellett, fölött elhaladást, valami mentén végighaladást fejezi ki, fontos komponense a mozgás érzékeltetése; pl. a ’tizenkettő’ e magyarázat szerint ’kettő a tíz előtt/fölött (el)’ lenne, ez szemantikailag kevésbé hihető. Ráadásul a kapcsolódási szabályok is eltérőek: a szóvégi magánhangzó után az erzában *-va* áll, a hangrend nem megkülönböztető jegy, de a szóvégi mássalhangzó zöngéssége igen: zöngétlenhez *-ka*, zöngéshez *-ga* rag járul (részletesebben: Maticsák 2003: 151–152). Voltaképpen tehát a számnévképzők és a prolativus kapcsolódása csak egy pontban, a *g*-elemű szuffixum esetében azonos:

	Prol.	számnevek
tővégi magánhangzó után	<i>va</i>	<i>vo</i> tővégi veláris mgh. után <i>je</i> tővégi palatális mgh. után
hangrend	—	
tővégi zöngétlen msh. után	<i>ka</i>	
tővégi zöngés msh. után	<i>ga</i>	<i>ge</i> tővégi zöngés msh. után

2. SORSZÁMNEVEK

2.1. Az erza irodalmi nyelvi sorszámnevek a következők:

<i>васен-це</i> 'első' ³	<i>кевейкее-це</i> 'tizenegyedik'
<i>омбо-це</i> 'második'	<i>кемгавтово-це</i> 'tizenkettedik'
<i>колмо-це</i> 'harmadik'	<i>кемголмово-це</i> 'tizenharmadik'
<i>ниле-це</i> 'negyedik'	<i>кемнилее-це</i> 'tizennegyedik'
<i>вете-це</i> 'ötödik'	<i>кеветее-це</i> 'tizenötödik'
<i>кото-це</i> 'hatodik'	<i>кемготово-це</i> 'tizenhatodik'
<i>сисем-еце</i> 'hetedik'	<i>кемзисемге-це</i> 'tizenhetedik'
<i>кавксо-це</i> 'nyolcadik'	<i>кемгавксово-це</i> 'tizennyolcadik'
<i>вейксэ-це</i> 'kilencedik'	<i>кевейксэе-це</i> 'tizenkilencedik'
<i>кемен-це</i> 'tizedik'	
<i>комс-еце</i> 'huszadik'	<i>сядо-це</i> 'századik'
<i>колоньгемен-це</i> 'harmincadik'	<i>кавтосядо-це</i> 'kétszázadik'
<i>ниленьгемен-це</i> 'negyvenedik'	<i>колмосядо-це</i> 'háromszázadik'
<i>ведьгемен-це</i> 'ötvenedik'	<i>нилесьдо-це</i> 'négyyszázadik'
<i>кодгемен-це</i> 'hatvanedik'	<i>ветесьдо-це</i> 'ötszázadik'
<i>сизьгемен-це</i> 'hetvenedik'	<i>котосядо-це</i> 'hatszázadik'
<i>кавксоньгемен-це</i> 'nyolcvanedik'	<i>сисемсядо-це</i> 'hétszázadik'
<i>вейксэньгемен-це</i> 'kilencvenedik'	<i>кавксосядо-це</i> 'nyolcszázadik'
	<i>вейксэсядо-це</i> 'kilencszázadik'
<i>комсьвейкее-це</i> 'huszonegyedik'	<i>тёжа(нь), тыща-це</i> 'ezredik'
<i>комськавтово-це</i> 'huszonkettedik'	<i>миллион</i> 'milliomodik'
<i>комськолмово-це</i> 'huszonharmadik'	
<i>колоньгемень васен-це</i> 'harmincegyedik'	
<i>колоньгемень ниле-це</i> 'harmincnegyedik'	
<i>ниленьгемень вете-це</i> 'negyvenötödik' stb.	

(Irodalom: Jevszejjev 1934/1963: 140–141; Grammatika 1962: 211–212; Szerebrennyikov 1967: 119–120; Erdődi 1968: 243–245; Feoktyisztov 1975: 306; rammatika 1980: 243–244; Erżań ke' 2000: 122–123; Keresztes 1990: 62; Mészáros 1998: 140–141; Bartens 1999a: 120.)

A kapcsolódási szabályok a következők:

a) A tövégi magánhangzó a számnevekben nem esik ki: *колмо-це* 'harmadik' *ниле-це* 'negyedik', de a melléknévképző előtt igen: *икеле* 'elől' > *икельце*, *удало* 'hátul' > *удальце*, *вере* 'felső' > *верьце* (ld. az 578. oldalon írottakat).

³ А *васенце*, *кеменце* (> *-геменце*) cirill betűs lejegyzés nem tükrözi pontosan a palatalizációt: ezekben a szavakban valójában a tövégi *-ń* is palatalizált: *vašeńće*, *kemeńće*.

b) A mássalhangzóra végződő számnevek után a szuffixum vagy *-це* (*кемень* 'tíz' > *кетеңце, колоньгемень* 'harminc' > *колоньгеменце*) vagy *-еце* alakú (*сисемь* 'hét' > *сисемеце, комсь* 'húsz' > *комсеце*).

– A képző alakja tehát leíró szempontból: *-це, -еце* (Mészáros 1998: 140).

Megjegyzések:⁴

– Moksa alakja *-це* [-ćə].

– A *-це* helyett sorszámnévképzői szerepben néha a *-тькс* is használatos (főleg 2–10 között): *омботькс, колмотькс, нилетькс, вететькс, кототькс, сисеметькс, кавксотькс, вейксятькс* (Jevsjevjev 1934/1963: 141; Erdődi 1968: 243).

– A tőszámnevek *-e, -во, -ге* képzője a sorszámnevek előtt megmarad.

– Sok más nyelvhez hasonlóan az 'első' és 'második' jelentésű sorszámnevek a mordvinban is szuppletív tövekből eredeztethetők:

васенце < *васень* 'первый' (ERV 111); 'első' (EMSz 74), vö. *васня* 'сначала, вначале, предварительно; először, előbb, kezdetben'. A szócsalád finn-volgai eredetű: FV **waše-* + Kasussuffix 'zuerst, anfangs', vö. lpN. *vuoč'čân* (UEW 816). Szerebrennyikov (1967: 120) és Versinyin (ESM 42) összekapcsolja a *васоло* 'дальный, далёкий, далеко, вдали' (ERV 111); 'messze, távol; messzi, távoli' (EMSz 75); *каукана, етäällä* (ESS 25); *васолкс* 'даль; távolság, messzeség', *васов* 'далеко; messzire, távolra', *vasolo* 'далеко, вдали / fern, in der Ferne' (MdWb 2554) lexémák tövével.

омбоце, vö. *омбо* 'другой, иной; más, másféle'; *омбонст, омботькс* 'второй; második', *омбоньгирда* 'второй раз; másodszor' (ERV 438; EMSz 260; ESM 313). Ez a szó három elemből áll:

a) *o-* < U *o ~ *u* 'jener, -e, es', vö. cser. *u-*, vtj. *o-*, ?zrj. *a-*, ma. *az, a* (*addig, akkor, akkora, amaz, annyi, azon, azonban, azonnal, azonos, által, át; oda, oly, onnan, ott, óta; úgy*), jur. *am* stb. (UEW 332);

b) *-мб-* ~ vö. fi. *mpi* (*-mpa-/mpä-*), lp. *-b*, magy *-b/-bb*, a középfok jele (Majtyinszkaja 1974: 280; Feoktisztoz 1975: 306);

c) *-це*: sorszámnévképző.

2.2. A sorszámnévképző eredete

Bubrih (1955: 94) a *-će* sorszámnévképzőt **-ńće* alakra vezeti vissza, melyből az *-ń* fonetikai okok, az *ń* + *ś* kapcsolat miatt kiesett (de eltűnhetett a *кемеń-ńće, колоń-гемеń-ńće* stb. szavakból is, majd ez analogikusan átterjedhetett a többi számnévre is). A *-śe* elemet Bubrih a mutató névmásra vezeti vissza (~ fi. *se*). Szerebrennyikov (1967: 120) ezt a nézetet elfogadja, megtámogatva más nyelvek példáival: ném. *zwei* 'kettő' > *der zweite* 'második'; arab *hamsatun* 'öt' > *al-hamisun* 'ötödik' – ezekben az esetekben a határozott névelő részt vesz a sorszámnevek megalkotásában.

⁴ A tőszámnevekhez hasonlóan itt is csak az alapvető morfológiai kérdésekkel foglalkozom.

3. GYŰJTŐSZÁMNEVEK

A gyűjtőszámnevek képzése során a kettő és kilenc közötti tőszámnevekhez kapcsolódik egy *-не-* elem és a többes számú birtokos személyrag (*-нек, -нк, -ст*): *кавто-не-нек* 'mi ketten', *кавто-не-нк* 'ti ketten', *кавто-не-ст* 'ők ketten', *колмо-не-нек* 'mi hárman', *ниле-не-нк* 'ti négyen', *вете-не-ст* 'ők öten' stb. A többes szám első személyű alak megrövidülhet: *кавтоненек* ~ *кавоненек*, *колмоненек* ~ *колмонек*. (Előbbi alakváltozata: *кавоненек*, *кавонек*, ld. Mészáros 1998: 99; Bartsens 1999a: 121.) Példák: *кавтонек сынек* 'мы двое пришли; mindketten megérkeztünk', *колмонек якинек* 'мы втроем ходили; mi hárman járkáltunk', *ветенек нузяктадо* 'вы все пятеро лентяи; ti mind az öten lusták vagytok', *кавтонест лисметъне вирься* 'обе лошади в лесу; mindkét ló az erdőben van' (Jevszevjev 1934/1963: 141; Erdődi 1968: 246); *кавонест од ломанть* 'оба молодые люди; mindketten fiatal emberek', *колмонест кашмолезевсть* 'все трое замолчали; mindhárman elhallgattak' (Grammatika 1980: 244). Ld. még Grammatika 1962: 209–210; Feoktyisztov 1966: 183; EK 119–120.)

A *-н(е)* elemet Szerebrennyikov (1967: 121) az ősi instructivusra vezeti vissza, Erdődi és Mészáros genitivust lát benne. – A gyűjtőnévképzők *-не-* eleme tehát leíró szempontból olyan képzőszerű elemnek tekinthető, amely valamilyen ősi esetragra megy vissza.

4. SZORZÓSZÁMNEVEK

Az erza irodalmi nyelvi szorzószámnevek a következők: *ве-сть* 'egyszer', *кавк-сть* 'kétszer', *колмо-ксть* 'háromszor', *ниле-ксть* 'négyyszer', *вете-ксть* 'ötször', *кото-ксть* 'hatszor', *сусеме-ксть* 'hétszer', *кавксо-ксть* 'nyolcszor', *вейксе-ксть* 'kilencszer', *кемен-ксть* 'tízszer', *кевейкее-ксть* 'tizenegyszer', *кемгавтово-ксть* 'tizenkétyszer', *сядо-ксть* 'százszor' stb. (Mészáros 1998: 68–69). Jevszevjev (1934/1963: 141) a képzőt *-сьть*: alakban veszi fel: *кавсьть*, *колмсьть*. Erdődi (1968: 245) ugyancsak *-šť* formát ad meg, de a példaanyagában a *-kšť* is szerepel: *kavkšť*, *kolmšť*. – A többi kézikönyv és grammatikai összefoglaló nem foglalkozik ezzel a számnévfajtaival.

A *-ксть* képző határozatlan számnevekhez is járulhat: *ламоксть* 'sokszor', *аламоксть* 'kevésszer', *зярыяксть* 'néhányszor'. A *-ксть* alapvetően ugyanazt a feladatot tölti be, mint a *кирда* '-szor, -szer, -ször' névutó (ezt részletesebben ld. a 384–386. oldalakon): *кавтонь кирда* 'kétszer', *ламонь кирда* 'sokszor'.

A Grammatika (1962: 40) ezt az elemet a *-кс* főnévképző és a többesjel kombinációjának tartja, a későbbi kézikönyv (Grammatika 1980: 363) „speciális szóképző szuffixumnak [специальный словообразовательный суффикс]”-nak nevezi.

*

– A számnevekhez kicsinyítő képző is járulhat. A képzett szó a 'csak, csupán' jelentésárnyalatot veszi fel: *vejkińe* 'csak egy, egyetlen(ke)', *kavtińe* 'csak kettő', *kolmińe* 'csak három', *keveťińe* 'csupán tizenöt' (töszámnév); *vašeńcińe* 'csak első', *ombocińe* 'csak második', *kolmocińe* 'csak harmadik' (Erdődi 1968: 242–243, 245).

*

A számnevek egyéb fajtáiban az erza nem használ képzőket:

– Az osztó (páros) számnevekben (genitivusi?)⁵ *-ńe* elem áll: *кавтонь-кавтонь* 'по два; kettesével', *колмонь-колмонь* 'по три; hármassával', *сядонь-сядонь* 'по сто; százassával' (Jevszevjev 1934/1963: 141 Feoktyisztov 1975: 306); *рамасть комсень-комсень тетрадь ды ветьень-ветень пера* 'купили по двадцать тетради и по пять перьев; húsz-húsz füzetet és öt-öt tollat vettek' (Grammatika 1962: 210; Szerebrennyikov 1967: 121); *maksan kavtoń-kavtoń kńiga* 'adok két-két könyvet', *kandan veťeń-veťeń vedra ved* 'viszek öt-öt vödör vizet' (Erdődi 1968: 240); *минь ютинек комсьветееень-комсьветееень вайгельбе чизэнзэ* 'мы проходили по двадцать пять километров в день; huszonöt kilométert tettünk meg naponta' (Grammatika 1980: 244); *вейкень-вейкень* 'egy-egy', *кеветееень-кеветееень* 'tizenöt-tizenöt' (EK 2000: 120).

– A hozzávetőleges mennyiséget kifejező számnévben a *-шка* comparativusrag áll: *колмошка ломань* 'человека три; mintegy három ember' (Feoktyisztov 1966: 184; 1975: 306); *kavtoška kńiga* 'kb. két könyv', *veťeška lomań* 'mintegy öt ember', *komšeška čelkovoј* 'mintegy húsz rubel' (Erdődi 1968: 239); *колмошка* 'около трех; mintegy három'; *ветешка* 'около пяти; kb. öt' (Grammatika 1980: 245); *кеменьшка* 'kb. tíз', *сядошка* 'mintegy száz' (EK 2000: 121).

– A törtszámnevek a *пель* 'fél' szóval építkeznek: *омбоце пель* 'másfél [tkp. a második fele]', *колмоце пель* 'két és fél [tkp. a harmadik fele]', *нилеце пель* 'három és fél [tkp. a negyedik fele]' stb. (Grammatika 1962: 211; Feoktyisztov 1975: 307; Grammatika 1980: 245). Erdődi (1968: 245) a *-t'ks* sorszámnévképzős szerkezetről is említést tesz: *kolmoťks čašť* 'harmad' (*čašť* 'rész' < or.), *niľet'ks čašť* 'negyed', *veťet'ks čašť* 'ötöd'.

⁵ Feoktyisztov (1966: 183) genitivusnak tartja, a többi szerző nem foglal állást e kérdésben.

7. FEJEZET

AZ IGENEVEK KÉPZŐI

1. INFINITIVUSOK

Az erza infinitivusok számáról megoszlik a tudósok véleménye. A mordvin leíró grammatikák, nyelvtani kézikönyvek, összefoglaló tanulmányok alapvetően két infinitivusszal számolnak: **-mc**; **-mo**, **-me** (Jevszevjev 1934/1963: 286–287; Grammatika 1962: 241–249; Feoktyiszov 1966: 191–192; 1975: 326; Szerebrennyikov 1967: 216; Mészáros 1998: 33–34),¹ míg mások harmadikként felveszik a **-mado**, **-modo** (**-mede**) alakot is (Bubrih 1953: 153–155; Grammatika 1980: 270–276; Bartens 1999a: 144–151; EK 2000: 154–155 Keresztes 2011: 93). Keresztes László chrestomathiájában (1990: 67–68) ezek mellett felvette az infinitivus-ellativust (**-msto**, **-mste**) és az infinitivus-translativust (**-mks**, **-moks**, **-meks**) is. Ezek csak az északi erza nyelvjárásokban élnek. (Ebben a viszonyrendszerben a **-mo**, **-me** infinitivus-nominativusi, a **-ms** infinitivus-illativusi, a **-mado**, **-modo** pedig infinitivus-ablativusi alak.)

Ezek az infinitivusok az ősi **m* (> ősmd. **-mə*) deverbális nomenképzőre mennek vissza (ezt részletesebben ld. a 166. oldalon, vö. fi. *elämä*, mdE *erämo* 'élet', fi. *kuolema*, mdE *kulomo* 'halál' stb.), ugyanez az elem több rokon nyelvben él különféle infinitivusi, participiumi és gerundiumi formában is, pl. a finnben a **-ma/-mä** III. infinitivusi alakban, a participium passivumban (*minun tekemäni ruoka* 'az általam készített vacsora') és a **-minen** szuffixumban, amely egyes nyelvtanok szerint IV. infinitivusi alak volt, de mára már elvont főnévképzővé vált (*eläminen* 'élés, élet'). (Bubrih 1953: 155; Szerebrennyikov 1967: 216; Keresztes 2011: 93).

Az I. infinitivus (infinitivus-illativus) **-mc** (moksa alakja ugyanez) képzője két részből tevődik össze: az **-m** deverbális névszóképzőhöz csatlakozott az illativus ragja, felépítését tekintve megfelel tehát a finn III. infinitivus illativusának.

A II. infinitivus (infinitivus-nominativus) **-mo**, **-me** (moksa **-ma**) képzője a **-mə* deverbális névszóképzőre megy vissza.

A III. infinitivus (infinitivus-ablativus) **-mado**, **-modo**, **-mede** (moksa megfelelője **-mdə**) képzője **-do**, **-de** ablativusragot tartalmaz.

Az alábbiakban áttekintem az infinitivusok főbb használati köreit.

a) A **-mc** infinitivus az ige szótári alakja. Ez a forma használatos:

- az *эряви*, *сави* 'надо, нужно' 'kell, szükséges', *арсе-* 'думать; gondol', *алтне-* 'желать; kíván', *бажа-* 'стремиться, желать; akar, kíván', *кенере-* 'успеть; ráér, elér', *мере-* 'сказать; mond', *снартне-* 'стремиться; törekszik' ige mellett: *монень яряви модемс* 'мне надо идти; mennem kell', *сави кой-мезе тедемс эстенъ* 'придется кое-что сделать самому; természetesen, kell valamit tennem magamért';

¹ Erdödi (1968: 262–263) csak a **-ms** infinitivust mutatja be.

- az *ули* 'есть; van', *арась* 'нет; nincs' igék mellett: *арасель кинь кучомс* 'некого было послать; nem volt kit küldeni';
- a kérdő és tagadó névmások és határozószók után: *мезе теемс* 'что делать; mi a teendő?', *теемс а мезе* 'делать нечего; nincs mit tenni', *молемс а ков* 'идти некуда; nincs hova menni';
- а *ика* 'время; idő' szó mellett: *монень ика туемс* 'мне пора идти; ideje indulnom';
- а *паро* 'хорошо; jó', *стака* 'тяжело; nehéz' szavak mellett: *паро тесэ охотничамс* 'хорошо здесь охотиться; jó itt vadászni', *стака молемс ломатненень истямо китнева* 'тяжело идти людям по таким дорогам; nehéz az embereknek ilyen úton elindulni' stb.

A *-мс* infinitivusnak dialektális szinten *-мкс* (> *-мокс*, *-мекс*) alakváltozatai vannak: *кучомкс* ~ *кучмокс* 'послать; elküld' (irod. *кучомс*), *молемкс* ~ *мольмекс* 'идти; megy' (irod. *молемс*). Damaszkín 1785-ben megjelent szótárában túlnyomó többségben vannak ezek az igenévi alakok.

b) A **-мо**, **-ме** infinitivus használatos:

- az inchoatív árnyalatú a *карма-*, *устава-*, *ушодо* 'начать; (el)kezd', *кунда-* 'взяться, наступить; nekifog, nekilát', *анокста-* 'готовиться; készülődik' igék mellett: *карман морамо* 'начну петь; énekelni kezdek', *ушодан ярсамо* 'enni kezdek' (birtokos személyragokkal: *карман вечкемензэ* 'стану любить его; kezdem szeretni őt');
- mozgást jelentő igék mellett (*моле-* 'идти, megy', *туе-* 'уйти; jön', *са-* 'прийти; érkezik': *молян сокамо* 'поеду пахать; megyek szántani' – itt célhatározói funkciót tölt be;
- a cselekvés végrehajtásának képességét kifejező *машто-* 'уметь; tud, képes', *тонадо-* 'научиться; megtanul, megszokik' igék után: *тон тонадоть сёрмадома* 'ты научился писать; megtanultál írni';
- az érzékelést jelentő *нее-* 'видеть; néz', *маря-* 'слушать; hall' igék mellett: *эзить нее атя ютамо* 'не проходил здесь старик; nem láttál itt egy öreget elhaladni?';
- necesszivitás kifejezésére: *ванды тонеть вирев молема* 'завтра тебе в лес ехать; neked holnap az erdőbe kell menned'. Ez múlt időben is állhat: *исяк тонеть вирев молема* 'вчера тебе в лес ехать-было; neked tegnap az erdőbe kellett menned'. (Bubrih ezt külön *-ма* infinitivusnak veszi fel, de ez valójában moksa alak, az erzában a *-мо/-ме* infinitivus látja el ezt a funkciót.)

b) A **-мадо**, **-модо** infinitivus használatos:

- а *лотка-* 'перестать; abbahagy', *отказа-* 'отзакать(ся); elutasít, visszautasít', *прядо-* 'кончить; befejez', *топode-* 'надоест, наскучить; megun' igék mellett (a cselekvés abbahagyása, megszüntetése): *ламот лоткась нуемеде* 'многие перестали жать; sokan abbahagyták a vetést'; *лоткан морамодо* 'перестану петь; abbahagyom az éneklést';

- a *мере-* 'велеть, приказать; megparancsol', *кошардо-* 'заставить; kényszerít, késztet', *карда-* 'запретить; megtilt' igék mellett (tiltás, kényszer): *те эрямось мери вечкемадо* 'наша жизнь велит любить; szeretni kell az életet';
- a *пеле-* 'бояться; fél', *визде-* 'стесняться; szégyenkezik' igék mellett (félelem, aggodalom): *пельсь сон тейтеренть тандавтомадо* 'боялся он девушку напугать; félt megijeszteni a lányt' stb. (Bartens hívja fel rá a figyelmet, hogy – ellentétben a finn III. infinitivusszal (*meni joelle uimaan* 'ment a folyóra úszni', *tuli joelta uimasta* 'tkp. jött a folyóról úzásból') – a mordvinban ehhez az infinitivushoz nem kapcsolódik mozgást jelentő ige (1999a: 151).

2. PARTICIPIUMOK

Az erza participiumok egyrészt jelen és múlt idejű, másrészt cselekvő és szenvedő alakokra oszlanak, ezekhez társul a passzív értelmű, múlt idejű agens participium:

	activum	passivum
praesens	-i(ča)	-(v)iks, -ma
perfectum	-ž	-ž, -ń, -vt/-vt'

1. Participium praesens activum: -i, -iča

Irodalom: Bubrih 1953: 156–158; Grammatika 1962: 320–322; Feoktyisztov 1966: 192; 1975: 326; Szerebrennyikov 1967: 209–210; Grammatika 1980: 348–351; Legyajkina 1985; Keresztes 1990: 68; 2011: 93–94; Mészáros 1998: 59; Bartens 1999a: 152; EK 219–220.

A képző cirill betűs lejegyzésben: *-u/-ы, -иця/-ыця*. Előbbinek az erzában dialektális szinten van *-ий/-ый* változata is (*молий* 'идущий; menő', *морый* 'поющий; éneklő', *эри* 'живущий; élő'). Moksa megfelelője: *-u/-ы, -ай/-яй* (*моли, морай, эрай*), a hosszabb változat itt nem él. Az *-u ~ -ай* kettősség magyarázata: az erzában az ősi **-i* végű diftongusok nagy része monoftongizálódott (*sodaj > sodij > sodi*), míg a moksában megőrződött.

Az *-i* az ősi **-j* deverbális névszóképzőre megy vissza, hasonlóan jöttek létre a permi, lapp és finn participiumok is, vö. fi. < *opetta-* 'tanít' > *opettaja* 'tanító > tanár', *laula-* 'énekel' > *laulaja* 'éneklő > énekes'). Az *-i*-hez később csatlakozó *-ča* eredetileg talán deminutív képző volt. Ez az elem az uráli **-č* denominális képzőre megy vissza (~ fi. *kammitša* 'béklyó, pányva', *karitsa* 'bárány', *kurmitsa* 'lile' – részletesebben ld. a 131. oldalon). (Lehtisalo 1936: 205–208; Szerebrennyikov 1967: 209–210; Feoktyisztov 1975: 326; Bartens 1999a: 152; Keresztes 2011: 94–95.)

Mivel az *-u/-ы* egybeesik a jelen idő egyes szám 3. személyű igei személyraggal, ezért az irodalmi nyelvben általában a participium hosszabb változata él. Egyértelműen a hosszabb változat használatos főnévvé lexikalizálódás esetén és predikatív funkcióban: *ваны(ця)* 'смотрящий' > 'пастух', *кундыця* 'ловящий' > 'ловец' (főnévként nagyon gyakran foglalkozásnév jön létre: *важode-* 'работать; dolgozik' > *важодиця* 'работяга; munkás', *леча-* 'лечить; gondoz' > *лечиця* 'врач; orvos', *микине-* 'продать;

elad' > *микиниця* 'продавец; eladó', *мора-* 'énekel; петь' > *морыця* 'певец; énekes', *налксе-* 'играть; játszik' > *налксиця* 'игрок; színész', *сёрмадо-* 'писать; ír' > *сёрмадиця* 'писатель; író', *тонавтне-* 'учиться; tanul' > *тонавтниция* 'ученик; diák'). A participium főnévként ragozódik (pl. *стада ваныця* 'стадо стерегузий; nyáj-őrző', Gen. *стада ваныцянь*, Dat. *стада ваныцяненъ*), egyébként nem kongruál. Főnévként igei személyragot is kaphat: *морицян* 'я поющий', *морицят* 'ты поющий'.

A rövidebb változat elsősorban folklórszövegekben használatos. Az irodalmi nyelvben összetételekben, szintagmákban, frazeológiai egységekben él, pl. *чадыведь* 'паводок; árvíz = бурлящая вода; zúgó víz' < *чадо-* 'течь; folyik'; *пиципалакс* 'крапива; csalán = жгучая крапива; égető csalán') < *пице-* 'обжечь; éget'; *палыкандал* 'сера; kén = горящий камень; égő kő' < *пало-* 'гореть; ég'; *мари седей* 'чуткий человек; érzékeny ember = слышащее сердце; érző (halló) szív'.

2. Participium praesens passivum: *-iks*, *-viks*

Irodalom: Bubrih 1953: 159; Grammatika 1962: 323; Szerebrennyikov 1967: 209–210; Feoktysztov 1975: 326; Legyajkina 1979; Grammatika 1980: 351–352; Keresztes 1990: 68; 2011: 93–94; Mészáros 1998: 59; EK 220–221.

A képző alakjáról megoszlik a tudósok véleménye. Egyesek *-кc* (Grammatika 1962, Feoktysztov), mások *-(u)кc* (Szerebrennyikov, Grammatika 1980), *-икc* (Mészáros, EK), ill. *-викc* (Keresztes) formában veszik fel. Ez a sokszínűség a *-v-* szerepének megítéléséből fakad. Az *-iks* képző hívei szerint a szuffixum egy olyan tőhöz kapcsolódik, amely reflexív *-v-* képzőt tartalmaz (pl. *вечке-* 'любить; szeret' > *вечкеве-* reflexív alak > *вечкевикc* 'любимный, szeretett, kedves'), Keresztes viszont egy közvetlenül az (abszolút) igitőhöz járuló képzővel számol. Moksa megfelelője ugyanaz.

Hasonló jelenséggel találkozhatunk a *-вкc* ige-képző kapcsán. Ott eredetileg az ősi *-кc* képző kapcsolódott a reflexív *-в-* képzős szavakhoz. Ebből később elvonódott az absztrakt, elsősorban a cselekvés eredményét jelölő *-вкc* képző, amely ma már bármilyen igehez járulhat. (Részletesebben ld. a 227–228. oldalon.)

Nézzük meg részletesebben, valóban (csak) a reflexív tőhöz járulhat-e ez a képző! Az általam vizsgált szótárakban 17 olyan participiumi alakot találtam, amely lexikalizálódva, melléknévi értelemben bekerült e szótárak szóanyagába. A címszó után megadom az erza–orosz nagyszótárban (ERV) és az erza–magyar szótárban (EMSz) szereplő jelentéseket, majd közlöm az ige reflexív alakját. Az ERV ezeket minden esetben felveszi, általában *возм.* (= *возможностная форма глагола*; az ige ható képzős alakja) és *возвр.* (*возвратный залог*; az ige visszaható képzős alakja) jelzettel látja el, jónéhányszor jelentés nélkül. Az EMSz nem veszi fel mindegyik alakot. A szótárban szereplő jelentéseket az orosz megfelelők után pontosvesszővel adom meg. A korábban már alkalmazott eljárásnak megfelelően, ha a magyar jelentés nem szerepel a szótárban, azt szögletes zárójelben adom közre.

- вечкевикс** 'любимый' (ERV 130); 'szeretett; kedves, kedvenc' (EMSz 89) < *вечкеве-* '1) возм. к *вечкемс*, 2) возвр. к *вечкемс* понравиться; megtetszik, (meg)szeret' < *вечке-* 'любить; szeret';
- гадявикс** 'маркий' (ERV 144); 'könnyen bepiszkolódó' (EMSz 97) < *гадяво-* '1) возм. к *гадямс*, 2) возвр. к *гадямс*; bepiszkolódik' < *гадя-* 'пачкать, испачкать, портить; bepiszkol, összekén';
- кемевикс** 'верный, надёжный' (ERV 251); 'hihető; megbízható' (EMSz 154) < *кемеве-* '1) возм. к *кемемс*, 2) возвр. к *кемемс* надеяться, 3) возвр. к *кемемс* довериться; bízik, meggyőződik' < *кеме-* 'верить; (el)hisz, (meg)bízik';
- кирдевикс** 'терпимый [türelmes]' (ERV 264); < *кирдеве-* '1) возм. к *кирдемс*, 2) возвр. к *кирдемс* удержаться, задержаться; tartja magát, tartózkodik vmitől' (EMSz 163) < *кирде-* 'терпеть; (vissza)tart, kibír, elvisel, tűr';
- кортавикс** 'сговорчивый [engedékeny, egyezsége hajló]' (ERV 294) < *кортаво-* '1) возм. к *кортамс*, 2) возвр. к *кортамс* наговориться [kibeszéli magát]' < *корта-* 'говорить; beszél';
- куцтявикс** 'чувствительный к щекотке' (ERV 320); 'csiklandós' (EMSz 190) < *куцтяво-* возвр. к *куцтямс* < *куцтя-* 'щекотать; (meg)csiklandoz';
- лечавикс** 'излечимый [gyógyítható]' (ERV 340) < *лечаво-* '1) возм. к *лечамс*, 2) возвр. к *лечамс* вылечиться, излечиться; meggyógyul' < *леча-* 'лечить; (meg)gyógyít';
- малавикс** 'близкий' (ERV 360); 'közeli, közel álló' (EMSz 216) < *мала-*: *маласо* 'вблизи, рядом; közel', *малас* 'близком, рядом, около; közelre', *маласто* 'вблизи; közelről';
- манчевикс** 'доверчивый' (ERV 362); 'becsapható, rászedhető, hiszékeny' (EMSz 217) < *манчеве-* '1) возм. к *манчемс*, 2) возвр. к *манчемс* ошибаться; becsapódik, csalódik' < *манче-* 'обмануть, солгать; becsap, rászed';
- марявикс** 'громкий; чувствительный' (ERV 364); 'hallható; érezhető; hangos' (EMSz 219) < *маряво-* '1) возм. к *марямс*, 2) возвр. к *марямс* слышаться; hallatszik, érződik, tűnik' < *маря-* 'услышать; чувствовать; hall, érez';
- маштовикс** 'годный, прогодный' (ERV 369); 'alkalmas, megfelelő' (EMSz 221) < *маштово-* 'годиться, подходить, быть годным [alkalmas, megfelel]' < *машто-* уметь, быть способным, мочь; tud, képes';
- налкставикс** 'надоедливый [unalmas, untató]' (ERV 399) < *налкставо-* 'возм. к *налкстамс* < *налкста-* 'надоесть; megun';
- невтевикс** 'показательный [jellemző; bemutató]' (ERV 407); < *невтеве-* '1) возм. к *невтемс*, 2) возвр. к *невтемс* < *невте-* 'указать, показать; (meg)mutat, bemutat';
- неявикс** 'видный, видимый' (ERV 411); 'látható; érzékelhető' (EMSz 245) < *неяво-* 'виднеться; látszik, látható' < *нее-* 'видеть, увидеть; (meg)lát';
- содавикс** 'знакомый' (ERV 598); 'is is ismerős, ismert' (EMSz 337) < *содаво-* 'возм. к *содамс*; megismerszik, felismerődik' < *сода-* 'знать; tud, (meg)ismer';
- чарькодевикс** 'понятый' (ERV 740); 'érthető' (EMSz 422) < *чарькодеве-* 'возм. к *чарькодемс*; érthető (ige)' < *чарькоде-* 'понять; ért';
- эрявикс** 'нужный, необходимый' (ERV 786); 'kellő, szükséges, fontos' (EMSz 455) < *эряво-* 'быть нужным; прожить; kell, szükséges' (< *эря-* 'жить; él').

Mit olvashatunk ki ebből a szólistából? А *неяво*- és *эряво*- önálló szóként él az erzában. А *вечкеве*-, *кемеве*-, *кирдеве*-, *лечаво*-, *маряво*-, *маштов* alakokat szótárak jelentéssel veszik fel. А *кортаво*-, *манчеве*- esetében szintúgy, de némiképp más jelentésben. Csak az EMSz veszi fel a *содаво*- és *чарькодеве*- jelentését, de ezek nagyon erőltetettnek tűnnek. А *гадяво*-, *куцтяво*-, *налкставо*-, *невтеве*- az ERV nem is ad meg jelentést. А *малавикс* lexémának nincs igei előzménye: a *-викс* képző közvetlenül a *мала*- (fiktív) szótóhöz járul.

Összességében úgy vélem, mindezek alapján itt a képzőnek kétféle alakjával számolhatunk: *-икс* és *-викс*. Előbbi azokhoz az igékhez járul, melyeknek reflexív *-в*- képzős alakjai ténylegesen élnek az erzában, utóbbi viszont analogikusan olyan igékhez is kapcsolódhat, amelyeknek valójában nincs reflexív képzős alakja (még ha a szótárak egyes esetekben „kényszerből” fel is veszik őket).

Ami a képző eredetét illeti: Szerebrennyikov (1967: 211) és Keresztes (2011: 94) a *-кс* translativusragból eredezteti.

3. Participium praesens passivum: *-ma*

Irodalom: Bubrih 1953: 157; Grammatika 1962: 323; Szerebrennyikov 1967: 213; Feoktyisztov 1975: 326; Grammatika 1980: 352; Keresztes 1990: 68; 2011: 93–94; Mészáros 1998: 59; EK 221.

A *-ma* képzőről (moksa megfelelője ugyanaz) a szakirodalom csak nagyon röviden tesz említést. Kis produktivitásúnak tartják, csak néhány tárgyias igéhez kapcsolódhat: *вечкема ломань* ’любимый человек; szeretett ember’, *кемема ялга* ’верный друг; hit-hű barát’, *максома тейтерь* ’выдаваемая замуж девушка; férjhez adandó lány’ (*вечке*- ’любить; szeret’, *кеме*- ’верить; hisz’, *максо*- ’дать; ad’). Keresztes ’-andó/-endő’ jelentésben adja meg. Mészáros a helykifejező funkcióját emeli ki: *mikšñema kudo* ’áruház, bolt’ (< *mikšñe*- ’elad’), *udoma tarka* ’ágy, fekvőhely’ (< *udo*- ’alszik’). A szakirodalom *-ma* alakban veszi fel, Mészáros *-mo/-ma* alakváltozatokat ad meg. Nézetét el lehet fogadni, anennyiben a *лажамо*, *мешамо*, *тапардамо*, *инамо*, *эрямо* szavak (ld. az adattárban) participiumoknak minősíthetők.

A *-mo/-ma* képzős participiumi alakok és a deverbális főnevek alakilag egybeesnek, szerepüket csak a mondatbeli kontextus alapján lehet eldönteni. Adatbázisom ide sorolható adatai:

вечкема ’любимый’ (ERV 130); ’szeretett, kedves, kedvenc’ (EMSz 89) ~ főnévként: ’любовь; szeretet’ < *вечке*- ’любить; szeret’;

вешкема ’пронзительный [éles, metsző (hang)]’ (ERV 131) ~ főnévként: ’свист; füttyülés; síp’ < *вешке*- ’свистеть; füttyül, sípol’;

лажамо ’грустный, пешальный [síró, szomorú]:’ *лажамо мор* ’грустная песня; siratóéneke’ (ERV 326) ~ főnévként: *лажамо* ’оплакивание; siránkozás’ < *лажа*- ’оплакивать, плакать; sír, siránkozik’

мешамо ’неудобный, мешающий [kényelmetlen, zavaró]’ (ERV 381) ~ főnévként: ’помеха; zavar’ < *меша*- ’мешать; zavar’

- мурнема** 'бранный [szitkozódó]': *мурнема валт* 'бранные слова szitokszavak' (ERV 394) ~ főnévként: 'ругань, брань; szidás, szidalom' < *мурне-* 'обругать, выругать; szid, korhol';
- невтема** 'указательный [mutató]': *невтема сур* 'указательный палец; mutatóujj' (ERV 407) ~ főnévként: 'указание; megmutatás, bemutatás' < *невте-* 'указать; (meg)mutat, bemutat';
- потявтома** 'дойный [fejő]': *потявтома скал* 'дойная корова; fejőstehén' ~ 'дое-ние, дойка; fejés, szoptatás' < *потявто-* 'доить; fej, szoptat';
- тапардамо** 'обёрточный [borító-, csomagoló-]' (ERV 645); *тапардамо конёв* 'csomagolópapír' (EMSz 360) < *тапарда-* 'зевнуть, обернуть; begöngyöl, beteker';
- чачома** 'родной, родимый [szülő-]': *чачома мастор* 'родимый край; szülőföld' (ERV 742) ~ főnévként: 'рождение; születés' < *чачо-* 'родиться; születik';
- чумондома** 'обвинительный [vád-]' (ERV 758) ~ főnévként: 'обвинение; vád' < *чумондо-* 'винить, обвинить; (meg)vádol';
- инамо** 'хвалебный [dicsérő]': *инамо валт* 'хвалебные слова; dicsérő szavak' ~ főnévként: *инамо* 'похвала; dicséret' < *ина-* 'хвалить; dicsér';
- эрямо** 'жилой, обжитой (ERV 787); 'lakás-, lak-' (EMSz 456) ~ főnévként: 'жизнь; élet' < *яря-* 'жить; él'

Eredetét tekintve azonos a *-mo/-ma* deverbális főnévképzővel, az uráli **-m* szuffixumra megy vissza (ld. a 166. oldalt). A lappban, a balti finnben, a cseremiszenben, a permi és obi-ugor nyelvekben, valamint a jurákban participiumi szerepet is betölt (Szerebrennyikov 1967: 213).

4. Participium perfectum activum/passivum: -ž

Irodalom: Bubrih 1953: 156; Grammatika 1962: 322–323; Szerebrennyikov 1967: 211; Feoktyisztoz 1966: 192; 1975: 326; Grammatika 1980: 353; Legyajkina 1980; Keresztes 1990: 68; 2011: 93–94; Mészáros 1998: 79–80; Bartens 1999a: 153; EK 221.

Képzője a *-ž*, moksa megfelelője: *-f*. Nagyon produktív képző, cselekvő és szenvedő értelmű egyaránt lehet. Cselekvő: *коськезь тикше* 'kiszáradt fű' (< *коське-* 'kiszárad'), *палозь штатол* 'leégett gyertya' (< *пало-* 'ég, elég, leég'), *пужозь лопат* 'elhervadt levél' (< *пужо-* 'elhervadt, megfonnyadt'), *сивезь тапад* 'eltört faág' (< *сиве-* 'eltörik'), *сяворезь улав* 'felborult szekér' (< *сяворе-* 'kidől, eldől'). Szenvédő: *видезь суро* 'elvetett mag' (< *виде-* 'vet'), *викинезь панар* 'hímzett ing' (< *викине-* 'hímez, kihímez'), *керязь чувто* 'kivágott fa' (< *керы-* 'levág, kivág'), *нуезь розь* 'learatott rozs' (*нуе-* 'arat'), *соказы мода* 'felszántott föld' (< *сока-* 'szánt').

A *-ž* határozói igenévként is funkcionál, szerepüket a mondatbeli kontextus dönti el: *vikšnéž oršamopel'* 'hímzett ruha' (participium) ~ *vikšnéž tejemš* 'hímezve készít' (gerundium); *aršez tev* 'átgondolt dolog' (part.) ~ *aršez bašams* 'meggondoltan beszél' (ger.) (< *aršems* 'gondol') (Mészáros 1998: 79).

A *-ž* képzőt Lehtisalo (1936: 198) és Szerebrennyikov (1967: 211) az uráli deverbális **-š* nomenképzőre vezeti vissza, ennek folytatása kimutatható a cseremiszből, valamint a permi, obi-ugor és szamojéd nyelvekből. Keresztes László véleménye szerint (2011: 94) „a *-ž* (amely alapul szolgált a determinatív ragok zöméhez) eredetére jobb megoldás nem mutatkozik, mint hogy talán összefügg az *š* múlt idő jellel”.

5. Participium perfectum passivum: *-ń*

Irodalom: Bubrih 1953: 156; Szerebrennyikov 1967: 212; Feoktyisztov 1966: 192; 1975: 326; Grammatika 1980: 353; Keresztes 1990: 68; 2011: 93–94; Bartens 1999a: 154; EK 221.

Nagyon ritka. Szerebrennyikov csak a moksából adatolja (alakja ott is *-ń*), a Grammatika 1980 szerint főként folklórszövegekben fordul elő. Használati köre megegyezik a másik participium perfectum passivumével, a sokkal produktívabb *-ž* szuffixumával: *керынь ~ керязь чувто* 'kivágott fa', *рестань ~ рестаць сывель* 'sült hús', *салтонь ~ салтозь кярят* 'sózott uborka', *чапавтонь ~ чапавтозь умарть* 'savanyított alma'.

Lehtisalo (1936: 26) – kérdőjellel – az uráli **-n* deverbális nomenképzőből vezeti le (ezt részletesebben ld. a 174. oldalon írottakat). Szerebrennyikov (1967: 212) és Keresztes (2011: 94) a finn *-nut/nyt (-nee-)* participium perfectum *-n-* elemével veti egybe.

6. Participium perfectum passivum (agens participium): *-vt-, -vt'*

Irodalom: Bubrih 1953: 157, 159; Grammatika 1962: 323; Szerebrennyikov 1967: 211; Feoktyisztov 1966: 192; 1975: 326; Grammatika 1980: 353–354; Keresztes 1990: 68; 2011: 93–94; EK 221.

Moksa megfelelője nincs (etimológiai megfelelője, az *-f* funkcióját tekintve az erza *ž-* participiumnak felel meg). Tárgyas igékből képződik. Az agens genitivusban áll: *метянь сокавт мода* 'отцом вспаханная земля; az apa (fel)szántotta föld, az apa által (fel)szántott föld'. Vö. finn *Kallen ostama auto* 'a Kalle vásárolta autó', *minun tekemäni ruoka* 'az általam készített étel'.

A *-v-* elemet Lehtisalo (1937: 214–249, 333–343; vö. még Szerebrennyikov 1967: 211–212) alapnyelvi **p-*re vagy a **k-*ra vezeti vissza (erről ld. még a 69–71. oldalakon írottakat). A *-t* összefügg a balti finn participiumok (fi. *-nut/-nyt*) *-t* elemével (Keresztes 2011: 94). Ez a képző identikus a *-vt-, -vt'* nomenképzővel (ld. 249. oldal) (Lehtisalo 1936: 348).

3. GERUNDIUMOK

Az erzában három határozói igenév van (*-msto*, *-mste*; *-ž*; *-do*), de ezek közül „valódinak” csak az utóbbi tekinthető. A moksában él egy negyedik is, *-mok* alakban.

3.1. *-msto*, *-mste*

Irodalom: Bubrih 1953: 159–160; Grammatika 1962: 324; Feoktyisztov 1966: 192; 1975: 326–327; Szerebrennyikov 1967: 214; Grammatika 1980: 360–362; Keresztes 1990: 68; 2011: 93–94; Mészáros 1998: 80; Bartens 1999a: 155–156; EK 219–220.

Moksa alakja *мста* (*-mstə*). Időhatározói funkciója van: *вирьга ютамсто* ’проходя по лесу; az erdőt járva/járván’, *кудов самсто* ’возвращаясь домой; hazatérvén’. Ha az alany nem azonos a gerundium agensével, utóbbi genitivusban áll: *чинь стямсто молян паксав* ’во время восхода солнца я пойду в поле; napfeltekor megyek a mezőre’.

A gerundium felveheti a birtokos személyragot: *туемстэн* ’когда я уходил; amikor én mentem’ (*туе-* ’ходить; megy, jár’, *-н* Px1Sg), *туемстэть* ’когда ты уходил; amikor te mentél’ (*-ть* Px2Sg), *туемстэнзэ* ’когда он уходил; amikor ő ment’ (*-нзэ* Px3Sg). Példák Bartenstől: *od moroń moramston saś jalgam* ’uusialauluja laulaessani saapui ystäväni; új dalokat énekeltem, amikor megérkezett a barátom’; *toń šormań šor-madomstot tuiń lavkav* ’sinun kirjettä kirjoittaessasi lähdin kauppaan; amikor te levelet írsz, elmegyek a boltba’.

Összetett képző: első eleme vagy az infinitivus (Keresztes) vagy az ezzel identikus *-ma/-mo* (*-me*) deverbális nomenképző (Szerebrennyikov) konszonánsa (az infinitivusról ld. az 591–593. oldalakat, a nomenképzőről ld. a 261–265. oldalakat). Második része pedig az elativus *-cmo/-cmə* ragja. – Az elativusnak a helyviszonykifejező funkciója mellett időhatározói szerepe is van: *ńed’lači-ste* ’vasárnap’, *кавто čas-sto* ’két órakor’, *siřeči-ste* ’öregkorban’, *te ška-sto* ’ebben az időben, eközben’ (Grammatika 1980: 170; Keresztes 1990: 74; Mészáros 1998: 49).

3.2. *-ž*

Irodalom: Bubrih 1953: 161; Grammatika 1962: 325; Feoktyisztov 1966: 192; 1975: 326; Szerebrennyikov 1967: 215; Grammatika 1980: 358–360; Keresztes 1990: 68; 2011: 93–94; Mészáros 1998: 80; Bartens 1999a: 155–156; EK 219–220.

Moksa alakja ugyanez. Idő- és módhatározói funkciója van: *чинь стазь сынъ кар-мась роботамо* ’на восходе солнца они начали работать; amikor a nap felkelt (a nap felkelve) elkezdtek dolgozni’; *эйкакшось авардезь сась кудов* ’ребёнок плача пришел домой; a gyerek sírva ment haza’, *прянь нолдазь ашти* ’стоит, опустив голову; fejét lehajtva áll’. Nem járulhat hozzá birtokos személyrag.

Identikus a *-ž* participiumképzővel, annak átértékelődésével jöhetett létre (Szerebrennyikov) (ld. az 597–598. oldalakat).

3.3. -do

Irodalom: Bubrih 1953: 160–161; Grammatika 1962: 325; Feoktyisztov 1966: 192; 1975: 327; Szerebrennyikov 1967: 215; Grammatika 1980: 360; Keresztes 1990: 68; 2011: 93–94; Mészáros 1998: 80; Bartens 1999a: 155–156; EK 219–220.

Moksa alakja *-da* (*-də*). Az erza képzőt a szakirodalom (Bubrih, Grammatika 1962, 1980, Feoktyisztov, Keresztes, Bartens) *-do* alakban adja meg. Szerebrennyikov *-do*, *-da*, Mészáros *-do*, *d'e* változatokat vesz fel, de sem a *-da*, sem a *-d'e* alakú gerundiumra nem hoznak példát, így semmi okunk a *-do* mellé más alakváltozatot felvenni.

Ritka, nem nagyon produktív képző, csak kevés ige veszi fel ezt a képzőt. Állapothatározói funkciója van, 'valamilyen helyzetben van' jelentésben: *ловнан озадо* 'читаю сидя; ülve olvasok', *аштян комадо* 'стою наклонившись; meghajolva állok', *стядо* 'стоя; állva', *пульзядо* 'присев; térdelve', *комадо*.

Ez az elem identikus a *-do*, *-da* melléknévképzővel, vö. *валдо* 'светлый; fényes, világos', *каладо* 'худой, рваный; rozzant, dűledező', *калгодо* 'твёрдый; kemény', *нак-садо* 'гнилой; korhadt', *шмадо* 'непокрытый, голый; meztelen', *чопода* 'тёмный; sötét' (részletesebben ld. az 564–567. oldalakat). Ezek eredetéről megismétlem Raija Bartens (1999a: 156–157) ott közreadott nézetét: „igéből képzett, E *do*, M *da* elemű alakok, amelyeknek gerundiumszerű funkciója van [verbeistä muodostuneita E *do*, M *da* -päätteisiä muotoja, joiden funktio on gerundinomainen]”. Véleménye szerint ezeket azért nem lehet határozói igenévnek tekinteni, mert csak bizonyos igékből jöhetnek létre.

Szerebrennyikov (1967: 215) szerint a gerundium képzője minden valószínűség szerint genetikai kapcsolatban van a *-do* melléknévképzővel; sőt, ő összekapcsolja a finn, lapp és osztják *-t* elemű infinitivusképzővel is. Feoktyisztov (1975: 327) és Bartens (i. m.) viszont, Erkki Itkonen nyomán ezt az elemet identikusnak tartja a *-do* ablativusraggal, hasonlóan Paul Aristéhez, aki észt párhuzamokkal (é. *istu* 'сидя; ülve' < *istuḍa*, *seisu* 'стоя; állva' < *seisoīda*) próbálja igazolni nézetét (idézi Szerebrennyikov 1967: 215).

AZ ERZA-MORDVIN NÉVSZÓKÉPZŐK ÖSSZEFOGLALÓ TÁBLÁZATA

	elhomályosult főnévképző	transzparens főnévképző	melléknév- képző	számnév- képző	igenév- képző
*-p	-v		-v		-vt, -vt'
*-k					
*-kk	-ka, -k; -ga, -go, -ge	-ka, -mka, -kaj -ke, -ka (dem.)	-ka -ke, -ka (dem.)		
*-t	-da, -do, -d'e		-do, -da, -d'e		-do
*-tt	-t, -t' (-st, -št')	-vt, -vt'			-vt, -vt'
?*-w					
*-j	-j	-i- <i>ńe</i>			-i- <i>ća</i>
*-s	-s, -ś, -z, -ż;		-za, -naza		
*-ś			-će	-će	-ż
*-š			-ža		
*-ć	-š, -ž, -č		-še		-i- <i>ća</i>
*-č					
*-l	-l, -l'		-la		
*-r	-r, -ro, -r'e		-r, -ra, -r'a, -r'e		
*-m	-m, -ma, -mo, -me	-ma, -mo, -me -lma, -lmo	-mo		-ms, -mo, -me, -mado, -modo (inf.); -mo, -ma (part.); -msto, -mste (ger.)
-n (?-ń)	-n, -ń, -nV	-ńe, -ińe (dem.)	-ń, -naza -ńa, na -ńe, -ińe (dem.)		-ń
*-η	-η		-v, -j, -η		
*-ks		-ks, -vks, -kš	-ks, -vks, -kš	-kšt'	-(v)iks

Valószínűleg esetragból jött létre a -vo, -ge, je számnévképző (a comitativusból) és a -ńek számnévképző (az instructivusból).

IRODALOM

- Abramov 2002: К. Г. Абрамов, Валонь ёвтнема валкс. Мордовской книжной издательствась, Саранск.
- Agafonova et al. 2002: Н. А. Агафонова – М. Д. Имайкина – М. В. Мосин – Д. В. Цыганкин – В. П. Цыпкайкина – Т. Г. Гаврилова, Вейсэ, башка, тешкс вельде. Красный Октябрь, Саранск. = VBTv
- Ahlqvist, August 1861: Versuch einer mokscha-mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichnis. Sankt-Petersburg.
- Alhoniemi, Alho – Agafonova, Nina – Mosin, Mihail 2000: Suomalais–ersäläinen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 64. Turku. [2. kiadás: Типография Красный Октябрь, Саранск.] = SES
- Aljamkin (szerk.) 2000: Алямкин, Н. С. (ред.), Мокшень кяль. Морфология. Красный Октябрь типографиясь, Саранск. = МК
- Aljamkin et al. 2002: Н. С. Алямкин – К. И. Ананьина – Н. И. Арискин – С. И. Липатов – Т. И. Ломакина – М. А. Келин – А. Н. Келина – О. Е. Поляков, Марса, башка, китьксая вельде. Красный Октябрь, Саранск. = MBKV
- Alvre, Paul 1994: Эрзянь–рузонь валкс. Эрзянско–русский словарь. *Linguistica Uralica* 30: 310–312.
- Babuskina 1972: Р. В. Бабушкина, Выражение категории собирательности в мордовских языках. Вопросы мордовского языкознания. Выпуск 42. Саранск. 74–79.
- Bajuskin 1973: Н. С. Баюшкин, Общие семантические группы имен существительных с суффиксом *-кс (-ки)* в мордовских и прибалтийско-финских языках. In: Д. Т. Надькин (отв. ред.), Вопросы синтаксиса мордовских языков. Труды, выпуск 46, часть II. Мордовское книжное издательство, Саранск. 70–77.
- Bajuskin 1975a: Н. С. Баюшкин, Общие семантические функции адъективного суффикса *-ла* в эрзя-мордовском и прибалтийско-финских языках. In: Вопросы финно-угроведения. Саранск. 32–35.
- Bajuskin 1975b: Н. С. Баюшкин, Архаические суффиксы имен в мордовских языках. *Fenno-Ugristica* 1: 67–71. Tartu.
- Bajuskin 1977: Н. С. Баюшкин, Ограничительные суффиксы прилагательных в мордовских языках. In: Алвре, Паул (отв. ред.), Вопросы морфологии эрзянских и мокшанских диалектов (словоизменение и словообразование). Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 75–86.
- Bakró-Nagy Marianne 1990: PUFU Dx *-rV. *Nyelvtudományi Közlemények* 91: 9–14.
- Bakró-Nagy Marianne 2006: Grammatikai kölcsönzés és grammatikalizáció. A komi feltételes *ke* partikula a manysiban. In: Sipos Mária (szerk.), Obi-ugorok a 21. században (CD). MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Bárczi Géza 1975: A magyar nyelv életrajza. Gondolat, Budapest.
- Bartens, Raija 1991: Das rätselhafte Adjektiv. *Linguistica Uralica* 27: 12–14.
- Bartens, Raija 1999a: Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 232.

- Bartens, Raija 1999b: *Synti suomalais-ugrilaisissa kielissä*. Folia Uralica Debrecenien-sia 6: 15–28.
- Bartens, Hans-Hermann 2001: Eine neue Brücke zu den Wolgasprachen. Finnisch-ugrische Forschungen 56: 367–371.
- D. Bartha Katalin 1958: A magyar szóképzés története. Tankönyvkiadó, Budapest.
- D. Bartha Katalin 1991: Az igeképzés. In: Benkő Loránd (főszerk.), A magyar nyelv történeti nyelvtana. A korai ómagyar kor és előzményei I. Akadémiai Kiadó, Budapest. 60–103.
- Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1984: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I. A–Gy (1967), II. H–Ó (1970), III. Ö–Zs (1976), IV. Mutató (1984). Akadémiai Kiadó, Budapest. = TESz
- Benkő Loránd 1980: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Benkő, Loránd (Hrsg.) 1993–1997: Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. I. A–Kop (1993), II. Kor–Zs (1995), III. Register (1997). Akadémiai Kiadó, Budapest. = EWUng
- Bereczki Gábor 1983: A Volga–Káma-vidék nyelveinek areális kapcsolatai. In: Balázs János (szerk.), Areális nyelvészeti tanulmányok. Tankönyvkiadó, Budapest. 207–236
- Bereczki Gábor 1990: Chrestomathia ceremissica. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bereczki Gábor 1998: A magyar nyelv finnugor alapjai. Universitas Kiadó, Budapest.
- Bereczki Gábor 2002: A cseremis nyelv történeti alaktana. Studies in linguistics of the Volga-Region. Supplementum I. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Berrár Jolán 1982: A szóalkotással keletkezett szavak. In: Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán, A magyar nyelv története. Tankönyvkiadó, Budapest. 316–350.
- Bocskajeva 1984: А. И. Бочкаева, О суффиксальном словообразовании в эрзя-мордовском языке. Вопросы финно-угрской филологии. Выпуск 4. Ленинград. 159–173.
- Bubrih 1947: Д. В. Бубрих, Эрзя-мордовская грамматика минимум. Пособие для вузов. Мордовское государственное издательство, Саранск.
- Bubrih 1948: Д. В. Бубрих, Имена действия в мордовских языках. In: Д. В. Бубрих – Н. Ф. Цыганов (ред.), Филологические доклады на конференции по вопросам финно-угорской филологии в Ленинграде в 1947 г. Советское финно-угроведение II. Мордовское государственное издательство, Саранск. 5–14.
- Bubrih 1953: Д. В. Бубрих, Историческая грамматика эрзянского языка. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Bubrih – Potapkin – Imjarekov 1949: Д. В. Бубрих – С. Г. Потапкин – А. К. Имяреков, Мокшанско–русский словарь. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва. = MRS
- Budenz József 1884–1894: Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Bybee, Joan 2003: Mechanisms of change in grammaticization: The role of frequency. In: Joseph, Brian – Janda, Richard (eds), The handbook of historical linguistics. Blackwell, Oxford. 602–623.

- Bybee, Joan – Pagliuca, William – Perkins, Revere 1994: The evolution of grammar: tense, aspect and modality in the languages of the world. The University of Chicago Press, Chicago – London.
- Campbell, Lyle 2001: What's wrong with grammaticalization? In: *Language Sciences* 23/2–3: 113–161.
- Campbell, Lyle – Janda, Richard 2001: Introduction: conceptions of grammaticalization and their problems. In: *Language Sciences* 23/2–3: 93–112.
- Cigankin 1969: Д. В. Цыганкин, Из наблюдений над структурными особенностями топонимов на территории Мордовской АССР. *Труды*, выпуск 36: 174–191.
- Cigankin 1975: Д. В. Цыганкин, Словообразовательная вариантность в эрзянских диалектах. *Вопросы финно-угроведения* 6. Саранск. 245–251.
- Cigankin 1976: Д. В. Цыганкин, Суффиксальное словообразование имен существительных в диалектах эрзянского языка. In: *Fenno-Ugristica* 3: 86–106. Tartu.
- Cigankin 1977a: Д. В. Цыганкин, Морфология имени существительного в диалектах эрзя-мордовского языка (словоизменение и словообразование). Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Саранск.
- Cigankin 1977b: Д. В. Цыганкин, Грамматические категории имени существительного в диалектах эрзя-мордовского языка. Учебное пособие по диалектологии эрзянского языка для студентов высших учебных заведений. Мордовской государственной университет им. Огарева. Саранск.
- Cigankin 1979: Д. В. Цыганкин, О соотношении исконных и иноязычных элементов в системе эрзянского (диалектного) именного словообразования. – *Финно-угристика*. Межвузовский тематический сборник научных трудов. Выпуск 2. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 154–161.
- Cigankin (szerk.) 1980: Д. В. Цыганкин (ред.), Грамматика мордовских языков. Мордовский государственный университет, Саранск.
- Cigankin 1981: Д. В. Цыганкин, Словообразование в мордовских языках. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Cigankin 1983: Д. В. Цыганкин, Топонимическая система мордовских языков. *Лексикология современных мордовских языков*. Саранск. 161–173.
- Cigankin 1987: Д. В. Цыганкин, Характерные черты именных деривационных связей в мордовских языках. In: XVII Всесоюзная финно-угорская конференция. *Языкознание*. Устинов. 213–216.
- Cigankin 1988: Д. В. Цыганкин, Эволюционные изменения морфологических элементов в истории мордовских языков. In: *Актуальные вопросы мордовского языкознания*. *Труды*, выпуск 94: 12–20.
- Cigankin 1992: Д. В. Цыганкин, Характерные черты именной деривации мордовских языков. In: Deréky, Pál – Riese, Timothy – Sz. Bakró-Nagy, Marianne (red.), *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag*. Wien – Budapest. 111–118.
- Cigankin 1994: Д. В. Цыганкин, Транспозиционные отношения между частями речи в эрзянском языке. In: Moisio, Arto – Magnusson, Jaana (toim.), *Volgalaiskielel muutoksessa / Изменения в волжско-финских языках*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 64. Turku. 87–91.

- Cigankin 1995: Д. В. Цыганкин, Словообразовательная архитектура мордовских языков. In: Узловое проблемы современного финно-угроведения. Йошкар-Ола. 409–411.
- Cigankin 1996: Д. В. Цыганкин, Полуаффиксация как один из составных компонентов архитектуры словопроизводства в мордовских языках. In: CIFU-8/5: 18–22.
- Cigankin 1998: Д. В. Цыганкин, Словообразовательная парадигма как особая комплексная единица в архитектуре эрзянского словообразования. In: Grünthal, Riho – Laakso, Johanna (toim.), Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16. V. 1998. MSFOu 228: 89–97.
- Cigankin 1999: Д. В. Цыганкин, О словообразовательной продуктивности именных моделей в мордовских языках. In: М. В. Мосин (отв. ред.), Словообразовательная архитектура в волжско-финских языках. Типография Красный Октябрь, Саранск. 7–11.
- Cigankin (szerk.) 2000: Д. В. Цыганкин (отв. ред.), Эрзянь кель. Морфология. Типография Красный Октябрь, Саранск. = ЕК
- Cigankin 2000a: Д. В. Цыганкин, Словообразовательные потенции слов *пря* 'голова' и *не* 'конец' в мордовских языках. In: М. В. Мосин (отв. ред.), Материалы II Всероссийской научной конференции финно-угроведов »Финно-угристика на пороге III тысячелетия« (филологические науки). Типография Красный Октябрь, Саранск. 304–307.
- Cigankin 2000b: Д. В. Цыганкин, Особенности дериватов со значением интенсивности степени проявления деминутивного признака. Финно-угристика 4. Саранск. 198–203.
- Cigankin 2006: Д. В. Цыганкин, Морфемика и словообразование мордовских языков. Учебное пособие. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Cigankin 2007: Д. В. Цыганкин, Опрошеные суффиксальные образования в мордовских языках. Финно-угристика 7. Саранск. 319–325.
- Cigankin 2011a: Д. В. Цыганкин, Мордовская микротопонимия (семантико-лексический и словообразовательный анализ). In: Д. В. Цыганкин, Мордовские языки глазами лингвиста-финноугроведа. Сборник избранных статей II. Издательство Мордовского университета. 140–145.
- Cigankin 2011b: Топонимы в словообразовательной системе мордовских языков. In: Д. В. Цыганкин, Мордовские языки глазами лингвиста-финноугроведа. Сборник избранных статей II. Издательство Мордовского университета. 149–155.
- Cigankin – Guevajeв 1975: Д. В. Цыганкин – С. З. Деваев, Очерк сравнительной грамматики мордовских (мокшанского и эрзянского) литературных языков. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Cigankin – Guevajeв 1978: Д. В. Цыганкин – С. З. Деваев, Морфологическое строение слова в мордовских языках (вопросы морфемики). Финно-угристика 1. Саранск. 33–51.

- Cigankin – Moszin 1977: Д. В. Цыганкин – М. В. Мосин, Эрзянь келень нурькине этимологической словарь. Мордовской книжной издательствась, Саранск. = EES
- Cigankin – Moszin 1998: Д. В. Цыганкин – М. В. Мосин, Этимологиянь валкс. Мордовской книжной издательствась, Саранск. = EtV
- Ciganov 1948: Н. Ф. Цыганов, О некоторых л-овых образованиях в мордовских языках. In: Д. В. Бубрих – Н. Ф. Цыганов (ред.), Филологические доклады на конференции по вопросам финно-угорской филологии в Ленинграде в 1947 г. Советское финно-угроведение II. Мордовское государственное издательство, Саранск. 6–20.
- Collinder, Björn 1955: Fenno-Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic Languages. Almqvist & Wiksell, Stockholm. (2. kiadás: Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1977.)
- Csikina 1972: А. И. Чикина, К вопросу о словообразовании в мордовских языках. Вопросы мордовского языкознания. Выпуск 42. Саранск. 69–73.
- Dal' 1880–1882/1955: Владимир Даль, Толковый словарь живого великорусского языка I–IV. Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа. С.-Петербург – Москва.
- Damaszkin 1785: Дамаскин, Словарь языков разных народов в Нижегородской епархии обитающих, именно россиян, татар, чувашей, мордвы и черемис. По высочайшему соизволению и повелению ее императорского величества премудрой государыни, Екатерины Алексеевны, императрицы и самодержицы всероссийской. По аллавиту российских слов расположенный и в Нижегородской семинарии от знающих оные языки священников и семинаристов, под присмотром преосвященного Дамаскина епископа Нижегородского и Алаторского сочиненный 1785-го года. = А. П. Феоктистов: Русско–мордовский словарь. Издательство Наука, Москва, 1971.
- Danyilov 1968: Виктор Данилов, Ограничительные прилагательные эрзянского языка. Советское финно-угроведение 4: 243–247.
- Dér Csilla Ilona 2004: Határok nélkül: a grammatikalizáció státusáról. Nyelvtudományi Közlemények 102: 247–264.
- Dér Csilla Ilona 2008: Grammatikalizáció. Nyelvtudományi Értekezések 158. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Diewald, Gabriele 1997: Grammatikalisierung. Eine Einführung in Sein und Werden grammatischer Formen. Niemeyer, Tübingen.
- EES = Cigankin – Moszin 1977.
- EK = Cigankin (szerk.) 2000.
- EMSz = Mészáros – Sirmankina 2003.
- Engelberg, Mila 1998: Sukupuolistuneet ammattinimikkeet. In: Virittäjä 102: 74–92.
- Erdődi József 1968: Erza-mordvin szövegek (magyarázatokkal, nyelvtani vázlattal és szótárral). ELTE BTK Finnugor jegyzetek XIV. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Erdődi József – Zaicz Gábor 1974: Erza-mordvin szójegyzék. Tankönyvkiadó, Budapest.
- ERV = Szerebrennyikov – Buzakova – Moszin 1993.
- ESM = Versinyin 2004–2011.

- ESS = Niemi – Mosin 1995.
- EtV = Cigankin – Moszin 1998.
- EWUng = Benkő (Hrsg.) 1993–1997.
- Fábián Orsolya 2003: A mordvin bibliafordítás terminológiájáról. *Folia Uralica Debreceniensia* 10: 91–102.
- Cs. Faludi Ágota 1954: Néhány chanti absztraktumképzőről. *Nyelvtudományi Közlemények* 55: 210–227.
- Fejes László 2003: Egy degrammatikalizációs folyamat az udmurtban: *make* 'valami (htlan nm.) > izé (fn.)'. *Folia Uralica Debreceniensia* 10: 103–106.
- Feoktisztozov 1966: А. П. Феоктистов, Мордовские языки. In: В. И. Лыткин – К. Е. Майтинская (отв. ред.), *Языки народов СССР III. Финно-угорские и самодийские языки*. Издательство Наука, Москва. 172–220.
- Feoktisztozov 1968: А. П. Феоктистов, Истоки мордовской письменности. Наука, Москва.
- Feoktisztov 1971: А. П. Феоктистов, Русско–мордовский словарь. Из истории отечественной лексикографии. Наука, Москва. (= Damaszkín 1785)
- Feoktisztozov 1975: А. П. Феоктистов, Мордовские языки. In: В. И. Лыткин – К. Е. Майтинская – Карой Редее (ред.), *Основы финно-угорского языкознания 2. Прибалтийско-финские, саамский и мордовские языки*. Наука, Москва. 248–345.
- Feoktisztozov 1993: А. П. Феоктистов, Мордовские языки. In: Ю. С. Елисеев – К. Е. Майтинская – О. И. Романова (отв. ред.), *Языки мира. Уральские языки*. Наука, Москва. 174–208.
- FNESz = Kiss 1988.
- Fokos-Fuchs, Dávid 1959: *Syrjäinisches Wörterbuch I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Forgács Tamás 1999: Bővítmények grammatikalizálódásának és lexikalizálódásának kérdései az igevalencia szemszögéből. In: Büky László – Forgács Tamás (szerk.), *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei I. Magyar és finnugor mondat történet*. JATE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 23–44.
- Gheno, Danilo 1995: „Mordwinisch” oder „Mokschanisch und Erzanisch”? In: Zaicz (ed.), *Zur Frage der uralischen Schriftsprachen*. Linguistica, Series A, Studia et dissertationes, 17. Budapest. 57–61.
- Grammatika 1962 = Koljagyonkov (szerk.) 1962.
- Grammatika 1980 = Cigankin (szerk.) 1980.
- Grebnyeva 1987: А. М. Гребнева, Этимологии некоторых мордовских названий травянистых растений. *Fenno-Ugristica* 14: 32–37. Tartu.
- Grebnyeva 1990: А. М. Гребнева, Суффиксы *-ks*, *-kaj/-gaj* как продуктивные элементы в образовании фитонимов в мордовских языках. *CIFU-7/3C*: 106–111.
- Grebnyeva 1996: А. М. Гребнева, Деривационный способ образования фитонимов в говорах эрзянского и мокшанского языка. In: М. В. Мосин (отв. ред.), *Лексика и грамматика финно-угорских языков*. Межвузовский сборник научных трудов. Издательство Мордовского университета, Саранск. 78–81.
- Grebnyeva 1997: А. М. Гребнева, Флористическая лексика мордовских языков. Издательство Мордовского университета, Саранск.

- Grebnyeva 2010: А. М. Гребнева, Структурная характеристика номинантов мордовских языков. In: Л. П. Водясова (отв. ред.), Язык. Культура. Этнос (традиция и современность). Материалы всероссийской научно-практической конференции с международным участием – Надькинских чтений. Мордовской государственный педагогический институт, Саранск. 33–35.
- Grünthal, Riho 2001: H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch – Ein hundertjähriger Riese. *Finnisch-ugrische Forschungen* 56: 355–359.
- Gyevajev 1963: С. З. Деваев, Средне-вадский диалект мокша-мордовского языка. In: М. Н. Коляденков (отв. ред.), Очерки мордовских диалектов II. Мордовское книжное издательство, Саранск. 261–432.
- Györke, József 1934: Die Wortbildungslehre des Uralischen (primäre Bildungssuffixe). J. G. Krüger, Tartu.
- Haarala, Risto (päätoim.) 1990: Suomen kielen perussanakirja I–III. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki.
- Hadrovics László – Gáldi László 1977: Orosz–magyar szótár. Ötödik, változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hajdú Péter 1966: Bevezetés az uráli nyelvtudományba. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hajdú Péter 1981: Az uráli nyelvészet alapkérdései. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hajdú Péter 1987: Die uralischen Sprachen. In: Hajdú Péter – Domokos Péter, Die uralischen Sprachen und Literaturen. Akadémiai Kiadó – Helmut Buske Verlag, Budapest – Hamburg. 21–450.
- Hakulinen, Lauri 1961: The Structure and Development of the Finnish Language. Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Vol. 3. Bloomington.
- Hakulinen, Lauri 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- Hallap, Valmen 1955/2000: Verbaaltuletussufiksoid mordva keeltes (ühismordva keeles esinenud sufiksoid). *Eesti Keele Instituudi toimetised* 5. Tallinn.
- Heine, Bernd 2003: Grammaticalization. In: Joseph, Brian – Janda, Richard (eds), The handbook of historical linguistics. Blackwell, Oxford. 575–601.
- Heine, Bernd – Claudi, Ulrike – Hünemeyer, Friederike 1991: Grammaticalization: a conceptual framework. The University of Chicago Press, Chicago – London.
- Herrala, Eeva – Feoktistov, Aleksandr 1998: Mokšalais-suomalainen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 58. Turku. = MSS.
- Hoffmann István 2007: Helynevek nyelvi elemzése. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Honti, László 1993: Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Honti, László 1997: Numerusprobleme. (Ein Erkundungszug durch den Dschungel der uralischen Numeri.) *Finnisch-ugrische Forschungen* 54/1–2: 1–121.
- Hopper, Paul J. 1991: On some principles of grammaticization. In: Heine, Bernd – Traugott, Elisabeth (eds), Approaches to grammaticalization 1–2. John Benjamins, Philadelphia – Amsterdam. 17–35.
- Hopper, Paul J. – Traugott, Elisabeth Closs 1993: Grammaticalization. Cambridge University Press, Cambridge.

- Horváth Katalin 1999: Grammatikalizáció és szófejtés. Hozzászólás *-hat/-het* képzőnk keletkezéséhez. In: Kugler Nóra – Lengyel Klára (szerk.), *Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére*. ELTE BTK, Budapest. 160–164.
- Horváth Katalin 2000: Mellérendelő szószerkezetek szerepe grammatikai morféma kialakulásában. Hogyan keletkezhetett *-kál/-kél* képzőnk? In: Földi Éva – Gadányi Károly (szerk.), *Vox Humana*. Bolla Kálmán professzor hetvenedik születésnapjára. ELTE BTK Fonetika Tanszék, Budapest. 215–221.
- Imajkina 1979: М. Д. Имайкина: Морфологическое членение мордовского слова. *Финно-угристика* 2. Саранск. 24–37.
- Inzsevatov 1987: И. К. Инжеватов, Топонимический словарь Мордовской АССР. Названия населенных пунктов. 2. изд. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Ippolatova-Bolsakova 1972: Е. С. Ипполатова-Большакова, Из наблюдений над словообразованием имен существительных со значением лица в русских говорах на территории Мордовии. *Вопросы мордовского языкознания*. Выпуск 42. Саранск. 80–87.
- Itkonen, Erkki (toim.) 1992: Suomen sanojen alkuperä 1. A–K. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. = SSA 1.
- Jakusina 2003: Н. В. Якушкина, *-ма/-мо* суффиксэнтъ вельде теезь существительнойтне ды сынсть смустеть эрзянь ды финнэнь кельтнесэ. *Финно-угристика* 5. Саранск. 238–243
- Jakusina 2004: Н. В. Якушкина, Продуктивность финно-угорского суффикса *-кс* в эрзянском и финском языках. In: М. В. Мосин (отв. ред.), IX Научная конференция молодых ученых, аспирантов и студентов. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 94–98.
- Jermuskin 1967: Г. И. Ермушкин, Имя существительное и глагол в северо-западных говорах эрзя-мордовского языка. *Вопросы мордовского языкознания*. Выпуск 32. Саранск. 104–136.
- Jermuskin, Grigorij I. 1991: Verchenp’janskij dialekt erzja-mordovskogo jazyka. *Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica*, Heft 13. Einheitliche Beschreibung der Dialekte uralischer Sprachen (begründet von Klára E. Majtinskaja und Wolfgang Veenker) III. Hamburg.
- Jermuskin, Grigorij I. 2004: Srednetěšskij dialekt erzja-mordovskogo jazyka. *Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica*, Heft 24. Einheitliche Beschreibung der Dialekte uralischer Sprachen (begründet von Klára E. Majtinskaja und Wolfgang Veenker) IX. Moskva – Groningen.
- Jevszevjev 1934/1963: М. Е. Евсеев, Основы мордовской грамматики. Избранные труды. Том третий. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Joki, Aulis 1973: Uralier und Indogermanen. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 151. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki
- Juhász Jenő 1961: Moksa-mordvin szójegyzék. Gyűjtötte és kiadásra előkészítette Juhász Jenő, sajtó alá rendezte Erdélyi István. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kalinkina – Cigankin – Grebnyeva 2011: О. Н. Калинкина – Д. В. Цыганкин – А. М. Гребнева, Тикшень лемтнесэ валонь теевемань ёнкстнэ. In: М. В. Мосин (отв.

- ред), Актуальные проблемы филологии и журналистики. Сборник научных трудов. Издательство Мордовского университета, Саранск. 154–156.
- Kangasmaa-Minn, Eeva 1987: Functional derivation in Finno-Ugric. In: Mikola Tibor (ed.), Papers on Derivation in Uralic. Szegeder und Turkuer Beiträge zur uralischen Derivation. Studia uralo-altaica 28. Szeged. 5–28.
- Kazajeva 2005: Н. В. Казаева, Апеллятивная лексика в топонимии Республики Мордовия. Типография Красный Октябрь, Саранск.
- Kelemen Ivett 2009: Az -š korrelatív képző funkciói az északi lappban. Folia Uralica Debreceniensia 16: 47–55.
- Kelemen Ivett 2015: Plurativák az északi számi (lapp) nyelvben. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. (Megjelenés előtt.)
- Kelin 1967: М. А. Келин, Сложные существительные подчинительного типа в мордовских языках. In: Вопросы мордовского языкознания. Труды, выпуск 32: 39–72.
- Kelin 1972: М. А. Келин, Пути обогащения лексики мордовских языков. In: Д. В. Цыганкин (ред.), Лексикология современных мордовских языков. Учебное пособие для высших учебных заведений. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 62–87.
- Kelin – Cigankin – Moszin 1981: М. А. Келин – Д. В. Цыганкин – М. В. Мосин, Мокшень кялень нюръхкяня этимологический словарь. Мордовское книжное издательство, Саранск. = MES
- Kelina 1996: А. Келина, Основы деривации в мордовской отраслевой терминологии. In: Тезисы докладов международной научной конференции „Структура и развитие волжско-финских языков”. Научный центр финно-угроведения, Йошкар-Ола. 38–41.
- Keresztes László 1983: Palatalizáció és megőrző tendencia a mordvinban. Nyelvtudományi Közlemények 85: 361–368.
- Keresztes, László 1986a: Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II. Etymologisches Belegmaterial. Studia uralo-altaica 26. Szeged. = MdKons
- Keresztes László 1986b: М. А. Келин – М. В. Мосин – Д. В. Цыганкин, Мокшень кялень нюръхкяня этимологический словарь. Nyelvtudományi Közlemények 88: 320–321.
- Keresztes, László 1987: Geschichte des mordwinischen Konsonantismus I. Studia uralo-altaica 27. Szeged.
- Keresztes László 1988: A mordvin nyelvjárási *č* ~ *š* megfelelésről. In: Domokos Péter – Pusztay János (szerk.), Bereczki emlékkönyv (Bereczki Gábor 60. születésnapjára). Urálistikai tanulmányok 2. 207–213.
- Keresztes László 1990: Chrestomathia Morduinica. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keresztes, László 1995: On the Question of the Mordvinian Literary Language. In: Zaicz, Gábor (ed.), Zur Frage der uralischen Schriftsprachen. Linguistica, Series A, Studia et dissertationes, 17. Budapest. 47–55.
- Keresztes László 2001: Nyelvújítási törekvések az új mordvin bibliafordításokban. In: Mikola emlékkönyv. Néprajz és Nyelvtudomány 41: 129–132.

- Keresztes László 2004: Nyelvújítási törekvések és módszerek a Márk evangélium új magyarul fordításában. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 11: 73–86.
- Keresztes László 2011: Bevezetés a mordvin nyelvészetbe. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KESK = Litkin – Guljajev 1970.
- Kiefer Ferenc 1999: A szóképzés. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter, Új magyar nyelvtan. Osiris, Budapest. 222–261.
- Kiefer Ferenc – Laakso, Johanna 2014: Derivation in Uralic. In: Pavol Štekauer – Lieber, Rochelle (eds), *Oxford Handbook of Derivational Morphology*. Oxford University Press, Oxford. 473–492.
- Kiefer Ferenc – Ladányi Mária 2000: A szóképzés. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 137–164.
- Kiss Lajos 1988: Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest. = FNESz
- Klementyeva 2000: Е. Ф. Клементьева, Выражение значения собирательности с помощью суффиксов *-инка*, *-мезь* в эрзянском языке. *Финно-угристика* 4: 107–110.
- Klementyeva 2004: Е. Ф. Клементьева, Категория собирательности в эрзянском языке. Учебное пособие. Типография Красный Октябрь, Саранск.
- Kluge, Friedrich 1967: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 20. Auflage. Bearbeitet von Walther Mitzka. Walter de Gruyter, Berlin.
- Koljagyonkov (szerk.) 1962: М. Н. Колядёнков (ред.), Грамматика мордовских языков. Часть I. Фонетика и морфология. Саранск: Мордовское книжное издательство. = *Grammatika* 1962.
- Kozmács István 2002: Udmurt–magyar szótár. *Lexica Savariensia* 5. Savaria University Press, Szombathely.
- A. Kövesi Magda (1965), *A permi nyelvek ősi képzői*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kulonen, Ulla-Maija (toim.) 1995: *Suomen sanojen alkuperä*. 2. L–P. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. = SSA 2.
- Kulonen, Ulla-Maija (toim.) 2000: *Suomen sanojen alkuperä*. 3. R–Ö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. = SSA 3.
- Kuzmin – Moszina 2008: Иван Кузмин – Н. М. Мосина, Суффиксы, образующие имена действия в финском и эрзянском языках. In: А. М. Кочеваткин – В. Н. Немечкин (ред.), XXIII. международная конференция финно-угрских студентов. Материалы докладов I. Издательство Мордовского университета, Саранск. 121–124.
- Kuznetsov, Nikolay 2003: Komi–magyar szótár. *Lexica Savariensia* 7. Savaria University Press, Szombathely.
- Laakso, Johanna 1997: On verbalizing nouns in Uralic. *Finnisch-ugrische Forschungen* 54: 267–304.
- Ladányi Mária 2005: A grammatikalizáció kutatása és a modern nyelvelméletek. In: Oszkó Beatrix – Sipos Mária (szerk.), *Uráli grammatizáló*. Budapesti Uráli Műhely 4. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 7–32.

- Ladányi Mária 1998: Jelentésváltozás és grammatikalizáció – kognitív és szerves nyelvelméleti keretben. *Magyar Nyelv* 94: 407–423.
- Ladányi Mária 1999: Poliszémia és grammatikalizáció. In: Gecső Tamás (szerk.), *Poliszémia, homonímia*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 124–134.
- Ladányi Mária 2007: Produktivitás és analógia a szóképzésben: elvek és esetek. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Laitinen, Lea – Lehtinen, Tapani 1997: Johdanto. In: *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisu*. Helsinki, 6–19.
- Lakó György (főszerk.) 1967–1981: *A magyar szókészlet finnugor elemei*. Akadémiai Kiadó, Budapest. = MSzFE
- Lazar, Oscar 1975: *The Formation of Abstract Nouns in the Uralic Languages*. Acta Universitatis Upsalensis 10. Uppsala.
- Legyajkina 1979: В. А. Ледяйкина, Причастие с суффиксом *-(u)кс* в мордовских языках. *Финно-угристика* 2: 56–64.
- Legyajkina 1980: В. А. Ледяйкина, Синтаксические функции причастия законченного действия с суффиксом *-зь* в эрзя-мордовском языке *Финно-угристика* 3: 84–95.
- Legyajkina 1985: В. А. Ледяйкина, Функционирование причастных суффиксов *-и/-ы, -иця/-ыця* в мордовских языках. In: Д. В. Цыганкин (отв. ред.), *Основные тенденции развития финно-угорских языков*. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 85–93.
- Lehmann, Christian 1995: *Thoughts on Grammaticalization*. Lincom Europa, München – Newcastle.
- Lehtisalo, Toivo 1936: Über die primären ururalischen Ableitungssuffixe. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 72.
- Lipatov – Matyuskin – Moszin 1983: С. И. Липатов – П. Г. Матюшкин – М. В. Мосин, Пути обогащения лексики мордовских языков. In: Д. В. Цыганкин (ред.), *Лексикология современных мордовских языков*. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Litkin – Guljajev 1970: В. И. Лыткин – Е. С. Гуляев, Краткий этимологический словарь коми языка. Наука, Москва. = KESK
- Litkin – Majtyinszkaja – Rédei (szerk.) 1974: Лыткин, В. И. – К. Е. Майтинская – Карой Редей (отв. ред.), *Основы финно-угорского языкознания*. Наука, Москва. = OFUJa
- Lukács evangéliuma 1889: Святое Евангеліе господа нашего Іисуса Христа отъ Луки. На эрзянскомъ нарѣчіи Мордовскаго языка. Изданіе Православнаго Миссионерскаго Общества, Казань.
- Lukács evangéliuma 1996: Луканъ коряс Евангелиясь ды Апостолетнэнь тевест. Библиянь ютавтомань институтось, Стокгольма – Хельсинки.
- Luutonen, Jorma – Mikhail Mosin – Valentina Shchankina 2004: *Reverse Dictionary of Mordvin*. Обратный словарь мордовских языков. *Lexika Societatis Fenno-Ugricae XXIX*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. = RDM

- Majtyinszkaja 1966: К. Е. Майтинская, К вопросу о закономерностях развитиях древнеуральских словообразующих суффиксов. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 16: 81–95.
- Majtyinszkaja 1974: К. Е. Майтинская, Сравнительная морфология финно-угорских языков. In: В. И. Лыткин – К. Е. Майтинская – Карой Редеи (отв. ред.), *Основы финно-угорского языкознания*. Наука, Москва. 214–382.
- Maticsák Sándor 1995: *A Mordvin Köztársaság településneveinek rendszere*. KLTE, Debrecen.
- Maticsák Sándor 1999: Új mordvin szótárak. *Folia Uralica Debreceniensia* 6: 172–179.
- Maticsák Sándor 2000: Alhoniemi – Agafonova – Mosin, Suomalais–ersäläinen sanakirja. Finneñ–erzañ valks. *Folia Uralica Debreceniensia* 7: 147–150.
- Maticsák Sándor 2002: A mordvinföldi víznevek keletkezéstörténeti kérdései. *Folia Uralica Debreceniensia* 9: 107–122.
- Maticsák Sándor 2003: Névszói morféma-alternációk az erza-mordvinban. *Folia Uralica Debreceniensia* 10: 143–164.
- Maticsák Sándor 2004: A plurale tantum a mordvinban. In: Csepregi Márta – Várady Eszter (szerk.), *Permiek, finnek, magyarok. Írások Szij Enikő 60. születésnapjára*. Urálistikai Tanulmányok 14. ELTE, Budapest. 264–276.
- Maticsák Sándor 2005a: Az agglutinációval keletkezett mordvin képzőkről. *Nyelvtudományi Közlemények* 102: 7–34.
- Maticsák Sándor 2005b: A képzővé válás kora a mordvinban. *Folia Uralica Debreceniensia* 12: 69–86.
- Maticsák Sándor 2006: Képző vagy utótag-e a mordvin *pel*? *Folia Uralica Debreceniensia* 13: 41–54.
- Maticsák, Sándor 2007: Über die mordwinischen Personennamen. In: Brendler, Andrea – Brendler, Silvio (Hrsg.), *Europäische Personennamensysteme. Ein Handbuch von Abasisch bis Zentralladinisch*. Baar Verlag, Hamburg. 524–533.
- Maticsák Sándor 2010: Egy grammatikalizálódás első lépései (erza-mordvin *luv* 'rend'). *Folia Uralica Debreceniensia* 17: 33–44.
- Maticsák Sándor 2011: A finnugor (uráli) népek helyzete Oroszországban. *Debreceni Szemle* 19/2: 160–169.
- Maticsák Sándor 2012a: A mordvin névszóképzők rendszere. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 95–138.
- Maticsák, Sándor 2012b: Allomorphic variants of Erzya-Mordvin nominal derivational suffixes. In: Winkler, Eberhard – Bartens, Hans-Hermann – Hasselblatt, Cornelius (Hrsg.), *Laponicae investigationes et uralicae. Festschrift zum 65. Geburtstag von Lars-Gunnar Larsson*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 82. Harrasowitz, Wiesbaden. 125–141.
- Maticsák Sándor 2012c: A mordvin írásbeliség kezdetei (XVII–XVIII. század). *Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen*.
- Maticsák Sándor 2012d: М. В. Мосин (отв. ред.): Русско–эрзянский словарь. In: *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 511–520.
- Maticsák Sándor 2013a: Az improduktív -v főnévképző az erza-mordvinban. *Folia Uralica Debreceniensia* 20: 189–212.

- Maticsák Sándor 2013b: Finnugor etimológiai szótárak. Nyelvtudományi Közlemények 109: 33–68.
- Maticsák Sándor 2013c: A mordvin személynévrendszer újabbkori történetéhez. Magyar Nyelvjárások 51 (2013): 141–150.
- Maticsák, Sándor 2014a: The Erzya-Mordvin continuation of nominal derivational suffixes in the proto-language composed of a single sibilant or affricate. Finnisch-ugrische Mitteilungen 38: 115–141.
- Maticsák, Sándor 2014b: The *-m(V)* nominal derivational suffixes in Erzya-Mordvin. Linguistica Uralica 50: 172–188.
- Maticsák, Sándor 2014c: How many Erzya-Mordvin nominal derivational suffixes contain the element *-r/-rʹ*? Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 270: 213–228.
- Maticsák, Sándor 2014d: Грамматикализация (переход в разряд суффиксов) эрзя-мордовского *pelʹ*. In: М. В. Мосин (отв. ред.), Языковые контакты народов Поволжья: актуальные проблемы морфологии и синтаксиса: материалы IX Международного симпозиума. Издательство Мордовского университета, Саранск. 270–280.
- Maticsák Sándor 2014e: Az erza-mordvin állatnevek ősi képzői. Nyelvtudományi Közlemények 110: 97–130. Budapest, 2014.
- Maticsák Sándor 2014f: Grammatikalizálódó elemek az erza-mordvinban: *ланго* 'felszín; idő'. In: Folia Uralica Debreceniensia 21: 47–60. Debrecen, 2014.
- Maticsák Sándor 2014g: Finnugorok végveszélyben. A 2010-es oroszországi népszámlálás eredményei. Finnugor Világ 19/1: 13–22.
- Maticsák, Sándor 2015a: Mordvinic. In: Peter O. Müller – Ingeborg Ohnheiser – Susan Olsen – Franz Rainer (eds.), Word Formation, An International Handbook of the Languages of Europe. HSK series. De Gruyter, Berlin. 3222–3241.
- Maticsák, Sándor 2015b: Суффиксальное словопроизводство как продуктивный способ образования имен существительных в эрзя-мордовском языке. In: Е. П. Прокаева (отв. ред.), Гуманитарные науки и стратегии образования: пути интеграции. Мордовский государственный педагогический институт, Саранск. 36–44.
- Maticsák – Kazajeva – Motorkina 2013: Шандор Матичак – Н. В. Казаева – С. Г. Моторкина, *Лув* лексеманть путовксозо пазнэнь ознома терминологиянь теевемасо. In: М. В. Мосин (отв. ред.), Терминосистема восточных финно-угорских языков: современное состояние, проблемы и перспективы развития. Саранск. 89–96.
- Maticsák Sándor – Tóth Anikó Nikolett 2015: A mordvin égtájnevekről. Argumentum 11: 195–210.
- MBKV = Aljamkin et al. 2002.
- MdChr = Paasonen 1909/1953.
- MdKons = Keresztes 1986.
- MdWb = Paasonen 1990–1996.
- MES = Kélin – Cigankin – Moszin 1981.
- MESz = Mészáros et al. 2008.

- Mészáros Edit 1997: Az erza-mordvin *-či* képzős absztrakt főnevek. In: Néprajz és Nyelvtudomány 38: 229–241.
- Mészáros Edit 1998: Erza-mordvin nyelvkönyv kezdőknek és középfeladónak (Marija Imajkina közreműködésével). JATEPress, Szeged.
- Mészáros, Edit 1999: Словообразовательные суффиксы глагола в эрзянском языке. JATE, Szeged.
- Mészáros Edit 1999–2000: Az erza-mordvin *pulo* ~ moksa-mordvin *pula* jelentése és eredete. In: Néprajz és Nyelvtudomány 40: 237–247.
- Mészáros Edit 2003: A mordvin onomatopoetikus szavak egy jellemző típusáról. In: Bakró-Nagy Marianne – Rédei Károly (szerk.), Ünnepi kötet Honti László tiszteletére. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 301–308.
- Mészáros Edit 2005: Erza-mordvin–magyar hangosszótár. *Eřžań vajgeľev valks*. CD-ROM. Szeged.
- Mészáros Edit – Raisza Sirmankina 2003: Erza-mordvin–magyar szótár. Második, átdolgozott, bővített kiadás. Szombathely. = EMSz
- Mészáros Edit (szerk.) – Szvetlana Motorkina – Nyina Kazajeva – Felföldi Ágnes – Raisza Sirmankina 2008: Magyar–erza-mordvin szótár. *Studia uralo-altaica. Supplementum* 11. Szeged. = MESz
- MK = Aljamkin (szerk.) 2000.
- Mosin, M. V. – Bajuškin, N. S. 1983: Ersämordvin oppikirja. *Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten VIII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.*
- Moszin 1977: М. В. Мосин, Сравнительно-исторический анализ зоологической терминологии мордовских языков. In: Алвре, Паул (отв. ред.), Вопросы морфологии эрзянских и мокшанских диалектов (словоизменение и словообразование). Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 3–15.
- Moszin 1989: М. В. Мосин, Словообразовательная структура финно-угорского слова в мордовских языках. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Moszin 1993: М. В. Мосин, Омонимия служебных морфем в мордовских, финском и эстонском языках. In: Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szij Enikő (szerk.), Hajdú Péter 70 éves. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest. 281–285.
- Moszin 1996: М. В. Мосин, Варьирование со словообразовательных суффиксов в эрзянском языке. *CIFU-8/5*: 124–126.
- Moszin 1999: М. В. Мосин, Эрзянь келень лексиканть пештема лисьмапрянзо. In: М. В. Мосин (ред.), Словообразовательная архитектоника в волжско-финских языках. Красный Октябрь, Саранск. 79–83.
- Moszin 2001: М. В. Мосин, О некоторых явлениях в финно-угорской основе слова в мордовских языках. In: М. Д. Имайкина (отв. ред.), Финно-угристикань кевкстематне. Красный Октябрь типографиясь, Саранск. 90–94.
- Moszin 2010: М. В. Мосин, Структура производного слова и особенности сочетаемость словообразующих суффиксов с основами в мордовских языках. In: М. В. Мосин, Мордовские языки: настоящее и будущее. Сборник статей и докладов. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 103–107.

- Moszin et al. 2012: О. Г. Борисова – М. Н. Живаева – Н. В. Казаева – А. М. Кочеваткин – М. В. Мосин (отв. ред.) – С. Г. Моторкина – Г. В. Рябова, Русско–эрзянский словарь. Рузонь–эрзянь валкс. Красный Октябрь, Саранск. = RES
- MRS = Bubrih – Potapkin – Imjarekov 1949.
- MRV = Szerebrennyikov – Feoktysztov – Poljakov 1998.
- MSS = Herrala – Feoktistov 1998.
- MSzFE = Lakó (főszerk.) 1967–1981.
- Munkácsi Bernát 1896: A votják nyelv szótára. A Röck Szilárd Alapítvány segítségével kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. – Reprint: Pécs, 1990; Az Uralisztika Tanszék Kiadványai 1.
- Nagykin 1973: Д. Т. Надькин, Мордовские дохристианские личные имена с суффиксом *-мас*. Ономастика Поволжья 3: 108–112.
- Naumkin – Cigankin 2011: А. Наумкин – Д. В. Цыганкин, Эрзянь кельсэ градуальностень невтема китне-янтнэ. In: М. В. Мосин (отв. ред.), Актуальные проблемы филологии и журналистики. Сборник научных трудов. Издательство Мордовского университета, Саранск. 158–161.
- Nazarova 1999: О. Назарова, Способы словообразования в эрзянских письменных памятниках Нижегородского цикла. In: М. В. Мосин (ред.), Словообразовательная архитектура в волжско-финских языках. Красный Октябрь, Саранск. 108–111.
- Nickel, Klaus Peter 1990: Samisk grammatikk. Universitetsforlaget, Oslo.
- Nielsen, Konrad 1926: Lærebok i Lappisk I. Grammatikk I. A. W. Brøgers Boktrykkeries Forlag, Oslo.
- Niemi, Jaana – Mihail Mosin 1995: Ersäläis–suomalainen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 48. Turku = ESS
- OFUJa = Litkin – Majtyinszkaja – Rédei (szerk.) 1974.
- Ornatov 1838: П. Орнатов, Мордовская грамматика, составленная на наречии мордвы-мокши. Москва.
- Oszkó Beatrix – Sipos Mária (szerk.), Uráli grammatizáló. Budapesti Uráli Műhely 4. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Paasonen, Heikki 1897: Die türkischen lehnwörter im mordwinischen. Journal Société Finno-Ougrienne XV/2: 1–64.
- Paasonen, Heikki 1903: Mordwinische lautlehre. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 22. Helsingfors.
- Paasonen, Heikki 1909/1953: Mordwinische chrestomathie mit glossar und grammatischem abriß. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsingfors. = MdChr
- Paasonen, Heikki 1990–1996: Mordwinisches Wörterbuch. Zusammengestellt von K. Heikkilä. Bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki. = MdWb
- Poljakov – Kelina 1996: О. Е. Поляков – А. Н. Келина, Русско–мокшанский школьный словарь. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Pusztay János 2006: Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban. Teleki László Alapítvány, Budapest. 43–54.

- Raun, Alo 1988: The Mordvin language. In: Sinor, Denis (ed.), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*. E. J. Brill, Leiden – New York – København – Köln. 96–110.
- Ravila, Paavo 1941: Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen. *Finnisch-ugrische Forschungen* 27: 1–136.
- RDM = Luutonen – Mosin – Shchankina 2004.
- Rédei, Károly 1975: Wortbildung in der PU/PFU-Grundspache. *Nyelvtudományi Közlemények* 77: 93–102.
- Rédei Károly 1976: Szóképzés a PU – PFU alapnyelvben. In: Benkő Loránd – K. Sal Éva (szerk.), *Az etimológia elmélete és gyakorlata. Nyelvtudományi Értekezések* 89. Akadémiai Kiadó, Budapest. 255–262.
- Rédei, Károly 1982: Beitrag zur Vokalharmonie im Erza-Mordwinischen. *Советское финно-угроведение* 18: 176–177.
- Rédei, Károly 1984: Phonologische Analyse des Erza-Mordwinischen. In: Hajdú, Péter – Honti, László (Hrsg.), *Studien zur phonologischen Beschreibung uralischer Sprachen*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 209–230.
- Rédei, Károly 1986: Zu den indogermanisch–uralischen Sprachkontakten. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Rédei, Károly (Hrsg.) 1988–1991: *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Akadémiai Kiadó, Budapest. = UEW
- RES = Moszin et al. 2012.
- Riese, Timothy 2001: *Historische Nominalderivation des Wogulischen*. Harrasowitz Verlag, Wiesbaden.
- Rjabov 1998: И. Н. Рябов, Мутационные суффиксы в эрзянском языке. In: Grünthal, Riho – Laakso, Johanna (toim.), *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii* 16. V. 1998. MSFOu 228: 386–389.
- Rjabov 2000a: И. Н. Рябов, Словообразовательные отношения между глаголом и существительным в эрзянском языке. In: М. В. Мосин (отв. ред.), *Материалы II Всероссийской научной конференции финно-угроведов »Финно-угристика на пороге III тысячелетия« (филологические науки)*. Типография Красный Октябрь, Саранск. 278–280.
- Rjabov 2000b: И. Н. Рябов, Словообразовательные отношения между частями речи в эрзянском языке. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Rjabov 2000c: И. Н. Рябов, Транспозиция как способ образования новых слов в эрзянском языке. *Финно-угристика* 4: 167–170.
- Rjabov 2001: И. Н. Рябов, Типы синтаксической транспозиции между частями речи в эрзянском языке. *CIFU-9/6*: 96–100.
- Rjabov 2002: И. Н. Рябов, Словообразовательные отношения между частями речи в эрзянском языке. Учебное пособие. Типография Красный Октябрь, Саранск.
- Rjabov 2003: И. Н. Рябов, Переход знаменательных слов в сферу релятивной лексики в эрзянском языке. *Финно-угристика* 5: 193–196.

- Rjabov 2005: И. Н. Рябов, Длина словообразовательных цепочек в эрзянском языке. Финно-угристика 6: 127–131.
- Saarinen, Sirkka 1999: Словообразовательная архитектура в волжских языках: диахронная перспектива. In: М. В. Мосин (отв. ред.), Словообразовательная архитектура в волжско-финских языках. Типография Красный Октябрь, Саранск. 3–6.
- Saarinen, Sirkka 2004: Mordvalainen abstraktisubstantiivien johdin. In: Csepregi Márta – Várady Eszter (szerk.), Permiek, finnek, magyarok. Írások Szíj Enikő 60. születésnapjára. Urálistikai Tanulmányok 14. ELTE, Budapest. 334–341.
- Saarinen, Sirkka 2006: Jorma Luutonen – Mikhail Mosin – Valentina Shchankina, Reverse Dictionary of Mordvin. Обратный словарь мордовских языков. Finnisch-ugrische Forschungen 59: 250–251.
- Sadeniemi, Matti (päätoim.) 1954: Nykysuomen sanakirja I–VI. WSOy, Helsinki – Porvoo.
- Scsankina 1993: В. И. Щанкина, Мокшень–рузонь валкс. Русско–мокшанский словарь. Мордовский книжный издательствась, Саранск.
- Sejanova 1968: Т. М. Шеянова, Развитие лексики эрзя-мордовского литературного языка в советскую эпоху. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Sejanova 1989: Т. М. Шеянова, Формирование лексики мордовских языков. История лексики. Языковые контакты. Учебное пособие. Мордовский университет им. Огарева, Саранск.
- Sejanova 1990: Т. М. Шеянова, К истории номинации абстрактных понятий (существительных) в мордовских языках. In: Г. Ф. Федюнева (отв. ред.), Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов 2. Наука, Москва. 224–226.
- SES = Alhoniemi – Agafonova – Mosin 2000.
- Sipőcz Katalin 2005: www.perepis2002.ru. Finnugor Világ 10/2: 23–27.
- Sirmankina, Raisza – Zaicz Gábor 2002: Mordvin nyelvészeti terminusok. In: Folia Uralica Debreceniensia 9: 131–144.
- SKES = Toivonen et al. 1955–1981.
- SSA 1 = Itkonen 1992.
- SSA 2 = Kulonen 1995.
- SSA 3 = Kulonen 2000.
- Szegfü Mária 1991: A névszóképzés. In: Benkő Loránd (főszerk.), A magyar nyelv történeti nyelvtana. A korai ómagyar kor és előzményei I. Akadémiai Kiadó, Budapest. 188–258.
- Szerebrennyikov 1963: Б. А. Серебренников, Историческая морфология пермских языков. Издательство Академии наук СССР, Москва.
- Szerebrennyikov 1967: Б. А. Серебренников, Историческая морфология мордовских языков. Наука, Москва.
- Szerebrennyikov – Buzakova – Moszin 1993: Б. А. Серебренников – Р. Н. Бузакова – М. В. Мосин, Эрзянь–рузонь валкс. Эрзянско–русский словарь. Русский язык – Дигора, Москва. = ERV

- Szerebrennyikov – Feoktysztov – Poljakov 1998: Б. А. Серебренников – А. П. Феоктистов – О. Е. Поляков, Мокшень-рузонь валкс. Мокшанско-русский словарь. Русский язык – Дигора, Москва. = MRV
- Szlvorcov 1985: М. И. Скворцов, Чувашско-русский словарь. Русский язык, Москва.
- Szmlkina 2005: Л. И. Смолькина, История изучения имен числительных в мордовских языках. In: А. Н. Куклин (отв. ред), Проблемы марийской и финно-угорской филологии. Межвузовский сборник научных трудов. Кафедра марийского языка и литературы, Йошкар-Ола. 68–78.
- Szmlkina 2010: Л. И. Смолькина, Порядковые имена числительные в мордовских языках: семантика, способы образования. In: Л. П. Водясова (отв. ред.), Язык. культура. этнос (традиция и современность). Материалы всероссийской научно-практической конференции с международным участием – Надькинских чтений. Мордовской государственной педагогический институт, Саранск. 51–53.
- TESz = Benkő (főszerk.) 1967–1984.
- Toivonen, Y. H. – Itkonen, Erkki – Joki, Aulis J. – Peltola, Reino 1955–1981: Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VIII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki. = SKES
- Tóth Valéria 2008: *A falva > fa* változás településneveinkben. In: Hoffmann István – Tóth Valéria (szerk.), Helynévtörténeti tanulmányok 3: 105–120.
- Traugott, Elisabeth 2003: Constructions in Grammaticalization. In: Joseph, Brian – Janda, Richard (eds), The handbook of historical linguistics. Blackwell, Oxford. 624–647.
- Tyihonova 1977: Т. М. Тихонова, Отзвуки языческих имен в современных мордовских фамилиях. Вопросы мордовского языкознания. Труды, выпуск 37: 79–82.
- UEW = Rédei (Hrsg.) 1988–1991.
- H. Varga Márta 2006: A magyar fosztó- és tagadóképző. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Vasmer, Max 1953–1958: Russisches etymologisches Wörterbuch. I. A–K (1953), II. L–Ssuda (1955), III. Sta–Ÿ (1958). Carl Winter, Universitätsverlag, Heidelberg.
- VBTV = Agafonova et al. 2002.
- Vecskanova 1985: Н. В. Вечканова, Фамильные основы и их лексико-семантическая и словообразовательная характеристика. In: Д. В. Цыганкин (отв. ред.), Основные тенденции развития финно-угорских языков. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 130–138.
- Versinyin 1985: В. И. Вершинин, Ф. И. Гордеев: Этимологический словарь марийского языка. Советское финно-угроведение 21: 221–226.
- Versinyin 2004–2011: В. И. Вершинин, Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. I. A–Ке (2004), II. Ке–Ме (2005), III. Ме–Пи (2005), IV. Пи–У (2009), V. Ф–Я (2011). Стринг, Йошкар-Ола. = ESM
- Vilgyaeva 1980: А. М. Вилдяева, Словообразовательная структура флористических названий в мордовских языках. Финно-угристика 3: 117–127.
- Vilgyaeva 1983: А. М. Вилдяева, этимологии мордовских флористических названий. Fenno-Ugristica 10: 61–71. Tartu.

- Wälchli, Bernhard 1997: Mordwinisch und ältere baltische Wortsemantik. *Finnisch-ugrische Forschungen* 54: 305–324.
- Widmer Anna 2004: „Menjetek el az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek!” Az új suriskári osztják bibliafordításról. *Folia Uralica Debreceniensia* 11: 127–140.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1865: *Grammatik der ersa-mordwinischen Sprache nebst einem kleinen mordwinisch–deutschen und deutsch–mordwinischen Wörterbuch*. Sankt-Petersburg.
- Zaicz Gábor 1969: А. П. Феокистов, Истоки мордовской письменности. *Nyelvtudományi Közlemények* 71: 187–190.
- Zaicz Gábor 1970: A földművelés terminológiája a mordvinban. Budapest. [Manuscript.]
- Zaicz Gábor 1986: Д. В. Цыганкин – М. В. Мосин, Эрзянь келень нурькине этимологической словарь. *Nyelvtudományi Közlemények* 88: 316–320.
- Zaicz Gábor 1988: A mordvin lexika ősi elemei. In: Domokos Péter – Pusztay János (szerk), *Bereczki emlékkönyv (Bereczki Gábor 60. születésnapjára)*. Urálistikai tanulmányok 2. ELTE, Budapest. 397–404.
- Zaicz Gábor 1993: Hangrend és illeszkedés a mordvinban. In: Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szij Enikő (szerk.), *Hajdú Péter 70 éves*. MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest. 427–432.
- Zaicz, Gábor (ed.) 1995: *Zur Frage der uralischen Schriftsprachen*. *Linguistica, Series A, Studia et dissertationes*, 17. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Zaicz, Gábor 1998: Mordva. In: Daniel Aboldolo (ed.), *The Uralic Languages*. Routledge, London – New York. 184–218.
- Zaicz Gábor 1999: Д. В. Цыганкин – М. В. Мосин, Этимологиянь валкс. *Folia Uralica Debreceniensia* 6: 188–194.
- Zaicz Gábor 2005: В. И. Вершинин, Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. Том I–II. *Folia Uralica Debreceniensia* 12: 154–161.
- Zaicz Gábor 2007: В. И. Вершинин, Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. Том III. *Folia Uralica Debreceniensia* 14: 190–192.
- Zaicz Gábor 2009: В. И. Вершинин, Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. Том IV. *Folia Uralica Debreceniensia* 16: 188–190.
- Zaicz Gábor 2011: В. И. Вершинин, Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. Том V. *Folia Uralica Debreceniensia* 18: 189–191.
- Zaicz Gábor 2012: A mordvin nyelv orosz jövevényszavai I. *Folia Uralica Debreceniensia* 19: 205–222.
- Zaicz Gábor 2013: A mordvin nyelv orosz jövevényszavai II. *Folia Uralica Debreceniensia* 20: 295–312.
- Zaicz Gábor – Butilov, Mikol 2004: A mordvin nyelvészeti terminológia kérdései. *Folia Uralica Debreceniensia* 11: 141–154.
- Zaicz – Sirmankina 2001: Габор Зайц – Раиса Ширманкина, Основные образования мордовской лингвистической терминологии. *CIFU-9/6*: 431–437.

Nyelvek és nyelvjárások rövidítésjegyzéke

alt.	altaji	óir.	óiráni
av.	avesztai	or.	orosz
bask.	baskír	osztj.	osztják
csag.	csagatáj	osztjDN	demjankai nyelvjárás
cser.	cseremisiz	osztjDT	alsó-demjankai nyelvjárás
cserJ	jaranszki nyelvjárás	osztjKaz	kazimi nyelvjárás
cserKB	kozmogyemjanszki (hegyi)	osztjNi	nizjami nyelvjárás
csuv.	csuvas	osztjO	obdorszki nyelvjárás
é.	észt	osztjTrj	tremjugani nyelvjárás
fi.	finn	osztjV	vahi nyelvjárás
FP	finn-permi	osztjVj	vaszjugani nyelvjárás
FU	finnugor	örm.	örmény
FV	finn-volgai	sum.	sumér
ieur.	indoeurópai	sv.	svéd
jur.	jurák (nyenyec)	szam.	szamojéd
kam.	kamassz	szkr.	szanszkrit
karj.	karjalai	szlk.	szelkup
kojb.	kojbál	tat.	tatár
lat.	latin	tvig.	tavgi (nganaszan)
litv.	litván	U	uráli
lp.	lapp	Ug	ugor
lpI	inari-lapp	ujg.	ujgur
lpK	kolta-lapp	üzb.	üzbég
lpKld	kildini lapp	ve.	vepsze
lpL	lule-lapp	vog.	vogul
lpN	északi-lapp (norvég-lapp)	vogK	kondai nyelvjárás
lpNot	notozeroi lapp	vogKU	alsó-kondai nyelvjárás
lpS	déli-lapp	vogLO	felső-lozvai nyelvjárás
lpT	ter-lapp	vogLU	alsó-lozvai nyelvjárás
ma.	magyar	vogN	északi nyelvjárás
md.	mordvin	vogP	pelimkai nyelvjárás
mdE	erza-mordvin	VogSo	szoszvai nyelvjárás
mdM	moksa-mordvin	vogT	tavdai nyelvjárás
ném.	német	vogTJ	tavdai nyelvjárás
óbolg.	óbolgár	vtj.	votják
óeszl.	óegyházi szláv	zrj.	zürjén
ófn.	ófelnémet		